శ్రీరామాయ నమః

శ్రీమద్వాల్మీకిమహర్షిప్రణీత

శ్రీమద్రామాయణము

సుందరకాండము

శ్రీః

శ్రీరామచన్ద్రపరబ్రహ్మణే నమః

బాలానన్దినీసహితము

శ్రీమద్రామాయణము - సున్దరకాండము

అథ సున్దరకాణ్డప్రారమ్భః - ప్రథమః సర్గః

[*హనుమంతుడు సముద్రము లంఘించుట. మైనాకుడు ఆతనిని గౌరవించుట. సురసను హనుమంతుడు ఓడించుట. సింహికను వధించుట. దక్షిణతటము చేరి అచట లంక శోభను చూచుట*].

మూ. తతో రావణనీతాయాః సీతాయాః శత్రుకర్శనః,
ఇయేష పదమన్వేష్టుం చారణాచరితే పథి. 1

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, శత్రుకర్శనః = శత్రువులను కృశింపచేయు హనుమంతుడు, రావణనీతాయాః = రావణునిచేత తీసికొనివెళ్లబడిన, సీతాయాః = సీతయొక్క, పదమ్ = స్థానమును, అన్వేష్టుమ్ = వెదకుటకొరకు, చారణాచరితే = చారణులచేత (చారణు లనువారు దేవయోనులు) సంచరింపబడిన, పథి = మార్గమునందు, (వెళ్లుటకు) ఇయేష = ఇచ్ఛయించెను.

రా. జాంబవదాదులు ప్రేరేపించగా, శత్రుసంహారకుడైన హనుమంతుడు, రావణు డపహరించిన సీతను వెదకుటకై, చారణులు మొదలైన దేవతలు సంచరించు ఆకాశమార్గమునందు ప్రయాణము చేయవలె నని నిశ్చయించుకొనెను. 1

మూ. దుష్కరం నిష్ప్రతిద్వన్ద్వం చికీర్షన్కర్మ వానరః,
సముదగ్రశిరోగ్రీవో గవాంపతిరివాబభౌ. 2

ప్ర. అ. వానరః = హనుమంతుడు, దుష్కరమ్ = చేయ శక్యము కాని, కర్మ=పనిని, నిష్ప్రతిద్వన్ద్వమ్=అడ్డములు (లేదా ఎదిరించువారు) లేకుండగా, చికీర్షన్ = చేయదలచినవాడై, సముదగ్రశిరోగ్రీవః = పైకి ఎత్తబడిన శిరస్సూ, కంఠమూ కలవాడై, గవాంపతిః ఇవ = ఆబోతు వలె, బభౌ=ప్రకాశించెను.

తా. మరెవ్వరూ చేయలేని పని చేయ సంకల్పించిన హనుమంతుడు, ఎట్టి అడ్డంకులూ లేనివాడై, మెడను చాచి, శిరస్సు పైకి ఎత్తి, ఆబోతు వలె ఉండెను.

మూ. అథ వైడూర్యవర్ణేషు శాద్వలేషు మహాబలః,
ధీరః సలిలకల్పేషు విచచార యథాసుఖమ్. 3

ప్ర. అ. అథ = అటుపిమ్మట, మహాబలః = గొప్ప బలము గలవాడూ, ధీరః = ధైర్యశాలీ అయిన హనుమంతుడు, వైడూర్యవర్ణేషు = వైడూర్యమణుల వంటి రంగు గలవీ, సలిలకల్పేషు = జలముతో సమానములూ అయిన, శాద్వలేషు = పచ్చికబీళ్ళయందు, యథాసుఖమ్ = సుఖము కలుగునట్లుగా, విచచార = సంచరించెను.

తా. పిమ్మట, మహాబలవంతుడూ, ధీరుడూ అయిన హనుమంతుడు వైడూర్యమణులవలె ఆకుపచ్చని వర్ణముతో దూరమునుండి చూచుటకు జలము వలె ఉన్న పచ్చికబీళ్ళపై, సుఖముగా కొంత సేపు, ఇటు అటు పచారుచేసెను.

మూ. ద్విజాన్ విత్రాసయన్ ధీమానురసా పాదపాన్ హరన్,
మృగాంశ్చ సుబహూన్నిఘ్నన్ ప్రవృద్ధ ఇవ కేసరీ. 4

ప్ర. అ. ధీమాన్=బుద్ధిమంతు డైన హనుమంతుడు, ద్విజాన్ = పక్షులను, విత్రాసయన్ = భయపెట్టుచు. ఉరసా = వక్షస్థలముచేత, పాదపాన్=వృక్షములను, హరన్ = హరించుచు, ప్రవృద్ధః = విజృంభించిన, కేసరీ ఇవ= సింహము వలె, సుబహూన్ = అనేక మైన, మృగాంశ్చ = మృగములను కూడ, నిఘ్నన్ = చంపుచు, సంచరించెను.

తా. ధీమంతు డైన ఆ హనుమంతుడు ఇటు నటు వేగముగా సంచరించినపుడు పక్షులన్నీ భయపడినవి. అతని వక్షఃస్థలము ఆఘాతమునకు చెట్లు కూలిపోయినవి. సింహము విజృంభించినట్లు అతడు విజృంభించుటతో అనేక మృగములు కూడా మరణించినవి. 4

మూ. నీలలోహితమాఞ్జిష్ఠపీతవర్ణైః సితాసితైః,
స్వభావవిహితైశ్చిత్రైర్ధాతుభిః సమలంకృతమ్. 5
కామరూపిభిరావిష్టమభీక్ష్ణం సపరిచ్ఛదైః,
యక్షకిన్నరగన్ధర్వైర్దేవకల్పైశ్చ పన్నగైః. 6

ప్ర. అ. గిరితలమ్ = ఆ మహేంద్రపర్వతము క్రింది ప్రాంతము (అధ్యాహృతము), నీలలోహితమాఞ్జిష్ఠపత్రవర్ణైః = నీలము, ఎరుపు, పసుపు, ఆకుపచ్చ ఆకుపచ్చరంగులుగలవి, సితాసితైః = తెల్లగాను నల్లగాను ఉన్నవి, స్వభావవిహితైః = సహజముగా ఏర్పడినవి, చిత్రైః = నానావర్ణములు గలవి అయిన, ధాతుభిః = ధాతువులచేత, సమలంకృతమ్ = అలంకరింపబడినది. కామరూపిభిః = స్వేచ్ఛానుసారముగా రూపములను ధరింపగలిగిన, సపరిచ్ఛదైః = పరివారములతో కూడిన, యక్షకిన్నరగన్ధర్వైః = యక్ష - కింనర - గంధర్వులతోను, దేవకల్పైః = దేవతలతో సమానులైన, పన్నగైః = సర్పములచేతను, అభీక్ష్ణమ్ = ఎల్లప్పుడు, ఆవిష్టమ్ = చుట్టువారుకొనబడినది.

తా. ఆ మహేంద్రపర్వతప్రాంత మంతా నలుపు, ఎరుపు, పసుపు, ఆకుపచ్చని మొదలైన చిత్రవర్ణములు గల సహజములైన ధాతువులతో అందముగా ఉండెను. అక్కడ కోరిన రూపములు ధరించ గల యక్షులు, కింనరులు, గంధర్వులు, దేవతాతుల్యులైన పన్నగులు సపరివారముగా నివసించుచుండిరి.

మూ. స తస్య గిరివర్యస్య తలే నాగవరాయుతే,
తిష్ఠన్ కపివరస్తత్ర హ్రదే నాగ ఇవాబభౌ. 7

ప్ర. అ. సః = ఆ, కపివరః = వానరశ్రేష్ఠుడు, తత్ర = అక్కడ, నాగవరాయుతే = శ్రేష్ఠములైన ఏనుగులతో కూడిన, తస్య గిరివర్యస్య = ఆ పర్వతశ్రేష్ఠముయొక్క, తలే = క్రింది ప్రాంతమునందు, తిష్ఠన్ = ఉన్నవాడై. హ్రదే = చెరువులో, నాగః ఇవ = ఏనుగు వలె, ఆబభౌ = ప్రకాశించెను.

తా. ఆ శ్రేష్ఠమైన పర్వతము క్రింది ప్రాంతమునందు అనేక ఉత్తమ గజములు నివసించుచున్నవి. అక్కడ ఉన్న హనుమంతుడు మహాహ్రదములో ఉన్న ఏనుగు వలె ప్రకాశించెను. 7

మూ. స సూర్యాయ మహేన్ద్రాయ పవనాయ స్వయంభువే,
భూతేభ్యశ్చాఞ్జలిం కృత్వా చకార గమనే మతిమ్. 8

ప్ర. అ. సః = అతడు, సూర్యాయ = సూర్యునకు, మహేన్ద్రాయ = మహేంద్రునకు, పవనాయ = వాయుదేవునకు, స్వయంభువే = బ్రహ్మదేవునకు, భూతేభ్యః చ = భూతములకు (భూతములు దేవయోనికి చెందినవారు), అఞ్జలిమ్ = దోసిలిని, కృత్వా = చేసి, గమనే = వెళ్ళుటయందు, మతిమ్ = బుద్ధిని, చకార = చేసెను.

తా. అతడు సూర్యునకు, మహేంద్రునకు, వాయుదేవునకు, బ్రహ్మదేవునకు, భూతములకు నమస్కరించి బయలుదేరుటకు నిశ్చయించుకొనెను. 8

మూ. అఞ్జలిం ప్రాఙ్ముఖః కృత్వా పవనాయాత్మయోనయే,
తతో హి వవృధే గన్తుం దక్షిణో దక్షిణాం దిశమ్. 9

ప్ర. అ. దక్షిణః = సమర్థుడైన హనుమంతుడు, ప్రాఙ్ముఖః = తూర్పు దిక్కునకు అభిముఖుడై, ఆత్మయోనయే = తనకు కారణభూతుడైన, పవనాయ = వాయుదేవునకు, అఞ్జలిమ్ = దోసిలి, కృత్వా = చేసి, తతః = పిమ్మట, దక్షిణాం దిశమ్ = దక్షిణదిక్కును గూర్చి, గన్తుమ్ = వెళ్లుటకు, వవృధే హి = వృద్ధి పొందెను.

తా. మహాసామర్థ్యవంతుడైన హనుమంతుడు, తూర్పుగా తిరిగి, తన తండ్రియైన వాయుదేవునకు నమస్కరించి, దక్షిణము దిక్కువైపు వెళ్ళుటకై శరీరమును పెంచెను. 9

మూ. ప్లవఙ్గప్రవరైర్దృష్టః ప్లవనే కృతనిశ్చయః,
వవృధే రామవృద్ధ్యర్థం సముద్ర ఇవ పర్వసు. 10

ప్ర. అ. ప్లవఙ్గప్రవరైః = వానరశ్రేష్ఠులచేత, దృష్టః = చూడబడిన ఆ హనుమంతుడు, ప్లవనే = ఎగురుటయందు, కృతనిశ్చయః = చేయబడిన నిశ్చయము కలవాడై, పర్వసు = పూర్ణిమాపర్వములందు, సముద్రః ఇవ = సముద్రము వలె, రామవృద్ధ్యర్థమ్ = రాముని అభివృద్ధికొరకై, వవృధే = వృద్ధి పొందెను.

రా. అక్కడ ఉన్న వానరు లందరు హనుమంతుని వైపే చూచుచుండిరి. సముద్రము దాటుటకు నిశ్చయించుకొని అతడు పూర్ణిమాపర్వమునందు సముద్రము పెరిగి నట్లు, రామునికి సాహాయ్యము చేయుటకై పెరిగెను. 10

మూ. నిష్ప్రమాణశరీరః సన్ లిలఙ్ఘయిషురర్ణవమ్,
బాహుభ్యాం పీడయామాస చరణాభ్యాం చ పర్వతమ్.॥

ప్ర. అ. అర్ణవమ్ = సముద్రమును, లిలఙ్ఘయిషుః = లంఘింప దలచిన హనుమంతుడు, నిష్ప్రమాణశరీరః సన్ = ప్రమాణము లేని శరీరము కలవాడై, బాహుభ్యామ్ = బాహువులతోను, చరణాభ్యాం చ = పాదములతోను, పర్వతమ్ = పర్వతమును, పీడయామాస = పీడించెను.

రా. సముద్రమును దాటవలె నను నిశ్చయముతో హనుమంతుడు దేహమును కొలుచుటకు శక్యము కానంతగా, పెద్దగా పెంచి, చేతులతోను, పాదములతోను, పర్వతమును నొక్కిపెట్టెను. 11

మూ. స చచాలాచలశ్చాపి ముహూర్తం కపిపీడితః,
తరూణాం పుష్పితాగ్రాణాం సర్వం పుష్పమశాతయత్.

ప్ర. అ. కపిపీడితః = హనుమంతునిచే పీడింపబడిన, సః అచలశ్చాపి = ఆ పర్వతముకూడా, ముహూర్తమ్ = క్షణకాలముపాటు, చచాల = చలించెను. పుష్పితాగ్రాణామ్ = పుష్పించిన అగ్రభాగములు గల, తరూణామ్ = వృక్షముల యొక్క, సర్వమ్ = సమస్త మైన, పుష్పమ్ = పుష్పమును, అశాతయత్ = రాల్చెను.

రా. ఈ విధముగా హనుమంతుడు పీడింపగా ఆ పర్వతము ఒక్క క్షణము ఊగిపోయెను. పూసిన చెట్ల చివర ఉన్న పుష్పము లన్నీ రాలిపోయెను.

మూ. తేన పాదపముక్తేన పుష్పౌఘేన సుగన్ధినా,
సర్వతః సంవృతః శైలో బభౌ పుష్పమయో యథా. 13

ప్ర. అ. శైలః = పర్వతము, పాదపముక్తేన = వృక్షములచేత విడువబడిన, సుగన్ధినా = మంచి గంధము గల, పుష్పౌఘేన = పుష్పముల సము

దాయముచేత, సర్వతః = అంతటా, సంవృతః = కప్పబడినదై, పుష్పమయో యథా = పుష్పముల వికార మైనది వలె, బభౌ = ప్రకాశించెను.

తా. చెట్లనుండి రాలిన పరిమళించుచున్న ఆ పుష్పము లన్నీ అంతటా కప్పివేయుటచే ఆ మహేంద్రపర్వతము పుష్పముల కొండ వలె ప్రకాశించెను.

మూ. తేన చోత్తమవీర్యేణ పీడ్యమానః స పర్వతః,
సలిలం సంప్రసుస్రావ మదం మత్త ఇవ ద్విపః. 14

ప్ర. అ. ఉత్తమవీర్యేణ = గొప్ప పరాక్రమము గల, తేన = అతనిచేత, పీడ్యమానః = పీడింపబడుచున్నదై, సః పర్వతః = ఆ పర్వతము, మత్తః = మదించిన, ద్విపః = ఏనుగు, మదమ్ ఇవ = మదోదకమును వలె, సలిలమ్ = ఉదకమును, సంప్రసుస్రావ = స్రవించెను.

తా. మహావీర్యవంతు డైన ఆ హనుమంతుడు పీడించుటచే ఆ పర్వతము మదించిన ఏనుగ మదోదకమును కార్చినట్లు, జలమును స్రవించెను. 14

మూ. పీడ్యమానస్తు బలినా మహేన్ద్రస్తేన పర్వతః,
రీతీర్నిర్వర్తయామాస కాఞ్చనాఞ్జనరాజతీః. 15

ప్ర. అ. బలినా = బలవంతు డైన, తేన = అతనిచేత, పీడ్యమానః = పీడింపబడిన, మహేన్ద్రః పర్వతః = మహేంద్రపర్వతము, కాఞ్చనాఞ్జనరాజతీః = బంగారమునకు, కాటుకకు, వెండికి సంబంధించిన, రీతీః = రేఖలను, నిర్వర్తయామాస = కలుగు నట్లు చేసెను.

తా. బలవంతు డైన హనుమంతుడు పీడించుటచే, మహేంద్రపర్వతము పైన ఉన్న బంగారు శిలలు, నీలవర్ణము గల శిలలు, వెండి శిలలు నలిగి దానిపై అక్కడక్కడ, బంగారు గీతలు, నీలిరంగు గీతలు, వెండిరంగు గీతలు ఏర్పడినవి. 15

మూ. ముమోచ చ శిలాః శైలో విశాలాః సమనఃశిలాః,
మధ్యమేనార్చిషా జుష్టో ధూమరాజీరివానలః. 16

ప్ర. అ. శైలః = పర్వతము, మధ్యమేన = మధ్యము మైన, అర్చిషా = జ్వాలతో, జుష్టః = కూడిన, అనలః = అగ్ని, ధూమరాజీరివ = ధూమపంక్తులను

వలె, సమనఃశిలాః=మణిశిలతో కూడిన, విశాలాః=విశాలము లైన, శిలాః = శిలలను, ముమోచ చ = విడచెనుకూడ.

తా. మధ్యమజ్వాలతో కూడిన అగ్నినుండి ధూమము బయలువెడలి నట్లు, ఆ పర్వతమునుండి, మణిశిలతో కూడిన రాళ్ళు బయల్వెడలెను.

వి. అగ్నిజ్వాలలు—కాళీ, కరాళీ, విస్ఫులింగినీ, ధూమ్రవర్ణా, విశ్వరుచి, లోహితా, మనోజవా అని ఏడు ఉండును. వానిలో మధ్యమజ్వాల ధూమ్రవర్ణ. దానినుండి ధూమము బయలువెడలును. 16

మూ. గిరిణా పీడ్యమానేన పీడ్యమానాని సర్వశః,
గుహావిష్టాని భూతాని వినేదుర్వికృతైః స్వరైః. 17

ప్ర. అ. గుహావిష్టాని=గుహలలో ప్రవేశించి ఉన్న, భూతాని=ప్రాణులు, పీడ్యమానేన=పీడింపబడుచున్న, గిరిణా = పర్వతముచేత, సర్వశః = అన్ని వైపులనుండి, పీడ్యమానాని=పీడింపబడుచున్నవై, వికృతైః = వికృతము లైన, స్వరైః = స్వరములతో, వినేదుః = ధ్వనిచేసినవి.

తా. పర్వతము పీడింపబడినపుడు ఆ పర్వతము గుహలలో నివసించు ప్రాణులు అన్ని వైపులా నలిగిపోవుచు, వికృత మైన స్వరములతో అరచినవి.

మూ. స మహాసత్త్వసంనాదః శైలపీడానిమిత్తజః,
పృథివీం పూరయామాస దిశశ్చోపవనాని చ. 18

ప్ర. అ. శైలపీడానిమిత్తజః = శైలముయొక్క పీడ అను నిమిత్తము వలన కలిగిన, సః = ఆ, మహాసత్త్వసంనాదః = పెద్ద పెద్ద ప్రాణుల ధ్వని, పృథివీమ్=భూమిని, దిశశ్చ=దిక్కులనూ, ఉపవనాని చ=సమీపమునందున్న అడవులను, పూరయామాస = పూరించెను.

తా. పెద్ద పెద్ద ప్రాణులు పర్వతము నలిగిపోవుటచే చేసిన ఆ ధ్వని భూమినీ, దిక్కులనూ, సమీపమునందున్న అడవులనూ ప్రతిధ్వనింపచేసెను.

మూ. శిరోభిః పృథుభిః సర్పా వ్యక్తస్వస్తికలక్షణైః,
వమన్తః పావకం ఘోరం దదంశుర్దశనైః శిలాః. 19

ప్ర. అ. సర్పాః=సర్పములు, వ్యక్తస్వస్తికలక్షణైః=పడగలు విప్పుటచే స్పష్టముగా కనబడుచున్న స్వస్తికాకారము గల గుర్తులు గల, పృథుభిః = పెద్ద వైన, శిరోభిః = శిరస్సులతో, ఘోరమ్=భయంకర మైన, పావకమ్ = అగ్నిని, వమన్తః=కక్కుచున్న వై, దశనైః=దంతములతో, శిలాః = శిలలను, దదంశుః = కరచినవి.

తా. మహాసర్పములు పడగలు విప్పుటచే వాటిపై స్వస్తికాకారములో ఉన్న నల్లని చిహ్నములు స్పష్టముగా కనబడుచున్న పెద్ద పెద్ద తలలనుండి భయంకర మైన విషము కక్కుచు, దంతములతో శిలలను కరచెను. 19

మూ. తాస్తదా సవిషైర్దష్టాః కుపితైస్తైర్మహాశిలాః,
జజ్వలుః పావకోద్దీప్తా బిభిదుశ్చ సహస్రధా. 20

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, సవిషైః = విషముతో కూడిన, కుపితైః = కోపగించిన, తైః = ఆ సర్పములచేత, దష్టాః = కరవబడిన, తాః మహాశిలాః= ఆ పెద్ద శిలలు, పావకోద్దీప్తాః=అగ్నిచేత ప్రజ్వలింపచేయబడినవై, జజ్వలుః= తగులబడినవి. సహస్రధా = వేయి ముక్కలుగా, బిభిదుశ్చ = బ్రద్దలైపోయినవి.

తా. తీవ్ర మైన విషము గల ఆ మహాసర్పములు కరచుటచే, పెద్ద పెద్ద శిలలు అగ్నిజ్వాలలచే దగ్ధము లై, వేయి ముక్కలుగా బ్రద్దలై పోయినవి. 20

మూ. యాని చౌషధజాలాని తస్మిన్ జాతాని పర్వతే,
విషఘ్నాన్యపి నాగానాం న శేకుః శమితుం విషమ్. 21

ప్ర. అ. తస్మిన్ పర్వతే=ఆ పర్వతమునందు, జాతాని=పుట్టిన, యాని = ఏ, ఔషధజాలాని = ఔషధసమూహము లున్నవో, అవి, విషఘ్నాన్యపి = విషమును నశింపచేయున వైనను, నాగానామ్=సర్పముల, విషమ్=విషమును, శమితుమ్ = శమింపచేయుటకు, న శేకుః = సమర్థములు కాలేదు.

తా. ఆ పర్వతముమీద విషసంహారకము లైన ఔషధు లెన్ని ఉన్నను అవి ఆ సర్పముల విషమును శాంతింపచేయలేకపోయెను. 21

మూ. భిద్యతేఽయం గిరిర్భూతైరితి మత్వా తపస్వినః,
త్రస్తా విద్యాధరాస్తస్మాదుత్పేతుః స్త్రీగణైః సహ. 22

పానభూమిగతం హిత్వా హైమమాసవభాజనమ్,
పాత్రాణి చ మహార్హాణి కరకాంశ్చ హిరణ్మయాన్. 23
లేహ్యానుచ్చావచాన్ భక్ష్యాన్ మాంసాని వివిధాని చ,
ఆర్షభాణి చ చర్మాణి ఖడ్గాంశ్చ కనకత్సరూన్. 24

ప్ర. అ. అయమ్ = ఈ, గిరిః = పర్వతము, భూతైః = భూతములచేత, విదార్యతే = బ్రద్దలు కొట్టబడుచున్నది; ఇతి = అని, మత్వా = తలచి, తపస్వినః = మునులు, ఉత్పేతుః = పైకి ఎగిరి వెళ్ళిపోయిరి. విద్యాధరాః = విద్యాధరులు, త్రస్తాః = భయపడినవారై, పానభూమిగతమ్ = పానభూమిలో ఉన్న, హైమమ్ = బంగారువికార మైన, ఆసవభాజనమ్ = మద్యపాత్రను, మహార్హాణి = అధిక మైన మూల్యము గల, పాత్రాణి చ = పాత్రలను, హిరణ్మయాన్ = బంగారు వికార మైన, కరకాంశ్చ = పొడవైన చిన్న పాత్రలను, ఉచ్చావచాన్ = అనేక విధము లైన, లేహ్యాన్ = నాలుకతో నాకి తినవలసిన పదార్థములను, భక్ష్యాన్ = భక్షించవలసిన పదార్థములను, వివిధాని = అనేక విధము లైన, మాంసాని = మాంసములను, ఆర్షభాణి = వృషభములకు సంబంధించిన, చర్మాణి = చర్మలను, కనకత్సరూన్ = బంగారు ఒరలు గల, ఖడ్గాంశ్చ = ఖడ్గములను, హిత్వా = విడచి, స్త్రీగణైః సహ = స్త్రీసముదాయములతో కూడ, తస్మాత్ = ఆ పర్వతము నుండి, ఉత్పేతుః = ఎగిరిపోయిరి.

తా. ఏవో భూతాలు ఈ పర్వతమును బ్రద్దలుకొట్టి వేయుచున్న వని అనుకొని మును లందరు పైకి ఎగిరి వెళ్ళిపోయిరి. అంతవరకు అక్కడ పాన గోష్ఠులలో ఉన్న విద్యాధరులు భయపడి, మద్యముతో నిండిన బంగారు పెద్ద పాత్రనూ, అమూల్యము లైన (మద్యము వడ్డించు) పాత్రలను, (మద్యము త్రాగు) పొడవైన బంగారు చిన్న పాత్రలను, అనేకవిధము లైన లేహ్యములను, భక్ష్యములను, అనేకవిధము లైన మాంసములను, నేలపై పరచుకొనిన ఎద్దుల చర్మలను, బంగారు ఒరలలో ఉన్న ఖడ్గములను అక్కడనే విడిచివేసి, తమ తమ ప్రేయసులతో కూడ ఆ పర్వతమును విడచి, పైకి ఎగిరిపోయిరి. 22-24

మూ. కృతకణ్ఠగుణాః క్షీబా రక్తమాల్యానులేపనాః,
రక్తాక్షాః పుష్కరాక్షాశ్చ గగనం ప్రతిపేదిరే. 25

ప్ర. అ. కృతకణ్ఠగుణాః = చేయబడిన (ధరింపబడిన) కంఠసూత్రములు కలవారు, క్షీబాః = మద్యపానముచేత మదించినవారు, రక్తమాల్యానులేపనాః = ఎఱ్ఱని పుష్పమాలలూ, మైపూతలు కలవారు, రక్తాక్షాః = ఎఱ్ఱని నేత్రములు కలవారు, పుష్కరాక్షాశ్చ = పద్మములవంటి నేత్రములు కలవారు అయిన ఆ విద్యాధరులు, గగనమ్ = ఆకాశమును ప్రతిపేదిరే = పొందిరి.

తా. కంఠములందు బంగారు త్రాళ్ళు, శిరస్సులపై ఎఱ్ఱని పుష్పమాలలూ ధరించి, శరీరములకు ఎఱ్ఱని అనులేపనములను పూసుకొని, మద్యపానముచే మత్తెక్కి ఉన్న ఆ విద్యాధరులలో కొందరి కళ్లు చాల ఎఱ్ఱగా ఉండెను. కొందరి కళ్ళు పద్మముల (రేకుల) వలె ఉండెను. 25

మూ. హారనూపురకేయూరపారిహార్యధరాః స్త్రియః,
విస్మితాః సస్మితాస్తస్థురాకాశే రమణైః సహ. 26

ప్ర. అ. హారనూపురకేయూరపారిహార్యధరాః = హారములు, అందెలు, బాహుపురులు, కంకణములు ధరించిన, స్త్రియః = స్త్రీలు, విస్మితాః = ఆశ్చర్యపడుచున్నవారై, సస్మితాః = చిరునవ్వుతో కూడినవారై, రమణైః సహ = ప్రియులతో కూడ, ఆకాశే = ఆకాశమునందు, తస్థుః = నిలచిరి.

తా. హారములు, నూపురములు, బాహుపురులు, కంకణములు ధరించిన విద్యాధరస్త్రీలు, ఆశ్చర్యపడుచు, తమ ప్రియులతో కూడ, చిరునవ్వు నవ్వుచు, ఆకాశములో నిలచిరి. 26

మూ. దర్శయన్తో మహావిద్యాం విద్యాధరమహర్షయః,
సహితాస్తస్థురాకాశే వీక్షాఞ్చక్రుశ్చ పర్వతమ్. 27

ప్ర. అ. విద్యాధరమహర్షయః = విద్యాధరులు, మహర్షులు, మహావిద్యామ్ = గొప్ప శక్తిని, దర్శయన్తః = ప్రదర్శించుచు, సహితాః = గుమిగూడినవారై, ఆకాశే = ఆకాశమునందు, తస్థుః = నిలచిరి. పర్వతమ్ = పర్వతమును, వీక్షాంచక్రుశ్చ = చూచిరి కూడ.

తా. అణిమాద్యష్టసిద్ధులు గల విద్యాధరులు, మహర్షులు, ఆధారము

లేకుండ ఆకాశమునందు నిలువ గల తమ మహావిద్యను ప్రదర్శించుచు, గుమి గూడి ఆకాశములో నిలచి, పర్వతమును చూచిరి. 27

మూ. శుశ్రువుస్తే తదా శబ్దమృషీణాం భావితాత్మనామ్,
చారణానాం చ సిద్ధానాం స్థితానాం విమలేఽమ్బరే. 28

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, విమలే = స్వచ్ఛమైన, అమ్బరే = ఆకాశము నందు, స్థితానామ్ = ఉన్న, చారణానామ్ = చారణులయొక్క, సిద్ధానామ్ = సిద్ధులయొక్క, భావితాత్మనామ్ = పరిశుద్ధము చేయబడిన మనస్సులు గల, ఋషీణాం చ = ఋషులయొక్క, శబ్దమ్ = మాటను, శుశ్రువుః = వినిరి .

తా. ఇంతలో వారికి, నిర్మల మైన ఆకాశమునందు నిలచి ఉన్న చారణులు, సిద్ధులు, పవిత్ర మైన మనస్సు గల ఋషులు పలికిన మాటలు వినబడినవి. 28

మూ. ఏష పర్వతసంకాశో హనూమాన్ మారుతాత్మజః,
తితీర్షతి మహావేగః సముద్రం మకరాలయమ్. 29

ప్ర. అ. పర్వతసంకాశః = పర్వతముతో సమానుడు, మారుతాత్మజః = వాయుదేవుని కుమారుడు, మహావేగః = గొప్ప వేగము గలవాడూ అయిన, ఏషః = ఈ, హనూమాన్ = హనుమంతుడు, మకరాలయమ్ = మొసళ్ళకు స్థానమైన, సముద్రమ్ = సముద్రమును, తితీర్షతి = దాట దలచుచున్నాడు.

తా. పర్వతముతో సమాన మైనవాడూ, మహావేగవంతుడూ వాయుపుత్రుడూ అయిన ఈ హనుమంతుడు మకరములకు నివాస మైన సముద్రమును దాట దలచుచున్నాడు. 29

మూ. రామార్థం వానరార్థం చ చికీర్షన్ కర్మ దుష్కరమ్,
సముద్రస్య పరం పారం దుష్ప్రాపం ప్రాప్తుమిచ్ఛతి.

ప్ర. అ. రామార్థమ్ = రామునికొరకు, వానరార్థం చ = వానరులకొరకూ, దుష్కరమ్ = చేయ శక్యము కాని, కర్మ = పనిని, చికీర్షన్ = చేయ నిచ్ఛయించుచున్న వాడై, సముద్రస్య = సముద్రముయొక్క, దుష్ప్రాపమ్ = పొంద

శక్యము కాని, పరం పారమ్ = అవతలి ఒడ్డును, ప్రాప్తుమ్ = పొందుటకు, ఇచ్ఛతి = కోరుచున్నాడు.

తా. ఇతడు రామునికొరకూ, వానరులంకొరకూ, ఇతరు లెవ్వరు చేయ లేని పని చేయ సంకల్పించి, చేరుటకు శక్యము కాని సముద్రము అవలి ఒడ్డు చేరుటకై కోరుచున్నాడు. 30

మూ. ఇతి విద్యాధరాః శ్రుత్వా వచస్తేషాం మహాత్మనామ్,
తమప్రమేయం దదృశుః పర్వతే వానరర్షభమ్. 31

ప్ర. అ. విద్యాధరాః = విద్యాధరులు, ఇతి = ఇట్లు, మహాత్మనామ్ = మహాత్ము లైన, తేషామ్ = వారియొక్క, వచః = వాక్యమును, శ్రుత్వా = విని, పర్వతే = పర్వతమునందు, అప్రమేయమ్ = పోల్చుటకు శక్యముకాని, వానరర్షభమ్ = వానర శ్రేష్ఠు డైన, తమ్ = ఆ హనుమంతుని, దదృశుః = చూచిరి.

తా. విద్యాధరులు, మహాత్ము లైన వారందరు పలుకుచున్న ఈ మాటలు విని, ఆ పర్వతముపైద నిలచి యున్న, సాటిలేని ఆకారము గల, వానరశ్రేష్ఠు డైన ఆ హనుమంతుని చూచిరి. 31

మూ. దుధువే చ స రోమాణి చకమ్పే చాచలోపమః,
ననాద సుమహానాదం సుమహానివ తోయదః. 32

ప్ర. అ. అచలోపమః = పర్వతముతో సమాను డైన, సః = అతడు, రోమాణి = రోమములను, దుధువే చ = దులిపెను. చకమ్పే చ = కంపించెను కూడ. సుమహాన్ = చాల పెద్ద దైన, తోయదః ఇవ = మేఘము వలె, సుమహానాదమ్ = చాల పెద్ద ధ్వని కలుగునట్లుగా, ననాద = ధ్వనిచేసెను.

తా. పర్వతము వంటి శరీరము గల ఆ హనుమంతుడు, ఒక్కమారు కదలి రోమములను దులుపుకొనెను. మహామేఘము వలె గర్జించెను. 32

మూ. అనుపూర్వ్యేణ వృత్తం చ లాఙ్గూలం లోమభిశ్చితమ్,
ఉత్పతిష్యన్ విచిక్షేప పక్షిరాజ ఇవోరగమ్. 33

ప్ర. అ. ఉత్పతిష్యన్ = ఎగురబోవుచున్న ఆ హనుమంతుడు, అను

పూర్వ్యేణ=పైనుండి క్రిందికి ఒక క్రమముతో, వృత్తమ్=వర్తులముగా ఉన్నదీ, లోమభిః=రోమములతో, చితమ్=నిండినదీ అయిన, లాఙ్గూలమ్=తోకను, పక్షిరాజః=గరుత్మంతుడు, ఉరగం యథా=సర్పమును వలె, విచిక్షేప=విసరెను.

తా. ఇంక పైకి ఎగురబోవుచున్న ఆ హనుమంతుడు, మొదట్లో లావుగాను, చివరికి పోయిన కొలది సన్నముగాను ఉన్నదీ, రోమములతో నిండినదీ, అయిన తోకను, గరుత్మంతుడు సర్పమును పట్టి జాడించి నట్లు జాడించెను. 33

మూ. తస్య లాఙ్గూలమావిద్ధమాత్త వేగస్య పృష్ఠతః,
దదృశే గరుడేనేవ హ్రియమాణో మహోరగః. 34

ప్ర. అ. ఆత్తవేగస్య=గ్రహింపబడిన వేగము గల, తస్య=అతని యొక్క, పృష్ఠతః=వెనుకభాగమునందు, ఆవిద్ధమ్=తగులొ్కని ఉన్న, లాఙ్గూలమ్=తోక, గరుడేన=గరుత్మంతునిచేత, హ్రియమాణః=హరింప బడుచున్న, మహోరగః ఇవ=మహా సర్పము వలె, దదృశే=చూడబడెను.

తా. వేగము పుంజుకొని యున్న ఆ హనుమంతుని వీపు మీద నిట్ట నిలువుగా నిలచి ఉన్న తోక, గరుత్మంతుడు పట్టి తీసికొనిపోవుచున్న సర్పము వలె కనబడెను. 34

మూ. బాహూ సంస్తమ్భయామాస మహాపరిఘసంనిభౌ,
ససాద చ కపిః కట్యాం చరణౌ సంచుకోచ చ. 35

ప్ర. అ. కపిః=హనుమంతుడు, మహాపరిఘసన్నిభౌ=గొప్ప పరిఘలతో (కోట గడియలతో) సమానములైన, బాహూ=బాహువులను, సంస్తమ్భయామాస=బిగియపట్టెను. కట్యామ్=కటిప్రదేశమునందు. ససాద=సన్నగిలెను. చరణౌ=పాదములను, సంచుకోచ చ=ముడచెను.

తా. హనుమంతుడు పెద్ద పరిఘల వలె ఉన్న బాహువులు బిగియపట్టి నడుము సన్నము చేసి, పాదములు ముడుచుకొని ఎగురుటకు సిద్ధముగా ఉండెను. 35

మూ. సంహృత్య చ భుజౌ శ్రీమాంస్తథైవ చ శిరోధరామ్,
తేజః సత్త్వం తథా వీర్యమావివేశ స వీర్యవాన్. 36

ప్ర. అ. శ్రీమాన్ = శోభాయుక్తుడు, వీర్యవాన్ = పరాక్రమవంతుడు అయిన, సః = హనుమంతుడు, భుజౌ చ = భుజములను, తథైవ చ = మరియు, శిరోధరామ్ = కంఠమునూ, సంహృత్య = వంచి, తేజః = తేజస్సును, సత్త్వమ్ = బలమును, తథా = మరియు, వీర్యమ్ = పరాక్రమమునూ, ఆవివేశ = పెంచు కొనెను.

తా. అద్భుత మైన శోభ, పరాక్రమము గల హనుమంతుడు, భుజములను, కంఠమును వంచి, తేజస్సును, బలమును, వీర్యమును తెప్పించుకొనెను.

మూ. మార్గమాలోకయన్దూరాదూర్ధ్వం ప్రణిహితేక్షణః,
రురోధ హృదయే ప్రాణానాకాశమవలోకయన్. 37

ప్ర. అ. ఊర్ధ్వమ్ = పైకి, ప్రణిహితేక్షణః = ఉంచబడిన నేత్రములు కలవాడై, దూరాత్ = దూరమునుండి, మార్గమ్ = మార్గమును, ఆలోకయన్ = చూచుచు, ఆకాశమ్ = ఆకాశమును, అవలోకయన్ = చూచుచు, ప్రాణాన్ = ప్రాణములను. హృదయే = హృదయమునందు, రురోధ = నిలిపెను.

తా. నేత్రములను పైకి ఎత్తి దూరముగా నున్న, తాను వెళ్ళవలసిన మార్గము చూచుచు. ఆకాశము వైపు కూడ చూచుచు, ఊపిరి బిగపట్టెను. 37

మూ. పద్భ్యాం దృఢమవస్థానం కృత్వా స కపికుఞ్జరః,
నికుఞ్చ్య కర్ణౌ హనుమానుత్పతిష్యన్ మహాబలః. 38
వానరాన్ వానరశ్రేష్ఠ ఇదం వచనమబ్రవీత్.

ప్ర. అ. కపికుఞ్జరః = వానరులలో గజము వంటివాడూ, మహాబలః = గొప్ప బలము కలవాడూ. వానరశ్రేష్ఠః = వానరులలో శ్రేష్ఠుడూ అయిన, సః హనుమాన్ = ఆ హనుమంతుడు, పద్భ్యామ్ = పాదములతో, దృఢమ్ = దృఢముగా, అవస్థానమ్ = నిలచుటను, కృత్వా = చేసి, కర్ణౌ = చెవులను, నికుఞ్చ్య = వంచి, ఉత్పతిష్యన్ = పైకి ఎగురనున్నవాడై, వానరాన్ = వానరులను గూర్చి, ఇదమ్ = ఈ, వచనమ్ = వచనమును, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. వానరుల మధ్య గణము వంటివాడూ, మహాబలశాలీ, వానరశ్రేష్ఠుడూ అయిన ఆ హనుమంతుడు పాదములు గట్టిగా ఆనుకొని నిలచి, చెవులు వంచి పైకి ఎగురుటకు సిద్ధముగా ఉండి, వానరులతో ఇట్లు పలికెను. 38

మూ. యథా రాఘవనిర్ముక్తః శరః శ్వసనవిక్రమః, 39
గచ్ఛేత్తద్వద్గమిష్యామి లఙ్కాం రావణపాలితామ్.

ప్ర. అ. రాఘవనిర్ముక్తః = రామునిచేత విడువబడిన, శరః = బాణము, యథా = ఎట్లు, గచ్ఛేత్ = వెళ్ళునో అట్లు, శ్వసనవిక్రమః = వాయువు వంటి వేగము కలవాడనై, రావణపాలితామ్ = రావణునిచేత పాలింపబడిన, లఙ్కామ్ = లంకను గూర్చి, గమిష్యామి = వెళ్ళగలను.

తా. రాముడు విడచిన బాణము వలె, నేను వాయువేగముతో రావణుడు పాలించుచున్న లంకకు వెళ్ళెదను. 39

మూ. న హి ద్రక్ష్యామి యది తాం లఙ్కాయాం జనకాత్మజామ్,
అనేనైవ హి వేగేన గమిష్యామి సురాలయమ్.

ప్ర. అ. లఙ్కాయామ్ = లంకలో, తాం జనకాత్మజామ్ = ఆ సీతను, న హి ద్రక్ష్యామి యది = (నేను) చూడజాలకపోయిన యెడల, అనేన = ఈ, వేగేనైవ హి = వేగముతోనే, సురాలయమ్ = ఇంద్రలోకమును గూర్చి, గమిష్యామి = వెళ్లగలను.

తా. లంకలో సీత కనబడకపోయినచో, ఈ వేగముతోనే స్వర్గలోకమునకు కూడ వెళ్ళెదను. 40

మూ. యది వా త్రిదివే సీతాం న ద్రక్ష్యామ్యకృతశ్రమః, 41
బద్ధ్వా రాక్షసరాజానమానయిష్యామి రావణమ్.

ప్ర. అ. త్రిదివే = స్వర్గమునందు, సీతామ్ = సీతను, న ద్రక్ష్యామి యది వా = చూడజాలక పోయినచో, అకృతశ్రమః = చేయబడని శ్రమకలవాడనై, రాక్షసరాజానమ్ = రాక్షసరాజైన, రావణమ్ = రావణుని, బద్ధ్వా = బంధించి, ఆనయిష్యామి = తీసికొనివచ్చెదను.

తా. స్వర్గలోకములో కూడ నాకు సీత కనబడక పోయినచో ఏ మాత్రము శ్రమ చెందక, రావణుని బంధించి తీసికొని వచ్చెదను. 41

మూ. సర్వథా కృతకార్యోఽహమేష్యామి సహ సీతయా, 42
ఆనయిష్యామి వా లఙ్కాం సముత్పాట్య సరావణామ్.

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, సర్వథా = అన్ని విధములం, కృతకార్యః = చేయబడిన కార్యము కలవాడనై, సహ సీతయా = సీతతో కూడ, ఏష్యామి = రాగలను. వా = లేక, సరావణామ్ = రావణునితో కూడిన, లఙ్కామ్ = లంకను, సముత్పాట్య = పెకలించి, ఆనయిష్యామి = తీసికొనిరాగలను.

తా. నేను అన్ని విధములా కార్యము సాధించి, సీతతో తిరిగి వచ్చెదను. లేదా రావణునితో సహా లంకను పెకలించుకొని తీసికొని వచ్చెదను. 42

మూ. ఏవముక్త్వా తు హనుమాన్వానరాన్వానరోత్తమః, 43
ఉత్పపాతాథ వేగేన వేగవానవిచారయన్,
సుపర్ణమివ చాత్మానం మేనే స కపికుఞ్జరః. 44

ప్ర. అ. వానరోత్తమః = వానరులలో శ్రేష్ఠుడైన, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, వానరాన్ = వానరులను గూర్చి, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్త్వా = పలికి, అథ = అటు పిమ్మట, అవిచారయన్ = మరి యొక్క విషయ మేమీ విచారించని వాడై, వేగవాన్ = మహావేగవంతుడై, వేగేన = వేగముతో, ఉత్పపాత = పైకి ఎగిరెను. సః = ఆ, కపికుఞ్జరః = వానరశ్రేష్ఠుడు, ఆత్మానమ్ = తనను, సుపర్ణమివ = గరుత్మంతుని వలె, మేనే చ = తలంచెను కూడ.

తా. వానరులలో శ్రేష్ఠుడూ, మహావేగవంతుడూ అయిన హనుమంతుడు ఆ వానరులతో ఇట్లు పలికి, ఇతర మైన ఆలోచన లన్నీ విడచి, వేగముతో పైకి ఎగిరెను. ఆ సమయమునందు ఆ వానరశ్రేష్ఠుడు తాను సాక్షాత్తు గరుత్మంతుని వంటి వా డని భావించెను. 43, 44

మూ. సముత్పతతి తస్మింస్తు వేగాత్తే నగరోహిణః,
సంహృత్య విటపాన్ సర్వాన్ సముత్పేతుః సమన్తతః.

ప్ర. అ. తస్మిన్ = అతడు, సముత్పతతి = ఎగురుచుండగా, వేగాత్ = ఆ

వేగమువలన, తే = ఆ, నగరోహాః = పర్వతముపై మొలచిన వృక్షములు, సర్వాన్ = సమస్త మైన, విటపాన్ = కొమ్మలను, సంహృత్య = దగ్గరగా ముడుచుకొని, సమన్తతః = నలు వైపులందు, సముత్పేతుః = ఎగిరినవి.

తా. హనుమంతుడు ఎగురగానే, ఆ వేగమునకు, అక్కడ ఉన్న వృక్షములన్నీ తమ కొమ్మలు ముడిచిపెట్టుకొని, నలువైపుల పైకి ఎగిరి పోయినవి. 45

మూ. స మత్తకోయష్టిభకాన్ పాదపాన్ పుష్పశాలినః,
ఉద్వహన్నూరువేగేన జగామ విమలేఽమ్బరే 46

ప్ర. అ. సః = అతడు, మత్తకోయష్టిభకాన్ = మదించిన చీకుకొక్కెర పక్షులు గల, పుష్పశాలినః = పుష్పములతో ప్రకాశించుచున్న, పాదపాన్ = వృక్షములను, ఊరువేగేన = ఊరువుల వేగముచేత, ఉద్వహన్ = ఎగురుగొట్టి తీసికొనిపోవుచు, విమలే = నిర్మల మైన, అమ్బరే = ఆకాశమునందు, జగామ = వెళ్లెను.

తా. మదించిన చీకుకొక్కెర లను పక్షులు నివసించుచున్న, పుష్పములతో నిండిన వృక్షములను తన తొడల వేగముచేత పెకలించి తనతో ఎగురు నట్లు చేయుచు, హనుమంతుడు నిర్మల మైన ఆకాశములో ఎగిరెను. 46

మూ. ఊరువేగోత్థితా వృక్షా ముహూర్తం కపిమన్వయుః,
ప్రస్థితం దీర్ఘమధ్వానం స్వబన్ధుమివ బాన్ధవాః. 47

ప్ర. అ. ఊరువేగోత్థితాః = తొడల వేగముచేత పైకి లేచిపోయిన, వృక్షాః = వృక్షములు, దీర్ఘమ్ = దీర్ఘ మైన, అధ్వానమ్ = మార్గమును, ప్రస్థితమ్ = ప్రయాణ మైన, స్వబన్ధుమ్ = తమ బంధువును, బాన్ధవాః ఇవ = బంధువులు వలె, కపిమ్ = హనుమంతుని, ముహూర్తమ్ = కొంచెము కాలము, అన్వయుః = అనుసరించి వెళ్ళినవి.

తా. తొడల వేగానికి లేచిపోయిన చెట్లు, దూరదేశప్రయాణమునకై బయలుదేరి వెళ్ళుచున్న తమ బంధువును, బంధువు లందరు వెంబడించి వెళ్ళినట్లు, ఆ హనుమంతుని, కొంచెము సేపు వెంబడించి వెళ్ళినవి. 47

మూ. తమూరువేగోన్మథితాః సాలాశ్చాన్యే నగోత్తమాః,
అనుజగ్ముర్హనూమన్తం సైన్యా ఇవ మహీపతిమ్. 48

ప్ర. అ. ఊరువేగోన్మథితాః = తొడల వేగముచేత పెకలించబడిన, సాలాశ్చ = మద్దిచెట్లు, అన్యే = ఇతర మైన, నగోత్తమాః = మహావృక్షములూ, సైన్యాః = సైన్యములు, మహీపతిమ్ ఇవ = రాజును వలె, హనూమన్తమ్ = హనుమంతుని, అనుజగ్ముః = అనుసరించి వెళ్ళినవి.

తా. తొడల వేగముచేత పెకలించివేయబడిన సాలవృక్షములూ, ఇతర మహావృక్షములూ, సైన్యములు రాజు వెనుక వెళ్ళినట్లు, హనుమంతుని వెనుక వెళ్ళినవి. 48

మూ. సుపుష్పితాగ్రైర్బహుభిః పాదపైరన్వితః కపిః,
హనుమాన్ పర్వతాకారో బభూవాద్భుతదర్శనః. 49

ప్ర. అ. సుపుష్పితాగ్రైః = బాగుగా పుష్పించిన శిఖరములు గల, పాదపైః = వృక్షములతో, అన్వితః = కూడిన, కపిః = వానరు డైన, పర్వతాకారః = పర్వతమువంటి ఆకారము గల, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, అద్భుతదర్శనః = ఆశ్చర్యకర మైన దర్శనముకలవాడు, బభూవ = ఆయెను.

తా. పర్వతము వంటి ఆకారము గల హనుమంతుని చుట్టూ బాగుగా పుష్పించిన అనేకవృక్షములు చేరుటచే అతడు చూచువారికి చాలా ఆశ్చర్యము కలిగించెను. 49

మూ. సారవన్తోఽథ యే వృక్షా న్యమజ్జన్ లవణామ్భసి,
భయాదివ మహేన్ద్రస్య పర్వతా వరుణాలయే. 50

ప్ర. అ. అథ = పిమ్మట, సారవన్తః = సారముగల, యే = ఏ, వృక్షాః = వృక్షము లున్నవో, అవి, మహేన్ద్రస్య = మహేంద్రునియొక్క, భయాత్ = భయమువలన, పర్వతాః = పర్వతములు, వరుణాలయే ఇవ = సముద్రమునందు వలె, లవణామ్భసి = లవణసముద్రమునందు, న్యమజ్జన్ = మునిగిపోయినవి.

తా. మహేంద్రునికి భయపడి పర్వతములు సముద్రములో మునిగి నట్లుగా, బల మైన వృక్షములు లవణసముద్రములో మునిగిపోయినవి. 50

మూ. స నానాకుసుమైః కీర్ణః కపిః సాఙ్కురకోరకైః,
శుశుభే మేఘసంకాశః ఖద్యోతైరివ పర్వతః. 51

ప్ర. అ. సాఙ్కురకోరకైః = అంకురములతోను మొగ్గలతోను కూడిన, నానాకుసుమైః = అనేకవిధము లైన పుష్పములచే, కీర్ణః = వ్యాపింపబడిన, మేఘసంకాశః = మేఘముతో సమాను డైన, సః కపిః = ఆ హనుమంతుడు, ఖద్యోతైః = మిణుగురుపురుగులతో నిండిన, పర్వతః ఇవ = పర్వతము వలె, శుశుభే = ప్రకాశించెను.

తా. మేఘము వలె ఉన్న ఆ హనుమంతుని మీద అనేకవిధము లైన పుష్పములు, అంకురములు, మొగ్గలు పడుటచే అతడు అంతట మిణుగురు పురుగులు కప్పివేసిన పర్వతము వలె ప్రకాశించెను. 51

మూ. విముక్తాస్తస్య వేగేన ముక్త్వా పుష్పాణి తే ద్రుమాః,
అవశీర్యన్త సలిలే నివృత్తాః సుహృదో యథా. 52

ప్ర. అ. తస్య = హనుమంతునియొక్క, వేగేన = వేగముచేత, విముక్తాః = విడువబడిన, తే ద్రుమాః = ఆ వృక్షములు, పుష్పాణి = పుష్పములను, ముక్త్వా = విడచి, నివృత్తాః = వెనుకకు మరలిన, సుహృదో యథా = స్నేహితులు వలె, సలిలే = ఉదకమునందు, అవశీర్యన్త = పడిపోయినవి.

తా. క్రమముగా హనుమంతుడు దూర మగుటచే, అతని వేగముతో సంబంధము తగ్గిన చెట్లు, అతనిపై పుష్పములు విడచి, ప్రవాసమునకు పోవు చున్న మిత్రుని సాగనంపుటకై కొంత దూరము వెళ్ళిన స్నేహితులు వెనుకకు మరలి నట్లు, నీటిలో పడిపోయినవి. 52

మూ. లఘుత్వేనోపపన్నం తద్విచిత్రం సాగరేఽపతత్,
ద్రుమాణాం వివిధం పుష్పం కపివాయుసమీరితమ్, 53
తారాచితమివాకాశం ప్రబభౌ చ మహార్ణవః.

ప్ర. అ. లఘుత్వేన = లఘుత్వముతో, ఉపపన్నమ్ = కూడినదీ,

విచిత్రమ్=నానావర్ణములు కలది, కపివాయుసమీరితమ్=హనుమంతుని వేగము వలన కలిగిన వాయువుచే ప్రేరేపింపబడినదీ అయిన, ద్రుమాణామ్ = వృక్షముల యొక్క, తత్ = ఆ, వివిధమ్ = అనేకవిధము లైన, పుష్పమ్ = పుష్పము, సాగరే = సముద్రమునందు, అపతత్ = పడెను. మహార్ణవః=మహాసముద్రము, తారాచితమ్=నక్షత్రములతో నిండిన, ఆకాశమివ=ఆకాశము వలె, ప్రబభౌ చ= ప్రకాశించెను.

తా. హనుమంతుని వేగముచే కలిగిన వాయువు ఎగురగొట్టగా, తేలికగాను, విచిత్రవర్ణములతోను ఉన్న అనేకవిధము లైన పుష్పముల సముదాయము చెట్లనుండి రాలి సముద్రములో పడెను. అప్పు డా సముద్రము నక్షత్రములతో నిండిన ఆకాశము వలె ప్రకాశించెను. 53

మూ. పుష్పౌఘేణానుబద్ధేన నానావర్ణేన వానరః,
లభౌ మేఘ ఇవాకాశే విద్యుద్గణవిభూషితః. 54

ప్ర. అ. నానావర్ణేన = అనేకవిధము లైన రంగులు గల, అనుబద్ధేన = దేహానికి అంటుకొని ఉన్న, పుష్పౌఘేన = పుష్పముల సముదాయముచేత, వానరః = హనుమంతుడు, ఆకాశే = ఆకాశమునందు, విద్యుద్గణవిభూషితః = మెరుపుల సముదాయముచేత అలంకరింపబడిన, మేఘః ఇవ = మేఘము వలె, బభౌ = ప్రకాశించెను.

తా. అనేకవిధము లైన రంగుల పుష్పసముదాయము శరీరముపై కప్పివేయుటచే, ఆ హనుమంతుడు, ఆకాశమునందు, మెరుపుల పంక్తులచే అలంకరింపబడిన మేఘము వలె ప్రకాశించెను. 54

మూ. తస్య వేగసమాధూతైః పుష్పైస్తోయమదృశ్యత, 55
తారాభిరభిరామాభిరుదితాభిరివామ్బరమ్.

ప్ర. అ. తస్య=హనుమంతునియొక్క, వేగసమాధూతైః = వేగముచేత ఎగరకొట్టబడిన, పుష్పైః=పుష్పములతో, తోయమ్=సముద్రజలము, ఉదితాభిః = ఉదయించిన, అభిరామాభిః = మనోహర మైన, తారాభిః = నక్షత్రములతో, అమ్బరమివ=ఆకాశము వలె, అదృశ్యత=కనబడెను.

తా. హనుమంతుని వేగముచే ఎగిరి పడిన పుష్పములతో, ఆ సముద్రజలము, ఉదయించిన, అంద మైన నక్షత్రములతో ఆకాశము వలె ప్రకాశించెను.

మూ. తస్యామ్బరగతౌ బాహూ దదృశాతే ప్రసారితౌ, 56
పర్వతాగ్రాద్వినిష్క్రాన్తౌ పఞ్చాస్యావివ పన్నగౌ.

ప్ర. అ. ప్రసారితౌ=చాపబడినవై, అమ్బరగతౌ=ఆకాశమునం దున్న, తస్య=హనుమంతునియొక్క, బాహూ = బాహువులు, పర్వతాగ్రాత్=పర్వతాగ్రమునుండి, వినిష్క్రాన్తౌ = పైకి వచ్చిన, పఞ్చాస్యౌ=ఐదు తలలు గల, పన్నగౌ ఇవ=సర్పములు వలె, దదృశాతే=చూడబడినవి.

తా. ఆకాశము పైపు చాపిన హనుమంతుని బాహువులు, పర్వతాగ్రభాగమునుండి బైటకు వచ్చుచున్న ఐదుతలల సర్పముల వలె కనబడెను. 56

మూ. పిబన్నివ బభౌ చాపి సోర్మిమాలం మహార్ణవమ్, 57
పిపాసురివ చాకాశం దదృశే స మహాకపిః.

ప్ర. అ. సః=ఆ, మహాకపిః=హనుమంతుడు, సోర్మిమాలమ్=తరంగపంక్తులతో కూడిన, మహార్ణవమ్ = మహాసముద్రమును, పిబన్నివ=త్రాగివేయుచున్నవాడు వలె, బభౌ=ప్రకాశించెను. ఆకాశమ్ = ఆకాశమును, పిపాసురివ=త్రాగివేయ నిచ్ఛయించుచున్నవాడు వలె, దదృశే=కనబడెను.

తా. ఆ హనుమంతుడు తరంగపంక్తులతో కూడిన మహాసముద్రమును త్రాగివేయుచున్నాడా అన్నట్లు, ఆకాశమును కూడా త్రాగివేయ దలచుచున్నాడా అన్నట్లు కనబడెను. 57

మూ. తస్య విద్యుత్ప్రభాకారే వాయుమార్గానుసారిణః, 58
నయనే విప్రకాశేతే పర్వతస్థావివానలౌ.

ప్ర. అ. వాయుమార్గానుసారిణః = ఆకాశముపై ఎగురుచున్న, తస్య = హనుమంతునియొక్క, విద్యుత్ప్రభాకారే = మెరుపు కాంతి వంటి కాంతి గల, నయనే = నేత్రములు, పర్వతస్థౌ = పర్వతముపై ఉన్న, అనలౌ ఇవ=(రెండు) అగ్నుల వలె, విప్రకాశేతే = ప్రకాశించుచుండెను.

తా. ఆకాశమార్గమునందు వెళ్లుచున్న ఆ హనుమంతుని నేత్రములు, మెరుపుల వలె మెరయుచు, పర్వతముమీద రెండు నిప్పు నెగళ్ళ వలె ఉండెను. 58

మూ. పిఙ్గే పిఙ్గాక్షముఖ్యస్య బృహతీ పరిమణ్డలే. 59
చక్షుషీ సంప్రకాశేతే చన్ద్రసూర్యావివోదితౌ.

ప్ర. అ. పిఙ్గాక్షముఖ్యస్య=పచ్చని కండ్లు గల వానరులలో శ్రేష్ఠుడైన హనుమంతునియొక్క, పిఙ్గే=పచ్చగా ఉన్నవి, బృహతీ=పెద్దవి, పరిమణ్డలే= గుండ్రంగా ఉన్నవి అయిన, చక్షుషీ=నేత్రములు, ఉదితౌ=ఉదయించిన, చన్ద్రసూర్యావివ=చంద్రసూర్యులు వలె, సంప్రకాశేతే=ప్రకాశించినవి.

తా. పచ్చగాను, గుండ్రముగాను ఉన్న ఆ హనుమంతుని పెద్ద పెద్ద కళ్ళు, ఉదయించిన చంద్రసూర్యుల వలె ఉండెను. 59

మూ. ముఖం నాసికయా తస్య తామ్రయా తామ్రమాబభౌ. 60
సన్ధ్యయా సమభిస్పృష్టం యథా తత్సూర్యమణ్డలమ్.

ప్ర. అ. తస్య = హనుమంతునియొక్క, తామ్రమ్ = ఎఱ్ఱనైన, ముఖమ్=ముఖము, తామ్రయా=ఎఱ్ఱనైన, నాసికయా=ముక్కుతో, సన్ధ్యయా =సంధ్యవేళ, సమభిస్పృష్టమ్=స్పృశింపబడిన, తత్=ఆ, సూర్యమణ్డలం యథా=సూర్యమండలము వలె, ఆబభౌ=ప్రకాశించెను.

తా. ఎఱ్ఱగా నున్న ముక్కుతో, హనుమంతుని ఎఱ్ఱనైన ఆ ముఖము, సంధ్యారాగము సంక్రమించిన సూర్యబింబము వలె ప్రకాశించెను. 60

మూ. లాఙ్గూలం చ సమావిద్ధం ప్లవమానస్య శోభతే, 61
అమ్బరే వాయుపుత్రస్య శక్రధ్వజ ఇవోచ్ఛ్రితః.

ప్ర. అ. అమ్బరే=ఆకాశమునందు, ప్లవమానస్య=తేలుచున్న, వాయుపుత్రస్య=హనుమంతునియొక్క, సమావిద్ధమ్ = పైకి ఎత్తి ఉంచబడిన, లాఙ్గూలమ్=తోక, ఉచ్ఛ్రితః=నిలబెట్టబడిన, శక్రధ్వజః ఇవ=ఇంద్రధ్వజము వలె, శోభతే=ప్రకాశించుచున్నది (ప్రకాశించినది).

తా. ఆకాశములో తేలిపోవుచున్న హనుమంతుని లాంగూలము పైకి ఎత్తబడినదై, నిలబెట్టబడిన ఇంద్రధ్వజము వలె (ఇంద్రుని పూజించుటకై చేయు ఉత్సవములో అంగముగా నిలబెట్టబడిన అలంకృత మైన స్తంభము వలె) ప్రకాశించెను. 61

మూ. లాఙ్గూలచక్రేణ మహాన్ శుక్లదంష్ట్రోఽనిలాత్మజః, 62
వ్యరోచత మహాప్రాజ్ఞః పరివేషీవ భాస్కరః.

ప్ర. అ. శుక్లదంష్ట్రః = తెల్లని కోరలు కలవాడు, మహాప్రాజ్ఞః = గొప్ప బుద్ధిమంతుడూ అయిన, మహాన్ = పెద్ద దేహము గల, అనిలాత్మజః = హనుమంతుడు, లాఙ్గూలచక్రేణ = తోకయొక్క చక్రముచేత, పరివేషీ = పరివేషము గల (గూడు కట్టిన), భాస్కరఃఇవ = సూర్యుడు వలె, వ్యరోచత = ప్రకాశించెను.

తా. పెద్ద దేహము, తెల్లని కోరలూ గల, మహాబుద్ధిశాలి యైన ఆ హనుమంతుడు, తోక చక్రాకారముగా ఏర్పడగా, గూడు కట్టిన సూర్యుడు వలె ప్రకాశించెను. 62

మూ. స్ఫిగ్దేశేనాభితామ్రేణ రరాజ స మహాకపిః, 63
మహతా దారితేనేవ గిరిర్గైరికధాతునా.

ప్ర. అ. సః మహాకపిః = ఆ హనుమంతుడు, అభితామ్రేణ = ఎఱ్ఱగా నున్న, స్ఫిగ్దేశేన = పిరుదుల ప్రదేశముతో, దారితేన = బ్రద్దలుకొట్టబడిన, మహతా = గొప్ప, గైరికధాతునా = గైరిక మను ఎఱ్ఱని ధాతువుతో, గిరిః ఇవ = పర్వతము వలె, రరాజ = ప్రకాశించెను.

తా. ఎఱ్ఱగా ఉన్న పిరుదులతో ఆ హనుమంతుడు విశాల మైన గైరిక ధాతువు ఉన్న ప్రదేశమును బ్రద్దలు కొట్టగా ఆ ఎరుపుతో కూడిన పర్వతము వలె ప్రకాశించెను. 63

మూ. తస్య వానరసింహస్య ప్లవమానస్య సాగరమ్, 64
కక్షాన్తరగతో వాయుర్జీమూత ఇవ గర్జతి.

ప్ర. అ. సాగరమ్ = సముద్రమును, ప్లవమానస్య = దాటుచున్న, తస్య = ఆ, వానరసింహస్య = వానరశ్రేష్ఠుడైన హనుమంతునియొక్క, కక్షాన్తరగతః = చంకల మధ్యనుండి ప్రసరించుచున్న, వాయుః = వాయువు, జీమూతః ఇవ = మేఘము వలె, గర్జతి = గర్జించుచున్నది.

తా. సముద్రమును దాటుచున్న ఆ హనుమంతుని చంకల సందునుండి ప్రసరించుచున్న గాలి ధ్వని మేఘగర్జితము వలె ఉండెను. 64

మూ. ఖే యథా నిపతన్త్యుల్కా హ్యుత్తరాన్తాద్వినిఃసృతా, 65
దృశ్యతే సానుబన్ధా చ తథా స కపికుఞ్జరః.

ప్ర. అ. ఉత్తరాన్తాత్ = ఉత్తరదిక్ప్రాంతమునుండి, వినిఃసృతా = మహావేగముతో బయలుదేరిన, సానుబన్ధా చ = నిరంతరత్వముతో కూడిన, ఉల్కా = తేజఃపిండము, ఖే = ఆకాశమునందు, యథా = ఎట్లు, దృశ్యతే = చూడబడునో, సః = ఆ, కపికుఞ్జరః = హనుమంతుడు, తథా = అట్లే కనబడుచుండెను.

తా. ఉత్తరదిక్ప్రాంతమునుండి మహావేగముతో బయలుదేరి, దక్షిణము వైపు పోవుచున్న ఉల్క, వేగాతిశయముచే అతిదీర్ఘముగా, నిరంతరముగా ఉన్నట్లు ఆకాశముమీద ఎట్లు కనబడునో, హనుమంతుడు ఆకాశముపై అట్లే కనబడుచుండెను.

ఏదైన పెద్ద తేజఃపిండము ఆకాశముపై మహావేగముతో పోవునపుడు అది, కొరవి గుండ్రముగా త్రిప్పినపుడు ఒక అగ్నిచక్రము వలె కనబడినట్లు, అతి దీర్ఘముగా కనబడును. అట్టి తేజఃపుంజముతో హనుమంతుడు పోల్చబడినాడు.

మూ. పతత్పతఙ్గసంకాశో వ్యాయతః శుశుభే కపిః, 66
ప్రవృద్ధ ఇవ మాతఙ్గః కక్ష్యయా బధ్యమానయా.

ప్ర. అ. పతత్పతఙ్గసంకాశః = శీఘ్రగమనము చేయుచున్న సూర్యునితో సమానుడైన, వ్యాయతః = పొడవైన, కపిః = హనుమంతుడు, బధ్యమానయా = కట్టబడుచున్న (కట్టబడిన), కక్ష్యయా = నడుముత్రాడుచే, ప్రవృద్ధః = పెరిగిన, మాతఙ్గః ఇవ = ఏనుగు వలె, శుశుభే = ప్రకాశించెను.

తా. మహావేగముతో ప్రయాణము చేయుచున్న సూర్యుడు వలె ఉన్న ఆ హనుమంతుడు, నడుముకు కట్టిన బంగారు గొలుసుచే పొడవైనట్లున్న గజము వలె కనబడెను. 66

మూ. ఉపరిష్టాచ్ఛరీరేణ ఛాయయా చావగాఢయా, 67
సాగరే మారుతావిష్టా నౌరివాసీత్ తదా కపిః.

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, కపిః = హనుమంతుడు, ఉపరిష్టాత్ = పై భాగమునందు, శరీరేణ = శరీరముతోను, సాగరే = సముద్రమునందు, అవగాఢయా = క్రిందికి మునిగిన, ఛాయయా చ = నీడతోను, మారుతావిష్టా = గాలిచేత వ్యాప్తమైన, నౌరివ = నావ వలె, ఆసీత్ = ఉండెను.

తా. హనుమంతుని శరీరము సముద్రము పైన ఆకాశములో ఉండెను. శరీరచ్ఛాయ (నీడ) సముద్రముపై బడెను. ఆ విధముగా ఉన్న హనుమంతుడు గాలికి నడచుచున్న ఓడ వలె కనబడెను. 67

మూ. యం యం దేశం సముద్రస్య జగామ స మహాకపిః, 68
స స తస్యోరువేగేన సోన్మాద ఇవ లక్ష్యతే.

ప్ర. అ. సః మహాకపిః = ఆ హనుమంతుడు, సముద్రస్య = సముద్రము యొక్క, యం యం దేశం = ఏ యే ప్రదేశమును గూర్చి, జగామ = వెళ్ళెనో, సః సః = ఆ యా ప్రదేశము, తస్య = అతనియొక్క, ఊరువేగేన = తొడల వేగముచేత, సోన్మాదః ఇవ = ఉన్మాదముతో కూడినది వలె, లక్ష్యతే = చూడబడెను.

తా. హనుమంతుడు సముద్రముమీద ఏ యే ప్రదేశము వైపు వెళ్లెనో ఆ యా ప్రదేశము, ఉన్మాదము చెందినది వలె కలత చెందెను. 68

మూ. సాగరస్యోర్మిజాలానామురసా శైలవర్ష్మణామ్, 69
అభిఘ్నంస్తు మహావేగః పుప్లువే స మహాకపిః.

ప్ర. అ. మహావేగః = గొప్ప వేగముగల, సః = ఆ. మహాకపిః = హనుమంతుడు, శైలవర్ష్మణామ్ = పర్వతముల వంటి శరీరము గల, సాగరస్య = సముద్రముయొక్క, ఊర్మిజాలానామ్ = తరంగసముదాయములకు (ను), ఉరసా = వక్షఃస్థలముతో, అభిఘ్నన్ = ఢీకొనుచు, పుప్లువే = ఎగిరెను.

తా. మహావేగముగల ఆ హనుమంతుడు, కొండంత ఎత్తుగా లేచుచున్న సముద్రతరంగములను వక్షఃస్థలముతో ఢీకొనుచు ఎగిరెను. 69

మూ. కపివాతశ్చ బలవాన్ మేఘవాతశ్చ నిఃసృతః, 70
సాగరం భీమనిర్ఘోషం కమ్పయామాసతుర్భృశమ్.

ప్ర. అ. బలవాన్ = బలము గల, కపివాతః = హనుమంతునివలన పుట్టిన వాయువు, నిస్సృతః = బయలువెరలిన, మేఘవాతః = మేఘముల వాయువు, భీమనిర్ఘోషమ్ = భయంకర మైన ధ్వని గల, సాగరమ్ = సముద్రమును, భృశమ్ = మిక్కిలి, కమ్పయామాసతుః = కంపింపచేసినవి.

తా. మంచి బలముతో బయలుదేరిన హనుమంతుని గాలి, మేఘముల గాలి, భయంకర మైన ధ్వని కలుగు నట్లు సముద్రమును కంపింపచేసినవి.

మూ. వికర్షన్నూర్మిజాలాని బృహన్తి లవణామ్భసి, 71
పుప్లువే కపిశార్దూలో వికిరన్నివ రోదసీ.

ప్ర. అ. కపిశార్దూలః = హనుమంతుడు, లవణామ్భసి = లవణసముద్రమునందు, బృహన్తి = పెద్ద వైన, ఊర్మిజాలాని = తరంగపంక్తులను, వికర్షన్ = లాగికొనిపోవుచు, రోదసీ = భూమ్యాకాశములను, వికిరన్నివ = చిమ్ముచున్నవాడు వలె, పుప్లువే = ఎగిరెను.

తా. హనుమంతుడు, లవణసముద్రములోని పెద్ద పెద్ద తరంగములను తనతో లాగికొనిపోవుచు, వాటిని భూమ్యాకాశముల మధ్య అంతటా చిమ్ముచున్నట్లు ఉండెను. 71

మూ. మేరుమన్దరసంకాశానుద్గతాన్ స మహార్ణవే, 72
అత్యక్రామన్మహావేగస్తరఙ్గాన్ గణయన్నివ.

ప్ర. అ. మహావేగః = గొప్ప వేగము గల హనుమంతుడు, మహార్ణవే = మహాసముద్రమునందు, ఉద్గతాన్ = పైకి ఎగిరిన, మేరుమన్దరసంకాశాన్ = మేరుమందరపర్వతములతో సమానము లైన, తరఙ్గాన్ = తరంగములను, గణయన్నివ = లెక్కపెట్టుచున్నవాడు వలె, అత్యక్రామత్ = దాటి వెళ్లెను.

తా. మహావేగవంతు డైన ఆ హనుమంతుడు, మహాసముద్రములో లేచుచున్న మేరుమందరపర్వతములతో సమానము లైన తరంగములను లెక్కపెట్టుచున్నాడా అన్నట్లు, వాటిని దాటుచు వెళ్ళెను. 72

మూ. తస్య వేగసముద్ధూతం జలం సజలదం తదా, 73
అమ్బరస్థం విబభ్రాజ శారదాభ్రమివాతతమ్.

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, తస్య = హనుమంతునియొక్క, వేగసముద్ధూతమ్ = వేగముచేత ఎగురగొట్టబడిన, సజలదమ్ = మేఘములతో కూడిన, జలమ్ = జలము, అమ్బరస్థమ్ = ఆకాశమునం దున్నదై, ఆతతమ్ = వ్యాప్త మైన, శారదాభ్రమివ = శరత్కాలపు మేఘము వలె, విబభ్రాజ = ప్రకాశించెను.

తా. అప్పుడు, హనుమంతుని వేగముచేత పైకి ఎగిరి, మేఘములతో కూడిన జలము, ఆకాశముపై వ్యాపించిన శరత్కాలపు మేఘము వలె ప్రకాశించెను. 73

మూ. తిమినక్రఝషాః కూర్మా దృశ్యన్తే వివృతాస్తదా, 74
వస్త్రాపకర్షణేనేవ శరీరాణి శరీరిణామ్.

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, తిమినక్రఝషాః = తిములు (పెద్ద చేపలు), మొసళ్లు, చేపలు, తాబేళ్లు, వస్త్రాపకర్షణేన = వస్త్రములను తొలగించుటచేత, శరీరిణామ్ = మానవులయొక్క, శరీరాణీవ = శరీరములు వలె, వివృతాః = వివృతములై, దృశ్యన్తే = కనబడుచున్నవి.

తా. సముద్రజలము పైకి ఎగిరిపోవుటచే సముద్రములో ఉన్న తిములూ, మొసళ్లూ, చేపలూ, తాబేళ్లూ, వస్త్రమును లాగివేసినచో మానవుల అవయవము లన్నీ స్పష్టంగా కనబడి నట్లు కనబడినవి 74

మూ. ప్లవమానం సమీక్ష్యాథ భుజఙ్గాః సాగరాలయాః, 75
వ్యోమ్ని తం కపిశార్దూలం సుపర్ణ ఇతి మేనిరే.

ప్ర. అ. అథ = అటు పిమ్మట, వ్యోమ్ని = ఆకాశమునందు, ప్లవమానమ్ = ఎగురుచున్న, తం కపిశార్దూలమ్ = ఆ హనుమంతుని, సమీక్ష్య = చూచి, సాగరాలయాః = సముద్రమునందు నివాసము గల, భుజఙ్గాః = సర్పములు, సుపర్ణః ఇతి = గరుత్మంతుడు అని, మేనిరే = తలచినవి.

తా. సముద్రములో నివసించు సర్పములు, ఆకాశము మీద ఎగురుచున్న ఆ హనుమంతుని చూచి, గరుత్మంతు డేమో అని అనుకొనెను. 75

మూ. దశయోజనవిస్తీర్ణా త్రింశద్యోజనమాయతా, 76
ఛాయా వానరసింహస్య జలే చారుతరాభవత్.

ప్ర. అ. దశయోజనవిస్తీర్ణా=పది యోజనముల వెడల్పు కలదీ, త్రింశద్యోజనమ్=ముప్పది యోజనములు, ఆయతా=పొడవూ అయిన, వానరసింహస్య=హనుమంతునియొక్క, ఛాయా=నీడ, జలే=నీటిమీద, చారుతరా=చాల అందమైనదీ, అభవత్=అయెను.

తా. జలముమీద ఆ హనుమంతుని, పది యోజనముల వెడల్పు, ముప్పది యోజనముల పొడవు అయిన నీడ, చక్కగా ఉండెను. 76

మూ. శ్వేతాభ్రఘనరాజీవ వాయుపుత్రానుగామినీ, 77
తస్య సా శుశుభే ఛాయా వితతా లవణామ్భసి.

ప్ర. అ. వాయుపుత్రానుగామినీ=హనుమంతుని అనుసరించి వెళ్లుచున్నదీ, లవణామ్భసి=లవణసముద్రమునందు, వితతా=వ్యాపించినదీ అయిన, తస్య=అతనియొక్క, సా=ఆ, ఛాయా=నీడ, శ్వేతాభ్రఘనరాజీవ=తెల్లని మేఘముల దట్టమైన పంక్తి వలె, శుశుభే=ప్రకాశించెను.

తా. సముద్రముమీద విస్తరించి హనుమంతుని అనుసరించి ప్రయాణము చేయుచున్న అతని నీడ దట్టమైన తెల్లని మేఘాల పంక్తి వలె ప్రకాశించెను.

మూ. శుశుభే స మహాతేజా మహాకాయో మహాకపిః, 78
వాయుమార్గే నిరాలమ్బే పక్షవానివ పర్వతః.

ప్ర. అ. మహాతేజాః=గొప్ప తేజస్సు కలవాడూ, మహాకాయః=గొప్ప శరీరము కలవాడూ అయిన, సః=ఆ, మహాకపిః=హనుమంతుడు, నిరాలమ్బే=ఆధారము లేని, వాయుమార్గే=వాయుమార్గమునందు, పక్షవాన్=రెక్కలు గల, పర్వతః ఇవ=పర్వతము వలె, శుశుభే=ప్రకాశించెను.

తా. గొప్ప తేజస్సూ, పెద్ద శరీరమూ గల హనుమంతుడు, ఆధారమేదియు లేని వాయుమార్గమునందు, రెక్కలు గల పర్వతము వలె ప్రకాశించెను. 78

మూ. యేనాసౌ యాతి బలవాన్ వేగేన కపికుఞ్జరః, 79
తేన మార్గేణ సహసా ద్రోణీకృత ఇవార్ణవః.

ప్ర. అ. బలవాన్ = బలవంతు డైన, అసౌ = ఈ, కపికుఞ్జరః = హనుమంతుడు, వేగేన = వేగముతో, యేన మార్గేణ = ఏ మార్గముచే, యాతి = వెళ్ళుచుండెనో, తేన = ఆ మార్గముచేత, సహసా = వెంటనే, అర్ణవః = సముద్రము, క్రోడీకృతః ఇవ = తోడ్కొగా చేయబడిన ట్లుండెను.

తా. మహాబలశాలి యైన ఆ హనుమంతుడు ఏ మార్గమున ఎగురుచుండెనో ఆ మార్గమునందు సముద్రము తోడ్తి వలె ఏర్పరుచుండెను. 79

మూ. ఆపాతే పక్షిసంఘానాం పక్షిరాజ ఇవ వ్రజన్, 80
హనుమాన్ మేఘజాలాని ప్రకర్షన్ మారుతో యథా.

ప్ర. అ. హనుమాన్ = హనుమంతుడు, మారుతో యథా = వాయువు వలె, మేఘజాలాని = మేఘపంక్తులను, ప్రకర్షన్ = లాగుచు, పక్షిసంఘానామ్ = పక్షిసముదాయముల, ఆపాతే = సంచారప్రదేశ మైన ఆకాశమునందు, వ్రజన్ = వెళ్ళుచు, పక్షిరాజః ఇవ = గరుత్మంతుడు వలె ప్రకాశించెను.

తా. హనుమంతుడు వాయువు వలె మేఘపంక్తులను తనతో లాగికొని పోవుచు, పక్షిమార్గమునందు వెళ్ళుచు, గరుత్మంతుడు వలె ప్రకాశించెను.

మూ. పాణ్డురారుణవర్ణాని నీలమాఞ్జిష్ఠకాని చ, 81
కపినాకృష్యమాణాని మహాభ్రాణి చకాశిరే.

ప్ర. అ. కపినా = హనుమంతునిచేత, ఆకృష్యమాణాని = లాగబడుచున్న, పాణ్డురారుణవర్ణాని = తెల్లని ఎఱ్ఱని రంగులు గలవి, నీలమాఞ్జిష్ఠకాని చ = నల్లని పచ్చని రంగు కలవి అయిన, మహాభ్రాణి = గొప్ప మేఘములు, చకాశిరే = ప్రకాశించినవి.

తా. తెల్లరంగు, ఎఱ్ఱరంగు, నల్లరంగు, పచ్చరంగు గల పెద్ద పెద్ద మేఘములను హనుమంతుడు తన వెంట లాగికొని పోవుచుండగా చూచుటకు ముచ్చటగా నుండెను. 81

మూ. ప్రవిశన్నభ్రజాలాని నిష్పతంశ్చ పునః పునః, 82
ప్రచ్ఛన్నశ్చ ప్రకాశశ్చ చన్ద్రమా ఇవ లక్ష్యతే.

ప్ర. అ. అభ్రజాలాని=మేఘసమూహములను, పునః పునః=మాటిమాటికి, ప్రవిశన్=ప్రవేశించుచున్నవాడూ, నిష్పతంశ్చ=బైటకు వచ్చుచున్నవాడూ అయిన ఆ హనుమంతుడు, ప్రచ్ఛన్నశ్చ=కప్పబడుచున్నవాడూ, ప్రకాశశ్చ=పైకి కనబడుచున్నవాడూ అయిన, చన్ద్రమాః ఇవ=చంద్రుడు వలె, లక్ష్యతే=చూడబడుచున్నాడు.

తా. మాటి మాటికి మేఘాల వెనుకకు వెళ్ళుచూ, బైటకు వచ్చుచూ ప్రయాణం చేయుచున్న హనుమంతుడు, మేఘాల వెనుక దాగుచూ, పైకి కనబడుచూ ఉన్న చంద్రుడు వలె ప్రకాశించెను. 82

మూ. ప్లవమానం తు తం దృష్ట్వా ప్లవగం త్వరితం తదా, 83
వవర్షుః పుష్పవర్షాణి దేవగన్ధర్వదానవాః.

ప్ర. అ. తదా=అప్పుడు, త్వరితమ్=తొందరగా, ప్లవమానమ్=ఎగురుచున్న, తం ప్లవగమ్=ఆ హనుమంతుని, దృష్ట్వా=చూచి, దేవగన్ధర్వదానవాః=దేవతలూ, గంధర్వులూ, దానవులూ, పుష్పవర్షాణి=పుష్పవర్షములను, వవర్షుః=వర్షించిరి.

తా. అప్పుడు శీఘ్రముగా ఎగిరి వెళ్ళుచున్న హనుమంతుని చూచి, దేవతలూ, గంధర్వులూ, దానవులూ అతనిపై పుష్పవర్షము కురిపించిరి. 83

మూ. తతాప న హి తం సూర్యః ప్లవన్తం వానరోత్తమమ్. 84
సిషేవే చ తదా వాయూ రామకార్యార్థసిద్ధయే,

ప్ర. అ. తదా=అప్పుడు, ప్లవన్తమ్=ఎగురుచున్న, తం వానరోత్తమమ్=ఆ హనుమంతుని, సూర్యః=సూర్యుడు, రామకార్యార్థసిద్ధయే=రాముని కార్యమను ప్రయోజనము సిద్ధించుటకై, న హి తతాప=తపింపచేయలేదు. వాయుః చ=వాయువు కూడ, సిషేవే=సేవించెను.

తా. ఆకాశమార్గమునంత ప్రయాణము చేయుచున్న ఆ హనుమంతునకు సూర్యుడు వేడి కలుగకుండునట్లు చూచెను. వాయువు కూడా సుఖకరముగా వీచెను. రాముని కార్యము సిద్ధింపవలె నను ఉద్దేశ్యముతో వారు అట్లు చేసిరి.

మూ. ఋషయస్తుష్టువుశ్చైవ ప్లవమానం విహాయసా, 85
జగుశ్చ దేవగన్ధర్వాః ప్రశంసన్తో మహౌజసమ్.

ప్ర. అ. విహాయసా=ఆకాశముచేత (నందు), ప్లవమానమ్ = ఎగురుచున్న, మహౌజసమ్ = గొప్ప తేజస్సు గల ఆ హనుమంతుని. ఋషయః= ఋషులు, తుష్టువుశ్చైవ=స్తుతించిరి. దేవగన్ధర్వాః=దేవతలూ, గంధర్వులూ, ప్రశంసన్తః=ప్రశంసించుచు, జగుశ్చ=గానము కూడ చేసిరి.

తా. ఆకాశమార్గమునందు ప్రయాణము చేయుచున్న ఆ మహాతేజశ్శాలి యైన హనుమంతుని చూచి ఋషీశ్వరులు స్తుతించిరి. దేవతలూ, గంధర్వులూ, ఆతని పరాక్రమమును ప్రశంసించుచు గానము చేసిరి. 85

మూ. నాగాశ్చ తుష్టువుర్యక్షా రక్షాంసి విబుధాః ఖగాః. 86
ప్రేక్ష్య సర్వే కపివరం సహసా విగతక్లమమ్,

ప్ర. అ. విగతక్లమమ్=పోయిన శ్రమ గల (శ్రమయే లేని), కపివరమ్= హనుమంతుని, ప్రేక్ష్య=చూచి, సహసా=వెంటనే, నాగాశ్చ=నాగులు, యక్షాః =యక్షులు, రక్షాంసి=రాక్షసులు, విబుధాః=దేవతలు, ఖగాః=పక్షులు, సర్వే= అందరూ, తుష్టువుః = స్తుతించిరి.

తా. ఏ మాత్రము శ్రమ లేకుండ ఆకాశమునందు ప్రయాణము చేయుచున్న హనుమంతుని చూచిన వెంటనే, ఆశ్చర్యముతో, నాగులు, యక్షులు, రాక్షసులు, దేవతలు, పక్షులూ అందరూ కొనియాడిరి. 86

మూ. తస్మిన్ ప్లవగశార్దూలే ప్లవమానే హనూమతి, 87
ఇక్ష్వాకుకులమానార్థీ చిన్తయామాస సాగరః.

ప్ర. అ. ప్లవగశార్దూలే= వానరశ్రేష్ఠు డైన, తస్మిన్ హనూమతి = ఆ హనుమంతుడు, ప్లవమానే = ఎగురుచుండగా, సాగరః = సముద్రము, ఇక్ష్వాకు కులమానార్థీ = ఇక్ష్వాకువంశమునకు గౌరవము చేయవలె నని కోరుచు, చిన్తయామాస=ఆలోచించెను.

తా. వానరశ్రేష్ఠు డైన హనుమంతు డా విధముగా ఆకాశమార్గమున ప్రయాణము చేయుచుండగా చూచిన సముద్రుడు ఇక్ష్వాకువంశమునకు సత్కారము చేయవలె నను ఉద్దేశ్యముతో ఇట్లు తలచెను. 88

మూ. సాహాయ్యం వానరేన్ద్రస్య యది నాహం హనూమతః,
కరిష్యామి భవిష్యామి సర్వవాచ్యో వివక్షతామ్.

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, వానరేన్ద్రస్య = వానరశ్రేష్ఠు డైన, హనూమతః = హనుమంతునకు, సాహాయ్యమ్ = సాహాయ్యమును, న కరిష్యామి యది = చేయక పోయినట్లయితే, వివక్షతామ్ = మాటలాడ దలచుకొనువారికి అనగా నా దోషములను ఎత్తి చూపదలచినవారికి. సర్వవాచ్యః = అన్నివిధాలా నిందింప దగినవాడను, భవిష్యామి = అగుదును.

తా. వానరశ్రేష్ఠు డైన ఈ హనుమంతున కిపుడు సాహాయ్యము చేయనిచో నన్ను తప్పు పట్టదలచిన వారికి అన్ని విధాలా అవకాశము కల్పించిన వాడను అగుదును. 88

మూ. అహమిక్ష్వాకునాథేన సగరేణ వివర్ధితః. 89
ఇక్ష్వాకుసచివశ్చాయం నావసీదితుమర్హతి.

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, ఇక్ష్వాకునాథేన = ఇక్ష్వాకువంశప్రభు వైన, సగరేణ = సగరునిచేత, వివర్ధితః = పెంపబడితిని. ఇక్ష్వాకుసచివః చ = ఆ ఇక్ష్వాకు వంశీయునకు సాహాయ్యము చేయుచున్న, అయమ్ = ఇతడు, అవసీదితుమ్ = శ్రమచే క్షీణించుటకు, నార్హతి = తగడు.

తా. ఇక్ష్వాకువంశమునకు చెందిన సగరచక్రవర్తి నన్ను వృద్ధి పొందించినాడు కదా! ఆ ఇక్ష్వాకువంశమునకే చెందిన రామునకు సాహాయ్యము చేయుచున్న ఈ హనుమంతుడు అలసటచే క్షీణించుట యుక్తము కాదు.

మూ. తథా మయా విధాతవ్యం విశ్రమేత యథా కపిః, 90
శేషం చ మయి విశ్రాన్తః సుఖేనాతిపతిష్యతి.

ప్ర. అ. కపిః = హనుమంతుడు, యథా = ఎట్లు, విశ్రమేత = విశ్రమించునో, తథా = అట్లు, మయా = నాచేత, విధాతవ్యమ్ = చేయదగియున్నది. మయి = నాయందు, విశ్రాన్తః = విశ్రమించినవాడై, శేషమ్ = మిగిలిన దూరమును, సుఖేన = సుఖముతో, అతిపతిష్యతి = దాటగలడు.

తా. ఈ హనుమంతుడు నా పైన కొంత సేపు విశ్రమించునట్లు నేను చేయవలెను. కొంచెము విశ్రమించిన తరువాత మిగిలిన దూరమును సుఖముగా, దాటగలడు. 90

మూ. ఇతి కృత్వా మతిం సాధ్వీం సముద్రశ్ఛన్నమమ్భసి, 91
హిరణ్యనాభం మైనాకమువాచ గిరిసత్తమమ్.

ప్ర. అ. సముద్రః = సముద్రుడు, ఇతి = ఇట్లు, సాధ్వీమ్ = మంచి, మతిమ్ = ఆలోచనను, కృత్వా = చేసి, అమ్భసి = ఉదకమునందు, ఛన్నమ్ = కప్పబడియున్న, హిరణ్యనాభమ్ = బంగారము మధ్యప్రదేశమునందు గల, గిరిసత్తమమ్ = పర్వతశ్రేష్ఠమైన, మైనాకమ్ = మైనాకమును గూర్చి, ఉవాచ = పలికెను.

తా. సముద్రుడీవిధముగా మంచి ఆలోచన చేసి, తన జలములో మునిగియున్న, మధ్యప్రదేశమునందు అంతటా బంగారముతో నిండిన, మైనాకమను పర్వతశ్రేష్ఠముతో ఇట్లు పలికెను. 91

మూ. త్వమిహాసురసంఘానాం పాతాళతలవాసినామ్, 92
దేవరాజ్ఞా గిరిశ్రేష్ఠ పరిఘః సంనివేశితః.

ప్ర. అ. గిరిశ్రేష్ఠ = ఓ పర్వతశ్రేష్ఠమా! త్వమ్ = నీవు, ఇహ = ఇక్కడ, పాతాళతలవాసినామ్ = పాతాళమునందు నివసించుచున్న, అసురసంఘానామ్ = అసురుల సముదాయములకు, పరిఘః = గడియగా, దేవరాజ్ఞా = దేవేంద్రునిచేత, సంనివేశితః = ఉంచబడితివి.

తా. ఓ పర్వతశ్రేష్ఠమా! పాతాళములో నివసించు అసురులు పైకి రాకుండా అడ్డుకొనుటకై నిన్ను దేవేంద్రుడు ఇక్కడ, ఒక పెద్ద అడ్డగడియగా ఉంచినాడు. 92

మూ. త్వమేషాం జాతవీర్యాణాం పునరేవోత్పతిష్యతామ్, 93
పాతాళస్యాప్రమేయస్య ద్వారమావృత్య తిష్ఠసి.

ప్ర. అ. జాతవీర్యాణామ్ = పుట్టిన పరాక్రమము గల, ఏషామ్ = ఈ అసురులు, పునరేవ = మరల, ఉత్పతిష్యతామ్ = లేవదలయుచుండగా, త్వమ్ = నీవు, అప్రమేయస్య = కొలుచుటకు శక్యము కాని, పాతాళస్య = పాతాళము యొక్క, ద్వారమ్ = ద్వారమును, ఆవృత్య = ఆవరించి, తిష్ఠసి = ఉంటున్నావు.

తా. ఈ అసురులు పరాక్రమము పెంపొందించుకొని మరల పైకి రావల

నని ప్రయత్నించి నపుడు, నీవు అతివేగాల మైన పాతాళలోకము ద్వారమును మూసివేసి నిలచుచున్నావు. 93

మూ. తిర్యగూర్ధ్వమధశ్చైవ శక్తిస్తే శైల వర్ధితుమ్, 94
తస్మాత్సంచోదయామి త్వాముత్తిష్ఠ గిరిసత్తమ.

ప్ర. అ. శైల = ఓ పర్వతమా! తిర్యక్ = అడ్డముగాను, ఊర్ధ్వమ్ = పైకి, అధశ్చైవ = క్రిందికి, వర్ధితుమ్ = వృద్ధి పొందుటకు, తే = నీకు, శక్తిః = శక్తి ఉన్నది. గిరిసత్తమ = ఓ గిరిశ్రేష్ఠమా! తస్మాత్ = ఆ కారణమువలన, త్వామ్ = నిన్ను, సంచోదయామి = ప్రేరేపించుచున్నాను. ఉత్తిష్ఠ = లెమ్ము.

తా. ఓ పర్వతశ్రేష్ఠమా! అడ్డముగానూ, పైకీ, క్రిందికీ పెరిగే శక్తి నీకున్నది. అందుచేతనే నిన్ను ప్రేరేపించుచున్నాను. లెమ్ము. 94

మూ. స ఏష కపిశార్దూలస్త్వాముపర్యేతి వీర్యవాన్, 95
హనూమాన్రామకార్యార్థం భీమకర్మా ఖమాప్లుతః.

ప్ర. అ. కపిశార్దూలః = వానరులలో శ్రేష్ఠుడూ, వీర్యవాన్ = పరాక్రమవంతుడూ, భీమకర్మా = భయంకర మైన కర్మ కలవాడూ, అయిన, సః ఏషః = అట్టి ఈ, హనూమాన్ = హనుమంతుడు, రామకార్యార్థమ్ = రాముని పని నిమిత్తమై, ఖమ్ = ఆకాశమును (పై), ఆప్లుతః = ఎగురుచున్నవాడై, త్వామ్ ఉపరి = నీ మీదుగా, ఏతి = వచ్చుచున్నాడు.

తా. వానరశ్రేష్ఠుడూ, భయంకర మైన పని చేయగలవాడూ, పరాక్రమశాలి అయిన ఈ హనుమంతుడు, రాముని పనిమీద, ఆకాశములో ఎగురుచు, నీ మీదుగా వచ్చుచున్నాడు 95

మూ. అస్య సాహ్యం మయా కార్యమిక్ష్వాకుకులవర్తినః, 96
మమ హీక్ష్వాకవః పూజ్యాః పరం పూజ్యతమాస్తవ.

ప్ర. అ. అద్య = ఇప్పుడు, ఇక్ష్వాకుకులవర్తినః = ఇక్ష్వాకుకులమును అనుసరించి ప్రవర్తించుచున్న, అస్య = ఇతనికి, మయా = నాచేత, సాహ్యమ్ = సాహాయ్యము, కార్యమ్ = చేయదగినది. మమ = నాకు, ఇక్ష్వాకవః = ఇక్ష్వాకు

వంశీయులు, పూజ్యాః = పూజింపదగినవారు. తవ = నీకు, పూజ్యతమాః = అధికముగా పూజ్యులు.

తా. అప్పుడు, ఇక్ష్వాకువంశమునకు చెందిన రాముని పనిమీద వెళ్లుచున్న ఇతనికి, నేను సాహాయ్యము చేయవలెను. ఎందుచేత ననగా నాకు ఇక్ష్వాకు వంశీయులు పూజ్యులు. నీకు అంతకంటెను పూజ్యులు. 96

మూ. కురు సాచివ్యమస్మాకం న నః కార్యమతిక్రమేత్, 97
కర్తవ్యమకృతం కార్యం సతాం మన్యుముదీరయేత్.

ప్ర. అ. అస్మాకమ్ = మాకు, సాచివ్యమ్ = సాహాయ్యమును, కురు = చేయుము. నః = మాయొక్క, కార్యమ్ = కార్యము, న అతిక్రమేత్ = దాటిపోకుండు గాక. కర్తవ్యమ్ = చేయదగిన, కార్యమ్ = కార్యము, అకృతమ్ = చేయబడనిదై, సతామ్ = సత్పురుషులయొక్క, మన్యుమ్ = కోపమును, ఉదీరయేత్ = పెంచును.

తా. మాకు సాహాయ్యము చేయుము. మా పని దాటిపోకుండు నట్లు చూడుము. చేయవలసినపని చేయకున్నచో సత్పురుషులకు కోపము కలిగించును.

మూ. సలిలాదూర్ధ్వముత్తిష్ఠ తిష్ఠత్వేష కపిస్త్వయి, 98
అస్మాకమతిథిశ్చైవ పూజ్యశ్చ ప్లవతాం వరః.

ప్ర. అ. సలిలాత్ = ఉదకమునుండి, ఊర్ధ్వమ్ = పైకి, ఉత్తిష్ఠ = లెమ్ము. అస్మాకమ్ = మనకు, అతిథిశ్చైవ = అతిథీ, పూజ్యశ్చ = పూజింప దగినవాడూ, ప్లవతామ్ = ఎగిరేవారిలో, వరః = శ్రేష్ఠుడూ అయిన, ఏషః కపిః = ఈ హనుమంతుడు, త్వయి = నీమీద, తిష్ఠతు = నిలుచుగాక.

తా. మన పూజ్యుడైన అతిథీ, ఎగరగలిగినవారిలో శ్రేష్ఠుడూ అయిన ఈ హనుమంతుడు నీమీద నిలుచుటకు వీలగు నట్లు ఉదకమునుండి పైకి లెమ్ము.

మూ. చామీకరమహానాభ దేవగన్ధర్వసేవిత, 99
హనుమాంస్త్వయి విశ్రాన్తస్తతః శేషం గమిష్యతి.

ప్ర. అ. చామీకరమహానాభ = బంగారువికారమైన విశాలమైన మధ్యభాగము గలవాడా। దేవగన్ధర్వసేవిత = దేవతలచేతను గంధర్వులచేతను సేవింప

బడినవాడా ! హనుమాన్ = హనుమంతుడు, త్వయి = నీపై, విశ్రాన్తః = విశ్రమించిన వాడై, తతః = అటుపిమ్మట, శేషమ్ = మిగిలిన మార్గమును, గమిష్యతి = వెళ్లగలడు.

తా. సువర్ణమయ మైన విశాలమధ్యప్రదేశము గలవాడా! దేవగంధర్వాదులచేత సేవింపబడినవాడా ! హనుమంతుడు నీపై కొంత సేపు విశ్రమించి, పిమ్మట, మిగిలిన దూరము ప్రయాణము చేయగలడు. 99

మూ. కాకుత్స్థస్యానృశంస్యం చ మైథిల్యాశ్చ వివాసనమ్,
శ్రమం చ ప్లవగేన్ద్రస్య సమీక్ష్యోత్థాతుమర్హసి.

ప్ర. అ. కాకుత్స్థస్య = రామునియొక్క, అనృశంస్యం చ = సాధుత్వమును, మైథిల్యాః = సీతయొక్క, వివాసనం చ = విదేశవాసమును, ప్లవగేన్ద్రస్య = హనుమంతునియొక్క, శ్రమం చ = శ్రమను, సమీక్ష్య = చూచి, ఉత్థాతుమ్ = లేచుటకు, అర్హసి = తగి ఉన్నావు.

తా. రాముని సాధుత్వమును, సీత కష్టములలో ఉన్న దను విషయమును, హనుమంతుని అలసటను దృష్టిలో నుంచుకొని పైకి లెమ్ము. 100

మూ. హిరణ్యనాభో మైనాకో నిశమ్య లవణామ్భసః, 101
ఉత్పపాత జలాత్తూర్ణం మహాద్రుమలతాయుతః.

ప్ర. అ. హిరణ్యనాభః = బంగారము మధ్యభాగమునందు గల, మైనాకః = మైనాకము, లవణామ్భసః = లవణసముద్రముయొక్క వాక్యమును, నిశమ్య = విని, మహాద్రుమలతాయుతః = గొప్ప వృక్షములతోను, లతలతోను కూడిన వాడై, తూర్ణమ్ = శీఘ్రముగా, జలాత్ = జలమునుండి, ఉత్పపాత = పైకి ఎగిరెను.

తా. బంగారు మధ్య భాగము గల ఆ మైనాకము, సముద్రుని మాటలు విని, మహావృక్షలతాదులతో కూడ, వెంటనే, పైకి లేచెను. 101

మూ. స సాగరజలం భిత్త్వా బభూవాభ్యుత్థితస్తదా, 102
యథా జలధరం భిత్త్వా దీప్తరశ్మిర్దివాకరః.

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, సః = ఆ మైనాకము, సాగరజలమ్ = సముద్ర జలమును, భిత్త్వా = ఛేదించుకొని, దీప్తరశ్మిః = ప్రకాశించుచున్న కిరణములు గల, దివాకరః = సూర్యుడు, జలధరమ్ = మేఘమును, భిత్త్వా = ఛేదించుకొని, యథా = ఏట్లో అట్లు, అభ్యుత్థితః = పైకి లేచినవాడు, బభూవ = అయెను.

తా. అప్పుడా మైనాకపర్వతము, ప్రకాశించుచున్న కిరణములు గల సూర్యుడు మేఘమండలమును ఛేదించుకొని పైకి వచ్చినట్లు సముద్రజలమును ఛేదించుకొని పైకి వచ్చెను. 102

మూ. స మహాత్మా ముహూర్తేన సర్వతః సలిలావృతః, 103
దర్శయామాస శృఙ్గాణి సాగరేణ నియోజితః.
శాతకుమ్భమయైః శృఙ్గైః సకిన్నరమహోరగైః, 104
ఆదిత్యోదయసంకాశైరాలిఖద్భిరివామ్బరమ్.

ప్ర. అ. సకిన్నరమహోరగైః = కిన్నరులతోను మహాసర్పములతోను కూడినవీ, ఆదిత్యోదయసంకాశైః = సూర్యోదయముతో సమానములూ, అమ్బరమ్ = ఆకాశమును, ఆలిఖద్భిః ఇవ = ఒరయుచున్నట్లు ఉన్నవీ, శాతకుమ్భమయైః = బంగారు వికారమైనవీ అయిన, శృఙ్గైః = శిఖరములతో కూడినవాడూ, సర్వతః = అన్ని వైపులా, సలిలావృతః = నీటిచే కప్పబడినవాడూ అయిన, సః మహాత్మా = ఆ మహాత్ముడు, సాగరేణ = సముద్రముచేత, నియోజితః = ఆజ్ఞాపింపబడిన వాడై, ముహూర్తేన = క్షణకాలములో, శృఙ్గాణి = శిఖరములను, దర్శయామాస = చూపించెను.

తా. గొప్ప బుద్ధి కల ఆ మైనాకపర్వతము సముద్రుని కోరికను అనుసరించి, వెంటనే తన శిఖరములను జలము పైకి వచ్చునట్లు చేసెను. ఆ పర్వతము అన్ని ప్రక్కలా సముద్రజలముతో నిండియుండెను. ఆకాశమును ఒరయుచున్నట్లు ఉన్న ఆ బంగారు శిఖరములు ఉదయించుచున్న సూర్యుని వలె ప్రకాశించుచుండెను. వాటిపై కిన్నరులు, మహోరగులు మొదలైన వారు నివసించుచుండిరి. 103, 104

మూ. తప్తజామ్బూనదైః శృఙ్గైః పర్వతస్య సముత్థితైః, 105
ఆకాశం శస్త్రసంకాశమభవత్కాఞ్చనప్రభమ్.

ప్ర. అ. సముత్థితైః = పైకి లేచిన, తప్తజామ్బూనదైః = కరిగిన బంగారము

వలె ఉన్న, పర్వతస్య=పర్వతముయొక్క, శృఙ్గైః=శిఖరములచేత, శస్త్రసంకాశమ్=ఖడ్గము వలె నీలవర్ణమైన, ఆకాశమ్=ఆకాశము, కాఞ్చనప్రభమ్=బంగారము కాంతి కలది, అభవత్=అయెను.

తా. పైకి లేచిన ఆ పర్వతశిఖరములు కరిగించిన బంగారము వలె మెరయుచుండుటచే ఇనుము వలె నీలవర్ణముగా ఉన్న ఆకాశము బంగారు కాంతితో ప్రకాశించెను. 105

మూ. జాతరూపమయైః శృఙ్గైర్భ్రాజమానైః స్వయంప్రభైః, 106
ఆదిత్యశతసంకాశః సోఽభవద్గిరిసత్తమః.

ప్ర. అ. స్వయంప్రభైః=స్వయముగానే కాంతి కలవై, భ్రాజమానైః=ప్రకాశించుచున్న, జాతరూపమయైః=బంగారు వికారమైన, శృఙ్గైః=శిఖరములతో, సః=ఆ, గిరిసత్తమః=పర్వతశ్రేష్ఠము, ఆదిత్యశతసంకాశః=వందలకొలది సూర్యులతో సమానము, అభవత్=అయెను.

తా. సహజమైన కాంతితో ప్రకాశించుచున్న బంగారు శిఖరములతో ఆ పర్వతము వందలకొలది సూర్యులతో సమానముగా ఉండెను. 106

మూ. తముత్థితమసంగేన హనుమానగ్రతః స్థితమ్, 107
మధ్యే లవణతోయస్య విఘ్నోఽయమితి నిశ్చితః.

ప్ర. అ. లవణతోయస్య=లవణసముద్రముయొక్క, మధ్యే=మధ్యయందు, అసంగేన=సంబంధమేదియు లేకుండగా (హటాత్తుగా), ఉత్థితమ్=లేచిన, అగ్రతః=తన ఎదుట నిలచిన, తమ్=ఆ పర్వతమును, హనుమాన్=హనుమంతుడు, అయమ్=ఇది, విఘ్నః ఇతి=విఘ్నము అని, నిశ్చితః=నిశ్చయించుకొనెను.

తా. హటాత్తుగా లవణసముద్రమునుండి లేచి తన ఎదుట నిలచిన ఆ పర్వతము తనకు విఘ్నము కలిగించుటకు వచ్చినదని హనుమంతుడు నిశ్చయించుకొనెను. 107

మూ. స తముచ్ఛ్రితమత్యర్థం మహావేగో మహాకపిః, 108
ఉరసా పాతయామాస జీమూతమివ మారుతః.

ప్ర. అ. మహావేగః = గొప్ప వేగము గల, సః మహాకపిః = ఆ హనుమంతుడు, అత్యర్థమ్ = మిక్కిలి, ఉచ్ఛ్రితమ్ = ఉన్నత మైన, తమ్ = ఆ పర్వతమును, మారుతః = వాయువు, జీమూతమివ = మేఘమును వలె, ఉరసా = వక్షఃస్థలముచేత, పాతయామాస = పడద్రోసెను.

తా. మహావేగము గల ఆ హనుమంతుడు, చాల ఉన్నత మైన ఆ పర్వతమును, వాయువు మేఘమును పడగొట్టినట్లు, వక్షఃస్థలముతో దీకొని క్రిందికి పడగొట్టెను. 108

మూ. స తదా పాతితస్తేన కపినా పర్వతోత్తమః. 109
బుద్ధ్వా తస్య కపేర్వేగం జహర్ష చ ననంద చ.

ప్ర. అ. తేన కపినా = ఆ హనుమంతునిచేత, తదా = అట్లు, పాతితః = పడగొట్టబడిన, సః పర్వతోత్తమః = ఆ పర్వతశ్రేష్ఠము, తస్య కపేః = ఆ హనుమంతునియొక్క, వేగమ్ = వేగమును, బుద్ధ్వా = తెలిసికొని, జహర్ష చ = హర్షించెను, ననంద చ = ఆనందించెను.

తా. హనుమంతు డా విధముగా క్రిందికి పడద్రోయగా, ఆ పర్వతము హనుమంతున కున్న వేగమును గుర్తించి చాల సంతోషించెను. 109

మూ. తమాకాశగతం వీరమాకాశే సముపస్థితః. 110
ప్రీతో హృష్టమనా వాక్యమబ్రవీత్పర్వతః కపిమ్.
మానుషం ధారయన్ రూపమాత్మనః శిఖరే స్థితః. 111

ప్ర. అ. పర్వతః = మైనాకపర్వతము, ప్రీతః = ప్రేమ కలదై, హృష్టమనాః = సంతోషించిన మనస్సు కలదై, మానుషమ్ = మనుష్యసంబంధ మైన, రూపమ్ = రూపమును, ధారయన్ = ధరించుచు, ఆత్మనః = తనయొక్క, శిఖరే = శిఖరమునందు, స్థితః = నిలిచిన దై, ఆకాశగతమ్ = ఆకాశములో ఉన్న, తం వీరం కపిమ్ = ఆ వీరు డైన హనుమంతుని, ఆకాశే = ఆకాశమునందు, సముపస్థితః = సమీపించినదై, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. ఆ మైనాకపర్వతము ప్రేమతో, చాల సంతోషించిన మనస్సు కలదై మనుష్యరూపముతో తన శిఖరముమీద నిలిచి, ఆకాశమునం దున్న వీరు డైన ఆ హనుమంతుని దగ్గరకు వెళ్ళి ఇట్లు పలికెను. 110, 111

మూ. దుష్కరం కృతవాన్కర్మ త్వమిదం వానరోత్తమ,
నిష్పత్య మమ శృఙ్గేషు విశ్రమస్వ యథాసుఖమ్. 112

ప్ర. అ. వానరోత్తమ=ఓ వానరశ్రేష్ఠుడా, త్వమ్=నీవు, దుష్కరమ్=చేయ శక్యము కాని, ఇదమ్=ఈ, కర్మ=పనిని, కృతవాన్=చేసినావు. మమ=నాయొక్క, శృఙ్గేషు=శిఖరములపై, నిష్పత్య=దిగి, యథాసుఖమ్=సుఖము కలుగు నట్లుగా, విశ్రమస్వ=విశ్రమింపుము.

తా. వానరోత్తమా! నీవు ఎవ్వరూ చేయజాలని పని చేసినావు. నా శిఖరములపై సుఖముగా విశ్రమింపుము. 112

మూ. రాఘవస్య కులే జాతైరుదధిః పరివర్ధితః,
స త్వాం రామహితే యుక్తం ప్రత్యర్చయతి సాగరః 113

ప్ర. అ. ఉదధిః=సముద్రము, రాఘవస్య=రామునియొక్క, కులే=కులమునందు, జాతైః=పుట్టినవారిచేత, పరివర్ధితః=వృద్ధిపొందింపబడినది. సః సాగరః=అట్టి ఆ సముద్రము, రామహితే=రాముని హితమునందు, యుక్తమ్=ఉద్యుక్తుడవైన, త్వామ్=నిన్ను, ప్రత్యర్చయతి=బదులుగా పూజించుచున్నది.

తా. రాముని వంశములో పుట్టినవారు సముద్రమును వృద్ధిపొందించినారు. అందుచే ఈ సముద్రము, రామునికి హితము చేయుటకై ప్రయాణము చేయుచున్న నీకు, ప్రతిపూజ చేయవలెనని కోరుచున్నది. 113

మూ. కృతే చ ప్రతికర్తవ్యమేష ధర్మః సనాతనః,
సోఽయం తత్ప్రతికారార్థీ త్వత్తః సంమానమర్హతి. 114

ప్ర. అ. కృతే=ఉపకారము చేయబడినపుడు, ప్రతికర్తవ్యమ్=ప్రత్యుపకారము చేయ దగినది. ఏషః=ఇది, సనాతనః=ప్రాచీనమైన, ధర్మః=ధర్మము. తత్ప్రతికారార్థీ=రఘువంశరాజులకు ప్రత్యుపకారము చేయగోరుచున్న, సః అయమ్=అట్టి ఈ సముద్రము, త్వత్తః=నీనుండి, సంమానమ్=గౌరవమును, అర్హతి=తగియున్నాడు.

తా. ఎవరైన ఉపకారము చేసినపుడు, వారికి ప్రత్యుపకారము చేయవలెను. ఇది అతిప్రాచీనమైన ధర్మము. నీకు సాహాయ్యము చేయుట ద్వారా రఘువంశరాజులకు ప్రత్యుపకారము చేయ దలచుచున్న ఈ సముద్రుని నీవు గౌరవింపవలెను.

మూ. త్వన్నిమిత్తమనేనాహం బహుమానాత్ప్రచోదితః,
యోజనానాం శతం చాపి కపిరేష సమాప్లుతః, 115
తవ సానుషు విశ్రాన్తః శేషం ప్రక్రమతామితి,
తిష్ఠ త్వం హరిశార్దూల మయి విశ్రమ్య గమ్యతామ్. 116

ప్ర. అ. యోజనానాం శతమ్ = నూరు యోజనములు. సమాప్లుతః = ఎగిరిన, ఏషః = ఈ. కపిః = హనుమంతుడు. తవ = నీయొక్క, సానుషు = చరియంపైన, విశ్రాన్తః = విశ్రమించినవాడై, శేషమ్ = మిగిలిన మార్గమును, ప్రక్రమతామ్ = వెళ్ళుగాక, ఇతి = అని, అనేన = ఈ సముద్రునిచేత, త్వన్నిమిత్తమ్ = నీ నిమిత్తమై, అహమ్ = నేను, బహుమానాత్ = గౌరవభావమువలన, ప్రచోదితః = ప్రేరేపింపబడితిని. హరిశార్దూల = ఓ! వానరశ్రేష్ఠుడా! త్వమ్ = నీవు. తిష్ఠ = ఆగుము. మయి = నాపై, విశ్రమ్య = విశ్రమించి, గమ్యతామ్ = వెళ్ళబడుగాక (వెళ్ళెదవుగాక)

తా. "నూరు యోజనములదూరము దాటుటకై ఎగురుచున్న ఈ హనుమంతుడు కొంతసేపు నీ చరియలపై విశ్రమించి, మిగిలిన దూరము తరువాత ప్రయాణము చేయుగాక" అని ఈ సముద్రుడు నీపై ఉన్న గౌరవభావముచే నన్ను ప్రేరేపించినాడు. అందుచే ఓ! వానరోత్తమా! ఆగి, నాపై విశ్రమించి, వెళ్ళుము. 115, 116

మూ. తదిదం గన్ధవత్స్వాదు కన్దమూలఫలం బహు,
తదాస్వాద్య హరిశ్రేష్ఠ విశ్రాన్తోఽనుగమిష్యసి. 117

ప్ర. అ. హరిశ్రేష్ఠ = ఓ! వానరశ్రేష్ఠుడా! తత్ = ఆ కారణమువలన, గన్ధవత్ = సుగంధము కలదీ, స్వాదు = మధురమైనదీ, బహు = అధికమూ అయిన, కన్దమూలఫలమ్ = దుంపలూ ఫలములూ మొదలైన వాటి సముదాయము, ఇదమ్ = ఇదిగో. తత్ = దానిని. ఆస్వాద్య = తిని, విశ్రాన్తః = విశ్రమించినవాడవై, అను = పిదప, గమిష్యసి = వెళ్ళగలవు.

తా. ఓ! వానర శ్రేష్ఠుడా! ఇదిగో ఇక్కడ మధురమూ, మంచి వాసన గలదీ అయిన కందమూలఫలాదికము అత్యధికముగా ఉన్నది. దీనిని తిని విశ్రమించి, పిదప వెళ్ళుము. 117

మూ. అస్మాకమపి సమ్బన్ధః కపిముఖ్య త్వయాస్తి వై,
ప్రఖ్యాతస్త్రిషు లోకేషు మహాగుణపరిగ్రహః. 118

ప్ర. అ. కపిముఖ్య=వానరులలో ప్రధానుడా! త్రిషు=మూడు, లోకేషు=లోకములందు, ప్రఖ్యాతః=ప్రసిద్ధమూ, మహాగుణ పరిగ్రహః=గొప్ప గుణముల స్వీకారము కలదీ (గొప్ప గుణములచే ఏర్పడినదీ) అయిన, సంబన్ధః=సంబంధము, త్వయా=నీతో, అస్మాకమపి=మాకుకూడా, అస్తి హి=ఉన్నది.

తా. ఓ! వానరశ్రేష్ఠుడా! మాకు కూడా, గొప్ప గుణములచే ఏర్పడిన సంబంధ మొకటి నీతో ఉన్నది. అది మూడు లోకములందును ప్రసిద్ధ మైనది.

మూ. వేగవన్తః ప్లవన్తో యే ప్లవగా మారుతాత్మజ,
తేషాం ముఖ్యతమం మన్యే త్వామహం కపికుఞ్జర. 119

ప్ర. అ. మారుతాత్మజ=వాయుపుత్రా! కపికుఞ్జర=ఓ! వానరశ్రేష్ఠుడా! వేగవన్తః=వేగము గల, ప్లవన్తః=ఎగురగల, యే=ఏ, ప్లవగాః=వానరులు గలరో, తేషామ్=వారిలో, ముఖ్యతమమ్=చాలా ముఖ్యునిగా, త్వామ్=నిన్ను, అహమ్=నేను, మన్యే=తలచుచున్నాను.

తా. వానరశ్రేష్ఠుడ వైన ఓ హనుమంతుడా! మహావేగముగా ఆకాశ సంచారము చేయ గల వానరులలో నీవు సర్వాధికుడ వని నా అభిప్రాయము.

మూ. అతిథిః కిల పూజార్హః ప్రాకృతోఽపి విజానతా,
ధర్మం జిజ్ఞాసమానేన కిం పునస్త్వాదృశో మహాన్. 120

ప్ర. అ. ధర్మమ్ = ధర్మమును. జిజ్ఞాసమానేన=తెలుసుకొన దలచిన వానిచేతను. విజానతా=ధర్మము తెలిసినవానిచేతను. ప్రాకృతోఽపి=సామాన్యు డైనను, అతిథిః = అతిథి, పూజార్హః = పూజకు తగినవాడు. త్వాదృశః = నీవంటి, మహాన్=మహాపురుషుడు, కిం పునః=చెప్ప నేల

తా. ధర్మము తెలియగోరువారూ, తెలిసినవారూ కూడా ఇంటికి వచ్చిన అతిథిని, అతడు సామాన్యవ్యక్తియే యైనను, పూజింపవలెను. ఇంక నీవంటి మహాపురుషుడు అతిథిగా వచ్చినప్పుడు వేరే చెప్పవలెనా ? 120

మూ. త్వం హి దేవవరిష్ఠస్య మారుతస్య మహాత్మనః,
పుత్త్రస్తస్యైవ వేగేన సదృశః కపికుఞ్జర. 121

ప్ర. అ. కపికుఞ్జర=ఓ వానరశ్రేష్ఠుడా! త్వమ్=నీవు, దేవవరిష్ఠస్య=దేవతలలో శ్రేష్ఠుడైన, మహాత్మనః=మహాత్ము డైన, మారుతస్య=వాయుదేవుని యొక్క, పుత్త్రః హి=పుత్రుడవు కదా. వేగేన=వేగముచేత, తస్యైవ=అతనికే, సదృశః=సమానుడవు.

తా. ఓ వానరశ్రేష్ఠుడా! నీవు దేవతలలో శ్రేష్ఠుడైన, మహాత్ముడైన, వాయుదేవుని కుమారుడవు, వేగములో అతనితో సమానుడవు. 121

మూ. పూజితే త్వయి ధర్మజ్ఞ పూజాం ప్రాప్నోతి మారుతః,
తస్మాత్త్వం పూజనీయో మే శృణు చాప్యత్ర కారణమ్.

ప్ర. అ. ధర్మజ్ఞ = ధర్మములు తెలిసినవాడా! త్వయి = నీవు, పూజితే = పూజింపబడినవాడ వగుచుండగా, మారుతః = వాయుదేవుడు, పూజామ్ = పూజను, ప్రాప్నోతి = పొందును. తస్మాత్ = ఆ కారణమువలన, త్వమ్ = నీవు, మే = నాకు, పూజనీయః = పూజింపదగినవాడవు. అత్ర = ఈ విషయమునందు, కారణం చ = కారణమును కూడ, శృణు = వినుము.

తా. ఓ ధర్మజ్ఞుడా! నిన్ను పూజించినచో వాయుదేవుని పూజించినట్లే అగును. అందుచేత నేను నిన్ను పూజింపవలసి ఉన్నది. ఇందుకు కారణము చెప్పెదను వినుము. 122

మూ. పూర్వం కృతయుగే తాత పర్వతాః పక్షిణోఽభవన్,
తే హి జగ్ముర్దిశః సర్వా గరుడానిలవేగినః. 123

ప్ర. అ. తాత = తండ్రీ! పూర్వమ్ = పూర్వము, కృతయుగే = కృతయుగమునందు, పర్వతాః = పర్వతములు, పక్షిణః = రెక్కలు కలవి, అభవన్ = అయినవి. తే = అవి, గరుడానిలవేగినః = గరుత్మంతుని, వాయుదేవుని వేగమువంటి వేగము గలవై, సర్వాః = సమస్తమైన, దిశః = దిక్కులను గూర్చి, జగ్ముః = వెళ్ళినవి.

తా. నాయనా! పూర్వము కృతయుగములో పర్వతాలకు రెక్కలు ఉండెడివి. అవి గరుత్మంతుని వేగముతోను, వాయుదేవుని వేగముతోను సమానమైన వేగముతో అన్ని దిక్కులకు వెళ్ళుచుండెడివి. 123

మూ. తతస్తేషు ప్రయాతేషు దేవసంఘాః సహర్షిభిః,
భూతాని చ భయం జగ్ముస్తేషాం పతనశఙ్కయా.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, తేషు = అవి, ప్రయాతేషు = వెళ్ళినవగుచుండగా, సహర్షిభిః = ఋషులతో కూడిన, దేవసంఘాః = దేవతాసముదాయములూ,

భూతాని చ = ఇతరప్రాణులూ, తేషామ్ = వాటియొక్క, పతనశఙ్కయా = పతనమును గూర్చిన శంకచేత, భయమ్ = భయమును, ఆగ్ముః = పొందినవి.

తా. అవి ఆ విధముగా ఎగురుచుండుట చూచి, దేవసంఘములు, ఋషులు, ఇతరప్రాణులు, అవి ఎక్కడ మీద పడునో అను శంకచేత భయపడెను. 124

మూ. తతః క్రుద్ధః సహస్రాక్షః పర్వతానాం శతక్రతుః,
పక్షాన్ చిచ్ఛేద వజ్రేణ తత్ర తత్ర సహస్రశః. 125

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, శతక్రతుః = నూరు యాగములు గల, సహస్రాక్షః = దేవేంద్రుడు, క్రుద్ధః = కోపగించినవాడై, తత్ర తత్ర = అక్కడక్కడ, సహస్రశః = వేలకొలది, పర్వతానామ్ = పర్వతములయొక్క, పక్షాన్ = రెక్కలను, వజ్రేణ = వజ్రముచేత, చిచ్ఛేద = ఛేదించెను.

తా. అప్పుడు నూరు యజ్ఞము లాచరించిన దేవేంద్రుడు కోపించి, వేలకొలది అక్కడక్కడ ఉన్న పర్వతముల రెక్కలను వజ్రాయుధముతో ఖండించెను. 125

మూ. స మాముపాగతః క్రుద్ధో వజ్రముద్యమ్య దేవరాట్,
తతో౽హం సహసా క్షిప్తః శ్వసనేన మహాత్మనా 126

ప్ర. అ. సః = ఆ, దేవరాట్ = దేవేంద్రుడు, క్రుద్ధః = కోపించినవాడై, వజ్రమ్ = వజ్రమును, ఉద్యమ్య = ఎత్తి, మామ్ = నన్ను, ఉపాగతః = చేరినాడు. తతః = అటుపిమ్మట, అహమ్ = నేను, మహాత్మనా = మహాత్ముడైన, శ్వసనేన = వాయుదేవునిచేత, సహసా = వెంటనే, క్షిప్తః = దూరముగా విసరివేయబడితిని.

తా. దేవేంద్రుడు కోపించి, వజ్రమును ఎత్తి, నా పక్షములను ఛేదించుటకై వచ్చెను. అప్పుడు వెంటనే వాయువు నన్ను దూరముగా తీసికొనిపోయెను. 126

మూ. అస్మిన్లవణతోయే చ ప్రక్షిప్తః ప్లవగోత్తమ,
గుప్తపక్షసమగ్రశ్చ తవ పిత్రాభిరక్షితః. 127

ప్ర. అ. ప్లవగోత్తమ = వానరశ్రేష్ఠా, గుప్తపక్షసమగ్రశ్చ = రక్షింపబడిన రెక్కలతో పరిపూర్ణుడుగా ఉన్న నేను, అస్మిన్ = ఈ, లవణతోయే =

లవణసముద్రమునందు, ప్రక్షిప్తః = పడవేయబడినవాడ నై, తవ పిత్రా = నీ తండ్రిచేత, అభిరక్షితః = రక్షింపబడితిని.

తా. ఓ ! వానరశ్రేష్ఠుడా! ఈ విధముగా నీ తండ్రి నన్ను ఈ లవణ సముద్రములో పడవేసి నా రెక్కలు ఛిన్నములు కాకుండ నా శరీరము పరిపూర్ణముగా ఉండునట్లు చేసి నన్ను రక్షించినాడు. 127

మూ. తతోఽహం మానయామి త్వాం మాన్యో హి మమ మారుతః,
త్వయా మే హ్యేష సంబన్ధః కపిముఖ్య మహాగుణః. 128

ప్ర. అ. కపిముఖ్య=వానరులలో ముఖ్యుడా! మారుతః = వాయుదేవుడు, మమ = నాకు, మాన్యః హి = గౌరవింపదగినవాడు కదా! తతః=ఆ కారణము వలన, అహమ్ = నేను, త్వామ్=నిన్ను, మానయామి = గౌరవించుచున్నాను. త్వయా = నీతో, మే = నాయొక్క, ఏషః = ఈ, సంబన్ధః = సంబంధము, మహాగుణః = గొప్ప గుణములు కలది.

తా. ఓ వానరోత్తమా ! నాకు సహాయము చేసి ఉండుటచేత వాయుదేవుడు నాకు మాననీయుడు. అందుచేత నిన్ను గౌరవించుచున్నాను. నీకును నాకును గల ఈ సంబంధము ఉత్తమగుణములను పట్టి ఏర్పడినది. 128

మూ. అస్మిన్నేవంగతే కార్యే సాగరస్య మమైవ చ,
ప్రీతిం ప్రీతమనాః కర్తుం త్వమర్హసి మహాకపే. 129

ప్ర. అ. మహాకపే = వానరోత్తమా! అస్మిన్=ఈ, కార్యే=కార్యము, ఏవంగతే=ఈవిధముగా నున్నదగుచుండగా, త్వమ్=నీవు, ప్రీతమనాః=సంతోషించిన మనస్సు కలవాడవై, సాగరస్య చ=సముద్రునకు, మమైవ చ=నాకూ, ప్రీతిమ్ = ఆనందమును, కర్తుమ్=చేయుటకు, అర్హసి=తగియున్నావు.

తా. ఓ వానరోత్తమా ! ఇట్టి పరిస్థితులలో నీవు, (మా ఆతిథ్యముచేత) సంతోషించి మనస్సుతో, నాకూ, సముద్రునికి సంతోషము కలిగింపుము. 129

మూ. శ్రమం మోక్షయ పూజాం చ గృహాణ కపిసత్తమ,
ప్రీతిం చ బహుమన్యస్వ ప్రీతోఽస్మి తవ దర్శనాత్.

ప్ర. అ. కపిసత్తమ = వానరోత్తమా ! శ్రమమ్ = అలసటను, మోక్షయ = తగ్గించుకొనుము. పూజాం చ = పూజను, గృహాణ = గ్రహింయుము. ప్రీతిమ్ = మా ప్రేమను, బహుమన్యస్వ = గౌరవించుము. తవ = నీయొక్క, దర్శనాత్ = దర్శనమువలన, ప్రీతః అస్మి = సంతోషించితిని.

తా. ఓ వానరోత్తమా ! మా పూజను అందుకొనుము. కొంతసేపు విశ్రమించుము. మా స్నేహమును గౌరవింపుము. నీ దర్శనము నాకెంతో ఆనందము కలిగించినది. 130

మూ. ఏవముక్తః కపిశ్రేష్ఠస్తం నగోత్తమమబ్రవీత్,
ప్రీతోఽస్మి కృతమాతిథ్యం మన్యురేషోఽపనీయతామ్.

ప్ర. అ. ఏవమ్ = ఈ విధముగా, ఉక్తః = పలుకబడిన, కపిశ్రేష్ఠః = హనుమంతుడు, తం నగోత్తమమ్ = ఆ పర్వతోత్తమును గూర్చి, అబ్రవీత్ = పలికెను. ప్రీతః అస్మి = సంతోషించితిని. ఆతిథ్యమ్ = ఆతిథ్యము, కృతమ్ = చేయబడినది. ఏషః = ఈ, మన్యుః = కోపము, అపనీయతామ్ = తొలగింపబడు గాక.

తా. హనుమంతుడు ఆ పర్వతోత్తముని మాటలు విని ఇట్లు పలికెను. నీవు ఆతిథ్యము చేసినట్లే సంతోషించుచున్నాను. నీ ఆతిథ్యమును స్వీకరించలేదని కోపగింపకుము. 131

మూ. త్వరతే కార్యకాలో మే అహశ్చాప్యతివర్తతే,
ప్రతిజ్ఞా చ మయా దత్తా న స్థాతవ్యమిహాన్తరే. 132

ప్ర. అ. మే = నాయొక్క, కార్యకాలః = కార్యసమయము, త్వరతే = తొందరపెట్టుచున్నది. అహః చ = పగలు కూడా, అతివర్తతే = దాటిపోవు చున్నది. మయా = నాచేత, ప్రతిజ్ఞా = ప్రతిజ్ఞ, దత్తా చ = ఇవ్వబడినది కూడ. అన్తరే = మధ్యయందు, ఇహ = ఇక్కడ, న స్థాతవ్యమ్ = నిలువకూడదు.

తా. నా కార్యసమయము మించిపోవుచున్నది. పగలు గడచి పోవు చున్నది. నేను నా మిత్రులయెదుట ప్రతిజ్ఞ చేసి ఉన్నాను. అందుచేత కూడ నేను మార్గమధ్యమునందు ఆగుటకు వీలుకాదు. 132

మూ. ఇత్యుక్త్వా పాణినా శైలమాలభ్య హరిపుఙ్గవః,
జగామాకాశమావిశ్య వీర్యవాన్ ప్రహసన్నివ. 133

ప్ర. అ. వీర్యవాన్ = పరాక్రమవంతుడైన, హరిపుఙ్గవః = హనుమంతుడు, ఇతి = ఇట్లు, ఉక్త్వా = పలికి, శైలమ్ = మైనాకపర్వతమును, పాణినా = హస్తముతో, ఆలభ్య = స్పృశించి, ఆకాశమ్ = ఆకాశమును, ఆవిశ్య = ప్రవేశించి, ప్రహసన్నివ = నవ్వుచు, జగామ = వెళ్ళెను.

తా. వీర్యవంతుడైన ఆ హనుమంతుడు మైనాకునితో ఇట్లు చెప్పి, తన హస్తముతో సస్నేహముగా స్పృశించి, సంతోషించుచు, ఆకాశమార్గమునందు, ప్రయాణము చేసెను. 133

మూ. స పర్వతసముద్రాభ్యాం బహుమానాదవేక్షితః,
పూజితశ్చోపపన్నాభిరాశీర్భిరనిలాత్మజః. 134

ప్ర. అ. సః = ఆ, అనిలాత్మజః = హనుమంతుడు, పర్వతసముద్రాభ్యామ్ = పర్వతముచేతను, సముద్రముచేతను, బహుమానాత్ = గౌరవముతో, అవేక్షితః = చూడబడినవాడై, ఉపపన్నాభిః = తగిన, ఆశీర్భిః = ఆశీర్వాదములతో, పూజితః చ = పూజింపబడినాడు కూడ.

తా. ఆ హనుమంతుని మైనాకుడు, సముద్రుడూ గౌరవభావముతో చూచుచు తగిన ఆశీర్వాదవాక్యములతో అభినందించిరి. 134

మూ. అథోర్ధ్వం దూరముత్ప్లుత్య హిత్వా శైలమహార్ణవౌ,
పితుః పన్థానమాస్థాయ జగామ విమలేఽమ్బరే. 135

ప్ర. అ. అథ = అటుపిమ్మట, శైలమహార్ణవౌ = మైనాకపర్వతమును, మహాసముద్రమును, హిత్వా = విడచి, ఊర్ధ్వమ్ = పైకి, దూరమ్ = దూరముగా, ఉత్ప్లుత్య = ఎగిరి, విమలే = స్వచ్ఛమైన, అమ్బరే = ఆకాశమునందు, పితుః = తండ్రియొక్క, పన్థానమ్ = మార్గమును, ఆస్థాయ = అధిష్ఠించి, జగామ = వెళ్ళెను.

తా. హనుమంతుడు మైనాకపర్వతమును, సముద్రమును విడచి, బాగా పైకి ఎగిరి, నిర్మలమైన ఆకాశమునందు, వాయుమార్గమున ప్రయాణము చేసెను. 135

మూ. భూయశ్చోర్ధ్వం గతిం ప్రాప్య గిరిం తమవలోకయన్,
వాయుసూనుర్నిరాలమ్బే జగామ విమలేఽమ్బరే. 136

ప్ర. అ. వాయుసూనుః=హనుమంతుడు, భూయః చ=మరల, ఊర్ధ్వమ్=పై భాగమున, గతిమ్=గమనమును, ప్రాప్య=పొంది, తం గిరిమ్=ఆ పర్వతమును, అవలోకయన్=చూచుచు, నిరాలమ్బే=ఆధారము లేని, విమలే=నిర్మల మైన, అమ్బరే=ఆకాశమునందు, జగామ=వెళ్ళెను.

తా. ఆ వాయునందనుడు, ఇంకా పైకి వెళ్ళి, మైనాకపర్వతమును చూచుచు, ఎట్టి ఆధారమూ లేని, నిర్మలం మైన ఆకాశమునందు ప్రయాణము చేసెను. 136

మూ. తద్ద్వితీయం హనుమతో దృష్ట్వా కర్మ సుదుష్కరమ్,
ప్రశశంసుః సురాః సర్వే సిద్ధాశ్చ పరమర్షయః. 137

ప్ర. అ. హనుమతః=హనుమంతునియొక్క, తత్=ఆ, సుదుష్కరమ్=చేయుటకు చాల కష్ట మైన, ద్వితీయమ్=రెండవ, కర్మ=(మైనాకమును పడగొట్టుట) అను పనిని (మొదటిది సముద్రతరణము), దృష్ట్వా=చూచి, సర్వే=సమస్త మైన, సురాః=దేవతలు, సిద్ధాశ్చ=సిద్ధులు, పరమర్షయః=మహర్షులు, ప్రశశంసుః=ప్రశంసించిరి.

తా. హనుమంతుడు చేసిన, చేయుటకు చాల కష్ట మైన ఆ రెండవ కార్యమును చూచి, దేవతలు, సిద్ధులు, మహర్షులు, అందరూ, ప్రశంసించిరి.

మూ. దేవతాశ్చాభవన్ హృష్టాస్తత్రస్థాస్తస్య కర్మణా,
కాఞ్చనస్య సునాభస్య సహస్రాక్షశ్చ వాసవః. 138

ప్ర. అ. తత్రస్థాః=అక్కడ ఉన్న, దేవతాశ్చ=దేవతలు, సహస్రాక్షః=వేయి కనులు గల, వాసవశ్చ=దేవేంద్రుడు, కాఞ్చనస్య=బంగారువికార మైన, తస్య=ఆ, సునాభస్య=మైనాకముయొక్క, ("సునాభ" అనునది మైనాకమునకు అసలు పేరు అయి ఉండును. మేనక కుమారుడు గాన మైనాక మని పేరు వచ్చినది), కర్మణా=పనిచేత, హృష్టాః=సంతోషించినవారు, అభవన్=అయిరి.

తా. బంగారుపర్వతమైన ఆ సునాభ (మైనాక) పర్వతము చేసిన పనికి, అక్కడ ఉన్న దేవతలు, దేవేంద్రుడు కూడ చాలా సంతోషించిరి. 138

మూ. ఉవాచ వచనం ధీమాన్ పరితోషాత్సగద్గదమ్,
సునాభం పర్వతశ్రేష్ఠం స్వయమేవ శచీపతిః. 139

ప్ర. అ. ధీమాన్ = బుద్ధిమంతుడైన, శచీపతిః = దేవేంద్రుడు, పర్వతశ్రేష్ఠమ్=పర్వతములలో శ్రేష్ఠమైన, సునాభమ్=సునాభ పర్వతమునుగూర్చి, పరితోషాత్ = ఆనందమువలన, సగద్గదమ్ = గద్గదస్వరముతో కూడినట్లుగా, స్వయమేవ=స్వయముగానే, వచనమ్ = వచనమును, ఉవాచ = పలికెను.

తా. బుద్ధిశాలియైన దేవేంద్రుడు సంతోషముతో దగ్గుత్తిక కలిగిన కంఠస్వరముతో, పర్వతశ్రేష్ఠుడైన ఆ సునాభునితో స్వయముగా ఇట్లు పలికెను.

మూ. హిరణ్యనాభ శైలేన్ద్ర పరితుష్టోఽస్మి తే భృశమ్,
అభయం తే ప్రయచ్ఛామి తిష్ఠ సౌమ్య యథాసుఖమ్.

ప్ర. అ. హిరణ్యనాభ=బంగారము మధ్యప్రదేశమునందు గల, శైలేన్ద్ర = ఓ శైలరాజా! తే = నీ విషయమున, భృశమ్=మిక్కిలి, పరితుష్టః అస్మి= సంతోషించినాను. సౌమ్య = ఓ సౌమ్యుడా, తే = నీకు, అభయమ్ = అభయమును, ప్రయచ్ఛామి = ఇచ్చుచున్నాను. యథాసుఖమ్ = సుఖముగా, తిష్ఠ = ఉండుము.

తా. హిరణ్యము మధ్యయందు గల ఓ మైనాకుడా! నీ విషయమున చాలా సంతోషించినాను. ఓ సౌమ్యుడా, నీకు అభయ మిచ్చుచున్నాను. ఇటుపై నీకు ఇష్టము వచ్చిన చోట సుఖముగా ఉండుము. 140

మూ. సాహ్యం కృతం తే సుమహద్విక్రాన్తస్య హనూమతః,
క్రమతో యోజనశతం నిర్భయస్య భయే సతి. 141

ప్ర. అ. విక్రాన్తస్య = పరాక్రమించుచున్నవాడూ, యోజనశతమ్=నూరు యోజనములు, క్రమతః=దాటుచున్న వాడూ, భయే సతి=భయకారణము కలిగినప్పుడు కూడ, నిర్భయస్య=భయము లేనివాడూ అయిన, హనూమతః = హను

మంతునకు, తే=నీకు (నీచేత), సుమహత్=చాల గొప్ప, సాహ్యమ్=సాహాయ్యము, కృతమ్=చేయబడినది.

తా. ఎంతో భయపడవలసిన సమయమునందు కూడ ఏ మాత్రము భయము లేక, పరాక్రమము చూపి, నూరు యోజనముల దూరము దాటుచున్న హనుమంతునకు చాల గొప్ప సాహాయ్యము చేసినావు. 141

మూ. రామస్యైష హితాయైవ యాతి దాశరథేర్హరిః,
సత్క్రియాం కుర్వతా తస్య తోషితో౽స్మి దృఢం త్వయా.

ప్ర. అ. ఏషః హరిః = ఈ వానరుడు (హనుమంతుడు), దాశరథేః = దశరథకుమారు డైన, రామస్య=రామునియొక్క, హితాయైవ=హితముకొరకే, యాతి = వెళ్ళుచున్నాడు. తస్య = అతనికి, సత్క్రియామ్ = సత్కారమును, కుర్వతా = చేయుచున్న, త్వయా = నీచేత, దృఢమ్ = మిక్కిలి, తోషితః అస్మి=సంతోష పెట్టబడినాను.

తా. ఈ హనుమంతుడు, దశరథకుమారు డైన రామునకు హితము చేయుటకే వెళ్ళుచున్నాడు. అట్టివానికి నీవు సత్కారము చేసినందుకు నేను చాలా సంతోషించుచున్నాను. 142

మూ. తతః ప్రహర్షమగమద్విపులం పర్వతోత్తమః,
దేవతానాం పతిం దృష్ట్వా పరితుష్టం శతక్రతుమ్. 143

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, పర్వతోత్తమః = ఆ పర్వతశ్రేష్ఠము, దేవతానామ్ = దేవతలకు, పతిమ్ = ప్రభు వైన, శతక్రతుమ్ = ఇంద్రుని, పరితుష్టమ్=సంతోషించినవానినిగా, దృష్ట్వా=చూచి, విపులమ్ = అధిక మైన, ప్రహర్షమ్ = ఆనందమును, అగమత్ = పొందెను.

తా. దేవాధీశ్వరు డైన ఇంద్రుడు తన విషయమున సంతోషించినా డను విషయమును తెలిసికొని, ఆ పర్వతశ్రేష్ఠము చాలా ఆనందించెను. 143

మూ. స వై దత్తవరః శైలో బభూవావస్థిత స్తదా,
హనుమాంశ్చ ముహూర్తేన వ్యతిచక్రామ సాగరమ్. 144

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, దత్తవరః = ఇవ్వబడిన వరము గల, సః = అ. శైలః = పర్వతము, అవస్థితః = అచటనే నిలిచినది, బభూవ = అయెను. హనుమాంశ్చ = హనుమంతుడు కూడ, ముహూర్తేన = క్షణకాలములో, సాగరమ్ = సముద్రమును, వ్యతిచక్రామ = దాటెను.

తా. అప్పుడు దేవేంద్రునినుండి వరము పొందిన మైనాకము అక్కడ నిలిచి ఉండగా, హనుమంతుడు అనతికాలములో సముద్రములోని చాల దూరము దాటి వెళ్ళెను. 144

మూ. తతో దేవాః సగన్ధర్వాః సిద్ధాశ్చ పరమర్షయః,
అబ్రువన్ సూర్యసంకాశాం సురసాం నాగమాతరమ్. 145

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, సగన్ధర్వాః = గంధర్వులతో కూడిన, దేవాః = దేవతలు, సిద్ధాశ్చ = సిద్ధులు, పరమర్షయః = మహర్షులూ, సూర్యసంకాశామ్ = సూర్యునితో సమాన మైన, నాగమాతరమ్ = నాగమాత యైన, సురసామ్ = సురసను గూర్చి, అబ్రువన్ = పలికిరి.

తా. అప్పుడు, దేవతలు, గంధర్వులు, సిద్ధులు, మహర్షులు, సూర్యునితో సమాన మైన ప్రకాశము గల నాగమాత యైన సురసతో ఇట్లు పలికిరి. 145

మూ. అయం వాతాత్మజః శ్రీమాన్ప్లవతే సాగరోపరి,
హనుమాన్నామ తస్య త్వం ముహూర్తం విఘ్నమాచర,
రాక్షసం రూపమాస్థాయ సుఘోరం పర్వతోపమమ్,
దంష్ట్రాకరాళం పిఙ్గాక్షం వక్త్రం కృత్వా నభఃసమమ్.

ప్ర. అ. హనుమాన్నామ = హనుమంతుడను పేరు గల, శ్రీమాన్ = శ్రీమంతు డైన, అయం = ఈ, వాతాత్మజః = వాయుకుమారుడు, సాగరోపరి = సముద్రముపైన, ప్లవతే = ఎగురుచున్నాడు, త్వమ్ = నీవు, సుఘోరమ్ = చాల భయంకరమూ, పర్వతోపమమ్ = పర్వతముతో సమానమూ అయిన, రాక్షసమ్ = రాక్షససంబంధ మైన, రూపమ్ = రూపమును, ఆస్థాయ = గ్రహించి, దంష్ట్రాకరాళమ్ = కోరలతో భయంకరమూ, పిఙ్గాక్షమ్ = పచ్చని నేత్రములు కలదీ, నభఃసమమ్ = ఆకాశముతో సమానమూ అయిన, వక్త్రమ్ = ముఖమును,

కృత్వా = చేసి, ముహూర్తమ్ = క్షణకాలముపాటు, తస్య = వానికి, విఘ్నమ్ = విఘ్నమును, ఆచర = చేయుము.

తా. హనుమంతుడను పేరు గల శ్రీమంతుడైన ఈ వాయుపుత్రుడు సముద్రముపై ఎగురుచున్నాడు. నీవు భయంకరమూ పర్వతసమానమూ అయిన రాక్షసరూపము ధరించి కోరలతో భయంకరముగా ఉన్న, పచ్చని కళ్ళు గల, ఆకాశమంత నోరు చేసుకొని ముహూర్తకాలము ఇతనికి విఘ్నము చేయుము.

మూ. బలమిచ్ఛామహే జ్ఞాతుం భూయశ్చాస్య పరాక్రమమ్,
త్వాం విజేష్యత్యుపాయేన విషాదం వా గమిష్యతి. 147

ప్ర. అ. అస్య = ఇతనియొక్క, బలమ్ = బలమును, భూయః = మరియు, పరాక్రమం చ = పరాక్రమమును. ఉపాయేన = ఉపాయముచేత, త్వామ్ = నిన్ను, విజేష్యతి = జయించగలడా, వా = లేక, విషాదమ్ = దుఃఖమును, గమిష్యతి = పొందగలడా అను విషయమునూ, జ్ఞాతుమ్ = తెలిసికొనుటకు, ఇచ్ఛామహే = కోరుచున్నాము.

తా. ఇతని బలపరాక్రమములను, నిన్ను ఉపాయమేదైన చేసి జయించగలడా లేదా దిగులుపాటు చెందునా అను విషయమును తెలుసుకొనవలె నని కోరుచున్నాము.

మూ. ఏవముక్తా తు సా దేవీ దైవతైరభిసత్కృతా,
సముద్రమధ్యే సురసా బిభ్రతీ రాక్షసం వపుః. 149
వికృతం చ విరూపం చ సర్వస్య చ భయావహమ్,
ప్లవమానం హనూమన్తమావృత్యేదమువాచ హ. 150

ప్ర. అ. దేవీ = దేవి యైన, సా సురసా = ఆ సురస, దైవతైః = దేవతల చేత, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తా = పలుకబడినదై, అభిసత్కృతా = పూజింపబడినదై, సముద్రమధ్యే = సముద్రమధ్యమునందు, వికృతమ్ = వికృతమైనదీ, విరూపం చ = వికారమైన రూపము కలదీ, సర్వస్య = అందరికీ, భయావహమ్ = భయము కలిగించేదీ అయిన, రాక్షసం వపుః = రాక్షసశరీరమును, బిభ్రతీ = ధరించుచున్నదై, ప్లవమానమ్ = ఎగురుచున్న, హనూమన్తమ్ = హనుమంతుని, ఆవృత్య = అడ్డుకొని, ఇదమ్ = ఈ వాక్యమును, ఉవాచ హ = పలికెను.

తా. దేవతలు గౌరవపూర్వకముగా ఈ విధముగా కోరగా, ఆ సురసా దేవి అందరికీ భయము కలిగించు చాల వికారముగా ఉన్న రాక్షసశరీరము ధరించినదై ఎగిరి వెళ్లుచున్న హనుమంతుని సముద్రమధ్యమునందు అడ్డుకొని ఇట్లు పలికెను. 149, 150

మూ. మమ భక్షః ప్రదిష్టస్త్వమీశ్వరైర్వానరర్షభ,
అహం త్వాం భక్షయిష్యామి ప్రవిశేదం మమాననమ్. 151

ప్ర. అ. వానరర్షభ = ఓ వానరశ్రేష్ఠుడా! త్వమ్ = నీవు, ఈశ్వరైః = దేవతలచేత, మమ = నాయొక్క, భక్షః = ఆహారముగా, ప్రదిష్టః = ఇవ్వబడినావు. అహమ్ = నేను, త్వామ్ = నిన్ను, భక్షయిష్యామి = భక్షించెదను. ఇదమ్ = ఈ, మమ = నాయొక్క, ఆననమ్ = ముఖమును, ప్రవిశ = ప్రవేశించుము.

తా. ఓ వానరశ్రేష్ఠుడా! దేవతలు నిన్ను నా కాహారముగా ఇచ్చినారు. నిన్ను భక్షించెదను. నా ముఖములోనికి ప్రవేశించుము. 151

మూ. ఏవముక్తః సురసయా ప్రాఞ్జలిర్వానరర్షభః,
ప్రహృష్టవదనః శ్రీమానిదం వచనమబ్రవీత్. 152

ప్ర. అ. సురసయా = సురసచేత, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తః = పలుకబడిన, శ్రీమాన్ = శోభ గల, వానరర్షభః = ఆ వానరశ్రేష్ఠుడు, ప్రహృష్టవదనః = సంతోషించిన ముఖము కలవాడై, ప్రాఞ్జలిః = కట్టబడిన దోసిలి కలవాడై, ఇదం వచనమ్ = ఈ వాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. శ్రీమంతుడైన ఆ వానరోత్తముడు, సురస మాటలు విని, ఏమాత్రము దిగులు చెందక, చేతులు జోడించి నమస్కరించుచు ఇట్లు పలికెను. 152

మూ. రామో దాశరథిర్నామ ప్రవిష్టో దణ్డకావనమ్,
లక్ష్మణేన సహ భ్రాత్రా వైదేహ్యా చాపి భార్యయా. 153

ప్ర. అ. దాశరథిః = దశరథ కుమారుడైన, రామో నామ = రాముడను పేరు గల వీరుడు, భ్రాత్రా = సోదరుడైన, లక్ష్మణేన సహ = లక్ష్మణునితోను, భార్యయా = భార్యయైన, వైదేహ్యా చాపి = సీతతోను, దణ్డకావనమ్ = దండకారణ్యమును, ప్రవిష్టః = ప్రవేశించినాడు.

రా. దశరథకుమారు డైన రాముడు సోదరు డైన లక్ష్మణునితోను, భార్యయైన సీతతోను దండకారణ్యములో ప్రవేశించినాడు 153

మూ. అన్యకార్యవిషక్తస్య బద్ధవైరస్య రాక్షసైః,
తస్య సీతా హృతా భార్యా రావణేన యశస్వినీ. 154

ప్ర. అ. రాక్షసైః=రాక్షసులతో, బద్ధవైరస్య=కట్టబడిన వైరము కల, తస్య := ఆ రాముడు, అన్యకార్యవిషక్తస్య = కార్యాంతరమునందు లగ్నుడై ఉండగా, యశస్వినీ = కీర్తిమంతురా లైన, భార్యా = భార్య యైన, సీతా = సీత, రావణేన=రావణునిచేత, హృతా=హరింపబడినది.

రా. ఆ రామునకు రాక్షసులతో వైర మేర్పడినది. ఒకనా డాతడు మరి యొక పనిలో ఉండగా అతని భార్య యైన, కీర్తిమంతు రాలైన సీతను రావణుడు అపహరించెను. 154

మూ. తస్యాః సకాశం దూతోఽహం గమిష్యే రామకారణాత్,
కర్తుమర్హసి రామస్య సాహ్యం విషయవాసిని. 155

ప్ర. అ. అహమ్=నేను, రామకారణాత్ = రాముని నిమిత్తమై, దూతః =దూతనై, తస్యాః=ఆమెయొక్క, సకాశమ్=సమీపమును గూర్చి, గమిష్యే= వెళ్ళగలను. విషయవాసిని = రాముని దేశములో (రాజ్యములో) నివసించుచున్న దానా! రామస్య = రామునకు, సాహ్యమ్ = సాహాయ్యమును, కర్తుమ్ = చేయుటకు, అర్హసి = తగియున్నావు.

రా. నేను రాముని ఆజ్ఞచే ఆతని దూతగా సీతదగ్గరకు వెళ్ళుచున్నాను. నీవు రాముని రాజ్యమునందే నివసించుచున్నావు గాన నీవు కూడ రామునకు సాహాయ్యము చేయవలెను. 155

మూ. అథవా మైథిలీం దృష్ట్వా రామం చాక్లిష్టకారిణమ్,
ఆగమిష్యామి తే వక్త్రం సత్యం ప్రతిశృణోమి తే. 156

ప్ర. అ. అథవా = అట్లుగానిచో, మైథిలీమ్=సీతను, అక్లిష్టకారిణమ్ = శ్రమపడకుండా పనులు చేయు, రామం చ = రాముని, దృష్ట్వా = చూచి, తే=

నీయొక్క, వక్త్రమ్=ముఖమును, ఆగమిష్యామి = పొందగలను. సత్యమ్ = యథార్థముగా, తే = నీకు, ప్రతిశృణోమి = ప్రతిజ్ఞ చేయుచున్నాను.

తా. అట్లు నీకు అంగీకారము కాని పక్షమున నేను సీతను చూచి, ఆ విషయము రామునకు తెలిపి, నీ ముఖములోనికి వచ్చెదను. సత్యముగా ప్రతిజ్ఞ చేయుచున్నాను. 156

మూ. ఏవముక్తా హనుమతా సురసా కామరూపిణీ,
అబ్రవీన్నాతివర్తేత కశ్చిదేష వరో మమ. 157

ప్ర. అ. హనుమతా = హనుమంతునిచేత, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తా=పలుక బడిన, కామరూపిణీ = స్వేచ్ఛారూపము గల, సురసా = సురస, అబ్రవీత్ = పలికెను. కశ్చిత్=ఎవ్వరును, నాతివర్తేత = నన్ను అతిక్రమించి పోజాలరు. ఏషః = ఇది, మమ = నాయొక్క, వరః = వరము.

తా. ఇచ్ఛానుసారము రూపము ధరించే శక్తి గల ఆ సురస హనుమంతుని మాటలు విని, "నన్నెవ్వరును అతిక్రమించి పోజాలరు. ఇది నాకున్న వరము" అని పలికెను. 157

మూ. తం ప్రయాన్తం సముద్వీక్ష్య సురసా వాక్యమబ్రవీత్.
బలం జిజ్ఞాసమానా వై నాగమాతా హనూమతః. 158

ప్ర. అ. నాగమాతా = నాగమాత యైన, సురసా=సురస, హనూమతః = హనుమంతునియొక్క, బలమ్ = బలమును, జిజ్ఞాసమానా వై = తెలియగోరు చున్నదై, ప్రయాన్తమ్ = వెళ్ళిపోవుచున్న, తమ్ = అతనిని, సముద్వీక్ష్య = చూచి, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. నాగమాత యైన సురస హనుమంతునికి ఎంత బలమున్నదో తెలుసుకొనవలె నను ఉద్దేశ్యముతో, వెళ్ళిపోవుచున్న అతనిని చూచి ఇట్లు పలికెను. 158

మూ. ప్రవిశ్య వదనం మేఽద్య గన్తవ్యం వానరోత్తమ,
వర ఏష పురా దత్తో మమ ధాత్రేతి సత్వరా. 159
వ్యాదాయ విపులం వక్త్రం స్థితా సా మారుతేః పురః.

ప్ర. అ. వానరోత్తమ = వానరశ్రేష్ఠుడా! అద్య = ఇప్పుడు, మే = నాయొక్క, వదనమ్ = ముఖమును, ప్రవిశ్య = ప్రవేశించి, గన్తవ్యమ్ = వెళ్లదగి ఉన్నది. ఏషః వరః = ఈ వరము, పురా = పూర్వమునందు, మమ = నాకు, ధాత్రా = బ్రహ్మదేవునిచేత, దత్తః = ఇవ్వబడినది. ఇతి = ఇట్లు పలికి, సత్వరా = తొందరతో కూడినదై, విపులమ్ = విశాలమైన, వక్త్రమ్ = ముఖమును, వ్యాదాయ = తెరచి, సా = ఆమె, మారుతేః = హనుమంతునియొక్క, పురః = ఎదుట, స్థితా = నిలిచినది.

తా. "ఓ వానరశ్రేష్ఠుడా! నా ముఖములో ప్రవేశించిన పిదపనే నీవు వెళ్ళవలసి ఉన్నది. ఇది నాకు పూర్వము బ్రహ్మదేవుడు ఇచ్చిన వరము". ఇట్లు పలుకుచు ఆమె తొందరగా విశాలమైన ముఖమును తెరచి హనుమంతుని ఎదుట నిలిచెను. 159

మూ. ఏవముక్తః సురసయా క్రుద్ధో వానరపుఙ్గవః, 160
అబ్రవీత్కురు వై వక్త్రం యేన మాం విషహిష్యసే.

ప్ర. అ. సురసయా = సురసచేత, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తః = పలుకబడిన, వానరపుఙ్గవః = హనుమంతుడు, క్రుద్ధః = కోపించినవాడై, అబ్రవీత్ = పలికెను, వక్త్రమ్ = ముఖమును, కురు వై = పెద్దది చేయుము. యేన = దేనిచేత, మామ్ = నన్ను, విషహిష్యసే = సహించగలవో.

తా. సురస మాటలు విన్న హనుమంతుడు కోపముతో ఇట్లనెను - "నీవు ఎంత పెద్దగా నీ నోరు చాపెదవో చాపుము, నన్నెట్లు సహించెదవో చూచెదను".

మూ. ఇత్యుక్త్వా సురసాం క్రుద్ధో దశయోజనమాయతః, 161
దశయోజనవిస్తారో బభూవ హనుమాంస్తదా.

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, సురసామ్ = సురసను గూర్చి, ఇతి = ఇట్లు, ఉక్త్వా = పలికి, క్రుద్ధః = కోపించినవాడై, దశయోజనమ్ = నూరుయోజనములు, ఆయతః = పొడవైనవాడు గాను, దశయోజనవిస్తారః = పదియోజనముల వైశాల్యము కలవాడు గాను, బభూవ = ఆయెను.

తా. అప్పుడు, హనుమంతుడు సురసతో, ఇట్లు పలికి, కోపించినవాడై,

పదియోజనముల పొడవు, పది యోజనముల వైశాల్యము ఉండు నట్లు దేహమును పెంచెను, 161

మూ. తం దృష్ట్వా మేఘసంకాశం దశయోజనమాయతమ్, 162
చకార సురసా చాస్యం వింశద్యోజనమాయతమ్.

ప్ర. అ. దశయోజనమ్ = పది యోజనములు, ఆయతమ్ = పొడ వైన, మేఘసంకాశమ్ = మేఘముతో సమాన మైన, తమ్ = అతనిని, దృష్ట్వా = చూచి, సురసా చ = సురస కూడ, ఆస్యమ్ = ముఖమును, వింశద్యోజనమ్ = ఇరువది యోజనములు, ఆయతమ్ = పొడ వైనదానినిగా, చకార = చేసెను.

తా. పది యోజనములు పొడవుగా, మేఘము వలె ఉన్న ఆ హనుమంతుని చూచి, సురస కూడ, తన ముఖమును ఇరువది యోజనముల పొడ వగు నట్లు పెంచెను. 162

మూ. హనుమాంస్తు తతః క్రుద్ధస్త్రింశద్యోజనమాయతః. 163
చకార సురసా వక్త్రం చత్వారింశత్తథోచ్ఛ్రితమ్,
బభూవ హనుమాన్వీరః పఞ్చాశద్యోజనోచ్ఛ్రితః. 164

ప్ర. అ. తతః = పిమ్మట, హనుమాంస్తు = హనుమంతు డైతే, క్రుద్ధః = కోపించినవాడై, త్రింశద్యోజనమ్ = ముప్పది యోజనములు, ఆయతః = పొడ వాయెను. సురసా = సురస, తథా = అట్లే వక్త్రమ్ = ముఖమును, చత్వారింశత్ = నలుబదియోజనములు, ఉచ్ఛ్రితమ్ = ఎత్తైనదానినిగా, చకార = చేసెను. వీరః = వీరుడైన, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, పఞ్చాశద్యోజనోచ్ఛ్రితః = ఏబది యోజనములు ఎత్తు కలవాడు, బభూవ = ఆయెను.

తా. పిమ్మట హనుమంతుడు, కుపితుడై, ముప్పది యోజనముల పొడ వాయెను. సురస తన ముఖమును నలుబది యోజనముల ఎత్తు పెంచెను. వీరుడైన హనుమంతుడు ఏబది యోజనముల ఎత్తు పెరిగెను. 163, 164

మూ. చకార సురసా వక్త్రం షష్టియోజనమాయతమ్,
తథైవ హనుమాన్వీరః సప్తతీయోజనోచ్ఛ్రితః. 165

ప్ర. అ. సురసా = సురస, వక్త్రమ్ = ముఖమును, షష్టియోజనమ్ =

అరువది యోజనములు, ఆయతమ్=పొడవైనదానినిగా, చకార=చేసెను. వీరః=
వీరు డైన, హనుమాన్=హనుమంతుడు, తథైవ=అట్లే, సప్తతియోజనోచ్ఛ్రితః=
డెబ్బది యోజనముల ఎత్తు కలవా డాయెను.

తా. సురస తన ముఖము అరువది యోజనముల పొడవు పెంచెను. వీరు
డైన హనుమంతుడు కూడ డెబ్బది యోజనముల పొడ వయ్యెను. 165

మూ. చకార సురసా వక్త్రమశీతియోజనోచ్ఛ్రితమ్,
హనుమానచలప్రఖ్యో నవతీయోజనోచ్ఛ్రితః. 166

ప్ర. అ. సురసా=సురస, వక్త్రమ్=ముఖమును, అశీతియోజనోచ్ఛ్రితమ్
=ఎనుబది యోజనముల ఎత్తుగలదానినిగా, చకార = చేసెను. అచలప్రఖ్యః=
పర్వతముతో సమాను డైన, హనుమాన్=హనుమంతుడు, నవతీయోజనోచ్ఛ్రితః
=తొంబది యోజనముల ఎత్తు కలవాడు అయ్యెను.

తా. సురస తన నోరు ఎనుబది యోజనముల పొడ వుండు నట్లు చేయగా
పర్వతాకారు డైన హనుమంతుడు తొంబది యోజనముల ఎత్తు పెరిగెను. 166

మూ. తద్దృష్ట్వా వ్యాదితం త్వాస్యం వాయుపుత్రః సుబుద్ధిమాన్,
దీర్ఘజిహ్వం సురసయా సుఘోరం నరకోపమమ్, 167
సుసంక్షిప్యాత్మనః కాయం బభూవాఙ్గుష్ఠమాత్రకః.

ప్ర. అ. సుబుద్ధిమాన్ = గొప్ప బుద్ధిమంతు డైన, వాయుపుత్రః =
హనుమంతుడు, సురసయా=సురసచేత, వ్యాదితమ్=తెరవబడినదీ, దీర్ఘజిహ్వమ్
=దీర్ఘ మైన నాలుక కలదీ, సుఘోరమ్=చాల భయంకర మైనదీ, నరకోపమమ్
=నరకముతో సమాన మైనదీ, అయిన, తత్ ఆస్యమ్ = ఆ ముఖమును,
దృష్ట్వా=చూచి, ఆత్మనః=తనయొక్క, కాయమ్=శరీరమును, సుసంక్షిప్య=
బాగుగా కుదించి (చాల చిన్నదిగా చేసి), అఙ్గుష్ఠమాత్రః=బొటనవ్రేలు ప్రమా
ణము కలవాడు, బభూవ = ఆయెను.

తా. మహాబుద్ధిశాలి యైన హనుమంతుడు, దీర్ఘ మైన జిహ్వ కలదీ, చాల
భయంకరముగా ఉన్నదీ, నరకముతో సమాన మైనదీ అయిన, సురస చాపిన
ఆ ముఖమును చూచి, తన దేహమును చాల చిన్నదిగా చేసి, బొటనవ్రేలు పంటి
ప్రమాణము కలవాడు అయ్యెను.

వి. ఈ శ్లోకానికి వెనుక "తం ప్రయాన్తం సముద్వీక్ష్య" మొదలు "చకార సురసా వక్త్రం .... నవతీయోజనోచ్ఛ్రితః" అను శ్లోకం వరకూ ఉన్న (శ్లో. 158—166) ఎనిమిది శ్లోకాలు మాటల చమత్కారం కోసం ఎవరో రచించి చేర్చి ఉంటారు. శతయోజనవిస్తీర్ణ మైన సముద్రాన్ని లంఘించడానికి బయలు దేరి దాదాపు సగం దూరం వచ్చిన హనుమంతుడు సురసను జయించుటకై మొదట పదియోజనాల పొడవు, పదియోజనాల లావు ఉండే ట్లు శరీరం పెంచి చివరకు తొంభైయోజనాలపొడవు (దానికి తగిన లావు) ఉండే ట్లు పెంచినచో ఇంచుమించు ఈ తీరంనుంచి ఆ తీరంవరకూ వ్యాపించి వర్ద్గె ఆయిపోయినది. ఇంక ఎగరవలసిన పని లేదు। 167

మూ. సోఽభిపత్యాశు తద్వక్త్రం నిష్పత్య చ మహాజవః,
అన్తరిక్షే స్థితః శ్రీమానిదం వచన మబ్రవీత్. 168

ప్ర. అ. శ్రీమాన్ = శోభావంతుడూ, మహాజవః = గొప్ప వేగము గలవాడూ అయిన, సః = హనుమంతుడు, ఆశు = శీఘ్రముగా, తద్వక్త్రమ్ = ఆమె ముఖమును, అభిపత్య = పొంది, నిష్పత్య చ = బైటకు వచ్చి, అన్తరిక్షే = ఆకాశమునందు, స్థితః = ఉన్నవాడై, ఇదమ్ = ఈ, వచనమ్ = వచనమును, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. శ్రీమంతుడైన హనుమంతుడు వెంటనే మహావేగముతో ఆమె ముఖము లోనికి, ప్రవేశించి, మరల బైటకు వచ్చి ఆకాశమునందు నిలచి ఇట్లనెను. 168

మూ. ప్రవిష్టోఽస్మి హి తే వక్త్రం దాక్షాయణి నమోఽస్తు తే,
గమిష్యే యత్ర వైదేహీ సత్యం చాసీద్వరస్తవ 169

ప్ర. అ. దాక్షాయణి = ఓ దక్షపుత్రీ। తే = నీయొక్క, వక్త్రమ్ = ముఖమును, ప్రవిష్టః = ప్రవేశించినవాడను, అస్మి హి = అయితిని కదా. తే = నీకు, నమః = నమస్కారము, అస్తు = అగుగాక, వైదేహీ = సీత, యత్ర = ఎక్కడ ఉన్నదో అక్కడికి, గమిష్యే = వెళ్ళగలను. తవ = నీయొక్క, వరః చ = వరము కూడ, సత్యమ్ = సత్యముగా, ఆసీత్ = ఆయెను.

తా. దక్షప్రజాపతి కుమార్తె వైన ఓ సురసా। నీ ముఖములోనికి ప్రవే

తించినాను కదా, నీకు నమస్కారము. ఇంక సీత ఉన్న చోటికి వెళ్ళెదను. నీ వరము కూడ సత్య మైనది కదా. 169

మూ. తం దృష్ట్వా వదనాన్ముక్తం చన్ద్రం రాహుముఖాదివ,
అబ్రవీత్సురసా దేవీ స్వేన రూపేణ వానరమ్. 170

ప్ర. అ. రాహుముఖాత్ = రాహువుయొక్క ముఖమునుండి, చన్ద్రమివ = చంద్రుని వలె, వదనాత్ = తన ముఖమునుండి, ముక్తమ్ = విడువబడిన, తం వానరమ్ = ఆ హనుమంతుని, దృష్ట్వా = చూచి, సురసా దేవీ = దేవి యైన సురస, స్వేన = తన సంబంధ మైన, రూపేణ = రూపముతో, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. రాహుముఖమునుండి చంద్రుడు వలె, తన ముఖమునుండి బైటకు వచ్చిన ఆ హనుమంతుని చూచి, ఆ సురస, తన రూపమును ధరించి, ఇట్లు పలికెను. 170

మూ. అర్థసిద్ధ్యై హరిశ్రేష్ఠ గచ్ఛ సౌమ్య యథాసుఖమ్,
సమానయస్వ వైదేహీం రాఘవేణ మహాత్మనా. 171

ప్ర. అ. సౌమ్య = సౌమ్యుడ వైన, హరిశ్రేష్ఠ = ఓ వానరశ్రేష్ఠుడా, అర్థసిద్ధ్యై = కార్యసిద్ధికొరకు, యథాసుఖమ్ = సుఖముగా, గచ్ఛ = వెళ్ళుము. వైదేహీమ్ = సీతను, మహాత్మనా = మహాత్ము డైన, రాఘవేణ = రామునితో, సమానయస్వ = చేర్చుము.

తా. సౌమ్యుడ వైన ఓ! వానరశ్రేష్ఠుడా! కార్యసిద్ధికై సుఖముగా వెళ్ళుము. సీతను మహాత్ము డైన రామునితో చేర్చుము. 171

మూ. తత్తృతీయం హనుమతో దృష్ట్వా కర్మ సుదుష్కరమ్,
సాధు సాధ్వితి భూతాని ప్రశశంసుస్తదా హరిమ్. 172

ప్ర. అ. సుదుష్కరమ్ = చాల కష్టసాధ్య మైన, హనుమతః = హనుమంతునియొక్క, తత్ = ఆ, తృతీయం కర్మ = మూడవ పనిని, దృష్ట్వా = చూచి, తదా = అప్పుడు, భూతాని = ప్రాణు లన్నీ, సాధు సాధు ఇతి = బాగు బాగు అని, హరిమ్ = హనుమంతుని, ప్రశశంసుః = ప్రశంసించినవి.

తా. హనుమంతుడు చేసిన, ఇతరు లెవ్వరూ చేయ జాలని ఆ మూడవ పని చూచి, అందరును "చాలా బాగున్నది, చాలా బాగున్నది'' అని ప్రశంసించిరి. 172

మూ. స సాగరమనాధృష్యమభ్యేత్య వరుణాలయమ్,
జగామాకాశమావిశ్య వేగేన గరుడోపమః. 173

ప్ర. అ. వేగేన = వేగముచేత, గరుడోపమః = గరుత్మంతునితో సమానుడైన, సః = హనుమంతుడు. అనాధృష్యమ్ = ఎదిరింప శక్యముకాని, వరుణాలయమ్ = వరుణదేవుని నివాసస్థాన మైన, సాగరమ్ = సముద్రమును, అభ్యేత్య = సమీపించి, ఆకాశమ్ = ఆకాశమును, ఆవిశ్య = ప్రవేశించి, జగామ = వెళ్లెను.

తా. గరుత్మంతునితో సమాన మైన వేగము గల ఆ హనుమంతుడు ఎవ్వరును ఎదిరింప శక్యము కాని, వరుణనివాస మైన సముద్రమును సమీపించి, ఆకాశమార్గమునందు ప్రయాణము చేసెను. 173

మూ. సేవితే వారిధారాభిః పతగైశ్చ నిషేవితే,
చరితే కైశికాచార్యై రైరావతనిషేవితే. 174

సింహకుఞ్జరశార్దూలపతగోరగవాహనైః,
విమానైః సంపతద్భిశ్చ విమలైః సమలంకృతే. 175

వజ్రాశనిసమాఘాతైః పావకై రుపశోభితే,
కృతపుణ్యైర్మహాభాగైః స్వర్గజిద్భిరలంకృతే. 176

వహతా హవ్యమత్యర్థం సేవితే చిత్రభానునా,
గ్రహనక్షత్రచన్ద్రార్కతారాగణవిభూషితే. 177

మహర్షిగణగన్ధర్వనాగయక్షసమాకులే,
వివిక్తే విమలే విశ్వే విశ్వావసునిషేవితే. 178

దేవరాజగజాక్రాన్తే చన్ద్రసూర్యపథే శివే,
వితానే జీవలోకస్య వితతే బ్రహ్మనిర్మితే. 179

బహుశః సేవితే వీరైర్విద్యాధరగణైర్వరైః,
జగామ వాయుమార్గే తు గరుత్మానివ మారుతిః. 180

ప్ర. అ. వారిధారాభిః = జలధారలచేత లేదా మేఘములచేత, సేవితే = సేవింపబడినది. పతగైశ్చ = పక్షులచేత కూడ, నిషేవితే = సేవింపబడినది, కైశికాచార్యైః = కైశికమను రాగమును బోధించు తుంబురుడు మొదలైన వారిచేత (ఈ అర్థం సంతృప్తికరంగా లేదు). చరితే = సంచరింపబడినది, ఐరావతనిషేవితే = ఐరావతముచేత సేవింపబడినదీ, సింహకుఞ్జరశార్దూలపతగోరగవాహనైః = సింహములు, ఏనుగులు, పెద్ద పులులు, పక్షులు, సర్పములు వాహనములుగా గల (సింహాదులచే మోయబడుచున్న), సంపతద్భిః = మహావేగముతో వచ్చిపడుచున్న, విమలైః = స్వచ్ఛమైన, విమానైః = విమానములచేత, సమలంకృతే = అలంకరింపబడినది, వజ్రాశనిసమాఘాతైః = వజ్రముతోను, పిడుగుతోను సమానమైన ఆఘాతము (వేగముగా తగులు దెబ్బ) గల, పావకైః = అగ్నులచేత, ఉపశోభితే = ప్రకాశింపచేయబడినదీ, కృతపుణ్యైః = చేయబడిన పుణ్యము గల, మహాభాగైః = మహాభాగ్యవంతులైన, స్వర్గజిద్భిః = స్వర్గమును జయించినవారిచేత, అలంకృతే = అలంకరింపబడినది, అత్యర్థమ్ = మిక్కిలి, హవ్యమ్ = హవిస్సును, వహతా = మోసికొనిపోవుచున్న, చిత్రభానునా = అగ్నిచేత, సేవితే = సేవింపబడినదీ. గ్రహనక్షత్రచన్ద్రార్కతారాగణవిభూషితే = కుజాదిగ్రహములచేతను, అశ్విన్యాదినక్షత్రములచేతను, చంద్రసూర్యులచేతను, తారకలచేతను అలంకరింపబడినదీ, మహర్షిగణగన్ధర్వనాగయక్షసమాకులే = మహర్షుల సముదాయముచేతను, గంధర్వులచేతను, నాగులచేతను, యక్షులచేతను వ్యాకులమైనదీ, వివిక్తే = జనసంబాధము లేనిది, విమలే = నిర్మలమైనదీ, విశ్వే = అంతటా వ్యాపించినదీ, విశ్వావసునిషేవితే = విశ్వావసు వను గంధర్వరాజుచేత సేవింపబడినదీ, దేవరాజగజాక్రాన్తే = దేవేంద్రుని గజముచేత సంచరింపబడేదీ, చన్ద్రసూర్యపథే = చంద్రసూర్యుల మార్గమైనదీ, శివే = మంగళకరమైనదీ, జీవలోకస్య = జీవ (భూ) లోకమునకు, బ్రహ్మనిర్మితే = బ్రహ్మదేవునిచేత నిర్మింపబడిన, వితతే = అతివిశాలమైన, వితానే = వితానమైనదీ, (సభామంటపాదులలో ఇంటి ఆచ్ఛాదనము కనబడకుండునట్లు కట్టిన చిత్రవిచిత్రమైన రంగులు గల లేదా తెల్లని వస్త్రము వితానము "చాందినీ"), వరైః = శ్రేష్ఠులైన, వీరైః = వీరులైన, విద్యాధరగణైః = విద్యాధరుల సము

దాయముల చేత, బహుశః = అనేక విధములుగా, సేవితే = సేవింపబడినదీ అయిన, వాయుమార్గే = ఆకాశమునందు, మారుతిః = హనుమంతుడు, గరుత్మానివ = గరుత్మంతుడు వలె, జగామ = వెళ్లెను.

తా. హనుమంతుడు ఆకాశమునందు గరుత్మంతుడు వలె ఎగురుచు ప్రయాణము చేసెను. ఆ ఆకాశమునందు మేఘములు, పక్షులు, కైశికాచార్యులు ఐరావతము సంచరించుచుండెను. సింహములు, ఏనుగులు, పెద్దపులులు, పక్షులు, సర్పములూ లాగగా, నిర్మలమైన అందమైన ఎన్నో విమానములు మహా వేగముతో సంచరించుచుండెను. (లేదా సింహాద్యాకారములో ఉన్న అనేక విమానములు సంచరించుటచే చూడ ముచ్చటగా ఉండెను.) అక్కడక్కడ అగ్ని పిండములు ఢీకొని వజ్రమువంటి, పిడుగులవంటి ధ్వనిని కలిగించుచుండెను. పుణ్యకర్మ లాచరించి స్వర్గము జయించిన ఎందరో మహాభాగ్యవంతులు ఆయా ప్రదేశములను అలంకరించి ఉండిరి. యజ్ఞములలో దేవతలకు సమర్పించిన హవిస్సులను మోసికొనిపోవుచు అగ్ని కనబడుచుండెను. చంద్రుడు, సూర్యుడు, ఇతర గ్రహములు, అశ్విన్యాదినక్షత్రములు, తారాగణములు, అందముగా ప్రకాశించుచుండెను. అది అక్కడక్కడ మహర్షిగణములతోను, గంధర్వులతోను, నాగులతోను, యక్షులతోను నిండి ఉండెను. కొన్ని చోట్ల నిర్జనముగా ఉండెను. అతినిర్మలమైన ఆ ఆకాశము అంతటా వ్యాపించి ఉండెను. విశ్వావసు వను గంధర్వరాజు అక్కడనే నివసించుచుండెను. మంగళప్రదమూ, సూర్యచంద్రుల గమనమార్గమూ అయిన ఆకాశమునందు, దేవేంద్రుని గజములు సంచరించుచుండెను. వీరులూ, ఉత్తములూ అయిన విద్యాధరులు అచట అధికముగా విహరించుచుండిరి. ఆ ఆకాశము జీవలోకమునకు పైభాగమున అందముగా ఉండుటకై బ్రహ్మదేవుడు కట్టిన వితానము (చాదినీ) వలె ఉండెను. 174—180

మూ. ప్రదృశ్యమానః సర్వత్ర హనుమాన్మారుతాత్మజః,
భేజేఽమ్బరం నిరాలమ్బం లమ్బపక్ష ఇవాద్రిరాట్. 181

ప్ర. అ. సర్వత్ర = అంతటను, ప్రదృశ్యమానః = చూడబడుచున్న, మారుతాత్మజః = వాయుపుత్రుడైన, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, లమ్బపక్షః = వ్రేలాడుచున్న (లేదా పొడవైన) రెక్కలు గల, అద్రిరాట్ ఇవ = పర్వతరాజు

వలె, నిరాలమ్బమ్ = ఆధారము లేని. అమ్బరమ్ = ఆకాశమును, భేజే = పొందెను.

తా. వాయుతనయు డైన ఆ హనుమంతుడు దీర్ఘ మైన రెక్కలు గల మహాపర్వతము వలె, ఎట్టి ఆధారము లేని ఆకాశమార్గమున ప్రయాణము చేయుచు చాల ఎత్తుగా ఎగురుటచేత అన్ని ప్రదేశములనుంచి కనబడుచుండెను. 181

మూ. ప్లవమానం తు తం దృష్ట్వా సింహికా నామ రాక్షసీ,
మనసా చిన్తయామాస ప్రవృద్ధా కామరూపిణీ. 182

ప్ర. అ. కామరూపిణీ = ఇచ్ఛానుసారము రూపము కల, సింహికా నామ = సింహిక అను, రాక్షసీ = రాక్షస స్త్రీ, ప్లవమానమ్ = ఎగురుచున్న, తమ్ = అతనిని, దృష్ట్వా = చూచి. ప్రవృద్ధా = పెరిగినదై, చిన్తయామాస = ఆలోచించెను.

తా. స్వేచ్ఛానుసారముగా రూపములను ధరించగలిగిన సింహిక అను ఒక రాక్షసి, ఆకాశమార్గమున వెళ్లుచున్న హనుమంతుని చూచి, దేహమును పెంచుచు, ఇట్లు ఆలోచించెను. 182

మూ. అద్య దీర్ఘస్య కాలస్య భవిష్యామ్యహమాశితా,
ఇదం హి మే మహత్సత్త్వం చిరస్య వశమాగతమ్.

ప్ర. అ. చిరస్య = చాల కాలానికి, ఇదమ్ = ఈ, మహత్ = గొప్పదైన, సత్త్వమ్ = జంతువు, మే = నా యొక్క, వశమ్ = వశమును, ఆగతమ్ = పొందినది. దీర్ఘస్య = అతి దీర్ఘ మైన, కాలస్య = కాలమునకు, అద్య = నేడు, అహమ్ = నేను ఆశితా = భోజనము చేసినదానను, భవిష్యామి = కాగలను.

తా. ఇంత కాలానికి ఈ పెద్ద జంతు వేదో నాకు చిక్కినది. చాల కాలము తరువాత నేడు, మంచి భోజనము చేసెదను. 183

మూ. ఇతి సంచిన్త్య మనసా ఛాయామస్య సమాక్షిపత్,
ఛాయాయాం గృహ్యమాణాయాం చిన్తయామాస వానరః.

ప్ర. అ. ఇతి = ఇట్లు, మనసా = మనస్సుతో, సంచిన్త్య = ఆలోచించి, అస్య = ఈతనియొక్క, ఛాయామ్ = నీడను, సమాక్షిపత్ = ఆకర్షించెను. ఛాయాయామ్ =

= సీత, గృహ్యమాణాయామ్ = గ్రహింపబడుచున్న దగుచుండగా, వానరః = హనుమంతుడు, చిన్తయామాస = ఆలోచించెను.

తా. ఆ రాక్షసి ఈ విధముగా ఆలోచించి, హనుమంతుని నీడను ఆకర్షించెను. ఈ విధముగా నీడ ఆకర్షింపబడిన నప్పుడు హనుమంతుడు ఇట్లు అనుకొనెను. 184

మూ. సమాక్షిప్తోఽస్మి తరసా పఙ్గూకృతపరాక్రమః,
ప్రతిలోమేన వాతేన మహానౌరివ సాగరే. 185

ప్ర. అ. సాగరే = సముద్రమునందు, ప్రతిలోమేన = ప్రతికూలమైన, వాతేన = వాయువుచేత, మహానౌరివ = గొప్ప పడవ వలె, పఙ్గూకృతపరాక్రమః = కుంటిదిగా చేయబడిన (తగ్గింపబడిన) పరాక్రమము కలవాడనై, తరసా = బలాత్కారముగా, సమాక్షిప్తః = లాగబడినవాడను, అస్మి = అగుచున్నాను.

తా. మహాసముద్రమధ్యమునందు ఎదురుగాలిచే ఓడ నడక వలె హఠాత్తుగా నా పరాక్రమము తగ్గిపోయినది. నన్నెవరో ఈడ్చివేయుచున్నట్లున్నది.

మూ. తిర్యగూర్ధ్వమధశ్చైవ వీక్షమాణ స్తతః కపిః,
దదర్శ స మహత్సత్త్వముత్థితం లవణామ్భసి. 186

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, కపిః = హనుమంతుడు, తిర్యక్ = అడ్డముగాను, ఊర్ధ్వమ్ = పైకి, అధశ్చైవ = క్రిందికి, వీక్షమాణః = చూచుచు, లవణామ్భసి = లవణసముద్రమునందు, ఉత్థితమ్ = లేచిన, మహత్ = పెద్ద, సత్త్వమ్ = జంతువును, దదర్శ = చూచెను.

తా. పిమ్మట హనుమంతుడు అడ్డముగాను, పైకి, క్రిందికి చూచుచు లవణసముద్రమునందు లేచిన ఒక మహాజంతువును చూచెను. 186

మూ. తద్దృష్ట్వా చిన్తయామాస మారుతిర్వికృతాననమ్,
కపిరాజేన కథితం సత్త్వమద్భుతదర్శనమ్, 187
ఛాయాగ్రాహి మహావీర్యం తదిదం నాత్ర సంశయః.

ప్ర. అ. మారుతిః = హనుమంతుడు, వికృతాననమ్ = వికృతమైన

ముఖము గల, తత్ = ఆ జంతువును, దృష్ట్వా = చూచి, చింతయామాస = ఆలోచించెను. కపిరాజేన = సుగ్రీవునిచేత, కథితమ్ = చెప్పబడిన, అద్భుత దర్శనమ్ = అద్భుత మైన దర్శనము గల, ఛాయాగ్రాహి = నీడను ఆకర్షించు, మహావీర్యమ్ = గొప్ప పరాక్రమము గల, తత్ = ఆ, సత్త్వమ్ = జంతువు, ఇదమ్ = ఇదే. అత్ర = ఈ విషయమున, సంశయః = సంశయము, న = లేదు.

తా. హనుమంతుడు, వికృత మైన ముఖము గల ఆ జంతువును చూచి ఇట్లు ఆలోచించెను. చూచుటకు ఆశ్చర్యకరమూ, నీడను ఆకర్షించే మహా వీర్యము కలదీ అయిన, సుగ్రీవుడు చెప్పిన, ఆ జంతువు ఇదే; సందేహము లేదు.

మూ. స తాం బుద్ధ్వార్థతత్త్వేన సింహికాం మతిమాన్కపిః,
వ్యవర్ధత మహాకాయః ప్రావృషీవ బలాహకః.

ప్ర. అ. మతిమాన్ = బుద్ధిమంతు డైన, సః కపిః = ఆ హనుమంతుడు, తామ్ = దానిని, అర్థతత్త్వేన = యథార్థముగా, సింహికామ్ = సింహికనుగా, బుద్ధ్వా = తెలిసికొని, మహాకాయః = గొప్ప దేహముకలవా డగునట్లు, ప్రావృషి = వర్షాకాలమునందు, బలాహకః ఇవ = మేఘము వలె, వ్యవర్ధత = వృద్ధిపొందెను.

తా. బుద్ధిమంతు డైన ఆ హనుమంతుడు ఆమె సింహికయే అను యథార్థ మును తెలుసుకొని, వర్షాకాలమునందు మేఘము వలె, దేహము పెంచెను. 188

మూ. తస్య సా కాయముద్వీక్ష్య వర్ధమానం మహాకపేః, 189
వక్త్రం ప్రసారయామాస పాతాళాన్తరసన్నిభమ్.

ప్ర. అ. సా = ఆ సింహిక, తస్య మహాకపేః = ఆ హనుమంతుని యొక్క, కాయమ్ = శరీరమును, వర్ధమానమ్ = వృద్ధిపొందుచున్న దానినిగా, ఉద్వీక్ష్య = చూచి, పాతాళాన్తరసన్నిభమ్ = పాతాళమధ్యముతో సమాన మైన, వక్త్రమ్ = ముఖమును, ప్రసారయామాస = చాపెను.

తా. హనుమంతుని శరీరము పెరుగుట చూచిన ఆ సింహిక పాతాళ మధ్యము వంటి తన ముఖమును చాపెను. 189

మూ. ఘనరాజీవ గర్జన్తీ వానరం సమభిద్రవత్. 190

స దదర్శ తతస్తస్యా వివృతం సుమహన్ముఖమ్,
కాయమాత్రం చ మేధావీ మర్మాణి చ మహాకపిః. 191

ప్ర. అ. ఘనరాజీవ = మేఘపంక్తి వలె, గర్జన్తీ = గర్జించుచున్నదై, వానరమ్ = హనుమంతుని గూర్చి, సమభిద్రవత్ = పరుగెత్తెను. తతః = అటు పిమ్మట, మేధావీ = బుద్ధిశాలి యైన, మహాకపిః = హనుమంతుడు, తస్యాః = ఆమెయొక్క, వివృతమ్ = తెరవబడిన, కాయమాత్రమ్ = తన దేహముతో సమాన మైన ప్రమాణము గల, సుమహత్ = చాల పెద్ద దైన, ముఖమ్ = ముఖమును, మర్మాణి చ = మర్మప్రదేశములను, దదర్శ = చూచెను.

తా. ఆమె మేఘపంక్తి వలె గర్జించుచు, హనుమంతుని వైపు పరుగెత్తెను. అప్పుడు, బుద్ధిశాలి యైన ఆ హనుమంతుడు, తన దేహమంత ప్రమాణములో ఉన్న, తెరవబడిన, ఆమె నోటిని, మర్మస్థానములనూ చూచెను. 190, 191

మూ. స తస్యా వివృతే వక్త్రే వజ్రసంహననః కపిః,
సంక్షిప్య ముహురాత్మానం నిష్పపాత మహాబలః. 192

ప్ర. అ. మహాబలః = గొప్ప బలము కల, వజ్రసంహననః = వజ్రము వంటి దేహము గల, సః కపిః = ఆ హనుమంతుడు, ఆత్మానమ్ = దేహమును, ముహుః = మాటిమాటికి (ఇంకను), సంక్షిప్య = కుదించి, తస్యాః = ఆమెయొక్క, వివృతే = తెరవబడిన, వక్త్రే = ముఖమునందు, నిష్పపాత = పడెను.

తా. వజ్రము వంటి దేహము గల, మహాబలశాలి యైన హనుమంతుడు తన శరీరమును చాలా చిన్నదిగా చేసి, తెరచిన ఆమె నోటిలో పడెను. 192

మూ. ఆస్యే తస్యా నిమజ్జన్తం దదృశుః సిద్ధచారణాః,
గ్రస్యమానం యథా చన్ద్రం పూర్ణం పర్వణి రాహుణా.

ప్ర. అ. సిద్ధచారణాః = సిద్ధులూ, చారణులూ, తస్యాః = ఆమెయొక్క, ఆస్యే = ముఖములో, నిమజ్జన్తమ్ = మునిగిపోవుచున్న ఆ హనుమంతుని, పర్వణి = పూర్ణిమాపర్వమునందు, రాహుణా = రాహువుచేత, గ్రస్యమానమ్ = మ్రింగివేయబడుచున్న, పూర్ణమ్ = పూర్ణు డైన, చన్ద్రం యథా = చంద్రుని వలె, దదృశుః = చూచిరి.

తా. పూర్ణిమయందు రాహువుచేత మ్రింగివేయబడుచున్న పూర్ణచంద్రుడు వలె, హనుమంతుడు ఆమె ముఖములో మునిగిపోవుచుండగా సిద్ధులూ, చారణులూ చూచిరి. 193

మూ. తత స్తస్యా నఖై స్తీక్ష్ణైర్మర్మాణ్యుత్కృత్య వానరః,
ఉత్పపాతాథ వేగేన మనఃసంపాతవిక్రమః. 194

ప్ర. అ. తతః=అటుపిమ్మట, వానరః = హనుమంతుడు, తీక్ష్ణైః=తీక్ష్ణమైన, నఖైః = గోళ్ళతో, తస్యాః=ఆ సింహికయొక్క, మర్మాణి = మర్మప్రదేశములను, ఉత్కృత్య=చేదించి, అథ = పిమ్మట, మనఃసంపాతవిక్రమః =మనోవేగము వంటి వేగము గలవాడై, వేగేన = వేగముతో, ఉత్పపాత=పైకి ఎగిరెను.

తా. పిమ్మట హనుమంతుడు వాడియైన గోళ్ళతో ఆమె శరీరములో ఉన్న గుండె మొదలైన మర్మస్థానములను పెకలించివేసి, మనోవేగముతో సమానమైన వేగముతో పైకి వచ్చెను. 194

మూ. తాం తు దృష్ట్వా చ ధృత్యా చ దాక్షిణ్యేన నిపాత్య చ,
స కపిప్రవరో వేగాద్వవృధే పునరాత్మవాన్. 195

ప్ర. అ. ఆత్మవాన్ = బుద్ధిమంతుడైన, సః = ఆ, కపిప్రవరః = హనుమంతుడు, తామ్=ఆమెను, దృష్ట్వా చ=చూపు (ఆలోచన)చేతను, ధృత్యా చ= ధైర్యముచేతను, దాక్షిణ్యేన = నేర్పుచేతను, నిపాత్య = పడవేసి, పునః=తిరిగి, వేగాత్=వేగమువలన, వవృధే=వృద్ధిపొందెను.

తా. మహాబుద్ధిశాలియైన ఆ హనుమంతుడు తగు ఉపాయమును ఆలోచించి, ధైర్యముతోను, నేర్పుతోను ఆ సింహికను సంహరించి, పరమ వేగముతో పెరిగెను. 195

మూ. హృతహృత్సా హనుమతా పపాత విధురాంభసి,
తాం హతాం వానరేణాశు పతితాం వీక్ష్య సింహికామ్. 196
భూతాన్యాకాశచారీణి తమూచుః ప్లవగోత్తమమ్.

ప్ర. అ. సా=ఆ సింహిక, హనుమతా=హనుమంతునిచేత, హృతహృత్=హరింపబడిన హృదయము గలదై, విధురా=వ్యాకులురాలై, అమ్భసి=నీటిలో, పపాత=పడెను. వానరేణ=హనుమంతునిచేత, ఆశు=శీఘ్రముగా, హతామ్=చంపబడిన, పతితామ్=పడిపోయిన, తాం సింహికామ్=ఆ సింహికను, వీక్ష్య=చూచి, ఆకాశచారిణః=ఆకాశమునందు సంచరించుచున్న, భూతాని=భూతములు, తమ్=ఆ, ప్లవగోత్తమమ్=హనుమంతుని గూర్చి, ఊచుః=పలికినవి.

తా. హనుమంతుడు హృదయమును త్రుంచివేయగా ఆ సింహిక మరణించి క్రింద పడిపోయెను. హనుమంతుడు శీఘ్రముగా చంపివేసిన ఆ సింహికను చూచి ఆకాశమునందు సంచరించు సిద్ధగంధర్వాదులు హనుమంతునితో ఇట్లు పలికిరి. 196

మూ. భీమమద్య కృతం కర్మ మహత్సత్త్వం త్వయా హతమ్,
సాధయార్థమభిప్రేతమరిష్టం ప్లవతాం వర.

ప్ర. అ. ప్లవతాం వర=వానరులలో శ్రేష్ఠుడా! అద్య=ఇప్పుడు, త్వయా=నీచేత, మహత్=గొప్ప, సత్త్వమ్=జంతువు, హతమ్=చంపబడినది. భీమమ్=భయంకరమైన, కర్మ=పని, కృతమ్=చేయబడినది. అభిప్రేతమ్=ఇష్టమైన, అర్థమ్=కార్యమును, అరిష్టమ్=మంగళకరమగునట్లుగా. సాధయ=సాధింపుము.

తా. ఓ వానరోత్తమా! ఈ గొప్ప జంతువును చంపి, నీవు, ఇప్పుడు భయంకరమైన కార్యము చేసినావు. నీ కిష్టమైన పనిని, మంగళప్రదమగునట్లు సాధింపుము. 197

మూ. యస్య త్వేతాని చత్వారి వానరేన్ద్ర యథా తవ, 198
ధృతిర్దృష్టిర్మతిర్దాక్ష్యం స కర్మసు న సీదతి.

ప్ర. అ. వానరేన్ద్ర=ఓ వానరశ్రేష్ఠుడా! యస్య=ఎవనికి, ధృతిః=ధైర్యము, దృష్టిః=మంచి ఆలోచనాశక్తి, మతిః=బుద్ధి, దాక్ష్యమ్=నేర్పు, ఏతాని=ఈ, చత్వారి=నాలుగు లక్షణములు, తవ యథా=నీకు వలె ఉండునో, సః=అతడు, కర్మసు=పనులలో, న సీదతి=నశింపడు.

తా. ఓ వానరోత్తమా! నీకు ఉన్నట్లు, ఎవనికి, ధైర్యము, సూక్ష్మదృష్టి, బుద్ధి, నేర్పు అను నాలుగు లక్షణము లుండునో అతడు ఏ కార్యము చేయవలసి వచ్చినను వైఫల్యము పొందడు. 198

మూ. స తైః సంభావితః పూజ్యః ప్రతిపన్నప్రయోజనః, 199
జగామాకాశమావిశ్య పన్నగాశనవత్కపిః.

ప్ర. అ. పూజ్యః = పూజింపదగిన. సః కపిః=ఆ హనుమంతుడు, తైః = వారిచేత, సంభావితః = గౌరవింపబడినవాడై, ప్రతిపన్నప్రయోజనః = పొందబడిన లేదా (నిర్ణయింపబడిన) ప్రయోజనము కలవాడై, ఆకాశమ్=ఆకాశమును, ఆవిశ్య=ప్రవేశించి, పన్నగాశనవత్ = గరుత్మంతుడు వలె, జగామ= వెళ్ళెను.

తా. పూజ్యుడైన హనుమంతుడు, వారిచే ఇట్లు స్తుతింపబడుచు, తాను చేయవలసిన కార్యమును గూర్చి నిశ్చయించుకొని, గరుత్మంతుడు వలె, ఆకాశ మార్గమునందు ప్రయాణము సాగించెను. 199

మూ. ప్రాప్తభూయిష్ఠపారస్తు సర్వతః ప్రతిలోకయన్, 200
యోజనానాం శతస్యాన్తే వనరాజిం దదర్శ సః.

ప్ర. అ. సః = హనుమంతుడు, ప్రాప్తభూయిష్ఠపారః = ఇంచుమించుగా పొందబడిన ఆవలి ఒడ్డు కలవాడై, సర్వతః = నలువైపులా. ప్రతిలోకయన్ = చూచుచు, యోజనానామ్=యోజనములయొక్క, శతస్య=శతముయొక్క, అన్తే = అంతమునందు, వనరాజిమ్ = వృక్షముల పంక్తిని, దదర్శ=చూచెను.

తా. హనుమంతుడు ఇంచుమించు ఆవలి ఒడ్డు సమీపించి, నలుమూలల పరికించుచు, నూరు యోజనముల తరవాత ఒక వృక్షపంక్తిని చూచెను. 200

మూ. దదర్శ చ పతన్నేవ వివిధద్రుమభూషితమ్, 201
ద్వీపం శాఖామృగశ్రేష్ఠో మలయోపవనాని చ.

ప్ర అ. శాఖామృగశ్రేష్ఠః = వానరులలో శ్రేష్ఠుడైన హనుమంతుడు, పతన్నేవ=క్రిందికి దిగుచునే. వివిధద్రుమభూషితమ్ = అనేకవిధములైన వృక్షములచేత అలంకరింపబడిన, ద్వీపమ్=ద్వీపమును, మలయోపవనాని చ = మలయ పర్వతప్రాంతమునందలి వనములను, దదర్శ చ = చూచెను.

తా. హనుమంతుడు క్రిందికి దిగగానే, అనేకవృక్షములచేత అలంకరింపబడిన ద్వీపమును, మలయపర్వతప్రాంతములందలి వనములను చూచెను. 201

మూ. సాగరం సాగరానూపం సాగరానూపజాన్ ద్రుమాన్,
సాగరస్య చ పత్నీనాం ముఖాన్యపి విలోకయన్.

స మహామేఘసంకాశం సమీక్ష్యాత్మానమాత్మవాన్, 203
నిరున్ధన్తమివాకాశం చకార మతిమాన్ మతిమ్.

ప్ర. అ. ఆత్మవాన్ = బుద్ధిమంతుడు, మతిమాన్ = మంచి ఆలోచన కలవాడూ అయిన, సః = హనుమంతుడు, సాగరమ్ = సముద్రమును, సాగరానూపమ్ = సముద్రమునకు సంబంధించిన జలప్రాయప్రదేశమును, సాగరానూపజాన్ = సముద్రము ప్రక్క నున్న జలప్రాయప్రదేశములందు పుట్టిన, ద్రుమాన్ = వృక్షములను, సాగరస్య = సముద్రునియొక్క, పత్నీనామ్ = భార్యలైన నదులయొక్క, ముఖాన్యపి చ = ముఖములను (నదులు సముద్రములో కలియు ప్రదేశములను), విలోకయన్ = చూచుచు, మహామేఘసంకాశమ్ = పెద్ద మేఘముతో సమానమైనదీ, ఆకాశమ్ = ఆకాశమును, నిరున్ధన్తమివ = అడ్డగించుచున్నట్లున్న, ఆత్మానమ్ = తనను (తన దేహమును), సమీక్ష్య = చూచి, మతిమ్ = ఆలోచనను, చకార = చేసెను.

తా. బుద్ధిశాలి, మంచి ఆలోచన చేయగల సమర్థుడూ అయిన ఆ హనుమంతుడు, సముద్రమునూ, సముద్రతీరమునందలి జలప్రాయ (నీటితో నిండిన) ప్రదేశములనూ, ఆ ప్రదేశములలో పెరిగిన వృక్షములనూ, నదీముఖములను చూచుచు, ఆకాశమును అడ్డగించుచున్నట్లున్న, మహామేఘము వలె ఉన్న తన శరీరమును చూచుకొని ఇట్లు తలచెను. 203

మూ. కాయవృద్ధిం ప్రవేగం చ మమ దృష్ట్వైవ రాక్షసాః, 204
మయి కౌతూహలం కుర్యురితి మేనే మహాకపిః.

ప్ర. అ. మమ = నాయొక్క, కాయవృద్ధిమ్ = శరీరముయొక్క వృద్ధినీ, ప్రవేగం చ = వేగమునూ, దృష్ట్వైవ = చూడగానే, రాక్షసాః = రాక్షసులు, మయి = నాయందు, కౌతూహలమ్ = కుతూహలమును, కుర్యుః = చేయుదురు, ఇతి = అని, మహాకపిః = హనుమంతుడు, మేనే = తలచెను.

తా. నా పెద్ద శరీరమును, వేగమును చూడగానే రాక్షసులు నా విషయమున "ఇత డెవరా !" అని కుతూహలము చూపుదురు అని హనుమంతుడు తలచెను. 204

మూ. తతః శరీరం సంక్షిప్య తన్మహీధరసన్నిభమ్, 205
పునః ప్రకృతిమాపేదే వీతమోహ ఇవాత్మవాన్.

ప్ర. అ. తతః=ఆ కారణమువలన, తత్=ఆ, మహీధరసన్నిభమ్=పర్వతముతో సమానమైన, తత్=ఆ, శరీరమ్=శరీరమును, సంక్షిప్య=చిన్నది చేసి, వీతమోహః=తొలగిన మోహము గల, ఆత్మవానివ=ఆత్మజ్ఞానవంతుడువలె, ప్రకృతిమ్=స్వభావమును, ఆపేదే=పొందెను.

తా. ఆకారణముచేత హనుమంతుడు పర్వతముతో సమానమైన ఆ శరీరమును చిన్నదిగా చేసి, అజ్ఞానము తొలగిపోయిన ఆత్మజ్ఞాని తన పరమార్థస్వరూపమును పొందినట్లు, సహజరూపమును పొందెను. 205

మూ. తద్రూపమతిసంక్షిప్య హనుమాన్ ప్రకృతౌ స్థితః 206
త్రీన్ క్రమానివ విక్రమ్య బలివీర్యహరో హరిః.

ప్ర. అ. హనుమాన్=హనుమంతుడు, తత్=ఆ, రూపమ్=రూపమును, అతిసంక్షిప్య=చాలా చిన్నది చేసి, బలివీర్యహరః=బలియొక్క పరాక్రమమును హరించిన, హరిః=విష్ణువు (త్రివిక్రముడు), త్రీన్=మూడు, క్రమాన్=పాదన్యాసములను, విక్రమ్య ఇవ=చేసినవలె, ప్రకృతౌ=స్వభావమునందు, స్థితః=ఉండెను.

తా. బలిచక్రవర్తి ఐశ్వర్యమును హరించుటకై త్రివిక్రముడైన విష్ణువు (వామనుడు) మూడు అడుగులు వేసిన పిమ్మట తన స్వాభావికమైన వామనరూపమును పొందినట్లు హనుమంతుడు తన పెద్ద రూపమును ఉపసంహరించుకొని స్వాభావికరూపము ధరించెను. 206

మూ. స చారునానావిధరూపధారీ
పరం సమాసాద్య సముద్రతీరమ్,
పరైరశక్యః ప్రతిపన్నరూపః
సమీక్షితాత్మా సమవేక్షితార్థః. 207

ప్ర. అ. చారునానావిధరూపధారీ=సుందరమైన అనేకవిధములైన రూపములను ధరింప సమర్థుడూ, పరైః=శత్రువులచేత, అశక్యః=జయింప

శక్యముకానివాడూ అయిన. సః = హనుమంతుడు, పరమ్ = అవలి, సముద్ర తీరమ్ = సముద్రపు ఒడ్డును, సమాసాద్య = పొంది, సమీక్షితాత్మా = చూచుకొనబడిన శరీరముకలవాడై, ప్రతిపన్నరూపః = పొందబడిన మామూలు ఆకారము కలవాడై, సమవేక్షితార్థః = నిశ్చయించబడిన కార్యము కలవాడై (ఉండెను).

తా. అంత మైన అనేకరూపములు ధరింప సమర్థుడూ, శత్రువులకు జయింప శక్యముకానివాడూ అయిన హనుమంతుడు, సముద్రము అవలి ఒడ్డు చేరి, తన మహాప్రమాణ మైన శరీరమును చూచుకొని, ఇంక తానేమి చేయవలెనో నిర్ణయించుకొని, చిన్నరూపము ధరించి ఉండెను. 207

మూ. తతః స లమ్బస్య గిరేః సమృద్ధే
విచిత్రకూటే నిపపాత కూటే,
సకేతకోద్దాలకనాళికేరే
మహాద్రికూటప్రతిమో మహాత్మా. 208

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, మహాద్రికూటప్రతిమః = గొప్ప పర్వతపు చరియతో సమాను డైన, సః = ఆ, మహాత్మా = మహాత్ము డైన హనుమంతుడు, లమ్బస్య గిరేః = లంబ మను పర్వతముయొక్క, విచిత్రకూటే = వివిధవర్ణములు గల శిఖరములు గల, సమృద్ధే = అనేకవిధము లగు వస్తువులతో నిండినదీ, సకేతకోద్దాలకనాళికేరే = మొగలిపొదలతోను, విరిగిచెట్లతోను, కొబ్బరిచెట్లతోను కూడినదీ అయిన, కూటే = శిఖరమునందు, నిపపాత = దిగెను.

తా. పిమ్మట, మహాపర్వతశిఖరమువంటి దేహము గల, మహాత్ము డైన హనుమంతుడు, సర్వవస్తుసమృద్ధమూ, విచిత్ర మైన రంగులు గల చిన్న చిన్న శిఖరములు కలదీ, మొగలి దొంకలు, విరిగిచెట్లు, కొబ్బరిచెట్లు మొదలైన వాటితో నిండినదీ అయిన, లంబపర్వతశిఖరముపై దిగెను. 208

మూ. తతస్తు సంప్రాప్య సముద్రతీరం
సమీక్ష్య లఙ్కాం గిరివర్యమూర్ధ్ని.

కపిస్తు తస్మిన్నిపపాత పర్వతే
విధూయ రూపం వ్యథయన్మృగద్విజాన్. 209

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, కపిః తు = హనుమంతుడు, సముద్ర తీరమ్ = సముద్రతీరమును, సంప్రాప్య = పొంది, గిరివర్యమూర్ధ్ని = ఆ గిరి శ్రేష్ఠము పైభాగమునందు, లఙ్కామ్ = లంకను, సమీక్ష్య = చూచి, రూపమ్ = రూపమును (పూర్వశరీరమును), విధూయ = విడచి, మృగద్విజాన్ = మృగములను పక్షులనూ, వ్యథయన్ = బాధించుచు, తస్మిన్ = ఆ, పర్వతే = పర్వతముపైన, నిపపాత = దిగెను.

తా. ఆ హనుమంతుడు సముద్రతీరము చేరి, ఆ మహాపర్వతము పైభాగము నందున్న లంకాపట్టణమును చూచి, తన పూర్వశరీరమును విడచి, ఆ పర్వతముపై దిగెను. అతడు హటాత్తుగా దిగుటచే అక్కడ నున్న మృగములు, పక్షులు భయపడినవి. 209

మూ. స సాగరం దానవపన్నగాయుతం
బలేన విక్రమ్య మహోర్మిమాలినమ్,
నిపత్య తీరే చ మహోదధేస్తదా
దదర్శ లఙ్కా మమరావతీమివ. 210

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే, సున్దరకాణ్డే
ప్రథమః సర్గః.

ప్ర. అ. సః = హనుమంతుడు, దానవపన్నగాయుతమ్=దానవులతోను, పన్నగులతోను కూడిన, మహోర్మిమాలినమ్ = గొప్ప తరంగపంక్తులు గల, సాగరమ్ = సముద్రమును, బలేన = బలముచేత, విక్రమ్య = దాటి, మహోదధేః = మహాసముద్రముయొక్క, తీరే = తీరముపై, నిపత్య = దిగి, తదా = అప్పుడు, అమరావతీమివ = స్వర్గరాజధాని యైన అమరావతి వలె ఉన్న, లఙ్కామ్ = లంకను, దదర్శ = చూచెను.

రా. హనుమంతుడు పెద్ద పెద్ద తరంగముల పంక్తులతో నిండినదీ, దానవులకూ, పన్నగులకూ నివాసస్థానమూ అయిన సముద్రమును బలముచేత దాటి, సముద్రతీరముపై దిగి, అక్కడ అమరావతి వలె ఉన్న లంకాపట్టణమును చూచెను. 210

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో మొదటి సర్గ సమాప్తము.

అథ ద్వితీయః సర్గః

[లంకావర్ణనము, లంకలో ప్రవేశించుటను గూర్చి హనుమంతుడు ఆలోచించుట, చిన్న రూపముతో అతడు లంకలో ప్రవేశించుట, చంద్రోదయశోభావర్ణనము]

మూ. స సాగరమనాధృష్యమతిక్రమ్య మహాబలః,
త్రికూటశిఖరే లఙ్కాం స్థితాం స్వస్థో దదర్శ హ. 1

ప్ర. అ. మహాబలః = గొప్ప బలము గల, సః = హనుమంతుడు, అనాధృష్యమ్ = ఎదిరింప శక్యము కాని, సాగరమ్ = సముద్రమును, అతిక్రమ్య = దాటి, స్వస్థః = ఆయాసము లేకుండ స్వస్థుడై, త్రికూటశిఖరే = త్రికూట పర్వతశిఖరమునందు, స్థితామ్ = ఉన్న, లఙ్కామ్ = లంకను, దదర్శ హ = చూచెను.

తా. మహాబలశాలి యైన హనుమంతుడు, ఎవ్వరును ఎదిరింప శక్యము కాని సముద్రమును దాటి, ఏ మాత్రము అలసట లేనివాడై, త్రికూటపర్వత శిఖరమునం దున్న లంకను చూచెను. 1

మూ. తతః పాదపముక్తేన పుష్పవర్షేణ వీర్యవాన్,
అభివృష్టః స్థితస్తత్ర బభౌ పుష్పమయో యథా. 2

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, తత్ర = అక్కడ, స్థితః = నిలచి యున్న, వీర్యవాన్ = పరాక్రమవంతు డైన హనుమంతుడు, పాదపముక్తేన = వృక్షములచే విడువబడిన, పుష్పవర్షేణ = పుష్పముల వర్షముచేత, అభివృష్టః = వర్షింపబడినవాడై, పుష్పమయో యథా = పుష్పముల ఆకార మైనవాడు వలె, బభౌ = ప్రకాశించెను.

తా. అక్కడ నిలచిన హనుమంతునిపై వృక్షములనుండి పుష్పములు వర్షము వలె కురిసెను. వాటిచేకప్పబడి అతడు పుష్పాలతో నిర్మించిన విగ్రహము వలె కనబడెను. 2

మూ. యోజనానాం శతం శ్రీమాంస్తీర్త్వాప్యుత్తమవిక్రమః,
అనిఃశ్వసన్ కపిస్తత్ర న గ్లానిమధిగచ్ఛతి. 3

ప్ర. అ. ఉత్తమవిక్రమః = ఉత్తమ మైన పరాక్రమము గలవాడు, శ్రీమాన్ = శ్రీమంతుడు అయిన, కపిః = హనుమంతుడు, యోజనానామ్ = యోజనముల, శతమ్ = శతమును, తీర్త్వాపి = దాటి కూడ, అనిఃశ్వసన్ = నిట్టూర్పు కూడ విడవనివాడై, తత్ర = అక్కడ, గ్లానిమ్ = అలసటను, న అధిగచ్ఛతి = పొందలేదు.

తా. మహాపరాక్రమశాలి, శోభాసంపన్నుడూ అయిన ఆ హనుమంతుడు, నూరు యోజనముల దూరము దాటినను, ఏ మాత్రము అలసట పొందలేదు. నిట్టూర్పు కూడా విడువలేదు. 3

మూ. శతాన్యహం యోజనానాం క్రమేయం సుబహూన్యపి,
కిం పునః సాగరస్యాన్తం సంఖ్యాతం శతయోజనమ్. 4

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, యోజనానామ్ = యోజనములయొక్క, సుబహూని = అనేక మైన, శతాన్యపి = వందలను కూడ, క్రమేయమ్ = దాటుదును. శతయోజనమ్ = నూరుయోజనములుగా, సంఖ్యాతమ్ = లెక్కపెట్టబడిన, సాగరస్య = సముద్రముయొక్క, అన్తమ్ = అంతమును, కిం పునః = చెప్పనేల?

తా. నేను ఎన్నో వందల యోజనములు కూడ దాటగలను. నూరు యోజనములు అను పరిమితసంఖ్య గల సముద్రదూరము మాట చెప్పవలెనా? 4

మూ. స తు వీర్యవతాం శ్రేష్ఠః ప్లవతామపి చోత్తమః,
జగామ వేగవాన్ లఙ్కాం లఙ్ఘయిత్వా మహోదధిమ్. 5

ప్ర. అ. వీర్యవతామ్ = పరాక్రమవంతులలో, శ్రేష్ఠః = శ్రేష్ఠుడూ, ప్లవతామపి = ఎగురగలిగినవారిలో కూడ, ఉత్తమః = ఉత్తముడూ అయిన, సః తు = ఆ

హనుమంతుడు, వేగవాన్ = వేగవంతుడై, మహోదధిమ్ = మహాసముద్రమును, లఙ్ఘయిత్వా = దాటి. లఙ్కామ్ = లంకను గూర్చి, జగామ = వెళ్ళెను.

తా. పరాక్రమవంతులలో శ్రేష్ఠుడూ, ఎగురగలవారిలో ఉత్తముడూ అయిన హనుమంతుడు, వేగముగా మహాసముద్రమును దాటి లంక చేరెను. 5

మూ. శాద్వలాని చ నీలాని గన్ధవన్తి వనాని చ,
గణ్డవన్తి చ మధ్యేన జగామ నగవన్తి చ. 6

ప్ర. అ. నీలాని = నల్లని, శాద్వలాని = పచ్చిక బీళ్లను, గన్ధవన్తి = సువాసన గలవీ, గణ్డవన్తి చ = పెద్ద పెద్ద శిలలు కలవీ, మధ్యేన = మధ్యముచేత (నందు), నగవన్తి చ = కొండలు గలవీ అయిన, వనాని చ = అరణ్యములను, జగామ = సంచరించెను.

తా. నల్లని పచ్చికబీళ్లయందు, మధ్య మధ్య పెద్ద శిలలూ, పర్వతములూ ఉన్న అరణ్యములందూ సంచరించెను. 6

మూ. శైలాంశ్చ తరుసంఛన్నాన్ వనరాజీశ్చ పుష్పితాః,
అభిచక్రామ తేజస్వీ హనుమాన్ ప్లవగర్షభః. 7

ప్ర. అ. ప్లవగర్షభః = వానరశ్రేష్ఠుడైన, తేజస్వీ = తేజశ్శాలి యైన, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, తరుసంఛన్నాన్ = వృక్షములచేత కప్పబడిన, శైలాంశ్చ = పర్వతములను, పుష్పితాః = పుష్పించిన, వనరాజీశ్చ = వృక్షపంక్తులను, అభిచక్రామ = సంచరించెను.

తా. గొప్ప తేజస్సు కలవాడూ, వానరశ్రేష్ఠుడూ అయిన హనుమంతుడు వృక్షములతో నిండి యున్న పర్వతములమీదా, పుష్పించిన వృక్షపంక్తుల మీదా సంచరించెను. 7

మూ. స తస్మిన్నచలే తిష్ఠన్వనాన్యుపవనాని చ,
స నగాగ్రే చ తాం లఙ్కాం దదర్శ పవనాత్మజః. 8

ప్ర. అ. సః పవనాత్మజః = ఆ హనుమంతుడు, తస్మిన్ = ఆ, అచలే = పర్వతము పైన, తిష్ఠన్ = నిలచినవాడై, వనాని = వనములను, ఉపవనాని చ = ఉద్యానములను, నగాగ్రే = పర్వతాగ్రమునందు, తామ్ = ఆ, లఙ్కామ్ = లంకను, దదర్శ = చూచెను.

తా. హనుమంతుడు ఆ పర్వతముపై నిలచి, వనములను, ఉద్యానము లను పర్వతాగ్రమునం దున్న లంకాపట్టణమును చూచెను. 8

మూ. సరళాన్ కర్ణికారాంశ్చ ఖర్జూరాంశ్చ సుపుష్పితాన్,
ప్రియాళాన్ముచిలిన్దాంశ్చ కుటజాన్ కేతకానపి. 9

ప్రియఙ్గూన్ గన్ధపూర్ణాంశ్చ నీపాన్ సప్తచ్ఛదాంస్తథా,
అసనాన్ కోవిదారాంశ్చ కరవీరాంశ్చ పుష్పితాన్. 10

పుష్పభారనిబద్ధాంశ్చ తథా ముకుళితానపి,
పాదపాన్ విహగాకీర్ణాన్ పవనాధూతమస్తకాన్. 11

హంసకారణ్డవాకీర్ణా వ్వాపీః పద్మోత్పలాయుతాః,
ఆక్రీడాన్ వివిధాన్ రమ్యాన్వివిధాంశ్చ జలాశయాన్. 12

సంతతాన్ వివిధైర్వృక్షైః సర్వర్తుఫలపుష్పితైః,
ఉద్యానాని చ రమ్యాణి దదర్శ కపికుఞ్జరః. 13

ప్ర. అ. కపికుఞ్జరః = హనుమంతుడు, సరళాన్ = సరళవృక్షములను, కర్ణికారాంశ్చ = కొండగోగు చెట్లను, సుపుష్పితాన్ = బాగుగా పుష్పించిన, ఖర్జూరాంశ్చ = ఖర్జూరపుచెట్లను, ప్రియాలాన్ = మోరటి చెట్లను, ముచులిందాంశ్చ = నిమ్మచెట్లను, కుటజాన్ = కొండమల్లెచెట్లను, కేతకానపి = మొగలిచెట్లను, గన్ధపూర్ణాన్ = సువాసనతో నిండిన, ప్రియఙ్గూంశ్చ = పిప్పలిచెట్లను, నీపాన్ = మంకెన చెట్లను, తథా = మరియు, సప్తచ్ఛదాన్ = ఏడాకుల అరటిచెట్లను, అసనాన్ = వేగిసచెట్లను, కోవిదారాంశ్చ = కాంచనంచెట్లను, పుష్పితాన్ = పుష్పించిన, కరవీరాంశ్చ = గన్నేరుచెట్లను, పుష్పభారనిబద్ధాంశ్చ = పుష్పముల బరువుచే కట్టబడినవి, తథా = మరియు, ముకులితానపి = మొగ్గలు తొడిగినవి, విహగాకీర్ణాన్ = పక్షులచే వ్యాకుల మైనవి, పవనాధూతమస్తకాన్ = గాలిచే కదల్పబడిన శిఖరములు కలవి అయిన, పాదపాన్ = వృక్షములనూ, హంసకారణ్డవాకీర్ణాః = హంసలతోను కారండవపక్షులతోను వ్యాపింపబడినవి, పద్మోత్పలాయుతాః = పద్మములతోను, కలువలతోను కూడినవి అయిన, వాపీః = దిగుడుబావులను, వివిధాన్ = అనేకవిధము లైన, రమ్యాన్ = మనోహరము లైన, ఆక్రీడాన్ = విహారస్థానములను, సర్వర్తుఫలపుష్పితైః = అన్ని ఋతువులలో లభించు

ఫలములు కలవి, పుష్పించినవి అయిన, వివిధైః = అనేకవిధము లైన, వృక్షైః = వృక్షములచేత, సంతతాన్ = దట్టూ వ్యాప్తము లైన, వివిధాన్ = అనేకవిధము లైన, జలాశయాంశ్చ = చెరువులను, రమ్యాణి = సుందర మైన, ఉద్యానాని చ = ఉద్యానములను, దదర్శ = చూచెను.

తా. హనుమంతుడు అక్కడ, సరళవృక్షములూ, కొండగోగుచెట్లూ, బాగుగా పూసిన ఖర్జూరవృక్షములూ, మోరటి, నిమ్మ, కొండమల్లె, మొగలి చెట్లూ, సువాసనగల పిప్పలిచెట్లూ, మంకెన, ఏడాకుల అరటి, వేగిస, కాంచనం చెట్లూ, పుష్పించిన గన్నేరుచెట్లూ, పుష్పముల బరువుతో నిండినవీ, మొగ్గ తొడిగినవీ, పక్షులతో వ్యాకులముగా నున్నవీ, గాలికి కదలుచున్న అగ్రభాగములు గలవీ అయిన ఇతరవృక్షములూ, హంసలతోను, కారండవము లను జలపక్షులతోనూ నిండినవీ, అధికముగా పద్మములూ, కలువలూ ఉన్నవీ అయిన దిగుడుబావులూ, అందమైన, అనేకవిధము లైన పౌరులు విహరించు ప్రదేశములూ, అన్ని ఋతువులందు లభించు ఫలములతో నిండిన, పుష్పించిన అనేకవిధము లైన చెట్లు తీరముల వెంట దట్టముగా ఉన్న చెరువులూ, రమ్య మైన ఉద్యానవనములూ చూచెను. 9-13

మూ. సమాసాద్య చ లక్ష్మీవాన్ లఙ్కాం రావణపాలితామ్,
పరిఖాభిః సపద్మాభిః సోత్పలాభిరలంకృతామ్. 14

సీతాపహరణార్థేన రావణేన సురక్షితామ్,
సమన్తాద్విచరద్భిశ్చ రాక్షసైరుగ్రధన్విభిః. 15

కాఞ్చనేనావృతాం రమ్యాం ప్రాకారేణ మహాపురీమ్,
గృహైశ్చ గ్రహసంకాశైః శారదామ్బుదసన్నిభైః. 16

పాణ్డురాభిః ప్రతోలీభిరుచ్చాభిరభిసంవృతామ్,
అట్టాలకశతాకీర్ణాం పతాకాధ్వజమాలినీమ్. 17

తోరణైః కాఞ్చనైర్దివ్యైర్లతాపఙ్క్తివిచిత్రితైః,
దదర్శ హనుమాన్ లఙ్కాం దివి దేవపురీం యథా. 18

ప్ర. అ. లక్ష్మీవాన్ = కాంతి గల, హనుమాన్ = హనుమంతుడు,

లఙ్కామ్ = లంకను, సమాసాద్య = సమీపించి, రావణపాలితామ్ = రావణునిచేత పాలింపబడినదీ, సపద్మాభిః = పద్మములతో కూడిన, సోత్పలాభిః = కలువలతో కూడిన, పరిఖాభిః = కందకములచేత, అలంకృతామ్ = అలంకరింపబడినదీ, సీతాపహరణార్థేన = సీతను అపహరించుట అనే కారణముచేత, రావణేన = రావణునిచేత, సమన్తాత్ = చుట్టూ, విచరద్భిః = సంచరించుచున్న, ఉగ్రధన్విభిః = భయంకర మైన ధనస్సులు గల, రాక్షసైః = రాక్షసులచేత, సురక్షితామ్ = బాగుగా రక్షింపచేయబడినదీ, కాఞ్చనేన = బంగారువికార మైన, ప్రాకారేణ = ప్రాకారముచేత, ఆవృతామ్ = చుట్టబడినదీ, రమ్యామ్ = సుందర మైన. మహాపురీమ్ = గొప్ప పుర మైనదీ, గిరిసంకాశైః = పర్వతములతో సమానము లైన, శారదామ్బుదసన్నిభైః = శరత్కాలమేఘములతో సమానము లైన. గృహైశ్చ = గృహములతో. పాణ్డురాభిః = తెల్ల నైన, ఉచ్చాభిః = ఎత్తైన, ప్రతోలీభిః = ప్రధానవీథులతో, అభిసంవృతామ్ = కూడినదీ, అట్టాలకశతాకీర్ణామ్ = వందలకొలది బురుజులతో నిండినదీ, పతాకాధ్వజమాలినీమ్ = అలంకారార్థము కట్టిన పతాకలయొక్క, ధ్వజములయొక్క పంక్తులు కలదీ, దివ్యైః = సుందరములూ, కాఞ్చనైః = బంగారువికార మైనవీ, లతాపఙ్క్తివిచిత్రితైః = ఎక్కిన లతల పంక్తులచే చిత్రముగా ఉన్నట్లు చేయబడినవీ అయిన, తోరణైః = ముఖద్వారములతో కూడినదీ, దివి = స్వర్గమునందు, దేవపురీమివ = అమరావతి వలె ఉన్నదీ అయిన, లఙ్కామ్ = ఆ లంకను, దదర్శ = చూచెను.

తా. ఉత్తమ మైన కాంతి గల హనుమంతుడు లంకాపట్టణమును సమీపించి రావణుడు పాలించుచున్న, సుందర మైన మహానగర మైన ఆ లంకను చూచెను. ఆ నగరము చుట్టును పద్మములతోను, కలువలతోను ప్రకాశించుచున్న పరిఖ (అగడ్త) ఉండెను. రావణుడు సీతను అపహరించి ఉండుటచే, రాముడు ఎప్పుడు యుద్ధానికి వచ్చునో అను భయముతో, భయంకరము లైన ధనస్సులు ధరించి అంతట తిరుగుచున్న రాక్షసులచే ఆ నగరమునకు కాపలా కాపించుచుండెను. ఆ నగరము చుట్టు బంగారు ప్రాకార ముండెను. పర్వతముల వలె ఎత్తుగాను, శరత్కాలమేఘముల వలె తెల్లగాను ఉన్న భవనములతో ఆ నగరములోని ప్రధాన మైన వీథులు తెల్లగాను, ఎత్తుగాను కనబడు చుండెను. వందలకొలది బురుజులతోనూ, వరుసగా కట్టిన పతాకలతోను

ధ్వజములతోను ప్రకాశించుచుండెను. అది స్వర్గలోకములో అమరావతి వలె ఉండెను. 14-18

మూ. గిరిమూర్ధ్ని స్థితాం లఙ్కాం పాణ్డురైర్భవనైః శుభైః,
దదర్శ స కపిశ్రేష్ఠః పురమాకాశగం యథా. 19

ప్ర. అ. సః = ఆ, కపిశ్రేష్ఠః = హనుమంతుడు, పాణ్డురైః = తెల్లని, శుభైః = సుందరము లైన, భవనైః = భవనములతో, గిరిమూర్ధ్ని = పర్వతము పై భాగమునందు, స్థితామ్ = ఉన్నదీ, ఆకాశగమ్ = ఆకాశములో ఉన్న, పురం యథా = పట్టణము వలె ఉన్న, లఙ్కామ్ = లంకను, దదర్శ = చూచెను.

తా. తెల్లని అందమైన భవనములతో, పర్వతాగ్రమునందు ఉండుటచే ఆ లంక ఆకాశములో నిర్మించిన పురము వలె ఉండెను. అట్టి లంకను హనుమంతుడు చూచెను. 19

మూ. పాలితాం రాక్షసేన్ద్రేణ నిర్మితాం విశ్వకర్మణా.
ప్లవమానామివాకాశే దదర్శ హనుమాన్ పురీమ్. 20

ప్ర. అ. హనుమాన్ = హనుమంతుడు, రాక్షసేన్ద్రేణ = రాక్షస రాజైన రావణునిచేత, పాలితామ్ = పాలింపబడినదీ, విశ్వకర్మణా = విశ్వకర్మచేత, నిర్మితామ్ = నిర్మింపబడినదీ, ఆకాశే = ఆకాశమునందు, ప్లవమానామివ = తేలియాడుచున్నట్లున్న, పురీమ్ = ఆ పట్టణమును, దదర్శ = చూచెను.

తా. రావణుడు పాలించుచున్న ఆ లంకాపురమును పూర్వము విశ్వకర్మ నిర్మించెను. హనుమంతునకు ఆ నగరము ఆకాశములో తేలిపోవుచున్నట్లు కనబడెను. 20

మూ. వప్రప్రాకారజఘనాం విపులామ్బునవామ్బరామ్,
శతఘ్నీశూలకేశాన్తామట్టాలకవతంసకామ్, 21
మనసేవ కృతాం లఙ్కాం నిర్మితాం విశ్వకర్మణా,
ద్వారముత్తరమాసాద్య చిన్తయామాస వానరః. 22

ప్ర. అ. వానరః = హనుమంతుడు, వప్రప్రాకారజఘనామ్ = వప్రము

(మట్టిగోడ) ప్రాకారము (శిలానిర్మితప్రాకారము) జఘనముగా కలదీ, విపులామ్బునవామ్బరామ్ = అధిక మైన (పరిఖలలోని) ఉదకమే నూతనవస్త్రముగా గలదీ, శతఘ్నీశూలకేశాన్తామ్ = శతఘ్నులు, శూలములు కేశాంతము (జుట్టు చివరిభాగముగా) గలదీ, అట్టాలకవతంసకామ్ = కోటబురుజులు అను కర్ణభూషణములు కలదీ, మనసా = మనస్సుతో, నిర్మితామివ = నిర్మించబడినదా అన్నట్లు ఉన్నదీ, విశ్వకర్మణా = విశ్వకర్మచేత, నిర్మితామ్ = నిర్మింపబడినదీ అయిన, లఙ్కామ్ = లంకను, (చూచెను.) ఉత్తరం ద్వారమ్ = ఉత్తరమువైపున ఉన్న ద్వారమును, ఆసాద్య = చేరి, చిన్తయామాస = ఆలోచించెను.

తా. ఊహానిర్మితమా అన్నట్లున్న ఆ లంకను విశ్వకర్మ నిర్మించెను. మట్టి గోడల ప్రాకారము, శిలలతో నిర్మించిన ప్రాకారము దానికి జఘనముగాను, అగడ్తలలో ప్రవహించుచున్న అధిక మైన ఉదకము వస్త్రముగాను, శతఘ్నులు శూలములు అను ఆయుధములు కేశపాశముగాను, కోటబురుజులు కుండలములుగాను ఉండుటచే స్త్రీ వలె ఉన్న ఆ లంకను హనుమంతుడు చూచెను. దాని ఉత్తరద్వారము దగ్గరకు వెళ్ళి అతడు ఆలోచనలో పడెను. 21, 22

మూ. కైలాసశిఖరప్రఖ్యామాలిఖన్తీమివామ్బరమ్,
డీయమానామివాకాశముచ్ఛ్రితైర్భవనోత్తమైః. 23
సంపూర్ణాం రాక్షసైర్ఘోరైర్నాగైర్భోగవతీమివ,
అచిన్త్యాం సుకృతాం స్పష్టాం కుబేరాధ్యుషితాం పురా.
దంష్ట్రిభిర్బహుభిః శూరైః శూలపట్టిసపాణిభిః,
రక్షితాం రాక్షసైర్ఘోరైర్గుహామాశీవిషైరివ. 25
తస్యాశ్చ మహతీం గుప్తిం సాగరం చ నిరీక్ష్య సః,
రావణం చ రిపుం ఘోరం చిన్తయామాస వానరః. 26

ప్ర. అ. కైలాసశిఖరప్రఖ్యామ్ = కైలాసపర్వతశిఖరముతో సమాన మైనదీ, అమ్బరమ్ = ఆకాశమును, ఆలిఖన్తీమివ = ఒరయుచున్నది వలె ఉన్నదీ, ఉచ్ఛ్రితైః = ఉన్నతము లైన, భవనోత్తమైః = ఉత్తమము లైన భవనములచేత, ఆకాశమ్ = ఆకాశమును గూర్చి, డీయమానామివ = ఎగురుచున్నది వలె ఉన్నదీ, నాగైః = సర్పములచేత, భోగవతీమివ = భోగవతీనగరము (పాతాళములోనిది)

వలె, ఘోరైః = భయంకరు లైన, రాక్షసైః = రాక్షసులతో, సంపూర్ణామ్ = నిండినదీ, అచిన్త్యామ్ = ఊహింప శక్యము కానిదీ, సుకృతామ్ = బాగుగా ఏర్పరుపబడినదీ, స్పష్టామ్ = స్పష్ట మైనదీ, పురా = పూర్వము, కుబేరాధ్యుషితామ్ = కుబేరునిచేత అధిష్ఠింపబడినదీ, ఆశీవిషైః = సర్పములచేత, గుహామివ = గుహ వలె, దంష్ట్రిభిః = కోరలుకలవారూ, శూరైః = శూరులూ, శూలపట్టిసపాణిభిః = శూలములు, పట్టసములు చేతులలో కలవారూ, ఘోరైః = భయంకరులూ అయిన, రాక్షసైః = రాక్షసులచేత, రక్షితామ్ = రక్షింపబడినదీ అయిన (లంకను చూచెను). సః వానరః = ఆ హనుమంతుడు, తస్యాః = ఆ లంకయొక్క, మహతీమ్ = గొప్ప దైన, గుప్తిమ్ = రక్షణను, సాగరం చ = సముద్రమును, ఘోరమ్ రిపుమ్ = భయంకరశత్రు వైన, రావణం చ = రావణుని, నిరీక్ష్య = చూచి, చిన్తయామాస = ఈ విధముగా ఆలోచించెను.

తా. కైలాసశిఖరము వలె ఉన్నతముగా ఉన్న ఆ లంకాపట్టణము ఆకాశమును ఒరయుచున్నట్లున్నది. భవనములు అత్యున్నతములుగా ఉన్నవి. భయంకరు లైన రాక్షసులతో, నాగములతో భోగవతీపట్టణము వలె, నిండి ఉన్నది. దాని శోభ ఊహకు కూడ అందుటలేదు. అతిస్పష్టముగా ప్రకాశించుచున్న ఆ నగరములో పూర్వము కుబేరుడు నివసించుచుండెడివాడు. కోరలు కలవారూ, శూలములు, పట్టసములు అను ఆయుధములు ధరించినవారూ, భయంకరులూ, శూరులూ అయిన ఎందరో రాక్షసులు, సర్పములు గుహను రక్షించుచున్నట్లు, ఆ లంకాపట్టణమును రక్షించుచుండిరి. అట్టి ఆ లంకాపట్టణమునకు ఏర్పరచిన గొప్ప రక్షణవిధానమును, దాని చుట్టును సముద్రమును, చూచి, రావణుడు భయంకరు డైన శత్రు వను విషయమును కూడ గుర్తించి, హనుమంతుడు ఈ విధముగా తలచెను. 23. 26

మూ. ఆగత్యాపీహ హరయో భవిష్యన్తి నిరర్థకాః,
న హి యుద్ధేన వై లఙ్కా శక్యా జేతుం సురైరపి. 27

ప్ర. అ. హరయః = వానరులు, ఇహ = ఇక్కడికి, ఆగత్యాపి = వచ్చి కూడా, నిరర్థకాః = ఫలము పొందజాలనివారు, భవిష్యన్తి = కాగలరు. లఙ్కా = లంక, యుద్ధేన = యుద్ధముచేత, సురైరపి = దేవతలచేత కూడ, జేతుమ్ = జయించుటకు, న శక్యా హి = శక్య మైనది కాదు కదా.

తా. వానరులు ఇక్కడికి వచ్చినా ఏమీ ప్రయోజనము ఉండదు. దేవతలు కూడా, యుద్ధము చేసి ఈ లంకను జయించలేరు. 27

మూ. ఇమాం తు విషమాం దుర్గాం లఙ్కాం రావణపాలితామ్,
ప్రాప్యాపి స మహాబాహుః కిం కరిష్యతి రాఘవః. 28

ప్ర. అ. విషమామ్=చాలా కష్టమైనదీ, దుర్గామ్=ప్రవేశింప శక్యము కానిదీ, రావణపాలితామ్ = రావణునిచేత పాలింపబడినదీ అయిన, ఇమామ్ = ఈ, లఙ్కామ్ = లంకను, ప్రాప్యాపి = చేరి కూడా, మహాబాహుః = గొప్ప బాహువులు గల, సః రాఘవః = ఆ రాముడు, కిం కరిష్యతి=ఏమి చేయగలడు?

తా. రావణుడు పాలించుచున్న, లోనికి ప్రవేశింప శక్యము కాని, ఈ కష్టమైన లంకాపట్టణమునకు వచ్చి కూడ, మహాబాహువైన రాముడు ఏమి చేయగలడు?

మూ. అవకాశో న సాన్త్వస్య రాక్షసేష్వభిగమ్యతే,
న దానస్య న భేదస్య నైవ యుద్ధస్య దృశ్యతే. 29

ప్ర. అ. రాక్షసేషు = రాక్షసుల విషయమున, సాన్త్వస్య=సామోపాయమునకు, అవకాశః=అవకాశము, న అభిగమ్యతే=పొందబడదు. దానస్య=దానమునకు, న=అవకాశము లేదు. భేదస్య =భేదమునకు, న=అవకాశము లేదు. యుద్ధస్య = యుద్ధమునకు, నైవ దృశ్యతే=ఏ మాత్రమూ కనబడదు.

తా. రాక్షసుల విషయములో సామమునకు గాని, దానమునకు గాని, భేదానికి గాని అవకాశము లేదు. యుద్ధమునకు ఏ మాత్రమూ అవకాశము లేదు.

మూ. చతుర్ణామేవ హి గతిర్వానరాణాం మహాత్మనామ్,
వాలిపుత్రస్య నీలస్య మమ రాజ్ఞశ్చ ధీమతః. 30

ప్ర. అ. వాలిపుత్రస్య=అంగదునకు, నీలస్య=నీలునకు, మమ=నాకు, ధీమతః=బుద్ధిమంతుడైన, రాజ్ఞశ్చ=ప్రభువైన సుగ్రీవునకు, మహాత్మనామ్= గొప్ప బలము గల, చతుర్ణామ్ = నలుగురు, వానరాణామేవ=వానరులకే, గతిః హి=(ఇక్కడికి) రాక కదా!

తా. అంగదుడూ, నీలుడూ, ధీమంతు డైన సుగ్రీవుడూ, నేనూ, ఈ నలుగురు వానరులము మాత్రమే ఈ లంకలోనికి రాగలుగుదుము. 30

మూ. యావజ్జానామి వైదేహీం యది జీవతి వా న వా,
తత్రైవ చిన్తయిష్యామి దృష్ట్వా తాం జనకాత్మజామ్.

ప్ర. అ. వైదేహీమ్=సీతను గూర్చి, యది జీవతి వా=జీవించి ఉన్నదా, న వా=లేదా అను విషయమును, యావత్ జానామి=తెలుసుకొనెదను. తామ్=ఆ, జనకాత్మజామ్=సీతను, దృష్ట్వా=చూచి, తత్రైవ=అక్కడనే, చిన్తయిష్యామి=ఆలోచించెదను.

తా. సీత జీవించి ఉన్నదా లేదా అను విషయము ముందుగా తెలుసుకొనవలెను. ఆమె కనబడిన తరువాత ఈ ఆలోచన లన్నీ చేయవచ్చును. ఇప్పు డెందుకు? 31

మూ. తతః స చిన్తయామాస ముహూర్తం కపికుఞ్జరః,
గిరిశృఙ్గే స్థితస్తస్మిన్ రామస్యాభ్యుదయే రతః. 32

ప్ర. అ. తతః=అటుపిమ్మట, రామస్య=రాముని యొక్క, అభ్యుదయే=అభ్యుదయమునందు, రతః=ఆసక్తు డైన, సః కపికుఞ్జరః=ఆ వానరశ్రేష్ఠుడు, తస్మిన్=ఆ, గిరిశృఙ్గే=పర్వతశిఖరమునందు, స్థితః=నిలచిన వాడై, ముహూర్తమ్=ముహూర్తకాలముపాటు, సంచిన్తయామాస=ఆలోచించెను.

తా. రాముని అభివృద్ధిని కోరుచున్న ఆ హనుమంతుడు ఆ పర్వత శిఖరముపై నిలచి కొంచెము సేపు ఇట్లు ఆలోచించెను. 32

మూ. అనేన రూపేణ మయా న శక్యా రక్షసాం పురీ,
ప్రవేష్టుం రాక్షసైర్గుప్తా క్రూరైర్బలసమన్వితైః. 33

ప్ర. అ. క్రూరైః=క్రూరులూ, బలసమన్వితైః=బలముతో కూడినవారూ అయిన, రాక్షసైః=రాక్షసులచేత, గుప్తా=రక్షింపబడిన, రక్షసామ్=రాక్షసుల యొక్క, పురీ=పట్టణము, మయా=నాచేత, అనేన=ఈ, రూపేణ=రూపముతో, ప్రవేష్టుమ్=ప్రవేశించుటకు, న శక్యా=శక్య మైనది కాదు.

తా. క్రూరులూ, బలవంతులూ అయిన రాక్షసులు రక్షించుచున్న ఈ లంకాపట్టణమును, నే నీ రూపములో ప్రవేశించుటకు శక్యము కాదు. 33

మూ. ఉగ్రౌజసో మహావీర్యా బలవన్తశ్చ రాక్షసాః,
వఞ్చనీయా మయా సర్వే జానకీం పరిమార్గతా. 34

ప్ర. అ. జానకీమ్ = సీతను, పరిమార్గతా = వెదకుచున్న, మయా = నాచేత, ఉగ్రౌజసః = ఉగ్రమైన తేజస్సు కలవారూ, మహావీర్యాః = గొప్ప పరాక్రమము కలవారూ, బలవన్తశ్చ = బలవంతులూ అయిన, రాక్షసాః = రాక్షసులు, సర్వే = అందరూ, వఞ్చనీయాః = వంచింపదగినవారు.

తా. ఉగ్రమైన తేజస్సూ, గొప్ప పరాక్రమమూ, గొప్ప బలమూ గల ఈ రాక్షసుల నందరినీ మోసగించి గాని నేను సీతను వెదకజాలను. 34

మూ. లక్ష్యాలక్ష్యేణ రూపేణ రాత్రౌ లఙ్కా పురీ మయా,
ప్రవేష్టుం ప్రాప్తకాలం మే కృత్యం సాధయితుం మహత్.

ప్ర. అ. మే = నాయొక్క, మహత్ = గొప్పదైన, కృత్యమ్ = కార్యమును, సాధయితుమ్ = సాధించుటకు, మయా = నాచేత, లక్ష్యాలక్ష్యేణ = కనబడీ కనబడకుండా ఉండే, రూపేణ = రూపముతో, రాత్రౌ = రాత్రియందు, లఙ్కాపురీ = లంకానగరము, ప్రవేష్టుమ్ = ప్రవేశించుటకు, ప్రాప్తకాలమ్ = కాలానుగుణమైన పని.

తా. నే నీ మహాకార్యమును సాధింప వలెనన్నచో, కనబడీ కనబడకుండా ఉండే చిన్న రూపము ధరించి, రాత్రి ఈ లంకలో ప్రవేశించుటయే ఈ సమయమున చేయవలసిన పని. 35

మూ. తాం పురీం తాదృశీం దృష్ట్వా దురాధర్షాం సురాసురైః,
హనుమాన్ చిన్తయామాస వినిశ్చిత్య ముహుర్ముహుః.

ప్ర. అ. హనుమాన్ = హనుమంతుడు, సురాసురైః = దేవతలచేత గాని అసురులచేత గాని, దురాధర్షామ్ = ఎదిరింప శక్యము కాని, తాదృశీమ్ = అట్టి, తామ్ = ఆ, పురీమ్ = పట్టణమును, దృష్ట్వా = చూచి, వినిశ్చిత్య = నిశ్చయించి, ముహుర్ముహుః = మాటిమాటికి, చిన్తయామాస = ఆలోచించెను.

తా. దేవతలు గాని అసురులు గాని ఎదిరింప శక్యము కాని అట్టి ఆ లంకాపట్టణము చూచి, హనుమంతుడు తన కర్తవ్య మేదో నిశ్చయించుకొని, దాని నెట్లు సాధింప వలెనా అని మాటిమాటికి ఆలోచించెను. 36

మూ. కేనోపాయేన పశ్యేయం మైథిలీం జనకాత్మజామ్,
అదృష్టో రాక్షసేన్ద్రేణ రావణేన దురాత్మనా. 37

ప్ర. అ. దురాత్మనా = దుష్టబుద్ధికలవాడూ, రాక్షసేన్ద్రేణ = రాక్షస ప్రభువూ అయిన, రావణేన = రావణునిచేత, అదృష్టః = చూడబడనివాడనై, కేన = ఏ, ఉపాయేన = ఉపాయముచేత, జనకాత్మజామ్ = జనకుని కుమార్తె యైన, మైథిలీమ్ = సీతాదేవిని, పశ్యేయమ్ = చూచెదను.

తా. దుర్బుద్ధి యైన ఆ రాక్షసరాజు రావణుని కంట పడకుండా సీతను చూచుటకు ఉపాయ మేమి ? 37

మూ. స వినశ్యేత్కథం కార్యం రామస్య విదితాత్మనః,
ఏకామేకశ్చ పశ్యేయం రహితే జనకాత్మజామ్. 38

ప్ర. అ. విదితాత్మనః = ప్రసిద్ధ మైన బుద్ధి గల, రామస్య = రాముని యొక్క, కార్యమ్ = కార్యము, కథమ్ = ఎట్లు, న వినశ్యేత్ = చెడిపోకుండా ఉండును ? ఏకశ్చ = ఒంటరిగా (నేను), రహితే = జనశూన్య మైన ప్రదేశము నందు, ఏకామ్ = ఒంటరిగా ఉన్న, జనకాత్మజామ్ = సీతను. (ఎట్లు), పశ్యేయమ్ = చూచెదను.

తా. మహాబుద్ధిమంతుడుగా ప్రసిద్ధు డైన రాముని కార్యము నేను ఎట్లు ప్రవర్తించినచో చెడిపోకుండా ఉండును ? సీత నిర్జన మైన ప్రదేశములో ఒంటరిగా ఉండగా, నేను ఒంటరిగా ఆమెను చూచుటకు ఉపాయ మేమి ? 38

మూ. భూతాశ్చార్థా విపద్యన్తే దేశకాలవిరోధితాః,
విక్లబం దూతమాసాద్య తమః సూర్యోదయే యథా 39

ప్ర. అ. విక్లబమ్ = వ్యాకుల మైన బుద్ధి గల, దూతమ్ = దూతను, ఆసాద్య = పొంది, దేశకాలవిరోధితాః = దేశమునకు కాలమునకు విరుద్ధములుగా చేయబడినవై, భూతాః = సిద్ధ మైన, అర్థాః = కార్యములు, సూర్యోదయే =

సూర్యోదయసమయమునందు, తమః యథా = అంధకారము వలె, విపద్యతే = చెడిపోవును.

తా. స్థిరచిత్తము లేని దూతలు దేశకాలములకు విరోధము కల్పించుటచే, సిద్ధముగా ఉన్న పనులు కూడ, సూర్యోదయసమయమునందు అంధకారము నశించినట్లు చెడిపోవును. 39

మూ. అర్థానర్థాన్తరే బుద్ధిర్నిశ్చితాపి న శోభతే,
ఘాతయన్తి హి కార్యాణి దూతాః పణ్డితమానినః. 40

ప్ర. అ. నిశ్చితా=నిశ్చయింపబడిన, బుద్ధిరపి=బుద్ధి కూడ, (ఆలోచన కూడ), అర్థానర్థాన్తరే = లాభము నష్టము అనువాని మధ్య, న శోభతే = ప్రకాశించదు. పణ్డితమానినః=పండితులము అనే అభిమానము గల, దూతాః=దూతలు, కార్యాణి = కార్యములను, ఘాతయన్తి హి = చెడగొట్టుదురు కదా.

తా. ఈ కార్యము చేయవలెను అని నిశ్చయము చేసిన పిమ్మట కూడ లాభనష్టాల ఆలోచనలో పడిన బుద్ధి ప్రకాశించదు. దూతలు బుద్ధిమంతులము అను అహంకారముతో కార్యములను చెడగొట్టుచుందురు. 40

మూ. న వినశ్యేత్కథం కార్యం వైక్లబ్యం న కథం భవేత్,
లఙ్ఘనం చ సముద్రస్య కథం ను న వృథా భవేత్. 41

ప్ర. అ. కార్యమ్ = కార్యము, కథమ్ = ఎట్లు, న వినశ్యేత్ = నశించకుండా ఉండును ? వైక్లబ్యమ్ = (బుద్ధికి) వ్యాకులత్వము, కథమ్ = ఎట్లు, న భవేత్ = కలగకుండా ఉండును ? సముద్రస్య=సముద్రముయొక్క, లఙ్ఘనం చ = దాటుట కూడా, కథం ను = ఎట్లు, వృథా = వ్యర్థము, న భవేత్ = కాకుండును ?

తా. వచ్చిన కార్యము ఎట్లు చెడిపోకుండును? బుద్ధి వ్యాకులము కాకుండా చక్కగా పనిచేయు ఉపాయ మేమి ? సముద్రలంఘనము సఫల మెట్లు అగును ? 41

మూ. మయి దృష్టే తు రక్షోభీ రామస్య విదితాత్మనః,
భవేద్వ్యర్థమిదం కార్యం రావణానర్థమిచ్ఛతః. 42

ప్ర. అ. మయి = నేను, రక్షోభిః = రాక్షసులచేత, దృష్టే తు = చూడ బడినవాడ నగుచుండగా, రావణానర్థమ్ = రావణుని సంహారమును, ఇచ్ఛతః = కోరుచున్న, విదితాత్మనః = ప్రసిద్ధ మైన బుద్ధి గల, రామస్య = రామునియొక్క, ఇదమ్ = ఈ, కార్యమ్ = కార్యము, వ్యర్థమ్ = వ్యర్థము. భవేత్ = అగును.

తా. నన్ను రాక్షసులు చూచినచో, రావణుని సంహరింపవలె నని కోరు చున్న, ప్రసిద్ధబుద్ధిశాలి యైన రాముని కార్యము చెడిపోవును. 42

మూ. న హి శక్యం క్వచిత్ స్థాతుమవిజ్ఞాతేన రాక్షసైః,
అపి రాక్షసరూపేణ కిముతాన్యేన కేన చిత్. 43

ప్ర. అ. రాక్షసైః = రాక్షసులచేత, అవిజ్ఞాతేన = తెలియబడకుండగా, రాక్షసరూపేణాపి = రాక్షసరూపముతో కూడ, క్వచిత్ = ఏ ప్రదేశమునం దైనను. స్థాతుమ్ = ఉండుటకు, న శక్యం హి = శక్యము కాదు కదా. అన్యేన = మరి యొక, కేన చిత్ = ఏదైన రూపముతో, కిముత = చెప్పనేల.

తా. రాక్షసరూపము ధరించి కూడ, రాక్షసులకు తెలియకుండగా ఈ లంకలో ఎక్కడను ఉండుటకు శక్యము కాదు; ఇంక ఇతరరూపముతో మాట చెప్పవలెనా ! 43

మూ. వాయురప్యత్ర నాజ్ఞాతశ్చరేదితి మతిర్మమ,
న హ్యస్త్యవిదితం కించిద్రాక్షసానాం బలీయసామ్. 44

ప్ర. అ. అత్ర = ఇక్కడ, వాయురపి = గాలి కూడ, అజ్ఞాతః = తెలియ బడనివాడై. న చరేత్ = సంచరింపజాలదు, ఇతి = అని, మమ = నాయొక్క, మతిః = అభిప్రాయము. బలీయసామ్ = బలవంతు లైన, రాక్షసానామ్ = రాక్షసు లకు, అవిదితమ్ = తెలియనిది, కించిత్ = ఏదీ, నాస్తి హి = లేదు కదా ।

తా. ఈ పట్టణములో రాక్షసులకు తెలియకుండా గాలి కూడ ఎక్కడా సంచరింపజాలదని నా అభిప్రాయము. బలవంతు లైన రాక్షసులకు తెలియని ప్రదేశ మేదీ లేదు కదా । 44

మూ. ఇహాహం యది తిష్ఠామి స్వేన రూపేణ సంవృతః,
వినాశముపయాస్యామి భర్తురర్థశ్చ హీయతే. 45

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, స్వేన = నా సంబంధ మైన, రూపేణ = రూపముతో, సంవృతః = కూడినవాడనై, ఇహ = ఇక్కడ, తిష్ఠామి యది = ఉన్నట్లయితే, వినాశమ్ = నాశమును, ఉపయాస్యామి = పొందగలను. భర్తుః = ప్రభువుయొక్క, అర్థశ్చ = కార్యము కూడ, హీయతే = చెడిపోవును.

తా. నేను ఈ (పెద్ద) రూపముతోనే ఇక్కడ ఉన్నచో పట్టుబడి చంప బడుదును. ప్రభు వైన సుగ్రీవుని కార్యము చెడిపోవును. 45

మూ. తదహం స్వేన రూపేణ రజన్యాం హ్రస్వతాం గతః,
లఙ్కామభిపతిష్యామి రాఘవస్యార్థసిద్ధయే. 46

ప్ర. అ. తత్ = ఆ కారణమువలన, అహమ్ = నేను, స్వేన రూపేణ = నా రూపముతో, హ్రస్వతామ్ = హ్రస్వత్వమును, గతః = పొందినవాడ నై, రాఘవస్య = రామునియొక్క, అర్థసిద్ధయే = కార్యము సిద్ధించుటకొరకు, రజన్యామ్ = రాత్రియందు, లఙ్కామ్ = లంకను, అభిపతిష్యామి = ప్రవేశించెదను.

తా. అందుచేత, నేను నా రూపము చిన్నదిగా చేసికొని. రాముని కార్యము సాధించుటకై. రాత్రివేళ లంకలో ప్రవేశించెదను. 46

మూ. రావణస్య పురీం రాత్రౌ ప్రవిశ్య సుదురాసదామ్.
విచిన్వన్ భవనం సర్వం ద్రక్ష్యామి జనకాత్మజామ్. 47

ప్ర. అ. సుదురాసదామ్ = ఏ మాత్రమూ సమీపింప శక్యము కాని, పురీమ్ = పట్టణమును, రాత్రౌ = రాత్రియందు, ప్రవిశ్య = ప్రవేశించి, రావణస్య = రావణునియొక్క, సర్వమ్ = సమస్త మైన, భవనమ్ = గృహమును, విచిన్వన్ = వెదకుచున్నవాడ నై, జనకాత్మజామ్ = సీతను, ద్రక్ష్యామి = చూడగలను.

తా. దగ్గరకు పోవుటకు కూడ శక్యము కాని ఈ లంకాపట్టణములోనికి రాత్రి ప్రవేశించి, రావణుని గృహము నంతను వెదకి, సీతను చూచెదను. 47

మూ. ఇతి సంచిన్త్య హనుమాన్ సూర్యస్యాస్తమయం కపిః,
ఆచకాఙ్క్షే తతో వీరో వైదేహ్యా దర్శనోత్సుకః. 48

ప్ర. అ. వీరః కపిః = వానరవీరు డైన, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, ఇతి = ఇట్లు, సంచిన్త్య = ఆలోచించి, వైదేహ్యాః = సీతయొక్క, దర్శనోత్సుకః = దర్శనమునందు ఆసక్తి కలవాడై, తదా = అప్పుడు, సూర్యస్య = సూర్యుని యొక్క, అస్తమయమ్ = అస్తమయమును, ఆచకాంక్షే = కోరెను.

తా. వానరవీరు డైన హనుమంతుడు ఈ విధముగా ఆలోచించి, సీతను చూడవలె నను అభిలాషతో సూర్యాస్తమయమునకై వేచి యుండెను. 48

మూ. సూర్యే చాస్తం గతే రాత్రౌ దేహం సంక్షిప్య మారుతిః,
వృషదంశకమాత్రః సన్ బభూవాద్భుతదర్శనః 49

ప్ర. అ. సూర్యే = సూర్యుడు, అస్తం గతే చ = అస్తమించగానే, మారుతిః = హనుమంతుడు, రాత్రౌ = రాత్రియందు, దేహమ్ = దేహమును, సంక్షిప్య = చిన్నది చేసి, వృషదంశకమాత్రః సన్ = పిల్లి అంత ప్రమాణము కలవాడై, అద్భుతదర్శనః = ఆశ్చర్యకర మైన దర్శనము కలవాడు, బభూవ = ఆయెను.

తా. సూర్యుడు అస్తమించగానే, రాత్రియందు హనుమంతుడు, శరీరమును చాల చిన్నది చేసి, పిల్లి యంత ప్రమాణముతో చూచుటకు ఆశ్చర్యము కలుగు నట్లు మారెను. 49

మూ. ప్రదోషకాలే హనుమాంస్తూర్ణముత్ప్లుత్య వీర్యవాన్,
ప్రవివేశ పురీం రమ్యాం సువిభక్తమహాపథామ్. 50

ప్ర. అ. వీర్యవాన్ = పరాక్రమవంతు డైన, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, ప్రదోషకాలే = సాయంకాలమునందు, తూర్ణమ్ = శీఘ్రముగా, ఉత్ప్లుత్య = ఎగిరి, సువిభక్తమహాపథామ్ = చక్కగా విభజింపబడి ఉన్న ప్రధానమార్గములు గల, రమ్యామ్ = సుందర మైన, పురీమ్ = పట్టణమును, ప్రవివేశ = ప్రవేశించెను.

తా. పరాక్రమవంతు డైన హనుమంతుడు సాయంకాలసమయమునందు శీఘ్రముగా ఎగిరి, చక్కగా అమర్చిన విశాలప్రధానమార్గములు గల, సుందర మైన లంకాపట్టణములోనికి ప్రవేశించెను. 50

మూ. ప్రాసాదమాలావితతాం స్తమ్భైః కాఞ్చనరాజతైః,
శాతకుమ్భమయైర్జాలైర్గన్ధర్వనగరోపమామ్. 51

మూ. సప్తభౌమాష్టభౌమైశ్చ స దదర్శ మహాపురీమ్,
తలైః స్ఫటికసంకీర్ణైః కార్తస్వరవిభూషితైః. 52

ప్ర. అ. సః = హనుమంతుడు, ప్రాసాదమాలావితతామ్ = మేడల పంక్తులతో నిండినదీ, కాఞ్చనరాజతైః = బంగారు వెండి వికార మైన, స్తమ్భైః = స్తంభములతోను, శాతకుమ్భమయైః = బంగారు వికారములైన, జాలైః = కిటికీలతోను, గన్ధర్వనగరోపమామ్ = గంధర్వనగరముతో (ఇంద్రజాలికులు నిర్మించిన అద్భుతమైన నగరముతో) సమాన మైనదీ, సప్తభౌమాష్టభౌమైః చ = ఏడంతస్తులు, ఎనిమిదంతస్తులు, ఉన్న గృహములతోను, స్ఫటికసంకీర్ణైః = స్ఫటికమాణిక్యములతో వ్యాప్త మైనవీ, కార్తస్వరవిభూషితైః = బంగారముతో అలంకరింపబడినవీ అయిన, తలైః = పై భాగములతోను కూడిన, మహాపురీమ్ = మహాపట్టణమును, దదర్శ = చూచెను.

తా. ఆ లంకానగరము ప్రసాదముల పంక్తులతో నిండి ఉండెను. బంగారపు స్తంభములతోను, వెండి స్తంభములతోను, బంగారు కిటికీలతోను, అది గంధర్వనగరము వలె అద్భుతముగా ఉండెను. ఏడంతస్తుల మేడలు, ఎనిమిదంతస్తుల మేడలు ప్రకాశించుచుండెను. బంగారముతో అలంకరించిన పై భాగములపై స్ఫటికమాణిక్యములు పరచబడి ఉండెను. 51, 52

మూ. వైడూర్యమణిచిత్రైశ్చ ముక్తాజాలవిభూషితైః,
తలైః శుశుభిరే తాని భవనాన్యత్ర రక్షసామ్. 53

ప్ర. అ. అత్ర = ఈ లంకాపురమునందు, రక్షసామ్ = రాక్షసులయొక్క, భవనాని = భవనములు, వైడూర్యమణిచిత్రైః = వైడూర్యమణులచే చిత్రింపబడినవీ, ముక్తాజాలవిభూషితైః = ముత్యముల సముదాయముచే అలంకరింపబడినవీ అయిన, తలైః = పై భాగములతో, శుశుభిరే = ప్రకాశించినవి.

తా. ఆ లంకాపట్టణములో రాక్షసుల భవనముల పై భాగములు వైడూర్యమాణిక్యములచే చిత్రవర్ణములై, ముత్యాల సముదాయములచే అలంకృతములై, ప్రకాశించుచుండెను. 53

మూ. కాఞ్చనాని చ చిత్రాణి తోరణాని చ రక్షసామ్,
లఙ్కాముద్ద్యోతయామాసుః సర్వతః సమలంకృతామ్.

ప్ర. అ. రక్షసామ్ = రాక్షసులయొక్క, కాఞ్చనాని = బంగారు వికార మైన, చిత్రాణి=విచిత్రవర్ణములు గల, తోరణాని=గృహద్వారములు, సమలంకృతామ్ = అలంకరింపబడిన, లఙ్కామ్ = లంకాపట్టణమును, సర్వతః = నలువైపులందు, ఉద్యోతయామాసుః = ప్రకాశింపచేసినవి.

తా. బంగారముతో నిర్మింపబడిన, విచిత్రవర్ణములు గల రాక్షసగృహద్వారములు చక్కగా అలంకరింపబడిన ఆ లంకాపట్టణమును, నలుమూలలా ప్రకాశింపచేయుచుండెను. 54

మూ. అచిన్త్యామద్భుతాకారాం దృష్ట్వా లఙ్కాం మహాకపిః.
ఆసీద్విషణ్ణో హృష్టశ్చ వైదేహ్యా దర్శనోత్సుకః. 55

ప్ర. అ మహాకపిః = హనుమంతుడు, అచిన్త్యామ్ = ఆలోచించుటకు కూడ శక్యము కానిదీ, అద్భుతాకారామ్ = ఆశ్చర్యకర మైన ఆకారము కలదీ అయిన, లఙ్కామ్ = లంకను, దృష్ట్వా = చూచి, వైదేహ్యాః = సీతయొక్క, దర్శనోత్సుకః = దర్శనమునందు ఆసక్తి కలవాడై, విషణ్ణః = దిగులు చెందినవాడు, హృష్టశ్చ = సంతోషించినవాడూ, ఆసీత్ = ఆయెను.

తా. హనుమంతుడు ఊహకు కూడ అందని విధముగా ఉండి, ఆశ్చర్యమును కలిగించు ఆ లంకాపట్టణమును చూచి, వైదేహిని చూడవలెనని కుతూహలము చెందుచు, ఈ లంకను జయించుట ఎట్లా అని దిగులును, సీతను చూడగలము గదా అని ఆనందమును కూడ పొందెను. 55

మూ. స పాణ్డురావిద్ధవిమానమాలినీం
మహార్హజామ్బూనదజాలతోరణామ్,
యశస్వినీం రావణబాహుపాలితాం
క్షపాచరైర్భీమబలైః సమావృతామ్. 56

ప్ర. అ. సః = హనుమంతుడు, పాణ్డురావిద్ధవిమానమాలినీమ్ = తెల్లనివీ, దగ్గరదగ్గరగా ఉన్నవీ అయిన గృహపంక్తులు కలదీ, మహార్హజామ్బూనదజాలతోరణామ్ = గొప్ప విలువ గల, బంగారు వికార మైన కిటికీలు, ముఖద్వారములూ కలదీ, యశస్వినీమ్ = కీర్తి గలదీ, భీమబలైః = భయంకర మైన బలము గల, క్షపాచరైః = రాక్షసులతో, సమావృతామ్ = కూడినదీ, రావణ

బాహుపాలితామ్ = రావణుని బాహువులచేత పాలింపబడినదీ అయిన (లంకను చూచెను).

తా. ఆ లంకానగరములో తెల్లని గృహములు దగ్గర దగ్గరగా ఉండెను. ఆ గృహములలోని కిటికీలు, ముఖద్వారములు బంగారముతో నిర్మింపబడి అధిక మూల్యములై ఉండెను. రావణుని బాహుబలముచే రక్షింపబడుచున్న కీర్తిమంత మైన ఆ నగరము, భయంకర మైన బలము గల నిశాచరులతో నిండి ఉండెను.

మూ. చన్ద్రోఽపి సాచివ్యమివాస్య కుర్వం
స్తారాగణైర్మధ్యగతో విరాజన్,
జ్యోత్స్నావితానేన వితత్య లోక
ముత్తిష్ఠతే నైకసహస్రరశ్మిః. 57

ప్ర. అ. నైకసహస్రరశ్మిః = ఎన్నోవేల కిరణములు గల, చన్ద్రోఽపి = చంద్రుడు కూడ, తారాగణైః = నక్షత్రముల గణములతో కూడినవాడై, మధ్యగతః నక్షత్రమధ్యమును పొందినవాడై, విరాజన్ = ప్రకాశించుచు, లోకమ్ = భూలోకమును, జ్యోత్స్నావితానేన = వెన్నెల అను చాందనీతో, వితత్య = కప్పివేసి, అస్య = హనుమంతునకు, సాచివ్యమ్ = సాహాయ్యమును, కుర్వన్నివ = చేయుచున్నవాడు వలె, ఉత్తిష్ఠతే = లేచెను.

తా. ఆ సమయమున, అనేక సహస్రముల కిరణములు గల చంద్రుడు కూడ, నక్షత్రములతో కూడి, వాటి మధ్య ప్రకాశించుచు, వెన్నెల అను చాందనీతో లోకము నంతను కప్పివేయుచు, హనుమంతునకు సాహాయ్యము చేయుటకా అన్నట్లు పైకి వచ్చెను. 57

మూ. శఙ్ఖప్రభం క్షీరమృణాలవర్ణ
ముద్గచ్ఛమానం వ్యవభాసమానమ్,
దదర్శ చన్ద్రం స హరిప్రవీరః
పోప్లూయమానం సరసీవ హంసమ్. 58

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
ద్వితీయః సర్గః

ప్ర. అ. సః హరిప్రవీరః=ఆ హనుమంతుడు, ఉద్గచ్ఛమానమ్=పైకి లేచుచున్నవాడూ, శఙ్ఖప్రభమ్=శంఖము వంటి కాంతి కలవాడూ, వ్యవభాసమానమ్=ప్రకాశించుచున్న వాడూ, క్షీరమృణాలవర్ణమ్ = పాలవంటి తామర తూడు వంటి రంగు గలవాడూ, సరసి=సరస్సు నందు, ప్లవమానమ్=ఈదుచున్న, హంసమివ=హంస వలె ఉన్నవాడూ అయిన, చన్ద్రమ్=చంద్రుని దదర్శ=చూచెను.

తా. ఉదయించి పైకి వచ్చుచు, ప్రకాశించుచున్న ఆ చంద్రుని కాంతి శంఖకాంతి వలె ఉండెను. అతని వర్ణము పాల వర్ణము వలె, తామరతూడు వర్ణము వలె ఉండెను. ఆ చంద్రుడు సరస్సులో ఈదుచున్న హంస వలె మనోహరముగా ఉండెను. అట్టి చంద్రుని ఆ హనుమంతుడు చూచెను. ౫౯

"బాలనందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో ద్వితీయసర్గ సమాప్తము.

అథ తృతీయః సర్గః

[లంకను చూచి హనుమంతుడు ఆశ్చర్యము చెందుట. లోనికి ప్రవేశింపబోవుచున్న హనుమంతుని లంక స్త్రీరూపమున వచ్చి అడ్డు కొనుట. ఆతని ప్రహారముచే వివశురాలై ఆమె హనుమంతునకు లోనికి ప్రవేశించుటకు అనుమతి ఇచ్చుట.]

మూ. స లమ్బశిఖరే లమ్బే లమ్బతోయదసన్నిభే,
సత్త్వమాస్థాయ మేధావీ హనుమాన్ మారుతాత్మజః. 1
నిశి లఙ్కాం మహాసత్త్వో వివేశ కపికుఞ్జరః,
రమ్యకాననతోయాఢ్యాం పురీం రావణపాలితామ్. 2

ప్ర. అ. మేధావీ = బుద్ధిమంతుడూ, మారుతాత్మజః = వాయుపుత్రుడూ, మహాసత్త్వః = గొప్ప బలము కలవాడూ, కపికుఞ్జరః = వానరశ్రేష్ఠుడూ అయిన, సః = ఆ, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, లమ్బశిఖరే = ఉన్నతమైన శిఖరములు కలదీ, లమ్బతోయదసన్నిభే = ఉన్నతమైన మేఘముతో సమానమైనదీ అయిన, లమ్బే = లంబపర్వతమునందు, సత్త్వమ్ = బలమును, ధైర్యమును, ఆస్థాయ = అవలంబించి, రమ్యకాననతోయాఢ్యామ్ = సుందరమైన అడవులతోను, ఉదకముతోను నిండిన, రావణపాలితామ్ = రావణునిచే పాలించబడిన, లఙ్కాం పురీమ్ = లంకానగరమును, నిశి = రాత్రియందు, వివేశ = ప్రవేశించెను.

తా. మహాబుద్ధిశాలీ, వాయునందనుడూ, వానరశ్రేష్ఠుడూ అయిన హనుమంతుడు, ఉన్నతమైన శిఖరములతో ఎత్తైన మేఘము వలె కనబడుచున్న లంబపర్వతముపై ఉన్నదీ, సుందరమైన అరణ్యములతోను ఉదకస్థానములతోను నిండినదీ, రావణునిచే పాలింపబడినదీ అయిన లంకాపురమును, ధైర్యమవలంబించి ప్రవేశించెను. 1, 2

మూ. శారదామ్బుధరప్రఖ్యైర్భవనైరుపశోభితామ్,
సాగరోపమనిర్ఘోషాం సాగరానిలసేవితామ్,

సుపుష్టబలసంపుష్టాం యథైవ విటపావతీమ్,
చారుతోరణనిర్యూహాం పాణ్డురద్వారతోరణామ్, 4

భుజగాచరితాం గుప్తాం శుభాం భోగవతీమివ,
తాం సవిద్యుద్ఘనాకీర్ణాం జ్యోతిర్మార్గనిషేవితామ్. 5

మన్దమారుతసంచారాం యథేన్ద్రస్యామరావతీమ్,
శాతకుమ్భేన మహతా ప్రాకారేణాభిసంవృతామ్. 6

కిఙ్కిణీజాలఘోషాభిః పతాకాభిరలంకృతామ్,
ఆసాద్య సహసా హృష్టః ప్రాకారమభిపేదివాన్. 7

ప్ర. అ. (సః = హనుమంతుడు), శారదామ్బుధరప్రఖ్యైః = శరత్కాల మేఘములతో సమానము లైన, భవనైః = భవనములచే, ఉపశోభితామ్ = ప్రకాశింపచేయబడినదీ, సాగరోపమనిర్ఘోషామ్ = సముద్రముతో సమాన మైన ధ్వని కలదీ, సాగరానిలసేవితామ్=సముద్రపు గాలిచేత సేవింపబడినదీ, సుపుష్టబలసంపుష్టామ్ = బాగుగా పుష్టిచెందిన సేనలతో నిండినదీ, విటపావతీం యథైవ= అలకాపురి వలె ఉన్నదీ, చారుతోరణనిర్యూహామ్ = అందమైన తోరణముల వద్ద నిలచిన గజసమూహములు కలదీ, పాణ్డురద్వారతోరణామ్=తెల్లని ద్వారములు, ముఖద్వారములూ కలదీ, భుజగాచరితామ్ = సర్పములచే సంచరించబడుచు, గుప్తామ్ = వానిచే రక్షింపబడిన, శుభామ్ = సుందర మైన, భోగవతీమివ= (పాతాళములోని) భోగవతీపట్టణము వలె ఉన్నదీ, సవిద్యుద్ఘనాకీర్ణామ్=మెరపులతో కూడిన మేఘములచే వ్యాప్త మైనదీ, జ్యోతిర్మార్గనిషేవితామ్ = నక్షత్ర మార్గముచే సేవింపబడినదీ, మన్దమారుతసంచారామ్=మంద మైన వాయుసంచారము కలదీ, ఇన్ద్రస్య = ఇంద్రునియొక్క, అమరావతీం యథా = అమరావతి వలె ఉన్నదీ, శాతకుమ్భేన = బంగారువికార మైన, మహతా = పెద్ద దైన, ప్రాకారేణ = ప్రాకారముచేత, అభిసంవృతామ్ = చుట్టబడినదీ, కిఙ్కిణీజాలఘోషాభిః = చిరుమువ్వల సముదాయముల ధ్వనులు గల, పతాకాభిః=పతాకల

చేత, అలంకృతామ్ = అలంకరింపబడినదీ అయిన, తామ్ = ఆ లంకాపురిని, సహసా = శీఘ్రముగా, ఆసాద్య = సమీపించి, హృష్టః = సంతోషించినవాడై, ప్రాకారమ్ = ప్రాకారమును, అభిపేదివాన్ = పొందినాడు.

తా. సముద్రముపైనుండి వచ్చుచున్న మందమారుతముచే చల్లగా ఉన్న ఆ లంకానగరము సముద్రఘోషవంటి ధ్వనితో నిండి ఉండెను. శరత్కాల మేఘముల వలె ఉన్న భవనములతో ప్రకాశించుచుండెను. బాగుగా బలిసిన సైనికులతో నిండి అలకాపట్టణము వలె ఉండెను. ముఖద్వారములవద్ద నిలిచిన ఏనుగుల సముదాయము అందముగా కనబడుచుండెను. తెల్లని ద్వారములతోను, ముఖ ద్వారములతోను అది, సర్పములు సంచరించుచున్నదీ, వాని రక్షణలో ఉన్నదీ అయిన మంగళకర మైన భోగవతీనగరము వలె ఉండెను. మెరుపులతో కూడిన మేఘములతో వ్యాప్తమై, నక్షత్రమార్గమును అంటుచు, మందమారుతము సంచరించుచున్న ఆ లంక ఇంద్రుని అమరావతి వలె ప్రకాశించుచుండెను. దాని చుట్టు బాల పెద్ద దైన బంగారుప్రాకార ముండెను. చిరుమువ్వలతో సవ్వడులు చేయుచున్న పతాకలతో అలంకరింపబడెను. అట్టి ఆ లంకను హనుమంతుడు శీఘ్రముగా సమీపించి, ప్రాకారమువద్దకు వెళ్లెను. 3-7

మూ. విస్మయావిష్టహృదయః పురీమాలోక్య సర్వతః,
జామ్బూనదమయైర్ద్వారైర్వైడూర్యకృతవేదికైః. 8

వజ్రస్ఫటికముక్తాభిర్మణికుట్టిమభూషితైః,
తప్తహాటకనిర్యూహై రాజతామలపాండురైః. 9

వైడూర్యకృతసోపానైః స్ఫాటికాన్తరపాంసుభిః,
చారుసంజవనోపేతైః ఖమివోత్పతితైః శుభైః. 10

క్రౌఞ్చబర్హిణసంఘుష్టై రాజహంసనిషేవితైః,
తూర్యాభరణనిర్ఘోషైః సర్వతః ప్రతినాదితామ్. 11

వస్వోకసారాప్రతిమాం తాం వీక్ష్య నగరీం తతః,
ఖమివోత్పతితాం లఙ్కాం జహర్ష హనుమాన్ కపిః 12

ప్ర. అ. పురీమ్=పట్టణమును, సర్వతః = అంతటా, ఆలోక్య=చూచి, విస్మయావిష్టహృదయః = ఆశ్చర్యముతో నిండిన హృదయముగలవా డయ్యెను. తతః = పిమ్మట, కపిః = వానరుడైన, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, జామ్బూనదమయైః = బంగారువికార మైన, ద్వారైః=ద్వారములతో కూడినవి, వైడూర్యకృతవేదికైః = వైడూర్యమాణిక్యములతో వేయబడిన అరుగులు కలవి, వజ్రస్ఫటికముక్తాభిః=వజ్రములతోను, స్ఫటికములతోను, ముత్యములతోను కూడినవి, మణికుట్టిమభూషితైః = మాణిక్యవికారము లైన చపటాచేసిన ప్రదేశములతో అలంకరింపబడినవి, తప్తహాటకనిర్యూహైః=కరిగించిన బంగారముతో తయారు చేసిన మదపుటేనుగులు కలవి, రాజతామలపాణ్డురైః = వెండితో తయారుచేసినవి వలె నిర్మలములూ, తెల్లనివీ అయినవి, వైడూర్యకృతసోపానైః = వైడూర్య మాణిక్యములతో కట్టబడిన మెట్లు గలవి, స్ఫాటికాన్తరపాంసుభిః = స్ఫటిక మాణిక్యవికార మైన లోపలి పరాగము గలవి, చారుసంజవనోపేతైః = అంద మైన చతుశ్శాలలతో కూడినవి, క్రౌఞ్చబర్హిణసంఘుష్టైః = క్రౌంచపక్షులచేతను, నెమళ్ళచేతను ధ్వనిచేయింపబడినవి, రాజహంసనిషేవితైః = రాజహంసలచేత సేవింపబడినవి, ఖమ్=ఆకాశమును గూర్చి, ఉత్పతితైరివ=ఎగురుచున్నవి వలె ఉన్నవీ అయిన, శుభైః = మంగళకరము లైన గృహములతో కూడినదీ, తూర్యాభరణనిర్ఘోషైః = తూర్యములయొక్క, ఆభరణములయొక్క ధ్వనులచేత, సర్వతః=అంతటను, ప్రతినాదితామ్=ప్రతిధ్వనింపచేయబడినదీ, వస్వౌకసారాప్రతిమామ్ = కుబేరునిదిక్కున ఉన్న వస్వౌకసార అను ఇంద్రుని పట్టణముతో సమాన మైనదీ, ఖమ్=ఆకాశమును గూర్చి, ఉత్పతితామ్ ఇవ=ఎగురుచున్నది వలె ఉన్న, తామ్ = ఆ, లఙ్కాం నగరీమ్ = లంకానగరమును, వీక్ష్య=చూచి, జహర్ష = సంతోషించెను.

తా. హనుమంతుడు ఆ నగరమును నలువైపుల చూచి మనస్సులో చాల ఆశ్చర్యము చెందెను. ఆ నగరమునందలి గృహముల ద్వారములు బంగారముతో నిర్మింపబడెను. వాటి ఎదుట వైడూర్యమాణిక్యములతో నిర్మించిన అరుగులు ఉండెను. ఆ గృహము లన్నియు వజ్రములతోను, స్ఫటికములతోను, ముత్య ములతోను, మాణిక్యములు పరచిన చపటాచేసిన చలు వైన ప్రదేశములతోను, అక్కడక్కడ నిలబెట్టిన బంగారు మదపుటేనుగులతోను ప్రకాశించుచుండెను. వెండితో నిర్మించినవి వలె స్వచ్ఛముగా తెల్లగా ఉన్న ఆ గృహములలో మెట్లు

వైడూర్యమాణిక్యములతో నిర్మింపబడెను. ప్రాకారాదులలోపల స్ఫటికమాణిక్యముల పరాగముండెను. క్రౌంచపక్షులు, నెమళ్ళు, రాజహంసలు అక్కడనివసించుచుండెను. మంగళప్రదములైన ఆ భవనములు ఆకాశములో ఎగిరిపోవుచున్నట్లు కనబడుచుండెను. ఆనగరమంతటను వాద్యముల ధ్వని, ఆభరణముల ధ్వని ప్రతిధ్వనించుచుండెను. ఈ విధముగ వస్వౌకసార అను దేవేంద్రనగరమువలె ఆకాశములోనికి ఎగిరిపోవుచున్నదా అన్నట్లు ఉన్న ఆ లంకాపట్టణమును చూచి హనుమంతుడు సంతోషించెను. 8-12

మూ. తాం సమీక్ష్య పురీం రమ్యాం రాక్షసాధిపతేః శుభామ్,
అనుత్తమామృద్ధియుతాం చిన్తయామాస వీర్యవాన్. 13

ప్ర. అ. వీర్యవాన్=పరాక్రమవంతు డైన హనుమంతుడు, అనుత్తమామ్ = అత్యుత్తము మైనదీ, ఋద్ధియుతామ్=ఐశ్వర్యముతో కూడినదీ, రమ్యామ్ = సుందర మైనదీ, శుభామ్=మంగళప్రద మైనదీ అయిన, రాక్షసాధిపతేః=రాక్షస రాజుయొక్క, తాం పురీమ్ = ఆ పట్టణమును, సమీక్ష్య=చూచి, చిన్తయామాస = ఆలోచించెను.

తా. పరాక్రమవంతు డైన హనుమంతుడు, అత్యుత్తమమూ, ఐశ్వర్య సంపన్నమూ, అతిసుందరమూ, మంగళప్రదమూ అయిన ఆ రావణనగరిని చూచి ఇట్లు ఆలోచించెను. 13

మూ. నేయమన్యేన నగరీ శక్యా ధర్షయితుం బలాత్,
రక్షితా రావణబలైరుద్యతాయుధధారిభిః. 14

ప్ర. అ. ఉద్యతాయుధధారిభిః = ఎత్తబడిన ఆయుధములను ధరించి ఉన్న, రావణబలైః=రావణుని సేనలచేత, రక్షితా=రక్షింపబడిన, ఇయం నగరీ = ఈపట్టణము. అన్యేన=ఇతరు డెవ్వనిచేతను, బలాత్=బలమువలన, ధర్షయితుమ్=ఎదిరించుటకు, న శక్యా = శక్య మైనది కాదు.

తా. ఆయుధములు ధరించి ఎల్లప్పుడు సర్వసన్నద్ధులై ఉన్న రావణ సైన్యములు రక్షించుచున్న ఈ నగరమును ఎవ్వరూ బలప్రయోగము చేసి ఎదిరించజాలరు. 14

మూ. కుముదాఙ్గదయోర్వాపి సుషేణస్య మహాకపేః,
ప్రసిద్ధేయం భవేద్భూమిర్మైన్దద్వివిదయోరపి. 15

ప్ర. అ. ఇయమ్=ఈ, భూమిః=ప్రదేశము, కుముదాఙ్గదయోర్వాపి = కుముదునకూ, అంగదునకూ గాని, మహాకపేః = మహావానరు డైన, సుషేణస్య =సుషేణునకు గాని, మైన్దద్వివిదయోరపి = మైందద్వివిదులకు గాని, ప్రసిద్ధా= బాగుగా తెలిగినది, భవేత్=కావచ్చును.

తా. ఈ ప్రదేశమును కుముదుడు, అంగదుడు, మహాకపి యైన సుషేణుడు, మైందుడు, ద్వివిదుడు-వీరిలో ఎవరైన సాధించ కలుగుదురేమో. 15

మూ. వివస్వతస్తనూజస్య హరేశ్చ కుశపర్వణః,
ఋక్షస్య కపిముఖ్యస్య మమ చైవ గతిర్భవేత్. 16

ప్ర. అ. వివస్వతః = సూర్యునియొక్క, తనూజస్య = కుమారు డైన సుగ్రీవునకు, హరేః = వానరుడైన, కుశపర్వణః=కుశపర్వునకు, కపిముఖ్యస్య =వానరశ్రేష్ఠుడైన, ఋక్షస్య = ఋక్షునకు, మమ చైవ = నాకూ, గతిః=అవకాశము, భవేత్=అగును.

తా. సుగ్రీవుడు, కుశపర్వుడు, వానరశ్రేష్ఠు డైన ఋక్షుడు, నేను ఇక్కడికి రాగలుగుదుము. 16

మూ. సమీక్ష్య చ మహాబాహో రాఘవస్య పరాక్రమమ్,
లక్ష్మణస్య చ విక్రాన్తమభవత్ప్రీతిమాన్ కపిః. 17

ప్ర. అ. కపిః=హనుమంతుడు, మహాబాహోః=గొప్ప బాహువులు గల, రాఘవస్య=రామునియొక్క, పరాక్రమమ్ = పరాక్రమమును, లక్ష్మణస్య = లక్ష్మణునియొక్క, విక్రాన్తం చ=విక్రమమును, సమీక్ష్య=తలచి, ప్రీతిమాన్= ఆనందముకలవాడు, అభవత్ = అయెను.

తా. లంక ఎంత గొప్ప బలము కల దైనను రామలక్ష్మణుల మహా పరాక్రమము ముందు నిలువ జాలదు అనే విషయమును గుర్తించి హనుమంతుడు సంతోషించెను. 17

మూ. తాం రత్నవసనోపేతాం కోష్ఠాగారావతంసకామ్,
యన్త్రాగారస్తనీమృద్ధాం ప్రమదామివ భూషితామ్. 18

తాం నష్టతిమిరాం దీపైర్భాస్వరైశ్చ మహాగృహైః,
నగరీం రాక్షసేన్ద్రస్య స దదర్శ మహాకపిః. 19

ప్ర. అ. సః మహాకపిః = ఆ హనుమంతుడు, రత్నవసనోపేతామ్ = రత్నము లనెడు (రత్నకాంతు లనెడు) వస్త్రముతో కూడినదీ, కోష్ఠాగారావతంసకామ్=వివిధవస్తుసామగ్రిని నిలువ చేయు గృహములే కర్ణభూషణములుగా కలదీ, యన్త్రాగారస్తనీమ్ =యంత్రగృహములే స్తనములు కలదీ, ఋద్ధామ్ = ఐశ్వర్యముతో కూడినదీ, భూషితామ్=అలంకరించబడిన, ప్రమదామివ=స్త్రీవలె ఉన్నదీ, దీపైః = ప్రజ్వలింపచేయబడిన (దీపములు వెలిగించిన), భాస్వరైశ్చ =ప్రకాశించుచున్న, మహాగృహైః = గొప్ప గృహములచేత, నష్టతిమిరామ్ = నశించిన చీకటి కలదీ అయిన, తామ్=ప్రసిద్ధమైన. తామ్=ఆ, రాక్షసేన్ద్రస్య = రాక్షసరాజుయొక్క, నగరీమ్=నగరమును, దదర్శ = చూచెను.

తా. ఆ లంకాపట్టణము రత్నకాంతు లను వస్త్రమును, కోష్ఠాగారము లను కర్ణభూషణములను ధరించి, యన్త్రగృహములు స్తనములుగా ప్రకాశించు చుండగా సర్వసంపత్సమృద్ధమై, చక్కగా అలంకరించుకొనిన స్త్రీవలె ఉండెను. గృహములలోని దీపములు వెలిగించుటచే ఆ గృహము లన్నియు ప్రకాశించు చుండగా, నగరములోని చీకటి అంతా తొలగిపోయెను. అట్టి లంకాపట్టణమును హనుమంతుడు చూచెను. 18, 19

మూ. అథ సా హరిశార్దూలం ప్రవిశన్తం మహాబలమ్,
నగరీ స్వేన రూపేణ దదర్శ పవనాత్మజమ్. 20

ప్ర. అ. అథ=అటుపిమ్మట, సా నగరీ= ఆ పట్టణము, హరిశార్దూలమ్ = వానరశ్రేష్ఠుడూ, మహాబలమ్ = గొప్ప బలముకలవాడూ అయిన, పవనాత్మజమ్ = హనుమంతుని, ప్రవిశన్తమ్=ప్రవేశించుచుండగా, స్వేన=తన సంబంధమైన, రూపేణ = రూపముతో, దదర్శ = చూచెను.

తా. మహాబలశాలి, వానరశ్రేష్ఠుడూ అయిన ఆ హనుమంతుడు లోనికి

ప్రవేశించుచుండగా, ఆ లంకానగరి తన రాక్షసస్వరూపముతో అతనిని చూచెను. 20

మూ. సా తం హరివరం దృష్ట్వా లఙ్కా రావణపాలితా,
స్వయమేవోత్థితా తత్ర వికృతాననదర్శనా. 21

ప్ర. అ. రావణపాలితా = రావణునిచేత పాలింపబడిన, సా లఙ్కా = ఆ లంక, తం హరిమ్ = ఆ హనుమంతుని, తత్ర = అక్కడ, దృష్ట్వా = చూచి, వికృతాననదర్శనా = వికృత మైన ముఖమూ నేత్రములూ కలదై, స్వయమేవ = స్వయముగానే, ఉత్థితా = లేచినది.

తా. రావణునిచేత పరిపాలింపబడిన ఆ లంకానగరి హనుమంతుని చూచి, భయంకర మైన ముఖముతోను, నేత్రములతోను స్వయముగా లేచెను. 21

మూ. పురస్తాత్కపివర్యస్య వాయుసూనోరతిష్ఠత,
ముఞ్చమానా మహానాదమబ్రవీత్పవనాత్మజమ్. 22

ప్ర. అ. కపివర్యస్య = వానరశ్రేష్ఠు డైన, వాయుసూనోః = హనుమంతుని యొక్క, పురస్తాత్ = ఎదుట, అతిష్ఠత = నిలచెను. మహానాదమ్ = గొప్పధ్వనిని, ముఞ్చమానా = విడచుచు, పవనాత్మజమ్ = హనుమంతుని గూర్చి, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. ఆ లంక వానరశ్రేష్ఠు డైన హనుమంతుని ఎదుట నిలచి, బిగ్గరగా ధ్వని చేయుచు, అతనితో ఇట్లనెను. 22

మూ. కస్త్వం కేన చ కార్యేణ ఇహ ప్రాప్తో వనాలయ,
కథయస్వేహ యత్తత్త్వం యావత్ప్రాణా ధరన్తి తే. 23

ప్ర. అ. వనాలయ = వనములో నివసించు ఓ వానరుడా। త్వమ్ = నీవు, కః = ఎవరవు? కేన కార్యేణ = ఏ పనిచేత, ఇహ = ఇచ్చటికి, ప్రాప్తః = వచ్చినావు? తే = నీయొక్క, ప్రాణాః = ప్రాణములు, యావత్ = ఎంతవరకు, ధరన్తి = నిలుచునో, అంతలో, ఇహ = ఇక్కడ, తత్త్వమ్ = యథార్థము, యత్ = ఏదియో దానిని, కథయస్వ = చెప్పుము.

తా. ఓ వానరుడా! నువ్వు ఎవ్వరవు! ఇక్కడికి ఎందుకు వచ్చినావు! నేను నీ ప్రాణాలు తీసివేసే లోపల యథార్థ మేమో చెప్పుము. 23

మూ. న శక్యం ఖల్వియం లఙ్కా ప్రవేష్టుం వానర త్వయా,
రక్షితా రావణబలైరభిగుప్తా సమన్తతః 24

ప్ర. అ. వానర = వానరుడా! రావణబలైః = రావణుని సేనలచేత. రక్షితా = రక్షింపబడినదీ, సమన్తతః = అంతటను, అభిగుప్తా = రహస్యముగా ఉంచబడినదీ అయిన, ఇయం లఙ్కా = ఈ లంక, త్వయా = నీచేత, ప్రవేష్టుమ్ = ప్రవేశించుటకు, న శక్యం ఖలు = శక్యము కాదు కదా.

తా. ఓ! వానరుడా! అన్ని విధములా రహస్యముగా ఉంచి రావణ సైన్యములు రక్షించుచున్న ఈ లంకలోనికి నీవు ప్రవేశింపజాలవు. 24

మూ. అథ తామబ్రవీద్వీరో హనుమాన గతః స్థితామ్,
కథయిష్యామి తే తత్త్వం యన్మాం త్వం పరిపృచ్ఛసి.

ప్ర. అ. అథ = పిమ్మట, వీరః = వీరు డైన, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, అగ్రతః = ఎదుట, స్థితామ్ = నిలచిన, తామ్ = ఆమెను గూర్చి, అబ్రవీత్ = పలికెను. యత్ = దేనిని గూర్చి, త్వమ్ = నీవు. మామ్ = నన్ను, పరిపృచ్ఛసి = ప్రశ్నించుచున్నావో, తత్త్వమ్ = ఆ యథార్థమును, తే = నీకు, కథయిష్యామి = చెప్పగలను.

తా. హనుమంతుడు తన ఎదుట నిలచిన ఆ లంకతో ఇట్లు పలికెను-నీవు అడిగిన విధముగ యథార్థవిషయ మంతా చెప్పెదను. 25

మూ. కా త్వం విరూపనయనా పురద్వారేఽవతిష్ఠసి,
కిమర్థం చాపి మాం రుద్ధ్వా నిర్భర్త్సయసి దారుణా. 26

ప్ర. అ. పురద్వారే = పట్టణముయొక్క ద్వారమునందు, అవతిష్ఠసి = ఉన్నావు, విరూపనయనా = విపరీత మైన రూపమూ నేత్రములూ గల, త్వమ్ = నీవు, కా = ఎవతెవు? దారుణా = భయంకరురాల వైన నీవు, మామ్ = నన్ను, రుద్ధ్వా = అడ్డుపెట్టి, కిమర్థమ్ = ఎందుకు, నిర్భర్త్సయసి = భయపెట్టుచున్నావు.

తా. లంకాద్వారమునందు ఉన్నావు; నీ వెవ్వరవు? వికృత మైన ఆకారముతో, నేత్రములతో భయంకరముగా ఉన్న నీవు నన్ను అడ్డుకొని ఎందుకు బెదిరించుచున్నావు? 26

మూ. హనుమద్వచనం శ్రుత్వా లఙ్కా సా కామరూపిణీ,
ఉవాచ వచనం క్రుద్ధా పరుషం పవనాత్మజమ్. 27

ప్ర. అ. కామరూపిణీ = ఇచ్ఛానుసారము రూపము ధరించ గల, సా లఙ్కా = ఆ లంక, హనుమద్వచనమ్ = హనుమంతుని వచనమును, శ్రుత్వా = విని, క్రుద్ధా = కోపగించినదై, పవనాత్మజమ్ = హనుమంతుని గూర్చి, పరుషమ్ = పరుష మైన, వచనమ్ = వచనమును, ఉవాచ = పలికెను.

తా. కోరిన రూపము ధరించగల ఆ లంక హనుమంతుని వాక్యము విని కోపించి, అతనితో నిట్లు కఠినముగా పలికెను. 27

మూ. అహం రాక్షసరాజస్య రావణస్య మహాత్మనః,
ఆజ్ఞాప్రతీక్షా దుర్ధర్షా రక్షామి నగరీమిమామ్. 28

ప్ర. అ. రాక్షసరాజస్య = రాక్షసుల ప్రభువు, మహాత్మనః = గొప్ప బుద్ధి కలవాడూ అయిన, రావణస్య = రావణునియొక్క, ఆజ్ఞాప్రతీక్షా = ఆజ్ఞను వీక్షించేదానను, దుర్ధర్షా = ఎదిరింపశక్యము కానిదానను అయిన, అహమ్ = నేను, ఇమాం నగరీమ్ = ఈ పట్టణమును, రక్షామి = రక్షించుచున్నాను.

తా. నేను మహాబుద్ధిశాలి, రాక్షసరాజూ అయిన రావణుని ఆజ్ఞను పాలించుదానను. నన్నెవ్వరును ఎదిరించజాలరు. నేనీ నగరమును రక్షించుచున్నాను.

మూ. న శక్యా మామవజ్ఞాయ ప్రవేష్టుం నగరీ త్వయా,
అద్య ప్రాణైః పరిత్యక్తః స్వప్స్యసే నిహతో మయా. 29

ప్ర. అ. మామ్ = నన్ను, అవజ్ఞాయ = అవమానించి, నగరీ = పట్టణము, త్వయా = నీచేత, ప్రవేష్టుమ్ = ప్రవేశించుటకు, న శక్యా = శక్యము కాదు. అద్య = ఇప్పుడు, మయా = నాచేత, నిహతః = కొట్టబడినవాడవై, ప్రాణైః = ప్రాణములచేత, పరిత్యక్తః = విడువబడినవాడవై, స్వప్స్యసే = నిద్రించగలవు.

తా. నన్ను కాదని నీవు ఈ నగరములో ప్రవేశించలేవు. ఇప్పుడు నిన్ను నేను చంపనున్నాను. నీవు ప్రాణములు విడిచి దీర్ఘనిద్ర పొందగలవు.

మూ. అహం హి నగరీ లఙ్కా స్వయమేవ ప్లవఙ్గమ,
సర్వతః పరిరక్షామి హ్యేతత్తే కథితం మయా. 30

ప్ర. అ. ప్లవఙ్గమ = ఓ! వానరుడా! అహమ్ = నేను, స్వయమ్ = స్వయముగా, లఙ్కానగరీ = లంకానగరిని, సర్వతః = అన్ని వైపులనుండి, పరిరక్షామి = రక్షించుచున్నాను. ఏతత్ = ఈ విషయము, తే = నీకు, మయా = నాచేత, కథితం హి = చెప్పబడినది కదా.

తా. నేను సాక్షాత్తు లంకానగరమును. ఈ పురమును అన్ని వైపులా రక్షించుచుందును. నా విషయము అడిగినావు గాన నీకు చెప్పినాను. 30

మూ. లఙ్కాయా వచనం శ్రుత్వా హనుమాన్ మారుతాత్మజః,
యత్నవాన్స హరిశ్రేష్ఠః స్థితశ్శైల ఇవాపరః. 31

ప్ర. అ. మారుతాత్మజః = వాయుపుత్రు డైన, హరిశ్రేష్ఠః = వానరశ్రేష్ఠు డైన, సః = ఆ, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, లఙ్కాయాః = లంకయొక్క, వచనమ్ = వచనమును, శ్రుత్వా = విని, యత్నవాన్ = ప్రయత్నము కలవాడై, అపరః = రెండవ, శైలః ఇవ = పర్వతము వలె, స్థితః = నిలచెను.

తా. వానరశ్రేష్ఠుడు, వాయుకుమారుడు అయిన హనుమంతుడు లంక మాటలు విని, అవసర మైనచో ఆమెను ఎదిరించుటకు సిద్ధమగుచు రెండవ పర్వతము వలె నిలచెను. 31

మూ. స తాం స్త్రీరూపవికృతాం దృష్ట్వా వానరపుఙ్గవః,
ఆబభాషేఽథ మేధావీ సత్త్వవాన్ ప్లవగర్షభః. 32

ప్ర. అ. అథ = అటుపిమ్మట, మేధావీ = బుద్ధిమంతుడు, సత్త్వవాన్ = బలము గలవాడు, ప్లవగర్షభః = ఎగిరివెళ్ళేవారిలో శ్రేష్ఠుడు, వానరపుఙ్గవః = వానరులలో శ్రేష్ఠుడూ అయిన, సః = ఆ హనుమంతుడు, స్త్రీరూపవికృతామ్ = స్త్రీరూపములో ఉన్నదీ, వికారముగా కనబడునదీ అయిన, తామ్ = ఆ లంకను, దృష్ట్వా = చూచి, అబభాషే = పలికెను.

తా. అనంతరము, బుద్ధిమంతుడు, బలవంతుడు, ఎగిరి ప్రయాణము చేయువారిలో గొప్పవాడు, వానరశ్రేష్ఠుడూ అయిన ఆ హనుమంతుడు భయంకర మైన స్త్రీరూపములో ఉన్న ఆ లంకను చూచి ఇట్లు పలికెను. 32

మూ. ద్రక్ష్యామి నగరీం లఙ్కాం సాట్టప్రాకారతోరణామ్,
ఇత్యర్థమిహ సంప్రాప్తః పరం కౌతూహలం హి మే. 33

ప్ర. అ. సాట్టప్రాకారతోరణామ్ = బురుజులతోను, ప్రాకారములతోను, ముఖద్వారములతోను కూడిన, లఙ్కాం నగరీమ్ = లంకాపట్టణమును, ద్రక్ష్యామి = చూడగలను, ఇత్యర్థమ్ = ఈ నిమిత్త మై, ఇహ = ఇచటికి, సంప్రాప్తః = వచ్చినాను. మే = నాకు, పరమ్ = అధిక మైన, కౌతూహలం హి = వేడుక ఉన్నది కదా।

తా. బురుజులతోను, ప్రాకారములతోను, ముఖద్వారములతోను మనో హరముగా ఉన్న ఈ లంకానగరమును చూడవలె నను కోరికతో ఇక్కడికి వచ్చినాను. నాకు ఎంతో కుతూహలముగా ఉన్నది. 33

మూ. వనాన్యుపవనానీహ లఙ్కాయాః కాననాని చ,
సర్వతో గృహముఖ్యాని ద్రష్టుమాగమనం హి మే. 34

ప్ర. అ. లఙ్కాయాః = లంకయొక్క, వనాని = తోటలను, ఉపవనాని = ఉద్యానములను, కాననాని చ = అడవులను, సర్వతః = అంతటా ఉన్న, గృహముఖ్యాని = శ్రేష్ఠ మైన గృహములను, ద్రష్టుమ్ = చూచుట కొరకే, ఇహ = ఇక్కడికి, మే = నాయొక్క, ఆగమనం హి = రాక కదా!

తా. లంకలో ఉన్న తోటలను, ఉద్యానములను, అడవులను నగరములో అంతటా ఉన్న అంద మైన భవనములను చూచుటకే నే నిక్కడకు వచ్చినాను.

మూ. తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా లఙ్కా సా కామరూపిణీ,
భూయ ఏవ పునర్వాక్యం బభాషే పరుషాక్షరమ్. 35

ప్ర. అ. కామరూపిణీ = స్వేచ్ఛారూపము గల, లఙ్కా = లంక, తస్య = అతనియొక్క, తత్ = ఆ, వచనమ్ = వచనమును, శ్రుత్వా = విని, పున

= మరల, భూయః . ఏవ = ఇంకనూ (వెనుకటి వాక్యము కంటె), పరుషాక్షరమ్ = పరుషమైన అక్షరములు గల, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అభాషే = పలికెను.

తా. ఇచ్ఛానుసారముగ వివిధరూపములు ధరించగలిగిన ఆ లంక హనుమంతుని మాటలు విని, మరల ఇంకను పరుషముగా పలికెను. 35

మూ. మామనిర్జిత్య దుర్బుద్ధే రాక్షసేశ్వరపాలితా,
న శక్యమద్య తే ద్రష్టుం పురీయం వానరాధమ. 36

ప్ర. అ. దుర్బుద్ధే = చెడ్డ బుద్ధి గల, వానరాధమ = ఓ వానరాధముడా! మామ్ = నన్ను, అనిర్జిత్య = జయించకుండగా, రాక్షసేశ్వరపాలితా = రావణునిచే పాలింపబడిన, ఇయం పురీ = ఈ పట్టణము, అద్య = ఇప్పుడు, ద్రష్టుమ్ = చూచుటకు, తే = నీకు, న శక్యమ్ = శక్యము కాదు.

తా. ఓరీ దుర్బుద్ధీ! వానరాధమా! నన్ను జయించి కాని నీవు రావణునిచే రక్షింపబడుచున్న ఈ పట్టణములోనికి ప్రవేశింపజాలవు. 36

మూ. తతః స కపిశార్దూలస్తామువాచ నిశాచరీమ్,
దృష్ట్వా పురీమిమాం భద్రే పునర్యాస్యే యథాగతమ్. 37

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, సః = ఆ, కపిశార్దూలః = వానరశ్రేష్ఠుడు, తామ్ = ఆ, నిశాచరీమ్ = రాక్షసస్త్రీని గూర్చి, ఉవాచ = పలికెను. భద్రే = మంగళప్రదురాలా! ఇమామ్ = ఈ, పురీమ్ = పట్టణమును, దృష్ట్వా = చూచి, పునః = మరల, యథాగతమ్ = వచ్చినట్లుగానే, యాస్యే = వెళ్ళిపోయెదను.

తా. అప్పు డా హనుమంతుడు, ఆ రాక్షసితో "ఓ! మంగళప్రదురాలా! ఈ పట్టణము ఒక సారి చూచి, వచ్చిన దారినే తిరిగి వెళ్ళిపోయెదను" అని చెప్పెను. 37

మూ. తతః కృత్వా మహానాదం సా వై లఙ్కా భయావహమ్,
తలేన వానరశ్రేష్ఠం తాడయామాస వేగితా. 38

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, సా లఙ్కా = ఆ లంక, భయావహమ్ =

భయమును కలిగించు, మహానాదమ్ = గొప్ప ధ్వనిని, కృత్వా = చేసి, వేగితా = తొందర పడుతున్నదై, వానరశ్రేష్ఠమ్ = హనుమంతుని, తలేన = అర చేతితో, తాడయామాస = కొట్టెను.

తా. అప్పుడా లంక భయంకరముగా అరచుచు, వేగముగా, ఆ హనుమంతునిపై అరచేతితో ఒక్క దెబ్బ చరచెను. 38

మూ. తతః స కపిశార్దూలో లఙ్కయా తాడితో భృశమ్,
ననాద సుమహానాదం వీర్యవాన్ పవనాత్మజః. 39

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, లఙ్కయా = లంకచేత, భృశమ్ = మిక్కిలి, తాడితః = కొట్టబడిన, వీర్యవాన్ = పరాక్రమవంతుడైన, పవనాత్మజః = వాయుపుత్రుడైన, సః కపిశార్దూలః = ఆ వానరశ్రేష్ఠుడు, సుమహానాదమ్ = = చాల పెద్ద ధ్వని వచ్చునట్లు, ననాద = ధ్వని చేసెను.

తా. లంక ఆవిధముగా గట్టిగా కొట్టగానే పరాక్రమవంతుడూ, వాయుపుత్రుడూ అయిన ఆ హనుమంతుడు చాల బిగ్గరగా అరచెను. 39

మూ. తతః సంవర్తయామాస వామహస్తస్య సోఽఙ్గుళీః,
ముష్టినాభిజఘానైనాం హనుమాన్ క్రోధమూర్ఛితః. 40
స్త్రీ చేతి మన్యమానేన నాతిక్రోధః స్వయం కృతః.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, సః = ఆ, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, క్రోధమూర్ఛితః = కోపముచే వ్యాపింపబడినవాడై, వామహస్తస్య = ఎడమచేతి యొక్క, అఙ్గుళీః = వేళ్లను, సంవర్తయామాస = ముడచెను. ఏనామ్ = ఈమెను, ముష్టినా = పిడికిలితో, అభిజఘాన = కొట్టెను. స్త్రీ చ ఇతి = స్త్రీ కదా అని, మన్యమానేన = తలచుచున్న అతనిచేత, స్వయమ్ = స్వయముగా, అతిక్రోధః = ఎక్కువ కోపము, న కృతః = చేయబడలేదు.

తా. అప్పుడు హనుమంతుడు క్రోధావిష్టుడై ఎడమచేతి వ్రేళ్లు ముడిచి, పిడికిలితో ఆమెను కొట్టెను. స్త్రీ కదా అను భావముతో అతడు తానుగా ఎక్కువ కోపమును ప్రదర్శించలేదు. 40

మూ. సా తు తేన ప్రహారేణ విహ్వలాఙ్గీ నిశాచరీ. 41
పపాత సహసా భూమౌ వికృతాననదర్శనా.

ప్ర. అ. సా = ఆ, నిశాచరీ తు = రాక్షసి యైతే, తేన ప్రహారేణ = ఆ దెబ్బచేత, విహ్వలాఙ్గీ = వ్యాకులం బైన శరీరము కలదై, వికృతాననదర్శనా = వికృత మైన ముఖము, నేత్రములూ కలదై, సహసా = వెంటనే, భూమౌ = నేలపై, పపాత = పడెను.

తా. ఆ రాక్షసి ఆ దెబ్బతో ఒళ్లు తిరిగి పోగా వికృత మైన ముఖముతోను తేలిపోయిన నేత్రములతోను, వెంటనే నేలపై పడెను. 41

మూ. తతస్తు హనుమాన్ ప్రాజ్ఞస్తాం దృష్ట్వా వినిపాతితామ్,
కృపాం చకార తేజస్వీ మన్యమానః స్త్రియం తు తామ్.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, ప్రాజ్ఞః = బుద్ధిమంతుడు, తేజస్వీ = తేజశ్శాలి అయిన, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, వినిపాతితామ్ = క్రిందికి పడ వేయబడిన, తామ్ = ఆమెను, దృష్ట్వా = చూచి, తామ్ = ఆమెను, స్త్రియమ్ = స్త్రీనిగా, మన్యమానః = తలచుచు, కృపామ్ = జాలిని, చకార = చేసెను.

తా. పిమ్మట, బుద్ధిమంతుడు, తేజశ్శాలి అయిన హనుమంతుడు ఆమె నేలపై పడిపోవుట చూచి, పాపము! స్త్రీని కొట్టినానే అని అనుకొనుచు, ఆమెపై దయ చూపెను. 42

మూ. తతో వై భృశసంవిగ్నా లఙ్కా సా గద్గదాక్షరమ్, 43
ఉవాచాగర్వితం వాక్యం హనూమన్తం ప్లవఙ్గమమ్.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, సా = ఆ, లఙ్కా = లంక, భృశసంవిగ్నా = చాలా దిగులు చెందినదై, గద్గదాక్షరమ్ = గద్గద మైన అక్షరములు కలుగునట్లుగా, అగర్వితమ్ = గర్వము లేని, వాక్యమ్ = వాక్యమును, ప్లవఙ్గమమ్ = వానరు డైన, హనూమన్తమ్ = హనుమంతుని గూర్చి, ఉవాచ = పలికెను.

తా. అప్పుడా లంక చాల భయపడి, హనుమంతునితో ఏ మాత్రము గర్వము లేని మాటలు, గద్గదస్వరముతో ఇట్లు పలికెను. 43

మూ. ప్రసీద సుమహాబాహో త్రాయస్వ హరిసత్తమ, 44
సమయే సౌమ్య తిష్ఠన్తి సత్త్వవన్తో మహాబలాః.

ప్ర. అ. సుమహాబాహో = చాల గొప్ప బాహువులు కలవాడా! హరిసత్తమ వానరశ్రేష్ఠుడా! ప్రసీద = అనుగ్రహించుము. త్రాయస్వ = రక్షించుము. సౌమ్య = ఓ సౌమ్యుడా! సత్త్వవన్తః = ధైర్యము గల, మహాబలాః = గొప్ప బలము గలవారు, సమయే = కట్టుబాటునందు, తిష్ఠన్తి = ఉందురు.

తా. మహాబాహు వైన ఓ వానరశ్రేష్ఠుడా! అనుగ్రహించి రక్షింపుము. నీవంటి ధైర్యశాలు లైన మహాబలవంతులు "స్త్రీని చంపకూడదు" ఇత్యాది నియమములను దాటరు కదా! 44

మూ. అహం తు నగరీ లఙ్కా స్వయమేవ ప్లవఙ్గమ, 45
నిర్జితాహం త్వయా వీర విక్రమేణ మహాబల.

ప్ర. అ. ప్లవఙ్గమ = ఓ వానరుడా! అహం తు = నేనైతే, స్వయమ్ = స్వయముగా, లఙ్కానగర్యేవ = లంకానగరమునే. మహాబల = గొప్ప బలము కలవాడా! వీర = వీరుడా! అహమ్ = నేను, త్వయా = నీచేత, విక్రమేణ = పరాక్రమము చేత, నిర్జితా = జయింపబడినాను.

తా. ఓ! వానరుడా! నేను సాక్షాత్తు లంకానగరమును. మహాబలశాలి వైన ఓ వీరుడా! నీవు నన్ను పరాక్రమముచేత జయించినావు. 45

మూ. ఇదం తు తథ్యం శృణు వై బ్రువన్త్యా మే హరీశ్వర,
స్వయంభువా పురా దత్తం వరదానం యథా మమ.

ప్ర. అ. హరీశ్వర = ఓ వానరశ్రేష్ఠుడా! పురా = పూర్వము, మమ = నాకు, స్వయంభువా = బ్రహ్మదేవునిచేత, యథా = ఎట్లు, వరదానమ్ = వరదానము, దత్తమ్ = ఇవ్వబడినదో (చేయబడినదో), ఇదమ్ = ఈ, తథ్యం తు = యథార్థము నైతే, బ్రువన్త్యాః = చెప్పుచున్న, మే = నాకు (నా నుండి), శృణు వై వినుము.

తా. ఓ! వానరశ్రేష్ఠుడా! పూర్వము బ్రహ్మదేవుడు నా కిచ్చిన వరమును గూర్చి యథార్థముగా చెప్పుచున్నాను. వినుము. 46

మూ. యదా త్వాం వానరః కశ్చిద్విక్రమాద్వశమానయేత్. 47
తదా త్వయా హి విజ్ఞేయం రక్షసాం భయమాగతమ్.

ప్ర. అ. యదా = ఎప్పుడు, కశ్చిత్ = ఒకానొక, వానరః = వానరుడు, విక్రమాత్ = పరాక్రమమువలన, త్వామ్ = నిన్ను, వశమ్ ఆనయేత్ = వశము చేసుకొనునో, తదా = అప్పుడు, రక్షసామ్ = రాక్షసులకు, భయమ్ = భయము, ఆగతమ్ = వచ్చినదిగా, త్వయా = నీచేత, విజ్ఞేయమ్ = తెలియదగినది.

తా. ఏనాడు నిన్ను ఒక వానరుడు తన పరాక్రమముచేత జయించునో ఆ నాడే రాక్షసులకు భయము ప్రాప్తించినట్లు (రానున్నట్లు) తెలుసుకొనుము.

మూ. స హి మే సమయః సౌమ్య ప్రాప్తోఽద్య తవ దర్శనాత్,
స్వయంభూవిహితః సత్యో న తస్యాస్తి వ్యతిక్రమః.

ప్ర. అ. సౌమ్య = ఓ! సౌమ్యుడా! అద్య = ఇప్పుడు, తవ = నీయొక్క, దర్శనాత్ = దర్శనమువలన మే = నాకు, సః సమయః = ఆ సమయము, ప్రాప్తః = వచ్చినది. స్వయంభూవిహితః = బ్రహ్మచేత విధింపబడినది. సత్యః = సత్యమైనది. తస్య = దానికి, వ్యతిక్రమః = మార్పు, నాస్తి = లేదు.

తా. సౌమ్యుడా! ఇప్పుడు నీ దర్శనము కలుగుటవలన ఆ సమయము వచ్చిన దని అనుకొనుచున్నాను. బ్రహ్మ విధించిన ఆ సమయము సత్య మైనది. దానికి తిరుగు ఉండదు. 48

మూ. సీతానిమిత్తం రాజ్ఞస్తు రావణస్య దురాత్మనః, 49
రక్షసాం చైవ సర్వేషాం వినాశః సముపాగతః.

ప్ర. అ. దురాత్మనః = దుష్టబుద్ధిగల, రాజ్ఞః = రాక్షసరాజైన, రావణస్య = రావణునకు, సర్వేషామ్ = సమస్త మైన, రక్షసాం చ = రాక్షసులకూ, సీతానిమిత్తమ్ = సీతమూలముగా, వినాశః = నాశనము, సముపాగతః = వచ్చినది.

తా. సీతమూలమున, దురాత్ము లైన రావణునకూ, అందరు రాక్షసులకూ వినాశకాలము సంప్రాప్తించినది. 49

మూ. తత్ప్రవిశ్య హరిశ్రేష్ఠ పురీం రావణపాలితామ్, 50
విధత్స్వ సర్వకార్యాణి యాని యానీహ వాఞ్ఛసి.

ప్ర. అ. హరిశ్రేష్ఠ = వానరశ్రేష్ఠుడా! తత్ = ఆ కారణమువలన, రావణ పాలితామ్ = రావణునిచేత పాలింపబడిన. పురీమ్ = లంకాపురిని, ప్రవిశ్య = ప్రవేశించి, ఇహ = ఇక్కడ, యాని యాని = వేటిని వేటిని, కాఙ్క్షసి = కోరుచున్నావో, సర్వకార్యాణి = ఆ కార్యము లన్నింటిని, విధత్స్వ = చేయుము.

తా. ఓ! వానరశ్రేష్ఠా! రావణునిచేత పాలింపబడుచున్న ఈ లంకలో ప్రవేశించి, నీవు ఏ యే పనులు చేయ వలె నని కోరుచున్నావో అవి అన్నీ చేయుము. 50

మూ. ప్రవిశ్య శాపోపహతాం హరీశ్వర
శుభాం పురీం రాక్షసరాజపాలితామ్.
యదృచ్ఛయా త్వం జనకాత్మజాం సతీం
విమార్గ సర్వత్ర గతో యథాసుఖమ్. 51

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
తృతీయః సర్గః.

ప్ర. అ. హరీశ్వర = వానరశ్రేష్ఠుడా! శాపోపహతామ్ = శాపముచేత కొట్టబడినదీ, రాక్షసరాజపాలితామ్ = రావణునిచే పాలింపబడినదీ, శుభామ్ = మంగళకరమూ అయిన, పురీమ్ = పట్టణమును, యదృచ్ఛయా = స్వేచ్ఛగా, ప్రవిశ్య = ప్రవేశించి, త్వమ్ = నీవు, సర్వత్ర = అంతటను, గతః = వెళ్ళినవాడవై, యథాసుఖమ్ = సుఖముగా, సతీమ్ = పతివ్రత యైన, జనకాత్మజామ్ = సీతను, విమార్గస్వ = వెదకుము.

తా. ఓ వానరోత్తమా! రావణునిచే పాలింపబడుచున్న ఈ శుభమైన లంకాపట్టణమునకు (నందికేశ్వరుని) శాపము తగిలియున్నది. అట్టి ఈ పట్టణము లోనికి స్వేచ్ఛగా ప్రవేశించి, సుఖముగా అంతటను సంచరించి, పతివ్రత యైన సీతను అన్వేషించుము. 51

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానములందు
సుందరకాండలో తృతీయ సర్గ సమాప్తము.

అథ చతుర్థః సర్గః

[హనుమంతుడు లంకలో రావణాంతఃపురమును ప్రవేశించుట]

మూ. స నిర్జిత్య పురీం లఙ్కాం శ్రేష్ఠాం తాం కామరూపిణీమ్,
విక్రమేణ మహాతేజా హనుమాన్ కపిసత్తమః. 1
అద్వారేణ మహాబాహుః ప్రాకారమభిపుప్లువే.

ప్ర. అ. కపిసత్తమః = వానరులలో శ్రేష్ఠుడూ, మహాతేజాః = గొప్ప తేజస్సు కలవాడూ, మహాబాహుః = గొప్ప బాహువులు కలవాడూ అయిన, సః హనుమాన్ = ఆ హనుమంతుడు, కామరూపిణీమ్ = స్వేచ్ఛానుసారముగా రూపము ధరించగలిగిన, శ్రేష్ఠామ్ = శ్రేష్ఠురాలైన, తాం లఙ్కామ్ = ఆ లంకను, విక్రమేణ = పరాక్రమముచేత, నిర్జిత్య = జయించి, అద్వారేణ = ద్వారము కాని ప్రదేశముచేత (నుండు), ప్రాకారమ్ = ప్రాకారమును, అభిపుప్లువే = దుమికెను.

తా. మహాతేజశ్శాలీ, వానరశ్రేష్ఠుడూ, మహాబాహువూ అయిన హనుమంతుడు కామరూపము గలదీ, శ్రేష్ఠురాలూ అయిన లంకను ఆ విధముగ తన పరాక్రమముచేత జయించి, శత్రువుల నగరములోనికి ప్రవేశించు నప్పుడు అనుసరించవలసిన ఆచారము ప్రకారము ద్వారము లేని ప్రదేశమునందు ప్రాకారము పైకి దుమికి దానిని దాటెను. 1

మూ. ప్రవిశ్య నగరీం లఙ్కాం కపిరాజహితంకరః, 2
చక్రేఽథ పాదం సవ్యం చ శత్రూణాం స తు మూర్ధని.

ప్ర. అ. కపిరాజహితంకరః = సుగ్రీవునకు హితమును చేయు, సః = ఆ హనుమంతుడు, లఙ్కాం నగరీమ్ = లంకానగరమును, ప్రవిశ్య = ప్రవేశించి, అథ = పిమ్మట, శత్రూణామ్ = శత్రువులయొక్క, మూర్ధని = శిరస్సుపై, పాదమ్ = పాదమును, చక్రే = చేసెను.

తా. సుగ్రీవునకు హితము చేయ నున్న ఆ హనుమంతుడు లంకా నగరములో ప్రవేశించి శత్రువుల శిరస్సుపై ఎడమకాలు ఉంచెను.

వి. శత్రువుల శిరస్సుపై ఎడమకాలు పెట్టుట అనగా పురములో ప్రవేశించునపుడు మొట్టమొదట ఎడమపాదము ఉంచుట అని అర్థము.

"ప్రయాణకాలే చ గృహప్రవేశే వివాహకాలేఽపి చ దక్షిణాఙ్ఘ్రిమ్,
కృత్వాగ్రతః శత్రుపురప్రవేశే వామం నిదధ్యాత్స్వరతో న్వపాలః".

అను బృహస్పతివచనము ప్రకారము, ప్రయాణమునందు, గృహప్రవేశమునందు, వివాహసమయమునందు ముందు కుడికాలు ఉంచవలెను. శత్రువుల పట్టణములో ప్రవేశించునపుడు ముందు ఎడమకాలు ఉంచవలెను. హనుమంతుడు ఇక్కడికి ప్రధానముగా సుగ్రీవాజ్ఞను అనుసరించి వచ్చినాడు. అందుచేత సుగ్రీవహితం కరుడని చెప్పబడినది. 2

మూ. ప్రవిష్టః సత్త్వసంపన్నో నిశాయాం మారుతాత్మజః, 3
స మహాపథమాస్థాయ ముక్తాపుష్పవిరాజితమ్,
తతస్తు తాం పురీం లఙ్కాం రమ్యామభియయౌ కపిః. 4

ప్ర. అ. సత్త్వసంపన్నః = బలముతో సంపన్నుడైన, సః మారుతాత్మజః = ఆ హనుమంతుడు, నిశాయామ్ = రాత్రియందు, ముక్తాపుష్పవిరాజితమ్ = ముత్యములతోను, పుష్పములతోను ప్రకాశింపచేయబడిన, మహాపథమ్ = మహామార్గమును, ఆస్థాయ = అధిష్ఠించి, ప్రవిష్టః = ప్రవేశించెను. తతః = అటు పిమ్మట, కపిః = హనుమంతుడు. తామ్ = ఆ, రమ్యామ్ = సుందరమైన, లఙ్కాం పురీమ్ = లంకాపట్టణమును గూర్చి, అభియయౌ = వెళ్లెను.

తా. బలశాలియైన ఆ హనుమంతుడు, రాత్రియందు, ముత్యములతోను, పుష్పములతోను ప్రకాశింపచేయబడిన రాజమార్గము ద్వారా, ప్రవేశించి, రమ్యమైన ఆ లంకాపురము వైపు వెళ్లెను. 3,4

మూ. హసితోత్కృష్టనినదైస్తూర్యఘోషపురస్సరైః,
వజ్రాంకుశనికాశైశ్చ వజ్రజాలవిభూషితైః, 5
గృహమేఘైః పురీ రమ్యా బభాసే ద్యౌరివామ్బుదైః.

ప్ర. అ. హసితోద్ఘుష్టనినదైః=నవ్వులచేత అధిక మైన ధ్వనులు కలవి, తూర్యఘోషపురఃసరైః=వాద్యముల ధ్వనులు పూర్వమందు గలవి, వజ్రాంకుశనికాశైః చ=వజ్రములతోను అంకుశములతోను సమాన మైనవి, వజ్రజాలవిభూషితైః=వజ్రములు అతికిన కిటికీలతో అలంకరింపబడినవి అయిన, గృహమేఘైః=మేఘముల వంటి గృహములతో, రమ్యా=సుందర మైన, పురీ=లంకాపట్టణము, అమ్బుదైః=మేఘములతో, ద్యౌః ఇవ=ఆకాశము వలె, బభాసే=ప్రకాశించెను.

తా. అధిక మైన నవ్వుల ధ్వనులతో నిండిన లంకాపురములోని గృహములలో అనేకవాద్యములు వినబడుచుండెను. ఆ గృహములు వజ్రములు పొదిగిన కిటికీలతో అలంకరింపబడి ఉన్నవి. కొన్ని వజ్రముల ఆకారములోను కొన్ని అంకుశముల ఆకారములోను నిర్మింపబడి ఉన్నవి. మేఘముల వలె ఉన్నతము లైన ఆ గృహములతో లంకానగరము, మేఘములతో ఆకాశము వలె ప్రకాశించుచుండెను. 5

మూ. ప్రజజ్వాల తతో లఙ్కా రక్షోగణగృహైః శుభైః, 6
సితాభ్రసదృశైశ్చిత్రైః పద్మస్వస్తికసంస్థితైః,
వర్ధమానగృహైశ్చాపి సర్వతః సువిభూషితా. 7

ప్ర. అ. తతః=అటుపిమ్మట, సితాభ్రసదృశైః=తెల్లని మేఘములతో సమాన మైనవి, చిత్రైః=ఆశ్చర్యకర మైనవి, పద్మస్వస్తికసంస్థితైః=పద్మము యొక్క స్వస్తికము యొక్క ఆకారము కలవి, శుభైః=మంగళకర మైనవి అయిన, రక్షోగణగృహైః=రాక్షససముదాయముల గృహములతోను, వర్ధమానగృహైశ్చాపి=వర్ధమానగృహములతోను, సర్వతః=నలువైపుల, సువిభూషితా=చక్కగా అలంకరింపబడినదై, ప్రజజ్వాల=దేదీప్యమానముగా ఉండెను.

తా. ఆ లంకాపట్టణము తెల్లని మేఘముల వంటి ఉన్నత మైన భవనములతో దేదీప్యమానముగా కనబడుచుండెను. కొన్ని రాక్షసగృహములు పద్మాకారములోను, కొన్ని స్వస్తికాకారములోను ఉండెను. కొన్ని వర్ధమానక గృహము లుండెను. ఆశ్చర్యకరములు, మంగళప్రదములూ అయిన ఈ భవనములు లంకాపట్టణమునందంతటను వ్యాపించి ఆ నగరశోభను ఇనుమడింప చేయుచుండెను. 6,7

వి. "చతుశ్శాలా చతుర్ద్వారా సర్వతోభద్రసంజ్ఞితా,
పశ్చిమద్వారరహితా మధ్యావర్తా హయాననా,
దక్షిణద్వారరహితా వర్ధమానా ధనప్రదా,
ప్రాగ్ద్వారరహితా స్వస్తికాఖ్యా పుత్రధనప్రదా".

నాలుగు దిక్కులకు నాలుగు ద్వారములున్న గృహము సర్వతోభద్రము. దీనికే పద్మము అని నామాంతరము. పశ్చిమద్వారము లేక, మధ్యయందు వంకర తిరిగిన చతుశ్శాలాగృహము హయాననము. దక్షిణద్వారము లేనిది వర్ధమానము, ధనప్రద మైనది. తూర్పుద్వారము లేనిది స్వస్తికగృహము; పుత్రధనసంపద నిచ్చునది. 6.7

మూ. తాం చిత్రమాల్యాభరణాం కపిరాజహితంకరః,
రాఘవార్థం చరన్ శ్రీమాన్ దదర్శ చ ననన్ద చ. ౮

ప్ర. అ. కపిరాజహితంకరః = సుగ్రీవునకు హితమును చేయు, శ్రీమాన్ = శోభాయుక్తు డైన హనుమంతుడు, రాఘవార్థమ్ = రాముని కార్యముకొర కై, చరన్ = సంచరించుచు, చిత్రమాల్యాభరణామ్ = చిత్ర మైన మాలలు, ఆభరణములూ గల, తామ్ = ఆ లంకాపట్టణమును, దదర్శ చ = చూచెను, ననన్ద చ = సంతోషించెను కూడ.

తా. సుగ్రీవునికి హితమును చేయు శ్రీమంతు డైన ఆ హనుమంతుడు, రాముని కార్యము సాధించుటకై సంచరించుచు, విచిత్ర మైన పుష్పమాలలతోను, ఆభరణములతోను ప్రకాశించుచున్న ఆ లంకను చూచి చాలా సంతోషించెను. ౮

మూ. భవనాద్భవనం గచ్ఛన్ దదర్శ పవనాత్మజః,
వివిధాకృతిరూపాణి భవనాని తత స్తతః. ౯

ప్ర. అ. భవనాత్ = ఒక భవనమునుండి, భవనమ్ = మరి యొక భవనమును గూర్చి, గచ్ఛన్ = వెళ్లుచు, పవనాత్మజః = హనుమంతుడు, తత స్తతః = అంతకంతకు, వివిధాకృతిరూపాణి = అనేకవిధము లైన ఆకారములు, రూపములు గల, భవనాని = భవనములను, దదర్శ = చూచెను.

తా. ఒక ఇంటినుండి మరి యొక ఇంటి వైపు వెళ్లుచు హనుమంతుడు,

ముందుముందుకు వెళ్లిన కొలది, అనేకవిధము లైన ఆకారములు, రూపములు గల భవనములను చూచెను. 9

మూ. శుశ్రావ మధురం గీతం త్రిస్థానస్వరభూషితమ్,
స్త్రీణాం మదసమృద్ధానాం దివి చాప్సరసామివ. 10

ప్ర. అ. దివి = స్వర్గమునందు, అప్సరసామివ = అప్సరస్త్రీలయొక్క వలె, మదసమృద్ధానామ్ = మదముతో నిండిన, స్త్రీణామ్ = స్త్రీలయొక్క, త్రిస్థానస్వరభూషితమ్ = మూడు స్థానములందు పుట్టిన మంద్ర-మధ్య-తారస్వరముల చేత భూషింపబడిన, మధురమ్ = మధుర మైన, గీతమ్ = గానమును, శుశ్రావ = వినెను.

తా. స్వర్గలోకములో అప్సరస్త్రీల వలె పాడుచున్న, మదముతో నిండిన స్త్రీల మధురగానమును వినెను. ఆ గానము ఆయా స్థానములందు పుట్టు మంద్ర-మధ్యమ-తారస్వరము లను స్వరభేదములతో ఒప్పారుచుండెను. 10

మూ. శుశ్రావ కాఞ్చీనినదం నూపురాణాం చ నిఃస్వనమ్,
సోపాననినదాంశ్చైవ భవనేషు మహాత్మనామ్, 11
ఆస్ఫోటితనినాదాంశ్చ క్ష్వేళితాంశ్చ తత స్తతః.

ప్ర. అ. మహాత్మనామ్ = గొప్పవా రైన (అధికైశ్వర్యసంపన్ను లైన) రాక్షసులయొక్క, భవనేషు = భవనములయందు, కాఞ్చీనినదమ్ = వడ్డాణముల ధ్వనిని, నూపురాణామ్ = నూపురములయొక్క, నిస్స్వనమ్ = ధ్వనిని, సోపాననినదాంశ్చైవ = మెట్లయొక్క ధ్వనులను, ఆస్ఫోటితనినాదాంశ్చ = వీరులు తమ జబ్బలు చరచుటవలన కలుగు ధ్వనులను, క్ష్వేళితాంశ్చ = కటుల సింహనాద ములను, తత స్తతః = అక్కడక్కడ, శుశ్రావ = వినెను.

తా. మహైశ్వర్యవంతు లైన రాక్షసుల భవనములలో వనితలు నడచు నప్పుడు జనించు వడ్డాణముల చప్పుళ్ళను, అందెల సవ్వడులను, వారు మేడలపై ఎక్కునపుడు దిగునపుడు కలుగుమెట్ల ధ్వనులను వినెను. కొన్ని ప్రదేశములలో మల్లయుద్ధాదులలో వీరులు తమ జబ్బలు చరచుకొను నపుడు కలుగు ధ్వనులను, వారు చేయు సింహనాదములను వినెను. 11

మూ. శుశ్రావ జపతాం తత్ర మన్త్రాన్ రక్షోగృహేషు వై, 12
స్వాధ్యాయనిరతాంశ్చైవ యాతుధానాన్ దదర్శ సః,
రావణ స్తవసంయుక్తాన్ గర్జతో రాక్షసానపి. 13

ప్ర. అ. తత్ర = అక్కడ, రక్షోగృహేషు = రాక్షసుల గృహములందు, జపతామ్ = జపముచేయుచున్న రాక్షసులయొక్క, మన్త్రాన్ = మంత్రములను, శుశ్రావ=వినెను. సః=అతడు, స్వాధ్యాయనిరతాన్=వేదాధ్యయనమందు ఆసక్తులైన, యాతుధానాన్ = రాక్షసులను, దదర్శ=చూచెను. రావణ స్తవసంయుక్తాన్ = రావణుని స్తుతించుటకై కలసి వచ్చిన రాక్షసులను, గర్జతః=గర్జించుచున్న, రాక్షసానపి = రాక్షసులను, దదర్శ = చూచెను.

తా. హనుమంతుడు, అక్కడ, రాక్షసగృహములందు, జపము చేయుచున్నవారి మంత్రములను వినెను. వేదాధ్యయననిరతులైన రాక్షసులను చూచెను. రావణుని స్తుతించుటకై వచ్చిన రాక్షసులనూ, గర్జించుచున్న రాక్షసులనూ చూచెను. 12, 13

మూ. రాజమార్గం సమావృత్య స్థితం రక్షోబలం మహత్,
దదర్శ మధ్యమే గుల్మే రావణస్య చరాన్ బహూన్. 14

ప్ర. అ. మధ్యమే = మధ్యమమైన, గుల్మే = సేనానివేశమునందు, రాజమార్గమ్ = రాజమార్గమును, సమావృత్య = ఆవరించి, స్థితమ్ = ఉన్న, మహత్ = గొప్పదైన, రక్షోబలమ్ = రాక్షససైన్యమును, రావణస్య =రావణునియొక్క, బహూన్ = అనేకులైన, చరాన్ = గూఢచారులను, దదర్శ = చూచెను.

తా. మధ్యమసేనానివేశమునకు సంబంధించిన గొప్ప రాక్షససైన్యము రాజమార్గమును ఆవరించి ఉండగా చూచెను. ఎందరో రావణుని గూఢచారులను కూడ చూచెను. 14

మూ. దీక్షితాన్ జటిలాన్ ముణ్డాన్ గోజినామ్బరవాససః,
దర్భముష్టిప్రహరణానగ్నికుణ్డాయుధాం స్తథా. 15

కూటముద్గరపాణీంశ్చ దణ్డాయుధధరానపి,
ఏకాక్షానేకకర్ణాంశ్చ లమ్బోదరపయోధరాన్. 16

వారిని, సువర్చసః=మంచి తేజస్సు కలవారిని, ధ్వజీన్=ధ్వజములు ధరించిన వారిని, పతాకినశ్చైవ=పతాకలు ధరించినవారిని, వివిధాన్‌యుధా=అనేకవిధము ఆయుధములు కలవారిని, దదర్శ=చూచెను.

తా. హనుమంతుడు లంకాపురములో అనేకవిధములుగా ఉన్న రాక్షసులను చూచెను. యజ్ఞదీక్షవహించిన కొందరు జటలు ధరించిరి; కొందరు ముండనము చేయించుకొనిరి; కొందరు ఎద్దుచర్మలను, మరికొందరు ఇతరవస్త్రములను ధరించి ఉండిరి. కొందరు పిడికెడు దర్భలు అభిమంత్రించి శత్రువినాశములకు ఉపయోగించుటచే అవే వారికి ఆయుధములుగా ఉండెను. మరికొందరు మారణహోమాదులు చేయుచుండుటచే ఆ హోమకుండములే వారికి ఆయుధములుగ ఉపయోగపడుచుండెను. కొందరు కూటములు, ముద్గరములు, దండములు అను ఆయుధములను ధరించి ఉండిరి. ఒంటికంటివాళ్లు, ఒంటిచెవివాళ్లు, వ్రేలాడుతున్న పొట్టా, చన్నులూ వలవాళ్లు, భయంకర మైన ఆకారము కలవాళ్లు, వంకరమూతుల వాళ్లు, వికృతరూపము కలవాళ్లు, పొట్టి వాళ్లు- ఈ విధముగ అక్కడ అనేకవిధముల రాక్షసు లుండిరి. కొందరు విచిత్రము లైన కవచములతో ప్రకాశించుచు ధనస్సులు, ఖడ్గములు, శతఘ్నులు (నూరుగురిని ఒక్కమారు చంపగల ఆయుధవిశేషములు), ముసలములు, ఉత్తమ మైన పరిఘలు మొదలైన ఆయుధములు ధరించి ఉండిరి. కొందరు అంతగా లావుగా గాని, సన్నముగా గాని కాక సమముగా ఉండిరి. కొందరు అంతగా పొడవుగా గాని, పొట్టిగా గాని కాక సమప్రమాణములో ఉండిరి. కొందరు చాల తెల్లగా గాని, చాలా నల్లగా గాని కాక చామనచాయలో ఉండిరి. కొందరికి కొంచెము గూను ఉండెను. కొందరు పొట్టిగా ఉండిరి గాని అంతగా పొట్టిగా లేరు. కొందరు వికృతరూపములతోను, కొందరు అనేకవిధము లైన రూపములతోను ఉండిరి. కొందరు మంచి అంద మైన ఆకారములతో, తేజస్సుతో ప్రకాశించుచుండిరి. కొందరు ధ్వజములు, కొందరు పతాకలు, కొందరు అనేకవిధము లైన ఆయుధములు ధరించి యుండిరి. 15-19

మూ. శక్తివృక్షాయుధాంశ్చైవ పట్టిసాశనిధారిణః, 20
క్షేపణీపాశహస్తాంశ్చ దదర్శ స మహాకపిః,
స్రగ్విణ స్త్వనులిప్తాంశ్చ వరాభరణభూషితాన్.

నానావేషసమాయుక్తాన్యథాస్వైరగతాన్ బహూన్,
తీక్ష్ణశూలధరాంశ్చైవ వజ్రిణశ్చ మహాబలాన్. 22

ప్ర. అ. స। మహాకపిః = ఆ హనుమంతుడు, శక్తివృక్షాయుధాంశ్చైవ= శక్తులు, వృక్షములు ఆయుధములుగా కలవారిని, పట్టసాసిధారిణః=పట్టసములు అసులు అను ఆయుధములు ధరించినవారిని, క్షేపణీపాశహస్తాంశ్చ = ఆయుధములను దూరముగా విసరు క్షేపణు లను సాధనములు, పాశములు హస్తములందు కలవారిని, స్రగ్విణః=పుష్పమాలలు కలవారిని. అనులిప్తాంశ్చ=సుగంధాదులు పూసుకొన్నవారిని. వరాభరణభూషితాన్=శ్రేష్ఠములైన అలంకారములతో అలంకరింపబడినవారిని, నానావేషసమాయుక్తాన్ = అనేకవిధములైన వేషములతో కూడినవారిని, యథాస్వైరగతాన్= స్వేచ్ఛానుసారము గమనము గల. బహూన్ = చాలమందిని, తీక్ష్ణశూలధరాంశ్చైవ=తీక్ష్ణమైన శూలములను ధరించినవారిని, వజ్రిణశ్చ = వజ్రములు కలవారిని, మహాబలాన్ = గొప్ప బలము కలవారిని. దదర్శ = చూచెను.

తా. అక్కడ హనుమంతుడు చూచిన రాక్షసులలో మహాబలవంతులైన కొందరు శక్తులు, వృక్షములు, పట్టసములు. అసులు, క్షేపణులు, పాశములు, తీక్ష్ణమైన శూలములు, వజ్రాయుధములు మొదలైన అనేకఆయుధములు ధరించి ఉండిరి. కొందరు పుష్పమాలలు ధరించి, సుగంధద్రవ్యములు శరీరమునకు అలముకొని, అనేకవిధములైన ఆభరణములతో అలంకరించుకొని, అనేకవిధములైన వేషములు ధరించి ఉండిరి. వారిలో చాలామంది ఇష్టము వచ్చిన చోటులకు వెళ్ళ సమర్థులై ఉండిరి. 20, 21. 22

మూ॥ శతసాహస్రమవ్యగ్రమారక్షం మధ్యమం కపిః,
రక్షోధిపతినిర్దిష్టం దదర్శాన్తఃపురాగ్రతః 23

ప్ర. అ. కపిః = హనుమంతుడు, అన్తఃపురాగ్రతః = అంతఃపురము ఎదుట. రక్షోధిపతినిర్దిష్టమ్=రావణుని ఆజ్ఞచే నిలుపబడిన, శతసాహస్రమ్=నూరువేల, అవ్యగ్రమ్ = సావధానముగా ఉన్న. మధ్యమమ్ ఆరక్షమ్ = మధ్యమ భాగమునందున్న రక్షకసైన్యమును, దదర్శ = చూచెను.

తా. నూరువేలమంది సైనికులున్న ఒక సేనానివేశము పురమధ్యము

నందు సర్వసన్నద్ధముగా, సావధానముగా ఉండెను. ఆ సేనానివేశము రావణుని ఆజ్ఞ ప్రకారము, అతని అంతఃపురము ఎదుట నిలువబడి ఉండెను. హనుమంతుడు దానిని కూడ చూచెను.

మూ. స తదా తద్గృహం దృష్ట్వా మహాహాటకతోరణమ్,
రాక్షసేన్ద్రస్య విఖ్యాతమద్రిమూర్ధ్ని ప్రతిష్ఠితమ్, 24
పుణ్డరీకావతంసాభిః పరిఖాభిరలంకృతమ్,
ప్రాకారావృతమత్యన్తం దదర్శ స మహాకపిః. 25

ప్ర. అ. సః = ప్రసిద్ధుడైన, సః = ఆ, మహాకపిః = హనుమంతుడు, మహాహాటకతోరణమ్ = గొప్ప బంగారు ముఖద్వారము గలదీ, అద్రిమూర్ధ్ని = పర్వతశిఖరముపై, ప్రతిష్ఠితమ్ = ఉన్నదీ, విఖ్యాతమ్ = ప్రసిద్ధమైనదీ, పుణ్డరీకావతంసాభిః = పద్మములు అలంకారములుగ గల, పరిఖాభిః = పరిఖలచేత, అలంకృతమ్ = అలంకరించబడినదీ, ప్రాకారావృతమ్ = ప్రాకారముచేత ఆవరింపబడినదీ అయిన, రాక్షసేన్ద్రస్య = రావణునియొక్క, తత్ = ఆ, గృహమ్ = గృహమును, తదా = అప్పుడు, దృష్ట్వా = చూచి, అత్యన్తమ్ = మిక్కిలి, దదర్శ = చూచెను.

తా. ఆ హనుమంతుడు, పెద్ద బంగారు ముఖద్వారము గల రావణుని గృహమును చూచి, మరల దానినే శ్రద్ధగా చూచెను. ప్రసిద్ధమైన ఆ గృహము పర్వతశిఖరముపై ఉండెను. పద్మములతో నిండిన పరిఖలు దానికి అలంకారముగా ఉండెను, దాని చుట్టును పెద్ద ప్రాకారము ఉండెను. 24, 25

మూ. త్రివిష్టపనిభం దివ్యం దివ్యనాదవినాదితమ్,
వాజిహేషితసంఘుష్టం నాదితం భూషణైస్తథా, 26
రథైర్యానైర్విమానైశ్చ తథా హయగజైః శుభైః,
వారణైశ్చ చతుర్దన్తైః శ్వేతాభ్రనిచయోపమైః, 27
భూషితం రుచిరద్వారం మత్తైశ్చ మృగపక్షిభిః,
రక్షితం సుమహావీర్యైర్యాతుధానైః సహస్రశః, 28
రాక్షసాధిపతేర్గుప్తమావివేశ మహాకపిః.

ప్ర. అ.. మహాకపిః = హనుమంతుడు, త్రివిష్టపనిభమ్ = స్వర్గముతో సమాన మైనదీ, దివ్యమ్ = శ్రేష్ఠ మైనదీ, వాజిహేషితసంఘుష్టమ్ = గుఱ్ఱముల సకిలింపులచేత ధ్వనింపచేయబడినదీ, తథా = మరియు, భూషణైః = అలంకారముల చేత, నాదితమ్ = ధ్వనింపచేయబడినదీ, రథైః = రథములచేతను, యానైః = వాహనములచేతను, విమానైశ్చ = ఉత్తమగృహములచేతను, తథా = మరియు, శుభైః = మంగళకరము లైన, హయగజైః = గుఱ్ఱములచేతను, ఏనుగులచేతను, శ్వేతాభ్రనిచయోపమైః = తెల్లని మేఘముల గుంపులతో సమానము లైన, చతుర్దన్తైః = నాలుగు దంతములుగల, వారణైశ్చ = మహాగజములచేతను, భూషితమ్ = అలంకరించబడినదీ, మత్తైః = మదించిన, మృగపక్షిభిః = మృగములతోను, పక్షులతోను, రుచిరద్వారమ్ = అందమైన ద్వారములు గలదీ, సుమహావీర్యైః = గొప్ప పరాక్రమముగల, సహస్రశః = వేలకొలది, యాతుధానైః = రాక్షసుల చేత, రక్షితమ్ = రక్షింపబడినది అయిన, రాక్షసాధిపతేః = రాక్షసరాజైన రావణునియొక్క గృహమును, గుప్తమ్ = రహస్యముగా, ఆవివేశ = ప్రవేశించెను.

తా. ఆ రావణుని గృహము స్వర్గము వలె ప్రకాశించుచుండెను. ఆ గృహమునందంతటను మధురమైన ధ్వనులు, అశ్వముల సకిలింపులు, భూషణ ధ్వనులు వినవచ్చుచుండెను. రథములు, వాహనములు, విమానములు, ఉత్తమ మైన అశ్వములు, గజములు, తెల్లని మేఘముల సముదాయము వంటి, నాలుగేసి దంతములు గల, మహాగజములు ఆ గృహమునకు అలంకారముగా ఉండెను. మదించిన లేళ్లతోను, పక్షులతోను, ద్వారములు ఒప్పుచుండెను. మహాపరాక్రమవంతు లైన వేలకొలది రాక్షసులు ఆ గృహమును రక్షించుచుండిరి. అట్టి రావణుని గృహమును హనుమంతుడు రహస్యముగా ప్రవేశించెను. 26, 27, 28

మూ. స హేమజామ్బూనదచక్రవాళం
మహార్హముక్తామణిభూషితాన్తమ్,
పరార్థ్యకాలాగురుచన్దనాక్తం
స రావణాన్తఃపురమావివేశ. 29

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే

చతుర్థః సర్గః

ప్ర. అ. సః = హనుమంతుడు, సహేమ = బంగారముతో కూడినది, చామీకరచక్రవాళమ్ = బంగారు ప్రాకారమండలము కలదీ, మహార్హముక్తామణిభూషితాన్తమ్ = చాలా మూల్యముగల ముత్యములతోను మణులతోను అలంకరింపబడిన మధ్య ప్రదేశము కలది, పరార్ధ్యకాలాగురుచన్దనార్హితమ్ = చాలా విలువ గల అగురువుతోను చందనముతోను తరపబడినదీ అయిన, రావణాన్తఃపురమ్ = రావణుని అంతఃపురమును, అవివేశ = ప్రవేశించెను.

తా. బంగారముతో నిండి ఉన్న ఆ రావణాంతఃపురము చుట్టూ బంగారు ప్రాకారము ఉండెను. మధ్యభాగము చాల విలువైన అగరువు, చందనము కలిపిన అలముతో తరుపబడెను. అట్టి రావణాంతఃపురములోనికి హనుమంతుడు ప్రవేశించెను. 29.

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో చతుర్థ సర్గ సమాప్తము.

అథ పఞ్చమః సర్గః

[రావణుని అంతఃపురములో అన్ని ప్రదేశములందు సీతను అన్వేషించి, ఆమె కానరాకపోవుటచే హనుమంతుడు విషాదము చెందుట.]

మూ. తతః స మధ్యంగతమంశుమన్తం
జ్యోత్స్నావితానం మహదుద్వమన్తమ్,
దదర్శ ధీమాన్ దివి భానుమన్తం
గోష్ఠే వృషం మత్తమివ భ్రమన్తమ్. 1

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, ధీమాన్ = బుద్ధిమంతుడైన, సః = హనుమంతుడు, మధ్యమ్ = ఆకాశమధ్యమును, గతమ్ = పొందినవాడూ, అంశుమన్తమ్ = కిరణములు కలవాడూ, మహత్ = గొప్ప, జ్యోత్స్నావితానమ్ = వెన్నెల విస్తారమును, ఉద్వమన్తమ్ = చిమ్ముచున్నవాడూ, గోష్ఠే = గోవులు నివసించు ప్రదేశమునందు, భ్రమన్తమ్ = తిరుగుచున్న, మత్తమ్ = మదించిన, వృషమివ = వృషభము వలె ఉన్నవాడూ అయిన, భానుమన్తమ్ = కిరణములు గల చంద్రుని, దివి = ఆకాశమునందు, దదర్శ = చూచెను.

తా. ఇంతలో ధీశాలి యైన ఆ హనుమంతుడు ఆకాశమధ్యలో ప్రవేశించిన చంద్రుని చూచెను. తెల్లని కిరణములు గల ఆ చంద్రుడు దట్టమైన వెన్నెలను వ్యాపింపచేయుచుండెను. గోశాలలో తిరుగుచున్న ఆబోతు వలె ఆ చంద్రుడు ఆకాశమునందు చూచుటకు చాల ముచ్చటగా ఉండెను. 1

మూ. లోకస్య పాపాని వినాశయన్తం
మహోదధిం చాపి సమేధయన్తమ్,
భూతాని సర్వాణి విరాజయన్తం
దదర్శ శీతాంశుమథాభియాన్తమ్ 2

ప్ర. అ. అథ=అటుపిమ్మట, లోకస్య = లోకముయొక్క, పాపాని = పాపములను, వినాశయన్తమ్ = నశింపచేయుచున్నవాడూ, మహోదధిమ్=మహాసముద్రమును, సమేధయన్తం చాపి = వృద్ధిపొందించుచున్నవాడూ, సర్వాణి = సమస్తమైన, భూతాని=ప్రాణులను (లేదా అగ్ని తప్ప నాలుగు మహాభూతములను), విరాజయన్తమ్ = ప్రకాశింపచేయుచున్నవాడూ, అభియాన్తమ్ = పైకి వచ్చుచున్నవాడూ అయిన, శీతాంశుమ్=చంద్రుని, దదర్శ=చూచెను.

తా. పైకి వచ్చుచున్న, చల్లని కిరణములు గల ఆ చంద్రుడు లోకముల పాపాల నన్నింటిని నశింపచేయుచు, అన్ని ప్రాణులను ప్రకాశింపచేయుచు, సముద్రము ఉప్పొంగునట్లు చేయుచుండెను. హనుమంతుడు అట్టి చంద్రుని చూచెను. 2

మూ. యా భాతి లక్ష్మీర్భువి మన్దరస్థా
తథా ప్రదోషేషు చ సాగరస్థా,
తథైవ తోయేషు చ పుష్కరస్థా
రరాజ సా చారునిశాకరస్థా. 3

ప్ర. అ. భువి = భూమియందు, యా = ఏ, లక్ష్మీః = లక్ష్మి (శోభ), మన్దరస్థా = మందరపర్వతమునం దున్నదై, భాతి = ప్రకాశించుచుండునో, తథా = అట్లే, ప్రదోషేషు = సాయంకాలములందు, సాగరస్థా = సముద్రముపై ఉన్న ఏలక్ష్మి ప్రకాశించుచుండునో, తథైవ=అట్లే, తోయేషు=ఉదకములలో, పుష్కరస్థా = పద్మములలో ఉన్న ఏ లక్ష్మి ప్రకాశించుచుండునో, సా = ఆ లక్ష్మి, చారునిశాకరస్థా = సుందరుడైన చంద్రునిలో ఉన్నదై, రరాజ = ప్రకాశించెను.

తా. ఈ భూతలమునందు, ఏ లక్ష్మి మందరపర్వతముపైన ఉండునో, సాయంసమయములందు ఏ లక్ష్మి సాగరముపై కనబడునో, ఉదకములలో, ఏ లక్ష్మి, పద్మములలో కనబడునో ఆ లక్ష్మియే అపుడు చక్కగా చంద్రుని ఆశ్రయించి ఉండెను. 3

మూ. హంసో యథా రాజతపఞ్జరస్థః
సింహో యథా మన్దరకన్దరస్థః,

వీరో యథా గర్వితకుఞ్జరస్థ
శ్చన్ద్రోఽపి బభ్రాజ తథామ్బరస్థః. 4

ప్ర. అ. రాజతపఞ్జరస్థః = బంగారు పంజరములో ఉన్న, హంసః = హంస, యథా = ఎట్లు ప్రకాశించునో, మన్దరకన్దరస్థః = మందరపర్వతగుహలో ఉన్న, సింహః = సింహము, యథా = ఎట్లు ప్రకాశించునో, గర్వితకుఞ్జరస్థః = గర్వించిన ఏనుగపై ఉన్న, వీరః = వీరుడు, యథా = ఎట్లు ప్రకాశించునో, అమ్బరస్థః = ఆకాశములో ఉన్న, చన్ద్రః = చంద్రుడు, తథా = అట్లు, బభ్రాజ = ప్రకాశించెను.

తా. వెండి పంజరములో ఉన్న హంస ఎట్లు ప్రకాశించునో, మందర పర్వతగుహలో ఉన్న సింహము ఎట్లు ప్రకాశించునో, గర్వించిన ఏనుగుపై కూర్చున్న వీరుడు ఎట్లు ప్రకాశించునో, ఆకాశమునందున్న చంద్రుడు ఆ విధముగా ప్రకాశించెను. 4

మూ. స్థితః కకుద్మానివ తీక్ష్ణశృఙ్గో
మహాచలః శ్వేత ఇవోచ్చశృఙ్గః,
హస్తీవ జామ్బూనదబద్ధశృఙ్గో
రరాజ చన్ద్రః పరిపూర్ణశృఙ్గః. 5

ప్ర. అ. తీక్ష్ణశృఙ్గః = తీక్ష్ణమైన కొమ్ములు గల, స్థితః = నిలిచి యున్న, కకుద్మానివ = ఎత్తైన మూపురము గల వృషభము వలె, ఉచ్చశృఙ్గః = ఎత్తైన, శిఖరములు గల, శ్వేతః = తెల్లని, మహాచలః ఇవ = మహాపర్వతము వలె, జామ్బూనదబద్ధశృఙ్గః = బంగారముతో కట్టబడిన దంతములు గల, హస్తీవ = ఏనుగ వలె, పరిపూర్ణశృఙ్గః = పూర్ణమైన కళలు గల, చన్ద్రః = చంద్రుడు, రరాజ = ప్రకాశించెను.

తా. పరిపూర్ణమైన కళలతో కూడిన ఆ చంద్రుడు, తీక్ష్ణమైన కొమ్ములు గల వృషభము వలె, ఉన్నతమైన శిఖరము గల తెల్లని మహాపర్వతము వలె, దంతములకు బంగారపు తొడుగు తొడిగిన ఏనుగు వలె ప్రకాశించెను. 5

మూ. వినష్టశీతామ్బుతుషారపఙ్కో
మహాగ్రహగ్రాహవినష్టపఙ్కః,

ప్రకాశలక్ష్మ్యాశ్రయనిర్మలాఙ్కో
రరాజ చన్ద్రో భగవాన్ శశాఙ్కః. 6

ప్ర. అ. వినష్టశీతామ్బుతుషారపఙ్కః = తొలగిన చల్లని ఉదకము (మంచు) యొక్క తుంపురు అనెడు పంకము కలవాడూ, మహాగ్రహగ్రాహవినష్టపఙ్కః = పెద్ద గ్రహ మైన సూర్యునియొక్క గ్రహణము చేత. అనగా సూర్యకిరణములు తన బింబముపై ప్రతిఫలించుటచేత, నశించిన మాలిన్యము కలవాడూ, ప్రకాశలక్ష్మ్యాశ్రయనిర్మలాఙ్కః = ప్రకాశలక్ష్మికి ఆశ్రయ మైన నిర్మల మైన మచ్చ కలవాడూ, శశాఙ్కః = చెవుల పిల్లి చిహ్నముగా కలవాడూ అయిన, భగవాన్ = పూజ్యు డైన, చన్ద్రః = చంద్రుడు, రరాజ = ప్రకాశించెను.

తా. చంద్రబింబము ఉదయించి, క్రమముగా పైపైకి రాగా అంత వరకు ఆ చంద్రబింబమును ఆవరించి ఉన్న మంచుతుంపర లను పంకము మెల్ల మెల్లగా తొలగిపోయెను. సూర్యకిరణములు ప్రతిబింబించుటచేత మాలిన్య మంతా పోయి, ఆ చంద్రబింబములో ఉన్న అంకము (మచ్చ) కూడ నిర్మలమై ప్రకాశ లక్ష్మికి ఆశ్రయ మయ్యెను. చెవులపిల్లి అను చిహ్నముతో కూడిన, పూజ్య మైన అట్టి చంద్రబింబము చాల ప్రకాశించుచుండెను. 6

మూ. శిలాతలం ప్రాప్య యథా మృగేన్ద్రో
మహారణం ప్రాప్య యథా గజేన్ద్రః,
రాజ్యం సమాసాద్య యథా నరేన్ద్ర
స్తథాప్రకాశో విరరాజ చన్ద్రః. 7

ప్ర. అ. ప్రకాశః = స్పష్టముగా కనబడుచున్న, చన్ద్రః = చంద్రుడు. మృగేన్ద్రః = సింహము, శిలాతలమ్ = చదు నైన రాతి పైభాగమును, ప్రాప్య = పొంది, యథా = ఎట్లో, గజేన్ద్రః = ఉత్తమ మైన గజము, మహారణమ్ = గొప్ప యుద్ధమును, ప్రాప్య = పొంది, యథా = ఎట్లో, తథా = అట్లు, విరరాజ = ప్రకాశించెను.

తా. ఆకాశముపైకి వచ్చుచున్న ఆ చంద్రుడు శిలాతలము పైకి ఎక్కి

నిలిచిన సింహము వలె, యుద్ధరంగములో ప్రవేశించిన మహాగజము వలె, రాజ్యమును పొందిన రాజు వలె ప్రకాశించెను.

మూ. ప్రకాశచన్ద్రోదయనష్టదోషః
ప్రవృత్తరక్షఃపిశితాశదోషః,
రామాభిరామేరితచిత్తదోషః
స్వర్గప్రకాశో భగవాన్ ప్రదోషః. 8

ప్ర. అ. ప్రకాశచన్ద్రోదయనష్టదోషః = ప్రకాశించుచున్న చంద్రుని ఉదయముచేత నశించిన చీకటి అను దోషము కలదీ, ప్రవృత్తరక్షఃపిశితాశదోషః = ప్రారంభమైన రాక్షసుల మాంసభోజన మను దోషము కలదీ, రామాభిరామేరిత చిత్తదోషః = స్త్రీల చేతను, వారి ప్రియుల చేతను విడువబడిన చిత్తమునందలి కోపరూప మైన దోషము కలదీ అయిన, భగవాన్ = పూజ్య మైన, ప్రదోషః = ప్రదోషసమయము, స్వర్గప్రకాశః = స్వర్గమువంటి ప్రకాశము కలది అయెను.

తా. స్వర్గము వలె ప్రకాశించుచున్న, పవిత్ర మైన ఆ సాయంకాల సమయమునందు చంద్రుడు ఉదయించి ప్రకాశించుచుండుటచే చీకటి నశించెను. రాక్షసులు మాంసభక్షణము ప్రారంభించిరి. వనితలు వారి ప్రియులు తమ మనస్సులలోని కోపములను విడచి కలియుచుండిరి. 8

మూ. తన్త్రీస్వనాః కర్ణసుఖాః ప్రవృత్తాః
స్వపన్తి నార్యః పతిభిః సువృత్తాః,
నక్తంచరాశ్చాపి తథా ప్రవృత్తా
విహర్తుమత్యద్భుతరౌద్రవృత్తాః. 9

ప్ర. అ. కర్ణసుఖాః = చెవులకు సుఖకరము లైన, తన్త్రీస్వనాః = వీణా తంత్రుల ధ్వనులు, ప్రవృత్తాః = ప్రారంభ మైనవి. సువృత్తాః = మంచి చరిత్ర గల, నార్యః = స్త్రీలు, పతిభిః = భర్తలతో, స్వపన్తి = శయనించుచుండిరి. తథా = అట్లే, అత్యద్భుతరౌద్రవృత్తాః = మిక్కిలి ఆశ్చర్యకర మైన ప్రవర్తన గల, నక్తంచరాశ్చాపి = రాక్షసులు కూడ, విహర్తుమ్ = విహరించుటకు, ప్రవృత్తాః = ప్రారంభించిరి.

తా. ఆ సమయమునందు, చెవులకు ఇంపైన వీణాధ్వనులు వినవచ్చుచుండెను. పతివ్రత లైన స్త్రీలు భర్తలతో కలిసి శయనించుచుండిరి. ఆశ్చర్యమును కలిగించు భయంకర మైన పనులు చేయు నిశాచరులు కూడా సంచరించుచుండిరి. 9

మూ. మత్తప్రమత్తాని సమాకులాని
రథాశ్వభద్రాసనసంకులాని,
వీరః శ్రియా చాపి సమాకులాని
దదర్శ ధీమాన్ స కపిః కులాని.

ప్ర. అ. వీరః = వీరుడూ, ధీమాన్ = బుద్ధిమంతుడూ అయిన, సః కపిః = ఆ హనుమంతుడు, మత్తప్రమత్తాని = మదించి ఏమరుపాటుతో ఉన్న జనులు కలవీ, సమాకులాని = జనులతో నిండినవీ, రథాశ్వభద్రాసనసంకులాని = రథములతోను, అశ్వములతోను, భద్రజాతికి చెందిన ఏనుగులతోను, ఉత్తమ మైన ఆసనములతోను నిండినవీ, శ్రియా చాపి = ఐశ్వర్యముతో, సమాకులాని = కలకలలాడుచున్నవీ అయిన, కులాని = గృహములను, దదర్శ = చూచెను.

తా. వీరుడూ, బుద్ధిమంతుడూ అయిన ఆ హనుమంతుడు అనేక విధము లైన గృహములను చూచెను. కొన్ని గృహములు మదించి ఏమరుపాటుతో ఉన్న జనులతో నిండి ఉండెను. కొన్ని, రథములతోను, అశ్వములతోను, భద్రజాతికి చెందిన గజములతోను, ఉత్తమము లైన ఆసనములతోను, నిండి యుండెను. ఆ గృహములన్నీ లక్ష్మితో కలకలలాడుచుండెను. 10

మూ. పరస్పరం చాధికమాక్షిపన్తి
భుజాంశ్చ పీనానధినిక్షిపన్తి.
మత్తప్రలాపానధికం క్షిపన్తి
మత్తాని చాన్యోన్యమధిక్షిపన్తి. 11

ప్ర. అ. పరస్పరమ్ = ఒకరి నొకరు, అధికమ్=అధికముగా, ఆక్షిపన్తి = పరిహసించుచున్నవారూ, పీనాన్ = బలిసిన, భుజాన్ చ = భుజములను, అధినిక్షిపన్తి = కదల్చుచున్నవారూ, అధికమ్ = అధికముగా, మత్తప్రలాపాన్= మదించిన ప్రేలాపనలను, క్షిపన్తి = విసరుకొనుచున్నవారూ, మత్తాని=మదించిన.

వారై, పరస్పరమ్=పరస్పరమూ, అధిక్షిపన్తి = ఆక్షేపించుకొనుచున్నవారూ (ఇవన్నీ రాలోవు శ్లోకములోని 'రక్షాంసి' అనుదానికి విశేషణములు).

తా. ఆ గృహములలోని రాక్షసులు ఒకరినొకరు పరిహసించుకొనుచు బలిసిన బాహువులు ఇటు అటు ఆడించుచుండిరి. కొందరు మద్యపానమత్తులై అధికముగా ప్రేలాపనలు చేయుచుండిరి. కొందరు పరస్పరము అధిక్షేపించుకొను చుండిరి. అట్టి రాక్షసులను హనుమంతుడు చూచెను. 11

మూ. రక్షాంసి వక్షాంసి చ విక్షిపన్తి
గాత్రాణి కాన్తాసు చ విక్షిపన్తి,
రూపాణి చిత్రాణి చ విక్షిపన్తి
దృఢాని చాపాని చ విక్షిపన్తి. 12

ప్ర. అ. వక్షాంసి=వక్షఃస్థలములను, విక్షిపన్తి=విరచుకొనుచున్నవారూ, కాన్తాసు = స్త్రీలపై, గాత్రాణి = శరీరమును, విక్షిపన్తి = పడవేయుచున్నవారూ, చిత్రాణి = విచిత్రములైన, రూపాణి = రూపములను, విక్షిపన్తి = ప్రసరింప చేయుచున్నవారూ, దృఢాని = దృఢములైన, చాపాని = ధనస్సులను, విక్షిపన్తి = ఆడించుచున్నవారూ అయిన, రక్షాంసి=రాక్షసులను, (దదర్శ=చూచెను).

తా. కొందరు రాక్షసులు రొమ్ములు విరచుకొనుచుండిరి. కొందరు తమ ప్రియురాండ్రపై పడుచుండిరి. కొందరు విచిత్రములైన రూపములు ప్రదర్శించు చుండిరి. మరి కొందరు దృఢములైన ధనస్సులు లాగుచుండిరి. 12

మూ. దదర్శ కాన్తాశ్చ సమాలభన్త్య
స్తథా పరాస్తత్ర పునః స్వపన్త్యః,
సురూపవక్త్రాశ్చ తథా హసన్త్యః
క్రుద్ధాః పరాశ్చాపి వినిఃశ్వసన్త్యః. 13

ప్ర. అ. కాన్తాః చ = కొందరు స్త్రీలు, సమాలభన్త్యః = శరీరమునకు చందనాదులు పూసికొనుచు, (ఆసన్=ఉండిరి). తథా = అట్లే, తత్ర=అక్కడ, అపరాః పునః = మరి కొందరు స్త్రీలైతే, స్వపన్త్యః = నిద్రపోవుచుండిరి. తథా = అట్లే, సురూపవక్త్రాః చ=మంచి రూపము, ముఖములు గల మరి కొందరు

స్త్రీలు, హసన్త్యః = నవ్వుచుండిరి. పరాః చ = మరి కొందరు స్త్రీలు, క్రుద్ధాః = కోపించినవారై, వినిఃశ్వసన్త్యః = నిట్టూర్పు విడచుచుండిరి. అట్టి స్త్రీలను, దదర్శ = చూచెను.

తా. ఆ గృహములలో కొందరు సుందరాంగులు శరీరములకు చందనాదులు పూసికొనుచుండిరి. కొందరు నిద్రపోవుచుండిరి. మంచి రూపము, అందమైన ముఖములుగల మరి కొందరు నవ్వుచుండిరి. కొందరు స్త్రీలు ప్రియులపై కోపించి నిట్టూర్పులు విడచుచుండిరి. అట్టి స్త్రీలను హనుమంతుడు చూచెను. 13

మూ. మహాగజైశ్చాపి తథా నదద్భిః
సుపూజితైశ్చాపి తథా సుసద్భిః,
రరాజ వీరైశ్చ వినిఃశ్వసద్భి
ర్హ్రదో భుజఙ్గైరివ నిఃశ్వసద్భిః. 14

ప్ర. అ. తథా = అట్లే, నదద్భిః = ధ్వనిచేయుచున్న, మహాగజైశ్చాపి = మహాగజములతోను, తథా = మరియు, సుపూజితైః = బాగుగా పూజింపబడిన, సుసద్భిః చాపి = ఉత్తమపురుషులతోను, రరాజ = ప్రకాశించెను, వినిఃశ్వసద్భిః = అధికబలశాలు లగుటచేత దీర్ఘమైన శ్వాసలు విడచుచున్న, వీరైశ్చ = వీరులతో, నిఃశ్వసద్భిః = నిట్టూర్చుచున్న, భుజఙ్గైః = సర్పములతో, హ్రదః ఇవ = మడుగు వలె, రరాజ = ప్రకాశించెను.

తా. ఆ నగరము ధ్వని చేయుచున్న మహాగజములతోను, సంమానార్హులైన సత్పురుషులతోను నిండి యుండెను. దీర్ఘనిఃశ్వాసములు విడచుచున్న వీరులతో ఆ నగరము బుసలు కొట్టుచున్న సర్పములతో నిండిన మడుగు వలె ప్రకాశించెను. 14

మూ. బుద్ధిప్రధానాన్ రుచిరాభిధానాన్
సంశ్రద్దధానాన్ జగతః ప్రధానాన్,
నానావిధానాన్ రుచిరాభిధానాన్
దదర్శ తస్యాం పురి యాతుధానాన్. 15

ప్ర. అ. బుద్ధిప్రధానాన్ = బుద్ధియే ప్రధానముగా కలవారు, రుచిరాభి

దానాన్ = అందమైన మాటలు కలవారు, సంశ్రద్ధధానాన్ = మంచి శ్రద్ధ కలవారు, జగతః = జగత్తునకు, ప్రధానాన్ = ప్రధానులు, నానావిధానాన్ = అనేకవిధము లైన ప్రవృత్తులు కలవారూ, రుచిరాభిధానాన్ = అందమైన పేర్లు కలవారూ అయిన, యాతుధానాన్ = రాక్షసులను, తస్యామ్ = ఆ, పురి = పట్టణమునందు, దదర్శ = చూచెను.

తా. హనుమంతుడు ఆ నగరములో ఎందరో బుద్ధిజీవు లైన, అనగా వివిధ విద్యలలో ప్రవీణు లైన రాక్షసులను చూచెను. వారందరును మనోహరముగా మాటలాడుచు తమ తమ విద్యాకర్తవ్యాదులందు మంచి శ్రద్ధతో అనేకవిధము లైన కార్యములు చేయుచు జగత్తులో ప్రధాను లై ఉండిరి. వారి పేర్లు కూడ మనోహరముగా ఉండెను. 15

మూ. ననన్ద దృష్ట్వా స చ తాన్ సురూపా
న్నానాగుణానాత్మగుణానురూపాన్,
విద్యోతమానాన్స తదానురూపాన్
దదర్శ కాంశ్చిచ్చ పునర్విరూపాన్. 16

ప్ర. అ. సః = ఆ హనుమంతుడు, సురూపాన్ = మంచి రూపములు కలవారూ, నానాగుణాన్ = అనేకవిధము లైన సద్గుణములు కలవారూ, ఆత్మగుణానురూపాన్ = తమ తమ గుణములకు అనుగుణముగా ఉన్నవారూ, విద్యోతమానాన్ = ప్రకాశించుచున్నవారూ అయిన, తాన్ = ఆ బుద్ధిప్రధాను లైన పండితులను, దృష్ట్వా = చూచి, ననన్ద = సంతోషించెను. తదా = అప్పుడు, సః = ఆ హనుమంతుడు, విరూపాన్ = వికృత మైన రూపము కలవారు, అనురూపాన్ = తమ రూపములకు అనుగుణముగా ఉన్నవారూ అయిన, కాంశ్చిత్ పునః = మరి కొందరిని కూడా, దదర్శ = చూచెను.

తా. మంచి రూపము గల ఆ బుద్ధిజీవు లందరూ అనేకసద్గుణములతో ఒప్పుచుండిరి. తమ తమ విద్యాదులకు అనుగుణముగా ప్రవర్తించుచు ప్రకాశించుచుండిరి. వారిని చూచి హనుమంతుడు సంతోషించెను. అక్కడ వికృతరూపములు గల మరి కొందరు రాక్షసులు కూడ కనబడిరి. వారి ప్రవృత్తులు వారి రూపములకు అనుగుణముగ ఉండెను. 16

మూ. తతో వరార్హాః సువిశుద్ధభావా
స్తేషాం స్త్రియస్తత్ర మహానుభావాః,
ప్రియేషు పానేషు చ సక్తభావా
దదర్శ తారా ఇవ సుప్రభావాః. 17

ప్ర. అ. తతః=అటుపిమ్మట, తత్ర=అక్కడ, వరార్హాః=ఉత్తమమైన యోగ్యత కలవారూ, మహానుభావాః=గొప్ప సామర్థ్యము కలవారూ, ప్రియేషు=ప్రియులయందు, పానేషు చ=పానములందును, సక్తభావాః = ఆసక్తి గల హృదయములు కలవారూ, సుప్రభావాః=మంచి ప్రభావము గల, తారాః ఇవ=నక్షత్రముల వలె ఉన్నవారూ అయిన, తేషాం స్త్రియః=ఆ రాక్షసులయొక్క స్త్రీలను, దదర్శ=చూచెను.

తా. పిమ్మట ఆ హనుమంతుడు ఆ గృహములలో అత్యుత్తమమైన గుణసంపద గలవారూ, గొప్ప ప్రభావము కలవారూ అయిన స్త్రీలను చూచెను. రాక్షసుల భార్యలైన ఆ స్త్రీలు తమ తమ ప్రియులపై ప్రేమాతిశయము కలవారై, మద్యపానాసక్తులై ఉండిరి. మంచి ప్రభావము గల నక్షత్రముల వలె ప్రకాశించుచుండిరి. 17

మూ. శ్రియా జ్వలన్తీస్త్రపయోపగూఢా
నిశీథకాలే రమణోపగూఢాః,
దదర్శ కాశ్చిత్ప్రమదోపగూఢా
యథా విహఙ్గాః కుసుమోపగూఢాః. 18

ప్ర. అ. శ్రియా = కాంతితో, జ్వలన్తీః = ప్రకాశించుచున్నవారూ, త్రపయా=సిగ్గుచేత, ఉపగూఢాః=అధికముగా ఆక్రమించబడినవారూ, నిశీథకాలే=అర్ధరాత్రసమయమునందు, రమణోపగూఢాః=ప్రియులచేత కౌగలించుకొనబడినవారూ, ప్రమదోపగూఢాః=అత్యధికమైన ఆనందముచేత కౌగలించుకొనబడినవారూ, కుసుమోపగూఢాః = పుష్పములచేత కప్పబడిన, విహఙ్గాః యథా=పక్షుల వలె ఉన్నవారూ అయిన, కాశ్చిత్=కొందరు స్త్రీలను, దదర్శ=చూచెను.

తా. కాంతిలో ప్రకాశించుచున్న కొందరు స్త్రీలు అర్ధరాత్రమునందు తమ ప్రియుల కౌగలింతలలో చిక్కి సిగ్గుపడుచు, అత్యానందభరిత లై ఉండిరి. వారు పుష్పములు కప్పిన పక్షుల వలె ఉండిరి. అట్టి స్త్రీలను కూడ కొందరిని హనుమంతుడు చూచెను. 18

మూ. అన్యాః పున ర్హర్మ్యతలోపవిష్టా
స్తత్ర ప్రియాంకేషు సుఖోపవిష్టాః,
భర్తుః ప్రియా ధర్మపరా నివిష్టా
దదర్శ ధీమాన్ మదనాభివిష్టాః. 19

ప్ర. అ. ధీమాన్ = బుద్ధిమంతు డైన హనుమంతుడు, హర్మ్యతలోపవిష్టాః = మేడల పైభాగమునం దున్నవారై, తత్ర = అక్కడ, ప్రియాంకేషు = ప్రియుల ఒడులలో, సుఖోపవిష్టాః = సుఖముగా కూర్చున్నవారూ, భర్తుః = భర్తకు, ప్రియాః = ఇష్ట మైనవారూ, ధర్మపరాః = ధర్మమునందు ఆసక్తి కలవారూ, మదనాభివిష్టాః = మన్మథునిచేత ఆవేశింపబడినవారూ, నివిష్టాః = అనుభవింపబడినవారూ అయిన, అన్యాః = మరికొందరు స్త్రీలను, దదర్శ = చూచెను.

తా. మరి కొందరు స్త్రీలు మేడల పైభాగములపై, భర్తల ఒడులలో సుఖముగా కూర్చుండిరి. మన్మథావేశముతో కూడిన వారందరు భర్తల ప్రేమకు పాత్రలై, వారితో రతికేళులు సలుపుచుండిరి. వారందరు ధర్మమార్గమును అనుసరించుచుండిరి. అట్టి స్త్రీలను హనుమంతుడు చూచెను. 19

మూ. అప్రావృతాః కాఞ్చనరాజివర్ణాః
కాశ్చిత్పరార్ధ్యా స్తపనీయవర్ణాః,
పునశ్చ కాశ్చిచ్ఛశలక్ష్మవర్ణాః
కాన్తప్రహీణా రుచిరాఙ్గవర్ణాః. 20

ప్ర. అ. అప్రావృతాః = వస్త్రవిహీన లైన, కాఞ్చనరాజివర్ణాః = బంగారు రేఖల వంటి వర్ణము కల స్త్రీలను, పరార్ధ్యాః = అత్యానందకర మైన సంభోగమునకు తగిన, తపనీయవర్ణాః = పుటము వేసిన బంగారము వంటి రంగు గల, కాశ్చిత్ = మరికొందరు స్త్రీలను, పునశ్చ = మరియు, శశలక్ష్మవర్ణాః = చంద్రుని లోని కలంకము వంటి వర్ణము గల (చామనచాయ గల), కాశ్చిత్ = మరి

కొందరిని. రుచిరాఙ్గవర్ణాః = అందమైన అవయవములు, వర్ణము గల, కాన్త ప్రహీణాః = ప్రియులు లేని మరికొందరిని. (దదర్శ = చూచెను).

తా. అక్కడ హనుమంతునకు కనబడిన స్త్రీలలో కొందరు వస్త్రవిహీన లై బంగారు తీగల వలె ఉండిరి. అత్యధిక సంభోగానందము నివ్వగలిగిన మరి కొందరు పుటము పట్టిన బంగారము రంగులో ఉండిరి. కొందరి శరీర వర్ణము చంద్రునిలో మచ్చ రంగు వలె ఉండెను. అందమైన అవయవములు, వర్ణము గల మరి కొందరు ప్రియవియోగముతో బాధపడుచుండిరి. 20

మూ. తతః ప్రియాన్ ప్రాప్య మనోభిరామాన్
సుప్రీతియుక్తాః సుమనోఽభిరామాః,
గృహేషు హృష్టాః పరమాభిరామాః
హరిప్రవీరః స దదర్శ రామాః. 21

ప్ర. అ. హరిప్రవీరః = ఆ వానరవీరుడు, తతః = అటుపిమ్మట, మనోభి రామాన్ = మనస్సుకు ఆనందమును కలిగించు, ప్రియాన్ = ప్రియులను, ప్రాప్య = పొంది, సుప్రీతియుక్తాః = మంచి ఆనందముతో కూడినవారు, సుమనోభి రామాః = పుష్పములు వలె మనస్సును ఆకర్షించువారు, పరమాభిరామాః = మిక్కిలి సౌందర్యవతులు, గృహేషు = తమ తమ గృహములలో, హృష్టాః = ఆనందముతో కూడినవారూ అయిన, రామాః = స్త్రీలను, దదర్శ = చూచెను. (లేదా గృహేషు గృహములలో, చూచెను అని అర్థము).

తా. అక్కడ స్త్రీ లందరును అతి సౌందర్యవతు లై, పుష్పముల వలె మనస్సును ఆకర్షించుచు, తమ మనస్సులకు ఇష్టులైన ప్రియులను చేరి ఆనందించు చుండిరి. ఈ విధముగ తమ తమ గృహములలో సుఖముగా ఉన్న స్త్రీలను హనుమంతుడు చూచెను. 21

మూ. చన్ద్రప్రకాశాశ్చ హి వక్త్రమాలా
వక్రాక్షిపక్ష్మాశ్చ సునేత్రమాలాః,
విభూషణానాం చ దదర్శ మాలాః,
శతహ్రదానామివ చారుమాలాః. 22

ప్ర. అ. చన్ద్రప్రకాశాః=చంద్రుని వంటి ప్రకాశము గల, వక్త్రమాలాః = ముఖపంక్తులను, వక్రాక్షిపక్ష్మాః = వంకరగా ఉన్న కనుల రెప్పలు గల, సునేత్రమాలాః = అందమైన నేత్రపంక్తులను, శతహ్రదానామ్ = మెరపుల యొక్క, చారుమాలాః = అందమైన నేత్రపంక్తులను, శతహ్రదానామ్ = మెరపులయొక్క, చారుమాలాః = అందమైన మాలల వలె ఉన్న, విభూషణానామ్ = అలంకారములయొక్క, మాలాః చ = మాలలను, దదర్శ=చూచెను.

తా. అక్కడ హనుమంతునకు చంద్రుని వలె ప్రకాశించుచున్న ముఖముల పంక్తులు, రెప్పలు వంకరగా ఉన్న అందమైన నేత్రముల పంక్తులు, మెరపుల పంక్తుల వలె ఉన్న అలంకారముల పంక్తులు కనబడెను. 22

మూ. న త్వేవ సీతాం పరమాభిజాతాం
పథి స్థితే రాజకులే ప్రజాతామ్,
లతాం ప్రఫుల్లామివ సాధు జాతాం
దదర్శ తన్వీం మనసాభిజాతామ్. 23

ప్ర. అ. పరమాభిజాతామ్ = గొప్ప సౌందర్యము కలది, పథి = ధర్మమార్గమునందు, స్థితే = ఉన్న, రాజకులే = రాజవంశమునందు, ప్రజాతామ్ = ఆవిర్భవించినది, సాధు = బాగుగా, జాతామ్ = పుట్టిన (బాగుగా పెరిగిన), ప్రఫుల్లామ్=వికసించిన, లతామ్ ఇవ=లత వలె ఉన్నది, తన్వీమ్=సన్ననిది, మనసా = మనస్సుచేత, అభిజాతామ్=పుట్టినదీ అయిన, సీతాం తు = సీత నైతే, న దదర్శ = చూడలేదు

తా. హనుమంతునకు ఇందరు స్త్రీలు కనబడినారు కాని, ఉత్తమసౌందర్యవంతురాలూ, ధార్మిక మైన రాజవంశమునందు జనించినదీ (ఆవిర్భవించినదీ), చక్కగా పెరిగిన, పుష్పించిన లతవలె ఉండునదీ, సన్నని శరీరము గలదీ, మనస్సుచేత నిర్మింపబడినదా అన్నట్లు అతిసౌకుమార్యము కలదీ అయిన సీత మాత్రము కనబడలేదు. 23

మూ. సనాతనే వర్త్మని సంనివిష్టాం
రామేక్షణాం తాం మదనాభివిష్టామ్,

భర్తుర్మనః శ్రీమదనుప్రవిష్టాం
స్త్రీభ్యో వరాభ్యశ్చ సదా విశిష్టామ్. 24

ప్ర. అ. సనాతనే = అతిప్రాచీన మైన. వర్త్మని = ధర్మమార్గమునందు. సంనివిష్టామ్=నిలచి ఉన్నదీ, రామేక్షణామ్=మనోహర మైన నేత్రములు కలదీ, (లేదా రామునియందే దృష్టి కలదీ), మదనాభివిష్టామ్=మన్మథునిచేత ఆవేశింపబడినదీ, శ్రీమత్=శోభాయుక్త మైన, భర్తుః=భర్తయొక్క, మనః=మనస్సును, అనుప్రవిష్టామ్ = ప్రవేశించినదీ, వరాభ్యః = శ్రేష్ఠ మైన. స్త్రీభ్యశ్చ=స్త్రీలకంటె, సదా = ఎల్లప్పుడు, విశిష్టామ్ = ఉత్తమురాలూ అయిన, తామ్ = ఆ సీతను, (న దదర్శ = చూడలేదు).

తా. (24, 25, 26 శ్లోకాలను 23 వ శ్లోకముతో అన్వయము). ఆ సీత అతిపురాతనకాలమునుండి వచ్చుచున్న ధర్మమార్గమునందు స్థిరముగా నిలచినది. రాముని మనస్సులో స్థిరముగా నిలచి ఉన్నది ఆమె అన్ని కాలములందును, శ్రేష్ఠ మైన స్త్రీలు అందరికంటె కూడ చాల ఉత్తమురాలు. అట్టి సీత మాత్రము కనబడలేదు.

మూ. ఉష్ణార్దితాం సానుసృతాస్రకణ్ఠీం
పురా వరార్హోత్తమనిష్కకణ్ఠీమ్
సుజాతపక్ష్మామభిరక్తకణ్ఠీం
వనేఽప్రనృత్తామివ నీలకణ్ఠీమ్. 25

ప్ర. అ. ఉష్ణార్దితామ్=విరహతాపముచేత పీడింపబడినదీ, సానుసృతాస్రకణ్ఠీమ్ = అవిచ్ఛిన్నముగా ఉన్న కన్నీళ్లు కంఠమునందు కలదీ, పురా = పూర్వము, వరార్హోత్తమనిష్కకణ్ఠీమ్=అమూల్యము ఉత్తమము అయిన పతకము కంఠమునందు కలదీ, సుజాతపక్ష్మామ్ = చక్కగా పుట్టిన (అందమైన) రెప్పలు కలదీ. అభిరక్తకణ్ఠీమ్=మధుర మైన కంఠస్వరము కలదీ, వనే=వనమునందు, అప్రనృత్తామ్ = నాట్యము చేయని, నీలకణ్ఠీమివ=ఆడు నెమలి వలె ఉన్న (సీతను మాత్రము చూడలేదు).

తా. విరహతాపముతో బాధపడుచున్న ఆ సీత కంఠము నిరంతరము బాష్పములతో నిండి ఉన్నది. ఆమె పూర్వము కంఠమునందు సువర్ణనిష్కమును

భరించేవిధి కాని ఇప్పుడు దానిని భరించుటలేదు. ఆమె కంఠరేఖలు దట్టముగా అందముగా ఉండును. కంఠస్వరము స్నేహభరితమై ఉండును. నాట్యము మాని అడవిలో నివసించు అడు నెమలి వలె ఉన్న ఆ సీత మాత్రము హనుమంతునకు కనబడలేదు. 25

మూ. అవ్యక్తరేఖామివ చన్ద్రరేఖాం
పాంసుప్రదిగ్ధామివ హేమరేఖామ్,
క్షతప్రరూఢామివ బాణరేఖాం
వాయుప్రభిన్నామివ మేఘరేఖామ్. 26

ప్ర. అ. అవ్యక్తరేఖామ్ = అస్పష్టమైన రేఖ గల, చన్ద్రరేఖామివ = చంద్రరేఖ వలె ఉన్నదీ, పాంసుప్రదిగ్ధామ్ = పరాగముచేత పూయబడిన, హేమరేఖామివ = బంగారము రేఖ వలె ఉన్నదీ, క్షతప్రరూఢామ్ = గాయమునందు మొలచిన, బాణరేఖామివ = బాణముయొక్క రేఖ వలె ఉన్నదీ, వాయుప్రభిన్నామ్ = వాయువుచేత చెదరగొట్టబడిన, మేఘరేఖామివ = మేఘపంక్తి వలె ఉన్నదీ అయిన, సీతను మాత్రము చూడలేదు.

తా. సీత అస్పష్టమైన ఆకారము గల చంద్రకళ వలె, పరాగము కప్పిన బంగారు రేఖ వలె, గాయము తగిలి, అది మానిపోయినను ఆనవాలుగా నిలచిన బాణము దెబ్బవలన కలిగిన రేఖ వలె, గాలిచేత చెదరగొట్టబడిన మేఘరేఖ వలె ఉండెను. అట్టి సీతమాత్రము హనుమంతునకు కనబడలేదు. 26

మూ. సీతామపశ్యన్ మనుజేశ్వరస్య,
రామస్య పత్నీం వదతాం వరస్య
బభూవ దుఃఖాభిహతశ్చిరస్య,
ప్లవఙ్గమో మన్ద ఇవాచిరస్య. 27

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
పఞ్చమః సర్గః

ప్ర. అ. ప్లవఙ్గమః = హనుమంతుడు, వదతామ్ = మాటలాడువారిలో, వరస్య = శ్రేష్ఠుడూ, మనుజేశ్వరస్య = మనుజుల ప్రభుడూ అయిన, రామస్య =

రామునియొక్క, పత్నీమ్=భార్యయైన, సీతామ్=సీతను, చిరస్య=చిరకాలము, అపశ్యన్=చూడనివాడై, దుఃఖాభిహతః=దుఃఖముచేత కొట్టబడినవాడై, అచిరస్య =కొంచెము సమయము పాటు, మన్దః ఇవ=మందుడు వలె, అభూత్=అయెను.

తా. హనుమంతుడు ఇంత సేపు వెదకిన పిమ్మట కూడ, మాట నేర్పు కలవారిలో శ్రేష్ఠుడూ, మానవుల ప్రభువూ అయిన రాముని భార్య అయిన సీత కనబడకపోవుటచే చాల దుఃఖాక్రాంతుడై, కొన్ని క్షణముల పాటు ఉత్సాహ శూన్యుడు అయ్యెను. 27

"బాలానందిని" అని శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో ఐదవ సర్గ సమాప్తము.

అథ షష్ఠః సర్గః

[హనుమంతుడు సీతకై రావణుని అంతఃపురములో అన్వేషించుట]

మూ. స నికామం విమానేషు విషణ్ణః కామరూపధృక్,
విచచార పునర్లఙ్కాం లాఘవేన సమన్వితః. 1

ప్ర. అ. కామరూపధృక్ = ఇచ్ఛానుసారముగా రూపములను ధరించు, సః = ఆ హనుమంతుడు, విమానేషు = గృహములయందు (అన్వేషించి), నికామమ్ = మిక్కిలి, విషణ్ణః = దిగులు చెందినవాడై, లాఘవేన = నేర్పుతో (లేదా శీఘ్రత్వముతో) సమన్వితః = కూడినవాడై, పునః = మరల, లఙ్కామ్ = లంకను, విచచార = సంచరించెను.

తా. స్వేచ్ఛానుసారముగా రూపములను ధరింప సమర్థుడైన ఆ హనుమంతుడు ఆ యా భవనములలో అన్వేషించిన పిదప కూడ సీత కనబడక పోవుటచే దిగులు చెంది మరల ఆ లంకాపట్టణమును నేర్పుతో పరిశీలించుచు సంచరించెను. 1

మూ. ఆససాదాథ లక్ష్మీవాన్రాక్షసేన్ద్రనివేశనమ్,
ప్రాకారేణార్కవర్ణేన భాస్వరేణాభిసంవృతమ్. 2

ప్ర. అ. అథ = అటుపిమ్మట, లక్ష్మీవాన్ = శోభాయుక్తుడైన హనుమంతుడు. అర్కవర్ణేన = సూర్యుని వర్ణము కల, భాస్వరేణ = ప్రకాశించుచున్న, ప్రాకారేణ = ప్రాకారముచేత, అభిసంవృతమ్ = చుట్టబడి ఉన్న, రాక్షసేన్ద్రనివేశనమ్ = రావణుని గృహమును, ఆససాద = సమీపించెను.

తా. పిమ్మట, శోభాశాలియైన ఆ హనుమంతుడు, చుట్టూ బాలసూర్యుని వర్ణము వంటి వర్ణము గల ప్రకాశించుచున్న ప్రాకారము గల రావణుని గృహమును సమీపించెను. 2

మూ. రక్షితం రాక్షసైర్భీమైః సింహైరివ మహావనమ్,
సమీక్షమాణో భవనం చకాశే కపికుఞ్జరః. 3

ప్ర. అ. సింహైః = సింహములచేత, మహావనమివ = మహావనమును వలె, భీమైః = భయంకరు లైన, రాక్షసైః = రాక్షసులచేత, రక్షితమ్ = రక్షింపబడిన, భవనమ్ = గృహమును, సమీక్షమాణః = పరిశీలించుచు, కపికుఞ్జరః = హనుమంతుడు, చకాశే = ప్రకాశించెను.

తా. సింహములచేత మహారణ్యము రక్షింపబడుచున్నట్లు, భయంకరు లైన రాక్షసులచేత రక్షింపబడుచున్న రావణుని గృహమును పరిశీలనపూర్వకముగా చూచుచున్న ఆ హనుమంతుడు ప్రకాశించెను. 3

మూ. రూప్యకోపహితైశ్చిత్రైస్తోరణైర్హేమభూషితైః,
విచిత్రాభిశ్చ కక్ష్యాభిర్ద్వారైశ్చ రుచిరైర్వృతమ్. 4

ప్ర. అ. (నాల్గవ శ్లోకమునుంచి పదమూడవ శ్లోకము వరకు వరి శ్లోకములలో ఉన్న ద్వితీయాంతము లన్నీ పదమూడవ శ్లోకములోని "వేశ్మ" (గృహము) అను దానికి విశేషణములు).

రూప్యకోపహితైః = వెండితో అలంకరింపబడినవి, చిత్రైః = ఆశ్చర్యకరము లైనవీ, హేమభూషితైః = బంగారముచేత అలంకరింపబడినవీ అయిన, తోరణైః = ముఖద్వారములతోను, విచిత్రాభిః = విచిత్రము లైన, కక్ష్యాభిః = వాకిళ్లతోను, రుచిరైః = సుందరము లైన, ద్వారైశ్చ = ద్వారములతోను, వృతమ్ = కూడిన (గృహమును చూచెను).

తా. రావణుని గృహములోని ముఖద్వారము లన్నీ వెండితోను, బంగారముతోను, అలంకరింపబడెను. వాకిళ్లు సుందరములై ఆశ్చర్యకరములుగా ఉండెను ద్వారము లన్నీ చాల అందముగా ఉండెను. 4

మూ. గజాస్థితైర్మహామాత్రైః శూరైశ్చ విగతశ్రమైః,
ఉపస్థితమసంహార్యైర్హయైః స్యన్దనయాయిభిః. 5

ప్ర. అ. గజాస్థితైః = గజములను అధిష్ఠించి ఉన్నవారూ, శూరైః = శూరులూ, విగతశ్రమైః = తొలగిన శ్రమ గలవారూ అయిన, మహామాత్రైః =

గజపాలకులచేతను, అసంహార్యైః=సంహరింప శక్యముకాని, హయైః=అశ్వముల చేతను (అశ్వారూఢులచేతను), స్యన్దనయాయిభిః=రథములపై నెక్కి సంచరించు వారిచేతను, ఉపస్థితమ్=చేరబడిన, (భవనమును చూచెను).

తా. రావణభవనమునందు, శూరులు, ఏ మాత్రము శ్రమ నెరుగనివారు అయిన గజపాలకులు గజములను అధిష్ఠించి ఉపస్థితులై ఉండిరి. ఎవ్వరును సంహరింప శక్యము కాని అశ్వికులు, రథముల నధిష్ఠించి సంచరించు వీరులు కూడ అక్కడ ఉండిరి. 5

మూ. సింహవ్యాఘ్రతనుత్రాణైర్దాన్తకాఞ్చనరాజతైః,
ఘోషవద్భిర్విచిత్రైశ్చ సదా విచరితం రథైః. 6

ప్ర. అ. సింహవ్యాఘ్రతనుత్రాణైః=సింహముల చర్మములతోను వ్యాఘ్రముల చర్మములతోను నిర్మించిన కవచములు గల, దాన్తకాఞ్చనరాజతైః=దంతముతోను, బంగారముతోను. వెండితోను అలంకరించబడిన, ఘోషవద్భిః=ధ్వని గల, విచిత్రైః=విచిత్రములైన, రథైః = రథములచేత, సదా = ఎల్లప్పుడూ, విచరితమ్=సంచరించబడిన (రావణభవనమును చూచెను).

తా. దంతపుసగిషీతో బంగారు వెండి అలంకారములతో విచిత్రములుగా ఉన్న రథములు అధిక మగు ధ్వని చేయుచు సర్వదా ఆ భవనప్రాంతమునందు సంచరించుచుండెను. ఆ రథములలో సింహవ్యాఘ్రచర్మలతో నిర్మించిన కవచములు అమర్చి ఉండెను. 6

మూ. బహురత్నసమాకీర్ణం పరార్ధ్యాసనభాజనమ్,
మహారథసమావాసం మహారథమహాసనమ్. 7

ప్ర. అ. బహురత్నసమాకీర్ణమ్=అనేకరత్నములతో నిండినదీ, పరార్ధ్యాసనభాజనమ్ = అమూల్యమైన ఆసనములు పాత్రలూ కలదీ, మహారథసమావాసమ్=మహారథులకు నివాసస్థానమూ, మహారథమహాసనమ్=గొప్ప రథములూ గొప్ప ఆసనములూ కలదీ, (అయిన రావణభవనమును చూచెను).

తా. ఆ రావణగృహము అనేకరత్నములతో అలంకృతమై అమూల్యములైన ఆసనములతోను, పాత్రలతోను నిండి యుండెను. మహారథులు (ఒకే సమ

యమున వదకొండు వేల ధనుర్ధరులతో యుద్ధము చేయువారు) అక్కడ నివసించుచుండిరి. ఆ భవనములో పెద్ద పెద్ద రథములు, ఆసనములు ఉండెను.

మూ. దృశ్యైశ్చ పరమోదారైస్తైస్తైశ్చ మృగపక్షిభిః,
వివిధైర్బహుసాహస్రైః పరిపూర్ణం సమన్తతః. 8

ప్ర. అ. దృశ్యైః = చూడదగిన, పరమోదారైః = చాల అందమైనవీ, వివిధైః = అనేకవిధములైన, బహుసాహస్రైః = అనేకవేల సంఖ్యలో ఉన్న, తైస్తైః = ఆ యా, మృగపక్షిభిః = మృగములతోను, పక్షులతోను, సమన్తతః = అంతటా, పరిపూర్ణమ్ = నిండి ఉన్న (భవనమును చూచెను).

తా. ఆ రావణభవనమునందు ఎటు చూచినను అనేకవిధములైన ఆ యా మృగములు, పక్షులు వేల కొలది ఉండెను. అందమైన ఆ మృగపక్ష్యాదులు చూచుటకు చాల ముచ్చట గొల్పునవై ఉండెను. 8

మూ. వినీతైరన్తపాలైశ్చ రక్షోభిశ్చ సురక్షితమ్,
ముఖ్యాభిశ్చ వరస్త్రీభిః పరిపూర్ణం సమన్తతః. 9

ప్ర. అ. వినీతైః = శిక్షితులూ, అన్తపాలైః = మధ్యభాగమును (లేదా సరిహద్దుప్రదేశములను) రక్షించువారూ అయిన, రక్షోభిః = రాక్షసులచేత, సురక్షితమ్ = బాగుగా రక్షింపబడినదీ, ముఖ్యాభిః = ముఖ్యలైన, వరస్త్రీభిః = శ్రేష్ఠలైన స్త్రీలతో, సమన్తతః = అంతటా, పరిపూర్ణమ్ = నిండినదీ అయిన భవనమును చూచెను.

తా. రక్షణాదికార్యములందు మంచి శిక్షణ పొందిన రాక్షసులు ఆ భవన ప్రాంతమును అంతనూ రక్షించుచుండిరి. ఆ భవనము ముఖ్యలైన ఎందరో ఉత్తమస్త్రీలతో నిండి యుండెను. 9

మూ. ముదితప్రమదారత్నం రాక్షసేన్ద్రనివేశనమ్,
వరాభరణసంహ్రాదైః సముద్రస్వననిస్స్వనమ్. 10

ప్ర. అ. ముదితప్రమదారత్నమ్ = ఆనందించిన స్త్రీరత్నములు కలదీ, రాక్షసేన్ద్రనివేశనమ్ = రావణుని నివాసమైనదీ, వరాభరణసంహ్రాదైః = శ్రేష్ఠము

లైన ఆభరణముల ధ్వనులతో, సముద్రస్వననిస్వనమ్ = సముద్రధ్వని వంటి ధ్వని కలదీ అయిన (ఆ భవనమును ప్రవేశించెను).

తా. రావణుని నివాసస్థాన మైన ఆ గృహములో ఎందరో ఉత్తమస్త్రీలు ఆనందముతో నివసించుచుండిరి. సముద్రధ్వని వంటి ఉత్తమాలంకారముల ధ్వని ఆ భవనమునుండి వినవచ్చుచుండెను. 10

మూ. తద్రాజగుణసంపన్నం ముఖ్యైశ్చాగురుచన్దనైః,
మహాజనైః సమాకీర్ణం సింహైరివ మహద్వనమ్. 11

ప్ర. అ. రాజగుణసంపన్నమ్ = రాజచిహ్నములతో కూడినదీ, ముఖ్యైః = శ్రేష్ఠ మైన, అగరుచన్దనైః = అగరువులతోను చందనములతోను (కూడినదీ), సింహైః = సింహములతో వ్యాప్త మైన, మహత్ వనమివ = మహారణ్యము వలె, మహాజనైః = మహాజనులతో, సమాకీర్ణమ్ = వ్యాప్తమూ అయిన (ఆ భవనమును చూచెను).

తా. ఆ భవనములో అక్కడక్కడ ఛత్రచామరాది రాజచిహ్నములు కనబడుచుండెను. అది అతిశ్రేష్ఠము లైన అగరుచందనాదుల సువాసనతో నిండియుండెను. మహాజనులతో (మాననీయులైనవారితో) నిండిన ఆ భవనము సింహములతో మహారణ్యము వలె శోభిల్లుచుండెను. 11

మూ. భేరీమృదఙ్గాభిరుతం శఙ్ఖఘోషనినాదితమ్,
నిత్యార్చితం పర్వహుతం పూజితం రాక్షసైః సదా. 12

ప్ర. అ. భేరీమృదఙ్గాభిరుతమ్ = భేరీలచేతను మృదంగములచేతను ధ్వనింపచేయబడినదీ, శఙ్ఖఘోషనినాదితమ్ = శంఖముల ధ్వనులచే ప్రతిధ్వనింపచేయబడినదీ, నిత్యార్చితమ్ = నిత్యము పూజింపబడినదీ, పర్వహుతమ్ = పౌర్ణమి అమావాస్య మొద లైన పర్వములందు హోమములు చేయబడినదీ, సదా = ఎల్లప్పుడు, రాక్షసైః = రాక్షసులచేత, పూజితమ్ = పూజింపబడినదీ, అయిన (భవనమును చూచెను).

తా. ఆ భవనము భేరీమృదంగధ్వనులతోను, శంఖనాదములతోను ప్రతిధ్వనించుచుండెను. ఆ భవనమునందు నిత్యార్చనలే కాక పూర్ణిమ అమావాస్య

మొదలైన పర్వములందు వివిధహోమములు కూడ జరుగుచుండును. రాక్షసు
లందరూ నిత్యమూ, దానిని పూజించుచుందురు. 12

మూ. సముద్రమివ గమ్భీరం సముద్రమివ నిస్స్వనమ్,
మహాత్మనో మహద్వేశ్మ మహారత్నపరిచ్ఛదమ్. 13
మహారత్నసమాకీర్ణం దదర్శ స మహాకపిః.

ప్ర. అ. సముద్రమివ=సముద్రము వలె, గమ్భీరమ్ = గంభీర మైనదీ, నిస్స్వనమ్ = ధ్వనిలేని, సముద్రమివ = సముద్రము వలె ఉన్నదీ, మహారత్న పరిచ్ఛదమ్ = మహారత్నములు పొదిగిన పై కప్పు కలదీ, మహారత్నసమాకీర్ణమ్ = గొప్ప రత్నములతో వ్యాప్తమూ అయిన, మహాత్మనః = మహాత్ము డైన రావణునియొక్క, మహత్=గొప్ప దైన, వేశ్మ=గృహమును, సః = ఆ, మహాకపిః = హనుమంతుడు, దదర్శ=చూచెను.

తా. ఆ భవనమధ్యభాగము సముద్రమధ్యము వలె గంభీరమై నిశ్శబ్దముగా ఉండెను. దాని పైకప్పునకు అనేకమహారత్నములు పొదిగి యుండెను. ఆ భవనము ఎక్కడ చూచినను మహారత్నములతో నిండి ఉండెను. మహాత్ము డైన రావణుని ఆ మహాభవనమును హనుమంతుడు చూచెను. 13

మూ. విరాజమానం వపుషా గజాశ్వరథసంకులమ్. 14
లఙ్కాభరణమిత్యేవ సోఽమన్యత మహాకపిః.
చచార హనుమాం స్తత్ర రావణస్య సమీపతః. 15

ప్ర. అ. వపుషా = ఆకారముతో, విరాజమానమ్ = ప్రకాశించుచున్నదీ, గజాశ్వరథసంకులమ్ = గజములతోను, అశ్వములతోను, రథములతోను ఇరుకుగా ఉన్నదీ అయిన ఆ భవనమును, లఙ్కాభరణమ్ ఇత్యేవ = లంకకే ఆభరణ మని, సః=ఆ, మహాకపిః = హనుమంతుడు, అమన్యత = తలచెను. హనుమాన్=హనుమంతుడు, తత్ర=అక్కడ, రావణస్య = రావణునియొక్క, సమీపతః=సమీపమునందు, చచార = సంచరించెను.

తా. ఆకారమునందు అత్యద్భుతముగా ప్రకాశించుచు, గజాశ్వరథము లతో క్రిక్కిరిసి ఉన్న ఆ రావణప్రాసాదము లంకకే అలంకార మని భావించుచు ఆ హనుమంతుడు రావణుని సమీపమున సంచరించెను. 14, 15

మూ. గృహాద్గృహం రాక్షసానాముద్యానాని చ సర్వశః,
వీక్షమాణో౽ప్యసంత్రస్తః ప్రాసాదాంశ్చ చచార సః. 16

ప్ర. అ. రాక్షసానామ్ = రాక్షసులయొక్క, గృహాత్ = గృహమునుండి, గృహమ్ = గృహమును, ఉద్యానాని చ = ఉద్యానములను, సర్వశః = నలువైపుల, వీక్షమాణః అపి = చూచుచు, అసంత్రస్తః = భయపడనివాడై, ప్రాసాదాంశ్చ = ప్రాసాదములను కూడ, చచార = సంచరించెను.

తా. ఒక గృహమునుండి మరియొక గృహమునకు వెళ్లుచు రాక్షసులగృహము లన్నీ చూచుచు, ఉద్యానములను కూడ నలువైపుల చూచుచు ఏ మాత్రము భయము లేనివాడై, ప్రాసాదములను (ధనికుల మహాభవనములను) కూడ చూచుచు సంచరించెను. 16

మూ. అవప్లుత్య మహావేగః ప్రహస్తస్య నివేశనమ్,
తతో౽న్యత్పుప్లువే వేశ్మ మహాపార్శ్వస్య వీర్యవాన్. 17

ప్ర. అ. మహావీర్యః = గొప్ప పరాక్రమము గలవాడూ, మహావేగః = మహావేగము గలవాడూ అయిన హనుమంతుడు, ప్రహస్తస్య = ప్రహస్తుని యొక్క, నివేశనమ్ = గృహమును గూర్చి, అవప్లుత్య = దుమికి, తతః = అక్కడినుండి, మహాపార్శ్వస్య = మహాపార్శ్వునియొక్క, అన్యత్ = మరియొక, వేశ్మ = గృహమును గూర్చి, పుప్లువే = దుమికెను.

తా. పరాక్రమశాలి యైన హనుమంతుడు మహావేగవంతుడై, ముందుగా ప్రహస్తుని గృహముమీదికి దుమికి, అక్కడినుండి మహాపార్శ్వుని ప్రాసాదము మీదికి దుమికెను. 17

మూ. అథ మేఘప్రతీకాశం కుమ్భకర్ణనివేశనమ్,
విభీషణస్య చ తథా పుప్లువే స మహాకపిః. 18

ప్ర. అ. అథ = అటు పిమ్మట, సః = ఆ, మహాకపిః = హనుమంతుడు, మేఘప్రతీకాశమ్ = మేఘముతో సమాన మైన, కుమ్భకర్ణనివేశనమ్ = కుంభకర్ణుని గృహమును గూర్చి, తథా = మరియు, విభీషణస్య = విభీషణునియొక్క గృహమును గూర్చి, పుప్లువే = ఎగిరెను.

తా. పిమ్మట ఆ హనుమంతుడు మేఘముతో సమాన మైన కుంభకర్ణుని గృహము మీదకు, విభీషణుని గృహముమీదకు దుమికెను. 18

మూ. మహోదరస్య చ తథా విరూపాక్షస్య చైవ హి,
విద్యుజ్జిహ్వస్య భవనం విద్యున్మాలే స్తథైవ చ, 19
వజ్రదంష్ట్రస్య చ తథా పుప్లువే స మహాకపిః.

ప్ర. అ. సః=ఆ, మహాకపిః=హనుమంతుడు, మహోదరస్య=మహోదరునియొక్క, తథా=అట్లే, విరూపాక్షస్య చైవ హి= విరూపాక్షునియొక్క, విద్యుజ్జిహ్వస్య=విద్యుజ్జిహ్వునియొక్క, తథైవ చ=అట్లే, విద్యున్మాలేః=విద్యున్మాలియొక్క, తథైవ=అట్లే, వజ్రదంష్ట్రస్య=వజ్రదంష్ట్రునియొక్క, భవనమ్=భవనమును గూర్చి, పుప్లువే=ఎగిరెను.

తా. హనుమంతుడు క్రమముగా మహోదరుడు, విరూపాక్షుడు విద్యుజ్జిహ్వుడు, విద్యున్మాలి, వజ్రదంష్ట్రుడు అను రాక్షసుల భవనములమీదకు దుమికెను 19

మూ. శుకస్య చ మహాతేజాః సారణస్య చ ధీమతః.20
తథా చేన్ద్రజితో వేశ్మ జగామ హరియూథపః.

ప్ర. అ. మహాతేజాః=గొప్ప తేజస్సు గల, హరియూథపః=వానరసైన్యపాలకు డైన హనుమంతుడు, శుకస్య=శుకునియొక్క, ధీమతః=బుద్ధిమంతు డైన, సారణస్య=సారణునియొక్క, తథా=అట్లే, ఇన్ద్రజితః=ఇంద్రజిత్తుయొక్క, వేశ్మ=గృహమును గూర్చి, జగామ=వెళ్ళెను.

తా. తేజశ్శాలీ, వానరసైన్యపాలకుడూ అయిన హనుమంతుడు, శుకుని గృహమునకు, బుద్ధిమంతు డైన సారణుని గృహమునకు, ఇంద్రజిత్తు గృహమునకు కూడ వెళ్లెను. 20

మూ. జమ్బుమాలేః సుమాలేశ్చ జగామ హరిసత్తమః. 21
రశ్మికేతోశ్చ భవనం సూర్యకేతో స్తథైవ చ,
వజ్రకాయస్య చ తథా పుప్లువే స మహాకపిః. 22

ప్ర. అ. హరిసత్తమః = ఆ వానరశ్రేష్ఠుడు, అమ్శుమాలేః = అంశుమాలి యొక్క గృహమును గూర్చి, సుమాలేశ్చ = సుమాలి గృహమును గూర్చి, ఆగామ = వెళ్లెను. సః = ఆ, మహాకపిః = హనుమంతుడు, రశ్మికేతోః = రశ్మికేతువుయొక్క, తథైవ చ = అట్లే, సూర్యకేతోః = సూర్యకేతువుయొక్క, తథా = అట్లు, వజ్రకాయస్య = వజ్రకాయునియొక్క, భవనమ్ = భవనమును గూర్చి, పుప్లువే = ఎగిరెను.

తా. వానరశ్రేష్ఠుడైన ఆ హనుమంతుడు - అంశుమాలి, సుమాలి, కేతువు, సూర్యకేతువు, వజ్రకాయుడు అను రాక్షసుల గృహముల మీదికి కూడ దుమికి అక్కడ అన్వేషించెను. 21, 22

మూ. ధూమ్రాక్షస్య చ సంపాతేర్భవనం మారుతాత్మజః,
విద్యుద్రూపస్య భీమస్య ఘనస్య విఘనస్య చ. 23
శుకనాసస్య వక్రస్య శఠస్య వికటస్య చ.
బ్రహ్మకర్ణస్య దంష్ట్రిస్య రోమశస్య చ రక్షసః. 24
యుద్ధోన్మత్తస్య మత్తస్య ధ్వజగ్రీవస్య నాదినః,
విద్యుజ్జిహ్వేన్ద్రజిహ్వానాం తథా హస్తిముఖస్య చ. 25
కరాళస్య పిశాచస్య శోణితాక్షస్య చైవ హి.

ప్ర. అ. మారుతాత్మజః = హనుమంతుడు, ధూమ్రాక్షస్య = ధూమ్రాక్షుని యొక్క, సంపాతేః = సంపాతియొక్క, విద్యుద్రూపస్య = విద్యుద్రూపుని యొక్క, భీమస్య = భీమునియొక్క, ఘనస్య = ఘనునియొక్క, విఘనస్య చ = విఘనునియొక్క, శుకనాసస్య = శుకనాసుని యొక్క, వక్రస్య = వక్రుని యొక్క, శఠస్య = శఠునియొక్క, వికటస్య చ = వికటునియొక్క, బ్రహ్మకర్ణస్య = బ్రహ్మకర్ణునియొక్క, దంష్ట్రిస్య = దంష్ట్రినియొక్క, రోమశస్య = రోమశుడను, రక్షసః = రాక్షసునియొక్క, యుద్ధోన్మత్తస్య = యుద్ధోన్మత్తుని యొక్క, మత్తస్య = మత్తునియొక్క, ధ్వజగ్రీవస్య = ధ్వజగ్రీవునియొక్క, నాదినః = నాదియొక్క, విద్యుజ్జిహ్వేన్ద్రజిహ్వానామ్ = విద్యుజ్జిహ్వులయొక్క, ఇంద్రజిహ్వులయొక్క, తథా = అట్లే, హస్తిముఖస్య చ = హస్తిముఖుని యొక్క, కరాళస్య = కరాళునియొక్క, పిశాచస్య = పిశాచునియొక్క, శోణితాక్షస్య చైవ హి = శోణితాక్షుని యొక్క, భవనమ్ = భవనమును గూర్చి, (దుమికెను)

తా. ధూమ్రాక్షుడు, సంపాతి, విద్యుద్రూపుడు, భీముడు, ఘనుడు, విఘనుడు, శుకనాసుడు, వక్రుడు, శఠుడు, వికటుడు, బ్రహ్మకర్ణుడు, దంష్ట్రుడు, రోమశుడు, యుద్ధోన్మత్తుడు, మత్తుడు, ధ్వజగ్రీవుడు, నాది, విద్యుజ్జిహ్వులు, ఇంద్రజిహ్వులు, హస్తిముఖుడు, కరాళుడు, పిశాచుడు, శోణితాక్షుడు అను రాక్షసుల గృహముల పైకి గూడ హనుమంతుడు దుమికెను. 23, 24, 25.

మూ. క్రమమాణః క్రమేణైవ హనుమాన్మారుతాత్మజః. 26
తేషు తేషు మహార్హేషు భవనేషు మహాయశాః,
తేషామృద్ధిమతామృద్ధిం దదర్శ స మహాకపిః. 27

ప్ర. అ. మారుతాత్మజః=వాయుపుత్రుడూ, మహాయశాః=గొప్ప కీర్తి కలవాడూ, మహాకపిః=వానరులలో గొప్పవాడూ అయిన, సః హనుమాన్=ఆ హనుమంతుడు, మహార్హేషు=శ్రేష్ఠము లైన, తేషు తేషు=ఆ యా, భవనేషు=భవనములలో, క్రమేణైవ=క్రమము చేత, క్రమమాణః=సంచరించుచు, ఋద్ధిమతామ్=ఐశ్వర్యవంతులైన, తేషామ్=ఆ రాక్షసులయొక్క, ఋద్ధిమ్=ఐశ్వర్యమును, దదర్శ=చూచెను.

తా. వానరశ్రేష్ఠుడూ, మహాకీర్తిశాలీ, వాయుపుత్రుడూ అయిన ఆ హనుమంతుడు ఆ యా భవనములను అన్నింటినీ వరుసగా వెదకుచు, ఐశ్వర్యవంతులైన ఆ యా రాక్షసుల సమృద్ధిని చూచెను. 26, 27

మూ. సర్వేషాం సమతిక్రమ్య భవనాని సమన్తతః,
ఆససాదాథ లక్ష్మీవాన్ రాక్షసేన్ద్రనివేశనమ్. 28

ప్ర. అ. లక్ష్మీవాన్=శోభావంతుడైన హనుమంతుడు, సమన్తతః=నలువైపులనున్న, సర్వేషామ్=అందరియొక్క, భవనాని=భవనములను, సమతిక్రమ్య=దాటి, అథ=అటుపిమ్మట, రాక్షసేన్ద్రనివేశనమ్=రావణుని గృహమును, ఆససాద=సమీపించెను.

తా. శోభాయుక్తుడైన హనుమంతుడు, రావణుని భవనమునకు నలుప్రక్కలా ఉన్న ప్రహస్తాదుల గృహములను దాటి, పిమ్మట రావణుని భవనము చేరెను. 28

మూ. రావణస్యోపశాయిన్యో దదర్శ హరిసత్తమః,
విచరన్ హరిశార్దూలో రాక్షసీర్వికృతేక్షణాః, 29
శూలముద్గరహస్తాశ్చ శక్తితోమరధారిణీః.

ప్ర. అ. హరిశార్దూలః = వానరులలో శార్దూలము వంటివాడూ, హరిసత్తమః = వానరశ్రేష్ఠుడూ, అయిన హనుమంతుడు, విచరన్ = సంచరించుచు, రావణస్య = రావణునికి, ఉపశాయిన్యః = సమీపమునందు శయనించి ఉన్నవారూ, వికృతేక్షణాః = వికృతము లైన నేత్రములు కలవారూ, శూలముద్గరహస్తాశ్చ = శూలములు, ముద్గరములు హస్తములందు గలవారూ, శక్తితోమరధారిణీః = శక్తులను, తోమరములను ధరించినవారూ అయిన, రాక్షసీః = రాక్షసస్త్రీలను, దదర్శ = చూచెను.

తా. వానరశ్రేష్ఠు డైన ఆ హనుమంతుడు అచట సంచరించుచు రావణుని సమీపమున శయనించి ఉన్న, భయంకర మైన నేత్రములు గల రాక్షసస్త్రీలను చూచెను. అతని అంగరక్షక లైన ఆ రాక్షసస్త్రీలు, శూలములు, ముద్గరములు, శక్తులు, తోమరములు మొదలైన ఆయుధములను ధరించి ఉండిరి. 29

మూ. దదర్శ వివిధాన్ గుల్మాన్ తస్య రక్షఃపతేర్గృహే, 30
రాక్షసాంశ్చ మహాకాయాన్నానాప్రహరణోద్యతాన్.

ప్ర. అ. తస్య = ఆ, రక్షఃపతేః = రాక్షసాధిపతియొక్క, గృహే = గృహమునందు, వివిధాన్ = అనేకవిధము లైన, గుల్మాన్ = సేనావిభాగములను, మహాకాయాన్ = పెద్ద దేహములు కలవారూ, నానాప్రహరణోద్యతాన్ = ఎత్తబడిన అనేక విధము లైన ఆయుధములు గలవారూ అయిన, రాక్షసాంశ్చ = రాక్షసులను కూడ, దదర్శ = చూచెను.

తా. హనుమంతుడు ఆ రావణుని భవనమునందు అనేకవిధము లైన సైనికుల గుల్మములను (సేనా విభాగములను), అనేక విధము లైన ఆయుధములను ప్రయోగించుటకు సిద్ధముగా ఉంచుకొనిన, పెద్ద పెద్ద దేహములు గల రాక్షసులను చూచెను. 30

మూ. రక్తాన్ శ్వేతాన్ సితాంశ్చైవ హరీంశ్చాపి మహాజవాన్,
కులీనాన్ రూపసంపన్నాన్ గజాన్పరగజారుజాన్,

నిష్ఠితాన్ గజశిక్షాయామైరావతసమాన్యుధి. 32
నిహన్తౄన్ పరసైన్యానాం గృహే తస్మిన్ దదర్శ సః.
క్షరతశ్చ యథా మేఘాన్ స్రవతశ్చ యథా గిరీన్, 33
మేఘస్తనితనిర్ఘోషాన్ దుర్ధర్షాన్ సమరే పరైః.

ప్ర. అ. సః = ఆ హనుమంతుడు, తస్మిన్ = ఆ, గృహే = గృహము నందు, రక్తాన్ = ఎఱ్ఱనివీ, శ్వేతాన్ = తెల్లనివీ, సితాంశ్చైవ = కొంచెము తెల్లనివీ, మహాజవాన్ = గొప్ప వేగము గలవీ అయిన, హరీంశ్చాపి = గుఱ్ఱములనూ, కులీనాన్ = మంచి జాతియందు పుట్టినవీ, రూపసంపన్నాన్ = రూపముతో కూడినవీ, పరగజారుజాన్ = శత్రుగజములను పీడించునవీ, గజశిక్షయామ్ = గజశిక్షయందు, నిష్ఠితాన్ = మంచి జ్ఞానము గలవీ, ఐరావతసమాన్ = ఐరావతముతో సమానమైనవీ, యుధి = యుద్ధమునందు, పరసైన్యానామ్ = శత్రుసైన్యములకు, నిహన్తౄన్ = సంహారకరములైనవీ, క్షరతః = మదోదకమును స్రవించుచున్నవీ, మేఘాన్ యథా = వర్షించుచున్న మేఘములవలెనున్నవీ, స్రవతః = జలము స్రవించుచున్న, గిరీన్ యథా = పర్వతముల వలె నున్నవీ, మేఘస్తనితనిర్ఘోషాన్ = మేఘముల ఉరుముల వంటి ఘీంకారములు కలవీ, సమరే = యుద్ధమునందు, పరైః = శత్రువులచేత, దుర్ధర్షాన్ = ఎదిరింప శక్యము కానివీ అయిన, గజాన్ = ఏనుగులనూ, దదర్శ = చూచెను.

తా. హనుమంతుడు ఆ గృహమునందు మహావేగము గల గుఱ్ఱములను చూచెను. వాటిలో కొన్ని ఎఱ్ఱగాను, కొన్ని చాల తెల్లగాను, కొన్ని కొంచెము తెల్లగాను ఉండెను. అట్లే అతడక్కడ మంచి శిక్షణ పొందిన ఐరావతము వంటి గజములను కూడ చూచెను. ఉత్తమజాతికి చెందిన ఆ గజములు మంచి ఆకారములతో శత్రుగజములకు పీడ కలిగించునవిగా ఉండెను. పరుల సైన్యములను సంహరింపగల సామర్థ్యము గలవై, నిరంతరము మదోదకము స్రవించు ఆ గజములు వర్షించు మేఘముల వలె, జలపాతములతో గూడిన పర్వతముల వలె ఉండెను. మేఘముల ఉరుములవంటి ఘీంకారము గల వాటిని యుద్ధరంగములో శత్రువు లెవ్వరూ ఎదిరింపజాలరు. 31, 32, 33

మూ. సహస్రం వాహినీస్తత్ర జామ్బూనదపరిష్కృతాః, 34
హేమజాలపరిచ్ఛన్నాస్తరుణాదిత్యసన్నిభాః,

దదర్శ రాక్షసేన్ద్రస్య రావణస్య నివేశనే. 35

ప్ర. అ. తత్ర = అక్కడ, రాక్షసేన్ద్రస్య = రాక్షసరాజైన, రావణస్య = రావణునియొక్క, నివేశనే = గృహమునందు, జామ్బూనదపరిష్కృతాః = బంగారముచేత అలంకరింపబడినవీ, హేమజాలపరిచ్ఛన్నాః = బంగారము జాలులచే కప్పబడినవీ, తరుణాదిత్యసన్నిభాః = బాగా పైకి వచ్చిన సూర్యునితో సమానమైనవీ అయిన, సహస్రమ్ = వేలకొలది, వాహినీః = సేనావిభాగములను, దదర్శ = చూచెను.

తా. హనుమంతుడు అక్కడ రావణగృహమునందు, ముదిరిన సూర్యుడువలె ప్రకాశించుచున్న వెయ్యి సేనావిభాగములను చూచెను. అవన్నియు బంగారముతో కప్పి అలంకరింపబడి ఉండెను.

వి. 'వాహిని' అనగా ఒక సేనావిభాగము. వాహినిలో 81 ఏనుగులు, 81 రథములు, 243 గుఱ్ఱములు, 405 కాలి బంటులు ఉందురు. 34, 35

మూ. శిబికా వివిధాకారాః స కపిర్మారుతాత్మజః.
లతాగృహాణి చిత్రాణి చిత్రశాలాగృహాణి చ. 36
క్రీడాగృహాణి చాన్యాని దారుపర్వతకానపి.
కామస్య గృహకం రమ్యం దివాగృహకమేవ చ. 37
దదర్శ రాక్షసేన్ద్రస్య రావణస్య నివేశనే.

ప్ర. అ. మారుతాత్మజః = వాయుదేవుని పుత్రుడైన, సః కపిః = ఆ హనుమంతుడు, రాక్షసేన్ద్రస్య = రాక్షసరాజైన, రావణస్య = రావణునియొక్క, నివేశనే = గృహమునందు, వివిధాకారాః = అనేకవిధములైన ఆకారములు గల శిబికాః = పల్లకీలను, చిత్రాణి = ఆశ్చర్యకరములైన, లతాగృహాణి = లతా గృహములను (తీగలతో అల్లిన గృహములను), చిత్రశాలాగృహాణి = చిత్ర శాలల గృహములను (గోడలపై వివిధ వర్ణ చిత్రములు నిర్మించిన గృహములను), అన్యాని = ఇతరములైన, క్రీడాగృహాణి = క్రీడార్థమై నిర్మించిన గృహములను, దారుపర్వతకానపి = కఱ్ఱతో నిర్మించిన చిన్న పర్వతములను, కామస్య = మన్మథుని, గృహకమ్ = గృహమును (మన్మథక్రీడల కుపయోగించు

శయ్యాగారమును), రమ్యమ్ = సుందరమైన, దివాగృహకమేవ చ = పగటి సమయమును గడపు గృహమును, దదర్శ = చూచెను.

తా. వాయుపుత్రుడైన ఆ హనుమంతుడు రాక్షసేంద్రుడైన రావణుని భవనములో అనేక విధములైన ఆకారములు గల పల్లకీలను, విచిత్రములైన లతాగృహములను, చిత్రశాలలను, ఇతరమైన క్రీడాగృహములను, కఱ్ఱతో నిర్మించిన చిన్న పర్వతములను, కామోపభోగములు అనుభవించు గృహమును. పగటి భాగమును గడపు సుందరమైన గృహమును చూచెను. 36, 37

మూ. స మన్దరగిరిప్రఖ్యం మయూరస్థానసంకులమ్, 38
ధ్వజయష్టిభి రాకీర్ణం దదర్శ భవనోత్తమమ్,
అనేకరత్నసంకీర్ణం నిధిజాలం సమన్తతః, 39
ధీరనిష్ఠితకర్మాన్తం గృహం భూతపతేరివ.

ప్ర. అ. సః = ఆ హనుమంతుడు, మన్దరగిరిప్రఖ్యమ్ = మందరపర్వతముతో సమానమూ, మయూరస్థానసంకులమ్ = నెమళ్ల నివాసస్థానములతో వ్యాకులముగా నున్నదీ, ధ్వజయష్టిభిః = ధ్వజములచేత, ఆకీర్ణమ్ = వ్యాప్తమూ, ధీరనిష్ఠితకర్మాన్తమ్ = ధీరులచేత అధిష్ఠింపబడిన కార్యనిర్వహణము గలదీ, భూతపతేః = కుబేరునియొక్క, గృహమివ = గృహమువలె ఉన్నదీ అయిన, భవనోత్తమమ్ = శ్రేష్ఠమైన భవనమును, సమన్తతః = అంతటను, అనేకరత్నసంకీర్ణమ్ = అనేకమైన రత్నములతో నిండిన, నిధిజాలమ్ = నిధుల సముదాయమును, దదర్శ = చూచెను.

తా. మందరపర్వతము వలె, కుబేరభవనము వలె, ఉన్న ఆ రావణభవనము నెమళ్లు నివసించు ప్రదేశములతో వ్యాకులమై, ధ్వజముల దండములతో నిండి ఉండెను. ఆ భవనమునందు, ఎక్కడ చూచిన అనేక రత్నములతో నిండిన అనేక నిధులుండెను. అక్కడ సమర్థులైన పురుషులు ఆ యా కార్యముల నిర్వహణమును పర్యవేక్షించుచుండిరి. 39

మూ. అర్చిర్భిశ్చాపి రత్నానాం తేజసా రావణస్య చ, 40
విరరాజాథ తద్వేశ్మ రశ్మిమానివ రశ్మిభిః.

ప్ర. అ. తత్=ఆ, వేశ్మ=భవనము, రత్నానామ్=రత్నముల యొక్క, అర్చిర్భిశ్చాపి=కిరణములతోను, రావణస్య=రావణునియొక్క, తేజసా చ=తేజస్సుచేతను, రశ్మిభిః=కిరణములతో, రశ్మిమానివ=సూర్యుడు వలె, విరరాజ=ప్రకాశించెను 40

తా. ఆ భవనము రత్నముల కిరణము చేతను, రావణుని తేజస్సు చేతను కిరణములతో సూర్యుడు ప్రకాశించునట్లు ప్రకాశించెను. 45

మూ. జాంబూనదమయాన్యేవ శయనాన్యాసనాని చ, 41
భాజనాని చ ముఖ్యాని దదర్శ హరియూథపః.

ప్ర. అ. హరియూథపః=వానరసైన్యసంరక్షకుడైన హనుమంతుడు, జాంబూనదమయాన్యేవ=బంగారముతోనే చేయబడిన, శయనాని=శయనములను, ఆసనాని చ=ఆసనములను, ముఖ్యాని=ముఖ్యములైన, భాజనాని=పాత్రలను, దదర్శ=చూచెను.

తా. అక్కడ హనుమంతుడు చూచిన శయనములు, ఆసనములు, ప్రధానమైన పాత్రలూ కూడ బంగారముతోనే చేయబడినవి. 41

మూ. మధ్వాసవకృతక్లేదం మణిభాజనసంకులమ్, 42
మనోరమమసంబాధం కుబేరభవనం యథా,
నూపురాణాం చ ఘోషేణ కాంచీనాం నినదేన చ, 43
మృదంగతలఘోషైశ్చ ఘోషవద్భిర్వినాదితమ్,
ప్రాసాదసంఘాతయుతం స్త్రీరత్నశతసంకులమ్, 44
సువ్యూఢకక్ష్యం హనుమాన్ ప్రవివేశ మహాగృహమ్.

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
షష్ఠః సర్గః.

ప్ర. అ. మధ్వాసవకృతక్లేదమ్=తేనెతో తయారుచేసిన మద్యముచేత చేయబడిన తడుపు గలది, మణిభాజనసంకులమ్=మాణిక్యపాత్రలతో వ్యాకులముగా నున్నది, మనోరమమ్=మనోహరమైనది, అసంబాధమ్=ఇరుకు లేనిది, కుబేరభవనం యథా=కుబేరుని భవనము వలె ఉన్నది, నూపురాణామ్.

= నూపురములయొక్క, ఘోషేణ = ధ్వనిచేతను, కాఞ్చీనామ్ = వడ్డాణముల యొక్క, నినదేన = ధ్వనిచేతను, ఘోషవద్భిః = గంభీర మైన నాదము గల, మృదఙ్గతలఘోషైశ్చ = మృదంగములకూ అరచేతులకూ కలిగిన రాపిడిచే పుట్టిన ధ్వనుల చేతనూ, వినాదితమ్ = ధ్వనింపచేయబడినదీ, ప్రాసాదసంఘాత యుతమ్ = ప్రాసాదముల సముదాయముతో కూడినదీ, స్త్రీరత్నశతసంకులమ్ = వందలమంది ఉత్తమస్త్రీలతో నిండియున్నదీ, సువ్యూఢకక్ష్యమ్ = బాగుగా ఏర్పరుపబడిన ఆ యా వాకిళ్లు గలదీ అయిన, మహాగృహమ్ = మహాగృహమును, ప్రవివేశ = ప్రవేశించెను.

తా. రావణుని మహాభవనములో నిరంతరము తేనెతో చేసిన ఆసవము పానము అగుచుండెను. ఎక్కడ చూచిన మాణిక్యములు పొదిగిన పాత్రలు కనబడుచుండెను. విశాల మైన మనోహరముగా ఉన్న ఆ భవనము కుబేర భవనము వలె ఉండెను. అందెల మ్రోతలతోను, వడ్డాణముల చిరుగవ్వలతోను, మృదంగములను అరచేతులతో ఒరయగా పుట్టిన గంభీర మైన నాదములతోను ప్రతిధ్వనించుచుండెను. వందలకొలది స్త్రీలు నివసించుచున్న ఆ మహాభవనము చుట్టును ఎన్నో ప్రాసాదములు ఉండెను. దానిలోని వేరువేరు శాలలు, గదులు వాకిళ్లు చక్కగా అమర్పబడియుండెను. అట్టి మహాగృహములోనికి హనుమంతుడు ప్రవేశించెను. 42, 43, 44

“బాలానందిని” అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో ఆరవసర్గ సమాప్తము.

అథ సప్తమః సర్గః

[రావణభవన పుష్పకవిమానముల వర్ణనము]

మూ. స వేశ్మజాలం బలవాన్ దదర్శ
వ్యాసక్తవైడూర్యసువర్ణజాలమ్,
యథా మహత్ ప్రావృషి మేఘజాలం
విద్యుత్పినద్ధం సవిహఙ్గజాలమ్. 1

ప్ర. అ. బలవాన్ = బలవంతుడైన, సః = ఆ హనుమంతుడు, వ్యాసక్త వైడూర్యసువర్ణజాలమ్ = సంబంధించిన వైడూర్యసువర్ణవికారము లైన కిటికీలు కలదీ, ప్రావృషి = వర్షాకాలమునందు, విద్యుత్పినద్ధమ్ = మెరుపులచేత కట్టబడినదీ, సవిహఙ్గజాలమ్ = (వర్షమునకై ఎదురుచూచుచు ఎగురుచున్న) పక్షి సముదాయము గలదీ అయిన, మహత్ = గొప్ప, మేఘజాలం యథా = మేఘ సముదాయము వలె ఉన్న, వేశ్మజాలమ్ = గృహముల సముదాయమును, దదర్శ = చూచెను.

తా. ఆ మహాభవనములోని గృహము లన్నింటికి వైడూర్యమణులు పొదిగిన బంగారు కిటికీలు అమర్చి ఉండుటచే, అవి వర్షాకాలములో మెరపులతో నిండి, క్రింద పక్షులు ఎగురుచున్న మేఘముల వలె ఉండెను. అట్టి గృహ సముదాయమును హనుమంతుడు చూచెను.

మూ. నివేశనానాం వివిధాశ్చ శాలాః
ప్రధానశఙ్ఖాయుధచాపశాలాః,
మనోహరాశ్చాపి పునర్విశాలాః
దదర్శ వేశ్మాద్రిషు చన్ద్రశాలాః. 2

ప్ర. అ. నివేశనానామ్ = గృహములయొక్క, వివిధాః = అనేకవిధము లైన, శాలాః = శాలలను, ప్రధానశఙ్ఖాయుధచాపశాలాః = ప్రధాన మైన శంఖ

శాలలను, ఆయుధశాలలను, పునః = మరియు, వేశ్మాద్రిషు = పర్వతములం పంటి గృహముల మీద, మనోహరాః = మనోహరము లైన, విశాలాః = విశాలము లైన చంద్రశాలాః = చంద్రశాలలను [డాబాలను], దదర్శ = చూచెను.

తా. హనుమంతుడు ఆ గృహములలో అనేకవిధము లైన శాలలను, ప్రధానము లైన కంభశాలలను, ఆయుధశాలలను, పర్వతముల వలె ఉన్నతము లైన గృహముల పైన మనోహరములు, విశాలములు అయిన శాలలను చూచెను.

మూ. గృహాణి నానావసురాజితాని
దేవాసురైశ్చాపి సుపూజితాని,
సర్వైశ్చ దోషైః పరివర్జితాని
కపిర్దదర్శ స్వబలార్జితాని. ౩

టీ. కపిః = హనుమంతుడు, నానావసురాజితాని = అనేకవిధము లైన ధనములచే ప్రకాశింపచేయబడినవి, దేవాసురైశ్చాపి = దేవతలచేతను, అసురులచేతను కూడ, సుపూజితాని = బాగుగా పూజింపబడినవి, సర్వైః = సమస్తమైన, దోషైః = దోషములచేత, పరివర్జితాని = విడువబడినవి, స్వబలార్జితాని = (రాక్షసులచే) స్వీయబలముచేత సంపాదింపబడినవి అయిన, గృహాణి = గృహములను, దదర్శ = చూచెను.

తా. అక్కడ హనుమంతుడు చూచిన గృహము లన్నీ రాక్షసులు స్వబలముచే సంపాదించినవి. అవి అనేకవిధము లైన ధనములతో ప్రకాశింపు చుండెను. దేవతలు, అసురులు కూడ పూజించుటకు తగినవి. ఆ గృహములలో దోషము లేవియు లేవు. ౩

తాని ప్రయత్నాభిసమాహితాని
మయేన సాక్షాదివ నిర్మితాని,
మహీతలే సర్వగుణోత్తరాణి
దదర్శ లఙ్కాధిపతేర్గృహాణి. 4

ప్ర. అ. ప్రయత్నాభిసమాహితాని = ప్రయత్నపూర్వకముగా నిర్మింపబడినవి, సాక్షాత్ = సాక్షాత్తూ, మయేన = మయునిచేత, నిర్మితానీవ = నిర్మింప

బడినవా అన్నట్లున్నవి, మహీతలే = భూలోకమునందు, సర్వగుణోత్తరాణి = సమస్త మైన గుణములతో శ్రేష్ఠ మైనవీ అయిన, లఙ్కాధిపతేః = రావణుని యొక్క, తాని గృహాణి = ఆ గృహములను, దదర్శ = చూచెను.

తా. ఆ రావణుని గృహములు, ప్రయత్నపూర్వకముగ నిర్మింపబడుటచే సాక్షాత్తు మయునిచే నిర్మింపబడినవా అన్నట్లు, భూలోకములో సకలగుణములతో శ్రేష్ఠములుగా ఉండెను. 4

మూ. తతో దదర్శోచ్ఛ్రితమేఘరూపం
మనోహరం కాఞ్చనచారురూపమ్,
రక్షోధిపస్యాత్మబలానురూపం
గృహోత్తమం హ్యప్రతిరూపరూపమ్. 5.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, ఉచ్ఛ్రితమేఘరూపమ్ = ఉన్నత మైన మేఘము వంటి రూపముకలదీ, మనోహరమ్ = మనోహర మైనదీ, కాఞ్చనచారు రూపమ్ = బంగారముతో అంద మైన రూపము గలదీ, అప్రతిరూపరూపమ్ = సాటి లేని రూపము గలదీ, ఆత్మబలానురూపమ్ = తన (రావణుని) బలమునకు అను రూపముగా ఉన్నదీ అయిన, రక్షోధిపస్య = రాక్షసాధీశునియొక్క, గృహోత్తమమ్ శ్రేష్ఠ మైన గృహమును, దదర్శ = చూచెను.

తా. పిమ్మట, హనుమంతుడు, రావణుని ఉత్తమగృహమును చూచెను. అది అతని బలమునకు తగు విధముగ సాటిలేనిదిగా ఉండెను. ఉన్నత మైన మేఘము వలె కనబడుచుండెను. బంగారపు నగిషీలు మొదలైనవాటితో చాల మనోహరముగా ఉండెను. 5

మూ. మహీతలే స్వర్గమివ ప్రకీర్ణం
శ్రియా జ్వలన్తం బహురత్నకీర్ణమ్,
నానాతరూణాం కుసుమావకీర్ణం
గిరేరివాగ్రం రజసావకీర్ణమ్. 6

ప్ర. అ. మహీతలే = భూతలమునందు, ప్రకీర్ణమ్ = పడవేయబడిన, స్వర్గమివ = స్వర్గము వలె ఉన్నదీ, శ్రియా = శోభతో, జ్వలన్తమ్ = ప్రజ్వలించు

చున్నదీ, బహురత్నకీర్ణమ్ = అనేకము లైన రత్నములతో వ్యాప్త మైనదీ, నానాతరూణామ్ = అనేకవిధము లైన వృక్షములయొక్క, కుసుమావకీర్ణమ్ = పుష్పములచేత కప్పబడినదీ, రజసా = పరాగముచేత, అవకీర్ణమ్=చిమ్మబడిన (కప్పబడిన), గిరేః = పర్వతముయొక్క, అగ్రమివ = శిఖరమువలె ఉన్నదీ అయిన, (8వ శ్లోకములోని "విమానరత్నం దదర్శ" అనుదానితో అన్వయము.) శ్రేష్ఠ మైన విమానమును చూచెను.

రా. హనుమంతుడు అక్కడ ఒక్క శ్రేష్ఠ మైన విమానమును చూచెను. అది భూలోకములోనికి జారిపడిన స్వర్గము వలె ఉండెను. అనేక రత్నములతో నిండి శోభతో ప్రజ్వరిల్లుచుండెను. అనేకవిధము లైన వృక్షముల పుష్పములు దానిపై చల్లబడి యుండుటచే అది పరాగముచేత కప్పబడిన పర్వతశిఖరము వలె ప్రకాశించుచుండెను. 6

మూ. నారీప్రవేకైరివ దీప్యమానం
తటిద్భిరమ్భోదవదర్చ్యమానమ్,
హంసప్రవేకైరివ వాహ్యమానం
శ్రియా యుతం ఖే సుకృతాం విమానమ్. 7

ప్ర. అ. నారీప్రవేకైః=అత్యుత్తమస్త్రీలతో, దీప్యమానమివ = ప్రకాశింప చేయబడుచున్నదీ, తటిద్భిః = మెరుపులతో, అమ్భోదవత్ = మేఘము వలె, అర్చ్యమానమ్ = పూజింపబడుచున్నదీ (అలంకరింపబడినదీ), హంసప్రవేకైః = శ్రేష్ఠ మైన హంసలచేత, వాహ్యమానమ్ ఇవ = మోయబడుచున్నది వలె ఉన్నదీ, శ్రియా = శోభతో, యుతమ్ = కూడినదీ, ఖే = ఆకాశమునందు, సుకృతామ్ = పుణ్యాత్ములయొక్క, విమానమ్ = ఉత్తమగృహము వలె ఉన్నదీ (అయిన విమాన రత్నమును చూచెను)

రా. ఉత్తమస్త్రీలతో ప్రకాశించుచున్న ఆ విమానరత్నము, మెరపులచే అలంకరించబడిన మేఘము వలె ఉండెను. హంసలు మోయుచున్నాయా అన్నట్లు ఆకాశముపైన తేలియాడుచుండెను. ఆకాశముపై ఉన్న పుణ్యాత్ముల విమానము వలె శోభించుచుండెను. 7

మూ. యథా నగాగ్రం బహుధాతుచిత్రం
యథా నభశ్చ గ్రహచన్ద్రచిత్రమ్,

దదర్శ యుక్తీకృతమేఘచిత్రం
విమానరత్నం బహురత్నచిత్రమ్ 8

ప్ర. అ. యుక్తీకృతమేఘచిత్రమ్=తనతో సంబంధించినట్లు చేయబడిన మేఘము అను చిత్రములు కలదీ, (కావుననే) గ్రహచన్ద్రచిత్రమ్=గ్రహములతోను, చంద్రునితోను చిత్రమైన, నభః యథా=ఆకాశము వలె ఉన్నదీ, బహురత్నచిత్రమ్=అనేకములైన రత్నములతో చిత్రముగా ఉన్నదీ. (అందుచేతనే) బహుధాతుచిత్రమ్=అనేకమైన గైరికాదిధాతువులచేత చిత్రమైన, నగాగ్రం యథా =పర్వతాగ్రము వలె ఉన్నదీ అయిన, విమానరత్నమ్ = శ్రేష్ఠమైన విమానమును, దదర్శ = చూచెను.

తా. చిత్రముల వలె ఉన్న మేఘములు ఆ విమానరత్నము దగ్గర ప్రోగులు పడుటచే అది గ్రహములతోను, చంద్రునితోను చిత్రమైన ఆకాశము వలె ఉండెను. అనేకరత్నములతో చిత్రవర్ణముగా ఉండుటచేత, అది, అనేకములైన గైరికాదిధాతువులతో చిత్రవిచిత్రవర్ణములు గల పర్వతాగ్రము వలె ఉండెను. అట్టి విమానరత్నమును హనుమంతుడు చూచెను. 8

మూ. మహీ కృతా పర్వతరాజిపూర్ణా
శైలాః కృతా వృక్షవితానపూర్ణాః,
వృక్షాః కృతాః పుష్పవితానపూర్ణాః
పుష్పం కృతం కేసరపత్రపూర్ణమ్. 9

ప్ర. అ. మహీ=భూమి, పర్వతరాజిపూర్ణా=పర్వతపంక్తితో నిండినదిగా, కృతా = చేయబడినది. శైలాః = పర్వతములు, వృక్షవితానపూర్ణాః=వృక్షముల విస్తృతితో నిండినవిగా, కృతాః = చేయబడినవి, వృక్షాః = వృక్షములు, పుష్పవితానపూర్ణాః = పుష్పముల సముదాయముతో నిండినవిగా, కృతాః = చేయబడినవి. పుష్పమ్ = పుష్పము, కేసరపత్రపూర్ణమ్ = కింజల్కములతోను, రేకులతోను నిండినదిగా, కృతమ్ = చేయబడినది. 9

తా. అక్కడ భూమి పర్వతపంక్తులతో నిండి ఉండెను. పర్వతపంక్తులు వృక్షసముదాయముతో నిండి యుండెను. వృక్షములు పుష్పసంపదతో నిండి యుండెను. పుష్పములు కింజల్కములతోను, రేకులతోను నిండి యుండెను. 9

మూ. కృతాని వేశ్మాని చ పాణ్డురాణి
తథా సుపుష్పాణ్యపి పుష్కరాణి,
పునశ్చ పద్మాని సకేసరాణి
ధన్యాని చిత్రాణి తథా వనాని. 10

ప్ర. అ. పాణ్డురాణి = తెల్లనైన, వేశ్మాని చ = గృహములు, కృతాని = నిర్మింపబడినవి. తథా = అట్లే, సుపుష్పాణి = మంచి పుష్పములు గల, పుష్కరాణి చ = సరస్సులు, పునశ్చ = మరియు, సకేసరాణి = కింజల్కములతో కూడిన, పద్మాని = పద్మములు, తథా = మరియు, ధన్యాని = శ్రేష్ఠము లైన, చిత్రాణి = చిత్రవర్ణము గల, వనాని = వనములు నిర్మింపబడినవి.

తా. అక్కడ తెల్లని భవనములు నిర్మించిరి. మంచిపుష్పములతో నిండిన సరస్సులు ఏర్పరచిరి. ఆ సరస్సులలో కింజల్కములతో నిండిన పద్మములు పెంచుచుండిరి. చిత్రములు, ఉత్తమములూ అయిన వనములను పెంచిరి. 10

మూ. పుష్పాహ్వయం నామవిరాజమానం
రత్నప్రభాభిశ్చ విఘూర్ణమానమ్,
వేశ్మోత్తమానామపి చోచ్చమానం
మహాకపిస్తత్ర మహావిమానమ్. 11

ప్ర. అ. తత్ర = అక్కడ, మహాకపిః = హనుమంతుడు, పుష్పాహ్వయమ్ = పుష్పక మను పేరు గలది, నామవిరాజమానమ్ = పేరుతో (పేరుకు అనుగుణముగా) ప్రకాశించుచున్నదీ, రత్నప్రభాభిః = రత్నకాంతులతో, విఘూర్ణమానమ్ = తిరుగుచున్నట్లున్నదీ, వేశ్మోత్తమానామపి = శ్రేష్ఠమైన గృహములలో కూడ, ఉచ్చమానమ్ = ఉన్నతప్రమాణము కలదీ అయిన, మహావిమానమ్ = గొప్ప విమానమును, (చూచెను).

తా. హనుమంతుడు అక్కడ పుష్పక మను పేరు గల ఒక మహా విమానమును చూచెను. అది పేరుకు తగినట్లుగా మనోహరముగా ప్రకాశించు చుండెను. దాని చుట్టూ రత్నముల కాంతులు వ్యాపించుటచేత ఆ కాంతుల వల్ల తిరిగిపోవుచున్నట్లు, ఉండెను. అక్కడ ఉన్న ఉత్తమ గృహము లన్నిం టిలో అతి ఉన్నతముగా ఉండెను. 11

మూ. కృతాశ్చ వైదూర్యమయా విహఙ్గా
రూప్యప్రవాళైశ్చ తథా విహఙ్గాః,
చిత్రాశ్చ నానావసుభిర్భుజఙ్గాః
జాత్యానురూపాస్తురగాః శుభాఙ్గాః. 12

ప్ర. అ. వైదూర్యమయాః = వైదూర్యమాణిక్యవికారము లైన, విహఙ్గాః = పక్షులూ, తథా = అట్లే, రూప్యప్రవాళైశ్చ = వెండితోను, పగడములతోను నిర్మించిన, విహఙ్గాః = పక్షులూ, నానావసుభిః = అనేకవిధము లైన ధనములతో, (మణులతో) చిత్రాః = విచిత్రము లైన, భుజఙ్గాః = సర్పములు, జాత్యా = జాతిచేత, అనురూపాః = అనుకూలం బైన. శుభాఙ్గాః = శుభకర మైన శరీరము గల, తురగాః = గుఱ్ఱములూ, కృతాః = ఏర్పరుపబడినవి.

తా. ఆ విమానమునందు, అలంకారార్థ మై, వైదూర్యమణులతోను, బంగారముతోను, పగడములతోను నిర్మించిన పక్షులనూ, మాణిక్యములతో విచిత్రవర్ణముగా ఉన్న సర్పములనూ, మంగళకర మైన శరీరములు గల, ఉత్తమజాతికి చెందిన గుఱ్ఱములనూ అమర్చిరి. 12

మూ. ప్రవాళజామ్బూనదపుష్పపక్షాః
సలీలమావర్జితజిహ్మపక్షాః,
కామస్య సాక్షాదివ భాన్తి పక్షాః
కృతా విహఙ్గాః సుముఖాః సుపక్షాః. 13

ప్ర. అ. ప్రవాళజామ్బూనదపుష్పపక్షాః = రెక్కలపై పగడములతోను, బంగారముతోను చేయబడిన పువ్వులు కలవీ, సుపక్షాః = మంచి రెక్కలు గలవీ, సలీలమ్ = విలాసపూర్వకముగా, ఆవర్జితజిహ్మపక్షాః = వంచబడిన వంకర యైన రెక్కలు గలవీ, సుముఖాః = మంచి ముఖములు కలవీ అయిన, విహఙ్గాః = పక్షులు, కృతాః = నిర్మింపబడినవి. సాక్షాత్ = సాక్షాత్తు, కామస్య = మన్మథునియొక్క, పక్షాః ఇవ = పక్షమునకు చెందిన సహాయులు వలె, భాన్తి = ప్రకాశించుచున్నవి.

తా. ఆ విమానముపై మంచి ముఖములు, రెక్కలూ ఉన్న పక్షులను కూడా నిర్మించిరి. విలాసపూర్వకముగా వంచబడిన వంకరగా ఉన్న వాటి

రెక్కలుండిన పగడముల పువ్వులు, బంగారు పువ్వులు రెక్కలుండి ఉండెను. అట్టి పక్షులు మన్మథుని పక్షమునకు చెందిన అతని సహాయకుల వలె ఉండెను.

మూ. నియుజ్యమానాస్తు గజాః సుహస్తాః
సకేసరాశ్చోత్పలపత్రహస్తాః,
బభూవ దేవీ చ కృతా సుహస్తా
లక్ష్మీస్తథా పద్మిని పద్మహస్తా. 14

ప్ర. అ. పద్మిని = పద్మసరస్సునందు, సుహస్తాః = మంచి తొండములు కలవి, సకేసరాః = (శరీరముంపై) కింజల్కములతో కూడినవి, ఉత్పలపత్ర హస్తాః = పద్మములూ తామరాకులూ తొండములందు గలవి, నియుజ్యమానాస్తు = నియమింపబడుచున్నవి. (లక్ష్మీదేవిని స్నానము చేయించుచున్నట్లు చూపబడినవి) అయిన, గజాః = గజములు నిర్మింపబడినవి. తథా = అట్లే, పద్మహస్తా = పద్మములు హస్తమునందు గలదీ, సుహస్తా = అందమైన హస్తములు కలదీ అయిన, దేవీ చ = లక్ష్మీకూడ, కృతా = నిర్మింపబడినదై, బభూవ = ఉండెను.

తా. ఆ పుష్పకవిమానములో, గజలక్ష్మి ఉండెను. అందమైన తొండములతో తామరపూవులను తామరాకులను పైకెత్తి, బంగారు కలశలతో లక్ష్మీదేవిని స్నానము చేయించుచున్న గజములు పద్మసరస్సులో నిలచి ఉండెను. వాటి శరీరమునిండా పద్మకింజల్కములు పడి ఉండెను. లక్ష్మీదేవి మనోహరములైన హస్తములతో పద్మములు ధరించి ఉండెను. 14

మూ. ఇతీవ తద్గృహమభిగమ్య శోభనమ్
సవిస్మయో నగమివ చారు శోభనమ్,
పునశ్చ తత్పరమసుగన్ధి సున్దరమ్
హిమాత్యయే నగమివ చారుకన్దరమ్. 15

ప్ర. అ. ఇతీవ = ఈ ప్రకారము, శోభనమ్ = ప్రకాశించుచున్నదీ, చారు శోభనమ్ = అందముగా కాంతిమంతమై ఉన్న, నగమివ = పర్వతము వలె ఉన్నదీ అయిన, తద్గృహమ్ = ఆ గృహమును, అభిగమ్య = సమీపించి, సవిస్మయః = ఆశ్చర్యముతో కూడిన హనుమంతుడు, పరమసుగన్ధి = మిక్కిలి

సుగంధము గలదీ, సున్దరమ్ = సుందరమూ, హిమాత్యయే = వసంతర్తువు నందు, చారుకన్దరమ్ = అంద మైన గుహలు గల, నగమివ = పర్వతము వలె ఉన్న. తత్ = ఆ గృహమును. పునశ్చ = మరల, సమీపించి చూచెను.

తా. హనుమంతుడు, అంద మైన పర్వతము వలె, మనోహరముగా ఉన్న ఆ గృహమును చూచి ఆశ్చర్యపడుచు, వసంత ఋతువునందు, మంచి సువాసనలతో నిండి అంద మైన గుహలతో మనోహరముగా ఉన్న పర్వతము వలె ఉన్న ఆ గృహమును మరల ఒకమారు ప్రవేశించి అన్వేషించెను. 15

మూ. తతః స తాం కపిరభిపత్య పూజితాం
చరన్ పురీం దశముఖబాహుపాలితామ్,
అదృశ్య తాం జనకసుతాం సుపూజితాం
సుదుఃఖితః పతిగుణవేగనిర్జితామ్. 16

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, సః కపిః = ఆ హనుమంతుడు, పూజితామ్ = పూజింపబడినదీ, దశముఖబాహుపాలితామ్ = రావణుని బాహువులచేత పాలింపబడినదీ అయిన, తాం పురీమ్ = ఆ లంకానగరమును, అభిపత్య = సమీపించి, చరన్ = సంచరించుచు. సుపూజితామ్ = బాగుగా పూజింపబడినదీ, పతిగుణవేగనిర్జితామ్ = భర్త యొక్క గుణములంతే వేగముగా (అధికముగా) జయింపబడినదీ అయిన, తాం జనకసుతామ్ = ఆ సీతను, అదృశ్య = చూడక, సుదుఃఖితః = చాల దుఃఖించెను.

తా. పిమ్మట ఆ హనుమంతుడు రావణుని బాహుబలముచేత రక్షింపబడినదీ, గౌరవింపబడినదీ అయిన ఆ లంకానగరము ప్రవేశించి సంచరించుచు, భర్త సద్గుణములచే అధికముగా ఆకర్షింపబడి అతనిమీదనే మనస్సు నిలిపి ఉన్న పూజనీయురా లైన సీతను గానక చాల విషణ్ణు డయ్యెను. 16

మూ. తతస్తదా బహువిధభావితాత్మనః
కృతాత్మనో జనకసుతాం సువర్త్మనః,
అపశ్యతో௨భవదతిదుఃఖితం మనః
సుచక్షుషః ప్రవిచరతో మహాత్మనః. 17

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
సప్తమః సర్గః.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, తదా = అప్పుడు, బహువిధభావితాత్మనః = అనేకవిధములగు భావములతో నిండిన మనస్సు కలవాడూ, కృతాత్మనః = నిశ్చితమైన మనస్సు కలవాడూ, సువర్త్మనః = మంచి మార్గము గలవాడూ, సుచక్షుషః = మంచి నేత్రములు (దృష్టి) కలవాడూ, ప్రవిచరతః = సంచరించుచున్నవాడూ, జనకసుతామ్ = సీతను, అపశ్యతః = చూడనివాడూ అయిన, మహాత్మనః = మహాత్ముడైన హనుమంతుని యొక్క, మనః = మనస్సు, అతిదుఃఖితమ్ = చాల దుఃఖించినదిగా, అభవత్ = ఆయెను.

తా. ధర్మమార్గమును అనుసరించు మహాత్ముడైన హనుమంతుడు దృఢ నిశ్చయముతో, నిశితదృష్టితో ఎంత వెదకినను సీత కనబడలేదు. అప్పుడు అతని మనస్సులో ఎన్నో భావములు చెలరేగెను. ఆ విధముగా సంచరించుచు అతడు విషాదము పొందెను. 17

“బాలానందిని” అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో సప్తమసర్గ సమాప్తము.

అథ అష్టమః సర్గః

[హనుమంతుడు మరల పుష్పకమును అన్వేషించుట]

మూ. స తస్య మధ్యే భవనస్య సంస్థితం
మహద్విమానం మణివజ్రచిత్రితమ్,
ప్రతప్తజాంబూనదజాలకృత్రిమం
దదర్శ వీరః పవనాత్మజః కపిః. 1

ప్ర. అ. వీరః = వీరుడు, పవనాత్మజః = వాయుపుత్రుడూ అయిన, సః కపిః = ఆ హనుమంతుడు, తస్య భవనస్య = ఆ భవనముయొక్క, మధ్యే = మధ్యయందు, సంస్థితమ్ = ఉన్నదీ, మణివజ్రచిత్రితమ్ = మణులచేతను, వజ్రములచేతనూ చిత్రవర్ణము కలదిగా చేయబడినదీ, ప్రతప్తజాంబూనదజాలకృత్రిమమ్ = కాల్చిన బంగారము సముదాయముతో చేయబడిన నగిషీలు కలదీ అయిన, మహత్ = గొప్పదైన విమానమ్ = విమానమును, దదర్శ = చూచెను.

తా. వీరుడైన ఆ మారుతి, ఆ భవనము మధ్యయందు ఉన్న గొప్ప విమానమును చూచెను. అది మాణిక్యములు, వజ్రములు పొదుగుటచే చిత్ర వర్ణముగా ఉండెను. కాల్చి పరిశుద్ధము చేసిన, బంగారపు సముదాయముతో ఆ విమానమునకు అంతటను, నగిషీలు చెక్కి ఉండెను. 1

మూ. తదప్రమేయాప్రతికారకృత్రిమం
కృతం స్వయం సాధ్వితి విశ్వకర్మణా,
దివం గతం వాయుపథప్రతిష్ఠితం
వ్యరాజతాదిత్యపథస్య లక్ష్మవత్. 2

ప్ర. అ. అప్రమేయాప్రతికారకృత్రిమమ్ = సాటిలేనిదీ, ఎదురులేని అలంకార రచన కలదీ, విశ్వకర్మణా = విశ్వకర్మచేత, స్వయమ్ = స్వయముగా,

సాధ్వితి = చాలా బాగున్నది అని, కృతమ్ = చేయబడినదీ, దివమ్ = ఆకాశమును, గతమ్ = పొందినదీ, వాయుపథప్రతిష్ఠితమ్ = వాయుమార్గమునందు నిలువబడి నదీ అయిన, తత్ = అది, ఆదిత్యపథస్య = సూర్యమార్గమునకు, లక్ష్మవత్ = చిహ్నము వలె, వ్యరాజత = ప్రకాశించెను.

తా. ఆ విమానమునకు చేసిన అలంకరణము సాటిగాని, బదులు (పోటీ) గాని లేనిదై ఉండెను. సాక్షాత్తు విశ్వకర్మయే దీనిని నిర్మించి చాల బాగున్న దని మెచ్చుకొనెను. అది ఆకాశమునందు వాయుమార్గమునందు నిలిచినదై, సూర్యమార్గమునకు చిహ్నము వలె ప్రకాశించుచుండెను. 2

మూ. న తత్ర కించిన్న కృతం ప్రయత్నతో
న తత్ర కించిన్న మహార్ఘరత్నవత్,
న తే విశేషా నియతాః సురేష్వపి
న తత్ర కించిన్న మహావిశేషవత్. 3

ప్ర. అ. తత్ర = దానియందు, ప్రయత్నతః = ప్రయత్నపూర్వకముగా, న కృతమ్ = చేయబడనిది, కించిత్ = ఏదియు. న = లేదు తత్ర = దాని యందు, నమహార్ఘరత్నవత్ = శ్రేష్ఠము లైన రత్నములు లేనిది, కించిత్ = ఏదియు, న = లేదు, తే = ఆ, విశేషాః = పుష్పకవిమానమునకు సంబంధించిన, విశేషములు. సురేష్వపి = దేవతలలో కూడ. న నియతాః = నిశ్చితములుగా లేవు, తత్ర = దానియందు, నమహావిశేషవత్ = గొప్ప విశేషము లేనిది, కించిత్ = ఏదియు, న = లేదు.

తా. ఆ విమానమునందు ప్రయత్నపూర్వకముగా నిర్మింపబడనిది ఏదీ లేదు. దానిపై శ్రేష్ఠము లైన రత్నములు లేనిది ఏదీ లేదు. దానిలో ఉన్న విశేషములు దేవతల గృహములలో కూడ నిశ్చితముగా ఉన్న వని చెప్ప వీలు లేదు. దానిలో గొప్ప విశేషము లేనిది ఏదీ లేదు. 3

మూ. తపఃసమాధానపరాక్రమార్జితం
మనఃసమాధానవిచారచారిణమ్,
అనేకసంస్థానవిశేషనిర్మితం
తతస్తతస్తుల్యవిశేషదర్శనమ్. 4

ప్ర. అ. తపఃసమాధానపరాక్రమార్జితమ్ = తపస్సు చేయుటచేతను పరాక్రమముచేతను సంపాదింపబడినదీ, మనఃసమాధానవిచారచారిణమ్ = (ఎక్కినవారి) మనస్సుయొక్క ఏకాగ్రతవలన కలిగిన ఆలోచనను బట్టి సంచరించునదీ, అనేకసంస్థానవిశేషనిర్మితమ్ = ఆ యా భాగములందు అనేకమైన ఆకారముల విశేషములతో నిర్మింపబడినదీ, తతస్తతః = అక్కడక్కడ, తుల్యవిశేషదర్శనమ్ = సమానమైన విశేషముల దర్శనము గలదీ (అయిన విమానమును హనుమంతుడు చూచెను).

తా. ఆ విమానము గొప్ప తపస్సు చేయుటచేతను, పరాక్రమముచేతను సంపాదింపబడినది. దానిలో కూర్చున్నవారి అభిప్రాయమును అనుసరించి అది సంచరించును. వివిధ భాగములలో అనేకములైన ఆకారవిశేషములతో నిర్మింపబడినది. అన్ని ప్రదేశములలోను నిర్మాణవైశిష్ట్యము తుల్యముగా ఉండెను 4

మూ. విశేషమాలమ్బ్య విశేషసంస్థితం
విచిత్రకూటం బహుకూటమణ్డితమ్,
మనోఽభిరామం శరదిన్దునిర్మలం
విచిత్రకూటం శిఖరం గిరేర్యథా. 5

ప్ర. అ. విశేషమ్ = నిర్మాణవిశేషమును, ఆలమ్బ్య = అవలంబించి, విశేషసంస్థితమ్ = విశేషరూపమున ఉన్నదీ, విచిత్రకూటమ్ = విచిత్రములైన శిఖరములు కలదీ, బహుకూటమణ్డితమ్ = అనేకములైన శిఖరములచేత అలంకరింపబడినదీ, మనోభిరామమ్ = మనస్సునకు ఆకర్షణమైనదీ, శరదిన్దునిర్మలమ్ = శరత్కాలచంద్రుని వలె నిర్మలమైనదీ, గిరేః = పర్వతముయొక్క, విచిత్రకూటమ్ = విచిత్రములైన చిన్న చిన్న శిఖరములు గల, శిఖరం యథా = శిఖరము వలె ఉన్నదీ అయిన విమానమును చూచెను.

తా. ఆ విమానము విశిష్టములైన రీతులలో నిర్మింపబడుటచే దాని రూపము విశిష్టముగా ఉండెను. అనేకములైన శిఖరములతో విచిత్రముగా ఉండెను. మనోహరమై, శరత్కాలచంద్రుని వలె నిర్మలమై, చిన్న చిన్న శిఖరములు గల పర్వతశిఖరము వలె ఉండెను. 6

మూ. వహన్తి యం కుణ్డలశోభితాననా
మహాశనా వ్యోమచరా నిశాచరాః,
వివృత్తవిధ్వస్తవిశాలలోచనా
మహాజవా భూతగణాః సహస్రశః। 7

ప్ర. అ. యమ్ = దేనిని, కుణ్డలశోభితాననాః = కుండలములచేత శోభింపచేయబడిన ముఖములు గల, మహాశనాః = గొప్ప ఆహారముగల, వ్యోమచరాః = ఆకాశమునందు సంచరించు, నిశాచరాః = రాక్షసులు, వివృత్తవిధ్వస్తవిశాలలోచనాః = గుండ్రని నేత్రములూ, వంకరగానున్న నేత్రములూ, విశాలములైన నేత్రములూ గల, మహాజవాః = గొప్ప వేగము గల, భూతగణాః = భూతముల సముదాయములు, సహస్రశః = వేలకొలది, వహన్తి = మోయుచున్నవో (దానిని హనుమంతుడు చూచెను).

తా. ఆ విమానమును కుండలములతో శోభించుచున్న ముఖములు కలవారూ, అధికమైన ఆహారము భుజించువారూ, ఆకాశసంచారులూ అయిన రాక్షసులూ, గుండ్రనికండ్లు, వంకరకండ్లు, విశాలములైన కండ్లు గల మహావేగవంతములైన వేలకొలది పిశాచములూ మోయుచుండెను.

మూ. వసన్తపుష్పోత్కరచారుదర్శనం
వసన్తమాసాదపి కాన్తదర్శనమ్,
స పుష్పకం తత్ర విమానముత్తమం
దదర్శ తద్వానరవీరసత్తమః. 8

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే, సున్దరకాణ్డే
అష్టమః సర్గః.

ప్ర. అ. వానరవీరసత్తమః = వానరవీరులలో శ్రేష్ఠుడైన, సః = హనుమంతుడు, వసన్తపుష్పోత్కరచారుదర్శనమ్ = వసంతమునందలి పుష్పసమూహము వలె అందమైన దర్శనముకలదీ, వసన్తమాసాదపి = వసంతమాసముకంటె కూడ, కాన్తదర్శనమ్ = మనోహరమైన దర్శనము గలదీ

అయిన, పుష్పకమ్ = పుష్పక మను పేరు గల, ఉత్తమమ్ = ఉత్తమ మైన, విమానమ్ = విమానమును, తత్ర = అక్కడ, దదర్శ = చూచెను.

తా. వానరవీరులలో శ్రేష్ఠు డైన ఆ హనుమంతుడు, అక్కడ, వసంతఋతువు లోని పుష్పముల సముదాయము వలె చూచుటకు చాలా అందముగా ఉన్నదీ, వసంతమాసముకంటె కూడ మనోహర మైనదీ, అయిన పుష్పక మను విమాన శ్రేష్ఠమును చూచెను.

“బాలానందినీ” అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు సుందర కాండలో ఎనిమిదవ సర్గ సమాప్తము.

అథ నవమః సర్గః

[హనుమంతుడు రావణుని భవనమును, అక్కడ ఉన్న పుష్పకవిమానమును చూచిన పిమ్మట అక్కడ నిద్రించుచున్న వేల కొలది స్త్రీలను చూచుట].

మూ. తస్యాలయవరిష్ఠస్య మధ్యే విమలమాయతమ్,
దదర్శ భవనశ్రేష్ఠం హనుమాన్ మారుతాత్మజః. 1

ప్ర. అ. మారుతాత్మజః = వాయుపుత్రు డైన, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, తస్య = ఆ, ఆలయవరిష్ఠస్య = శ్రేష్ఠ మైన గృహసముదాయముయొక్క, మధ్యే = మధ్యయందు, విపులమ్ = విస్తృత మైనది, ఆయతమ్ = పొడ వైనదీ అయిన, భవనశ్రేష్ఠమ్ = శ్రేష్ఠ మైన భవనమును, దదర్శ = చూచెను.

తా. వాయుపుత్రు డైన ఆ హనుమంతుడు, ఉత్తమ మైన ఆ భవనసముదాయము మధ్యయందు, విశాలమూ దీర్ఘమూ అయిన ఒక శ్రేష్ఠ మైన భవనమును చూచెను. 1

మూ. అర్ధయోజనవిస్తీర్ణమాయతం యోజనం హి తత్,
భవనం రాక్షసేన్ద్రస్య బహుప్రాసాదసంకులమ్. 2

ప్ర. అ. రాక్షసేన్ద్రస్య = రావణునియొక్క, తత్ = ఆ, బహుప్రాసాదసంకులమ్ = అనేక ప్రాసాదములతో నిండియున్న, భవనమ్ = భవనమును, అర్ధయోజనవిస్తీర్ణమ్ = అర్ధయోజనము (యోజనములో సగము) వెడల్పు గలదీ; యోజనమ్ = ఒక యోజనము, ఆయతమ్ = పొడ వైనది.

తా. చుట్టూ అనేక ప్రాసాదము లున్న ఆ రావణభవనము ఎనిమిది లేదా తొమ్మిది మైళ్లు (యోజనము), పొడవు, నాలుగు లేదా నాలుగున్నర మైళ్లు వెడల్పు ఉండెను. 2

మూ. మార్గమాణస్తు వైదేహీం సీతామాయతలోచనామ్,
సర్వతః పరిచక్రామ హనుమానరిసూదనః. 3

ప్ర. అ. అరిసూదనః = శత్రువినాశకు డైన, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, వైదేహీమ్ = విదేహరాజ కైన జనకుని కూతురు, ఆయతలోచనామ్=విశాలమైన నేత్రములుకలది అయిన, సీతామ్=సీతను, మార్గమాణః తు = వెదకుచు, సర్వతః=అంతటా, పరిచక్రామ = తిరిగెను.

తా. శత్రువినాశకు డైన, హనుమంతుడు, విశాలనేత్ర యైన ఆ జనకరాజకుమారి కొరకై అన్వేషించుచు, అంతట తిరిగెను. 3

మూ. ఉత్తమం రాక్షసావాసం హనుమానవలోకయన్,
ఆససాదాథ లక్ష్మీవాన్ రాక్షసేన్ద్రనివేశనమ్. 4.

చతుర్విషాణైర్ద్విరదైస్త్రివిషాణైస్తథైవ చ,
పరిక్షిప్తమసంబాధం రక్ష్యమాణముదాయుధైః. 5

ప్ర. అ. అథ = అటుపిమ్మట, లక్ష్మీవాన్ = శోభ గల, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, ఉత్తమమ్ = ఉత్తమ మైన, రాక్షసావాసమ్ = రాక్షసుల నివాసస్థానమూ, చతుర్విషాణైః=నాలుగు దంతములు గలవీ, తథైవ చ = అట్లే, త్రివిషాణైః = మూడు దంతములు గలవీ, ద్విరదైః = రెండు దంతములు గలవీ అయిన ఏనుగుల చేత, పరిక్షిప్తమ్ = వ్యాప్త మైనదీ, అసంబాధమ్ = ఇరుకుగా లేనిదీ, ఉదాయుధైః=ఎత్తబడిన ఆయుధములు కల భటులచేత, రక్ష్యమాణమ్ =రక్షింపబడుచున్నదీ అయిన, రాక్షసేన్ద్రనివేశనమ్ = రావణుని గృహమును, అవలోకయన్ = చూచుచు, ఆససాద = సమీపించెను.

తా. పిమ్మట, అద్భుత మైన శోభ గల హనుమంతుడు, అనేక రాక్షసులకు నివాసస్థాన మైన ఆ రావణభవనమును పరిశీలన పూర్వకముగా చూచుచు దానిని సమీపించెను. ఆ భవనమునందు అన్ని ప్రాంతము లందూ రెండు దంతముల ఏనుగులు, మూడు దంతముల ఏనుగులు నాలుగు దంతముల ఏనుగులు తిరుగుచుండెను. ఏ మాత్రము ఇరుకు లేక విశాలముగా ఉన్న, ఆ భవనమును ఆయుధములు ధరించి సర్వదా యుద్ధసన్నద్ధు లైన రాక్షసులు రక్షించుచుండిరి.

మూ. రాక్షసీభిశ్చ పత్నీభి రావణస్య నివేశనమ్,
ఆహృతాభిశ్చ విక్రమ్య రాజకన్యాభిరావృతమ్. 6
తన్నక్రమకరాకీర్ణం తిమిఙ్గిలఝషాకులమ్,
వాయువేగసమాధూతం పన్నగైరివ సాగరమ్. 7

ప్ర. అ. రావణస్య = రావణునియొక్క, పత్నీభిః = భార్యలైన, రాక్షసీభిః = రాక్షసస్త్రీలతోను, విక్రమ్య = పరాక్రమించి, ఆహృతాభిః = తీసికొని రాబడిన, రాజకన్యాభిః = రాజకన్యలతోను, ఆవృతమ్ = ఆవరింపబడిన, నివేశనమ్ = గృహమును. (సమీపించెను) నక్రమకరాకీర్ణమ్ = మొసళ్ల చేత, పెద్ద చేపలచేత వ్యాప్తమూ, తిమిఙ్గిలఝషాకులమ్ = తిమింగిలము అను పెద్ద చేపలతోను, చేపలతోను వ్యాకులమూ, వాయువేగసమాధూతమ్ = వాయువేగముచేత కదల్పబడినదీ, పన్నగైః = సర్పములతో కూడినదీ అయిన, సాగరమ్ ఇవ = సముద్రము వలె ఉన్న, తత్ = ఆ భవనమును సమీపించెను.

తా. ఆ భవనము రావణుని భార్యలైన రాక్షసస్త్రీలతోను, అతడు పరాక్రమము చూపి బలాత్కారముగా ఎత్తికొని వచ్చిన రాజకన్యలతోను నిండి యుండెను. ఏనుగులతోను, రక్షకభటాదులతోను వ్యాప్తమై యున్న ఆ భవనము మొసళ్ళు, పెద్దచేపలూ, తిమింగిలములూ, ఝషము అను చేపలూ, సర్పములూ తిరుగుచున్నదీ, వాయువేగముచే కదలుచున్నదీ అయిన సముద్రము వలె భయంకరముగా ఉండెను. 6, 7

మూ. యా హి వైశ్రవణే లక్ష్మీర్యా చేన్ద్రే హరివాహనే,
సా రావణగృహే సర్వా నిత్యమేవానపాయినీ. 8

ప్ర. అ. వైశ్రవణే = కుబేరునియందు, యా = ఏ, లక్ష్మీః = లక్ష్మి (ఐశ్వర్యము) ఉన్నదో, హరివాహనే = ఆకుపచ్చని గుఱ్ఱములు గల, ఇన్ద్రే చ = ఇంద్రునియందు, యా = ఏ లక్ష్మి ఉన్నదో, సా = ఆ, సర్వా = సర్వ విధము లైన లక్ష్మి, రావణగృహే = రావణుని గృహమునందు, నిత్యమేవ = ఎల్లప్పుడు, అనపాయినీ = నాశనము (లేనిదై) నివసించుచున్నది.

తా. కుబేరునికి ఎట్టి ఐశ్వర్య మున్నదో, ఆకుపచ్చ గుఱ్ఱములు కట్టిన రథము వాహనముగా గల ఇంద్రునికి ఎట్టి ఐశ్వర్య మున్నదో అట్టి ఐశ్వర్యము

అంతా రావణుని గృహములో, ఎన్నడును తొలంగిపోక, నిత్యము స్థిరముగా ఉన్నది. 8

మూ. యా చ రాజ్ఞః కుబేరస్య యమస్య వరుణస్య చ,
తాదృశీ తద్విశిష్టా వా ఋద్ధీ రక్షోగృహే ష్విహ. 9

ప్ర. అ. రాజ్ఞః = యక్షు రైన, కుబేరస్య = కుబేరుని యొక్క, యా = ఏ సమృద్ధి ఉన్నదో, యమస్య = యముని యొక్క, వరుణస్య చ = వరుణుని యొక్క, యా = ఏ లక్ష్మి ఉన్నదో, తాదృశీ = అట్టిది కాని, తద్విశిష్టా వా = దానికంటె విశిష్టము కాని అయిన, ఋద్ధిః = సమృద్ధి, ఇహ = ఇక్కడ, రక్షోగృహేషు = రావణుని గృహమునందు, ఉన్నది.

తా. ఇక్కడ రావణుని భవనములో ఉన్న సమృద్ధి యక్షాధిపతి యైన కుబేరుని సమృద్ధితోను, యముని సమృద్ధితోను, వరుణుని సమృద్ధితోను సమానమని గాని, దానికంటె కూడ అధిక మైన దని కాని చెప్పవచ్చును. 9

మూ. తస్య హర్మ్యస్య మధ్యస్థం వేశ్మ చాన్యత్సునిర్మితమ్,
బహునిర్యూహసంకీర్ణం దదర్శ పవనాత్మజః. 10

ప్ర. అ. పవనాత్మజః = హనుమంతుడు, తస్య = ఆ, హర్మ్యస్య = భవనము యొక్క, మధ్యస్థమ్ = మధ్యయం దున్నదీ, సునిర్మితమ్ = బాగుగా నిర్మింపబడి నదీ, బహునిర్యూహసంకీర్ణమ్ = అనేకము లైన మదించిన ఏనుగుల ఆకారములో ఉన్న శిఖరములతో వ్యాప్తమూ అయిన, అన్యత్ = మరియొక, వేశ్మ = గృహమును, దదర్శ = చూచెను.

తా. హనుమంతుడు ఆ భవనము మధ్య మరి యొక భవనమును (పుష్పకమును) చూచెను. అది చక్కగా నిర్మింపబడిన దై, మత్తగజముల ఆకారములో ఉన్న అనేకశిఖరములతో నిండి యుండెను. 10

మూ. బ్రహ్మణోఽర్థే కృతం దివ్యం దివి యద్విశ్వకర్మణా,
విమానం పుష్పకం నామ సర్వరత్నవిభూషితమ్. 11
పరేణ తపసా లేభే యత్కుబేరః పితామహాత్,
కుబేరమోజసా జిత్వా లేభే తద్రాక్షసేశ్వరః. 12

ప్ర. అ. సర్వరత్నవిభూషితమ్ = సమస్తమైన రత్నములచేత అలంకరించబడిన, పుష్పకం నామ = పుష్పక మను పేరు గల, యత్ = ఏ, దివ్యమ్ = అద్భుతమైన, విమానమ్ = విమానము, విశ్వకర్మణా = విశ్వకర్మచేత, దివి = స్వర్గలోకమునందు, బ్రహ్మణః అర్థే = బ్రహ్మకొరకై, కృతమ్ = చేయబడినదో, యత్ = దేనిని, కుబేరః = కుబేరుడు, పితామహాత్ = బ్రహ్మదేవునినుండి, పరేణ = గొప్ప, తపసా = తపస్సుచేత, లేభే = పొందెనో, తత్ = దానిని, రాక్షసేశ్వరః = రావణుడు, ఓజసా = తేజస్సుచేత, కుబేరమ్ = కుబేరుని, జిత్వా = జయించి, లేభే = పొందెను.

తా. అనేకములైన రత్నములచే అలంకరించబడిన పుష్పక మను దివ్యమైన విమానమును విశ్వకర్మ బ్రహ్మదేవునికొరకై పూర్వము స్వర్గములో నిర్మించెను. కుబేరుడు గొప్ప తపస్సు చేసి దానిని బ్రహ్మనుండి పొందెను. రావణుడు బలముచేత ఆ కుబేరుని ఓడించి ఆ విమానమును అతనినుండి బలాత్కారముగా హరించెను. 11, 12

మూ. ఈహామృగసమాయుక్తైః కార్తస్వరహిరణ్మయైః,
సుకృతైరాచితం స్తమ్భైః ప్రదీప్తమివ చ శ్రియా. 13
మేరుమన్దరసఙ్కాశైరుల్లిఖద్భిరివామ్బరమ్,
కూటాగారైః శుభాకారైః సర్వతః సమలంకృతమ్. 14

ప్ర. అ. ఈహామృగసమాయుక్తైః = తోడేళ్ళబొమ్మలతో కూడినవీ, కార్తస్వరహిరణ్మయైః = వెండి బంగారు వికారమైనవీ, సుకృతైః = చక్కగా చేయబడినవీ అయిన, స్తమ్భైః = స్తంభములతో, ఆచితమ్ = వ్యాప్తమూ, శ్రియా = శోభతో, ప్రదీప్తమివ = ప్రజ్వలించుచున్నది వలె ఉన్నదీ, మేరుమన్దరసంకాశైః = మేరుపర్వతముతోను మందరపర్వతముతోను సమానములూ, అమ్బరమ్ = ఆకాశమును, ఉల్లిఖద్భిరివ = వ్రాయుచున్నవి వలె ఉన్నవీ అయిన, శుభాకారైః = శుభకరమైన ఆకారము గల, కూటాగారైః = పైభాగమునందున్న గదులతో, సర్వతః = అంతటా, సమలంకృతమ్ = అలంకరించబడినదీ అయిన, ("విమానమ్ ఆరురోహ" అను 19 వ శ్లోకములో ఉన్నదానితో అన్వయము - విమానమును ఎక్కెను).

తా. ఆ విమానమునందు తోడేళ్ళ బొమ్మలు చెక్కిన వెండి స్తంభములు, బంగారు స్తంభములు అంతటా ఉండెను. కాంతితో ఆ విమానము ప్రజ్వలించు చున్నట్లుండెను. దాని పైభాగమునందు మేరుపర్వతముతోను, మందరపర్వత ముతోను సమానములైన, ఆకాశమును ఒరయుచున్నవా అన్నట్లున్న ఎన్నో అందమైన గదులు ఉండెను.

మూ. జ్వలనార్కప్రతీకాశం సుకృతం విశ్వకర్మణా,
హేమసోపానసంయుక్తం చారుప్రవరవేదికమ్. 15

ప్ర. అ. విశ్వకర్మణా=విశ్వకర్మచేత, సుకృతమ్ = చక్కగా నిర్మించ బడినదీ, జ్వలనార్కప్రతీకాశమ్ = అగ్నితోను, సూర్యునితోను సమానమైనదీ, హేమసోపానసంయుక్తమ్=బంగారు మెట్లతో కూడినదీ, చారుప్రవరవేదికమ్ = సుందరమైన శ్రేష్ఠమైన అరుగులు కలదీ, (అయిన విమానమును ఎక్కెను).

తా. విశ్వకర్మ ప్రయత్నపూర్వకముగా నిర్మించిన ఆ విమానము అగ్ని వలె, సూర్యుని వలె ప్రకాశించుచుండెను. దానిలో బంగారు మెట్లు, అందమైన మంచి అరుగులూ ఏర్పరుపబడి ఉండెను. 15

మూ. జాలవాతాయనైర్యుక్తం కాఞ్చనైః స్ఫాటికైరపి,
ఇన్ద్రనీలమహానీలమణిప్రవరవేదికమ్. 16

ప్ర. అ. కాఞ్చనైః = బంగారువికారములు, స్ఫాటికైరపి = స్ఫటికమణి వికారములూ అయిన, జాలవాతాయనైః = అలంకారార్థ మేర్పరచిన చిన్న రంధ్రముల కిటికీలతోను (జాల), గాలివచ్చుటకు ఉపయోగించు పెద్ద కిటికీల తోను, యుక్తమ్ = కూడినదీ, ఇన్ద్రనీలమహానీలమణిప్రవరవేదికమ్ = ఇంద్రనీల మణులు, మహానీలమణులు పరచిన శ్రేష్ఠములైన అరుగులు కలదీ (అయిన విమానమును ఎక్కెను).

తా. ఆ విమానములో బంగారముతోను, స్ఫటికమాణిక్యములతోను చిన్న చిన్న రంధ్రములు గల అలంకారప్రధానములైన కిటికీలు, గాలి వచ్చు పెద్ద కిటికీలు అమర్చి ఉండెను. ఇంద్రనీలమణులు, మహానీలమణులు పరచిన అరు గులు అందముగా ఏర్పరుపబడెను. (పాలలో వేయగా పాలు నీలవర్ణముగా

ఉన్నట్లు కనబడునది ఇంద్రనీలము. ఆకారికే చెందినది, తద్భిన్నము మహా నీలము). 16

మూ. విద్రుమేణ విచిత్రేణ మణిభిశ్చ మహాధనైః,
నిస్తులాభిశ్చ ముక్తాభి స్తలేనాభివిరాజితమ్. 17

ప్ర. అ. విచిత్రేణ = విచిత్రవర్ణము గల, విద్రుమేణ = పగడములతోను, మహాధనైః = గొప్ప ధనము (విలువ) గల, మణిభిశ్చ = మణులతోను, నిస్తులాభిః = సాటి లేని, ముక్తాభిః = ముత్యములతోను, (నిర్మింపబడిన), తలేన = అడుగుభాగముచేత, అభివిరాజితమ్ = ప్రకాశింపచేయబడినది (అయిన విమానమును ఎక్కెను.)

తా. ఆ విమానము అడుగుభాగమునందు విచిత్రము లైన పగడములు, అమూల్య మైన మణులు, సాటి లేని ముత్యములు అతుకుటచే అది అద్భుతముగ ప్రకాశించుచుండెను. 17

మూ. చన్దనేన చ రక్తేన తపనీయనిభేన చ,
సుపుణ్యగన్ధినా యుక్తమాదిత్యతరుణోపమమ్. 18

ప్ర. అ. రక్తేన = ఎఱ్ఱనిదీ, తపనీయనిభేన చ = బంగారముతో సమానమైనదీ, సుపుణ్యగన్ధినా = మంచి సువాసన కలదీ అయిన, చన్దనేన = మంచి గంధముతో, యుక్తమ్ = కూడినదీ, ఆదిత్యతరుణోపమమ్ = తరుణు డైన (మధ్యాహ్నకాలమునందలి) సూర్యునితో సమానమూ (అయిన విమానమును ఎక్కెను).

తా. ఆ విమానమునం దంతటను మంచి సువాసన గల ఎఱ్ఱని చందనము, బంగారు రంగు గల చందనము పూయుటచే అది మధ్యాహ్నము నందలి సూర్యుడు వలె ఉండెను. 18

మూ. కూటాగారై ర్వరాకారై ర్వివిధైః సమలంకృతమ్,
విమానం పుష్పకం దివ్యమారురోహ మహాకపిః. 19

ప్ర. అ. మహాకపిః = హనుమంతుడు, వరాకారైః = శ్రేష్ఠ మైన ఆకారము గల, కూటాగారైః = పై భాగములందలి గృహములచేత, సమలం

కృతమ్ = అలంకరింపబడిన, దివ్యమ్ = దివ్య మైన, పుష్పకం విమానమ్ = పుష్పకవిమానమును, ఆరురోహ = ఎక్కెను.

తా. హనుమంతుడు, అంత మైన ఆకారము గల మేడ పై గదులచే అలంకరింపబడిన దివ్య మైన అట్టి పుష్పకవిమానము మీదికి ఎక్కెను. 19

మూ. తత్రస్థః స తదా గన్ధం పానభక్ష్యాన్నసంభవమ్,
దివ్యం సంమూర్ఛితం జిఘ్రద్రూపవన్తమివానిలమ్. 20

ప్ర. అ. సః = ఆ హనుమంతుడు, తదా = అప్పుడు, తత్రస్థః = అక్కడ ఉన్నవాడై, పానభక్ష్యాన్నసంభవమ్ = పానమునుండి, భక్ష్యపదార్థమునుండి, అన్నమునుండి పుట్టిన, దివ్యమ్ = అద్భుత మైన, సంమూర్ఛితమ్ = వ్యాపించిన, రూపవన్తమ్ = రూపము గల, అనిలమివ = వాయువు వలె ఉన్న, గన్ధమ్ = సువాసనను, జిఘ్రన్ = వాసన చూచెను.

తా. హనుమంతుడు అక్కడికి చేరగానే ఆ ప్రాంతమునందు అంతటను వ్యాపించి, మద్యాదిపానీయములు, తినదగిన పిండివంటలు, అన్నములు మొద లైన వాటి అద్భుత మైన సుగంధము వచ్చెను. అది మూర్తీభవించిన వాయువు వలె తీవ్రతర మై ఉండెను. 20

మూ. స గన్ధస్తం మహాసత్త్వం బన్ధుర్బన్ధుమివోత్తమమ్,
ఇత ఏహీత్యువాచేవ తత్ర యత్ర స రావణః. 21

ప్ర. అ. సః గన్ధః = ఆ సువాసన, మహాసత్త్వమ్ = మహాబలశాలి యైన, తమ్ = ఆ హనుమంతుని, ఉత్తమమ్ = ఉత్తము డైన, బన్ధుమ్ = బంధువును, బన్ధురివ = బంధువు వలె, సః రావణః = ఆ రావణుడు, యత్ర = ఎక్కడ ఉండునో, తత్ర = అక్కడికి, ఇతః ఏహి = ఇటువైపు రమ్ము, ఇతి = అని, ఉవాచేవ = పలికిన ట్లుండెను.

తా. ఆ సువాసన, "ఒక ఉత్తము డైన బంధువు తన బంధువును పిలచి నట్లు మహాబలశాలి యైన ఆ హనుమంతుని "ఇటు రమ్ము" అని పిలుచుచున్నదా అన్నట్లు రావణు డున్న ప్రదేశమునకు తీసికొనివెళ్ళెను. 21

మూ. తతస్తాం ప్రస్థితః శాలాం దదర్శ మహతీం శుభామ్,
రావణస్య మనఃకాన్తాం కాన్తామివ వరస్త్రియమ్. 22

ప్ర. అ. తతః=అటు వైపునకు, ప్రస్థితః=బయలుదేరిన హనుమంతుడు, కాన్తామ్=మనోహరురాలైన, వరస్త్రియమివ=శ్రేష్ఠమైన స్త్రీ వలె, రావణస్య=రావణునియొక్క, మనఃకాన్తామ్ = మనస్సుకు ఇష్టమైన, శుభామ్ = మంగళకర మైన, మహతీమ్ = గొప్ప దైన, శాలామ్ = శాలను, దదర్శ = చూచెను.

తా. హనుమంతుడు అటు వైపు వెళ్ళి, అక్కడ, మనోహరురాలైన ఉత్తమస్త్రీ వలె రావణుని మనస్సునకు చాల ఇష్టమైన, అందమైన ఒక పెద్ద శాలను చూచెను. 22

మూ. మణిసోపానవికృతాం హేమజాలవిభూషితామ్,
స్ఫాటికైరావృతతలాం దన్తాన్తరితరూపికామ్. 23

ప్ర. అ. (ఈ శ్లోకములోని, రాబోవు ఐదు శ్లోకములలోను ఉన్న ద్వితీయాంతశబ్దములు పై శ్లోకములోని "శాలామ్" అనుదానికి విశేషణములు. ఆ శాల ఎట్లున్నదనగా:-) మణిసోపానవికృతామ్ = మాణిక్యములు పరచిన మెట్లతో చక్కగా అమర్చబడినదీ, హేమజాలవిభూషితామ్=బంగారు కిటికీలతో అలంకరించబడినదీ, స్ఫాటికైః = స్ఫటికమాణిక్యములతో, ఆవృతతలామ్ = కప్పబడిన క్రింది ప్రదేశము కలదీ, దన్తాన్తరితరూపికామ్ = దంతములచేత మధ్య మధ్య నిర్మింపబడిన రూపములు గలదీ.

తా. ఆ శాలలో మాణిక్యములు అతికిన మెట్లు చక్కగా అమర్చబడెను. అది బంగారు కిటికీలతో అలంకరింపబడెను. దాని క్రింది ప్రదేశమంతా స్ఫటికమాణిక్యములు పరచి ఉండెను. మధ్య మధ్య దంతపు నగిషీలు చెక్కబడెను. 23

మూ. ముక్తాభిశ్చ ప్రవాళైశ్చ రూప్యచామీకరైరపి,
విభూషితాం మణిస్తమ్భైః సుబహుస్తమ్భభూషితామ్. 24

ప్ర. అ. ముక్తాభిశ్చ = ముత్యములతోను, ప్రవాళైశ్చ = పగడములతోను, రూప్యచామీకరైరపి = వెండి బంగారములతోను నిర్మించబడిన, మణి

స్తమ్భైః = మాణిక్యస్తంభములతో, విభూషితామ్ = అలంకరింపబడినది, సుబహుస్తమ్భభూషితామ్ = అనేకమైన స్తంభములతో అలంకరింపబడినది.

తా. అనేకమైన అధార స్తంభములపై నిలచి ఉన్న ఆ శాలలో అలంకరణార్థమై, ముత్యములు, పగడములు, వెండి, బంగారము మొదలైన వాటితో నిర్మించిన మణిస్తంభములు అక్కడక్కడ అమర్చబడి యుండెను. 24

మూ. నతైర్ఋజుభిరత్యుచ్చైః సమన్తాత్సువిభూషితైః,
స్తమ్భైః పక్షైరివాత్యుచ్చైర్దివం సంప్రస్థితామివ. 25

ప్ర. అ. నతైః = కొంచెము వంగినవి, ఋజుభిః = వంకర లేనివి, అత్యుచ్చైః = మిక్కిలి ఎత్తైనవి, సమన్తాత్ = అంతటను, సువిభూషితైః = బాగుగా అలంకరింపబడినవి అయిన, స్తమ్భైః = స్తంభములచేత, అత్యుచ్చైః = మిక్కిలి ఎత్తైన, పక్షైః = రెక్కలతో, దివమ్ = ఆకాశమును కూర్చి, సంప్రస్థితామివ = బయలుదేరినది వలె ఉన్నది.

తా. ఆ శాలలో కొంచెము వంగిన కొన్ని స్తంభములు, వంకర లేని బాల ఎత్తైన కొన్ని స్తంభములు ఉండెను. అవి అన్నియు చక్కగా అలంకరింపబడెను. అట్టి స్తంభములతో ఆ శాల చూచువారికి, ఎత్తైన రెక్కలు చాచుచు పైకి ఆకాశముమీదికి ఎగురుటకు సిద్ధమగుచున్నదా అన్నట్లు కనబడుచుండెను.

మూ. మహత్యా కుథయా స్తీర్ణాం పృథివీలక్షణాఙ్కయా,
పృథివీమివ విస్తీర్ణాం సరాష్ట్రగృహమాలినీమ్. 26

ప్ర. అ. పృథివీలక్షణాఙ్కయా = భూమిమీద ఉండు (నదీసముద్రారణ్య గృహాదులు) లక్షణములు చిహ్నములుగా గల, మహత్యా = పెద్దదైన, కుథయా = చిత్రకంబళముచేత, ఆస్తీర్ణామ్ = పరవబడినది, సరాష్ట్రగృహమాలినీమ్ = రాష్ట్రములతోను గృహపంక్తులతోను కూడిన, విస్తీర్ణామ్ = విశాలమైన, పృథివీమివ = భూమి వలె ఉన్నది.

తా. ఆ శాలలో ఒక పెద్ద చిత్రకంబళము పరవబడి ఉండెను. ఆ కంబళముమీద సముద్రములు, నదులు, వనములు, గృహములు మొదలైన భూమిమీద ఉండు లక్షణము లన్ని చిత్రింపబడి ఉండుటచే ఆ శాల, రాష్ట్రములతోను, గృహపంక్తులతోను కూడిన విశాలభూతలము వలె ఉండెను. 26

మూ. నాదితాం మత్తవిహగైర్దివ్యగన్ధాధివాసితామ్,
పరార్థ్యాస్తరణోపేతాం రక్షోధిపనిషేవితామ్. 27

ప్ర. అ. మత్తవిహగైః = మదించిన పక్షులచేత, నాదితామ్ = ధ్వనింప చేయబడినది, దివ్యగన్ధాధివాసితామ్ = దివ్యమైన సుగంధముచేత పరిమళింప చేయబడినది, పరార్థ్యాస్తరణోపేతామ్ = అత్యుత్తమములైన ఆస్తరణములతో కూడినది, రక్షోధిపనిషేవితామ్ = రాక్షసరాజుచేత సేవింపబడినది.

తా. ఆ శాల మదించిన పక్షులధ్వనులతో ప్రతిధ్వనించుచుండెను. దివ్యములైన సుగంధములచేత పరిమళింపచేయబడుచుండెను. దాని నేలపైన అత్యుత్తమములైన ఆస్తరణములు పరవబడెను. అక్కడ రావణుడు సుఖముగా భోగము ననుభవించుచుండెను. 27

మూ. ధూమ్రామగరుధూపేన విమలాం హంసపాణ్డురామ్,
చిత్రాం పుష్పోపహారేణ కల్మాషీమివ సుప్రభామ్. 28

ప్ర. అ. అగరుధూపేన = అగరుధూపముచేత, ధూమ్రామ్ = ధూమ్రవర్ణముగా ఉన్నది, విమలామ్ = స్వచ్ఛమైనది, హంసపాణ్డురామ్ = హంస వలె తెల్లగా ఉన్నది, పుష్పోపహారేణ = పుష్పములతో చేసిన అలంకరణముచేత, చిత్రామ్ = చిత్రవర్ణమైనది, సుప్రభామ్ = మంచి కాంతి గల, కల్మాషీమివ = ధేనువు వలె ఉన్నది.

తా. ఆ శాల హంస వలె తెల్లగా స్వచ్ఛముగా ఉండెను. అగరుధూపము వేయుటచే ఆ ధూమము అంతటను వ్యాపించి ధూమ్రవర్ణముగా ఉండెను. అంతటను వివిధపుష్పములు చల్లి అలంకరించుటచే చిత్రవర్ణముగా ఉండెను. మంచి కాంతి గల కామధేనువు వలె ఉండెను. 28

మూ. మనఃసంహ్లాదజననీం వర్ణస్యాపి ప్రసాదినీమ్,
తాం శోకనాశినీం దివ్యాం శ్రియః సంజననీమివ. 29

ప్ర. అ. మనఃసంహ్లాదజననీమ్ = మనస్సుకు ఆనందము కలిగించునది, వర్ణస్యాపి = శరీరవర్ణమునకు కూడ, ప్రసాదినీమ్ = నిర్మలత్వము కూర్చునది, శోకనాశినీమ్ = శోకమును నశింపచేయునది, శ్రియః = లక్ష్మికి, సంజననీమివ =

పుట్టించునది వలె ఉన్నదీ, దివ్యామ్=అద్భుతమూ అయిన, తామ్ = ఆ శాలను, చూచెను.

తా. ఆ శాల మనస్సునకు ఆనందము కలిగించుటే కాక, దానిలో ఉన్న వారి శరీరకాంతిని, వృద్ధిచేయును. అది లక్ష్మికి పుట్టినిల్లు వలె నున్నదై శోకమును నశింపచేయును. ఆశ్చర్యకరముగా ఉండెను. (అట్టి శాలను హనుమంతుడు చూచెను). 29

మూ. ఇన్ద్రియాణీన్ద్రియార్థైస్తు పఞ్చ పఞ్చభిరుత్తమైః,
తర్పయామాస మాతేవ తదా రావణపాలితా. 30

ప్ర. అ. రావణపాలితా = రావణునిచేత పాలింపబడిన ఆ శాల, తదా = అప్పుడు, మాతేవ = తల్లి వలె, ఉత్తమైః = ఉత్తములైన, పఞ్చభిః = ఐదు, ఇన్ద్రియార్థైః = ఇంద్రియవిషయములచేత, పఞ్చ=ఐదు, ఇన్ద్రియాణి = ఇంద్రియములను, తర్పయామాస = తృప్తి పొందించెను.

తా. రావణునిచే పాలింపబడిన ఆ శాల తల్లి వలె ఐదు ఇంద్రియములచే అనుభవింపదగిన ఉత్తమపదార్థములను సమకూర్చుట ద్వారా ఐదు ఇంద్రియములకు తృప్తి కలిగించెను.

వి. ఆ శాల హనుమంతునికి తృప్తి కలిగించినది అను భావమును గ్రహించి కొందరు దానివలన హనుమంతునకు తృప్తి ఎట్లు కలిగెనో వివరించుచు ఏమేమో వ్రాసిరి. ఆ శాలలో వివిధభోగములు అనుభవించుచున్న రావణుడూ, అతని అంతఃపురస్త్రీలూ ఆనందడోలికలలో తేలియాడుచుండురు". అని ఆ శాలను వర్ణించుటయందే కవి తాత్పర్యమై ఉండును.

మూ. స్వర్గోఽయం దేవలోకోఽయమిన్ద్రస్యేయం పురీ భవేత్,
సిద్ధిర్వేయం పరా హి స్యాదిత్యమన్యత మారుతిః. 31

ప్ర. అ. అయమ్ = ఇది, స్వర్గః = స్వర్గమా। అయమ్=ఇది, దేవలోకః = దేవలోకమా। ఇయమ్ = ఇది, ఇన్ద్రస్య = ఇంద్రుని యొక్క, పురీ = పట్టణము, భవేత్ = అయి ఉండునా? ఇయమ్ = ఇది, పరా=ఉత్తమమైన, సిద్ధిః= తపఃసిద్ధి, స్యాద్వా = అయి ఉండునా। ఇతి = అని, మారుతిః = హనుమంతుడు, అమన్యత = తలచెను.

తా. ఇది స్వర్గలోకమా, దేవతల నివాసస్థానమా, ఇంద్రుని పట్టణ మైన అమరావతియా, ఉత్తమ మైన తపఃసిద్ధియా, అని హనుమంతుడు తలంచెను. 31

మూ. ప్రధ్యాయత ఇవాపశ్యత్ప్రదీపాంస్తత్ర కాఞ్చనాన్,
ధూర్తానివ మహాధూర్తైర్దేవనేన పరాజితాన్. 32

ప్ర. అ. మహాధూర్తైః = గొప్ప జూదరులచే, దేవనేన = జూదము ఆడుటచే, పరాజితాన్ = ఓడింపబడిన, ధూర్తానివ = జూదరుల వలె, ప్రధ్యాయత ఇవ = ఏమో ఆలోచించుచున్నవా అన్నట్లు నిశ్చలముగా ఉన్న, కాఞ్చనాన్ = బంగారువికార మైన, ప్రదీపాన్ = దీపములను, అపశ్యత్ = చూచెను.

తా. జూదములో మంచి నేర్పు గల పెద్ద జూదరులు, జూదములో ఓడించివేయగా ఏమి చేయుటకు తోచక జూదరుల వలె, నిశ్చలము లై, ఆలోచించుచున్నవా అన్నట్లున్న బంగారు దీపములు, అక్కడ హనుమంతునకు కనబడెను. 32

మూ. దీపానాం చ ప్రకాశేన తేజసా రావణస్య చ,
అర్చిర్భిర్భూషణానాం చ ప్రదీప్తేత్యభ్యమన్యత. 33

ప్ర. అ. దీపానామ్ = దీపములయొక్క, ప్రకాశేన = ప్రకాశముచేతను, రావణస్య = రావణుని యొక్క, తేజసా చ = తేజస్సుచేతను, భూషణానామ్ = అలంకారముల యొక్క, అర్చిర్భిః చ = కాంతులచేతను, ప్రదీప్తా ఇతి = మండుచున్న దని, అభ్యమన్యత = తలంచెను.

తా. దీపముల ప్రకాశం, రావణుని తేజస్సూ, అలంకారాల కిరణాలూ, ఇవన్నీ, కలియుటచే హనుమంతునకు ఆ భవనము ప్రజ్వలించుచున్నట్లు కనబడెను. 33

మూ. తతోఽపశ్యత్కుథాసీనం నానావర్ణామ్బరస్రజమ్,
సహస్రం వరనారీణాం నానావేష విభూషితమ్. 24

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, కుథాసీనమ్ = చిత్రకంబళమునందు కూర్చున్నదీ, నానావర్ణామ్బరస్రజమ్ = అనేక వర్ణములు గల వస్త్రములూ మాలికలూ గలదీ, నానావేషవిభూషితమ్ = అనేక విధము లైన వేషములచే అలంక

దింపబడినది అయిన, వరనారీణామ్ = శ్రేష్ఠమైన స్త్రీలయొక్క, సహస్రమ్ = సహస్రమును, అపశ్యత్ = చూచెను.

తా. పిమ్మట, అనేకవిధము లైన రంగులు గల వస్త్రములూ, మాలికలూ ధరించి, అనేక విధము లైన అలంకారములతో అలంకరించుకొని రాం మంది ఉత్తమస్త్రీలు చిత్రకంబళము పై కూర్చుండి (శయనించి) ఉండగా చూచెను.

మూ. పరివృత్తే౽ర్ధరాత్రే తు పాననిద్రావశం గతమ్,
క్రీడిత్వోపరతం రాత్రౌ సుష్వాప బలవత్తదా. 35

ప్ర. అ. రాత్రౌ = రాత్రియందు, క్రీడిత్వా = క్రీడించి, ఉపరతమ్ = విశ్రమించినదై, పాననిద్రావశం గతమ్ = పానమువలన కలిగిన నిద్రకు వశమై, ఆ స్త్రీ సహస్రము, తదా = అప్పుడు, అర్ధరాత్రే = అర్ధరాత్రము, పరివృత్తే = తిరిగిన దగుచుండగా, బలవత్ = గాఢముగా, సుష్వాప = నిద్రించెను.

తా. ఆ స్త్రీసహస్రము రాత్రి అంతా క్రీడించి, క్రీడనుండి విరమించి, పిదప మద్యపానమువలన కలిగిన నిద్రకు వశమై, అర్ధరాత్రము తిరగగానే గాఢముగా నిద్రించెను. 35

మూ. తత్ప్రసుప్తం విరురుచే నిశ్శబ్దాన్తరభూషణమ్,
నిఃశబ్దహంసభ్రమరం యథా పద్మవనం మహత్. 36

ప్ర. అ. నిఃశబ్దాన్తరభూషణమ్ = ధ్వని లేని లోపలి అలంకారము కలదీ, ప్రసుప్తమ్ = నిద్రపోవుచున్న, తత్ = ఆ స్త్రీ సహస్రము, నిఃశబ్దహంసభ్రమరమ్ = నిశ్శబ్దముగా ఉన్న హంసలూ, తుమ్మెదలూ గల, మహత్ = గొప్ప, పద్మవనం యథా = పద్మము వలె, విరురుచే = ప్రకాశించెను.

తా. శరీరమునందలి ఆయా నడుము మొదలైన అవయవములు అలంకారములు నిఃశబ్దములుగా ఉండగా నిద్రించుచున్న ఆ నారీసహస్రము, నిశ్శబ్దముగా ఉన్న హంసలు, తుమ్మెదలూ గల గొప్ప పద్మవనము వలె ప్రకాశించెను.

మూ. తాసాం సంవృతదన్తాని మీలితాక్షీణి మారుతిః,
అపశ్యత్పద్మగన్ధీని వదనాని సుయోషితామ్. 37

ప్ర. అ. మారుతిః = హనుమంతుడు, తాసాం సుయోషితామ్ = ఆ ఉత్తమ స్త్రీలయొక్క, సంవృతదన్తాని = కప్పబడిన దంతములు గల, మీలితాక్షీణి = మూయబడిన నేత్రములు గల, పద్మగన్ధీని = పద్మముల వంటి సువాసనలు గల, వదనాని = ముఖములను, అపశ్యత్ = చూచెను.

తా. ఆ ఉత్తమస్త్రీల పద్మముల సువాసన వంటి సువాసన గల ముఖములు, నేత్రములు మూసికొని, దంతములు కనబడక ఉండెను. అట్టి ముఖములను హనుమంతుడు చూచెను. 37

మూ. ప్రబుద్ధానీవ పద్మాని తాసాం భూత్వా క్షపాక్షయే,
పునః సంవృతపత్రాణి రాత్రావివ బభుస్తదా. 38

ప్ర. అ. తాసామ్ = ఆ స్త్రీలయొక్క ముఖములు, క్షపాక్షయే = రాత్రి క్షీణించిన సమయమునందు, ప్రబుద్ధాని = వికసించిన, పద్మానీవ = పద్మముల వలె, భూత్వా = అయి, పునః = తిరిగి, రాత్రౌ = రాత్రియందు, సంవృతపత్రాణీవ = ముకుళించిన రేకులు గలవి వలె, తదా = అప్పుడు, బభుః = ప్రకాశించినవి.

తా. ఆ స్త్రీల ముఖములు, వారు మేల్కొని యున్నంతసేపు, సూర్యోదయ సమయమునందు వికసించిన పద్మముల వలె ఉండి, వాని నిద్రాసమయమునందు ముకుళించిన పత్రములు కల పద్మముల వలె అయినవి. 38

మూ. ఇమాని ముఖపద్మాని నియతం మత్తషట్పదాః,
అమ్బుజానీవ ఫుల్లాని ప్రార్థయన్తి పునః పునః. 39

ప్ర. అ. మత్తషట్పదాః = మదించిన తుమ్మెదలు, ఇమాని = ఈ, ముఖపద్మాని = ముఖములే పద్మములను, ఫుల్లాని = వికసించిన, అమ్బుజానీవ = పద్మములను వలె, పునః పునః = మాటిమాటికి, నియతమ్ = తప్పక, ప్రార్థయన్తి = కోరుచున్నవి.

తా. "మదించిన తుమ్మెదలు, ఈ ముఖపద్మములను, వికసించిన పద్మములను వలె మాటిమాటికి ఆస్వాదించుటకై కోరుచుండును; నిశ్చయము". 39

మూ. ఇతి వామన్యత శ్రీమానుపపత్త్యా మహాకపిః,
మేనే హి గుణతస్తాని సమాని సలిలోద్భవైః. 40

ప్ర. అ. శ్రీమాన్ = శోభావంతు డైన, మహాకపిః = హనుమంతుడు, ఉపపత్త్యా = తగుయుక్తిచేత, ఇత్థం = ఇట్లు, అమన్యత = తలంచెను. తాని = ఆ ముఖములను, గుణతః = సౌందర్యసుగంధాదిగుణములవలన, సలిలోద్భవైః = పద్మములతో, సమాని = సమ మైనవాటినిగా, మేనే హి = తలంచెను గదా.

తా. శ్రీమంతు డైన ఆ హనుమంతుడు ఆ ముఖములను గూర్చి, యుక్తియుక్తముగా, పైన చెప్పిన విధముగా భావించెను. ఎందుచేత ననగా - సౌందర్యసుగంధాదిగుణములచే ఆ ముఖములు పద్మముల వలె ఉన్న వని అనుకొనెను.

మూ. సా తస్య శుశుభే శాలా తాభిః స్త్రీభిర్విరాజితా,
శారదీవ ప్రసన్నా ద్యౌస్తారాభిరభిశోభితా. 41

ప్ర. అ. తస్య = ఆ రావణునియొక్క, సా శాలా = ఆ శాల, తాభిః స్త్రీభిః = ఆ స్త్రీలచేత, విరాజితా = ప్రకాశింపచేయబడినదై, తారాభిః = నక్షత్రములచేత, అభిశోభితా = ప్రకాశింపచేయబడిన, ప్రసన్నా = నిర్మలం మైన, శారదీ = శరత్కాలసంబంధ మైన, ద్యౌః ఇవ = ఆకాశము వలె, శుశుభే = శోభించెను.

తా. ఆ స్త్రీలచేత ప్రకాశింపచేయబడిన, ఆ రావణుని శాల, శరత్కాలము నందు నక్షత్రములచేత ప్రకాశింపచేయబడిన, నిర్మలం మైన ఆకాశము వలె శోభించెను. 41

మూ. స చ తాభిః పరివృతః శుశుభే రాక్షసాధిపః,
యథా హ్యుడుపతిః శ్రీమాంస్తారాభిరభిసంవృతః. 42

ప్ర. అ. తాభిః = ఆ స్త్రీలచేత, పరివృతః = చుట్టుకొనబడిన, సః రాక్షసాధిపః = ఆ రాక్షసరాజు, తారాభిః = నక్షత్రములచేత, అభిసంవృతః = చుట్టుకొన బడిన, శ్రీమాన్ = కాంతి గల, ఉడుపతిః యథా = చంద్రుడు వలె, శుశుభే = ప్రకాశించెను.

తా. ఆ స్త్రీలు తన చుట్టును ఉండుటచే, ఆ రావణుడు, నక్షత్రముల మధ్య ఉన్న, ప్రకాశయుక్తు డైన చంద్రుడు వలె శోభించెను. 42

మూ. యాశ్చ్యవన్తేఽమ్బరాత్తారాః పుణ్యశేషసమావృతాః,
ఇమాస్తాః సంగతాః కృత్స్నా ఇతి మేనే హరిస్తదా. 43

ప్ర. అ. యాః=ఏ, తారాః = నక్షత్రములు. పుణ్యశేషసమావృతాః = పుణ్యముయొక్క శేషముతో కూడిన వై, అమ్బరాత్ = ఆకాశమునుండి, చ్యవన్తే = జారిపడునో, తాః = ఆ. కృత్స్నాః = సమస్త మైన తారలు. ఇమాః = ఈ స్త్రీలుగా, సంగతాః = కలిసి ఉన్నవి, ఇతి = అని, తదా = అప్పుడు, హరిః = హనుమంతుడు, మేనే=తలచెను.

తా. "నక్షత్రములు కొంచెము శేషించిన పుణ్యముతో ఆకాశమునుండి జారి భూమిపై పడిపోవుచుండును గదా. ఆ నక్షత్రములే ఈ స్త్రీల రూపముతో ఇక్కడ చేరినవి" అని హనుమంతుడు భావించెను. 43

మూ. తారాణామివ సువ్యక్తం మహతీనాం శుభార్చిషామ్,
ప్రభావర్ణప్రసాదాశ్చ విరేజుస్తత్ర యోషితామ్. 44

ప్ర. అ. తత్ర=అక్కడ, యోషితామ్ = స్త్రీలయొక్క, ప్రభావర్ణప్రసాదాశ్చ=కాంతీ, వర్ణమూ, నైర్మల్యమూ కూడ. శుభార్చిషామ్=శుభ మైన కాంతి గల, మహతీనామ్=పెద్ద వైన, తారాణామివ = నక్షత్రముల ప్రభావర్ణప్రసాదముల వలె, సువ్యక్తమ్ = స్పష్టముగా, విరేజుః=ప్రకాశించినవి.

తా. అక్కడ నున్న ఆ స్త్రీల కాంతీ, వర్ణమూ, నైర్మల్యమూ కూడ శుభ మైన కాంతి గల పెద్ద వైన నక్షత్రముల కాంతివర్ణనైర్మల్యముల వలె ఉండెను.

మూ. వ్యావృత్తగురుపీనస్రక్ప్రకీర్ణవరభూషణాః,
పానవ్యాయామకాలేషు నిద్రాపహృతచేతసః. 45

ప్ర. అ. పానవ్యాయామకాలేషు = మద్యపానసమయమునందు, రతి సమయమునందు. వ్యావృత్తగురుపీనస్రక్ప్రకీర్ణవరభూషణాః = తారుమా రైన పెద్దవీ లావుగా ఉన్నవీ అయిన పుష్పమాలలు కలవారూ, చెల్లాచెదర లైన శ్రేష్ఠ మైన అలంకారములు కలవారూ అయిన ఆ స్త్రీలు, నిద్రాపహృతచేతసః=నిద్ర చేత అపహరింపబడిన చిత్తములు కలవారై ఉండిరి.

తా. మద్యపానమూ రతికేళులూ చేసే సమయమునందు ఆ స్త్రీలు ధరించిన పెద్దగా లావుగా ఉన్న పుష్పమాలలు తారుమా రైపోయినవి. శ్రేష్ఠము లైన అలంకారము లన్నీ చెల్లాచెదర లైపోయెను. అట్టి ఆ స్త్రీలు ఆ సమయమునందు నిద్రాపరవశత్వము పొంది ఉండిరి. 45

మూ. వ్యావృత్తతిలకాః కాశ్చిత్కాశ్చిదుద్భ్రాన్తనూపురాః,
పార్శ్వే గలితహారాశ్చ కాశ్చిత్పరమయోషితః. 46

ప్ర. అ. కాశ్చిత్=కొందరు, పరమయోషితః=ఉత్తమస్త్రీలు, వ్యావృత్తతిలకాః = రేగిపోయిన తిలకములు కలవారైరి. కాశ్చిత్ = కొందరు. ఉద్భ్రాన్తనూపురాః=కదలి స్థానముతప్పిన అందెలు కలవారైరి. కాశ్చిత్ = కొందరు, పార్శ్వే=ప్రక్కయందు (ప్రక్కకు), గలితహారాశ్చ=జారిన హారములు కలవారైరి.

తా. ఆ ఉత్తమస్త్రీలలో కొందరి నుదుటి పైని తిలకము రేగిపోయెను. కొందరి అందెల్లు చోటు తప్పెను. కొందరి హారములు ప్రక్కకు వ్రేలాడుచుండెను. 46

మూ. ముక్తాహారావృతాశ్చాన్యాః కాశ్చిద్విస్రస్తవాససః,
వ్యావిద్ధరశనాదామాః కిశోర్య ఇవ వాహితాః. 47

ప్ర. అ. అన్యాః=మరికొందరు స్త్రీలు, ముక్తాహారావృతాః= ముత్యములచేత చుట్టబడినవారై, కాశ్చిత్ = మరికొందరు. విస్రస్తవాససః = జారిపోయిన వస్త్రములుకలవారై, మరికొందరు, వ్యావిద్ధరశనాదామాః=చిక్కులు పడిన మొలనూలు (వడ్డాణములు) కలవారై, వాహితాః = చాలదూరము నడిపింప బడిన, కిశోర్యః ఇవ= చిన్నఆడగుఱ్ఱముల వలె ఉండిరి.

తా. కొందరి ముత్యాల హారములు తొలిగి వారి శరీరము చుట్టూ వ్రేలాడుచుండెను. కొందరి వస్త్రములు జారిపోయెను. కొందరి వడ్డాణములు చిక్కులు పడి ఉండగా, వారు చాల దూరము నడిపించిన ఆడగుఱ్ఱముల వలె ఉండిరి. 47

మూ. సుకుణ్డలధరాశ్చాన్యా విచ్ఛిన్నమృదితస్రజః,
గజేన్ద్రమృదితాః ఫుల్లా లతా ఇవ మహావనే. 48

ప్ర. అ. సుకుణ్డలధరాః=మంచి కుండలములు ధరించిన, అన్యాః = మరి కొందరు. విచ్ఛిన్నమృదితస్రజః = తెగిపోయిన, నలిగిన, పుష్పమాలలు కలవారై, మహావనే = మహావనమునందు, గజేన్ద్రమృదితాః = గజరాజుచేత ఆ నలగగొట్టబడిన, ఫుల్లాః=వికసించిన, లతాః ఇవ=లతల వలె ఉండిరి.

తా. నలిగి తెగిపోయిన పుష్పమాలలు ధరించిన కొందరు స్త్రీలు మంచి కుండలములు ధరించి ఉండిరి. ఆ స్త్రీలు, మహావనములో, ఏనుగులు నలగ గొట్టిన, పుష్పించిన లతల వలె ఉండిరి. 48

మూ. చన్ద్రాంశుకిరణాభాశ్చ హారాః కాసాంచిదుత్కటాః,
హంసా ఇవ బభుః సుప్తాః స్తనమధ్యేషు యోషితామ్. 49

ప్ర. అ. కాసాంచిత్ = కొందరు, యోషితామ్ = స్త్రీలయొక్క, స్తనమధ్యేషు = స్తనముల మధ్యములందు, ఉత్కటాః = పెద్దవైన, చన్ద్రాంశుకిరణాభాః = చంద్రుని కిరణముల వంటి కిరణములు, కాంతి గల, హారాః = ముత్యాల హారములు, సుప్తాః = నిద్రించుచున్న, హంసాః ఇవ = హంసల వలె, బభుః = ప్రకాశించినవి.

తా. చంద్రకిరణముల వలె తెల్లగా ఉన్న పెద్ద పెద్ద ముత్యాలహారములు, కొందరి స్తనమధ్యములందు నిశ్చలముగా పడి యుండుటచే అవి నిద్రించుచున్న హంసల వలె ప్రకాశించుచుండెను. 49

మూ. అపరాసాం చ వైదూర్యాః కాదమ్బా ఇవ పక్షిణః,
హేమసూత్రాణి చాన్యాసాం చక్రవాకా ఇవాభవన్. 50

ప్ర. అ. అపరాసాం చ = మరికొందరు స్త్రీలయొక్క, వైదూర్యాః = వైదూర్యమణులతో చేయబడిన హారములు, కాదమ్బాః = కాదంబములను, పక్షిణః ఇవ = పక్షుల వలె, (వీటి ముక్కులు, కాళ్ళు, రెక్కలు ధూమ్రవర్ణములుగా ఉండును) అన్యాసామ్ = మరి కొందరు స్త్రీలయొక్క, హేమసూత్రాణి = బంగారు సూత్రములు, చక్రవాకాః ఇవ = చక్రవాకపక్షుల వలె, అభవన్ = ఉండెను.

తా. కొందరు స్త్రీలు ధరించిన వైదూర్యమణిహారములు కాదంబపక్షుల వలె, మరి కొందరు ధరించిన బంగారుసూత్రములు చక్రవాకముల వలె ఉండెను. 50

మూ. హంసకారణ్డవాకీర్ణాశ్చక్రవాకోపశోభితాః,
ఆపగా ఇవ తా రేజుర్జఘనైః పులినైరివ. 51

ప్ర. అ. పులినైరివ = ఇసుక తిన్నెల వలె ఉన్న, జఘనైః = జఘనములతో, తాః = ఆ స్త్రీలు, హంసకారండవాకీర్ణాః = హంసలతోను, కారండవపక్షులతోను వ్యాప్తమైన, చక్రవాకోపశోభితాః = చక్రవాకపక్షులచేత అలంకరింపబడిన, ఆపగా ఇవ = నదులు వలె, రేజుః = ప్రకాశించిరి.

తా. ఇసుక తిన్నెల వంటి విశాలము లైన జఘనప్రదేశములతో ఆ స్త్రీలు హంస-కారండవ-చక్రవాకపక్షులతో శోభించుచున్న నదుల వలె ప్రకాశించిరి.

మూ. కింకిణీజాలసంకోశాస్తా హైమవిపులాంబుజాః,
భావగ్రాహా యశస్తీరాః సుప్తా నద్య ఇవాబభుః. 52

ప్ర. అ. కింకిణీజాలసంకోశాః = చిరుమువ్వల సముదాయము అనే మొగ్గలు కలవారూ, హైమవిపులాంబుజాః = బంగారు ఆభరణము లనే పెద్ద పద్మములు కలవారూ, భావగ్రాహాః = శృంగారాదిచేష్ట లనే మొసళ్లు కలవారూ, యశస్తీరాః = కీర్తి అను తీరములు కలవారూ అయిన, సుప్తాః = నిద్రపోవుచున్న ఆ స్త్రీలు. నద్యః ఇవ = నదులు వలె, ఆబభుః = ప్రకాశించిరి.

తా. అక్కడ నిద్రించుచున్న స్త్రీలు నదుల వలె ప్రకాశించుచుండిరి. వారు ధరించిన చిరుమువ్వలే మొగ్గలు; బంగారు ఆభరణములే పెద్ద పద్మములు; వారి ప్రేమాదిభావములే మొసళ్లు; కీర్తులే తీరములు.

మూ. మృదుష్వఙ్గేషు కాసాం చిత్కుచాగ్రేషు చ సంస్థితాః,
బభూవుర్భూషణానీవ శుభా భూషణరాజయః. 53

ప్ర. అ. కాసాం చిత్ = కొందరు స్త్రీలయొక్క, మృదుషు = మృదువులైన, అఙ్గేషు = అవయవములందు, కుచాగ్రేషు చ = స్తనముల అగ్రములందూ, సంస్థితాః = ఉన్న, శుభాః = అందమైన, భూషణరాజయః = అలంకారముల రేఖలు, భూషణానీవ = అలంకారములు వలె, బభూవుః = ఉండెను.

తా. అలంకారముల ఒత్తిడిక్ కొందరి మెత్తని అవయవములపైనా, కుచాగ్రముల పైనా రేఖలు పడెను. అవి ఆ యా అవయవములపై ధరించిన అలంకారములు వలె ఉండెను. 53

మూ. అంశుకాన్తాశ్చ కాసాం చిన్ముఖమారుతకమ్పితాః,
ఉపర్యుపరి వక్త్రాణాం వ్యాధూయన్తే పునః పునః. 54

ప్ర. అ. కాసాం చిత్ = కొందరు స్త్రీలయొక్క, ముఖమారుతకమ్పితాః = ముఖవాయువుచేత కదల్పబడిన, అంశుకాన్తాః = వస్త్రాంతములు, వక్త్రాణామ్ = ముఖములయొక్క, ఉపర్యుపరి = పై పైన, పునః పునః = మాటి మాటికి, వ్యాధూయన్తే = ఎగురగొట్టబడుచుండెను. 54

తా. కొందరి స్త్రీల శ్వాసనిశ్వాసములచే వస్త్రాంతములు ఎగురుచు, మాటి మాటికి వారి ముఖములపై కొట్టుకొనుచుండెను. 54

మూ. తాః పతాకా ఇవోద్ధూతాః పత్నీనాం రుచిరప్రభాః,
నానావర్ణసువర్ణానాం వక్త్రమూలేషు రేజిరే. 55

ప్ర. అ. నానావర్ణసువర్ణానామ్ = అనేకవిధములైన మంచి వర్ణములు గల, పత్నీనామ్ = రావణభార్యలయొక్క, వక్త్రమూలేషు = ముఖముల మూలములందు (కంఠమునందు), తాః = ఆ వస్త్రాంతములు, రుచిరప్రభాః = అందమైన కాంతులు గల, ఉద్ధూతాః = ఎగురవేయబడిన, పతాకాః ఇవ = పతాకలవలె, రేజిరే = ప్రకాశించినవి.

తా. అనేకవిధములైన మంచి రంగులు గల ఆ రావణభార్యల కంఠముల సమీపమునందు, ఆ వస్త్రాంతములు, మంచి కాంతి గల, ఎగురవేసిన పతాకలవలె ప్రకాశించెను.

వి. "నానావర్ణాః సువర్ణానామ్" అను పాఠమున్నచో బాగుండును. "నానావర్ణాః" అనునది 'తాః' అనుదానికి విశేషణముగా చెప్పవచ్చును. కాని అట్టి పాఠము గోరఖ్‌పూర్ ప్రతిలో కూడ లేదు. మరెక్కడైనా ఉండవచ్చునని తోచుచున్నది. 55

మూ. వవల్గుశ్చాత్ర కాసాం చిత్కుణ్డలాని శుభార్చిషామ్,
ముఖమారుతసంసర్గాన్మన్దం మన్దం సుయోషితామ్. 56

ప్ర. అ. శుభార్చిషామ్ = మంచి కాంతి గల, కాసాం చిత్ = కొందరు, యోషితామ్ = స్త్రీలయొక్క, కుణ్డలాని = కుండలములు, అత్ర = ఇచట, ముఖ

మారుతసంసర్గాత్=ముఖవాయువుయొక్క సంబంధమువలన, మన్దం మన్దమ్= మెల్ల మెల్లగా, వవల్గుః=కదలినవి కూడ.

తా. ఉత్తమసౌందర్యవతు లైన కొందరి స్త్రీల కుండలములు, ముఖ వాయుసంబంధముచేత, మెల్ల మెల్లగా కదలుచుండెను. 56

మూ. శర్కరాసవగన్ధైశ్చ ప్రకృత్యా సురభిః సుఖః,
తాసాం వదననిఃశ్వాసః సిషేవే రావణం తదా. 57

ప్ర. అ. తదా=అప్పుడు, ప్రకృత్యా=స్వభావముచేతను, శర్కరాసవ గన్ధైశ్చ=శర్కరతో చేయబడిన మద్యము గంధములతోను, సురభిః=పరిమళించుచున్న, సుఖః=సుఖకర మైన, తాసామ్=ఆ స్త్రీలయొక్క, వదన నిఃశ్వాసః=ముఖముల నిఃశ్వాసము, రావణమ్=రావణుని, సిషేవే=సేవించెను.

తా. స్వభావసిద్ధముగానే కాకుండా, చక్కెరతో తయారు చేసిన మద్యము గంధముచేత కూడ పరిమళించుచున్న, ఆ స్త్రీల నిట్టూర్పుల వాయువు, అప్పుడు రావణునకు సుఖమును కూర్చి ఆనందము కలిగించెను. 57

మూ. రావణాననశఙ్కాశ్చ కాశ్చిద్రావణయోషితః,
ముఖాని స్మ సపత్నీనాముపాజిఘ్రన్ పునః పునః. 58

ప్ర. అ. కాశ్చిత్=కొందరు, రావణయోషితః=రావణస్త్రీలు, రావణానన శఙ్కాశ్చ = రావణుని ముఖము అను శంక గలవారై, పునః పునః=మాటి మాటికి, సపత్నీనామ్=సవతుల, ముఖాని=ముఖములను, ఉపాజిఘ్రన్=వాసన చూచిరి (ముద్దుపెట్టుకొనిరి).

తా. రావణుని భార్యలలో కొందరు, రావణుని ముఖమే అను భ్రాంతి చేత, తమ ప్రక్క నున్న సవతుల ముఖములను ముద్దుపెట్టుకొనుచుండిరి. 58

మూ. అత్యర్థం సక్తమనసో రావణే తా వరస్త్రియః,
అస్వతన్త్రాః సపత్నీనాం ప్రియమేవాచరంస్తదా. 59

ప్ర. అ. రావణే=రావణునియందు, అత్యర్థమ్=మిక్కిలి, సక్తమనసః= లగ్న మైన మనస్సులు గల, తాః=ఆ, వరస్త్రియః=శ్రేష్ఠ లైన స్త్రీలు,

అస్వతన్త్రాః=స్వతంత్రులుకాని వారై (ఒడలు తెలియని స్థితిలో ఉన్న వారై), తదా = అప్పుడు, సపత్నీనామ్ = సవతులకు, ప్రియమేవ = ప్రియమునే. ఆచరన్=చేసిరి.

తా. రావణునిపై మిక్కిలి లగ్నమైన మనస్సు గల ఆ స్త్రీలు, నిద్రా మద్యమదములచేత ఒడలు తెలియని స్థితిలో, తమ ప్రక్కనున్న సవతులను రావణుడే అను భ్రాంతితో ముద్దుపెట్టుకొని వారికి ప్రియమునే చేసిరి. ఎందుచేత ననగా తమను రావణుడే చుంబించుచున్నాడని వారు భ్రాంతిపడుచుండిరి. 59

మూ. బాహూనుపనిధాయాన్యాః పారిహార్యవిభూషితాన్,
అంశుకాని చ రమ్యాణి ప్రమదాస్తత్ర శిశ్యిరే. 60

ప్ర. అ. అన్యాః=మరి కొందరు, ప్రమదాః=స్త్రీలు, పారిహార్యవిభూషితాన్ = కంకణములచేత అలంకరింపబడిన, బాహూన్ = బాహువులను, రమ్యాణి=సుందరములైన, అంశుకాని = వస్త్రములను, ఉపనిధాయ = తలగడలుగా చేసికొని, తత్ర=అక్కడ, శిశ్యిరే=శయనించిరి.

తా. కొందరు స్త్రీలు కంకణములచేత అలంకరించబడిన బాహువులను, మరి కొందరు మంచి వస్త్రములను, తలగడలుగా చేసికొని నిద్రించిరి. 60.

మూ. అన్యా వక్షసి చాన్యస్యాస్తస్యాః కాచిత్పునర్భుజమ్,
అపరా త్వఙ్కమన్యస్యాస్తస్యాశ్చాప్యపరా కుచౌ. 61

ప్ర. అ. అన్యా=ఒక స్త్రీ, అన్యస్యాః=మరియొక స్త్రీయొక్క, వక్షసి= వక్షఃస్థలమునందు, శయనించెను. కాచిత్పునః = మరి యొక స్త్రీయైతే, తస్యాః=ఆమెయొక్క, భుజమ్=భుజమును, అపరా తు=మరి యొక స్త్రీయైతే, అన్యస్యాః=మరి యొక స్త్రీయొక్క, అఙ్కమ్=తొడను, అపరా=మరి యొకతె, తస్యాః=ఆమెయొక్క, కుచౌ=కుచములను, తలగడాగా చేసికొని శయనించెను.

తా. ఒక స్త్రీ మరియొకస్త్రీ వక్షస్థలముపై తల పెట్టి నిద్రించెను. ఆమె భుజమును తలగడాగా చేసికొని మరియొకతె శయనించెను. ఒక స్త్రీ మరి యొక స్త్రీ తొడపై శయనించగా, ఆమె కుచములను తలగడగా చేసికొని మరి యొకతె శయనించెను. 61

మూ. ఊరుపార్శ్వకటీపృష్ఠమన్యోన్యస్య సమాశ్రితాః,
పరస్పరనివిష్టాఙ్గ్యో మదస్నేహవశానుగాః. 62

ప్ర. అ. మదస్నేహవశానుగాః=మదమునకు, స్నేహమునకు వశంవదలై. అన్యోన్యస్య=పరస్పరముయొక్క, ఊరుపార్శ్వకటీపృష్ఠమ్ = తొడలను, పార్శ్వములను, కటిప్రదేశములను, వీపులను, సమాశ్రితాః=ఆశ్రయించినవారై, పరస్పరనివిష్టాఙ్గ్యః = ఒండొరులంపై పడవేయబడిన అవయవములు గలవారై, శయనించిరి.

తా. ఆ స్త్రీ లందరు మదమునకు, స్నేహమునకూ లొంగిపోయి, ఒండొరులంపై అవయవములు పడవేసి, ఒండొరుల తొడలను, పార్శ్వములను, కటిప్రదేశమును, వీపును ఆశ్రయించుకొని పండుకొని యుండిరి. 62

మూ. అన్యోన్యభుజసూత్రేణ స్త్రీమాలా గ్రథితా హి సా,
మాలేవ గ్రథితా సూత్రే శుశుభే మత్తషట్పదా. 63

ప్ర. అ. అన్యోన్యభుజసూత్రేణ = ఒండొరుల భుజము లనెడు త్రాడుతో, గ్రథితా=కట్టబడిన, సా=ఆ, స్త్రీమాలా=స్త్రీల మాల, సూత్రే = దారమునందు, గ్రథితా=గ్రుచ్చబడిన. మత్తషట్పదా=మదించిన తుమ్మెదలు గల, మాలేవ = పుష్పమాల వలె, శుశుభే=ప్రకాశించెను.

తా. ఒండొరుల భుజములనే దారముతో గ్రుచ్చబడిన ఆ స్త్రీ మాల (స్త్రీలనే మాల) దారముతో గుచ్చినదీ, మదించిన తుమ్మెదలతో కూడినదీ అయిన పుష్పమాల వలె ప్రకాశించెను. 64

మూ. లతానాం మాధవే మాసి ఫుల్లానాం వాయుసేవనాత్,
అన్యోన్యమాలాగ్రథితం సంసక్తకుసుమోచ్చయమ్. 64

వ్యతివేష్టితసుస్కన్ధమన్యోన్యభ్రమరాకులమ్,
ఆసీద్వనమివోద్ధూతం స్త్రీవనం రావణస్య తత్. 65

ప్ర. అ. అన్యోన్యమాలాగ్రథితమ్=పరస్పరమూ మాలగా కట్టబడినదీ, సంసక్తకుసుమోచ్చయమ్ = కలిసిపోయిన పుష్పసముదాయము కలదీ, వ్యతివేష్టితసుస్కన్ధమ్ = చుట్టుకొనబడిన అందమైన భుజములు గలదీ, అన్యోన్య

భ్రమరాకులమ్ = పరస్పరము ముంగురులతో వ్యాకులమూ, అయిన, రావణస్య = రావణునియొక్క, తత్ = ఆ, స్త్రీవనమ్ = స్త్రీసముదాయము, మాధవే మాసి = వైశాఖమాసమునందు, వాయుసంసేవనాత్ = వాయువుయొక్క సంపర్కము వలన, పుల్లానామ్ = వికసించిన, లతానామ్ = లతలయొక్క, అన్యోన్యమాలాగ్రథితమ్ = పరస్పరమూ మాలారూపమున కట్టబడినదీ, సంసక్తకుసుమోచ్చయమ్ = లగ్న మైన పుష్పసముదాయము గలదీ, వ్యతివేష్టితసుస్కన్ధమ్ = చుట్టబడిన మంచి బ్రానులు కలదీ, అన్యోన్యభ్రమరాకులమ్ = పరస్పరము తుమ్మెదలతో వ్యాకులం మైనదీ, ఉద్ధూతమ్ = ఎగురుగొట్టబడినదీ అయిన, వనమివ = వనము వలె, ఆసీత్ = ఉండెను.

తా. రావణుని స్త్రీలసముదాయ మనే ఆ వనము వసంతర్తువునందు గాలి సోకుటచేత వికసించిన పుష్పములు గల లతల వనము వలె ఉండెను. ఆ స్త్రీవనము పరస్పరము మాల వలె కట్టబడి యుండెను. ఒకరు ధరించిన పుష్పములు మరియొకరి పుష్పములతో కలిసిపోయెను. ఒకరి బుజములతో మరొకరి బుజములు చుట్టుకొని ఉండగా ఒండొరుల ముంగురులు కలిసిపోయెను. లతావనమునందు కూడ లత లన్ని మాలగా అల్లుకొనిపోయి, వాటి పుష్పములు కలిసిపోవును. లతలు చెట్లమాను (స్కంధము)లకు చుట్టుకొనును. తుమ్మెదలు ఒక లత నుండి మరొకదానిమీదకి తిరుగుచుండును. అందుచే స్త్రీవనము లతావనము వలె ఉండెను. 64, 65

మూ. ఉచితేష్వపి సువ్యక్తం న తాసాం యోషితాం తదా,
వివేకః శక్య ఆధాతుం భూషణాఙ్గామ్బరస్రజామ్. 66

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, తాసాం యోషితామ్ = ఆ స్త్రీలయొక్క, భూషణాఙ్గామ్బరస్రజామ్ = భూషణములయొక్క, అవయవములయొక్క, వస్త్రములయొక్క, మాలికలయొక్క, వివేకః = వివేకము, సువ్యక్తమ్ = సుస్పష్టముగా, ఆధాతుమ్ = చేయుటకు, ఉచితేష్వపి = అలవాటుపడినవారియందు గూడా, న శక్యః = శక్యము కాదు.

తా. ఆ సమయమునందు ఆ స్త్రీల భూషణములు గాని, అవయవములు గాని, వస్త్రములు గాని, మాలలు కాని, ఏవి ఎవరివో స్పష్టముగా చెప్పుటకు వారితో పరిచయము కలవారికి కూడ శక్యము కాకుండెను. 66

మూ. రావణే సుఖసంవిష్టే తాః స్త్రియో వివిధప్రభాః,
జ్వలన్తః కాఞ్చనా దీపాః ప్రైక్షన్తానిమిషా ఇవ. 67

ప్ర. అ. రావణే = రావణుడు, సుఖసంవిష్టే = సుఖముగా శయనించినవా డగుచుండగా, వివిధప్రభాః = అనేకవిధము లైన కాంతులు గల, తాః స్త్రియః = ఆ స్త్రీలను, జ్వలన్తః = ప్రజ్వలించుచున్న, కాఞ్చనాః దీపాః = బంగారుదీపములు, అనిమిషాః = రెప్పపాటు లేనివై, ప్రైక్షన్త ఇవ = చూచుచుండెనా అన్నట్లుండెను.

తా. రావణుడు మేల్కొని యుండగా ఎవ్వరును ఆ స్త్రీల వైపు కన్నెత్తి చూడజాలరు. అందుచేత ప్రజ్వలించుచున్న బంగారు దీపములు, రావణుడు సుఖముగా నిద్రించుచున్న సమయమునందు, అనేకవిధము లైన కాంతులు గల ఆ స్త్రీలను, రెప్పపాటు కూడ వేయకుండ చూచుచున్నవా అన్నట్లుండెను 67

మూ. రాజర్షిపితృదైత్యానాం గన్ధర్వాణాం చ యోషితః,
రాక్షసానాం చ యాః కన్యాస్తస్య కామవశం గతాః. 68

ప్ర. అ. రాజర్షిపితృదైత్యానామ్ = రాజర్షులయొక్క, పితృదేవతలయొక్క, దైత్యులయొక్క, గన్ధర్వాణామ్ = గంధర్వులయొక్క, యోషితః = స్త్రీలు, రాక్షసానామ్ = రాక్షసులయొక్క, యాః = ఏ, కన్యాః = కన్యలు గలరో, వారు, తస్య = ఆ రావణునికి, కామవశమ్ = కామముచే వశమును, గతాః = పొందినారు.

తా. రాజర్షుల స్త్రీలు, పితృదేవతల స్త్రీలు, దైత్యుల స్త్రీలు. గంధర్వుల స్త్రీలు, రాక్షసకన్యలు కామముచేతనే రావణునకు వశ మైరి.

మూ. యుద్ధకామేన తాః సర్వా రావణేన హృతాః స్త్రియః,
సమదా మదనేనైవ మోహితాః కాశ్చిదాగతాః. 69

ప్ర. అ. సర్వాః = సమస్త మైన, తాః స్త్రియః = ఆ స్త్రీలు, యుద్ధకామేన = యుద్ధమునందు కోరిక గల, రావణేన = రావణునిచేత, హృతాః = హరింపబడిరి. సమదాః = యౌవనమదముతో కూడిన, కాశ్చిత్ = కొందరు, మదనేన = మన్మథునిచేత, మోహితాః ఏవ = మోహింపబడినవారే అయి, ఆగతాః = రావణుని పొందినారు.

తా. రావణుడు అనేక యుద్ధములు చేసి ఆ స్త్రీల నందరిని జయించి తెచ్చెను. యౌవనోన్మాదము గల కొందరు స్త్రీలు మాత్రము మన్మథప్రేరణచేతనే రావణుని చేరిరి. 69

మూ. న తత్ర కాచిత్ప్రమదా ప్రసహ్య
వీర్యోపపన్నేన గుణేన లబ్ధా,
న చాన్యకామాపి న చాన్యపూర్వా
వినా వరార్హాం జనకాత్మజాం తామ్. 70

ప్ర. అ. వరార్హామ్ = అత్యుత్తమురా లైన, తామ్ = ఆ, జనకాత్మజాం వినా = సీత తప్ప, తత్ర = అక్కడ, కాచిత్ ప్రమదా = ఏ స్త్రీ కూడ, వీర్యోపపన్నేన = వీర్యముతో కూడిన రావణునిచేత, ప్రసహ్య = బలాత్కరించి, లబ్ధా = పొందబడినది, న = లేదు. గుణేన = గుణముచేతనే (లబ్ధా = పొందబడినది). అన్యకామాపి = మరియొకనియందు కామము కలది, న చ = లేదు. అన్యపూర్వా చ = పూర్వము అన్యుడు కలది కూడ, న = లేదు.

తా. అత్యుత్తమురా లైన జానకి తప్ప, పరాక్రమవంతు డైన ఆ రావణుడు బలాత్కారముగా తీసికొని తెచ్చిన స్త్రీ ఒక్కతె కూడ అక్కడ లేదు. అందరు స్త్రీలును అతని గుణములను వలచి వచ్చినవారే. మరొక పురుషునియందు ప్రేమ గల స్త్రీ గాని, పూర్వము ఒక పురుషునికి ప్రియురాలుగా ఉన్న స్త్రీ గాని అక్కడ లేదు. 70

మూ. న చాకులీనా న చ హీనరూపా
నాదక్షిణా నానుపచారయుక్తా,
భార్యాఽభవత్తస్య న హీనసత్త్వా
న చాపి కాన్తస్య న కామనీయా. 71

ప్ర. అ. తస్య = ఆ రావణునియొక్క, భార్యా = భార్య, అకులీనా = సత్కులమునందు పుట్టనిది, న చ అభవత్ = లేకుండెను. హీనరూపా చ = తక్కువ సౌందర్యము కలదికూడ, న = లేకుండెను. అదక్షిణా = నేర్పు లేనిది, న = లేకుండెను, అనుపచారయుక్తా = ఉపచారములతో కూడనిది, న = లేకుండెను, హీన

సత్త్వా = తక్కువ బుద్ధి గలది, న = లేకుండెను. కాన్తస్య = ప్రియునకు, న కామనీయా చ = కోరదగనిది కూడ, న = లేకుండెను.

తా. ఆ రావణుని భార్యలలో, నత్కులమునందు జనించనిది గాని, సౌందర్యహీనురాలు గాని, నేర్పు లేనిది కాని. ఉపచారములు పొందనిది కాని, బుద్ధిహీనురాలు గాని, ప్రియుని మనస్సు ఆకర్షించనిది గాని ఒక్కతె కూడ లేకుండెను. 71

మూ. బభూవ బుద్ధిస్తు హరీశ్వరస్య
యదీదృశీ రాఘవధర్మపత్నీ,
ఇమా యథా రాక్షసరాజభార్యాః
సుజాతమస్యేతి హి సాధుబుద్ధేః. 72

ప్ర. అ. ఇమాః = ఈ, రాక్షసరాజభార్యాః = రాక్షసరాజు యొక్క భార్యలు, యథా = ఎట్లో, రాఘవధర్మపత్నీ = రాముని ధర్మపత్ని యైన సీత కూడ, ఈదృశీ = అట్టిదే అయినచో, అస్య = వీనికి, సుజాతమ్ = మంచిది; ఇతి = అని, సాధుబుద్ధేః = మంచిబుద్ధి గల, హరీశ్వరస్య = హనుమంతునకు, బుద్ధిస్తు = ఆలోచనయైతే, బభూవ = (మొదట) కలిగినది.

తా. రావణుని భార్య లైన ఈ స్త్రీలందరు ఏ విధముగా ఈతనిపై ప్రేమానురాగములతో ఉన్నారో రాముని భార్య యైన సీత కూడ ఆ విధముగానే ఈతని వశ మై పోయినచో వీనికి మంచిది అని ఆ అంతఃపురకాంతలను చూచిన వెంటనే మొట్టమొదట బుద్ధిశాలి యైన హనుమంతునకు ఆలోచన కలిగెను.

వి. సీత ఈ రావణునికి లొంగిపోయినచో ఈతనికి మంచిది అని హనుమంతుడు అనుకొనుట యుక్తము కాదని తలచి వ్యాఖ్యాతలు ఈ శ్లోకానికి ఎన్నో విధాల వ్యాఖ్యలు వ్రాసినారు. కాని అవేవీ అక్షరార్థానికి అనుగుణముగా లేవు. రావణుని అత్యద్భుత మైన ఐశ్వర్యమును చూడగానే హనుమంతుడు ఆశ్చర్య చకితు డై ఈ స్త్రీ లందరూ ఏ విధముగా రావణునికి వశ మై పోయినారో సీత కూడా అట్లే వశ మైపోయి ఉండవచ్చును అని అనుకొనుటలో దోష మేమీ లేదు. సీతను గూర్చి అప్పటికి, అతనికి పూర్తిగా తెలియదు కదా; దేవగంధర్వా

ఢుం స్త్రీలే లొంగిపోయినపుడు మనుష్యస్త్రీ మాట చెప్పవలెనా అను భావము కలుగవచ్చును కదా. రాబోవు సర్గ చివర కూడ మండోదరిని చూచి సీతయే అని అతడు మొదట భ్రాంతిపడినాడు కదా! ఇతరస్త్రీలవలె సీత కూడ ఈ రావణునికి వశ మై పోయినచో నిజముగా ఇతడు అదృష్టవంతుడే. అప్పుడు రాముడు ఇతనిని సంహరించడు. అట్లు కానిచో వీనికి రాముని చేతిలో మరణము తప్పదు అని హనుమంతుని అభిప్రాయము. సీత రావణుని అంతఃపురములో ఇతరస్త్రీలతో కలిసి ఉండవచ్చు ననే ఉద్దేశ్యముతోనే కదా హనుమంతుడు అంతఃపురములో అన్వేషించుచున్నాడు. హనుమంతుడు మొదట ఈ విధముగా అనుకొని— "ఏమైనా రావణుడు సీత విషయములో చేయకూడని పనియే చేసినాడు" అని తరువాతి శ్లోకములో అనుకొనును. అలా అనుకొన్నప్పుడు కూడ, తన మొదటి అభిప్రాయమును మార్చుకొన్నట్లు లేదు. ఈ సర్గలోను రాబోవు సర్గలోను కూడ సీత రావణాంతఃపురములో ఇతర స్త్రీలతో పాటు ఉండవచ్చు ననియే హనుమంతుడు అనుకొన్నట్లు తోచును. వ్యాఖ్యాతలు చెప్పిన కొన్ని అర్థాలు :-

1. "ఈ రావణుని భార్యలు తమ భర్తతో కలిసి ఉన్నట్లు సీత కూడ రామునితో కలిసి ఉండే విధముగా రావణుడు సీతను రామునకు తిరిగి ఇచ్చినచో అతనికి మంచిదగును".

2. "గుణవంతురాలైన సీతను రావణుడు హరించినట్లు ఈ రావణ భార్యల నందరిని సుగ్రీవుడు హరించినచో అతనికి మంచి దగును".

3. "రావణుడు ఈ స్త్రీలను అపహరించినట్లు సీతను అపహరించినచో ఇతనికి ఎంత మాత్రము మంగళము కలగదు"

4. "నేను ఈ రావణుని భార్యలను చూచినట్లు రాముని భార్య యైన సీతను కూడ చూడ గలిగినచో నా జన్మ సఫల మగును."

5. "నేను ఈ రావణ భార్యలను చూచినట్లు రాముని భార్యను కూడ చూడగలిగినచో అంగదాదివానరులు ప్రాయోపవేశము చేయక సుఖముగా ఉందురు."

6. ఈ రావణభార్యలు శోకించి ఉన్నట్లు సీత కూడ శోకించి ఉన్నచో రామునకు ప్రాణహాని కలుగక అతడు సుఖముగా ఉండును''.

7. "రావణా! నీ వీ స్త్రీలను భార్యలనుగా చేసికొన్నట్లు రాముని భార్యను కూడ నీ భార్యగా చేసుకొన్నచో నీకు వినాశము తప్పదు''.

8. ''సీత ఈ రావణభార్యల వలె అల్పసౌందర్యవతి కాదు. కావుననే ఆమె ఇక్కడ అగపడుటలేదు''.

ఈ లాంటి వ్యాఖ్యలకు అంతు ఉండదు. వినేవారికి ఓపిక ఉండవలెను. ప్రాచీన వ్యాఖ్యాతలు కూడ ఈ శ్లోకానికి స్పష్టంగా కనబడు అర్థమును (ప్రతి పదార్థతాత్పర్యములలో చూపినదానిని, గ్రహించి "హనుమంతుడు సీత విషయములో ఆ విధముగా భావించి తన కపిస్వభావమును కనబరచినాడు. అని ఆక్షేపించినారు. దీనిని బట్టి వీరు తరువాత చెప్పిన అర్థాలన్నీ స్వకపోలకల్పితాలని స్పష్ట మగుచున్నది. 72

మూ. పునశ్చ సోఽచిన్తయదార్తరూపో
ధ్రువం విశిష్టా గుణతో హి సీతా,
అథాయమస్యాం కృతవాన్మహాత్మా
లఙ్కేశ్వరః కష్టమనార్యకర్మ. 73

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
నవమః సర్గః.

ప్ర. అ. సః = హనుమంతుడు, ఆర్తరూపః = మిక్కిలి దుఃఖితుడై, పునశ్చ = మరల, అచిన్తయత్ = ఆలోచించెను. సీతా = సీత, ధ్రువమ్ = నిశ్చయముగా, గుణతః = గుణమువలన, విశిష్టా = శ్రేష్ఠురాలు. అథ = అట్లైనను, మహాత్మా = గొప్ప బుద్ధి గల, అయం లఙ్కేశ్వరః = ఈ లంకాధిపతి యైన రావణుడు, అస్యామ్ = ఈమె విషయమున, అనార్యమ్ = చెడ్డ పనిని, కృతవాన్ = చేసినాడు. కష్టమ్ = ఏమి కష్టము!

తా. సీత గుణములచేత చాలా ఉత్తమురాలు. సందేహము లేదు. అయినను మహాత్ముడైన ఈ రావణుడు ఈమె విషయమున చేయకూడని పని చేసినాడు. ఎంత కష్టము! అని హనుమంతుడు చాల దుఃఖించుచు. మరల మనస్సులో అనుకొనెను. 78

"చాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో తొమ్మిదవ సర్గ సమాప్తము.

అథ దశమః సర్గః

[అంతఃపురములో నిద్రించుచున్న రావణుని, ఆతని అంతఃపుర స్త్రీలను హనుమంతుడు చూచుట. అచట మండోదరిని చూచి సీత అని భ్రాంతిపడి, సీత కనబడినది కదా అని ఆతడు సంతోషించుట.]

మూ. తత్ర దివ్యోపమం ముఖ్యం స్ఫాటికం రత్నభూషితమ్,
అవేక్షమాణో హనుమాన్ దదర్శ శయనాసనమ్. 1
దాన్తకాఞ్చనచిత్రాఙ్గైర్వైడూర్యైశ్చ వరాసనైః,
మహార్హాస్తరణోపేతైరుపపన్నం మహాధనైః. 2

ప్ర. అ. తత్ర = ఆ అంతఃపురమునందు, అవేక్షమాణః = పరిశీలించుచున్న హనుమాన్ = హనుమంతుడు, దివ్యోపమమ్ = స్వర్గములో ఉండుదానితో సమానమూ, ముఖ్యమ్ = శ్రేష్ఠమూ, స్ఫాటికమ్ = స్ఫటికమణివికారమూ, రత్నభూషితమ్ = రత్నములచేత అలంకరింపబడినదీ, దాన్తకాఞ్చనచిత్రాఙ్గైః = దంతపు నగిషీల చేతను, బంగారముచేతను విచిత్రమైన అవయవములు గల, వైడూర్యైః = వైడూర్యవికారములైన, మహార్హాస్తరణోపేతైః = ఉత్తమమైన ఆస్తరణములతో కూడిన, మహాధనైః = గొప్ప ధనము (మూల్యము) గల, వరాసనైః = శ్రేష్ఠమైన ఆసనములతో, ఉపేతమ్ = కూడినదీ అయిన, శయనాసనమ్ = శయనములూ ఆసనములూ ఉన్న గృహభాగమును, దదర్శ = చూచెను.

తా. హనుమంతుడు అంతఃపురము నంతను పరిశీలించుచు, అక్కడ ఒక ప్రక్క స్వర్గములోని దేవేంద్రుని శయనాగారము వలె ఉన్న, శ్రేష్ఠమైన శయ్యాసనాగారమును చూచెను. స్ఫటికమాణిక్యములతో చపటా చేసిన ఆ గృహము రత్నములచే అలంకృతమై ఉండెను. ఆ గృహములో అమూల్యములైన మంచి ఆసనములు అమర్చబడి ఉండెను. ఆ ఆసనముల అవయవములు

దంతపు నగిషీలతోను బంగారముతోను, వైడూర్యమాణిక్యములతోను విచిత్రము
లుగా ఉండెను. అత్యుత్తమము లైన ఆసనములపై మంచి విలువ గల ఆస్తరణ
ములు పరచి ఉండెను.

మూ. తస్య చైకతమే దేశే సోఽగ్ర్యమాలావిభూషితామ్,
దదర్శ పాణ్డురం ఛత్రం తారాధిపతిసన్నిభమ్. 3

ప్ర. అ. సః = హనుమంతుడు. తస్య = ఆ శయనాగారముయొక్క. ఏకతమే = ఒక, దేశే = ప్రదేశమునందు, అగ్ర్యమాలావిభూషితమ్ = శ్రేష్ఠమైన పుష్పమాలలచే అలంకరింపబడినదీ, తారాధిపతిసన్నిభమ్ = చంద్రునితో సమానమూ, పాణ్డురమ్ = తెల్లనిదీ అయిన, ఛత్రమ్ = ఛత్రమును, దదర్శ = చూచెను.

తా. హనుమంతుడు ఆ శయనగృహమునందు ఒక ప్రక్క, ఉత్తమమైన మాలలచే అలంకరింపబడినదీ, చంద్రునితో సమానమూ అయిన శ్వేతచ్ఛత్రమును చూచెను. 3

మూ. జాతరూపపరిక్షిప్తం చిత్రభానుసమప్రభమ్,
అశోకమాలావితతం దదర్శ పరమాసనమ్. 4

వాలవ్యజనహస్తాభిర్వీజ్యమానం సమన్తతః,
గన్ధైశ్చ వివిధైర్జుష్టం వరధూపేన ధూపితమ్. 5
పరమాస్తరణాస్తీర్ణమావికాజినసంవృతమ్,
దామభిర్వరమాల్యానాం సమన్తాదుపశోభితమ్. 6

ప్ర. అ. జాతరూపపరిక్షిప్తమ్ = బంగారముతో చేయబడినదీ, చిత్రభాను సమప్రభమ్ = అగ్నితో సమానమైన కాంతి గలదీ, అశోకమాలావితతమ్ = అశోకపుష్పమాలలచే వ్యాప్తమూ, వాలవ్యజనహస్తాభిః = వింజామరలు హస్తములందు గల స్త్రీలచేత, సమన్తతః = నలు వైపుల, వీజ్యమానమ్ = విసరబడు చున్నదీ, వివిధైః = అనేకవిధము లైన, గన్ధైః = సువాసనలచేత, జుష్టమ్ = పొందబడినదీ, వరధూపేన = శ్రేష్ఠ మైన ధూపముచేత, ధూపితమ్ = ధూపింప చేయబడినదీ, పరమాస్తరణాస్తీర్ణమ్ = శ్రేష్ఠ మైన ఆస్తరణముచేత కప్పబడి

నది, అవికాజినసంవృతమ్ = గొఱ్ఱెల చర్మములచేత కప్పబడినది, సమన్తాత్ = అంతటను. వరమాల్యానామ్ = శ్రేష్ఠము లైన మాలికల, దామభిః = పంక్తుల చేత, ఉపశోభితమ్ = ప్రకాశింపచేయబడినదీ అయిన, వరమాసనమ్ = శ్రేష్ఠమైన ఆసనమును. దదర్శ = చూచెను.

తా. హనుమంతుడు అక్కడ బంగారముతో నిర్మించిన, అగ్ని వంటి కాంతి గల ఉత్తమ మైన ఆసనమును చూచెను. అశోకపుష్పమాలలతో వ్యాప్తమై ఉన్న దాని చుట్టును నిలబడి వింజామరలు చేత ధరించిన స్త్రీలు వీచుచుండిరి. అనేకవిధము లైన సుగంధద్రవ్యములతో నిండియున్న దానికి మంచి ధూపము వేసి అధిక మైన సుగంధమును కల్పించిరి. దానిపై గొఱ్ఱెల చర్మములు ఇతరము లైన మంచి ఆచ్ఛాదనములు పరచి ఉండెను. దాని చుట్టు శ్రేష్ఠము లైన పుష్పమాలలు కట్టి ఉండెను. 4, 5, 6

మూ. తస్మిన్ జీమూతసంకాశం ప్రదీప్తోత్తమకుణ్డలమ్,
లోహితాక్షం మహాబాహుం మహారజతవాససమ్. 7

లోహితేనానులిప్తాఙ్గం చన్దనేన సుగన్ధినా,
సన్ధ్యారక్తమివాకాశే తోయదం సతటిద్గణమ్. 8

వృతమాభరణైర్దివ్యైః సురూపం కామరూపిణమ్,
సవృక్షవనగుల్మాఢ్యం ప్రసుప్తమివ మన్దరమ్. 9

క్రీడిత్వోపరతం రాత్రౌ వరాభరణభూషితమ్,
ప్రియం రాక్షసకన్యానాం రాక్షసానాం సుఖావహమ్. 10

పీత్వాప్యుపరతం చాపి దదర్శ స మహాకపిః,
భాస్వరే శయనే వీరం ప్రసుప్తం రాక్షసాధిపమ్. 11

ప్ర. అ. సః = ఆ, మహాకపిః = హనుమంతుడు, జీమూతసంకాశమ్ = మేఘముతో సమానుడూ, ప్రదీప్తోత్తమకుణ్డలమ్ = ప్రజ్వలించుచున్న, (ప్రకాశించుచున్న) ఉత్తమము లైన కుండలములు కలవాడూ, లోహితాక్షమ్ = ఎఱ్ఱని నేత్రములు కలవాడూ, మహాబాహుమ్ = గొప్ప బాహువులు కలవాడూ, మహారజతవాససమ్ = బంగారు వస్త్రములు ధరించినవాడూ, లోహితేన = ఎఱ్ఱని,

సుగన్ధినా=మంచి సువాసన గల, చన్దనేన = చందనముచేత, అనులిప్తాఙ్గమ్ = పూయబడిన శరీరము గలవాడూ, దివ్యైః = అద్భుత మైన, ఆభరణైః=ఆభరణములతో, వృతమ్ = కూడినవాడూ, సన్ధ్యారక్తమ్ = సంధ్యాకాలముచే ఎఱ్ఱగా ఉన్న, సతటిద్గణమ్ = మెరపుల సముదాయముతో కూడిన, ఆకాశే = ఆకాశము నందలి, తోయదమివ = మేఘము వలె ఉన్నవాడూ, సురూపమ్ = మంచి రూపము గలవాడూ, కామరూపిణమ్ = స్వేచ్ఛారూపము గలవాడూ, వరాభరణ భూషితమ్ = శ్రేష్ఠము లైన అలంకారములచేత అలంకరింపబడినవాడూ, రాత్రౌ =రాత్రియందు, క్రీడిత్వా=రతిక్రీడలు సలిపి, ఉపరతమ్ = విరమించినవాడూ, సవృక్షవనగుల్మాఢ్యమ్ = వృక్షసముదాయముతోను పొదలతోను నిండిన, ప్రసుప్తమ్=నిద్రించుచున్న, మన్దరమ్ ఇవ=మందర పర్వతము వలె ఉన్నవాడూ, రాక్షసకన్యానామ్= రాక్షసకన్యలకు, ప్రియమ్= ప్రియుడూ, రాక్షసానామ్ = రాక్షసులకు, సుఖావహమ్ = సుఖము కలిగించువాడూ, పీత్వా=మద్యపానము చేసి, ఉపరతమ్=విరమించిన వాడూ అయిన, తస్మిన్=ఆ, భాస్వరే=ప్రకాశించుచున్న, శయనే=శయనమునందు, ప్రసుప్తమ్=నిద్రించుచున్న, వీరమ్= వీరు డైన, రాక్షసాధిపమ్=రాక్షసరాజును, దదర్శ=చూచెను.

తా. ప్రకాశించుచున్న ఆ శయనముమీద వీరు డైన రావణుడు నిద్రించుచుండెను. అతడు మేఘము వలె ఉండెను. అతని ఉత్తమము లైన కుండలములు మెరయుచుండెను. ఎఱ్ఱని నేత్రములు, మహాబాహువులు గల అతడు బంగారు వస్త్రములు ధరించెను. మంచి సువాసన గల ఎఱ్ఱని చందనము శరీరమంతా పూసికొని, అత్యద్భుతము లైన ఆభరణములు ధరించి ఉన్న అతడు సంధ్యారాగము ప్రసరించి, మెరపులు మెరయుచున్న ఆకాశముపై ఉన్న మేఘము వలె ఉండెను. స్వేచ్ఛానుసారముగా రూపమును ధరించగలిగిన అతని రూపము చాల చక్కగా ఉండెను. శ్రేష్ఠము లైన ఆభరణములు ధరించిన అతడు రాత్రి అంతయు రతిక్రీడలు సలిపి విశ్రమించుచుండెను. అందుచే అతడు వృక్షసమూహములతోను, పొదలతోను నిండిన నిద్రించుచున్న మందర పర్వతము వలె ఉండెను. రాక్షస స్త్రీలకు ప్రియుడు, రాక్షసులకు సుఖమును కలిగించువాడూ అయిన అతడు మద్యపానము చేసి ఆ మత్తుతో నిద్రించుచుండెను. అట్టి రాక్షసరా జైన రావణుని హనుమంతుడు చూచెను. 7-11

మూ. నిఃశ్వసన్తం యథా నాగం రావణం వానరర్షభః,
ఆసాద్య పరమోద్విగ్నః సోఽపాసర్పత్సుభీతవత్. 12

ప్ర.అ. సః వానరర్షభః = ఆ వానరశ్రేష్ఠుడు, నాగం యథా = మహాసర్పము వలె, నిశ్వసన్తమ్ = ఊపిరి వదలుచున్న, రావణమ్ = రావణుని, ఆసాద్య = సమీపించి, పరమోద్విగ్నః = మిక్కిలి దిగులు చెందినవాడై, సుభీతవత్ = భయపడినవాడై, అపాసర్పత్ = దూరముగా తొలగిపోయెను.

తా. దీర్ఘనిశ్వాసముతో, బుసలు కొట్టుచున్న మహాసర్పము వలె ఉన్న ఆ రావణునికి దగ్గరగా వెళ్ళిన ఆ హనుమంతుడు, మిక్కిలి దిగులు చెంది భయపడి దూరముగా వెళ్ళిపోయెను.

వి. హనుమంతునివంటి మహావీరుడు కూడ నిద్రించుచున్న రావణుని దగ్గరనుండి చూడగానే ఒక్కసారి ఉలిక్కిపడి, భయముతో దూరముగా తొలగి పోయినా దనగా అది రావణుని ప్రతాపాతిశయమును సూచించుచున్నది. దీని వలన హనుమంతుని మహత్త్వమునకు ఏదో లోపము వచ్చిన దని భావించి వేరు వేరు భావములు చెప్పుట అనావశ్యకము. ఇదే వాల్మీకి చూపించు కవితాశిల్ప సౌందర్యము. 12

మూ. అథారోహణమాసాద్య వేదికాన్తరమాశ్రితః,
సుప్తం రాక్షసశార్దూలం ప్రేక్షతే స్మ మహాకపిః. 13

ప్ర. అ. మహాకపిః = హనుమంతుడు, అథ = అటు పిమ్మట, ఆరోహణమ్ = మెట్లమార్గమును, ఆసాద్య = చేరి, వేదికాన్తరమ్ = మరియొక వేదికను, ఆశ్రితః = ఆశ్రయించినవాడై, సుప్తమ్ = నిద్రించుచున్న, రాక్షసశార్దూలమ్ = రాక్షసశ్రేష్ఠుని, ప్రేక్షతే స్మ = చూచెను.

తా. పిమ్మట, హనుమంతుడు మెట్ల మీదుగా మరి యొక వేదిక ఎక్కి, అక్కడినుండి, నిద్రించుచున్న రావణుని పరీక్షగా చూచెను. 13

మూ. శుశుభే రాక్షసేన్ద్రస్య స్వపతః శయనోత్తమమ్,
గన్ధహస్తిని సంవిష్టే యథా ప్రస్రవణం మహత్. 14

ప్ర. అ. స్వపతః = నిద్రించుచున్న, రాక్షసేన్ద్రస్య = రాక్షసరాజు యొక్క, శయనోత్తమమ్ = శ్రేష్ఠమైన శయనము, గన్ధహస్తిని = మదపుటేనుగ, సంవిష్టే

=శయనించిన రసుమంతగా, మహత్=గొప్ప, ప్రస్రవణం యథా=సెలయూట వలె, శుశుభే=ప్రకాశించెను.

తా. రావణుడు పండుకొని నిద్రించుచున్న ఆ శ్రేష్ఠమైన శయనము మదపుటేనుగ కూర్చున్న పెద్ద సెలయూటవలె ప్రకాశించెను. 14

మూ. కాఞ్చనాఙ్గదసన్నద్ధౌ చ దదర్శ స మహాత్మనః,
విక్షిప్తౌ రాక్షసేన్ద్రస్య భుజావిన్ద్రధ్వజోపమౌ. 15

ఐరావతవిషాణాగ్రైరాపీడనకృతవ్రణౌ,
వజ్రోల్లిఖితపీనాంసౌ విష్ణుచక్రపరిక్షతౌ. 16

పీనౌ సమసుజాతాంసౌ సంగతౌ బలసంయుతౌ,
సులక్షణనఖాఙ్గుష్ఠౌ స్వఙ్గులీతలలక్షితౌ. 17

సంహతౌ పరిఘాకారౌ వృత్తౌ కరికరోపమౌ,
విక్షిప్తౌ శయనే శుభ్రే పఞ్చశీర్షావివోరగౌ. 18

శశక్షతజకల్పేన సుశీతేన సుగన్ధినా,
చన్దనేన పరార్ధ్యేన స్వనులిప్తౌ స్వలఙ్కృతౌ. 19

ఉత్తమస్త్రీవిమృదితౌ గన్ధోత్తమనిషేవితౌ,
యక్షపన్నగగన్ధర్వ దేవదానవరావిణౌ. 20

ప్ర. అ. సః = హనుమంతుడు, మహాత్మనః = మహాత్ముడైన, రాక్షసేన్ద్రస్య=రావణునియొక్క, కాఞ్చనాఙ్గదసన్నద్ధౌ = బంగారు బాహుపురులచే కట్టబడినవి, విక్షిప్తౌ=దూరముగా పడవేయబడినవి, ఇన్ద్రధ్వజోపమౌ=ఇంద్రధ్వజముతో సమానమైనవి, ఐరావతవిషాణాగ్రైః = ఐరావతముయొక్క దంతాగ్రములచేత, ఆపీడనకృతవ్రణౌ=పొడుచుటచేత చేయబడిన వ్రణములు గలవి, వజ్రోల్లిఖితపీనాంసౌ=వజ్రముచేత రాయబడిన బలిసిన భుజప్రదేశములు గలవి, విష్ణుచక్రపరిక్షతౌ=విష్ణువుయొక్క చక్రముచేత కొట్టబడినవి, పీనౌ=బలిసినవి, సమసుజాతాంసౌ=సమముగా చక్కగా పెరిగిన భుజములు గలవి, సంగతౌ=దేహమునకు సరిపడున ట్లున్నవి, బలసంయుతౌ=బలముతో కూడినవి, సులక్షణ

నఖాఙ్గుష్ఠౌ = మంచి లక్షణములు గల గోళ్లు బొటనవ్రేళ్లు గలవి, స్వఙ్గులీతల లక్షితౌ = మంచివేళ్ళతోను అరచేతులతోను కూడినవి, సంహతౌ = దృఢ మైన సంధిబంధములు కలవి, పరిఘాకారౌ = పరిఘ వంటి ఆకారము కలవి, వృత్తౌ = మాంసపుష్టిచే గుండ్రముగా ఉన్నవి, కరికరోపమౌ = ఏనుగ తొండముతో సమాన మైనవి. శుభ్రే = శుభ్ర మైన, శయనే = శయనమునందు, విక్షిప్తౌ = పడ వేయబడిన, పఞ్చశీర్షౌ = ఐదు తలలు గల, ఉరగౌ ఇవ = సర్పముల వలె ఉన్నవి, శశక్షతజకల్పేన = చెవుల పిల్లి రక్తముతో సమాన మైన, సుశీతేన = చాల చల్లనైన, సుగన్ధినా = మంచి సువాసన గల, పరార్ధ్యేన = శ్రేష్ఠ మైన, చన్దనేన = చందనము చేత, స్వనులిప్తౌ = బాగుగా పూయబడినవి, స్వలంకృతౌ = చక్కగా అలంకరింపబడినవి, ఉత్తమస్త్రీవిమృదితౌ = ఉత్తమస్త్రీలచేత మర్దింపబడినవి, గన్ధోత్తమనిషేవితౌ = ఉత్తమ మైన గంధముచే సేవింపబడినవి, యక్షపన్నగగన్ధర్వదేవదానవరావిణౌ = యక్షులను, పన్నగులను, గంధర్వులను, దేవతలను, దానవులను ఏడ్పించినవి అయిన, భుజౌ = భుజములను, దదర్శ = చూచెను.

తా. హనుమంతుడు, శుభ్ర మైన శయనముపైన అటు ఇటు జారవిడచి ఉన్న, మహాత్ము డైన ఆ రాక్షసేంద్రుని రెండు బాహువులను చూచెను. బంగారపు బాహుపురులు ధరించి ఇంద్రధ్వజము వలె ఉన్న ఆ బాహువుల మీద ఐరావతము దంతములతో పొడుచుటచే ఏర్పడిన గాయములు కనబడుచుండెను. బలిసిన అతని భుజములు ఆ యా యుద్ధములలో దేవేంద్రుడు ప్రయోగించిన వజ్రాయుధపు దాడిని, విష్ణుచక్ర ప్రహారములను పొంది ఉండెను. బలిసి, దేహ ప్రమాణమునకు అనుగుణముగా ఉన్న ఆ బాహువులు చక్కని భుజములతో చాల అందము కలవిగా కనబడుచుండెను. వాటి గోళ్ళు, బొటనవ్రేళ్లు, ఇతరము లైన వ్రేళ్లు, అరచేతులు ఉత్తమలక్షణములతో ప్రకాశించుచుండెను. అవి దృఢ మైన సంధులతో పరిఘల (కోట గడియల) వలె ఉండెను. ఏనుగ తొండము వలె గుండ్రముగా ఉండెను. బాగుగ అలంకరించిన ఆ బాహువులకు కుందేటి రక్తము వలె ఎఱ్ఱ నైన, చల్లని, సుగంధము గల మంచిగంధము పూయబడెను. ఉత్తమ స్త్రీలచే మర్దింపబడుచుండు ఆ బాహువులకు అత్యుత్తమము లైన ఇతర సుగంధ ద్రవ్యములు కూడ పూయబడి ఉండెను. ఆ బాహువులు ఎన్నో పర్యాయములు యక్షులను, పన్నగులను, గంధర్వులను, దేవతలను, దానవులను ఏడ్పించినవి.

మూ. దదర్శ స కపిస్తత్ర బాహూ శయనసంస్థితౌ,
మన్దరస్యాన్తరే సుప్తౌ మహాహీ రుషితావివ. 21

ప్ర. అ. సః కపిః = ఆ హనుమంతుడు, తత్ర = ఆక్కడ, మన్దరస్య = మంధరపర్వతముయొక్క, అన్తరే = మధ్యయందు, సుప్తౌ = నిద్రించుచున్న, రుషితౌ = కోపించిన, మహాహీ ఇవ = గొప్ప సర్పముల వలె ఉన్న. శయన సంస్థితౌ = శయనముపై ఉన్న, బాహూ = బాహువులను, దదర్శ = చూచెను.

తా. హనుమంతుడు అక్కడ మంధరపర్వతమునందు నిద్రించుచున్న, కోపస్వభావము గల మహాసర్పముల వలె ఉన్న, ఆ రావణుని రెండు బాహువులను చూచెను. 21

మూ. తాభ్యాం స పరిపూర్ణాభ్యాం భుజాభ్యాం రాక్షసేశ్వరః,
శుశుభేఽచలసంకాశః శృఙ్గాభ్యామివ మన్దరః. 22

ప్ర. అ. అచలసంకాశః = పర్వతముతో సమాను డైన, సః = ఆ, రాక్షసేశ్వరః = రాక్షసశ్రేష్ఠుడు, పరిపూర్ణాభ్యామ్ = నిండుగా ఉన్న, తాభ్యామ్ = ఆ, భుజాభ్యామ్ = రెండు భుజములతో, శృఙ్గాభ్యామ్ = రెండు శిఖరములతో, మన్దరః ఇవ = మంధరపర్వతము వలె, శుశుభే = ప్రకాశించెను.

తా. పర్వతముతో సమాను డైన ఆ రావణుడు, చక్కగా బలిసి ఉన్న రెండు భుజములతో మంధరపర్వతము వలె ప్రకాశించను.

మూ. చూతపున్నాగసురభి ర్వకుళోత్తమసంయుతః,
మృష్టాన్నరససంయుక్తః పానగన్ధపురస్కృతః, 23
తస్య రాక్షససింహస్య నిశ్చక్రామ మహాముఖాత్,
శయానస్య వినిఃశ్వాసః పూరయన్నివ తద్ గృహమ్. 24

ప్ర. అ. శయానస్య = శయనించి యున్న, తస్య రాక్షససింహస్య = ఆ రాక్షసశ్రేష్ఠునియొక్క, మహాముఖాత్ = గొప్ప ముఖమునుండి, చూతపున్నాగ సురభిః = చూతపుష్పముల వలె, పున్నాగపుష్పముల వలె పరిమళించుచున్నదీ, వకుళోత్తమసంయుతః = శ్రేష్ఠ మైన వకుళపుష్పగంధముతో కూడినదీ, మృష్టాన్న రససంయుక్తః = మృష్టాన్నముయొక్క రసముతో కూడినదీ, పానగన్ధపురస్కృతః

= మద్యగంధము ముందు గలది, అయిన, వినిఃశ్వాసః = నిశ్వాసము, తత్ = ఆ, గృహమ్ = గృహమును, పూరయన్నివ = నింపుచున్నది వలె, నిశ్చక్రామ = బయల్వెడలెను.

తా. నిద్రించుచున్న ఆ రాక్షసశ్రేష్ఠుని విశాలమైన ముఖమునుండి, నిశ్వాసవాయువు, ఆ గృహము నంతను నింపివేయుచున్నట్లు బయలువెడలు చుండెను. చూతపుష్ప - పున్నాగపుష్పముల వలె, ఉత్తమమైన పొగడపూవుల వలె పరిమళించుచున్న ఆ నిశ్వాసవాయువు మధురములైన అన్నముల రసముం సువాసనలతోను, మద్యగంధముతోను కూడ నిండి యుండెను. 23, 24

మూ. ముక్తామణివిచిత్రేణ కాఞ్చనేన విరాజితమ్,
మకుటేనాపవృత్తేన కుణ్డలోజ్జ్వలితాననమ్. 25

రక్తచన్దనదిగ్ధేన తథా హారేణ శోభినా,
పీనాయతవిశాలేన వక్షసాభివిరాజితమ్. 26

పాణ్డురేణాపవిద్ధేన క్షౌమేణ క్షతజేక్షణమ్,
మహార్హేణ సుసంవీతం పీతేనోత్తమవాససా. 27

మాషరాశిప్రతీకాశం నిశ్శ్వసన్తం భుజఙ్గవత్,
గాఙ్గే మహతి తోయాన్తే ప్రసుప్తమివ కుఞ్జరమ్. 28

చతుర్భిః కాఞ్చనైర్దీపైర్దీప్యమానచతుర్దిశమ్,
ప్రకాశీకృతసర్వాఙ్గం మేఘం విద్యుద్గణైరివ. 29

పాదమూలగతాశ్చాపి దదర్శ సుమహాత్మనః,
పత్నీః స ప్రియభార్యస్య తస్య రక్షఃపతేర్గృహే. 30

ప్ర. అ. సః = ఆ హనుమంతుడు, తస్య రక్షఃపతేః = ఆ రాక్షసరాజు యొక్క, గృహే = గృహమునందు, ముక్తామణివిచిత్రేణ = ముత్యములతోను, మణులతోను విచిత్రవర్ణము గల, కాఞ్చనేన = బంగారు వికారమైన, అప వృత్తేన = ప్రక్కకు ఒరిగిన, మకుటేన = కిరీటముచేత, విరాజితమ్ = ప్రకాశింప చేయబడినవాడూ, కుణ్డలోజ్జ్వలితాననమ్ = కుండలములంచేత ప్రకాశింపచేయబడిన

ముఖము కలవాడూ, రక్తచన్దనదిగ్ధేన = ఎఱ్ఱని చందనముచేత పూయబడినదీ, హారేణ = హారముతో, శోభినా = ప్రకాశించుచున్నదీ, పీనాయతవిశాలేన = బలిసి పొడవుగా విశాలముగా ఉన్నదీ అయిన, వక్షసా = వక్షఃస్థలముచేత, అభివిరాజితమ్ = ప్రకాశింపచేయబడుచున్నవాడూ, పాణ్డురేణ = తెల్లని, అపవిద్ధేన = పైన జారుచున్న, క్షౌమేణ = పట్టువస్త్రముతో కూడినవాడూ, క్షతజేక్షణమ్ = రక్తము వలె ఎఱ్ఱగా ఉన్న నేత్రములు కలవాడూ, మహార్హేణ = శ్రేష్ఠమైన, పీతేన = పచ్చని, ఉత్తమవాససా = ఉత్తమమైన వస్త్రముచేత, సుసంవీతమ్ = బాగుగా కట్టబడినవాడూ, మాషరాశిప్రతీకాశమ్ = మినుముల రాశితో సమానుడూ, భుజఙ్గమ్ = సర్పమువలె, నిఃశ్వసన్తమ్ = నిట్టూర్చుచున్నవాడూ, మహతి = విశాలమైన, గాఙ్గే = గంగకు సంబంధించిన, తోయాన్తే = జలమధ్యమునందు, ప్రసుప్తమ్ = నిద్రించుచున్న, కుఞ్జరమ్ ఇవ = ఏనుగ వలె ఉన్నవాడూ, కాఞ్చనైః = బంగారువికారమైన, చతుర్భిః = నాలుగు, దీపైః = దీపములచేత, దీప్యమానచతుర్దిశమ్ = ప్రకాశింపచేయబడిన నాలుగు దిక్కులు కలవాడూ, విద్యుద్గణైః = మెరపుల సముదాయముచేత, ప్రకాశీకృతసర్వాఙ్గమ్ = ప్రకాశింపచేయబడిన సకల అవయవములూ గల, మేఘమ్ ఇవ = మేఘము వలె ఉన్నవాడూ అయిన రావణునీ, ప్రియభార్యస్య = ఇష్టులైన భార్యలు గల, సుమహాత్మనః = చాల మహాత్ముడైన ఆ రావణునియొక్క, పాదమూలగతాః = పాద సమీపమునం దున్న, పత్నీశ్చ = భార్యలను, దదర్శ = చూచెను.

తా. రావణుని శయనాగారములో, హనుమంతుడు, నిద్రించుచున్న రావణునీ, భార్యలపై అధికానురాగవంతుడైన ఆ మహాత్ముని పాదముల చెంత నిద్రించుచున్న అతని భార్యలనూ చూచెను. ఆ రావణుడు, ముత్యములు, మణులు పొదుగుటచేత విచిత్రవర్ణములతో ఉన్న, కొంచెము ప్రక్కకు ఒరిగిన, బంగారు కిరీటముతో ప్రకాశించుచుండెను. అతని ముఖము కుండలములతో ప్రకాశించుచుండెను. పొడవుగా, విశాలముగా, బలిసి ఉన్న అతని వక్షఃస్థలము పూసికొనిన ఎఱ్ఱని చందనముతోను, అందమైన హారములతోను అలరారుచుండెను. అతడు తెల్లని పట్టువస్త్రమును ఉత్తరీయముగాను, అత్యుత్తమమైన పీతాంబరమును పరిధానీయము గాను (కట్టు వస్త్రముగాను) ధరించెను. కండ్లు రక్తము వలె ఎఱ్ఱగా ఉండెను. (దీనిని బట్టి ఆ సమయమున అతడు నిద్రలో కండ్లు సగము తెరచికొని ఉండె నని ఊహించవలెను). మహాసర్పము

వలె బుసలుకొట్టుచు, మినుముల రాసివలె ఉన్న అతడు విశాలమైన గంగాజల మధ్యమున నిద్రించుచున్న గజము వలె ఉండెను. నాలుగు దిక్కులను ప్రకాశింపచేయుచున్న నాలుగు దీపములు అతని చుట్టూ ఉండుటచే అతడు మెరపుల సముదాయముచేత అంతటా ప్రకాశించుచున్న మేఘము వలె ఉండెను. 25-30

మూ. శశిప్రకాశవదనా శ్చారుకుణ్డలభూషితాః,
అమ్లానమాల్యాభరణా దదర్శ హరియూథపః, 31

ప్ర. అ. హరియూథపః=హనుమంతుడు, శశిప్రకాశవదనాః=చంద్రుని ప్రకాశమువంటి ప్రకాశము గల ముఖములు గలవారూ, చారుకుణ్డలభూషితాః = అందమైన కుండలములచే అలంకరింపబడినవారూ, అమ్లానమాల్యాభరణాః= వాడని మాలలూ ఆభరణములూ కలవారూ అయిన రావణభార్యలను, దదర్శ= చూచెను.

తా. ఆ రావణుని భార్యల ముఖములు చంద్రుని వలె ప్రకాశించుచుండెను. వారు అందమైన కుండలములు ధరించిరి వారు ధరించిన పుష్పమాలలు వాడిపోలేదు. అలంకారములు మాయలేదు. 31

మూ. నృత్తవాదిత్రకుశలా రాక్షసేన్ద్రభుజాఙ్కగాః,
వరాభరణధారిణ్యో నిషణ్ణా దదృశే హరిః. 32

ప్ర. అ. హరిః = హనుమంతుడు, నృత్తవాదిత్రకుశలాః = నృత్తమునందు, వాద్యములందు నేర్పుగలవారు, రాక్షసేన్ద్రభుజాఙ్కగాః = రావణుని భుజములను ఒరసి పొంది ఉన్నవారూ, వరాభరణధారిణ్యః = శ్రేష్ఠమైన అలంకారములను ధరించినవారూ, నిషణ్ణాః = నిద్రించినవారూ అయిన రావణభార్యలను, దదృశే=చూచెను.

తా. రావణుని భుజముల దగ్గర, తొడల దగ్గర పడి యుండి నిద్రించుచున్న ఆ స్త్రీలు నృత్తమునందు, వివిధవాద్యవాదనమునందు నేర్పుగలవారు. వారందరూ ఉత్తమములైన అలంకారములు ధరించి ఉండిరి. 32

మూ. వజ్రవైదూర్యగర్భాణి శ్రవణాన్తేషు యోషితామ్,
దదర్శ తాపనీయాని కుణ్డలాన్యఙ్గదాని చ. 33

ప్ర. అ. యోషితామ్=ఆ స్త్రీలయొక్క, శ్రవణాన్తేషు=చెవుల చివరి ప్రదేశములందు, వజ్రవైడూర్యగర్భాణి=వజ్రములూ, వైడూర్యములూ గర్భము నందు గలవీ, తాపనీయాని=బంగారు విశాల మైనవీ అయిన, కుణ్డలాని=కుండలములనూ, అఙ్గదాని చ=బాహుపురులనూ, దదర్శ=చూచెను.

తా. హనుమంతుడు ఆ స్త్రీల చెవులకు ధరించిన, మధ్యనున్న వజ్రముల తోను, వైడూర్యములతోను మెరయుచున్న బంగారు కుండలములను, అట్టివే అయిన బాహుపురులనూ చూచెను. 33

మూ. తాసాం చన్ద్రోపమైర్వక్త్రైః శుభ్రైర్లలితకుణ్డలైః,
విరరాజ విమానం తన్నభస్తారాగణైరివ. 34

ప్ర. అ. లలితకుణ్డలైః=సుందరము లైన కుండలములు గలవీ, చన్ద్రో పమైః=చంద్రునితో సమానములూ, శుభ్రైః=సుందరములూ అయిన, తాసామ్=ఆ స్త్రీలయొక్క, వక్త్రైః=ముఖములతో, తత్ విమానమ్ = ఆ విమానము, తారాగణైః=నక్షత్రగణములతో, నభః ఇవ=ఆకాశము వలె, విరరాజ= ప్రకాశించెను.

తా. సుందరము లైన కుండలములు గల, చంద్రుని వంటి వారి ముఖములతో, ఆ విమానము, నక్షత్రసముదాయముతో ఆకాశము ప్రకాశించి నట్లు ప్రకాశించెను. 34

మూ. మదవ్యాయామఖిన్నాస్తా రాక్షసేన్ద్రస్య యోషితః,
తేషు తేష్వవకాశేషు ప్రసుప్తాస్తనుమధ్యమాః. 35

ప్ర. అ. మదవ్యాయామఖిన్నాః=మదముచేతను, రతిశ్రమచేతను అలసిన, తనుమధ్యమాః=సన్నని నడుములు గల, తాః=ఆ, రాక్షసేన్ద్రస్య=రావణుని యొక్క, యోషితః=స్త్రీలు, తేషు తేషు=ఆ యా, అవకాశేషు=అవకాశము లందు, ప్రసుప్తాః=నిద్రించిరి.

తా. సన్నని నడుములు గల ఆ రావణభార్య లందరు, మదముచేతను, రతిశ్రమచేతను అలసిపోయినవారై, ఎక్కడ అవకాశము దొరికిన అక్కడ శయనించిరి. 35

మూ. అఙ్గహారై స్తథైవాన్యా కోమలైర్నృత్తశాలినీ,
విన్యస్తశుభసర్వాఙ్గీ ప్రసుప్తా వరవర్ణినీ. 36

ప్ర. అ. అన్యా = మరి యొక, నృత్తశాలినీ = నృత్తమునందు నేర్పు గల, వరవర్ణినీ = స్త్రీ, కోమలైః = మృదువైన, అఙ్గహారైః = అంగవిన్యాసము చేత, తథైవ = అట్లే, విన్యస్తశుభసర్వాఙ్గీ = విన్యాసము చేయబడిన సకలావయవములు కలదై, ప్రసుప్తా = నిద్రించినది.

తా. నృత్తమునందు నేర్పు గల ఒక స్త్రీ, నృత్తము చేయుచున్నపుడు ఎట్టి అంగభంగిమ లుండునో అట్టి అంగభంగిమలనే శయనించినపుడు కూడ చేయుచు నిద్రించెను. 36

మూ. కాచిద్వీణాం పరిష్వజ్య ప్రసుప్తా సంప్రకాశతే,
మహానదీప్రకీర్ణేవ నలినీ పోతమాశ్రితా. 37

ప్ర. అ. వీణామ్ = వీణను, పరిష్వజ్య = కౌగలించుకొని, ప్రసుప్తా = నిద్రించుచున్న, కాచిత్ = ఒకానొక స్త్రీ, మహానదీప్రకీర్ణా = మహానదిచేత బైటకు విసరివేయబడినదై, పోతమ్ = నావను, ఆశ్రితా = ఆశ్రయించిన, నలినీవ = పద్మలత వలె, సంప్రకాశతే = ప్రకాశించుచుండెను.

తా. వీణను కౌగలించుకుని నిద్రించుచున్న ఒక వైణికురాలు, మహానదీ ప్రవాహమునకు బైటకు కొట్టుకొని వచ్చి చిన్న నావకు తగుల్కొన్న పద్మలత వలె ప్రకాశించుచుండెను. 37

మూ. అన్యా కక్షగతేనైవ మడ్డుకేనాసితేక్షణా,
ప్రసుప్తా భామినీ భాతి బాలపుత్రేవ వత్సలా. 38

ప్ర. అ. కక్షగతేనైవ = చంకలోనే ఉన్న, మడ్డుకేన = మడ్డుక మను వాద్యముతో, ప్రసుప్తా = నిద్రించుచున్న, అన్యా = మరి యొక్క, అసితేక్షణా = నల్లని కండ్లు గల వనిత, వత్సలా = వాత్సల్యవంతురాలూ, బాలపుత్రా = బాలుడైన పుత్రుడు కలదీ అయిన, భామినీవ = స్త్రీ వలె, భాతి = ప్రకాశించుచుండెను.

తా. మడ్డుక మను వాద్యము చంకలో ఉండగానే నిద్రించుచున్న మరి

యొక యువతి, బాలు డైన పుత్రుని చంకలో ఎత్తికొన్న పుత్రవాత్సల్యవంతురా లగు స్త్రీ వలె నుండెను. 38

మూ. పటహం చారుసర్వాఙ్గీ పీడ్య శేతే శుభస్తనీ,
చిరస్య రమణం లబ్ధ్వా పరిష్వజ్యేవ భామినీ. 39

ప్ర. అ. చారుసర్వాఙ్గీ = అంద మైన సకలావయవములు గలదీ, శుభస్తనీ = అంద మైన స్తనములు గలదీ అయిన, భామినీ = ఒక స్త్రీ, చిరస్య = చిరకాలమునకు, రమణమ్ = ప్రియుని, లబ్ధ్వా = పొంది, పరిష్వజ్యేవ = కౌగలించుకొని వలె, పటహమ్ = పటహ మనే వాద్యమును, పీడ్య = గట్టిగా కౌగలించుకొని, శేతే = శయనించెను.

తా. అంద మైన సర్వావయవములూ, మనోహరము లైన స్తనములూ గల మరి యొక యువతి, పటహ మను వాద్యమును, చాలకాలానికి లభించిన ప్రియుని కౌగలించుకొన్నట్టు గట్టిగా కౌగలించుకొని నిద్రించుచుండెను. 39

మూ. కాచిద్వంశం పరిష్వజ్య సుప్తా కమలలోచనా,
రహః ప్రియతమం గృహ్య సకామేవ చ కామినీ. 40

ప్ర. అ. కమలలోచనా = కమలములవంటి నేత్రములు గల, కాచిత్ = ఒకానొక వనిత, వంశమ్ = వేణువును, పరిష్వజ్య = కౌగలించుకొని, రహః = రహస్యమునందు, ప్రియతమమ్ = అత్యంతము ప్రియు డైనవానిని, గృహ్య = పట్టుకొని, సకామా = కామముతో కూడిన, కామినీవ = కామిని వలె, సుప్తా = నిద్రించినది.

తా. కమలముల వంటి లోచనములు గల మరి యొక యువతి వేణువును కౌగలించుకొని, కామవంతురా లగు కామిని ప్రియతముని ఏకాంతప్రదేశము నందు గ్రహించి శయనించి నట్లు శయనించెను. 40

మూ. విపఞ్చీం పరిగృహ్యాన్యా నియతా నృత్తశాలినీ,
నిద్రావశమనుప్రాప్తా సహ కాన్తేవ భామినీ. 41

ప్ర. అ. నృత్తశాలినీ = నృత్తముతో ప్రకాశించు, అన్యా = మరి యొక స్త్రీ, విపఞ్చీమ్ = ఏడు తీగల వీణను, పరిగృహ్య = గ్రహించి, నియతా =

దానితో సంబద్ధ రాలై, సహకాన్తా = కాంతునితో కూడిన, కామినీవ = స్త్రీ వలె, నిద్రావశమ్ = నిద్రావశమును, అనుప్రాప్తా = పొందినది.

తా. నృత్తమునందు నేర్పు గల మరి యొక వనిత, ఏడు తీగల వీణను గ్రహించి, దానిని దగ్గరగా హృదయమునకు హత్తుకొని, కాంతునితో కూడిన యువతి వలె, నిద్రావశురా లయ్యెను. 41

మూ. అన్యా కనకసంకాశై ర్మృదుపీనై ర్మనోరమైః,
మృదఙ్గం పరిపీడ్యాఙ్గైః ప్రసుప్తా మత్తలోచనా. 42

ప్ర. అ. మత్తలోచనా = మదించిన నేత్రములు గల, అన్యా = మరి యొక స్త్రీ, కనకసంకాశైః = బంగారముతో సమానములు, మృదుపీనైః = మెత్తనివి, బలిసినవి, మనోహరైః = మనోహరములూ ఆయిన, అఙ్గైః = అవయవములతో, మృదఙ్గమ్ = మృదంగమును, పరిపీడ్య = కౌగలించుకొని, ప్రసుప్తా = నిద్రించినది.

తా. మదముతో నిండిన నేత్రములు గల మరి యొక యువతి, బంగారు రంగు గలవై, మృదువులై, బలిసి ఉన్న మనోహరములైన అవయవములతో మృదంగమును కౌగలించుకొని నిద్రించెను 42

మూ. భుజపార్శ్వాన్తరస్థేన కక్షగేన కృశోదరీ,
పణవేన సహానిన్ద్యా సుప్తా మదకృతశ్రమా. 43

ప్ర అ. అనిన్ద్యా = నిందింపదగని, కృశోదరీ = కృశించిన ఉదరము గల మరి యొక స్త్రీ. మదకృతశ్రమా = మదముచేత చేయబడిన శ్రమ గలదై, భుజపార్శ్వాన్తరస్థేన = భుజముల మధ్యమునందున్న, కక్షగేన = చంకలో చేరిన, పణవేన సహ = పణవ మను వాద్యముతో కూడ, సుప్తా = నిద్రించెను.

తా. మదముచేత అలసి యున్న మరి యొక కృశోదరి, రెండు భుజముల మధ్య చంకవరకు చేరి ఉన్న పణవముతో కూడ నిద్రించెను. 43

మూ. డిణ్డిమం పరిగృహ్యాన్యా తథైవాసక్తడిణ్డిమా,
ప్రసుప్తా తరుణం వత్సముపగూహ్యేవ భామినీ 44

ప్ర. అ. ఆసక్తడిణ్డిమా = దగ్గరగా ఉన్న డిండిమము గల, అన్యా =

మరి యొక స్త్రీ. డిణ్డిమమ్ = డిండిమమును, పరిగృహ్య = గ్రహించి, తథైవ = అట్లే. తరుణమ్ = వయస్సు ముదిరిన, వత్సమ్ = పుత్రుని, ఉపగూహ్య = కౌగలించుకొని, భామినీ ఇవ = స్త్రీ వలె, ప్రసుప్తా = నిద్రించెను.

తా. మరి యొక వనిత తన దగ్గర నున్న డిండిమ మను వాద్యమును గ్రహించి, అది ఆ విధముగానే ఒడిలో ఉండగా, వయస్సు ముదిరిన కుమారుని కౌగలించుకొని శయనించిన భామిని వలె, శయనించెను. 44

మూ. కాచిదాడమ్బరం నారీ భుజసంయోగపీడితమ్.
కృత్వా కమలపత్రాక్షీ ప్రసుప్తా మదమోహితా. 45

ప్ర. అ. కమలపత్రాక్షీ = కమలపత్రముల వంటి నేత్రములు గల, కాచిత్ = ఒకానొక, నారీ = స్త్రీ, ఆడమ్బరమ్ = ఆడంబర మను వాద్యమును, భుజసంయోగపీడితమ్ = భుజముల సంయోగముచేత పీడింపబడినదానినిగా, కృత్వా = చేసి, మదమోహితా = మదముచేత మోహింపచేయబడినదై, ప్రసుప్తా = నిద్రించెను.

తా. కమలపత్రముల వంటి నేత్రములు గల ఒకానొక స్త్రీ ఆడంబర మను వాద్యమును భుజములతో గట్టిగా నొక్కి పట్టి, మదమోహితురాలై నిద్రించెను. 45

మూ. కలశీమపవిధ్యాన్యా ప్రసుప్తా భాతి భామినీ,
వసన్తే పుష్పశబలా మాలేవ పరిమార్జితా. 46

ప్ర. అ. కలశీమ్ = చిన్న కలశను, అపవిధ్య = క్రిందికి వంచివేసి, ప్రసుప్తా = నిద్రించిన, అన్యా భామినీ = మరి యొక స్త్రీ, వసన్తే = వసంతము నందు, పరిమార్జితా = (నీళ్లు చల్లి) పరిశుద్ధము చేయబడిన, పుష్పశబలా = పుష్పములతో విచిత్రవర్ణము గల, మాలేవ = పుష్పమాల వలె, భాతి = ప్రకాశించుచుండెను.

తా. నిద్రలో, ప్రక్క నున్న కలశను తన్నివేసి ఆ నీటితో తడియుచు నిద్రించిన ఒక యువతి, వసంతఋతువులో, విచిత్రవర్ణములు గల పూవులతో నిర్మించి, నీరు చల్లి శుభ్రము చేయబడిన మాల వలె ప్రకాశించుచుండెను. 46

మూ. పాణిభ్యాం చ కుచౌ కాచిత్సువర్ణకలశోపమౌ,
ఉపగూహ్యాబలా సుప్తా నిద్రాబలపరాజితా 47

ప్ర. అ. కాచిత్ = ఒకానొక. అబలా = స్త్రీ. పాణిభ్యామ్ = హస్తములచేత, సువర్ణకలశోపమౌ = బంగారుకలశములతో సమానము లైన, కుచౌ = తన కుచములను, ఉపగూహ్య = కౌగలించుకొని. నిద్రాబలపరాజితా = నిద్రాబలముచేత వశముచేసికొనబడినదై, సుప్తా = నిద్రించినది.

తా. మరి యొక అబల, బంగారు కలశల వలె ఉన్న తన కుచములపైననే హస్తములుంచుకొని, నిద్రకు పూర్తిగా వశురాలై, పండుకొనెను. 47

మూ. అన్యా కమలపత్రాక్షీ పూర్ణేన్దుసదృశాననా,
అన్యామాలిఙ్గ్య సుశ్రోణీం ప్రసుప్తా మదవిహ్వలా. 48

ప్ర. అ. కమలపత్రాక్షీ = కమలపత్రములవంటి నేత్రములు గలదీ, పూర్ణేన్దుసదృశాననా = పూర్ణచంద్రునితో సమాన మైన ముఖము గలదీ అయిన, అన్యా = మరి యొకస్త్రీ. మదవిహ్వలా = మదముచేత వ్యాకులురాలై, సుశ్రోణీమ్ = అంద మైన కటిప్రదేశము గల, అన్యామ్ = మరి యొక స్త్రీని, ఆలిఙ్గ్య = కౌగలించుకొని, ప్రసుప్తా = నిద్రించినది.

తా. పద్మపత్రముల వంటి నేత్రములు, పూర్ణచంద్రుని వంటి ముఖము గల మరి యొక యువతి, మదముచేత ఒళ్లు తెలియనిదై, అంద మైన కటిప్రదేశము గల మరి యొక స్త్రీని కౌగలించుకొని నిద్రించుచుండెను. 48

మూ. ఆతోద్యాని విచిత్రాణి పరిష్వజ్య వరస్త్రియః,
నిపీడ్య చ కుచైః సుప్తాః కామిన్యః కాముకానివ. 49

ప్ర. అ. వరస్త్రియః = ఉత్తమ లైన కొందరు స్త్రీలు, విచిత్రాణి = విచిత్రము లైన, ఆతోద్యాని = వాద్యములను, పరిష్వజ్య = కౌగలించుకొని, కామిన్యః = కామము గల స్త్రీలు, కాముకానివ = కామము గల పురుషులను వలె, కుచైః = కుచములతో, నిపీడ్య = పీడించి, సుప్తాః = నిద్రించిరి.

తా. కొందరు ఉత్తమస్త్రీలు అనేక విధము లైన వాద్యములను కౌగ

లించుకొని, కామినులు కాముకులను వలె ఆ వాద్యములను కుచములతో గట్టిగా అదిమిపట్టి, నిద్రించుచుండిరి. 49

మూ. తాసామేకాన్తవిన్యస్తే శయానాం శయనే శుభే,
దదర్శ రూపసంపన్నామపరాం స కపిః స్త్రియమ్. 50

ప్ర. అ. సః కపిః = ఆ హనుమంతుడు, తాసామ్ = ఆ స్త్రీలలో, ఏకాన్తవిన్యస్తే = ఒక ప్రక్క అమర్చబడిన, శుభే = మంగళకర మైన, శయనే = శయనమునందు, శయానామ్ = శయనించి ఉన్న, రూపసంపన్నామ్ = ఉత్తమరూపసంపన్నురా లైన, స్త్రియమ్ = స్త్రీని, దదర్శ = చూచెను.

తా. ఆ స్త్రీలమధ్యలో ఒక వైపు అమర్చిన మంగళకర మైన శయనముపై శయనించి యున్న ఒక అత్యధికసౌందర్యసంపన్నురా లైన అంగన ఆ హనుమంతునకు కనబడెను 50

మూ. ముక్తామణిసమాయుక్తైర్భూషణైః సువిభూషితామ్
విభూషయన్తీమివ తత్స్వశ్రియా భవనోత్తమమ్. 51
గౌరీం కనకవర్ణాభామిష్టామన్తఃపురేశ్వరీమ్,
కపిర్మన్దోదరీం తత్ర శయానాం చారురూపిణీమ్. 52

ప్ర. అ. కపిః = హనుమంతుడు, ముక్తామణిసమాయుక్తైః = ముత్యములతోను మణులతోను కూడిన, భూషణైః = అలంకారములచేత, సువిభూషితామ్ = చక్కగా అలంకరింపబడినదీ, స్వశ్రియా = తన కాంతిచేత, తత్ = ఆ, భవనోత్తమమ్ = ఉత్తమ మైన భవనమును, విభూషయన్తీమివ = అలంకరించుచున్నది వలె ఉన్నదీ, గౌరీమ్ = పచ్చని శరీరచ్ఛాయ గలదీ, కనకవర్ణాభామ్ = బంగారము రంగు వంటి శరీరకాంతి గలదీ, ఇష్టామ్ = భర్తకు ప్రియురాలూ, అన్తఃపురేశ్వరీమ్ = అంతఃపురమునకు అధిపతీ, తత్ర = అక్కడ, శయానామ్ = శయనించినదీ, చారురూపిణీమ్ = అంద మైన రూపము గలదీ, అయిన, మన్దోదరీమ్ = మండోదరిని, (చూచెను).

తా. హనుమంతుడు అక్కడ, ఆ శయనముపై శయనించిన, అత్యద్భుత సౌందర్యవతి యైన మండోదరిని చూచెను. ఆమె, ముత్యములూ, రత్నములూ

పొదిగిన అలంకారములు ధరించెను. తన కాంతిచే ఆ భవనము నంతను అలంకరించుచున్నదా అన్నట్లు ఉండెను. బంగారు చాయ గల ఆమె రావణునకు అత్యంతము ప్రియురాలు. అతని అంతఃపురమునకు అధిపతి. 51, 52

మూ. స తాం దృష్ట్వా మహాబాహుర్భూషితాం మారుతాత్మజః,
తర్కయామాస సీతేతి రూపయౌవనసంపదా, 53
హర్షేణ మహతా యుక్తో ననన్ద హరియూథపః.

ప్ర. అ. మహాబాహుః = గొప్ప బాహువులు గల, సః మారుతాత్మజః = ఆ హనుమంతుడు, భూషితామ్ = అలంకరింపబడిన, తామ్ = ఆమెను, దృష్ట్వా = చూచి, రూపయౌవనసంపదా = రూపసంపదచేతను, యౌవనసంపదచేతను, సీతేతి = సీత అని, తర్కయామాస = ఊహించెను. హరియూథపః = వానర సేనాధిపతి యైన ఆ హనుమంతుడు. మహతా = గొప్ప, హర్షేణ = సంతోషముతో, యుక్తః = కూడినవాడై, ననన్ద = ఆనందించెను.

తా. గొప్ప బాహువులు గలవాడూ, వానరయూథమునకు నాయకుడూ అయిన ఆ హనుమంతుడు, అధికముగా అలంకరించుకొని యున్న ఆమెను చూడగానే, ఆమె రూపసంపదను, యౌవనమును బట్టి, ఆమె సీతయై ఉండును అని ఊహించుకొని, అత్యధికముగా సంతోషించెను. 53

మూ. ఆస్ఫోటయామాస చుచుమ్బ పుచ్ఛం
ననన్ద చిక్రీడ జగౌ జగామ,
స్తమ్భానరోహన్నిపపాత భూమౌ
నిదర్శయన్ స్వాం ప్రకృతిం కపీనామ్. 54

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
దశమః సర్గః.

ప్ర. అ. ఆస్ఫోటయామాస = జబ్బలు చరచెను. పుచ్ఛమ్ = తోకను, చుచుమ్బ = ముద్దుపెట్టుకొనెను. ననన్ద = ఆనందించెను. చిక్రీడ = ఆడుకొనెను. జగౌ = పాటపాడెను. జగామ = ఇటు అటు తిరిగెను. స్వామ్ = తన, కపీనామ్ = వానరుల, ప్రకృతిమ్ = స్వభావమును, నిదర్శయన్ = చూపుచు, స్తమ్భాన్ = స్తంభములను, ఆరోహత్ = ఎక్కెను. భూమౌ = నేలపై, నిపపాత = పడెను.

తా. అప్పుడు ఆ హనుమంతుడు, సీత కనబడినది గదా అను ఆనంద పారవశ్యముతో జబ్బలు చరచుకొనెను; తోక ముద్దుపెట్టుకొనెను; ఆనందించెను; ఆడెను; పాడెను; ఇటు అటు పచారులుచేసెను. సహజమైన వానరస్వభావమును చూపుచు గబగబా స్తంభములపై కెక్కి క్రిందికి దుమికెను. 54

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో పదవ సర్గ సమాప్తము.

అథ ఏకాదశః సర్గః

[ఈమె సీత కాదని నిశ్చయించుకొని హనుమంతుడు మరల పానగృహములో సీతకై వెదకుట. పరస్త్రీ దర్శనముచేత తనకు ధర్మలోపము కలిగినదికదా అని శంకించుకొని "నా మనస్సు నిష్కల్మషముగా ఉన్నది కదా'' అని సమాధానపడుట].

మూ. అవధూయ చ తాం బుద్ధిం బభూవావస్థితస్తదా,
జగామ చాపరాం చిన్తాం సీతాం ప్రతి మహాకపిః. 1

ప్ర. అ. మహాకపిః=హనుమంతుడు, తదా = అప్పుడు, తామ్=ఆ, బుద్ధిమ్=ఆలోచనను, అవధూయ = తొలగించుకొని, అవస్థితః = సరియైన ఆలోచన కలవాడుగా, బభూవ = ఆయెను. సీతాం ప్రతి = సీతను గూర్చి, అపరామ్=మరి యొక, చిన్తామ్=ఆలోచనను, జగామ=పొందెను.

తా. హనుమంతుడు మండోదరిని చూడగానే, ఈ విధముగా మొదట కలిగిన ఆ ఆలోచనను విడచి, స్వస్థచిత్తుడై, సీతవిషయమున మరి యొక ఆలోచన చేసెను. 1

మూ. న రామేణ వియుక్తా సా స్వప్తుమర్హతి భామినీ,
న భోక్తుం నాప్యలంకర్తుం న పానముపసేవితుమ్. 2
నాన్యం నరముపస్థాతుం సురాణామపి చేశ్వరమ్,
న హి రామసమః కశ్చి ద్విద్యతే త్రిదశేష్వపి, 3
అన్యేయమితి నిశ్చిత్య పానభూమౌ చచార సః.

ప్ర. అ. సా = ఆ, భామినీ = సీత, రామేణ = రామునితో, వియుక్తా = వియోగము పొందినదై, స్వప్తుమ్ = నిద్రించుటకు, న అర్హతి = తగదు. భోక్తుమ్ = భుజించుటకు, న = తగదు. అలంకర్తుమ్ అపి = అలంకరించుకొనుటకు కూడ, న = తగదు. పానమ్ = పానమును, ఉపసేవితుమ్ = సేవించుటకు, సురాణామ్

= దేవతలయొక్క, ఈశ్వరమపి = ప్రభు వైనను, అన్యమ్ = మరి యొక, నరమ్ = పురుషుని, ఉపస్థాతుమ్ = చేరుటకు, న = తగదు. హి = ఎందుచేత ననగా, రామసమః = రామునితో సమానుడు, కశ్చిత్ = ఒక్కడును, త్రిదశేష్వపి = దేవతలలో కూడ, న విద్యతే హి = లేడు కదా; ఇయమ్ = ఈమె, అన్యా = మరియొకతె, ఇతి = అని, నిశ్చిత్య = నిశ్చయించుకొని, సః = హనుమంతుడు, పానభూమౌ = పానగృహమునందు, చచార = తిరిగెను.

తా. ఆ సీత రాముడు లేకుండగా నిద్రింపఁజాలదు. భోజనము గాని, అలంకారధారణము గాని, పానసేవనము గాని చేయఁజాలదు. రాముని తప్ప పరపురుషుని ఎవ్వనినీ, అతడు సాక్షాత్తు దేవతాధిపతియే అయినను, చేరదు. రామునితో సమానుడు ఎవ్వడూ దేవతలలోకూడ లేడు కదా! అందుచేత ఈమె మరెవ్వరో అయి ఉండును అని నిశ్చయించుకొని హనుమంతుడు మరల ఆ పానగృహములో సంచరించుటకు ప్రారంభించెను. 2, 3

మూ. క్రీడితేనాపరాః ఖిన్నా గీతేన చ తథాపరాః, 4
నృత్తేన చాపరాః ఖిన్నాః పానవిప్రహతాస్తథా.

ప్ర. అ. అపరాః = కొందరు స్త్రీలు, క్రీడితేన = రతిచేత, ఖిన్నాః = అలసిరి. తథా = అట్లే, అపరాః = మరి కొందరు స్త్రీలు, గీతేన = పాడుటచేత అలసిరి. అపరాః = మరికొందరు స్త్రీలు, నృత్తేన = నృత్తము చేయుటచేత, ఖిన్నాః = అలసిరి. తథా = మరియు, మరికొందరు, పానవిప్రహతాః = మద్యపానముచేత స్మృతి తప్పి పడియుండిరి.

తా. ఆ పానగృహములో కొందరు స్త్రీలు రతిచేత అలసిపోయిరి. కొందరు పాటలు పాడి పాడి అలసిరి. మరికొందరు నృత్తముచేత అలసిపోయిరి. మరికొందరు మద్యపానముచే స్మృతి తప్పి పడియుండిరి. 4

మూ. మురజేషు మృదఙ్గేషు పీఠికాసు చ సంస్థితాః, 5
తథాస్తరణముఖ్యేషు సంవిష్టాశ్చాపరాః స్త్రియః.

ప్ర. అ. (కొందరు స్త్రీలు), మురజేషు = మురజములపైన, మృదఙ్గేషు = మృదంగములపైనా, పీఠికాసు చ = చిన్న పీఠములపైనా, సంస్థితాః = శయనిం

రిరి. అపరాః = మరికొందరు, స్త్రియః = స్త్రీలు, ఆస్తరణముఖ్యేషు = ముఖ్యము లైన ఆస్తరణములపై, సంవిష్టాః = శయనించిరి.

తా. కొందరు స్త్రీలు మురజములపైన, మద్దెలపైన, చిన్న పీఠముల పైన ఆనుకొని నిద్రించుచుండిరి. మరి కొందరు మంచి తివాచీలపై శయనించిరి. 5

మూ. అఙ్గనానాం సహస్రేణ భూషితేన విభూషణైః, 6
రూపసల్లాపశీలేన యుక్తగీతార్థభాషిణా,

దేశకాలాభియుక్తేన యుక్తవాక్యాభిధాయినా, 7
రతాభిరతసంసుప్తం దదర్శ హరియూథపః.

ప్ర. అ. విభూషణైః = అలంకారములచేత, భూషితేన = అలంకరించబడి నదీ, రూపసల్లాపశీలేన = రూపమును గూర్చి మాటలాడు స్వభావము గలదీ, యుక్తగీతార్థభాషిణా = పాడబడుచున్న గీతముల అర్థమును గూర్చి మాటలాడు కొనునదీ, దేశకాలాభియుక్తేన = దేశకాలములకు అనుగుణముగా ప్రవర్తించు నదీ, యుక్తవాక్యాభిధాయినా = తగిన వాక్యములను పలుకునదీ అయిన, అఙ్గనా నామ్ = స్త్రీలయొక్క, సహస్రేణ = సహస్రముచేత, రతాభిరతసంసుప్తమ్ = రతియందు ఆసక్తివలన కలిగిన నిద్రించుటను, హరియూథపః = హనుమంతుడు, దదర్శ = చూచెను.

తా. అక్కడ నున్న వేలకొలది స్త్రీలు వివిధాలంకారములతో ప్రకాశించు చుండిరి. వారికి సౌందర్యాదివిషయములను గూర్చి ముచ్చటించుకొనుట అల వాటు. వారు ఎవరైన పాడుచున్న గీతములలోని అర్థమును గూర్చి మాటలాడు కొనుచుందురు. వారందరూ దేశకాలములు తెలిసినవారు. తగు విధముగా మాట లాడువారు. అట్టి స్త్రీలందరూ రతమునందు అభిరతలై (ఆసక్తలై) వివశ నిద్రించియుండగా హనుమంతుడు చూచెను. 6, 7

మూ. తాసాం మధ్యే మహాబాహుః శుశుభే రాక్షసేశ్వరః, 8
గోష్ఠే మహతి ముఖ్యానాం గవాం మధ్యే యథా వృషః.

ప్ర. అ. తాసామ్ = ఆ స్త్రీలయొక్క, మధ్యే = మధ్యయందు, మహాబాహుః = గొప్ప బాహువులు గల, రాక్షసేశ్వరః = రావణుడు, మహతి = గొప్పదైన,

గోష్ఠే=గోశాలయందు, గవామ్ = గోవులయొక్క, మధ్యే = మధ్యయందు, వృషః ఇవ=వృషభము వలె, శుశుభే=ప్రకాశించెను.

తా. మహాబాహు వైన ఆ రావణుడు, ఆ స్త్రీల మధ్య, విశాల మైన గోశాలలో గోవుల మధ్య వృషభము వలె ప్రకాశించెను. 8

మూ. స రాక్షసేన్ద్రః శుశుభే తాభిః పరివృతః స్వయమ్, 9
కరేణుభిర్యథారణ్యే పరికీర్ణో మహాద్విపః.

ప్ర. అ. తాభిః=ఆ స్త్రీలచేత, పరివృతః=చుట్టువారుకొనబడిన, సః రాక్షసేన్ద్రః=ఆ రావణుడు, స్వయమ్=తాను, మహారణ్యే=మహారణ్యమునందు, కరేణుభిః=ఆడ ఏనుగులచేత, పరికీర్ణః=చుట్టువారుకొనబడిన, మహాద్విపః యథా=మహాగజము వలె, శుశుభే=ప్రకాశించెను.

తా. చుట్టూ ఆ స్త్రీలందరూ ఉండగా మధ్యలో ఉన్న ఆ రావణుడు మహారణ్యములో ఆడఏనుగుల మధ్య ఉన్న మహాగజము వలె ప్రకాశించెను. 9

మూ. సర్వకామైరుపేతాం చ పానభూమిం మహాత్మనః, 10
దదర్శ హరిశార్దూలస్తస్య రక్షఃపతేర్గృహే.

ప్ర. అ. హరిశార్దూలః=వానరశ్రేష్ఠుడు, మహాత్మనః=మహాత్ము డైన, తస్య=ఆ, రక్షఃపతేః=రావణునియొక్క, గృహే=గృహమునందు, సర్వకామైః=సమస్త మైన భోగ్యవస్తువులతో, ఉపేతామ్=కూడిన, పానభూమిం చ=పానభూమిని కూడ, దదర్శ=చూచెను.

తా. వానరశ్రేష్ఠు డైన ఆ హనుమంతుడు, మహాత్ము డైన ఆ రాక్షసరాజు గృహమునందు, సమస్తభోగ్యవస్తువులతో నిండి యున్న పానభూమిని చూచెను. 10

మూ. మృగాణాం మహిషాణాం చ వరాహాణాం చ భాగశః,
తత్ర న్యస్తాని మాంసాని పానభూమౌ దదర్శ సః.

ప్ర. అ. సః=హనుమంతుడు, తత్ర=అక్కడ, పానభూమౌ=పానభూమియందు, భాగశః=వేరు వేరుగా, న్యస్తాని=ఉంచబడిన, మృగాణామ్ = లేళ్ల

యొక్క, మహిషాణాం చ=అడవిదున్నపోతులయొక్క, వరాహాణాం చ=అడవిపందులయొక్క, మాంసాని=మాంసములను, దదర్శ=చూచెను.

తా. హనుమంతుడా పానభూమిలో వేరు వేరుగా ఉంచిన లేళ్ల మాంసములను అడవిదున్నపోతుల మాంసములను, అడవిపందుల మాంసములను చూచెను.

మూ. రౌక్మేషు చ విశాలేషు భాజనేష్వర్ధభక్షితాన్, 12
దదర్శ హరిశార్దూలో మయూరాన్ కుక్కుటాంస్తథా.

ప్ర. అ. హరిశార్దూలః=హనుమంతుడు, రౌక్మేషు = బంగారువికారమైన, విశాలేషు=విశాలములైన, భాజనేషు=పాత్రలలో, అర్ధభక్షితాన్=సగము భక్షింపబడిన, మయూరాన్=నెమళ్లను, తథా=మరియు, కుక్కుటాన్=కోళ్లను, దదర్శ=చూచెను.

తా. హనుమంతుడు అక్కడ విశాలములైన, బంగారు పాత్రలలో, సగము తినగా మిగిలిన నెమళ్లను, కోళ్లను చూచెను. 12

మూ. వరాహవార్ధ్రాణసకాన్ దధిసౌవర్చలాయుతాన్,
శల్యాన్ మృగమయూరాంశ్చ హనుమానన్వవైక్షత. 13

ప్ర. అ. దధిసౌవర్చలాయుతాన్ = పెరుగుతోను, సౌవర్చలమను లవణముతోను, కూడిన, వరాహవార్ధ్రాణసకాన్ = వరాహములను, వార్ధ్రాణసకములను (ఒక విధమగు పక్షికి, ఒక విధమైన మేకపోతునకు కూడ వార్ధ్రాణసక మని పేరు), శల్యాన్=శల్యమృగములను, మృగమయూరాంశ్చ = లేళ్లను, నెమళ్లను, కూడ, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, అన్వవైక్షత = చూచెను.

తా. హనుమంతుడక్కడ, పెరుగు, సౌవర్చలలవణము కలిపి వండిన వరాహములు, వార్ధ్రాణసకము లను పక్షులు (లేదా ఒక విధమైన మేకపోతులు) ఏదుపందులు, లేళ్లు, నెమళ్లు, మొదలైన వాటి మాంసములను చూచెను. 13

మూ. క్రకరాన్వివిధాన్ సిద్ధాంశ్చకోరానర్ధభక్షితాన్, 14
మహిషానేకశల్యాంశ్చ ఛాగాంశ్చ కృతనిష్ఠితాన్,
లేహ్యానుచ్చావచాన్ పేయాన్ భోజ్యాని వివిధాని చ. 15

ప్ర. అ. వివిధాన్=అనేకవిధము లైన, సిద్ధాన్=వంట సిద్ధము చేయబడిన, క్రకరాన్=కక్కెరపక్షులను, అర్ధభక్షితాన్=సగము తినబడిన, చకోరాన్=చకోరపక్షులను, మహిషాన్ = అడవిదున్నలను, ఏకశల్యాంశ్చ=ఏకశల్యము లను మత్స్యములను, కృతనిష్ఠితాన్ = సిద్ధము చేసి ఉంచబడిన, ఛాగాంశ్చ=మేకలను, ఉచ్చావచాన్=అనేకవిధము లైన, లేహ్యాన్=నాకి తినవలసిన పదార్థములను, పేయాన్ =త్రాగదగిన పదార్థములను, వివిధాని = అనేకవిధము లైన, భోజ్యాని = తినుబండారములను (చూచెను).

భా. హనుమంతుడు అక్కడ తినుటకు సిద్ధముగా ఉన్న కక్కెరపక్షులను, దున్నపోతులను, ఏకశల్యము లను మత్స్యములను, తయారు చేసి సిద్ధముగా ఉంచిన మేకలను, అనేకవిధము లైన లేహ్యములను, పేయములను, వివిధము లైన భోజ్యములను చూచెను. 14, 15

మూ. తథామ్లలవణోత్తంసైర్వివిధై రాగషాడబైః,
హారనూపురకేయూరైరపవిద్ధైర్మహాధనైః, 16
పానభాజనవిక్షిప్తైః ఫలైశ్చ వివిధైరపి,
కృతపుష్పోపహారా భూరధికం పుష్యతి శ్రియమ్. 17

ప్ర. అ. తథా = అట్లే, అమ్లలవణోత్తంసైః = పులుపు, ఉప్పు ప్రధానముగా గల. వివిధైః = అనేకవిధము లైన, రాగషాడబైః = రాగషాడబములతోను. (షాడబ మనగా షడ్రసములు గల పదార్థము లన్నీ కలిపి తయారుచేసిన ఒక భక్ష్యము లేదా పేయము అయిన పదార్థము. ఆరు స్వరములు గల రాగమునకు కూడ షాడబ మనిపేరు. ఆ పక్షమున, 'వివిధైః' అనుదానికి వివిధభక్ష్యము లని అర్థము చెప్పి 'రాగషాడబైః' అనుదానికి 'షాడబరాగములచేత' అని అర్థము చెప్పవలెను. నిద్రకు పూర్వము పానశాలలో షాడబరాగగానము జరిగిన దని భావము చెప్పవలెను. కాని ఇక్కడ ప్రకరణానుగుణముగా ఉండుటకు షాడబ శబ్దమునకు "భక్ష్యవిశేషము" లేదా "పేయవిశేషము" అను అర్థమే యుక్తము. 'రాగ' అనగా తెల్ల ఆవాలు, అందుచేత "తెల్లఆవాలు చల్లిన షడ్రససంయోగకృత భక్ష్యవిశేషములు" అని షాడబశబ్దమునకు గోవిందరాజులు ఒక అర్థము చెప్పి "సితామధ్వాదిమధురో ద్రాక్షాదాడిమజో రసః, విరళశ్చేత్ కృతో రాగః సాన్ద్రశ్చేత్ షాడబః స్మృతః" అను ప్రదీపకారుని వాక్యము నుదాహరించి "చక్కెర,

లేనె, మొదలైనవి కలుపుటచే మధురముగా చేయబడిన ద్రాక్షాదాడిమాదిఫల రసము పల్చగా ఉన్నచో రాగమనీ, గట్టిగా ఉన్నచో షాడబ మనీ అర్థమును సూచించినారు. ఈ అర్థము బాగున్నది. భరతుని నాట్యశాస్త్రములో కూడ— "యథా హి గుడాదిభిర్ద్రవ్యైః వ్యంజనైరౌషధీభిశ్చ షాడబాదయో రసా నిర్వర్త్యన్తే" అని షాడబశబ్దార్థము సూచితము). అపవిద్ధైః = ఇటు అటు చిమ్మివేయబడిన, మహాధనైః = గొప్ప మూల్యము గల. హారనూపురకేయూరైః = హారములతోను, నూపురములతోను, కేయూరములతోను, పానభాజనవిక్షిప్తైః = పానపాత్రలందు విడువబడిన, వివిధైః = అనేకవిధము లైన, ఫలైశ్చ = ఫలములతోను, కృత పుష్పోపహారా = చేయబడిన పుష్పముల ఉపహారము (అలంకారార్థమై నేలపై పువ్వులు చల్లుట ఉపహారము) గల. భూః = ఆ భూమి. అధికమ్ = అధికముగా, శ్రియమ్ = శోభను, పుష్యతి = పోషించుచుండెను.

తా. ప్రధానముగా పులుపు, ఉప్పు వేసిన వివిధపదార్థములతోను, రాగములతోను, షాడబములతోను, ఇటు నటు చిమ్మబడి ఉన్న అమూల్యము లైన హారములతోను, నూపురములతోను, కేయూరములతోను, పానపాత్రలందు వదవేయబడిన వివిధఫలములతోను, పుష్పములు చల్లి అలంకరింపబడిన ఆ నేల ఎక్కువ శోభను పోషించుచుండెను. 16, 17

మూ. తత్ర తత్ర చ విన్యస్తైః సుశ్లిష్టైః శయనాసనైః,
పానభూమిర్వినా వహ్నిం ప్రదీప్తేవోపలక్ష్యతే. 18

ప్ర. అ. పానభూమిః = ఆ పానభూమి, తత్ర తత్ర = అక్కడక్కడ, విన్యస్తైః = ఉంచబడిన, సుశ్లిష్టైః = చక్కగా అమర్చబడిన, శయనాసనైః = శయనములతోను, ఆసనములతోను, వినా వహ్నిమ్ = అగ్నిలేకుండగనే, ప్రదీప్తేవ = మండుచున్నది వలె, ఉపలక్ష్యతే = చూడబడుచుండెను.

తా. శయనములు, ఆసనములు అక్కడక్కడ ఉంచి, చక్కగా అలంకరించుటచే, ఆ పానశాల అగ్ని లేకుండగనే మండిపోవుచున్నట్లు ఉండెను. 18

మూ. బహుప్రకారైర్వివిధైర్వరసంస్కారసంస్కృతైః,
మాంసైః కుశలసంయుక్తైః పానభూమిగతైః పృథక్. 19

ప్ర. అ. బహుప్రకారైః = అనేకపద్ధతులు గలవి, వివిధైః = అనేకవిధము లైనవి, వరసంస్కారసంస్కృతైః = మంచి సంస్కారములచే (వండుట, తాలింపులు వేయుట మొదలైనవానిచే) సంస్కరింపబడినవి, కుశలసంయుక్తైః = నేర్పుగా అమర్చబడినవి, పృథక్ = వేరు వేరుగా, పానభూమిగతైః = పానభూమిని పొందినవి అయిన, మాంసైః = మాంసములతో-(వివిధము లైన మద్యము లచట ఉన్నవి అని ఉత్తరశ్లోకముతో అన్వయము).

తా. ఆ పానభూమిలో అనేకవిధము లైన మాంసములను మంచి పాకాది సంస్కారములచే సంస్కరించి, వానితో అనేకపద్ధతులలో భక్ష్యములను తయారు చేసి, నేర్పుగా, చూచుటకు ఇంపుగా ఉండు నట్లు అమర్చిరి. (అట్టి మాంసములతో పాటు అచట ఉంచబడిన మద్యములు కూడ అచట ఉండెను). 19

మూ. దివ్యాః ప్రసన్నా వివిధాః సురాః కృతసురా అపి,
శర్కరాసవమాధ్వీకపుష్పాసవఫలాసవాః, 20
వాసచూర్ణైశ్చ వివిధైర్మృష్టాస్తైస్తైః పృథక్ పృథక్.

ప్ర. అ. దివ్యాః = శ్రేష్ఠ మైన, ప్రసన్నాః = నిర్మలమైన, వివిధాః = అనేకవిధము లైన, సురాః = (సహజము లైన కల్లువంటి) మద్యములు, శర్కరాసవమాధ్వీకపుష్పాసవఫలాసవాః = చక్కెరతో చేసిన మద్యము, తేనెతో చేసిన మద్యము, పువ్వులతో చేసిన మద్యము, పండ్లతో చేసిన మద్యము అను, కృతసురాః అపి = కృత్రిమముగా తయారుచేసిన మద్యములు, తైస్తైః = ఆ యా, వివిధైః = అనేకవిధము లైన, వాసచూర్ణైః = సువాసన కలిగించు చూర్ణములచేత, పృథక్ పృథక్ = వేరువేరుగా, మృష్టాః = సంస్కరింపబడినవి.

తా. శ్రేష్ఠములూ, నిర్మలములూ అయిన సహజముగా లభ్యము లయ్యే మద్యములు, చక్కెర, తేనె, పుష్పములు, ఫలములు మొదలగువానితో తయారు చేసిన కృత్రిమమద్యములు, సువాసన కలిగించు వివిధములైన చూర్ణములతో సంస్కరించి వేరువేరుగా అచట ఉంచబడెను. 20

మూ. సంతతా శుశుభే భూమిర్మాల్యైశ్చ బహుసంస్థితైః, 21
హిరణ్మయైశ్చ వివిధైర్భాజనైః స్ఫాటికైరపి.
జామ్బూనదమయైశ్చాన్యైః కరకైరభిసంవృతా. 22

ప్ర. అ. బహుసంస్థితైః = అనేకరూపాలలో ఉన్న, మాల్యైః = పుష్ప మాలలతో, సంతతా = నిండినదీ, హిరణ్మయైః = బంగారువికారములు, స్ఫాటికైరపి = స్ఫటికవికారములు అయిన, వివిధైః = అనేకవిధము లైన, భాజనైః = పాత్రలలోను, జాంబూనదమయైః = బంగారువికార మైన, అన్యైః = ఇతరము లైన, కరకైః = చిన్న పాత్రలలోను, అభిసంవృతా = వ్యాప్త మైనదీ అయిన, భూమిః = భూమి, శుశుభే = ప్రకాశించెను.

తా. ఆ పానభూమియందు అంతటను అనేక ఆకారములలో కట్టిన పుష్ప మాలలు, బంగారువికార మైన పెద్ద పాత్రలు, స్ఫటికవికారము లైన పాత్రలు, బంగారు చిన్న పాత్రలు ఉండుటచే అది చాల అందముగా ఉండెను. 21, 22

మూ. రాజతేషు చ కుమ్భేషు జామ్బూనదమయేషు చ,
పానశ్రేష్ఠం తదా భూరి కపిస్తత్ర దదర్శ హ. 23

ప్ర. అ. కపిః = హనుమంతుడు, తదా = అప్పుడు, రాజతేషు = వెండి వికార మైనవీ, జాంబూనదమయేషు చ = బంగారువికార మైనవీ అయిన, కుమ్భేషు = కుంభములలో, భూరి = అధిక మైన, పానశ్రేష్ఠమ్ = శ్రేష్ఠ మైన మద్యమును, దదర్శ హ = చూచెను.

తా. హనుమంతుడు, అప్పుడు, బంగారు కడవలలోను, వెండి కడవల లోను అత్యధికప్రమాణములో ఉన్న, శ్రేష్ఠ మైన మద్యమును చూచెను. 23

మూ. సోఽపశ్యచ్ఛాతకుమ్భాని శీధోర్మణిమయాని చ,
రాజతాని చ పూర్ణాని భాజనాని మహాకపిః. 24

ప్ర. అ. సః మహాకపిః = ఆ హనుమంతుడు, శీధోః = మద్యముయొక్క, శాతకుమ్భాని = బంగారువికార మైనవీ, మణిమయాని చ = మాణిక్యవికార మైనవీ, రాజతాని చ = వెండివికార మైనవీ అయిన, పూర్ణాని = నిండిన, భాజనాని = పాత్రలను, అపశ్యత్ = చూచెను.

తా. ఆ వానరశ్రేష్ఠుడు మద్యముతో నింపిన బంగారు పాత్రలను, మణులు పొదిగిన పాత్రలను, వెండి పాత్రలను చూచెను. 24

మూ. క్వచిదర్ధావశేషాణి క్వచిత్పీతాని సర్వశః,
క్వచిన్నైవ ప్రపీతాని పానాని స దదర్శ హ. 25

ప్ర. అ. సః = ఆ హనుమంతుడు, క్వచిత్ = కొన్ని చోట్ల, అర్ధావశేషాణి = సగము మిగిలినవి, క్వచిత్ = కొన్ని చోట్ల, సర్వశః = పూర్తిగా, పీతాని = త్రాగివేయబడినవి, క్వచిత్ = కొన్ని చోట్ల, నైవ ప్రపీతాని = అసలే త్రాగబడనివి అయిన, పానాని = పానములను, దదర్శ హ = చూచెను.

తా. అక్కడ కొన్ని చోట్ల ఉన్న పాత్రలలోని మద్యము సగము మిగిలి ఉండెను. కొన్ని చోట్ల పూర్తిగా త్రాగివేసిరి. కొన్ని చోట్ల అసలే త్రాగలేదు. 25

మూ. క్వచిద్ భక్ష్యాంశ్చ వివిధాన్ క్వచిత్పానాని భాగశః,
క్వచిదన్నావశేషాణి పశ్యన్వై విచచార హ. 26

ప్ర. అ. క్వచిత్ = కొన్ని చోట్ల, వివిధాన్ = అనేకవిధములైన, భక్ష్యాంశ్చ = భక్ష్యములను, క్వచిత్ = కొన్ని చోట్ల, భాగశః = వేరు వేరుగా, పానాని = పానములను, క్వచిత్ = కొన్ని చోట్ల, అన్నావశేషాణి = అన్నముల అవశేషములను, పశ్యన్ = చూచుచు, విచచార హ = సంచరించెను.

తా. హనుమంతుడు కొన్ని చోట్ల అనేకవిధములైన భక్ష్యములను, కొన్ని చోట్ల వేరు వేరుగా మద్యములను, కొన్ని చోట్ల తినగా మిగిలిన అన్నములను చూచుచు సంచరించెను. 26

మూ. క్వచిత్ప్రభిన్నైః కరకైః క్వచిదాలోళితైర్ఘటైః,
క్వచిత్సంపృక్తమాల్యాని జలాని చ ఫలాని చ. 27

ప్ర. అ. క్వచిత్ = కొన్ని చోట్ల, ప్రభిన్నైః = బ్రద్దలైన, కరకైః = పాత్రలతోను, క్వచిత్ = కొన్ని చోట్ల, ఆలోళితైః = కలచివేయబడిన, ఘటైః = ఘటములతోను, (కూడిన ప్రదేశములను), క్వచిత్ = కొన్ని చోట్ల, సంపృక్త మాల్యాని = లగ్నమైన మాలలు గల, జలాని చ = జలములను, ఫలాని చ = ఫలములను, (చూచుచు సంచరించెను).

తా. కొన్ని చోట్ల బ్రద్దలైపోయిన పాత్రలను, కొన్ని చోట్ల కలచివేయ.

ఱడిన ఘటములను, కొన్ని చోట్ల పుష్పమాలలతో కూడిన జలములను, ఫలములను చూచుచు హనుమంతుడు సంచరించెను. 27

మూ. శయనాన్యత్ర నారీణాం శుభ్రాణి బహుధా పునః,
పరస్పరం సమాశ్లిష్య కాశ్చిత్సుప్తా వరాఙ్గనాః. 28

ప్ర. అ. అత్ర=ఇక్కడ. నారీణామ్ = స్త్రీలయొక్క, శయనాని పునః =శయనము లైతే, బహుధా = అనేకవిధములుగా నుండి, శుభ్రాణి = శుభ్రమైనవి. కాశ్చిత్=కొందరు, వరాఙ్గనాః=స్త్రీలు, పరస్పరమ్ = పరస్పరమూ, సమాశ్లిష్య=కౌగలించుకొని, సుప్తాః=నిద్రించిరి.

తా. ఇక్కడ నున్న స్త్రీల శయనములు అనేక ఆకారములలో శుభ్రముగా ఉండెను. కొందరు స్త్రీలు ఒండొరులను కౌగలించుకొని నిద్రించుచుండిరి. 28

మూ. కాశ్చిచ్చ వస్త్రమన్యస్యాః స్వపన్త్యాః పరిధాయ చ,
ఆహృత్య చాబలాః సుప్తా నిద్రాబలపరాజితాః. 29

ప్ర. అ. కాశ్చిత్=కొందరు, అబలాః = స్త్రీలు, నిద్రాబలపరాజితాః = నిద్రాబలముచేత ఓడింపబడినవారై, స్వపన్త్యాః=నిద్రించుచున్న, అన్యస్యాః = మరియొక స్త్రీయొక్క, వస్త్రమ్=వస్త్రమును, ఆహృత్య = లాగికొని, పరిధాయ =కప్పుకొని, సుప్తాః = నిద్రించిరి.

తా. కొందరు స్త్రీలు నిద్రకు పూర్తిగా ఒడలు తెలియక, ప్రక్కనున్న స్త్రీల వస్త్రములను లాగికొని, వాటిని కప్పుకొని నిద్రించుచుండిరి. 29

మూ. తాసాముచ్ఛ్వాసవాతేన వస్త్రం మాల్యం చ గాత్రజమ్,
నాత్యర్థం స్పన్దతే చిత్రం ప్రాప్య మన్దమివానిలమ్. 30

ప్ర. అ. తాసామ్ = ఆ స్త్రీలయొక్క, గాత్రజమ్ = గాత్రమునందు పుట్టిన (ఉన్న), వస్త్రమ్=వస్త్రము, మాల్యం చ = మాల్యము, ఉచ్ఛ్వాసవాతేన= శ్వాసం గాలిచేత, మన్దమ్ = మంద మైన, అనిలమ్ = వాయువును, ప్రాప్య ఇవ = పొంది వలె, నాత్యర్థమ్=కొంచెముగా, చిత్రమ్ = అందముగా, స్పన్దతే= కదలుచుండెను.

తా. ఆ స్త్రీల నిశ్వాసవాయువులచేత, వారి శరీరములపై ఉన్న వస్త్రములు, పుష్పమాలలు, మందమారుతముచేత కదలినట్లు, మెల్లగా, చూచుటకు ముచ్చట గొల్పునట్లుగా కదలుచుండెను. 30

మూ. చన్దనస్య చ శీతస్య శీధోర్మధురసస్య చ,
వివిధస్య చ మాల్యస్య ధూపస్య వివిధస్య చ. 31
బహుధా మారుత స్తత్ర గన్ధం వివిధముద్వహన్.

ప్ర. అ. తత్ర = అక్కడ, మారుతః = వాయువు, శీతస్య = చల్లని, గన్ధస్య = గంధముయొక్క, శీధోః = మద్యముయొక్క, మధురసస్య చ = తేనె రసముయొక్క, వివిధస్య = అనేకవిధములైన, మాల్యస్య = పుష్పమాల యొక్క, వివిధస్య = అనేకవిధములైన, ధూపస్య చ = ధూపముయొక్క, వివిధమ్ = అనేకవిధములైన, గన్ధమ్ = సువాసనను, బహుధా = అనేకరీతుల (నలుమూలలా), ఉద్వహన్ = మోయుచు (వీచెను).

తా. చల్లని చందనము, మద్యము, తేనె, రసము, అనేకవిధములైన పుష్పమాలలు, అనేకవిధములైన ధూపములు వీని అన్నిటి వివిధసుగంధములను వ్యాపింపచేయుచు వాయువు నలుమూలల వీచుచుండెను. 31

మూ. స్నానానాం చన్దనానాం చ ధూపానాం చైవ మూర్ఛితః,
ప్రవవౌ సురభిర్గన్ధో విమానే పుష్పకే తదా.

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, పుష్పకే విమానే = ఆ పుష్పకవిమానమునందు, స్నానానామ్ = స్నానములయొక్క, చన్దనానాం చ = చందనముల యొక్క, ధూపానాం చైవ = ధూపములయొక్క, సురభిః = పరిమళించుచున్న, గన్ధః = సువాసన, మూర్ఛితః = అంతటా వ్యాపించినదై, ప్రవవౌ = వీచెను.

తా. అప్పుడు, స్నానసమయమునందు ఉపయోగించు సుగంధద్రవ్యములు, చందనములు, ధూపములు వీని సుగంధము అంతట వ్యాపించి ఆ పుష్పక విమానమునందు ప్రసరించుచుండెను. 32

మూ. శ్యామావదాతా స్తత్రాన్యాః కాశ్చిత్కృష్ణా వరాఙ్గనాః, 33
కాశ్చిత్ కాఞ్చనవర్ణాఙ్గ్యః ప్రమదా రాక్షసాలయే.

ప్ర. అ. తత్ర = అ. రాక్షసాలయే = రావణుని అంతఃపురమునందు, అన్యాః = కొందరు స్త్రీలు, శ్యామావదాతాః = చామనఛాయ, తెలుపురంగు గలవారు. కాశ్చిత్ = కొందరు, వరాఙ్గనాః = శ్రేష్ఠులైన స్త్రీలు, కృష్ణాః = నల్లగా ఉన్నవారు. కాశ్చిత్ = కొందరు, ప్రమదాః = స్త్రీలు, కాఞ్చనవర్ణాఙ్గ్యః = బంగారు రంగు శరీరము గలవారు.

తా. రావణాంతఃపురములోని స్త్రీలలో కొందరు చామనఛాయగలవాళ్లు, కొందరు తెల్లనివాళ్లు, కొందరు నల్లవాళ్లు, కొందరు బంగారపు వన్నె కలవాళ్లు ఉండిరి. 33

మూ. తాసాం నిద్రావశత్వాచ్చ మదనేన విమూర్ఛితమ్, 34
పద్మినీనాం ప్రసుప్తానాం రూపమాసీద్యథైవ హి.

ప్ర. అ. నిద్రావశత్వాచ్చ = నిద్రాపరవశలగుటవలనను, మదనేన చ = మన్మథునిచేతను, విమూర్ఛితమ్ = అలసట చెందిన, ప్రసుప్తానామ్ = నిద్రించుచున్న, తాసామ్ = ఆ స్త్రీలయొక్క, రూపమ్ = రూపము, ప్రసుప్తానామ్ = నిద్రించుచున్న (ముడుచుకొనిపోయిన), పద్మినీనామ్ = పద్మలతల రూపము, యథైవ = ఎట్లో, అట్లు, ఆసీత్ = ఉండెను.

తా. నిద్రాపారవశ్యముచేతను, రతికేళులు సలిపి ఉండుటచేతను అలసిపోయిన ఆ స్త్రీల రూపము, ముకుళీభవించిన పద్మలతల రూపము వలె ఉండెను.

మూ. ఏవం సర్వమశేషేణ రావణాన్తఃపురం కపిః, 35
దదర్శ సుమహాతేజాః న దదర్శ చ జానకీమ్.

ప్ర. అ. సుమహాతేజాః = గొప్ప తేజస్సు గల, కపిః = హనుమంతుడు, ఏవమ్ = ఇట్లు, సర్వమ్ = సమస్తమైన, రావణాన్తఃపురం = రావణుని అంతఃపురమును, అశేషేణ = పూర్తిగా, దదర్శ = చూచెను. జానకీం చ = జానకిని మాత్రము, న దదర్శ = చూడలేదు.

తా. మహాతేజశాలియైన హనుమంతుడు ఈ విధముగా, ఆ రావణాంతఃపురము నంతను పూర్తిగా చూచెను గాని జానకి మాత్రము అతనికి కనబడలేదు. 35

మూ. నిరీక్షమాణశ్చ తదా తాః స్త్రియః స మహాకపిః, ౩౬
జగామ మహతీం చిన్తాం ధర్మసాధ్వసశఙ్కితః.

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, తాః స్త్రియః = ఆ స్త్రీలను, నిరీక్షమాణః = చూచుచున్న, సః = ఆ, మహాకపిః = హనుమంతుడు, ధర్మసాధ్వసశఙ్కితః = ధర్మమునకు సంబంధించిన భయమువలన శంకితుడై. మహతీమ్ = గొప్ప, చిన్తామ్ = చింతను, జగామ = పొందెను.

తా. అప్పుడు ఆ స్త్రీల నంతటిని చూచుచున్న ఆ హనుమంతునకు, ధర్మలోపము చేసినానా అను శంకచే, ఎక్కువ విచారము కలిగెను. ౩౬

మూ. పరదారావరోధస్య ప్రసుప్తస్య నిరీక్షణమ్, ౩౭
ఇదం ఖలు మమాత్యర్థం ధర్మలోపం కరిష్యతి.

ప్ర. అ. ప్రసుప్తస్య = నిద్రించుచున్న, పరదారావరోధస్య = పరభార్యల అంతఃపురముయొక్క, ఇదమ్ = ఈ, మమ = నాయొక్క, నిరీక్షణమ్ = చూచుట, అత్యర్థమ్ = మిక్కిలి, ధర్మలోపమ్ = ధర్మమునకు లోపమును, కరిష్యతి = చేయగలదు.

తా. నేను ఈ విధముగా, నిద్రించుచున్న పరభార్య లున్న అంతః పురమును చూచినాను. ఇది నాకు చాలా ధర్మలోపమును కలిగించును కదా। ౩౭

మూ. న హి మే పరదారాణాం దృష్టిర్విషయవర్తినీ, ౩౮
అయం చాత్ర మయా దృష్టః పరదారపరిగ్రహః.

ప్ర. అ. మే = నాయొక్క, దృష్టిః = దృష్టి, పరదారాణామ్ = పరభార్యలయొక్క, విషయవర్తినీ = విషయమునందు ప్రవర్తించునది, న హి = కాదు కదా ; అత్ర = ఇక్కడ, మయా = నాచేత, అయమ్ = ఈ, పరదారపరిగ్రహః = భార్యారూపమైన పరుల బంధుజనము, దృష్టశ్చ = చూడబడినది.

తా. నేను పరభార్యలను నా దృష్టికి విషయముగా చేసుకొనను కదా; కాని ఈనాడు ఇక్కడ, నేను ఈ పరభార్యలను పరీక్షగా చూడవలసి వచ్చినది।

మూ. తస్య ప్రాదురభూచ్చిన్తా పునరన్యా మనస్వినః, ౩౯
నిశ్చితైకాన్తచిత్తస్య కార్యనిశ్చయదర్శినీ.

ప్ర. అ. మనస్వినః = ఉత్తమ మైన మనస్సు కలవాడూ, నిశ్చితైకాన్త చిత్తస్య = నిశ్చయము గల ఏకాగ్ర మైన చిత్తము కలవాడూ అయిన, తస్య = ఆ హనుమంతునకు, పునః = మరల, కార్యనిశ్చయదర్శినీ = కార్యము యొక్క నిశ్చయమును చూపించు, అన్యా = మరి యొక, చిన్తా = ఆలోచన, ప్రాదుర భూత్ = పుట్టెను.

తా. హనుమంతుడు ఏదైన ఒక కార్యమును నిశ్చయించి దానిపై మనస్సును స్థిరముగా నిలపగలవాడు. ఉత్తమ మైన ఆలోచనలు కలవాడు. అట్టి ఆ హనుమంతునకు మొదట ఇట్టి ఆలోచనలు కలిగినను, మరల, కార్య నిశ్చయమును చూపెడు మరి యొక ఆలోచన కలిగెను. 39

మూ. కామం దృష్టా మయా సర్వా విశ్వస్తా రావణస్త్రియః. 40
న హి మే మనసః కించి ద్వైకృత్యముపపద్యతే.

ప్ర. అ. విశ్వస్తాః = నమ్మకము గల, సర్వాః = సమస్త మైన, రావణ స్త్రియః = రావణుని భార్యలు, మయా = నాచేత, కామం దృష్టాః = చూడబడి ఉండవచ్చును. మే = నాయొక్క, మనసః = మనస్సునకు, కించిత్ = ఏమియు, వైకృత్యమ్ = వికారము, న ఉపపద్యతే హి = పుట్టుటలేదు కదా.

తా. పరపురుష లెవ్వరూ లేరు కదా అను విశ్వాసముతో ఇష్టమువచ్చినట్లు పరుండి నిద్రించుచున్న రావణుని భార్యలను నేను చూచిన మాట వాస్తవమే యైనను నా మనస్సులో ఎట్టి వికారము కలుగలేదు కదా। 40

మూ. మనో హి హేతుః సర్వేషామిన్ద్రియాణాం ప్రవర్తనే, 41
శుభాశుభాస్వవస్థాసు తచ్చ మే సువ్యవస్థితమ్.

ప్ర. అ. శుభాశుభాసు = శుభములు గాని, అశుభములు గాని అయిన, అవస్థాసు = అవస్థలందు, సర్వేషామ్ = సమస్త మైన, ఇన్ద్రియాణామ్ = ఇంద్రియములయొక్క, ప్రవర్తనే = ప్రవర్తనమునందు, మనః = మనస్సే, హేతుః = హేతువు కదా। మే = నాయొక్క, తచ్చ = ఆ మనస్సు, సువ్యవస్థితమ్ = బాగుగా స్థిరముగా ఉన్నది.

తా. మంచి పరిస్థితులలో గాని, చెడ్డ పరిస్థితులలో గాని (పుణ్యకార్యము లందు గాని, పాపకార్యములందు గాని) ఇంద్రియములు ప్రవర్తించుటకు మనస్సే

కారణము. ఈ స్త్రీలను చూచినను, నా మనస్సు ఎట్టి వికారము చెందక స్థిరముగా ఉన్నది. 41

మూ. నాన్యత్ర హి మయా శక్యా వైదేహీ పరిమార్గితుమ్, 42
స్త్రియో హి స్త్రీషు దృశ్యన్తే సదా సంపరిమార్గణే.

ప్ర. అ. వైదేహీ = సీత, అన్యత్ర = మఱియొకచోట, పరిమార్గితుమ్= వెదకుటకు, మయా = నాచేత, న శక్యా హి = శక్య మైనది కాదు కదా. సదా= ఎల్లప్పుడును, సంపరిమార్గణే=అన్వేషించుటయందు, స్త్రియః = స్త్రీలు. స్త్రీషు = స్త్రీలలో, దృశ్యన్తే = చూడబడుదురు కదా।

తా. సీతకోసము నేను మఱొక చోట ఎక్కడా వెదకజాలను కదా। స్త్రీలను వెదకవలసి వచ్చి నపుడు, స్త్రీల మధ్యకే వెళ్ళి వెదకవలసి యుండును గదా।

మూ. యస్య సత్త్వస్య యా యోనిస్తస్యాం తత్పరిమార్గ్యతే,
న శక్యా ప్రమదా నష్టా మృగీషు పరిమార్గితుమ్.

ప్ర. అ. యస్య = ఏ, సత్త్వస్య = జంతువునకు. యా=ఏది, యోనిః= జాతియో, తత్ = ఆ జంతువు, తస్యామ్=ఆ జాతియందు, పరిమార్గ్యతే=వెదక బడును. నష్టా = తప్పిపోయిన, ప్రమదా = స్త్రీ, మృగీషు=ఆడలేడుల మధ్య, పరిమార్గితుమ్ = అన్వేషించుటకు, న శక్యా=శక్య మైనది కాదు.

తా. ఏ జంతువు ఏ జాతికి చెందినదో ఆ జంతువును ఆ జాతియందే వెదకవలసి యుండును. తప్పిపోయిన స్త్రీని ఆడ లేళ్ళ మధ్యకు వెళ్ళి వెదికినచో దొరకదు కదా। 43

మూ. తదిదం మార్గితం తావచ్ఛుద్ధేన మనసా మయా, 44
రావణాన్తఃపురం సర్వం దృశ్యతే న చ జానకీ.

ప్ర. అ. తత్ = ఆ కారణమువలన, మయా = నాచేత, శుద్ధేన=పరిశుద్ధ మైన, మనసా=మనస్సుతో, ఇదమ్=ఈ, సర్వమ్=సమస్తమైన, రావణాన్తఃపురమ్ =రావణుని అంతఃపురము, మార్గితమ్ = వెదకబడినది. జానకీ చ = జానకి మాత్రము, న దృశ్యతే = చూడబడుటలేదు.

తా. అందుచేత, నేను నిష్కల్మష మైన మనస్సుతో ఈ రావణాంతఃపురమునంతను వెదకినాను; జానకి మాత్రము కనబడుటలేదు. 44

మూ. దేవగన్ధర్వకన్యాశ్చ నాగకన్యాశ్చ వీర్యవాన్, 45
అవేక్షమాణో హనుమాన్నైవాపశ్యత జానకీమ్.

ప్ర. అ. దేవగన్ధర్వకన్యాశ్చ=దేవకన్యలను, గంధర్వకన్యలను, నాగకన్యాశ్చ = నాగకన్యలను, అవేక్షమాణః = చూచుచున్న, వీర్యవాన్ = వీర్యవంతు డైన, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, జానకీమ్ = జానకిని, నైవాపశ్యత= చూడలేదు.

తా. వీర్యవంతు డైన ఆ హనుమంతునకు రావణాంతఃపురములో దేవ-గంధర్వ-నాగకన్యలు కనబడిరి గాని సీత మాత్రము కనబడలేదు. 45

మూ. తామపశ్యన్ కపిస్తత్ర పశ్యంశ్చాన్యా వరస్త్రియః, 46
అపక్రమ్య తదా వీరః ప్రధ్యాతుముపచక్రమే.

ప్ర. అ. వీరః = వీరు డైన, కపిః = హనుమంతుడు, తత్ర = అక్కడ, తామ్=ఆమెను, అపశ్యన్=చూడనివా డై, అన్యాః=ఇతరు లైన, వరస్త్రియః= శ్రేష్ఠ లైన స్త్రీలను, పశ్యంశ్చ = చూచుచు, తదా = అప్పుడు, అపక్రమ్య = దూరముగా వెళ్ళి, ప్రధ్యాతుమ్ = దీర్ఘముగా ఆలోచించుటకు, ఉపచక్రమే = ప్రారంభించెను.

తా. మహావీరు డైన హనుమంతునకు అక్కడ ఎందరో ఉత్తమస్త్రీలు కనబడినారు కాని సీత మాత్రము కనబడలేదు. అపుడు అతడు అక్కడినుండి కొంచెము దూరముగా వెళ్ళి దీర్ఘాలోచన చేయ ప్రారంభించెను. 46

మూ. స భూయస్తు పరం శ్రీమాన్ మారుతిర్యత్నమాస్థితః, 47
అపానభూమిముత్సృజ్య తద్విచేతుం ప్రచక్రమే.

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
ఏకాదశః సర్గః.

ప్ర. అ. శ్రీమాన్ = శ్రీమంతు డైన, సః మారుతిః = ఆ హనుమంతుడు,

భూయః = మరల, పరమ్ = గొప్ప, యత్నమ్ = ప్రయత్నమును, ఆస్థితః = అవలంబించినవాడై, అపానభూమిమ్ = పానభూమిని, ఉత్సృజ్య = విడచి, తత్ = ఆ, అంతఃపురమును, విచేతుమ్ = అన్వేషించుటకు, ప్రచక్రమే = ఉపక్రమించెను.

తా. శ్రీమంతుడైన ఆ హనుమంతుడు ఆ పానభూమిని విడచి, ఇంకనూ ఎక్కువ ప్రయత్నముతో ఆ అంతఃపురమును వెదకుటకు ప్రారంభించెను. 47

"తాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో పదకొండవ సర్గ సమాప్తము.

అథ ద్వాదశః సర్గః

[సీత మరణించిన దేమో అని శంకించి హనుమంతుడు ఉత్సాహ విహీను డగుట; మరల ఉత్సాహము తెచ్చుకొని స్థానాంతరములలో వెదకుట, ఎక్కడా సీత కనబడకపోవుటతో మరల అతడు నిరుత్సాహము చెందుట].

మూ. స తస్య మధ్యే భవనస్య మారుతి
ర్లతాగృహాంశ్చిత్రగృహాన్నిశాగృహాన్,
జగామ సీతాం ప్రతి దర్శనోత్సుకో
న చైవ తాం పశ్యతి చారుదర్శనామ్. 1

ప్ర. అ. సః మారుతిః = ఆ హనుమంతుడు, తస్య = ఆ, భవనస్య = భవనముయొక్క, మధ్యే = మధ్యయందు, సీతాం ప్రతి = సీతను గూర్చి, దర్శనోత్సుకః = చూచుటయందు ఔత్సుక్యము కలవాడై, లతాగృహాన్ = లతలతో ఏర్పరచిన గృహములను, చిత్రగృహాన్ = చిత్రరువులు వ్రాయుటకై నిర్మించిన గృహములను, నిశాగృహాన్ = రాత్రులు గడపు గృహములను గూర్చి, జగామ = వెళ్ళెను. చారుదర్శనామ్ = అందమైన దర్శనము గల (చూచుటకు చాలా అందమైన), తామ్ = ఆమెను, న చైవ పశ్యతి = చూడలేదు.

తా. ఆ హనుమంతుడు సీతను చూడవలెనను ఔత్సుక్యముతో ఆ భవన మధ్యమునందున్న లతాగృహములకు, చిత్రగృహములకు, రాత్రిగృహములకు వెళ్ళెను గాని, చూచుటకు చాల అందమైన ఆ సీతను మాత్రము చూడజాలక పోయెను.

మూ. స చిన్తయామాస తతో మహాకపిః
ప్రియామపశ్యన్ రఘునన్దనస్య తామ్,

ధ్రువం హి సీతా మ్రియతే యథా న మే
విచిన్వతో దర్శనమేతి మైథిలీ. 2

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, సః మహాకపిః = ఆ హనుమంతుడు, రఘునన్దనస్య = రాముని యొక్క, ప్రియామ్ = ప్రియురాలైన, తామ్ = ఆ సీతను, అపశ్యన్ = చూడనివాడై, చిన్తయామాస = ఇట్లు ఆలోచించెను. మైథిలీ = మైథిలి, విచిన్వతః = వెదకుచున్న, మే = నాకు, యథా = ఎట్లు, దర్శనమ్ = దర్శనమును, న ఉపైతి = పొందుటలేదో, దానిని బట్టి, సీతా = సీత, ధ్రువమ్ = తప్పక, మ్రియతే = మరణించినది.

తా. ఆ రఘునందనుని భార్యయైన సీత కనబడకపోవుటచే హనుమంతుడు ఈ విధముగా తలచెను. "సీత తప్పక మరణించి యుండును; అందుచేతనే ఎంత వెదకినను నాకు కనబడుట లేదు". 2

మూ. సా రాక్షసానాం ప్రవరేణ జానకీ
స్వశీలసంరక్షణతత్పరా సతీ.
అనేన నూనం ప్రతిదుష్టకర్మణా
హతా భవేదార్యపథే పరే స్థితా. 3

ప్ర. అ. పరే = శ్రేష్ఠమైన, ఆర్యపథే = పూజ్యమైన పాతివ్రత్య ధర్మమునందు, స్థితా = నిలచి ఉన్న, సా జానకీ = ఆ జానకి, స్వశీలసంరక్షణ తత్పరా సతీ = తన శీలమును రక్షించుకొనుటయందు ఆసక్తి గలదై, ప్రతి దుష్టకర్మణా = చెడ్డపని గల, అనేన = ఈ, రాక్షసానాం ప్రవరేణ = రాక్షసరాజు చేత, హతా = చంపబడినది, భవేత్ = అయి ఉండును. నూనమ్ = నిశ్చయము.

తా. పూజ్యమైన ధర్మమార్గమునందు స్థిరురాలుగా ఉండి, తన శీలమును రక్షించుకొనుటకై ప్రయత్నించిన సీతను ఈ రాక్షసరాజు, తప్పక చంపివేసి ఉండును. 3

మూ. విరూపరూపా వికృతా వివర్చసో
మహాననా దీర్ఘవిరూపదర్శనాః,
సమీక్ష్య సా రాక్షసరాజయోషితో
భయాద్వినష్టా జనకేశ్వరాత్మజా. 4

ప్ర. అ. సా = ఆ, జనకేశ్వరాత్మజా = జనకమహారాజు కూతురు, విరూపరూపాః = వికార మైన రూపములు కలవారూ, వికృతాః = వికృత స్వభావం గలవారూ, వివర్చసః = కాంతి లేనివారూ, మహాననాః = పెద్ద ముఖములు కలవారూ, దీర్ఘవిరూపదర్శనాః = పొడ వైన వికృతరూపము గల నేత్రములు గలవారూ అయిన, రాక్షసరాజయోషితః = రావణుని భార్యలను, సమీక్ష్య = చూచి, భయాత్ = భయమువలన, వినష్టా = మరణించినది.

తా. భయంకరము లైన ఆకారములు, పెద్ద ముఖములు, పొడ వైన వికృత మైన నేత్రములుగల, వికృతస్వభావలూ, కాంతివిహీనలూ అయిన రావణుని స్త్రీలను చూడగానే సీత భయపడి మరణించి ఉండును. 4

మూ. సీతామదృష్ట్వా హ్యనవాప్య పౌరుషం
విహృత్య కాలం సహ వానరైశ్చిరమ్,
న మేఽస్తి సుగ్రీవసమీపగా గతిః
సుతీక్ష్ణదణ్డో బలవాంశ్చ వానరః. 5

ప్ర. అ. సీతామ్ = సీతను, అదృష్ట్వా = చూడక, పౌరుషమ్ = పురుష కర్తవ్యమును, అనవాప్య = పొందక, వానరైః సహ = వానరులతో కూడ, చిరం కాలమ్ = చాల కాలము. విహృత్య = విహరించి, మే = నాకు, సుగ్రీవసమీపగా = సుగ్రీవుని సమీపమునకు వెళ్ళు, గతిః = మార్గము, నాస్తి = లేదు. వానరః = సుగ్రీవుడు, సుతీక్ష్ణదణ్డః = మిక్కిలి తీక్ష్ణ మైన దండము గలవాడు. బలవాంశ్చ = బలవంతుడు కూడ.

తా. చాలకాలము వానరులతో కాలక్షేపము చేసి, నా కర్తవ్యమును పూర్తి చేయజాలనివాడనై, సీతను చూడకుండా నేను సుగ్రీవుని వద్దకు తిరిగి వెళ్లే ఉపాయ మేదీ కనబడుటలేదు. అతడు తన ఆజ్ఞను పాటించనివారికి అతి తీవ్ర మైన దండనము విధించును. అతడు మహాబలవంతుడు కూడ. 5

మూ. దృష్టమన్తఃపురం సర్వం దృష్టా రావణయోషితః,
న సీతా దృశ్యతే సాధ్వీ వృథా జాతో మమ శ్రమః. 6

ప్ర. అ. సర్వమ్ = సమస్త మైన, అన్తఃపురమ్ = అంతఃపురము, దృష్టమ్ = చూడబడినది. రావణయోషితః = రావణుని స్త్రీలు, దృష్టాః = చూడ

బడినారు. సాధ్వీ=పతివ్రత యైన, సీతా=సీత, న దృశ్యతే=చూడబడుటలేదు. మమ = నాయొక్క, శ్రమః = శ్రమ, వృథా = వ్యర్థముగా, జాతః=అయినది.

తా. అంతఃపురము నంతను చూచితిని. రావణుని భార్యల నందరిని చూచితిని. సీత మాత్రము కనబడలేదు. నా శ్రమ అంతా వృథా అయినది కదా!

మూ. కిం ను మాం వానరాః సర్వే గతం వక్ష్యన్తి సంగతాః,
గత్వా తత్ర త్వయా వీర కిం కృతం తద్వదస్వ నః. 7

ప్ర. అ. గతమ్ = తిరిగి వెళ్ళిన, మామ్ = నన్ను, సంగతాః = కలసిన వారై, సర్వే = సమస్త మైన, వానరాః = వానరులు, కిం ను=ఏమి, వక్ష్యన్తి= చెప్పగలరో! వీర = వీరుడా! తత్ర = అక్కడికి, గత్వా = వెళ్ళి, త్వయా = నీచేత, కిమ్ = ఏమి, కృతమ్ = చేయబడినది! తత్ = దానిని, నః = మాకు, వదస్వ = చెప్పుము.

తా. ఉత్తరతీరమునందు నా కోసమై ఎదురు చూచుచున్న వానరు లందరు తిరిగి వెళ్ళిన నన్ను చూచి ఏ మందురో గదా! "ఓ వీరుడా! లంకకు వెళ్ళి నీవు అక్కడ ఏమి చేసినావు? చెప్పుము" అని అడిగెదరు. 7

మూ. అదృష్ట్వా కిం ప్రవక్ష్యామి తామహం జనకాత్మజామ్,
ధ్రువం ప్రాయముపైష్యన్తి కాలస్య వ్యతివర్తనే. 8

ప్ర. అ. తామ్ = ఆ, జనకాత్మజామ్ = సీతను, అదృష్ట్వా = చూడక, కిమ్=ఏమి, ప్రవక్ష్యామి = చెప్పగలను? కాలస్య = కాలముయొక్క, వ్యతివర్తనే = గడచిపోవుటయందు, ధ్రువమ్ = తప్పక, ప్రాయమ్=ప్రాయోపవేశనమును, ఉపైష్యన్తి = పొందగలరు.

తా. జనకాత్మజను చూడజాలని నేను వారి ప్రశ్నలకు ఏమి సమాధానము చెప్పగలను? నేను తిరిగి వెళ్లుటలో ఆలస్యము చేసినచో వారు తప్పక ప్రాయోపవేశము చేయుదురు. 8

మూ. కిం వా వక్ష్యతి వృద్ధశ్చ జాంబవానఙ్గదశ్చ సః,
గతం పారం సముద్రస్య వానరాశ్చ సమాగతాః. 9

ప్ర. అ. సముద్రస్య = సముద్రముయొక్క, పారమ్ = ఆవలి ఒడ్డును గూర్చి, గతమ్ = వెళ్ళిన నన్ను, వృద్ధః = వృద్ధు డైన, జాంబవాన్ = జాంబవంతుడు, కిం వా = ఏమి, వక్ష్యతి = చెప్పగలడో। సః = ఆ, అఙ్గదశ్చ = అంగదుడూ, సమాగతాః = కలిసిన, వానరాశ్చ = వానరులు, ఏమి అందురో।

తా. నేను సముద్రము అవలి ఒడ్డు చేరగానే వృద్ధు డైన జాంబవంతుడు, అంగదుడు, వానరులు, అందరూ కలిసి ఏ మందురో। 9

మూ. అనిర్వేదః శ్రియో మూలమనిర్వేదః పరం సుఖమ్,
అనిర్వేదో హి సతతం సర్వార్థేషు ప్రవర్తకః. 10

ప్ర. అ. అనిర్వేదః = నిర్వేదము (దిగులుపాటు) లేకపోవుట (ఉత్సాహము), శ్రియః = అభివృద్ధికి, మూలమ్ = మూలము. అనిర్వేదః = నిర్వేదము లేకపోవుట, పరమ్ = గొప్ప, సుఖమ్ = సుఖహేతువు. అనిర్వేదః = నిర్వేదము లేకపోవుట, సతతమ్ = ఎల్లప్పుడూ, సర్వార్థేషు = సమస్తవిషయములందు, ప్రవర్తకః హి = ప్రవర్తింపచేయునది కదా।

తా. అనిర్వేదము (దిగులు చెందకుండుట) అభివృద్ధికి మూలము. అనిర్వేదమే గొప్ప సుఖహేతువు. ఎల్లప్పుడును అనిర్వేదమే మానవుని సర్వకార్యములందును ప్రవర్తింపచేయుచుండును కదా. 10

మూ. కరోతి సఫలం జన్తోః కర్మ యత్తత్కరోతి సః,
తస్మాదనిర్వేదకృతం యత్నం చేష్టేఽహముత్తమమ్.
అదృష్టాంశ్చ విచేష్యామి దేశాన్రావణపాలితాన్.

ప్ర. అ. (మానవుడు) యత్ = ఏ, కర్మ = పనిని, కరోతి = చేయునో, జన్తోః = మానవునియొక్క, తత్ = దానిని, సఫలమ్ = సఫల మైనదానినిగా, సః = ఆ అనిర్వేదము, కరోతి = చేయును. తస్మాత్ = ఆ కారణమువలన, అహమ్ = నేను, అనిర్వేదకృతమ్ = అనిర్వేదముతో చేయబడిన, ఉత్తమమ్ = ఉత్తమ మైన, యత్నమ్ = ప్రయత్నమును, చేష్టే = చేయుదును. అదృష్టాన్ = చూడబడని, రావణపాలితాన్ = రావణునిచేత పాలింపబడిన, దేశాన్ = ప్రదేశములను, విచేష్యామి తావత్ = అన్వేషించెదను.

తా. అనిర్వేదమే మానవుడు తలపెట్టిన పని సఫల మగు నట్లు చేయును. అందుచేత నేను నిర్వేదము చెందక ఉత్తమ మైన ప్రయత్నము చేసెదను. ఇంత వరకూ చూడని రావణుడు పాలించుచున్న ప్రదేశము లన్నీ మరల వెదకెదను.

మూ. ఆపానశాలా విచితా స్తథా పుష్పగృహాణి చ, 12
చిత్రశాలాశ్చ విచితా భూయః క్రీడాగృహాణి చ.
నిష్కుటాన్తరరథ్యాశ్చ విమానాని చ సర్వశః. 13

ప్ర. అ. ఆపానశాలాః = పానశాలలు, విచితాః = వెదకబడినవి. తథా = అట్లే, పుష్పగృహాణి చ = పుష్పగృహములు, చిత్రశాలాశ్చ = చిత్రశాలలు, విచితాః = వెదకబడినవి. భూయః = మరల, క్రీడాగృహాణి చ = క్రీడాగృహములు, నిష్కుటాన్తరరథ్యాశ్చ = ఉద్యానమధ్యమందలి వీథులు, విమానాని చ = విమానములు, సర్వశః = అన్ని వైపులా, వెదకబడినవి.

తా. నే నింతవరకు పానశాలలు, పుష్పగృహములు, చిత్రశాలలు, క్రీడాగృహములు, ఉద్యానమధ్యవీథులు, విమానము (భవనములు) పూర్తిగా వెదకితిని. 12, 13

మూ. ఇతి సంచిన్త్య భూయోఽపి విచేతుముపచక్రమే,
భూమీగృహాం శ్చైత్యగృహాన్ గృహాతిగృహకానపి. 14

ప్ర. అ. ఇతి = ఇట్లు, సంచిన్త్య = ఆలోచించి, భూమీగృహాన్ = భూగృహములను, చైత్యగృహాన్ = నాల్గు వీథుల మొగలలోని గృహములను, గృహాతిగృహకానపి = ప్రధానగృహమునకు దూరముగా నిర్మింపబడిన చిన్న గృహములను కూడ, భూయోఽపి = మరల, విచేతుమ్ = వెదకుటకు, ఉపచక్రమే = ప్రారంభించెను.

తా. హనుమంతు డీ విధముగా ఆలోచించి, భూగృహములను, చైత్యగృహములను, ప్రధానగృహములకు దూరముగా నిర్మించిన చిన్న గృహములను మాటి మాటికిని వెదకుటకు ప్రారంభించెను. 14

మూ. ఉత్పతన్నిపతం శ్చాపి తిష్ఠన్గచ్ఛన్ పునః పునః,
అపావృణ్వంశ్చ ద్వారాణి కవాటాన్యవఘాటయన్. 15

ప్రవిశన్నిష్పతంశ్చాపి ప్రపతన్నుత్పతన్నపి,
సర్వమప్యవకాశం స విచచార మహాకపిః. 16

ప్ర. అ. సః మహాకపిః=ఆ హనుమంతుడు, పునః పునః=మాటిమాటికి, ఉత్పతన్=పైకి ఎగురుచు, నిష్పతంశ్చాపి=క్రిందికి దుముకుచు, తిష్ఠన్=నిలబడుచు, గచ్ఛన్=నడచుచు, ద్వారాణి=ద్వారములను, అపావృణ్వాన్=తెరచుచు, కవాటాని=తలుపులను, అవఘాటయన్=త్రోయుచు, ప్రవిశన్=లోనికి ప్రవేశించుచు, నిష్పతంశ్చాపి=బైటకు వచ్చుచు, ప్రపతన్=దిగుచు, ఉత్పతన్నపి=ఎక్కుచు, సర్వమ్ అపి=సమస్తమైన, అవకాశమ్=అవకాశమును, విచచార=సంచరించెను.

తా. హనుమంతుడు, మాటిమాటికి పైకి ఎగురుచు, క్రిందికి దుముకుచు, ద్వారములు తెరచుచు, తలుపులు త్రోయుచు, లోనికి ప్రవేశించుచు, బైటకు వచ్చుచు, దిగుచు, ఎక్కుచు, ఆ ప్రదేశము అన్నింటిలోను సంచరించెను. 15,16

మూ. చతురఙ్గులమాత్రోఽపి నావకాశః స విద్యతే,
రావణాన్తఃపురే తస్మిన్ యం కపిర్న జగామ సః. 17

ప్ర. అ. తస్మిన్=ఆ, రావణాన్తఃపురే=రావణుని అంతఃపురమునందు, సః కపిః=ఆ హనుమంతుడు, యమ్=ఏ ప్రదేశమును గూర్చి, న జగామ=వెళ్ళలేదో, సః=అట్టి, అవకాశః=చోటు, చతురఙ్గులమాత్రోఽపి=నాలుగు అంగుళముల మాత్రము కూడా, న విద్యతే=లేదు.

తా. హనుమంతుడు ఆ రావణాంతఃపురములో నాలుగు అంగుళముల ప్రదేశము కూడ మిగలకుండగా వెదకెను. 17

మూ. ప్రాకారాన్తరరథ్యాశ్చ వేదికాశ్చైత్యసంశ్రయాః,
దీర్ఘికాః పుష్కరిణ్యశ్చ సర్వం తేనావలోకితమ్. 18

ప్ర. అ. ప్రాకారాన్తరరథ్యాశ్చ=ప్రాకారముల మధ్యయందున్న వీథులు (రోడ్లు), చైత్యసంశ్రయాః=చైత్యములకు (నాలుగు వీథుల కూడలులయందున్న మహావృక్షములకు) చేరి ఉన్న, వేదికాః=అరుగులూ, దీర్ఘికాః=దిగుడుబావులు, పుష్కరిణ్యశ్చ=పద్మసరస్సులు, సర్వమ్=సమస్తమూ, తేన=హనుమంతుని చేత, అవలోకితమ్=చూడబడినది.

తా. ప్రాకారములలో ఉన్న వీథులూ, చైత్యములకు అనుకొని ఉన్న వేదికలు, దిగుడుబావులు, పద్మసరస్సులూ, వీటి నన్నింటినీ హనుమంతుడు చూచెను. 18

మూ. రాక్షస్యో వివిధాకారా విరూపా వికృతా స్తథా.
దృష్టా హనుమతా తత్ర న తు సా జనకాత్మజా. 19

ప్ర. అ. వివిధాకారాః = అనేకవిధము లైన ఆకారములు కలవారూ, విరూపాః = వికృతము లైన రూపము గలవారూ, తథా = మరియు, వికృతాః = అంగవికారము గలవారూ అయిన, రాక్షస్యః = రాక్షసస్త్రీలు, తత్ర = అక్కడ, హనుమతా = హనుమంతునిచేత, దృష్టాః = చూడబడిరి, సా = ఆ, జనకాత్మజా తు = సీత యైతే, న = చూడబడలేదు.

తా. అనేకవిధము లైన ఆకారములతో, వికృతము లైన రూపములతో, వికృతము లైన అవయవములతో ఉన్న రాక్షసస్త్రీలు, హనుమంతునకు, అక్కడ కనబడిరి కాని సీత మాత్రము కనబడలేదు. 19

మూ. రూపేణాప్రతిమా లోకే వరా విద్యాధరస్త్రియః.
దృష్టా హనుమతా తత్ర న తు రాఘవనన్దినీ. 20

ప్ర. అ. రూపేణ = సౌందర్యముచేత, లోకే = లోకమునందు, అప్రతిమాః = సాటిలేని, వరాః = శ్రేష్ఠ లైన, విద్యాధరస్త్రియః = విద్యాధరస్త్రీలు, తత్ర = అక్కడ, హనుమతా = హనుమంతునిచేత, దృష్టాః = చూడబడిరి. రాఘవనన్దినీ తు = రామునకు ఆనందమును కలిగించు సీత మాత్రము, న = చూడబడలేదు.

తా. సౌందర్యవిషయమునందు లోకములో సాటి లేని విద్యాధరస్త్రీలు, అక్కడ, హనుమంతునకు కనబడినారు కాని సీత మాత్రము కనబడలేదు. 20

మూ. నాగకన్యా వరారోహాః పూర్ణచన్ద్రనిభాననాః,
దృష్టా హనుమతా తత్ర న తు సీతా సుమధ్యమా. 21

ప్ర. అ. వరారోహాః = అంద మైన పిరుదులు గలవారూ, పూర్ణచన్ద్రనిభాననాః = పూర్ణచంద్రునితో సమాన మైన ముఖములు గలవారూ అయిన, నాగకన్యాః = నాగకన్యలు, తత్ర = అక్కడ, హనుమతా = హనుమంతునిచేత,

దృష్టాః=చూడబడినారు. సుమధ్యమా = మంచి నడుము గల, సీతా తు = సీత యైతే, న=చూడబడలేదు.

తా. అందమైన పిరుదులు, పూర్ణచంద్రుని వంటి ముఖములు గల నాగకన్యలు అక్కడ, హనుమంతునకు కనబడినారు గాని అందమైన నడుము గల సీత మాత్రము కనబడలేదు. 21

మూ. ప్రమథ్య రాక్షసేన్ద్రేణ నాగకన్యా బలాద్ధృతాః,
దృష్టా హనుమతా తత్ర న సా జనకనన్దినీ. 22

ప్ర. అ. రాక్షసేన్ద్రేణ = రావణునిచేత, ప్రమథ్య = జయించి, బలాత్= = బలాత్కారముగా, హృతాః = హరింపబడిన, నాగకన్యాః = నాగకన్యలు, తత్ర=అక్కడ, హనుమతా = హనుమంతునిచేత, దృష్టాః = చూడబడిరి. సా = ఆ, జనకనన్దినీ = సీత, న = చూడబడలేదు.

తా. రావణుడు జయించి బలాత్కారముగా తీసికొని వచ్చిన నాగకన్యలు, అక్కడ హనుమంతునికి కనబడిరి. కాని సీత మాత్రము కనబడలేదు.

మూ. సోఽపశ్యంస్తాం మహాబాహుః పశ్యంశ్చాన్యా వరస్త్రియః,
విషసాద ముహుర్ధీమాన్ హనుమాన్ మారుతాత్మజః.

ప్ర. అ. మహాబాహుః = గొప్ప బాహువులు గల, ధీమాన్ = బుద్ధిమంతుడైన, మారుతాత్మజః = వాయుపుత్రుడైన, సః హనుమాన్=ఆ హనుమంతుడు. తామ్ = ఆ సీతను, అపశ్యన్=చూడనివాడై, అన్యాః=ఇతరలైన, వరస్త్రియః =ఉత్తమస్త్రీలను, పశ్యన్=చూచుచు, ముహుః=మాటిమాటికి (చాలా), విషసాద నిరుత్సాహవంతుడయ్యెను.

తా. మహాబాహువు, ధీమంతుడు, వాయుపుత్రుడు అయిన హనుమంతుడు అక్కడ ఎందరో ఇతరస్త్రీలు కనబడినను, సీత మాత్రము కనబడకపోవుటచే చాల నిరుత్సాహవంతుడయ్యెను. 23

మూ. ఉద్యోగం వానరేన్ద్రాణాం ప్లవనం సాగరస్య చ,
వ్యర్థం వీక్ష్యానిలసుతశ్చిన్తాం పునరుపాగమత్. 24

ప్ర. అ. వానరేన్ద్రాణామ్ = వానరశ్రేష్ఠులయొక్క, ఉద్యోగమ్ = ప్రయత్నమును, సాగరస్య = సముద్రముయొక్క, ప్లవనం చ = దాటుటను, వ్యర్థమ్ = వ్యర్థమైనదానినిగా, వీక్ష్య = చూచి, అనిలసుతః = హనుమంతుడు, పునః = మరల, చిన్తామ్ = ఆలోచనను, (దుఃఖమును), ఉపాగమత్ = పొందెను.

తా. వానరులు చేసిన ప్రయత్నము, తాను చేసిన సముద్రలంఘనము కూడ వ్యర్థమైపోయినవి కదా అని తలచుచు ఆ వాయునందనుడు మరల దుఃఖితుడయ్యెను. 24

మూ. అవతీర్య విమానాచ్చ హనుమాన్ మారుతాత్మజః,
చిన్తాముపజగామాథ శోకోపహతచేతనః. 25

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
ద్వాదశః సర్గః.

ప్ర. అ. అథ = అటు పిమ్మట, మారుతాత్మజః = వాయుపుత్రుడైన, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, విమానాత్ = విమానమునుండి, అవతీర్య = దిగి, శోకోపహతచేతనః = శోకముచేత కొట్టబడిన మనస్సు కలవాడై, చిన్తామ్ = ఆలోచనను, ఉపజగామ = పొందెను.

తా. వాయుపుత్రుడైన హనుమంతుడు ఆ పుష్పకవిమానమునుండి, క్రిందికి దిగి, దుఃఖముచే కలత చెందిన మనస్సుతో "ఏమి చేయవలెనా" అను ఆలోచనలో పడెను. 25

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు సుందరకాండలో పన్నెండవ సర్గ సమాప్తము.

అథ త్రయోదశః సర్గః

[సీత మరణించి ఉండును అని భావించి హనుమంతుడు విచారించుట. సీత కనబడలేదు అని తెలిపినచో అనర్థము వాటిల్లునను ఉద్దేశ్యముతో వెనుకకు వెళ్లగూడదు అని అతడు నిర్ణయించుకొనుట. మరల వెదకెద మని అనుకొని అశోకవనములో అన్వేషణమును గూర్చి పరిపరివిధముల ఆలోచించుట.]

మూ. విమానాత్తు సుసంక్రమ్య ప్రాకారం హరియూథపః,
హనుమాన్వేగవానాసీద్యథా విద్యుద్ఘనాన్తరే. 1

ప్ర. అ. హరియూథపః = వానర సేనానాయకు డైన, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, విమానాత్ = విమానమునుండి, ప్రాకారమ్ = ప్రాకారమును గూర్చి, సుసంక్రమ్య = దాటి, ఘనాన్తరే = మేఘమధ్యము నందలి, విద్యుత్ యథా = మెరపు వలె, వేగవాన్ = వేగముగలవాడు, ఆసీత్ = అయెను.

తా. వానర సేనానాయకు డైన హనుమంతుడు విమానమునుండి ప్రాకారము మీదకు దుమికి, మేఘమధ్యమునందు మెరపు సంచరించి నట్లు మహావేగముగా సంచరించెను. 1

మూ. సంపరిక్రమ్య హనుమాన్రావణస్య నివేశనాత్,
అదృష్ట్వా జానకీం సీతా మబ్రవీద్వచనం కపిః. 2

ప్ర. అ. కపిః = వానరు డైన, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, రావణస్య = రావణుని యొక్క, నివేశనాత్ = గృహమునుండి, సంపరిక్రమ్య = దూరముగా వెళ్లి, జానకీమ్ = జనకుని కూతు రైన, సీతామ్ = సీతను, అదృష్ట్వా = చూడక, వచనమ్ = వచనమును, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. హనుమంతుడు రావణుని గృహమునుండి దూరముగా వెళ్ళి, సీత కనబడక పోవుటచే మనస్సులో ఇట్లు అనుకొనెను. 2

మూ. భూయిష్ఠం లోళితా లఙ్కా రామస్య చరతా ప్రియమ్,
న హి పశ్యామి వైదేహీం సీతాం సర్వాఙ్గశోభనామ్. 2

ప్ర. అ. రామస్య = రామునకు, ప్రియమ్ = ప్రియమును, చరతా = ఆచరించుచున్న నాచేత, లఙ్కా = లంక, భూయిష్ఠమ్ = చాలవరకు, లోళితా = కలచివేయబడినది. సర్వాఙ్గశోభనామ్ = సకలావయవములందు అందమైన, వైదేహీమ్ = విదేహరాజపుత్రి యైన, సీతామ్ = సీతను, న హి పశ్యామి = చూడకున్నాను కదా।

తా. రామునకు ప్రియము చేయుటకై నేను సంచరించుచు, లంకాపట్టణము నంతను పూర్తిగా కలచి వేసితిని. సర్వాంగసుందరి యైన సీత మాత్రము కనబడ లేదు. 3

మూ. పల్వలాని తటాకాని సరాంసి సరితస్తథా,
నద్యోఽనూపవనాన్తాశ్చ దుర్గాశ్చ ధరణీధరాః, 4
లోళితా వసుధా సర్వా న తు పశ్యామి జానకీమ్.

ప్ర. అ. పల్వలాని = నీళ్లు ఉన్న చిన్న పల్లములు, తటాకాని = చెరువులు, సరాంసి = పెద్ద సరస్సులు, తథా = మరియు, సరితః = చిన్న ప్రవాహములు, నద్యః = నదులు, అనూపవనాన్తాశ్చ = జలముతో నిండిన వనప్రాంతములు, దుర్గాః = వెళ్లుటకు కష్టమైన, ధరణీధరాః = పర్వతములు, సర్వా = సమస్తమైన, వసుధా = భూమి, లోళితా = కలచివేయబడినది. జానకీం తు = జానకి నైతే, న పశ్యామి = చూడను.

తా. నీళ్ళతో నిండిన చిన్న పల్లములు, చెరువులు, పెద్ద చెరువులు, చిన్న నదులు, పెద్దనదులు, జలప్రాయభూప్రాంతములు, ప్రవేశింప శక్యము కాని పర్వతములు మొత్తము ఇక్కడి భూమి అంతా కలచివేసినాను కాని సీత కనబడలేదు.

మూ. ఇహ సంపాతినా సీతా రావణస్య నివేశనే, 5
ఆఖ్యాతా గృధ్రరాజేన న చ పశ్యామి తామహమ్.

ప్ర. అ. సీతా=సీత, ఇహ=ఇక్కడ, రావణస్య=రావణునియొక్క, నివేశనే=గృహమునందు, (ఉన్నదిగా), గృధ్రరాజేన=గృధ్రరాజైన, సంపాతినా=సంపాతిచేత, ఆఖ్యాతా=చెప్పబడినది. అహమ్=నేను, తామ్=ఆమెను, న చ పశ్యామి=చూడజాలకున్నాను.

తా. సీత ఇక్కడనే రావణుని గృహములో ఉన్నదని గృధ్రరాజైన సంపాతి చెప్పినాడు. కాని ఆమె నాకు కనబడుటలేదు. 5

మూ. కిం ను సీతాథ వైదేహీ మైథిలీ జనకాత్మజా, 6
ఉపతిష్ఠేత వివశా రావణం దుష్టచారిణమ్.

ప్ర. అ. అథ=లేక, వైదేహీ=విదేహదేశమునకు చెందినదీ, మైథిలీ=మిథిలానగరమునకు సంబంధించినదీ, జనకాత్మజా=జనకుని కూతురూ అయిన, సీతా=సీత, వివశా=వివశురాలై, దుష్టచారిణమ్=దుష్టప్రవృత్తి గల, రావణమ్=రావణుని, కిం ను ఉపతిష్ఠేత=చేరి ఉండునా।

తా. విదేహదేశమునకు చెందినదీ, మిథిలలో పెరిగినదీ, జనకుని కూతురూ అయిన సీత చేయునది లేక, దుష్టప్రవృత్తి గల రావణుని చేరి యుండునా। 6

మూ. క్షిప్రముత్పతతో మన్యే సీతామాదాయ రక్షసః, 7
బిభ్యతో రామబాణానామన్తరా పతితా భవేత్.

ప్ర. అ. రామబాణానామ్= రామబాణములకు, బిభ్యతః = భయపడుచున్న, రక్షసః=రావణుడు, సీతామ్=సీతను, ఆదాయ=గ్రహించి, క్షిప్రమ్=శీఘ్రముగా, ఉత్పతతః=ఎగురుచుండగా, అన్తరా=మధ్యయందు, పతితా=పడిపోయినది, భవేత్=అయి ఉండును అని, మన్యే=తలచుచున్నాను.

తా. రాముడు ఎక్కడ వచ్చునో అని రామబాణాలకు భయపడుచు రావణుడు సీతను గ్రహించి అతి శీఘ్రముగా ఎగిరిపోవుచున్నప్పుడు, ఆమె మధ్యలో క్రింద పడిపోయి ఉండునేమో। 7

మూ. అథవా హ్రియమాణాయాః పథి సిద్ధనిషేవితే, 8
మన్యే పతితమార్యాయా హృదయం ప్రేక్ష్య సాగరమ్.

ప్ర. అ. అథవా = లేదా. సిద్ధనిషేవితే=సిద్ధులచేత సేవింపబడిన. పథి= మార్గమునందు, హ్రియమాణాయాః = హరింపబడుచున్న, ఆర్యాయాః = ఆర్య రాలియొక్క, హృదయమ్ = హృదయమును, సాగరమ్=సముద్రమును, ప్రేక్ష్య = చూచి, పతితమ్ = పడిపోయినదానినిగా, మన్యే = తలంచుచున్నాను.

తా. లేదా, సిద్ధులు సంచరించు ఆకాశమార్గమునందు అపహరింపబడు చున్నప్పుడు క్రింద నున్న మహాసముద్రమును చూడగానే పూజ్యురాలైన సీత గుండె జారిపోయి ఉండును. 8

మూ. రావణస్యోరువేగేన భుజాభ్యాం పీడితేన చ, 9
తయా మన్యే విశాలాక్ష్యా త్యక్తం జీవితమార్యయా.

ప్ర. అ. రావణస్య = రావణునియొక్క, ఉరువేగేన = గొప్పవేగము చేతను, భుజాభ్యామ్=భుజములచేత, పీడితేన చ = పీడింపుటచేతను, విశాలాక్ష్యా = విశాలము లైన నేత్రములు గల, తయా=ఆ, ఆర్యయా = పూజ్యురాలిచేత, జీవితమ్ = జీవితము, త్యక్తమ్ = విడువబడిన దని, మన్యే = తలచెదను.

తా. ఎక్కడ జారిపోవునో అని రావణుడు భుజములతో గట్టిగా అదిమి పట్టి మహావేగముగా తీసికొనిపోవుచున్నపుడు, విశాలాక్షి యైన ఆ పూజ్యురాలు ప్రాణములు విడచియుండు నని తలచెదను.

వి "రావణస్య+ఊరువేగేన" అని పదచ్ఛేదము చేసి "రావణుని తొడల వేగముచేత" అను ప్రాచీనవ్యాఖ్యాతల అర్థము కంటె "రావణస్య+ఉరువేగేన" అను పదచ్ఛేదము చేసి పై అర్థము చెప్పుట యుక్తము. "ఊరువేగేన" అనునది అశ్లీలార్థద్యోతకముగా ఉన్నది. 9

మూ. ఉపర్యుపరి వా నూనం సాగరం క్రమతస్తదా, 10
విచేష్టమానా పతితా సాగరే జనకాత్మజా.

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, (రావణుడు), సాగరమ్ ఉపర్యుపరి = సముద్రమునకు పై పైన, క్రమతః = నడచుచుండగా (ఎగురుచుండగా), జనకాత్మజా = సీత, విచేష్టమానా=పొరలుచున్నదై, సాగరే=సముద్రమునందు, నూనమ్=తప్పక, పతితా=పడిపోయినది.

తా. రావణు డప్పుడు సముద్రమునకు పై పైన ఎగురుచు వెళ్లుచున్నప్పుడు అతని చేతులలో ఇటు అటు పెనగులాడుచున్న సీత, సముద్రములో పడిపోయి ఉండును. 10

మూ. అహో క్షుద్రేణ చానేన రక్షన్తీ శీలమాత్మనః, 11
అబన్ధుర్భక్షితా సీతా రావణేన తపస్వినీ.

ప్ర. అ. అహో = లేదా, ఆత్మనః = తనయొక్క, శీలమ్ = శీలమును, రక్షన్తీ = రక్షించుకొనుచున్నదీ, అబన్ధుః = బంధువులు లేనిదీ, తపస్వినీ = దీనురాలూ అయిన, సీతా = సీత, క్షుద్రేణ = నీచుడైన, అనేన = ఈ, రావణేన = రావణుని చేత, భక్షితా = భక్షింపబడినదా।

తా. లేదా, బంధువు లెవ్వరూ దగ్గర లేక దీనురా లైన సీత తన శీలమును సంరక్షించుకొనుచు రావణునికి లొంగక పోవుటచే ఆ నీచు డామెను భక్షించె నేమో? 11

మూ. అథవా రాక్షసేన్ద్రస్య పత్నీభిరసితేక్షణా, 12
అదుష్టా దుష్టభావాభిర్భక్షితా సా భవిష్యతి.

ప్ర. అ. అథవా = లేదా, అదుష్టా = దుష్టురాలు కానిదీ, అసితేక్షణా = నల్లని నేత్రములు కలదీ అయిన, సా = ఆమె, దుష్టభావాభిః = దుష్టము లైన ఆలోచనలు గల, రాక్షసేన్ద్రస్య = రావణునియొక్క, పత్నీభిః = భార్యలచేత, భక్షితా = భక్షింపబడినది, భవిష్యతి = కాగలదు.

తా. నల్లని నేత్రములు గలదీ, సద్బుద్ధిమంతురాలూ అయిన ఆ సీతను, ఆమె సౌందర్యమునకు అసూయ చెందిన రావణుభార్యలు దుష్టభావముతో భక్షించినా రేమో। 12

మూ. సంపూర్ణచన్ద్రప్రతిమం పద్మపత్రనిభేక్షణమ్, 13
రామస్య ధ్యాయతీ వక్త్రం పఞ్చత్వం కృపణా గతా.

ప్ర. అ. కృపణా = దీనురా లైన సీత, సంపూర్ణచన్ద్రప్రతిమమ్ = పూర్ణచంద్రునితో సమాన మైన, పద్మపత్రనిభేక్షణమ్ = పద్మపత్రములతో సమాన మైన నేత్రములు గల, రామస్య = రామునియొక్క, వక్త్రమ్ = ముఖమును,

ధ్యాయతీ = ధ్యానించుచున్నదై, పఞ్చత్వమ్ = మరణమును, గతా = పొంది యుండును.

తా. దీనురాలైన ఆ సీత, పూర్ణచంద్రునితో సమానమూ, పద్మపత్రముల వంటి నేత్రములు కలదీ అయిన రాముని ముఖమునే ధ్యానించుచు, విరహబాధచే మరణించినదేమో। 13

మూ. హా రామ లక్ష్మణేత్యేవం హాయోధ్యే చేతి మైథిలీ, 14
విలప్య బహు వైదేహీ న్యస్తదేహా భవిష్యతి.

ప్ర. అ. వైదేహీ = విదేహదేశమునకు సంబంధించిన, మైథిలీ = సీత, హా రామ = అయ్యో! రామా! హా! లక్ష్మణ = అయ్యో! లక్ష్మణా, హా! అయోధ్యే = అయ్యో! అయోధ్యా, ఇతి = అని, బహు = అధికముగా, విలప్య = విలపించి, న్యస్తదేహా = విడువబడిన దేహము గలది, భవిష్యతి = కాగలదు.

తా. విదేహదేశమునందు పుట్టిన జనకరాజకుమారి, అయ్యో! రామా! అయ్యో! లక్ష్మణా! అయ్యో! అయోధ్యానగరమా! అని ఎంతగానో విలపించి దేహము విడచి యుండును. 14

మూ. అథవా నిహితా మన్యే రావణస్య నివేశనే, 15
నూనం లాలప్యతే సీతా పఞ్జరస్థేవ శారికా.

ప్ర. అ. అథవా = లేదా, రావణస్య = రావణునియొక్క, నివేశనే = గృహమునందు, నిహితా = ఉంచబడినదై, సీతా = సీత, పఞ్జరస్థా = పంజరమునం దున్న, శారికా ఇవ = గోరింక వలె, నూనమ్ = నిశ్చయముగా, లాలప్యతే = విలపించుచున్నది అని, మన్యే = తలచెదను.

తా. లేదా, రావణుని గృహములో బద్ధురాలై, సీత పంజరములో బంధించిన గోరింక వలె, విలపించుచుండును. 15

మూ. జనకస్య సుతా సీతా రామపత్నీ సుమధ్యమా, 16
కథముత్పలపత్రాక్షీ రావణస్య వశం వ్రజేత్.

ప్ర. అ. జనకస్య = జనకునియొక్క, సుతా = కుమార్తె, రామపత్నీ = రాముని భార్య, సుమధ్యమా = మంచి నడుము గలదీ, ఉత్పలపత్రాక్షీ = నల్లకలువ

రేకుల వంటి నేత్రములు కలదీ అయిన, సీతా = సీత, రావణస్య = రావణుని యొక్క, వశమ్ = వశమును, కథమ్ = ఎట్లు, వ్రజేత్ = పొందును.

తా. జనక మహారాజు కూతురూ, రాముని భార్యా, సుందర మైన నడుము గలదీ, నల్ల కలువ రేకుల వంటి నేత్రములు కలదీ అయిన సీత రావణునకు ఎట్లు లొంగిపోవును?

మూ. వినష్టా వా ప్రణష్టా వా మృతా వా జనకాత్మజా, 17
రామస్య ప్రియభార్యస్య న నివేదయితుం క్షమమ్.

ప్ర. అ. జనకాత్మజా = జనకుని కుమార్తె యైన సీత, వినష్టా వా = తప్పిపోయినను, ప్రణష్టా వా = పూర్తిగా కనబడకపోయినను, మృతా వా = మరణించినను, ప్రియభార్యస్య = ప్రియ మైన భార్య గల, రామస్య = రామునకు, నివేదయితుమ్ = తెలుపుటకు, న క్షమమ్ = యుక్తము కాదు.

తా. సీత తప్పిపోయినా, పూర్తిగా కనబడకుండా పోయినా, మరణించినా, ఏమైనా, భార్యపై అత్యధికప్రేమ గల రామునకు చెప్పుట మాత్రము యుక్తము కాదు. 17

మూ. నివేద్యమానే దోషః స్యాద్దోషః స్యాదనివేదనే, 18
కథంను ఖలు కర్తవ్యం విషమం ప్రతిభాతి మే.

ప్ర. అ. నివేద్యమానే = తెలుపబడగా, దోషః = దోషము, స్యాత్ = అగును. అనివేదనే = తెలుపకున్నను, దోషః = దోషము, స్యాత్ = అగును. కథమ్ = ఎట్లు, కర్తవ్యం ను ఖలు = చేయవలెనో? మే = నాకు, విషమమ్ = విషమముగా, ప్రతిభాతి = తోచుచున్నది.

తా. రామునకు చెప్పినా దోషమే, చెప్పకపోయినా దోషమే. ఇప్పుడు నేను ఏమి చేయవలెను? ఈ పరిస్థితి అంతా విషమముగా కనబడుచున్నది. 18

మూ. అస్మిన్నేవంగతే కార్యే ప్రాప్తకాలం క్షమం చ కిమ్, 19
భవేదితి మతం భూయో హనుమాన్ప్రవిచారయత్.

ప్ర. అ. అస్మిన్ = ఈ, కార్యే = కార్యము, ఏవంగతే = ఈ విధముగా జరిగిన దగుచుండగా, ప్రాప్తకాలమ్ = కాలానుగుణ మైనదీ, క్షమమ్ = యుక్త

మైనది, కిమ్=ఏమి, భవేత్=అగును? ఇతి=ఇట్లు, మతమ్ = పక్షమును, హను మాన్=హనుమంతుడు, భూయః = మరల, ప్రవిచారయత్=ఆలోచించెను.

తా. తలపెట్టిన పని ఈ విధముగా అయినది కదా; ఇప్పు డేమి చేసిన కాలానుగుణముగాను, యుక్తముగాను ఉండును అని హనుమంతుడు చాల సేపు ఆలోచించెను. 19

మూ. యది సీతామదృష్ట్వాహం వానరేన్ద్రపురీమితః, 20
గమిష్యామి తతః కో మే పురుషార్థో భవిష్యతి.

ప్ర. అ. అహమ్=నేను, సీతామ్=సీతను, అదృష్ట్వా=చూడకుండగనే, ఇతః=ఇక్కడినుండి, వానరేన్ద్రపురీమ్ = సుగ్రీవుని పట్టణమును గూర్చి, గమి ష్యామి యది=వెళ్ళినట్లయితే, తతః=దానివలన, కః=ఏమి, పురుషార్థః=పురు షార్థము, భవిష్యతి = కాగలదు?

తా. నేను సీతను చూడకుండగనే ఇక్కడినుండి కిష్కింధకు తిరిగి వెళ్ళినతో ఏమి సాధించి నట్లు? 20

మూ. మమేదం లఙ్ఘనం వ్యర్థం సాగరస్య భవిష్యతి, 21
ప్రవేశశ్చైవ లఙ్కాయా రాక్షసానాం చ దర్శనమ్.

ప్ర. అ. మమ = నాయొక్క, ఇదమ్ = ఈ, సాగరస్య = సాగరము యొక్క, లఙ్ఘనమ్=దాటుట, లఙ్కాయాః = లంకయొక్క, ప్రవేశశ్చ=ప్రవే శము, రాక్షసానామ్ = రాక్షసులయొక్క, దర్శనమ్ = దర్శనము, వ్యర్థమ్= వ్యర్థము, భవిష్యతి = కాగలదు.

తా. నేను సముద్రమును లంఘించుట, లంకలో ప్రవేశించుట, రాక్షసులను చూచుట ఇవన్నీ వ్యర్థ మైపోవును గదా! 21

మూ. కిం మాం వక్ష్యతి సుగ్రీవో హరయో వా సమాగతాః, 22
కిష్కిన్ధాం సమనుప్రాప్తం తౌ వా దశరథాత్మజౌ.

ప్ర. అ. కిష్కిన్ధామ్ = కిష్కింధను, సమనుప్రాప్తమ్=చేరిన, మామ్= నన్ను, సుగ్రీవః = సుగ్రీవుడు, కిమ్=ఏమి, వక్ష్యతి=చెప్పగలడో, సమాగతాః

=చేరిన, హరయః వా = వానరులు గాని, తౌ=ఆ, దశరథాత్మజౌ వా=దశరథ కుమారులు గాని, ఏమి అందురో।

తా. కిష్కింధకు తిరిగి వెళ్ళిన నన్ను చూచి, సుగ్రీవుడు, అక్కడ కలసి ఉన్న వానరు లందరూ, ఆ రామలక్ష్మణులూ ఏ మందురో। 22

మూ. గత్వా తు యది కాకుత్స్థం వక్ష్యామి పరమప్రియమ్, 23
న దృష్టేతి మయా సీతా తత స్త్యక్ష్యతి జీవితమ్.

ప్ర. అ. గత్వా = వెళ్ళి, కాకుత్స్థమ్=రాముని గూర్చి, మయా=నాచేత, సీతా = సీత, న దృష్టా = చూడబడలేదు, ఇతి = అని, పరమ్ = మిక్కిలి, అప్రియమ్=అప్రియ మైన వాక్యమును, వక్ష్యామి యది=(నేను) చెప్పిన ట్లయితే, తతః = అటు పిమ్మట, జీవితమ్=జీవితమును, త్యక్ష్యతి = విడువగలడు.

తా. నేను రాముని దగ్గరకు వెళ్ళి "సీత కనబడలేదు" అని, దాని అప్రియ మైన మాట చెప్పినచో అది వినగానే అతడు ప్రాణములు విడచును. 23

మూ. పరుషం దారుణం క్రూరం తీక్ష్ణమిన్ద్రియతాపనమ్, 24
సీతానిమిత్తం దుర్వాక్యం శ్రుత్వా న స భవిష్యతి.

ప్ర. అ. పరుషమ్ = పరుషమూ, దారుణమ్ = భయంకరమూ, క్రూరమ్ = క్రూరమూ, తీక్ష్ణమ్=తీక్ష్ణమూ, ఇన్ద్రియతాపనమ్=ఇంద్రియములను తపింప చేయునదీ అయిన, సీతానిమిత్తమ్=సీతకు సంబంధించిన, దుర్వాక్యమ్=దుర్వాక్యమును, శ్రుత్వా = విని, సః = అతడు, న భవిష్యతి = ఉండడు.

తా. "సీత కనబడలేదు" అను దుర్వాక్యము రామునకు చాల పరుష మైనది. భయంకరము; క్రూరము; తీక్ష్ణ మైనది; ఇంద్రియములను తపింప చేయునది. అట్టి వాక్యమును వినగానే అత డింక జీవించడు. 24

మూ. తం తు కృచ్ఛ్రగతం దృష్ట్వా పఞ్చత్వగతమానసమ్,
భృశానురక్తో మేధావీ న భవిష్యతి లక్ష్మణః.

ప్ర. అ. కృచ్ఛ్రగతమ్=కష్టము పొందినవాడూ, పఞ్చత్వగతమానసమ్ = మరణము పొందిన మనస్సు కలవాడూ అయిన, తమ్=ఆ రాముని, దృష్ట్వా

= చూచి, భృశానురక్తః = మిక్కిలి అనురాగముగలవాడూ, మేధావీ = మేధావంతుడూ అయిన, లక్ష్మణః = లక్ష్మణుడు, న భవిష్యతి = ఉండడు.

తా. కష్టాలలో చిక్కుకొన్న రాముడు మరణోన్ముఖుడై ఉండుట చూడగానే, అతనియందు చాలా ప్రేమ గలవాడు, మేధావి అయిన లక్ష్మణుడు కూడ జీవించడు. 25

మూ. వినష్టౌ భ్రాతరౌ శ్రుత్వా భరతోఽపి మరిష్యతి, 26
భరతం చ మృతం దృష్ట్వా శత్రుఘ్నో న భవిష్యతి.

ప్ర. అ. భ్రాతరౌ = సోదరులను, వినష్టౌ=మరణించినవారినిగా, శ్రుత్వా =విని, భరతోఽపి=భరతుడు కూడ, మరిష్యతి=మరణించగలడు. మృతమ్= మరణించిన, భరతమ్=భరతుని, దృష్ట్వా=చూచి, శత్రుఘ్నశ్చ=శత్రుఘ్నుడు కూడ, న భవిష్యతి=ఉండడు.

తా. రామలక్ష్మణుల మరణవార్త వినగానే భరతుడు మరణించును. భరతుడు మరణించుట చూచి శత్రుఘ్నుడు కూడ మరణించును. 26

మూ. పుత్రాన్మృతాన్సమీక్ష్యాథ న భవిష్యన్తి మాతరః, 27
కౌసల్యా చ సుమిత్రా చ కైకేయీ చ న సంశయః.

ప్ర. అ. అథ = అటుపిమ్మట, మాతరః = తల్లులైన, కౌసల్యా చ = కౌసల్య, సుమిత్రా చ=సుమిత్ర, కైకేయీ చ=కైకేయి, పుత్రాన్ = పుత్రులను, మృతాన్ = మరణించినవారినిగా, సమీక్ష్య = చూచి, న భవిష్యన్తి = ఉండరు; సంశయః = సంశయము, న=లేదు.

తా. పుత్రు లందరు మరణించుట చూచి తల్లులైన కౌసల్యా-సుమిత్రా-కైకేయిలు కూడ ప్రాణములు విడచెదరు. 27

మూ. కృతజ్ఞః సత్యసన్ధశ్చ సుగ్రీవః ప్లవగాధిపః, 28
రామం తథాగతం దృష్ట్వా తతస్త్యక్ష్యతి జీవితమ్.

ప్ర. అ. కృతజ్ఞః=కృతజ్ఞుడు, సత్యసన్ధః=సత్యమైన ప్రతిజ్ఞకలవాడూ, ప్లవగాధిపః = వానరరాజు అయిన, సుగ్రీవః=సుగ్రీవుడు, తథా=ఆ విధముగా,

గతమ్=మరణించిన, రామమ్ = రాముని, దృష్ట్వా = చూచి, తతః=పిమ్మట, జీవితమ్=జీవితమును, త్యక్ష్యతి=విడువగలడు.

తా. కృతజ్ఞుడూ, సత్యసంధుడూ అయిన వానరరాజు సుగ్రీవుడు, ఆ విధముగా రాముడు మరణించుట చూచి, తాను కూడ ప్రాణాలు విడచును. 28

మూ. దుర్మనా వ్యథితా దీనా నిరానన్దా తపస్వినీ, 29
పీడితా భర్తృశోకేన రుమా త్యక్ష్యతి జీవితమ్.

ప్ర. అ. భర్తృశోకేన = భర్తృశోకముచేత, పీడితా = పీడింపబడినదీ, దుర్మనాః = దుఃఖముతో కూడిన మనస్సు గలదీ, వ్యథితా = వ్యథ పొందినదీ, దీనా=దీనురాలూ, నిరానన్దా=ఆనందము లేనిదీ, తపస్వినీ = జాలిపడదగినదీ అయిన, రుమా=రుమ, జీవితమ్=జీవితమును, త్యక్ష్యతి=విడువగలదు.

తా. భర్త యైన సుగ్రీవుడు మరణించగానే రుమ, దుఃఖపీడితురాలై కలత చెందిన మనస్సుతో, వ్యథ చెంది, దీనురాలై, ఆనందము లేక, జాలిపడ వలసిన స్థితిలో ప్రాణములు విడచును. 29

మూ. వాలిజేన తు దుఃఖేన పీడితా శోకకర్శితా, 30
పఞ్చత్వం చ గతే రాజ్ఞి తారాపి న భవిష్యతి.

ప్ర. అ. వాలిజేన = వాలివలన కలిగిన, దుఃఖేన = దుఃఖముచేత, పీడితా = పీడింపబడినదీ, శోకకర్శితా = శోకముచేత కృశింపచేయబడినదీ అయిన, తారాపి = తారకూడ, రాజ్ఞి = రాజైన సుగ్రీవుడు, పఞ్చత్వమ్ = మరణమును, గతే = పొందినవాడగుచుండగా, న భవిష్యతి = ఉండదు.

తా. ముందుగానే వాలి మరణమువలన కలిగిన దుఃఖము పీడించుచుండగా శోకముచేత కృశింపచేయబడిన తార, సుగ్రీవుడు కూడ మరణించినచో, తాను కూడ మరణించును. 30

మూ. మాతాపిత్రోర్వినాశేన సుగ్రీవవ్యసనేన చ, 31
కుమారోఽప్యఙ్గదః కస్మాద్ధారయిష్యతి జీవితమ్.

తా. కుమారః=చిన్నవాడైన; అఙ్గదోఽపి = అంగదుడు కూడ, మాతాపిత్రోః = తలిదండ్రులయొక్క, వినాశేన = మరణముచేతను, సుగ్రీవస్య =

సుగ్రీవునియొక్క, వ్యసనేన=దుఃఖముచేతను, జీవితమ్ = జీవితమును, కస్మాత్ = ఎందువలన, ధారయిష్యతి=ధరించును?

రా. తలిదండ్రులు మరణించి, సుగ్రీవునకు కూడ అంత అవద వచ్చిన పిదప కుమారుడైన అంగదుడు మాత్రము ఎట్లు జీవించును? 31

మూ. భర్తృజేన తు దుఃఖేన హ్యభిభూతా వనౌకసః, 32
శిరాంస్యభిహనిష్యన్తి తలైర్ముష్టిభిరేవ చ.

ప్ర. అ. వనౌకసః = వానరులు, భర్తృజేన = ప్రభువువలన కలిగిన, దుఃఖేన = దుఃఖముచేత, అభిభూతాః = తిరస్కరింపబడినవారై, తలైః = అరచేతులతోను, ముష్టిభిరేవ చ = పిడికిళ్ళతోను, శిరాంసి = శిరస్సులను, అభిహనిష్యన్తి = కొట్టుకొనెదరు.

రా. వానరు లందరు తమ ప్రభువునకు కలిగిన దుఃఖమును భరింపజాలక, అరచేతులతోను, పిడికిళ్ళతోను తమ తలలు బాదుకొనెదరు. 32

మూ. సాన్త్వేనానుప్రదానేన మానేన చ యశస్వినా, 33
లాలితాః కపిరాజేన ప్రాణాంస్త్యక్ష్యన్తి వానరాః.

ప్ర. అ. యశస్వినా = కీర్తి గల, కపిరాజేన = సుగ్రీవునిచేత, సాన్త్వేన = మంచి మాటలచేతను, అనుప్రదానేన = చిన్న చిన్న పారితోషికములు ఇచ్చుట చేతను, మానేన = గౌరవించుటచేతను, లాలితాః = లాలింపబడిన, వానరాః = వానరులు, ప్రాణాన్ = ప్రాణములను, త్యక్ష్యన్తి=విడువగలరు.

రా. మంచి మాటలు చెప్పుచు, పారితోషికములు ఇచ్చుచు గౌరవించుచు సుగ్రీవునిచే లాలన చేయబడిన వానరులు, అతడు మరణించగానే ప్రాణములు విడువగలరు. 33

మూ. న వనేషు న శైలేషు న నిరోధేషు వా పునః, 34
క్రీడామనుభవిష్యన్తి సమేత్య కపికుఞ్జరాః.

ప్ర. అ. కపికుఞ్జరాః = వానరశ్రేష్ఠులు, సమేత్య = కలిసి, వనేషు = వనములయందు, క్రీడామ్ = క్రీడను, న అనుభవిష్యన్తి = అనుభవించరు.

శైలేషు = పర్వతములమీద, న = అనుభవించరు. నివేశేషు వా పునః = గృహాద్యావరణములందైన, న = అనుభవించరు.

తా. ఇటు పైన వానరు లందరు కలిసి, వెనుకటి వలె వనములందు గాని, పర్వతములంపీద గాని, గృహాదులందు గాని, క్రీడాసుఖమును అనుభవించరు.

మూ. సపుత్రదారాః సామాత్యా భర్తృవ్యసనపీడితాః, 35
శైలాగ్రేభ్యః పతిష్యన్తి సమేషు విషమేషు చ.

ప్ర. అ. సపుత్రదారాః = భార్యాపుత్రులతో కూడినవారై, సామాత్యాః = సహచరులతో కూడినవారై, భర్తృవ్యసనపీడితాః = ప్రభువుయొక్క దుఃఖముచేత పీడింపబడిన వానరులు, శైలాగ్రేభ్యః = పర్వతశిఖరములనుండి, సమేషు = సమమైన ప్రదేశములందు, విషమేషు చ = మిట్టపల్లములు ఉన్న ప్రదేశములందును, పతిష్యన్తి = పడగలరు.

తా. వానరు లందరు ప్రభువుకు కలిగిన దుఃఖముచేత పీడింపబడినవారై భార్యాపుత్రులతోను, ఇతరసహచరులతోను కలిసి, పర్వతశిఖరములపైనుండి సమప్రదేశములందును, విషమప్రదేశములందును దుమికి మరణించగలరు.

వి. "అమాత్య" శబ్దమునకు కూడా ఉండువారు అని వ్యుత్పత్త్యర్థము. అందుచేత ఇక్కడ ప్రకరణానుసారముగా ఈ అర్థమే యుక్తము. మంత్రులు అను అర్థము యుక్తము కాదు. 35

మూ. విషముద్బన్ధనం వాపి ప్రవేశం జ్వలనస్య వా, 36
ఉపవాసమథో శస్త్రం ప్రచరిష్యన్తి వానరాః.

ప్ర. అ. వానరాః = వానరులు, విషమ్ = విషమునుగాని, ఉద్బన్ధనం వాపి = ఉరిపోసికొనుటను గాని, జ్వలనస్య = అగ్నియొక్క, ప్రవేశం వా = ప్రవేశమునుగాని, ఉపవాసమ్ = ఉపవాసమును గాని, అథో = లేక, శస్త్రమ్ = ఆయుధమును గాని, ప్రచరిష్యన్తి = చేయగలరు.

తా. వానరులు విషము తిని గాని, ఉరి పోసికొని గాని, అగ్నిలో ప్రవేశించి గాని, ఉపవాసము చేసి గాని, ఆయుధములతో పొడుచుకొని గాని ప్రాణములు విడువగలరు. 36

మూ. ఘోరమారోదనం మన్యే గతే మయి భవిష్యతి, 37
ఇక్ష్వాకుకులనాశశ్చ నాశశ్చైవ వనౌకసామ్.

ప్ర. అ. మయి = నేను, గతే = వెళ్ళినవాడ నగుచుండగా, ఇక్ష్వాకుకుల నాశశ్చ = ఇక్ష్వాకుకులముయొక్క నాశము, వనౌకసామ్ = వానరులయొక్క, నాశశ్చైవ = నాశము, ఘోరమ్ = భయంకర మైన, ఆరోదనమ్ = ఏడుపు, భవిష్యతి = కాగలదు అని, మన్యే = తలంచెదను.

తా. నేను తిరిగి వెళ్ళినచో ఇక్ష్వాకుకులము నశించును. వానరు లందరు నశించెదరు. ఈ విధముగా భయంకర మైన ఏడ్పు సంభవించును. 37

మూ. సోఽహం నైవ గమిష్యామి కిష్కింధాం నగరీమితః, 38
న చ శక్ష్యామ్యహం ద్రష్టుం సుగ్రీవం మైథిలీం వినా.

ప్ర. అ. సః అహమ్ = అట్టి నేను, ఇతః = ఇక్కడినుండి, కిష్కింధాం నగరీమ్ = కిష్కింధానగరమును గూర్చి, నైవ గమిష్యామి = వెళ్ళను. అహమ్ = నేను, మైథిలీం వినా = సీత లేకుండగా, సుగ్రీవమ్ = సుగ్రీవుని, ద్రష్టుమ్ = చూచుటకు, న చ శక్ష్యామి = సమర్థుడను కాజాలను కూడ.

తా. నే నిక్కడనుండి కిష్కింధకు వెళ్ళనే వెళ్ళను. సీత వార్త తెలియకుండగ నేను సుగ్రీవుని చూచుట కూడ శక్యము కాదు. 38

మూ. మయ్యగచ్ఛతి చేహస్థే ధర్మాత్మానౌ మహారథౌ, 39
ఆశయా తౌ ధరిష్యేతే వానరాశ్చ మనస్వినః

ప్ర. అ. మయి = నేను, అగచ్ఛతి = వెళ్ళకుండగా, ఇహస్థే = ఇక్కడనే ఉన్నవాడ నగుచుండగా, ధర్మాత్మానౌ = ధర్మాత్ములూ, మహారథౌ = మహారథులూ అయిన, తౌ = ఆ రామలక్ష్మణులు, ఆశయా = ఆశచేత, ధరిష్యేతే = జీవించి ఉండగలరు. మనస్వినః = మానవంతులైన, వానరాశ్చ = వానరులు కూడ (జీవించి ఉందురు).

తా. నేను వెళ్ళకుండా ఇక్కడనే ఉండిపోయినచో, ధర్మాత్ములూ మహారథులూ అయిన ఆ రామలక్ష్మణులూ, మానవంతు లైన వానరులూ, 'హనుమంతుడు వచ్చును సీతవార్త తెచ్చును' అను ఆశతో జీవించి ఉందురు. 39

మూ. హస్తాదానో ముఖాదానో నియతో వృక్షమూలికః, 40
వానప్రస్థో భవిష్యామి హ్యదృష్ట్వా జనకాత్మజామ్,
సాగరానూపజే దేశే బహుమూలఫలోదకే. 41

ప్ర. అ. జనకాత్మజామ్=సీతను. అదృష్ట్వా=చూడక, హస్తాదానః= చేతిలో పడినదానిని గ్రహించుచు, ముఖాదానః=ముఖమునకు అందినదానిని తినుచు, నియతః = నియమవంతుడనై, బహుమూలఫలోదకే = అనేకమైన దుంపలు, ఫలములు, ఉదకము గల, సాగరానూపజే=సముద్రజల సమీపమునందలి. దేశే=ప్రదేశమునందు, వృక్షమూలికః=వృక్షమూలములను ఆశ్రయించినవాడనై, వానప్రస్థః=వానప్రస్థుడను, భవిష్యామి = అగుదును.

తా. సీత కనబడకున్నచో నేను నియమము పాటించుచు, వృక్షమూలము నందు నివసించుచు చేతిలో పడినదానిని గ్రహించుచు, నోటికి అందిన దానిని తినుచు దుంపలూ, ఫలములు, ఉదకము సమృద్ధిగా ఉన్న సముద్ర జలప్రాయ ప్రదేశమునందు వానప్రస్థజీవనము గడపెదను. 40, 41

మూ. చితాం కృత్వా ప్రవేక్ష్యామి సమిద్ధమరణీసుతమ్,
ఉపవిష్టస్య వా సమ్యగ్లిఙ్గినం సాధయిష్యతః, 42
శరీరం భక్షయిష్యన్తి వాయసాః శ్వాపదాని చ.

ప్ర. అ. చితామ్=చితను. కృత్వా=చేసుకొని, సమిద్ధమ్=ప్రజ్వలించుచున్న, అరణీసుతమ్=అగ్నిని, ప్రవేక్ష్యామి=ప్రవేశించెదను. వా=లేక, ఉపవిష్టస్య=కూర్చుని ఉన్నవాడనై, లిఙ్గినమ్=అనశనవ్రతమును, సాధయిష్యతః =సాధింపనున్న నాయొక్క, శరీరమ్=శరీరమును, వాయసాః=కాకులు, శ్వాపదాని చ=క్రూరజంతువులూ, భక్షయిష్యన్తి=భక్షించగలవు.

తా. లేదా చితను ఏర్పరచుకొని ప్రజ్వలించుచున్న అగ్నిలో ప్రవేశించెదను. లేదా అనశనవ్రతమును, అవలంబించి కూర్చున్న నా శరీరమును కాకులు, క్రూరజంతువులు తినివేయగలవు.

వి. 'లిఙ్గినమ్' అనగా లింగము (దేహము) గల ఆత్మ. దానిని 'సాధయిష్యతః' సాధింపనున్న అనగా ఆత్మను దేహమునుండి విడదీయ నున్న అని కొందరు వ్యాఖ్యాతలు అర్థము చెప్పిరి. లింగ మనగా సంన్యాసము. అనగా శిన

కుంటుట. దానిని సాధింప నున్న అని గోవిందరాజులు. "లిఙ్గినీమ్' అని గోవింద రాజుల పాఠము. 'లిఙ్గినమ్' లింగరూపు డైన శివుని, సాధయిష్యతః=ధ్యానింప నున్న అను అర్థము కూడా చెప్పవచ్చును. 42

మూ. ఇదం మహర్షిభిర్దృష్టం నిర్యాణమితి మే మతిః, 43
సమ్యగాపః ప్రవేక్ష్యామి న చేత్పశ్యామి జానకీమ్.

ప్ర. అ. ఇదమ్=ఇది, మహర్షిభిః=మహర్షుల చేత, దృష్టమ్=చూడబడిన, నిర్యాణమ్=శరీరత్యాగమార్గము, ఇతి=అని, మే=నాయొక్క, మతిః=అభిప్రాయము. జానకీమ్=సీతను, న చేత్పశ్యామి=చూడకున్నట్లయితే, సమ్యక్=బాగుగా, అపః=ఉదకమును, ప్రవేక్ష్యామి=ప్రవేశించెదను.

తా. ఇట్టి పరిస్థితులలో మహర్షులు చెప్పిన ప్రాణత్యాగోపాయము ఇదే అని నా అభిప్రాయము. అందుచే జానకి కనబడక పోయినచో తిన్నగా పోయి జలములో దుమికెదను. 43

మూ. సుజాతమూలా సుభగా కీర్తిమాలా యశస్వినః, 44
ప్రభగ్నా చిరరాత్రాయ మమ సీతామపశ్యతః.

ప్ర. అ. సీతామ్=సీతను, అపశ్యతః=చూడని, మమ=నాయొక్క, చిరరాత్రాయ=చిరకాలము, సుజాతమూలా=దృఢముగా ఏర్పడిన మూలము కలదీ, సుభగా=సుందర మైనదీ, యశస్వినీ=యశస్సుతో కూడినదీ అయిన, కీర్తిమాలా=కీర్తియొక్క మాల (పంక్తి), ప్రభగ్నా=భగ్న మైపోయినది.

తా. యశస్సుతో కూడిన సుందర మైన కీర్తిమాల చాలకాలమునుండి దృఢ మైన మూలముతో పెరిగి ఉన్నది. అట్టి కీర్తిమాల నేడు నేను సీతను చూడలేక పోవుటచే నశించిపోయినది.

వి. యశస్సుతో కూడిన కీర్తిమాల నశించిన దనగా యశస్సూ, కీర్తీ రెండూ నశించిన వని యర్థము. విశిష్టము లైన కార్యములు చేయుటవలన కలిగిన గొప్పతనము యశస్సు. అందరును పొగడుట కీర్తి. 'చిరరాత్రి' అను పాఠము, ఆ పాఠమును అనుసరించి 'దీర్ఘ మైన రాత్రి' అను వ్యాఖ్యానము కూడ యుక్తముగా లేదని తోచుచున్నది. 44

మూ. తాపసో వా భవిష్యామి నియతో వృక్షమూలికః. 45
నేతః ప్రతిగమిష్యామి తామదృష్ట్వా సితేక్షణామ్.

ప్ర. అ. నియతః = నియమవంతుడూ, వృక్షమూలికః = వృక్షమూలమును ఆశ్రయించినవాడూ అయిన, తాపసో వా = మునిగా నైనా, భవిష్యామి = కాగలను. అసితేక్షణామ్ = నల్లని నేత్రములు గల, తామ్ = ఆ సీతను, అదృష్ట్వా = చూడకుండగా, ఇతః = ఇక్కడినుండి, న ప్రతిగమిష్యామి = తిరిగి వెళ్ళను.

తా. లేదా నియమములు అవలంబించి, వృక్షమూలమునందు కూర్చుండి మునిజీవితమును గడపెదను. నల్లని నేత్రములు గల ఆ సీతను చూడకుండా ఇక్కడినుండి వెనుకకు మాత్రము వెళ్ళను. 45

మూ. యదీతః ప్రతిగచ్ఛామి సీతామనధిగమ్య తామ్, 46
అఙ్గదః సహ తైః సర్వైర్వానరైర్న భవిష్యతి.

ప్ర. అ. తామ్ = ఆ, సీతామ్ = సీతను, అనధిగమ్య = తెలుసుకొనకుండగా, ఇతః = ఇక్కడినుండి, ప్రతిగచ్ఛామి యది = (నేను) తిరిగి వెళ్ళినచో, సర్వైః = సమస్తమైన, తైః = ఆ, వానరైః సహ = వానరులతో కూడ, అఙ్గదః = అంగదుడు, న భవిష్యతి = ఉండడు.

తా. నేను సీత జాడ తెలుసుకొనకుండగా ఇక్కడినుండి తిరిగి వెళ్ళినచో, అంగదుడు, వానరు లందరూ కూడ జీవించరు. 46

మూ. వినాశే బహవో దోషా జీవన్ భద్రాణి పశ్యతి, 47
తస్మాత్ప్రాణాన్ ధరిష్యామి ధ్రువో జీవితసంగమః.

ప్ర. అ. వినాశే = మరణించుటలో, బహవః = అనేకమైన, దోషాః = దోషము లున్నవి, జీవన్ = బ్రతికి ఉన్నవాడు, భద్రాణి = మంగళములను, పశ్యతి = చూచును. తస్మాత్ = ఆ కారణమువలన, ప్రాణాన్ = ప్రాణములను, ధరిష్యామి = ధరించెదను. జీవితసంగమః = జీవించి ఉన్నవారియొక్క కలయిక, ధ్రువః = నిశ్చయము.

తా. మరణించుట అనేక దోషములకు హేతువు. మానవుడు బ్రతికి

ఉన్నతో మంగళమును చూడవచ్చును. అందువలన నేను ప్రాణములను విడువను. జీవించి ఉన్నవాళ్ళు ఏ నాటికైన తప్పక కలుసుకొందురు. 47

మూ. ఏవం బహువిధం దుఃఖం మనసా ధారయన్ముహుః, 48
నాధ్యగచ్ఛత్తదా పారం శోకస్య కపికుఞ్జరః.

ప్ర. అ. కపికుఞ్జరః = హనుమంతుడు, ఏవమ్ = ఇట్లు, బహువిధమ్ = అనేకవిధము లైన, దుఃఖమ్ = దుఃఖమును, ముహుః = మాటిమాటికి, మనసా = మనస్సుతో, ధారయన్ = నిలుపుకొనుచు, తదా = అప్పుడు, శోకస్య = శోకము యొక్క, పారమ్ = పారమును, నాధ్యగచ్ఛత్ = పొందలేదు.

తా. హనుమంతు డీ విధముగా కలిగిన, అనేకవిధము లైన, దుఃఖమును మనస్సులోనే అణచుకొనుచుండెను. ఆ శోకమునకు అంతము కనబడకుండెను. 48

మూ. రావణం వా వధిష్యామి దశగ్రీవం మహాబలమ్, 49
కామమస్తు హృతా సీతా ప్రత్యాచీర్ణం భవిష్యతి.

ప్ర. అ. వా = లేదా, దశగ్రీవమ్ = పదికంఠములు కలవాడూ, మహాబలమ్ = గొప్ప బలము కలవాడూ అయిన, రావణమ్ = రావణుని, వధిష్యామి = చంపెదను. హృతా = హరింపబడిన, సీతా = సీత, కామమ్ అస్తు = ఏమైన అగుగాక. ప్రత్యాచీర్ణమ్ = ప్రతిక్రియ చేయబడినది, భవిష్యతి = కాగలదు.

తా. హరింపబడిన సీత విషయమే మైనను, దశకంఠుడు, మహాబలుడూ అయిన రావణుని చంపివేసెదను. దీనితో అతడు చేసినదానికి ప్రతిక్రియ చేసి నట్లు అగును. 49

మూ. అథవైనం సముత్క్షిప్య ఉపర్యుపరి సాగరమ్, 50
రామాయోపహరిష్యామి పశుం పశుపతేరివ.

ప్ర. అ. అథవా = లేదా, ఏనమ్ = ఈ రావణుని, సాగరమ్ ఉపర్యుపరి = సముద్రము పై పైన, సముత్క్షిప్య = ఎత్తుకొనివెళ్ళి, పశుపతేః = పశుపుంస్వామి యొక్క, పశుమివ = పశువును వలె, రామాయ = రామునకు, ఉపహరిష్యామి = చేర్చెదను.

తా. లేదా ఈ రావణుని సముద్రము పై పైన ఎత్తికొని పోయి, పశుపుల యజమానికి వాని పశువును అప్పగించి నట్లు రామునకు అప్పగించెదను.

వి. 'పశుపతేః = అగ్నికి' అని గోవిందరాజవ్యాఖ్య. 'పశుపతి'శబ్దము శివునియందు యోగరూఢముగాన 'శివునకు' అను అర్థము చెప్పవచ్చును. శివునకు పశుబలిని సమర్పింతుట కూడ ప్రసిద్ధమే. "పశునా రుద్రం యజతే" "ఉపహృతపశూ రుద్రః" ఇత్యాద్యుదాహరణములు సిద్ధాంతకౌముద్యాదులలో ప్రసిద్ధములు. వానికి కూడ శ్రుతులే ఆధారము. 50

మూ. ఇతి చిన్తాం సమాపన్నః సీతామనధిగమ్య తామ్, 51
ధ్యానశోకపరీతాత్మా చిన్తయామాస వానరః.

ప్ర. అ. వానరః = హనుమంతుడు, తామ్ = ఆ, సీతామ్ = సీతను, అనధిగమ్య = పొందక (చూడక), ఇతి = ఇట్లు, చిన్తామ్ = చింతను, సమాపన్నః = పొందినవాడై, ధ్యానశోకపరీతాత్మా = ఆలోచనంతోను, శోకముతోను నిండిన మనస్సు కలవాడై, చిన్తయామాస = ఆలోచించెను.

తా. హనుమంతుడు, సీత కనబడక పోవుటచే ఈ విధముగా చింతించుచు అనేకవిధములైన ఆలోచనలు, శోకము మనస్సును బాధించుచుండగా, ఇట్లు అనుకొనెను. 51

మూ. యావత్సీతాం హి పశ్యామి రామపత్నీం యశస్వినీమ్, 52
తావదేతాం పురీం లఙ్కాం విచినోమి పునః పునః.

ప్ర. అ. రామపత్నీమ్ = రాముని భార్య, యశస్వినీమ్ = కీర్తి గలదీ అయిన, సీతామ్ = సీతను, యావత్ = ఎంత వరకు, పశ్యామి = చూచెదనో, తావత్ = అంతవరకు, ఏతామ్ = ఈ, లఙ్కాం పురీమ్ = లంకా పట్టణమును, పునః పునః = మాటిమాటికి, విచినోమి = వెదకెదను.

తా. రాముని భార్య, యశఃశాలినీ అయిన సీత కనబడు నంతవరకు నేనీ లంకాపట్టణమును మాటిమాటికిని వెదకెదను. 52

మూ. సంపాతివచనాచ్చాపి రామం యద్యానయామ్యహమ్, 53
అపశ్యన్ రాఘవో భార్యాం నిర్దహేత్సర్వవానరాన్.

ప్ర. అ. సంపాతివచనాత్=సంపాతియొక్క వచనమువలన, అహమ్=నేను, రామమ్=రాముని, ఆనయామి యది=తీసికొనివచ్చిన ట్లయితే, రాఘవః=రాముడు, భార్యామ్=భార్యను, అపశ్యన్=చూడనివాడై, సర్వవానరాన్=సమస్తవానరులను, నిర్దహేత్=కాల్చివేయును.

తా. సంపాతి చెప్పినాడు కదా యని, సీత లంకలో ఉన్న దని తెలిపి నేను రాముని ఇక్కడికి తీసికొనివచ్చినచో, ఇక్కడ అతని భార్య కనబడక పోయిన పక్షాన, ఆ రాముడు వానరు లందరినీ కాల్చివేయగలడు. 53

మూ. ఇహైవ నియతాహారో వత్స్యామి నియతేన్ద్రియః, 54
న మత్కృతే వినశ్యేయుః సర్వే తే నరవానరాః.

ప్ర. అ. నియతాహారః = నియత మైన ఆహారము గలవాడనై, నియతేన్ద్రియః=నిగ్రహించుకొనబడిన ఇంద్రియములు గలవాడనై, ఇహైవ=ఇక్కడనే, వత్స్యామి = నివసించెదను. మత్కృతే=నా నిమిత్తముగా, తే=ఆ, నరవానరాః = నరవానరులు, న వినశ్యేయుః = నశించకుందురు గాక.

తా. ఆహారనియమము పాటించుచు, ఇంద్రియములను నిగ్రహించుకొని ఇక్కడనే నివసించెదను. రామాదినరులు, అంగదసుగ్రీవాదివానరులు నా మూలాన నశించకుందురుగాక. 54

అశోకవనికా చేయం దృశ్యతే యా మహాద్రుమా, 55
ఇమామధిగమిష్యామి న హీయం విచితా మయా.

ప్ర. అ. మహాద్రుమా = పెద్ద పెద్ద వృక్షములు గల, యా = ఏ, ఇయమ్ = ఈ, అశోకవనికా = అశోకవనము, దృశ్యతే = చూడబడుచున్నదో, ఇమామ్ = దీనిని, అధిగమిష్యామి = పొందెదను. ఇయమ్ = ఇది, మయా = నాచేత, న విచితా హి = వెదకబడలేదు కదా.

తా. పెద్ద పెద్ద వృక్షములతో అశోకవనము ఎదుట కనబడుచున్నది. నేను ఈ వనములో వెదకలేదు. అందుచేత దానిలోనికి వెళ్లెదను. 55

మూ. వసూన్రుద్రాం స్తథాదిత్యానశ్వినౌ మరుతోఽపి చ, 56
నమస్కృత్వా గమిష్యామి రక్షసాం శోకవర్ధనః.

ప్ర. అ. వసూన్ = అష్టవసువులను, రుద్రాన్ = ఏకాదశరుద్రులను, తథా = మరియు, ఆదిత్యాన్ = ద్వాదశాదిత్యులను, అశ్వినౌ = ఇద్దరు అశ్వినీ దేవతలను, మరుతోఽపి చ = సప్తమరుత్తులను, నమస్కృత్వా = నమస్కరించి, రక్షసామ్ = రాక్షసులకు, శోకవర్ధనః = శోకమును వృద్ధిపొందించువాడనై, గమిష్యామి = వెళ్ళెదను

తా. వసువులకు, రుద్రులకు, ఆదిత్యులకు, అశ్వినీదేవతలకు, మరుత్తులకు నమస్కరించి, రాక్షసుల దుఃఖమును వృద్ధిపొందించుటకై, ఈ వనములో ప్రవేశించెదను. 56

మూ. జిత్వా తు రాక్షసాన్ సర్వానిక్ష్వాకుకులనన్దినీమ్, 57
సంప్రదాస్యామి రామాయ యథా సిద్ధిం తపస్వినే.

ప్ర. అ. సర్వాన్ = సమస్తమైన, రాక్షసాన్ = రాక్షసులను, జిత్వా తు = జయించి, ఇక్ష్వాకుకులనన్దినీమ్ = ఇక్ష్వాకువంశమునకు ఆనందమును కలిగించు సీతను, తపస్వినే = తపస్సు చేసినవానికి, సిద్ధిం యథా = సిద్ధిని వలె, రామాయ = రామునికి, సంప్రదాస్యామి = ఇచ్చెదను.

తా. రాక్షసుల నందరినీ జయించి, తపోధనునకు సిద్ధిని అందించినట్లు, ఇక్ష్వాకుకులానందవర్ధని యైన సీతను రామునివద్దకు చేర్చెదను. 57

మూ. స ముహూర్తమివ ధ్యాత్వా చిన్తావగ్రథితేన్ద్రియః, 58
ఉదతిష్ఠన్మహాతేజా హనుమాన్ మారుతాత్మజః.

ప్ర. అ. మహాతేజాః = గొప్ప తేజస్సు గల, మారుతాత్మజః = వాయుపుత్రుడైన, సః హనుమాన్ = ఆ హనుమంతుడు, చిన్తావగ్రథితేన్ద్రియః = విచారము చేత కట్టబడిన ఇంద్రియములు కలవాడై, ముహూర్తమివ = క్షణకాలము, ధ్యాత్వా = ధ్యానించి, ఉదతిష్ఠత్ = లేచెను.

తా. మహాతేజశ్శాలీ, వాయునందనుడూ అయిన ఆ హనుమంతుడు, చింతచేత దుర్బలము లైపోయిన ఇంద్రియములు కలవాడై, క్షణకాలము పాటు ఆలోచించి అశోకవన ప్రవేశోద్యుక్తుడై లేచెను. 58

మూ. నమోఽస్తు రామాయ సలక్ష్మణాయ
దేవ్యై చ తస్యై జనకాత్మజాయై,

నమోఽస్తు రుద్రేన్ద్రయమానిలేభ్యో
నమోఽస్తు చన్ద్రార్కమరుద్గణేభ్యః. 59

ప్ర. అ. సలక్ష్మణాయ=లక్ష్మణునితో కూడిన, రామాయ=రామునకు, నమః=నమస్కారము, అస్తు=అగుగాక. దేవ్యై=దేవి యైన, తస్యై=ఆ, జనకాత్మజాయై చ=సీతకు కూడ, నమస్కారము అగుగాక. రుద్రేన్ద్రయమానిలేభ్యః=రుద్రునకు ఇంద్రునకు, యమునకు వాయుదేవునకు, నమః=నమస్కారము, అస్తు=అగుగాక. చన్ద్రార్కమరుద్గణేభ్యః= చంద్రునకు, సూర్యునకు మరుద్గణములకు, నమః=నమస్కారము, అస్తు=అగుగాక.

తా. లక్ష్మణసమేతు డైన రామునకు జనకుని పుత్రి యైన సీతాదేవికిని నమస్కారము. రుద్రునకు, ఇంద్రునకు, యమునకు, వాయుదేవునకు నమస్కారము. చంద్రునకు, సూర్యునకు మరుద్గణములకు నమస్కారము. 59

మూ. స తేభ్యస్తు నమస్కృత్వా సుగ్రీవాయ చ మారుతిః,
దిశః సర్వాః సమాలోక్య హ్యశోకవనికాం గతః. 60

ప్ర. అ. సః మారుతిః=ఆ హనుమంతుడు, తేభ్యః = రామాదులకు, నమస్కృత్వా= నమస్కరించి, సుగ్రీవాయ చ =సుగ్రీవునకు కూడ నమస్కరించి, సర్వాః=సమస్త మైన, దిశః=దిక్కులను, సమాలోక్య= చూచి, అశోకవనికామ్=అశోకవనమును గూర్చి, గతః=వెళ్ళినాడు.

తా. హనుమంతుడు రామాదులకు, సుగ్రీవునకూ నమస్కరించి, ఒక్కసారి అన్ని దిక్కుల వైపు చూచి, అశోకవనము వైపు వెళ్ళెను 60

మూ. స గత్వా మనసా పూర్వమశోకవనికాం శుభామ్,
ఉత్తరం చిన్తయామాస వానరో మారుతాత్మజః. 61

ప్ర. అ. మారుతాత్మజః=వాయుపుత్రు డైన, సః వానరః=ఆ హనుమంతుడు, మనసా=మనస్సుచేత, పూర్వమ్=ముందుగానే, శుభామ్=సుందర మైన, అశోకవనికామ్=అశోకవనమును గూర్చి, గత్వా=వెళ్ళి, ఉత్తరమ్= తరువాత చేయవలసిన దానిని గూర్చి, చిన్తయామాస=ఆలోచించెను.

తా. వాయుపుత్రు డైన హనుమంతుడు ముందుగానే మనసా ఆ అశోకవనమును ప్రవేశించి, తరువాత చేయవలసిన పనిని గూర్చి ఆలోచించెను. 61

మూ. ధ్రువం తు రక్షోబహులా భవిష్యతి వనాకులా.
అశోకవనికా పుణ్యా సర్వసంస్కారసంస్కృతా. 62

ప్ర. అ. అశోకవనికా = అశోకవనము. ధ్రువమ్ = తప్పక. రక్షోబహులా = రాక్షసులు అధికముగా కలదిగాను, వనాకులా = వృక్షములతో ఆకులముగాను, సర్వసంస్కారసంస్కృతా = సకలసంస్కారములచేత సంస్కరింపబడినదై, పుణ్యా = పుణ్య మైనది గాను. భవిష్యతి = ఉండగలదు.

తా. అశోకవనము రాక్షసులతో నిండినదై, వృక్షములతో వ్యాకుల మై, అన్నివిధము లైన సంస్కారములచేత సంస్కృత మై పుణ్యప్రదముగా ఉండి యుండును. 62

మూ. రక్షిణస్త్వత్ర విహితా నూనం రక్షన్తి పాదపాన్,
భగవానపి సర్వాత్మా నాతిక్షోభం ప్రవాతి వై. 63
సంక్షిప్తోఽయం మయాత్మా చ రామార్థే రావణస్య చ.

ప్ర. అ. అత్ర = ఇక్కడ, విహితాః = నియమింపబడిన, రక్షిణశ్చ = వనపాలకులు, పాదపాన్ = వృక్షములను, నూనమ్ = తప్పక, రక్షన్తి = రక్షించుచుందురు. సర్వాత్మా = సర్వాంతర్గతు డైన, భగవానపి = పూజ్యు డైన వాయుదేవుడు కూడ, నాతిక్షోభమ్ = ఎక్కువ క్షోభము లేకుండ, ప్రవాతి వై = వీచుచున్నాడు. మయా = నాచేత, రామార్థే = రామునికొరకు, రావణస్య చ = రావణుని కని, అయమ్ = ఈ, ఆత్మా = శరీరము, సంక్షిప్తః = చిన్నదిగా చేయబడినది.

తా. ఈ ఉద్యానమునందు రక్షకభటులు నియమితులై తప్పక వృక్షములను రక్షించుచుందురు. సర్వాంతర్యామి, పూజ్యుడు అయిన వాయుదేవుడు కూడ తీవ్రత్వము లేకుండా వీచుచున్నాడు. రాముని కార్యము సిద్ధించుటకు, రావణుని కంటబడకుండుటకు నేను నా శరీరమును చాలా చిన్నదిగా చేసికొన్నాను.

మూ. సిద్ధిం మే సంవిధాస్యన్తి దేవాః సర్షిగణాస్త్విహ, 64
బ్రహ్మా స్వయంభూర్భగవాన్ దేవాశ్చైవ దిశన్తు మే,
సిద్ధిమగ్నిశ్చ వాయుశ్చ పురుహూతశ్చ వజ్రభృత్, 65
వరుణః పాశహస్తశ్చ సోమాదిత్యౌ తథైవ చ.

అశ్వినౌ చ మహాత్మానౌ మరుతః శర్వ ఏవ చ. 66
సిద్ధిం సర్వాణి భూతాని భూతానాం చైవ యః ప్రభుః,
దాస్యన్తి మమ యే చాన్యే హ్యదృష్టాః పథి గోచరాః. 67

ప్ర. అ. సర్షిగణాః = ఋషిగణములతో కూడిన, దేవాః = దేవతలు, ఇహ = ఇక్కడ, మే = నాకు, సిద్ధిమ్ = కార్యసిద్ధిని, సంవిధాస్యన్తి = చేయగలరు, స్వయంభూః = స్వయముగా ఆవిర్భవించిన, భగవాన్ = మాహాత్మ్యము గల, బ్రహ్మ = బ్రహ్మదేవుడు, దేవాశ్చైవ = దేవతలు, అగ్నిశ్చ = అగ్నిదేవుడు, వాయుశ్చ = వాయుదేవుడు, వజ్రభృత్ = వజ్రమును ధరించిన, పురుహూతశ్చ = దేవేంద్రుడు, పాశహస్తః = పాశము హస్తమునందు గల, వరుణశ్చ = వరుణుడు, తథైవ చ = మరియు, సోమాదిత్యౌ = చంద్రసూర్యులు, మహాత్మానౌ = మహాత్ములైన, అశ్వినౌ చ = అశ్వినీదేవతలు, మరుతః = మరుత్తులు, శర్వః ఏవ చ = ఈశ్వరుడు, మే = నాకు, సిద్ధిమ్ = కార్యసిద్ధిని, దిశన్తు = ఇచ్చెదరుగాక. సర్వాణి = సమస్తమైన, భూతాని = భూతములు, యః = ఎవ్వడు, భూతానామ్ = భూతములయొక్క, ప్రభుః = ప్రభువో అతడు, అన్యే = ఇతరులైన యే = ఎవరు, అదృష్టాః = చూడబడనివారై, పథి = మార్గమునందు, గోచరాః = ఉందురో వారు, మమ = నాకు, సిద్ధిమ్ = కార్యసిద్ధిని, దాస్యన్తి = ఇవ్వగలరు.

తా. ఋషిగణములు, దేవతలు నాకు ఇక్కడ కార్యసిద్ధిని ఇచ్చెదరుగాక. స్వయముగా ఆవిర్భవించినవాడు, మహామహిమశాలి అయిన బ్రహ్మదేవుడు, దేవతలు, అగ్ని, వాయువు, వజ్రధారియైన దేవేంద్రుడు, పాశమును ధరించిన వరుణుడు, చంద్రసూర్యులు, మహాత్ములైన అశ్వినీదేవతలు, మరుత్తులు, శివుడు నాకు కార్యసిద్ధిని ఇచ్చెదరుగాక. సకలభూతములు, భూతముల అధిపతియైన సర్వేశ్వరుడు కనబడకుండా మార్గములో ఉండు ఇతరదేవతలు నాకు కార్యసిద్ధిని ఇవ్వగలరు. 64-67

మూ. తదున్నసం పాణ్డురదన్తమవ్రణం
శుచిస్మితం పద్మపలాశలోచనమ్,
ద్రక్ష్యే తదార్యావదనం కదా న్వహం
ప్రసన్నతారాధిపతుల్యదర్శనమ్. 68.

ప్ర. అ. ఉన్నసమ్ = ఉన్నత మైన నాసిక గలది, పాణ్డరదన్తమ్ = తెల్లని దంతములు గలది, అవ్రణమ్ = గాయములు (మచ్చలు మొ॥) లేనిది, శుచిస్మితమ్ = తెల్లని చిరునవ్వు గలది, పద్మపలాశలోచనమ్ = తామరరేకుల వంటి నేత్రములు గలది, ప్రసన్నతారాధిపతుల్యదర్శనమ్=నిర్మల మైన చంద్ర బింబముతో సమాన మైన దర్శనము గలది అయిన, తత్ = ఆ, తదార్యావదనమ్ = పూజ్యురా లైన ఆ సీతయొక్క ముఖమును, అహమ్ = నేను, కదా = ఎప్పుడు, ద్రక్ష్యే ను = చూడగలనో కదా।

తా. ఎత్తైన నాసిక, తెల్లని దంతములు, తెల్లని చిరునవ్వు, తామరరేకుల వంటి నేత్రములు గలదీ, ఎట్టి దోషములూ లేనిదీ చంద్రబింబము వలె కనబడు నదీ అయిన ఆ పూజ్యురా లైన సీతముఖమును ఎప్పుడు చూతునో గదా। 68

మూ. క్షుద్రేణ పాపేన నృశంసకర్మణా
సుదారుణాలంకృతవేషధారిణా,
బలాభిభూతా హ్యబలా తపస్వినీ
కథం ను మే దృష్టిపథేఽద్య సా భవేత్. 69

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
త్రయోదశః సర్గః.

ప్ర. అ. క్షుద్రేణ = నీచుడు, పాపేన = పాపాత్ముడు, నృశంసకర్మణా = క్రూర మైన కర్మ గలవాడూ, సుదారుణాలఙ్కృతవేషధారిణా = చాల భయంకర ముగా అలంకరింపబడిన వేషమును ధరించువాడూ అయిన రావణునిచేత, బలాభి భూతా = బలాత్కారముగా తిరస్కరింపబడిన, తపస్వినీ = దీనురా లైన, సా = ఆ, అబలా = దుర్బల యైన సీత, అద్య = ఇప్పుడు, మే = నాయొక్క, దృష్టి పథే = దృష్టిమార్గమునందు, కథం = ఎట్లు, భవేత్ ను = అగునో।

తా. నీచుడు, పాపాత్ముడూ, క్రూర మైన పనులు చేయువాడూ, చాల భయమును కలిగించు నట్లు అలంకరించుకొనిన వేషమును ధరించినవాడూ, అయిన రావణుడు, దీనురాలూ, అబలా అయిన ఆ సీతను బలాత్కారముగా అప హరించినాడు. అట్టి సీత ఎప్పుడు నా కంటికి కనబడునో కదా। 69

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో పదమూడవ సర్గ సమాప్తము.

అథ చతుర్దశః సర్గః

[హనుమంతుడు అశోకవనములో ప్రవేశించి దాని శోభను చూచుట. ఒక అశోకవృక్షము మీద దాగి అతడు దానిపైనుండియే వరీక్షగా ఆ వనమును చూచుట].

మూ. స ముహూర్తమివ ధ్యాత్వా మనసా చాధిగమ్య తామ్,
అవప్లుతో మహాతేజాః ప్రాకారం తస్య వేశ్మనః. 1

ప్ర. అ. మహాతేజాః = గొప్ప తేజస్సు గల, సః = హనుమంతుడు, ముహూర్తమివ = క్షణకాలము, ధ్యాత్వా = ఆలోచించి, తామ్ = ఆ అశోకవనికను, మనసా = మనస్సు చేత, అధిగమ్య = పొంది, తస్య వేశ్మనః = ఆ గృహము యొక్క, ప్రాకారమ్ = ప్రాకారమును, అవప్లుతః = దిగెను.

తా. మహాతేజశ్శాలి యైన హనుమంతుడు క్షణకాలము ఆలోచించి, మనసా ఆ అశోకవనిలోనికి ప్రవేశించి, ఆ భవనము ప్రాకారమునుండి క్రిందికి దుమికెను. 1

మూ. స తు సంహృష్టసర్వాఙ్గః ప్రాకారస్థో మహాకపిః,
పుష్పితాగ్రాన్ వసన్తాదౌ దదర్శ వివిధాన్ ద్రుమాన్. 2
సాలానశోకాన్ భవ్యాంశ్చ చంపకాంశ్చ సుపుష్పితాన్,
ఉద్దాలకాన్నాగవృక్షాంశ్చూతాన్కపిముఖానపి. 3

ప్ర. అ. ప్రాకారస్థః తు = ప్రాకారముమీద నున్నవాడై మాత్రము, సః మహాకపిః = ఆ హనుమంతుడు, సంహృష్టసర్వాఙ్గః = ఉప్పొంగిన సకలశరీరము కలవాడై, వసన్తాదౌ = వసంతప్రారంభమున, పుష్పితాగ్రాన్ = పుష్పించిన శాఖాగ్రములు గల, వివిధాన్ = అనేకవిధము లైన, ద్రుమాన్ = వృక్షములను, దదర్శ = చూచెను. సాలాన్ = సాలములను, భవ్యాన్ = సుందరము లైన,

అశోకాన్ = అశోకములను, సుపుష్పితాన్ = బాగుగా పుష్పించిన, చంపకాంశ్చ = చంపకపుష్పములను, ఉద్దాలకాన్ = విరిగిచెట్లను, నాగవృక్షాన్ = పొన్న చెట్లను, చూతాన్ = మామిడిచెట్లను, కపిముఖానపి = తీగకానుగ చెట్లను (చూచెను).

తా. హనుమంతుడు ప్రాకారముపై ఉండగానే, సంతోషముచేత ఉప్పొంగిన శరీరము కలవాడై, వసంతప్రారంభమునందు పుష్పించిన అగ్రభాగములు గల అనేకవిధము లైన వృక్షములను చూచెను. మద్దిచెట్లు, అందమైన అశోక వృక్షములు, చక్కగా పూసిన సంపెంగచెట్లు, విరిగిచెట్లు, పొన్నచెట్లు, మామిడి చెట్లు, తీగకానుగచెట్లు మొదలైన వాటిని చూచెను. 2, 3

మూ. అథామ్రవణసంఛన్నాం లతాశతసమావృతామ్,
జ్యాముక్త ఇవ నారాచః పుప్లువే వృక్షవాటికామ్. 4

ప్ర. అ. అథ = అటుపిమ్మట, ఆమ్రవణసంఛన్నామ్ = మామిడి చెట్ల వనముచేత కప్పబడినదీ, లతాశతసమావృతామ్ = వందలకొలది లతలచే ఆవరింపబడినదీ, అయిన, వృక్షవాటికామ్ = వృక్షవాటికను గూర్చి, జ్యాముక్తః = నారి నుండి విడువబడిన, నారాచః ఇవ = నారాచబాణము వలె, పుప్లువే = ఎగిరెను.

తా. పిమ్మట హనుమంతుడు, వింటి నారి నుండి విడువబడిన నారాచ బాణము వలె మహావేగముతో, అక్కడ ఉన్న వృక్షవాటికలోనికి ప్రవేశించెను. ఆ వృక్షవాటిక అనేకమైన మామిడిచెట్లతోను, వందల కొలది లతలతోను నిండి యుండెను.

మూ. స ప్రవిశ్య విచిత్రాం తాం విహగైరభినాదితామ్,
రాజతైః కాఞ్చనైశ్చైవ పాదపైః సర్వతో వృతామ్. 5
విహగైర్మృగసఙ్ఘైశ్చ విచిత్రాం చిత్రకాననామ్,
ఉదితాదిత్యసంకాశాం దదర్శ హనుమాన్ కపిః. 6
వృతాం నానావిధైర్వృక్షైః పుష్పోపగఫలోపగైః,
కోకిలైర్భృఙ్గరాజైశ్చ మత్తైర్నిత్యనిషేవితామ్. 7
ప్రహృష్టమనుజే కాలే మృగపక్షిసమాకులే,
మత్తబర్హిణసంఘుష్టాం నానాద్విజగణాయుతామ్. 8

ప్ర. అ. కపిః = వానరుడైన, సః హనుమాన్ = ఆ హనుమంతుడు, ప్రహృష్టమనుజే = సంతోషించుచున్న మనుష్యులు కలదీ, మృగపక్షిసమాకులే = మృగములచేత, పక్షులచేత వ్యాకులమూ అయిన, కాలే = వసంతకాలమునందు, విచిత్రామ్ = అనేకవర్ణములు కలదీ, విహగైః = పక్షులచేత, అలినాదితామ్ = ధ్వనింపచేయబడినదీ, రాజతైః = వెండితో చేసినవీ, కాంచనైశ్చైవ = బంగారముతో చేసినవీ అయిన, పాదపైః = వృక్షములతో, సర్వతః = చుట్టూ, వృతామ్ = కూడినదీ, విహగైః = పక్షులచేతను, మృగసంఘైశ్చ = మృగముల సముదాయములచేతను, విచిత్రామ్ = విచిత్ర మైనదీ, చిత్రకాననామ్ = చిత్ర మైన వనము (వృక్షసముదాయము) కలదీ, ఉదితాదిత్యసంకాశామ్ = ఉదయించిన సూర్యునితో సమాన మైనదీ, పుష్పోపగఫలోపగైః = పుష్పములను పొందినవీ ఫలములను పొందినవీ అయిన, నానావిధైః = అనేకవిధము లైన, వృక్షైః = వృక్షములతో, వృతామ్ = కూడినదీ, మత్తైః = మదించిన, కోకిలైః = కోకిలలచేతను, భృంగరాజైశ్చ = తుమ్మెదలచేతనూ, నిత్యనిషేవితామ్ = నిత్యమూ సేవింపబడినదీ, మత్తబర్హిణసంఘుష్టామ్ = మదించిన నెమళ్ళచేత ధ్వనింపచేయబడినదీ, నానాద్విజగణాయుతామ్ = అనేకవిధము లైన పక్షుల సముదాయములతో కూడినదీ అయిన, తామ్ = ఆ వృక్షవాటికను, ప్రవిశ్య = ప్రవేశించి, దదర్శ = చూచెను.

తా. మనుష్యులూ, మృగపక్ష్యాదులూ ఆనందముతో విహరించుచుండు ఆ వసంతప్రారంభసమయమునందు, వివిధవర్ణములు గల పుష్పములతో ఆ వృక్షవాటిక విచిత్రవర్ణముగా ఉండెను. పక్షుల ధ్వనులతో ప్రతిధ్వనించుచున్న ఆ వృక్షవాటిక చుట్టూ వెండి చెట్లూ, బంగారపు చెట్లూ ఉండెను. అనేకవిధము లైన పక్షులు, మృగములు విహరించుచుండుటచే విచిత్రముగా ఉండెను. వృక్షముల గుంపులు కూడ అనేకవర్ణములతో విచిత్రములుగా ఉండెను. ఆ వాటిక ఉదయించుచున్న సూర్యుడు వలె ప్రకాశించుచుండెను. దాని చుట్టూ అనేకపుష్పములతో నిండిన వృక్షములూ, ఫలములతో నిండిన వృక్షములూ ఉండెను. మదించిన కోకిలలు, తుమ్మెదలు నిత్యము నివసించు ఆ వాటిక మదించిన నెమళ్ల ధ్వనులతో ప్రతిధ్వనించుచుండెను. అది వివిధపక్షిగణములతో నిండి యుండెను. అట్టి వృక్షవాటికను చూచి హనుమంతుడు లోనికి ప్రవేశించెను. ౫-౮

మూ. మార్గమాణో వరారోహాం రాజపుత్రీమనిన్దితామ్,
సుఖప్రసుప్తాన్విహగాన్బోధయామాస వానరః. ౯

ప్ర. అ. వానరః = హనుమంతుడు, వరారోహామ్ = అందమైన కటి ప్రదేశము గల, అనిన్దితామ్ = నిందింపబడని, రాజపుత్రీమ్ = రాజపుత్రి యైన సీతను, మార్గమాణః = అన్వేషించుచు, సుఖప్రసుప్తాన్ = సుఖముగా నిద్రించు చున్న, విహగాన్ = పక్షులను, బోధయామాస = మేల్కొల్పెను.

తా. అందమైన కటిప్రదేశము గలదీ, దోషములు లేనిదీ అయిన సీత కొరకై అన్వేషించుచు ఆ వనములో హనుమంతుడు ప్రవేశించగానే చెట్లపై నిద్రించుచున్న పక్షు లన్నీ నిద్రనుండి లేచి ఎగిరిపోయెను. 9

మూ. ఉత్పతద్భిర్ద్విజగణైః పక్షైః సాలాః సమాహతాః,
అనేకవర్ణా వివిధా ముముచుః పుష్పవృష్టయః. 10

ప్ర. అ. ఉత్పతద్భిః = ఎగురుచున్న. ద్విజగణైః = పక్షిసమురాయముల చేత, పక్షైః = రెక్కలచేత, సమాహతాః = కొట్టబడిన, సాలాః = వృక్షములు, అనేకవర్ణాః = అనేకమైన వర్ణములు గల, వివిధాః = అనేకవిధము లైన, పుష్పవృష్టయః = పుష్పవృష్టులను, ముముచుః = విడచినవి.

తా. ఎగురుచున్న పక్షుల రెక్కలు తగిలి, వృక్షములు, అనేకవర్ణములు గల, అనేకవిధము లైన పుష్పవృష్టులను వర్షించినవి. 10

మూ. పుష్పావకీర్ణః శుశుభే హనుమాన్ మారుతాత్మజః,
అశోకవనికామధ్యే యథా పుష్పమయో గిరిః. 11

ప్ర. అ. పుష్పావకీర్ణః = పుష్పములచే కప్పబడిన, మారుతాత్మజః = వాయుపుత్రు డైన, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, అశోకవనికామధ్యే = ఆ అశోక వనము మధ్యయందు, పుష్పమయః = పుష్పముల వికార మైన, గిరిః యథా = పర్వతము వలె, శుశుభే = ప్రకాశించెను.

తా. పుష్పములచే కప్పబడిన వాయుపుత్రు డైన హనుమంతుడు, ఆ అశోకవనమధ్యమునందు, పుష్పమయ మైన పర్వతము వలె ప్రకాశించెను. 11

మూ. దిశః సర్వాః ప్రధావన్తం వృక్షషణ్డగతం కపిమ్,
దృష్ట్వా సర్వాణి భూతాని వసన్త ఇతి మేనిరే. 12

టీ. సర్వాః = సమస్త మైన, దిశః = దిక్కులను గూర్చి, ప్రధావన్తమ్ = పరుగెత్తుచున్న, వృక్షషణ్డగతమ్=వృక్షసముదాయము మధ్య నున్న, కపిమ్ = హనుమంతుని, దృష్ట్వా = చూచి, సర్వాణి = సమస్త మైన, భూతాని=భూతములు, వసన్తః ఇతి = వసంతుడు అని, మేనిరే = తలచినవి.

తా. ఆ చెట్ల తోపుల మధ్య అన్ని వైపులా పరుగెత్తుచున్న ఆ హనుమంతుని చూచిన వారందరూ సాక్షాత్తు వసంతుడే తిరుగుచున్నాడా అని అనుకొనిరి.

మూ. వృక్షేభ్యః పతితైః పుష్పైరవకీర్ణా పృథగ్విధైః,
రరాజ వసుధా తత్ర ప్రమదేవ విభూషితా. 13

ప్ర. అ. తత్ర = అక్కడ, వృక్షేభ్యః = వృక్షములనుండి, పతితైః = రాలిన, పృథగ్విధైః = వేరు వేరు విధము లైన, పుష్పైః = పుష్పములచేత, అవకీర్ణా=చల్లబడిన, వసుధా=భూమి, విభూషితా = అలంకరించబడిన, ప్రమదేవ = స్త్రీ వలె, రరాజ=ప్రకాశించెను.

తా. అక్కడ, వేరు వేరు రకముల పూవులు రాలి వాటిచే కప్పబడిన నేల చక్కగా, అలంకరించుకొన్న స్త్రీ వలె ప్రకాశించెను. 13

మూ. తరస్వినా తే తరవస్తరసాభిప్రకమ్పితాః,
కుసుమాని విచిత్రాణి ససృజుః కపినా తదా. 14

ప్ర. అ. తదా=అప్పుడు, తరస్వినా = బలవంతు డైన, కపినా=హనుమంతునిచేత, తరసా = బలముచేత, అభిప్రకమ్పితాః = కదల్పబడిన, తే = ఆ, తరవః = వృక్షములు, విచిత్రాణి=విచిత్రము లైన, కుసుమాని=పుష్పములను, ససృజుః=విడచినవి.

తా. అప్పుడు, బలవంతు డైన ఆ హనుమంతుని బలానికి ఊగిపోయిన ఆ వృక్షములు రంగు రంగుల పువ్వులను రాల్చినవి. 14

మూ. నిర్ధూతపత్రశిఖరాః శీర్ణపుష్పఫలా ద్రుమాః,
నిక్షిప్తవస్త్రాభరణా ధూర్తా ఇవ పరాజితాః. 15

ప్ర. అ. నిర్ధూతపత్రశిఖరాః = ఎగురకొట్టబడిన ఆకులు గల శాఖాగ్ర

ములు గలవి, శీర్ణపుష్పఫలాః=రాలిన పుష్పములు, ఫలములు గలవి అయిన, ద్రుమాః=వృక్షములు, పరాజితాః=ఓడిపోయిన వారై, నిక్షిప్తవస్త్రాభరణాః=ఉంచబడిన వస్త్రములూ ఆభరణములూ గల, ధూర్తా ఇవ = జూదరుల వలె, ఉండెను.

తా. హనుమంతుడు వేగముగా అటు నటు సంచరించుటచే చెట్ల కొమ్మల చివర్లనుండి ఆకులు ఎగిరిపోయినవి. పుష్పములు, ఫలములు రాలిపోయినవి. అందుచే ఆ వృక్షములు, జూదములో ఓడిపోయి, నెగ్గినవారి కిచ్చివేయుటకై తమ వస్త్రములూ, అలంకారములూ తీసి క్రింద బెట్టిన జూదరుల వలె ఉండెను. 15

మూ. హనూమతా వేగవతా కమ్పితాస్తే నగోత్తమాః,
పుష్పపర్ణఫలాన్యాశు ముముచుః పుష్పశాలినః. 16

ప్ర. అ. వేగవతా=వేగము గల, హనూమతా = హనుమంతునిచేత, కమ్పితాః = కదల్చబడిన, పుష్పశాలినః = పుష్పములతో ప్రకాశించుచున్న, నగోత్తమాః=ఉత్తమములైన వృక్షములు, ఆశు=శీఘ్రముగా, పుష్పపర్ణఫలాని=పువ్వులను, ఆకులను, పండ్లను, ముముచుః=రాల్చినవి.

తా. పుష్పములతో నిండియున్న వృక్షములు, హనుమంతుని వేగమునకు ఊగిపోయినవై, వెంటనే పుష్పములను, పత్రములను, ఫలములను రాల్చినవి. 16

మూ. విహఙ్గసఙ్ఘైర్హీనాస్తే స్కన్ధమాత్రాశ్రయా ద్రుమాః,
బభూవురగమాః సర్వే మారుతేనేవ నిర్ధుతాః. 17

ప్ర. అ. సర్వే=సమస్తమైన, తే ద్రుమాః=ఆ వృక్షములు, మారుతేన=వాయువుచేత, నిర్ధుతాః = కదల్చబడిన, అగమాః ఇవ = వృక్షముల వలె, విహఙ్గసఙ్ఘైః = పక్షిసమూహములచేత, హీనాః = శూన్యములై, స్కన్ధమాత్రాశ్రయాః = మానులు మాత్రమే ఆశ్రయములుగా, బభూవుః = అయినవి.

తా. పక్షు లన్నీ ఎగిరిపోయి, పెద్ద పెద్ద కొమ్మలు మాత్రమే మిగిలిన ఆ వృక్షములు, పెనుగాలి తాకిన వృక్షముల వలె అయినవి. 17

మూ. నిర్ధూతకేశీ యువతిర్యథా మృదితవర్ణకా,
నిష్పీతశుభదన్తోష్ఠీ నఖైర్దన్తైశ్చ విక్షతా. 18

తథా లాఙ్గూలహస్తైశ్చ చరణాభ్యాం చ మర్దితా,
బభూవాశోకవనికా ప్రభగ్నవరపాదపా. 19

ప్ర. అ. లాఙ్గూలహస్తైశ్చ = తోకచేతను, చేతులచేతను, చరణాభ్యాం చ = పాదములచేతను, మర్దితా = నలగగొట్టబడినదీ, ప్రభగ్నవరపాదపా = విరిగిపోయిన శ్రేష్ఠము లైన వృక్షములు కలదీ అయిన, అశోకవనికా = అశోకవనము, విధూతకేశీ = చెదరగొట్టబడిన కేశములు కలదీ, మృదితవర్ణకా = నలిగిపోయిన అంగరాగము (దేహమునకు పూసికొనిన సుగంధద్రవ్యము) కలదీ, నిష్పీతశుభదన్తోష్ఠీ = పానముచేయబడిన సుందర మైన దంతములు, ఓష్ఠమూ (పెదవి) కలదీ, నఖైః = గోళ్ళచేతను, దన్తైశ్చ = దంతములచేతను, విక్షతా = గీరబడినదీ అయిన, యువతిః = యువతి, యథా = ఎట్లో, తథా = అట్లు, బభూవ = అయెను.

భా. హనుమంతుని తోకచేత, హస్తములచేత, పాదములచేత నలగగొట్టబడి మంచి వృక్షములన్నీ విరిగిపోవుటచే ఆ అశోకవనము, ప్రియునిచే గాఢముగా చుంబింపబడినదై, నఖక్షతదంతక్షతములతో కూడిన శరీరముతో, చెదిరిపోయిన జుట్టుతో, నలిగిపోయిన రంగుతో ఉన్న యువతి వలె ఉండెను. 18,19

మూ. మహాలతానాం దామాని వ్యధమత్తరసా కపిః,
యథా ప్రావృషి విన్ధ్యస్య మేఘజాలాని మారుతః. 20

ప్ర. అ. కపిః = హనుమంతుడు, మహాలతానామ్ = గొప్పలతలయొక్క, దామాని = వలయములను, తరసా = బలముచేత, మారుతః = వాయువు, ప్రావృషి = వర్షాకాలమునందు, విన్ధ్యస్య = వింధ్యపర్వతముయొక్క, మేఘజాలాని = మేఘపంక్తులను, యథా = ఎట్లో, అట్లు, వ్యధమత్ = తెంచెను.

భా. వర్షాకాలమునందు వాయువు వింధ్యపర్వతముమీద నున్న మేఘపంక్తిని చెదరగొట్టినట్లు, హనుమంతుడు, బలముచే, పెద్దపెద్ద తీగల పొదలను ఛేదించెను. 20

మూ. స తత్ర మణిభూమీశ్చ రాజతీశ్చ మనోరమాః,
తథా కాఞ్చనభూమీశ్చ దదర్శ విచరన్ కపిః. 21

ప్ర. అ. సః = ఆ, కపిః = హనుమంతుడు, తత్ర = అక్కడ, విచరన్ =

సంచరించుచు, మణిభూమీశ్చ = మాణిక్యభూములను, రాజతీశ్చ = వెండి భూములను, తథా = మరియు, మనోరమాః = మనోహరము లైన, కాఞ్చనభూమీశ్చ = బంగారుభూములను, దదర్శ = చూచెను.

తా. హనుమంతుడు అక్కడ సంచరించుచు, అతిసుందరము లైన మాణిక్యములు పొదిగిన చపటాలను, వెండి చపటాలను, బంగారు చపటాలను. చూచెను.

మూ. వాపీశ్చ వివిధాకారాః పూర్ణాః పరమవారిణా,
మహార్హైర్మణిసోపానైరుపపన్నా స్తత స్తతః. 22
ముక్తాప్రవాళసికతాః స్ఫాటికా న్తరకుట్టిమాః,
కాఞ్చనై స్తరుభిశ్చిత్రై స్తీరజైరుపశోభితాః. 23
ఫుల్లపద్మోత్పలవనాశ్చక్రవాకోపకూజితాః,
నత్యూహరుతసంఘుష్టా హంససారసనాదితాః. 24
దీర్ఘాభిర్ద్రుమయుక్తాభిః సరిద్భిశ్చ సమ న్తతః,
అమృతోపమతోయాభిః శివాభిరుపసంస్కృతాః. 25
లతాశతై రవతతాః సన్తానకుసుమావృతాః,
నానాగుల్మావృతఘనాః కరవీరకృతా న్తరాః. 26

ప్ర. అ. పరమవారిణా = శ్రేష్ఠ మైన ఉదకముతో, పూర్ణాః = నిండినవి, తత స్తతః = అక్కడక్కడ, మహార్హైః = గొప్పమూల్యము గల, మణిసోపానైః = మాణిక్యముల మెట్లతో, ఉపపన్నాః = కూడినవి, ముక్తాప్రవాళసికతాః = ముత్యములు పొగడములు ఇసుకగా కలవి, స్ఫాటికాన్తరకుట్టిమాః = స్ఫటిక మాణిక్యవికారము లైన, మధ్యనున్న చపటాలు గలవి, తీరజైః = తీరములందు (పుట్టిన) ఉన్న, కాఞ్చనైః = బంగారువికార మైన, చిత్రైః = చిత్రవర్ణములు గల, తరుభిః = వృక్షములచేత, ఉపశోభితాః = ప్రకాశింప చేయబడినవి, ఫుల్ల పద్మోత్పలవనాః = వికసించిన పద్మ సముదాయములూ, కలువల సముదాయములూ, కలవి, చక్రవాకోపకూజితాః = చక్రవాక పక్షులచే సమీపమునందు ధ్వనింపచేయబడినవి, నత్యూహరుతసంఘుష్టాః = నీరు కోళ్ళచే ధ్వనింపచేయబడినవి, హంస సారసనాదితాః = హంసలచేతను, సారస పక్షులచేతను ధ్వనింపచేయబడినవి, దీర్ఘాభిః = పొడ వైన, ద్రుమయుక్తాభిః =

వృక్షములతో కూడిన. అమృతోపమతోయాభిః = అమృతము వంటి ఉదకములు గల, శివాభిః = మంగళకరము లైన, సరిద్భిః = కాలువలచేత, సమన్తతః = నలుమూలలా, ఉపస్కృతాః = అలంకరింపబడినవి, లతాశతైః = వందలకొలది లతలచేత, ఆవతతాః = వ్యాప్తము లైనవి, సంతానకుసుమావృతాః = సంతాన వృక్షముల పుష్పములచేత కప్పబడినవి, నానాగుల్మావృతఘనాః = అనేకవిధము లైన పొదలచే ఆవరింపబడి దట్టముగా ఉన్నవి, కరవీరకృతాంతరాః = కరవీర వృక్షములచే ఏర్పరుపబడిన మధ్యప్రదేశములు గలవి అయిన, వివిధాకారాః = అనేక ఆకారములలో ఉన్న, వాపీః = దిగుడుబావులను కూడ (చూచెను.)

తా. హనుమంతుడు ఆ అశోకవనమునందు గుండ్రని, కోలని, చతురస్రము, దీర్ఘచతురస్రము మొద లైన వివిధాకారములలో ఉన్న, ఉత్తమ మైన జలముతో నిండిన దిగుడుబావులను కూడ చూచెను. వాటికి అక్కడక్కడ శ్రేష్ఠము లైన మాణిక్యముల మెట్లు ఉండెను. వాటిలో ఇసుకకు బదులు ముత్యములు, పగడములు ఉండెను. వాటి మధ్య కూర్చుండుటకై స్ఫటిక మాణిక్యముల చపటాలు ఉండెను. వాటి తీరములపై బంగారు చెట్లు, చిత్రవర్ణములు గల చెట్లు కృత్రిమముగా నిర్మితము లై ప్రకాశించుచుండెను. పద్మములు, కలువలు గుంపుగుంపులుగా వికసించి ఉండెను. చక్రవాకపక్షులు, నీటికోళ్లు, హంసలు, సారసపక్షులు మొద లైన జలపక్షుల కూతలు మధురముగా వినవచ్చుచుండెను. ఆ దిగుడుబావులకు నలువైపులా, అమృతము వంటి ఉదకముతో నిండినవి, పొడ వైనవి, మంగళకరములూ, చెట్లచే ఆవరింపబడినవి అయిన కాలువలు ఒప్పుచుండెను. వందల కొలది తీగలు వ్యాపించి ఉండెను. సంతానక వృక్షముల పుష్పములు వారిపై రాలి ఉండెను. అనేకవిధము లైన పొదలు, చిన్న మొక్కలు వాటి చుట్టూ దట్టముగా వ్యాపించి ఉండెను. మధ్య మధ్య కరవీర వృక్షము లుండెను. 22-26

మూ. తతోఽమ్బుధరసంకాశం ప్రవృద్ధశిఖరం గిరిమ్,
విచిత్రకూటం కూటైశ్చ సర్వతః పరివారితమ్. 27
శిలాగృహైరవతతం నానావృక్షైః సమావృతమ్,
దదర్శ హరిశార్దూలో రమ్యం జగతి పర్వతమ్. 28

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, హరిశార్దూలః = హనుమంతుడు, జగతి =

జగత్తులో, రమ్యం పర్వతమ్=అంద మైన పర్వతమూ, అమ్బుధరసంకాశమ్= మేఘముతో సమానమూ, ప్రవృద్ధశిఖరమ్ = ఎత్తైన శిఖరములు కలదీ, విచిత్రకూటమ్ = అనేక వర్ణములు గల శిఖరములు గలదీ, సర్వతః = అన్ని వైపులందు, కూటైః=శిఖరములచే, పరివారితమ్=చుట్టబడి ఉన్నదీ, శిలాగృహైః= గుహలచేత, ఆవతతమ్ = వ్యాప్త మైనదీ, నానావృక్షైః = అనేకవిధము లైన వృక్షములచే, సమావృతమ్ = కప్పబడినదీ అయిన, గిరిమ్ = పర్వతమును దదర్శ = చూచెను.

తా. పిమ్మట ఆ హనుమంతుడు, జగత్తులోని అంద మైన పర్వతములలో ఒక టైన, మేఘము వంటి ఎత్తైన శిఖరములు గల పర్వతమును చూచెను. దాని చుట్టును ఉన్న శిఖరములు (చిన్న కొండలు) దానిపై నున్న శిఖరములు విచిత్ర వర్ణములై ఉండెను. అనేకవృక్షములతో నిండిన ఆ పర్వతమునందు, అక్కడక్కడ నివాసయోగ్యము లైన గుహలు ఉండెను. 27, 28

మూ. దదర్శ చ నగాత్తస్మాన్నదీం నిపతితాం కపిః,
అఙ్కాదివ సముత్పత్య ప్రియస్య పతితాం ప్రియామ్.
జలే నిపతితాగ్రైశ్చ పాదపైరుపశోభితామ్,
వార్యమాణామివ క్రుద్ధాం ప్రమదాం ప్రియబన్ధుభిః. 30
పునరావృత్తతోయాం చ దదర్శ స మహాకపిః,
ప్రసన్నామివ కాన్తస్య కాన్తాం పునరుపస్థితామ్. 31

ప్ర. అ. కపిః=హనుమంతుడు, తస్మాత్=ఆ, నగాత్ = పర్వతమునుండి, నిపతితామ్=క్రిందికి పడినదీ (ప్రవహించుచున్నదీ), ప్రియస్య=ప్రియుని యొక్క, అఙ్కాత్ = తొడనుండి, సముత్పత్య = క్రిందికి దుమికి, పతితామ్= పడిన, ప్రియామ్ ఇవ=ప్రియురాలి వలె ఉన్నదీ, జలే=జలమునందు, నిపతితాగ్రైః = పడిన అగ్రభాగములు గల, పాదపైః = వృక్షములచేత, ఉపశోభితామ్=ప్రకాశింపచేయబడినదీ, ప్రియబన్ధుభిః = ప్రియునియొక్క బంధువులచేత (లేదా ప్రియు లైన బంధువులచేత), వార్యమాణామ్ = నివారింపబడుచున్న, క్రుద్ధామ్ = కోపించిన, ప్రమదామ్ ఇవ = యువతి వలె ఉన్నదీ అయిన, నదీమ్ =నదిని, దదర్శ=చూచెను. ఆవృత్తతోయమ్=మరల వెనుకకు తిరిగిన ఉదకము గలదీ, కాన్తస్య=ప్రియుని విషయమై, ప్రసన్నామ్=ప్రసన్నురాలూ, పునః

= మరల, ఉపస్థితామ్=దగ్గరకు చేరిన, కాన్తామివ = ప్రియురాలు వలె ఉన్నదీ అయిన ఆ నదిని, సః=ఆ, మహాకపిః=హనుమంతుడు, పునః=మరల, దదర్శ, చూచెను.

తా. [మహాతపఃప్రభావసంపన్నుడైన రావణుడు తన తపోబలము నంతను, ఐహికసౌఖ్యానుభవమునకే వినియోగించి అత్యద్భుతములైన భోగ సాధనములు అమర్చుకొన్నట్లు లంకావర్ణనమువలన స్పష్టమగుచున్నది. అశోక వనములో ఒక కృత్రిమపర్వత మున్నది. దాని పైనుంచి ఒక నది (కాలువ) క్రిందికి కొంత దూరము ప్రవహించి, మళ్ళీ వెనుకకు తిరిగి పర్వతమువైపునకే ప్రవహించు నట్లు ఏర్పరుపబడినది. దాని తీరముపై ఉన్న వృక్షముల కొమ్మల అగ్రభాగములు ఆ కాలువ నీటిక తగులుచుండెను. ఆ దృశ్యమును ఆది కవి కవిదృష్టితో చూచి వర్ణించుచున్నారు] ఆ పర్వతమునుండి క్రిందికి జారి దూరముగా ప్రవహించి పోతూన్న ఆ నది మగనిమీద అలిగి వానిని విడచి, పుట్టి నింటికి పయనమై పోవుచున్న లేమ వలె ఉండెను. దాని నీటిలో పడిన కొమ్మలు "నీవు భర్తను వదలి వెళ్లుట యుక్తము కాదు" అని చెప్పుచు ఆమెను అడ్డగించు చున్న బంధువుల చేతుల వలె ఉండెను. కొంత దూరము పోయి మరల పర్వతము వైపే ప్రవహించుచున్న ఆ నది బంధువుల మాటలు విని, అలుక తీరి, మరల భర్తదరి జేరిన యువతివలె ఉండెను. హనుమంతుడు అట్టినదిని చూచెను. 29-31

మూ. తస్యాదూరాత్స పద్మిన్యో నానాద్విజగణాయుతాః,
దదర్శ హరిశార్దూలో హనుమాన్ మారుతాత్మజః. 32

ప్ర. అ. హరిశార్దూలః = వానరశ్రేష్ఠుడు, మారుతాత్మజః=వాయుపుత్రుడు అయిన, సః హనుమాన్ = ఆ హనుమంతుడు, తస్య=ఆ పర్వతమునకు, అదూరాత్=సమీపమునందే, నానాద్విజగణాయుతాః=అనేక పక్షులసముదాయములతో కూడిన, పద్మిన్యః = పద్మసరస్సులను, దదర్శ = చూచెను.

తా. వానరశ్రేష్ఠుడూ, వాయుపుత్రుడూ అయిన ఆ హనుమంతునకు ఆ పర్వతము సమీపమునందే అనేకపక్షిగణములతో కూడిన పద్మసరస్సులు కన బడెను. 32

మూ. కృత్రిమాం దీర్ఘికాం చాపి పూర్ణాం శీతేన వారిణా,
మణిప్రవరసోపానాం ముక్తాసికతశోభితామ్. 33

వివిధైర్మృగసంఘైశ్చ విచిత్రాం చిత్రకాననామ్,
ప్రాసాదైః సుమహద్భిశ్చ నిర్మితైర్విశ్వకర్మణా, ౩౪
కాననైః కృత్రిమైశ్చాపి సర్వతః సమలంకృతామ్.

ప్ర. అ. శీతః=చల్లని, వారిణా=నీటితో, పూర్ణామ్=నిండినది, మణిప్రవరసోపానామ్=శ్రేష్ఠమైన మణులతో కట్టిన మెట్లు కలదీ, ముక్తాసికతశోభితామ్=ముత్యముల ఇసుకచే ప్రకాశింపచేయబడినదీ, వివిధైః=అనేకవిధములైన, మృగసంఘైశ్చ=మృగముల సముదాయములచేత, విచిత్రామ్=ఆశ్చర్యకరముగా నున్నదీ, చిత్రకాననామ్=చిత్రమైన అడవులు కలదీ, విశ్వకర్మణా=విశ్వకర్మచేత, నిర్మితైః=నిర్మింపబడిన, సుమహద్భిః=చాలా పెద్దవైన, ప్రాసాదైః=మేడలచేతను, కృత్రిమైః=కృత్రిమములైన (సహజములు కాని), కాననైశ్చాపి=వృక్షసముదాయములచేతను, సర్వతః=నలువైపులందు, సమలంకృతామ్=అలంకరింపబడినదీ అయిన, కృత్రిమామ్=మనుష్యులచే నిర్మింపబడిన, దీర్ఘికాం చాపి=దిగుడుబావిని కూడ (చూచెను).

తా. చల్లని నీటితో నిండిన ఒక పెద్ద దిగుడుబావిని కూడ చూచెను. మణులతో కట్టిన మెట్లతో, ముత్యాల ఇసుకతో ప్రకాశించుచున్న ఆ దిగుడుబావి దగ్గర అనేకవిధములైన మృగముల గుంపులు, విచిత్రములైన చెట్ల తోపులు ఉండెను. దాని చుట్టును ఉన్న విశ్వకర్మ నిర్మించిన పెద్దపెద్ద ప్రాసాదములు, కృత్రిమములైన వృక్షముల సముదాయములు ముచ్చట గొల్పుచుండెను. ౩౪

మూ. యే కే చిత్పాదపాస్తత్ర పుష్పోపగఫలోపగాః, ౩౫
సచ్ఛత్రాః సవితర్దికాః సర్వే సౌవర్ణవేదికాః.

ప్ర. అ. తత్ర=అక్కడ, పుష్పోపగఫలోపగాః=పుష్పములతోను ఫలములతోను కూడిన, యే కే చిత్=ఏ, పాదపాః=వృక్షము లున్నవో, సర్వే=అవి అన్నీ, సచ్ఛత్రాః=ఛత్రములతో కూడినవి, సవితర్దికాః=పెద్ద అరుగులతో కూడినవి; సౌవర్ణవేదికాః=బంగారు చిన్న తిన్నెలు గలవి.

తా. అక్కడ ఉన్న పుష్పవృక్షముల దగ్గర, ఫలవృక్షముల దగ్గరా కూడ ఛత్రములు, పెద్ద అరుగులు, చిన్న చిన్న బంగారు తిన్నెలు అమర్చబడి ఉండెను. ౩౬

మూ. లతాప్రతానైర్బహుభిః పర్ణైశ్చ బహుభిర్వృతామ్, 36
కాఞ్చనీం శింశపామేకాం దదర్శ హరియూథపః,
వృతాం హేమమయీభిస్తు వేదికాభిః సమన్తతః. 37

ప్ర. అ. హరియూథపః = హనుమంతుడు, బహుభిః = అనేకమైన, లతాప్రతానైః = లతాసముదాయములచేతను, బహుభిః = అనేకమైన, పర్ణైశ్చ = ఆకులచేతను, వృతామ్ = కప్పబడినదీ, సమన్తతః = చుట్టూ, హేమమయీభిః = బంగారు, వేదికాభిః = అరుగులతో, వృతామ్ = కూడినదీ అయిన, కాఞ్చనీమ్ = బంగారువికారమైన, ఏకామ్ = ఒక, శింశపామ్ = శింశుపావృక్షమును, దదర్శ = చూచెను.

తా. అక్కడ హనుమంతుడొక బంగారు శింశుపావృక్షము కనబడెను. దాని చుట్టు అనేకమైన లతలు అల్లుకొని ఉండెను. అది ఆకులతో దట్టముగా ఉండెను. దానిచుట్టూ బంగారు వేదికలు ఏర్పరుపబడి ఉండెను. 36, 37

మూ. సోఽపశ్యద్భూమిభాగాంశ్చ గర్తప్రస్రవణాని చ,
సువర్ణవృక్షానపరాన్ దదర్శ శిఖిసన్నిభాన్. 38

ప్ర. అ. సః = హనుమంతుడు, భూమిభాగాంశ్చ = భూములను, గర్తప్రస్రవణాని చ = గోతులను, సెలయూటలను, అపరాన్ = మరి కొన్ని, శిఖిసన్నిభాన్ = అగ్నితో సమానమైన, సువర్ణవృక్షాన్ = బంగారు వృక్షములను, అపశ్యత్ = చూచెను

తా. హనుమంతుడు అక్కడ మరి కొన్ని భూభాగములూ, పల్లపుప్రాంతములూ, సెలయూటలూ, అగ్ని వలె ప్రకాశించుచున్న బంగారు వృక్షములూ చూచెను. 38

మూ. తేషాం ద్రుమాణాం ప్రభయా మేరోరివ దివాకరః,
అమన్యత తదా వీరః కాఞ్చనోఽస్మీతి వానరః. 39

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, వీరః = వీరుడైన, వానరః = హనుమంతుడు, మేరోః = మేరుపర్వతముయొక్క, ప్రభయా = కాంతిచేత, దివాకరః ఇవ = సూర్యుడు వలె, తేషామ్ = ఆ, ద్రుమాణామ్ = వృక్షములయొక్క, ప్రభయా =

కాంతిచేత, కాఞ్చనః = బంగారువికార మైనవాడను, అస్మి = అయి ఉన్నాను, ఇతి = అని, అమన్యత = తలంచెను.

తా. "మేరుపర్వతము కాంతి సంక్రమించుటచే సూర్యుడు వలె, ఈ వృక్షముల కాంతి నాపై ప్రసరించుటచేత నేను బంగారు రంగుగలవాడ నైనాను" అని ఏడు దెస హనుమంతుడు తలంచెను.

మూ. తాం కాఞ్చనై స్తరుగణై ర్మారుతేన చ వీజితామ్,
కిఙ్కిణీశతనిర్ఘోషాం దృష్ట్వా విస్మయమాగమత్. 40

ప్ర. అ. కాఞ్చనైః = బంగారువికార మైన, తరుగణైః = వృక్షసముదాయములచే చుట్టబడినదీ, మారుతేన = వాయువుచేత, వీజితామ్ = వీచబడినదీ, కిఙ్కిణీశతనిర్ఘోషామ్ = వందల కొలది చిరుగంటల ధ్వని కలదీ అయిన, తామ్ = ఆ శింశుపావృక్షమును, దృష్ట్వా = చూచి, విస్మయమ్ = ఆశ్చర్యమును, ఆగమత్ = పొందెను.

తా. ఆ శింశుపావృక్షము చుట్టూ అనేక బంగారు వృక్షము లుండెను. గాలికి కదలి దానికి కట్టిన అనేకము లైన చిరు గంటలు చప్పుడు చేయుచుండెను. అట్టి ఆ శింశుపావృక్షమును చూచి హనుమంతుడు ఆశ్చర్యము పొందెను. 40

మూ. స పుష్పితాగ్రాం రుచిరాం తరుణాఙ్కురపల్లవామ్,
తామారుహ్య మహాబాహుః శింశుపాం పర్ణసంవృతామ్.

ప్ర. అ. మహాబాహుః = గొప్ప బాహువులు గల, సః = హనుమంతుడు, పుష్పితాగ్రామ్ = పుష్పించిన అగ్రభాగములు కలదీ, రుచిరామ్ = సుందర మైనదీ, తరుణాఙ్కురపల్లవామ్ = ముదిరిన అంకురములు చిగుళ్ళు కలదీ, పర్ణసంవృతామ్ = ఆకులచే కప్పబడినదీ అయిన, తామ్ = ఆ శింశుపావృక్షమును, ఆరుహ్య = ఎక్కి, (ఇట్లనుకొనెను).

తా. మహాబాహు వైన ఆ హనుమంతుడు పుష్పించిన శాఖాగ్రములతోను మనోహరమై ముదిరిన అంకురములతోను, చిగుళ్ళతోను నిండి యుండి, ఆకులతో దట్టముగా ఉన్న ఆ శింశుపావృక్షము నెక్కి ఇట్లు ఆలోచించెను. 41

మూ. ఇతో ద్రక్ష్యామి వైదేహీం రామదర్శనలాలసామ్,
ఇతశ్చేతశ్చ దుఃఖార్తాం సంపతన్తీం యదృచ్ఛయా. 42

ప్ర. అ. రామదర్శనలాలసామ్=రాముని దర్శనమునందు ఆసక్తి గల, వైదేహీమ్=సీతను, ఇతః=ఇటు వైపు, ద్రక్ష్యామి=చూచెదను. దుఃఖార్తామ్=దుఃఖపీడితురాలై, యదృచ్ఛయా=దైవవశముచేత, ఇతశ్చ ఇతశ్చ=ఇటు నటు, సంపతన్తీమ్=సంచరించుచుండగా (చూడగలను).

తా. రాముని చూచుటకై అత్యాసక్తితో ఉన్న సీత ఈ ప్రక్క కనబడ వచ్చునేమో। దుఃఖపీడితురాలైన ఆ సీత ఇటు నటు తిరుగుచు దైవవశముచేత నాకు కనబడవచ్చునేమో। 42

మూ. అశోకవనికా చేయం దృఢం రమ్యా దురాత్మనః,
చమ్పకైశ్చన్దనైశ్చాపి వకుళైశ్చ విభూషితా. 43

ప్ర. అ. దురాత్మనః=దుష్టాత్ముడైన రావణునియొక్క, ఇయమ్=ఈ, అశోకవనికా=అశోకవనము, దృఢమ్=నిశ్చితముగా, రమ్యా=సుందరమైనది. చమ్పకైః=సంపెంగచెట్లచేతను, చన్దనైశ్చ=మంచిగంధము చెట్లచేతను, వకుళైశ్చాపి=పొగడచెట్లచేతను, విభూషితా=అలంకరింపబడినది.

తా. దురాత్ముడైన రావణుని ఈ అశోకవనము, చంపకవృక్షములతోను, చందనవృక్షములతోను, వకుళవృక్షములతోను ఒప్పుచున్నది. చాల అందముగా నున్నది. 43

మూ. ఇయం చ నలినీ రమ్యా ద్విజసంఘనిషేవితా,
ఇమాం సా రామమహిషీ నూనమేష్యతి జానకీ. 44

ప్ర. అ. ద్విజసంఘనిషేవితా = పక్షిసముదాయముచేత సేవింపబడిన, ఇయమ్ = ఈ, నలినీ చ=పద్మసరస్సు కూడ, రమ్యా = రమ్యముగా నున్నది. సా = ఆ, రామమహిషీ=రామునిభార్యయైన, జానకీ=జానకి, నూనమ్=తప్పక, ఇమామ్ = దీనిని గూర్చి, ఏష్యతి = రాగలదు.

తా. పక్షిసమూహములచేత సేవింపబడుచున్న ఈ పద్మసరస్సు చాల రమ్యముగా ఉన్నది. రాముని పట్టపురాణియైన ఆ సీత, తప్పక దీనివద్దకు వచ్చును. 44

మూ. సా రామా రామమహిషీ రాఘవస్య ప్రియా సతీ,
వనసంచారకుశలా నూనమేష్యతి జానకీ. 45

ప్ర. అ. రామమహిషీ = రాముని భార్య, రాఘవస్య = రామునియొక్క, ప్రియా = ప్రియురాలు, సతీ = పతివ్రత, రామా = మనోహరురాలు, వనసంచారకుశలా = వనమునందు సంచరించుటయందు నేర్పు కలదీ అయిన, సా జానకీ = ఆ జానకి, నూనమ్ = తప్పక, ఏష్యతి = రాగలదు.

తా. రామునకు అత్యంతప్రియురాలైన భార్య, మనోహరురాలు, పతివ్రత, వనములో సంచరించుట యందు నేర్పు (ఆసక్తి) కలదీ అయిన జానకి తప్పక ఈ సరస్సుదగ్గరికి రాగలదు. 45

మూ. అథవా మృగశాబాక్షీ వనస్యాస్య విచక్షణా,
వనమేష్యతి సార్యేహ రామచిన్తానుకర్శితా. 46

ప్ర. అ. అథవా = లేదా, మృగశాబాక్షీ = లేడిపిల్ల కండ్లు వంటి కండ్లు కలదీ, అస్య = ఈ, వనస్య = వనమునకు (వనము విషయమున), విచక్షణా = నేర్పు గలదీ (పరిచయము గలదీ), రామచిన్తానుకర్శితా = రాముని గూర్చిన చింతచేత కృశింపచేయబడినదీ అయిన, సా = ఆ, ఆర్యా = పూజ్యురాలు, ఇహ = ఇక్కడ, వనమ్ = ఉద్యానవనమును గూర్చి, ఏష్యతి = రాగలదు.

తా. రాముని గూర్చిన ఆలోచనలచే కృశించిపోయినదీ, చిన్న లేడి కళ్ల వంటి కళ్లు కలదీ అయిన ఆ పూజ్యురాలు, ఈ ఉద్యానవనముతో పరిచయము గల దగుటచే, ఈ ఉద్యానమునకు రాగలదు. 46

మూ. రామశోకాభిసంతప్తా సా దేవీ వామలోచనా,
వనవాసే రతా నిత్యమేష్యతే వనచారిణీ. 47

ప్ర. అ. రామశోకాభిసంతప్తా = రాముని గూర్చిన శోకముచే తపింప చేయబడినదీ, వామలోచనా = సుందరమైన నేత్రములు గలదీ, నిత్యమ్ = ఎల్లప్పుడూ, వనవాసే = వనవాసమునందు, రతా = ఆసక్తి గలదీ అయిన, సా = ఆ, దేవీ = దేవి, వనచారిణీ = ఈ ఉద్యానమునందు సంచరించునదై, ఏష్యతే = రాగలదు.

తా. నిత్యము వనవాసమునందు ఆసక్తి గల సుందరనేత్రి యైన ఆ దేవి,

రాముని గూర్చిన శోకముతో బాధపడుచు, ఉద్యానమునందు సంచరించుటకు ఇక్కడికి రాగలదు. 47

మూ. వనేచరాణాం సతతం నూనం స్పృహయతే పురా,
రామస్య దయితా భార్యా జనకస్య సుతా సతీ. 48

ప్ర. అ. రామస్య = రాముని యొక్క, దయితా = ప్రియురాలైన, భార్యా = భార్య, జనకస్య = జనకమహారాజుయొక్క, సుతా = కూతురూ, సతీ = పతివ్రతా అయిన సీత, పురా = పూర్వము, సతతమ్ = ఎల్లప్పుడూ, వనేచరాణామ్ = వనేచరుల విషయమున, స్పృహయతే = ఆసక్తి కలదిగా ఉండెడిది. నూనమ్ = సత్యము.

తా. రామునకు అత్యంతప్రియురాలైన భార్య, జనకుని కూతురూ అయిన ఆ సీత, పూర్వము అరణ్యవాససమయమునందు, వనములో సంచరించు పక్షిమృగాదుల విషయమున, సర్వదా, ప్రేమాసక్తులు కలదై ఉండెడి దను విషయము సత్యము. అందుచే ఆమె ఇక్కడికి రావచ్చును. 48

మూ. సన్ధ్యాకాలమనాః శ్యామా ధ్రువమేష్యతి జానకీ,
నదీం చేమాం శుభజలాం సన్ధ్యార్థే వరవర్ణినీ. 49

ప్ర. అ. శ్యామా = యౌవనమధ్యమునందున్న, వరవర్ణినీ = శ్రేష్ఠమైన దేహవర్ణము గల, జానకీ = సీత, సన్ధ్యాకాలమనాః = సంధ్యాకాలమునందు మనస్సు కలదై, (సంధ్యాకాలమును గుర్తించి), శుభ జలామ్ = శుభకరమైన జలము గల, ఇమాం నదీమ్ = ఈ నదిని గూర్చి, సన్ధ్యార్థే = సంధ్యోపాసనము నిమిత్తము, ధ్రువమ్ = తప్పక, ఏష్యతి = రాగలదు.

తా. యౌవనమధ్యస్థురాలూ, మంచి శరీరవర్ణము గలదీ అయిన జానకి, సంధ్యాకాలమను విషయమును గుర్తించి, సంధ్యోపాసననిమిత్తము, తప్పక, పవిత్రజలములు గల ఈ నదికి రాగలదు. 49

మూ. తస్యాశ్చాప్యనురూపేయమశోకవనికా శుభా,
శుభా యా పార్థివేన్ద్రస్య పత్నీ రామస్య సమ్మతా. 50

ప్ర. అ. యా = ఏ సీత, పార్థివేన్ద్రస్య = రాజాధిరాజైన, రామస్య = రామునియొక్క, సంమతా = ప్రియురాలైన, శుభా = మంగళప్రదురాలైన, పత్నీ = భార్యయో, తస్యాః = అట్టి సీతకు, శుభా = మంగళకర మైన, ఇయమ్ = ఈ, అశోకవనికా = అశోకవనము, అనురూపాపి చ = అనురూప మైనది కూడ.

తా. మంగళకర మైన ఈ అశోకవనము రాజాధిరాజైన రామునికి అత్యంతప్రేమాస్పదురాలైన భార్య, శుభగుణసంపన్నురాలు అయిన సీత నివసించుటకు తగినది. 50

మూ. యది జీవతి సా దేవీ తారాధిపనిభాననా,
ఆగమిష్యతి సావశ్య మిమాం శివజలాం నదీమ్. 51

ప్ర. అ. తారాధిపనిభాననా = చంద్రుని వంటి ముఖము గల, సా దేవీ = ఆ దేవి, జీవతి యది = జీవించి ఉన్నట్లయితే, సా = ఆమె, అవశ్యమ్ = తప్పక, ఇమామ్ = ఈ, శివజలామ్ = పవిత్రజలము గల, నదీమ్ = నదిని గూర్చి, ఆగమిష్యతి = రాగలదు.

తా. చంద్రబింబము వంటి ముఖము గల ఆ సీతాదేవి జీవించి ఉన్నట్లయితే, పవిత్ర జలము గల ఈ నదికి తప్పక రాగలదు. 51

మూ. ఏవం తు మత్వా హనుమాన్మహాత్మా
ప్రతీక్షమాణో మనుజేన్ద్రపత్నీమ్,
అవేక్షమాణశ్చ దదర్శ సర్వం
సుపుష్పితే పర్ణఘనే నిలీనః. 52

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
చతుర్దశః సర్గః.

ప్ర. అ. మహాత్మా = మహాత్ముడైన, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, ఏవమ్ = ఇట్లు, మత్వా = తలచి, మనుజేన్ద్రపత్నీమ్ = రాజైన రాముని భార్య యైన సీతను, ప్రతీక్షమాణః = నిరీక్షించుచు, సుపుష్పితే = బాగుగా పుష్పించిన, పర్ణఘనే = ఆకుల సమూహమునందు, నిలీనః = దాగి ఉన్నవాడై, అవేక్షమా

దిశః = నలు మూలం పరికించుచు, సర్వమ్ = సమస్తమును, దదర్శ = చూచెను.

తా. మహాత్ముడైన హనుమంతుడీ విధముగా ఆలోచించి, సీత వచ్చునేమో అని ఎదురుచూచుచు, చాలా పుష్పములతో నిండిన దట్టమైన ఆకులుగల కొమ్మపై అణగి ఉన్నవాడై, నలుదిక్కులను పరికించుచు, ఆ ప్రదేశము నంతను చూచెను. 52

"తారానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు సుందరకాండలో పదునాల్గవ సర్గ సమాప్తము.

అథ పఞ్చదశః సర్గః

[అశోకవనశోభను చూచుచు హనుమంతుడు చైత్యప్రాసాదము దగ్గర దయనీయస్థితిలో ఉన్న సీతను చూచి, ఆమె సీత యై ఉండు నని ఊహించి సంతోషించుట].

మూ. స వీక్షమాణస్తత్రస్థో మార్గమాణశ్చ మైథిలీమ్,
అవేక్షమాణశ్చ మహీం సర్వాం తామన్వవైక్షత. 1

ప్ర. అ. సః = ఆ హనుమంతుడు, తత్రస్థః = అక్కడ నున్నవాడై, వీక్షమాణః = చూచుచు, మైథిలీమ్ = సీతను, మార్గమాణః = వెదకుచు, అవేక్షమాణః = పరిశీలించుచు, సర్వామ్ = సమస్త మైన, తాం మహీమ్ = ఆ భూమిని, అన్వవైక్షత = పరీక్షించెను.

తా. హనుమంతుడు అక్కడనే ఉండి చూచుచు, సీతకై వెదకుచు, అటు నటు పరిశీలించుచు, ఆ ప్రదేశము నంతను పరీక్షించెను. 1

మూ. సన్తానకలతాభిశ్చ పాదపైరుపశోభితామ్,
దివ్యగన్ధరసోపేతాం సర్వతః సమలంకృతామ్. 2

తాం స నన్దనసంకాశాం మృగపక్షిభిరావృతామ్,
హర్మ్యప్రాసాదసంబాధాం కోకిలాకులనిస్స్వనామ్. 3

కాఞ్చనోత్పలపద్మాభిర్వాపీభిరుపశోభితామ్,
బహ్వాసనకుథోపేతాం బహుభూమిగృహాయుతామ్. 4

సర్వర్తుకుసుమై రమ్యాం ఫలవద్భిశ్చ పాదపైః,
పుష్పితానామశోకానాం శ్రియా సూర్యోదయప్రభామ్. 5

ప్రదీప్తామివ తత్రస్థో మారుతిః సముదైక్షత,
నిష్పత్రశాఖాం విహగైః క్రియమాణామివాసకృత్. 6

వినిష్పతద్భిః శతశశ్చిత్రైః పుష్పావతంసకైః,
ఆమూలపుష్పనిచితైరశోకైః శోకనాశనైః. 7

పుష్పభారాతిభారైశ్చ స్పృశద్భిరివ మేదినీమ్,
కర్ణికారైః కుసుమితైః కింశుకైశ్చ సుపుష్పితైః. 8

ప్ర. అ. స॥ మారుతిః = ఆ హనుమంతుడు, తత్రస్థః = అక్కడ ఉన్నవాడై, సన్తానకలతాభిశ్చ = సంతానకలతలచేతను, (సంతానకము కల్పవృక్షములలో ఒకటి), పాదపైః = సంతానకవృక్షములచేతను, ఉపశోభితామ్ = ప్రకాశింపచేయబడినదీ, దివ్యగన్ధరసోపేతామ్ = శ్రేష్ఠమైన గంధముతోను, రసముతోను కూడినదీ, సర్వతః = అన్ని వైపులా, సమలంకృతామ్ = అలంకరింపబడినదీ, నన్దనసంకాశామ్ = నందనవనముతో సమానమూ, మృగపక్షిభిః = మృగములచేతను, పక్షులచేతను, ఆవృతామ్ = వ్యాప్తమూ, హర్మ్యప్రాసాదసంబాధామ్ = మేడలతోను, ధనికుల గృహములతోను ఇరుకుగా ఉన్నదీ, కోకిలాకులనిస్స్వనామ్ = కోకిలల వ్యాకులమైన ధ్వనులుకలదీ, కాఞ్చనోత్పలపద్మాభిః బంగారుకలువలూ పద్మములూ గల, వాపీభిః = దిగుడుబావులచేత, ఉపశోభితామ్ = ప్రకాశింపచేయబడినదీ, బహ్వాసనకుథోపేతామ్ = అనేకములైన ఆసనములతోను, నేలపై పరచుకొనే కంబళ్లతోను కూడినదీ, బహుభూమిగృహాయుతామ్ = అనేకమైన భూగృహములతో కూడినదీ, సర్వర్తుకుసుమైః = సకల ఋతువులలో లభించు పుష్పములతోను, ఫలవద్భిః = ఫలములు గల, పాదపైః = వృక్షములతోను, రమ్యామ్ = సుందరమైనదీ, పుష్పితానామ్ = పుష్పించిన, అశోకానామ్ = అశోకవృక్షములయొక్క, శ్రియా = కాంతిచేత, సూర్యోదయప్రభామ్ = సూర్యోదయము వంటి కాంతి గలదీ, ప్రదీప్తామివ = ప్రజ్వలించుచున్నది వలె ఉన్నదీ, ఆసకృత్ = మాటిమాటికి, వినిష్పతద్భిః = వాలుచున్న, శతశః = వందలకొలది, విహగైః = పక్షులచేత, నిష్పత్రశాఖామ్ = ఆకులు లేని శాఖలు కలదిగా, క్రియమాణామ్ ఇవ = చేయబడుచున్నది వలె ఉన్నదీ, చిత్రైః = చిత్రవర్ణములు కల, పుష్పావతంసకైః = పుష్పములు శిరోభూషణములుగా కల, ఆమూలపుష్పనిచితైః = మొదళ్లవరకు పుష్పములచే వ్యాప్తమైన, శోక

నాశనైః = శోకమును నశింపజేయు. అశోకైః = అశోకవృక్షములతోను, పుష్పభారాతిభారైశ్చ = పుష్పముల సముదాయముల అధిక మైన భారముచే, మేదినీమ్ = భూమిని, స్పృశద్భిరివ = స్పృశించుచున్నవి వలె ఉన్న, కుసుమితైః = పుష్పించిన, కర్ణికారైః = కర్ణికారవృక్షములతోను, సుపుష్పితైః = బాగుగా పుష్పించిన, కింశుకైః = కింశుకవృక్షములతోను కూడినదీ అయిన, తామ్ = ఆ అశోక వనికను, సముద్వీక్షత = పరిశీలనతో చూచెను.

తా. హనుమంతుడు అక్కడనే ఉండి ఆ అశోకవనము నంతను పరిశీలన పూర్వకముగా చూచెను. అది సంతానకలతలతోను, సంతానక వృక్షములతోను ప్రకాశించుచుండెను. శ్రేష్ఠము లైన సువాసనలూ, రసములూ వ్యాపించి ఉండెను. ఆ ఉద్యానము అలంకరింపబడిన నందనవనము వలె ఒప్పుచుండెను. పెంపుడు మృగములు, పక్షులు సంచరించుచుండెను. మేడలతోను, ధనికుల భవనములతోను ఇరుకుగా ఉండెను. కోకిలధ్వనులతో వ్యాప్త మై బంగారు కలువలు, పద్మములూ ఉన్న దిగుడుబావులతో ప్రకాశించుచుండెను. అక్కడక్కడ అనేకవిధము లైన ఆసనములు, కంబళ్లు అమర్చి ఉండెను. కొన్ని చోట్ల భూగృహము లుండెను. అన్ని ఋతువులందు లభించు పుష్పములతోను, ఫలవృక్షములతోను రమ్య మైన ఆ అశోకవనిక, అశోకవృక్షము లన్ని పుష్పించి ఉండుటచే సూర్యోదయసమయమునందలి కాంతి వంటి కాంతితో ఒప్పుచుండెను. మంటలతో నిండినట్లుండెను. వందలకొలది పక్షులు మాటిమాటికి వ్రాలుచుండుటచే కొమ్మలు ఆకు లన్నీ రాల్చివేయుచున్నట్లుండెను. శాఖాగ్రములనుండి మొదళ్లవరకు పుష్పములతో నిండిన, శోకనాశకము లైన అశోకవృక్షములతోను పుష్పముల బరువునకు వంగి నేలను స్పృశించుచున్నట్లున్న కర్ణికారవృక్షములతోను, బాగుగా పుష్పించిన కింశుకవృక్షములతోను నిండి ఉండెను. 2—8

మూ. స దేశః ప్రభయా తేషాం ప్రదీప్త ఇవ సర్వతః,
పున్నాగాః సప్తపర్ణాశ్చ చమ్పకోద్దాలకా స్తథా. 9
వివృద్ధమూలా బహవః శోభన్తే స్మ సుపుష్పితాః,

ప్ర. అ. తేషామ్ = ఆ వృక్షములయొక్క, ప్రభయా = కాంతిచేత, సః = ఆ, దేశః = ప్రదేశము, సర్వతః = నలు వైపుల, ప్రదీప్త ఇవ = మండుచున్నట్లున్నది. వివృద్ధమూలాః = బాగా లావెక్కిన మొదళ్లు గల. సుపుష్పితాః = చక్కగా

పుష్పించిన, పున్నాగాః = పున్నాగవృక్షములు, సప్తపర్ణాశ్చ = ఏడాకుల అరటి చెట్లు, తథా = మరియు, చమ్పకోద్దాలకాః = చంపకవృక్షములు, ఉద్దాలక వృక్షములు, శోభన్తే స్మ = ప్రకాశించుచుండెను.

తా. ఆ వృక్షముల కాంతిచేత ఆ ప్రదేశమంతా ప్రజ్వరిల్లుచున్నట్లు ఉండెను. బాగా వాడైన మొగ్గలతో, పుష్పసముదాయములతో, ఆ అశోక వనమునందు, పున్నాగవృక్షములు, ఏడాకుల అరటి చెట్లు, సంపెంగచెట్లు, విరిగిచెట్లు ప్రకాశించుచుండెను. 9

మూ. శాతకుమ్భనిభాః కేచిత్ కేచిదగ్నిశిఖోపమాః, 10
నీలాఞ్జననిభాః కేచిత్తత్రాశోకాః సహస్రశః.

ప్ర. అ. తత్ర = ఆ అశోకవనమునందు, సహస్రశః = వేలకొలది, అశోకాః = అశోకవృక్షములు. కేచిత్ = కొన్ని, శాతకుమ్భనిభాః = బంగారముతో సమాన మైనవి, కేచిత్ = కొన్ని, అగ్నిశిఖోపమాః = అగ్నిజ్వాలలతో సమాన మైనవి, కేచిత్ = కొన్ని, నీలాఞ్జననిభాః = నీలమణితోను, కాటుకతోను సమాన మైనవి ఉండెను.

తా. అక్కడ ఉన్న వేలకొలది అశోకవృక్షములలో కొన్ని బంగారు వర్ణములతోను, కొన్ని అగ్నిజ్వాల వలెను, కొన్ని ఇంద్రనీలముల వలెను, కాటుక వలెను ఉండెను. 10

మూ. నన్దనం విబుధోద్యానం చిత్రం చైత్రరథం యథా, 11
అతివృత్తమివాచిన్త్యం దివ్యం రమ్యం శ్రియా వృతమ్.
ద్వితీయమివ చాకాశం పుష్పజ్యోతిర్గణాయుతమ్. 12
పుష్పరత్నశతైశ్చిత్రం ద్వితీయం సాగరం యథా,
సర్వర్తుపుష్పైర్నిచితం పాదపైర్మధుగన్ధిభిః. 13
నానానినాదైరుద్యానం రమ్యం మృగగణైర్ద్విజైః,
అనేకగన్ధప్రవహం పుణ్యగన్ధం మనోరమమ్. 14

ప్ర. అ. విబుధోద్యానమ్ = దేవతల ఉద్యాన మైన, నన్దనం యథా = నన్దనము వలె, చిత్రమ్ = ఆశ్చర్యకర మైన, చైత్రరథం యథా = చైత్రరథ

మను కుబేరోద్యానము వలె, అతివృత్తమ్ = అన్నింటిని మించినదీ, అచిన్త్యమ్ = ఊహింప శక్యము కానిదీ, దివ్యమ్ = శ్రేష్ఠ మైనదీ, రమ్యమ్=సుందర మైనదీ, శ్రియా = శోభతో, వృతమ్ = కూడినదీ, పుష్పజ్యోతిర్గణాయుతమ్=నక్షత్రముల గణముల వంటి పుష్పములతో కూడినదీ కావుననే, ద్వితీయమ్=రెండవ, ఆకాశ మివ = ఆకాశము వలె ఉన్నదీ, పుష్పరత్నశతైః=రత్న శతముల వంటి పుష్పములతో, చిత్రమ్ = విచిత్రముగా ఉన్నదీ, కావుననే. ద్వితీయమ్ = రెండవ, సాగరం యథా=సముద్రము వలె ఉన్నదీ, సర్వర్తుపుష్పైః= అన్ని ఋతువులకు సంబంధించిన పుష్పములతోను, మధుగన్ధిభిః=తేనె వాసన గల పాదపైః = వృక్షములతోను, నిచితమ్ = వ్యాప్తమూ, నానానినాదైః=అనేక విధము లైన ధ్వనులు గల, మృగగణైః = మృగముల సముదాయములతోను, ద్విజైః = పక్షులతోను, రమ్యమ్=సుందర మైనదీ, అనేకగన్ధప్రవహమ్=అనేకము లైన వాసనలను వీచుచున్నది, పుణ్యగన్ధమ్=పుణ్య మైన గంధము గలదీ, మనోరమమ్=మనోహరమూ అయిన ఉద్యానమును, (హనుమంతుడు చూచెను)

తా. దేవేంద్రుని నందనము వలె, కుబేరుని విచిత్ర మైన చైత్రరథము వలె, అన్ని ఉద్యానములనూ మించిన శ్రేష్ఠ మైన ఆ అశోకవన మను ఉద్యానమును హనుమంతుడు చూచెను. ఆ ఉద్యానము ఊహించుటకు కూడ శక్యము కాని విధమున సుందరముగా శోభించుచుండెను. నక్షత్రగణములవంటి పుష్పములతో రెండవ ఆకాశము వలె, రత్నముల వంటి వంరలాటి పుష్పములతో రెండవ సముద్రము వలె కనబడుచుండెను. అన్ని ఋతువులందును లభించు పుష్పములతోను, తేనె సువాసనలతో కూడిన వృక్షములతోను నిండి ఉండెను. అక్కడ, మృగములు పక్షులు అనేక విధము లైన ధ్వనులు చేయుచుండెను. సుగంధముతో నిండి, మనోహరముగా నున్న ఆ ఉద్యానములో అనేక విధము లగు గంధములు ప్రవహించుచున్నట్లు ఉండెను. 11-14

మూ. శైలేన్ద్రమివ గన్ధాఢ్యం ద్వితీయం గన్ధమాదనమ్,
అశోకవనికాయాం తు తస్యాం వానరపుఙ్గవః. 15
స దదర్శావిదూరస్థం చైత్యప్రాసాదముచ్ఛ్రితమ్,
మధ్యే స్తమ్భసహస్రేణ స్థితం కైలాసపాణ్డురమ్. 16
ప్రవాళకృతసోపానం తప్తకాఞ్చనవేదికమ్.

ముష్ణన్తమివ చక్షూంషి ద్యోతమానమివ శ్రియా. 17
విమలం ప్రాంశుభావత్వాదుల్లిఖన్తమివామ్బరమ్.

ప్ర. అ. సః వానరపుఙ్గవః = ఆ వానరశ్రేష్ఠుడు, తస్యామ్ = ఆ, అశోకవనికాయామ్ = అశోకవనికయందు, మధ్యే = మధ్యయందు, గన్ధాఢ్యమ్ = సువాసనతో నిండినదీ, ద్వితీయమ్ = రెండవ, గన్ధమాదనమివ = గంధమాదనపర్వతము వలె ఉన్నదీ, స్తమ్భసహస్రేణ = వేయి స్తంభములతో, స్థితమ్ = నిలిచినదీ, కైలాసపాణ్డురమ్ = కైలాసము వలె తెల్లనిదీ, ప్రవాళకృతసోపానమ్ = పగడములతో చేయబడిన మెట్లు కలదీ, తప్తకాఞ్చనవేదికమ్ = కాల్చి శుద్ధిచేసిన బంగారు అరుగులు గలదీ, చక్షూంషి = నేత్రములను, ముష్ణన్తమివ = అపహరించుచున్నది వలె ఉన్నదీ, శ్రియా = శోభతో, ద్యోతమానమివ = ప్రజ్వలించుచున్నది వలె ఉన్నదీ, విమలమ్ = నిర్మలమూ, ప్రాంశుభావత్వాత్ = ఉన్నతముగా ఉండుటవలన, అమ్బరమ్ = ఆకాశమును, ఉల్లిఖన్తమివ = ఒరయుచున్నట్లున్నదీ అయిన, అవిదూరస్థమ్ = దగ్గరగానే ఉన్న, ఉచ్ఛ్రితమ్ = ఎత్తైన, చైత్యప్రాసాదమ్ = చైత్యప్రాసాదమును, దదర్శ = చూచెను.

తా. హనుమంతుడు ఆ అశోకవనమధ్యమునందు, తానున్న వృక్షమునకు దగ్గరగా, సుగంధభరిత మై రెండవ గంధమాదనపర్వతము వలె ఉన్న, ఉన్నత మైన చైత్యప్రాసాదమును చూచెను. కైలాసము వలె తెల్లగా ఉన్న ఆ ప్రాసాదము వేయి స్తంభములపై నిలచి ఉండెను. దానియందు పగడములతో మెట్లూ, శుద్ధ మైన బంగారముతో తిన్నెలు ఏర్పరుపబడి ఉండెను. కాంతితో ప్రజ్వలించుచున్న ఆ ప్రాసాదము కనులకు మిరుమిట్లు గొలుపుచుండెను. నిర్మల మైన ఆ ప్రాసాదము అత్యున్నత మగుటచే ఆకాశమును ఒరయుచున్నట్లు ఉండెను.

వి. చైత్యశబ్దమునకు చాలా అర్థములు ఉన్నవి. రాజవీథులలో ఉండే పవిత్రవృక్షములు, గ్రామాదుల సరిహద్దులలోని రాతికట్టడములు, మృతుల అస్థులు ఉంచిన కట్టడములు, దేవాలయములు, జైనబౌద్ధాలయములు, సార్వజనికోద్యానాదులలోని కట్టడములు మొద లైన అర్థాలలో దాని ప్రయోగము కనబడుచున్నది. ఇక్కడ ఒక పెద్ద రాతికట్టడము అను అర్థము గ్రహించవలెను. ("చైత్యం పాషాణాదిబన్ధః" అని యాజ్ఞవల్క్యస్మృతివ్యాఖ్య 11-151)

ఇది అశోకవనమధ్యమున ఉద్యానవిహారమునకై వచ్చువారి విశ్రాంతిమంటపం. రక్షకభటాదుల నివాసమునకు కట్టబడిన ప్రాసాదము. రామాయణకాలం నాటికి బౌద్ధమతం లేదు గాన బౌద్ధచైత్యముల వంటి కట్టడము అను ప్రాచీనవ్యాఖ్యాతల వ్యాఖ్య ఉపేక్షణీయము. 15-17

మూ. తతో మలినసంవీతాం రాక్షసీభిః సమావృతామ్, 18
ఉపవాసకృశాం దీనాం నిశ్శ్వసన్తీం పునః పునః,
దదర్శ శుక్లపక్షాదౌ చన్ద్రరేఖామివామలామ్. 19

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, (హనుమంతుడు), మలినసంవీతామ్ = మలిన మైన వస్త్రమును చుట్టబెట్టుకొన్నదీ, రాక్షసీభిః = రాక్షసస్త్రీలచేత, సమావృతామ్ = చుట్టువారుకొనబడినదీ, ఉపవాసకృశామ్ = ఉపవాసముచే కృశించినదీ, దీనామ్ = దీనురాలూ, పునః పునః = మాటిమాటికీ, నిశ్శ్వసన్తీమ్ = నిట్టూర్పుచున్నదీ, శుక్లపక్షాదౌ = శుక్లపక్షప్రారంభమునందలి, అమలామ్ = నిర్మలమైన, చన్ద్రరేఖామివ = చంద్రరేఖ వలె ఉన్నదీ అయిన ఒక స్త్రీని, దదర్శ = చూచెను. (18 వ శ్లోకము మొదలు 25 1/2 శ్లోకమువరకు ఒకటే అన్వయము, వీటిలో సీత వర్ణింపబడినది).

తా. ఇంతలో హనుమంతునకు, మలిన మైన వస్త్రమును చుట్టబెట్టుకొని, రాక్షసస్త్రీల మధ్య ఉన్న ఒక యువతి కనబడెను. ఆహారము తినకపోవుటచే కృశించి, దీనురాలైన ఆమె మాటి మాటికి నిట్టూర్చుచుండెను. శుక్లపక్ష ప్రారంభమునందలి చంద్రరేఖ వలె నిర్మలముగా, సన్నగా ఉండెను. 18, 19

మూ. మన్దప్రఖ్యాయమానేన రూపేణ రుచిరప్రభామ్,
పినద్ధాం ధూమజాలేన శిఖామివ విభావసోః. 20

ప్ర. అ. మన్దప్రఖ్యాయమానేన = మెల్లగా పైకి కనబడుచున్న, రూపేణ = రూపముతో, ధూమజాలేన = ధూమసమూహముచేత, పినద్ధామ్ = కప్పబడిన, రుచిరప్రభామ్ = అందమైన కాంతి గల, విభావసోః = అగ్ని యొక్క, శిఖామివ = జ్వాల వలె ఉన్న (ఆమెను చూచెను).

తా. ఆమె రూపవతియే ఐనను ఆ రూపము స్పష్టముగా కనబడుట

లేదు. అంతచేత ఆమె, పొగలో కప్పబడిపోయిన అంద మైన కాంతి గల అగ్నిజ్వాల వలె ఉండెను. 20

మూ. పీతేనైకేన సంవీతాం క్లిష్టేనోత్తమవాససా,
సపఙ్కామనలఙ్కారాం విపద్మామివ పద్మినీమ్. 21

ప్ర. అ. క్లిష్టేన = నలిగిపోయిన, పీతేన = పచ్చని, ఏకేన = ఒక, ఉత్తమవాససా = ఉత్తమ మైన వస్త్రముచేత, సంవీతామ్ = చుట్టబడినదీ, అనలఙ్కారామ్ = అలంకారములు లేనిదీ, కావుననే, సపఙ్కామ్ = పంకముతో కూడిన, విపద్మామ్ = పద్మములు లేని, పద్మినీమివ = పద్మలత వలె ఉన్నది అయిన (ఒక యువతిని చూచెను).

తా. ఏ అలంకారములూ లేని ఆమె నలిగిపోయిన ఒక పచ్చని ఉత్తమ వస్త్రమును శరీరమునకు చుట్టబెట్టుకొని, పద్మములు లేనిదీ, బురదతో కూడినదీ అయిన పద్మలత వలె ఉండెను. 21

మూ. వ్రీడితాం దుఃఖసంతప్తాం పరిమ్లానాం తపస్వినీమ్,
గ్రహేణాఙ్గారకేణేవ పీడితామివ రోహిణీమ్. 22

ప్ర. అ. వ్రీడితామ్ = సిగ్గుపడుచున్నదీ, దుఃఖసంతప్తామ్ = దుఃఖము చేత తపింపచేయబడినదీ, పరిమ్లానామ్ = వాడిపోయినదీ, తపస్వినీమ్ = శోచనీయురాలూ, అఙ్గారకేణ గ్రహేణ = అంగారకగ్రహముచేత, పీడితామ్ = పీడింపబడిన, రోహిణీమ్ ఇవ = రోహిణి వలె ఉన్నదీ (అయిన ఒక యువతిని చూచెను).

తా. దుఃఖపీడితురాలై, వాడిపోయిన శరీరచ్ఛాయతో దయనీయస్థితిలో ఉన్న ఆమె సిగ్గుతో తలవంచుకొని కూర్చుండెను, అంగారకగ్రహముచేత పీడింపబడిన రోహిణీనక్షత్రము వలె, కాంతిహీనురాలై ఉండెను. 22

మూ. అశ్రుపూర్ణముఖీం దీనాం కృశామనశనేన చ,
శోకధ్యానపరాం దీనాం నిత్యం దుఃఖపరాయణామ్. 23

ప్ర. అ. అశ్రుపూర్ణముఖీమ్ = కన్నీళ్ళతో నిండిన ముఖము గలదీ, దీనామ్ = దీనురాలూ, అనశనేన = ఆహారము తినకపోవుటచే, కృశామ్ = కృశించి

నదీ, శోకధ్యానపరామ్ = శోకముతో ఏదో ఆలోచనలో మునిగి యున్నదీ, నిత్యమ్ = ఎల్లప్పుడూ, దీనామ్ = దీనురాలూ, దుఃఖపరాయణామ్ = దుఃఖమునకు వశమై పోయినదీ అయిన (ఒక వనితను చూచెను).

తా. ఆమె కన్నీళ్లు కారుచున్న ముఖముతో దీనురాలై, ఆహారము భుజించకపోవుటచేత కృశించి ఉండెను. తొలగని దైన్యముతో, శోకముచేత ఏమేమో ఆలోచనలలో మునిగి దుఃఖాక్రాంతురాలై ఉండెను. 23

మూ. ప్రియం జనమపశ్యన్తీం పశ్యన్తీం రాక్షసీగణమ్,
స్వగణేన మృగీం హీనాం శ్వగణాభివృతామివ. 24

ప్ర. అ. ప్రియమ్ = తనకు ఇష్టమైన, జనమ్ = జనమును, అపశ్యన్తీమ్ = చూడనిదీ, రాక్షసీగణమ్ = రాక్షసస్త్రీల సముదాయమును, పశ్యన్తీమ్ = చూచుచున్నదీ, స్వగణేన = తనకు సంబంధించిన మృగసముదాయముతో, హీనామ్ = హీనురాలై, శ్వగణాభివృతామ్ = కుక్కల గుంపుచేత చుట్టుముట్టబడిన, మృగీమ్ ఇవ = ఆడలేడి వలె ఉన్న (ఒక యువతిని చూచెను).

తా. తనకు కావలసిన బంధుజన మెవ్వరూ కనబడక, రాక్షసీగణమునే నిరంతరమూ చూచుచు వాళ్ళ మధ్య నున్న ఆమె స్వజాతీయము లైన లేళ్ళకు దూరమై, కుక్కల గుంపు చుట్టుముట్టిన ఆడలేడి వలె ఉండెను. 24

మూ. నీలనాగాభయా వేణ్యా జఘనం గతయైకయా,
నీలయా నీరదాపాయే వనరాజ్యా మహీమివ. 25
సుఖార్హాం దుఃఖసంతప్తాం వ్యసనానామకోవిదామ్.

ప్ర. అ. జఘనమ్ = జఘనప్రదేశమును, గతయా = పొందిన, ఏకయా = ఒక, నీలనాగాభయా = నల్లత్రాచుపాము వంటి కాంతి గల, వేణ్యా = జడతో, నీరదాపాయే = వర్షాకాలాంతమునందు, నీలయా = నీలవర్ణమైన, వనరాజ్యా = వృక్షపంక్తితో, మహీమివ = భూమి వలె ఉన్నదీ, సుఖార్హామ్ = సుఖమునకు తగినదీ, దుఃఖసంతప్తామ్ = దుఃఖముచేత పీడింపబడినదీ, వ్యసనానామ్ = కష్టములకు, అకోవిదామ్ = పరిచితురాలు కానిదీ అయిన (ఒక యువతిని చూచెను.)

తా. కటిప్రదేశమువరకు వ్రేలాడుచున్న, నల్లత్రాచు వంటి ఒక్క-

గాఁతలో, ఆమె వర్షాకాలాంతమునందు నల్లని వృక్షపంక్తితో కూడిన భూమి వలె ఉండెను. ఎన్నడు ఇట్టి కష్టము అనుభవించి ఎరుగక, సుఖము అనుభవించుటకే తగిన ఆమె దుఃఖముచే పీడితురాలై ఉండెను. 25

మూ. తాం సమీక్ష్య విశాలాక్షీమధికం మలినాం కృశామ్, 26
తర్కయామాస సీతేతి కారణైరుపపాదిభిః.

ప్ర. అ. విశాలాక్షీమ్ = విశాలము లైన నేత్రములు గలదీ, అధికమ్ = అధికముగా, మలినామ్ = మాలిన్యముతో కూడినదీ, కృశామ్ = కృశించినదీ అయిన, తామ్ = ఆమెను, సమీక్ష్య = చూచి, ఉపపాదిభిః = ఉపపన్నము లైన (యుక్తికి సరిపోవునట్టి), కారణైః = కారణములచేత, సీతేతి = సీత అని, తర్కయామాస = ఊహించెను.

తా. పూర్తిగా మాసిపోయి, కృశించియున్న ఆ విశాలాక్షి యైన యువతిని చూచి హనుమంతుడు యుక్తియుక్తము లైన హేతువులచే, ఆమె సీత యై ఉండు నని ఊహించెను. 26

మూ. హ్రియమాణా తదా తేన రక్షసా కామరూపిణా, 27
యథారూపా హి దృష్టా వై తథారూపేయమఙ్గనా.

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, కామరూపిణా = ఇచ్ఛానుసారము రూపము గ్రహించు శక్తి గల, తేన రక్షసా = ఆ రాక్షసునిచేత, హ్రియమాణా = హరింపబడుచున్నదై, యథారూపా = ఎట్టి రూపము గలదిగా, దృష్టా = చూడబడినదో, ఇయమ్ = ఈ, అఙ్గనా = స్త్రీ, తథారూపా = అట్టి రూపము కలది.

తా. ఆ నాడు కామరూపి యైన ఆ రాక్షసునిచే అపహరింపబడుచున్న స్త్రీ ఎట్టి రూపముతో ఉండెనో, అట్టి రూపముతోనే ఈ స్త్రీ ఉన్నది. 27

మూ. పూర్ణచన్ద్రాననాం సుభ్రూం చారువృత్తపయోధరామ్, 28
కుర్వతీం ప్రభయా దేవీం సర్వా వితిమిరా దిశః.

తాం నీలకేశీం బిమ్బోష్ఠీం సుమధ్యాం సుప్రతిష్ఠితామ్, 29
సీతాం పద్మపలాశాక్షీం మన్మథస్య రతిం యథా.

ప్ర. అ. పూర్ణచన్ద్రాననామ్ = పూర్ణచంద్రుని వంటి ముఖము గలదీ, సుభ్రూమ్=అందమైన కనుబొమ్మలు కలదీ, చారువృత్తపయోధరామ్=అందము గాను వర్తులాకారముగాను ఉన్న స్తనములు గలదీ. సర్వాః = సమస్తమైన, దిశః = దిక్కులను, ప్రభయా = కాంతిచేత, వితిమిరాః = చీకటి లేనివానినిగా, కుర్వతీమ్ = చేయుచు, దేవీమ్ = దేదీప్యమానముగా ఉన్నదీ, నీలకేశీమ్ = నల్లని కేశములు కలదీ, బింబోష్ఠీమ్=దొండపండు వంటి పెదవులు కలదీ, సుమధ్యామ్ = మంచి నడుము గలదీ, సుప్రతిష్ఠితామ్=చాల స్థిరమైనదీ, పద్మపలాశాక్షీమ్ = తామరరేకుల వంటి నేత్రములు గలదీ, మన్మథస్య = మన్మథునియొక్క, రతిం యథా = రతిదేవి వలె ఉన్న, సీతామ్ = సీతను (చూచెను).

తా. హనుమంతుడు అక్కడ, పూర్ణచంద్రుని వంటి ముఖము, అందమైన కనుబొమ్మలు, సుందరములూ, వర్తులాకారములూ అయిన పయోధరములూ గల సీతను చూచెను. దేదీప్యమానముగా ఉన్న ఆమె తన కాంతిచేత అన్ని దిక్కులనుండి చీకటిని పోగొట్టుచుండెను. నల్లని కేశములు, దొండపండు వంటి పెదవులు, అందమైన నడుము, పద్మపత్రముల వంటి నేత్రములు గల ఆ సీత మన్మథుని భార్యయైన రతి వలె ఉండెను. ఆమె పాతివ్రత్యధర్మమునందు స్థిరముగా నిలచి ఉండెను. 28, 29

మూ. ఇష్టాం సర్వస్య జగతః పూర్ణచన్ద్రప్రభామివ, 30
భూమౌ సుతనుమాసీనాం నియతామివ తాపసీమ్.

ప్ర. అ. (37 వ శ్లోకము వరకు ఉన్న శ్లోకములలోని ద్వితీయాంతములు "సీతామ్" అనుదానికి విశేషణములు. ఆ యా విధములలో ఉన్న సీతను చూచెను అని అన్వయము). పూర్ణచన్ద్రప్రభామివ=పూర్ణచంద్రుని వెన్నెల వలె, సర్వస్య = సమస్తమైన, జగతః = జగత్తునకు, ఇష్టామ్ = ఇష్టురాలూ, నియతామ్ = నియమవంతురాలైన, తాపసీమివ = తపస్సులో ఉన్న స్త్రీ వలె, భూమౌ = నేలపైన, ఆసీనామ్ = కూర్చున్నదీ, సుతనుమ్ = మంచి శరీరము గలదీ (అయిన సీతను చూచెను).

తా. పూర్ణచంద్రుని కాంతి వలె ఆమె సకల ప్రాణులకును ఇష్టురాలైనది. మంచి శరీరము గల ఆమె నియమము పాటించుచున్న ఒక తాపసి వలె నేలపై కూర్చుండెను. 30

మూ. నిఃశ్వాసబహులాం భీరుం భుజగేన్ద్రవధూమివ, 31
శోకజాలేన మహతా వితతేన న రాజతీమ్.

ప్ర. అ. భీరుమ్ = భయపడుచున్న, భుజగేన్ద్రవధూమివ = ఆడసర్పము వలె, నిఃశ్వాసబహులామ్ = అధికమైన నిట్టూర్పులు గలదీ, మహతా = గొప్పదైన, వితతేన = విస్తృతమైన, శోకజాలేన = శోకసముదాయముచేత, నరాజతీమ్ = ప్రకాశించకుండా ఉన్నదీ (అయిన సీతను చూచెను).

తా. సీత భయపడుచున్న ఆడసర్పము వలె అధికముగా నిట్టూర్పుచుండెను. అత్యధికమైన దుఃఖసముదాయములో చిక్కుకొని యుండుటచే ప్రకాశ విహీనురాలై ఉండెను. 31

మూ. సంసక్తాం ధూమజాలేన శిఖామివ విభావసోః, 32
తాం స్మృతీమివ సన్దిగ్ధామృద్ధిం నిపతితామివ.

ప్ర. అ. ధూమజాలేన = ధూమపంక్తితో, సంసక్తామ్ = కలిసిన, విభావసోః = అగ్నియొక్క, శిఖామివ = జ్వాల వలె ఉన్నదీ, సన్దిగ్ధామ్ = సందేహముతో కూడిన, స్మృతీమివ = స్మరణశక్తి వలె ఉన్నదీ, నిపతితామ్ = పడిపోయిన, ఋద్ధిమివ = సమృద్ధి వలె ఉన్నదీ అయిన, తామ్ = ఆమెను (చూచెను).

తా. ఆ సీత ధూమములో కలిసిపోయిన అగ్నిజ్వాల వలె, సందేహముతో నిండిన స్మరణశక్తి వలె, నశించిన సమృద్ధి వలె ఉండెను. 32

మూ. విహతామివ చ శ్రద్ధామాశాం ప్రతిహతామివ, 33
సోపసర్గాం యథా సిద్ధిం బుద్ధిం సకలుషామివ.

ప్ర. అ. విహతామ్ = కొట్టబడిన, శ్రద్ధామివ = శ్రద్ధ వలె ఉన్నదీ, ప్రతిహతామ్ = అడ్డగింపబడిన, ఆశామివ = ఆశ వలె ఉన్నదీ, సోపసర్గామ్ = విఘ్నములతో కూడిన, సిద్ధిమివ = కార్యసిద్ధి వలె ఉన్నదీ, సకలుషామ్ = కాలుష్యముతో కూడిన, బుద్ధిమివ = బుద్ధివలె ఉన్నదీ, (అయిన ఆ సీతను చూచెను).

తా. ఆ సీత దెబ్బతిన్న శ్రద్ధ వలె, అడ్డులు తగిలిన ఆశ వలె, విఘ్నము కలిగిన కార్యసిద్ధి వలె, కాలుష్యముతో కూడిన (నిర్మలముగా లేని) బుద్ధి వలె ఉండెను. 33

మూ. అభూతేనాపవాదేన కీర్తిం నిపతితామివ, 34
రామోపరోధవ్యథితాం రక్షోహరణకర్శితామ్.

ప్ర. అ. అభూతేన = సత్యము కాని, అపవాదేన = అపవాదముచేత, నిపతితామ్ = పడిపోయిన, కీర్తిమివ = కీర్తి వలె ఉన్నదీ, రామోపరోధవ్యథితామ్ = రామునికిఁ గలిగిన కష్టములచే బాధపడుచున్నదీ, రక్షోహరణకర్శితామ్ = రాక్షసుడు (తనను) హరించుటచే కృశింపచేయబడినదీ అయిన (సీతను చూచెను).

తా. రామునకు కలిగిన కష్టములకు వ్యథ చెందుచు, రావణునిచే అపహరింపబడుటచే కృశించిపోయిన ఆ సీత అసత్యములైన దోషములను ఆరోపించుటచే వెల్ల తిన్న కీర్తి వలె ఉండెను. 34

మూ. అబలాం మృగశాబాక్షీం వీక్షమాణాం తతస్తతః, 35
బాష్పాంబుపరిపూర్ణేన కృష్ణవక్రాక్షిపక్ష్మణా,
వదనేనాప్రసన్నేన నిఃశ్వసన్తీం పునః పునః. 36

ప్ర. అ. మృగశాబాక్షీమ్ = లేడి పిల్ల నేత్రముల వంటి నేత్రములు కలదీ, బాష్పాంబుపరిపూర్ణేన = కన్నీళ్లతో నిండిన, కృష్ణవక్రాక్షిపక్ష్మణా = నల్లని వంకరగా నున్న కనురెప్పలు గల, అప్రసన్నేన = ప్రసన్నముగా లేని, వదనేన = ముఖముతో, తతస్తతః = ఇటు నటు, వీక్షమాణామ్ = చూచుచున్నదీ, అబలామ్ = దుర్బలురాలూ అయిన (సీతను చూచెను).

తా. లేడిపిల్ల కళ్ళ వంటి కళ్లు గల ఆ సీత కన్నీళ్ళతో నిండిన, నల్లని వంకర యైన కనురెప్పలు గల, కళతప్పిన ముఖముతో ఇటు నటు చూచుచుండెను. మాటి మాటికి నిట్టూర్పులు విడుచుచుండెను. 35, 36

మూ. మలపఙ్కధరాం దీనాం మణ్డనార్హామమణ్డితామ్,
ప్రభాం నక్షత్రరాజస్య కాలమేఘైరివావృతామ్. 37

ప్ర. అ. మలపఙ్కధరామ్ = మాలిన్యమును పంకమును ధరించినదీ, దీనామ్ = దీనురాలూ, మణ్డనార్హామ్ = అలంకారములకు తగినది, అమణ్డితామ్ = అలంకరించబడనిదీ, కాలమేఘైః = నల్లని మేఘములచేత, ఆవృతామ్ = కప్పబడిన, నక్షత్రరాజస్య = చంద్రునియొక్క, ప్రభామివ = కాంతి వలె ఉన్నదీ (అయిన సీతను చూచెను).

తా. స్నానాదిసంస్కారములు లేకపోవుటచే ఆమె శరీరము మాలిన్యముతోను, పంకముతోను నిండియుండెను. అలంకరించుకొనుటకు తగిన ఆమె ఎట్టి అలంకారములూ లేక, దీనురాలై, నల్లని మేఘముచే కప్పివేయబడిన చంద్రుని కాంతి వలె ఉండెను. 37

మూ. తస్య సందిదిహే బుద్ధిర్ముహుః సీతాం నిరీక్ష్య తు,
ఆమ్నాయానామయోగేన విద్యాం ప్రశిథిలామివ. 38

ప్ర. అ. ఆమ్నాయానామ్ = ఆవృత్తులయొక్క, (మళ్ళీ మళ్ళీ చదువుట ఆవృత్తి) అయోగేన = సంబంధము లేక పోవుటచేత, ప్రశిథిలామ్ = శిథిల మై పోయిన, విద్యామివ = విద్య వలె ఉన్న, సీతామ్ = సీతను, నిరీక్ష్య = చూచి, తస్య = హనుమంతునియొక్క, బుద్ధిస్తు = బుద్ధి యైతే, ముహుః = మాటి మాటికి, సందిదిహే = సందేహించెను.

తా. సరి యైన ఆవృత్తులు చేయకపోవుటచే గట్టిపడని విద్య వలె ఉన్న సీతను చూచిన ఆ హనుమంతుని మనస్సులో, ఈమె సీతయా కాదా అను సందేహము మాటి మాటికి ఉదయించెను. 38

మూ. దుఃఖేన బుబుధే సీతాం హనుమాననలంకృతామ్,
సంస్కారేణ యథా హీనాం వాచమర్థాన్తరంగతామ్. 39

ప్ర. అ. హనుమాన్ = హనుమంతుడు, అనలంకృతామ్ = అలంకరింపబడనిది, సంస్కారేణ = సంస్కారముతో, హీనామ్ = ఊన్య మై, అర్థాన్తరమ్ = (చెప్పదలచుకొన్న అర్థము కాక) మరి యొక అర్థమును, గతామ్ = పొందిన, వాచమ్ యథా = వాక్కువలె ఉన్నదీ అయిన, సీతామ్ = సీతను, దుఃఖేన = అతి కష్టముచేత, బుబుధే = గుర్తించెను.

తా. సంస్కారము (వర్ణోచ్చారణవ్యాకరణాది సౌష్ఠవము) లేకపోవుటచే చెప్పదలచిన అర్థమునకు భిన్నముగా మరొక అర్థమును బోధించు వాక్కును శ్రమపడి అర్థము చేసి కొన్నట్లు, హనుమంతుడు, అలంకారవిహీన యై ఉన్న ఆ సీతను అతికష్టముపైద గుర్తించెను. 39

మూ. తాం సమీక్ష్య విశాలాక్షీం రాజపుత్రీమనిన్దితామ్,
తర్కయామాస సీతేతి కారణైరుపపాదిభిః. 40

ప్ర. అ. విశాలాక్షీమ్=విశాలము లైన నేత్రములు గల, అనిన్దితామ్ = నిందింపబడని, తాం రాజపుత్రీమ్ = ఆ రాజకుమారిని, సమీక్ష్య = చూచి, ఉపపాదిభిః=ఉపపన్నము లైన, కారణైః = హేతువులచేత, సీతేతి = సీత అని, తర్కయామాస = ఊహించెను.

తా. విశాలము లైన నేత్రములు గల, దోషరహితురా లైన ఆ రాజకుమారిని చూచి, హనుమంతుడు, యుక్తియుక్తము లైన హేతువులచే, ఆమె సీతయే అని ఊహించెను. 40

మూ. వైదేహ్యా యాని చాఙ్గేషు తదా రామోఽన్వకీర్తయత్,
తాన్యాభరణజాలాని గాత్రశోభీన్యలక్షయత్. 41
సుకృతౌ కర్ణవేష్టౌ చ శ్వదంష్ట్రౌ చ సుసంస్థితౌ,
మణివిద్రుమచిత్రాణి హస్తేష్వాభరణాని చ. 42
శ్యామాని చిరయుక్తత్వాత్తథా సంస్థానవన్తి చ.

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, రామః = రాముడు, యాని=ఏ, ఆభరణజాలాని = ఆభరణముల సముదాయములను, వైదేహ్యాః = సీతయొక్క, అఙ్గేషు = అవయవములందు ఉన్నవానినిగా, అన్వకీర్తయత్ = చెప్పెనో, గాత్రశోభీని = అవయవములందు శోభించుచున్న, తాని=వానిని, అలక్షయత్ = చూచెను. సుకృతౌ = చక్కగా తయారుచేయబడిన, కర్ణవేష్టౌ చ=కుండలములను, సుసంస్థితౌ = బాగుగా అమరి ఉన్న, శ్వదంష్ట్రౌ చ=శ్వదంష్ట్రములు అను కర్ణాభరణములను, హస్తేషు = ముంజేయి, బాహువులు మొదలైన హస్తస్థానములందు, మణివిద్రుమచిత్రాణి=మణులతోను, పగడములతోను చిత్రము లై ఉన్న, ఆభరణాని చ = ఆభరణములను, చిరయుక్తత్వాత్ = చిరకాలము శరీరముతో సంబంధించి ఉండుటచేత, శ్యామాని=నల్లబడినవి, సంస్థానవన్తి చ=ముద్రలుకలవి (శరీరము మీద తమ ముద్రలు పడునట్లు చేసినవి) అయిన, అలంకారములను చూచెను.

తా. ఆనాడు రాముడు, సీత శరీరముమీద ఏయే అలంకారము లున్నవని చెప్పెనో ఆ అలంకారములు ఆమె అవయవములమీద ప్రకాశించుచుండెను. చక్కగా తయారుచేసిన కుండలములు, బాగుగా అమరి ఉన్న శ్వదంష్ట్రము లను కర్ణాభరణములు, హస్తములపై ధరించు, మణులతోను పగడములతోను

పరిశ్రమము లైన ఆభరణములూ, వీటి నన్నింటినీ హనుమంతుడు చూచెను. దీర్ఘ కాలము పాటు తీయకుండగా సీత శరీరముపైననే ఉండుటచే అవి కొంచెము మాసిపోయెను. వాటి ముద్రలు కూడ ఆమె అవయవములపై పడెను. 41, 42

మూ. తాన్యేవైతాని మన్యేఽహం యాని రామోఽన్వకీర్తయత్
తత్ర యాన్యవహీనాని తాన్యహం నోపలక్షయే,
యాన్యస్యా నావహీనాని తానీమాని న సంశయః. 44

ప్ర. అ. ఏతాని=ఇవి, రామః=రాముడు, యాని=వేటిని గూర్చి, అన్వకీర్తయత్=చెప్పెనో, తాన్యేవ=అవే అని, అహమ్=నేను, మన్యే=తలచెదను. తత్ర=వాటిలో, యాని=ఏవి, అవహీనాని=తరిగిపోయినవో, తాని=వాటిని, అహమ్=నేను, నోపలక్షయే=చూడను. అస్యాః=ఈమెయొక్క, యాని=ఏ అలంకారములు, నావహీనాని=తరిగిపోలేదో, తాని=అవి, ఇమాని=ఇవే. సంశయః=సంశయము, న=లేదు.

తా. రాముడు చెప్పిన అలంకారములు ఇవే అని తలచెదను. రావణుడు తనను అపహరించునప్పుడు సీత కొన్ని అలంకారములను తీసి క్రిందపడవేయుటచే తరిగిపోయిన అలంకారములు ఇక్కడ లేవు. తరగనివి (ఆమె క్రింద పడవేయనివి) ఇవే. సంశయము లేదు. 43, 44

మూ. పీతం కనకపట్టాభం స్రస్తం తద్వసనం శుభమ్,
ఉత్తరీయం నగాసక్తం తదా దృష్టం ప్లవంగమైః. 45

ప్ర. అ. పీతమ్=పచ్చనిదీ. కనకపట్టాభమ్=బంగారు పట్టము (పట్టీ) వంటి కాంతి కలదీ, శుభమ్=మంగళకర మైనదీ, ఉత్తరీయమ్=ఉత్తరీయమూ అయిన, స్రస్తమ్=జారవిడవబడినదై, నగాసక్తమ్=పర్వతమునకు లగ్న మైన, (పర్వతము మీద పడిన) తత్=ఆ, వసనమ్=వస్త్రము, తదా=ఆనాడు, ప్లవంగమైః=వానరులచేత, దృష్టమ్=చూడబడినది.

తా. బంగారు పట్టీ వలె పచ్చగా ఉన్న, మంగళప్రద మైన, ఆ ఉత్తరీయాంశుకము సీత జారవిడువగా పర్వతముపైన పడినప్పుడు దానిని ఆనాడు వానరులు చూచినారు. 45

మూ. భూషణాని చ ముఖ్యాని దృష్టాని ధరణీతలే,
అనయైవాపవిద్ధాని స్వనవన్తి మహాన్తి చ. 46

ప్ర. అ. అనయైవ = ఈమెచేతనే, ధరణీతలే = నేలపైన, అపవిద్ధాని = పడవేయబడిన, స్వనవన్తి = ధ్వని గల, మహాన్తి = ఉత్తమము లైన, ముఖ్యాని = ప్రధానము లైన, భూషణాని చ = అలంకారములు కూడా, దృష్టాని = చూడబడినవి.

తా. ఈమెయే పడవేయగా చప్పుడు చేయుచూ నేలపై పడిన, అమూల్యము లైన ప్రధానభూషణములను కూడ వానరులు చూచినారు. 46

మూ. ఇదం చిరగృహీతత్వాద్వసనం క్లిష్టవత్తరమ్,
తథాపి నూనం తద్వర్ణం తథా శ్రీమద్యథేతరత్. 47

ప్ర. అ. ఇదమ్ = ఈ, వసనమ్ = వస్త్రము, చిరగృహీతత్వాత్ = చాలకాలమునుండి ధరింపబడుచుండుటవలన, క్లిష్టవత్తరమ్ = ఎక్కువగా నలిగిపోయినది. తథాపి = అట్లైనను, నూనమ్ = నిశ్చయముగా, తద్వర్ణమ్ = ఆ వర్ణము కలది, ఇతరత్ = ఇతర మైనది (ఉత్తరీయము), యథా = ఎట్లో, తథా = అట్లే, శ్రీమత్ = శోభగలది.

తా. ఈమె ధరించిన ఈ వస్త్రము చాలా కాలమునుండి కట్టుకొనుటచే చాలా నలిగిపోయినది. అయినను దాని (ఆ ఉత్తరీయము) రంగు దీని రంగూ ఒక్కటే. అది ఎంత శోభాయుక్తమైనదో ఇదికూడ అంతశోభాయుక్తమై ఉన్నది.

మూ. ఇయం కనకవర్ణాఙ్గీ రామస్య మహిషీ ప్రియా,
ప్రణష్టాపి సతీ యాస్య మనసో న ప్రణశ్యతి. 48

ప్ర. అ. కనకవర్ణాఙ్గీ = బంగారురంగు దేహము గల, ఇయమ్ = ఈమె, రామస్య = రాముని యొక్క, ప్రియా = ప్రియురా లైన, మహిషీ = భార్యయే. సతీ = పతివ్రత యైన, యా = ఏ సీత, ప్రణష్టాపి = కనబడకుండా పోయినను, అస్య = ఈ రామునియొక్క, మనసః = మనస్సునుండి, న ప్రణశ్యతి = తొలంగిపోవుటలేదో.

తా. బంగారువన్నె శరీరము గల ఈమె రాముని ప్రియురా లైన సీతయే.

రావణుడు అపహరించుటచే ఈమె కనబడక పోయినా రాముని మనస్సులో మాత్రము ఈమె స్థిరముగా నిలచి ఉన్నది. 48

మూ. ఇయం సా యత్కృతే రామశ్చతుర్భిః పరితప్యతే,
కారుణ్యేనానృశంస్యేన శోకేన మదనేన చ. 49

స్త్రీ ప్రణష్టేతి కారుణ్యాదాశ్రితేత్యానృశంస్యతః,
పత్నీ నష్టేతి శోకేన ప్రియేతి మదనేన చ. 50

ప్ర. అ. యత్కృతే = ఎవ్వతె నిమిత్తమై, రామః = రాముడు, ప్రణష్టా = కనబడకుండా పోయినది. స్త్రీ ఇతి = స్త్రీ అని, కారుణ్యాత్ = జాలివలనా, ఆశ్రితేతి = నన్ను ఆశ్రయించి ఉండేది కదా అని, ఆనృశంస్యతః = దయ వలన, నష్టా = కనబడకుండా పోయినది, పత్నీ ఇతి = భార్య అని, శోకేన = శోకముచేత, ప్రియా ఇతి = ప్రియురాలు అనే కారణముచేత, మదనేన = మన్మథుని చేత, (కామముచేత), ఈ విధముగా, కారుణ్యేన = జాలితోను, ఆనృశంస్యేన = దయతోను, శోకేన = శోకముతోను, మదనేన = మన్మథునితోను, చతుర్భిః = ఈ నాలిగింటితో, పరితప్యతే = బాధపడుచున్నాడో, సా = ఆమె, ఇయమ్ = ఈమెయే.

తా. ఎవ్వతెకోసమై రాముడు, జాలి, దయ, శోకము, కామము అను నాల్గింటితో బాధపడుచున్నాడో ఆమె ఈమెయే. కనబడకుండ పోయినది స్త్రీ కదా అని జాలి, ఆమెకు నేను తప్ప మరెవ్వరూ రక్షకులు లేరు కదా అని దయ, కనబడకుండ పోయినది భార్య అగుటచే శోకము. ఆమె ప్రియురాలగుటచే కామము ఈ నాల్గింటితో బాధపడుచున్నాడు. 49, 50

మూ. అస్యా దేవ్యా యథా రూపమఙ్గప్రత్యఙ్గసౌష్ఠవమ్,
రామస్య చ యథా రూపం తస్యేయమసితేక్షణా. 51

ప్ర. అ. అస్యాః = ఈ, దేవ్యాః = దేవియొక్క, రూపమ్ = రూపము, అఙ్గప్రత్యఙ్గసౌష్ఠవమ్ = దేహముయొక్క, అవయవములయొక్క సౌష్ఠవము, (చక్కగా ఉండుట), యథా = ఎట్లో, రామస్య చ = రామునియొక్క కూడా, (రాముని రూపము అంగప్రత్యంగసౌష్ఠవము కూడ) (తథా = అట్లే ఉన్నది).

తస్య = ఆ రాముని యొక్క, రూపమ్ = రూపము యథా = ఎట్లో, అయమ్ = ఈ, అసితేక్షణా = నల్లని నేత్రములు గల సీత, (తథా = అట్లే).

తా. ఈ దేవి రూపము, దేహ-దేహావయవముల చక్కదనము ఎట్లున్నవో రాముని రూపము, అతని అంగప్రత్యంగముల చక్కదనము కూడా అట్లే ఉన్నవి. నల్లని నేత్రములు గల సీత రూపము ఆ రాముని రూపమునకు తగి ఉన్నది. 51

మూ. అస్యా దేవ్యా మనస్తస్మింస్తస్య చాస్యాం ప్రతిష్ఠితమ్,
తేనేయం స చ ధర్మాత్మా ముహూర్తమపి జీవతి. 52

ప్ర. అ. అస్యాః = ఈ, దేవ్యాః = దేవియొక్క, మనః = మనస్సు, తస్మిన్ = ఆ రామునియందు, తస్య = ఆ రాముని మనస్సు, అస్యాం చ = ఈమెయందు, ప్రతిష్ఠితమ్ = స్థిరముగా నిలువబడి ఉన్నది. తేన = ఆ కారణము చేతనే, ఇయమ్ = ఈమె, ధర్మాత్మా = ధర్మాత్ముడైన, స చ = ఆ రాముడూ, ముహూర్తమపి = ముహూర్తకాలమైనను, జీవతి = జీవించియున్నాడు (రు).

తా. ఈ సీతాదేవి మనస్సు రామునిపై స్థిరముగా లగ్నమై ఉన్నది. ఆ రాముని మనస్సు కూడ ఈమెపై స్థిరముగా లగ్నమై ఉన్నది. అందుచేతనే ఈ సీతాదేవీ, ధర్మాత్ముడైన రాముడూ, ఒకరిపై ఒకరు ఆశ పెట్టుకొని క్షణకాలమైనా జీవించ కలుగుచున్నారు. 52

మూ. దుష్కరం కృతవాన్రామో హీనో యదనయా ప్రభుః,
ధారయత్యాత్మనో దేహం న శోకేనావసీదతి 53

ప్ర. అ. ప్రభుః = ప్రభువైన, రామః = రాముడు, అనయా = ఈమెతో, హీనః = హీనుడై, ఆత్మనః = తనయొక్క, దేహమ్ = దేహమును, ధారయతి ఇతి యత్ = ధరించుచున్నాడు అనునది ఏది కలదో, శోకేన = దుఃఖముచేత, నావసీదతి ఇతి యత్ = మరణించుట లేదన్న మాట ఏది కలదో, దుష్కరమ్ = చేయశక్యముకాని పనిని, కృతవాన్ = చేసినాడు.

తా. ఈ సీతనుండి దూరమైన పిమ్మటకూడ రాముడు ప్రాణములతో

ఉండగలిగినారు, మరణించలేదు, అనగా ఆ ప్రభువు నిజముగా చేయ శక్యము కాని పని చేయుచున్నారు కదా। 53

మూ. దుష్కరం కురుతే రామో య ఇమాం మత్తకాశినీమ్,
సీతాం వినా మహాబాహుర్ముహూర్తమపి జీవతి. 54

ప్ర. అ. యః = ఏ రాముడు, ఇమామ్ = ఈ, మత్తకాశినీమ్ = యౌవన మదముతో ప్రకాశించుచున్న, సీతాం వినా = సీత లేకుండగా, ముహూర్తమపి = ముహూర్తకాలమైనను, జీవతి = జీవించి యున్నాడో, మహాబాహుః = గొప్ప బాహువులు గల, రామః = రాముడు, దుష్కరమ్ = చేయ శక్యము కాని పనిని, కురుతే = చేయుచున్నాడు.

తా. యౌవనమదము ఉప్పొంగుచున్న ఈ సీతను విడచి మహాబాహువైన రాముడు క్షణకాలమైనను జీవించి ఉన్నాడనగా, అతడు చేయ శక్యము కాని పని చేయుచున్నాడు। 54

మూ. ఏవం సీతాం తదా దృష్ట్వా హృష్టః పవనసంభవః,
జగామ మనసా రామం ప్రశశంస చ తం ప్రభుమ్. 55

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
పఞ్చదశః సర్గః.

ప్ర. అ. పవనసంభవః = హనుమంతుడు, తదా = అప్పుడు, సీతామ్ = సీతను, దృష్ట్వా = చూచి, ఏవమ్ = ఈ విధముగా, హృష్టః = సంతోషించినవాడై, మనసా = మనస్సుతో, రామమ్ = రాముని గూర్చి, జగామ = వెళ్ళెను. తమ్ = ఆ, ప్రభుమ్ = ప్రభువును, ప్రశశంస చ = ప్రశంసించెను కూడా.

తా. అప్పుడు ఆ పవనతనయుడు సీత కనబడుటచే ఈ విధముగా సంతోషించుచు, ఒక్కమారు మనసారా రాముని స్మరించి, ఆ రామప్రభువును కొనియాడెను. 55

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో పదునైదవసర్గ సమాప్తము.

సుందరకాండ విషయసూచిక

అథ షోడశః సర్గః

[హనుమంతుడు సీత శీలమును, సౌందర్యమును ప్రశంసించుచు దుఃఖమగ్నురాలైన ఆమెను గూర్చి దుఃఖించుట].

మూ. ప్రశస్య తు ప్రశస్తవ్యాం సీతాం తాం హరిపుఙ్గవః,
గుణాభిరామం రామం చ పునశ్చిన్తాపరోఽభవత్. 1

ప్ర. అ. హరిపుఙ్గవః = ఆ వానరశ్రేష్ఠుడు, ప్రశస్తవ్యామ్ = ప్రశంసించ దగిన, తామ్ = ఆ. సీతామ్ = సీతను, ప్రశస్య = ప్రశంసించి, గుణాభిరామమ్ = సద్గుణాభిరాము డైన, రామం చ = రాముని కూడ ప్రశంసించి, పునః = మరల, చిన్తాపరః = చింతయందు తత్పరుడై, అభవత్ = ఆయెను.

తా. ఆ హనుమంతుడు, ప్రశంసింప దగిన ఆ సీతను, సద్గుణాభిరాము డైన రాముణ్ణి మనస్సులో ప్రశంసించి, మరల ఆలోచనలో మునిగిపోయెను. 1

మూ. స ముహూర్తమివ ధ్యాత్వా బాష్పపర్యాకులేక్షణః,
సీతామాశ్రిత్య తేజస్వీ హనూమాన్విలలాప హ. 2

ప్ర. అ. తేజస్వీ = తేజశ్శాలి యైన, సః = ఆ, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, ముహూర్తమివ = క్షణకాలము, ధ్యాత్వా = ఆలోచించి, బాష్పపర్యాకులేక్షణః = కన్నీటితో వ్యాకులము లైన నేత్రములు కలవాడై, సీతామ్ ఆశ్రిత్య = సీతను గూర్చి, విలలాప హ = విలపించెను.

తా. తేజశ్శాలి యైన ఆ హనుమంతుడు ఒక్క క్షణము మనస్సులో ఏమేమో ఆలోచించుచుకొని కన్నీళ్లు కార్చుచు సీతను గూర్చి ఈ విధముగా విలపించెను. 2

మూ. మాన్యా గురువినీతస్య లక్ష్మణస్య గురుప్రియా,
యది సీతాపి దుఃఖార్తా కాలో హి దురతిక్రమః. 3

ప్ర. అ. గురుపనీతస్య = గురువుచేత వినీతు డైన, లక్ష్మణస్య = లక్ష్మణునకు, మాన్యా = గౌరవింప దగినది, గురుప్రియా = పెద్దలకు ఇష్టురాలూ అయిన, సీతాపి = సీత కూడ, దుఃఖార్తా యది = దుఃఖముచేత పీడింపబడుచున్న ట్లయితే, కాలః = కాలము, దురతిక్రమః హి = దాట శక్యము కానిది కదా.

తా. గురువుల వద్ద మంచి వినయమును నేర్చుకొన్న లక్ష్మణునికి పూజ్యురాలూ, పెద్దల స్నేహమునకు పాత్రురాలూ అయిన సీతకూడ దుఃఖముతో బాధపడుచున్న దనగా కాలమును ఎవ్వరూ దాట జాలరు కదా. 3

మూ. రామస్య వ్యవసాయజ్ఞా లక్ష్మణస్య చ ధీమతః,
నాత్యర్థం క్షుభ్యతే దేవీ గఙ్గేవ జలదాగమే. 4

ప్ర. అ. రామస్య = రామునియొక్క, ధీమతః = ధీమంతుడైన, లక్ష్మణస్య చ = లక్ష్మణునియొక్క, వ్యవసాయజ్ఞా = ప్రయత్నమును ఎరిగిన, దేవీ = ఈ సీతాదేవి, జలదాగమే = వర్షాకాలమునందు, గఙ్గేవ = గంగ వలె, అత్యర్థమ్ = అధికముగా, న క్షుభ్యతే = క్షోభ చెందుటలేదు.

తా. రాముడూ, బుద్ధిశాలి యైన లక్ష్మణుడూ కూడ వచ్చిన పట్టు విడువక ప్రయత్నము చేయు స్వభావము కలవారు అనే విషయము తెలిసిన దగుటచే ఈ దేవి వర్షాకాలములో గూడ గంగానది అంతగా క్షోభించ నట్లు, ఎక్కువగా క్షోభించుట లేదు (కంగారుపడి పోవుట లేదు.) 4

మూ. తుల్యశీలవయోవృత్తాం తుల్యాభిజనలక్షణామ్,
రాఘవోఽర్హతి వైదేహీం తం చేయమసితేక్షణా. 5

ప్ర. అ. తుల్యశీలవయోవృత్తామ్ = తుల్య మైన శీలము, వయస్సు, ప్రవర్తనా గలదీ, తుల్యాభిజనలక్షణామ్ = తుల్య మైన ఉత్తమవంశము, లక్షణములూ కలదీ అయిన, వైదేహీమ్ = సీతను, రాఘవః = రాముడు, అర్హతి = తగి ఉన్నాడు. ఇయమ్ = ఈ, అసితేక్షణా = నల్లని నేత్రములు గల సీత కూడ, తమ్ = ఆ రాముని, అర్హతి = తగి యున్నది.

తా. తనతో సమాన మైన శీలము, వయస్సు, ప్రవర్తన, సద్వంశము,

ఉత్తమలక్షణములు ఉన్న ఈ సీతకు రాముడే తగిన భర్త. అట్లే రామునకు సీతయే తగిన భార్య. 5

మూ. తాం దృష్ట్వా నవహేమాభాం లోకకాన్తామివ శ్రియమ్,
జగామ మనసా రామం వచనం చేదమబ్రవీత్. 6

ప్ర. అ. నవహేమాభామ్ = నూతనమైన బంగారము వంటి కాంతి గలదీ, శ్రియమివ = లక్ష్మి వలె, లోకకాన్తామ్ = లోకమునకు మనోహరురాలూ అయిన, తామ్ = ఆమెను, దృష్ట్వా = చూచి, మనసా = మనస్సుతో, రామమ్ = రాముని గూర్చి, జగామ = వెళ్ళెను. ఇదమ్ = ఈ, వచనం చ = వచనమును కూడ, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. క్రొత్తబంగారము కాంతి వంటి కాంతితో లక్ష్మి వలె లోకమునకు అంతకూ మనోహరురాలైన ఆ సీతను చూచి, హనుమంతుడు మనసా రాముని దగ్గరకు వెళ్ళి (రాముని స్మరించుచు) ఇట్లు అనుకొనెను. 6

మూ. అస్యా హేతోర్విశాలాక్ష్యా హతో వాలీ మహాబలః,
రావణప్రతిమో వీర్యే కబన్ధశ్చ నిపాతితః. 7

ప్ర. అ. విశాలాక్ష్యాః = విశాలాక్షియైన, అస్యాః హేతోః = ఈ సీత కొరకై, మహాబలః = గొప్ప బలము గల, వాలీ = వాలి, హతః = చంపబడినాడు. వీర్యే = పరాక్రమమునందు, రావణప్రతిమః = రావణునితో సమానుడైన, కబన్ధశ్చ = కబంధుడు కూడా, నిపాతితః = పడవేయ బడినాడు.

తా. విశాలాక్షియైన ఈ సీతకొరకే కదా రాముడు మహాబలశాలియైన వాలిని, పరాక్రమముచేత రావణునితో సమానుడైన కబంధుని సంహరించినాడు.

మూ. విరాధశ్చ హతః సంఖ్యే రాక్షసో భీమవిక్రమః,
వనే రామేణ విక్రమ్య మహేన్ద్రేణేవ శమ్బరః. 8

ప్ర. అ. వనే = వనమునందు, సంఖ్యే = యుద్ధములో, రామేణ = రాముని చేత, విక్రమ్య = పరాక్రమించి, మహేన్ద్రేణ = మహేంద్రునిచేత, శమ్బరః ఇవ = శంబరుడు వలె, భీమవిక్రమః = భయంకరమైన పరాక్రమము గల, విరాధః = విరాధుడను రాక్షసుడు కూడా, హతః = చంపబడినాడు.

తా. ఈమె కొరకే కదా రాముడు, అరణ్యములో యుద్ధమునందు, మహేంద్రుడు శంబరాసురుని చంపినట్లు, భయంకర మైన పరాక్రమము గల విరాధు డనే రాక్షసుని చంపినాడు. 8

మూ. చతుర్దశ సహస్రాణి రక్షసాం భీమకర్మణామ్,
నిహతాని జనస్థానే శరైరగ్నిశిఖోపమైః. 9

ప్ర. అ. జనస్థానే=జనస్థానమునందు, అగ్నిశిఖోపమైః=అగ్నిజ్వాలలతో సమానము లైన, శరైః=బాణములతో, భీమకర్మణామ్=భయంకర మైన కర్మ గల, రక్షసామ్= రాక్షసులయొక్క, చతుర్దశ=పదునాలుగు, సహస్రాణి= సహస్రములు, నిహతాని=చంపబడినవి.

తా. ఈమె కొరకే కదా రాముడు, జనస్థానములో, అగ్నిజ్వాలలవంటి బాణములతో భయంకర మైన కర్మ గల పదునాలుగు వేలమంది రాక్షసులను చంపినాడు. 9

మూ. ఖరశ్చ నిహతః సంఖ్యే త్రిశిరాశ్చ నిపాతితః,
దూషణశ్చ మహాతేజా రామేణ విదితాత్మనా. 10

ప్ర. అ. విదితాత్మనా=ప్రసిద్ధ మైన బుద్ధి గల, రామేణ=రామునిచేత, సంఖ్యే=యుద్ధమునందు, ఖరశ్చ=ఖరుడు, నిహతః=చంపబడినాడు. త్రిశిరాశ్చ=త్రిశిరస్సు కూడ, నిపాతితః=పడగొట్టబడినాడు. మహాతేజాః = గొప్ప తేజస్సు గల, దూషణశ్చ=దూషణుడు కూడ (చంపబడినాడు).

తా. ఈ సీతకొరకే కదా మహాబుద్ధిశాలిగా ప్రసిద్ధు డైన రాముడు యుద్ధములో ఖరుని, త్రిశిరస్సును, మహాబలశాలి యైన దూషణుని చంపినాడు.

మూ. ఐశ్వర్యం వానరాణాం చ దుర్లభం వాలిపాలితమ్,
అస్యా నిమిత్తే సుగ్రీవః ప్రాప్తవాన్ లోకసత్కృతమ్.

అస్యాః=ఈమెయొక్క, నిమిత్తే=నిమిత్తమున, సుగ్రీవః=సుగ్రీవుడు, వాలిపాలితమ్=వాలిచేత పాలింపబడినది, దుర్లభమ్=తేలికగా పొంద శక్యము కానిది, లోకసత్కృతమ్=లోకములచేత పూజింపబడినది అయిన, వానరాణామ్ =వానరులయొక్క, ఐశ్వర్యమ్=ఐశ్వర్యమును, ప్రాప్తవాన్=పొందినాడు.

తా. వాలి పాలనలో ఉండుటచేత తేలికగా పొంద శక్యము కాని, లోకములో గౌరవింపబడిన వానరరాజ్యమును, సుగ్రీవుడు ఈమె మూలముననే కదా పొందగలిగినాడు. 11

మూ. సాగరశ్చ మయా క్రాన్తః శ్రీమాన్ నదనదీపతిః,
అస్యా హేతో ర్విశాలాక్ష్యాః పురీ చేయమవేక్షితా. 12

ప్ర. అ. విశాలాక్ష్యాః = విశాలము లైన నేత్రములు గల, అస్యాః హేతోః = ఈమెకొరకే, మయా = నాచేత, నదనదీపతిః = పశ్చిమము వైపు ప్రవహించు నదములకు, తూర్పు వైపు ప్రవహించు నదులకు ప్రభు వైన, సాగరశ్చ = సముద్రము, క్రాన్తః = దాటబడినది. ఇయమ్ = ఈ, పురీ చ = పట్టణము కూడ, అవేక్షితా = చూడబడినది.

తా. నేను ఈమెకోసమే కదా నదములకు, నదులకు ప్రభు వైన సాగరమును దాటివచ్చి ఈ లంకాపురమును చూచినాను. 12

మూ. యది రామః సముద్రాన్తాం మేదినీం పరివర్తయేత్,
అస్యాః కృతే జగచ్చాపి యుక్త మిత్యేవ మే మతిః. 13

ప్ర. అ. రామః = రాముడు, అస్యాః కృతే = ఈమె నిమిత్తమై, సముద్రాన్తామ్ = సముద్రము అంతముగా గల, మేదినీమ్ = ఈ భూమిని, జగచ్చాపి = జగత్తును అంతనూ కూడ, పరివర్తయేద్యది = తలక్రిందులు చేసినను, యుక్తమిత్యేవ = యుక్తమే అని, మే = నాయొక్క, మతిః = అభిప్రాయము.

తా. రాముడు ఈ సీతకోసమై సముద్రమువరకు వ్యాపించిన భూమినే కాదు జగత్తునంతనూ తలక్రిందు చేసినా యుక్తమే అని నా అభిప్రాయము. 13

మూ. రాజ్యం వా త్రిషు లోకేషు సీతా వా జనకాత్మజా.
త్రైలోక్యరాజ్యం సకలం సీతాయా నాప్నుయాత్కలామ్.

ప్ర. అ. త్రిషు = మూడు, లోకేషు = లోకములయందు, (పైన). రాజ్యం వా = రాజ్యమూ, జనకాత్మజా = జనకుని కుమార్తె యైన, సీతా వా = సీతయూ అన్నచో, సకలమ్ = సమస్త మైన, త్రైలోక్యరాజ్యమ్ = త్రిలోకముల రాజ్యము,

సీతాయాః = సీతయొక్క, కలామ్ = పదహారవభాగమును కూడ. నాప్నుయాత్ = పొందదు.

తా. మూడు లోకముల పైన అధికారము గొప్పదా జనకుని కూతు రైన సీత గొప్పదా అని చూచినచో, మూడు లోకములపై రాజ్యాధికారము సీతలో పదహారవ పాలుకు కూడా సరిరాదు. 14

మూ. ఇయం సా ధర్మశీలస్య మైథిలస్య మహాత్మనః,
సుతా జనకరాజస్య సీతా భర్తృదృఢవ్రతా. 15
ఉత్థితా మేదినీం భిత్త్వా క్షేత్రే హలముఖక్షతే,
పద్మరేణునిభైః కీర్ణా శుభైః కేదారపాంసుభిః. 16

ప్ర. అ. ఇయమ్ = ఈమె, క్షేత్రే = యజ్ఞభూమి, హలముఖక్షతే = నాగలి కొనచే చీల్చబడిన దగుచుండగా, పద్మరేణునిభైః = పద్మపరాగములతో సమానము లైన, శుభైః = మంగళకరము లైన, కేదారపాంసుభిః = ఆ పొలము లోని పరాగములచేత, కీర్ణా = వ్యాపింపబడినదై, మేదినీమ్ = భూమిని, భిత్త్వా = భేదించుకొని, ఉత్థితా = లేచినది, ధర్మశీలస్య = ధర్మస్వభావుడు, మహాత్మనః = మహాత్ముడు, మైథిలస్య = మిథిలాధీశుడు అయిన, జనకరాజస్య = జనకమహారాజుయొక్క, సుతా = కుమార్తెయూ, భర్తృదృఢవ్రతా = భర్త విషయమున దృఢ మైన పాతివ్రత్యవ్రతము కలదీ అయిన, సా = ఆ, సీతా = సీత.

తా. యజ్ఞభూమిని నాగలితో దున్నుచున్నప్పుడు, పద్మపరాగము వంటి మంగళకరము లైన పరాగములచే కప్పబడిన శరీరముతో ఆ భూమిని భేదించుకొని బైటకు వచ్చినదీ, ధార్మికుడూ, మిథిలాధిపతీ, మహాత్ముడూ అయిన జనకమహారాజు పుత్రికా, దృఢ మైన పాతివ్రత్యధర్మము కలదీ అయిన ఆ సీత ఈమెయే. 15, 16

మూ. విక్రాన్తస్యార్యశీలస్య సంయుగేష్వనివర్తినః,
స్నుషా దశరథస్యైషా జ్యేష్ఠా రాజ్ఞో యశస్వినః. 17

ప్ర. అ. విక్రాన్తస్య = పరాక్రమవంతుడు, ఆర్యశీలస్య = పూజింపదగిన శీలము గలవాడు, సంయుగేషు = యుద్ధములయందు, అనివర్తినః =

మరలనివాడు అయిన, రాజ్ఞః = రాజైన, దశరథస్య = దశరథునియొక్క, యశ
స్వినీ = కీర్తి గల, జ్యేష్ఠా = జ్యేష్ఠ రాలైన, స్నుషా = కోడలు, ఏషా =
ఈమెయే.

తా. పరాక్రమవంతుడు, పూజింపదగిన శీలము కలవాడు, యుద్ధము
నందు వెనుకకు తిరగనివాడు అయిన దశరథమహారాజునకు కీర్తిమంతురాలైన
పెద్దకోడలు ఈమెయే.

మూ. ధర్మజ్ఞస్య కృతజ్ఞస్య రామస్య విదితాత్మనః,
ఇయం సా దయితా భార్యా రాక్షసీవశమాగతా. 18

ప్ర. అ. ధర్మజ్ఞస్య = ధర్మములు తెలిసినవాడూ, కృతజ్ఞస్య = కృత
జ్ఞుడూ, విదితాత్మనః = ప్రసిద్ధమైన బుద్ధి కలవాడూ అయిన, రామస్య =
రామునియొక్క, దయితా = ప్రియురాలైన, భార్యా = భార్య యైన, ఇయమ్ =
ఈమె, రాక్షసీవశమ్ = రాక్షసస్త్రీల వశమును, ఆగతా = పొందినది.

తా. ధర్మములు తెలిసినవాడూ, కృతజ్ఞుడూ, బుద్ధిమంతుడుగా ప్రసిద్ధి
పొందినవాడూ అయిన రామునకు ఇష్టురాలైన భార్యయైన ఈ సీత రాక్షస
స్త్రీలకు వశమైనది కదా! 18

మూ. సర్వాన్ భోగాన్ పరిత్యజ్య భర్తృస్నేహబలాత్కృతా,
అచిన్తయిత్వా దుఃఖాని ప్రవిష్టా నిర్జనం వనమ్. 19

సంతుష్టా ఫలమూలేన భర్తృశుశ్రూషణే రతా,
యా పరాం భజతే ప్రీతిం వనేఽపి భవనే యథా. 20

సేయం కనకవర్ణాఙ్గీ నిత్యం సుస్మితభాషిణీ,
సహతే యాతనామేతామనర్థానామభాగినీ. 21

ప్ర. అ. యా = ఏ సీత, సర్వాన్ = సమస్తమైన, భోగాన్ = భోగము
లను, పరిత్యజ్య = విడచి, భర్తృస్నేహబలాత్కృతా = భర్తయందలి ప్రేమచేత,
బలాత్కరింపబడినదై, దుఃఖాని = దుఃఖములను, అచిన్తయిత్వా = లెక్కచేయక,
నిర్జనమ్ = జనులు లేని, వనమ్ = వనమును, ప్రవిష్టా = ప్రవేశించినదో, ఫలమూ

లేన = ఫలమూలములతో, సంతుష్టా = సంతోషించినదై, భర్తృశుశ్రూషణే = భర్తను సేవించుటయందు, రతా = ఆసక్తురాలో, వనేఽపి = వనమునందు కూడ, భవనే యథా = గృహమునందు వలె, పరామ్ = ఉత్తమ మైన, ప్రీతిమ్ = సంతోషమును, లభతే = పొందుచున్నదో, కనకవర్ణాంగీ = బంగారు రాయితో కూడిన శరీరము గలదీ, నిత్యమ్ = ఎల్లప్పుడు, సుస్మితభాషిణీ = మంచి చిరునవ్వుతో మాటలాడునదీ, అనర్థానామ్ = ఆపదలకు, అభాగినీ = తగనిదీ, అయిన, సా ఇయమ్ = అట్టి ఈ సీత, ఏతామ్ = ఈ, యాతనామ్ = బాధను, సహతే = సహించుచున్నది.

తా. భర్తపై ఉన్న అసాధారణ మైన ప్రేమచేత ఈమె సమస్తభోగములను విడచి, కష్టములకు లెక్కచేయక నిర్జనవనములో ప్రవేశించినది. భర్తకు సేవ చేయుటయందు మాత్రమే ఆసక్తి కలదై, ఫలములతోను, దుంపలతోను సంతుష్టి చెందుచు, వనములో కూడ భవనములో వలె గొప్ప సంతోషమును పొందుచున్నది. అట్టి ఆపదలు ఈమెకు రావలసినవి కావు. బంగారు వన్నె శరీరము గలదీ, ఎల్లప్పుడూ చిరునవ్వుతో మాటలాడునదీ అయిన అట్టి ఈ సీత అట్టి బాధలు అనుభవించుచున్నది. 19, 20, 21

మూ. ఇమాం తు శీలసంపన్నాం ద్రష్టుమర్హతి రాఘవః,
రావణేన ప్రమథితాం ప్రపామివ పిపాసితః. 22

ప్ర. అ. రాఘవః = రాముడు, శీలసంపన్నామ్ = ఉత్తమశీలముతో కూడినదీ, రావణేన = రావణునిచేత, ప్రమథితామ్ = పీడింపబడినదీ అయిన, ఇమామ్ = ఈమెను, పిపాసితః = దప్పికొన్నవాడు, ప్రపామివ = చలివెందలిని వలె, ద్రష్టుమ్ = చూచుటకు, అర్హతి = తగియున్నాడు.

తా. రావణుడు ఇంతబాధ పెట్టినా తన ఉత్తమ శీలమును విడువని ఈ సీతను రాముడు చూచినచో, దప్పికొన్నవాడు చలివెందలి కనబడినచో పరమానందభరితు డైనట్లు, పరమానందభరితు డగును. 22

మూ. అస్యా నూనం పునర్లాభాద్రాఘవః ప్రీతిమేష్యతి,
రాజా రాజ్యపరిభ్రష్టః పునః ప్రాప్యేవ మేదినీమ్.

ప్ర. అ. రాఘవః = రాముడు, పునః = తిరిగి, అస్యాః = ఈమెయొక్క,

లాభాత్ = లాభమువలన, రాజ్యపరిభ్రష్టః = రాజ్యభ్రష్టు డైన, రాజా = రాజు, మేదినీమ్ = భూమిని, పునః = మరల, ప్రాప్యేవ = పొంది వలె, నూనమ్ = తప్పక, ప్రీతిమ్ = ఆనందమును, ప్రేష్యతి = పొందగలడు.

తా. ఈమె మరల లభించుటచేత రాముడు రాజ్యభ్రష్టుడైన రాజు మరల తన రాజ్యమును పొందినపుడు సంతోషించి నట్లు తప్పక సంతోషించును. 23

మూ. కామభోగైః పరిత్యక్తా హీనా బన్ధుజనేన చ,
ధారయత్యాత్మనో దేహం తత్సమాగమకాఙ్క్షిణీ 24

ప్ర. అ. కామభోగైః = కోరికల భోగములుచే, పరిత్యక్తా = విడువబడి నది, బన్ధుజనేన చ = బంధుజనముతో కూడ, హీనా = దూన్యురాలూ అయిన ఈ సీత, తత్సమాగమకాఙ్క్షిణీ = ఆ రామునియొక్క సమాగమమును కోరుచు, దేహమ్ = దేహమును, ధారయతి = ధరించుచున్నది.

తా. ఈమెకు ఎట్టి కోరికల భోగములు కూడ లేవు. ఒక్క బంధువు కూడ దగ్గర లేడు. అయినను ఎప్పటికైన రాముని సమాగమము కలుగు నను ఆశతో ప్రాణములు విడువకుండ ఉన్నది. 24

మూ. నైషా పశ్యతి రాక్షస్యో నేమాన్ పుష్పఫలద్రుమాన్,
ఏకస్థహృదయా నూనం రామమేవానుపశ్యతి. 25

ప్ర. అ. ఏషా = ఈమె, రాక్షస్యః = రాక్షసస్త్రీలను, న పశ్యతి = చూచుటలేదు. ఇమాన్ = ఈ, పుష్పఫలద్రుమాన్ = పుష్పవృక్షములను, ఫలవృక్షములను, న = చూచుటలేదు. ఏకస్థహృదయా = రామునియందు ఒక్కని యందే నిలచిన హృదయము కలదై, రామమేవ = రాముని మాత్రమే, అనుపశ్యతి = ధ్యానించు చున్నది. నూనమ్ = నిశ్చయము.

తా. ఈమె ప్రక్కనే ఉన్న రాక్షసస్త్రీలను గాని, పుష్పవృక్షములను గాని, ఫలవృక్షములను గాని చూచుటలేదు. ఏకాగ్రమైన చిత్తముతో రామమూర్తి మాత్రమే ధ్యానించుచున్నది. సందేహము లేదు. 25

మూ. భర్తా నామ పరం నార్యా భూషణం భూషణాదపి,
ఏషా తు రహితా తేన భూషణార్హా న శోభతే. 26

ప్ర. అ. భర్తా నామ = భర్త అనగా, నార్యాః = స్త్రీకి, భూషణాదపి = అలంకారముకంటె కూడ, పరమ్ = శ్రేష్ఠ మైన, భూషణమ్ = అలంకారము. భూషణార్హా = అలంకారములకు తగిన, ఏషా తు = ఈ సీత యైతే, తేన = ఆ భర్తతో, రహితా = శూన్యురాలై, న శోభతే = శోభించుట లేదు.

తా. స్త్రీకి భర్త అనగా సువర్ణరత్నాద్యలంకారములకంటె కూడ శ్రేష్ఠ మైన అలంకారము. అలంకారములు ధరింపదగిన ఈ సీత భర్త అను ఆ అలంకారము లేకపోవుటచేత శోభించుట లేదు. 26

మూ. దుష్కరం కురుతే రామో హీనో యదనయా ప్రభుః,
ధారయత్యాత్మనో దేహం న దుఃఖేనావసీదతి. 27

ప్ర. అ. రామః = రాముడు, అనయా = ఈమెతో, హీనః = శూన్యుడైనను, ఆత్మనః = తనయొక్క, దేహమ్ = దేహమును, ధారయతి ఇతి యత్ = ధరించి ఉన్నాడు అనునది ఏది కలదో, దుఃఖేన = దుఃఖముచేత, నావసీదతి ఇతి యత్ = క్రుంగిపోకున్నా డనునది ఏది కలదో, ప్రభుః = ఆ రామప్రభువు, దుష్కరమ్ = చేయ శక్యము కాని పనిని, కురుతే = చేయుచున్నాడు

తా. ఈమె అపహరింపబడిన తరవాత కూడ రాముడు దుఃఖముతో నశించకుండా జీవించి ఉన్నా డనగా నిజముగా ఆ రామప్రభువు ఎవ్వరూ చేయలేని పని చేయుచున్నాడు. 27

మూ. ఇమామసితకేశాన్తాం శతపత్రనిభేక్షణామ్,
సుఖార్హాం దుఃఖితాం దృష్ట్వా మమాపి వ్యథితం మనః.

ప్ర. అ. అసితకేశాన్తామ్ = నల్లని కేశాంతములు కలదీ, శతపత్రనిభేక్షణామ్ = తామరపూవుల వంటి నేత్రములు కలదీ, సుఖార్హామ్ = సుఖములకు తగినదీ అయిన, ఇమామ్ = ఈమెను, దుఃఖితామ్ = దుఃఖించుచున్నదానినిగా, దృష్ట్వా = చూచి, మమ = నాయొక్క, మనః అపి = మనస్సు కూడ, వ్యథితమ్ = దుఃఖపడుచున్నది.

తా. నల్లని కేశములు, పద్మపత్రముల వంటి నేత్రములు గల ఈమె సుఖములను అనుభవించుటకే యుక్తము. అట్టి ఈమెకు కూడ కలిగిన ఈ

కష్టము చూచి, ఈమెతో ఎట్టి సంబంధమూ లేని మధ్యస్థుడ నైన నా మనస్సు కూడ బాధ పడుచున్నది. 28

మూ. క్షితిక్షమా పుష్కరసన్నిభాక్షీ
యా రక్షితా రాఘవలక్ష్మణాభ్యామ్,
సా రాక్షసీభిర్వికృతేక్షణాభిః 29
సంరక్ష్యతే సంప్రతి వృక్షమూలే.

ప్ర. అ. క్షితిక్షమా = భూమివంటి ఓర్పు గలదీ, పుష్కరసన్నిభాక్షీ = పద్మములతో సమాన మైన నేత్రములు గలదీ అయిన, యా = ఏ సీత, రాఘవలక్ష్మణాభ్యామ్ = రామలక్ష్మణులచేత, రక్షితా = రక్షింపబడెనిదో, సా = ఆ సీత, వికృతేక్షణాభిః = వికృతము లైన నేత్రములు గల, రాక్షసీభిః = రాక్షసస్త్రీలచేత, సంప్రతి = ఇప్పుడు, వృక్షమూలే = వృక్షమూలమునందు, సంరక్ష్యతే = రక్షింపబడుచున్నది.

ప్ర. అ. భూమి వలె ఓర్పుగలదీ, పద్మములతో సమానము లైన నేత్రములు కలదీ అయిన ఏ సీతను రామలక్ష్మణులు రక్షించుచుండెడివారో ఆమెనే ఇప్పుడు రాక్షసస్త్రీలు వృక్షము మూలమునందు కూర్చుండబెట్టి కావలా కాయుచున్నారు. 29

మూ. హిమహతనలినీవ నష్టశోభా
వ్యసనపరమ్పరయా నిపీడ్యమానా.
సహచరరహితేవ చక్రవాకీ
జనకసుతా కృపణాం దశాం ప్రపన్నా. 30

ప్ర. అ. హిమహతనలినీవ = మంచుచేత కొట్టబడిన పద్మలత వలె, నష్టశోభా = నశించిన శోభ కలదీ, వ్యసనపరమ్పరయా = వ్యసనముల పరంపరచేత, నిపీడ్యమానా = పీడింపబడుచున్నదీ అయిన, జనకసుతా = సీత, సహచరరహితా = సహచరుడు లేని, చక్రవాకీవ = ఆడచక్రవాక పక్షి వలె, కృపణామ్ = దీన మైన, దశామ్ = అవస్థను, ప్రపన్నా = పొందినది.

తా. కష్టములు ఒకదాని తరువాత ఒకటిగా వచ్చి పడి పీడించుచుండగా,

ఈ సీత మంచు దెబ్బ తిన్న తామరపూల తీగ వలె కాంతి కోల్పోయినదై, మగచక్రవాకము ప్రక్క లేని ఆడ చక్రవాక పక్షివలె దాం కోచనీయ మైన అవస్థను పొంది ఉన్నది. 30

మూ. అస్యా హి పుష్పావనతాగ్రశాఖాః
శోకం దృఢం వై జనయన్త్యశోకాః,
హిమవ్యపాయేన చ శీతరశ్మి
రభ్యుత్థితో నైకసహస్రరశ్మిః. 31

ప్ర. అ. పుష్పావనతాగ్రశాఖాః=పుష్పములచేత వంగిన శాఖాగ్రములు గల, అశోకాః=అశోకవృక్షములు, అస్యాః=ఈమెకు, దృఢమ్=అధికముగా, శోకమ్=దుఃఖమును, జనయన్తి=పుట్టించుచున్నవి. హిమవ్యపాయేన=మంచు తొలగిపోవుటచేత, అభ్యుత్థితః=పైకి లేచిన, నైకసహస్రరశ్మిః=అనేక సహస్రముల కిరణములు గల, శీతరశ్మిః చ=చంద్రుడు కూడ, శోకమును కలిగించుచున్నాడు.

తా. పువ్వులతో శాఖాగ్రములు వంగిన అశోకవృక్షములు, మంచు తొలగిపోవుటచే స్పష్టముగా అనేకసహస్రకిరణములతో ప్రకాశించుచున్న చంద్రుడు భర్తృవిరహముతో బాధపడుచున్న ఈమెకు అధికముగా శోకమును కలిగించుచున్నవి. 31

మూ. ఇత్యేవమర్థం కపిరన్వవేక్ష్య
సీతేయమిత్యేవ నివిష్టబుద్ధిః,
సంశ్రిత్య తస్మిన్నిషసాద వృక్షే
బలీ హరీణామృషభస్తరస్వీ. 32

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
షోడశః సర్గః.

ప్ర. అ. బలీ=బలవంతుడూ, హరీణామ్=వానరులలో, ఋషభః=శ్రేష్ఠుడూ, తరస్వీ=వేగవంతుడూ అయిన, కపిః=హనుమంతుడు, ఇత్యేవమ్=ఈ విధముగా, అర్థమ్=విషయమును, అన్వవేక్ష్య=పరిశీలించి, ఇయమ్=

ఈమె, సీతా = సీత, ఇత్యేవ = ఈ విధముగానే, వివిష్టబుద్ధిః = నిశ్చిత మైన బుద్ధి కలవాడై, తస్మిన్ = ఆ, వృక్షే = వృక్షమునందు, సంశ్రిత్య = ఆశ్రయించి, నిషసాద = కూర్చుండెను.

తా. బలవంతుడు, వానరశ్రేష్ఠుడూ, వేగవంతుడూ అయిన హనుమంతుడు అక్కడ నున్న పరిస్థితులను జాగరత్తగా పరిశీలించి, ''ఈమె సీతయే" అని నిశ్చయించుకొని, ఆ వృక్షమునే ఆశ్రయించి దానిపై కూర్చుండెను. ౩౨

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో పదునారవ సర్గ సమాప్తము.

అథ సప్తదశః సర్గః

[భయంకరములైన ఆకారములు గల రాక్షసస్త్రీల మధ్య యున్న సీతను చూచి, సీత కనబడినది కదా అని హనుమంతుడు సంతోషించుట].

మూ. తతః కుముదషణ్డాభో నిర్మలం నిర్మలోదయః,
ప్రజగామ నభశ్చన్ద్రో హంసో నీలమివోదకమ్. 1

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, కుముదషణ్డాభః = కలువల సముదాయము కాంతి వంటి కాంతి గల, నిర్మలోదయః = నిర్మల మైన, ఉదయము గల, చన్ద్రః = చంద్రుడు, హంసః = హంస, నీలమ్ = నీలవర్ణ మైన, ఉదకమ్ ఇవ = ఉదకమును వలె, నిర్మలమ్ = నిర్మల మైన, నభః = ఆకాశమును, ప్రజగామ = పొందెను.

తా. ఇంతలో కలువల సముదాయము వంటి కాంతి గల, ఉదయ సమయమునందే, నిర్మలముగా, నున్న చంద్రుడు, హంస నీలవర్ణ మైన జల ములో ప్రవేశించి నట్లు, నిర్మల మైన ఆకాశములో ప్రవేశించెను. 1

మూ. సాచివ్యమివ కుర్వన్ స ప్రభయా నిర్మలప్రభః,
చన్ద్రమా రశ్మిభిః శీతైః సిషేవే పవనాత్మజమ్. 2

ప్ర. అ. నిర్మలప్రభః = నిర్మల మైన కాంతి గల, సః చన్ద్రమాః = ఆ చంద్రుడు, ప్రభయా = కాంతితో, సాచివ్యమ్ = సాహాయ్యమును, కుర్వన్నివ = చేయుచున్నవాడు వలె, శీతైః = చల్లని, రశ్మిభిః = కిరణములచేత, పవనాత్మజమ్ = హనుమంతుని, సిషేవే = సేవించెను.

తా. నిర్మల మైన కాంతి గల చంద్రుడు, తన కాంతితో హనుమంతునకు సాహాయ్యము చేయుచున్నాడా అన్నట్లు, చల్లని కిరణములచే అతనిని సేవించెను. 2

మూ. స దదర్శ తతః సీతాం పూర్ణచన్ద్రనిభాననామ్,
శోకభారైరివ న్యస్తాం భారైర్నావమివామ్భసి. ౩

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, సః = హనుమంతుడు, పూర్ణచన్ద్రనిభాననామ్ = పూర్ణచంద్రునితో సమాన మైన ముఖము కలదీ, భారైః = భారముల చేత, అమ్భసి = నీటియందు, న్యస్తామ్ = క్రిందికి దిగిపోవు నట్లు చేయబడిన, నావమివ = ఓడ వలె, శోకభారైః = దుఃఖభారములచేత, న్యస్తామ్ = క్రుంగ దీయబడినదీ అయిన, సీతామ్ = సీతను, దదర్శ = చూచెను.

తా. హనుమంతు డపుడు బరువుచే నీటిలో క్రుంగిపోవుచున్న ఓడ వలె శోకభారముచేత క్రుంగిపోవుచున్న, పూర్ణచంద్రుని వంటి ముఖము గల సీతను స్పష్టముగా చూచెను. ౩

మూ. దిదృక్షమాణో వైదేహీం హనుమాన్ మారుతాత్మజః,
స దదర్శావిదూరస్థా రాక్షసీర్ఘోరదర్శనాః,

ఏకాక్షీమేకకర్ణాం చ కర్ణప్రావరణాం తథా,
అకర్ణాం శఙ్కుకర్ణాం చ మస్తకోచ్ఛ్వాసనాసికామ్.

అతికాయోత్తమాఙ్గీం చ తనుదీర్ఘశిరోధరామ్,
ధ్వస్తకేశీం తథాకేశీం కేశకమ్బలధారిణీమ్. ౬

లమ్బకర్ణలలాటాం చ లమ్బోదరపయోధరామ్,
లమ్బోష్ఠీం చుబుకోష్ఠీం చ లమ్బాస్యాం లమ్బజానుకామ్.

హ్రస్వాం దీర్ఘాం తథా కుబ్జాం వికటాం వామనాం తథా,
కరాలాం భుగ్నవక్త్రాం చ పిఙ్గాక్షీం వికృతాననామ్. ౮

ప్ర. అ. వైదేహీమ్ = సీతను, దిదృక్షమాణః = చూడదలచుచున్న, మారుతాత్మజః = వాయుపుత్రు డైన, సః హనుమాన్ = ఆ హనుమంతుడు, అవిదూరస్థాః = సమీపమునందున్న, ఘోరదర్శనాః = భయంకర మైన దర్శనము గల, రాక్షసీః = రాక్షసస్త్రీలను, దదర్శ = చూచెను. ఏకాక్షీమ్ = ఒక కన్ను కల దానిని, ఏకకర్ణాం చ = ఒక చెవిగల దానిని, తథా = మరియు, కర్ణప్రావరణామ్

= చెవులే అచ్ఛాదనము గలదానిని, అకర్ణామ్ = చెవులు లేనిదానిని, శఙ్కు-కర్ణాం చ = శంకువువలె మొనదేరిన చెవులు గల దానిని, మస్తకోచ్ఛ్వాసనాసికామ్ = తలవరకు ఉబ్బిన ముక్కు కలదానిని, అతికాయోత్తమాఙ్గీం చ = శరీరమునకు మించిన చాల పెద్దదైన తల గలదానిని, తనుదీర్ఘశిరోధరామ్ = సన్నని పొడవైన మెడ గల దానిని, ధ్వస్తకేశీమ్ = చెదరిన జుట్టు కల దానిని, తథా = మరియు, అకేశీమ్ = జుట్టు లేని దానిని, కేశకమ్బలధారిణీమ్ = కంబళి వలె అల్లుకొని ఉన్న కేశములు ధరించినదానిని (కేశకంబల మనగా విగ్గు కూడ కావచ్చును). లమ్బకర్ణలలాటాం చ = వ్రేలాడు చున్న చెవులు లలాటము కలదానిని, లమ్బోదరపయోధరామ్ = వ్రేలాడుచున్న పొట్టా స్తనములు కలదానిని, లమ్బౌష్ఠీమ్ = వ్రేలాడుచున్న ముఖము గలదానిని, చుబుకోష్ఠీం చ = గడ్డమునందు పెదవులు కల దానిని, లమ్బాస్యామ్ = వ్రేలాడుచున్న ముఖము కల దానిని, లమ్బజానుకామ్ = వ్రేలాడుచున్న మోకాళ్లు గలదానిని, హ్రస్వామ్ = పొట్టి దానిని, దీర్ఘామ్ = పొడవుగా, ఉన్నదానిని, తథా = మరియు, కుబ్జామ్ = గూను దానిని, వికటామ్ = వంకరగా ఉన్నదానిని, వామనామ్ = పొట్టిదానిని, తథా = మరియు, కరాలామ్ = ఎత్తైన పళ్లు గలదానిని, భుగ్నవక్త్రాం చ = వంకర మూతి కలదానిని, పిఙ్గాక్షీమ్ = పచ్చని కళ్లు గల దానిని, వికృతాననామ్ = = వికారముతో కూడిన ముఖము గల దానిని చూచెను.

౯. వాయుపుత్రుడైన ఆ హనుమంతుడు సీతను చూచుటకై పరిశీలనా దృష్టి అటు వైపు ప్రసరింపచేసెను. అప్పు డాతనికి సీత సమీపమునందు, చూచువారికి భయము కలిగించు రాక్షసస్త్రీలు కనబడిరి. ఒకే కన్ను ఉన్నదీ, ఒకే చెవి ఉన్నదీ, గొడుగుల వంటి చెవు లున్నదీ, చెవులు లేనిదీ, మొనలు దేరిన చెవు లున్నదీ, తలవరకు వ్యాపించిన ముక్కు ఉన్నదీ, దేహమునకు మించిన తల ఉన్నదీ, సన్నగా పొడవుగా ఉన్న కంఠము కలదీ, జుట్టు చెల్లాచెదురుగా ఉన్నదీ, జుట్టు లేనిదీ, కంబళి వలె అల్లుకొని పోయిన జుట్టు కలదీ, వ్రేలాడుచున్న చెవులూ నుదురూ గలదీ, వ్రేలాడుచున్న పొట్టా, స్తనములూ గలదీ, వ్రేలాడుచున్న పెదవులు కలదీ, గడ్డముపైన పెదవులు కలదీ, వ్రేలాడుచున్న మూతి కలదీ, వ్రేలాడుచున్న మోకాళ్లు గలదీ, చాల పొట్టిదీ, చాలా పొడవైనదీ, గూనుదీ, వంకరటింకరగా ఉన్నదీ, మరుగుజ్జూ, ఎత్తుపళ్లదీ, మూతివంకరగా ఉన్నదీ, పచ్చని కళ్లు కలదీ, వికారముగా ఉన్న ముఖముకలది కనబడిరి.

మూ. వికృతాః పిఙ్గలాః కాలీః క్రోధనాః కలహప్రియాః,
కాలాయసమహాశూలకూటముద్గరధారిణీః. 9

వరాహమృగశార్దూలమహిషాజశివాముఖీః,
గజోష్ట్రహయపాదీశ్చ నిఖాతశిరసోఽపరాః. 10

ఏకహస్తైకపాదాశ్చ ఖరకర్ణ్యశ్వకర్ణికాః,
గోకర్ణీర్హస్తికర్ణీశ్చ హరికర్ణీస్తథాపరాః. 11

అనాసా అతినాసాశ్చ తిర్యఙ్నాసా వినాసికాః,
గజసన్నిభనాసాశ్చ లలాటోచ్ఛ్వాసనాసికాః. 12

హస్తిపాదా మహాపాదా గోపాదాః పాదచూలికాః,
అతిమాత్రశిరోగ్రీవా అతిమాత్రకుచోదరీః. 13

అతిమాత్రాస్యనేత్రాశ్చ దీర్ఘజిహ్వానఖాస్తథా,
అజాముఖీర్హస్తిముఖీర్గోముఖీః సూకరీముఖీః. 14

హయోష్ట్రఖరవక్త్రాశ్చ రాక్షసీర్ఘోరదర్శనాః,
శూలముద్గరహస్తాశ్చ క్రోధనాః కలహప్రియాః. 15

కరాలా ధూమ్రకేశీశ్చ రాక్షసీర్వికృతాననాః,
పిబన్తీః సతతం పానం సదా మాంససురాప్రియాః. 16

మాంసశోణితదిగ్ధాఙ్గీర్మాంసశోణితభోజనాః,
తా దదర్శ కపిశ్రేష్ఠో రోమహర్షణదర్శనాః. 17

స్కన్ధవన్తముపాసీనాః పరివార్య వనస్పతిమ్.

ప్ర. అ. వికృతాః = వికారముగా నున్నవాళ్లును, పిఙ్గలాః = పచ్చని వాళ్లును, కాలీః = నల్లనివాళ్లును, క్రోధనాః = కోపస్వభావం కలవాళ్లును, కలహప్రియాః = కలహము ఇష్ట మైనవాళ్లును, కాలాయసమహాశూల కూటముద్గర ధారిణీః = ఇనుమువికార మైన పెద్ద శూలములను, గూటములను, ముద్గరము

కను ధరించినవాళ్లనూ, వరాహమృగశార్దూలమహిషాజశివాముఖీః = పందులు, లేళ్ళు, పులులు, దున్నపోతులు, మేకపోతులు, ఆడనక్కలు. వీటి ముఖముల వంటి ముఖములు కలవాళ్లనూ, గజోష్ట్రహయపాదీశ్చ = ఏనుగులు, ఒంటెలు, గుఱ్ఱములు. వీటి పాదముల వంటి పాదములు కలవాళ్ళనూ, నిఖాతశిరసః = కదించుకొనిపోయిన తలలు గల, అపరాః = మరికొందరినీ, ఏకహస్తైకపాదాశ్చ = ఒకే చెయ్యి కలవాళ్ళనూ, ఒకే పాదము కలవాళ్లనూ, ఖరకర్ణ్యశ్వకర్ణికాః = గాడిదచెవులవాళ్లనూ, గుఱ్ఱపుచెవులవాళ్ళనూ, గోకర్ణీః = ఆవు చెవులవాళ్లనూ, హస్తికర్ణీశ్చ = ఏనుగచెవులవాళ్లను, తథా = మరియు, హరికర్ణీః = కోతిచెవుల వాళ్లైన, అపరాః = మరికొందరినీ, అనాసాః = ముక్కు లేనివాళ్ళనూ, అతినాసాశ్చ = పెద్దముక్కువాళ్ళనూ, తిర్యఙ్నాసాః = అడ్డం ముక్కువాళ్ళనూ, వినాసికాః = వంకరముక్కువాళ్లనూ, గజసన్నిభనాసాశ్చ = ఏనుగముక్కు వంటి ముక్కు కలవాళ్లనూ, లలాటోచ్ఛ్వాసనాసికాః = లలాటమువరకు వ్యాపించిన ముక్కు కలవాళ్లనూ, హస్తిపాదాః = ఏనుగపాదముల వంటి పాదములు కలవాళ్లనూ, మహాపాదాః = పెద్ద పాదముల వాళ్లనూ, గోపాదాః = ఆవు పాదముల వాళ్లనూ, పాదచూళికాః = పాదాల మీద జుట్టు కలవాళ్ళనూ, అతిమాత్రశిరోగ్రీవాః = పెద్ద తలలో కంఠములు కలవాళ్లను, అతిమాత్రకుచోదరీః = పెద్ద కుచములు పొట్టలు కలవాళ్లను, అతిమాత్రాస్యనేత్రాశ్చ = పెద్ద నోళ్ళు కళ్లు కలవాళ్ళను, దీర్ఘజిహ్వానఖాః = పొడవైన నాలుకలు గోళ్లు కలవాళ్ళను, తథా = మరియు, అజాముఖీః = ఆడమేక ముఖము వంటి ముఖము కలవాళ్లనూ, హస్తిముఖీః = ఏనుగుల ముఖము వంటి ముఖము కలవాళ్లనూ, గోముఖీః = ఆవుముఖము వంటి ముఖము కలవాళ్లనూ, సూకరీముఖీః = ఆడపంది ముఖము వంటి ముఖము కలవాళ్లను, హయోష్ట్రఖరవక్త్రాశ్చ = గుఱ్ఱములు, ఒంటెలు, గాడిదలు. వీటి ముఖముల వంటి ముఖములు కలవాళ్లను, ఘోరదర్శనాః = ఘోర మైన దర్శనముగల, రాక్షసీః = రాక్షసస్త్రీలను, (చూచెను). శూలముద్గరహస్తాశ్చ = శూలములు, ముద్గరములు హస్తములందు కలవారూ, క్రోధనాః = కోపము కలవాళ్లూ, కలహప్రియాః = కలహము ప్రియముగ కలవాళ్లూ, కరాళాః = ఎత్తుపళ్లు కలవాళ్లు, ధూమ్రకేశీశ్చ = పొగరంగు జుట్టులు కలవాళ్ళు, వికృతాననాః = వికృతము లైన ముఖములు కలవాళ్ళు, సతతమ్ = ఎల్లప్పుడు, పానమ్ = మద్యమును, పిబన్తీః = త్రాగుతున్నవాళ్ళు, సదా = ఎల్లప్పుడూ, మాంససురాప్రియాః = మాంసముతోకూడిన కల్లు ఇష్టముగా కలవాళ్ళు, మాంసశోణితదిగ్ధాఙ్గీః =

మాంసముచేత, రక్తముచేత పూయబడిన శరీరము కలవాళ్ళు, మాంసశోణిత భోజనాః=మాంసము రక్తము ఆహారముగా కలవాళ్ళు, రోమహర్షణదర్శనాః= గగుర్పాటు కలిగించే దర్శనముకలవాళ్ళు, స్కన్ధవన్తమ్ = పెద్ద ప్రాను గల, వనస్పతిమ్ = మహావృక్షమును, పరివార్య = చుట్టి, ఉపాసీనాః = కూర్చున్న వాళ్ళు అయిన, తాః = ఆ, రాక్షసీః = రాక్షసస్త్రీలను, కపిశ్రేష్ఠః = హనుమంతుడు, దదర్శ = చూచెను.

తా. హనుమంతుడు వికృతము లైన ఆకారములతో, పచ్చగాను, నల్లగాను ఉన్న, కోపస్వభావము కలవారూ, కలహించే స్వభావము కలవారూ అయిన రాక్షసస్త్రీలను చూచెను. వాళ్లు ఇనుముతో చేసిన పెద్ద శూలములు, గూటములు, ముద్గరములు ధరించి ఉండిరి. వాళ్ల ముఖములు, పందులు, లేళ్ళు, పులులు, దున్నపోతులు, మేకపోతులు, ఆడనక్కలు—వీటి ముఖముల వలె ఉండెను. వాళ్ల పాదములు, ఏనుగులు, ఒంటెలు, గుఱ్ఱములు—వీటి పాదముల వలె ఉండెను. కొందరి తలలు గుండెలలోనికి దించుకొనిపోయి ఉండెను. ఒంటి చేతులవాళ్ళు, ఒంటి కాళ్లవాళ్ళు, గాడిద చెవులవాళ్ళు, గుఱ్ఱపు చెవులవాళ్ళు, ఆవుచెవుల వాళ్ళు, ఏనుగ చెవులవాళ్ళు, కోతిచెవులవాళ్ళు, ముక్కు లేని వాళ్ళు, పెద్ద ముక్కువాళ్ళు, అడ్డంముక్కువాళ్ళు, వంకరముక్కువాళ్ళు, ఏనుగముక్కువాళ్ళు, నుదుటివరకు వ్యాపించిన ముక్కు లున్నవాళ్ళు, ఏనుగపాదాలవాళ్ళు, పెద్దపాదాలవాళ్ళు, ఎద్దుపాదాలవాళ్ళు, పాదాలపైన జుట్టు ఉన్నవాళ్ళు, పెద్దతలలవాళ్ళు, పొడవు కంఠాలవాళ్ళు, పెద్దచన్నుల వాళ్ళు, గూన కడుపువాళ్ళు, పెద్దమూతులవాళ్ళు, పెద్ద కళ్లవాళ్ళు, పొడవు నాలుకలవాళ్ళు, పొడవు గోళ్లవాళ్ళు, ఉండిరి. ఆ రాక్షసస్త్రీలు, ఆడమేకలు, ఏనుగులు, ఎద్దులు, ఆడపందులు, గుఱ్ఱములు, ఒంటెలు, గాడిదలు-వీటి ముఖములవంటి ముఖములతో చూచేవారికి భయముకలుగునట్లు ఉండిరి. కోప స్వభావము కల వాళ్లు, కలహప్రియులు అయిన ఆ రాక్షసస్త్రీలు కోరలతో వికారముగా ఉన్న ముఖాలతో, పొగరంగు జుట్టుతో, భయము కలిగించుచు, చేతులలో శూలములు, ముద్గరములు ధరించి ఉండిరి. వాళ్లకు మాంసముతో కూడిన కల్లు చాలా ఇష్టము. నిరంతరము మద్యపానము చేయుచుండిరి. మాంసము, రక్తము వాళ్లకు ఆహార మగుటచే వాళ్ల శరీరములపై మాంస రక్తములు కారిపడి పూసినట్లుండెను. చూచేవారికి గగుర్పాటు కలిగించే ఆ రాక్షసస్త్రీలు వికారం మైన మాను గల ఆ మహావృక్షము చుట్టూ కూర్చుండిరి.

మూ. తస్యాధస్తాచ్చ తాం దేవీం రాజపుత్రీమనిన్దితామ్, 18
లక్షయామాస లక్ష్మీవాన్ హనుమాన్ జనకాత్మజామ్.

ప్ర. అ. లక్ష్మీవాన్ = మంచి శోభ గల, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, తస్య = ఆ వృక్షముయొక్క, అధస్తాత్ = క్రింద, రాజపుత్రీమ్ = రాజకుమారి, జనకాత్మజామ్ = జనకుని కూతురు, అనిన్దితామ్ = నిందింపబడనిదీ అయిన, తాం దేవీమ్ = ఆ సీతాదేవిని, లక్షయామాస = చూచెను.

తా. అధిక మైన కాంతి గల హనుమంతుడు, ఆ వృక్షముక్రింద, రాజపుత్రి, జనకుని కూతురు, దోషములు లేనిది అయిన ఆ సీతాదేవిని చూచెను. 18

మూ. నిష్ప్రభాం శోకసన్తప్తాం మలసంకులమూర్ధజామ్, 19
క్షీణపుణ్యాం చ్యుతాం భూమౌ తారాం నిపతితామివ.

(ఇది మొదట 22 1/2 శ్లోకం వరకు ఉన్న నాలుగు శ్లోకాలలో ద్వితీయాంతము లన్నీ 18 వ శ్లోకంలోని 'దేవీమ్' అన్నదానికి విశేషణములు).

ప్ర. అ. నిష్ప్రభామ్ = కాంతి లేనిదీ, శోకసన్తప్తామ్ = శోకముచేత తపింపచేయబడినదీ, మలసంకులమూర్ధజామ్ = మురికితో వ్యాకుల మైన కేశములు గలదీ, క్షీణపుణ్యామ్ = క్షీణించిన పుణ్యము గలదై, చ్యుతామ్ = స్వర్గమునుండి జారిన, భూమౌ = భూమిమీద, నిపతితామ్ = పడిన, తారామివ = నక్షత్రము వలె ఉన్నదీ (అయిన దేవిని చూచెను).

తా. దుఃఖపీడితురాలై, కాంతి కోల్పోయి, మురికితో నిండిన కేశములు గల ఆ సీతాదేవి పుణ్యము క్షీణించగా, స్వర్గభ్రష్ట మై భూమిపై పడిపోయిన నక్షత్రము వలె ఉండెను. 19

మూ. చారిత్రవ్యపదేశాఢ్యాం భర్తృదర్శనదుర్గతామ్, 20
భూషణైరుత్తమైర్హీనాం భర్తృవాత్సల్యభూషణామ్.

ప్ర. అ. చారిత్రవ్యపదేశాఢ్యామ్ = సచ్చరిత మను విశేషముచే ఐశ్వర్యవంతురాలు, భర్తృదర్శనదుర్గతామ్ = భర్త దర్శనము విషయమున దరిద్రురాలు, ఉత్తమైః = ఉత్తమము లైన, భూషణైః = అలంకారములతో, హీనామ్ = శూన్యురాలు, భర్తృవాత్సల్య భూషణామ్ = భర్తయొక్క ప్రేమయే

తా. "ఈమె ఉత్తమశీలము కలది" అను ప్రసిద్ధి అనే గొప్ప ఐశ్వర్యము తో ఒప్పుచున్న ఆ సీతాదేవి భర్తృదర్శనము విషయమున దరిద్రురాలై (భర్త దర్శనము లేనిదై) ఉండెను. ఉత్తమభూషణము లేవీ లేని ఆమెకు భర్తృప్రేమ ఒక్కటే భూషణముగా ఉండెను. 20

మూ. రాక్షసాధిపసంరుద్ధాం బన్ధుభిశ్చ వినా కృతామ్, 21
వియూథాం సింహసంరుద్ధాం బద్ధాం గజవధూమివ.

ప్ర. అ. రాక్షసాధిపసంరుద్ధామ్ = రావణునిచేత బంధింపబడినదై, బన్ధుభిః వినా చ = బంధువులు లేకుండా కూడ, కృతామ్ = చేయబడినదీ, వియూథామ్ = గుంపు లేనిదీ, సింహసంరుద్ధామ్ = సింహముచేత అడ్డగింపబడినదీ, బద్ధామ్ = బంధింపబడినదీ అయిన, గజవధూమివ = ఆడ ఏనుగ వలె ఉన్నదీ (అయిన దేవిని చూచెను)

తా. రావణునిచే బద్ధురాలై బంధువులకు దూరము చేయబడిన ఆ సీతాదేవి సింహముచేత అడ్డగింపబడినదై గుంపునుండి విడిపోయి, బంధింపబడిన ఆడ ఏనుగ వలె ఉండెను. 21

మూ. చన్ద్రరేఖాం పయోదాన్తే శారదాభ్రైరివావృతామ్, 22
క్లిష్టరూపామసంస్పర్శాదయుక్తామివ వల్లకీమ్.

ప్ర. అ. పయోదాన్తే = వర్షాకాలాంతమునందు, శారదాభ్రైః = శరత్కాల మేఘములచేత, ఆవృతామ్ = కప్పబడిన, చన్ద్రరేఖామివ = చంద్రరేఖ వలె ఉన్నదీ, అసంస్పర్శాత్ = సంస్కారము లేకపోవుటవలన, క్లిష్టరూపామ్ = కాంతి విహీనమైన రూపము కలదీ, అయుక్తామ్ = తీగలు సరిచేయని, వల్లకీమివ = వీణ వలె ఉన్నదీ (అయిన దేవిని చూచెను).

తా. ఆ సీతాదేవి వర్షాకాలము గడచిన క్రొత్త దివసములలో శరత్కాల మేఘములు ఆవరించిన చంద్రరేఖ వలె ఉండెను. స్నానాదిశరీరసంస్కారములు లేకపోవుటచే ఆమె రూపము కాంతి తగ్గి ఉండెను. ఆమె తీగలు సారించని వీణ వలె ఉండెను. 22

మూ. సీతాం భర్తృవశే యుక్తామయుక్తాం రాక్షసీవశే, 23
అశోకవనికామధ్యే శోకసాగరమాప్లుతామ్.

తాభిః పరివృతాం తత్ర సగ్రహామివ రోహిణీమ్, 24
దదర్శ హనుమాన్ దేవీం లతామకుసుమామివ.

ప్ర. అ. హనుమాన్ = హనుమంతుడు, భర్తృవశే=భర్త వశమునందు, యుక్తామ్ = ఉండుటకు తగినదీ, రాక్షసీవశే = రాక్షసస్త్రీల వశమునందు, అయుక్తామ్=ఉండ దగనిదీ, అశోకవనికామధ్యే = అశోకవనమధ్యమునందు, శోకసాగరమ్=శోకసముద్రమును, ఆప్లుతామ్=మునిగినదీ, తత్ర = అక్కడ, తాభిః=ఆ రాక్షసస్త్రీలచే, పరివృతామ్=చుట్టుకొనబడినది, సగ్రహామ్=గ్రహములతో కూడిన, రోహిణీమివ = రోహిణి వలె ఉన్నదీ, అకుసుమామ్=పుష్పములు లేని, లతామివ = లత వలె ఉన్నదీ అయిన, దేవీమ్ = దేవి యైన, సీతామ్ = సీతను, దదర్శ=చూచెను.

తా. భర్త దగ్గర ఉండ వలసిన సీతాదేవి ఆ విధముగా రాక్షసస్త్రీల వశమునందుండ దగినది కాదు. అశోకవనమధ్యములో శోకసాగరములో మునిగి యున్నది. ఆ రాక్షసస్త్రీ లందరూ చుట్టూ ఉండుటచే ఆమె గ్రహముల మధ్య నున్న రోహిణి వలె ఉండెను. పుష్పములు లేని లత వలె ఉండెను. అట్టి సీతాదేవిని హనుమంతుడు చూచెను. 23,24

మూ. సా మలేన చ దిగ్ధాఙ్గీ వపుషా చాప్యలంకృతా, 25
మృణాలీ పఙ్కదిగ్ధేవ విభాతి న విభాతి చ.

ప్ర. అ. మలేన = మురికిచేత, దిగ్ధాఙ్గీ = పూయబడిన శరీరము కలదీ, వపుషా చాపి = దేహము చేత, అలంకృతా = అలంకరించబడినదీ అయిన, సా= ఆ సీతాదేవి, పఙ్కదిగ్ధా = బురద చేత పూయబడిన, మృణాలీవ = తామరతూడు వలె, విభాతి = ప్రకాశించుచుండెను; న విభాతి చ = ప్రకాశించకుండెను కూడ.

తా. శరీర మంతా మాలిన్యముతో నిండి యున్నను ఆమె సహజశరీర సౌందర్యము కనబడుచునే ఉండెను. అందుచేత ఆమె బురద పూసిన తామర తూడు వలె ప్రకాశించుచు, ప్రకాశించక ఉండెను. 25

మూ. మలినేన తు వస్త్రేణ పరిక్లిష్టేన భామినీమ్, 26
సంవృతాం మృగశాబాక్షీం దదర్శ హనుమాన్ కపిః.

తాం దేవీం దీనవదనామదీనాం భర్తృతేజసా, 27
రక్షితాం స్వేన శీలేన సీతామసితలోచనామ్.

ప్ర. అ. కపిః = వానరుడైన, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, పరిక్లిష్టేన = నలిగిపోయిన, మలినేన = మలినమైన, వస్త్రేణ = వస్త్రముచేత, సంవృతామ్ = చుట్టబడినది, మృగశాబాక్షీమ్ = లేడి పిల్ల నేత్రముల వంటి నేత్రములు కలదీ, దీనవదనామ్ = దీనమైన ముఖము గలదీ, భర్తృతేజసా = భర్తయొక్క తేజస్సుచేత, అదీనామ్ = దైన్యము లేనిదీ, స్వేన = తనసంబంధమైన, శీలేన = శీలముచేత, రక్షితామ్ = రక్షింపబడినదీ, అసితలోచనామ్ = నల్లని నేత్రములు కలదీ, భామినీమ్ = అత్యుత్తమమైన సౌందర్యము కలదీ, అయిన, తామ్ = ఆ, దేవీం సీతామ్ = సీతాదేవిని, దదర్శ = చూచెను.

తా. లోకోత్తరసౌందర్యవతి యైన ఆ సీతాదేవి నలిగి, మాసిపోయిన వస్త్రమును చుట్టబెట్టుకొని ఉండెను. లేడిపిల్ల కళ్ళవంటి కళ్లు గల ఆమె ముఖము దీనముగా ఉండెను. కాని నల్లని నేత్రములు గల ఆమె భర్త పరాక్రమము ఎరిగిన దగుటచే అంతగా దైన్యము పొందుటలేదు. తన పాతివ్రత్యమే ఆమెను రక్షించుచుండెను. అట్టి సీతాదేవిని హనుమంతుడు చూచెను. 26,27

మూ. తాం దృష్ట్వా హనుమాన్ సీతాం మృగశాబనిభేక్షణామ్,
మృగకన్యామివ త్రస్తాం వీక్షమాణాం సమన్తతః,
దహన్తీమివ నిఃశ్వాసైర్వృక్షాన్ పల్లవధారిణః,
సంఘాతమివ శోకానాం దుఃఖస్యోర్మిమివోత్థితామ్. 29

ప్ర. అ. హనుమాన్ = హనుమంతుడు, మృగశాబనిభేక్షణామ్ = లేడి పిల్ల కళ్ళ వంటి కళ్లు గలదీ, త్రస్తామ్ = భయపడిన, మృగకన్యామివ = ఆడలేడి పిల్ల వలె, సమన్తతః = అన్ని వైపులా, వీక్షమాణామ్ = చూచుచున్నదీ, పల్లవధారిణః = చిగుళ్లను ధరించిన, వృక్షాన్ = వృక్షములను, నిఃశ్వాసైః = నిట్టూర్పులతో, దహన్తీమివ = కాల్చివేయుచున్నట్లు ఉన్నదీ, శోకానామ్ = శోకములయొక్క, సంఘాతమివ = ప్రోగు వలె ఉన్నదీ, ఉత్థితామ్ = పైకి లేచిన, దుఃఖస్య = దుఃఖముయొక్క, ఊర్మిమివ = తరంగము వలె ఉన్నదీ అయిన, తాం సీతామ్ = ఆ సీతను, దృష్ట్వా = చూచి, (రాబోవు శ్లోకములోని "ప్రహర్ష మతులం లేభే" అను దానితో అన్వయము. చాల సంతోషము పొందెను).

తా. లేడిపిల్ల కళ్ళ వంటి కళ్ళు గల ఆ సీత, భయపడిన ఆడ లేడి పిల్ల వలె ఇటు అటు చూచుచుండెను. వేడిగా ఉన్న నిట్టూర్పులతో, చిగర్చిన వృక్షము లను కాల్చివేయుచున్నట్లుండెను. ఆమె శోకముల ప్రోగు వలె, పైకి లేచిన దుఃఖతరంగము వలె ఉండెను. అట్టి సీతను చూచి హనుమంతుడు చాలా సంతో షించెను. 28,29

మూ. తాం క్షమాం సువిభక్తాఙ్గీం వినాభరణశోభినీమ్, 30
ప్రహర్షమతులం లేభే మారుతిః ప్రేక్ష్య మైథిలీమ్.

ప్ర. అ. క్షమామ్ = భూదేవివలె ఉన్నది. సువిభక్తాఙ్గీమ్ = చక్కగా విభజింపబడిన అవయవములు కలదీ, వినాభరణశోభినీమ్ = ఆభరణములు లేక పోయినను ప్రకాశించుచున్నదీ, అయిన, తాం మైథిలీమ్ = ఆ సీతాదేవిని, ప్రేక్ష్య = చూచి, మారుతిః = హనుమంతుడు, అతులమ్ = సాటి లేని, ప్రహర్షమ్ = సంతోషమును, లేభే = పొందెను.

తా. అలంకారములు లేకపోయినా శోభించుచున్న ఆ సీత అవయవము లన్నీ వేరు వేరు ఉండవలసిన విధములో ఉండెను. ఓర్పుచేత ఆమె సాక్షాత్తు భూదేవి వలె ఉండెను. అట్టి సీతను చూచి హనుమంతుడు చాలా సంతోషించెను.

మూ. హర్షజాని చ సోఽశ్రూణి తాం దృష్ట్వా మదిరేక్షణామ్,
ముముచే హనుమాంస్తత్ర నమశ్చక్రే చ రాఘవమ్.

ప్ర. అ. హనుమాన్ = ఆ హనుమంతుడు, మదిరేక్షణామ్ = మత్తును కలి గించు నేత్రములు గల, తామ్ = ఆమెను, తత్ర = అక్కడ, దృష్ట్వా = చూచి, హర్షజాని = ఆనందమువలన కలుగు, అశ్రూణి = కన్నీళ్ళను, ముముచే = విడచెను. రాఘవమ్ = రాముని, నమశ్చక్రే చ = నమస్కరించెను కూడ.

తా. మత్తు కలిగించు నేత్రములు గల ఆ సీతాదేవిని చూచిన సంతోష ముతో హనుమంతుడు ఆనందాశ్రువులు రాల్చి, రాముని స్మరించి నమస్క రించెను. 31

మూ. నమస్కృత్వా చ రామాయ లక్ష్మణాయ చ వీర్యవాన్,
సీతాదర్శనసంహృష్టో హనుమాన్ సంవృతోఽభవత్.

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
సప్తదశః సర్గః.

ప్ర. అ. సీతాదర్శనసంహృష్టః=సీతయొక్క దర్శనముచేత సంతోషించిన, వీర్యవాన్ = పరాక్రమశాలియైన, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, రామాయ = రామునకు, లక్ష్మణాయ చ = లక్ష్మణునకు, నమస్కృత్వా = నమస్కరించి, సంవృతః=కప్పబడినవాడు, అభవత్=ఆయెను.

తా. సీత కనబడుటచే ఆనందభరితు డైన పరాక్రమశాలి యైన ఆ హనుమంతుడు, రామునకు, లక్ష్మణునకు నమస్కరించి, చెట్టు ఆకులలో దాగి యుండెను. 32

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు సుందరకాండలో పదునేడవ సర్గ సమాప్తము.

అథ అష్టాదశః సర్గః

[రావణుడు అంతఃపుర స్త్రీలతో కలిసి అశోకవనమునకు వచ్చుట; హనుమంతుడు అతనిని చూచుట]

మూ. తథా విప్రేక్షమాణస్య వనం పుష్పితపాదపమ్,
విచిన్వతశ్చ వైదేహీం కించిచ్ఛేషా నిశాభవత్. 1

ప్ర. అ. (హనుమతః=హనుమంతుడు) పుష్పితపాదపమ్=పుష్పించిన వృక్షములు గల, వనమ్=వనమును, తథా=అట్లు, విప్రేక్షమాణస్య=చూచుచుండగా, వైదేహీమ్=సీతాదేవిని, విచిన్వతశ్చ=వెదకుచుండగా, నిశా=రాత్రి, కించిచ్ఛేషా=కొంచెమే శేషము కలది, అభవత్=అయ్యెను

తా. హనుమంతుడు ఆ విధముగా, పుష్పించిన వృక్షములతో నిండిన ఆ వనమును చూచుచు, సీతాదేవిని వెదకుచుండగా రాత్రి కొంచెమే మిగిలెను. (తెలవార వచ్చెను) 1

మూ. షడఙ్గవేదవిదుషాం క్రతుప్రవరయాజినామ్,
శుశ్రావ బ్రహ్మఘోషాన్ స విరాత్రే బ్రహ్మరక్షసామ్. 2

ప్ర. అ. సః=హనుమంతుడు, విరాత్రే=తెల్లవారుజామున, షడఙ్గవేదవిదుషామ్=ఆరు అంగములు గల వేదములందు పండితులు, క్రతుప్రవరయాజినామ్=శ్రేష్ఠములైన యజ్ఞములు చేసిన వారు అయిన, బ్రహ్మరక్షసామ్=బ్రహ్మరాక్షసులయొక్క, బ్రహ్మఘోషాన్=వేదఘోషలను, శుశ్రావ=వినెను.

తా. షడంగవేదములందు నిష్ణాతులు, అనేకమహాయజ్ఞములు ఆచరించిన వారూ అయిన బ్రహ్మరాక్షసులు తెల్లవారుజామునందే లేచి, వేదములు చదువు చుండగా ఆ వేదఘోషను హనుమంతుడు వినెను. 2

మూ. అథ మఙ్గళవాదిత్రశబ్దైః శ్రుతిమనోహరైః,
ప్రాబుధ్యత మహాబాహుర్దశగ్రీవో మహాబలః. 3

ప్ర. అ. అథ = అటుపిమ్మట, మహాబాహుః = గొప్ప బాహువులు కల వాడు, మహాబలః = గొప్ప బలము కలవాడు అయిన, దశగ్రీవః = రావణుడు, శ్రుతిమనోహరైః = చెవులకు మనోహరములైన, మఙ్గళవాదిత్రశబ్దైః = మంగళ వాద్యధ్వనులచేత, ప్రాబుధ్యత = మేల్కొనెను.

తా. ఇంతలో, మహాబాహువు, మహాబలశాలి అయిన దశకంఠుణ్ణి, అతని అనుచరులు, చెవులకు ఇంపైన మంగళవాద్యశబ్దములతో మేల్కొలిపిరి.

మూ. విబుధ్య తు యథాకాలం రాక్షసేన్ద్రః ప్రతాపవాన్,
స్రస్తమాల్యామ్బరధరో వైదేహీమన్వచిన్తయత్. 4

ప్ర. అ. ప్రతాపవాన్ = ప్రతాపము గల, రాక్షసేన్ద్రః = ఆ రాక్షసరాజు, యథాకాలమ్ = తగిన సమయమునందు, విబుధ్య = లేచి, స్రస్తమాల్యామ్బరధరః = జారిపోవుచున్న పుష్పమాలలను, వస్త్రములను ధరించుచున్నవాడై, వైదేహీమ్ = సీతను గూర్చి, అన్వచిన్తయత్ = స్మరించెను.

తా. ప్రతాపవంతుడైన ఆ రావణుడు తగు సమయమునందు లేచెను. అప్పుడే నిద్రనుండి మేల్కొని లేచుటచే అతని మాలికలు, వస్త్రములు జారిపోవుచుండెను. అప్పు డాతనికి సీత విషయము స్మృతికి వచ్చెను. 4

మూ. భృశం నియుక్తస్తస్యాం చ మదనేన మదోత్కటః,
న స తం రాక్షసః కామం శశాకాత్మని గూహితుమ్. 5

ప్ర. అ. తస్యామ్ = ఆ సీతవిషయమై, మదనేన = మన్మథునిచేత, భృశమ్ = మిక్కిలి, నియుక్తః = ప్రేరేపింపబడిన, మదోత్కటః = మదముచేత తీవ్రముగా ఉన్న, సః రాక్షసః = ఆ రాక్షసుడు, తం కామమ్ = ఆ కామమును, ఆత్మని = తనయందు, గూహితుమ్ = కప్పిపుచ్చుకొనుటకు, న శశాక = సమర్థుడు కాలేడు.

తా. అత్యుత్కటమైన మదము గల ఆ రావణుడు ఆ సీతవిషయము

వందు మన్మథుడు ప్రేరేపింపగా కలిగిన ఆ కామమును తనలో అణచుకొనలేక పోయెను.

5. ఈ సర్గంలోని కొన్ని శ్లోకాలకు ప్రాచీనవ్యాఖ్యాతలు రావణునకు సీతపై భక్తియే ఉన్నట్లు, దుర్బుద్ధి లేనట్లు ఏమేమో వ్యాఖ్యానాలు వ్రాసినారు. అవన్నీ వాళ్లరాతాలే కాని వాల్మీకి భావాలు కావు. అసంగతంగా కూడా ఉన్నవి. ఈ శ్లోకంలో కూడా "తస్యామ్ = ఆ సీతయందు, భృశమ్ = మిక్కిలి, నియుక్తః = భక్తికలవాడు, మదనే = మన్మథుడున్నను, మదోత్కటః = మదముచే ఉత్కటుడు, న = కాలేదు. కామమును తనలో అణచుకొనుటకు, న శశాక = సమర్థుడు కాలేదా?" ఇత్యాది విశేషార్థములు చెప్పినారు. ఇలాంటి వ్యాఖ్యలు పూర్వాపరవిరుద్ధములు. 19 వ శ్లోకంలో 'కామపరాధీనః' "సీతాసక్తమనాః" (కామమునకు లొంగిపోయినవాడై, సీతయందు లగ్నమైన మనస్సుకలవాడై) అని చెప్పబడినది. దానికి ఉన్నదున్నట్లు గానే అర్థం గ్రహించినారు. మార్చడం కుదరలేదు కాబోలు. దానిని దృష్టి చూచినచో ఇక్కడ చెప్పిన అర్థము అనావశ్యకమే కదా! అందుచేత వాక్యానికి ఏ అర్థమో దానినే గ్రహించుట యుక్తము. అట్లు కాని పక్షంలో రామాయణానికి భారతార్థం, భారతానికి భాగవతార్థం చెప్పడంవల్ల స్వపాండిత్యప్రదర్శనమే తప్ప మరొక ప్రయోజనం ఉండదు. ఉన్న కథను ఉన్నట్లుగా తీసికొనడంలో సీతారాముల విషయంలో భక్తి కేమీ లోటు కలగదు. 5

మూ. స సర్వాభరణైర్యుక్తో బిభ్రచ్ఛ్రియమనుత్తమామ్,
తాం నగైర్బహుభిర్జుష్టాం సర్వపుష్పఫలోపగైః. 6

ప్ర. అ. సర్వాభరణైః = సమస్తమైన ఆభరణములతో, యుక్తః = కూడినవాడూ, అనుత్తమామ్ = చాల గొప్పదైన, శ్రియమ్ = శోభను, బిభ్రత్ = ధరించుచున్నవాడూ అయిన, సః = ఆ రావణుడు, సర్వపుష్పఫలోపగైః = సమస్తమైన పుష్పములను ఫలములను పొందు (ఇచ్చు), బహుభిః = అనేకమైన, నగైః = వృక్షములచేత, జుష్టామ్ = పొందబడిన, తామ్ = ఆ, (9 వ శ్లోకములోని "అశోకవనికామేవ ప్రావిశత్" అనుదానితో అన్వయము. అశోకవనమునే ప్రవేశించెను). (7,8,9 శ్లోకాలలోని ద్వితీయాంతపదము లన్నీ, 'అశోకవనికామ్' అనుదానికి విశేషణములు.)

తా. సమస్త మైన ఆభరణములు అలంకరించుకొని, అద్భుత మైన శోభతో కూడిన ఆ వానరుడు సకలవిధము లైన పుష్పములతోను ఫలములతోను నిండిన వృక్షములు గల అశోకవనికలో ప్రవేశించెను. 6

మూ. వృతాం పుష్కరిణీభిశ్చ నానాపుష్పోపశోభితామ్,
సదామదైశ్చ విహగైర్విచిత్రాం పరమాద్భుతామ్. 7

ప్ర. అ. పుష్కరిణీభిః = సరస్సులతో, వృతామ్ = కూడినదీ, నానాపుష్పోపశోభితామ్ = అనేకవిధము లైన పుష్పములచేత ప్రకాశింపచేయబడినదీ, సదామదైః = ఎల్లప్పుడూ మదము గల, విహగైః = పక్షులతో, విచిత్రామ్ = విచిత్ర మైనదీ, పరమాద్భుతామ్ = చాలా ఆశ్చర్యకర మైనదీ అయిన అశోకవనికలోనికి ప్రవేశించెను.

తా. అనేకవిధము లైన పుష్పములతో శోభించుచున్న ఆ అశోకవనములో అక్కడక్కడ సరస్సు లుండెను. ఎల్లప్పుడూ మదించి ఉన్న పక్షులతో విచిత్రముగా ఉన్న వనము అత్యద్భుతముగా ఉండెను. 7

మూ. ఈహామృగైశ్చ వివిధైర్జుష్టాం దృష్టిమనోహరైః,
వీథీః సంప్రేక్షమాణశ్చ మణికాఞ్చనతోరణాః, 8
నానామృగగణాకీర్ణాం ఫలైః ప్రపతితైర్వృతామ్,
అశోకవనికామేవ ప్రావిశత్సంతతద్రుమామ్. 9

ప్ర. అ. మణికాఞ్చనతోరణాః = మాణిక్యవికారములు, బంగారువికారములు అయిన ముఖద్వారములు గల, వీథీః = వీథులను, సంప్రేక్షమాణశ్చ = చూచుచున్నవాడై, దృష్టిమనోహరైః = చూపునకు మనస్సుకు ఆకర్షకము లైన, వివిధైః = అనేకవిధము లైన, ఈహామృగైశ్చ = ఈహామృగముల చేత, జుష్టామ్ = పొందబడినదీ, నానామృగగణాకీర్ణామ్ = అనేకవిధము లైన మృగముల గుంపులచే వ్యాప్తమూ, ప్రపతితైః = పడిన, ఫలైః = ఫలములతో, వృతామ్ = కూడినదీ, సంతతద్రుమామ్ = దట్ట మైన వృక్షములు కలదీ అయిన, అశోకవనికామేవ = అశోకవనమునే, ప్రావిశత్ = ప్రవేశించెను.

తా. ఆ వనమునందు చూచుటకు చాలా అందముగా ఉన్న ఈహామృగములు, అనేకవిధము లైన ఇతరమృగములూ ఉండెను. అనేకఫలములు చెట్ల

పండి రాలి ఉండెను. చెట్లు దట్టముగా ఉండెను. అట్టి అశోకవనములోనికి, రావణుడు, మాణిక్యములు పొదిగిన బంగారు ముఖద్వారము లున్న వీధులను చూచుచు ప్రవేశించెను. 8, 9

మూ. అఙ్గనాశతమాత్రం తు తం వ్రజన్తమనువ్రజత్ ।
మహేన్ద్రమివ పౌలస్త్యం దేవగన్ధర్వయోషితః ॥ 10

ప్ర. అ. వ్రజన్తమ్ = వెళ్లుచున్న, తమ్ = ఆ, పౌలస్త్యమ్ = పులస్త్యుని వంశమునందు పుట్టిన రావణుని, అఙ్గనాశతమాత్రమ్ = స్త్రీల శతము, మహేన్ద్రమ్ = మహేంద్రుని, దేవగన్ధర్వయోషితః = దేవతాస్త్రీలు, గంధర్వ స్త్రీలు వలె, అనువ్రజత్ = అనుసరించి వెళ్లెను.

తా. మహేంద్రుని వెనుక దేవతాస్త్రీలు, గంధర్వస్త్రీలు వెళ్లు నట్లు, అతని వెనుక వందమంది అంగనలు వెళ్లిరి. 10

మూ. దీపికాః కాఞ్చనీః కాశ్చిజ్జగృహుస్తత్ర యోషితః ।
వాలవ్యజనహస్తాశ్చ తాలవృన్తాని చాపరాః ॥ 11

ప్ర. అ. తత్ర = అక్కడ, కాశ్చిత్ = కొందరు, యోషితః = స్త్రీలు, కాఞ్చనీః = బంగారు వికార మైన, దీపికాః = దీపములను, అపరాః = మరి కొందరు, తాలవృన్తాని = విసనకర్రలను, జగృహుః = గ్రహించిరి. వాలవ్యజన హస్తాశ్చ = (కొందరు) వింజామరలను హస్తములందు ధరించిరి.

తా. అక్కడ కొందరు స్త్రీలు బంగారు దీపములను, కొందరు వింజామరలను, మరికొందరు విసనకఱ్ఱలను ధరించి అతని వెనుక వచ్చిరి. 11

మూ. కాఞ్చనైరపి భృఙ్గారైర్జహ్రుః సలిలమగ్రతః ।
మణ్డలాగ్రాన్ బ్రుసీంశ్చాపి గృహ్యాన్యాః పృష్ఠతో యయుః ॥

ప్ర. అ. కాఞ్చనైః = బంగారువికార మైన, భృఙ్గారైః = చిన్నపాత్రలతో, అగ్రతః = ముందుభాగమున, సలిలమ్ = ఉదకమును, జహ్రుః = తీసికొని వెళ్లిరి. అన్యాః = మరికొందరు స్త్రీలు, మణ్డలాగ్రాన్ = ఖడ్గములను, బ్రుసీంశ్చాపి = చిన్న ఆసనములను, గృహ్య = గ్రహించి, పృష్ఠతః = వెనుకనే, యయుః = వెళ్లిరి.

తా. కొందరు స్త్రీలు బంగారు పాత్రంలో నీళ్లు తీసికొని ముందు నడచుచుండిరి. మరి కొందరు ఖడ్గములు, అస్తరణులూ పట్టుకొని వెనుక వచ్చుచుండిరి.

మూ. కాచిద్రత్నమయీం స్థాలీం పూర్ణాం పానస్య భామినీ,
దక్షిణా దక్షిణేనైవ తదా జగ్రాహ పాణినా. 13

ప్ర. అ. కాచిత్ = ఒకానొక, భామినీ = స్త్రీ, దక్షిణా = రావణునికి కుడిప్రక్క నున్నదై, రత్నమయీమ్ = రత్నవికారమూ, పూర్ణామ్ = నిండి ఉన్నదీ అయిన, పానస్య = మద్యముయొక్క, స్థాలీమ్ = పాత్రను, దక్షిణేనైవ = కుడిదైన, పాణినా = హస్తముతో, జగ్రాహ = గ్రహించెను.

తా. మరొక వనిత మద్యము నింపిన రత్నఖచితపాత్రను కుడి చేతిలో పట్టుకొని, రావణునికి కుడిప్రక్కనే నడచుచు అతనిని అనుసరించి వెళ్లెను. 13

మూ. రాజహంసప్రతీకాశం ఛత్రం పూర్ణశశిప్రభమ్,
సౌవర్ణదణ్డమపరా గృహీత్వా పృష్ఠతో యయౌ. 14

ప్ర. అ. అపరా = మరియొక స్త్రీ, రాజహంసప్రతీకాశమ్ = రాజహంసతో సమానమూ, పూర్ణశశిప్రభమ్ = పూర్ణచంద్రుని వంటి కాంతి కలదీ అయిన, సౌవర్ణదణ్డమ్ = బంగారు దండము గల, ఛత్రమ్ = ఛత్రమును, గృహీత్వా = గ్రహించి, పృష్ఠతః = వెనుక, యయౌ = వెళ్లెను.

తా. మరియొక స్త్రీ రాజహంసతో సమానమూ, పూర్ణచంద్రుని కాంతి వంటి కాంతి కలదీ అయిన బంగారు దండము గల శ్వేతచ్ఛత్రము పట్టుకొని అతని వెనుకనే వెళ్లెను. 14

మూ. నిద్రామదపరీతాక్ష్యో రావణస్యోత్తమాః స్త్రియః,
అనుజగ్ముః పతిం వీరం ఘనం విద్యుల్లతా ఇవ. 15

ప్ర. అ. నిద్రామదపరీతాక్ష్యః = నిద్రమత్తుతో నిండిన కళ్లు గలవారైన, రావణస్య = రావణునియొక్క, ఉత్తమాః = ఉత్తమ లైన, స్త్రియః = స్త్రీలు, విద్యుల్లతాః = మెరపు తీగెలు, ఘనమివ = మేఘమును వలె, వీరమ్ = వీరు డైన, పతిమ్ = భర్తను, అనుజగ్ముః = అనుసరించి వెళ్ళిరి.

తా. రావణుని అంతఃపుర స్త్రీ లందరూ, నిద్రమత్తుతో మూతలు పడుతున్న కళ్లతో, వీరు డైన తమ భర్తను, మెరపుతీగలు మేఘమును అనుసరించి వెళ్ళినట్లు వెళ్ళిరి. 15

మూ. వ్యావిద్ధహారకేయూరాః సమామృదితవర్ణకాః,
సమాగళితకేశాన్తాః సస్వేదవదనాస్తథా. 16

ఘూర్ణన్త్యో మదశేషేణ నిద్రయా చ శుభాననాః,
స్వేదక్లిష్టాఙ్గకుసుమాః సుమాల్యాకులమూర్ధజాః. 17

ప్రయాన్తం నైరృతపతిం నార్యో మదిరలోచనాః,
బహుమానాచ్చ కామాచ్చ ప్రియా భార్యాస్తమన్వయుః. 19

ప్ర. అ. వ్యావిద్ధహారకేయూరాః = తగిన స్థానమునుండి తొలగిన హారములు, బాహుపురులూ కలవారూ, సమామృదితవర్ణకాః = చెరిగి పోయిన మైపూతలు కలవారూ, సమాగళితకేశాన్తాః = జారిన జుట్టులు కలవారూ, తథా = మరియు, సస్వేదవదనాః = చెమటతో కూడిన ముఖములు కలవారూ, మదశేషేణ = మద్యమువలన కలిగిన మదముయొక్క శేషముచేతను, నిద్రయా చ = నిద్రచేతను, ఘూర్ణన్త్యః = తిరిగిపోతున్నవారూ, స్వేదక్లిష్టాఙ్గకుసుమాః = చెమటకు నలిగిన శరీరము లందలి పుష్పములు కలవారూ, సుమాల్యాకులమూర్ధజాః = మంచి మాలికలతో వ్యాకులము లైన కేశములు కలవారూ, మదిరలోచనాః = మత్తును కలిగించు నేత్రములు కలవారూ, ప్రియాః = ఇష్ట లైన, భార్యాః = భార్యలు అయిన, నార్యః = స్త్రీలు, బహుమానాచ్చ = గౌరవమువలనను, కామాచ్చ = కామమువలనను, ప్రయాన్తమ్ = వెళ్ళుచున్న, తమ్ = ఆ, నైరృతపతిమ్ = రాక్షసరాజును, అన్వయుః = అనుసరించి వెళ్ళిరి.

తా. రావణుని ప్రియభార్య లైన ఆ స్త్రీలు, రావణునిపై ఉన్న గౌరవభావము వలనను, కామమువలనను, అశోకవనములోనికి వెళ్లుచున్న అతనిని అనుసరించి వెళ్ళిరి. వాళ్ల దేహములపై ఉన్న హారములు, బాహుపురులూ, ఇటు అటూ జారిపోయినవి. శరీరమునకు పూసికొనిన సుగంధాంగరాగములు చెరిగిపోయినవి. జుట్టు ముడులు వదులై పోయినవి. ముఖమునకు చెమట పట్టినది. వాళ్ల మద్యపానమువలన కలిగిన, మిగిలిపోయిన మత్తుతోను, నిద్రచేతను, తూలి

పోవుచుండిరి. అందమైన ముఖములు గల వాళ్ల శరీరముల పైన నున్న పుష్పమాలలు వెనుకకు వరిగిపోయినవి. కేశపాశములలో పుష్పమాలలు చిక్కుకొని ఉన్నవి. వారి చూపులు మత్తు కలిగించేవిగా ఉన్నవి. అట్టి యువతులు అతనిని అనుసరించి వెళ్ళిరి. 16, 17, 18

మూ. స చ కామపరాధీనః పతిస్తాసాం మహాబలః,
సీతాసక్తమనా మన్దో మన్దాఞ్చితగతిర్బభౌ. 19

ప్ర. అ. తాసామ్=ఆ స్త్రీలయొక్క, పతిః=భర్త, మహాబలః=గొప్ప బలము కలవాడు, కామపరాధీనః=కామమునకు లొంగి పోయినవాడు అయిన, స చ=ఆ రావణుడు కూడ, మన్దః=మూఢుడై, సీతాసక్తమనాః=సీతయందు లగ్నమైన మనస్సు కలవాడై, మన్దాఞ్చితగతిః=మందమూ, సుందరమూ అయిన గమనము గలవాడై, బభౌ=ప్రకాశించెను.

తా. ఆ స్త్రీల భర్త, మహాబలుడు అయిన రావణుడు, కామపరాధీనుడై, సీతయందు లగ్నమైన మనస్సుతో, మందబుద్ధియై, మందమూ సుందరమూ అయిన నడకతో వచ్చెను. 19

మూ. తతః కాఞ్చీనినాదం చ నూపురాణాం చ నిస్స్వనమ్,
శుశ్రావ పరమస్త్రీణాం స కపిర్మారుతాత్మజః. 20

ప్ర. అ. తతః=అటు పిమ్మట, మారుతాత్మజః=వాయుపుత్రుడైన, సః కపిః=ఆ హనుమంతుడు, పరమస్త్రీణామ్=ఉత్తమస్త్రీలయొక్క, కాఞ్చీనినాదం చ=వడ్డాణముల ధ్వనిని, నూపురాణామ్=అందెలయొక్క, నిస్స్వనం చ=ధ్వనినీ, శుశ్రావ=వినెను.

తా. అంతలో, వాయుపుత్రుడైన ఆ హనుమంతునకు, ఆ ఉత్తమస్త్రీల వడ్డాణముల ధ్వనులూ, అందెల చప్పుళ్లూ వినబడెను. 20

మూ. తం చాప్రతిమకర్మాణమచిన్త్యబలపౌరుషమ్,
ద్వారదేశమనుప్రాప్తం దదర్శ హనుమాన్ కపిః. 21

ప్ర. అ. కపిః=వానరుడైన, హనుమాన్=హనుమంతుడు, అప్రతిమకర్మాణమ్=సాటి లేని పనులు చేయువాడు, అచిన్త్యబలపౌరుషమ్=ఊహింప

శక్యము కాని బలము, పౌరుషమూ కలవాడూ, ద్వారదేశమ్=ద్వారప్రదేశమును, అనుప్రాప్తమ్=చేరినవాడూ అయిన, తం చాపి=ఆ రావణుని కూడ, దదర్శ=చూచెను.

తా. సాటి లేని పనులు చేయగలవాడూ, ఊహింప శక్యము కాని బలమూ పౌరుషమూ కలవాడూ అయిన ఆ రావణుడు ద్వారదేశమును సమీపింపగా హనుమంతుడు అతనిని చూచెను. 21

మూ. దీపికాభిరనేకాభిః సమన్తాదవభాసితమ్,
గన్ధతైలావసిక్తాభిర్ధ్రియమాణాభిరగ్రతః. 22

ప్ర. అ. (22,23,24 శ్లోకములలోని ద్వితీయాంతములు పై శ్లోకములోని 'తమ్' అనుదానికి విశేషణములు.) గన్ధతైలావసిక్తాభిః=సుగంధము గల తైలముచే తడుపబడినవి, అగ్రతః=ఎదుట, ధ్రియమాణాభిః=ధరింపబడుచున్నవి అయిన, అనేకాభిః=అనేకమైన, దీపికాభిః=దీపములచేత, సమన్తాత్=నలువైపులా, అవభాసితమ్=ప్రకాశింపచేయబడినవాడూ అయిన (రావణుని చూచెను).

తా. ఆ రావణుని ఎదుట భాగమునందు, సుగంధతైలములతో తడుపబడిన అనేకదీపములను తీసికొని వెళ్ళుచుండిరి. నలుమూలల వ్యాపించిన వాటి కాంతిలో అతడు ప్రకాశించుచుండెను. 22

మూ. కామదర్పమదైర్యుక్తం జిహ్మతామ్రాయతేక్షణమ్,
సమక్షమివ కన్దర్పమపవిద్ధశరాసనమ్. 23

ప్ర. అ. కామదర్పమదైః=కామముతోను, గర్వముతోను, మదముతోను, యుక్తమ్=కూడినవాడూ, జిహ్మతామ్రాయతేక్షణమ్=వంకరయైన, ఎఱ్ఱగా ఉన్న విశాలనేత్రములు కలవాడూ, అపవిద్ధశరాసనమ్=దూరముగా ఉంచబడిన ధనుస్సు గల, సమక్షమ్=ప్రత్యక్షమైన, కన్దర్పమివ=మన్మథుని వలె ఉన్నవాడూ అయిన, (రావణుని చూచెను).

తా. అతనిలో కామము, దర్పము, మదము స్పష్టముగా కనబడుచుండెను. అతని విశాలములైన నేత్రములు వంకరగాను, ఎఱ్ఱగాను ఉండెను. అప్పు

రాతడు సాక్షాత్తు, పుష్పధనస్సు దూరముగా విడచి వచ్చిన మన్మథుడు వలె ఉండెను. 23

మూ. మథితామృతఫేనాభ మరజోవస్త్రముత్తమమ్,
సలీలమనుకర్షన్తం విముక్తం సక్తమఙ్గదే. 24

ప్ర. అ. మథితామృతఫేనాభమ్ = మథింపబడిన అమృతముయొక్క నురుగు వంటి కాంతి గలదీ, అరజః = పరాగము లేనిదీ, విముక్తమ్ = జారినదీ, అఙ్గదే = బాహుపురియందు, సక్తమ్ = తగులుకొన్నదీ అయిన, ఉత్తమమ్ = ఉత్తమమైన, వస్త్రమ్ = వస్త్రమును, సలీలమ్ = విలాసతో కూడి నట్లుగా, అనుకర్షన్తమ్ = లాగుచున్న (ఆ రావణుని చూచెను).

తా. ఏ మాత్రము మకిలి లేక, మథించిన అమృతము నురుగు వలె స్వచ్ఛముగా ఉన్న వస్త్రము జారి అంగదమునకు తగుల్కొని వ్రేలాడుచుండెను. దానిని ఆ రావణుడు విలాసగా లాగికొనుచు నడచుచుండెను. 24

మూ. తం పత్రవిటపే లీనః పత్రపుష్పఘనావృతః,
సమీపమివ సంక్రాన్తం నిధ్యాతుముపచక్రమే. 25

ప్ర. అ. సమీపమ్ = దగ్గరగా, సంక్రాన్తమివ = వచ్చినాడా అన్నట్లున్న, తమ్ = ఆ రావణుని, పత్రవిటపే = ఆకులతో నిండిన కొమ్మపై, లీనః = అడగినవాడై, పత్రపుష్పఘనావృతః = ఆకులయొక్క, పుష్పములయొక్క గుంపుచేత కప్పబడినవాడై, నిధ్యాతుమ్ = చూచుటకు, ఉపచక్రమే = ప్రారంభించెను.

తా. హనుమంతుడు ఆకులతో నిండిన కొమ్మపైన అడగి ఉండి, దట్టముగా ఉన్న ఆకులతోను పువ్వులతోను శరీరమును కప్పికొని, తన దగ్గరకే వచ్చినాడా అన్నట్లు ప్రక్కనే ఉన్న ఆ రావణుని పరిశీలనగా చూడ మొదలిడెను. 25

మూ. అవేక్షమాణస్తు తతో దదర్శ కపికుఞ్జరః,
రూపయౌవనసంపన్నా రావణస్య వరస్త్రియః. 26

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, కపికుఞ్జరః = హనుమంతుడు, అవేక్షమాణః = సలక్షణాలా, పరికించుచు, రావణస్య = రావణునియొక్క, రూప

యౌవనసంపన్నాః = రూపముతోను యౌవనముతోను నిండిన, వరస్త్రియః = శ్రేష్ఠ లైన స్త్రీలను, దదర్శ = చూచెను.

తా. హనుమంతుడు ఇటు అటు పరికించి, అక్కడ రావణుని వెంట వచ్చిన, సౌందర్యయౌవనములతో ప్రకాశించుచున్న ఉత్తమస్త్రీలను చూచెను. 26

మూ. తాభిః పరివృతో రాజా సురూపాభిర్మహాయశాః,
తన్మృగద్విజసంఘుష్టం ప్రవిష్టః ప్రమదావనమ్. 27

ప్ర. అ. మహాయశాః = గొప్ప కీర్తి గల, రాజా = రాక్షసరాజు, సురూపాభిః = మంచి రూపముగల, తాభిః = ఆ స్త్రీలతో, పరివృతః = కూడినవా డై, మృగద్విజసంఘుష్టమ్ = మృగములచేత, పక్షులచేత ధ్వనింపచేయ బడిన, తత్ = ఆ, ప్రమదావనమ్ = ఉద్యానవనమును, ప్రవిష్టః = ప్రవేశించినాడు.

తా. మహాకీర్తిశాలి యైన రావణుడు, ఉత్తమసౌందర్యవతు లైన ఆ స్త్రీలతో కలిసి, మృగపక్షుంధ్వనులతో నిండిన ఆ ఉద్యానమును ప్రవేశించెను.

మూ. క్షీబో విచిత్రాభరణః శఙ్కుకర్ణో మహాబలః,
తేన విశ్రవసః పుత్రః స దృష్టో రాక్షసాధిపః. 28.
వృతః పరమనారీభిస్తారాభిరివ చన్ద్రమాః,
తం దదర్శ మహాతేజాస్తేజోవన్తం మహాకపిః. 29

ప్ర. అ. క్షీబః = మత్తులో ఉన్నవాడూ, విచిత్రాభరణః = విచిత్రము లైన అలంకారములు కలవాడూ, శఙ్కుకర్ణః = కోణముల వంటి చెవులు కలవాడూ, విశ్రవసః = విశ్రవస్సుయొక్క, పుత్రః = పుత్రుడూ, తారాభిః = నక్షత్రములతో కూడిన, చన్ద్రమాః ఇవ = చంద్రుడు వలె, పరమనారీభిః = ఉత్తమ లైన స్త్రీలతో, వృతః = కూడినవాడూ అయిన, సః = ఆ, రాక్షసాధిపః = రాక్షసరాజు, తేన = ఆ హనుమంతునిచేత, దృష్టః = చూడబడినాడు. మహాతేజాః = గొప్ప తేజస్సు గల, మహాకపిః = హనుమంతుడు, తేజోవన్తమ్ = తేజస్సు గల, తమ్ = ఆ రావణుని, దదర్శ = చూచెను.

తా. మద్యపానమత్తు డై, విచిత్రము లైన ఆభరణములను ధరించి, తార లతో కూడిన చంద్రుని వలె, ఉత్తమస్త్రీలతో కూడి ఉన్న మహాబలశాలి, తీక్ష్ణము

లైన కర్మములు కలవాడూ, విశ్రవస్సుని కుమారుడూ అయిన ఆ రాక్షసాధిపుని హనుమంతుడు చూచెను. మహాతేజశ్శాలి యైన ఆ హనుమంతుడు, మహాతేజశ్శాలి యైన ఆ రావణుని చూచెను. 28,29

మూ. రావణోఽయం మహాబాహురితి సంచిన్త్య వానరః,
అవప్లుతో మహాతేజా హనుమాన్మారుతాత్మజః. 30

ప్ర. అ. మారుతాత్మజః = వాయుపుత్రుడు, వానరః = వానరుడు అయిన, మహాతేజాః = గొప్ప తేజస్సు గల, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, అయమ్ = ఈ, మహాబాహుః = మహాబాహుండు, రావణః = రావణుడు, ఇతి = ఇట్లు, సంచిన్త్య = ఆలోచించి, అవప్లుతః = క్రిందికి దుమికినాడు.

తా. మహాతేజశ్శాలి, వాయునందనుడూ అయిన హనుమంతుడు, "ఈ మహాబాహుడు రావణుడు కదా" అని ఆలోచించి, తా నున్న కొమ్మమీదినుండి క్రింది కొమ్మమీదికి దుమికెను. 30

మూ. స తథాప్యుగ్రతేజాః సన్నిర్ధూతస్తస్య తేజసా,
పత్రగుహ్యాన్తరే సక్తో హనుమాన్ సంవృతోఽభవత్. 31

ప్ర. అ. తథా = అట్లు, ఉగ్రతేజాః సన్నపి = భయంకర మైన తేజస్సు కలవా డైనను, సః = ఆ, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, తస్య = ఆ రావణుని యొక్క, తేజసా = తేజస్సుచేత, నిర్ధూతః = తిరస్కరింపబడినవాడై, పత్రగుహ్యాన్తరే = ఆకుల గుంపుల మాటున, సక్తః = తగుల్కొన్నవాడై, సంవృతః = కప్పబడిన వాడు, అభవత్ = అయెను.

తా. అంతటి మహాతేజస్సు గల హనుమంతుడు కూడ, ఆ రావణుని తేజస్సు ముందు నిలువ జాలక, ఆకులు కప్పిన ప్రదేశమునందు ఎవ్వరికిని కన బడకుండ ఉండెను. 31

మూ. స తామసితకేశాన్తాం సుశ్రోణీం సంహతస్తనీమ్,
దిదృక్షురసితాపాఙ్గాముపావర్తత రావణః. 32

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
అష్టాదశః సర్గః.

ప్ర. అ. సః = ఆ, రావణః = రావణుడు, అసితకేశాన్తామ్ = నల్లని కేశములు కలదీ, సుశ్రోణీమ్ = అందమైన కటిప్రదేశము కలదీ, సంహతస్తనీమ్ = దగ్గరగా కలిసి ఉన్న స్తనములు కలదీ, అసితాపాఙ్గామ్ = నల్లని నేత్రాంతములు కలదీ అయిన, తామ్ = ఆ సీతను, దిదృక్షుః = చూడదలంచినవాడై, ఉపావర్తత = సమీపించెను.

రా. నల్లని కేశపాశము, అందమైన కటిప్రదేశమూ, దగ్గరగా కలిసి ఉన్న స్తనములూ, నల్లని నేత్రాంతములూ గల సీతను చూడవలెనను కోరికతో ఆ రావణుడు ఆమెను సమీపించెను. ౩౨

'బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో పదునెనిమిదవ సర్గ సమాప్తము.

అథ ఏకోనవింశః సర్గః

[రావణున్ని చూడగానే దుఃఖ–భయ–చింతలలో మునిగిన సీత అవస్థ]

మూ. తస్మిన్నేవ తతః కాలే రాజపుత్రీ త్వనిన్దితా,
రూపయౌవనసంపన్నం భూషణోత్తమభూషితమ్. 1
తతో దృష్ట్వైవ వైదేహీ రావణం రాక్షసాధిపమ్,
ప్రావేపత వరారోహా ప్రవాతే కదలీ యథా. 2

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, తస్మిన్ = ఆ, కాలే ఏవ = కాలము నందు, రాజపుత్రీ = రాజపుత్రి, అనిన్దితా = దోషములు లేనిది, వరారోహా = శ్రేష్ఠ మైన కటిప్రదేశము కలదీ అయిన, వైదేహీ=సీత, రూపయౌవనసంపన్నమ్ = రూపముతోను, యౌవనముతోను కూడినవాడు, భూషణోత్తమభూషితమ్ = శ్రేష్ఠము లైన భూషణములచే అలంకరించబడినవాడు, రాక్షసాధిపమ్ = రాక్షస ప్రభువూ అయిన, రావణమ్ = రావణుని, దృష్ట్వైవ = చూడగానే, ప్రవాతే = అధిక మైన గాలిలో, కదలీ యథా = అరటి చెట్టు వలె, ప్రావేపత = వణికెను.

రా. ఆ సమయమునందు, రూపయౌవనములతో కూడి, శ్రేష్ఠము లైన భూషణములతో అలంకరించుకొని ఉన్న ఆ రాక్షసరా జైన రావణుని చూడగానే, జనకరాజపుత్రి, దోషములు లేనిది, శ్రేష్ఠ మైన కటిప్రదేశము కలది అయిన సీత పెనుగాలిలో అరటిచెట్టు ఊగిపోయిన నట్లు వణికిపోయెను. 1,2

మూ. ఆచ్ఛాద్యోదరమూరుభ్యాం బాహుభ్యాం చ పయోధరౌ,
ఉపవిష్టా విశాలాక్షీ రుదన్తీ వరవర్ణినీ. 3

ప్ర. అ. విశాలాక్షీ = విశాలము లైన నేత్రములు కలది, వరవర్ణినీ = శ్రేష్ఠ మైన శరీరవర్ణము గలది అయిన ఆ సీత, ఊరుభ్యామ్ = తొడలచేత,

ఉదరమ్ = ఉదరమును, బాహుభ్యామ్ = బాహువులచేత, పయోధరౌ = స్తనములను, ఆచ్ఛాద్య = కప్పికొని, రుదతీ = ఏడ్చుచు, ఉపవిష్టా = కూర్చున్నది.

తా. విశాలము లైన నేత్రములు, శ్రేష్ఠ మైన శరీరచ్ఛాయా గల ఆ సీత, తొడలతో పొట్టను, బాహువులతో స్తనములను కప్పికొని కూర్చుండెను. 3

మూ. దశగ్రీవస్తు వైదేహీం రక్షితాం రాక్షసీగణైః,
దదర్శ సీతాం దుఃఖార్తాం నావం సన్నామివార్ణవే. 4

ప్ర. అ. దశగ్రీవస్తు = రావణుడు, రాక్షసీగణైః = రాక్షసస్త్రీల సముదాయములచేత, రక్షితామ్ = రక్షింపబడినది, వైదేహీమ్ = విదేహరాజు పుత్రికా, దుఃఖార్తామ్ = దుఃఖముచేత పీడింపబడినదీ, అర్ణవే = సముద్రమునందు, సన్నామ్ = ఆపదలో చిక్కుకొన్న, నావమివ = ఓడ వలె ఉన్నదీ అయిన, సీతామ్ = సీతను, దదర్శ = చూచెను.

తా. జనకుని పుత్రిక యైన ఆ సీత రాక్షసీగణములచే రక్షింపబడుచుండెను. దుఃఖముచేత పీడింపబడిన ఆమె సముద్రమధ్యమునందు ఆపదలో చిక్కుకొన్న ఓడ వలె ఉండెను. అట్టి సీతను రావణుడు చూచెను. 4

మూ. అసంవృతాయామాసీనాం ధరణ్యాం సంశితవ్రతామ్,
ఛిన్నాం ప్రపతితాం భూమౌ శాఖామివ వనస్పతేః. 5

[22 వ శ్లోకం వరకు ఉన్న శ్లోకాలలోని ద్వితీయాంతస్త్రీలింగశబ్దాలు 4వ శ్లోకంలోని 'సీతామ్' అనుదానికి విశేషణములు. సీత దురవస్థను వర్ణించుచున్నవి.]

ప్ర. అ. అసంవృతాయామ్ = ఆచ్ఛాదింపబడని, ధరణ్యామ్ = నేలమీద, ఆసీనామ్ = కూర్చున్నదీ, సంశితవ్రతామ్ = తీవ్ర మైన వ్రతము కలదీ, ఛిన్నామ్ = ఛేదింపబడి, భూమౌ = నేలపై, ప్రపతితామ్ = పడిపోయిన, వనస్పతేః = వృక్షముయొక్క, శాఖామివ = కొమ్మవలె ఉన్న (సీతను చూచెను).

తా. కఠోర మైన వ్రతమును పాటించుచున్న సీత కటిక నేలపై కూర్చుండెను. మహావృక్షమునుంచి ఛేదింపబడి నేలపై పడిన కొమ్మ వలె ఉండెను. 5

మూ. మలమణ్డనచిత్రాఙ్గీం మణ్డనార్హామమణ్డితామ్,
మృణాలీ పఙ్కదిగ్ధేవ విభాతి న విభాతి చ. 6

ప్ర. అ. మలమణ్డనచిత్రాఙ్గీమ్ = మాలిన్యము అనే అలంకారముచేత చిత్ర మైన శరీరము కలదీ, మణ్డనార్హామ్ = అలంకరించుకొనుటకు తగినదీ, అమణ్డితామ్ = అలంకరింపబడనిదీ (అయిన సీతను చూచెను). పఙ్కదిగ్ధా = బురదచేత పూయబడిన, మృణాలీవ = తామరతూడు వలె, విభాతి = ప్రకాశించు చున్నది, న విభాతి చ = ప్రకాశించుటలేదు కూడ.

తా. అలంకరించుకొన దగిన ఆమె అలంకారములను ధరించక మాలిన్య మునే అలంకారముగా ధరించుటచేత ఆమె శరీరము విచిత్రముగా ఉండెను. ఆమె, బురద అంటుకొనిన తామరతూడు వలె ప్రకాశించీ ప్రకాశించకుండగా ఉండెను. 6

మూ. సమీపం రాజసింహస్య రామస్య విదితాత్మనః,
సఙ్కల్పహయసంయుక్తైర్యాన్తీమివ మనోరథైః. 7

ప్ర. అ. సంకల్పహయసంయుక్తైః = సంకల్పములు (ఊహలు) అనే గుఱ్ఱములతో కట్టబడిన, మనోరథైః = మనోరథములు (కోరికలు) అనే రథములతో, విదితాత్మనః = ప్రసిద్ధ మైన బుద్ధి గల, రాజసింహస్య = రాజ శ్రేష్ఠు డైన, రామస్య = రామునియొక్క, సమీపమ్ = సమీపమును, గచ్ఛన్తీమివ = వెళ్లుచున్నది వలె ఉన్న (సీతను చూచెను).

తా. ఆ సీత ఊహ లనే గుఱ్ఱములు కట్టిన కోరిక లనే రథము నెక్కి, రాజులలో శ్రేష్ఠుడు, ప్రసిద్ధ మైన బుద్ధి కలవాడూ అయిన, రాముని దగ్గరకు వెళ్లుచున్నదా అన్న ట్లుండెను. 7

మూ. శుష్యన్తీం రుదతీమేకాం ధ్యానశోకపరాయణామ్,
దుఃఖస్యాన్తమపశ్యన్తీం రామాం రామమనువ్రతామ్. 8

ప్ర. అ. శుష్యన్తీమ్ = ఎండిపోవుచున్నదీ, రుదతీమ్ = ఏడ్చుచున్నదీ, ఏకామ్ = ఒంటరిగా ఉన్నదీ, ధ్యానశోకపరాయణామ్ = ఆలోచనయందు శోకమం దును లొంగిపోయినదీ, దుఃఖస్య = దుఃఖముయొక్క, అన్తమ్ = అంతమును,

అపశ్యన్తీమ్ = చూడనిదీ, రామామ్ = మనోహరురాలైనదీ, రామమ్=రాముని, అనువ్రతామ్ = అనుసరించిన వ్రతము కలదీ (అయిన సీతను చూచెను).

తా. ఉత్తమసౌందర్యముతో మనోహరురాలైన ఆమె రామునియందే చిత్తము నిలిపి ఉండెను. ఈ దుఃఖమునకు అంతము కనబడక పోవుటచే నిరంతరము ఆలోచనలతో, శోకముతో ఏడ్చుచు, సహాయము ఎవ్వరూ లేక శుష్కించి పోయెను. 8

మూ. వేష్టమానాం తథావిష్టాం పన్నగేన్ద్రవధూమివ,
ధూప్యమానాం గ్రహేణేవ రోహిణీం ధూమకేతునా. 9

ప్ర. అ. తథా = మరియు, ఆవిష్టామ్ = మణిమంత్రాది ప్రభావమునకు లోనై, వేష్టమానామ్ = చుట్టుకొని పోవుచున్న, పన్నగేన్ద్రవధూమివ = ఆడదైన మహాసర్పమువలె ఉన్నదీ, ధూమకేతునా = ధూమకేతు వను, గ్రహేణ = గ్రహముచేత, ధూప్యమానామ్ = ధూమముచేత ఉక్కిరి బిక్కిరి చేయబడుచున్న, రోహిణీమివ = రోహిణి వలె ఉన్నదీ (అయిన సీతను చూచెను).

తా. ఆ సీత మణిమంత్రాదులచేత కట్టబడి కొట్టుకొనుచున్న మహాసర్పము వలె, ధూమకేతు వను గ్రహముచేత (ధూమముతో) ఉక్కిరిబిక్కిరి చేయబడుచున్న రోహిణి వలె ఉండెను. 9

మూ. వృత్తశీలకులే జాతామాచారవతి ధార్మికే,
పునఃసంస్కారమాపన్నాం జాతామివ చ దుష్కులే. 10

ప్ర. అ. ధార్మికే = ధర్మపరమైన, ఆచారవతి = సదాచారము గల, వృత్తశీలకులే = మంచి వృత్తము, శీలము గల కులమునందు, జాతామ్ = పుట్టినదీ, సంస్కారమ్ = వివాహసంస్కారమును, ఆపన్నామ్ = పొందినదై, దుష్కులే = చెడ్డ కులమునందు, పునః = మరల, జాతామివ చ = పుట్టినది వలె ఉన్నదీ (అయిన సీతను చూచెను).

తా. సీత సదాచారసంపన్నమూ, ధర్మతత్పరమూ, మంచివృత్త శీలములు గలదీ అయిన కులములో పుట్టి, వివాహసంస్కారము ద్వారా మరల దుష్కులములో పునర్జన్మ పొందిన కన్య వలె ఉండెను.

వి. పురుషునకు ఉపనయనసంస్కారము పునర్జన్మవంటి దని చెప్పుదురు. అట్లే స్త్రీకి వివాహసంస్కారము పునర్జన్మసదృశ మని దీని భావ మై యుండును. ఈ సుందరకాండలోనే "సీత సంధ్యావందనార్థము ఈ నదికి రావచ్చును" (14సర్గ. 49శ్లో) అను హనుమంతుని వాక్యమును పట్టి స్త్రీలకు కూడ ఉపనయనాది సంస్కారము లున్నట్లు సూచిత మగుచున్నది.

''పురా యుగే తు నారీణాం మౌఞ్జీబన్ధనమిష్యతే,
అధ్యాపనం చ వేదానాం సావిత్రీవచనం తథా''

అని స్మృతివాక్యము. దీనిని పట్టి చూచినచో ద్విజస్త్రీలకు వివాహము తృతీయ
జన్మ మనవచ్చు నేమో. 10

మూ. అభూతేనాపవాదేన కీర్తిం నిపతితామివ,
ఆమ్నాయానామయోగేన విద్యాం ప్రశిథిలామివ. 11

ప్ర. అ. అభూతేన = అసత్య మైన, అపవాదేన = అపవాదముచేత, నిపతితామ్ = పడిపోయిన, కీర్తిమివ = కీర్తి వలె, ఆమ్నాయానామ్ = ఆవృత్తుల యొక్క, అయోగేన = సంబంధము లేకపోవుటచేత, ప్రశిథిలామ్ = శిథిల మైన, విద్యామివ = విద్య వలె ఉన్న (సీతను చూచెను).

తా. అప్పు డా సీత, అసత్యదోషారోపణముచేత చెడిపోయిన కీర్తి వలె మాటి మాటికి అధ్యయనము చేయకపోవుటచేత శిథిల మైన విద్య వలె ఉండెను.

మూ. సన్నామివ మహాకీర్తిం శ్రద్ధామివ విమానితామ్,
పూజామివ పరిక్షీణామాశాం ప్రతిహతామివ. 12

ప్ర. అ. సన్నామ్ = క్షీణించిన, మహాకీర్తిమివ = గొప్ప కీర్తి వలె, విమానితామ్ = అవమానింపబడిన, శ్రద్ధామివ = శ్రద్ధ వలె, పరిక్షీణామ్ = తగ్గిపోయిన, పూజామివ = పూజ వలె, ప్రతిహతామ్ = అడ్డుకొనబడిన, ఆశామివ = ఆశ వలె (ఉన్న సీతను చూచెను).

తా. ఆ సీత క్షీణించిన గొప్ప కీర్తి వలె, అవమానింపబడిన శ్రద్ధ వలె,
క్షీణించిపోయిన పూజ వలె, దెబ్బతిన్న ఆశ వలె ఉండెను. 12

మూ. ఆయతీమివ విధ్వస్తామాజ్ఞాం ప్రతిహతామివ,
దీప్తామివ దిశం కాలే పూజామపహృతామివ. 13

ప్ర. అ. విధ్వస్తామ్ = నశింపచేయబడిన, ఆయతీమివ = భవిష్యద్ధనాది లాభము వలె, ప్రతిహతామ్ = అడ్డుకొనబడిన, ఆజ్ఞామివ = ఆజ్ఞ వలె, కాలే = ఉత్పాతకాలము (రాబోవు దేశోపద్రవములను సూచించుచు ఆకాశమునందు అకారణముగా భగ్గున మంటలు మొదలగు నవి చెలరేగు కాలము) నందు, దీప్తామ్ = మండిపోవుచున్న, దిశమివ = దిక్కు వలె, అపహృతామ్ = అపహరింపబడిన, పూజామివ = పూజ వలె (ఉన్న సీతను చూచెను).

తా. సీత, లభించు నని ఎదురుచూచుచుండగా రాకుండా పోయిన లాభము వలె, నెరవేర్పబడని ఆజ్ఞ వలె, ఉత్పాతసమయములందు మండు చున్న దిక్కు వలె, ఒకరికొరకై ఉద్దేశింపగా మరొకరు అపహరించుకొని పోయిన పూజ వలె ఉండెను. 13

మూ. పద్మినీమివ విధ్వస్తాం హతశూరాం చమూమివ,
ప్రభామివ తమోధ్వస్తాముపక్షీణామివాపగామ్. 14

ప్ర. అ. విధ్వస్తామ్ = నశింపచేయబడిన, పద్మినీమివ = పద్మలత వలె, హతశూరామ్ = చంపబడిన శూరులు గల, చమూమివ = సేనవలె, తమోధ్వస్తామ్ = చీకటిచే నశింపచేయబడిన, ప్రభామివ = కాంతి వలె, ఉపక్షీణామ్ = క్షీణించిన, ఆపగా మివ = నది వలె (ఉన్న సీతను చూచెను).

తా. ఆ సీత త్రొక్కివేయబడిన పద్మలత వలె, శూరు లందరూ చచ్చి పోయిన సేన వలె, చీకటి కప్పిన కాంతి వలె, ఎండిపోయిన నది వలె ఉండెను.

మూ. వేదీమివ పరామృష్టాం శాన్తామగ్నిశిఖామివ,
పౌర్ణమాసీమివ నిశాం రాహుగ్రస్తేన్దుమణ్డలామ్. 15

ప్ర. అ. పరామృష్టామ్ = (అపవిత్రులచే) స్పృశింపబడిన, వేదీమివ = అగ్నివేదిక వలె, శాన్తామ్ = శాంతించిన, అగ్నిశిఖామివ = అగ్నిజ్వాల వలె, రాహుగ్రస్తేన్దుమణ్డలామ్ = రాహువుచేత మ్రింగబడిన చంద్రమండలము గల, పౌర్ణమాసీమ్ = పూర్ణిమకు సంబంధించిన, నిశామివ = రాత్రి వలె (ఉన్న సీతను చూచెను).

తా. సీత, అపవిత్రవస్తువుల స్పర్శచే అపవిత్ర మైపోయిన అగ్నివేదిక వలె, శాంతించిన అగ్నిజ్వాల వలె, చంద్రమండలమును రాహువు ప్రింగి వేయగా కాంతివిహీనముగా ఉన్న పూర్ణిమారాత్రి వలె ఉండెను. 15

మూ. ఉత్కృష్టపర్ణకమలాం విత్రాసితవిహఙ్గమామ్,
హస్తిహస్తపరామృష్టామాకులాం పద్మినీమివ. 16

ప్ర. అ. హస్తిహస్తపరామృష్టామ్ = ఏనుగ తుండముచేత స్పృశింప బడినదీ, ఉత్కృష్టపర్ణకమలామ్ = లాగివేయబడిన ఆకులు పద్మములూ కలదీ, విత్రాసితవిహఙ్గమామ్ = భయపెట్టబడిన పక్షులు కలదీ, ఆకులామ్ = వ్యాకులమూ అయిన, పద్మినీమివ = పద్మసరస్సు వలె ఉన్న (సీతను చూచెను).

తా. ఏనుగ తొండముతో కొట్టుచు ఆకులను పద్మములను లాగివేయగా, పక్షు లన్నీ భయపడి పారిపోగా, వ్యాకులముగా ఉన్న పద్మసరస్సు వలె ఆ సీత మనస్సు కలగిపోయి ఉండెను. 16

మూ. పతిశోకాతురాం శుష్కాం నదీం విస్రావితామివ,
పరయా మృజయా హీనాం కృష్ణపక్షనిశామివ. 17

ప్ర. అ. పతిశోకాతురామ్ = భర్తృశోకముచే పీడితురాలూ, విస్రావితామ్ = ప్రవహించు నట్లు చేయబడిన దై, శుష్కామ్ = ఎండిపోయిన, నదీమివ = నది వలె ఉన్నది, పరయా = శ్రేష్ఠ మైన, మృజయా = శరీరసంస్కారముతో, హీనామ్ = శూన్యురాలూ, కృష్ణపక్షనిశామివ = కృష్ణపక్షరాత్రి వలె ఉన్నదీ (అయిన సీతను చూచెను).

తా. భర్తృశోకముచే పీడితురాలై, ఉత్తమశరీరసంస్కార మేమీ లేని ఆ సీత, ఉన్న నీరంతా క్రిందికి ప్రవహించిపోవు నట్లు చేయుటచే ఎండిపోయిన నది వలె కృశించి, కృష్ణపక్షరాత్రి వలె శోభావిహీనురా లై ఉండెను. 17

మూ. సుకుమారీం సుజాతాఙ్గీం రత్నగర్భగృహోచితామ్,
తప్యమానామివోష్ణేన మృణాలీమచిరోద్ధృతామ్. 18

ప్ర. అ. సుకుమారీమ్ = సుకుమారురాలూ, సుజాతాఙ్గీమ్ = చక్కగా ఉన్న అవయవములు కలదీ, రత్నగర్భగృహోచితామ్ = రత్నములు గర్భము

నందు గల గృహములకు అలవాటుపడినది, ఉష్ణేన = వేడిచేత, తప్యమానామ్ = తపింపచేయబడుచున్న, అచిరోద్ధృతామ్ = కొంచెము సేపటి క్రితమే పెకలింపబడిన, మృణాళీమివ = తామరతూడు వలె ఉన్నది (అయిన సీతను చూచెను).

తా. సుకుమారురాలు, చక్కని అవయవనిర్మాణముతో సుందరముగా ఉన్నది, రత్నాలతో నిండిన ఇండ్లలో నివసించుటకు అలవాటుపడినది అయిన ఆ సీత, కొంచెము సేపటి క్రితమే పెకలింపబడి, వేడికి కమిలిపోవు చున్న తామరతూడు వలె ఉండెను. 18

మూ. గృహీతామాళితాం స్తమ్భే యూథపేన వినాకృతామ్,
నిఃశ్వసన్తీం సుదుఃఖార్తాం గజరాజవధూమివ. 19

ప్ర. అ. గృహీతామ్ = పట్టుకొనబడినది, స్తమ్భే = స్తంభమునందు, ఆళితామ్ = కట్టబడినది, యూథపేన వినా = గుంపుకు నాయకుడైన గజము లేకుండా, కృతామ్ = చేయబడినది, నిఃశ్వసన్తీమ్ = నిట్టూర్చుచున్నది, సుదుఃఖార్తామ్ = మిక్కిలి దుఃఖముచే పీడింపబడినది అయిన, గజరాజవధూమివ = గజరాజు భార్య వలె ఉన్నది (అయిన సీతను చూచెను).

తా. అటవికులు పట్టుకొని, ఏనుగుల గుంపుకు నాయకుడైన మగ ఏనుగుకు దూరముగా తీసికొనిపోయి స్తంభమునకు బంధింపగా చాల దుఃఖముగా నిట్టూర్చుచున్న ఆడ ఏనుగ వలె, ఆ సీత చాల దుఃఖార్తయై ఉండెను. 19

మూ. ఏకయా దీర్ఘయా వేణ్యా శోభమానామయత్నతః,
నీలయా నీరదాపాయే వనరాజ్యా మహీమివ. 20

ప్ర. అ. దీర్ఘయా = పొడవైన, ఏకయా = ఒక, వేణ్యా = జడతో, అయత్నతః = అప్రయత్నముగా, శోభమానామ్ = ప్రకాశించుచున్నది, నీరదాపాయే = వర్షఋతువు గడచిన పిమ్మట, నీలయా = నల్లనైన, వనరాజ్యా = వనపంక్తితో ప్రకాశించుచున్న, మహీమివ = భూమి వలె ఉన్నది (అయిన సీతను చూచెను).

తా. దీర్ఘమైన ఒక్క జడతో సహజముగానే శోభించుచున్న ఆ సీత, వర్షాకాలాంతమునందు నల్లని వృక్షపంక్తితో ప్రకాశించుచున్న భూమి వలె ఉండెను.

మూ. ఉపవాసేన శోకేన ధ్యానేన చ భయేన చ,
పరిక్షీణాం కృశాం దీనామల్పాహారాం తపోధనామ్ 21

ప్ర. అ. ఉపవాసేన = ఉపవాసముచేతను. శోకేన = దుఃఖముచేతను, ధ్యానేన = ఆలోచన చేతను, భయేన చ = భయముచేతను. పరిక్షీణామ్ = క్షీణించినదీ, కృశామ్ = చిక్కిపోయినదీ, అల్పాహారామ్ = అల్పమైన ఆహారము కలదీ, తపోధనామ్ = తపస్సే ధనముగా కలదీ (అయిన సీతను చూచెను.)

తా. ఉపవాసముచేత, దుఃఖముచేత, ఆలోచనలచేత, భయముచేత కూడ సీత చాలా దుర్బలురాలై, కృశించి దైన్యముతో నిండి యుండెను. అత్యల్పమైన ఆహారమును భుజించుచు జీవించి ఉన్న ఆమె రామధ్యానమను గొప్ప తపస్సు చేయుచుండెను. 21

మూ. ఆయాచమానాం దుఃఖార్తాం ప్రాఞ్జలిం దేవతామివ,
భావేన రఘుముఖ్యస్య దశగ్రీవపరాభవమ్. 22

ప్ర. అ. దేవతామివ = దేవతాస్త్రీ వలె ఉన్నదీ, దుఃఖార్తామ్ = దుఃఖముచే పీడింపబడుచున్నదీ, భావేన = మనోభావముచేత, రఘుముఖ్యస్య = రఘువంశ రాజులలో శ్రేష్ఠుడైన రామునియొక్క (రామునిచేత), దశగ్రీవపరాభవమ్ = రావణుని పరాభవమును, ఆయాచమానామ్ = కోరుకొనుచున్నదీ (అయిన సీతను చూచెను).

తా. ఆ సీత దేవతాస్త్రీ వలె ఉండెను. దుఃఖార్తురాలై, అంజలి ఘటించి రాముని చేతిలో రావణునకు పరాభవము కలుగవలెనని మనస్సులో కోరుకొనుచుండెను. 22

మూ. సమీక్షమాణాం రుదతీమనిన్దితాం
సుపక్ష్మతామ్రాయతశుక్లలోచనామ్,
అనువ్రతాం రామమతీవ మైథిలీం
ప్రలోభయామాస వధాయ రావణః. 23

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే, సున్దరకాణ్డే
ఏకోనవింశః సర్గః.

ప్ర. అ. సమీక్షమాణామ్ = నలు వైపులా చూచుచున్నదీ, రుదతీమ్ = ఏడ్చుచున్నదీ, అనిన్దితామ్ = నిందింపతగనిదీ, సుపక్ష్మతామ్రాయత శుక్లలోచనామ్ = మంచి రెప్పలు గల, ఎఱ్ఱని, విశాల మైన తెల్లని నేత్రములు కలదీ, అతీవ = మిక్కిలి, రామమ్ = రాముని, అనువ్రతామ్ = అనుసరించిన వ్రతము గలదీ అయిన, మైథిలీమ్ = సీతను, రావణః = రావణుడు, వధాయ = చంపుటకు, ప్రలోభయామాస = లోభపెట్టెను.

తా. అంద మైన రెప్పలతో చివర ఎఱ్ఱగాను, మధ్య తెల్లగాను ఉన్న విశాలము లైన నేత్రములు గల, దోషలేశము కూడ లేని ఆ సీత నలు వైపులా చూచుచు ఏడ్చుచుండెను. రాముని విషయమున అత్యంత మైన పాతివ్రత్యనియమము అవలంబించి ఉండెను. అట్టి సీతను రావణుడు "నేను చెప్పినట్లు వినవిచో చంపెదను" అని భయపెట్టుచు మంచి మాటలతో కూడ ఆమెకు ఆశ చూపెను. (లేదా తనకు చావు వచ్చుటకే ఆమెను ఆ విధముగా లోభపెట్టెను).

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో పంతొమ్మిదవసర్గ సమాప్తము.

అథ ఏంశః సర్గః

[రావణుడు సీతను లోబరచుట]

మూ. స తాం పరివృతాం దీనాం నిరానన్దాం తపస్వినీమ్,
సాకారైర్మధురైర్వాక్యైర్న్యదర్శయత రావణః. 1

ప్ర. అ. సః రావణః = ఆ రావణుడు, పరివృతామ్ = రాక్షసస్త్రీలచేత, చుట్టబడినదీ, దీనామ్ = దీనురాలూ, నిరానన్దామ్ = ఆనందము లేనిదీ, తపస్వినీమ్ = జాలి పడదగినదీ అయిన, తామ్ = ఆ సీతను, సాకారైః = ఆకారముతో (హస్తములాదిచేష్టలతో కూడిన) వాక్యైః = మాటలతో, న్యదర్శయత = తెలిపెను.

తా. రాక్షసస్త్రీల మధ్య దీనురాలై, ఆనందము లేక దయనీయస్థితిలో ఉన్న ఆ సీతకు, రావణుడు, హస్తములాదులతో చేష్టలు చేయుచు, మంచి మాటలతో తన అభిప్రాయమును తెలిపెను. 1

మూ. మాం దృష్ట్వా నాగనాసోరు గూహమానా స్తనోదరమ్,
అదర్శనమివాత్మానం భయాన్నేతుం త్వమిచ్ఛసి. 2

ప్ర. అ. నాగనాసోరు = ఏనుగ తొండము వంటి తొడలు గలదానా! మామ్ = నన్ను, దృష్ట్వా = చూచి, స్తనోదరమ్ = స్తనములను ఉదరమును, గూహమానా = కప్పికొనుచు, త్వమ్ = నీవు, భయాత్ = భయమువలన, ఆత్మానమ్ = తనను, అదర్శనమ్ = కనబడకుండుటను, నేతుమ్ = పొందించుటకు, ఇచ్ఛసీవ = కోరుచున్నట్లున్నావు.

తా. ఏనుగ తొండము వంటి ఆకారము గల తొడలు గలదానా! సీతా! నీవు నన్ను చూడగానే భయపడి స్తనములను, ఉదరమును కప్పుకొనుచు, అదృశ్యురాలవు అగుటకు కోరుచున్నట్లున్నావు. 2

మూ. కామయే త్వాం విశాలాక్షి బహుమన్యస్వ మాం ప్రియే,
సర్వాఙ్గగుణసంపన్నే సర్వలోకమనోహరే. 3

ప్ర. అ. విశాలాక్షి = విశాలము లైన నేత్రములు కలదానా! సర్వాఙ్గగుణసంపన్నే = సమస్త అవయవములందు గుణములతో కూడినదానా, సర్వలోకమనోహరే = సమస్తజనులకు మనోహరురాలా, త్వామ్ = నిన్ను, కామయే = కోరుచున్నాను. ప్రియే = ఓ ప్రియురాలా! మామ్ = నన్ను, బహుమన్యస్వ = గౌరవించుము.

తా. విశాలము లైన నేత్రములతో, సద్గుణసంపన్నము లైన సర్వావయవములతో సకలజనుల మనస్సును ఆకర్షించుచున్న ఓ సీతా! నేను నిన్ను కామించుచున్నాను. ఓ ప్రియురాలా! నామీద ప్రేమ చూపుము. 3

మూ. నేహ కేచిన్మనుష్యా వా రాక్షసాః కామరూపిణః,
వ్యపసర్పతు తే సీతే భయం మత్తః సముత్థితమ్. 4

ప్ర. అ. సీతే = సీతా! ఇహ = ఇక్కడ, మనుష్యాః వా = మనుష్యులు గాని, కామరూపిణః = స్వేచ్ఛారూపములుగల, రాక్షసాః వా = రాక్షసులు కాని, కేచిత్ = ఎవరును, న = లేరు. మత్తః = నావలన, సముత్థితమ్ = కలిగిన, తే = నీయొక్క, భయమ్ = భయము, వ్యపసర్పతు = తొలగుగాక.

తా. ఓ సీతా! నీవు భయపడుటకు ఇక్కడ మనుష్యులు గాని, కామరూపధారు లైన రాక్షసులు గాని ఎవ్వరూ లేరు. నాకు నీపై ప్రేమయే ఉన్నది గాన నావలన కూడ నీ వేమి భయపడవలసిన పని లేదు. 4

మూ. స్వధర్మో రక్షసాం భీరు సర్వథైవ న సంశయః,
గమనం వా పరస్త్రీణాం హరణం సంప్రమథ్య వా. 5

ప్ర. అ. భీరు = భయస్వభావము కలదానా! పరస్త్రీణామ్ = పరస్త్రీల యొక్క, గమనం వా = గమనము (పొందు)గాని, సంప్రమథ్య = బలాత్కరించి, హరణం వా = హరించుటగాని, రక్షసామ్ = రాక్షసులయొక్క, సర్వథైవ = అన్నివిధములచేత, స్వధర్మః = స్వధర్మము. సంశయః = సంశయము, న = లేదు.

తా. భయస్వభావము గల ఓ సీతా! పరదారాగమనము, బలాత్కరించి పరస్త్రీలను అపహరించుట ఇది అన్నివిధాలా రాక్షసుల స్వధర్మము. ఏ మాత్రము సందేహము లేదు. 5

మూ. ఏవం చైతదకామాం తు న త్వాం స్ప్రక్ష్యామి మైథిలి,
కామం కామః శరీరే మే యథాకామం ప్రవర్తతామ్. 6

ప్ర. అ. మైథిలి = సీతా! ఏతత్ = ఇది, ఏవమ్ = ఇట్లున్నది. కామః = కామము, కామమ్ = అత్యంతము, యథాకామమ్ = దాని ఇష్టము వచ్చినట్లుగా, మే = నాయొక్క, శరీరే = శరీరమునందు, ప్రవర్తతామ్ = ప్రవర్తించుగాక, తు = కాని, అకామామ్ = కామములేని, త్వామ్ = నిన్ను, న స్ప్రక్ష్యామి = స్పృశించను.

తా. సీతా! రాక్షసధర్మ మీ విధముగా ఉన్నది. అయినను, నా శరీరమును కామము దాని ఇష్టము వచ్చినట్లు ఎంత పీడించినను, నీవు నాపై ప్రేమ కలుగునంతవరకు నిన్ను స్పృశించను. 6

మూ. దేవి నేహ భయం కార్యం మయి విశ్వసిహి ప్రియే,
ప్రణయస్వ చ తత్త్వేన మైవం భూః శోకలాలసా. 7

ప్ర. అ. దేవి = ఓ దేవీ! ఇహ = ఈ విషయమునందు, భయమ్ = భయము, న కార్యమ్ = చేయదగినది కాదు, ప్రియే = ప్రియురాలా! మయి = నాయందు, విశ్వసిహి = విశ్వసించుము, తత్త్వేన = యథార్థముగా, ప్రణయస్వ = ప్రేమ గలదానవగుము, ఏవమ్ = ఇట్లు, శోకలాలసా = శోకముచేత వ్యాకులురాలవు, మా భూః = కాకుము.

తా. ఓ దేవీ! ఈ విషయమున భయపడవలసిన పని లేదు. ఓ ప్రియురాలా! నన్ను విశ్వసించుము. నన్ను నిజముగా ప్రేమించుము. ఈ విధముగా శోకపీడితురాలవు కాకుము. 7

మూ. ఏకవేణీ ధరాశయ్యా ధ్యానం మలినమమ్బరమ్,
అస్థానేఽప్యుపవాసశ్చ నైతాన్యౌపయికాని తే. 8

ప్ర. అ. ఏకవేణీ = ఒంటి జడ, ధరాశయ్యా = నేలపై పడక, ధ్యానమ్ =

నిరంతరాలోచనము, మలినమ్ = మలిన మైన, అమ్బరమ్=వస్త్రము, అస్థానే= తగని సమయమునందు, ఉపవాసశ్చ = ఉపవాసము, ఏతాని = ఇవి, తే=నీకు, ఔపయికాని = ఉపయోగించేవి, న = కావు.

తా. ఒంటి జడ, నేలపై పరుండుట, ఏదో ఆలోచన, మాసిన వస్త్రములు, నిష్కారణముగా ఉపవాసము చేయుట-ఇవి నీకే మాత్రము తగినవి కావు. 8

మూ. విచిత్రాణి చ మాల్యాని చన్దనాన్యగరూణి చ
వివిధాని చ వాసాంసి దివ్యాన్యాభరణాని చ. 9

మహార్హాణి చ పానాని శయనాన్యాసనాని చ
గీతం నృత్తం చ వాద్యం చ లభ మాం ప్రాప్య మైథిలి.

ప్ర. అ. మైథిలి = సీతా! మామ్=నన్ను, ప్రాప్య=పొంది, విచిత్రాణి= విచిత్రము లైన, మాల్యాని=మాలలను, చన్దనాని=చందనములను, అగరూణి= అగరువులను, వివిధాని = అనేకవిధము లైన, వాసాంసి చ = వస్త్రములను, దివ్యాని = శ్రేష్ఠము లైన, ఆభరణాని చ = అలంకారములను, మహార్హాణి = శ్రేష్ఠము లైన, పానాని = పానములనూ, శయనాని = శయనములను, ఆసనాని చ = ఆసనములను, గీతమ్ = గీతమును, నృత్తం చ = నృత్తమును, వాద్యం చ = వాద్యమును, లభ = పొందుము.

తా. సీతా! నీవు నన్ను పొందినచో, నీకు విచిత్రము లైన మాలలు, చందనములు, అగరువు, అనేకవిధము లైన వస్త్రములు, శ్రేష్ఠము లైన ఆభరణములు, ఉత్తమము లైన మద్యములు, శయనములు, ఆసనములు, గీతము, నృత్తము, వాద్యము లభించగలవు. 9, 10

మూ. స్త్రీరత్నమసి మైవం భూః కురు గాత్రేషు భూషణమ్,
మాం ప్రాప్య హి కథం ను స్యాస్త్వమనర్హా సువిగ్రహే.

ప్ర. అ. స్త్రీరత్నమ్ = స్త్రీలలో రత్నము, అసి = అయి ఉన్నావు. ఏవమ్ = ఇట్లు, మా భూః = ఉండకుము. గాత్రేషు = అవయవములందు, భూషణమ్ = అలంకారమును, కురు = చేయుము, సువిగ్రహే = అందమైన శరీరము

కలదానా! మామ్ = నన్ను, ప్రాప్య = పొంది, త్వమ్ = నీవు, అనర్హా = సంభోగాదులకు అనర్హురాలవు, కథం ను = ఎట్లు, స్యాః = అగుదువు?

తా. సుందర మైన శరీరము గల ఓ సీతా! నీవు స్త్రీలలో రత్న మైన దానవు. ఈ విధముగా ఉండకూడదు. అవయవములపై అలంకారములను ధరించుము. నన్ను పొందిన పిమ్మట కూడ నీవు భోగాదు లనుభవించుటకు అయోగ్యురాలవు ఎట్లగుదువు?

మూ. ఇదం తే చారు సంజాతం యౌవనం వ్యతివర్తతే,
యదతీతం పునర్నైతి స్రోతః శీఘ్రమపామివ. 12

ప్ర. అ. చారు = సుందరముగా, సంజాతమ్ = పుట్టిన, ఇదమ్ = ఈ, తే యౌవనమ్ = నీ యౌవనము, వ్యతివర్తతే = గడచిపోవుచున్నది; యత్ = ఏ యౌవనము, శీఘ్రమ్ = శీఘ్రముగా, అతీతమ్ = గడచిపోయినదై, అపామ్ = ఉదకముల, స్రోతః ఇవ = ప్రవాహము వలె, పునః = మరల, నైతి = తిరిగిరాదో.

తా. మనోహర మైన నీ యౌవనము గడచిపోవుచున్నది. అది శీఘ్రముగా గడచిపోయిన పిమ్మట, ప్రవహించి వెళ్ళిపోయిన జలము వలె, వెనుకకు మరలి రాదు. 12

మూ. త్వాం కృత్వోపరతో మన్యే రూపకర్తా స విశ్వసృక్,
న హి రూపోపమా హ్యన్యా తవాస్తి శుభదర్శనే. 13

ప్ర. అ. శుభదర్శనే = మంగళకర మైన దర్శనము కలదానా! రూపకర్తా = రూపమును సృజించిన, సః = ఆ, విశ్వసృక్ = ప్రపంచమును సృష్టించిన బ్రహ్మదేవుడు, త్వామ్ = నిన్ను, కృత్వా = చేసి, ఉపరతః = విరమించినాడు అని, మన్యే = తలచెదను. అన్యా = మఱి యొక, తవ రూపోపమా = నీ రూపమునకు సాటి, నాస్తి హి = లేదు కదా.

తా. మంగళకర మైన దర్శనము కలదానా! సౌందర్యనిర్మాత యైన ఆ సృష్టికర్త నిన్ను సృజించిన పిమ్మట, ఇక సౌందర్యమును నిర్మించుట నిలిపివేసినా డని అనుకొనుచున్నాను. కావుననే నీ సౌందర్యమును పోలిన సౌందర్యము మఱొకటి లేదు. 13

మూ. త్వాం సమాసాద్య వైదేహి రూపయౌవనశాలినీమ్,
కః పుమానతివర్తేత సాక్షాదపి పితామహః. 14

ప్ర. అ. వైదేహి = సీతా! రూపయౌవనశాలినీమ్ = రూపముతోను, యౌవనముతోను ప్రకాశించుచున్న, త్వామ్ = నిన్ను, సమాసాద్య = పొంది, సాక్షాత్ = సాక్షాత్తూ, పితామహః = బ్రహ్మదేవుడే అయినా, కః = ఏ, పుమాన్ = పురుషుడు, అతివర్తేత = అతిక్రమించును (విడిచిపెట్టును).

తా. సీతా! రూపయౌవనములతో ప్రకాశించుచున్న నిన్ను చూచినచో సాక్షాత్తు బ్రహ్మదేవుడు కూడ విడిచిపెట్టడు. ఇతరుల మాట చెప్పవలెనా? 14

మూ. యద్యత్పశ్యామి తే గాత్రం శీతాంశుసదృశాననే,
తస్మింస్తస్మిన్ పృథుశ్రోణి చక్షుర్మమ నిబధ్యతే. 15

ప్ర. అ. శీతాంశుసదృశాననే = చంద్రునితో సమానమైన ముఖము గలదానా! పృథుశ్రోణి = పెద్ద కటిప్రదేశము గలదానా! తే = నీయొక్క, యద్యత్ = ఏ యే, గాత్రమ్ = అవయవమును, పశ్యామి = చూచుచున్నానో, తస్మిన్ తస్మిన్ = ఆ యా అవయవమునందు, మమ = నాయొక్క, చక్షుః = నేత్రము, నిబధ్యతే = కట్టబడుచున్నది.

తా. చంద్రునితో సమానమైన ముఖము, పెద్ద కటిప్రదేశము గలదీ! సీతా! నా దృష్టి నీ ఏ యే అవయవముపైన ప్రసరించుచున్నదో దానిపైననే నిలిచిపోవుచున్నది. 15

మూ. భవ మైథిలి భార్యా మే మోహమేనం విసర్జయ,
బహ్వీనాముత్తమస్త్రీణామాహృతానామితస్తతః. 16
సర్వాసామేవ భద్రం తే మమాగ్రమహిషీ భవ.

ప్ర. అ. మైథిలి = సీతా! మే = నాయొక్క, భార్యా = భార్యవు, భవ = అగుము, ఏనమ్ = ఈ, మోహమ్ = అజ్ఞానమును, విసర్జయ = విడిచిపెట్టుము. ఇతస్తతః = ఆ యా ప్రాంతములనుండి, ఆహృతానామ్ = తీసికొనిరాబడిన, బహ్వీనామ్ = అనేకమైన, మమ = నాయొక్క, ఉత్తమస్త్రీణామ్ = ఉత్తమస్త్రీలలో, సర్వాసామేవ = అందరిలో, అగ్రమహిషీ = ప్రధానురాలవైన పట్టపురాణివి, భవ = అగుము. తే = నీకు, భద్రమ్ = మంగళము అగుగాక.

తా. మైథిలీ! ఈ తెలివితక్కువతనమును విడచి, నాకు భార్యవు అగుము. నేను అనేక దేశములనుండి ఎందరినో ఉత్తమస్త్రీలను తీసికొని వచ్చి ఉన్నాను. నీవు, వారందరిలో ప్రధానురాలైన పట్టమహిషివి అగుము. నీకు భద్రము అగుగాక. 16

మూ. లోకేభ్యో యాని రత్నాని సంప్రమథ్యాహృతాని వై, 17
తాని మే భీరు సర్వాణి రాజ్యం చైతదహం చ తే.

ప్ర. అ. భీరు = భయస్వభావము కలదానా! లోకేభ్యః = లోకములనుండి, యాని = ఏ, రత్నాని = రత్నములు, సంప్రమథ్య = బలాత్కారము చేసి, ఆహృతాని వై = తీసికొనిరాబడినవో, తాని = అవి, సర్వాణి = అన్నీ, మే = నాయొక్క, ఏతత్ = ఈ, రాజ్యమ్ = రాజ్యమూ, అహం చ = నేనూ, తే = నీకు సంబంధించినవారము.

తా. ఓ భయస్వభావము గలదానా! ఆ యా లోకములను జయించి నేను తీసికొని వచ్చిన అన్ని శ్రేష్ఠవస్తువులూ, ఈ రాజ్యమూ, నేనూ కూడ నీకు చెందినవారము. 17

మూ. విజిత్య పృథివీం సర్వాం నానానగరమాలినీమ్, 18
జనకాయ ప్రదాస్యామి తవ హేతోర్విలాసిని.

ప్ర. అ. విలాసిని = విలాస కలదానా! నానానగరమాలినీమ్ = అనేక నగరముల సముదాయముతో కూడిన, సర్వామ్ = సమస్తమైన, పృథివీమ్ = భూమిని, విజిత్య = జయించి, తవ హేతోః = నీ నిమిత్తము, జనకాయ = జనక మహారాజునకు, ప్రదాస్యామి = ఇచ్చెదను.

తా. ఓ! విలాసినీ! అనేకనగరములతో కూడిన ఈ భూమి నంతను నీకు గాను జయించి, నీ తండ్రియైన జనకునకు ఇచ్చెదను. 18

మూ. నేహ పశ్యామి లోకేఽన్యం యో మే ప్రతిబలో భవేత్,
పశ్య మే సుమహద్వీర్యమప్రతిద్వన్ద్వమాహవే.

ప్ర. అ. యః = ఎవడు, మే = నాకు, ప్రతిబలః = ఎదిరించువాడు, భవేత్ = అగునో, అట్టి, అన్యమ్ = మరి యొకనిని, ఇహ లోకే = ఈ లోకము

నందు, న పశ్యామి = చూడను. ఆహవే = యుద్ధమునందు, అప్రతిద్వన్ద్వమ్ = ఎదిరించువారు లేని, మే = నాయొక్క, సుమహత్ = చాల గొప్పదైన, వీర్యమ్ = పరాక్రమమును, పశ్య = చూడుము.

తా. ఈ లోకములో నన్నెదిరింపగలిగినవా రెవ్వరూ కనబడరు. యుద్ధములో ఎదిరించువా రెవ్వరూ లేని నా మహాపరాక్రమము ఎంతటిదో గుర్తించుము. 19

మూ. అసకృత్సంయుగే భగ్నా మయా విమృదితధ్వజాః, 20
అశక్తాః ప్రత్యనీకేషు స్థాతుం మమ సురాసురాః.

ప్ర. అ. మయా = నాచేత, అసకృత్ = అనేకపర్యాయములు, సంయుగే = యుద్ధమునందు, భగ్నాః = ఓడింపబడినవారూ, విమృదితధ్వజాః = నలగగొట్టబడిన ధ్వజములు గలవారూ అయిన, సురాసురాః = దేవతలు రాక్షసులూ కూడ, మమ = నాయొక్క, ప్రత్యనీకేషు = ఎదుటి సేనలయందు, స్థాతుమ్ = నిలబడుటకు, అశక్తాః = అసమర్థులు.

తా. నేను ఎన్నో పర్యాయములు, యుద్ధములలో సురులను అసురులనూ కూడ ఓడించి వారి ధ్వజములను భేదించినాను. వారెవ్వరూ నా శత్రుసేనలలో (శత్రువులుగా) నిలబడజాలరు. 20

మూ. ఇచ్ఛ మాం క్రియతామద్య ప్రతికర్మ తవోత్తమమ్, 21
సప్రభాణ్యవసజ్యన్తాం తవాఙ్గే భూషణాని చ,
సాధు పశ్యామి తే రూపం సంయుక్తం ప్రతికర్మణా. 22

ప్ర. అ. మామ్ = నన్ను, ఇచ్ఛ = కోరుము. అద్య = ఇప్పుడు, తవ = నీయొక్క, ఉత్తమమ్ = ఉత్తమమైన, ప్రతికర్మ = అలంకరణము, క్రియతామ్ = చేయబడుగాక. తవ = నీయొక్క, అఙ్గే = శరీరమునందు, సప్రభాణి = కాంతితో కూడిన, భూషణాని చ = అలంకారములు, అవసజ్యన్తామ్ = కూర్పబడుగాక. ప్రతికర్మణా = అలంకరణముతో, యుక్తమ్ = కూడిన, తే = నీయొక్క, రూపమ్ = రూపమును, సాధు = బాగుగా, పశ్యామి = చూచెదను.

తా. నాపైన ప్రేమ చూపుము. ఇప్పుడు ఉత్తమమైన అలంకరణము

చేసికొనుము. నీ శరీరముపైర కాంతి గల అలంకారములను ధరింపుము. నీవు చక్కగా అలంకరించుకొని యుండగా నీ రూపము చూడవలె నని యున్నది. 22

మూ. ప్రతికర్మాభిసంయుక్తా దాక్షిణ్యేన వరాననే,
భుఙ్క్ష్వ భోగాన్యథాకామం పిబ భీరు రమస్వ చ. 23

ప్ర. అ. వరాననే = శ్రేష్ఠ మైన ముఖము గలదానా। భీరు = భయస్వభావము కలదానా। దాక్షిణ్యేన = సరళ మైన స్వభావముతో, ప్రతికర్మాభిసంయుక్తా = అలంకరణముతో కూడుకొన్నదాన వై, యథాకామమ్ = ఇష్టము వచ్చినట్లుగా, భోగాన్ = భోగములను, భుఙ్క్ష్వ = అనుభవింపుము. పిబ = త్రాగుము. రమస్వ చ = క్రీడింపుము.

తా. అంద మైన ముఖము గల ఓ। భయస్వభావురాలా। సరళ మైన ప్రవృత్తిని అవలంబించి, చక్కగా అలంకరించుకొని, నీ కిష్టము వచ్చినట్లు భోగము లనుభవింపుము: త్రాగుము; ఆనందముగా ఉండుము. 23

మూ. యథేచ్ఛం చ ప్రయచ్ఛ త్వం పృథివీం వా ధనాని చ,
లలస్వ మయి విస్రబ్ధా ధృష్టమాజ్ఞాపయస్వ చ. 24

ప్ర. అ. త్వమ్ = నీవు, పృథివీమ్ = భూమిని. ధనాని చ = ధనములను, యథేచ్ఛమ్ = నీకు ఇచ్ఛవచ్చినట్లు, ప్రయచ్ఛ = దానము చేయుము. విస్రబ్ధా = విశ్వాసము కలదాని వై, మయి = నా విషయమునందు, లలస్వ = క్రీడింపుము. ధృష్టమ్ = నిర్భయముగా, ఆజ్ఞాపయస్వ చ = ఆజ్ఞాపింపుము కూడ.

తా. నీ కిష్ట మైన వారికి భూములను, ధనములను పంచిపెట్టుము. విశ్వాసముతో నన్ను కలిసి ఆనందింపుము. నిర్భయముగా నన్ను ఆజ్ఞాపింపుము. 24

మూ. మత్ప్రసాదాల్లలన్త్యాశ్చ లలన్తాం బాన్ధవాస్తవ,
బుద్ధిం మమానుపశ్య త్వం శ్రియం భద్రే యశశ్చ మే.

ప్ర. అ. మత్ప్రసాదాత్ = నా అనుగ్రహము వలన, లలన్త్యాః = క్రీడించుచున్న, తవ = నీయొక్క, బాన్ధవాః = బంధువులు, లలన్తామ్ = క్రీడించెదరు

గాక, భద్రే = మంగళప్రదురాలా! త్వమ్ = నీవు, మమ = నాయొక్క, ఋద్ధిమ్ = ఐశ్వర్యమును, మే = నాయొక్క, యశశ్చ = కీర్తినీ, అనుపశ్య = చూడుము.

తా. నా అనుగ్రహముచేత, నీతో పాటు నీ బంధువులు కూడ ఆనందించెదరు గాక. ఓ మంగళప్రదురాలా! నా కెంత ఐశ్వర్యము, కీర్తి ఉన్నవో చూడుము! 25

మూ. కిం కరిష్యసి రామేణ సుభగే చీరవాససా,
నిక్షిప్తవిజయో రామో గతశ్రీర్వనగోచరః. 26
వ్రతీ స్థణ్డిలశాయీ చ శఙ్కే జీవతి వా న వా.

ప్ర.అ. సుభగే = ఓ సుందరీ, చీరవాససా = నారబట్టలను ధరించిన, రామేణ = రామునితో, కిమ్ = ఏమి, కరిష్యసి = చేయగలవు? నిక్షిప్తవిజయః = విరుచబడిన జయము కలవారూ, గతశ్రీః = పోయిన రాజ్యలక్ష్మి కలవాడు, వనగోచరః = వనమునందు సంచరించుచున్నవాడు, వ్రతీ = తాపసవ్రతమును అవలంబించిన వాడు, స్థణ్డిలశాయీ చ = నేలపై పరుండువాడు అయిన, రామః = రాముడు, జీవతి వా = జీవించి ఉన్నాడా, న వా = లేడా అని, శఙ్కే = సందేహించుచున్నాను.

తా. ఓ సుందరి! నారబట్టలు కట్టుకునే రామునితో ఏమి చేసెదవు? విజయము లేక, ఐశ్వర్యము కోల్పోయి, వనములో నివసించుచు, మునివ్రతము అవలంబించి నేలపై పండుకొనే ఆ రాముడు జీవించి ఉన్నారా లేదా అనునది కూడ సందిగ్ధమే! 26

మూ. న హి వైదేహి రామస్త్వాం ద్రష్టుం వా ప్యుపలప్స్యతే.
పురోబలాకైరసితైర్మేఘైర్జ్యోత్స్నామివావృతామ్.

ప్ర. అ. వైదేహి = సీతా! రామః = రాముడు, త్వామ్ = నిన్ను, పురోబలాకైః = ముందుభాగమునందు కొంగలు గల, అసితైః = నల్లని, మేఘైః = మేఘములచేత, ఆవృతామ్ = కప్పబడిన, జ్యోత్స్నామివ = వెన్నెలను వలె, ద్రష్టుం వాపి = చూచుటకు కూడ, న హి ఉపలప్స్యతే = అవకాశమును పొందజాలడు కదా!

తా. ఓ! సీతా! ఎదుట కొంగలు ఎగురుచున్న నల్లని మేఘములు కప్పి వేసిన వెన్నెలను వలె నిన్ను చూచుటకు కూడ రామునికి శక్యము కాదు. 27

మూ. న చాపి మమ హస్తాత్త్వాం ప్రాప్తుమర్హతి రాఘవః, 28
హిరణ్యకశిపుః కీర్తిమిన్ద్రహస్తగతామివ.

ప్ర. అ. హిరణ్యకశిపుః=హిరణ్యకశిపుడు, ఇన్ద్రహస్తగతామ్=ఇంద్రుని హస్తమును పొందిన, కీర్తిమివ=కీర్తిని వలె, రాఘవః=రాముడు, (మమ హస్తాత్=నా హస్తమునుండి, త్వామ్=నిన్ను, ప్రాప్తుమ్=పొందుటకు, న చాపి అర్హతి=తగడు కూడ.

తా. హిరణ్యకశిపుడు ఇంద్రుని చేతిలో చిక్కిన తన భార్య యైన కీర్తిని పొంద గలిగినాడు. కాని రాముడు మాత్రము నా చేతిక్కిన నిన్ను పొంద జాలడు. 28

మూ. చారుస్మితే చారుదతి చారునేత్రే విలాసిని, 29
మనో హరసి మే భీరు సుపర్ణః పన్నగం యథా.

ప్ర అ. చారుస్మితే=అంద మైన చిరునవ్వు గలదానా! చారుదతి=అంద మైన పలువరస గలదానా! చారునేత్రే=అంద మైన నేత్రములు గలదానా! విలాసిని=విలాస గలదానా! భీరు=భయస్వభావము గలదానా! సుపర్ణః=గరుత్మంతుడు, పన్నగం యథా=సర్పమును వలె, మే=నాయొక్క, మనః=మనస్సును, హరసి=హరించుచున్నావు.

తా. చాల అంద మైన చిరునవ్వు, అంద మైన పలువరస, అంద మైన కళ్లు, మనోహరము లైన విలాసలు గల, ఓ భయస్వభావవంతురాల వైన సీతా! గరుత్మంతుడు సర్పమును హరించి నట్లు, నా మనస్సును హరించుచున్నావు.

మూ. క్లిష్టకౌశేయవసనాం తన్వీమప్యనలంకృతామ్, 30
త్వాం దృష్ట్వా స్వేషు దారేషు రతిం నోపలభామ్యహమ్.

ప్ర. అ. క్లిష్టకౌశేయవసనామ్=నలిగిపోయిన పట్టుచీర కట్టుకున్నదానవు, తన్వీమ్=కృశించినదానవు అయిన, త్వామ్=నిన్ను, అనలంకృతామపి=అలంకరించుకొనకున్నను, దృష్ట్వా=చూచి, అహమ్=నేను, స్వేషు=నాసంబంధ

మైన, దారేషు=భార్యయందు, రతిమ్=ఆనందమును, నోపలభామి = పొందుట లేదు.

తా. నీవు నలిగిపోయిన పట్టువస్త్రము కట్టుకొని ఉన్నావు. చిక్కిపోయినావు. ఏ అలంకారములూ ధరించలేదు. నీవు ఇట్టి స్థితిలో ఉన్నను నిన్ను చూచిన పిదప నా భార్యల వలన ఆనందము పొందజాలకున్నాను. 30

మూ. అన్తఃపురనివాసిన్యః స్త్రియః సర్వగుణాన్వితాః, 31
యావన్త్యో మమ సర్వాసామైశ్వర్యం కురు జానకి.

ప్ర. అ. జానకి=సీతా! మమ=నాయొక్క, అన్తఃపురనివాసిన్యః=అంతఃపురములో నివసించు, సర్వగుణాన్వితాః=సమస్తగుణములతో కూడిన, యావన్త్యః=ఎందరు, స్త్రియః=స్త్రీలు గలరో, సర్వాసామ్=అందరి విషయమునందూ, ఐశ్వర్యమ్=అధిపత్యమును, కురు=చేయుము.

తా. ఓ సీతా! నా అంతఃపురములో ఉత్తమగుణవతులైన ఎందరో స్త్రీలు ఉన్నారు. వారి అందరిపైన నీవు అధిపత్యము వహించగలవు. 31

మూ. మమ హ్యసితకేశాన్తే త్రైలోక్యప్రవరాః స్త్రియః, 32
తాస్త్వాం పరిచరిష్యన్తి శ్రియమప్సరసో యథా.

ప్ర. అ. అసితకేశాన్తే=నల్లని కేశములు గలదానా! మమ=నాయొక్క, తాః=ఆ, త్రైలోక్యప్రవరాః=మూడు లోకములందు శ్రేష్ఠలైన, స్త్రియః=స్త్రీలు, అప్సరసః=అప్సరస్త్రీలు, శ్రియం యథా=లక్ష్మిని వలె, త్వామ్=నిన్ను, పరిచరిష్యన్తి=ఉపచరించగలరు.

తా. నల్లని కేశపాశము గల ఓ సీతా! మూడులోకములందూ శ్రేష్ఠలైన నా స్త్రీలు అందరూ అప్సరస్త్రీలు లక్ష్మిని సేవించినట్లు నిన్ను సేవించగలరు. 32

మూ. యాని వైశ్రవణే సుభ్రు రత్నాని చ ధనాని చ, 33
తాని లోకాంశ్చ సుశ్రోణి మాం చ భుఙ్క్ష్వ యథాసుఖమ్.

ప్ర. అ. సుశ్రోణి=అందమైన కటిప్రదేశము గలదానా! సుభ్రు=అందమైన కనుబొమ్మలు కలదానా, వైశ్రవణే=కుబేరునియందు, యాని=

పి, రత్నాని=రత్నములు, ధనాని చ = ధనములూ ఉన్నవో, తాని = వాటినీ, లోకాంశ్చ = మూడులోకములను, మాం చ = నన్నూ, యథాసుఖమ్=సుఖము కలుగునట్లుగా, భుఙ్క్ష్వ=అనుభవించుము.

తా. అందమైన కమలాక్షులా, కటిప్రదేశము గల ఓ సీతా! కుబేరునికి సంబంధించిన రత్నములనూ, ధనములనూ, మూడు లోకములనూ, నన్నూ కూడ సుఖముగా అనుభవించుము. 33

మూ. న రామస్తపసా దేవి న బలేన న విక్రమైః, 34
న ధనేన మయా తుల్యస్తేజసా యశసాపి వా.

ప్ర. అ. దేవి = సీతా! రామః=రాముడు, తపసా=తపస్సుచేత, మయా = నాతో, న తుల్యః = సమానుడు కాడు. బలేన=బలముచేత, న = కాడు. విక్రమైః = పరాక్రమములచేత, న = కాడు. ధనేన = ధనముచేత గాని. తేజసా =తేజస్సుచేత గాని. యశసాపి వా=కీర్తిచేత గాని, న=సమానుడు కాడు.

తా. సీతా! రాముడు, తపస్సుచేత గాని, బలముచేత గాని, పరాక్రమముచేత గాని, ధనముచేత గాని, తేజస్సుచేత గాని, కీర్తిచేత గాని నాతో సమానుడు కాడు. 34

మూ. పిబ విహర రమస్వ భుఙ్క్ష్వ భోగాన్
ధననిచయం ప్రదిశామి మేదినీం చ,
మయి లల లలనే యథాసుఖం త్వం
త్వయి చ సమేత్య లలన్తు బాన్ధవాస్తే. 35

ప్ర. అ. లలనే=విలాసస్వభావము గలదానా! ధననిచయమ్ = ధనసముదాయమును, మేదినీం చ = భూమినీ, ప్రదిశామి=ఇచ్చెదను, త్వమ్=నీవు, పిబ=త్రాగుము, విహర=విహరించుము. రమస్వ = క్రీడించుము. భోగాన్ = భోగములను, భుఙ్క్ష్వ=అనుభవించుము. యథాసుఖమ్ = సుఖముగా, మయి= నాయందు, లల=క్రీడించుము. తే=నీయొక్క, బాన్ధవాః=బంధువులు, సమేత్య =కలసి, త్వయి=నీయందు, లలన్తు=క్రీడించెదరు గాక.

తా. విలాసస్వభావము గల ఓ సీతా! నీకు ధనరాశులను, భూమిని ఇచ్చెదను. నీకు ఇష్టము వచ్చినట్లు త్రాగుము విహరించుము; క్రీడించుము;

భోగములు అనుభవించుము; నాతో కలిసి ఆనందించుము. నీ బంధువు లందరూ కూడ నీతో కలిసి ఆనందించవచ్చును. ౪౫

మూ. కుసుమితతరుజాలసంతతాని
భ్రమరయుతాని సముద్రతీరజాని,
కనకవిమలహారభూషితాఙ్గీ
విహర మయా సహ భీరు కాననాని. ౪౬

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
వింశః సర్గః.

ప్ర. అ. భీరు = భయస్వభావము కలదానా ! కనకవిమలహారభూషితాఙ్గీ = బంగారు వికారములైన, స్వచ్ఛమైన హారములతో అలంకరింపబడిన దేహము కలదానవై, కుసుమితతరుజాలసంతతాని = పుష్పించిన వృక్షసముదాయములతో నిండినవీ, భ్రమరయుతాని = తుమ్మెదలతో కూడినవీ, సముద్రతీరజాని = సముద్రతీరమునందు పుట్టినవీ అయిన, కాననాని = అరణ్యములను, మయా సహ = నాతో కూడ, విహర = విహరించుము.

తా. భయస్వభావము గల సీతా ! నీవు బంగారువికారములైన, ప్రకాశించుచున్న హారములను అలంకరించుకొని, నాతో కలిసి, పుష్పించిన వృక్షముల సముదాయములతో నిండినవి, తుమ్మెదలతో ధ్వనించుచున్నవి అయిన సముద్రతీరమునందలి ఉద్యానవనములలో విహరించుము. ౪౬

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు సుందర కాండలో ఇరువదవ సర్గ సమాప్తము.

అథ ఏకవింశః సర్గః

[“నీవు రామునితో పోల్చుటకు కూడ తగని తుచ్ఛుడవు” అని నిందించుచు సీత రావణుని బోధించుట].

మూ. తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా సీతా రౌద్రస్య రక్షసః,
ఆర్తా దీనస్వరా దీనం ప్రత్యువాచ తతః శనైః. 1

ప్ర. అ. సీతా=సీత, రౌద్రస్య=భయంకరు డైన, తస్య=ఆ, రక్షసః=రాక్షసునియొక్క, తత్=ఆ. వచనమ్=వచనమును, శ్రుత్వా=విని, ఆర్తా=పీడితురాలై, దీనస్వరా=దీన మైన స్వరము గలదై, దీనమ్=దీనముగా, శనైః=మెల్లగా, వచః=వాక్యమును, ప్రత్యువాచ=తిరిగి పలికెను.

తా. భయంకరు డైన ఆ రావణుని మాటలు విని, సీత, దుఃఖించుచు, దీన మైన స్వరము కలదై, మెల్లగా, దీనముగా ఇట్లు పలికెను. 1

మూ. దుఃఖార్తా రుదతీ సీతా వేపమానా తపస్వినీ,
చిన్తయన్తీ వరారోహా పతిమేవ పతివ్రతా. 2
తృణమన్తరతః కృత్వా ప్రత్యువాచ శుచిస్మితా.

ప్ర. అ. దుఃఖార్తా=దుఃఖముచేత పీడింపబడినదీ, తపస్వినీ=జాలిగొల్పు స్థితిలో ఉన్నదీ, వరారోహా=శ్రేష్ఠ మైన కటిప్రదేశము గలదీ, పతివ్రతా=పతివ్రతా, పతిమేవ=భర్తనే గూర్చి, చిన్తయన్తీ=ఆలోచించుచున్నదీ, శుచిస్మితా=తెల్లని చిరునవ్వు గలదీ అయిన, సీతా=సీత, రుదతీ=ఏడ్చుచున్న దై, వేపమానా=వణకిపోవుచున్నదై, తృణమ్=గడ్డిపరకను, అన్తరతః=మధ్యయందు ఉండునట్లు, కృత్వా=చేసి, ప్రత్యువాచ=బదులు చెప్పెను.

తా. అంద మైన కటి ప్రదేశము, తెల్లని చిరునవ్వు గల మహాపతివ్రత యైన ఆ సీత, దుఃఖపీడితురా లై, దయనీయ మైన స్థితిలో ఏడ్చుచు, భర్తనే

తెంతును, ప్రత్యక్షముగా రావణునితో మాటలాడుటకు ఇష్టము లేకపోవుటచే మధ్య ఒక గడ్డిపరకను అడ్డముగా ఉంచి, వణకిపోవుచు ఇట్లు పలికెను. 2

మూ. నివర్తయ మనో మత్తః స్వజనే క్రియతాం మనః, 3
న మాం ప్రార్థయితుం యుక్తం సుసిద్ధిమివ పాపకృత్,

ప్ర. అ. మత్తః = నానుండి, మనః = మనస్సును, నివర్తయ = మరల్చుకొనుము. స్వజనే = నీ భార్యలయందు, మనః = మనస్సు, క్రియతామ్=చేయబడుగాక. పాపకృత్ = పాపము చేయువాడు, సుసిద్ధిమివ = ఉత్తమ మైన సిద్ధిని వలె, మామ్=నన్ను, ప్రార్థయితుమ్ = ప్రార్థించుటకు, న యుక్తమ్ = యుక్తము కాదు.

తా. నీ మనస్సును నామీదనుంచి మరల్చి నీ భార్యలపై నిలుపుము. నీ భార్యలను ప్రేమించుము. పాపములు చేసినవాడు ఉత్తమ మైన సిద్ధిని ఎట్లు ఆశించకూడదో, అట్లే నీవు నన్ను ఆశించకూడదు. 3

మూ. అకార్యం న మయా కార్యమేకపత్న్యా విగర్హితమ్, 4
కులం సంప్రాప్తయా పుణ్యం కులే మహతి జాతయా.

ప్ర. అ. మహతి = గొప్ప, కులే = కులమునందు, జాతయా = పుట్టిన దానను, పుణ్యమ్ = పవిత్ర మైన, కులమ్=కులమును, సంప్రాప్తయా=పొందిన దానను, ఏకపత్న్యా = ఒకే భర్త కలదానను (పతివ్రతను) అయిన, మయా = నాచేత, విగర్హితమ్ = నిందింపబడిన, అకార్యమ్ = చెడ్డ పని, న కార్యమ్ = చేయదగినది కాదు.

తా. నేను ఉత్తమవంశములో పుట్టి, ఉత్తమ మైన వంశములోనికి కోడలుగా వెళ్ళితిని. పతివ్రతను. నింద్య మైన ఇట్టి అకార్యమును నేను చేయజాలను. 4

మూ. ఏవముక్త్వా తు వైదేహీ రావణం తం యశస్వినీ, 5
రాక్షసం పృష్ఠతః కృత్వా భూయో వచనమబ్రవీత్.

ప్ర. అ. యశస్వినీ=కీర్తి గల, వైదేహీ=సీత, తం రావణమ్=ఆ రావణుని గూర్చి, ఏవమ్=ఇట్లు, ఉక్త్వా=పలికి, రాక్షసమ్=ఆ రాక్షసుని, పృష్ఠతః

వెనుకకు, కృత్వా=చేసి, భూయః=మరల, వదనమ్=వదనమును, అబ్రవీత్=పలికెను.

తా. కీర్తిమంతురాలైన సీత రావణునితో ఇట్లు పలికి అతని వైపు వీపు త్రిప్పి, మరల ఇట్లు పలికెను. 5

మూ. నాహమౌపయికీ భార్యా పరభార్యా సతీ తవ, 6
సాధు ధర్మమవేక్షస్వ సాధు సాధువ్రతం చర.

ప్ర. అ. పరభార్యా=పరభార్యను, సతీ=పతివ్రతను అయిన, అహమ్=నేను, తవ=నీకు, ఔపయికీ=తగిన, భార్యా=భార్యను, న=కాను, ధర్మమ్=ధర్మమును, సాధు=బాగుగా, అవేక్షస్వ=పరిశీలింపుము, సాధువ్రతమ్=సత్పురుషుల వ్రతమును, సాధు=చక్కగా, చర=ఆచరింపుము.

తా. పరభార్యను, పతివ్రతను అయిన నేను నీకు తగిన భార్యను కాను. ధర్మమును బాగుగా చూడుము. సత్పురుషులు అనుసరించు నియమములను చక్కగా పాటింపుము. 6

మూ. యథా తవ తథాన్యేషాం దారా రక్ష్యా నిశాచర,
ఆత్మానముపమాం కృత్వా స్వేషు దారేషు రమ్యతామ్.

ప్ర. అ. నిశాచర=ఓ! రాక్షసుడా! తవ=నీ భార్యలు, యథా=ఎట్లో, అన్యేషామ్=ఇతరులయొక్క, దారాః=భార్యలు, తథా=అట్లే, రక్ష్యాః=రక్షింపదగినవారు. ఆత్మానమ్=తననే, ఉపమామ్=ఉపమానముగా, కృత్వా=చేసికొని, స్వేషు=తన సంబంధమైన, దారేషు=భార్యలయందు, రమ్యతామ్=రమింపబడుగాక.

తా. ఓ రాక్షసుడా! నీ భార్యలు ఎట్లు రక్షింపదగినవారో ఇతరుల భార్యలు కూడ అట్లే రక్షింపదగినవారు. అందుచేత నిన్నే ఉపమానము చేసి చూచుకొని, నీ భార్యలను ఇతరులు అభిమర్శించినచో నీ కెట్లుండునో అట్లే నీవు ఇతరుల భార్యలను అభిమర్శించినచో వారి కుండును అను విషయము గ్రహించి, నీ భార్యలతో నీవు రమింపుము. 7

మూ. అతుష్టం స్వేషు దారేషు చపలం చలితేన్ద్రియమ్, 8
నయన్తి నికృతిప్రజ్ఞం పరదారాః పరాభవమ్.

ప్ర. అ. స్వేషు = తన సంబంధమైన, దారేషు = భార్యలయందు, అతుష్టమ్=సంతృప్తి చెందనివాడూ, చపలమ్ = చపలస్వభావము కలవాడూ, చలితేన్ద్రియమ్=చలించిన ఇంద్రియములు కలవాడూ అయిన, నికృష్టప్రజ్ఞమ్= నీచబుద్ధి గలవానిని, పరదారాః=పరభార్యలు, పరాభవమ్ = పరాభవమును, నయన్తి=పొందింపజేతురు.

తా. చపలస్వభావుడై, తన భార్యలతో సంతృప్తి చెందక ఇంద్రియ నిగ్రహము లేకుండా ఉన్న నీచబుద్ధి కలవానిని, పరభార్యలు పరాభవమును పొందింతురు. (అనగా పరదారాసక్తి వాని పతనమునకు హేతు వగును). 8

మూ. ఇహ సన్తో న వా సన్తి సతో వా నానువర్తసే, 9
తథాహి విపరీతా తే బుద్ధిరాచారవర్జితా.

ప్ర. అ. ఇహ=ఈ దేశములో, సన్తః = సత్పురుషులు, న వా సన్తి= లేరా ? సతః=ఉన్నవారిని, నానువర్తసే వా=నీవు అనుసరించుటలేదా ? తథా హి=అది యుక్తమే (ఎందుచేత ననగా), ఆచారవర్జితా=సదాచారములో కూడని, విపరీతా=విపరీతముగా ఉన్నది. తే=నీయొక్క, బుద్ధిః=బుద్ధి, విపరీతా=విపరీతముగా ఉన్నది.

తా. నీ బుద్ధి సత్ప్రవర్తన లేక విపరీతముగా ప్రసరించుచున్నది; ఈ దేశములో నీకు సద్బుద్ధి బోధించే మంచివారే లేరా, ఉన్నా వారి మాటను నీవు వినుటలేదా ? 9

మూ. వచో మిథ్యాప్రణీతాత్మా పథ్యముక్తం విచక్షణైః, 10
రాక్షసానామభావాయ త్వం వా న ప్రతిపద్యసే.

ప్ర. అ. మిథ్యాప్రణీతాత్మా = అయుక్తమార్గమునందు నడపబడుచున్న బుద్ధి గల, త్వమ్=నీవు, విచక్షణైః=నీతియందు నేర్పు గలవారిచేత, ఉక్తమ్= చెప్పబడిన, పథ్యమ్=హితమైన, వచః=వచనమును, రాక్షసానామ్=రాక్షసుల యొక్క, అభావాయ=నాశముకొరకు, న ప్రతిపద్యసే=గ్రహించుటలేదా ?

తా. ధర్మమార్గము తెలిసిన సత్పురుషులు నీకు హితమును ఉపదేశించినా అధర్మమార్గమునందు ప్రవర్తించుచున్న చిత్తము గల నీవు, రాక్షసుల వినాశము కోరుటచేత ఆ ఉపదేశమును లెక్కచేయుట లేదా?

మూ. అకృతాత్మానమాసాద్య రాజానమనయే రతమ్. 11
సమృద్ధాని వినశ్యన్తి రాష్ట్రాణి నగరాణి చ.

ప్ర. అ. అకృతాత్మానమ్ = అదుపులో ఉంచుకొనలేని బుద్ధిగలవాడు, అనయే = చెడు మార్గమునందు, రతమ్ = ఆసక్తి కలవాడూ అయిన, రాజానమ్ రాజును, ఆసాద్య = పొంది, సమృద్ధాని = ఐశ్వర్య సంపన్నములైన, రాష్ట్రాణి = రాష్ట్రములు, నగరాణి చ = నగరములూ కూడ, వినశ్యన్తి = నశించును.

తా. మనస్సు అదుపులో లేక అమార్గమునందు ప్రవర్తించు రాజు పరిపాలనలో ఐశ్వర్యసంపన్నములైన రాష్ట్రములు, నగరములూ కూడ నశించును. 11

మూ. తథేయం త్వాం సమాసాద్య లఙ్కా రత్నౌఘసంకులా.
అపరాధాత్తవైకస్య నచిరాద్వినశిష్యతి.

ప్ర. అ. తథా = ఆ విధముగా ఉన్న, త్వామ్ = నిన్ను, సమాసాద్య = పొంది, రత్నౌఘసంకులా = శ్రేష్ఠమైన వస్తువుల సముదాయముతో నిండిన, ఇయమ్ = ఈ, లఙ్కా = లంక, ఏకస్య = ఒక్క, తవ = నీయొక్క, అపరాధాత్ = అపరాధమువలన, నచిరాత్ = కొద్ది కాలములో, వినశిష్యతి = నశించగలదు.

తా. అలాంటి నీవు రాజుగా దొరకుటచే సకలైశ్వరసంపన్నమైన ఈ లంక నీ ఒక్కని మూలమున, కొద్ది కాలములో నశించగలదు. 12

మూ. స్వకృతైర్హన్యమానస్య రావణాదీర్ఘదర్శినః. 13
అభినన్దన్తి భూతాని వినాశే పాపకర్మణః.

ప్ర. అ. రావణ = ఓ! రావణా! అదీర్ఘదర్శినః = దూర దృష్టి లేనివాడు, స్వకృతైః = తనచేత చేయబడిన దుష్కార్యములచేత, హన్యమానస్య = కొట్టబడుచున్నవాడు అయిన, పాపకర్మణః = పాపకర్మలు చేయువాని యొక్క, వినాశే = వినాశము కలిగినప్పుడు, భూతాని = ప్రాణులు, అభినన్దన్తి = సంతోషించును.

తా. దీర్ఘదృష్టి లేని పాపాత్ముడు, తను చేసిన పనులే చెంప్ప దీయగా నశించి పోవుచున్నపుడు, వానిని చూచి సకలప్రాణులు సంతోషింతురు. 13

మూ. ఏవం త్వాం పాపకర్మాణం వక్ష్యన్తి నికృతా జనాః,
దిష్ట్యైతద్ వ్యసనం ప్రాప్తో రౌద్ర ఇత్యేవ హర్షితాః.

ప్ర. అ. ఏవమ్ = ఇట్లు నశించిన, పాపకర్మాణమ్ = పాపకర్మలు గల, త్వామ్ = నిన్ను గూర్చి, నికృతాః = నీచేత అవమానింపబడిన, జనాః = జనులు, హర్షితాః = సంతోషించినవారై, రౌద్రః = క్రూరుడైన రావణుడు, దిష్ట్యా = దైవవశముచేత, ఏతత్ = ఈ, వ్యసనమ్ = ఆపదను, ప్రాప్తః = పొందినాడు, ఇత్యేవ = అని, వక్ష్యన్తి = పలుకగలరు.

తా. పాపకర్మలు చేయుచున్న నీవు కూడ ఇట్లే నశింతగలవు. అప్పుడు నీచే పీడింపబడిన వారందరూ సంతోషించుచు, "మన అదృష్టము కొలది ఈ క్రూరునికి ఇట్టి ఆపద వచ్చినది" అనుకొనెదరు. 14

మూ. శక్యా లోభయితుం నాహమైశ్వర్యేణ ధనేన వా. 15
అనన్యా రాఘవేణాహం భాస్కరేణ ప్రభా యథా.

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, ఐశ్వర్యేణ = ఐశ్వర్యముచేత గాని, ధనేన వా = ధనముచేత గాని, లోభయితుమ్ = లోభపెట్టుటకు. న శక్యా = శక్యమైన దానను కాను. ప్రభా = కాంతి, భాస్కరేణ యథా = సూర్యునితో వలె, అహమ్ = నేను, రాఘవేణ = రామునితో, అనన్యా = వేరుకానిదానిని.

తా. ఐశ్వర్యమునూ, ధనమునూ, చూపించి నన్నెవరూ లోభపెట్టజాలరు. కాంతి సూర్యునినుండి ఏ విధముగా వేరు కాదో ఆ విధముగా నేను రామునినుండి వేరు కాను. 15

మూ. ఉపధాయ భుజం తస్య లోకనాథస్య సత్కృతమ్. 16
కథం నామోపధాస్యామి భుజమన్యస్య కస్య చిత్.

ప్ర. అ. లోకనాథస్య = సకలలోక ప్రభువైన, తస్య = ఆ రాముని యొక్క, సత్కృతమ్ = పూజింపబడిన, భుజమ్ = భుజమును, ఉపధాయ = తల

గడగా చేసికొని, అన్యస్య = ఇతరు డైన, కస్య చిత్ = ఏ ఒక్కనియొక్కయో, భుజమ్ = భుజమును, కథం నామ = ఎట్లు, ఉపధాస్యామి = తలగడగా గ్రహింప గలను?

తా. ఇంతకాలమూ, సకలలోకనాథు డైన ఆ రాముని భుజమును తలగడగా ఉపయోగించుకొని సుఖముగా నిద్రించిన నేను ఎవ్వరో మరొక్కని భుజమును తలగడగా ఎట్లు స్వీకరించగలను. 16

మూ. అహమౌపయికీ భార్యా తస్యైవ వసుధాపతేః, 17
వ్రతస్నాతస్య విప్రస్య విద్యేవ విదితాత్మనః.

ప్ర. అ. వ్రతస్నాతస్య = విద్యావ్రతస్నానము చేసిన, విదితాత్మనః = ప్రసిద్ధ మైన బుద్ధి గల, విప్రస్య = బ్రాహ్మణునకు, విద్యా ఇవ = విద్య వలె, అహమ్ = నేను, వసుధాపతేః = ఈ భూమి కంతకీ ప్రభు వైన, తస్యైవ = ఆ రామునకే, ఔపయికీ = తగిన, భార్యా = భార్యను.

తా. వేదాధ్యయనము చేయుటకు అవలంబించిన వ్రతమును పూర్తి చేసికొన్న బ్రాహ్మణునకు ఆ వేదవిద్య ఏ విధముగా తగి యుండునో అట్లే నేను సమస్త మైన భూమికి ప్రభు వైన ఆ రామునకు మాత్రమే భార్య నగుటకు తగిన దానను. 17

మూ. సాధు రావణ రామేణ మాం సమానయ దుఃఖితామ్, 18
వనే వాశితయా సార్ధం కరేణ్వేవ గజాధిపమ్.

ప్ర. అ. రావణ = ఓ రావణా! దుఃఖితామ్ = దుఃఖితురాల నైన, మామ్ = నన్ను, గజాధిపమ్ = గజశ్రేష్ఠమును, వనే = వనమునందు, వాశితయా = ఆడు దైన, కరేణ్వేవ = ఏనుగుతోవలె, రామేణ సార్ధమ్ = రామునితో కూడ, సాధు = బాగుగా, సమానయ = చేర్చుము. (వాశితా శబ్దమునకు, స్త్రీలింగ, కరేణు శబ్దమునకు ఆడఏనుగ అనే అర్థము).

తా. ఓ రావణా! అరణ్యములో ఆడ ఏనుగును గజరాజుతో చేర్చి నట్లు, దుఃఖితురాల నైన నన్ను రామునితో చేర్చుము. అది యుక్తము. 18

మూ. మిత్రమౌపయికం కర్తుం రామః స్థానం పరీప్సతా, 19
వధం చానిచ్ఛతా ఘోరం త్వయాసౌ పురుషర్షభః.

ప్ర. అ. అసౌ=ఈ, పురుషర్షభః=పురుషశ్రేష్ఠు డైన, రామః=రాముడు, స్థానమ్=స్థానమును, పరీప్సతా=కోరుచున్నవాడవు, ఘోరమ్=ఘోర మైన, వధమ్=వధను, అనిచ్ఛతా చ=కోరని, త్వయా=నీచేత, మిత్రమ్=స్నేహితుడుగా, కర్తుమ్=చేయుటకు, ఔపయికమ్=తగినది.

తా. నీవు నీ రాజ్యమునకు ప్రభువుగా ఉండవలె నన్నచో, ఘోర మైన మరణము పొందకుండా జీవించ వలె నన్నచో పురుషశ్రేష్ఠు డైన ఆ రామునితో స్నేహము చేసికొనుట మంచిది. 19

మూ. విదితః స హి ధర్మజ్ఞః శరణాగతవత్సలః, 20
తేన మైత్రీ భవతు తే యది జీవితుమిచ్ఛసి.

ప్ర. అ. ధర్మజ్ఞః=ధర్మముల నెరిగిన, సః=అతడు, శరణాగతవత్సలః=శరణుజొచ్చినవారియందు ప్రేమ కలవాడుగా, విదితః హి=ప్రసిద్ధుడు కదా. జీవితుమ్=జీవించుటకు, ఇచ్ఛసి యది=కోరిన ట్లైతే, తే=నీకు, తేన=ఆ రామునితో, మైత్రీ=స్నేహము, భవతు=అగుగాక.

తా. ధర్మము లన్నీ తెలిసిన ఆ రాముడు శరణాగతవత్సలు డను విషయము లోకప్రసిద్ధము. నీకు జీవించవలె నను కోరిక ఉన్నచో ఆ రామునితో స్నేహము చేసికొనుము. 20

మూ. ప్రసాదయస్వ త్వం చైనం శరణాగతవత్సలమ్, 21
మాం చాస్మై నియతో భూత్వా నిర్యాతయితుమర్హసి.

ప్ర. అ. త్వమ్=నీవు. శరణాగతవత్సలమ్=శరణుజొచ్చిన వారిపై జాలిగల, ఏనమ్=ఈ రాముని, ప్రసాదయస్వ చ=అనుగ్రహింప చేసుకొనుము. ప్రయతః=నియమవంతుడవు. భూత్వా=అయి, మామ్=నన్ను, అస్మై=ఈ రామునకు, నిర్యాతయితుమ్=తిరిగి అప్పచెప్పుటకు, అర్హసి=తగియున్నావు.

తా. శరణాగతవత్సలు డైన ఈ రాముని అనుగ్రహింపచేసుకొనుము, నన్ను యథావిధిగా మరల రామునకు సమర్పించుము. 21

మూ. ఏవం హి తే భవేత్స్వస్తి సంప్రదాయ రఘూత్తమే, 22
అన్యథా త్వం హి కుర్వాణో వధం ప్రాప్స్యసి రావణ.

ప్ర. అ. ఏవమ్ = ఈ విధముగా, రఘూత్తమే = రామునియందు (రామునకు), సంప్రదాయ = ఇచ్చి, తే = నీకు, స్వస్తి = క్షేమము, భవేత్ = అగును. రావణ = రావణా! త్వమ్ = నీవు, అన్యథా = మరియొక విధముగా, కుర్వాణః = చేయువాడవై, వధమ్ = వధను, ప్రాప్స్యసి = పొందగలవు.

భా. రావణా! ఈ విధముగా నన్ను రామునకు తిరిగి ఇచ్చివేసినచో నీకు క్షేమము కలుగును. నీవు మరొక విధముగా చేసినచో నీకు మరణము తప్పదు. 22

మూ. వర్జయేద్వజ్రముత్సృష్టం వర్జయేదన్తకశ్చిరమ్, 23
త్వద్విధం తు న సంక్రుద్ధో లోకనాథః స రాఘవః.

ప్ర. అ. త్వద్విధమ్ = నీవంటివానిని, ఉత్సృష్టమ్ = ప్రయోగింపబడిన, వజ్రమ్ = వజ్రాయుధము, వర్జయేత్ = విడిచిపెట్టవచ్చును, చిరమ్ = చిరకాలము, అన్తకః = యముడు కూడ, వర్జయేత్ = విడిచిపెట్టవచ్చును. సంక్రుద్ధః = కోపించిన, లోకనాథః = లోకముల ప్రభువైన, సః = ఆ, రాఘవః = రాముడు మాత్రము, న = విడిచిపెట్టడు.

భా. ఇంద్రుడు ప్రయోగించిన వజ్రమైనను నీవంటివానిని ఏమీ చేయలేక విడిచిపెట్టవచ్చును; యముడు కూడ చాలకాలము పాటు విడిచిపెట్టవచ్చును. కోపము వచ్చినచో, ఆ లోకనాథుడైన రాముడు మాత్రము విడిచిపెట్టడు. 23

మూ. రామస్య ధనుషః శబ్దం శ్రోష్యసి త్వం మహాస్వనమ్,
శతక్రతువిసృష్టస్య నిర్ఘోషమశనేరివ. 24

ప్ర. అ. శతక్రతువిసృష్టస్య = దేవేంద్రునిచేత ప్రయోగింపబడిన, అశనేః = వజ్రాయుధముయొక్క, నిర్ఘోషమివ = మహాధ్వని వంటి, రామస్య = రాముని యొక్క, ధనుషః = ధనస్సుయొక్క, మహాస్వనమ్ = గొప్ప ధ్వని గల, శబ్దమ్ = శబ్దమును, త్వమ్ = నీవు, శ్రోష్యసి = వినగలవు.

తా. నీవు అచిరకాలములో, ఇంద్రుడు ప్రయోగించిన వజ్రాయుధము ధ్వని వంటి, దిక్కులను పిక్కటిల చేయు రామధనుర్ధ్వనిని వినగలవు. 24

మూ. ఇహ శీఘ్రం సుపర్వాణో జ్వలితాస్యా ఇవోరగాః, 25
ఇషవో నిపతిష్యన్తి రామలక్ష్మణలక్షణాః.

ప్ర. అ. సుపర్వాణః = మంచి కణుపులు కలవి, జ్వలితాస్యాః = ప్రజ్వలించుచున్న ముఖములు గల, ఉరగాః ఇవ = సర్పముల వలె ఉన్నవి, రామలక్ష్మణలక్షణాః = రామలక్ష్మణుల చిహ్నములు గలవి అయిన, ఇషవః = బాణములు, ఇహ = ఈ లంకానగరమునందు, నిపతిష్యన్తి = పడగలవు.

తా. గట్టి కణుపులతో, మండుచున్న ముఖములు గల సర్పముల వలె భయంకరములై, రామలక్ష్మణుల పేర్లతో చిహ్నితములైన బాణములు శీఘ్రకాలములో ఈ లంకానగరమునందు పడగలవు. 25

మూ. రక్షాంసి పరినిఘ్నన్తః పుర్యామస్యాం సమన్తతః, 26
అసంపాతం కరిష్యన్తి పతన్తః కఙ్కవాససః.

ప్ర. అ. కఙ్కవాససః = (సూటిగా వేగముగా పోవుటకై) గ్రద్ద రెక్కలు కట్టిన బాణములు, అస్యామ్ = ఈ, పుర్యామ్ = పట్టణమునందు, సమన్తతః = అంతటా, రక్షాంసి = రాక్షసులను, పరినిఘ్నన్తః = కొట్టుచున్నవై, అసంపాతమ్ = చోటు లేకుండు నట్లు, కరిష్యన్తి = చేయగలవు.

తా. రామలక్ష్మణుల బాణములు, ఈ నగరములో అంతటా, రాక్షసులను చంపుచు, ఈ నగరము నంతను, కప్పివేయగలవు. 26

మూ. రాక్షసేన్ద్రమహాసర్పాన్ స రామగరుడో మహాన్ 27
ఉద్ధరిష్యతి వేగేన వైనతేయ ఇవోరగాన్.

ప్ర. అ. మహాన్ = గొప్పవాడైన, సః = ఆ, రామగరుడః = రాముడనే గరుత్మంతుడు, రాక్షసేన్ద్రమహాసర్పాన్ = రాక్షసు లనే మహాసర్పములను, వైనతేయః = గరుత్మంతుడు, ఉరగానివ = సర్పములను వలె, వేగేన = వేగముతో, ఉద్ధరిష్యతి = పెకలించివేయగలడు.

తా. గరుత్మంతుడు సర్పంను పెకలించివేసి నట్లు రాము డనే ఆ గొప్ప బలశాలి యైన గరుత్మంతుడు రాక్షసు డనే సర్పంను పెకలించివేయగలడు.

మూ. అపనేష్యతి మాం భర్తా త్వత్తః శీఘ్రమరిందమః, 28
అసురేభ్యః శ్రియం దీప్తాం విష్ణుస్త్రిభిరివ క్రమైః.

ప్ర. అ. అరిందమః = శత్రువినాశకు డైన, భర్తా = నా భర్త, మామ్ = నన్ను, త్వత్తః = నీవద్దనుండి, విష్ణుః = విష్ణువు, త్రిభిః = మూడు, క్రమైః = పాదవిన్యాసముల చేత, దీప్తామ్ = ప్రకాశించుచున్న, శ్రియమ్ = లక్ష్మిని, అసురేభ్యః ఇవ = రాక్షసులనుండి వలె, అపనేష్యతి = తీసికొనిపోగలడు.

తా. విష్ణువు మూడు అడుగులు వేసి, ప్రకాశించుచున్న లక్ష్మిని అసురులనుండి తీసికొనిపోయి నట్లు నా భర్త యైన రాముడు, శీఘ్రముగా నన్ను నీ వద్దనుండి తీసికొనిపోగలడు. 28

మూ. జనస్థానే హతస్థానే నిహతే రక్షసాం బలే, 29
అశక్తేన త్వయా రక్షః కృతమేతదసాధు వై.

ప్ర. అ. రక్షసామ్ = రాక్షసులయొక్క, బలే = సైన్యము, నిహతే = చంపబడిన దగుచుండగా, జనస్థానే = జనస్థానము, హతస్థానే = హతుల స్థాన మైపోయిన దగుచుండగా, రక్షః = ఓ రాక్షసుడా! అశక్తేన = అశక్తుడ వైన, త్వయా = నీచేత, ఏతత్ = ఈ, అసాధు = చెడ్డ పని, కృతం వై = చేయబడినది.

తా. ఓ రాక్షసా! రాముడు రాక్షససైన్యమును చంపివేయుటచేత, జనస్థానము హతస్థానము (చచ్చినవాళ్ల స్థానము) అయినది. అప్పుడు నీ వేమీ చేయలేక ఈ చెడ్డ పని చేసితివి (నన్ను అపహరించితివి). 29

మూ. ఆశ్రమం తు తయోః శూన్యం ప్రవిశ్య నరసింహయోః,
గోచరం గతయోర్భ్రాత్రోరపనీతా త్వయాధమ.

ప్ర. అ. అధమ = ఓ నీచుడా! నరసింహయోః = నరశ్రేష్ఠు లైన, తయోః = ఆ, భ్రాత్రోః = సోదరులు, గోచరమ్ = వెలుపలి ప్రదేశమును గూర్చి, గతయోః = వెళ్ళినవా రగుచుండగా, శూన్యమ్ = వారు లేని, ఆశ్రమమ్ =

ఆశ్రమమును, ప్రవిశ్య = ప్రవేశించి, త్వయా = నీచేత, అపహృతా = అపహరింపఁ బడితిని.

తా. ఓరీ! నీచుఁడా! నరులలో శ్రేష్ఠులైన ఆ రామలక్ష్మణు లిద్దరూ వేటకు పోయి నపుడు వారు లేని ఆశ్రమములో ప్రవేశించి, నీవు నన్ను అపహరించినావు. 30

మూ. న హి గన్ధముపాఘ్రాయ రామలక్ష్మణయోస్త్వయా. 31
శక్యం సందర్శనే స్థాతుం శునా శార్దూలయోరివ

ప్ర. అ. శునా = కుక్కచేత, శార్దూలయోరివ = పెద్దపులులయొక్క వలె, రామలక్ష్మణయోః = రామలక్ష్మణులయొక్క, గన్ధమ్ = గంధమును, ఉపాఘ్రాయ = వాసనచూచి, త్వయా = నీచేత, సందర్శనే = వారి దృష్టిలో, స్థాతుమ్ = నిలచుట, న శక్యం హి = శక్యము కాదు కదా,

తా. పెద్ద పులుల గంధమును వాసన చూచిన కుక్క వాటి ఎదుట ఎట్లు నిలువఁజాలదో, అట్లే రామలక్ష్మణుల గంధము వాసన చూచిన పిమ్మట నీవు వారి ఎదుట నిలువఁజాలవు కదా!

మూ. తస్య తే విగ్రహే తాభ్యాం యుగగ్రహణ మస్థిరమ్, 32
వృత్రస్యేవేన్ద్రబాహుభ్యాం బాహోరేకస్య విగ్రహే.

ప్ర. అ. తస్య = అట్టి, తే = నీకు, తాభ్యామ్ = వారిద్దరితో, విగ్రహే = విరోధము కలుగఁగా, ఇన్ద్రబాహుభ్యామ్ = ఇంద్రుని రెండు బాహువులతో, వృత్రస్య = వృత్రాసురునియొక్క, ఏకస్య = ఒక్క, బాహోః = బాహువు యొక్క, విగ్రహే ఇవ = విరోధము కలిగినప్పుడు వలె, యుగగ్రహణమ్ = ప్రతిద్వంద్విగా ఉండుట, అస్థిరమ్ = స్థిరము కానిది.

తా. ఇంద్రుని రెండు బాహువులతో పోరాడవలసివచ్చి నప్పుడు వృత్రాసురుని ఒక్క బాహువు నిలువజాల నట్లు వారిద్దరితో వచ్చిన యుద్ధములో నీవు నిలువ గలుగుట కల్ల. 32

మూ. క్షిప్రం తవ స నాథో మే రామః సౌమిత్రిణా సహ, 33
తోయమల్పమివాదిత్యః ప్రాణానాదాస్యతే శరైః.

ప్ర. అ. మే నాథః = నా భర్త యైన, సః రామః = ఆ రాముడు, సౌమిత్రిణా సహ = లక్ష్మణునితో కూడినవాడై, ఆదిత్యః = సూర్యుడు, అల్పమ్ = స్వల్ప మైన, తోయమివ = ఉదకమును వలె, శరైః = బాణములతో, తవ = నీ యొక్క, ప్రాణాన్ = ప్రాణములను, క్షిప్రమ్ = శీఘ్రముగా, ఆదాస్యతే = గ్రహింపగలడు.

తా. అచిరకాలములో నా భర్త యైన రాముడు లక్ష్మణునితో కలిసి వచ్చి దాని తక్కువగా ఉన్న జలమును సూర్యుడు ఎండింపచేసినట్లు బాణములతో నీ ప్రాణములను తీసివేయగలడు. 33

మూ. గిరిం కుబేరస్య గతోఽథవాలయం
సభాం గతో వా వరుణస్య రాజ్ఞః,
అసంశయం దాశరథేర్న మోక్ష్యసే
మహాద్రుమః కాలహతోఽశనేరివ. 34

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
ఏకవింశః సర్గః.

ప్ర. అ. కాలహతః = కాలముచేత హతుడ వైన నీవు, కుబేరస్య = కుబేరునియొక్క, గిరిమ్ = పర్వతమును గూర్చి, అథవా = లేక, ఆలయమ్ = అతని గృహమును గూర్చి. గతః = వెళ్ళినను, రాజ్ఞః = రాజైన, వరుణస్య = వరుణునియొక్క, సభామ్ = సభను గూర్చి, గతో వా = వెళ్ళినను, మహాద్రుమః = మహావృక్షము, అశనేరివ = పిడుగునుండి వలె, దాశరథేః = రామునినుండి, న మోక్ష్యసే = విడిపించుకొనజాలవు.

తా. నీవు నశించు కాలము సమీపించినది. మహావృక్షము తనపై పడుచున్న పిడుగును ఏ విధముగా తప్పించుకొనజాలదో, అట్లే నీవు, కైలాస పర్వతమునకు పారిపోయినను, కుబేరుని అలకాపురికి వెళ్ళినను, రాజైన వరుణుని సభకు పారిపోయినను రామునినుండి తప్పించుకొనజాలవు.

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో ఇరువదియొకటవ సర్గ సమాప్తము.

అథ ద్వావింశః సర్గః

[రావణుడు సీతకు రెండు మాసముల గడువు ఇచ్చుట. సీత రావణుని నిందించుట, రావణుడు సీతను భయపెట్టి, ఆమెను రక్షింపు మంతవలసినదిగా రాక్షసస్త్రీలను ఆదేశించుట, స్త్రీలతో కలిసి అంతః పురమునకు పోవుట].

మూ. సీతాయా వచనం శ్రుత్వా పరుషం రాక్షసేశ్వరః।
ప్రత్యువాచ తతః సీతాం విప్రియం ప్రియదర్శనమ్. 1

ప్ర. అ. రాక్షసేశ్వరః = రావణుడు, పరుషమ్ = పరుష మైన, సీతాయాః = సీతయొక్క, వచనమ్ = వచనమును, శ్రుత్వా = విని, తతః = పిమ్మట, ప్రియ దర్శనమ్ = ప్రియము వలె కనబడు, విప్రియమ్ = అప్రియ మైన వాక్యమును, సీతామ్ = సీతనుగూర్చి, ప్రత్యువాచ = తిరిగి పలికెను.

తా. రావణుడు పరుషము లైన సీత మాటలు విని, పైకి ప్రియములుగా ఉన్నట్లు కనబడు అప్రియము లైన మాటలు ఈ విధముగా పలికెను. 1

మూ. యథా యథా సాన్త్వయితా వశ్యః స్త్రీణాం తథా తథా.
యథా యథా ప్రియం వక్తా పరిభూతస్తథా తథా. 2

ప్ర. అ. స్త్రీణామ్ = స్త్రీలకు, యథా యథా = ఏ యే విధముగా, సాన్త్వయితా = బుజ్జగించువాడో, తథా తథా = ఆ యా విధముగా, వశ్యః = స్వాధీను డగును. యథా యథా = ఏ యే విధముగా, ప్రియమ్ = ప్రియమును, వక్తా = చెప్పువాడో, తథా తథా = ఆ యా విధముగా, పరిభూతః = తిరస్కరింపబడును.

తా. స్త్రీలను బుజ్జగించిన కొలది పురుషుడు వాళ్ళకు స్వాధీను డగును. ఇతడు మనకు దాసు డని వాళ్లు భావింతురు. మంచి మాటలు చెప్పిన కొలది అతనిని వాళ్లు తిరస్కరించుచుందురు. 2

మూ. సంనియచ్ఛతి మే క్రోధం త్వయి కామః సముత్థితః,
ద్రవతో౽మార్గమాసాద్య హయానివ సుసారథిః. 3

ప్ర. అ. త్వయి=నీ విషయమున, సముత్థితః=ఉదయించిన, కామః=కామము, సుసారథిః=మంచి సారథి, అమార్గమ్=అ మార్గమును, ఆసాద్య=పొంది, ద్రవతః=పరుగెత్తుచున్న, హయానివ=గుఱ్ఱములను వలె, మే=నా యొక్క, క్రోధమ్=కోపమును, సంనియచ్ఛతి=అణచుచున్నది.

తా. నాకు నీయందున్న కామము, చెడు మార్గమునందు, పరుగెత్తుచున్న గుఱ్ఱములను సారథి నిగ్రహించినట్లు నా కోపమును అణచివేయుచున్నది. 3

మూ. వామః కామో మనుష్యాణాం యస్మిన్ కిల నిబధ్యతే,
జనే తస్మింస్త్వనుక్రోశః స్నేహశ్చ కిల జాయతే. 4

ప్ర. అ. మనుష్యాణామ్=మనుష్యులయొక్క, కామః=కామము, వామః=ప్రతికూలస్వభావము గలది. యస్మిన్=ఏ, జనే=జనునియందు, నిబధ్యతే=కట్టబడునో, తస్మిన్=ఆ జనునియందు, అనుక్రోశః=జాలీ, స్నేహశ్చ=స్నేహమూ, జాయతే కిల=కలుగుచుండును కదా.

తా. నిజముగా కామము ప్రతికూలస్వభావము కలది. ఎందుచేత ననగా ఏ వ్యక్తిపై కామము కలుగునో ఆ వ్యక్తిపై జాలి, స్నేహము కూడ కలుగుచుండును. 4

మూ. ఏతస్మాత్కారణాన్న త్వాం ఘాతయామి వరాననే,
వధార్హామవమానార్హాం మిథ్యాప్రవ్రజితే రతామ్. 5

ప్ర. అ. వరాననే=సుందరమైన ముఖము గలదానా, ఏతస్మాత్=ఈ, కారణాత్=కారణమువలననే, వధార్హామ్=వధకు తగినదానవూ, అవమానార్హామ్=అవమానమునకు తగినదానవూ, మిథ్యాప్రవ్రజితే=కపటవనవాసము చేయు రామునియందు, రతామ్=ఆసక్తి గలదానవూ అయిన, త్వామ్=నిన్ను, న ఘాతయామి=చంపించుటలేదు.

తా. సుందరమైన ముఖము గల సీతా, కపటవనవాసము చేయు

రామునియందు అనక్తురాలవై, అవమానించుటకు, చంపుటకూ, తగిన నిన్ను ఈ కారణముచేతనే చంపించలేకుండా ఉన్నాను. 5

మూ. పరుషాణీహ వాక్యాని యాని యాని బ్రవీషి మామ్,
తేషు తేషు వధో యుక్తస్తవ మైథిలి దారుణః. 6

ప్ర. అ. మైథిలి = సీతా! ఇహ = ఇక్కడ, మామ్ = నన్ను గూర్చి, యాని యాని = ఏ యే, పరుషాణి = పరుషములైన, వాక్యాని = వాక్యములను, బ్రవీషి = పలుకుచున్నావో, తేషు తేషు = ఆ యా వాక్యములయందు, తవ = నీ యొక్క, దారుణః = భయంకరమైన, వధః = వధ, యుక్తః = తగినది

తా. మైథిలీ! నీవు నాతో పలికిన పరుషమైన ఒక్కొక్క మాటకు నిన్ను క్రూరముగా వధించవలసి ఉన్నది. 6

మూ. ఏవముక్త్వా తు వైదేహీం రావణో రాక్షసాధిపః,
క్రోధసంరమ్భసంయుక్తః సీతాముత్తరమబ్రవీత్. 7

ప్ర. అ. రాక్షసాధిపః = రాక్షసరాజైన, రావణః = రావణుడు, వైదేహీమ్ = సీతను గూర్చి, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్త్వా = పలికి, క్రోధసంరమ్భసంయుక్తః = కోపముతోను తొందరతోను కూడినవాడై, సీతామ్ = సీతను గూర్చి, ఉత్తరమ్ = మరియొక మాటను, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. రాక్షసరాజైన రావణుడు సీతతో ఈ విధముగా, పలికి కోపముతోను, తొందరతోను కూడినవాడై ఆమెతో మరల ఈ మాట పలికెను. 7

మూ. ద్వౌ మాసౌ రక్షితవ్యౌ మే యోఽవధిస్తే మయా కృతః,
తతః శయనమారోహ మమ త్వం వరవర్ణిని. 8

ప్ర. అ. మయా = నాచేత, తే = నీకు, యః = ఏ, అవధిః = అవధి, కృతః = చేయబడినదో అ, ద్వౌ = రెండు, మాసౌ = మాసములు, మే = నాకు, రక్షితవ్యౌ = రక్షింపదగినవి. వరవర్ణిని = శ్రేష్ఠమైన వర్ణము గల సీతా! తతః = అటు పిమ్మట, మమ = నాయొక్క, శయనమ్ = శయనమును, ఆరోహ = ఎక్కుము.

తా. నేను నీకు రెండు మాసముల గడువు ఇచ్చుచున్నాను. ఆ గడువును నేను పాలింపవలసి యున్నది. ఓ అంద మైన వర్ణము గలదానా! ఆ గడువు దాటిన వెంటనే నీవు నా శయనము పైకి రావలెను. 8

మూ. ఊర్ధ్వం ద్వాభ్యాం తు మాసాభ్యాం భర్తారం మామనిచ్ఛతీమ్,
మమ త్వాం ప్రాతరాశార్థమాలభన్తే మహానసే. 9

ప్ర. అ. ద్వాభ్యామ్=రెండు, మాసాభ్యామ్=మాసములకంటె. ఊర్ధ్వమ్ =పైన, మామ్=నన్ను, భర్తారమ్=భర్తనుగా, అనిచ్ఛతీమ్=ఇచ్ఛయించని, త్వామ్=నిన్ను, మమ=నాయొక్క, ప్రాతరాశార్థమ్ = ప్రాతఃకాలభోజనము కొరకు, మహానసే=వంటయింట్లో, ఆలభన్తే=చంపివేయగలరు.

తా. ఈ గడువు లోగా నీవు నన్ను భర్తగా అంగీకరింపకపోయినచో, రెండు మాసముల పిదప నిన్ను నా ప్రాతఃకాలభోజనార్థము వంటింటికి తీసికొని వెళ్ళి చంపివేయగలరు. 9

మూ. తాం తర్జ్యమానాం సంప్రేక్ష్య రాక్షసేన్ద్రేణ జానకీమ్,
దేవగన్ధర్వకన్యాస్తా విషేదుర్వికృతేక్షణాః. 10

ప్ర. అ. రాక్షసేన్ద్రేణ=రావణునిచేత, తర్జ్యమానామ్=భయపెట్టబడు చున్న, తాం జానకీమ్=ఆ సీతను, సంప్రేక్ష్య=చూచి, తాః=ఆ, దేవగన్ధర్వ కన్యాః=దేవకన్యలు, గంధర్వకన్యలు, వికృతేక్షణాః=వికారమును పొందిన నేత్రములు కలవారై, విషేదుః=దుఃఖించిరి.

తా. రావణుడు ఆ విధముగ సీతను భయపెట్టుటను చూచి, దేవగంధర్వ కన్యలు, కన్నీళ్లు, ఎఱ్ఱబడుట మొదలైన వాటితో (వారి) కండ్లు వికారము చెందగా దుఃఖించిరి. 10

మూ. ఓష్ఠప్రకారైరపరా వక్త్రైర్నేత్రైస్తథాపరాః,
సీతామాశ్వాసయామాసుస్తర్జితాం తేన రక్షసా. 11

ప్ర. అ. తేన=ఆ, రక్షసా=రాక్షసునిచేత, తర్జితామ్=భయపెట్టబడిన, తామ్=ఆ, సీతామ్=సీతను, అపరాః=కొందరు, ఓష్ఠప్రకారైః = పెదవుల

శిరముం జేతను, తథా = అట్లే, అపరాః = మరికొందరు, వక్త్రైర్నేత్రైః = ముఖముం చేతను, నేత్రముం చేతను, ఆశ్వాసయామాసుః = ఓదార్చిరి.

తా. ఆ రాక్షసునిచేత భయపెట్టబడుచున్న సీతను పెదవులు కదల్చి కొందరు, ముఖములు నేత్రములు కదల్చి మరికొందరు ఓదార్చిరి. 11

మూ. తాభిరాశ్వాసితా సీతా రావణం రాక్షసాధిపమ్,
ఉవాచాత్మహితం వాక్యం వృత్తశౌణ్డీర్యగర్వితమ్. 12

ప్ర. అ. తాభిః = వారిచేత, ఆశ్వాసితా = ఓదార్పబడిన, సీతా = సీత, వృత్తశౌణ్డీర్యగర్వితమ్ = సదాచారముయొక్క బలముతో గర్వించిన, ఆత్మహితమ్ = తనకు హితమైన, వాక్యమ్ = వాక్యమును, రాక్షసాధిపమ్ = రాక్షసరాజైన, రావణమ్ = రావణుని గూర్చి, ఉవాచ = పలికెను.

తా. దేవగంధర్వకన్యలచేత ఆ విధముగా ఊరడింపబడిన సీత, పాతివ్రత్యబలము, దర్పము ఉట్టిపడు నట్లు, ఆ రాక్షసరాజుతో తనకు హిత మైన వాక్యము పలికెను. 12

మూ. నూనం న తే జనః కశ్చిదస్తి నిఃశ్రేయసే స్థితః,
నివారయతి యో న త్వాం కర్మణోఽస్మాద్విగర్హితాత్.

ప్ర. అ. యః = ఎవ్వడు, త్వామ్ = నిన్ను, విగర్హితాత్ = నింద్య మైన, అస్మాత్ = ఈ, కర్మణః = కర్మనుండి, నివారయతి = నివారించునో అట్టి, తే = నీయొక్క, నిఃశ్రేయసే = క్షేమమునందు, రతః = ఆసక్తి గల, జనః = జనుడు, కశ్చిత్ = ఎవ్వడూ, నాస్తి = లేడు. నూనమ్ = నిశ్చయము.

తా. నీ క్షేమమును కోరి నిన్ను ఈ విధ మైన నింద్య మైన పనినుండి నివారించు వారెవ్వరూ ఉన్నట్లు లేరు. ఇది నిశ్చయము. 13

మూ. మాం హి ధర్మాత్మనః పత్నీం శచీమివ శచీపతేః,
త్వదన్యస్త్రిషు లోకేషు ప్రార్థయేన్మనసాపి కః 14

ప్ర. అ. శచీపతేః = దేవేంద్రుని భార్య యైన, శచీమివ = శచీదేవిని వలె, ధర్మాత్మనః = ధర్మాత్ముడైన రామునియొక్క, పత్నీమ్ = భార్య యైన,

మామ్ = నన్ను, త్రిషు లోకేషు = మూడు లోకములలో, త్వదన్యః = నీకంటె అన్యుడు, కః = ఎవడు, మనసాపి = మనస్సుచేత కూడ, ప్రార్థయేత్ = ప్రార్థించును.

తా. శచీదేవి దేవేంద్రుని భార్య అయి నట్లు నేను ధర్మాత్ము డైన రాముని భార్యను. అట్టి నన్ను ఈ మూడులోకములలో నీవు తప్ప మరెవ్వ డైనా, మనస్సులో కూడ కోరుకొనునా! 14

మూ. రాక్షసాధమ రామస్య భార్యామమితతేజసః,
ఉక్తవానసి యత్పాపం క్వ గతస్తస్య మోక్ష్యసే. 15

ప్ర. అ. రాక్షసాధమ = ఓ! నీచరాక్షసుడా! అమితతేజసః = అమితమైన తేజస్సు గల, రామస్య = రాముని యొక్క, భార్యామ్ = భార్య నైన నన్ను గూర్చి, యత్ = ఏ, పాపమ్ = పాపవాక్యమును, ఉక్తవాన్ = పలికినవాడవు, అసి = అయితివో, తస్య = ఆ పాపవాక్యమునకు (నుండి), క్వ = ఎక్కడికి, గతః = వెళ్ళినవాడవై, మోక్ష్యసే = విడువబడగలవు.

తా. ఓ రాక్షసాధమా! అమిత మైన తేజస్సు గల రాముని భార్యనైన నాతో ఈ విధముగ పాపపు మాటలు పలికినందుకు, నీ వెక్కడికి పోయినను ఈ అపరాధమునుండి తప్పించుకొనజాలవు. 15

మూ. యథా దృప్తశ్చ మాతఙ్గః శశశ్చ సహితౌ వనే,
తథా ద్విరదవద్రామస్త్వం నీచ శశవత్ స్మృతః. 16

ప్ర. అ. వనే = వనమునందు, సహితౌ = యుద్ధమునకై తలపడిన, దృప్తః = మదించిన, మాతఙ్గశ్చ = ఏనుగా, శశశ్చ = చెవులపిల్లి, యథా = ఎట్లో, తథా = అట్లే, నీచ = ఓరి నీచుడా! రామః = రాముడు, ద్విరదవత్ = ఏనుగవంటివాడు, త్వమ్ = నీవు, శశవత్ = చెవుల పిల్లి వంటివాడవుగా, స్మృతః = చెప్పబడినావు.

తా. నీవు రామునితో యుద్ధమునకు తలపడుట, వనములో చెవులపిల్లి మదించిన ఏనుగును ఎదిరించుట వంటిది. రాముడు మహాగజము. నీవు చెవుల పిల్లివి. 16

వి. ప్రాచ్యప్రతిలోని శ్లోకము అర్థము దీనికంటె స్పష్టముగా ఉన్నది.

"యథా దృష్టశ్చ మాతఙ్గః శశశ్చ సదృశో యుధి
తథా మాతఙ్గవద్రామస్త్వం నీచః శశవత్ స్మృతః".

మూ. స త్వమిక్ష్వాకునాథం వై క్షిపన్నిహ న లజ్జసే,
చక్షుషోర్విషయం తస్య న తావదుపగచ్ఛసి. 17

ప్ర. అ. సః = అట్టి, త్వమ్ = నీవు, ఇహ = ఇక్కడ, ఇక్ష్వాకునాథమ్ = ఇక్ష్వాకువంశ ప్రభు వైన రాముని, క్షిపన్ = నిందించుచు, న లజ్జసే = సిగ్గు పడుటలేదు. తస్య = ఆ రామునియొక్క, విషయం తావత్ = గోచరమునైతే, న ఉపగచ్ఛసి = పొందుటలేదు.

తా. అట్టి నీవు ఈ లంకాపట్టణములో కూర్చుండి, సిగ్గు లేక ఇక్ష్వాకు వంశప్రభు వైన ఆ రాముని నిందించుచున్నావు. అతని కంటికి కనబడుటకు మాత్రము భయపడుచున్నావు. 17

మూ. ఇమే తే నయనే క్రూరే విరూపే కృష్ణపిఙ్గలే,
క్షితౌ న పతితే కస్మాన్మామనార్య నిరీక్షతః. 18

ప్ర. అ. అనార్య = దుష్టుడా! మామ్ = నన్ను, నిరీక్షతః = చూచుచున్న, తే = నీయొక్క, క్రూరే = క్రూరములై, విరూపే = వికారముగా ఉన్నవి, కృష్ణపిఙ్గలే = నల్లగాను పచ్చగాను ఉన్నవి అయిన, ఇమే = ఈ, నయనే = నేత్రములు, క్షితౌ = భూమిపై, కస్మాత్ = ఏ కారణమువలన, న పతితే = పడిపోలేదు!

తా. దుష్టుడా! నన్ను దుర్బుద్ధితో చూచుచున్న, నీ క్రూరములు, వికృతములు అయిన (పిల్లికళ్ల వలె) నల్లగాను పచ్చగాను ఉన్న కళ్లు నేలమీద ఎందు చేత రాలి పడిపోలేదో తెలియదు! 18

మూ. తస్య ధర్మాత్మనః పత్నీం స్నుషాం దశరథస్య చ,
కథం వ్యాహరతో మాం తే న జిహ్వా వ్యవశీర్యతే. 19

ప్ర. అ. ధర్మాత్మనః = ధర్మాత్ము డైన, తస్య = ఆ రామునియొక్క,

పత్నీమ్ = భార్యనూ, దశరథస్య=దశరథునియొక్క, స్నుషాం చ = కోడలునూ అయిన, మామ్ = నన్నుగూర్చి, వ్యాహరతః = ఇట్లు పలుకుచున్న, తే = నీయొక్క, జిహ్వా = నాలుక, కథమ్=ఎట్లు, న వ్యవశీర్యతే = తెగిపడిపోకున్నది।

తా. ధర్మాత్ముడైన ఆ రాముని భార్యనూ, దశరథుని కోడలినీ అయిన నన్ను గూర్చి ఇలా మాటలాడినందుకు, నీ నాలుక తెగి క్రింద పడలేదెందు చేతనో। 19

మూ. అసందేశాత్తు రామస్య తపసశ్చానుపాలనాత్.
న త్వాం కుర్మి దశగ్రీవ భస్మ భస్మార్హ తేజసా. 20

ప్ర. అ. భస్మార్హ = భస్మమగుటకు తగిన, దశగ్రీవ = ఓ రావణా, రామస్య=రామునియొక్క, అసందేశాత్ = ఆజ్ఞ లేకుండుటవలన, తపసః = తపస్సుయొక్క, అనుపాలనాత్=పాలించుటవలనూ, తేజసా = నా తేజస్సుతో, త్వామ్ = నిన్ను, భస్మ=భస్మమునుగా, న కుర్మి=చేయకున్నాను.

తా. ఓ। రావణా। నీవు భస్మముగా చేయదగినవాడవైనను, అట్లు చేయుటకు నాకు రామాజ్ఞ లేకపోవుటచేతను, తపస్సును రక్షించుకొనుటచేతను నా ప్రాతివ్రత్యమహిమచే నిన్ను భస్మము చేయుటలేదు. 20

మూ నాపహర్తుమహం శక్యా త్వయా రామస్య ధీమతః,
విధిస్తవ వధార్థాయ విహితో నాత్ర సంశయః. 21

ప్ర. అ. ధీమతః=బుద్ధిమంతుడైన, రామస్య=రామునకు సంబంధించిన, అహమ్=నేను, త్వయా=నీచేత, అపహర్తుమ్=అపహరించుటకు, న శక్యా=శక్యమైనదానను కాను. తవ=నీయొక్క, వధార్థాయ = వధకొరకే, విధిః=ఈ ఏర్పాటు, విహితః=చేయబడినది. అత్ర = ఈ విషయమునందు, సంశయః = సంశయము, న=లేదు.

తా. బుద్ధిశాలియైన రామునకు చెందిన నన్ను నీవు అపహరించజాలవు. అయినను ఈ విధముగా నా అపహారము జరిగిన దనగా ఇది నీ మృత్యువు కొరకే వచ్చినది. సందేహము లేదు. 21

మూ. శూరేణ ధనదభ్రాత్రా బలైః సముదితేన చ,
అపోహ్య రామం కస్మాద్ధి దారచౌర్యం త్వయా కృతమ్.

ప్ర. అ. శూరేణ=శూరుడవు, ధనదభ్రాత్రా = కుబేరుని సోదరుడవు, బలైః=సేనలతో, సముదితేన చ =కూడినవాడవూ అయిన, త్వయా = నీచేత, రామమ్=రాముని, అపోహ్య = తొలగించి, కస్మాత్=ఏ కారణమువలన, దార చౌర్యమ్ = భార్యాపహరణము, కృతమ్=చేయబడినది?

తా. "నేను శూరుడను, కుబేరుని సోదరుడను, అనంతబలసంపన్నుడను" అని చెప్పుకొనుచున్నావే! అట్టి నీవు రాముని దూరముగా పంపివేసి అతని భార్యనైన నన్ను ఎందువలన అపహరించినావు? 22

మూ. సీతాయా వచనం శ్రుత్వా రావణో రాక్షసాధిపః,
వివృత్య నయనే క్రూరే జానకీమన్వవైక్షత. 23

ప్ర. అ. రాక్షసాధిపః = రాక్షసరాజైన, రావణః = రావణుడు, సీతాయాః =సీతయొక్క, వచనమ్=వచనమును, శ్రుత్వా=విని, క్రూరే=క్రూరములైన, నయనే=నేత్రములను, వివృత్య=త్రిప్పి (పెద్దవి చేసి), జానకీమ్=జానకిని, అన్వవైక్షత=చూచెను.

తా. రాక్షసరాజైన రావణుడు సీత మాటలు విని, క్రూరములైన నేత్రములు పెద్దవి చేసి, సీతను చూచెను. 23

మూ. నీలజీమూతసంకాశో మహాభుజశిరోధరః,
సింహసత్త్వగతిః శ్రీమాన్ దీప్తజిహ్వాగ్రలోచనః. 24

ప్ర. అ. నీలజీమూతసంకాశః = నల్లని మేఘముతో సమానుడు, మహాభుజశిరోధరః=పెద్ద భుజములు, కంఠము కలవాడు, సింహసత్త్వగతిః = సింహము వంటి బలము, గమనము కలవాడు, శ్రీమాన్=శోభాయుక్తుడు, దీప్తజిహ్వాగ్రలోచనః= ప్రజ్వరిల్లుచున్న జిహ్వాగ్రము (నాలుక చివరి భాగము) నేత్రములు కలవాడు, ("అయిన రావణుడు" అని అన్వయము. ఈ శ్లోకము మొదలు 30 వ శ్లోకము వరకు రావణుని వర్ణనము. ప్రథమాంతములు "రావణః" అనుదానికి విశేషణములు).

తా. ఆ రావణుడు నల్లని మేఘము వలె ఉండెను. అతని భుజములు కంఠము చాలా పెద్దవిగా ఉండెను. అతని బలము నడక సింహము బలము నడక వలె ఉండెను. శోభాయుక్తమైన అతని జిహ్వాగ్రము, నేత్రములు కూడ మండుచున్నట్లు ఎఱ్ఱగా ఉండెను. 24

మూ. చలాగ్రమకుటప్రాంశుశ్చిత్రమాల్యానులేపనః,
రక్తమాల్యామ్బరధరస్తప్తాఙ్గదవిభూషణః. 25

ప్ర. అ. చలాగ్రమకుటప్రాంశుః = కదలుచున్న అగ్రభాగము గల కిరీటముతో ఎత్తుగా ఉన్నవాడు, చిత్రమాల్యానులేపనః = చిత్రమైన మాల్యములు, మైపూతలు కలవాడూ, రక్తమాల్యామ్బరధరః = ఎఱ్ఱని మాలలను, వస్త్రములను ధరించినవాడూ, తప్తాఙ్గదవిభూషణః = అగ్నిలో కాల్చిన బంగారముతో చేసిన బాహుపురులు అలంకారములుగా కలవాడూ (అయిన రావణుడు.......).

తా. అతడు కిరీటమును ధరించుటచే ఎత్తుగా ఉన్నట్లు కనబడుచుండెను. ఆ కిరీటము పైభాగము కదలుచుండెను. విచిత్రములైన మాలలను, మైపూతలను, ఎఱ్ఱని మాలలను, ఎఱ్ఱని వస్త్రములను ధరించెను. అగ్నిలో కాల్చి శుద్ధము చేసిన బంగారముతో తయారుచేసిన బాహుపురులను అలంకరించుకొనెను. 25

మూ. శ్రోణిసూత్రేణ మహతా మేచకేన సుసంవృతః,
అమృతోత్పాదనద్ధేన భుజగేనేవ మన్దరః. 26

ప్ర. అ. అమృతోత్పాదనద్ధేన = అమృతము పుట్టించుటకై కట్టబడిన, భుజగేన = వాసుకిచేత, మన్దరః ఇవ = మందరపర్వతము వలె, మహతా = గొప్పదైన, మేచకేన = నల్లని, శ్రోణిసూత్రేణ = కటిస్థలమునకు కట్టుకొనెడు త్రాడుచేత, సుసంవృతః = బాగుగా కట్టబడిన (రావణుడు.......).

తా. నల్లగా, లావుగా ఉన్న త్రాడును నడుమునకు బిగించిన ఆ రావణుడు, అమృతమునకై, సముద్రమథనము చేయు సమయమున వాసుకిని కట్టిన మందరపర్వతము వలె ఉండెను. 26

మూ. తాభ్యాం స పరిపూర్ణాభ్యాం భుజాభ్యాం రాక్షసేశ్వరః,
శుశుభేఽచలసంకాశః శృఙ్గాభ్యామివ మన్దరః. 27

ప్ర. అ. అచలసంకాశః = పర్వతముతో సమానుడైన, రాక్షసేశ్వరః = రావణుడు. పరిపూర్ణాభ్యామ్ = బాగుగా బలిసి ఉన్న, తాభ్యామ్ = ఆ, భుజాభ్యామ్ = భుజములతో, శృఙ్గాభ్యామ్ = శిఖరములతో, మన్దరః ఇవ = మందర పర్వతము వలె, శుశుభే = ప్రకాశించెను.

తా. పర్వతము వలె ఉన్న ఆ రావణుడు, బాగా బలిసిన భుజములతో, రెండు శిఖరములతో కూడిన మందరపర్వతము వలె ప్రకాశించెను. 27

మూ. తరుణాదిత్యవర్ణాభ్యాం కుణ్డలాభ్యాం విభూషితః,
రక్తపల్లవపుష్పాభ్యామశోకాభ్యామివాచలః. 28

ప్ర. అ. తరుణాదిత్యవర్ణాభ్యామ్ = లేత సూర్యుని వంటి రంగు గల, కుణ్డలాభ్యామ్ = కుండలములచేత, విభూషితః = అలంకరింపబడిన అతడు, రక్తపల్లవపుష్పాభ్యామ్ = ఎఱ్ఱని చిగుళ్ళు పుష్పములు గల, అశోకాభ్యామ్ = అశోకవృక్షములతో, అచలః ఇవ = పర్వతము వలె ఉండెను.

తా. బాలసూర్యుడు వలె ఎఱ్ఱగా ఉన్న కుండలములు అలంకరించుకొని ఆ రావణుడు, ఎఱ్ఱని చిగుళ్ళూ, పుష్పములూ గల రెండు అశోకవృక్షములతో పర్వతము వలె ప్రకాశించుచుండెను. 28

మూ. స కల్పవృక్షప్రతిమో వసన్త ఇవ మూర్తిమాన్,
శ్మశానచైత్యప్రతిమో భూషితోఽపి భయంకరః. 29

ప్ర. అ. కల్పవృక్షప్రతిమః = కల్పవృక్షముతో సమానుడైన, సః = అతడు, మూర్తిమాన్ = మూర్తీభవించిన, వసన్తః ఇవ = వసంతఋతువు వలె, ఉండెను. శ్మశానచైత్యప్రతిమః = శ్మశానమునందలి మంటపముతో సమానుడైన అతడు, భూషితోఽపి = అలంకరించబడిన వాడైనను, భయంకరః = భయంకరుడుగా ఉండెను.

తా. కల్పవృక్షము వలె ఉన్న అతడు మూర్తీభవించిన వసంతము వలె ఉండెను. అతడు చక్కగా అలంకరించుకొన్నను, శ్మశానమునం దున్న మంటపము వలె భయంకరముగా ఉండెను. 29

మూ. అవేక్షమాణో వైదేహీం కోపసంరక్తలోచనః,
ఉవాచ రావణః సీతాం భుజఙ్గ ఇవ నిఃశ్వసన్. 30

ప్ర. అ. కోపసంరక్తలోచనః = కోపముచేత ఎఱ్ఱనైన నేత్రములు గల, రావణః = ఆ రావణుడు, వైదేహీమ్ = సీతను, అవేక్షమాణః = చూచుచు, భుజఙ్గ ఇవ = సర్పము వలె, నిఃశ్వసన్ = నిట్టూర్చుచు, సీతామ్ = సీతను గూర్చి, ఉవాచ = పలికెను.

తా. ఆ రావణుడు, సీతను, కోపముచేత ఎఱ్ఱనైన నేత్రములతో చూచుచు, సర్పము వలె బుసలు కొట్టుచు, ఆమెతో ఇట్లనెను. 30

మూ. అనయేనాభిసంపన్నమర్థహీనమనువ్రతే,
నాశయామ్యహమద్య త్వాం సూర్యః సన్ధ్యామివౌజసా.

ప్ర. అ. అనయేన = చెడునీతితో, అభిసంపన్నమ్ = కూడినవాడూ, అర్థహీనమ్ = ధనహీనుడూ అయిన రాముని, అనువ్రతే = అనుసరించినదానా! అద్య = ఇప్పుడు, అహమ్ = నేను, త్వామ్ = నిన్ను, సూర్యః = సూర్యుడు, ఓజసా = తేజస్సుతో, సన్ధ్యామివ = సంధ్యను వలె, నాశయామి = నశింపచేసెదను.

తా. చెడ్డ నీతిని అనుసరించువాడు, ధనము లేనివాడు అయిన రామునిపై మక్కువకలదానా! సూర్యుడు తన కాంతిచేత సంధ్యను నశింపచేయునట్లు నేను నిన్ను ఇప్పుడే నశింపచేసెదను. 31

మూ. ఇత్యుక్త్వా మైథిలీం రాజా రావణః శత్రురావణః,
సందిదేశ తతః సర్వా రాక్షసీర్ఘోరదర్శనాః. 32

ప్ర. అ. రాజా = రాక్షసరాజూ, శత్రురావణః = శత్రువులను ఏడిపించువాడూ అయిన, రావణః = రావణుడు, మైథిలీమ్ = సీతను గూర్చి, ఇతి = ఇట్లు, ఉక్త్వా = పలికి, తతః = అటుపిమ్మట, ఘోరదర్శనాః = భయంకరమైన దర్శనము గల, సర్వాః = సమస్తమైన, రాక్షసీః = రాక్షసస్త్రీలను, సందిదేశ = ఆజ్ఞాపించెను.

తా. శత్రువులను ఏడిపించు రాక్షసరాజైన ఆ రావణుడు సీతతో ఇట్లు పలికి చూచువారికి భయంకరముగా ఉన్న రాక్షసస్త్రీలనందరిని ఇట్లు ఆజ్ఞాపించెను. 32

మూ. ఏకాక్షీమేకకర్ణాం చ కర్ణప్రావరణాం తథా,
గోకర్ణీం హస్తికర్ణీం చ లమ్బకర్ణీమకర్ణికామ్. 33

హస్తిపాదశ్వపాద్యౌ చ గోపాదీం పాదచూళికామ్,
ఏకాక్షీమేకపాదీం చ పృథుపాదీమపాదికామ్, 34

అతిమాత్రశిరోగ్రీవామతిమాత్రకుచోదరీమ్,
అతిమాత్రాస్యనేత్రాం చ దీర్ఘజిహ్వామజిహ్వికామ్. 35

అనాసికాం సింహముఖీం గోముఖీం సూకరీముఖీమ్.

ప్ర. అ. ఏకాక్షీమ్ = ఒక కన్ను కల, ఏకకర్ణాం చ = ఒక చెవికం దానినీ, తథా = మరియు, కర్ణప్రావరణామ్ = చెవులు ఆచ్ఛాదనముగా కలదానిని, గోకర్ణీమ్ = ఆవుచెవులుదానినీ, హస్తికర్ణీం చ = ఏనుగుచెవులుదానిని, లమ్బకర్ణీమ్ = వ్రేలాడుచున్న చెవులు కలదానిని, అకర్ణికామ్ = చెవులు లేనిదానిని, హస్తిపాద్య శ్వపాద్యౌ చ = ఏనుగుపాదములదానిని, గుఱ్ఱము పాదములదానిని, గోపాదీమ్ = ఆవుపాదములదానిని, పాదచూళికామ్ = పాదాంపై జుట్టు ఉన్నదానిని, ఏకాక్షీమ్ = ఒక కన్ను కలది, ఏకపాదీం చ = ఒక పాదము కలదీ అయినదానిని, పృథుపాదీమ్ = పెద్ద పాదములు కలదానిని, అపాదికామ్ = పాదములు లేని దానిని, అతిమాత్రశిరోగ్రీవామ్ = పెద్ద తల, కంఠము కలదానిని, అతిమాత్ర కుచోదరీమ్ = పెద్ద స్తనములు ఉదరము కలదానిని, అతిమాత్రాస్యనేత్రాం చ = పెద్ద నోరు, కళ్ళు కలదానిని, దీర్ఘజిహ్వామ్ = పొడవైన నాలుక కలదానిని, అజిహ్వికామ్ = నాలుక లేనిదానిని, అనాసికామ్ = ముక్కు లేనిదానిని, సింహముఖీమ్ = సింహపు ముఖము దానిని, గోముఖీమ్ = ఆవు ముఖముదానిని, సూకరీ ముఖీమ్ = = పందిముఖము దానిని (ఈ రాక్షసస్త్రీలను ఆజ్ఞాపించెను).

తా. ఒకే కన్ను, ఒకే చెవి కలదానిని, గొడుగు చెవులదానిని, ఆవు చెవులదానిని, ఏనుగు చెవులదానిని, వ్రేలాడు చెవులదానిని, చెవులు లేనిదానిని, ఏనుగు పాదములదానిని, గుఱ్ఱము పాదములదానిని, ఆవు పాదములదానిని, పాదాలమీద జుట్టు ఉన్నదానిని, ఒకే కన్ను ఒకే పాదము ఉన్నదానిని, పెద్ద పాదముల దానిని, పాదాలు లేనిదానిని, పెద్ద తలా కంఠమూ గలదానిని, పెద్ద పెద్ద స్తనములు, పొట్టా కలదానిని, పెద్ద నోరు, కళ్ళూ కలదానిని, పొడవైన నాలుక కలదానిని, నాలుక లేనిదానిని, ముక్కు లేనిదానిని, సింహముఖము దానిని, ఆవు ముఖము దానిని, పంది ముఖము దానిని ఆజ్ఞాపించెను. 34-35.

మూ. యథా మద్వశగా సీతా క్షిప్రం భవతి జానకీ, 36
తథా కురుత రాక్షస్యః సర్వాః క్షిప్రం సమేత్య చ.

ప్ర. అ. రాక్షస్యః = రాక్షసస్త్రీలులారా! జానకీ = జనకుని కూతురైన, సీతా = సీత, క్షిప్రమ్ = క్షిప్రముగా, యథా = ఎట్లు, మద్వశగా = నా వశమును పొందినది, భవతి = అగునో, తథా = అట్లు, సర్వాః = మీరందరూ, క్షిప్రమ్ = శీఘ్రముగా, సమేత్య చ = కలిసి, కురుత = చెయ్యండి.

తా. ఓ రాక్షసస్త్రీలులారా! మీరందరూ శీఘ్రముగా కలిసి ప్రయత్నించి జనకుని కూతురైన సీత నాకు శీఘ్రముగా వశమగు నట్లు చెయ్యండి. 36

మూ. ప్రతిలోమానులోమైశ్చ సామదానాదిభేదనైః, 37
ఆవర్తయత వైదేహీం దణ్డస్యోద్యమనేన చ.

ప్ర. అ. ప్రతిలోమానులోమైశ్చ = ప్రతికూలము లైన పనులచేతను, అనుకూలము లైన పనులచేతను, సామదానాదిభేదనైః = సామము (బుజ్జగించుచు చెప్పుట), దానము మొదలైన వాటిచేత, భేదోపాయముచేత, దణ్డస్య = దండోపాయముయొక్క, ఉద్యమనేన చ = ప్రయోగముచేతను, వైదేహీమ్ = సీతను, ఆవర్తయత = లొంగదీయండి.

తా. ప్రతికూలము లైన కార్యములు చేసి కాని, అనుకూలము లైన కార్యములు చేసి కాని, సామ-దాన-భేదోపాయములను ప్రయోగించి కాని, దండమును ప్రయోగించి గాని సీతను లొంగదీసుకొనండి. 37

మూ. ఇతి ప్రతిసమాదిశ్య రాక్షసేన్ద్రః పునః పునః, 38
కామమన్యుపరీతాత్మా జానకీం పర్యతర్జయత్.

ప్ర. అ. రాక్షసేన్ద్రః = రావణుడు, పునః పునః = మాటిమాటికి, ఇతి = ఇట్లు, ప్రతిసమాదిశ్య = ఆజ్ఞాపించి, కామమన్యుపరీతాత్మా = కామముతోను కోపముతోను నిండిన మనస్సు గలవాడై, జానకీమ్ = జానకిని, పర్యతర్జయత్ = భయపెట్టెను.

తా. రావణుడు ఆ రాక్షసస్త్రీలను ఈ విధముగా అనేక పర్యాయములు ఆజ్ఞాపించి, కామముతోను కోపముతోను నిండిన మనస్సుతో, సీతను భయపెట్టెను.

మూ. ఉపగమ్య తతః శీఘ్రం రాక్షసీ ధాన్యమాలినీ, 39
పరిష్వజ్య దశగ్రీవమిదం వచనమబ్రవీత్.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, ధాన్యమాలినీ = ధాన్యమాలిని అను. రాక్షసీ = రాక్షసస్త్రీ, శీఘ్రమ్ = శీఘ్రముగా, ఉపగమ్య = సమీపించి, దశగ్రీవమ్ రావణుని, పరిష్వజ్య = కౌగలించుకొని, ఇదమ్ = ఈ, వచనమ్ = వచనమును. అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. అప్పుడు ధాన్యమాలిని అను రాక్షసస్త్రీ తొందరగా రావణుని వద్దకు వచ్చి, అతనిని కౌగలించుకొని ఇట్లనెను.

మూ. మయా క్రీడ మహారాజ సీతయా కిం తవానయా, 40
వివర్ణయా కృపణయా మానుష్యా రాక్షసేశ్వర.

ప్ర. అ. మహారాజ = మహారాజా! మయా = నాతో, క్రీడ = క్రీడింపుము. రాక్షసేశ్వర = రాక్షసరాజా! వివర్ణయా = వెలిపోయిన శరీరవర్ణము గలదీ, కృపణయా = దీనురాలూ, మానుష్యా = మనుష్యస్త్రీ అయిన, అనయా = ఈ, సీతయా = సీతతో, తవ = నీకు. కిమ్ = ఏమి ప్రయోజనము?

తా. మహారాజా! నీవు హాయిగా నాతో విహరింపుము. రాక్షసాధిపా! చెడ్డ శరీరవర్ణము గల దీనురాలైన మనుష్యస్త్రీ ఈ సీతతో నీకేమి సుఖము కలుగును? 40

మూ. నూనమస్యా మహారాజ న దివ్యాన్ భోగసత్తమాన్, 41
విదధాత్యమరశ్రేష్ఠస్తవ బాహుబలార్జితాన్.

ప్ర. అ. మహారాజ = మహారాజా! అమరశ్రేష్ఠః = బ్రహ్మదేవుడు, తవ = నీయొక్క, బాహుబలార్జితాన్ = బాహుబలముచేత ఆర్జింపబడిన, దివ్యాన్ = దివ్యములైన, భోగసత్తమాన్ = శ్రేష్ఠములైన భోగములను, అస్యాః = ఈమెకు, న విదధాతి = కల్పించలేదు. నూనమ్ = నిశ్చయము.

తా. మహారాజా! నీ బాహుబలముచేత సంపాదించిన దివ్యములైన ఉత్తమభోగములను బ్రహ్మదేవుడు ఈమెకు వ్రాసిపెట్టలేదు. ఇది నిజము. 41

మూ. అకామాం కామయానస్య శరీరముపతప్యతే. 42
ఇచ్ఛన్తీం కామయానస్య ప్రీతిర్భవతి శోభనా.

ప్ర. అ అకామామ్ = కామములేని స్త్రీని, కామయానస్య = కామింతుచున్నవానియొక్క, శరీరమ్ = శరీరము, ఉపతప్యతే = బాధచెందును. ఇచ్ఛన్తీమ్ = కోరుచున్న స్త్రీని, కామయానస్య = కామించువానికి, శోభనా = మంచి, ప్రీతిః = ఆనందము, భవతి = అగును.

తా. ఏ పురుషుడైనను తనపై ప్రేమ లేని స్త్రీని కామించినచో వాని శరీరమునకు బాధము మాత్రమే కలుగును. తనపై ప్రేమ ఉన్న స్త్రీని కామించువానికి మంచి ఆనందము కలుగును. 42

మూ. ఏవముక్తస్తు రాక్షస్యా సముత్క్షిప్తస్తతో బలీ, 43
ప్రహసన్మేఘసంకాశో రాక్షసః స న్యవర్తత.

ప్ర. అ. రాక్షస్యా = ఆ రాక్షసస్త్రీచేత, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తః = పలుకబడిన, బలీ = బలవంతుడైన, మేఘసంకాశః = మేఘముతో సమానుడైన, సః = ఆ, రాక్షసః = రావణుడు, తతః = అటుపిమ్మట, సముత్క్షిప్తః = ఆమెచే పైకి ఎత్తబడినవాడై, ప్రహసన్ = నవ్వుచు, న్యవర్తత = మరలెను.

తా. బలవంతుడు, మేఘముతో సమానుడూ అయిన రావణునితో ఆ ధాన్యమాలి ఇట్లు పలికి, అతనిని కౌగలించుకొని పైకి లేవదీసెను. అపు డాతడు నవ్వుచు వెనుకకు మరలెను. 43

మూ. ప్రస్థితః స దశగ్రీవః కమ్పయన్నివ మేదినీమ్, 44
జ్వలద్భాస్కరవర్ణాభం ప్రవివేశ నివేశనమ్.

ప్ర. అ. సః = ఆ, దశగ్రీవః = రావణుడు, మేదినీమ్ = భూమిని, కమ్పయన్నివ = కంపింపచేయుచున్నవాడు వలె, ప్రస్థితః = ప్రయాణమైనవాడై, జ్వలద్భాస్కరవర్ణాభమ్ = ప్రకాశించుచున్న సూర్యుని కాంతి వంటి కాంతి గల, నివేశనమ్ = గృహమును, ప్రవివేశ = ప్రవేశించెను.

తా. ఆ దశకంఠుడు భూమిని కంపింపచేయుచున్నట్లు నడచి వెళ్ళి, ప్రకాశించుచున్న సూర్యుని కాంతి వంటి కాంతి గల గృహమును ప్రవేశించెను.

మూ. దేవగన్ధర్వకన్యాశ్చ నాగకన్యాశ్చ సర్వతః, 45
పరివార్య దశగ్రీవం వివిశుస్తం గృహోత్తమమ్.

ప్ర. అ. దేవగన్ధర్వకన్యాశ్చ = దేవకన్యలు, గంధర్వకన్యలు, నాగకన్యాశ్చ = నాగకన్యలు, సర్వతః = నలువైపులా, దశగ్రీవమ్ = రావణుని, పరివార్య = చుట్టి, తమ్ = ఆ, గృహోత్తమమ్ = గృహశ్రేష్ఠమును, వివిశుః = ప్రవేశించిరి.

తా. ఆ దశకంఠునితో కూడా వచ్చిన దేవకన్యలు, గంధర్వకన్యలు, నాగకన్యలు నలుమూలలా అతనిని పరివేష్టించి, ఆ శ్రేష్ఠమైన గృహములో ప్రవేశించిరి. 45

మూ. స మైథిలీం ధర్మపరామవస్థితాం
ప్రవేపమానాం పరిభర్త్స్య రావణః,
విహాయ సీతాం మదనేన మోహితః
స్వమేవ వేశ్మ ప్రవివేశ భాస్వరమ్. 46

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
ద్వావింశః సర్గః.

ప్ర. అ. సః = ఆ, రావణః = రావణుడు, ధర్మపరామ్ = ధర్మపరురాలుగా, అవస్థితామ్ = స్థిరముగా ఉన్న, ప్రవేపమానామ్ = వణకుచున్న, మైథిలీమ్ = సీతను, పరిభర్త్స్య = భయపెట్టి, సీతామ్ = సీతను, విహాయ = విడచి, భాస్వరమ్ = ప్రకాశించుచున్న, స్వమ్ = తన సంబంధమైన, వేశ్మైవ = గృహమునే, ప్రవివేశ = ప్రవేశించెను.

తా. ఆ రావణుడు ధర్మమార్గమునందు స్థిరముగా నిలచి ఉన్న, భయముతో వణకిపోవుచున్న సీతను ఈ విధముగా భయపెట్టి, ఆమెను విడచి, మన్మథునిచేత మోహితుడై, ప్రకాశించుచున్న తన గృహములోనికి ప్రవేశించెను.

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో ఇరువదిరెండవ సర్గ సమాప్తము.

అథ త్రయోవింశః సర్గః

[రాక్షసస్త్రీలు సీతకు ఉపదేశించుట]

మూ. ఇత్యుక్త్వా మైథిలీం రాజా రావణః శత్రురావణః,
సందిశ్య చ తతః సర్వా రాక్షసీర్నిర్జగామ హ. 1

ప్ర. అ. రాజా = రాక్షసరాజూ, శత్రురావణః = శత్రువులను ఏడ్పించే వాడూ అయిన, రావణః = రావణుడు, మైథిలీమ్ = సీతనుగూర్చి, ఇతి = ఇట్లు, ఉక్త్వా = పలికి, తతః = అటు పిమ్మట, సర్వాః = సమస్త మైన, రాక్షసీః = రాక్షసస్త్రీలను, సందిశ్య చ = ఆజ్ఞాపించి, నిర్జగామ = బయటువెడలిపోయెను.

తా. రాక్షసరాజూ, శత్రువులను ఏడ్పించేవాడూ అయిన రావణుడు సీతతో ఇట్లు పలికి, "సీతను లొంగదీయుడు" అని రాక్షసస్త్రీలను ఆజ్ఞాపించి వెళ్ళి పోయెను. 1

మూ. నిష్క్రాన్తే రాక్షసేన్ద్రే తు పునరన్తఃపురం గతే,
రాక్షస్యో భీమరూపాస్తాః సీతాం సమభిదుద్రువుః. 2

ప్ర. అ. రాక్షసేన్ద్రే = రావణుడు, నిష్క్రాన్తే = నిష్క్రమించినవాడై, పునః = మరల, అన్తఃపురమ్ = అంతఃపురమును, గతే = పొందినవా డగుచుండగా, భీమరూపాః = భయంకర మైన రూపములు గల, తాః = ఆ, రాక్షస్యః = రాక్షసస్త్రీలు, సీతామ్ = సీతను గూర్చి, సమభిదుద్రువుః = పరుగెత్తికొని వెళ్ళిరి.

తా. రావణుడు తిరిగి వెళ్లి అంతఃపురములో ప్రవేశించిన పిమ్మట, భయంకరము లైన రూపములు గల ఆ రాక్షసస్త్రీలు సీత దగ్గరకు పరుగెత్తి వెళ్ళిరి.

మూ. తతః సీతాముపాగమ్య రాక్షస్యః క్రోధమూర్ఛితాః,
పరం పరుషయా వాచా వైదేహీమిదమబ్రువన్.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, రాక్షస్యః = రాక్షసస్త్రీలు, సీతామ్ = సీతను, ఉపాగమ్య = చేరి, క్రోధమూర్ఛితాః = క్రోధముతో నిండినవారై, పరమ్ = మిక్కిలి, పరుషయా = పరుష మైన, వాచా = వాక్కుతో, వైదేహీమ్ = సీతను గూర్చి, ఇదమ్ = ఈ వాక్యమును, అబ్రువన్ = పలికిరి.

తా. పిమ్మట ఆ రాక్షసస్త్రీలు క్రోధావేశముతో సీతను సమీపించి, పరుషముగా మాటలాడుచు సీతతో ఇట్లనిరి. 3

మూ. పౌలస్త్యస్య వరిష్ఠస్య రావణస్య మహాత్మనః,
దశగ్రీవస్య భార్యాత్వం సీతే న బహుమన్యసే. 4

ప్ర. అ. సీతే = సీతా! పౌలస్త్యస్య = పులస్త్యుని వంశములో పుట్టిన వాడును, వరిష్ఠస్య = శ్రేష్ఠుడును, మహాత్మనః = గొప్ప బుద్ధి కలవాడును, దశగ్రీవస్య = పదికంఠములు కలవాడును అయిన, రావణస్య = రావణునికి, భార్యాత్వమ్ = భార్య అగుటను, న బహుమన్యసే = నీవు గౌరవించుట లేదు.

తా. సీతా! పది కంఠములు గల రావణుడు, పులస్త్యవంశములో పుట్టిన వాడు; సర్వశ్రేష్ఠుడు; మహాత్ముడు; అట్టి రావణునికి భార్య వగుటకు నీవు ఇచ్చగించుట లేదు. ఎంత తెలివితక్కువ దానవు! 4

మూ. తతస్త్వేకజటా నామ రాక్షసీ వాక్యమబ్రవీత్,
ఆమన్త్ర్య క్రోధతామ్రాక్షీ సీతాం కరతలోదరీమ్. 5

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, ఏకజటా నామ = ఏకజట అనే, రాక్షసీ = రాక్షసి, క్రోధతామ్రాక్షీ = క్రోధముచేత ఎఱ్ఱనైన నేత్రములు గలదై, కరతలోదరీమ్ = పిడికెడు ఉదరము గల, సీతామ్ = సీతను, ఆమన్త్ర్య = పిలిచి, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. పిమ్మట, ఏకజట యను ఒక రాక్షసి, కోపముతో కన్నులు ఎఱ్ఱజేసి, సన్నని పిడికెడు ఉదరము గల సీతను సంబోధించి ఇట్లు పలికెను. 5

మూ. ప్రజాపతీనాం షణ్ణాం తు చతుర్థో యః ప్రజాపతిః,
మానసో బ్రహ్మణః పుత్రః పులస్త్య ఇతి విశ్రుతః. 6

ప్ర. అ. షణ్ణామ్ = ఆరుగురు, ప్రజాపతీనామ్ = ప్రజాపతులలో, యః = ఎవ్వడు, చతుర్థః = నాల్గవ, ప్రజాపతిః = ప్రజాపతియో, బ్రహ్మణః = బ్రహ్మ యొక్క, మానసః = మనస్సువల్ల పుట్టిన పుత్రః = పుత్రు డైన అతడు, పులస్త్యః ఇతి = పులస్త్యుడు అని, విశ్రుతః = ప్రసిద్ధుడు.

తా. బ్రహ్మదేవుని మానస(మనస్సునుండి పుట్టిన) పుత్రు డైన, పులస్త్యు డను పేరుతో ప్రసిద్ధు డైన ప్రజాపతి, ఆరుగురు ప్రజాపతులలో నాల్గవవాడు.

మూ. పులస్త్యస్య తు తేజస్వీ మహర్షిర్మానసః సుతః,
నామ్నా స విశ్రవా నామ ప్రజాపతిసమప్రభః. 7

ప్ర. అ. నామ్నా = పేరుచేత, విశ్రవానామ = విశ్రవసు డని ప్రసిద్ధు డైన, ప్రజాపతిసమప్రభః = బ్రహ్మదేవునితో సమాన మైన కాంతి గల, తేజస్వీ = తేజశ్శాలి యైన, సః మహర్షిః = ఆ మహర్షి, పులస్త్యస్య = పులస్త్యునియొక్క, మానసః = మనస్సు నుండి జన్మించిన, సుతః = కుమారుడు.

తా. విశ్రవసు డని ప్రసిద్ధ మైన నామధేయము గల, బ్రహ్మదేవునితో సమాన మైన కాంతి గల, తేజశ్శాలి యైన మహర్షి, పులస్త్యుని మానసపుత్రుడు.

మూ. తస్య పుత్రో విశాలాక్షి రావణః శత్రురావణః,
తస్య త్వం రాక్షసేన్ద్రస్య భార్యా భవితుమర్హసి, 8
మయోక్తం చారుసర్వాఙ్గి వాక్యం కిం నానుమన్యసే.

ప్ర. అ. విశాలాక్షి = విశాలము లైన నేత్రములు గలదానా! శత్రురావణః = శత్రువులను ఏడ్పించెడివా డైన, రావణః = రావణుడు, తస్య = ఆ విశ్రవసునియొక్క, పుత్రః = పుత్రుడు, త్వమ్ = నీవు, రాక్షసేన్ద్రస్య = రాక్షసుల ప్రభు వైన, తస్య = ఆ రావణునియొక్క, భార్యా = భార్యగా, భవితుమ్ = అగుటకు, అర్హసి = తగినదాన వు. చారుసర్వాఙ్గి = అంద మైన సకలావయవములు గలదానా! మయా = నాచేత, ఉక్తమ్ = పలుకబడిన, వాక్యమ్ = వాక్యమును, కిమ్ = ఎందువలన, నానుమన్యసే = అంగీకరించవు?

తా. ఓ విశాలాక్షీ! శత్రువులను ఏడ్పించిన రావణుడు ఆ విశ్రవసుని

కుమారుడు. నీవు రాక్షసరాజైన ఆ రావణుని భార్యవు అగుము. అందమైన సకలావయవములు గల ఓ సీతా! నే చెప్పిన మాట విన వేమి? 8

మూ. తతో హరిజటా నామ రాక్షసీ వాక్యమబ్రవీత్. 9
వివర్త్య నయనే కోపాన్మార్జారసదృశేక్షణా.

ప్ర. అ. తతః=అటుపిమ్మట, మార్జారసదృశేక్షణా=పిల్లితో సమానమైన కళ్లు గల, హరిజటానామ=హరిజట అను పేరు గల, రాక్షసీ=రాక్షసి, కోపాత్ =కోపమువలన, నయనే=నేత్రములను. వివర్త్య=త్రిప్పి, వాక్యమ్=వాక్యమును, అబ్రవీత్=పలికెను.

తా. పిమ్మట. పిల్లికళ్ళ వంటి కళ్లుగల, హరిజట అను రాక్షసి, కోపముతో కళ్లు పెద్దవి చేసి త్రిప్పుచు ఇట్లు పలికెను. 9

మూ. యేన దేవాస్త్రయస్త్రింశద్దేవరాజశ్చ నిర్జితాః, 10
తస్య త్వం రాక్షసేన్ద్రస్య భార్యా భవితుమర్హసి.

ప్ర. అ. యేన = ఏవనిచేత, త్రయస్త్రింశత్=ముప్పదిముగ్గురు, దేవాః= దేవతలూ, దేవరాజశ్చ=దేవతల రాజూ, నిర్జితాః=జయింపబడినారో, తస్య= అట్టి, రాక్షసేన్ద్రస్య=రాక్షసరాజునకు, త్వమ్=నీవు, భార్యా=భార్యగా, భవితుమ్=అగుటకు, అర్హసి=తగియున్నావు.

తా. ముప్పదిముగ్గురు దేవతలను వారి ప్రభు వైన దేవేంద్రుని జయించిన రాక్షసరాజునకు నీవు భార్య వగుట మంచిది. 10

మూ. తతస్తు ప్రఘసా నామ రాక్షసీ క్రోధమూర్ఛితా, 11
భర్త్సయన్తీ తదా ఘోరమిదం వచనమబ్రవీత్.

ప్ర. అ. తతః=అటుపిమ్మట. ప్రఘసా నామ=ప్రఘస అను పేరు గల, రాక్షసీ=రాక్షసస్త్రీ, క్రోధమూర్ఛితా = కోపముచే వ్యాపింపబడినదై, తదా = అప్పుడు. భర్త్సయన్తీ=భయపెట్టుచున్నదై, ఘోరమ్=ఘోర మైన, ఇదమ్= ఈ వచనమును, అబ్రవీత్=పలికెను.

తా. పిమ్మట ప్రఘస అను ఒక రాక్షసి కోపావిష్టురాలై, సీతను భయపెట్టుచు, ఘోర మైన వాక్యము పలికెను. 11

మూ. వీర్యోత్సిక్తస్య శూరస్య సంగ్రామేష్వనివర్తినః, 12
బలినో వీర్యయుక్తస్య భార్యాత్వం కిం న లప్స్యసే.

ప్ర. అ. వీర్యోత్సిక్తస్య=పరాక్రమముచేత గర్వించినవాడూ, శూరస్య=శూరుడూ, సంగ్రామేషు=యుద్ధములందు, అనివర్తినః=వెనుకకు మరలనివాడూ, బలినః=బలవంతుడూ, వీర్యయుక్తస్య=పరాక్రమముతో కూడినవాడూ అయిన రావణునికి, భార్యాత్వమ్=భార్యాత్వమును, కిమ్=ఎందువలన, న లప్స్యసే=పొందవు?

తా. రావణుడు మహాబలవంతుడు; వీర్యవంతుడు; వీర్యముతో గర్వించినవాడు; శూరుడు; యుద్ధములలో వెనుకకు మరలనివాడు. అట్టి రావణుని భార్య అగుటకు ఎందుచేత అంగీకరించకున్నావు? 12

మూ. ప్రియాం బహుమతాం భార్యాం త్యక్త్వా రాజా మహాబలః,
సర్వాసాం చ మహాభాగాం త్వాముపైష్యతి రావణః.

ప్ర. అ. మహాబలః=గొప్ప బలము గల, రావణః=రావణుడు, ప్రియామ్=ప్రియురాలూ, బహుమతామ్=గౌరవపాత్రురాలూ, సర్వాసామ్=భార్యలందరిలోకీ, మహాభాగామ్=గొప్ప భాగ్యము కలదీ అయిన, భార్యామ్=భార్యను (మండోదరిని), త్యక్త్వా=విడచి, త్వామ్=నిన్ను, ఉపైష్యతి=పొందగలడు.

తా. మండోదరి రావణుని భార్యలందరిలోకీ చాలా భాగ్యము కలది. రావణునకు ప్రియురాలు, గౌరవపాత్రురాలు. అట్టి ఆమెను కూడ విడచి మహాబలశాలియైన రావణుడు నిన్నే పొందగలడు. 13

మూ. సమృద్ధం స్త్రీసహస్రేణ నానారత్నోపశోభితమ్, 14
అన్తఃపురం సముత్సృజ్య త్వాముపైష్యతి రావణః.

ప్ర. అ. రావణః=రావణుడు, స్త్రీసహస్రేణ=వేయిమంది స్త్రీలతో, సమృద్ధమ్=నిండిన, నానారత్నోపశోభితమ్=అనేకవిధములైన శ్రేష్ఠవస్తువులచే ప్రకాశింపచేయబడిన, అన్తఃపురమ్=అంతఃపురమును, సముత్సృజ్య=విడచి, త్వామ్=నిన్ను, ఉపైష్యతి=పొందగలడు.

తా. వేయిమంది స్త్రీలతో నిండినదై, అనేక రత్నములచేత ప్రకాశింపచేయబడిన అంతఃపురమును విడచి రావణుడు నిన్ను చేరగలడు. 14

మూ. అన్యా తు వికటా నామ రాక్షసీ వాక్యమబ్రవీత్, 15
అసకృద్దేవతా యుద్ధే నాగగన్ధర్వదానవాః
నిర్జితాః సమరే యేన స తే పార్శ్వముపాగతః. 16

ప్ర. అ. వికటా నామ = వికట అను పేరు గల, అన్యా = మరి యొక్క, రాక్షసీ తు = రాక్షసస్త్రీ, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికెను. యేన = ఎవనిచేత, అసకృత్ = అనేకపర్యాయములు, యుద్ధే = యుద్ధమునందు, దేవతాః = దేవతలు, సమరే = యుద్ధమునందు, నాగగన్ధర్వదానవాః = నాగులు, గంధర్వులు, దానవులు, నిర్జితాః = జయింపబడినారో, సః = ఆ రావణుడు, తే = నీయొక్క, పార్శ్వమ్ = ప్రక్కకు, ఆగతః = వచ్చినాడు.

తా. వికట అను మరి యొక రాక్షసస్త్రీ ఇట్లు పలికెను— యుద్ధాలలో అనేకపర్యాయములు దేవనాగగంధర్వదానవులను ఓడించిన రావణుడు ఇప్పుడు నీ చెంతకు వచ్చినాడు. 16

మూ. తస్య సర్వసమృద్ధస్య రావణస్య మహాత్మనః.
కిమద్య రాక్షసేన్ద్రస్య భార్యాత్వం నేచ్ఛసేఽధమే 17

ప్ర. అ. అధమే = ఓ! నీచురాలా! సర్వసమృద్ధస్య = అన్ని విధాలా ఐశ్వర్యసంపన్నుడూ, మహాత్మనః = గొప్ప బుద్ధి కలవాడు, రాక్షసేన్ద్రస్య = రాక్షసరాజూ అయిన, తస్య = అట్టి, రావణస్య = రావణునకు, భార్యాత్వమ్ = భార్యాత్వమును, అద్య = ఇప్పుడు, కిమ్ = ఎందువలన, నేచ్ఛసే = ఇచ్ఛయించుటలేదు.

తా. ఓ! నీచురాలా! సకలైశ్వర్యసంపన్నుడూ, మహాత్ముడూ, రాక్షసరాజూ అయిన అట్టి రావణునికి భార్య అగుటకు అంగీకరించవేమి? 17

మూ. తతస్తు దుర్ముఖీ నామ రాక్షసీ వాక్యమబ్రవీత్,
యస్య సూర్యో న తపతి భీతో యస్య చ మారుతః, 18
న వాతి స్మాయతాపాఙ్గే కిం త్వం తస్య న తిష్ఠసి.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, దుర్ముఖీ నామ = దుర్ముఖి అను, రాక్షసీ = రాక్షసి, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికెను. ఆయతాపాఙ్గే = దీర్ఘమైన

నేత్రాంతములు కలదానా! యస్య = ఎవనికి, భీతః = భయపడినవాడై, సూర్యః = సూర్యుడు, న తపతి = తీక్ష్ణముగా ఎండకాయడో, యస్య = ఎవనికి, భీతః = భయపడినవాడై, మారుతః = వాయువు, న వాతి స్మ = గట్టిగా వీచడో, తస్య = వానికి, త్వమ్ = నీవు, కిమ్ = ఎందువలన, న తిష్ఠసి = అనుకూలురాలవుగా ఉండవు?

తా. పిమ్మట దుర్ముఖి అను రాక్షసి ఇట్లు పలికెను. ఓ! దీర్ఘనేత్రాంతములు కలదానా! ఏ రావణునికి భయపడి సూర్యుడు గట్టిగా ఎండ కాయడో, ఎవనికి భయపడి గాలి గట్టిగా వీచదో, అట్టి రావణుని ఆజ్ఞ ప్రకారము నీవు ఎందుకు నడచుకొనుటలేదు? 18

మూ. పుష్పవృష్టిం చ తరవో ముముచుర్యస్య వై భయాత్.
శైలాశ్చ సుభ్రు పానీయం జలదాశ్చ యదేచ్ఛతి.

తస్య నైరృతరాజస్య రాజరాజస్య భామిని. 20
కిం త్వం న కురుషే బుద్ధిం భార్యార్థే రావణస్య హి.

ప్ర. హే సుభ్రు = మంచి కనుబొమ్మలుగల, భామిని = ఓ! సీతా! యస్య = ఎవనియొక్క, భయాత్ = భయమువలన, తరవః = వృక్షములు, పుష్పవృష్టిమ్ = పుష్పవర్షమును, ముముచుః = విడచినవో, యదా = ఎప్పుడు, ఇచ్ఛతి = కోరునో, అప్పుడు, శైలాశ్చ = పర్వతములు, జలదాశ్చ = మేఘములూ, పానీయమ్ = ఉదకమును, విడచినవో, నైరృతరాజస్య = రాక్షసరాజూ, రాజరాజస్య = రాజులకు కూడ రాజూ అయిన, తస్య = అట్టి, రావణస్య = రావణుని యొక్క, భార్యార్థే = భార్యగా ఉండుటకొరకు, బుద్ధిమ్ = బుద్ధిని, త్వమ్ = నీవు, కిమ్ = ఎందువలన, న కురుషే = చేయుటలేదు?

తా. అందమైన కనుబొమ్మలు గల ఓ సీతా! రాక్షసరాజూ, రాజాధిరాజూ అయిన ఏ రావణునికి భయపడి వృక్షములు పుష్పవర్షము కురిపించుచుండునో, ఏ రావణుడు కోరినప్పుడెల్ల పర్వతములు, మేఘములు కూడ జలము విడచుచుండునో అట్టి రావణునికి భార్య అగుటకు అంగీకరించకున్నావేమి? 19, 20

మూ. సాధు తే తత్త్వతో దేవి కథితం సాధు భామిని, 21
గృహాణ సుస్మితే వాక్యమన్యథా న భవిష్యసి.

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
త్రయోవింశః సర్గః.

ప్ర. అ. సుస్మితే = మంచి చిరునవ్వు గల, భామిని = సౌందర్యముగల, దేవి = ఓ! సీతా! సాధు = బాగుగా, తత్త్వతః = యథార్థముగా, తే = నీకు, కథితమ్ = చెప్పబడిన. సాధు = మంచిదైన, వాక్యమ్ = వాక్యమును, గృహాణ = గ్రహింపుము. అన్యథా = అట్లు కానిచో, న భవిష్యసి = ఉండవు.

తా. అందమైన చిరునవ్వు గల సౌందర్యవతి వైన ఓ! సీతా! చక్కగా, యథార్థముగా నీకు చెప్పుచున్నాను. నా మాట వినుము. అట్లు కానిచో నీ వింక జీవింతవు. 21

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు సుందరకాండలో ఇరువదిమూడవ సర్గ సమాప్తము.

అథ చతుర్వింశః సర్గః

[సీత రాక్షస స్త్రీల మాటలు తిరస్కరించుట; వాళ్లు సీతను భయ పెట్టుట]

మూ. తతః సీతాముపాగమ్య రాక్షస్యో వికృతాననాః,
పరుషం పరుషా నార్యః ఊచుస్తాం వాక్యమప్రియమ్. 1

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, పరుషాః = క్రూరస్వభావము గల, వికృతాననాః = వికృతము లైన ముఖములు గల, రాక్షస్యః నార్యః = రాక్షస స్త్రీలు, తాం సీతామ్ = ఆ సీతను, ఉపాగమ్య = సమీపించి, అప్రియమ్ = అప్రియ మైన, వాక్యమ్ = వాక్యమును, పరుషమ్ = పరుషముగా, ఊచుః = పలికిరి.

తా. పిమ్మట క్రూరస్వభావము గల, వికృతము లైన ముఖములతో భయంకరముగా ఉన్న రాక్షసస్త్రీలు సీతను సమీపించి పరుషముగా అప్రియము లైన మాటలు పలికిరి. 1

మూ. కిం త్వమన్తఃపురే సీతే సర్వభూతమనోహరే.
మహార్హశయనోపేతే న వాసమనుమన్యసే. 2

ప్ర. అ. సీతే = సీతా! త్వమ్ = నీవు, సర్వభూతమనోహరే = సకల భూతములకు మనోహరమూ, మహార్హశయనోపేతే = అత్యుత్తమము లైన శయనములతో కూడినదీ అయిన, అన్తఃపురే = అంతఃపురమునందు, వాసమ్ = నివాసమును, కిమ్ = ఎందువలన, నానుమన్యసే = అంగీకరించుటలేదు?

తా. ఓ! సీతా! రావణాంతఃపురము అందరికీ మనోహర మైనది; శ్రేష్ఠము లైన శయనములతో అలంకరింపబడినది. అట్టి అంతఃపురములో నివసించుటకు ఏల అంగీకరింపవు? 2

మూ. మానుషీ మానుషస్యైవ భార్యాత్వం బహుమన్యసే.
ప్రత్యాహర మనో రామాన్న త్వం జాతు భవిష్యసి. 3

ప్ర. అ. మానుషీ = మనుష్యస్త్రీ వైన నీవు, మానుషస్యైవ = మనుష్యునకే, భార్యాత్వమ్ = భార్య యగుటను, బహుమన్యసే = గొప్పదిగా తలంచుచున్నావు. రామాత్ = రామునినుండి, మనః = మనస్సును, ప్రత్యాహర = మరల్చుము. త్వమ్=నీవు, జాతు=ఎన్నటికిని, న భవిష్యసి=ఉండవు.

తా. నీవు మనుష్యస్త్రీవి అగుటచే మనుష్యుని భార్యగా ఉండుటయే గొప్ప అని తలచుచున్నావు. ఇంక రామునినుండి నీ మనస్సును మరల్చుకొనుము. అట్లు కానిచో నీ వెన్నటికి జీవించవు. 3

మూ. త్రైలోక్యవసుభోక్తారం రావణం రాక్షసేశ్వరమ్,
భర్తారముపసంగమ్య విహరస్వ యథాసుఖమ్. 4

ప్ర. అ. త్రైలోక్యవసుభోక్తారమ్ = మూడు లోకముల ఐశ్వర్యమును అనుభవించు, రాక్షసేశ్వరమ్=రాక్షసరాజైన, రావణమ్=రావణుని, భర్తారమ్=భర్తనుగా, ఉపసంగమ్య = చేరి, యథాసుఖమ్ = సుఖముగా, విహరస్వ = విహరింపుము.

తా. రాక్షసరాజైన రావణుడు మూడు లోకముల ఐశ్వర్యమును అనుభవించువాడు. అతనిని భర్తగా చేరి సుఖముగా విహరింపుము. 4

మూ. మానుషీ మానుషం తం తు రామమిచ్ఛసి శోభనే,
రాజ్యాద్భ్రష్టమసిద్ధార్థం విక్లబం త్వమనిన్దితే. 5

ప్ర. అ. శోభనే = మంగళప్రదురాలా! అనిన్దితే = నిందింపబడనిదానా! మానుషీ = మనుష్యస్త్రీ వైన, త్వం తు = నీవైతే, రాజ్యాత్ = రాజ్యమునుండి, భ్రష్టమ్=భ్రష్టుడూ, అసిద్ధార్థమ్=సఫలముకాని కార్యములు కలవాడు, విక్లబమ్ =వ్యాకులుడూ అయిన, మానుషమ్=మనుష్యుడైన, తం రామమ్=ఆరాముని, ఇచ్ఛసి=కోరుచున్నావు!

తా. మంగళప్రదురాలవు, దోషరహితురాలవు అయిన ఓ! సీతా! మనుష్యస్త్రీ వగుటచే నీవు మనుష్యుడైన ఆ రాముడే కావాలని కోరుకొను

యున్నావు. అతడు రాజశ్రేష్ఠుడు. ఏకార్యములు సాధింపగలవాడు. కష్టంతో వ్యాకులురై ఉన్నాడు. 5

మూ. రాక్షసీనాం వచః శ్రుత్వా సీతా పద్మనిభేక్షణా,
నేత్రాభ్యామశ్రుపూర్ణాభ్యామిదం వచనమబ్రవీత్. 6

ప్ర. అ. పద్మనిభేక్షణా = పద్మముతో సమాన మైన నేత్రములు గల, సీతా = సీత, రాక్షసీనామ్ = రాక్షసస్త్రీలయొక్క, వచః = వచనమును, శ్రుత్వా = విని, అశ్రుపూర్ణాభ్యామ్ = కన్నీళ్ళతో నిండిన, నేత్రాభ్యామ్ = నేత్రములతో, ఇదమ్ = ఈ, వచనమ్ = వచనమును, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. పద్మముల వంటి నేత్రములు గల సీత, రాక్షసస్త్రీల మాటలు విని, కన్నీళ్ల నిండిన నేత్రములతో ఇట్లు పలికెను. 6

మూ. యదిదం లోకవిద్విష్టముదాహరథ సంగతాః,
నైతన్మనసి వాక్యం మే కిల్బిషం ప్రతిభాతి వః. 7

ప్ర. అ. సంగతాః = కలిసిన మీరందరూ, లోకవిద్విష్టమ్ = లోకములో ద్వేషింపబడిన, యత్ = ఏ, ఇదమ్ = ఈ వాక్యమును, మే = నా విషయమునందు, ఉదాహరథ = పలుకుచున్నారో, ఏతత్ = ఇది, వః = మీయొక్క, మనసి = మనస్సునందు, కిల్బిషమ్ = పాప మైనదిగా, న ప్రతిభాతి = తోచుటలేదా!

తా. మీ రందరూ కలసి, నాతో, లోకులు నిందించే మాటలు మాటలాడు చున్నారు; ఇవి పాపపు మాట లని మీకు తోచుటలేదా? 7

మూ. న మానుషీ రాక్షసస్య భార్యా భవితుమర్హతి,
కామం ఖాదత మాం సర్వా న కరిష్యామి వో వచః. 8

ప్ర. అ. మానుషీ = మనుష్యస్త్రీ, రాక్షసస్య = రాక్షసునకు, భార్యా = భార్యగా, భవితుమ్ = అగుటకు, న అర్హతి = తగదు. సర్వాః = మీ రందరూ, కామమ్ = స్వేచ్ఛగా, మామ్ = నన్ను, ఖాదత = తినివెయ్యండి. వః = మీయొక్క, వచః = వచనమును, న కరిష్యామి = చెయ్యను.

తా. మనుష్యస్త్రీ రాక్షసునకు భార్య అగుట యుక్తము కాదు. మీ

తండ్రియూ కలిసి నన్ను చంపి తినివేసినా సరే; పితృ చెప్పినట్లు మాత్రము చెయ్యను. 8

మూ. దీనో వా రాజ్యహీనో వా యో మే భర్తా స మే గురుః,
తం నిత్యమనురక్తాస్మి యథా సూర్యం సువర్చలా. 9

ప్ర. అ. దీనో వా = దీను డైనను, రాజ్యహీనో వా = రాజ్యహీను డైనను, యః = ఎవడు, మే = నాకు, భర్తా = భర్తయో, సః = అతడే, మే = నాకు, గురుః = పూజ్యుడు. సువర్చలా = సువర్చల, సూర్యం యథా = సూర్యుని వలె, నిత్యమ్ = ఎల్లప్పుడు, తమ్ = అతనిని గూర్చి, అనురక్తా = అనురాగము కలదానను, అస్మి = అయి ఉన్నాను.

తా. దీను డైనా, రాజ్యభ్రష్టు డైనా, నా భర్తయే నాకు పూజ్యుడు. సువర్చల సూర్యునియందు అనురాగముతో ఉన్నట్లు, నేను ఎల్లప్పుడు నా భర్తయందే అనురాగముతో ఉందును. 9

మూ. యథా శచీ మహాభాగా శక్రం సముపతిష్ఠతి,
అరున్ధతీ వసిష్ఠం చ రోహిణీ శశినం యథా. 10

లోపాముద్రా యథాగస్త్యం సుకన్యా చ్యవనం యథా,
సావిత్రీ సత్యవన్తం చ కపిలం శ్రీమతీ యథా, 11

సౌదాసం మదయన్తీవ కేశినీ సగరం యథా,
నైషధం దమయన్తీవ భైమీ పతిమనువ్రతా. 12

తథాహమిక్ష్వాకువరం రామం పతిమనువ్రతా.

ప్ర. అ. మహాభాగా = ఉత్తమభాగ్యవంతురా లైన, శచీ = శచీదేవి, యథా = ఎట్లు, శక్రమ్ = దేవేంద్రుని, సముపతిష్ఠతి = చేరునో, అరున్ధతీ = అరుంధతి వసిష్ఠం చ = వసిష్ఠుని చేరునో, రోహిణీ = రోహిణి, శశినమ్ = చంద్రుని, యథా = ఎట్లు చేరునో, లోపాముద్రా = లోపాముద్ర, అగస్త్యమ్ = అగస్త్యుని, యథా = ఎట్లు చేరునో, సుకన్యా = సుకన్య, చ్యవనమ్ = చ్యవనుని, యథా = ఎట్లు చేరునో, సావిత్రీ = సావిత్రి, సత్యవన్తమ్ = సత్యవంతుని ఎట్లు చేరునో, శ్రీమతీ = శ్రీమతి,

కపిలమ్=కపిలుని, యథా=ఎట్లు చేరునో అట్లు, సౌదాసమ్=సౌదాసుని, మదయన్తీ వ=మదయంతి వలె, కేశినీ=కేశిని, సగరం యథా = సగరుని వలె, పతిమ్=భర్త యైన, నైషధమ్=నలుని, అనువ్రతా=అనుసరించిన వ్రతముగల, భైమీ=భీముని కుమార్తె యైన, దమయన్తీ వ=దమయంతి వలె, తథా= అట్లే, అహమ్=నేను, ఇక్ష్వాకువరమ్=ఇక్ష్వాకురాజులలో శ్రేష్ఠుడైన, పతిమ్ = భర్త యైన, రామమ్=రాముని, అనువ్రతా=అనుసరించిన వ్రతము కలదానను.

తా. మహాభాగ్యవంతురాలైన శచీదేవి దేవేంద్రుని వలె, అరుంధతి వసిష్ఠుని వలె, రోహిణి చంద్రుని వలె, లోపాముద్ర అగస్త్యుని వలె, సుకన్య చ్యవనుని వలె, సావిత్రి సత్యవంతుని వలె, శ్రీమతి కపిలుని వలె, మదయంతి సౌదాసుని వలె, కేశిని సగరుని వలె, భీమపుత్రి యైన దమయంతి నలుని వలె నేను ఇక్ష్వాకువంశీయులలో శ్రేష్ఠుడైన రామునే అనుసరింతుదానను. 10-12

మూ. సీతాయా వచనం శ్రుత్వా రాక్షస్యః క్రోధమూర్ఛితాః,
భర్త్సయన్తి స్మ పరుషైర్వాక్యై రావణచోదితాః.

ప్ర. అ. రావణచోదితాః = రావణునిచేత ప్రేరేపింపబడిన, రాక్షస్యః = రాక్షసస్త్రీలు, సీతాయాః = సీతయొక్క, వచనమ్ = వచనమును, శ్రుత్వా = విని, క్రోధమూర్ఛితాః = క్రోధముచే వ్యాపింపబడినవారై, పరుషైః = పరుషములైన, వాక్యైః = వాక్యములచేత, భర్త్సయన్తి స్మ = భయపెట్టిరి.

తా. రావణునిచేత ప్రేరేపింపబడిన ఆ రాక్షసస్త్రీలు, సీత మాటలు విని కోపముతో నిండినవారై, పరుషములైన మాటలతో ఆమెను భయపెట్టిరి. 13

మూ. అవలీనః స నిర్వాక్యో హనుమాన్ శింశుపాద్రుమే, 14
సీతాం సంతర్జయన్తీస్తా రాక్షసీరశృణోత్ కపిః.

ప్ర. అ. కపిః = వానరుడైన, సః హనుమాన్ = ఆ హనుమంతుడు, నిర్వాక్యః = మాటలాడని వాడై, శింశుపాద్రుమే = శింశుపావృక్షమునందు, అవలీనః = దాగి ఉన్నవాడై, సీతామ్ = సీతను, సంతర్జయన్తీః = భయపెట్టుచున్న తాః = ఆ, రాక్షసీః = రాక్షస్త్రీలను, అశృణోత్ = వినెను.

తా. ఆ హనుమంతుడు ఏమీ మాటలాడకుండా ఆ శింశుపావృక్షము పైననే దాగి ఉండి సీతను భయపెట్టుచున్న రాక్షసస్త్రీల మాటలు వినుచుండెను.

వి. ఈ సందర్భములో హనుమంతుడు మాటలాడే ప్రసక్తియే లేదు గాన "నిర్వాక్యః" అనే విశేషణము అనర్థకముగా కనబడుచున్నది. ఇంత జరుగు చున్నా హనుమంతుడు తాను బైటపడలేదు అనే భావము చెప్పుకొనవలసి యుండును. అందుచేత ప్రాచ్యపాఠము బాగున్నది.

''అవలీనస్తు నిర్వాక్యం హనుమాన్ శింశపాద్రుమే,
సీతాం సంతర్జయన్తీస్తాం రాక్షసీనాం స శుశ్రువే" అని ఆ పాఠము.

మూ. తామభిక్రమ్య సంక్రుద్ధా వేపమానాం సమన్తతః. 15
భృశం సంలిలిహుర్దీప్తాన్ ప్రలమ్బాన్ దశనచ్ఛదాన్.

ప్ర. అ. వేపమానామ్ = వణకుచున్న, తామ్ = ఆ సీతను, సమన్తతః = నలువైపులా, అభిక్రమ్య = సమీపించి, సంక్రుద్ధాః = కోపగించినవారై, దీప్తాన్ = ఎఱ్ఱగా ప్రకాశించుచున్న, ప్రలమ్బాన్ = వ్రేలాడుచున్న, దశనచ్ఛదాన్ = పెదవులను, భృశమ్ = మిక్కిలి, సంలిలిహుః = నాకిరి.

తా. ఆ రాక్షసస్త్రీలు వణకిపోవుచున్న సీతను నలు మూలల చుట్టుముట్టి కోపముతో, వ్రేలాడుచున్న ఎఱ్ఱని తమ పెదవులను నాకుచు, సీతను చంపి తిని వేయుదమన్నట్లు సూచించుచుండిరి. 15

మూ. ఊచుశ్చ పరమక్రుద్ధాః ప్రగృహ్యాశు పరశ్వధాన్, 16
నేయమర్హతి భర్తారం రావణం రాక్షసాధిపమ్.

ప్ర. అ. పరమక్రుద్ధాః = చాలా కోపించినవారై, ఆశు = శీఘ్రముగా, పరశ్వధాన్ = గండ్రగొడ్డళ్ళను, ప్రగృహ్య = గ్రహించి, ఊచుశ్చ = ఇట్లు పలికిరి కూడ. ఇయమ్ = ఈమె, రాక్షసాధిపమ్ = రాక్షసరాజైన, రావణమ్ = రావణుని, భర్తారమ్ = భర్తనుగా, న అర్హతి = తగదు.

తా. వార్లు చాలా కోపముతో వెంటనే, గండ్రగొడ్డళ్లు చేతులలో ధరించి ఇట్లనిరి. "ఈమె రాక్షసరాజైన రావణునకు భార్య అగుటకు తగదు". 16

మూ. సా భర్త్స్యమానా భీమాభీ రాక్షసీభిర్వరాననా, 17
సబాష్పమపమార్జన్తీ శింశుపాం తాముపాగమత్.

ప్ర. అ. భీమాభిః = భయంకర లైన, రాక్షసీభిః = రాక్షసస్త్రీలచేత, భర్త్స్యమానా = భయపెట్టబడుచున్న, సా = ఆ, వరాననా = శ్రేష్ఠ మైన ముఖము గల సీత, సబాష్పమ్ = కన్నీళ్లతో కూడినట్లుగా, అపసర్పన్తీ = అక్కడినుండి తొలగుచున్నదై, తామ్ = ఆ, శింశుపామ్ = శింశుపావృక్షమును ఉపాగమత్ = చేరెను.

తా. భయంకర మైన ఆ రాక్షసస్త్రీలు భయపెట్టుచుండగా సుందర మైన ముఖము గల సీత, కన్నీళ్లు కార్చుచు అచటినుండి దూరముగా పోయి ఆ శింశుపావృక్షము వైపు వెళ్లెను. 17

మూ. తతస్తాం శింశుపాం సీతా రాక్షసీభిః సమావృతా, 18
అభిగమ్య విశాలాక్షీ తస్థౌ శోకపరిప్లుతా.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, విశాలాక్షీ = విశాలములు లైన నేత్రములు గల, సీతా = సీత, తాం శింశుపామ్ = ఆ శింశుపావృక్షమును, అభిగమ్య = సమీపించి, రాక్షసీభిః = రాక్షసస్త్రీలచేత, సమావృతా = చుట్టువారుకొనబడినదై, శోకపరిప్లుతా = దుఃఖముతో నిండినదై, తస్థౌ = ఉండెను

తా. పిమ్మట విశాలాక్షి యైన ఆ సీత శింశుపావృక్షమును చేరి, అక్కడ కూడ రాక్షసస్త్రీలు చుట్టుముట్టగా, దుఃఖాక్రాంతయై నిలచెను. 18

మూ. తాం కృశాం దీనవదనాం మలినామ్బరధారిణీమ్, 19
భర్త్సయాంచక్రిరే సీతాం రాక్షస్యస్తాం సమన్తతః.

ప్ర. అ. తాః = ఆ, రాక్షస్యః = రాక్షసస్త్రీలు, కృశామ్ = కృశించినది, దీనవదనామ్ = దీన మైన ముఖము గలది, మలినామ్బరధారిణీమ్ = మలిన మైన వస్త్రములను ధరించినది అయిన, తాం సీతామ్ = ఆ సీతను, సమన్తతః = నలువైపులనుండి, భర్త్సయాంచక్రిరే = భయపెట్టిరి.

తా. కృశించి, దీన మైన ముఖముతో, మలిన మైన వస్త్రములను ధరించి ఉన్న ఆ సీతను, ఆ రాక్షసస్త్రీలు, చుట్టు చేరి, భయపెట్టిరి. 19

మూ. తతస్తాం వినతా నామ రాక్షసీ భీమదర్శనా, 20
అబ్రవీత్కుపితాకారా కరాళా నిర్ణతోదరీ.

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, భీమదర్శనా = భయంకర మైన దర్శనము కలది, కుపితాకారా = కోపగించిన ఆకారము గలది, కరాళా = వంకర టింకరగా ఉన్నది, నిర్ణతోదరీ = లోతుగా దిగుకొనిపోయిన ఉదరము గలది అయిన, వినతా నామ = వినత అను, రాక్షసీ = రాక్షసస్త్రీ, తామ్ = ఆమెనుగూర్చి, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. పిమ్మట, చూచువారికి భయము కలిగించు వినత యను రాక్షసి ఇట్లు పలికెను. ఆమె దేహము వంకరటింకరగా ఉండెను. ఆమె కోపముతో నిండి యుండెను. ఆమె పొట్ట లోతుకు పోయి ఉండెను. 20

మూ. సీతే పర్యాప్త మేతావద్భర్తుః స్నేహో నిదర్శితః, 21
సర్వత్రాతికృతం భద్రే వ్యసనాయోపకల్పతే.

ప్ర. అ. సీతే = సీతా! భర్తుః = భర్త యొక్క (యందు), స్నేహః = స్నేహము, నిదర్శితః = చూపబడినది. ఏతావత్ = ఇంతమాత్రము, పర్యాప్తమ్ = చాలును. భద్రే = మంగళప్రదురాలా! సర్వత్ర = అంతటా, అతికృతమ్ = అతిగా చేయబడినది, వ్యసనాయ = కష్టమునకు, ఉపకల్పతే = ఏర్పడును.

తా. సీతా! నీ భర్తపై నీ వింతవరకూ చూపించిన ప్రేమ చాలును. ఓ మంగళప్రదురాలా! ఏ విషయమునందైనను అతిగా చేసినచో అది కష్టాలకు దారి తీయును. 21

మూ. పరితుష్టాస్మి భద్రం తే మానుషస్తే కృతో విధిః, 22
మమాపి తు వచః పథ్యం బ్రువన్త్యాః కురు మైథిలి.

ప్ర. అ. మైథిలి = సీతా! పరితుష్టా = సంతోషించినదానను, అస్మి = అయినాను. తే = నీవు (నీచేత), మానుషః = మనుష్యసంబంధ మైన, విధిః = ధర్మము, కృతః = నిర్వర్తింపబడినది. తే = నీకు, భద్రమ్ = మంగళ మగు గాక. బ్రువన్త్యాః = చెప్పుచున్న, మమ = నా యొక్క, పథ్యమ్ = పథ్య మైన, వచః అపి = వాక్యమును కూడ, కురు = చేయుము.

తా. ఓ సీతా! ఒక మనుష్యస్త్రీ చేయవలసిన ధర్మమును నిర్వర్తించినావు. చాలా సంతోషము! నీకు క్షేమ మగు గాక. నేను చెప్పుచున్న హితవాక్యమును కూడ విని, అట్లు ఆచరింపుము. 22

మూ. రావణం భజ భర్తారం భర్తారం సర్వరక్షసామ్, 23
విక్రాన్తం రూపవన్తం చ సురేశమివ వాసవమ్,
దక్షిణం త్యాగశీలం చ సర్వస్య ప్రియదర్శనమ్. 24

ప్ర. అ. సర్వరక్షసామ్=సమస్త మైన రాక్షసులకు, భర్తారమ్ = భర్త యైన వాడూ, విక్రాన్తమ్= విక్రమించువాడూ, రూపవన్తం చ = సౌందర్యవంతుడూ, సురేశమ్ = దేవతాప్రభు వైన, వాసవమివ = దేవేంద్రుని వంటి వాడూ, దక్షిణమ్ = నేర్పుగలవాడూ, త్యాగశీలం చ = త్యాగస్వభావము కల వాడూ, సర్వస్య = అందరికీ, ప్రియదర్శనమ్ = ప్రియ మైన దర్శనము కల వాడూ అయిన, రావణమ్=రావణుని, భర్తారమ్=భర్తనుగా, భజ=పొందుము.

తా. సకలరాక్షసులకు ప్రభు వైన రావణుని భర్తగా పొందుము. అతడు పరాక్రమవంతుడు; సౌందర్యవంతుడు; దేవతల అధిపతి యైన దేవేంద్రుని వంటివాడు. నేర్పు కలవాడు. త్యాగశీలము కలవాడు. చూచేవా రందరికీ ఆనందము కలిగించువాడు. 23, 24

మూ. మానుషం కృపణం రామం త్యక్త్వా రావణమాశ్రయ,
దివ్యాఙ్గరాగా వైదేహి దివ్యాభరణభూషితా, 25
అద్యప్రభృతి సర్వేషాం లోకానామీశ్వరీ భవ.

ప్ర. అ. మానుషమ్ = మానవుడూ, కృపణమ్ = దీనుడూ అయిన, రామమ్ = రాముని, త్యక్త్వా = విడచి, రావణమ్ = రావణుని, ఆశ్రయ = ఆశ్రయించుము. వైదేహి = సీతా! దివ్యాఙ్గరాగా = శ్రేష్ఠ మైన అంగరాగము గలదానవై, దివ్యాభరణభూషితా = శ్రేష్ఠములైన అలంకారములతో అలంకరింపబడిన దానవై, అద్యప్రభృతి = నేడు మొదలు, సర్వేషామ్ = సమస్త మైన, లోకానామ్ = లోకములకు, ఈశ్వరీ = ప్రభువుగా, భవ = అగుము.

తా. సీతా! మానవుడూ, దీనుడూ అయిన రాముణ్ణి విడిచిపెట్టి రావణుని ఆశ్రయించుము. నేటినుండి దివ్యము లైన అంగరాగములను (మైపూతలను) శరీరమునకు పూసికొని శ్రేష్ఠము లైన అలంకారములు అలంకరించుకొని సకల లోకములకు ప్రభువు అగుము. 25

మూ. అగ్నేః స్వాహా యథా దేవీ శచీ వేన్ద్రస్య శోభనే, 26
కిం తే రామేణ వైదేహి కృపణేన గతాయుషా.

ప్ర. అ. శోభనే=మంగళప్రదురాలా! అగ్నేః=అగ్నియొక్క, దేవీ=భార్య యైన, స్వాహా యథా=స్వాహాదేవి వలె, ఇన్ద్రస్య=ఇంద్రుని భార్య యైన, శచీవ=శచీదేవివలె, (లోకాతీశ్వరురాలవు అగుము). వైదేహి=సీతా! కృపణేన=దీనుడూ, గతాయుషా = గడచిపోయిన ఆయుర్దాయము కలవాడూ అయిన, రామేణ = రామునితో, కిమ్ = ఏమి ప్రయోజనము?

తా. మంగళప్రదురాల వైన సీతా! అగ్నిదేవుని భార్య యైన స్వాహాదేవి వలె, ఇంద్రుని భార్య యైన శచీదేవి వలె లోకాతీశురాలవు అగుము. దీను డైన రామునితో నీ కేమి ప్రయోజన మున్నది. అతని ఆయుర్దాయము తీరిపోయినది.

మూ. ఏతదుక్తం చ మే వాక్యం యది త్వం న కరిష్యసి, 27
అస్మిన్ముహూర్తే సర్వాస్త్వాం భక్షయిష్యామహే వయమ్.

ప్ర. అ. ఉక్తమ్=చెప్పబడిన, మే=నాయొక్క, ఏతత్=ఈ, వాక్యమ్=వాక్యమును, త్వమ్=నీవు, న కరిష్యసి యది=చేయకపోయినచో, వయమ్=మేము, సర్వాః=అందరము, అస్మిన్=ఈ, ముహూర్తే=క్షణమునందే, త్వామ్=నిన్ను, భక్షయిష్యామహే=భక్షించెదము.

తా. నేను చెప్పినట్లు నీవు చేయకపోయినచో, మే మందరమూ కలిసి ఈ క్షణంలోనే నిన్ను చంపి తినివేసెదము. 27

మూ. అన్యా తు వికటా నామ లమ్బమానపయోధరా. 28
అబ్రవీత్కుపితా సీతాం ముష్టిముద్యమ్య గర్జతీ.

ప్ర. అ. లమ్బమానపయోధరా=వ్రేలాడుచున్న స్తనములు గల, వికటా నామ=వికట అను పేరు గల, అన్యా తు=మరియొక స్త్రీ యైతే, ముష్టిమ్=పిడికిలిని, ఉద్యమ్య=ఎత్తి, కుపితా = కోపగించినదై, గర్జతీ = గర్జించుచు, సీతామ్=సీతను గూర్చి, అబ్రవీత్=పలికెను.

తా. వ్రేలాడుచున్న స్తనములు గల వికట అను మరొక రాక్షసి, కోపముతో పిడికిలి ఎత్తి గర్జించుచు సీతతో ఇట్లు పలికెను. 28

మూ. బహూన్యప్రియరూపాణి వచనాని సుదుర్మతే. 29
అనుక్రోశాన్మృదుత్వాచ్చ సోఢాని తవ మైథిలి.

ప్ర. అ. సుదుర్మతే=చాలా చెడ్డ బుద్ధి గల, మైథిలి = సీతా! అప్రియరూపాణి=చాలా అప్రియము లైన, బహూని=అనేకము లైన, తవ వచనాని=నీ మాటలు, అనుక్రోశాత్=జాలివలనా, మృదుత్వాచ్చ=మెత్తతనమువలనా, సోఢాని = సహించబడినవి.

తా. చాలా చెడ్డ బుద్ధి గల సీతా! నీవు చాలా అప్రియముగా పలికిన ఎన్నో మాటలు, నీపై జాలివలన మెత్తతనము చూపి సహించినాము. 29

మూ. న చ నః కురుషే వాక్యం హితం కాలపురస్కృతమ్.
ఆనీతాసి సముద్రస్య పారమన్యైర్దురాసదమ్,
రావణాన్తఃపురం ఘోరం ప్రవిష్టా చాసి మైథిలి. 31

ప్ర. అ. మైథిలి = సీతా! కాలపురస్కృతమ్ = కాలముచేత గౌరవింపబడినదీ, హితమ్ = నీకు హితమూ అయిన, నః = మాయొక్క, వాక్యమ్ = వాక్యమును, న కురుషే చ = నీవు చేయుటలేదు. అన్యైః = ఇతరులచేత, దురాసదమ్ = పొంద శక్యము కాని, సముద్రస్య = సముద్రముయొక్క, పారమ్ = ఆవలి ఒడ్డును గూర్చి, ఆనీతా = తీసికొనిరాబడినదానవు, అసి=అయి ఉన్నావు. ఘోరమ్ = భయంకర మైన, రావణాన్తఃపురమ్ = రావణుని అంతఃపురమును, ప్రవిష్టా=ప్రవేశించినదానవు, అసి=అయి ఉన్నావు.

తా. సీతా! కాలానుగుణముగా మేము చెప్పిన హితవాక్యములను నీవు వినుటలేదు. ఇతరు లెవ్వరూ చేరలేని సముద్రము ఆవలి ఒడ్డుకు తీసికొని వచ్చి నిన్ను భయంకర మైన రావణాంతఃపురములో ఉంచినారు! 30,31

మూ. రావణస్య గృహే రుద్ధామస్మాభిస్తు సురక్షితామ్,
న త్వాం శక్తః పరిత్రాతుమపి సాక్షాత్పురన్దరః. 32

ప్ర. అ. రావణస్య = రావణునియొక్క, గృహే = గృహమునందు, రుద్ధామ్ = బంధింపబడినదానవై, అస్మాభిః = మాచేత, సురక్షితామ్ = బాగుగా

రక్షింపబడిన, త్వామ్=నిన్ను, పరిత్రాతుమ్=రక్షించుటకు, సాక్షాత్=సాక్షాత్తు, పురన్దరః అపి=దేవేంద్రుడు కూడ. న శక్తః=సమర్థుడు కాడు.

తా. రావణుని గృహములో అన్తఃపురమందు నేను జాగర్తగా రక్షించుచున్న నిన్ను రక్షించుటకు సాక్షాత్తు దేవేంద్రునికి కూడ శక్యము కాదు. 32

మూ. కురుష్వ హితవాదిన్యా వచనం మమ మైథిలి,
అలమశ్రుప్రపాతేన త్యజ శోకమనర్థకమ్. 33

ప్ర. అ. మైథిలి=సీతా! హితవాదిన్యాః=హితమును చెప్పుచున్న, మమ=నాయొక్క, వచనమ్=మాటను, కురుష్వ=చేయుము. అశ్రుప్రపాతేన=కన్నీళ్లయొక్క పడుటచేత, అలమ్=చాలును. అనర్థకమ్=వ్యర్థమైన, శోకమ్=దుఃఖమును, త్యజ=విడిచిపెట్టుము.

తా. సీతా! నేను చెప్పుచున్న హితవాక్యమును విని ఆ ప్రకారము చేయుము. కన్నీళ్లు కార్చకుము. వ్యర్థమైన దుఃఖమును విడిచిపెట్టుము. 33

మూ. భజ ప్రీతిం చ హర్షం చ త్యజైతాం నిత్యదైన్యతామ్,
సీతే రాక్షసరాజేన సహ క్రీడ యథాసుఖమ్. 34

ప్ర. అ. సీతే=సీతా! ప్రీతిం చ=ప్రేమను, హర్షం చ=సంతోషమును, భజ=పొందుము. ఏతామ్=ఈ, నిత్యదైన్యతామ్=నిత్యము దైన్యము కలిగి ఉండుటను, త్యజ=విడిచి పెట్టుము. రాక్షసరాజేన సహ=రాక్షసరాజుతో కూడ, యథాసుఖమ్=సుఖముగా, క్రీడ=క్రీడించుము.

తా. సీతా! ప్రేమతోను, సంతోషముతోను ఉంటూ, ఈ నిత్యదైన్యమును విడిచిపెట్టుము. రావణునితో కలిసి సుఖముగా క్రీడించుము. 34

మూ. జానాసి హి యథా భీరు స్త్రీణాం యౌవనమధ్రువమ్,
యావన్న తే వ్యతిక్రామేత్తావత్సుఖమవాప్నుహి. 35

ప్ర. అ. భీరు=భయస్వభావము కలదానా! స్త్రీణామ్=స్త్రీలయొక్క, యౌవనమ్=యౌవనము, యథా=ఎట్లు, అధ్రువమ్=స్థిరము కానిదో, జానాసి హి=ఎరుగుదువు కదా! తే=నీయొక్క యౌవనము, యావత్=ఎంతలో, న

వ్యతిక్రామేత్ = దాటిపోకుండా ఉండునో, తావత్ = అంతలోగా, సుఖమ్ = సుఖమును, అవాప్నుహి = పొందుము.

తా. వయస్సు స్వభావము గందానా! స్త్రీల యౌవనము స్థిరము కాదను విషయము నీకు తెలియును కదా; నీ యౌవనము గడచిపోవుటకు ముందుగానే సుఖము అనుభవింపుము. 35

మూ. ఉద్యానాని చ రమ్యాణి పర్వతోపవనాని చ,
సహ రాక్షసరాజేన చర త్వం మదిరేక్షణే. 36

ప్ర. అ. మదిరేక్షణే = మత్తు కలిగించే నేత్రములు గల సీతా! త్వమ్ = నీవు, రాక్షసరాజేన = రాక్షసరాజుతో కూడ, రమ్యాణి = రమ్యము లైన, ఉద్యానాని = ఉద్యానములను, పర్వతోపవనాని = పర్వతములను, వాటి సమీపమునందున్న వనములను, చర = సంచరించుము.

తా. మత్తు కలిగించు చూపులు గల సీతా! నీవు రావణునితో కలిసి, రమ్యము లైన ఉద్యానములలోనూ, పర్వతములపైనా, వాటి దగ్గర నున్న వనములలోనూ హాయిగా విహరించుము. 36

మూ. స్త్రీసహస్రాణి తే సప్త వశే స్థాస్యన్తి సున్దరి,
రావణం భజ భర్తారం భర్తారం సర్వరక్షసామ్. 37

ప్ర. అ. సున్దరి = ఓ సుందరీ! సప్త = ఏడు, స్త్రీసహస్రాణి = స్త్రీల సహస్రములు, తే = నీయొక్క, వశే = వశమునందు, స్థాస్యన్తి = ఉండగలవు, సర్వరక్షసామ్ = సమస్త మైన రాక్షసుల, భర్తారమ్ = ప్రభు వైన, రావణమ్ = రావణుని, భర్తారమ్ = భర్తనుగా, భజ = పొందుము.

తా. ఓ సుందరీ! సకలరాక్షసులకు ప్రభు వైన రావణుని భర్తగా అంగీకరింపుము. అట్లు చేసినచో ఏడువేలమంది స్త్రీలు నీ చెప్పుచేతలలో ఉండగలరు.

మూ. ఉత్పాట్య వా తే హృదయం భక్షయిష్యామి మైథిలి,
యది మే వ్యాహృతం వాక్యం న యథావత్కరిష్యసి.

ప్ర. అ. మైథిలి = సీతా! వ్యాహృతమ్ = పలుకబడిన, మే = నాయొక్క,

వాక్యమ్ = వాక్యమును, యథావత్ = పలికిన విధముగా, న కరిష్యసి యది = చేయకపోయినచో, తే హృదయమ్ = నీ హృదయమును, ఉత్పాట్య వా = పెల్లగించి యైనా, భక్షయిష్యామి = భక్షించెదను.

తా. సీతా! నీవు నా మాట ప్రకారము చేయకపోయినచో నీ గుండెను పెల్చి తినివేసెదను. 38

మూ. తతశ్చణ్డోదరీ నామ రాక్షసీ క్రోధమూర్ఛితా,
భ్రామయన్తీ మహచ్ఛూలమిదం వచనమబ్రవీత్. 39

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, చణ్డోదరీనామ = చండోదరి అను, రాక్షసీ = రాక్షసి, క్రోధమూర్ఛితా = క్రోధముచే వ్యాపింపబడినదై, మహత్ = పెద్ద, శూలమ్ = శూలమును, భ్రామయన్తీ = త్రిప్పుచు, ఇదమ్ = ఈ, వచనమ్ = వచనమును, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. పిదప, చండోదరి అను రాక్షసస్త్రీ చాలా కోపముతో పెద్ద శూలమును త్రిప్పుచు ఇట్లు పలికెను. 39

మూ. ఇమాం హరిణలోలాక్షీం త్రాసోత్కమ్పిపయోధరామ్,
రావణేన హృతాం దృష్ట్వా దౌహృదో మే మహానభూత్.

ప్ర. అ. హరిణలోలాక్షీమ్ = లేడి వలె చంచలము లైన నేత్రములు గల, త్రాసోత్కమ్పిపయోధరామ్ = భయముచేత కదలుచున్న స్తనములు గల, రావణేన = రావణుని చేత, హృతామ్ = హరింపబడిన, ఇమామ్ = ఈమెను, దృష్ట్వా = చూచి, మే = నాకు, మహాన్ = గొప్ప, దౌహృదః = కోరిక (చూలింతరాలుకు ఏదైన భక్ష్యము మీద కలుగు కోరిక దౌహృదము) అభూత్ = కలిగినది.

తా. లేడి కండ్ల వలె చంచలము లైన నేత్రములు, భయముచే కదలుచున్న స్తనములు గల ఈ సీతను రావణుడు అపహరించి తీసికొని వచ్చినప్పుడు, ఈమెను చూడగానే నాకొక కోరిక కలిగినది. 40

మూ. యకృత్ప్లీహమథోత్పీడం హృదయం చ సబన్ధనమ్.
అన్త్రాణ్యపి తథా శీర్షం ఖాదేయమితి మే మతిః. 41

ప్ర. అ. యకృత్ = హృదయము కుడిప్రక్క నుండు మాంసమును, ప్లీహమ్ = హృదయమునకు ఎడమప్రక్క నుండు మాంసమును, ఉత్క్రోడమ్ = హృదయమునకు పై నుండు మాంసమును, సబన్ధనమ్ = బంధనముతో కూడిన, హృదయం చ = హృదయమును, అన్త్రాణ్యపి చ = ప్రేగులను, తథా = మరియు, శీర్షమ్ = శిరస్సును, ఖాదేయమ్ ఇతి = తిందును అని, మే = నాకు, మతిః = ఇచ్ఛ ఉన్నది.

తా. ఈమె గుండెకాయ దగ్గర ఉండు యకృత్తు, ప్లీహము, ఉత్క్రోడము అను మాంసములను, బంధనముతో (గుండె కాయను పట్టి ఉంచునది) సహా గుండెకాయను, ప్రేగులను, శిరస్సును తినవలెనని నాకు కోరిక ఉన్నది. 41

మూ. తతస్తు ప్రఘసా నామ రాక్షసీ వాక్యమబ్రవీత్,
కణ్ఠమస్యా నృశంసాయాః పీడయామ కిమాస్యతే. 42

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, ప్రఘసా నామ = ప్రఘస అను, రాక్షసీ = రాక్షసస్త్రీ, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికెను. అస్యాః = ఈ, నృశంసాయాః = క్రూరురాలియొక్క, కణ్ఠమ్ = కంఠమును, పీడయామ = నులిమివేసెదము. కిమ్ = ఎందువలన, ఆస్యతే = ఈ విధముగా కూర్చుండుట జరుగుచున్నది.

తా. పిమ్మట ప్రఘస అను రాక్షసి పలికెను. క్రూరురాలైన ఈ సీత కంఠము నులిమివేసెదము. ఎందుకు ఈ విధంగా ఊరక కూర్చుంటము.

మూ. నివేద్యతాం తతో రాజ్ఞే మానుషీ సా మృతేతి హ,
నాత్ర కశ్చన సందేహః ఖాదతేతి స వక్ష్యతి. 43

ప్ర. అ. సా = ఆ, మానుషీ = మనుష్యస్త్రీ, మృతేతి = మరణించినది అని, తతః = పిమ్మట, రాజ్ఞే = రాజునకు, నివేద్యతామ్ = తెలియపరచబడు గాక. ఖాదత = తినివెయ్యండి, ఇతి = అని. సః = అతడు, వక్ష్యతి = చెప్పగలడు, అత్ర = ఈ విషయమునందు, సన్దేహః = సందేహము, న = లేదు.

తా. పిదప "ఆ మనుష్యస్త్రీ మరణించినది" అని రాజుకు చెప్పెదము. "మీరు తిని వెయ్యండి" అని అతడు తప్పక చెప్పగలడు. 43

మూ. తతస్త్వజాముఖీ నామ రాక్షసీ వాక్యమబ్రవీత్,
విశస్యేమాం తతః సర్వాః సమాన్ కురుత పిలుకాన్.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, అజాముఖీ నామ = అజాముఖి అను, రాక్షసీ = రాక్షసస్త్రీ, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికెను. సర్వాః = మీరందరూ, ఇమామ్ = ఈమెను, విశస్య = చంపి, తతః = పిమ్మట, సమాన్ = సమానము లైన, పిలుకాన్ = మాంసఖండములను, కురుత = చెయ్యండి.

తా. పిమ్మట అజాముఖి అను మరొక రాక్షసి ఇట్లు పలికెను.— "ఈమెను చంపివేసి సమానము లైన మాంసఖండములను చెయ్యండి". 44

మూ. విభజామ తతః సర్వా వివాదో మే న రోచతే,
పేయమానీయతాం క్షిప్రం లేహ్యముచ్చావచం బహు.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, సర్వాః = మనమందరమూ, విభజామ = పంచుకొనెదము. మే = నాకు, వివాదః = కలహము, న రోచతే = ఇష్టము కాదు. క్షిప్రమ్ = శీఘ్రముగా, పేయమ్ = మద్యము, ఉచ్చావచమ్ = అనేకవిధము లైన, బహు = అధిక మైన, లేహ్యమ్ = లేహ్యము (నాకి తినవలసిన పదార్థము) ఆనీయతామ్ = తీసికొనిరాబడుగాక.

తా. "తరువాత మన మందరము సమముగా పంచుకొనెదము. ఎక్కువ తక్కువ అని వివాదము నాకు ఇష్టము లేదు. వెంటనే మద్యము, అనేక విధము లైన లేహ్య పదార్థములు తీసికొనిరండు". 45

మూ. తతః శూర్పణఖా నామ రాక్షసీ వాక్యమబ్రవీత్,
అజాముఖ్యా యదుక్తం హి తదేవ మమ రోచతే. 46

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, శూర్పణఖా నామ = శూర్పణఖ అను పేరుగల, రాక్షసీ = రాక్షసి, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికెను. అజాముఖ్యా = అజాముఖిచేత, యత్ = ఏది, ఉక్తమ్ = చెప్పబడినదో, తదేవ = అదే, మమ = నాకు, రోచతే = ఇష్ట మగుచున్నది.

తా. పిదప శూర్పణఖ అను రాక్షసి ఇట్లు పలికెను. అజాముఖి చెప్పినట్లే చేయుట నాకు కూడా ఇష్టము. 46

మూ. సురా చానీయతాం క్షిప్రం సర్వశోకవినాశినీ,
మానుషం మాంసమాస్వాద్య నృత్యామోథ నికుమ్భిలామ్.

ప్ర. అ. క్షిప్రమ్ = శీఘ్రముగా, సర్వశోకవినాశినీ = సమస్తములైన శోకములను నశింపచేయు, సురా చ = మద్యము కూడ, ఆనీయతామ్ = తీసికొని రాబడుగాక. మానుషమ్ = మనుష్యసంబంధమైన, మాంసమ్ = మాంసమును, ఆస్వాద్య = తిని, అథ = పిమ్మట, నికుమ్భిలామ్ = లంక పశ్చిమద్వారమునందున్న నికుంభిల అను శక్తిని గూర్చి, నృత్యామః = నృత్యము చేసెదము.

తా. సకలశోకములను నశింపచేయు మద్యము కూడ వెంటనే తీసికొని రండు. మనుష్యమాంసము తిని, పిమ్మట, నికుంభిలాప్రీత్యర్థమై నృత్యము చేసెదము. 47

మూ. ఏవం సంతర్జ్యమానా సా సీతా సురసుతోపమా,
రాక్షసీభిః సుఘోరాభిర్ధైర్యముత్సృజ్య రోదితి. 48

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
చతుర్వింశః సర్గః.

ప్ర. అ. సుఘోరాభిః = చాలా భయంకరలైన, రాక్షసీభిః = రాక్షసస్త్రీలచేత, ఏవమ్ = ఇట్లు, సంతర్జ్యమానా = భయపెట్టపడుచున్నదై, సురసుతోపమా = దేవకన్యతో సమానురాలైన, సా సీతా = ఆ సీత, ధైర్యమ్ = ధైర్యమును, ఉత్సృజ్య = విడచి, రోదితి = ఏడ్చుచున్నది.

తా. భయంకరలైన రాక్షసస్త్రీలు ఈ విధముగా భయపెట్టుచుండగా, దేవకన్యతో సమానురాలైన ఆ సీత, ధైర్యము కోల్పోయి ఏడ్చుచుండెను. 48

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో ఇరువదినాల్గవసర్గ సమాప్తము.

అథ పఞ్చవింశః సర్గః

[రాక్షసస్త్రీలు అనేకవిధముల భయపెట్టుచుండగా సీత శోకార్త యై విలపించుట].

మూ. అథ తాసాం వదన్తీనాం పరుషం దారుణం బహు,
రాక్షసీనామసౌమ్యానాం రురోద జనకాత్మజా. 1

ప్ర. అ. అథ=అటు పిమ్మట. అసౌమ్యానామ్=క్రూరస్వభావము గల, తాసామ్=ఆ, రాక్షసీనామ్=రాక్షసస్త్రీలు, పరుషమ్=పరుషముగాను, దారుణమ్=భయంకరముగాను, బహు=అధికముగా, వదన్తీనామ్=మాటలాడుచుండగా, జనకాత్మజా=సీత. రురోద=ఏడ్చెను.

తా. క్రూరస్వభావము గల ఆ రాక్షసస్త్రీలు ఆ విధముగా పరుషముగా భయము కలుగు నట్లు అధికముగా మాటలాడుచుండగా, వారి మాటలు విని సీత ఏడ్చెను. 1

మూ. ఏవముక్తా తు వైదేహీ రాక్షసీభిర్మనస్వినీ,
ఉవాచ పరమత్రస్తా బాష్పగద్గదయా గిరా. 2

ప్ర. అ. రాక్షసీభిః=రాక్షసస్త్రీలచేత, ఏవమ్=ఇట్లు, ఉక్తా=పలుకబడిన, మనస్వినీ=ఉత్తమ మైన మనస్సు గల (ఆత్మాభిమానవంతురాలైన), వైదేహీ=సీత, పరమత్రస్తా=మిక్కిలి భయపడినదై, బాష్పగద్గదయా=కన్నీటిచే డగ్గుత్తికతో కూడిన, గిరా=వాక్కులతో, ఉవాచ=పలికెను.

తా. ఆత్మాభిమానవంతురాలైన సీత, ఆ రాక్షసస్త్రీల మాటలు విని, చాల భయపడినదై, కన్నీటిచే కలిగిన డగ్గుత్తికతో ఇట్లు పలికెను. 2

మూ. న మానుషీ రాక్షసస్య భార్యా భవితుమర్హతి,
కామం ఖాదత మాం సర్వా న కరిష్యామి వో వచః. 3

ప్ర. అ. మానుషీ = మనుష్యస్త్రీ, రాక్షసస్య = రాక్షసుని యొక్క, భార్యా = భార్యగా, భవితుమ్ = అగుటకు, న అర్హతి = తగదు. సర్వాః = మీరందరూ, కామమ్ = ఇష్టము వచ్చినట్లు, మామ్ = నన్ను, ఖాదత = తినండి. వః = మీ యొక్క, వచః = వాక్యమును, న కరిష్యామి = చేయను.

తా. మనుష్యస్త్రీ రాక్షసుని భార్య అగుట కుదరదు. మీరందరూ నన్ను చంపి తినివేసినచో తినివేయండి. మీ మాట మాత్రం నేను చెయ్యను. 3

మూ. సా రాక్షసీమధ్యగతా సీతా సురసుతోపమా,
న శర్మ లేభే దుఃఖార్తా రావణేన చ తర్జితా. 4

ప్ర. అ. రాక్షసీమధ్యగతా = రాక్షసస్త్రీల మధ్యయందున్న, సురసుతోపమా = దేవకన్యతో సమానురాలైన, రావణేన చ = రావణుని చేత కూడ, తర్జితా = భయపెట్టబడిన, సా సీతా = ఆ సీత, దుఃఖార్తా = దుఃఖముచేత పీడింపబడినదై, శర్మ = సుఖమును, న లేభే = పొందలేదు.

తా. రాక్షసస్త్రీల మధ్యలో ఉన్న దేవకన్యాసదృశురాలైన ఆ సీత అంతకు పూర్వమే రావణుడు కూడ భయపెట్టి ఉండుటచే దుఃఖపీడితురాలై ఏ మాత్రము సుఖము లేకుండ ఉండెను. 4

మూ. వేపతే స్మాధికం సీతా విశన్తీవాఙ్గమాత్మనః,
వనే యూథపరిభ్రష్టా మృగీ కోకైరివార్దితా. 5

ప్ర. అ. వనే = వనమునందు, యూథపరిభ్రష్టా = తన గుంపునుండి దూరమై పోయినదై, కోకైః = తోడేళ్ళచేత, అర్దితా = పీడింపబడిన, మృగీవ = ఆడలేడి వలె, సీతా = సీత, ఆత్మనః = తనయొక్క, అఙ్గమ్ = శరీరమును, విశన్తీవ = ప్రవేశించుచున్నది వలె, అధికమ్ = అధికముగా, వేపతే స్మ = వణికిపోయెను.

తా. వనములో తన గుంపునుండి దూరమైపోయి, తోడేళ్ళ చేత బాధింపబడుచున్న లేడి వలె, సీత, భయముచేత తన శరీరములోనికి క్రుంగిపోవుచున్నట్లు, మునుపటికంటె ఎక్కువ వణికిపోయెను. 5

మూ. సా త్వశోకస్య విపులాం శాఖామాలమ్బ్య పుష్పితామ్,
చిన్తయామాస శోకేన భర్తారం భగ్నమానసా. 6

ప్ర. అ. శోకేన=శోకముచేత, భగ్నమానసా = విరిగిపోయిన మనస్సు గల, సా తు=ఆ సీత, అశోకస్య=అశోకవృక్షముయొక్క, పుష్పితామ్=పుష్పించిన, విపులామ్=విశాల మైన, శాఖామ్=కొమ్మను, ఆలమ్బ్య = పట్టుకొని, భర్తారమ్=భర్తను గూర్చి, చిన్తయామాస=చింతించెను.

తా. శోకముచేత ఉత్సాహశూన్య మైన మనస్సుతో సీత, పుష్పించిన, పెద్ద దైన అశోకవృక్షశాఖను పట్టుకొని నిలబడి, భర్తను గూర్చియే ఆలోచించుచుండెను. 6

మూ. సా స్నాపయన్తీ విపులౌ స్తనౌ నేత్రజలస్రవైః,
చిన్తయన్తీ న శోకస్య తదాన్తమధిగచ్ఛతి. 7

ప్ర. అ. తదా=అప్పుడు, సా=సీత, నేత్రజలస్రవైః=కన్నీళ్ళ స్రావముల చేత, విపులౌ=విశాలము లైన, స్తనౌ=స్తనములను, స్నాపయన్తీ=స్నానము చేయించుచు, చిన్తయన్తీ=ఆలోచించుచు, శోకస్య=దుఃఖముయొక్క, అన్తమ్=అంతమును, న అధిగచ్ఛతి=పొందలేదు.

తా. అప్పు డా సీత, కారుచున్న కన్నీళ్లతో విశాలము లైన స్తనములను తడుపుచు, భర్తను గూర్చి ఆలోచించుచు, శోకమునకు అంతమును పొందజాలక పోయెను. 7

మూ. సా వేపమానా పతితా ప్రవాతే కదలీ యథా,
రాక్షసీనాం భయత్రస్తా వివర్ణవదనాభవత్. 8

ప్ర. అ. సా=ఆ సీత, ప్రవాతే=అధిక మైన గాలి గల స్థలమునందు, పతితా=పడిపోయిన (వంగిపోయిన), కదలీ యథా=అరటిచెట్టు వలె, వేపమానా =వణికిపోవుచున్నదై, రాక్షసీభయసంత్రస్తా=రాక్షసస్త్రీలవలన కలుగు భయము (ఆపద) వలన భయపడి, వివర్ణవదనా = చెడిన రంగు గల ముఖము గలది, అభవత్=అయెను.

తా. ఆ సీత, రాక్షసస్త్రీలనుండి అపద రాగలదని భయపడుచు అధిక

హైన గాలి ఉన్న ప్రదేశములోని వంగిపోయిన అరటిచెట్టు వలె, వణకుచుండెను. ఆమె ముఖము రంగు మారిపోయెను. 8

మూ. తస్యాః సా దీర్ఘవిపులా వేపన్త్యాః సీతయా తదా,
దదృశే కమ్పినీ వేణీ వ్యాళీవ పరిసర్పతీ. 9

("వేపన్త్యాః పరమస్త్రియాః" అను ప్రాచ్యపాఠము బాగున్నది. పై పాఠములో విభక్తులు కుదరవు).

ప్ర. అ. వేపన్త్యాః = వణకుచున్న, తస్యాః = ఆ, పరమస్త్రియాః = ఉత్తమ స్త్రీ యైన సీతయొక్క, దీర్ఘవిపులా = పొడవుగాను విశాలముగాను ఉన్న, కమ్పినీ = కదలుచున్న, సా = ఆ, వేణీ = జడ, పరిసర్పతీ = కదలుచున్న, వ్యాళీవ = సర్పము వలె, దదృశే = చూడబడెను.

తా. సీత వణకిపోవుచున్నప్పుడు, విశాలము, దీర్ఘము అయిన ఆమె జడ కూడ కదలుచు, ప్రాకుచున్న సర్పము వలె కనబడుచుండెను. 9

మూ. సా నిఃశ్వసన్తీ దుఃఖార్తా శోకోపహతచేతనా,
ఆర్తా వ్యసృజదశ్రూణి మైథిలీ విలలాప చ. 10

ప్ర. అ. దుఃఖార్తా = దుఃఖముచేత పీడింపబడినదీ, శోకోపహతచేతనా = శోకముచేత కొట్టబడిన బుద్ధికలది, ఆర్తా = రాక్షసస్త్రీలచేత, పీడింపబడినది అయిన, సా = ఆ, మైథిలీ = సీత, నిఃశ్వసన్తీ = నిట్టూర్పుచున్నదై, అశ్రూణి = కన్నీళ్లను, వ్యసృజత్ = విడచెను. విలలాప చ = విలపించెను కూడ.

తా. భర్తృవియోగదుఃఖముతో బాధపడుచున్న ఆ సీత మనస్సు శోకముచేత వ్యాకుల మయ్యెను. రాక్షసస్త్రీలు కూడ భయపెట్టుటచే ఆమె బాల దుఃఖించుచు, కన్నీళ్ళు కార్చుచు ఇట్లు విలపించెను. 10

మూ. హా రామేతి చ దుఃఖార్తా హా పునర్లక్ష్మణేతి చ,
హా శ్వశ్రు మమ కౌసల్యే హా సుమిత్రేతి భామినీ. 11

ప్ర. అ. భామినీ = సీత, దుఃఖార్తా = దుఃఖపీడితురాలై, హా రామేతి = హా రామా! అని, పునః = మరల, హా లక్ష్మణేతి = హా! లక్ష్మణా! అని, మమ =

నాయొక్క, భర్తుః = భర్తగారైన, హా కౌసల్యే = హా! కౌసల్యా అని, హా! సుమిత్రేతి = హా! సుమిత్రా! అని విలపించెను.

తా. సీత దుఃఖార్తురాలై అయ్యో! రామా! అయ్యో! లక్ష్మణా! అయ్యో! నా అత్తగారైన కౌసల్యా! అయ్యో! సుమిత్రా! అని విలపించెను. 11

మూ. లోకప్రవాదః సత్యోఽయం పండితైః సముదాహృతః,
అకాలే దుర్లభో మృత్యుః స్త్రియా వా పురుషస్య వా. 12
యదాహమేవం క్రూరాభీ రాక్షసీభిరిహార్దితా,
జీవామి హీనా రామేణ ముహూర్తమపి దుఃఖితా. 13

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, ఏవమ్ = ఈ విధముగా, క్రూరాభిః = క్రూరలైన, రాక్షసీభిః = రాక్షసస్త్రీలచేత, అర్దితా = పీడింపబడినదాననై, ఇహ = ఇక్కడ, రామేణ = రామునితో, హీనా = శూన్యురాలనై, దుఃఖార్తా = దుఃఖముచేత పీడితురాలనై, ముహూర్తమపి = క్షణకాలమైనను, యదా = ఎప్పుడు, జీవామి = జీవించుచున్నానో, స్త్రియాః వా = స్త్రీకి కాని, పురుషస్య వా = పురుషునకు గాని, అకాలే = కాలము కాని కాలమునందు, మృత్యుః = మరణము, దుర్లభః = దుర్లభము అని, పండితైః = పండితులచేత, సముదాహృతః = చెప్పబడిన, లోకప్రవాదః = లోకములోని ప్రవాదము, సత్యః = సత్యమైనది.

తా. నేను రామునకు దూరముగా, ఇక్కడ, క్రూరురాళ్లైన రాక్షసస్త్రీలు పెట్టు బాధ అనుభవించుచు, దుఃఖితురాలనై, క్షణకాలముకూడ జీవించి ఉండుట అనునది ఊహింపరాని విషయము. అయినను జీవించియే ఉన్నాను. దీనిని బట్టి "స్త్రీయైనా, పురుషుడైనా మరణించవలెనని కోరుకున్నను సమయము ఆసన్నమయే వరకూ మరణము రాదు" అను పండితులు చెప్పె లోకప్రవాదము సత్యము.

మూ. ఏషాల్పపుణ్యా కృపణా వినశిష్యామ్యనాథవత్,
సముద్రమధ్యే నౌః పూర్ణా వాయువేగైరివాహతా. 14

ప్ర. అ. అల్పపుణ్యా = అల్పమైన పుణ్యము కలదానను, కృపణా = దీనురాలను అయిన, ఏషా = ఈ నేను, అనాథవత్ = అనాథురాలను వలె, సముద్రమధ్యే = సముద్రమధ్యమునందు, వాయువేగైః = వాయువు యొక్క

వేగముచేత, ఆహతా = కొట్టబడిన, పూర్ణా = నిండిన, నౌః ఇవ = ఓడ వలె విశీర్యే = నశించెదను.

తా. అల్పమైన పుణ్యము గల దీనురాల నైన, నేను నాథుడు లేని సామాన్య స్త్రీ వలె, సముద్రమధ్యములో వాయువేగముచేత కొట్టబడిన బరువుతో నిండిన ఓడ వలె నశించగలను. 14

మూ. భర్తారం తమపశ్యన్తీ రాక్షసీవశమాగతా,
సీదామి ఖలు శోకేన కూలం తోయహతం యథా. 15

ప్ర. అ. భర్తారమ్ = నా భర్త యైన, తమ్ = ఆ రాముని, చూడనిదాననై, రాక్షసీవశమ్ = రాక్షసస్త్రీల వశమును, ఆగతా = పొందినదాననై, తోయహతమ్ = నీటిచేత కొట్టబడిన, తీరం యథా = ఒడ్డు వలె, శోకేన = శోకముతో, సీదామి ఖలు = నశించుచున్నాను కదా.

తా. ఈ రాక్షసస్త్రీలకు లొంగిపోయి నా భర్తను చూడజాలక, నేను, నీటిచే కూల్చబడిన ఒడ్డు వలె, శోకముతో నశించుచున్నాను కదా.

మూ. తం పద్మదళపత్రాక్షం సింహవిక్రాన్తగామినమ్,
ధన్యాః పశ్యన్తి మే నాథం కృతజ్ఞం ప్రియవాదినమ్.

ప్ర. అ. ("పద్మదళతామ్రాక్షమ్" అను ప్రాచ్యపాఠము యుక్తము). పద్మదళతామ్రాక్షమ్ = పద్మదళముల వంటి ఎఱ్ఱనైన నేత్రములు గలవాడు, సింహవిక్రాన్తగామినమ్ = సింహము వలె పరాక్రమపూర్వకముగా నడుచువాడు, కృతజ్ఞమ్ = కృతజ్ఞుడు, ప్రియవాదినమ్ = ప్రియముగా మాటలాడువాడూ అయిన తమ్ = ఆ, మే = నాయొక్క, నాథమ్ = భర్తను, ధన్యాః = ధన్యులు, పశ్యన్తి = చూచెదరు.

తా. నా నాథుడైన రాముడు పద్మము రేకుల వంటి ఎఱ్ఱని నేత్రములు కలవాడు. సింహము వలె ఠీవిగా నడచువాడు. కృతజ్ఞుడు, ప్రియముగా మాటలాడువాడు. అట్టి నా నాథుని అదృష్టవంతులు మాత్రమే చూచెదరు. 16

మూ. సర్వథా తేన హీనాయా రామేణ విదితాత్మనా,
తీక్ష్ణం విషమివాస్వాద్య దుర్లభం మమ జీవితమ్. 17

ప్ర. అ. విదితాత్మనా=ప్రసిద్ధ మైన బుద్ధి గల. తేన=ఆ. రామేణ=రామునితో, హీనాయాః=హీనురాల నైన, మమ=నాకు, తీక్ష్ణమ్=తీక్ష్ణ మైన, విషమ్=విషమును, ఆస్వాద్యేవ=తిని వలె, జీవితమ్=జీవితము, సర్వథా=అన్ని విధములా, దుర్లభమ్=దుర్లభ మైనది.

తా. ప్రసిద్ధ మైన బుద్ధి గల ఆ రాముడు లేకుండా నే నింక జీవించుట, తీక్ష్ణ మైన విషము తిన్న పిమ్మట జీవించుట ఎంత కష్టమో అంత కష్టము. 17

మూ. కీదృశం తు మహా పాపం మయా జన్మాన్తరే కృతమ్,
యేనేదం ప్రాప్యతే దుఃఖం మయా ఘోరం సుదారుణమ్.

ప్ర. అ. యేన=దేనిచేత, మయా=నాచేత, ఘోరమ్=భయంకరమూ, సుదారుణమ్=చాలా దారుణమూ అయిన, ఇదమ్=ఈ, దుఃఖమ్=దుఃఖము, ప్రాప్యతే=పొందబడుచున్నదో అట్టి. కీదృశమ్=ఏ విధ మైన, మహా పాపమ్=గొప్ప పాపము, మయా=నాచేత, జన్మాన్తరే=జన్మాంతరమునందు, కృతమ్=చేయబడినదో కదా।

తా. నే నిప్పుడు అతిదారుణమూ, భయంకరమూ అయిన దుఃఖమును అనుభవించుచున్నాను. పూర్వజన్మలో నే నెట్టి మహా పాపము చేసితినో కదా। 18

మూ. జీవితం త్యక్తుమిచ్ఛామి శోకేన మహతా వృతా,
రాక్షసీభిశ్చ రక్ష్యన్త్యా రామో నాసాద్యతే మయా. 19

("మయా నావాప్యతే కామో రాక్షసీభిః సురక్షితా" అను ప్రాచ్యపాఠము యుక్తము. రాబోయే శ్లోకము దీనికి అనుగుణముగా ఉన్నది).

ప్ర. అ. మహతా=గొప్ప, శోకేన=దుఃఖముతో, వృతా=కూడిన నేను, జీవితమ్=జీవితమును, త్యక్తుమ్=విడచుటకు, ఇచ్ఛామి=కోరుచున్నాను. కామః=ఈ కోరిక, మయా=నాచేత, న అవాప్యతే=పొందబడదు. రాక్షసీభిః=రాక్షస స్త్రీలచేత, సురక్షితా=బాగా రక్షింపబడి ఉన్నాను కదా।

తా. గొప్ప శోకముతో బాధపడుచున్న నాకు మరణింపవలె నను కోరిక ఉన్నది. కాని ఈ రాక్షసస్త్రీలు రక్షించుచుండగా నా కీ కోరిక తీరదు. 19

మూ. ధిగస్తు ఖలు మానుష్యం ధిగస్తు పరవశ్యతామ్,
న శక్యం యత్పరిత్యక్తుమాత్మచ్ఛన్దేన జీవితమ్. 20

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
షడ్వింశః సర్గః.

ప్ర. అ. మానుష్యమ్=మనుష్యత్వమును గూర్చి, ధిక్ అస్తు=నింద అగుగాక. పరవశ్యతామ్=పరుల వశము నందుటను గూర్చి, ధిక్ అస్తు=నింద అగుగాక. యత్=ఏ కారణమువలన, ఆత్మచ్ఛన్దేన=తన ఇష్టము ప్రకారము, జీవితమ్=జీవితమును, పరిత్యక్తుమ్=విడచుటకు, న శక్యమ్=శక్యము కాదో.

తా. ఇష్టము వచ్చినప్పుడు చచ్చుటకు కూడ శక్యము కాకుండా ఉన్నది। ఛీ। మనుష్యత్వము ఎంత చెడ్డది। ఛీ। పరాధీనత్వము ఎంత దుఃఖకర మైనది। 20

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో ఇరువదియారవ సర్గ సమాప్తము.

అథ షడ్వింశః సర్గః

[సీత దీనముగా విలపించుచు ప్రాణములు విడువవలె నని నిశ్చయించుకొనుట].

మూ. ప్రసక్తాశ్రుముఖీ త్వేవం బ్రువతీ జనకాత్మజా,
అధోగతముఖీ బాలా విలప్తుముపచక్రమే. 1

ప్ర. అ. ప్రసక్తాశ్రుముఖీ = నిరంతరము కారుచున్న కన్నీళ్లు గల ముఖము గల, బాలా=బాల యైన, జనకాత్మజా=సీత, ఏవమ్=ఇట్లు, బ్రువతీ=పలుకుచున్నదై, అధోగతముఖీ=క్రిందికి ఉన్న ముఖము గలదై, విలప్తుమ్=విలపించుటకు, ఉపచక్రమే=ఉపక్రమించెను.

తా. బాల (చిన్న వయస్సు గలది) అయిన సీత నిరంతరముగా కన్నీళ్లు కారుచున్న ముఖముతో ఇట్లు పలుకుచు, తల వంచి, ఈ విధముగా విలపించుటకు ప్రారంభించెను. 1

మూ. ఉన్మత్తేవ ప్రమత్తేవ భ్రాన్తచిత్తేవ శోచతీ,
ఉపావృత్తా కిశోరీవ వివేష్టన్తీ మహీతలే. 2

ప్ర. అ. ఉన్మత్తేవ=ఉన్మత్తురాలి వలె, ప్రమత్తేవ=బాగ మత్తెక్కినది వలె, భ్రాన్తచిత్తేవ=భ్రాంతి చెందిన చిత్తముకలది వలె, శోచతీ=ఏడ్చుచు, ఉపావృత్తా (ఆయాసమును పోగొట్టుటకై) నేలపై పండుకొనబెట్టబడిన, కిశోరీవ=అరగుఱ్ఱమువలె, మహీతలే=నేలమీద, వివేష్టన్తీ=దొర్లుచున్నదై (విలపించెను).

తా. ఆమె, పిచ్చిదాని వలె, మత్తులో ఉన్నదానివలె, భ్రాంతి చెందిన మనస్సు కలది వలె, ఏడ్చుచు పండుకొనబెట్టబడిన అరగుఱ్ఱము వలె నేలపై దొర్లుచు విలపించెను. 2

మూ. రాఘవస్య ప్రమత్తస్య రక్షసా కామరూపిణా;
రావణేన ప్రమథ్యాహమానీతా క్రోశతీ బలాత్. ౪

ప్ర. అ. రాఘవస్య=రాముడు, ప్రమత్తస్య=ఏమఱిపాటు చెంది ఉండగా, కామరూపిణా=స్వేచ్ఛారూపము గల, రక్షసా=రాక్షసు డైన, రావణేన=రావణుని చేత, ప్రమథ్య=బలాత్కరించి, క్రోశతీ=ఏడ్చుచున్న, అహమ్=నేను, బలాత్=బలమువలన, ఆనీతా=తీసికొనిరాబడితిని.

తా. రాముడు ఏమఱి ఉన్న సమయములో కామరూపి యైన రాక్షసుడు, రావణుడు ఏడ్చుచున్న నన్ను తన బలముచే బలాత్కారముగా తీసికొని వచ్చినాడు. ౪

మూ. రాక్షసీవశమాపన్నా భర్త్స్యమానా సుదారుణమ్,
చిన్తయన్తీ సుదుఃఖార్తా నాహం జీవితుముత్సహే. ౫

ప్ర. అ. రాక్షసీవశమ్=రాక్షసస్త్రీల వశమును, ఆపన్నా=పొందినదాననై, సుదారుణమ్=మిక్కిలి దారుణముగా, భర్త్స్యమానా=బెదరు పెట్టబడుచున్న దానను, చిన్తయన్తీ=చింతించుచున్నదానను, సుదుఃఖార్తా=దుఃఖముచేత చాలా పీడింపబడినదానను అయిన, అహమ్=నేను, జీవితుమ్=జీవించుటకు, న ఉత్సహే=కోరను.

తా. ఈ రాక్షసస్త్రీలు తమ వశములో ఉన్న నన్ను చాల దారుణముగా బెదరుపెట్టుచున్నారు. దుఃఖముచేత మిక్కిలి పీడితురాల నై ఈ విధముగా చింతించుచు జీవించుటకు ఇచ్ఛగింపను. ౫

మూ. న హి మే జీవితేనార్థో నైవార్థైర్న చ భూషణైః,
వసన్త్యా రాక్షసీమధ్యే వినా రామం మహారథమ్. ౬

ప్ర. అ. మహారథమ్=మహారథు డైన, రామం వినా=రాముడు లేకుండగా, రాక్షసీమధ్యే=రాక్షసస్త్రీల మధ్యయందు, వసన్త్యాః=నివసించుచున్న, మే=నాకు, జీవితేన=జీవితముచేత, అర్థః=ప్రయోజనము, న=లేదు. అర్థైః=ధనములచేత, న=లేదు. భూషణైః=భూషణములచేత కూడ, న=లేదు.

తా. మహారథు డైన రామునకు దూరముగా రాక్షసస్త్రీల మధ్య నివసించుచున్న నాకు, ధనములతో గాని, అలంకారములతో గాని, చివరికి ప్రాణముతో గాని పని లేదు. 5

మూ. అశ్మసారమిదం నూనమథవాప్యజరామరమ్,
హృదయం మమ యేనేదం న దుఃఖేనావశీర్యతే. 6

ప్ర. అ. అథవా = లేదా, మమ = నాయొక్క, ఇదమ్ = ఈ, హృదయమ్ = హృదయము, నూనమ్ = యథార్థముగా, అశ్మసారమ్ = ఇనుము. అజరామరమపి = జరామరణములు లేనిది. యేన = ఏ కారణముచేత, దుఃఖేన = దుఃఖముచేత, నావశీర్యతే = నశించుటలేదో.

తా. లేదా – ఈ నా హృదయము, నిజముగా ఇనుముతో చేయబడినది. దుర్బలత్వము గాని, నాశనము గాని లేనిది. అందుచేతనే ఇంత దుఃఖము వచ్చినా కూడ బ్రద్దలగుట లేదు. 6

మూ. ధిఙ్మామనార్యామసతీం యాహం తేన వినా కృతా,
ముహూర్తమపి రక్షామి జీవితం పాపజీవితా. 7

ప్ర. అ. పాపజీవితా = పాపమైన జీవితము గల, యా = ఏ, అహమ్ = నేను, తేన వినా = ఆ రామునితో కూడ ఉండకుండునట్లు, కృతా = చేయబడినదాన నైనను, ముహూర్తమపి = క్షణకాల మైనను, జీవితమ్ = జీవితమును, రక్షామి = రక్షించుచున్నానో అట్టి. అనార్యామ్ = గౌరవమునకు అనర్హురాలను, అసతీమ్ = చెడ్డదానను అయిన, మామ్ = నన్ను గూర్చి, ధిక్ = నింద అగుగాక.

తా. ఆ రామునకు దూరము చేయబడి కూడ, పాపజీవితము గల నేను నా జీవితమును ముహూర్తముకంటె అధికముగా రక్షించుకొని ఉన్నాననగా ఛీ! నేను ఎంత అనార్యురాలను! ఎంత చెడ్డదానిని! 7

మూ. కా చ మే జీవితే శ్రద్ధా సుఖే వా తం ప్రియం వినా,
భర్తారం సాగరాన్తాయా వసుధాయాః ప్రియంవదమ్.

ప్ర. అ. సాగరాన్తాయాః = సాగరము అంతమునందు గల, వసుధాయాః = భూమికి, భర్తారమ్ = ప్రభువు, ప్రియంవదమ్ = ప్రియముగా మాటలాడు

వాడూ అయిన, తమ్=ఆ, ప్రియం వినా=భర్త యైన రాముడు లేకుండా. మే=నాకు, జీవితే=జీవితమునందు గాని, సుఖే వా=సుఖమునందు గాని, శ్రద్ధా=శ్రద్ధ, కా=ఏమి?

తా. నా భర్త సముద్రమువరకు వ్యాపించి యున్న భూమికి ప్రభువు-ప్రియముగానే మాటలాడువాడు. అట్టి భర్తకు దూర మైన నాకు జీవితముపై గాని, సుఖము పై గాని ఆసక్తి ఎందుకు? 8

మూ. ఛిద్యతాం భక్ష్యతాం వాపి శరీరం విసృజామ్యహమ్,
న చాప్యహం చిరం దుఃఖం సహేయం ప్రియవర్జితా. 9

ప్ర. అ. అహమ్=నేను, శరీరమ్=శరీరమును, విసృజామి=విడచెదను. ఛిద్యతామ్=ముక్కలుకొట్టబడుగాక। భక్ష్యతాం వాపి= లేదా భక్షింపబడుగాక। ప్రియవర్జితా=భర్తతో యెడబాటు నైన, అహమ్=నేను, చిరమ్=చిరకాలము, దుఃఖమ్=దుఃఖమును, న చ సహేయమ్=సహింపను.

తా. ఈ శరీరమును చీల్చివేసినా సరే, భక్షించినా సరే। నే నీ శరీరమును విడచుటకు సిద్ధముగా ఉన్నాను. భర్తకు దూరమై ఇంక చిరకాలము ఈ దుఃఖమును సహింపను. 9

మూ. చరణేనాపి సవ్యేన న స్పృశేయం నిశాచరమ్,
రావణం కిం పునరహం కామయేయం విగర్హితమ్. 10

ప్ర. అ. నిశాచరమ్=రాక్షసుడు, విగర్హితమ్=నిందితుడు అయిన, రావణమ్=రావణుని, అహమ్=నేను, సవ్యేన=ఎడమ దైన, చరణేనాపి=పాదముతో కూడా, న స్పృశేయమ్=స్పృశింపను. కామయేయం కిం పునః=వానిని కామింతును కూడానా?

తా. నిందింపదగినవాడూ, రాక్షసుడూ అయిన రావణుని ఎడమకాలితో కూడ స్పృశింపను. అట్టి వానిని నేను కోరుదునా? 10

మూ. ప్రత్యాఖ్యాతం న జానాతి నాత్మానం నాత్మనః కులమ్,
యో నృశంసస్వభావేన మాం ప్రార్థయితుమిచ్ఛతి. 11

ప్ర. అ. యః=ఏ రావణుడు, నృశంసస్వభావేన=క్రూర మైన స్వభావముతో, మామ్=నన్ను, ప్రార్థయితుమ్ = ప్రార్థించుటకు, అర్హతి=అర్హుడగుచున్నాడో, అర్థి ఈ రావణుడు, ఆత్మానమ్=తనను, ప్రత్యాఖ్యాతమ్ = ప్రత్యాఖ్యానము చేయబడినవానినిగా, న జానాతి=తెలుసుకొనజాలకున్నాడు. ఆత్మనః = తనయొక్క, కులమ్ = కులమును, న=తెలిసికొనుటలేదు.

తా. క్రూరత్వముతో నన్ను ప్రార్థించవలె నని కోరుచున్న ఈ రావణుడు తనను నేను నిరాకరించుచున్నా నను విషయమును గాని, తన కులమర్యాదను గాని గుర్తింపజాలకున్నాడు. 11

మూ. ఛిన్నా భిన్నా విభక్తా వా దీప్తే వాగ్నౌ ప్రదీపితా,
రావణం నోపతిష్ఠేయం కిం ప్రలాపేన వశ్చిరమ్. 12

ప్ర. అ. ఛిన్నా వా = ఛేదింపబడినను, భిన్నా వా = ముక్కలు కొట్టబడినను, దీప్తే = ప్రజ్వలించుచున్న, అగ్నౌ = అగ్నియందు, ప్రదీపితా వా=ప్రజ్వలింపచేయబడినను, రావణమ్=రావణుని, నోపతిష్ఠేయమ్ = చేరను. చిరమ్ = చిరకాలము, వః = మీయొక్క, ప్రలాపేన = పేలాపనచేత, కిమ్ = ఏమి ప్రయోజనము?

తా. మీరు నన్ను కోసినను, ముక్కలు కొట్టినను, మండుచున్న అగ్నిలో పడవేసినను రావణుని చేరను. మీరు ఎంత సేపు ఏమి ప్రేలినను ప్రయోజనము లేదు 12

మూ. ఖ్యాతః ప్రాజ్ఞః కృతజ్ఞశ్చ సానుక్రోశశ్చ రాఘవః,
సద్వృత్తో నిరనుక్రోశః శఙ్కే మద్భాగ్యసంక్షయాత్. 13

ప్ర. అ. రాఘవః = రాముడు, ఖ్యాతః = ప్రసిద్ధుడు, ప్రాజ్ఞః = బుద్ధిమంతుడు. సానుక్రోశశ్చ = జాలి కలవాడు. సద్వృత్తః = మంచి నడవడిక కలవాడు. మద్భాగ్యసంక్షయాత్ = నా భాగ్యము క్షీణించుటచేత, నిరనుక్రోశః = జాలిలేనివా డైనాడు అని, శఙ్కే = సందేహించుచున్నాను.

తా. రాముడు ప్రసిద్ధుడు. మహాబుద్ధిశాలి. కృతజ్ఞత కలవాడు. జాలి

కలవారు. మంచి చరితము కలవారు. ఇప్పుడు నా అదృష్టము బాగుండక పోవుటచేతనే నాపై జాలి లేనివా రైనా రేమో అని శంకించుచున్నాను. 13

మూ. రాక్షసానాం సహస్రాణి జనస్థానే చతుర్దశ,
యేనైకేన నిరస్తాని స మాం కిం నాభిపద్యతే. 14

ప్ర. అ. ఏకేన = అసహాయు డైన, యేన = ఎవనిచేత, జనస్థానే = జనస్థానమునందు, రాక్షసానామ్ = రాక్షసులయొక్క, చతుర్దశ = పదునాలుగు, సహస్రాణి = వేలు, నిరస్తాని = ఎగురగొట్టబడినవో, సః = ఆ రాముడు, మామ్ = నన్ను, కిమ్ = ఎందువలన, నాభిపద్యతే = రక్షించవచ్చారో।

తా. ఏ రాముడు ఒంటరిగానే, జనస్థానములో పదునాలుగు వేల రాక్షసులను సంహరించినాడో ఆత డీనాడు నన్నెందుచేత రక్షించుట లేదో। 14

మూ. నిరుద్ధా రావణేనాహమల్పవీర్యేణ రక్షసా,
సమర్థః ఖలు మే భర్తా రావణం హన్తుమాహవే. 15

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, అల్పవీర్యేణ = అల్ప మైన వీర్యము గల, రక్షసా = రాక్షసు డైన, రావణేన = రావణునిచేత, నిరుద్ధా = బంధింపబడినాను. మే భర్తా = నా భర్త, ఆహవే = యుద్ధమునందు, రావణమ్ = రావణుని, హన్తుమ్ = చంపుటకు, సమర్థః ఖలు = సమర్థుడు కదా.

తా. అల్ప మైన పరాక్రమము గల ఈ రాక్షసుడు, రావణుడు నన్ను బంధించినాడు. నా భర్త యుద్ధములో వీనిని సంహరించుటకు సమర్థుడు. 15

మూ. విరాధో దణ్డకారణ్యే యేన రాక్షసపుఙ్గవః,
రణే రామేణ నిహతః స మాం కిం నాభిపద్యతే. 16

ప్ర. అ. యేన = ఏ, రామేణ = రామునిచేత, దణ్డకారణ్యే = దండకారణ్యమునందు, రణే = యుద్ధమునందు, రాక్షసపుఙ్గవః = రాక్షసశ్రేష్ఠు డైన, విరాధః = విరాధుడు, నిహతః = చంపబడినాడో, సః = ఆతడు, మామ్ = నన్ను, కిమ్ = ఎందువలన, నాభిపద్యతే = రక్షించుట లేదో।

తా. ఏ రాముడు, దండకారణ్యమునందు యుద్ధములో, రాక్షసశ్రేష్ఠ

త్తైన విరాధుని చంపినాడో అట్టి రాముడు నన్ను ఎందుచేత రక్షించుట లేదో। 16

మూ. కామం మధ్యే సముద్రస్య లఙ్కేయం దుష్ప్రధర్షణా,
న తు రాఘవబాణానాం గతిరోధో భవిష్యతి. 17

ప్ర. అ. సముద్రస్య = సముద్రముయొక్క, మధ్యే = మధ్యయందు, ఇయమ్ = ఈ, లఙ్కా = లంక, దుష్ప్రధర్షణా కామమ్ = ఎదిరింప శక్యము కానిదే కావచ్చును. తు = కాని, రాఘవబాణానామ్ = రాముని బాణముల యొక్క, గతిరోధః = గమనమునకు అడ్డు, న భవిష్యతి = ఉండదు.

తా. సముద్రమధ్యమునం దున్న ఈ లంక జయింప శక్యము కాక పోవచ్చును. కాని రాముని బాణముల గమనాన్ని ఏది అడ్డుకొనగలదు? 17

మూ. కిం ను తత్కారణం యేన రామో దృఢపరాక్రమః,
రక్షసాపహృతాం భార్యామిష్టాం నాభ్యవపద్యతే. 18

ప్ర. అ. తత్ = ఆ, కారణమ్ = కారణము, కిం ను = ఏమో? యేన = దేనిచేత, దృఢపరాక్రమః = నిశ్చితమైన పరాక్రమము గల, రామః = రాముడు, రక్షసా = రాక్షసునిచేత, అపహృతామ్ = అపహరింపబడిన, ఇష్టామ్ = ప్రియురాలైన, భార్యామ్ = భార్యను, నాభ్యవపద్యతే = రక్షించుట లేదో,

తా. వ్యర్థము కాని పరాక్రమము గల రాముడు, రాక్షసునిచేత అపహరింపబడిన ప్రియభార్య నైన నన్ను రక్షించుటకై రాకుండుటకు కారణమేమో? 18

మూ. ఇహస్థాం మాం న జానీతే శఙ్కే లక్ష్మణపూర్వజః,
జానన్నపి స తేజస్వీ ధర్షణం మర్షయిష్యతి. 19

ప్ర. అ. లక్ష్మణపూర్వజః = రాముడు, మామ్ = నన్ను, ఇహస్థామ్ = ఇక్కడ ఉన్నదానినిగా, న జానీతే = ఎరుగడు అని, శఙ్కే = శంకించుచున్నాను. జానన్నపి = తెలిసికూడ, సః = ఆ, తేజస్వీ = తేజశ్శాలి యైన రాముడు, ధర్షణమ్ = అవమానమును, మర్షయిష్యతి = సహించునా?

తా. నేను ఇక్కడ ఉన్నట్లుగా రామునకు తెలియదని నా సందేహము. తేజస్వి యైన ఆ రాముడు, తెలిసి కూడ, ఈ అవమానమును సహించునా? 19

మూ. హృతేతి యో౽ధిగత్వా మాం రాఘవాయ నివేదయేత్,
గృధ్రరాజో౽పి స రణే రావణేన నిపాతితః. 20

ప్ర. అ. యః = ఏ జటాయువు, అధిగత్వా = (రాముని) చేరి, హృతేతి = సీత హరింపబడినది అని, రాఘవాయ = రామునికి, నివేదయేత్ = తెలుపునో, సః = ఆ, గృధ్రరాజో౽పి = గృధ్రముల రాజైన జటాయువు కూడా, రావణేన = రావణునిచేత, రణే = యుద్ధమునందు, హతః = చంపబడినాడు.

తా. రాముని వద్దకు వెళ్ళి, సీత రావణునిచేత హరింపబడిన దని చెప్పగల జటాయువును రావణుడు యుద్ధములో చంపివేసినాడు. 20

మూ. కృతం కర్మ మహత్తేన మాం తథాభ్యవపద్యతా,
తిష్ఠతా రావణద్వన్ద్వే వృద్ధేనాపి జటాయుషా. 21

ప్ర. అ. మామ్ = నన్ను, తథా = అట్లు, అభ్యవపద్యతా = రక్షించిన, వృద్ధేనాపి = వృద్ధు డైనను, రావణద్వన్ద్వే = రావణునితో ద్వంద్వయుద్ధమునందు, తిష్ఠతా = నిలచిన, తేన జటాయుషా = ఆ జటాయువుచేత, మహత్ = గొప్ప, కర్మ = పని, కృతమ్ = చేయబడినది.

తా. వృద్ధు డైనా రావణునితో ద్వంద్వయుద్ధానికై తలపడి నన్ను రక్షించుటకై ప్రయత్నించిన ఆ జటాయువు చాలా గొప్ప పని చేసినాడు. 21

మూ. యది మామిహ జానీయాద్వర్తమానాం స రాఘవః,
అద్య బాణైరభిక్రుద్ధః కుర్యాల్లోకమరాక్షసమ్. 22

ప్ర. అ. సః = ఆ, రాఘవః = రాముడు, మామ్ = నన్ను, ఇహ = ఇక్కడ, వర్తమానామ్ = ఉన్నదానినిగా, జానీయాద్యది = ఎరిగి ఉన్నచో, అభిక్రుద్ధః = కోపించినవాడై, లోకమ్ = లోకమును, బాణైః = బాణములచేత, అద్య = ఇప్పుడు, అరాక్షసమ్ = రాక్షసులు లేనిదానినిగా, కుర్యాత్ = చేయును.

తా. నే నెక్కడ ఉన్నట్లు రామునకు తెలిసి ఉన్నట్లయితే అతడు కోపించి బాణములతో ఈ లోకములో రాక్షసులే లేకుండ చేసి ఉండేవాడు. ౨౨

మూ. విధమేచ్చ పురీం లఙ్కాం శోషయేచ్చ మహోదధిమ్,
రావణస్య చ నీచస్య కీర్తిం నామ చ నాశయేత్. 23

ప్ర. అ. లఙ్కాం పురీమ్ = లంకాపట్టణమును, విధమేచ్చ = ఊడి వేయును. మహోదధిమ్ = మహాసముద్రమును, శోషయేచ్చ = ఎండింపచేయును. నీచస్య = నీచు డైన, రావణస్య = రావణునియొక్క. కీర్తిమ్ = కీర్తిని, నామ చ = పేరునూ, నాశయేత్ = నశింపచేయును.

తా. రాముడు లంకాపట్టణమును ఊడివేయును. మహాసముద్రమును ఎండింపచేయును. నీచు డైన రావణుని కీర్తిని, పేరునూ నశింపచేయును. 23

మూ. తతో నిహతనాథానాం రాక్షసీనాం గృహే గృహే,
యథాహమేవం రుదతీ తథా భూయో న సంశయః. 24

ప్ర. అ. తతః = ఆటు పిమ్మట, అహమ్ = నేను, యథా = ఎట్లు, ఏవమ్ = ఈ విధముగా, రుదతీ = ఏడ్చుచున్నానో, తథా = అట్లే, గృహే గృహే = ప్రతిగృహమునందూ, నిహతనాథానామ్ = చంపబడిన భర్తలు గల, రాక్షసీనామ్ = రాక్షసస్త్రీలయొక్క, (ఏడ్పు), భూయః = మరి మరీ (అధికముగా) (అగును). సంశయః = సంశయము, న = లేదు.

తా. ఇప్పుడు నే నెట్లు ఏడ్చుచున్నానో అట్లే ఈ లంకలోని ప్రతిఇంటి లోను, భర్తలు మరణించిన రాక్షసస్త్రీల ఏడ్పు అధికముగా వినబడును. సందేహము లేదు.

వి. ఈ శ్లోకమునకు పదాలు అధ్యాహారము తెచ్చుకొని అర్థము చెప్ప వలసి ఉన్నది. ప్రాచ్యపాఠము ఇట్లున్నది.

"తతో నిహతనాథానాం రాక్షసీనాం గృహే గృహే.
యథా మే రుదితైరేవం ప్రగీతేవ పురీ భవేత్."

"ఇప్పుడు నా ఏడ్పువలె, ప్రతిగృహమునందు భర్తలు మరణించిన స్త్రీల ఏడ్పులచేత, ఈ నగరము గోలపెట్టుచున్నట్లు అగును" అని దీని భావము. ౨౪

మూ. అన్విష్య రక్షసాం లఙ్కాం కుర్యాద్రామః సలక్ష్మణః,
న హి తాభ్యాం రిపుర్దృష్టో ముహూర్తమపి జీవతి. 25

ప్ర. అ. సలక్ష్మణః = లక్ష్మణునితో కూడిన, రామః = రాముడు, రక్షసామ్ = రాక్షసులయొక్క, లఙ్కామ్ = లంకను, అన్విష్య = వెదకి, (శత్రునాశనమ్ = శత్రునాశనమును), కుర్యాత్ = చేయును. తాభ్యామ్ = వారిద్దరిచేత, దృష్టః = చూడబడిన, రిపుః = శత్రువు, ముహూర్తమపి = క్షణకాలమైనా, న జీవతి హి = జీవించడు కదా.

తా. లక్ష్మణసమేతుడైన రాముడు రాక్షసుల పురమైన ఈ లంకను వెదకి, శత్రుసంహారము చేయగలడు. వారిద్దరి కంట బడిన శత్రువు క్షణకాలము కూడ జీవించజాలడు కదా।

వి. "అన్విష్యారాక్షసీం లఙ్కాం కుర్యాద్రామః సలక్ష్మణః"

అను ప్రాచ్యపాఠము బాగున్నది. దీనిలోకూడ 'అరాక్షసామ్' అని ఉండి యుండవలెను. "రాముడు లంకను రాక్షసులు లేనిదానిగా చేయును". అని దాని అర్థము. 25

మూ. చితాధూమాకులపథా గృధ్రమణ్డలసంకులా,
అచిరేణ తు లఙ్కేయం శ్మశానసదృశీ భవేత్. 26

ప్ర. అ. ఇయమ్ = ఈ, లఙ్కా = లంక, అచిరేణ = కొద్దికాలములో, చితాధూమాకులపథా = చితల ధూమముచేత వ్యాకులమైన మార్గములు కలది గాను, గృధ్రమణ్డలసంకులా = గ్రద్దల మండలములతో వ్యాకులమైనది గాను, శ్మశానసదృశీ = శ్మశానముతో సమానమైనది గాను, భవేత్ = అగును.

తా. కొద్ది దినములలో ఈ లంక శ్మశానము వలె అయిపోవును. దీని మార్గములన్నీ చితలనుండి బయలుదేరు ధూమముతో వ్యాకులములై ఉండును. దీనిపై గ్రద్దలు మండలాకారముగా తిరుగుచుండును. 26

మూ. అచిరేణైవ కాలేన ప్రాప్స్యామ్యేవ మనోరథమ్,
దుష్ప్రస్థానోఽయమాఖ్యాతి సర్వేషాం వో విపర్యయమ్.

ప్ర. అ. అచిరేణ కాలేనైవ=దగ్గర కాలమునందే, మనోరథమ్=మనోరథమును, ప్రాప్స్యామ్యేవ=తప్పక పొందగలను. అయమ్=ఈ, దుష్ప్రస్థానః=చెడ్డ నడవడిక. సర్వేషామ్=సమస్త మైన, వః=మీయొక్క, విపర్యయమ్==కీడును, ఆఖ్యాతి=చెప్పుచున్నది.

తా. దాం దగ్గర కాలములోనే నా మనోరథము తప్పక తీరగలదు. మీరు నడిచే ఈ చెడు నడవడిక మీ రందరూ నశించ నున్నా రని చెప్పుచున్నది. 27

మూ. యాదృశానీహ దృశ్యన్తే లఙ్కాయామశుభాని వై,
అచిరేణైవ కాలేన భవిష్యతి హతప్రభా. 28

ప్ర. అ. ఇహ=ఇక్కడ, లఙ్కాయామ్=లంకలో, యాదృశాని=ఎట్టి, అశుభాని=అశుభములు, దృశ్యన్తే=చూడబడుచున్నవో వాటిని పట్టి, అచిరేణైవ=దాం దగ్గరగా ఉన్న, కాలేన=కాలముచేత, హతప్రభా=కొట్టబడిన కాంతి గంది, భవిష్యతి=కాగలదు.

తా. ఈ లంకలో అశుభము లైన శకునములు అనేకములు కనబడుచున్నవి. వాటిని బట్టి ఈ లంక కొద్ది దినములలోనే కాంతివిహీనము కాగలదు. 28

మూ. నూనం లఙ్కా హతే పాపే రావణే రాక్షసాధమే,
శోషం యాస్యతి దుర్ధర్షా ప్రమదా విధవా యథా. 29

ప్ర. అ. పాపే=పాపాత్ముడూ, రాక్షసాధమే=నీచరాక్షసుడూ అయిన, రావణే=రావణుడు, హతే=చంపబడినవా డగుచుండగా, దుర్ధర్షా=ఇంతవరకూ ఎదిరింప శక్యము కాకుండా ఉన్న, లఙ్కా=లంక, నూనమ్=తప్పక, విధవా=భర్త లేని, ప్రమదా యథా=స్త్రీ వలె, శోషమ్=ఎండిపోవుటను, యాస్యతి=పొందగలదు.

తా. పాపాత్ముడు, రాక్షసాధముడూ అయిన రావణుడు చంపబడును. అప్పుడు ఈ లంక భర్త మరణించిన స్త్రీ వలె ఎండిపోవును. తప్పదు. 29

మూ. పుణ్యోత్సవసముత్థా చ నష్టభర్త్రీ సరాక్షసీ,
భవిష్యతి పురీ లఙ్కా నష్టభర్త్రీ యథాఙ్గనా. 30

ప్ర. అ. నష్టభర్త్రీ=నశించిన ప్రభువుగల, లఙ్కాపురీ=లంకాపట్టణము, సరాక్షసీ=రాక్షసస్త్రీలతో మాత్రమే కూడినదై, నష్టభర్త్రీ= మరణించిన భర్త గల, అఙ్గనా యథా=స్త్రీ వలె, పుణ్యోత్సవసముత్థా చ=పుణ్యోత్సవములనుండి లేచినది, (దూరమైనది), భవిష్యతి=కాగలదు.

తా. ప్రభు వైన రావణుడు, రాక్షసులూ మరణించుటతో ఈ లంకలో రాక్షసస్త్రీలు మాత్రమే మిగులుదురు. అప్పు డీ లంక భర్త మరణించిన స్త్రీ వలె, పుణ్యోత్సవములకు దూరము కాగలదు. 30

మూ. నూనం రాక్షసకన్యానాం రుదన్తీనాం గృహే గృహే,
శ్రోష్యామి నచిరాదేవ దుఃఖార్తానామిహ ధ్వనిమ్. 31

ప్ర. అ. నచిరాదేవ = కొద్ది కాలములోనే, ఇహ = ఇక్కడ, గృహే గృహే = ప్రతి ఇంటిలోను, దుఃఖార్తానామ్ = దుఃఖముచేత పీడింపబడిన, రుదన్తీనామ్ = ఏడ్చుచున్న, రాక్షసకన్యానామ్=రాక్షసకన్యలయొక్క, ధ్వనిమ్ = ధ్వనిని, నూనమ్ = తప్పక, శ్రోష్యామి = వినగలను.

తా. ఈ నగరములో ప్రతి ఇంటియందు, రాక్షసకన్యలు దుఃఖార్తలై ఏడ్చుచుండగా, ఆ ధ్వనిని అచిరకాలములోనే, తప్పక వినగలను. 31

మూ. సాన్ధకారా హతద్యోతా హతరాక్షసపుఙ్గవా.
భవిష్యతి పురీ లఙ్కా నిర్దగ్ధా రామసాయకైః. 32

ప్ర. అ. లఙ్కాపురీ = లంకాపట్టణము, రామసాయకైః = రాముని బాణముల చేత, నిర్దగ్ధా=కాల్చివేయబడినదై, సాన్ధకారా = అంధకారముతో కూడినది, హతద్యోతా = నశింపచేయబడిన కాంతి గలది, హతరాక్షసపుఙ్గవా = చంపబడిన రాక్షసశ్రేష్ఠులు కలది, భవిష్యతి = కాగలదు.

తా. రాముడు బాణములతో ఈ లంకను కాల్చివేయును. దీనిలోని రాక్షస వీరు లందరూ మరణింతురు. అపు డిది కాంతివిహీన మై అంధకారబంధుర మై పోవును. 32

మూ. యది నామ స శూరో మాం రామో రక్తాన్తలోచనః,
జానీయాద్వర్తమానాం హి రావణస్య నివేశనే. ౩౩

ప్ర.అ. శూరః = శూరుడు, రక్తాన్తలోచనః = ఎఱ్ఱనైన నేత్రాంతములు కలవాడూ అయిన, సః రామః = ఆ రాముడు, మామ్ = నన్ను, రావణస్య = రావణునియొక్క, నివేశనే = గృహమునందు, వర్తమానామ్ = ఉన్నదానినిగా, యది నామ జానీయాత్ = తెలుసుకొనునా.

తా. శూరుడూ, ఎఱ్ఱని నేత్రాంతములు కలవాడూ అయిన రాముడు నేనిక్కడ రావణుని గృహములో ఉన్నట్లు తెలిసికొన గల్గునా? ౩౩

మూ. అనేన తు నృశంసేన రావణేనాధమేన మే,
సమయో యస్తు నిర్దిష్టస్తస్య కాలోఽయమాగతః. ౩౪
స చ మే విహితో మృత్యురస్మిన్ దుష్టే న వర్తతే.

ప్ర.అ. నృశంసేన = క్రూరుడు, అధమేన = అధముడు అయిన, అనేన = ఈ, రావణేన = రావణునిచేత, యః = ఏ, సమయః = సమయము, మే = నాకు; నిర్దిష్టః = చెప్పబడినదో, తస్య = దానికి, అయమ్ = ఈ, కాలః = కాలము, ఆగతః = వచ్చినది. మే = నాకు, విహితః = విధింపబడిన, సః = ఆ, మృత్యుః = మృత్యువు, అస్మిన్ = ఈ, దుష్టే = దుష్టుని విషయమున, న వర్తతే = ప్రవర్తించుట లేదు.

తా. క్రూరుడు, నీచుడు అయిన ఈ రావణుడు నాకిచ్చిన గడువు పూర్తికావచ్చుచున్నది. నాకు విధించిన ఈ మృత్యువు ఈ దుర్మార్గునికి ఎందువలన వచ్చుట లేదో.

వి. "స చ మే" ఇత్యాది శ్లోకార్థము వావిళ్లప్రతిలో లేదు, గోరఖ్‌పూర్ ప్రతిలోను ఇతరప్రతులలోను ఉన్నది. ప్రాచ్యప్రతిలో ఈ ఘట్టంలోని శ్లోకాలలో చాలావరకు లేవు. ౩౪

మూ. అకార్యం యే న జానన్తి నైరృతాః పాపకారిణః. ౩౫
అధర్మాత్తు మహోత్పాతో భవిష్యతి హి సామ్ప్రతమ్,
నైతే ధర్మం విజానన్తి రాక్షసాః పిశితాశనాః. ౩౬

ప్ర. అ. పాపకారిణః = పాపము చేయు, యే = ఏ, నైరృతాః = రాక్షసులు, అకార్యమ్ = అకార్యమును, న జానన్తి = ఎరుగరో, అధర్మాత్తు = వారియొక్క అధర్మమువలన నతే, సాంప్రతమ్ = ఇప్పుడు, మహోత్పాతః = గొప్ప ఉపద్రవము, భవిష్యతి = కాగలదు. పిశితాశనాః = పచ్చి మాంసము తిను, ఏతే = ఈ, రాక్షసాః = రాక్షసులు, ధర్మమ్ = ధర్మమును, న జానన్తి = ఎరుగరు.

తా. పాపమును చేయు ఈ రాక్షసులకు ఏది చేయగూడదని పనియూ తెలియదు. వీళ్లు చేసే అధర్మమువలన, ఇపుడు మహోపద్రవము జరుగ నున్నది. పచ్చి మాంసము తినే ఈ రాక్షసులకు ధర్మ మేదో తెలియదు. 35, 36

మూ. ధ్రువం మాం ప్రాతరాశార్థే రాక్షసః కల్పయిష్యతి,
సాహం కథం కరిష్యామి తం వినా ప్రియదర్శనమ్. 37
రామం రక్తాన్తనయనమపశ్యన్తీ సుదుఃఖితా.

ప్ర. అ. రాక్షసః = రావణుడు, ధ్రువమ్ = తప్పక, మామ్ = నన్ను, ప్రాతరాశార్థే = ప్రాతఃకాలపు భోజనము కొరకు, కల్పయిష్యతి = చేసికొన గలడు. సా = అట్టి, అహమ్ = నేను, ప్రియదర్శనమ్ = ప్రియ మైన దర్శనము గల, తం వినా = ఆ రాముడు లేకుండా, కథమ్ = ఎట్లు, కరిష్యామి = చేయుదును? రక్తాన్తనయనమ్ = ఎఱ్ఱని నేత్రాంతములు గల, రామమ్ = రాముని, అపశ్యన్తీ = చూడని దాననై, సుదుఃఖితా = చాలా దుఃఖించుచున్నాను.

తా. ఆ రాక్షసుడు నన్ను తప్పకుండగా ప్రాతఃకాలపు భోజనముకొరకు వంటించివేయును. చూచువారికి ఆనందము కలిగించు రాముడు దగ్గర లేని నేను ఏమి చేయగలను? ఎఱ్ఱని నేత్రాంతములు గల ఆ రాముని చూడజాలక పోవుటచే నేను చాలా దుఃఖములో ఉన్నాను. 37

మూ. యది కశ్చిత్ ప్రదాతా మే విషస్యాద్య భవేదిహ, 38
క్షిప్రం వైవస్వతం దేవం పశ్యేయం పతినా వినా

ప్ర. అ. అద్య = ఇప్పుడు, మే = నాకు, విషస్య = విషముయొక్క (మును) ప్రదాతా = ఇచ్చేవాడు, కశ్చిత్ = ఎవడైనా, ఇహ = ఇక్కడ, భవేద్యది = ఉన్నట్లయితే, పతినా వినా = భర్త కూడా లేని నేను, క్షిప్రమ్ = శీఘ్రముగా, దేవమ్ = దేవుడైన, వైవస్వతమ్ = యముని, పశ్యేయమ్ = చూచెడిదానను.

తా. నా కొరకు ఎవరైనా విషము ఇచ్చేవారు ఉన్నట్లయితే భర్త దగ్గర లేని నేను, వెంటనే యమధర్మరాజు సన్నిధికి వెళ్ళి యుండెడి దానను. 38

మూ. నాజానాజ్జీవతీం రామః స మాం లక్ష్మణపూర్వజః, 39
జానన్తౌ తౌ న కుర్యాతాం నోర్వ్యాం హి మమ మార్గణమ్,

ప్ర. అ. లక్ష్మణపూర్వజః = లక్ష్మణుని అన్నగారైన, సః రామః = ఆ రాముడు, మామ్ = నన్ను, జీవతీమ్ = జీవించి ఉన్నదానినిగా, నాజానాత్ = ఎరిగి యుండలేదు. తౌ = వారిద్దరూ, జానన్తౌ = ఎరిగియున్నవారై, మమ = నాయొక్క, మార్గణమ్ = అన్వేషణమును, ఉర్వ్యామ్ = భూమియందు, న కుర్యాతామ్ ఇతి న = చేయరను మాట ఉండదు.

తా. లక్ష్మణుని అన్నగారైన రామునకు నేను ఇంకా జీవించే ఉన్నట్లు తెలిసి ఉండదు. అట్లు తెలిసి ఉన్నచో వారిద్దరూ ఈ భూమిపై నాకొరకు వెదక కుండా ఉండరుకదా। 39

మూ. నూనం మమైవ శోకేన స వీరో లక్ష్మణాగ్రజః. 40
దేవలోకమితో యాతస్త్యక్త్వా దేహం మహీతలే

ప్ర. అ. వీరః = వీరుడు, లక్ష్మణాగ్రజః = లక్ష్మణుని అన్నగారు అయిన, సః = ఆ రాముడు, మమ = నా యొక్క, శోకేనైవ = శోకము చేతనే, మహీతలే = భూలోకమునందు, దేహమ్ = దేహమును, త్యక్త్వా = విడచి, ఇతః = ఇక్కడినుండి దేవలోకమ్ = దేవలోకమును గూర్చి, యాతః = వెళ్ళిపోయినాడు. నూనమ్ = నిశ్చయము.

తా. వీరుడైన ఆ రాముడు నా శోకముతోనే క్రుంగిపోయి భూలోకములో దేహమును చాలించి స్వర్గమునకు వెళ్ళిపోయి ఉండును నిశ్చయము। 40

మూ. ధన్యా దేవాః సగన్ధర్వాః సిద్ధాశ్చ పరమర్షయః, 41
మమ పశ్యన్తి యే నాథం రామం రాజీవలోచనమ్.

ప్ర. అ. మమ = నాయొక్క, నాథమ్ = నాథుడు, రాజీవలోచనమ్ = పద్మముల వంటి నేత్రములు కలవాడు అయిన, రామమ్ = రాముని, యే = ఎవరు,

పశ్యన్తి = చూచుచున్నారో అట్టి, దేవాః = దేవతలు, సగన్ధర్వాః = గంధర్వులతో కూడిన, సిద్ధాశ్చ = సిద్ధులూ, పరమర్షయః = మహర్షులూ, ధన్యాః = ధన్యులు కదా.

తా. నా నాథుడు, రాజీవలోచనుడూ, అయిన రాముని స్వర్గములో చూడగల్గుచున్న దేవతలు, గంధర్వులు, సిద్ధులు, మహర్షులు, ధన్యాత్ములు కదా! 41

మూ. అథవా న హి తస్యార్థో ధర్మకామస్య ధీమతః, 42
మయా రామస్య రాజర్షేర్భార్యయా పరమాత్మనః.

ప్ర. అ. అథవా = లేదా, ధర్మకామస్య = ధర్మమునందు కోరికగలవాడు, ధీమతః = బుద్ధిమంతుడు, రాజర్షేః = రాజా ఋషి కూడ అయినవాడు, పరమాత్మనః = ఉత్తమ మైన మనస్సు కలవాడు అయిన, తస్య = ఆ, రామస్య = రామునకు, భార్యయా = భార్యనైన, మయా = నావల్ల, అర్థః = ప్రయోజనము, న హి = లేదు కదా.

తా. లేదా రాముడు జీవించియే ఉండవచ్చును. బుద్ధిమంతుడు, ధర్మనిష్ఠ గలవాడు, ఉత్తమ మైన మనస్సు కలవాడు రాజర్షి అయిన ఆ రామునకు భార్య నైన నావలన ప్రయోజనము ఏమి ఉండును (అనగా ధర్మదృష్టి కలవా డగుటచే వైరాగ్యము చెంది నన్ను మరచినాడేమో అని భావము).

మూ. దృశ్యమానే భవేత్ప్రీతిః సౌహృదం నాస్త్యపశ్యతః, 43
నాశయన్తి కృతఘ్నాస్తు న రామో నాశయిష్యతి.

ప్ర. అ. దృశ్యమానే = చూడబడుచున్నవానియందు, ప్రీతిః = స్నేహము భవేత్ = అగును. అపశ్యతః = చూడనివానికి, సౌహృదమ్ = ప్రేమ, నాస్తి = లేదు. కృతఘ్నాః = కృతఘ్నులు, నాశయన్తి = స్నేహమును నశింపచేయుదురు. రామస్తు = రాము డైతే, న నాశయిష్యతి = నశింపచేయడు.

తా. ఎవ రైన వ్యక్తి ఎదురుగా కనబడుచున్నంతవరకు ఆ వ్యక్తి మీద ప్రేమ ఉండును. కనబడ నప్పుడు ప్రేమ ఉండదు. కాని ఇది కృతఘ్ను లైన ఇతరులవిషయములో యథార్థము కావచ్చును. రాముడు ఆ విధముగా ప్రేమను మరచిపోవువాడు కాడు. 43

మూ. కిం ను మే న గుణాః కేచిత్కిం వా భాగ్యక్షయో మమ,
యాహం సీదామి రామేణ హీనా ముఖ్యేన భామినీ.

ప్ర. అ. భామినీ = స్త్రీ నైన, యా = ఏ, అహమ్ = నేను, ముఖ్యేన = ముఖ్యు డైన, రామేణ వినా = రాముడు లేకుండా, సీదామి = క్షీణించుచున్నానో, మే = అట్టి నాకు, కేచిత్ = ఏవీ, గుణాః = సద్గుణములు, న కిం ను = లేవా! కిం వా = లేక, మమ = నా యొక్క, భాగ్యక్షయః = భాగ్యముయొక్క క్షయము జరిగినదా?

భా. స్త్రీ నైన నేను, సర్వలోకముఖ్యు డైన రాముడు లేకుండా ఈ విధంగా నశించిపోవుచున్నాను; నాలో ఏమీ సద్గుణాలు లేవా? లేక నా భాగ్యము క్షీణించిపోయినదా? దీనికి కారణ మేమి? 44

మూ. శ్రేయో హి జీవితాన్మర్తుం విహీనాయా మహాత్మనః. 45
రామాదక్లిష్టచారిత్రాచ్ఛూరాచ్ఛత్రునిబర్హణాత్.

ప్ర. అ. అక్లిష్టచారిత్రాత్ = క్లేశము లేని చరిత్ర కలవాడు, శూరాత్ = శూరుడు, శత్రునిబర్హణాత్ = శత్రుసంహారకుడూ, మహాత్మనః = మహాత్ముడూ అయిన, రామాత్ = రామునినుండి, విహీనాయాః = హీనురాలు నైన, మే = నాకు, జీవితాత్ = జీవితముకంటె, మర్తుమ్ = మరణించుటకొరకు, శ్రేయః = శ్రేయస్కరము.

భా. మహాత్ముడు, క్లేశము (వ్యర్థప్రయాస) లేని చరిత్ర కలవాడు, శూరుడు, శత్రువినాశకుడు, అయిన రాముడు లేని నేను జీవించుటకంటె, మరణించుటయే మేలు. 45

మూ. అథవా న్యస్తశస్త్రౌ తౌ వనే మూలఫలాశినౌ, 46
భ్రాతరౌ హి నరశ్రేష్ఠౌ సంవృత్తౌ వనగోచరౌ.

ప్ర. అ. అథవా = లేదా, నరశ్రేష్ఠౌ = నరులలో శ్రేష్ఠు లైన, తౌ = ఆ, భ్రాతరౌ = సోదరులు, న్యస్తశస్త్రౌ = పరిత్యజించబడిన ఆయుధములు కలవారై, వనే = వనమునందు, మూలఫలాశనౌ = దుంపలు పండ్లు ఆహారముగా కలవారై, వనగోచరౌ = వనవాసులుగా, సంవృత్తౌ = అయిపోయి ఉందురు.

తా. లేదా, నరశ్రేష్ఠు లైన ఆ సోదరు లిద్దరూ, శస్త్రపరిత్యాగము చేసి వనములో దుంపలు పండ్లు తినుచు వనవాసులు అయిపోయి ఉందురు. 46

మూ. అథవా రాక్షసేన్ద్రేణ రావణేన దురాత్మనా, 47
ఛద్మనా ఘాతితౌ శూరౌ భ్రాతరౌ రామలక్ష్మణౌ.

ప్ర. అ. అథవా=లేదా, శూరౌ=శూరు లైన, భ్రాతరౌ=సోదరు లైన, రామలక్ష్మణౌ=రామలక్ష్మణులు, దురాత్మనా=దుష్టబుద్ధి గల, రాక్షసేన్ద్రేణ=రాక్షసరా జైన, రావణేన=రావణునిచేత, ఛద్మనా=వంచనచేత, ఘాతితౌ=చంపబడియుందురు.

తా. లేదా— శూరు లైన సోదరులు, ఆ రామలక్ష్మణులను, దురాత్ము డైన రాక్షసరాజు రావణుడు కపటోపాయముచేత చంపించి ఉండును. 47

మూ. సాహమేవంగతే కాలే మర్తుమిచ్ఛామి సర్వథా, 48
న చ మే విహితో మృత్యురస్మిన్ దుఃఖేఽపి వర్తతే.

ప్ర. అ. ఏవంగతే=ఈ విధముగా ఏర్పడిన, కాలే=కాలమునందు, సా=అట్టి, అహమ్=నేను, సర్వథా=అన్ని విధములా, మర్తుమ్=మరణించుటకు, ఇచ్ఛామి=కోరుచున్నాను. అస్మిన్=ఈ, దుఃఖేఽపి=దుఃఖమునందు కూడ, మే=నాకు, మృత్యుః=మృత్యువు, విహితః=విధించబడి, న వర్తతే=లేదు.

తా. ఈ విధముగా ఏర్పడిన ఈ సమయమునందు నేను మరణించవలె నని పూర్తిగా కోరుచున్నాను. కాని ఇట్టి దుఃఖసమయములో కూడ నాకు మృత్యువు రాకున్నది. 48

మూ. ధన్యాః ఖలు మహాత్మానో మునయస్త్యక్తకిల్బిషాః 49
జితాత్మానో మహాభాగా యేషాం న స్తః ప్రియాప్రియే.

ప్ర. అ. మహాత్మానః=గొప్ప బుద్ధి కలవారు, త్యక్తకిల్బిషాః=విడువబడిన పాపము కలవారు, జితాత్మానః=జయింపబడిన మనస్సు కలవారు, మహాభాగాః=మహాభాగ్యవంతులు, (గొప్ప ప్రభావము కలవారు), అయిన, మునయః

మునులు, ధన్యాః ఖలు=ధన్యులు కదా, యేషామ్= ఎవరికి, ప్రియాప్రియే= ప్రియముగాని, అప్రియముగాని, న స్తః=ఉండవో.

తా. మహాత్ములు, పాపములను పరిత్యజించినవారు, మనస్సును జయించిన వారు, మహాప్రభావవంతులు అయిన మునులు ధన్యాత్ములుకదా! వారికి ప్రియముగాని అప్రియముగాని ఉండదు. 49

మూ. ప్రియాన్న సంభవేద్దుఃఖమప్రియాదధికం భయమ్, 50
తాభ్యాం హి యే వియుజ్యన్తే నమస్తేషాం మహాత్మనామ్.

ప్ర. అ. ప్రియాత్=ప్రియమువలన, దుఃఖమ్=దుఃఖముగాని, అప్రియాత్ =అప్రియమువలన, అధికమ్=అధికమైన, భయమ్=భయముగాని, న సంభవేత్=కలుగదు. యే=ఎవరు, తాభ్యామ్=ప్రియాప్రియములనుండి, వియుజ్యన్తే వియుక్తులగుదురో, తేషామ్ = అట్టి, మహాత్మనామ్ = మహాత్ములకు, నమః = నమస్కారము.

తా. ఆ మహాత్ములకు ప్రియమైనదానినుండి అది దొరకలేదే అను దుఃఖము గాని, అప్రియమునుండి అధికమైన భయము గాని ఉండదు. ఈ విధముగా ప్రియాప్రియములకు దూరముగా నుండువారికి నమస్కారము.

వి. "ప్రియాన్న సంభవే ద్దుఃఖమప్రియాదధికం భవేత్" అని గోరఖ్‌పూర్ ప్రతిలో పాఠము. "ప్రియవస్తువు దుఃఖమును కలిగించదు. ఆనందమునే కలిగించును. అప్రియవస్తువు అధికదుఃఖమును కలిగించును. ఆ రెండూ లేని వారికి నమస్కారము" అని దాని భావము చెప్పవచ్చును.

మూ. సాహం త్యక్తా ప్రియేణైవ రామేణ విదితాత్మనా, 51
ప్రాణాంస్త్యక్ష్యామి పాపస్య రావణస్య గతా వశమ్.

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
షడ్వింశః సర్గః

ప్ర. అ. ప్రియేణైవ = ప్రియుడైన, విదితాత్మనా = ప్రసిద్ధమైన బుద్ధిగల, రామేణ = రామునిచేత, త్యక్తా = విడువబడినదానను, పాపస్య=పాపాత్ము

డైన, రావణస్య = రావణునియొక్క, వశమ్ = వశమును, గతా = పొందిన దానను అయిన, సా అహమ్ = అట్టి నేను, ప్రాణాన్ = ప్రాణములను, త్యక్ష్యామి = విడచెదను.

తా. ప్రసిద్ధమైన బుద్ధి గలవాడూ, ప్రియుడూ అయిన రామునకు దూరమై, పాపాత్ముడైన రావణుని వశములో ఉన్న నేను ప్రాణత్యాగము చేసెదను. 51

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో ఇరువదిఆరవ సర్గ సమాప్తము.

* * *

అథ సప్తవింశః సర్గః

[త్రిజటాస్వప్నము. రామునకు విజయము, రాక్షసులకు వినాశము వచ్చునని ఆ స్వప్నమునందు సూచన లభించుట.]

మూ. ఇత్యుక్తాః సీతయా ఘోరం రాక్షస్యః క్రోధమూర్ఛితాః,
కాశ్చిజ్జగ్ముస్తదాఖ్యాతుం రావణస్య దురాత్మనః. 1

ప్ర. అ. సీతయా = సీతచేత, ఇతి = ఇట్లు, ఉక్తాః = పలుకబడిన, రాక్షస్యః = రాక్షసస్త్రీలు, ఘోరమ్ = తీవ్రముగా, క్రోధమూర్ఛితాః = క్రోధము చేత వ్యాపింపబడినవారు అయిరి. కాశ్చిత్ = కొందరు, తత్ = దానిని, దురాత్మనః = దురాత్ముడైన, రావణస్య = రావణునకు, ఆఖ్యాతుమ్ = చెప్పుటకు, జగ్ముః = వెళ్ళిరి.

తా. సీత మాటలు విని రాక్షసస్త్రీలు ధారా కోపావేశము చెందిరి. వారిలో కొందరు, సీత మాటలను గూర్చి దురాత్ముడైన రావణునకు చెప్పుటకై వెళ్ళిరి.

మూ. తతః సీతాముపాగమ్య రాక్షస్యో ఘోరదర్శనాః,
పునః పరుషమేకార్థమనర్థార్థమథాబ్రువన్. 2

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, ఘోరదర్శనాః = భయంకరమైన దర్శనము గల, రాక్షస్యః = రాక్షసస్త్రీలు, సీతామ్ = సీతను, ఉపాగమ్య = చేరి, అథ = అనంతరము, పునః = మరల, అనర్థార్థమ్ = అనర్థకరమైన ప్రయోజనము కలదీ, ఏకార్థమ్ = ఒకే అర్థముగల, పరుషమ్ = పరుషవాక్యమును, అబ్రువన్ = పలికిరి.

తా. చూచుటకు భయంకరముగా ఉండు ఆ రాక్షసస్త్రీలు సీతను సమీపించి, మరల పూర్వము చెప్పిన విషయమునే చెప్పుచు, అనర్థకరమైన పరుష వాక్యములు పలికిరి. 2

మూ. అద్యేదానీం తవానార్యే సీతే పాపవినిశ్చయే,
రాక్షస్యో భక్షయిష్యన్తి మాంసమేతద్యథాసుఖమ్. ౩

ప్ర. అ. అనార్యే = అనార్యురాలా। పాపవినిశ్చయే = పాపనిశ్చయము గలదానా। సీతే = సీతా। అద్య = నేడు, ఇదానీమ్ = ఇప్పుడే, తవ = నీ యొక్క, ఏతత్ = ఈ, మాంసమ్ = మాంసమును, రాక్షస్యః = రాక్షసస్త్రీలు, యథాసుఖమ్ = సుఖము కలుగు నట్లుగా, భక్షయిష్యన్తి = భక్షించగలరు.

తా. అనార్యురాలవు, పాపనిశ్చయము గలదానవూ అయిన ఓ। సీతా। రాక్షసస్త్రీలు, ఈనాడు, ఇప్పుడే, నీ మాంసమును సుఖముగా భక్షించెదరు. ౩

మూ. సీతాం తాభిరనార్యాభిర్దృష్ట్వా సంతర్జితాం తదా,
రాక్షసీ త్రిజటా వృద్ధా శయానా వాక్యమబ్రవీత్. ౪

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, అనార్యాభిః = చెడ్డవారైన, తాభిః = ఆ రాక్షసస్త్రీలచేత, సంతర్జితామ్ = భయపెట్టబడిన, సీతామ్ = సీతను, దృష్ట్వా = చూచి, శయానా = అంతవరకూ నిద్రించి ఉన్న, వృద్ధా = వృద్ధురాలైన, త్రిజటా = త్రిజట అను, రాక్షసీ = రాక్షసి, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. అప్పుడు, చెడ్డవారైన ఆ రాక్షసస్త్రీలు సీతను ఆ విధముగా భయపెట్టుచుండగా చూచి, అంతవరకూ నిద్రించిన త్రిజట అనే ఒక వృద్ధరాక్షసి ఇట్లు పలికెను. ౪

మూ. ఆత్మానం ఖాదతానార్యా న సీతాం భక్షయిష్యథ,
జనకస్య సుతామిష్టాం స్నుషాం దశరథస్య చ. ౫

ప్ర. అ. అనార్యాః = ఓ। దుష్టస్త్రీలారా। ఆత్మానమ్ = తమనుతామే, ఖాదత = తినండి, జనకస్య = జనకునియొక్క, ఇష్టామ్ = ఇష్టురాలైన, సుతామ్ = పుత్రికా, దశరథస్య = దశరథునియొక్క, స్నుషాం చ = కోడలూ అయిన, సీతామ్ = సీతను, న భక్షయిష్యథ = మీరు భక్షింపరు.

తా. ఓ। దుష్టలారా। మీరు భక్షింపవలసినది జనకుని ప్రియపుత్రికా, దశరథుని కోడలూ అయిన సీతను కాదు, మిమ్ములను మీరు భక్షింపుడు. ౫

మూ. స్వప్నో హ్యద్య మయా దృష్టో దారుణో రోమహర్షణః,
రాక్షసానామభావాయ భర్తురస్యా భవాయ చ. 6

ప్ర. అ. అద్య=ఇప్పుడు, దారుణః=భయంకరమైనదీ, రోమహర్షణః=రోమాంచము కలిగించునదీ అయిన, స్వప్నః=స్వప్నము, రాక్షసానామ్=రాక్షసులయొక్క, అభావాయ=వినాశముకొరకూ, అస్యాః=ఈమెయొక్క, భర్తుః=భర్తయొక్క, భవాయ=అభ్యుదయము కొరకూ, మయా=నా చేత, దృష్టః=చూడబడినది.

తా. ఇప్పుడే నా కొక భయంకరము, రోమాంచము పుట్టించునదీ అయిన స్వప్నము వచ్చినది. అది రాక్షసుల వినాశమును, ఈమె భర్త అభ్యుదయమును సూచించుచున్నది. 6

మూ. ఏవముక్తాస్త్రిజటయా రాక్షస్యః క్రోధమూర్ఛితాః,
సర్వా ఏవాబ్రువన్ భీతాస్త్రిజటాం తామిదం వచః. 7

ప్ర. అ. త్రిజటయా=త్రిజటచేత, ఏవమ్=ఇట్లు, ఉక్తాః=పలుకబడిన, క్రోధమూర్ఛితాః=కోపముచే వ్యాపింపబడిన, రాక్షస్యః=రాక్షసస్త్రీలు, సర్వాః ఏవ=అందరూ, భీతాః=భయపడినవారై, తామ్=ఆ, త్రిజటామ్=త్రిజటను గూర్చి, ఇదమ్=ఈ, వచః=వచనమును, అబ్రువన్=పలికిరి.

తా. క్రోధముతో నిండి ఉన్న ఆ రాక్షసస్త్రీ లందరూ త్రిజట మాటలు విని, భయపడుచు ఆమెతో ఇట్లనిరి. 7

మూ. కథయస్వ త్వయా దృష్టః స్వప్నోఽయం కీదృశో నిశి,
తాసాం శ్రుత్వా తు వచనం రాక్షసీనాం ముఖాచ్చ్యుతమ్,
ఉవాచ వచనం కాలే త్రిజటా స్వప్నసంశ్రితమ్.

ప్ర. అ. నిశి=రాత్రియందు, త్వయా=నీచేత, దృష్టః=చూడబడిన, అయమ్=ఈ, స్వప్నః=స్వప్నము, కీదృశః=ఎట్టిది? కథయస్వ=చెప్పుము. తాసామ్=ఆ, రాక్షసీనామ్=రాక్షసస్త్రీలయొక్క, ముఖాత్=ముఖమునుండి, చ్యుతమ్=వచ్చిన, వచనమ్=వచనమును, శ్రుత్వా=విని, త్రిజటా=త్రిజట,

కాలే = ఆ సమయమునందు. స్వప్నసంశ్రితమ్ = స్వప్నమునకు సంబంధించిన, వచనమ్ = వచనమును, ఉవాచ = పలికెను.

తా. "నీవు రాత్రి ఎట్టి స్వప్నమును చూచితివో చెప్పుము". త్రిజట రాక్షస స్త్రీల మాట విని తనకు ఆ సమయమునందు (ఉషఃకాలమునందు) వచ్చిన స్వప్నమును గూర్చి చెప్పెను. 8

మూ. గజదన్తమయీం దివ్యాం శిబికామన్తరిక్షగామ్, 9
యుక్తాం హంససహస్రేణ స్వయమాస్థాయ రాఘవః,
శుక్లమాల్యామ్బరధరో లక్ష్మణేన సహాగతః 10

ప్ర. అ. రాఘవః = రాముడు, శుక్లమాల్యామ్బరధరః = తెల్లని మాలలను, వస్త్రములను ధరించినవాడై, గజదన్తమయీమ్ = ఏనుగు దంతములతో నిర్మింపబడిన, అన్తరిక్షగామ్ = ఆకాశమునందు సంచరించు, హంససహస్రేణ = వేయి హంసల చేత, యుక్తామ్ = కట్టబడిన, శిబికామ్ = పల్లకిని, స్వయమ్ = స్వయముగా, ఆస్థాయ = అధిష్ఠించి, లక్ష్మణేన సహ = లక్ష్మణునితో కూడ, ఆగతః = వచ్చినాడు.

తా. లక్ష్మణసహితుడైన రాముడు, తెల్లని మాలలు, వస్త్రములు ధరించి, వెయ్యి హంసలు మోయగా ఆకాశమునందు సంచరించుచున్న, ఏనుగు దంతములతో నిర్మించిన పల్లకిని ఎక్కి వచ్చినాడు. 9,10

మూ. స్వప్నే చాద్య మయా దృష్టా సీతా శుక్లామ్బరావృతా,
సాగరేణ పరిక్షిప్తం శ్వేతం పర్వతమాస్థితా. 11

ప్ర. అ. సీతా చ = సీత కూడ, శుక్లామ్బరావృతా = తెల్లని వస్త్రముల చేత ఆచ్ఛాదింపబడినదై, సాగరేణ = సముద్రముచేత, పరిక్షిప్తమ్ = చుట్టబడిన, శ్వేతమ్ = తెల్లని, పర్వతమ్ = పర్వతమును, ఆస్థితా = అధిష్ఠించి ఉన్నదిగా, మయా = నాచేత, అద్య = ఇప్పుడు, స్వప్నే = స్వప్నమునందు, దృష్టా = చూడబడినది.

తా. సీత కూడ తెల్లని వస్త్రములు ధరించి, చుట్టూ సముద్ర మున్న తెల్లని పర్వతముపైన ఉన్నట్లుగా నా కిప్పుడు స్వప్నములో కనబడినది. 11

మూ. రామేణ సంగతా సీతా భాస్కరేణ ప్రభా యథా,
రాఘవశ్చ మయా దృష్టశ్చతుర్దంష్ట్రం మహాగజమ్,
ఆరూఢః శైలసంకాశం చచార సహలక్ష్మణః.

ప్ర. అ. సీతా = సీత, రామేణ = రామునితో, ప్రభా = కాంతి, భాస్కరేణ యథా = సూర్యునితోవలె, సంగతా = కలిసినది. రాఘవః = రాముడుకూడ, చతుర్దంష్ట్రమ్ = నాలుగు దంతములు గల, శైలసంకాశమ్ = పర్వతముతో సమానమైన, మహాగజమ్ = గొప్ప గజమును, ఆరూఢః = ఎక్కినవాడుగా, మయా = నాచేత, దృష్టః = చూడబడినాడు. సహలక్ష్మణః = లక్ష్మణునితో కూడినవాడై, చచార = సంచరించెను.

తా. కాంతి సూర్యునితో కలిసినట్లు, సీత రామునితో కలిసెను. మరం రాముడు నాలుగు దంతాలు ఉన్న, పర్వతము వంటి మహాగజము నెక్కి, లక్ష్మణునితో కూడి సంచరించుచున్నట్లు నాకు కనబడెను. 12

మూ. తతస్తౌ నరశార్దూలౌ దీప్యమానౌ స్వతేజసా, 13
శుక్లమాల్యామ్బరధరౌ జానకీం పర్యుపస్థితౌ.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, స్వతేజసా = తమ తేజస్సుతో, దీప్యమానౌ = ప్రకాశించుచున్న, శుక్లమాల్యామ్బరధరౌ = తెల్లని మాలలను వస్త్రములను ధరించిన, తౌ = ఆ, నరశార్దూలౌ = నరశ్రేష్ఠులైన రామలక్ష్మణులు, జానకీమ్ = జానకిని, పర్యుపస్థితౌ = సమీపించిరి.

తా. పిమ్మట ఆ నరశ్రేష్ఠులైన రామలక్ష్మణులు తమ కాంతితో ప్రకాశించుచు, తెల్లని మాలలను వస్త్రములను ధరించి జానకి దగ్గరకు వచ్చినట్లుగా నాకు కనబడిరి. 13

మూ. తతస్తస్య నగస్యాగ్రే హ్యాకాశస్థస్య దన్తినః, 14
భర్త్రా పరిగృహీతస్య జానకీ స్కన్ధమాశ్రితా.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, జానకీ = సీత, తస్య = ఆ, నగస్య = పర్వతముయొక్క, అగ్రే = అగ్రభాగమందు, భర్త్రా = భర్త యైన రామునిచేత,

పరిగృహీతః = స్వీకరింపబడిన, ఆకాశస్థస్య = ఆకాశమున ఉన్నట్టి, హస్తినః = ఏనుగ యొక్క, స్కన్ధమ్ = మూపును, ఆరూఢా = ఎక్కియున్నది.

తా. పిమ్మట జానకి ఆ పర్వతాగ్రమునందు, ఆకాశమునం దున్న ఆ గజమును రాముడు నిలువగా, దాని మూపుపైకి ఎక్కెను. 14

మూ. భర్తురఙ్కాత్సముత్పత్య తతః కమలలోచనా, 15
చన్ద్రసూర్యౌ మయా దృష్టా పాణినా పరిమార్జతీ.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, కమలలోచనా = పద్మముల వంటి నేత్రములు గల సీత, భర్తుః = భర్త యొక్క, అఙ్కాత్ = అంకమునుండి, సముత్పత్య = పైకి లేచి, పాణినా = హస్తముతో, చన్ద్రసూర్యౌ = చంద్రసూర్యులను, పరిమార్జతీ = తుడుచుచున్నదిగా, మయా = నాచేత, దృష్టా = చూడబడినది.

తా. అటుపిమ్మట, కమలముల వంటి నేత్రములు గల సీత, భర్త అంకమునుండి పైకి లేచి, చేతితో చంద్రసూర్యులను తుడుచుచున్నట్లు నాకు కనబడినది. 15

మూ. తతస్తాభ్యాం కుమారాభ్యామాస్థితః స గజోత్తమః, 16
సీతయా చ విశాలాక్ష్యా లఙ్కాయా ఉపరి స్థితః.

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, తాభ్యామ్ = ఆ, కుమారాభ్యామ్ = రామలక్ష్మణులచేతను, విశాలాక్ష్యా = విశాలము లైన నేత్రములు గల, సీతయా చ = సీతచేతను, ఆస్థితః = అధిష్ఠింపబడిన, సః = ఆ, గజోత్తమః = శ్రేష్ఠమైన గజము, లఙ్కాయాః = లంకయొక్క, ఉపరి = పైన, స్థితః = నిలిచినది.

తా. అటు పిమ్మట, రామలక్ష్మణులు, విశాలాక్షి యైన సీతా ఎక్కి ఉన్న ఆ మహాగజము లంక పైభాగమునందు నిలచెను. 16

మూ. పాణ్డురర్షభయుక్తేన రథేనాష్టయుజా స్వయమ్, 17
ఇహోపయాతః కాకుత్స్థః సీతయా సహ భార్యయా.

ప్ర. అ. కాకుత్స్థః = రాముడు, భార్యయా = భార్య యైన, సీతయా సహ = సీతతో కూడ, పాణ్డురర్షభయుక్తేన = తెల్లని వృషభములు కట్టబడిన,

అష్టయుజా = ఎనిమిది వృషభములు కట్టిన, రథేన = రథముతో, స్వయమ్ = స్వయముగా, ఇహ = ఇక్కడికి, ఉపయాతః = వచ్చినాడు.

తా. రాముడు, భార్య యైన సీతతో, తెల్లని ఎనిమిది వృషభములు కట్టిన రథముతో ఇక్కడికి స్వయముగా వచ్చినాడు.

వి. "పాండురర్షభయుక్తేన" అని చెప్పి "అష్టయుజా" అని మరల అనుటలో సమన్వయము సరిగా కుదురుటలేదు. ప్రాచ్యపాఠములో "పాండురర్షభయుక్తేన రథేనాశ్వయుజా స్వయమ్" అను పాఠ మున్నది. దానికి రాముడు తెల్లని వృషభము కట్టిన రథముపై ఒక మాటు, అశ్వములు కట్టిన రథముపై ఒకమాటు కనబడినా డని అర్థము చెప్పవచ్చును. 17

మూ. లక్ష్మణేన సహ భ్రాత్రా సీతయా సహ వీర్యవాన్, 18
ఆరుహ్య పుష్పకం దివ్యం విమానం సూర్యసన్నిభమ్,
ఉత్తరాం దిశమాలోక్య జగామ పురుషోత్తమః. 19

ప్ర. అ. వీర్యవాన్ = పరాక్రమవంతుడు, పురుషోత్తమః = పురుషులలో శ్రేష్ఠుడు అయిన రాముడు, భ్రాత్రా = సోదరు డైన, లక్ష్మణేన = లక్ష్మణుని తోను, సీతయా సహ = సీతతోను, దివ్యమ్ = దివ్యము, సూర్యసన్నిభమ్ = సూర్యునితో సమానము అయిన, పుష్పకం విమానమ్ = పుష్పకవిమానమును, ఆరుహ్య = ఎక్కి, ఉత్తరామ్ = ఉత్తరపు దైన, దిశమ్ = దిక్కును, ఆలోక్య = చూచి, జగామ = వెళ్లెను.

తా. పరాక్రమవంతుడు, పురుషశ్రేష్ఠుడు అయిన ఆ రాముడు, సోదరు డైన లక్ష్మణునితోను, సీతతోను కలిసి, సూర్యుడు వలె ప్రకాశించుచున్న, దివ్య మైన పుష్పకవిమానము ఎక్కి, ఉత్తరదిక్కు వైపు వెళ్ళెను. 18,19

మూ. ఏవం స్వప్నే మయా దృష్టో రామో విష్ణుపరాక్రమః,
లక్ష్మణేన సహ భ్రాత్రా సీతయా సహ రాఘవః. 20

ప్ర. అ. విష్ణుపరాక్రమః = విష్ణువు వంటి పరాక్రమము గల, రాఘవః = రఘువంశసంజాతు డైన, రామః = రాముడు, భ్రాత్రా = సోదరు డైన,

లక్ష్మణేన = లక్ష్మణునితోను, సీతయా సహ = సీతతోను, స్వప్నే = స్వప్నము నందు, ఏవమ్ = ఇట్లు, మయా = నాచేత, దృష్టః = చూడబడినాడు.

తా. విష్ణువుతో సమాన మైన పరాక్రమము గల ఆ రాముని, అతని సోదరు డైన లక్ష్మణుని, సీతను, నేను ఈ విధముగా స్వప్నములో చూచితిని.

మూ. న హి రామో మహాతేజాః శక్యో జేతుం సురాసురైః,
రాక్షసైర్వాపి చాన్యైర్వా స్వర్గః పాపజనైరివ. 21

ప్ర. అ. మహాతేజాః = గొప్ప తేజస్సు గల, రామః = రాముడు, సురాసురైః = సురులచేత గాని అసురులచేత గాని, రాక్షసైర్వాపి = రాక్షసులచేత గాని, అన్యైర్వా = ఇతరులచేత గాని, స్వర్గః = స్వర్గము, పాపజనైరివ = పాపాత్ములచేత వలె, జేతుమ్ = జయించుటకు, న శక్యః = శక్యుడైనవాడు కాడు కదా ।

తా. పాపాత్ములు స్వర్గము నే విధముగా జయించలేరో, అదే విధముగ, సురులు గాని, అసురులు గాని, రాక్షసులు గాని, ఇతరులు గాని మహాతేజశాలి యైన రాముని జయించ జాలరు. 21

మూ. రావణశ్చ మయా దృష్టః క్షితౌ తైలసముక్షితః,
రక్తవాసాః పిబన్ మత్తః కరవీరకృతస్రజః. 22

ప్ర. అ. రావణశ్చ = రావణుడు కూడ, క్షితౌ = భూమియందు, తైలసముక్షితః = తైలముచేత పూయబడినవాడై, రక్తవాసాః = ఎఱ్ఱని వస్త్రములు కలవాడై, కరవీరకృతస్రజః = కరవీరపుష్పములచేత కట్టబడిన మాలలు కలవాడై, పిబన్ = తైలము త్రాగుచు, మత్తః = మదించినవాడుగా, మయా = నాచేత, దృష్టః = చూడబడినాడు.

తా. రావణుడు ఎఱ్ఱని వస్త్రములు, ఎఱ్ఱని కరవీరపుష్పముల మాలలు ధరించి, శరీరమునకు తైలము పూసికొని, తైలము త్రాగుచు, మత్తుడై నేలపై పడి యున్నట్లు నాకు కనబడినాడు. 22

మూ. విమానాత్పుష్పకాదద్య రావణః పతితో భువి,
కృష్యమాణః స్త్రియా దృష్టో ముణ్డః కృష్ణామ్బరః పునః,

ప్ర. అ. ఆర్య = అయ్యా, పుష్పకాత్ విమానాత్ = పుష్పకవిమానము నుండి, భువి = నేలమీద, పతితః = పడిపోయిన, ముండః = శిరస్సు గొరిగింప బడినవాడూ, కృష్ణాంబరః = నల్లని వస్త్రములు కలవాడూ అయిన, రావణః = రావణుడు, స్త్రియా = స్త్రీచేత, కృష్యమాణః = లాగబడుచు, పునః = మరల, దృష్టః = చూడబడినాడు

తా. ముండితమైన శిరస్సుతో, నల్లని వస్త్రములు ధరించిన రావణుడు పుష్పకవిమానమునుండి నేలపై పడిపోయినట్లు, అతనిని ఒక స్త్రీ ఈడ్చు చున్నట్లున్నూ మరల కనబడెను. 23

మూ. రథేన ఖరయుక్తేన రక్తమాల్యానులేపనః.
పిబంస్తైలం హసన్నృత్యన్ భ్రాన్తచిత్తాకులేన్ద్రియః 24

ప్ర. అ. రక్తమాల్యానులేపనః = ఎఱ్ఱని మాలలు మైపూతలు కలవాడై, తైలమ్ = తైలమును, పిబన్ = త్రాగుచు, హసన్ = నవ్వుచు, నృత్యన్ = నృత్యము చేయుచు, భ్రాన్తచిత్తాకులేన్ద్రియః = భ్రాంతి చెందిన చిత్తము, వ్యాకులము లైన ఇంద్రియములు కలవాడై, ఖరయుక్తేన = గాడిదలంచె కట్టబడిన, రథేన = రథముచేత, (యయౌ = వెళ్ళెను).

తా. రావణుడు ఎఱ్ఱని మాలలు ధరించి, ఎఱ్ఱని మైపూత పూసికొని, తైలము త్రాగుచు, భ్రాంతి చెందిన చిత్తముతో, వ్యాకులము లైన ఇంద్రియములతో నవ్వుచు, నృత్యము చేయుచు, గాడిదలు కట్టిన రథము ఎక్కి వెళ్ళెను. 24

మూ. గర్దభేన యయౌ శీఘ్రం దక్షిణాం దిశమాస్థితః,
పునరేవ మయా దృష్టో రావణో రాక్షసేశ్వరః, 25
పతితోఽవాక్శిరా భూమౌ గర్దభాద్భయమోహితః.

ప్ర. అ. దక్షిణాం దిశమ్ = దక్షిణపు దిక్కును, ఆస్థితః = అవలంబించినవాడై, గర్దభేన = గాడిదచేత, శీఘ్రమ్ = శీఘ్రముగా, యయౌ = వెళ్ళెను. రాక్షసేశ్వరః = రాక్షసరాజైన, రావణః = రావణుడు, భయమోహితః = భయముచేత మోహితుడై, గర్దభాత్ = గర్దభముమీదనుండి, అవాక్శిరాః = క్రిందికి శిరస్సు కలవాడై, పతితః = పడినవాడుగా, మయా = నాచేత, పునరేవ = మరల, దృష్టః = చూడబడెను.

తా. రావణుడు గాడిదను ఎక్కి దక్షిణపు దిక్కు వైపు వెళ్ళిపోయెను. రాక్షసరాజైన రావణుడు భయముతో దిక్కు తోచక ఆ గాడిదమీదనుండి తల క్రిందుగా నేలపై పడినట్లు మరల నాకు కనబడినాడు. 25

మూ. సహసోత్థాయ సంభ్రాన్తో భయార్తో మదవిహ్వలః. 26
ఉన్మత్త ఇవ దిగ్వాసా దుర్వాక్యం ప్రలపన్ బహు,
దుర్గన్ధం దుస్సహం ఘోరం తిమిరం నరకోపమమ్, 27
మలపఙ్కం ప్రవిశ్యాశు మగ్నస్తత్ర స రావణః.

ప్ర. అ. సః రావణః = ఆ రావణుడు, సహసా = శీఘ్రముగా, ఉత్థాయ = లేచి, సంభ్రాన్తః = భ్రాంతి చెందినవాడై, భయార్తః = భయముచే పీడితుడై, మదవిహ్వలః = మదముచేత వ్యాకులుడై, దిగ్వాసాః = దిగంబరుడై, ఉన్మత్తః ఇవ = పిచ్చివాడు వలె, బహు = అధికముగా, దుర్వాక్యమ్ = చెడ్డమాటలను, ప్రలపన్ = ప్రేలుచు, దుర్గన్ధమ్ = దుర్గన్ధము కలదీ, దుస్సహమ్ = సహింప శక్యము కానిదీ, ఘోరమ్ = భయంకర మైనదీ, తిమిరమ్ = చీకటిగా ఉన్నదీ, నరకోపమమ్ = నరకముతో సమాన మైనదీ అయిన, మలపఙ్కమ్ = మలము యొక్క బురదను, ప్రవిశ్య = ప్రవేశించి, ఆశు = శీఘ్రముగా, తత్ర = దానిలో, మగ్నః = మునిగిపోయినాడు.

తా. ఆ రావణుడు వెంటనే లేచి, కంగారు పడుచు, భయముచే పీడితుడై, మదముతో వ్యాకులుడై, దిగంబరుడై, పిచ్చివాని వలె ఏమేమో చాలా చెడ్డ మాటలు పలుకుచు సహింపరాని దుర్గంధముతో భయంకరమైన, అంధకారబంధుర మైన, నరకము వంటి మలపంకమును ప్రవేశించి దానిలో మునిగిపోయెను.

మూ. కణ్ఠే బద్ధ్వా దశగ్రీవం ప్రమదా రక్తవాసినీ, 28
కాళీ కర్దమలిప్తాఙ్గీ దిశం యామ్యాం ప్రకర్షతి,

ప్ర. అ. రక్తవాసినీ = ఎఱ్ఱని వస్త్రములు ధరించిన, కాళీ = నల్లగా ఉన్న, కర్దమలిప్తాఙ్గీ = బురదచేత పూయబడిన శరీరము గల, ప్రమదా = స్త్రీ, దశగ్రీవమ్ = రావణుని, కణ్ఠే = కంఠమునందు, బద్ధ్వా = కట్టి, యామ్యాం దిశమ్ = దక్షిణదిక్కును గూర్చి, ప్రకర్షతి = లాగుచున్నది.

తా. ఎఱ్ఱని వస్త్రములు ధరించి, శరీర మంతా ఎరుపు పూసికొని ఉన్న ఒక నల్లని స్త్రీ రావణుని మెడకు త్రాడు కట్టి దక్షిణము వైపు ఈడ్చుచుండెను.

మూ. ఏవం తత్ర మయా దృష్టః కుమ్భకర్ణో నిశాచరః, 29
రావణస్య సుతాః సర్వే దృష్టాస్తైలసముక్షితాః.

ప్ర. అ. తత్ర = స్వప్నములో, నిశాచరః = రాక్షసు డైన, కుమ్భకర్ణః = కుంభకర్ణుడు, మయా = నాచేత, ఏవమ్ = ఈ విధముగా, దృష్టః = చూడబడి నాడు. రావణస్య = రావణునియొక్క, సుతాః = కుమారులు, సర్వే = అందరూ, తైలసముక్షితాః = తైలముచేత తడుపబడినవారుగా, దృష్టాః = చూడబడినారు.

తా. నిశాచరు డైన కుంభకర్ణుడు కూడా నాకు స్వప్నములో ఇట్లే కన బడినాడు. రావణుని కుమారు లందరు తైలము పూసికొని ఉండిరి. 29

మూ. వరాహేణ దశగ్రీవః శింశుమారేణ చేన్ద్రజిత్, 30
ఉష్ట్రేణ కుమ్భకర్ణశ్చ ప్రయాతా దక్షిణాం దిశమ్.

ప్ర. అ. దశగ్రీవః = రావణుడు, వరాహేణ = వరాహముచేత, ఇన్ద్రజిత్ = ఇంద్రజిత్తు, శింశుమారేణ చ = మొసలిచేత, కుమ్భకర్ణః = కుంభకర్ణుడు, ఉష్ట్రేణ చ = ఒంటెచేత, దక్షిణాం దిశమ్ = దక్షిణదిక్కును గూర్చి, ప్రయాతాః = వెళ్ళిరి.

తా. వరాహము నెక్కి రావణుడు, మొసలి నెక్కి ఇంద్రజిత్తు, ఒంటెను ఎక్కి కుంభకర్ణుడు దక్షిణదిక్కు వైపు వెళ్ళినారు. 30

మూ. ఏక స్తత్ర మయా దృష్టః శ్వేతచ్ఛత్రో విభీషణః, 31
శుక్లమాల్యామ్బరధరః శుక్లగన్ధానులేపనః.

ప్ర. అ. తత్ర = వారిలో, ఏకః = ఒక్క, విభీషణః = విభీషణుడే, శ్వేతచ్ఛత్రః = తెల్లని ఛత్రము కలవాడుగాను, శుక్లమాల్యామ్బరధరః = తెల్లని మాలలను, వస్త్రములను, ధరించినవాడుగాను, శుక్లగన్ధానులేపనః = తెల్లని గంధము పైపూతగ కలవాడు గాను, మయా = నాచేత, దృష్టః = చూడబడినాడు.

తా. వారిలో ఒక్క విభీషణుడు మాత్రము తెల్లని మాలలను, వస్త్రము

లను ధరించి, తెల్లని మంచి గంధము పూసికొని, శ్వేతచ్ఛత్రము ధరించి నాకు కనబడెను. 31

మూ. శఙ్ఖదున్దుభినిర్ఘోషైర్నృత్తగీతైరలఙ్కృతః। 32
ఆరుహ్య శైలసంకాశం మేఘస్తనితనిస్వనమ్,
చతుర్దన్తం గజం దివ్యమాస్తే తత్ర విభీషణః, 33
చతుర్భిః సచివైః సార్ధం వైహాయసముపస్థితః।

ప్ర. అ. విభీషణః = విభీషణుడు, శఙ్ఖదున్దుభినిర్ఘోషైః = శంఖముల యొక్క, దుందుభులయొక్క ధ్వనులతోను, నృత్తగీతైః = నృత్తములతోను, గీతములతోను, అలంకృతః = అలంకరింపబడినవాడై, శైలసంకాశమ్ = పర్వతముతో సమానమైన, మేఘస్తనితనిస్వనమ్ = మేఘముయొక్క ఉరుము వంటి ధ్వని గల, చతుర్దన్తమ్ = నాలుగు దంతములు గల, దివ్యమ్ = దివ్యమైన, గజమ్ = ఏనుగును, ఆరుహ్య = ఎక్కి, తత్ర = అక్కడ, ఆస్తే = ఉన్నాడు. చతుర్భిః = నలుగురు, సచివైః సార్ధమ్ = మంత్రులతో కూడ, వైహాయసమ్ = ఆకాశమును, ఉపస్థితః = పొంది ఉన్నాడు.

తా. ఆ విభీషణుడు, శంఖదుందుభుల ధ్వనులు, నృత్తములు, గీతములు మొదలైనవి చుట్టూ జరుగుచుండగా, ఉరుము వంటి ధ్వని గల, పర్వతము వంటి, నాలుగు దంతాల ఏనుగును ఎక్కి, నలుగురు మంత్రులతో కలిసి ఆకాశముమీద ఉండెను. 32, 33

మూ. సమాజశ్చ మయా దృష్టో గీతవాదిత్రనిఃస్వనః, 34
పిబతాం రక్తమాల్యానాం రక్షసాం రక్తవాససామ్.

ప్ర. అ. పిబతామ్ = తైలమును త్రాగుచున్న, రక్తమాల్యానామ్ = ఎఱ్ఱని మాలలు ధరించిన, రక్తవాససామ్ = ఎఱ్ఱని వస్త్రములుగల, రక్షసామ్ = రాక్షసులయొక్క, గీతవాదిత్రనిఃస్వనః = గీతములయొక్క, వాద్యములయొక్క ధ్వని గల, సమాజశ్చ = సమాజము కూడ, మయా = నాచేత, దృష్టః = చూడబడెను.

తా. రాక్షసు లందరూ గుమిగూడి, నూనె త్రాగుచు, ఎఱ్ఱని మాలలు,

వస్త్రములు ధరించి, వాద్యాలు వాయించుచు, పాటలు పాడుచూ ఉన్నట్లు నేను చూచితిని. ౨౪

మూ. లఙ్కా చేయం పురీ రమ్యా సవాజిరథకుఞ్జరా। ౨౫
సాగరే పతితా దృష్టా భగ్నగోపురతోరణా॥

ప్ర. అ. రమ్యా=సుందరమైన, ఇయమ్=ఈ, లఙ్కా పురీ చ=లంకా పట్టణము కూడ, సవాజిరథకుఞ్జరా=గుఱ్ఱములతోను, ఏనుగులతోను కూడినదై, భగ్నగోపురతోరణా=విరుగకొట్టబడిన గోపురములు ముఖద్వారములు కలదై, సాగరే=సముద్రమునందు, పతితా=పడినదిగా, దృష్టా=చూడబడినది.

తా. రమ్యమైన ఈ లంకాపట్టణములోని గోపురములూ, ముఖద్వారములూ భగ్నము లైపోయినట్లూ, అశ్వములతోను గజములతోను సహా ఈ లంక సముద్రములో మునిగిపోయినట్లూ నాకు కనబడినది. ౨౫

మూ. లఙ్కా దృష్టా మయా స్వప్నే రావణేనాభిరక్షితా। ౨౬
దగ్ధా రామస్య దూతేన వానరేణ తరస్వినా॥

ప్ర. అ. రావణేన=రావణునిచేత, అభిరక్షితా=రక్షింపబడిన, లఙ్కా=లంక, రామస్య=రామునియొక్క, దూతేన=దూత యైన, తరస్వినా=వేగవంతు డైన, వానరేణ=వానరునిచేత, దగ్ధా=కాల్చబడినదిగా, మయా=నాచేత, స్వప్నే=స్వప్నమునందు, దృష్టా=చూడబడినది.

తా. రావణుడు రక్షించుచున్న ఈ లంకాపట్టణమును రాముని దూత, మహావేగవంతుడూ అయిన ఒక వానరుడు కాల్చివేసినట్లు నేను స్వప్నము చూచితిని. ౨౬

మూ. పీత్వా తైలం ప్రనృత్తాశ్చ ప్రహసన్త్యో మహాస్వనాః। ౨౭
లఙ్కాయాం భస్మరూక్షాయాం సర్వా రాక్షసయోషితః॥

ప్ర. అ. భస్మరూక్షాయామ్=బూడిదతో భయంకరముగా ఉన్న, లఙ్కాయామ్=లంకలో, సర్వాః=సమస్తమైన, రాక్షసస్త్రియః=రాక్షసస్త్రీలు, తైలమ్=తైలమును, పీత్వా=త్రాగి, ప్రహసన్త్యః=అట్టహాసము చేయుచు, మహాస్వనాః=గొప్పధ్వని కలవారై, ప్రనృత్తాః=అధికముగా నృత్యము చేయుచుండిరి.

తా. లంక పురీ గోపురలతో నిండి యుండెను. లంకలోని స్త్రీ లందరూ తైలము త్రాగుచు, మహాధ్వనితో అట్టహాసములు చేయుచు పిచ్చిగా గంతులు వేయుచుండిరి. 37

మూ. కుమ్భకర్ణాదయశ్చేమే సర్వే రాక్షసపుఙ్గవాః । 38
రక్తం నివసనం గృహ్య ప్రవిష్టా గోమయహ్రదే ॥

ప్ర. అ. కుమ్భకర్ణాదయః=కుంభకర్ణుడు మొదలైన, ఇమే=ఈ, సర్వే=సమస్తమైన, రాక్షసపుఙ్గవాః=రాక్షసశ్రేష్ఠులు, రక్తమ్=ఎఱ్ఱని, నివసనమ్=వస్త్రమును, గృహ్య=గ్రహించి, గోమయహ్రదే = పేడతో నిండిన గోతిలో, ప్రవిష్టాః=ప్రవేశించిరి.

తా. కుంభకర్ణాదిరాక్షసశ్రేష్ఠు లందరూ ఎఱ్ఱని వస్త్రములు ధరించి, పేడతో నిండిన గోతులలో మునిగిపోయిరి. 38

మూ. అపగచ్ఛత నశ్యధ్వం సీతామాప్నోతి రాఘవః । 39
ఘాతయేత్పరమామర్షీ యుష్మాన్ సార్ధం హి రాక్షసైః ॥

ప్ర. అ. అపగచ్ఛత = తొలగిపొండి. నశ్యధ్వమ్=నశించండి. రాఘవః = రాముడు, సీతామ్ = సీతను, ఆప్నోతి = పొందును. పరమామర్షీ = అధికమైన కోపము కలవాడై, రాక్షసైః సార్ధమ్ = రాక్షసులతో కూడ, యుష్మాన్ = మిమ్ములను, ఘాతయేత్=చంపించును.

తా. మీరు తొలగిపొండి; నశించండి. రాముడు సీతను పొందుట తథ్యము. అతడు తన భార్యను పీడించినా రనే కోపముతో, రాక్షసులతో పాటు మిమ్ములను కూడ చంపించివేయును. 39

మూ. ప్రియాం బహుమతాం భార్యాం వనవాసమనువ్రతామ్ ।
భర్త్సితాం తర్జితాం వాపి నానుమంస్యతి రాఘవః ॥

ప్ర. అ. రాఘవః = రాముడు, ప్రియామ్ = ప్రియురాలు, బహుమతామ్ = బహుమానపాత్రురాలు, వనవాసమ్ = వనవాసమును, అనువ్రతామ్ = అనుసరించి వ్రతము పాలించినదీ అయిన, భార్యామ్ = భార్యను, భర్త్సితామ్ = మర

బాధలు చూపి భయ పెట్టబడినను, తర్జితాం వాప్యథ=దూషించి బెదిరింపబడినను, నామమంస్యతి=అంగీకరించదు.

తా. సీత రామునకు అతిప్రియురాలు, బహుమానపాత్రురాలు అయిన భార్య. అతనిని అనుసరించి వచ్చి వనవాసవ్రతమును అవలంబించిన సాధ్వి. అట్టి భార్యను ఎవ రైన భయ పెట్టినా, దూషించినా రాముడు సహించడు. 40

మూ. తదలం క్రూరవాక్యైర్వః సాన్త్వమేవాభిధీయతామ్, 41
అభియాచామ వైదేహీమేతద్ధి మమ రోచతే.

ప్ర. అ. తత్=ఆ కారణమువలన. క్రూరవాక్యైః=క్రూరవాక్యములచేత, అలమ్=చాలును. సాన్త్వమేవ=మంచి మాటయే, అభిధీయతామ్=చెప్పబడుగాక. వైదేహీమ్=సీతను. అభియాచామ=బ్రతిమాలుకొందము. ఏతద్ధి=ఇదే, మే=నాకు, రోచతే=ఇష్ట మగుచున్నది.

తా. అందుచేత సీతతో పరుషవాక్యములు పలుకవద్దు. మంచి మాటలే చెప్పండి. సీతను బ్రతిమాలుకుందాము. నాకు ఇదే ఇష్టము. 41

మూ. యస్యామేవంవిధః స్వప్నో దుఃఖితాయాం ప్రదృశ్యతే,
సా దుఃఖైర్వివిధైర్ముక్తా ప్రియం ప్రాప్నోత్యనుత్తమమ్.

ప్ర. అ. యస్యామ్=ఎవతె, దుఃఖితాయామ్=దుఃఖితురాలై ఉండగా, ఏవంవిధః=ఈ విధ మైన, స్వప్నః=స్వప్నము, ప్రదృశ్యతే=చూడ బడునో, సా=ఆ స్త్రీ, వివిధైః=అనేకవిధము లైన, దుఃఖైః=దుఃఖములచేత, ముక్తా=విడువబడినదై, అనుత్తమమ్=అత్యుత్తమ మైన, ప్రియమ్=ప్రియమును, ప్రాప్నోతి=పొందును.

తా. ఎవ్వ రైన స్త్రీ కష్టాలలో ఉన్నప్పుడు ఈ విధ మైన స్వప్నము వచ్చునో, ఆమె సర్వదుఃఖములనుండి విముక్తురాలై, అత్యుత్తమ మైన ప్రియమును పొందును. 42

మూ. తర్జితామపి యాచధ్వం రాక్షస్యః కిం వివక్షయా, 43
రాఘవాద్ధి భయం ఘోరం రాక్షసానాముపస్థితమ్.

ప్ర. అ. రాక్షస్యః = రాక్షసస్త్రీలారా! భర్త్సితామపి = భయ పెట్టబడిన దైనను ఈమెను, యాచధ్వమ్ = ప్రార్థింపుడు. వివక్షయా = చెప్పవలె నను కోరికచే, కిమ్ = ఏమి ప్రయోజనము? రాక్షసానామ్ = రాక్షసులకు, రాఘవాత్ = రాముని వలన, ఘోరమ్ = ఘోర మైన, భయమ్ = భయము, ఉపస్థితమ్ = వచ్చిపడినది.

తా. రాక్షసస్త్రీలారా! ఇంకా ఏమేమో చెప్పి ప్రయోజనము లేదు. ఇంత వరకు ఈమెను భయపెట్టినాము. ఇపుడింక ఈమెను ప్రార్థించుకొనుట మంచిది. రాక్షసులకు రామునినుండి గొప్ప అపద వచ్చిపడినది. 43

మూ. ప్రణిపాతప్రసన్నా హి మైథిలీ జనకాత్మజా, 44
అలమేషా పరిత్రాతుం రాక్షస్యో మహతో భయాత్.

ప్ర. అ. రాక్షస్యః=రాక్షసస్త్రీలారా! జనకాత్మజా=జనకుని కుమార్తె యైన, ఏషా = ఈ, మైథిలీ = సీత, ప్రణిపాతప్రసన్నా = నమస్కారమాత్ర ప్రసన్నురాలై, మహతః=గొప్ప, భయాత్=భయమునుండి, పరిత్రాతుమ్= రక్షించుటకు, అలమ్=సమర్థురాలు.

తా. రాక్షసస్త్రీలారా! జనకాత్మజ యైన ఈ సీతను నమస్కరించి అనుగ్రహింపచేసుకొన్నచో ఈమె మనలను మహాభయమునుండి రక్షించ గలదు. 44

మూ. అపి చాస్యా విశాలాక్ష్యా న కించిదుపలక్షయే, 45
విరూపమపి చాఙ్గేషు సుసూక్ష్మమపి లక్షణమ్.

ప్ర. అ. అపిచ = మరియు, విశాలాక్ష్యాః = విశాలాక్షి యైన, అస్యాః= ఈమెయొక్క, అఙ్గేషు = అవయవములయందు, సుసూక్ష్మమపి = చాల సూక్ష్మ మైనను, విరూపమ్ = చెడ్డదైన, లక్షణమ్=లక్షణమును, కించిదపి= కొంచెము కూడ, న ఉపలక్షయే=చూడను.

తా. విశాలాక్షి యైన ఈ సీత అవయవములలో, అంతము లేని దుఃఖమును సూచించు చెడ్డ లక్షణము, అతిసూక్ష్మమైనది కూడ, ఏదీ, నాకు కన బడుట లేదు. 45

వి. "విరుద్ధం గుణసద్భావే సుసూక్ష్మమపి లక్షణమ్" అను ప్రాచ్యపాఠము బాగున్నది. "మంచిగుణములు ఉండుటచే విరుద్ధమైన అవలక్షణ మేదీ నాకు కనబడుట లేదు" అని దీని భావము. మొదట ఇచ్చిన పాఠములో రెండు అపి శబ్దా లుండడంచేత "విరూపమునూ, సుసూక్ష్మమైన సాముద్రిక లక్షణమును కూడ నేను చూచుట లేదు. అని వ్యాఖ్యాతలు వ్యాఖ్యానించినారు. ఒక 'అపి' శబ్దాన్ని 'కించిత్'తో కలిపి మేము మరొకవిధముగా వ్యాఖ్యానించినాము. 45

మూ. ఛాయావైగుణ్యమాత్రం తు శఙ్కే దుఃఖముపస్థితమ్,
అదుఃఖార్హామిమాం దేవీం వైహాయసముపస్థితామ్.

ప్ర. అ. ఛాయావైగుణ్యమాత్రం తు = కాంతియందు కొంత వైకల్యమును (లోపమును) మాత్రము, (అవలక్షయే = చూచుచున్నాను). వైహాయసమ్ = విమానమును, ఉపస్థితామ్ = చేరినది, (అనగా భోగము లనుభవించ తగినది అని భావము), అదుఃఖార్హామ్ = దుఃఖములకు తగని, ఇమామ్ = ఈ, దేవీమ్ = దేవిని, దుఃఖమ్ = దుఃఖము, ఉపస్థితమ్ = చేరినది అని, శఙ్కే = ఊహించుచున్నాను.

తా. ఈమె శరీరకాంతిలో మాత్రము కొంత లోపమును చూచుచున్నాను. అందుచేతనే విమానమును ఎక్కిన (భోగము లనుభవించవలసిన) ఈ దుఃఖము లనుభవించకూడని సీతకు దుఃఖము కలిగినదని తలచుచున్నాను.

వి. ఈ శ్లోకం ఏమీ సంతృప్తికరంగా లేదు. "అవయవాలలో ఏ లోపాలూ లేవు కాని శరీరకాంతిలో కొంత లోపం ఉండడంచేత ఈమెకు దుఃఖం వచ్చినది" అని చెప్పడంలో సీత శరీరకాంతిలో కొంత లోపం ఉన్నదని చెప్పినట్లు అయినది. "సీత ఎట్టి లోపములూ లేని అతిలోకసౌందర్యవతి" అని అడుగడుగునా వాల్మీకి చెప్పిన దానికి ఇది విరుద్ధము. ఆ సమయంలో సీత శరీరకాంతి తగ్గి ఉంటే, పది మాసాలు రావణగృహంలో అనుభవిస్తున్న కష్టాల వలన తగ్గి ఉండవచ్చును. అనగా కష్టాలవల్ల శరీరకాంతి తగ్గినది కాని శరీరకాంతిలోపంవల్ల కష్టాలు రాలేదు. అదే విధంగా— "వైహాయసముపస్థితామ్" అనే దానికి ఏదో చెప్పాలి కదా అని చెప్పిన భావంగా కనిపిస్తుంది. అందుచేత ఈ శ్లోకం స్థానంలో ప్రాచ్యపాఠంలో ఉన్న శ్లోకం బాగున్నది. అది ఇట్లున్నది—

"అయం ద్వైగుణ్యకృతాత్ శక్యే దుఃఖముపాగతా
అదుఃఖార్హామిమాం దేవీం న శక్తోయాతుమర్హతి."

"ఈమె కేవలము రెండు గుణాల ప్రభావంచేత (రజస్తమోగుణాల ప్రభావంచేత) ఈ దుఃఖమును పొందినదని అనుకొనుచున్నాను. దుఃఖములకు తగని ఈ దేవిని దుఃఖపెట్టకండి" అని దీని అర్థము. ఈమె శరీరమునందు గాని, విడివిడిగా అవయవాలయందు గాని ఏ దోషమూ లేకపోయినా మన కండ్లకు కనిపించని రజస్తమోగుణాల ప్రభావం ఏదో ఈమెకు దుఃఖం కలిగిస్తున్నది. ఆ గుణాలు రావణాదులలో ఉద్రిక్తములై సీతను బాధించవచ్చును కదా ! అని భావము 46

మూ. అర్థసిద్ధిం తు వైదేహ్యాః పశ్యామ్యహముపస్థితామ్, 47
రాక్షసేన్ద్రవినాశం చ విజయం రాఘవస్య చ.

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, వైదేహ్యాః = సీతయొక్క, అర్థసిద్ధిం తు = కార్యసిద్ధి నైతే, ఉపస్థితామ్ = సమీపించినదానినిగా, పశ్యామి = చూచుచున్నాను. రాక్షసేన్ద్రవినాశం చ = రావణుని వినాశనమును, రాఘవస్య = రామునియొక్క, విజయం చ = విజయమును కూడ, (దగ్గరనే ఉన్నట్లు చూచుచున్నాను).

భా. సీతకు కార్యసిద్ధి త్వరలోనే కలుగునట్లు కనుపించుచున్నది. రావణుని వినాశమూ, రాముని విజయమూ కూడా దగ్గరలోనే ఉన్నట్లు కనబడుచున్నది. 47

మూ. నిమిత్తభూతమేతత్తు శ్రోతుమస్యా మహత్ప్రియమ్, 48
దృశ్యతే చ స్ఫురచ్చక్షుః పద్మపత్రమివాయతమ్.

ప్ర. అ. అస్యాః = ఈమెయొక్క, మహత్ = గొప్పదైన, ప్రియమ్ = ప్రియమును, శ్రోతుమ్ = వినుటకు, నిమిత్తభూతమ్ = నిమిత్త మగుచు, స్ఫురత్ = అదురుచున్న, ఏతత్ = ఈ, పద్మపత్రమివ = తామర రేకు వలె, ఆయతమ్ = పొడవైన, చక్షుః = నేత్రము, దృశ్యతే = కనబడుచున్నది.

భా. ఈమె గొప్ప ప్రియవార్తను విననున్నది అను విషయమునకు సూచకముగా, పద్మపత్రము వలె ఆయత మైన ఈ నేత్రము (సీత ఎడమ కన్ను) అదురుచున్నది. 48

మూ. ఈషచ్చ హృషితో వాస్యాః దక్షిణాయా హ్యదక్షిణః,
అకస్మాదేవ వైదేహ్యాః బాహురేకః ప్రకమ్పతే.

ప్ర. అ. దక్షిణాయాః=సమర్థురాలైన (సాదుస్వభావముగల), అస్యాః= ఈ, వైదేహ్యాః = సీతయొక్క, అదక్షిణః = ఎడమదైన, ఏకః బాహుః = ఒక బాహువు, అకస్మాదేవ = అకస్మాత్తుగా, హృషితః = పొంగినదై, ఈషత్ = కొంచెము, ప్రకమ్పతే=వణకుచున్నది.

తా. సాదుస్వభావముగల ఈ సీత ఎడమ భుజము హటాత్తుగా పొంగినదై, కొంచెము అదరుచున్నది. 49

మూ. కరేణుహస్తప్రతిమః సవ్యశ్చోరురనుత్తమః, 50
వేపమానః సూచయతి రాఘవం పురతః స్థితమ్.

ప్ర. అ. కరేణుహస్తప్రతిమః = ఏనుగు తొండముతో సమానమూ, అనుత్తమః = శ్రేష్ఠమూ అయిన, సవ్యః = ఎడమ, ఊరుః = తొడ, వేపమానః= వణకుచు, రాఘవమ్ = రాముని, పురతః = ఎదటనే, స్థితమ్ = ఉన్నవానినిగా సూచయతి = సూచించుచున్నది

తా. ఏనుగు తొండముతో సమానమూ, శ్రేష్ఠమూ అయిన ఈ సీత ఎడమ తొడ అదరుచున్నది. రాముడు దగ్గరనే ఉన్నాడని ఇది సూచించుచున్నది. 50

మూ. పక్షీ చ శాఖానిలయం ప్రవిష్టః
పునః పునశ్చోత్తమసాన్త్వవాదీ,
సుస్వాగతాం వాచముదీరయానః
పునః పునశ్చోదయతీవ హృష్టః. 51

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
నవవింశః సర్గః.

ప్ర. అ. పక్షీ చ=పక్షికూడ, శాఖానిలయమ్=కొమ్మపై నున్న గూడును, ప్రవిష్టః=ప్రవేశించినదై, పునః పునశ్చ = మాటి మాటికి, ఉత్తమసాన్త్వవాదీ=

ఉత్తమ మైన ఉదాత్తమాటలను పలుకుచు, సుస్వాగతమ్ = మంచి స్వాగతమును చెప్పి, వాచమ్ = వాక్యము, ఉదీరయానః = చెప్పుచు, హృష్టః = సంతోషించినదై, పునః పునః = మాటి మాటికి, చోదయతీవ = ప్రేరేపించుచున్నట్లున్నది.

తా. ఒక పక్షి కొమ్మపై ఉన్న గూటిలో కూర్చుండి, మాటి మాటికి ఆదరింపుమాటలు పలుకుచు, చాలా ఉత్సాహముతో కూడినదై, స్వాగతవచనములు పలుకుచు, "రాముడు రానున్నాడు' అని సీతకు చెప్పుచున్న ట్లున్నది.

వి. శకుని (పక్షి) ధ్వనులను పట్టి రాబోవు శుభాశుభములను తెలుసుకొను పద్ధతి పూర్వము చాలా ప్రచారములో ఉండెడిది. మన మిప్పుడు అలాంటి సత్సం ప్రదాయా లన్నింటికీ దూర మైపోయినాము.

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో ఇరువదిఏడవ సర్గ సమాప్తము.

అథ అష్టావింశః సర్గః

[సీత విలపించుచు ప్రాణములు విడచుటకు ఉద్యమించుట]

మూ. సా రాక్షసేన్ద్రస్య వచో నిశమ్య
తద్రావణస్యాప్రియమప్రియార్తా,
సీతా వితత్రాస యథా వనాన్తే
సింహాభిపన్నా గజరాజకన్యా. 1

ప్ర. అ. సా సీతా = ఆ సీత, రాక్షసేన్ద్రస్య = రాక్షసరాజైన, రావణస్య = రావణునియొక్క, అప్రియమ్ = అప్రియమైన, తత్ = ఆ, వచః = వాక్యమును, నిశమ్య = విని, అప్రియార్తా = దుఃఖముచే పీడింపబడినదై, (ప్రియుడైన రాముడు లేక పోవుటచే ఆర్తురాలై,) వనాన్తే = వనమధ్యమునందు, సింహాభి పన్నా = సింహముచేత ఆక్రమింపబడిన, గజరాజకన్యా యథా = చిన్న ఆడ ఏనుగు వలె, వితత్రాస = భయపడెను.

తా. ఆ సీత రాక్షసరాజైన రావణుని అప్రియములైన మాటలు విని, దుఃఖముతో బాధపడుచు, (లేదా రాముడు లేకపోవుటచేత బాధపడుచు) వన మధ్యమునందు సింహముచేత ఆక్రమింపబడిన చిన్న ఆడ ఏనుగు వలె భయ పడెను. 1

మూ. సా రాక్షసీమధ్యగతా చ భీరు
ర్వాగ్భిర్భృశం రావణతర్జితా చ,
కాన్తారమధ్యే విజనే విసృష్టా
బాలేవ కన్యా విలలాప సీతా. 2

ప్ర. అ. రాక్షసీమధ్యగతా = రాక్షసస్త్రీల మధ్యను పొందినది, భీరుః = భయస్వభావము కలది, భృశమ్ = మిక్కిలి, వాగ్భిః = వాక్కులచేత, రావణ

తర్జితా చ = రాక్షసుని చేత భయపెట్టబడినదీ అయిన, సా = ఆ, సీతా = సీత, విజనే = జనులు లేని, కాన్తారమధ్యే = అడవి మధ్యయందు, విసృష్టా = విడువ బడిన, బాలా = బాల యైన, కన్యా ఇవ = కన్య వలె, విలలాప = విలపించెను.

తా. రాక్షసస్త్రీలమధ్య ఉన్న భయస్వభావము గల ఆ సీత రావణుడు కూడ మాటలతో అధికముగా భయపెట్టుటచేత, విజన మైన అటవీమధ్యములో ఒంటరిగా విడిచిపెట్టబడిన, బాల యైన కన్య వలె విలపించెను. 2

మూ. సత్యం బతేదం ప్రవదన్తి లోకే
నాకాలమృత్యుర్భవతీతి సన్తః,
యత్రాహమేవం పరిభర్త్స్యమానా
జీవామి దీనా క్షణమప్యపుణ్యా. 3

ప్ర. అ. లోకే = లోకమునందు, అకాలమృత్యుః = అకాలమునందు మృత్యువు, న భవతి = రాదు, ఇతి = అని, ఇదమ్ = ఈ మాటను, సత్యమ్ = నిజముగానే, సన్తః = సత్పురుషులు, ప్రవదన్తి = చెప్పుదురు. యత్ర = ఏ కారణమునందు (వలన), ఏవమ్ = ఇట్లు, పరిభర్త్స్యమానా = భయపెట్టబడు చున్న, అపుణ్యా = పుణ్యము లేని, అహమ్ = నేను, దీనా = దీనురాల నై, క్షణ మపి = క్షణకాల మైనను, జీవామి = జీవించుచున్నానో. బత = ఎంత కష్టము.

తా. పాపాత్మురాల నైన నేను ఈ విధముగ వీరందరూ భయపెట్టు చున్నా దీనురాలనై, క్షణముపా టైనను జీవించుచున్నాను అనగా, అకాలము నందు మరణము రాదు అని సత్పురుషులు లోకములో చెప్పు మాట సత్యమే! ఎంత కష్టము! 3

మూ. సుఖాద్విహీనం బహుదుఃఖపూర్ణ
మిదం తు నూనం హృదయం స్థిరం మే,
విదీర్యతే యన్న సహస్రధాద్య
వజ్రాహతం శృఙ్గమివాచలస్య. 4

ప్ర. అ. సుఖాత్ = సుఖమునుండి, విహీనమ్ = హీన మైనదీ, బహు దుఃఖపూర్ణమ్ = అధిక మైన దుఃఖముతో నిండినదీ అయిన, ఇదమ్ = ఈ,

మే = నాయొక్క, హృదయమ్ = హృదయము, నూనమ్ = నిశ్చయముగా, స్థిరమ్ = స్థిర మైనది, యత్ = ఏ కారణమువలన, వజ్రాహతమ్ = వజ్రముచేత కొట్టబడిన, అచలస్య = పర్వతముయొక్క, శృఙ్గమివ = శిఖరము వలె, సహస్రధా = వెయ్యి ముక్కలుగా, అద్య = ఇప్పుడు, న విశీర్యతే = బ్రద్దలగుట లేదు.

తా. ఎట్టి సుఖమూ లేక, అత్యధిక మైన దుఃఖముతో నిండిన ఈ నా హృదయము నిజముగా చాల గట్టిది. అందుచేతనే వజ్రముతో కొట్టబడిన పర్వత శిఖరము వలె ఇప్పుడు కూడా అది వెయ్యి ముక్కలుగా బ్రద్దలగుట లేదు. ౪

మూ. నైవాస్తి దోషో మమ నూనమత్ర
వధ్యాహమస్యాప్రియదర్శనస్య,
భావం న చాస్యాహమనుప్రదాతు
మలం ద్విజో మన్త్రమివాద్విజాయ. ౫

ప్ర. అ. అత్ర = ఈ విషయమునందు, మమ = నాయొక్క, దోషః = దోషము, నైవాస్తి = లేదు. అహమ్ = నేను, అప్రియదర్శనస్య = అప్రియ మైన దర్శనము గల, అస్య = ఈ రావణునకు, వధ్యా = వధ్యురాలను, అస్మి = అయితిని. అహమ్ = నేను, అస్య = వీనికి, భావమ్ = భావమును, ద్విజః = ద్విజుడు, అద్విజాయ = ద్విజుడు కానివానికి, మన్త్రమివ = మంత్రమును వలె, అనుప్రదాతుమ్ = ఇచ్చుటకు, న అలమ్ = సమర్థురాలను కాను.

తా. ఈ విషయములో నా దోష మేమీ లేకుండగానే చూచుటకు అప్రియు డైన ఈ రావణుడు నన్ను చంప నున్నాడు. ద్విజుడు ద్విజుడు కాని వానికి మంత్రమును ఏ విధముగా ఇవ్వజాలడో, నేను, అదే విధముగ వీనికి నా మనస్సును ఇవ్వజాలను.

వి. ప్రాచ్యపాఠములో ఈ శ్లోకం క్రింది విధంగా ఉన్నది.

"నూనం త్విదానీం మమ శేషమస్తి వధ్యాస్మి తస్యాప్రియదర్శనస్య
భావం న తస్యాహమనుప్రపద్యాం మహద్విజో బ్రహ్మ యథా న శ్వపేత్"

"నా హృదయము వెయ్యి ముక్కలు కావలసినది; కాలేదు, ఇంక మిగిలిన దేమనగా నే నీతనికి వధ్యురాల నైతిని. ద్విజుడు వేదమును ఏ విధముగా వరిత్య-

జీవించగలనో ఆతే చెప్పతూగ నే సీతని తాపమును అనుసరించగలను'' అని దీని భావము. 5

మూ. నూనం మమాఙ్గాన్యచిరాదనార్యః
శస్త్రైః శితైశ్ఛేత్స్యతి రాక్షసేన్ద్రః,
తస్మిన్ననాగచ్ఛతి లోకనాథే
గర్భస్థజన్తోరివ శల్యకృన్తః। 6

ప్ర. అ. లోకనాథే = లోకములకు ప్రభు వైన, తస్మిన్ = రాముడు, అనాగచ్ఛతి = రానివాడగుచుండగా, అనార్యః = చెడ్డవా డైన, రాక్షసేన్ద్రః = రాక్షసరాజు, శల్యకృన్తః = శల్యమును ఛేదించువాడు (శస్త్రచికిత్సకుడు), గర్భస్థ జన్తోరివ = గర్భములో ఉన్న జంతువుయొక్క అవయవములను వలె, మమ = నాయొక్క, అఙ్గాని = అవయవములను, నూనమ్ = తప్పక, శితైః = వాడి యైన, శస్త్రైః = శస్త్రములతో, ఛేత్స్యతి = ఛేదించగలడు.

తా. లోకములకు ప్రభు వైన రాముడు రాకున్నచో, చెడ్డవా డైన ఈ రావణుడు శస్త్రచికిత్సకుడు గర్భములో ఉన్న శిశువును ఛేదించినట్లు, నా అవయవములను వాడి యైన శస్త్రములతో తప్పక ఛేదించును. 6

మూ. దుఃఖం బతేదం మమ దుఃఖితాయా
మాసౌ చిరాయాధిగమిష్యతో ద్వౌ,
బద్ధస్య వధ్యస్య తథా నిశాన్తే
రాజాపరాధాదివ తస్కరస్య. 7

ప్ర. అ. రాజాపరాధాత్ = రాజు విషయమున జరిగిన అపరాధము వలన, బద్ధస్య = బంధింపబడినవాడూ, నిశాన్తే = రాత్రియొక్క అంతమునందు, వధ్యస్య = చంపదగిన వాడూ అయిన, తస్కరస్య ఇవ = దొంగకు వలె, దుఃఖితాయాః = దుఃఖించుచున్న, మమ = నాకు, ద్వౌ = రెండు, మాసౌ = మాసములు, చిరాయ = చాలకాలమునకు, అధిగమిష్యతః = గడవగలవు. ఇదమ్ = ఇది, దుఃఖమ్ = పెద్ద దుఃఖకారణము. బత = అయ్యో।

తా. రాజు విషయములో చేసిన అపరాధమునకు బద్ధు డై తెల్లవారు

కామరూపు చంపవలసి యున్న దొంగవలె దుఃఖితురాల నైన నాకు ఇచ్చిన రెండు మాసములు గడువు అంత్యముగా గడచును. అయ్యో! ఎంత కష్టము వచ్చి పడినది! 7

మూ. హా రామ హా లక్ష్మణ హా సుమిత్రే
హా రామమాతః సహ మే జనన్యా,
ఏషా విపద్యామ్యహమల్పభాగ్యా
మహార్ణవే నౌరివ మూఢవాతా. 8

ప్ర. అ. హా రామ = అయ్యో! రామా! హా లక్ష్మణ = అయ్యో! లక్ష్మణా! హా సుమిత్రే = అయ్యో సుమిత్రా! మే = నాయొక్క, జనన్యా సహ = తల్లితో కూడ, హా రామమాతః = అయ్యో! కౌసల్యా, అల్పభాగ్యా = అల్పమైన భాగ్యము గల, ఏషా = ఈ, అహమ్ = నేను, మహార్ణవే = మహాసముద్రమునందు, మూఢవాతా = నిలదిపోయిన గాలి గల, ('వాతమూఢా' అను ప్రాచ్యపాఠము బాగున్నది. "వాయువు చేత ఎటూ పోజాలని' అని అర్థము) నౌరివ = ఓడ వలె, విపద్యామి = నశించుచున్నాను.

తా. అయ్యో! రామా! అయ్యో! లక్ష్మణా! అయ్యో సుమిత్రా! అయ్యో కౌసల్యా! అయ్యో! నా తల్లీ! దుర్భాగ్యవంతురాల నైన నేను మహాసముద్రములో గాలిచేత ఎటు వెళ్లటకూ వీలు లేని ఓడ వలె, నశించుచున్నాను. 8

మూ. తరస్వినౌ ధారయతా మృగస్య
సత్త్వేన రూపం మనుజేన్ద్రపుత్రౌ,
నూనం విశస్తౌ మమ కారణాత్తౌ
సింహర్షభౌ ద్వావివ వైద్యుతేన. 9

ప్ర. అ. మృగస్య = మృగముయొక్క, రూపమ్ = రూపమును, ధారయతా = ధరించుచున్న, సత్త్వేన = ప్రాణిచేత, తరస్వినౌ = వేగవంతులైన, తౌ = ఆ, మనుజేన్ద్రపుత్రౌ = దశరథకుమారులు, వైద్యుతేన = మెరుపునకు సంబంధించిన పిడుగుచేత, ద్వౌ = రెండు, సింహర్షభౌ ఇవ = శ్రేష్ఠములైన సింహములు వలె, మమ కారణాత్ = నా కారణమువలన, నూనమ్ = నిశ్చయముగా, విశస్తౌ = చంపబడినారు.

తా. ఆ ప్రాణి ఎవరో మృగరూపమును ధరించి మహాబలశాలు లైన ఆ రామలక్ష్మణులను, పశుగ శ్రేష్ఠము లైన రెండు సింహములను చంపివేసి నట్లు, నా మూలమున చంపివేసినది. సందేహము లేదు. 9

మూ. నూనం స కాలో మృగరూపధారీ
మామల్పభాగ్యాం లులుభే తదానీమ్,
యత్రార్యపుత్రం విససర్జ మూఢా
రామానుజం లక్ష్మణపూర్వజం చ. 10

ప్ర. అ. నూనమ్ = నిజముగా, సః = ఆ, కాలః = కాలము, మృగరూపధారీ = మృగరూపమును ధరించినదై, తదానీమ్ = అప్పుడు, అల్పభాగ్యామ్ = అల్ప మైన భాగ్యము గల, మామ్ = నన్ను, లులుభే = లోభ పెట్టెను. యత్ర = ఏ సమయమునందు, మూఢా = మూఢురాల నై, రామానుజమ్ = లక్ష్మణుని, లక్ష్మణపూర్వజమ్ = లక్ష్మణుని అన్నగా రైన, ఆర్యపుత్రం చ = ఆర్య పుత్రుని విససర్జ = విడచితినో.

తా. నిజముగా ఆనాడు కాలపురుషుడు, మృగము రూపములో వచ్చి దురదృష్టవంతురాల నైన నన్ను లోభ పెట్టినాడు. అందుచేతనే, నేను, తెలివి తక్కువతనముచే ఆర్యపుత్రుని, లక్ష్మణుని కూడ దూరముగా పంపివేసితిని. 10

మూ. హా రామ సత్యవ్రత దీర్ఘబాహో
హా పూర్ణచన్ద్రప్రతిమానవక్త్ర,
హా జీవలోకస్య హితః ప్రియశ్చ
వధ్యాం న మాం వేత్సి హి రాక్షసానామ్. 11

ప్ర. అ. సత్యవ్రత = సత్యనియమవంతుడవూ, దీర్ఘబాహో = దీర్ఘ బాహువులు గలవాడవు అయిన, హా రామ = అయ్యో! రామా! హా! పూర్ణచన్ద్రప్రతిమానవక్త్ర = అయ్యో! పూర్ణచంద్రునితో సమాన మైన ముఖము గలవాడా! హా = అయ్యో! జీవలోకస్య = ప్రాణిలోకమునకు, హితః = హితుడవూ, ప్రియశ్చ = ప్రియుడవూ అయిన నీవు, మామ్ = నన్ను, రాక్షసానామ్ = రాక్షసులకు, వధ్యామ్ = వధ్యురాల నైన దానినిగా, న వేత్సి = ఎరుగవు కదా!

తా. సర్వప్రియుడవూ, దీర్ఘము లైన బాహువులు కలవాడవూ అయిన ఓ రామా! చంద్రుని వంటి ముఖము గలవాడా! అయ్యో! ప్రాణిలోకానికి హితము చేయువాడవు, ప్రియుడవూ అయిన నీకు, నేను రాక్షసుల చేతిలో చిక్కి వధ్యురాలనుగా ఉన్నా నని తెలియదు కదా! 11

మూ. అనన్యదైవత్వమియం క్షమా చ
భూమౌ చ శయ్యా నియమశ్చ ధర్మే,
పతివ్రతాత్వం విఫలం మమేదం
కృతం కృతఘ్నేష్వివ మానుషాణామ్. 12

ప్ర. అ. అనన్యదైవత్వమ్ = భర్త తప్ప మరి యొక దేవత లేకుండుట, ఇయమ్ = ఈ, క్షమా చ = ఓర్పు, భూమౌ = నేలపై, శయ్యా = శయనించుట, ధర్మే = ధర్మమునందు, నియమశ్చ = నియమము, పతివ్రతాత్వమ్ = పతివ్రతగా ఉండుట, మమ = నాయొక్క, ఇదమ్ = ఇది అంతా, కృతఘ్నేషు = కృతఘ్నుల విషయములో, మానుషాణామ్ = మనుష్యుల, కృతమివ = చేయబడిన ఉపకారాదికము వలె, విఫలమ్ = వ్యర్థమై పోయినది.

తా. మనుష్యులు కృతఘ్నులకు చేసిన ఉపకారము ఎట్లు వ్యర్థ మైపోవునో, అట్లే, నేను భర్తను తప్ప మరి ఏ దేవుని పూజించకుండుట, ఈ ఓర్పు, నేల మీద శయనించుట, ధర్మనియమము, పతివ్రతాత్వము— ఇవి అన్నీ వ్యర్థ మై పోయినవి. 12

మూ. మోఘో హి ధర్మశ్చరితో మయాయం
తథైకపత్నీత్వమిదం నిరర్థమ్,
యా త్వాం న పశ్యామి కృశా వివర్ణా
హీనా త్వయా సంగమనే నిరాశా. 13

ప్ర. అ. యా = ఏ నేను, త్వామ్ = నిన్ను, న పశ్యామి = చూచుట లేదో, త్వయా = నీతో, హీనా = హీనురాలనై, సంగమనే = నీ సంగమునందు, నిరాశా = ఆశ లేనిదాననై, కృశా = కృశించి, వివర్ణా = చెడిన రంగు గలదాననై ఉన్నానో, మయా = అట్టి నా చేత, చరితః = ఆచరింపబడిన, అయమ్ = ఈ,

ధర్మః = ధర్మము మోఘః హి = వ్యర్థము కదా. తదా = అట్లే, ఇదమ్ = ఈ, ఏకపత్నీత్వమ్ = పతివ్రతాత్వము కూడ, నిరర్థమ్ = వ్యర్థ మైపోయినది.

తా. నీవు దూరమై, నిన్ను చూడజాలక, నిన్ను కలుసుకొందు ననే ఆశ కూడ లేక, దిక్కు, సౌందర్యము చెడి ఉన్న నేను చేసిన ఈ ధర్మమంతా వ్యర్థ మైనది. ఈ పతివ్రతాత్వము కూడ నిష్ప్రయోజనము. 13

మూ. పితుర్నిదేశం నియమేన కృత్వా
వనాన్నివృత్తశ్చరితవ్రతశ్చ,
స్త్రీభిస్తు మన్యే విపులేక్షణాభి
స్త్వం రంస్యసే వీతభయః కృతార్థః. 14

ప్ర. అ. త్వమ్ = నీవు, పితుః = తండ్రియొక్క, నిదేశమ్ = ఆజ్ఞను, నియమేన = నియమముతో, కృత్వా = చేసి, చరితవ్రతశ్చ = ఆచరింపబడిన సత్యపాలనవ్రతము కలవాడవై, వనాత్ = వనమునుండి, నివృత్తః = మరలినవాడవై, వీతభయః = పోయిన భయము కలవాడవై, కృతార్థః = కృతార్థుడవై, విపులేక్షణాభిః = విశాలము లైన నేత్రములు గల, స్త్రీభిః = స్త్రీలతో, రంస్యసే = క్రీడింపగలవు అని, మన్యే = తలచెదను.

తా. నీవు తండ్రి ఆజ్ఞను నియమపూర్వకముగా పాలించి, సత్యవ్రతమును ఆచరించి, వనమునుండి అయోధ్యకు తిరిగి వెళ్ళినవాడవై, కృతార్థుడవై, ఎట్టి భయములు లేక, విశాలము లైన నేత్రములు గల స్త్రీలతో విహరింపగలవని అనుకొనుచున్నాను. 14

మూ. అహం తు రామ త్వయి జాతకామా
చిరం వినాశాయ నిబద్ధభావా,
మోఘం చరిత్వాథ తపో వ్రతం చ
త్యక్ష్యామి ధిగ్జీవితమల్పభాగ్యా. 15

ప్ర. అ. రామ = ఓ రామా! త్వయి = నీయందు, జాతకామా = పుట్టిన కోరిక గల, అహం తు = నేనైతే, వినాశాయ = నాశనముకొరకే, చిరమ్ = చిరకాలము, నిబద్ధభావా = నీపై నిలుపబడిన మనస్సు కలదాననై, తపః = తప

స్వామి, వ్రతం చ = వ్రతమును, మోఘమ్ = వ్యర్థముగా, చరిత్వా = ఆచరించి, జీవితమ్ = జీవితమును, త్యక్ష్యామి = విడువగలను. అల్పభాగ్యామ్ = అల్పమైన భాగ్యము గల నన్ను గూర్చి, ధిక్ = నింద అగుగాక.

మూ. సా జీవితం క్షిప్రమహం త్యజేయం
విషేణ శస్త్రేణ శితేన వాపి,
విషస్య దాతా న హి మేఽస్తి కశ్చి
చ్ఛస్త్రస్య వా వేశ్మని రాక్షసస్య. 16

ప్ర. అ. సా అహమ్ = అట్టి నేను, క్షిప్రమ్ = శీఘ్రముగా, జీవితమ్ = జీవితమును, విషేణ = విషముచేత గాని, శితేన = వాడి యైన, శస్త్రేణ వాపి = ఆయుధముచేత గాని, త్యజేయమ్ = విడచెదను. రాక్షసస్య = రాక్షసునియొక్క, వేశ్మని = గృహమునందు, మే = నాకు. విషస్య = విషముయొక్క (ను) గాని, శస్త్రస్య వా = ఆయుధముయొక్క (ను) గాని, దాతా = ఇచ్చువాడు, కశ్చిత్ = ఒక్కడూ, నాస్తి = లేడు.

భా. అట్టి నేను విషముచేత గాని, శస్త్రముచేత గాని శీఘ్రముగా నా జీవితమును విడచెదను. రాక్షసుని ఇంటిలో నాకు విషముగాని శస్త్రము గాని ఎవ్వరూ ఇవ్వరు గదా! 18

మూ. ఇతీవ దేవీ బహుధా విలప్య
సర్వాత్మనా రామమనుస్మరన్తీ,
ప్రవేపమానా పరిశుష్కవక్త్రా
నగోత్తమం పుష్పితమాససాద.

ప్ర. అ. దేవీ = సీత, ఇతీవ = ఇట్లు, బహుధా = అనేకవిధములుగా, విలప్య = విలపించి, సర్వాత్మనా = అన్ని విధములా, రామమ్ = రాముని, అనుస్మరన్తీ = స్మరించుచున్నదై, ప్రవేపమానా = వణికిపోవుచు, పరిశుష్కవక్త్రా = ఎండిన ముఖము గలదై, పుష్పితమ్ = పుష్పించిన, నగోత్తమమ్ = శ్రేష్ఠమైన వృక్షమును, ఆససాద = సమీపించెను.

భా. సీత ఇట్లు అనేకవిధములుగా విలపించి, సర్వవిధాల రాముని

స్మరించుచు, వణికిపోవుచున్నదై, ఎండిపోయిన ముఖముతో పుష్పించిన ఆ ఉత్తమవృక్షము దగ్గరకు వెళ్ళెను. 17

మూ. శోకాభితప్తా బహుధా విచిన్త్య
సీతాథ వేణ్యుద్గ్రథనం గృహీత్వా,
ఉద్బధ్య వేణ్యుద్గ్రథనేన శీఘ్ర
మహం గమిష్యామి యమస్య మూలమ్. 18

ప్ర. అ. శోకాభితప్తా = శోకముచే తపింపచేయబడిన, సీతా = సీత, బహుధా = అనేకవిధములుగా, విచిన్త్య = ఆలోచించి, అథ = అటు పిమ్మట, వేణ్యుద్గ్రథనమ్ = జడ అను ఉరిత్రాడును, గృహీత్వా = గ్రహించి, అహమ్ = నేను, వేణ్యుద్గ్రథనేన = జడ అను ఉరిత్రాడుతో, ఉద్బధ్య = ఉరివేసికొని, శీఘ్రమ్ = శీఘ్రముగా, యమస్య = యమునియొక్క మూలమ్ = సమీపమును, గమిష్యామి = వెళ్ళెదను (అని నిర్ణయించుకొనెను).

ఆ శోకముతో బాధపడుచున్న సీత ఇట్లు అనేకవిధముల ఆలోచించి ఉరిత్రాడు వలె ఉన్న జడను చేతితో పట్టుకొని, ఇట్లు నిర్ణయించెను. "నేను జడను ఉరిపోసికొని, శీఘ్రముగా యమలోకమునకు వెళ్ళెదను." 18

మూ. ఉపస్థితా సా మృదుసర్వగాత్రీ
శాఖాం గృహీత్వాథ నగస్య తస్య,
తస్యాస్తు రామం ప్రవిచిన్తయన్త్యా
రామానుజం స్వం చ కులం శుభాఙ్గ్యాః. 19

శోకానిమిత్తాని తథా బహూని
ధైర్యార్జితాని ప్రవరాణి లోకే,
ప్రాదుర్నిమిత్తాని తదా బభూవుః
పురాపి సిద్ధాన్యుపలక్షితాని. 20

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
అష్టావింశః సర్గః.

ప్ర. అ. అథ=అటు పిమ్మట, మృదుసర్వాఙ్గీ=మృదు వైన సకలావయవములు గల, సా=ఆ సీత, తస్య=ఆ, నగస్య=వృక్షముయొక్క, శాఖామ్=కొమ్మను, గృహీత్వా=గ్రహించి, ఉపస్థితా=నిలిచినది. రామమ్=రాముని, లక్ష్మణమ్=లక్ష్మణుని, స్వం కులం చ=తన కులమును గూర్చి, ప్రవిచిన్తయన్త్యాః=ఆలోచించుచున్న, శుభాఙ్గ్యాః=శుభకర మైన అవయవములు గల, తస్యాః తు=ఆమెకు, తదా=అప్పుడు, శోకానిమిత్తాని=శోకమునకు నిమిత్తము కానివి, ధైర్యార్జితాని=సంపాదింపబడిన ధైర్యము గలవి, లోకే=లోకమునందు, ప్రవరాణి=శ్రేష్ఠ మైనవి, తథా=మరియు, పురాపి=పూర్వము కూడ, సిద్ధాని=సఫలము లైనవిగా, ఉపలక్షితాని=చూడబడిన, బహూని=అనేకము లైన, నిమిత్తాని=శకునములు, ప్రాదుర్బభూవుః=ఆవిర్భవించెను.

తా. మృదు వైన సకలావయవములు గల ఆ సీత ఆ వృక్షశాఖను గ్రహించి నిలచెను. రాముని, లక్ష్మణుని, తన కులమును గూర్చి ఆలోచించు చున్న, శుభ మైన అవయవములు గల ఆ సీతకు ధైర్యమును కలిగించు అనేకము లైన శుభశకునములు కనబడెను. శోకమును తొలగించేవి, అత్యుత్తమము లుగా లోకములో ప్రసిద్ధము లైనవి అయిన ఆ శకునములు పూర్వము కూడ అనేక పర్యాయములు కనబడి సఫలము లయ్యెను.

వి. రావణుడు సీతను అపహరించి లంకలో ప్రవేశపెట్టినది మొదలు ప్రతి దినము అతడు, రాక్షసస్త్రీలు ఆమెను పరుషవాక్యములతో భయపెట్టుచునే ఉండి ఉందు రని మనము ఊహించుకొనవచ్చును. ఈ విధముగా పది మాసములనుండి బాధపడుచున్న సీత ఆనాడే, హనుమంతుడు అక్కడకు చేరిన దినమునందే, ఉరిపోసికొని ఆత్మహత్య చేసికొనవలె నని అనుకొన్న దనుట సమంజసముగా లేదు. అంతే కాకుండా సీత వంటి మహాధర్మాత్మురాలు ఆత్మహత్య వంటి పాపకార్యమునకు ఒడికట్టు ననుట ఆమె చరిత్రకే కళంకము. ప్రాచ్యప్రతిలో ఈ ఆత్మహత్యాప్రయత్నప్రస్తావము కాని, చివరకి "నా కెవ్వ రైనా విషము గాని, శస్త్రము గాని ఇచ్చిన బాగుండెడిది" అని ఆమె అనుకొన్న మాటలు కాని లేవు. 19, 20

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు సుందరకాండలో ఇరువది ఎనిమిదవ సర్గ సమాప్తము.

అథ ఏకోనత్రింశః సర్గః

[సీతకు కొన్ని శుభశకునములు కనబడుట]

మూ. తథాగతాం తాం వ్యథితామనిన్దితాం
వ్యపేతహర్షాం పరిదీనమానసామ్,
శుభాం నిమిత్తాని శుభాని భేజిరే
నరం శ్రియా జుష్ట మివోపజీవినః. 1

ప్ర. అ. తథాగతామ్ = అట్టి పరిస్థితులలో ఉన్నది, వ్యథితామ్ = వ్యథ చెందినది, అనిన్దితామ్ = నిందింపలదగనిది, వ్యపేతహర్షామ్ = తొలగిన ఆనందము కలది, పరిదీనమానసామ్ = దీన మైన మనస్సు కలది, శుభామ్ = మంగళప్రదురాలు అయిన, తామ్ = ఆమెను, శ్రియా = ఐశ్వర్యముచే, జుష్టమ్ = పొందబడిన, నరమ్ = నరుని, ఉపజీవినః ఇవ = అతనిపై ఆధారపడి జీవించు భృత్యులు వలె, శుభాని = శుభము లైన, నిమిత్తాని = శకునములు, భేజిరే = సేవించినవి.

తా. వ్యథ చెంది, సంతోషము లేక దీన మైన మనస్సులో ఉన్న దోష రహితురాలైన, మంగళప్రదురా లైన ఆ సీతను, ఐశ్వర్యము లభించిన మను ష్యుని భృత్యు లందరూ వచ్చి చేరినట్లు, శుభశకునములు వచ్చి చేరినవి. (సీతకు శుభశకునములు కనబడినవి.) 1

మూ. తస్యాః శుభం వామమరాళపక్ష్మ
రాజీవృతం కృష్ణవిశాలశుక్లమ్,
ప్రాస్పన్దతైకం నయనం సుకేశ్యా
మీనాహతం పద్మమివాభితామ్రమ్. 2

ప్ర. అ. సుకేశ్యాః = అంద మైన కేశపాశము గల, తస్యాః = ఆమె యొక్క, శుభమ్ = మంగళకర మైనది, అరాళపక్ష్మరాజీవృతమ్ = వంకర యైన

రెప్పల వెంట్రుకల పంక్తి కలదీ, కృష్ణవిశాలశుక్లమ్ = నల్లగాను, విశాలముగాను తెల్లగాను ఉన్నదీ అయిన, వామం నయనమ్=ఎడమ నేత్రము, మీనాహతమ్= మీనముచేత కొట్టబడిన, అభితామ్రమ్=ఎఱ్ఱనైన, ఏకమ్=ఒక, పద్మమివ= పద్మము వలె, ప్రాస్పన్దత=అదిరెను.

తా. అందమైన కేశములు గల ఆ సీత వామనయనము వంకరగా ఉన్న రెప్పల వెంట్రుకల పంక్తితో, శుభకర మై, విశాలముగాను, నల్లగాను తెల్లగాను ఉండెను. ఆ వామనయనము, మీనము తాకిడికి ఎఱ్ఱని పద్మ మొకటి కదలినట్లు అదరెను. 2

మూ. భుజశ్చ చార్వఞ్చితపీనవృత్తః
పరార్ధ్యకాలాగురుచన్దనార్హః,
అనుత్తమేనాధ్యుషితః ప్రియేణ
చిరేణ వామః సమవేపతాశు. 3

ప్ర. అ. చార్వఞ్చితపీనవృత్తః = అందమైనది, ఉత్తమము, బలిసినది, వర్తులమూ అయినది, పరార్ధ్యకాలాగురుచన్దనార్హః = శ్రేష్ఠమైన కాలాగురుకు చందనమునకు తగినది, అనుత్తమేన = మిక్కిలి ఉత్తము డైన, ప్రియేణ = ప్రియునిచేత, చిరేణ = చిరకాలము, అధ్యుషితః = అధిష్ఠింపబడినదీ అయిన, వామః భుజశ్చ = ఎడమ భుజము కూడ, ఆశు = శీఘ్రముగా, సమవేపత = అదరెను.

తా. సీతాదేవి ఎడమభుజము చక్కగా, చూచుటకు ముచ్చట గొల్పుచు బలిసి, వృత్తముగా (గుండ్రముగా) ఉండెను. అది శ్రేష్ఠమైన అగురువు, చందనము పూసికొనుటకు తగినది. చాలకాలము ఆ భుజమును తలగడగా చేసికొని అత్యుత్తమ పురుషు డైన రాముడు శయనించుచుండెడివాడు. అట్టి భుజముకూడ వెంటనే అదరెను. 3

మూ. గజేన్ద్రహస్తప్రతిమశ్చ పీన
స్తయోర్ద్వయోః సంహతయోః సుజాతః,
ప్రస్పన్దమానః పునరూరురస్యాః
రామం పురస్తాత్ స్థితమాచచక్షే. 4

ప్ర. అ. సంహతయోః = దగ్గరగా కలిసి ఉన్న, తయోః ద్వయోః = ఆ రెండు తొడలలో, గజేన్ద్రహస్తప్రతిమః = ఏనుగు తొండముతో సమానమూ, పీనః = బలిసినదీ, సుజాతః = సుందరమూ అయిన, అస్యాః ఊరుః = ఈమె యొక్క (ఎడమ) తొడ, ప్రస్పన్దమానః = అదురుచు, రామమ్ = రాముని, పురస్తాత్ = ఎదుటనే, స్థితమ్ = ఉన్నవానినిగా, ఆచచక్షే = చెప్పెను.

తా. దగ్గరగా కలసి ఉన్న ఆమె రెండు తొడలలో ఒక ఎడమ తొడ అదురుచు రాముడు ఎదుటనే ఉన్నాడని ఆమెకు చెప్పెను. సుందరమైన ఆ తొడ ఏనుగు తొండము వలె బలిసి ఉండెను.

వి. రెండు తొడలలో ఒకటి ఈ విధముగా ఉన్నది అని విశేషణములు వేయుటచే రెండవది మరొక విధముగా ఉన్నట్లు తోచును. అందుచేత ప్రాచ్య పాఠము బాగున్నది.

"గజేన్ద్రహస్తప్రతిమశ్చ పీనః పీతోరురేకః సుశుభః సుజాతః,
ప్రస్పన్దమానః కనకావదాతో రామం పురస్తాత్ స్థితమాచచక్షే."

అని ఆ పాఠము. "కనకావదాతః = బంగారము వలె పరిశుద్ధమూ, సుశుభః = చాల శుభకరమూ అయిన, ఏకః = ఒక, పీతోరుః = పచ్చని తొడ.......అని అర్థము. 4

మూ. శుభం పునర్హేమసమానవర్ణ
మీషద్రజోధ్వస్తమివామలాక్ష్యాః,
వాసః స్థితాయాః శిఖరాగ్రదన్త్యాః
కించిత్ పరిస్రంసత చారుగాత్ర్యాః, 5

ప్ర. అ. పునః = మరియు, అమలాక్ష్యాః = నిర్మలము లైన నేత్రములు గలదీ, శిఖరాగ్రదన్త్యాః = మొనలు అగ్రమునందు గల దంతములు గలదీ, చారుగాత్ర్యాః = అందమైన శరీరము గలదీ, స్థితాయాః = నిలచి ఉన్నదీ అయిన సీతయొక్క, శుభమ్ = మంగళప్రదమైనదీ, హేమసమానవర్ణమ్ = బంగారముతో సమానమైన వర్ణము గలదీ, ఈషత్ = కొంచెము, రజోధ్వస్తమివ = పరాగముచేత మలినముగా ఉన్నట్లున్నదీ, వాసః = వస్త్రము, కించిత్ = కొంచెము, పరిస్రంసత = జారెను.

తా. నిర్మలము లైన నేత్రములు, కొనలు తేలిన దంతములు, అంద మైన శరీరమూ గల ఆ సీత నిలిచి ఉండగా, మంగళప్రదమూ, బంగారముతో సమాన మైన రంగు గలదీ, పరాగము కప్పివేయుటచే కొంచెము కాంతి విహీన మూగా ఉన్నదీ అయిన వస్త్రము, కొంచెము జారెను. 5

మూ. ఏతైర్నిమిత్తై రపరైశ్చ సుభ్రూః
సంచోదితా ప్రాగపి సాధు సిద్ధైః,
వాతాతపక్లాన్తమివ ప్రణష్టం
వర్షేణ బీజం ప్రతిసంజహర్ష. 6

ప్ర. అ. ప్రాగపి = పూర్వము కూడ, సాధు = బాగుగా, సిద్ధైః = సఫలము లైన, ఏతైః = ఈ, నిమిత్తైః = నిమిత్తములచేతను, అపరైశ్చ = మరి కొన్ని ఇతర నిమిత్తములచేతను, సంచోదితా = బోధింపబడిన, సుభ్రూః = అంద మైన కనుబొమ్మలు గల సీత, వాతాతపక్లాన్తమ్ = గాలిచేతా, ఎండచేతా వాడిపోయిన, ప్రణష్టమ్ = కనబడకుండా పోయిన, బీజమ్ = బీజము, వర్షేణ ఇవ = వర్షముచేత వలె, ప్రతిసంజహర్ష = సంతోషించెను.

తా. పూర్వము కూడ అనేక పర్యాయములు సత్ఫలమును ఇచ్చిన ఈ శకునములు, మరి కొన్ని ఇతర శకునములు శుభము రానున్న దని సూచించుటచే, మంచి కనుబొమ్మలు గల సీత, గాలికీ ఎండకూ ఎండిపోయి, కనబడకుండా పోయిన విత్తనము వర్షము కురియగానే మొలకెత్తి నట్లు ఆనందించెను.

మూ. తస్యాః పునర్బింబఫలాధరోష్ఠం
స్వక్షిభ్రుకేశాన్తమరాళపక్ష్మ,
వక్త్రం బభాసే సితశుక్లదంష్ట్రం
రాహోర్ముఖాచ్చన్ద్ర ఇవ ప్రముక్తః. 7

ప్ర. అ. ("సితశుక్లదంష్ట్రమ్" అను పాఠము కంటె 'సితచారుదన్తమ్' అను (ప్రాచ్యపాఠము బాగున్నది) పునః = మరియు, తస్యాః = ఆమెయొక్క, బింబఫలాధరోష్ఠమ్ = దొండపండు వంటి అధరోష్ఠము కలదీ, స్వక్షిభ్రుకేశాన్తమ్ = అంద మైన నేత్రములూ, కనుబొమ్మలూ కలదీ, అరాళపక్ష్మ = వక్ర మైన రెప్పలు కలదీ, సితచారుదన్తమ్ = తెల్లని అంద మైన దంతములు కలదీ,

అయిన, వక్త్రమ్ = ముఖము, రాహోః = రాహువుయొక్క, ముఖాత్ = ముఖము నుండి, ప్రముక్తః = విడువబడిన, చన్ద్రః ఇవ = చంద్రుడు వలె, బభాసే = ప్రకాశించెను.

తా. దొండపండు వంటి అధరోష్ఠమూ, అందమైన నేత్రములు, కనుబొమ్మలు కేశాంతములూ, వంకర యైన రెప్పలూ, తెల్లని అందమైన దంతములూ గల ఆమె ముఖము రాహుముఖమునుండి బైటకు వచ్చిన చంద్రబింబము వలె ప్రకాశించెను. 7

మూ. సా వీతశోకా వ్యపనీతతన్ద్రీ
శాన్తజ్వరా హర్షవిబుద్ధసత్త్వా,
అశోభతార్యా వదనేన శుక్లే
శీతాంశునా రాత్రిరివోదితేన. 8

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
ఏకోనత్రింశః సర్గః.

ప్ర. అ. ఆర్యా = పూజ్యురాలైన, సా = ఆ సీత, వీతశోకా = తొలంగి పోయిన శోకము గలదై, వ్యపనీతతన్ద్రీ = తొలంగింపబడిన అలసత్వము గలదై, శాన్తజ్వరా = శాంతించిన మనస్తాపము కలదై, హర్షవిబుద్ధసత్త్వా = సంతోషముతో వికసించిన మనస్సు కలదై, వదనేన = ముఖము చేత, శుక్లే = శుక్ల పక్షమునందు, ఉదితేన = ఉదయించిన, శీతాంశునా = చంద్రునిచేత, రాత్రిరివ = రాత్రి వలె, అశోభత = ప్రకాశించెను.

తా. పూజ్యురాలైన ఆ సీత శోకము తొలగెను. అలసత్వము పోయెను. మానసికసంతాపము శాంతించెను. సంతోషముతో మనస్సు వికసించెను. అప్పు డామె తేజోవంత మైన ముఖముతో, శుక్లపక్షమునందు ఉదయించిన చన్ద్రునితో రాత్రి ప్రకాశించు నట్లు ప్రకాశించెను. 8

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో ఇరువదితొమ్మిదవ సర్గ సమాప్తము.

అథ త్రింశః సర్గః

[సీతతో ఎట్లు సంభాషణము చేయవలెనా అని హనుమంతుడు ఆలోచించుట.]

మూ. హనుమానపి విక్రాన్తః సర్వం శుశ్రావ తత్త్వతః,
సీతాయాస్త్రిజటాయాశ్చ రాక్షసీనాం చ తర్జనమ్. 1

ప్ర. అ. విక్రాన్తః = పరాక్రమవంతు డైన, హనుమానపి = హనుమంతుడు కూడా, సీతాయాశ్చ = సీతయొక్కయు, త్రిజటాయాశ్చ = త్రిజటయొక్కయు, సర్వమ్ = వాక్యము నంతయూ, రాక్షసీనామ్ = రాక్షసస్త్రీలయొక్క, తర్జనమ్ = భయ పెట్టుటను, తత్త్వతః = యథార్థముగా, శుశ్రావ = వినెను.

తా. పరాక్రమశాలి యైన హనుమంతుడు కూడా, సీత మాటలను, త్రిజట స్వప్నవృత్తాంతమును, రాక్షసస్త్రీలు భయపెట్టుచు పలికిన మాటలను, సర్వమును, యథాతథముగ వినెను. 1

మూ. అవేక్షమాణస్తాం దేవీం దేవతామివ నన్దనే,
తతో బహువిధాం చిన్తాం చిన్తయామాస వానరః. 2

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, వానరః = హనుమంతుడు, నన్దనే = నందనవనమునందు, దేవతామివ = దేవతను వలె, తాం దేవీమ్ = ఆ సీతాదేవిని, అవేక్షమాణః = చూచుచు, బహువిధామ్ = అనేకవిధము లైన, చిన్తామ్ = ఆలోచ నను, చిన్తయామాస = ఆలోచించెను.

తా. పిమ్మట ఆ హనుమంతుడు, నందనవనములో ఉన్న దేవతాస్త్రీ వలె ఉన్న ఆ సీతాదేవిని చూచుచు, అనేకవిధములు ఆలోచించెను. 2

మూ. యాం కపీనాం సహస్రాణి సుబహూన్యయుతాని చ,
దిక్షు సర్వాసు మార్గన్తే సేయమాసాదితా మయా. 3

ప్ర. అ. కపీనామ్ = వానరులయొక్క, సుబహూని = అనేకము లైన, సహస్రాణి=సహస్రములు, అయుతాని చ=అయుతములు. సర్వాసు = సమస్త మైన, దిక్షు=దిక్కులందు, యామ్=ఏ సీతను, మార్గన్తే = వెదకుచున్నవో, సా ఇయమ్=అట్టి ఈ సీత, మయా=నాచేత, ఆసాదితా=పొందబడినది.

తా. ఎన్నో వేలకొలది, అయుతముల కొలది (పదివేలు అయుతము) వానరులు సకలదిక్కులందు ఏ సీతకై వెదకుచున్నారో ఆమెను నేను చూడగలిగి నాను. 3

మూ. చారేణ తు సుయుక్తేన శత్రోః శక్తిమవేక్షతా,
గూఢేన చరతా తావదవేక్షితమిదం మయా. 4

ప్ర. అ. ("శత్రోః శక్తివ్యపేక్షయా" అను ప్రాచ్యపాఠము బాగున్నది.) సుయుక్తేన=బాగ జాగరూకతగా ఉన్నవాడనూ, శత్రోః=శత్రువుయొక్క, శక్తివ్యపే క్షయా=శక్తియొక్క దృష్టిచేత, గూఢేన=గూఢుడ నై, చరతా = సంచరించు చున్నవాడనూ, చారేణ=గూఢచారిని అయిన, మయా=నాచేత, ఇదమ్ = ఇది, అవేక్షితం తావత్=చూడబడినది.

తా. నేను శత్రుబలమును దృష్టిలో నుంచుకొని అతిజాగరూకతతో, గూఢ ముగా, గూఢచారి వలె సంచరించుచు ఈ విషయము లన్నీ తెలుసుకొన్నాను. 4

మూ. రాక్షసానాం విశేషశ్చ పురీ చేయమవేక్షితా,
రాక్షసాధిపతేరస్య ప్రభావో రావణస్య చ. 5

ప్ర. అ. రాక్షసానామ్=రాక్షసులయొక్క, విశేషశ్చ=విశేషము (చూడ బడినది). ఇయమ్=ఈ, పురీ చ=పట్టణము, అవేక్షితా=చూడబడినది, అస్య= ఈ, రాక్షసాధిపతేః=రాక్షసరా జైన, రావణస్య = రావణునియొక్క, ప్రభా వశ్చ =ప్రభావము కూడా, చూడబడినది.

తా. రాక్షసుల విశేషమును, ఈ పురమును, రాక్షసాధిపతి యైన రావణుని ప్రభావమును చూచినాను. 5

మూ. యుక్తం తస్యాప్రమేయస్య సర్వసత్త్వదయావతః,
సమాశ్వాసయితుం భార్యాం పతిదర్శనకాఙ్క్షిణీమ్. 6

ప్ర. అ. సర్వసత్త్వదయావతః = సకలప్రాణులందు దయ గలవాడు, అప్రమేయస్య = ఊహింప శక్యము కాని ప్రభావము కలవాడూ అయిన, తస్య = ఆ రాముని యొక్క, పతిదర్శనకాంక్షిణీమ్ = భర్తయొక్క దర్శనమును కోరుచున్న, భార్యామ్ = భార్య యైన సీతను, సమాశ్వాసయితుమ్ = ఊరడింపచేయుటకు, యుక్తమ్ = యుక్తము.

తా. సకలప్రాణులందు దయ గల, ఊహింప శక్యము కాని ప్రభావము గల రాముని భార్య పతిదర్శనమునకై తల్లడిల్లుచున్నది. ఈమెను ఓదార్చుట యుక్తము. 6

మూ. అహమాశ్వాసయామ్యేనాం పూర్ణచన్ద్రనిభాననామ్,
అదృష్టదుఃఖాం దుఃఖార్తాం దుఃఖస్యాన్తమగచ్ఛతీమ్. 7

ప్ర. అ. పూర్ణచన్ద్రనిభాననామ్ = పూర్ణచంద్రునితో సమాన మైన ముఖము కలదీ, అదృష్టదుఃఖామ్ = చూడబడని దుఃఖము కలదీ, దుఃఖార్తామ్ = దుఃఖముచేత పీడింపబడినదీ, దుఃఖస్య = దుఃఖముయొక్క, అన్తమ్ = అంతమును, అగచ్ఛతీమ్ = పొందనిదీ అయిన, ఏనామ్ = ఈమెను, అహమ్ = నేను, ఆశ్వాసయామి = ఓదార్చెదను.

తా. పూర్ణచంద్రుని వంటి ముఖము గల ఈ సీత పూర్వ మెన్నడు ఇట్టి దుఃఖము లనుభవించలేదు. ఇప్పుడు దుఃఖార్తురా లై ఈ దుఃఖమునకు అంతము చూడజాలకున్నది. అట్టి ఈమెను ఓదార్చెదను. 7

మూ. యద్యప్యహమిమాం దేవీం శోకోపహతచేతనామ్,
అనాశ్వాస్య గమిష్యామి దోషవద్గమనం భవేత్. 8

ప్ర. అ. శోకోపహతచేతనామపి = శోకముచేత పీడింపబడిన బుద్ధి గలదైనను, ఇమాం దేవీమ్ = ఈ దేవిని, అహమ్ = నేను, అనాశ్వాస్య = ఓదార్పకుండగా, యది గమిష్యామి = వెళ్ళినట్లయితే, గమనమ్ = నా గమనము, దోషవత్ = దోషము గలది, భవేత్ = అగును.

తా. ఈ సీత శోకముచేత వికల మైన మనస్సుతో బాధపడుచున్నపుడు కూడ నేను ఈమెను ఓదార్పకుండా తిరిగి వెళ్ళినచో నా గమనము పొరబాటే అగును. 8

మూ. గతే హి మయి తత్రేయం రాజపుత్రీ యశస్వినీ,
పరిత్రాణమవిన్దన్తీ జానకీ జీవితం త్యజేత్. 9

ప్ర. అ. మయి = నేను, తత్ర = అక్కడికి, గతే = వెళ్ళినవాడ నగుచుండగా, యశస్వినీ = కీర్తిమంతురాలు, రాజపుత్రీ = రాజకుమారి అయిన, జానకీ = సీత, పరిత్రాణమ్ = రక్షణమును, అవిన్దన్తీ = పొందనిదై, జీవితమ్ = జీవితమును, త్యజేత్ = విడువవచ్చును.

తా. నేను తిరిగి వెళ్ళిపోయిన పిమ్మట రాజకుమారి, కీర్తిమంతురాలు అయిన సీత, రక్షణోపాయ మేదీ లభించక ప్రాణత్యాగము చేయవచ్చును. 9

మూ. మయా చ స మహాబాహుః పూర్ణచన్ద్రనిభాననః,
సమాశ్వాసయితుం న్యాయ్యః సీతాదర్శనలాలసః. 10

ప్ర. అ. మహాబాహుః = గొప్ప బాహువులు కలవాడు, పూర్ణచన్ద్రనిభాననః = పూర్ణచంద్రునితో సమాన మైన ముఖము కలవాడు, సీతాదర్శనలాలసః = సీతాదర్శనమునందు ఆసక్తి కలవాడు అయిన, సః = ఆ రాముడు, మయా = నాచేత, సమాశ్వాసయితుమ్ = ఓదార్చుటకు, న్యాయ్యః = తగినవాడు.

తా. పూర్ణచంద్రుని వంటి ముఖము కలవాడు, మహాబాహువు అయిన ఆ రాముడు సీతను చూడవలె నని చాల ఆసక్తితో ఉన్నాడు. అట్టి రాముని ఓదార్చుట కూడ నా కర్తవ్యము. 10

మూ. నిశాచరీణాం ప్రత్యక్షమనర్హం చాభిభాషితమ్,
కథం ను ఖలు కర్తవ్యమిదం కృచ్ఛ్రగతో హ్యహమ్. 11

ప్ర. అ. నిశాచరీణామ్ = రాక్షసస్త్రీలయొక్క, ప్రత్యక్షమ్ = ఎదుట, అభిభాషితమ్ = మాటలాడుట, అనర్హమ్ = తగినది కాదు. ఇదమ్ = ఇది, కథమ్ = ఎట్లు, కర్తవ్యం ఖలు ను = చేయదగినదో, అహమ్ = నేను, కృచ్ఛ్రగతో హి = కష్టములో ఉన్నాను కదా.

తా. రాక్షసస్త్రీల ఎదుట మాట లాడుట యుక్తము కాదు. అప్పుడు ఈ పని నే నెట్లు చేయవలెనో కదా. నేను కష్టపరిస్థితిలో చిక్కుకొన్నాను. 11

మూ. అనేన రాత్రిశేషేణ యది నాశ్వాస్యతే మయా,
సర్వథా నాస్తి సన్దేహః పరిత్యక్ష్యతి జీవితమ్. 12

ప్ర. అ. అనేన = ఈ, రాత్రిశేషేణ = రాత్రియొక్క మిగిలిన భాగము చేత, మయా = నాచేత, నాశ్వాస్యతే యది = ఓదార్చబడకపోయినచో, జీవితమ్ = జీవితమును, పరిత్యక్ష్యతి = విడువగలదు. సర్వథా = అన్ని విధముల, సన్దేహః = సందేహము, నాస్తి = లేదు.

తా. తెల్లవారేలోగా నేను ఈమెను ఓదార్చకున్నచో తప్పక ఈమె ప్రాణములను త్యజించును. సంदేహము లేదు. 12

మూ. రామశ్చ యది పృచ్ఛేన్మాం కిం మాం సీతాబ్రవీద్వచః,
కిమహం తం ప్రతి బ్రూయామసంభాష్య సుమధ్యమామ్.

ప్ర. అ. సీతా = సీత, మామ్ = నన్ను గూర్చి, కిమ్ = ఏమి, వచః = వచనమును, అబ్రవీత్ = పలికెను అని, రామశ్చ = రాముడు, మామ్ = నన్ను, పృచ్ఛేద్యది = అడిగిన ట్లయితే, సుమధ్యమామ్ = మంచి నడుము గల ఈ సీతను గూర్చి, అసంభాష్య = మాటలాడకుండగా, అహమ్ = నేను, తం ప్రతి = ఆ రాముని గూర్చి, కిమ్ = ఏమి, బ్రూయామ్ = పలుకుదును.

తా. నేను సీతతో మాటలాడకుండానే వెళ్ళిన పిమ్మట— "సీత నాతో ఏమి చెప్పుమన్నది" అని రాముడు అడిగినచో నే నాతనికి ఏమి సమాధానము చెప్పగలను. 13

మూ. సీతాసన్దేశరహితం మామితస్త్వరయా గతమ్,
నిర్దహేదపి కాకుత్స్థః క్రుద్ధస్తీవ్రేణ చక్షుషా. 14

ప్ర. అ. సీతాసన్దేశరహితమ్ = సీతాసందేశము లేనివాడ నై, ఇతః = ఇక్కడినుండి, త్వరయా = తొందరతో, గతమ్ = వెళ్ళిన, మామ్ = నన్ను, కాకుత్స్థః = రాముడు, క్రుద్ధః = కోపగించినవాడై, తీవ్రేణ = తీవ్ర మైన, చక్షుషా = నేత్రముతో, నిర్దహేదపి = కాల్చివేయును కూడ.

తా. నేను సీత సందేశ మేదీ తీసికొనకుండా, ఇక్కడినుండి తొందరగా వెళ్ళిపోయినచో రాముడు కోపించి తీవ్ర మైన దృష్టితో కాల్చివేయును గూడ.

మూ. యది చోద్యోజయిష్యామి భర్తారం రామకారణాత్,
వ్యర్థమాగమనం తస్య ససైన్యస్య భవిష్యతి. 15

ప్ర. అ. రామకారణాత్ = రాముని నిమిత్త మై, భర్తారమ్ = ప్రభు వైన సుగ్రీవుని, యది చ ఉద్యోజయిష్యామి = ప్రయత్నవంతుని చేసినచో, ససైన్యస్య = సైన్యముతో కూడిన, తస్య = అతనియొక్క, ఆగమనమ్ = రాక, వ్యర్థమ్ = వ్యర్థము, భవిష్యతి = కాగలదు.

తా. నేను సుగ్రీవుని రామునికి సాహాయ్యము చేయుటకై బయలుదేరదీసి తీసుకొనివచ్చినచో, ఈలోగా సీత మరణించినచో సేనాసహితు డైన అతని రాక వ్యర్థ మై పోవును. 15

మూ. అన్తరం త్వహమాసాద్య రాక్షసీనామిహ స్థితః,
శనైరాశ్వాసయిష్యామి సంతాపబహుళామిమామ్. 16

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, ఇహ = ఇక్కడ, స్థితః = ఉన్నవాడ నై, రాక్షసీనామ్ = రాక్షసస్త్రీలలో, అన్తరమ్ = అవకాశమును, ఆసాద్య = పొంది, సంతాపబహుళామ్ = అధిక మైన దుఃఖము గల, ఇమామ్ = ఈమెను, శనైః = మెల్లగా, ఆశ్వాసయిష్యామి = ఓదార్చెదను.

తా. నేను ఇక్కడనే ఉండి, ఈ రాక్షసస్త్రీలు కొంచెము ఏమరుపాటుతో ఉన్నప్పుడు చాలా దుఃఖపడుచున్న ఈ సీతను మెల్లగా ఓదార్చెదను. 16

మూ. అహం త్వతితనుశ్చైవ వానరశ్చ విశేషతః,
వాచం చోదాహరిష్యామి మానుషీమిహ సంస్కృతామ్.

ప్ర. అ. అహం తు = నేనైతే, అతితనుః = చాల సూక్ష్మముగా ఉన్నాను; విశేషతః = విశేషించి, వానరశ్చ = వానరుడను. ఇహ = ఇప్పుడు, సంస్కృతామ్ = సంస్కృత మైన, మానుషీమ్ = మనుష్యసంబంధ మైన, వాచం చ = వాక్కును కూడ, ఉదాహరిష్యామి = పలుకగలను.

తా. ఇప్పుడు చాల చిన్న శరీరముతో ఉన్న నేను, విశేషించి వానరుడనై యుండి, సంస్కృత మైన మనుష్యవాక్కును ఉచ్చరించవలసి ఉన్నది.

వి. నేను చాలా చిన్న దైన శరీరము గల వానరుడ నై ఉండి మనుష్య వాక్యాలతో మాటలాడవలసి ఉన్నది. అపుడు సీత ఎట్లు నమ్మును? అని ఈ శ్లోకభావ మై ఉండును. ఈ భావమే రాబోవు శ్లోకములో స్పష్టీకరింపబడినది. నేను మనుష్యభాషలో మాటలాడరాను కాబట్టి ఈ రాక్షసస్త్రీలకు అర్థము కాదులే అను భావము అంత యుక్తముగా కనిపించదు. ఏ భాషలో మాటలాడినా సీతతో మాటలాడుట రాక్షసస్త్రీలకు కనబడినచో ప్రమాదమే కదా? 18వ శ్లోకం దృష్ట్యా ఈ శ్లోకం అనవసరము. ఈ శ్లోకం ప్రాచ్యపాఠంలో లేదు. 17

మూ. యది వాచం ప్రదాస్యామి ద్విజాతిరివ సంస్కృతామ్,
రావణం మన్యమానా మాం సీతా భీతా భవిష్యతి. 18
వానరస్య విశేషేణ కథం స్యాదభిభాషణమ్.

ప్ర. అ. ద్విజాతిరివ = ద్విజుడు వలె, సంస్కృతామ్ = సంస్కృత మైన, వాచమ్ = వాక్యము, ప్రదాస్యామి యది = ఇచ్చిన చైతే (పలికిన చైతే), సీతా = సీత, మామ్ = నన్ను, రావణమ్ = రావణునిగా, మన్యమానా = తలంచుచు, భీతా భవిష్యతి = భయపడగలదు. విశేషేణ = విశేషించి, వానరస్య = వానరునకు, అభిభాషణమ్ = మాటలాడుట, కథమ్ = ఎట్లు, స్యాత్ = అగును?

తా. నేను ద్విజుడు వలె సంస్కృత మైన భాషలో మాట లాడినచో నన్ను రావణు డని తలచి సీత భయపడును. విశేషించి, వానరుడు మాటలాడుట అనునది అసంభావ్యము కదా? 18

మూ. అవశ్యమేవ వక్తవ్యం మానుషం వాక్యమర్థవత్, 19
మయా సాన్త్వయితుం శక్యా నాన్యథేయమనిన్దితా.

ప్ర. అ. అవశ్యమేవ = తప్పక, మయా = నాచేత, అర్థవత్ = అర్థము గల, మానుషమ్ = మనుష్యసంబంధ మైన, వాక్యమ్ = వాక్యము, వక్తవ్యమ్ = చెప్పదగియున్నది. అనిన్దితా = నిందింపబడని, ఇయమ్ = ఈమె, అన్యథా = మరియొక విధముగా, సాన్త్వయితుమ్ = ఓదార్చుటకు, న శక్యా = శక్య మైనది కాదు.

తా. స్పష్ట మైన అర్థమును బోధించు మనుష్యవాక్యములతోనే మాటలా

దుట తప్పదు. అట్లు కానిచో, రోషరహితురా లైన ఈ సీతను ఓదార్చుట ఎట్లు కుదురును? 19

మూ. సేయమాలోక్య మే రూపం జానకీ భాషితం తథా, 20
రక్షోభిస్త్రాసితా పూర్వం భూయస్త్రాసం గమిష్యతి.

ప్ర. అ. పూర్వమ్=ముందుగానే, రక్షోభిః=రాక్షసులచేత, త్రాసితా=భయపెట్టబడిన, సా అయమ్ = అట్టి ఈ, జానకీ = జానకి, మే = నాయొక్క, రూపమ్=రూపమును, తథా=మరియు, భాషితమ్ = భాషను, ఆలోక్య = చూచి, భూయః = మరల, త్రాసమ్ = భయమును, గమిష్యతి=పొందగలదు.

తా. నా రూపమును చూచి, నా భాషను వినగానే ఇంతవరకు రాక్షసులచేత భయపెట్టబడు చున్న సీత మరల ఇంకా భయపడును. 20

మూ. తతో జాతపరిత్రాసా శబ్దం కుర్యాన్మనస్వినీ, 21
జానానా మాం విశాలాక్షీ రావణం కామరూపిణమ్.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, మనస్వినీ=ఉత్తమ మైన మనస్సు కలదీ, విశాలాక్షీ = విశాలనేత్రములు కలదీ ఆయిన సీత, మామ్=నన్ను, కామరూపిణమ్ = స్వేచ్ఛారూపము గల, రావణమ్ = రావణునిగా, జానానా = తలచు చున్నదై, జాతపరిత్రాసా = పుట్టిన భయము కలదై, శబ్దమ్ = శబ్దమును, కుర్యాత్ = చేయును.

తా. పిదప ఉత్తమ మైన మనస్సు గల ఈ విశాలాక్షి, నన్ను ఇచ్ఛాను సారముగా రూపములు ధరించగలిగిన రావణుడే అని భావించి, భయపడి అరచ వచ్చును. 21

మూ. సీతయా చ కృతే శబ్దే సహసా రాక్షసీగణః, 22
నానాప్రహరణో ఘోరః సమేయాదన్తకోపమః.

ప్ర. అ. సీతయా=సీతచేత, శబ్దే=శబ్దము, కృతే = చేయబడిన దగు చుండగా, సహసా = వెంటనే, నానాప్రహరణః = అనేకవిధము లైన ఆయుధ ములు గల, ఘోరః = భయంకర మైన, అన్తకోపమః = యమునితో సమాన మైన, రాక్షసీగణః = రాక్షసస్త్రీల సమూదాయము, సమేయాత్ = గూమిగూడును.

తా. సీత భయపడి అరవగానే, యముని వలె భయంకర మైన రాక్షస స్త్రీల సముదాయము, అనేకవిధము లైన ఆయుధములు ధరించి సమకూడి వచ్చును. 22

మూ. తతో మాం సంపరిక్షిప్య సర్వతో వికృతాననాః, 23
వధే చ గ్రహణే చైవ కుర్యుర్యత్నం యథాబలమ్.

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, వికృతాననాః = వికృతము లైన ముఖములు గల ఆ రాక్షసస్త్రీలు, మామ్ = నన్ను, సర్వతః = అన్ని వైపులనుండి, సంపరిక్షిప్య = చుట్టుముట్టి, వధే చ = చంపుటయందు, గ్రహణే చైవ = పట్టుకొనుట యందు, యథాబలమ్ = వారి శక్త్యనుసారముగా, యత్నమ్ = ప్రయత్నమును, కుర్యుః = చేయుదురు.

తా. వికృతము లైన ముఖములు గల ఆ రాక్షసస్త్రీలు, నన్ను నలు మూలలనుండి చుట్టుముట్టి, పట్టుకొనుటకూ, చంపుటకూ వారి బలము నంతా ప్రయోగించి ప్రయత్నము చేయుదురు. 23

మూ. గృహ్య శాఖాః ప్రశాఖాశ్చ స్కన్ధాంశ్చోత్తమశాఖినామ్,
దృష్ట్వా విపరిధావన్తం భవేయుర్భయశఙ్కితాః.

ప్ర. అ. ఉత్తమశాఖినామ్ = ఉత్తమము లైన వృక్షములయొక్క, శాఖాః = కొమ్మలను, ప్రశాఖాశ్చ = చిన్న కొమ్మలను, స్కన్ధాంశ్చ = ప్రానులను, గృహ్య = గ్రహించి, విపరిధావన్తమ్ = పరుగెత్తుచున్న నన్ను, దృష్ట్వా = చూచి, భయశఙ్కితాః = భయముచేత శంక గలవారు, భవేయుః = అగుదురు.

తా. అపుడు నేను వాళ్లకు దొరకకుండా మహావృక్షముల కొమ్మలూ, చిన్న కొమ్మలూ, ప్రానులూ, పట్టుకొని ఇటు అటు పరుగెత్తుచుండగా చూచి వాళ్లకు భయమూ, శంకా కలుగును. 24

మూ. మమ రూపం చ సంప్రేక్ష్య వనే విచరతో మహత్, 25
రాక్షస్యో భయవిత్రస్తా భవేయుర్వికృతాననాః.

ప్ర. అ. వికృతాననాః = వికృతము లైన ముఖములు గల, రాక్షస్యః = రాక్షసస్త్రీలు, వనే = వనమునందు, విచరతః = సంచరించుచున్న, మమ = నా

యొక్క, మహత్ = పెద్ద దైన, రూపమ్ = రూపమును, సంప్రేక్ష్య = చూచి, భయవిత్రస్తాః = భయకారణమువలన భయపడినవారు, భవేయుః = అగుదురు.

తా. నేను వనములో తిరుగుచున్నప్పుడు, నా పెద్ద ఆకారమును చూచి వికృతముఖములు గల ఈ రాక్షసస్త్రీలు భయపడుదురు. 25

మూ. తతః కుర్యుః సమాహ్వానం రాక్షస్యో రక్షసామపి. 26
రాక్షసేన్ద్రనియుక్తానాం రాక్షసేన్ద్రనివేశనే.

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, రాక్షస్యః = రాక్షసస్త్రీలు, రాక్షసేన్ద్రనివేశనే = రావణుని గృహములో, రాక్షసేన్ద్రనియుక్తానామ్ = రావణునిచేత నియమింపబడిన, రక్షసామ్ అపి = రాక్షసులయొక్క కూడ, సమాహ్వానమ్ = ఆహ్వానమును, కుర్యుః = చేయుదురు.

తా. పిమ్మట ఆ రాక్షసస్త్రీలు రావణుని గృహములో అతనిచేత నియుక్తులై ఉన్న రాక్షసులను కూడ పిలచెదరు. 26

మూ. తే శూలశక్తినిస్త్రింశవివిధాయుధపాణయః, 27
ఆపతేయుర్విమర్దేఽస్మిన్వేగేనోద్వేగకారణాత్.

ప్ర. అ. తే = వారు, అస్మిన్ = ఈ, విమర్దే = యుద్ధమునందు, శూలశక్తినిస్త్రింశవివిధాయుధపాణయః = శూలములు, ఖడ్గములు అనేకవిధము లైన ఆయుధములు హస్తములందు కలవారై, ఉద్వేగకారణాత్ = భయావేశము వలన, వేగేన = వేగముతో, ఆపతేయుః = వచ్చి పడుదురు.

తా. అప్పుడు ఆ రాక్షసులు, భయావేశముతో, శీఘ్రముగా, శూలములు, శక్తులు, ఖడ్గములు మొద లైన ఆయుధములు ధరించి యుద్ధమునకు దిగుదురు.

మూ. సంరుద్ధస్తైస్తు పరితో విధమన్ రక్షసాం బలమ్, 28
శక్నుయాం న తు సంప్రాప్తుం పరం పారం మహోదధేః.

ప్ర. అ. తైః = వారిచేత, పరితః = చుట్టూ, సంరుద్ధః = అడ్డగింపబడినవాడనై, రక్షసామ్ = రాక్షసులయొక్క, బలమ్ = సైన్యమును, విధమన్ =

ఎగురగొట్టుచు, మహోదధేః=మహాసముద్రముయొక్క, పరం పారమ్=అవతలి ఒడ్డును, సంప్రాప్తుమ్ = పొందుటకు, న శక్నుయామ్ = సమర్థుడను కాజాలను.

తా. వాళ్ళందరూ నలుమూలలా చుట్టుముట్టగా, ఆ రాక్షససైన్యమును సంహరించుచు నేను సముద్రము అవతలి ఒడ్డును చేరలేకపోవచ్చును. 27

మూ. మాం వా గృహ్ణీయురాప్లుత్య బహవః శీఘ్రకారిణః, 29
స్యాదియం చాగృహీతార్థా మమ చ గ్రహణం భవేత్.

ప్ర. అ. శీఘ్రకారిణః = శీఘ్రముగా పనిచేయు, బహవః = చాలమంది రాక్షసులు, ఆప్లుత్య = నాపైకి ఎగిరి, మామ్ = నన్ను, గృహ్ణీయుః వా = గ్రహించవచ్చును. ఇయం చ = ఈ సీత, అగృహీతార్థా = తెలియబడని విషయము గలది, స్యాత్=అగును. మమ = నాయొక్క, గ్రహణం చ=గ్రహణము కూడ, భవేత్ = అగును.

తా. లేదా — ఈ రాక్షసులలో చాలా చురుకైనవాళ్ళు కొంతమంది. నామీద దుమికి, నన్ను పట్టుకొనవచ్చును. అప్పుడు సీతకు నేను వచ్చిన విషయమే తెలియకుండా పోవును. నేనూ పట్టుబడిపోవుదును. 28

మూ. హింసాభిరుచయో హింస్యురిమాం వా జనకాత్మజామ్, 30
విపన్నం స్యాత్తతః కార్యం రామసుగ్రీవయోరిదమ్.

ప్ర. అ. వా=లేదా, హింసాభిరుచయః=హింసయందు ఆసక్తి గల ఈ రాక్షసులు, ఇమామ్ = ఈ, జనకాత్మజామ్ = సీతను, హింస్యుః = చంపివేయవచ్చును. తతః = అటుపిమ్మట, రామసుగ్రీవయోః = రామసుగ్రీవులయొక్క, ఇదమ్=ఈ, కార్యమ్ = కార్యము, విపన్నం స్యాత్ = చెడిపోవును.

తా. లేదా, హింసాప్రియులైన ఈ రాక్షసులు సీతను చంపివేయవచ్చును. అట్లు జరిగినచో రామసుగ్రీవుల ఈ కార్యము చెడిపోవును. 30

మూ. ఉద్దేశే నష్టమార్గేఽస్మిన్ రాక్షసైః పరివారితే, 31
సాగరేణ పరిక్షిప్తే గుప్తే వసతి జానకీ.

ప్ర. అ. జానకీ=జానకి, నష్టమార్గే=నష్టమైన మార్గములు గల (దారులు

లేని), రాక్షసైః = రాక్షసులచేత, పరివారితే = చుట్టబడిన, సాగరేణ = సాగరముచేత, పరిక్షిప్తే = చుట్టబడిన, గుప్తే = రహస్యమైన, అస్మిన్ = ఈ, దుర్గే = ప్రదేశమునందు, వసతి = నివసించుచున్నది.

తా. జానకి రహస్య మైన ప్రదేశములో నివసించుచున్నది. ఇక్కడికి చేరుటకు దారులు లేవు. దీని చుట్టూ సముద్ర మున్నది. రాక్షసులు అన్ని మూలలా నిలచి రక్షించుచున్నారు. ౩౧

మూ. విశస్తే వా గృహీతే వా రక్షోభిర్మయి సంయుగే, ౩౨
నాన్యం పశ్యామి రామస్య సహాయం కార్యసాధనే.

ప్ర. అ. మయి = నేను, సంయుగే = యుద్ధమునందు, రక్షోభిః = రాక్షసులచేత, విశస్తే వా = చంపబడినా. గృహీతే వా = పట్టుకొనబడినా, రామస్య = రామునకు, కార్యసాధనే = కార్యమును సాధించుటయందు. అన్యమ్ = మరియొక, సహాయమ్ = సహాయుని, న పశ్యామి = చూడను.

తా. యుద్ధములో నన్ను రాక్షసులు చంపివేసినా, బంధించినా, ఈ లంకకు వచ్చి సీతాన్వేషణకార్యమునందు రామునకు సాహాయ్యము చేసేవాడు మరొక డెవ్వడూ నాకు కనబడుటలేదు. ౩౨

మూ. విమృశంశ్చ న పశ్యామి యో హతే మయి వానరః, ౩౩
శతయోజనవిస్తీర్ణం లఙ్ఘయేత మహోదధిమ్.

ప్ర. అ. మయి = నేను, హతే = చంపబడినవాడ నగుచుండగా, యః = ఏ, వానరః = వానరుడు, శతయోజనవిస్తీర్ణమ్ = నూరు యోజనముల వెడల్పుగల, మహోదధిమ్ = మహాసముద్రమును, లఙ్ఘయేత = లంఘించునో, విమృశన్ చ = ఆలోచించి గూడ. న పశ్యామి = చూడను.

తా. నన్ను వీళ్లు చంపివేసినచో, శతయోజనవిస్తీర్ణ మైన ఈ మహాసముద్రమును లంఘించగల వానరు డెవ్వడూ, ఎంత ఆలోచించినా, నాకు కనబడుట లేదు. ౩౩

మూ. కామం హన్తుం సమర్థోఽస్మి సహస్రాణ్యపి రక్షసామ్,
న తు శక్ష్యామి సంప్రాప్తుం పరం పారం మహోదధేః.

ప్ర. అ. రక్షసామ్ = రాక్షసులయొక్క, సహస్రాణ్యపి = సహస్రములను కూడా, హన్తుమ్ = చంపుటకు, సమర్థః = సమర్థుడను, అస్మి అహమ్ = నేనుగ అయి ఉన్నాను. తు = కాని, మహోదధేః = మహాసముద్రముయొక్క, పరం పారమ్ = అవలి ఒడ్డును, సంప్రాప్తుమ్ = చేరుటకు, న శక్ష్యామి = సమర్థుడను కాజాలను.

తా. వేలకొలది రాక్షసులను కూడ చంపుటకు తగిన సామర్థ్యము నా కున్నది. నిజమే! కాని అంత యుద్ధము చేసిన పిమ్మట మహా సముద్రము అవతలి ఒడ్డు చేరు సామర్థ్యము నాకు ఉండకపోవచ్చును. 34

మూ. అసత్యాని చ యుద్ధాని సంశయో మే న రోచతే, 35
కశ్చ నిఃసంశయం కార్యం కుర్యాత్ప్రాజ్ఞః ససంశయమ్.

ప్ర. అ. యుద్ధాని = యుద్ధములు, అసత్యాని చ = అసత్యమైనవి కూడ. సంశయః = సంశయము, మే = నాకు, న రోచతే = ఇష్టము కాదు. కః = ఏ, ప్రాజ్ఞః = బుద్ధిమంతుడు, నిఃసంశయమ్ = సంశయము లేని, కార్యమ్ = కార్యమును, ససంశయమ్ = సంశయముతో కూడినదానినిగా, కుర్యాత్ = చేయును?

తా. యుద్ధములో జయాపజయములు అనిశ్చితములు. నాకు సంశయ మిష్టము కాదు. బుద్ధిమంతు డెవ డైనా సంశయము లేని పనిని సంశయాస్పదము చేయునా? 35

మూ. ప్రాణత్యాగశ్చ వైదేహ్యా భవేదనభిభాషణే, 36
ఏష దోషో మహాన్హి స్యాన్మమ సీతాభిభాషణే.

ప్ర. అ. అనభిభాషణే = మాటలాడకపోవుట జరిగినచో, వైదేహ్యాః = సీతయొక్క, ప్రాణత్యాగశ్చ = ప్రాణత్యాగము, భవేత్ = అగును. సీతాభిభాషణే = సీతతో మాటలాడుట జరిగినచో, మమ = నాకు, ఏషః = ఈ, మహాన్ = గొప్ప, దోషః = దోషము, స్యాత్ = అగును.

తా. నేను సీతతో మాటలాడకుండా వెళ్ళిపోయినచో సీత ప్రాణత్యాగము చేయవచ్చును. సీతతో మాటలాడినచో నాకు ఈ విధముగ ఆపద సంభవించవచ్చును. 36

మూ. దూతాళ్ళ్వార్థా వినశ్యన్తి దేశకాలవిరోధితా, 37
విక్లబం దూతమాసాద్య తమః సూర్యోదయే యథా.

ప్ర. అ. విక్లబమ్=వ్యాకులం మైన చిత్తము గల, దూతమ్=దూతను, ఆసాద్య=పొంది, భూతాః=సిద్ధముగా ఉన్న, అర్థాః=కార్యములు, దేశకాలవిరోధితాః=దేశకాలములకు విరుద్ధముగా చేయబడిన వై, సూర్యోదయే=సూర్యోదయ సమయమునందు, తమః యథా = చీకటి వలె, వినశ్యన్తి=నశించును.

తా. వలోన్ముఖముగా ఉన్న కార్యములు కూడ వివేకశూన్యు డైన దూత చేతిలో పడి, సూర్యోదయము కాగానే తమస్సు తొలంగి నట్లు నశించును. 37

మూ. అర్థానర్థాన్తరే బుద్ధిర్నిశ్చితాపి న శోభతే, 38
ఘాతయన్తి హి కార్యాణి దూతాః పణ్డితమానినః.

ప్ర. అ. అర్థానర్థాన్తరే=లాభనష్టముల మధ్య, బుద్ధిః=బుద్ధి, నిశ్చితాపి=నిశ్చిత మైనను, న శోభతే= ప్రకాశించదు, పణ్డితమానినః=పండితుల మని తలచు, దూతాః=దూతలు, కార్యాణి=కార్యములను, ఘాతయన్తి హి=చెడ గొట్టుదురు గదా.

తా. ఏది లాభకర మో, ఏది నష్టమును కలిగించునో నిర్ణయించుకొన్న కార్యమునందు కూడ, వివేకహీను లైన దూతలను నియమించినచో ఆ కార్యములు సఫలములు కావు. ఎందుచేత ననగా, పండితుల మను దురభిమానము గల దూతలు కార్యములను చెడగొట్టుదురు. 38

మూ. న వినశ్యే త్కథం కార్యం వైక్లబ్యం న కథం భవేత్,
లఙ్ఘనం చ సముద్రస్య కథం ను న వృథా భవేత్.

ప్ర. అ. కార్యమ్ = కార్యము, కథమ్=ఎట్లు, న వినశ్యేత్ =నశించకుండా ఉండును. వైక్లబ్యమ్=బుద్ధివ్యాకులత్వము, కథమ్=ఎట్లు, న భవేత్ =కలుగదు. సముద్రస్య = సముద్రముయొక్క, లఙ్ఘనం చ = లంఘనము కూడ, కథంను = ఎట్లు, వృథా = వ్యర్థము; న భవేత్ = కాకుండును.

తా. ఇప్పుడు నే నేవిధముగా ప్రవర్తించినచో కార్యము చెడిపోకుండా

ఉండును; బుద్ధికి వ్యాకులత్వము కలుగకుండా ఉంచుదును. నేను చేసిన ఈ సముద్రలంఘనము వ్యర్థము కాకూడ దన్నచో నే నేమి చేయవలెను? 39

మూ. కథం ను ఖలు వాక్యం మే శృణుయాన్నోద్విజేత వా,
ఇతి సంచిన్త్య హనుమాంశ్చకార మతిమాన్మతిమ్. 40

ప్ర. అ. (సీత), మే వాక్యమ్=నా మాటను, కథం ను=ఎట్లు, శృణుయాత్=వినును? న ఉద్విజేత వా=భయపడకుండా కూడ ఉండును. ఇతి=ఇట్లు, సంచిన్త్య=ఆలోచించి, మతిమాన్=బుద్ధిమంతు డైన, హనుమాన్=హనుమంతుడు, మతిమ్=బుద్ధిని, చకార=చేసెను.

తా. సీత నా మాటలు విని భయపడకుండా ఉండుటకు ఉపాయ మేమి? బుద్ధిమంతు డైన హనుమంతుడు ఈ విధముగా ఆలోచించి తా నేమి చేయవలెనో నిశ్చయించుకొనెను. 40

మూ. రామమక్లిష్టకర్మాణం సుబన్ధుమనుకీర్తయన్, 41
నైనాముద్వేజయిష్యామి తద్బన్ధుగతమానసామ్.

ప్ర. అ. అక్లిష్టకర్మాణమ్=క్లేశము లేని కర్మలు కలవాడు, సుబన్ధుమ్=ఉత్తమబంధువూ అయిన, రామమ్=రాముని గూర్చి, అనుకీర్తయన్=కీర్తించినచో, తద్బన్ధుగతమానసామ్=ఆ బంధువునే పొందిన మనస్సు గల, ఏనామ్=ఈమెను, నోద్వేజయిష్యామి=భయపెట్టను.

తా. సీత మనస్సు అత్యుత్తమబంధు వైన రాముని యందే లగ్నమై ఉన్నది. శ్రమపడకుండా పనులను చేయ గల సమర్థుడూ, ఉత్తమబంధువూ అయిన రాముణ్ణి గూర్చి కీర్తించినచో ఈమె భయపడకుండా ఉండును. 41

మూ. ఇక్ష్వాకూణాం వరిష్ఠస్య రామస్య విదితాత్మనః. 42
శుభాని ధర్మయుక్తాని వచనాని సమర్పయన్,
శ్రావయిష్యామి సర్వాణి మధురాం ప్రబ్రువన్ గిరమ్. 43
శ్రద్ధాస్యతి యథాహీయం తథా సర్వం సమాదధే.

ప్ర. అ. ఇక్ష్వాకూణామ్=ఇక్ష్వాకురాజులలో, వరిష్ఠస్య=గొప్పవా డైన, విదితాత్మనః=ప్రసిద్ధ మైన బుద్ధి గల, రామస్య=రామునకు సంబంధించిన,

శుభాని = మంగళప్రదము లైన, వచనాని = వచనములను, సమర్పయన్ = సమర్పించుచు, (పలుకుచు), మధురామ్ = మధుర మైన, గిరమ్ = వాక్కును, ప్రబ్రువన్ = పలుకుచు, సర్వాణి = అన్నింటిని, శ్రావయిష్యామి = వినిపింపచేసెదను. ఇయమ్ = ఈమె, యథా = ఎట్లు, శ్రద్ధాస్యతి = నమ్మగలదో, సర్వమ్ = సమస్తమునూ, సమాచరే = చేసెదను.

తా. ఇక్ష్వాకువంశరాజులలో శ్రేష్ఠుడూ, ప్రసిద్ధ మైన బుద్ధి కలవాడూ అయిన, రామునకు సంబంధించిన, మంగళప్రదము లైన వచనములు పలుకుచు మధురముగా మాటలాడుచు, రాముని అన్ని కార్యములను ఈమెకు వినిపించెదను. ఈమెకు బాగా నమ్మకము కలుగు నట్లు చేసెదను. 42, 43

మూ. ఇతి స బహువిధం మహానుభావో
జగతిపతేః ప్రమదామవేక్షమాణః,
మధురమవితథం జగాద వాక్యం
ద్రుమవిటపాన్తరమాస్థితో హనూమాన్. 44

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
త్రింశః సర్గః.

ప్ర. అ. మహానుభావః = గొప్ప ప్రభావము గల, సః హనూమాన్ = ఆ హనుమంతుడు, ద్రుమవిటపాన్తరమ్ = చెట్ల కొమ్మల మధ్యభాగమును, ఆస్థితః = అధిష్ఠించి ఉన్నవాడై, జగతిపతేః = భూమికి అధిపతి యైన రామునియొక్క, ప్రమదామ్ = భార్య యైన సీతను, అవేక్షమాణః = చూచుచు, బహువిధమ్ = అనేకవిధము లైన, అవితథమ్ = వ్యర్థము కాని, వాక్యమ్ = వాక్యమును, ఇతి = ఇట్లు, జగాద = పలికెను.

తా. గొప్ప ప్రభావము గల ఆ హనుమంతుడు చెట్టు కొమ్మల మధ్య భాగియుండి సీతను చూచుచు మధురములు, వ్యర్థము కానివి, అనేక విధములు అయిన మాటలు ఇట్లు పలికెను. 44

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో ముప్పదవ సర్గ సమాప్తము.

అథ ఏకత్రింశః సర్గః

[హనుమంతుడు సీతకు కనబడకుండా ఉండి ఆమెకు రాముని కథ వినిపించుట].

మూ. ఏవం బహువిధాం చిన్తాం చిన్తయిత్వా మహాకపిః,
సంశ్రవే మధురం వాక్యం వైదేహ్యా వ్యాజహార హ. 1

ప్ర. అ. మహాకపిః = హనుమంతుడు, ఏవమ్ = ఇట్లు, బహువిధామ్ = అనేకవిధము లైన, చిన్తామ్ = చింతను, చిన్తయిత్వా = చింతించి, వైదేహ్యాః = సీతయొక్క, సంశ్రవే = వినుకలియందు, మధురమ్ = మధుర మైన, వాక్యమ్ = వాక్యమును, వ్యాజహార హ = పలికెను.

తా. హనుమంతుడు ఈ విధముగా బహురీతుల ఆలోచించి, సీతకు విన బడునట్లుగా మధుర మైన వాక్యమును పలికెను 1

మూ. రాజా దశరథో నామ రథకుఞ్జరవాజిమాన్,
పుణ్యశీలో మహాకీర్తిరిక్ష్వాకూణాం మహాయశాః. 2

ప్ర. అ. రథకుఞ్జరవాజిమాన్ = రథములు, ఏనుగులు, గుఱ్ఱములు గల వాడు, పుణ్యశీలః = పుణ్య మైన స్వభావము కలవాడు, మహాకీర్తిః = గొప్ప కీర్తి కలవాడు, ఇక్ష్వాకూణామ్ = ఇక్ష్వాకువంశరాజులలో, మహాయశాః = గొప్ప కీర్తి కలవాడు అయిన, దశరథో నామ = దశరథుడను పేరు గల, రాజా = రాజు (ఉండెను.)

తా. ఇక్ష్వాకువంశీయులలో గొప్ప యశస్సు గల, పుణ్యస్వభావవంతు డైన దశరథు డనే రాజు ఉండెను. అతడు రథగజాశ్వసైన్యములతో మహా బలశాలి యై గొప్ప కీర్తి కలవా డై ఉండెను. 2

మూ. రాజర్షీణాం గుణశ్రేష్ఠస్తపసా చర్షిభిః సమః,
చక్రవర్తికులే జాతః పురన్దరసమో బలే. ౩

ప్ర. అ. (అతడు), రాజర్షీణామ్ = రాజర్షులలో, గుణశ్రేష్ఠః = గుణముల చేత శ్రేష్ఠుడు. తపసా = తపస్సుచేత, ఋషిభిః = ఋషీశ్వరులతో, సమః = సమానుడు. చక్రవర్తికులే = చక్రవర్తుల కులమునందు, జాతః = పుట్టినవాడు. బలే = బలమునందు, పురన్దరసమః = దేవేంద్రునితో సమానుడు.

తా. ఆ దశరథుడు గుణములచేత రాజర్షు లందరిలోను శ్రేష్ఠుడు. తపస్సు చేత ఋషులతో సమానుడు. చక్రవర్తుల కులమునందు పుట్టినవాడు. బలములో దేవేంద్రునితో సమానుడు. ౩

మూ. అహింసారతిరక్షుద్రో ఘృణీ సత్యపరాక్రమః,
ముఖ్యశ్చేక్ష్వాకువంశస్య లక్ష్మీవాన్ లక్ష్మివర్ధనః. ౪

ప్ర. అ. (అతడు), అహింసారతిః = అహింసయందు ఆసక్తి కలవాడు. అక్షుద్రః = నీచుడు కానివాడు. ఘృణీ = దయ గలవాడు. సత్యపరాక్రమః = సత్యమైన పరాక్రమము గలవాడు. ఇక్ష్వాకువంశస్య = ఇక్ష్వాకువంశమునకు, ముఖ్యశ్చ = ముఖ్యుడు. లక్ష్మీవాన్ = ఐశ్వర్యము గలవాడు. లక్ష్మివర్ధనః = లక్ష్మిని వృద్ధి పొందించువాడు.

తా. ఆ దశరథుడు అహింసాపరుడు. నీచస్వభావము లేనివాడు. దయాశీలుడు సత్యమైన పరాక్రమము గలవాడు. ఇక్ష్వాకువంశములో చాలా ప్రధానమైనవాడు. ఐశ్వర్యసంపన్నుడు. ఐశ్వర్యమును పెంపొందించువాడు. ౪

మూ. పార్థివవ్యఞ్జనైర్యుక్తః పృథుశ్రీః పార్థివర్షభః,
పృథివ్యాం చతురన్తాయాం విశ్రుతః సుఖదః సుఖీ. ౫

ప్ర. అ. (అతడు), పార్థివవ్యఞ్జనైః = రాజలక్షణములతో, యుక్తః = కూడినవాడు. పృథుశ్రీః = గొప్ప ఐశ్వర్యము కలవాడు, పార్థివర్షభః = రాజులలో శ్రేష్ఠుడు, చతురన్తాయామ్ = నాలుగు అంతములు (సరిహద్దులు) గల, పృథివ్యామ్ = భూమియందు, విశ్రుతః = ప్రసిద్ధుడు. సుఖదః = సుఖమును ఇచ్చువాడు. సుఖీ = సుఖవంతుడు.

తా. (ఆ దశరథమహారాజు) ఉత్తము రాజ లక్షణములు కలవాడు. గొప్ప ఐశ్వర్యము కలవాడు. రాజులలో శ్రేష్ఠుడు. నాలుగు సముద్రముల వరకు వ్యాపించిన భూమిలో ప్రసిద్ధుడు. తాను సుఖపడుచు ఇతరులను కూడ సుఖ పెట్టువాడు. 5.

మూ. తస్య పుత్రః ప్రియో జ్యేష్ఠస్తారాధిపనిభాననః.
రామో నామ విశేషజ్ఞః శ్రేష్ఠః సర్వధనుష్మతామ్. 6

ప్ర. అ. తస్య = ఆ దశరథునకు, ప్రియః = ఇష్టమైనవాడు, తారాధిప నిభాననః = చంద్రునివంటి ముఖము గలవాడు, విశేషజ్ఞః = విశేషములను ఎరిగినవాడు, సర్వధనుష్మతామ్ = సకలధనుర్ధరులలో, శ్రేష్ఠః = శ్రేష్ఠుడూ అయిన, రామో నామ = రాము డను పేరు గల, జ్యేష్ఠః పుత్రః = జ్యేష్ఠపుత్రుడు, (అస్తి = ఉన్నాడు.)

తా. ఆ దశరథునకు ప్రియుడైన రాము డను పేరు గల జ్యేష్ఠపుత్రుడు ఉన్నాడు. అతడు చంద్రుని వంటి ముఖము కలవాడు. మానవులలోను, ఇతర వస్తువులలోను ఉన్న విశేషమును గుర్తించ సమర్థుడు. ధనుర్ధరు లందరిలో శ్రేష్ఠుడు. 6,

మూ. రక్షితా స్వస్య వృత్తస్య స్వజనస్య చ రక్షితా,
రక్షితా జీవలోకస్య ధర్మస్య చ పరంతపః. 7

ప్ర. అ. పరంతపః = శత్రువులను బాధించ గల ఆ రాముడు, స్వస్య = తన సంబంధమైన, వృత్తస్య = చరిత్రమునకు, రక్షితా = రక్షకుడు. స్వజనస్య = స్వజనమునకు, రక్షితా = రక్షకుడు. జీవలోకస్య = ప్రాణుల సముదాయమునకు, ధర్మస్య చ = ధర్మమునకూ, రక్షితా = రక్షకుడు.

తా. శత్రువులను పీడించు ఆ రాముడు తన నడవడికలో ఎట్టి లోప ములా లేకుండా రక్షించుకొనుచుండును. తన వాళ్ళను, సకలజీవలోకమును, సకలధర్మములను రక్షించువాడు. 7

మూ. తస్య సత్యాభిసంధస్య వృద్ధస్య వచనాత్పితుః,
సభార్యః సహ చ భ్రాత్రా వీరః ప్రవ్రాజితో వనమ్. 8

ప్ర. అ. సత్యాభిసన్ధస్య=సత్యమైన సంకల్పము గల, వృద్ధస్య=వృద్ధుడైన, పితుః= తండ్రి యైన, తస్య = ఆ దశరథునియొక్క, వచనాత్ = వచనమువలన, వీరః=వీరుడైన ఆ రాముడు, సభార్యః=భార్యతో కూడినవాడై, సహ చ భ్రాత్రా=సోదరునితో కూడ కూడిన వాడై, వనమ్=వనమును గూర్చి, ప్రవ్రాజితః=ప్రవాసము పంపబడెను.

తా. సత్యమైన సంకల్పము గలవాడు, తన తండ్రి, వృద్ధుడూ అయిన ఆ దశరథమహారాజు ఆజ్ఞచేత వీరుడైన ఆ రాముడు భార్యతోను, సోదరునితోను అరణ్యమునకు ప్రవాసము వెళ్లెను. 8

మూ. తేన తత్ర మహారణ్యే మృగయాం పరిధావతా,
రాక్షసా నిహతాః శూరా బహవః కామరూపిణః. 9

ప్ర. అ. తత్ర=ఆ, మహారణ్యే=మహారణ్యమునందు, మృగయామ్=వేటను గూర్చి, పరిధావతా=పరుగెత్తుచున్న, తేన=ఆ రామునిచేత, శూరాః=శూరులు, కామరూపిణః=స్వేచ్ఛారూపము గలవారు అయిన, బహవః=అనేకులు, రాక్షసాః=రాక్షసులు, నిహతాః=చంపబడినారు.

తా. ఆ అరణ్యములో వేటాడు సందర్భములో ఆ రాముడు శూరులూ స్వేచ్ఛారూపధారులూ అయిన చాలమంది రాక్షసులను సంహరించెను. 9

మూ. జనస్థానవధం శ్రుత్వా హతౌ చ ఖరదూషణౌ,
తత స్త్వమర్షాపహృతా జానకీ రావణేన తు, 10
వఞ్చయిత్వా వనే రామం మృగరూపేణ మాయయా.

ప్ర. అ. తతః=అటు పిమ్మట, జనస్థానవధమ్=జనస్థానములోని రాక్షసుల వధను, హతౌ=చంపబడిన, ఖరదూషణౌ చ=ఖరదూషణులను గూర్చి, శ్రుత్వా=విని, వనే=వనమునందు, రామమ్=రాముని, మృగరూపేణ=మృగముయొక్క రూపముచేత, మాయయా=మాయచేత, వఞ్చయిత్వా=వంచించి, రావణేన=రావణునిచేత, జానకీ=జానకి, అమర్షాపహృతా=కోపముచే అపహరింపబడినది.

తా. పిమ్మట, రావణుడు జనస్థానములోని రాక్షసుల వధను, ఖరదూషణుల

వధను విని, కోపముతో మాయామృగరూపముచేత అరణ్యములో రాముని వంచించి, జానకిని అపహరించెను. 10

మూ. స మార్గమాణస్తాం దేవీం రామః సీతామనిన్దితామ్,
ఆససాద వనే మిత్రం సుగ్రీవం నామ వానరమ్.

ప్ర. అ. సః రామః = ఆ రాముడు, అనిన్దితామ్ = నిందింపబడని, దేవీమ్ = దేవి యైన, తాం సీతామ్ = ఆ సీతను, మార్గమాణః = వెదకుచు, వనే = వనమునందు, సుగ్రీవం నామ = సుగ్రీవు డను పేరు గల, వానరమ్ = వానరుని, మిత్రమ్ = మిత్రునిగా, ఆససాద = పొందెను.

తా. రాముడు ఎట్టి దోషములూ లేని ఆ సీతాదేవిని వెదకుచు, అరణ్యములో సుగ్రీవు డనే వానరునితో మైత్రి చేసికొనెను. 11

మూ. తతః స వాలినం హత్వా రామః పరపురంజయః, 12
ప్రాయచ్ఛత్కపిరాజ్యం తత్సుగ్రీవాయ మహాబలః.

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, పరపురంజయః = శత్రుపురములను జయించువాడు, మహాబలః = గొప్ప బలము గలవాడు అయిన, సః రామః = ఆ రాముడు, వాలినమ్ = వాలిని, హత్వా = చంపి, తత్ = ఆ, కపిరాజ్యమ్ = వానర రాజ్యమును, సుగ్రీవాయ = సుగ్రీవునకు, ప్రాయచ్ఛత్ = ఇచ్చెను.

తా. పిమ్మట, శత్రుపురములను జయించు, మహాబలు డైన ఆ రాముడు వాలిని చంపి ఆ వానరరాజ్యమును సుగ్రీవునకు ఇచ్చెను. 12

మూ. సుగ్రీవేణాపి సందిష్టా హరయః కామరూపిణః 13
దిక్షు సర్వాసు తాం దేవీం విచిన్వన్తి సహస్రశః.

ప్ర. అ. సుగ్రీవేణ = సుగ్రీవునిచేత, సందిష్టాః = పంపబడిన, కామరూపిణః = స్వేచ్ఛారూపము గల, హరయః = వానరులు, సహస్రశః = వేలకొలది, సర్వాసు = సమస్త మైన, దిక్షు = దిక్కులందు, తాం దేవీమ్ = ఆ దేవిని, విచిన్వన్తి = వెదకుచున్నారు.

తా. సుగ్రీవుడు ఆజ్ఞాపించి పంపగా, స్వేచ్ఛారూపధారణసమర్థు లైన వేలకొలది వానరులు ఆ సీతాదేవికొరకై అన్నిదిక్కులందు వెదకుచున్నారు. 13

మూ. అహం సంపాతివచనాచ్ఛతయోజనమాయతమ్, 14
అస్యా హేతోర్విశాలాక్ష్యాః సాగరం వేగవాన్ ప్లుతః.

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, సంపాతివచనాత్ = సంపాతి మాటవలన, వేగవాన్ = వేగవంతుడనై, అస్యాః = ఈ, విశాలాక్ష్యాః హేతోః = విశాలములైన నేత్రములు గల సీతకొరకై, శతయోజనమ్ = నూరు యోజనములు, ఆయతమ్ = పొడవు గల, సాగరం = సాగరమును, ప్లుతః = దాటినాను.

తా. సంపాతి మాటలచే, విశాలనేత్రములు గల సీత ఇక్కడ నున్నదని తెలుసుకొని, నేను, ఈమెకొరకై, మహావేగముతో, నూరు యోజనములు పొడవైన సముద్రమును దాటితిని.

మూ. యథారూపాం యథావర్ణాం యథాలక్ష్మవతీం చ తామ్,
అశ్రౌషం రాఘవస్యాహం సేయమాసాదితా మయా.

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, రాఘవస్య = రామునివలన, తామ్ = ఆ సీతను, యథారూపామ్ = ఎట్టిరూపము గలదానినిగా, యథావర్ణామ్ = ఎట్టి వర్ణము గలదానినిగా, యథాలక్ష్మవతీం చ = ఎట్టి గుర్తులుగలదానినిగా, అశ్రౌషమ్ = వింటినో, సా = అట్టి రూపవర్ణచిహ్నములు గల, ఇయమ్ = ఈ సీత, మయా = నాచేత, ఆసాదితా = పొందబడినది.

తా. రాముడు ఆ సీతకు ఎట్టిరూపము, ఎట్టి వర్ణము, ఎట్టి గుర్తులు ఉన్నట్లు చెప్పెనో అట్టి రూప-వర్ణ-చిహ్నములతోనే ఇపుడు నే నీమెను కనుగొన్నాను.

మూ. విరరామైవముక్త్వాసౌ వాచం వానరపుఙ్గవః, 16
జానకీచాపి తచ్ఛ్రుత్వా పరం విస్మయమాగతా.

ప్ర. అ. అసౌ = ఆ, వానరపుఙ్గవః = వానరశ్రేష్ఠుడు, ఏవమ్ = ఇట్లు, వాచమ్ = వాక్కును, ఉక్త్వా = పలికి, విరరామ = విరమించెను. జానకీ చాపి = జానకి కూడ, తత్ = ఆ వాక్యమును, శ్రుత్వా = విని, పరమ్ = మిక్కిలి, విస్మయమ్ = ఆశ్చర్యమును, ఆగతా = పొందినది.

తా. హనుమంతుడు ఈ మాటలు పలికి ఊరకుండెను. ఈ మాటలు వినగానే సీత చాలా ఆశ్చర్యపడెను. 16

మూ. తతః సా వక్రకేశాన్తా సుకేశీ కేశసంవృతమ్. 17
ఉన్నమ్య వదనం భీరుః శింశుపావృక్షమైక్షత.

ప్ర. అ. ("సుకేశీ కేశసంవృతమ్"కు బదులు "క్లేశసంవృతచేతనా" అను ప్రాచ్యపాఠము బాగున్నది). తతః = అటుపిమ్మట, వక్రకేశాన్తా = వంకరగా ఉన్న కేశాంతములు గల, భీరుః = భయస్వభావము గల, క్లేశసంవృతచేతనా = దుఃఖముచేత కప్పివేయబడిన చైతన్యము గల, సా = ఆ సీత, వదనమ్ = ముఖమును, ఉన్నమ్య = ఎత్తి, శింశుపావృక్షమ్ = శింశుపావృక్షమును, ఐక్షత = చూచెను.

తా. దుఃఖముచేత కప్పబడిన, చైతన్యము (ఆలోచనాశక్తి) గలదీ, వంకరగా ఉన్న కేశాంతములు గలదీ, భయస్వభావురాలూ అయిన ఆ సీత, ముఖము నెత్తి ఆ శింశుపావృక్షము వైపు చూచెను. 17

మూ. నిశమ్య సీతా వచనం కపేశ్చ
దిశశ్చ సర్వాః ప్రదిశశ్చ వీక్ష్య,
స్వయం ప్రహర్షం పరమం జగామ
సర్వాత్మనా రామమనుస్మరన్తీ 18

ప్ర. అ. సీతా = సీత, కపేః = హనుమంతునియొక్క, వచనమ్ = వచనమును, నిశమ్య = విని, సర్వాః = సమస్తమైన, దిశశ్చ = దిక్కులను, ప్రదిశశ్చ = విదిక్కులను, వీక్ష్య = చూచి, స్వయమ్ = తాను, సర్వాత్మనా = అన్ని విధముల, రామమ్ = రాముని, అనుస్మరన్తీ = స్మరించుచున్నదై, పరమమ్ = గొప్ప, ప్రహర్షమ్ = ఆనందమును, జగామ = పొందెను.

తా. హనుమంతుని మాటలు విన్న సీత దిక్కులు, విదిక్కులు చూచుచు, మనస్సులో సర్వవిధములా రాముణ్ణే స్మరించుచు, చాల సంతోషించెను. 18

మూ. సా తిర్యగూర్ధ్వం చ తథాప్యధస్తా
న్నిరీక్షమాణా తమచిన్త్యబుద్ధిమ్,
దదర్శ పిఙ్గాధిపతేరమాత్యం
వాతాత్మజం సూర్యమివోదయస్థమ్. 19

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
ఏకత్రింశః సర్గః

ప్ర. అ. సా = ఆ సీత, తిర్యక్ = అడ్డంగాను, ఊర్ధ్వం చ = పైకి, తథాపి = మరియు, అధస్తాత్ = క్రిందా, నిరీక్షమాణా = చూచుచున్నదై, అచిన్త్య బుద్ధిమ్ = ఊహించ శక్యము కాని బుద్ధి కలవాడు, పిఙ్గాధిపతేః = సుగ్రీవుని యొక్క, అమాత్యమ్ = మంత్రి, ఉదయస్థమ్ = ఉదయాచలముపై ఉన్న, సూర్యమివ = సూర్యుడు వలె ఉన్నవాడూ అయిన, తం వాతాత్మజమ్ = ఆ హనుమంతుని, దదర్శ = చూచెను.

తా. సీత ప్రక్కలకూ, పైకీ, క్రిందికీ చూచుచు, ఊహింప శక్యముకాని బుద్ధిబలము కలవాడూ, సుగ్రీవుని అమాత్యుడూ, వాయుకుమారుడూ అయిన, ఉదయాచలముపై నున్న సూర్యుడు వలె ఉన్న హనుమంతుని చూచెను. 19

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో ముప్పదియొకటవ సర్గ సమాప్తము.

అథ ద్వాత్రింశః సర్గః

[హనుమంతుని చూచిన సీతకు కలిగిన ఆలోచనలు]

మూ. తతః శాఖాన్తరే లీనం దృష్ట్వా చలితమానసా,
వేష్టితార్జునవస్త్రం తం విద్యుత్సంఘాతపిఙ్గలమ్. 1

ప్ర. తతః = అటుపిమ్మట, (సీత), శాఖాన్తరే = కొమ్మల మధ్య, లీనమ్ = అణగి ఉన్నవాడూ, వేష్టితార్జునవస్త్రమ్ = చుట్టుకొనబడిన తెల్లని వస్త్రము కలవాడూ, విద్యుత్సంఘాతపిఙ్గలమ్ = మెరుపుల గుంపు వలె పచ్చగా ఉన్నవాడూ అయిన, తమ్ = ఆ హనుమంతుని, దృష్ట్వా = చూచి, చలితమానసా = చలించిన (ఉలిక్కిపడిన) మనస్సు కలదైనది.

తా. పిమ్మట ఆ సీత, మెరుపుల ప్రోగు వలె పచ్చని శరీరముతో, తెల్లని వస్త్రము ధరించి, కొమ్మల మధ్య అణగి యున్న ఆ హనుమంతుని చూచి ఉలిక్కిపడెను.

మూ. సా దదర్శ కపిం తత్ర ప్రశ్రితం ప్రియవాదినమ్,
ఫుల్లాశోకోత్కరాభాసం తప్తచామీకరేక్షణమ్. 2

ప్ర. అ. సా = ఆ సీత, తత్ర = అక్కడ, ఫుల్లాశోకోత్కరాభాసమ్ = వికసించిన అశోకపుష్పముల ప్రోగువంటి కాంతి కలవాడూ, తప్తచామీకరేక్షణమ్ = కరిగించిన బంగారమువంటి నేత్రములు కలవాడూ, ప్రశ్రితమ్ = వినయముతో ఉన్నవాడూ, ప్రియవాదినమ్ = ప్రియముగా మాటలాడుచున్నవాడూ అయిన, కపిమ్ = వానరుని, దదర్శ = చూచెను.

తా. సీత, అక్కడ, వికసించిన అశోకపుష్పముల ప్రోగు వంటి శరీర కాంతితో, కరిగించిన బంగారము వంటి నేత్రములతో, వినీతుడై, ప్రియ వాక్యములు పలుకు చున్న వానరుని చూచెను. 2

మూ. మైథిలీ చిన్తయామాస విస్మయం పరమం గతా,
అహో భీమమిదం రూపం వానరస్య దురాసదమ్, 3
దుర్నిరీక్షమితి జ్ఞాత్వా పునరేవ ముమోహ సా.

ప్ర. అ. మైథిలీ=సీత, పరమమ్ = గొప్ప, విస్మయమ్=ఆశ్చర్యమును, గతా=పొందినదై, చిన్తయామాస=ఆలోచించెను. అహో=ఆహా! వానరస్య=వానరుని యొక్క, దురాసదమ్ = సమీపించుటకు శక్యము కాని, ఇదమ్=ఈ, రూపమ్=రూపము, భీమమ్=భయంకరముగా ఉన్నది. దుర్నిరీక్షమ్=చూచుటకు శక్యము కానిది. ఇతి=ఇట్లు, జ్ఞాత్వా=తలచి, సా=ఆమె. పునరేవ=మరల, ముమోహ=మోహము చెందెను.

తా. హనుమంతుని చూడగానే సీత ఆశ్చర్యపడుచు. "ఆహో! ఈ వానరుని రూపము భయంకరముగాను, సమీపింప శక్యము కానిదిగాను, చూచుటకు శక్యము కానిది గాను ఉన్నది. ఆమె ఈ విధముగా తలచి మరల మోహము చెందెను 3

మూ. విలలాప భృశం సీతా కరుణం భయమోహితా, 4
రామరామేతి దుఃఖార్తా లక్ష్మణేతి చ భామినీ,
రురోద బహుధా సీతా మన్దం మన్దస్వరా సతీ. 5

ప్ర. అ. భామినీ = ఉత్తమకాంతివంతురాలైన, సీతా = సీత, భయమోహితా=భయముచేత మోహింపబడినదై, దుఃఖార్తా=దుఃఖముచేత పీడితురాలై, రామ రామేతి=రామా! రామా! అని, లక్ష్మణేతి చ=లక్ష్మణా! అని, భృశమ్=మిక్కిలి, కరుణమ్=దీనముగా, విలలాప=విలపించెను. సీతా=సీత, మన్దస్వరా సతీ = మందమైన స్వరము గలదై, బహుధా = అనేకవిధముల, రురోద=ఏడ్చెను.

తా. మంచి కాంతి గల స్త్రీయైన సీత, భయముచే మోహితురాలై, దుఃఖముచేత పీడితురాలై, రామా! రామా! అనుచు, లక్ష్మణా! అనుచు, దీనముగా మిక్కిలి విలపించెను. మందమైన స్వరముతో అనేకవిధముల ఏడ్చెను. 4, 5

మూ. సా తం దృష్ట్వా హరిశ్రేష్ఠం వినీతవదుపస్థితమ్,
మైథిలీ చిన్తయామాస స్వప్నోఽయమితి భామినీ. 6

ప్ర. అ. భామినీ=కాంతిమంతురాలైన, సా మైథిలీ=ఆ సీత, వినీతవత్=వినయవంతుడై, ఉపస్థితమ్=వచ్చిన, తమ్=ఆ, హరిశ్రేష్ఠమ్=వానరశ్రేష్ఠుని, దృష్ట్వా=చూచి, అయమ్= ఇది, స్వప్నః=స్వప్నము, ఇతి=అని, చిన్తయామాస=ఆలోచించెను.

తా. కాంతిమంతురాలైన ఆ సీత, వినయముతో సమీపమునందున్న ఆ హనుమంతుని చూచి "ఇది స్వప్నమై యుండును" అని అనుకొనెను. 6

మూ. సా వీక్షమాణా పృథుభుగ్నవక్త్రం,
శాఖామృగేన్ద్రస్య యథోక్తకారమ్,
దదర్శ పిఙ్గప్రవరం మహార్హం,
వాతాత్మజం బుద్ధిమతాం వరిష్ఠమ్. 7

ప్ర. అ. సా=ఆ సీత, వీక్షమాణా=ఇటు నటు చూచుచు, పృథుభుగ్నవక్త్రమ్=పెద్దదీ వక్రముగా నున్నదీ అయిన ముఖము గలవాడూ, శాఖామృగేన్ద్రస్య=వానరరాజైన సుగ్రీవునియొక్క, యథోక్తకారమ్=చెప్పిన విధముగా చేయు భృత్యుడూ, పిఙ్గప్రవరమ్=వానరులలో శ్రేష్ఠుడూ, మహార్హమ్=గొప్ప గౌరవపాత్రుడూ, బుద్ధిమతామ్=బుద్ధిమంతులలో, వరిష్ఠమ్=గొప్పవాడూ అయిన, వాతాత్మజమ్=హనుమంతుని, దదర్శ=చూచెను.

తా. సీత ఇటు అటు పర్యవేక్షించుచు, విశాలమూ వక్రమూ అయిన ముఖము కలవాడూ, సుగ్రీవుని అనుచరుడూ, వానరశ్రేష్ఠుడూ, గౌరవమునకు తగినవాడూ, బుద్ధిమంతులలో శ్రేష్ఠుడూ అయిన హనుమంతుని చూచెను. 7

మూ. సా తం సమీక్ష్యైవ భృశం విసంజ్ఞా
గతాసుకల్పేవ బభూవ సీతా,
చిరేణ సంజ్ఞాం ప్రతిలభ్య భూయో
విచిన్తయామాస విశాలనేత్రా. 8

ప్ర. అ. సా సీతా = ఆ సీత, తమ్ = ఆ హనుమంతుని, సమీక్ష్యైవ = చూడగానే, భృశమ్ = మిక్కిలి, విసంజ్ఞా = సంజ్ఞ లేనిదై, గతాసుకల్పేవ = ప్రాణములు పోయినది వలె, బభూవ = ఆయెను. విశాలనేత్రా = విశాలము లైన నేత్రములు గల ఆమె, చిరేణ = చాలకాలముచేత, సంజ్ఞామ్ = సంజ్ఞను, ప్రతిలభ్య = పొంది, భూయః = మరల, విచిన్తయామాస = ఆలోచించెను.

తా. ఆ సీత హనుమంతుని చూడగానే మిక్కిలి సంజ్ఞను కోల్పోయి, ప్రాణములు పోయినది వలె అయ్యెను. విశాలనేత్ర యైన ఆమె చాల సేపటికి సంజ్ఞను పొంది, మరల ఇట్లు ఆలోచించెను. 8.

మూ. స్వప్నే మయాయం వికృతోఽద్య దృష్టః
శాఖామృగః శాస్త్రగణైర్నిషిద్ధః,
స్వస్త్యస్తు రామాయ సలక్ష్మణాయ
తథా పితుర్మే జనకస్య రాజ్ఞః. 9

ప్ర. అ. అద్య = ఇప్పుడు, మయా = నాచేత, వికృతః = వికృత మైన ఆకారము గల, శాస్త్రగణైః = శాస్త్రసముదాయముచేత, నిషిద్ధః = నిషేధింపబడిన, శాఖామృగః = వానరము, స్వప్నే = స్వప్నమునందు, దృష్టః = చూడబడినది, సలక్ష్మణాయ = లక్ష్మణునితో కూడిన, రామాయ = రామునకు, తథా = మరియు, మే పితుః = నా తండ్రి యైన, జనకస్య రాజ్ఞః = జనకమహారాజునకు, స్వస్తి = క్షేమము, అస్తు = అగుగాక.

తా. నా కీనాడు స్వప్నములో, వికృతాకారము గల వానరము కనబడినది. వానరము స్వప్నములో కనబడుట మంచిది కా దని శాస్త్రములు నిషేధించుచున్నవి. లక్ష్మణసహితు డైన రామునకు నా తండ్రి యైన జనకమహారాజునకు క్షేమ మగుగాక. 9

మూ. స్వప్నోఽపి నాయం న హి మేఽస్తి నిద్రా
శోకేన దుఃఖేన చ పీడితాయాః,
సుఖం హి మే నాస్తి యతోఽస్మి హీనా
తేనేన్దుపూర్ణప్రతిమాననేన. 10

ప్ర. అ. అయమ్ = ఇది, స్వప్నోఽపి = స్వప్నము కూడ, న = కాదు-

శోకేన = శోకముచేతను, దుఃఖేన చ = దుఃఖముచేతను, పీడితాయాః = పీడింపబడిన, మే = నాకు, నిద్రా = నిద్ర, నాస్తి హి = లేదు కదా. మే = నాకు, సుఖమ్ = సుఖము, నాస్తి హి = లేదు కదా, యతః = ఎందువలన, అస్తుపూర్ణప్రతిమాననేన = పూర్ణచంద్రునితో సమాన మైన ముఖము గల, తేన = రామునితో, హీనా, హీనురాలను (వియుక్తురాలను), అస్మి = అయి ఉన్నానో.

తా. ఇది స్వప్న మై ఉండదు. శోకదుఃఖములతో పీడితురాల నైన నాకు నిద్ర అనేది లేదు కదా? పూర్ణచంద్రునితో సమాన మైన ముఖము గల ఆ రాముడు దగ్గర లేని నాకు సుఖమే లేదు కదా. 10

మూ. రామేతి రామేతి సదైవ బుద్ధ్యా
విచిన్త్య వాచా బ్రువతీ తమేవ,
తస్యానురూపం చ కథాం తదర్థా
మేవం ప్రపశ్యామి తథా శృణోమి. 11

ప్ర. అ. రామేతి రామేతి = రామా! రామా! అని, సదైవ = ఎల్లప్పుడూ, బుద్ధ్యా = బుద్ధితో, విచిన్త్య = ఆలోచించి, తమేవ = ఆ రామున్నే, బ్రువతీ = ఉచ్చరించుచున్న దాననై, తస్య = దానికి, అనురూపమ్ = తగు నట్లు, తదర్థామ్ అదే విషయము గల, కథామ్ = కథను, ఏవమ్ = ఈ విధముగా, ప్రపశ్యామి = చూచుచున్నాను. తథా = మరియు, శృణోమి = వినుచున్నాను.

తా. నేను సర్వదా మనస్సులో రామున్నే స్మరించుచు, రామా! రామా! అని ఉచ్చరించుచు ఉండుటచేత, దానికి అనుగుణముగా ఆ రామునకు సంబంధించిన మాటలే వినుచున్నట్లు, ఆ విషయములే కనబడుచున్నట్లు అనిపించు చున్నది. 11

మూ. అహం హి తస్యాద్య మనోభవేన
సంపీడితా తద్గతసర్వభావా,
విచిన్తయన్తీ సతతం తమేవ
తథైవ పశ్యామి తథా శృణోమి. 12

ప్ర. అ. అద్య = ఇప్పుడు, అహమ్ = నేను, తస్య = ఆ రామునకు

సంబంధించిన, మనోభవేన = మన్మథునిచేత, సంపీడితా = పీడింపబడినదాన నై, తద్గతసర్వభావా = అతనినే చేరిన సమస్తభావము కలదాననై, సతతమ్ = ఎల్లప్పుడూ, తమేవ = అతనిని గూర్చియే, పరిచింతయన్తీ = ఆలోచించుచున్న దాన నై, తథైవ = అట్లే, పశ్యామి = చూచుచున్నాను. తథైవ = అట్లే, శృణోమి = వినుచున్నాను.

తా. నే నిపుడు రామవిరహముతో బాధపడుచు అతనిని గూర్చి మన్మథునిచే పీడింపబడుచున్నాను. నా మనస్సు పూర్తిగా రామునియందు లగ్న మై యున్నది. ఆ రాముని గూర్చియే సర్వదా స్మరించుచున్నాను. అందుచేత ఆ రాముని గూర్చియే వినుచున్నట్లు ఆ విషయములే చూచుచున్నట్లు అనిపించుచున్నది. 12

మూ. మనోరథః స్యాదితి చిన్తయామి
తథాపి బుద్ధ్యా చ వితర్కయామి,
కిం కారణం తస్య హి నాస్తి రూపం
సువ్యక్తరూపశ్చ వదత్యయం మామ్. 13

ప్ర. అ. మనోరథః = మనోరథము, స్యాత్ = సఫల మగును, ఇతి = అని, చిన్తయామి = చింతించుచున్నాను. బుద్ధ్యాపి చ = బుద్ధిచేత గూడ, తథా = అట్లే, వితర్కయామి = ఊహించుచున్నాను. తస్య = ఆ మనోరథమునకు, రూపమ్ = రూపము, నాస్తి హి = లేదు కదా। అయమ్ = ఇతడు, సువ్యక్తరూపః = బాగుగా స్పష్ట మైన రూపము గలవాడై, మామ్ = నన్ను గూర్చి, వదతి = మాటలాడుచున్నాడు. కారణమ్ = కారణము, కిమ్ = ఏమో।

తా. ఎప్పటి కైనా నా మనోరథము సఫల మగు నను ఆశతో మనస్సులో కూడ ఆ విధముగానే ఊహించుచున్నాను. కాని మనోరథమునకు రూపము ఉండదు కదా। ఇతడు మాత్రము స్పష్ట మైన ఆకారముతో, నాతో మాటలాడుచున్నాడు. దీనికి కారణము ఏమై యుండునో. 13

మూ. నమోऽస్తు వాచస్పతయే సవజ్రిణే
స్వయంభువే చైవ హుతాశనాయ చ,
అనేన చోక్తం యదిదం మమాగ్రతో
వనౌకసా తచ్చ తథాస్తు నాన్యథా. 14

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే, సున్దరకాణ్డే,
ద్వాత్రింశః సర్గః

ప్ర. అ. సపత్రిణే = దేవేంద్రునితో కూడిన, వాచస్పతయే = బృహస్పతికి, స్వయంభువే చైవ = బ్రహ్మకు, హుతాశనాయ చ = అగ్నిదేవునకు, నమః = నమస్కారము. అస్తు = అగుగాక. అనేన = ఈ, వనౌకసా = వానరునిచేత, మమ అగ్రతః = నా ఎదుట, యత్ = ఏ, ఇదమ్ = ఈ వాక్యము, ఉక్తమ్ = పలుక బడినదో, తత్ = అది, తథా = అట్లే, అస్తు = అగుగాక. అన్యథా = మరొక విధముగా, న = కాకుండుగాక.

తా. బృహస్పతికి, దేవేంద్రునికి, బ్రహ్మదేవునకు, అగ్నిదేవునకు నమస్కరించుచున్నాను. ఈ వానరుడు నా ఎదుట చెప్పినమాటలు సత్యమగు గాక; అసత్యము కాకుండుగాక। 14

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో ముప్పదిరెండవ సర్గ సమాప్తము.

అథ త్రయస్త్రింశః సర్గః

[సీత హనుమంతునకు తన విషయము చెప్పుచు తన అరణ్యాగమనమును, రావణుడు తనను అపహరించుటను వర్ణించుట].

మూ. సోఽవతీర్య ద్రుమాత్తస్మాద్విద్రుమప్రతిమాననః,
వినీతవేషః కృపణః ప్రణిపత్యోపసృత్య చ. 1

తామబ్రవీన్మహాతేజా హనూమాన్ మారుతాత్మజః,
శిరస్యఞ్జలిమాధాయ సీతాం మధురయా గిరా. 2

ప్ర. అ. విద్రుమప్రతిమాననః = పగడములతో సమానమైన ముఖము గలవాడూ, మహాతేజాః = గొప్ప తేజస్సు కలవాడూ, మారుతాత్మజః = వాయుపుత్రుడూ అయిన, సః హనూమాన్ = ఆ హనుమంతుడు, తస్మాత్ = ఆ, ద్రుమాత్ = వృక్షమునుండి, అవతీర్య = దిగి, వినీతవేషః = వినయముతో కూడిన వేషము కలవాడై, కృపణః = దీనుడై, ప్రణిపత్య = నమస్కరించి, ఉపసృత్య = సమీపించి, శిరసి = శిరస్సునందు, అఞ్జలిమ్ = దోసిలిని, ఆధాయ = ఉంచి, తాం సీతామ్ = ఆ సీతను గూర్చి, మధురయా = మధురమైన, గిరా = వాక్కుతో, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. పగడము వలె ఎఱ్ఱనైన ముఖము కలవాడు, మహాతేజశ్శాలీ, వాయుపుత్రుడూ అయిన ఆ హనుమంతుడు, వినయముతో కూడిన వేషము గలవాడై, దీనుడై ఆ సీతను సమీపించి, తలపై దోసిలి పట్టి నమస్కరించుచు మధురమైన వాక్కుతో ఇట్లు పలికెను. 1, 2

మూ. కా ను పద్మపలాశాక్షి, క్లిష్టకౌశేయవాసిని,
ద్రుమస్య శాఖామాలమ్బ్య తిష్ఠసి త్వమనిన్దితే. 3

ప్ర. అ. పద్మపలాశాక్షి = పద్మపత్రముల వంటి నేత్రములు గలదానా!

క్లిష్టకౌశేయవాసని = నలిగిపోయిన పట్టుబట్ట ధరించినదానా! అనిన్దితే = నిందింప దగనిదానా! ద్రుమస్య = వృక్షముయొక్క, శాఖామ్ = కొమ్మను, అలమ్బ్య = పట్టుకొని, తిష్ఠసి = నిలబడి యున్నావు! కా ను = ఎవ్వతెవు?

తా. పద్మపత్రముల వంటి నేత్రములు గలదానా! నలిగిపోయిన పట్టు బట్ట ధరించినదానా! ఎట్టి దోషములు లేనిదానా! ఇక్కడ ఈ చెట్టు కొమ్మను పట్టుకొని నిలబడి ఉన్నావు; నీ వెవ్వతెవు? 3

మూ. కిమర్థం తవ నేత్రాభ్యాం వారి స్రవతి శోకజమ్,
పుణ్డరీకపలాశాభ్యాం విప్రకీర్ణమివోదకమ్. 4

ప్ర. అ. పుణ్డరీకపలాశాభ్యామ్ = రెండు పద్మపత్రములనుండి, విప్రకీర్ణమ్ = చిమ్మబడిన, ఉదకమ్ ఇవ = ఉదకము వలె, తవ = నీయొక్క, నేత్రాభ్యామ్ = నేత్రములనుండి, శోకజమ్ = శోకమువలన కలిగిన, వారి = నీరు, కిమర్థమ్ = ఎందువలన, స్రవతి = కారుచున్నది.

తా. రెండు తామరపూవు రేకులనుండి నీరు కారి నట్లు నీ నేత్రములనుండి కన్నీరు కారుచున్నది; కారణ మేమి? 4

మూ. సురాణామసురాణాం వా నాగగన్ధర్వరక్షసామ్,
యక్షాణాం కింనరాణాం వా కా త్వం భవసి శోభనే. 5

ప్ర. అ. శోభనే = మంగళప్రదురాలా! త్వమ్ = నీవు, సురాణామ్ = దేవతలలో కాని, అసురాణాం వా = రాక్షసులలో కాని, నాగగన్ధర్వరక్షసామ్ = నాగ గంధర్వ రాక్షసులలో కాని, యక్షాణామ్ = యక్షులలో కాని, కింనరాణాం వా = కింనరులలో గాని, కా = ఎవతెవు, భవసి = అగుచున్నావు.

తా. ఓ! మంగళప్రదురాలా! సురులు, అసురులు, నాగులు, గంధర్వులు, రాక్షసులు, యక్షులు, కింనరులు- వీరిలో నీవు ఏ జాతికి చెందినదానవు? 5

మూ. కా త్వం భవసి రుద్రాణాం మరుతాం వా వరాననే,
వసూనాం హి వరారోహే దేవతా ప్రతిభాసి మే. 6

ప్ర. అ. వరాననే = శ్రేష్ఠమైన ముఖము కలదానా! త్వమ్ = నీవు,

రుద్రాణామ్ = రుద్రులలో గాని, మరుతాం వా = మరుత్తులలో గాని, వసూనామ్ = వసువులలో గాని, కా=ఎవ్వతెవు. భవసి = అగుచున్నావు? వరారోహే = శ్రేష్ఠ మైన కటిప్రదేశము గలదానా! దేవతా=దేవతవుగా, మే=నాకు, ప్రతిభాసి = తోచుచున్నావు.

భా. అంద మైన ముఖము గలదానా! నీవు, రుద్రగణములో గాని, మరుద్గణములో గాని, వసుగణములో గాని చేరినదానవా? శ్రేష్ఠ మైన కటిప్రదేశము గలదానా! నీవు దేవతాస్త్రీవి అయి ఉందువని నాకు తోచుచున్నది. 6

మూ. కిం ను చన్ద్రమసా హీనా పతితా విబుధాలయాత్,
రోహిణీ జ్యోతిషాం శ్రేష్ఠా శ్రేష్ఠసర్వగుణాన్వితా. 7

ప్ర. అ. చన్ద్రమసా = చంద్రునితో, హీనా = శూన్యురాలూ, విబుధాలయాత్ = స్వర్గమునుండి, పతితా = పడినదీ, జ్యోతిషామ్ = నక్షత్రములలో, శ్రేష్ఠా = శ్రేష్ఠురాలూ, శ్రేష్ఠసర్వగుణాన్వితా = శ్రేష్ఠము లైన సమస్తగుణములతో కూడి నదీ అయిన, రోహిణీ కిం ను = రోహిణివా?

భా. నీవు స్వర్గమునుండి భూలోకములో పడి, చంద్రునికి దూర మైన, నక్షత్రములలో శ్రేష్ఠురా లైన, శ్రేష్ఠము లైన గుణములు గల రోహిణివా? 7

మూ. కా త్వం భవసి కల్యాణి త్వమనిన్దితలోచనే,
కోపాద్వా యది వా మోహాద్భర్తారమసితేక్షణే, 8
వసిష్ఠం కోపయిత్వా త్వం నాసి కల్యాణ్యరున్ధతీ.

ప్ర. అ. ("కా త్వం భవసి....లోచనే" అను శ్లోకార్ధము రెండు "త్వమ్" లతో ఉన్నది అనవసరము. గోరఖ్‌పూర్ ప్రతిలో లేదు.)

అసితేక్షణే = నల్లని నేత్రములు కలదానా! త్వమ్ = నీవు, కోపాద్వా = కోపమువలన గాని, యది వా = లేక, మోహాత్ = మోహము (అజ్ఞానము) వలన గాని, భర్తారమ్ = భర్త యైన, వసిష్ఠమ్ = వసిష్ఠుని, కోపయిత్వా = కోపింప చేసి వచ్చిన, కల్యాణీ = మంగళప్రదురా లైన, అరున్ధతీ = అరుంధతి, నాసి = కావు కదా?

భా. ఓ! నల్లని నేత్రములు గలదానా! భర్త యైన వసిష్ఠునకు, కోపము

వలననో, అజ్ఞానమువలననో కోపము కలిగించి ఇక్కడికి వచ్చిన అతుండతివి కావు కదా! 8

మూ. కో ను పుత్రః పితా భ్రాతా భర్తా వా తే సుమధ్యమే, 9
అస్మాల్లోకాదముం లోకం గతం త్వమనుశోచసి.

ప్ర. అ. సుమధ్యమే = మంచి నడుము గలదానా! అస్మాత్ = ఈ, లోకాత్ = లోకమునుండి, అముం లోకమ్ = పరలోకమును గూర్చి, గతమ్ = వెళ్ళిపోయిన ఎవనిని గూర్చి, త్వమ్ = నీవు, అనుశోచసి = దుఃఖించుచున్నావో అట్టి, తే = నీయొక్క, పుత్రః = పుత్రుడు, పితా = తండ్రి, భ్రాతా = సోదరుడు, భర్తా వా = లేదా భర్త, కో ను = ఎవ్వరు?

తా. మంచి నడుము గలదానా! నీవు మరణించిన వారి నెవరినో గూర్చి దుఃఖించుచున్నట్లున్నది. ఆ విధముగా మరణించినవాడు నీ పుత్రుడా, తండ్రియా, సోదరుడా, భర్తయా?

వి. ఈ ప్రశ్న చాలా అసంగతముగా, అమంగళాశ్లీలరూపముగా ఉన్నది. పూర్వార్ధానికి నీ పుత్రు డెవ్వరు, తండ్రి ఎవ్వరు... ఇత్యాదివిధముగా అర్థం చెప్పి దానిని వేరుచేయడానికి కూడ వీలు లేదు. 'వా' అని ఉండుటచే "నీ కుమారుడు" ఇత్యాదివిధముగానే అర్థము చెప్పవలసి ఉండును. అలా చెప్పినా కూడా ఉత్తరార్ధంలో అశ్లీలము ఉండనే ఉన్నది. ఈ శ్లోకం ప్రాచ్యపాఠంలో లేదు. 9

మూ. రోదనాదతినిఃశ్వాసాద్భూమిసంస్పర్శనాదపి, 10
న త్వాం దేవీమహం మన్యే రాజ్ఞః సంజ్ఞావధారణాత్.

ప్ర. అ. రోదనాత్ = ఏడ్పుటవలనను, అతినిఃశ్వాసాత్ = చాలా నిట్టూర్పులవలనను, భూమిసంస్పర్శనాదపి = భూమిని స్పృశించుటవలనను, రాజ్ఞః = రాజుయొక్క, సంజ్ఞావధారణాత్ = చిహ్నముల నిశ్చయమువలనను, త్వామ్ = నిన్ను, దేవీమ్ = దేవతాస్త్రీనిగా, అహమ్ = నేను, న మన్యే = తలపను.

తా. నీవు ఏడ్చుచున్నావు. ఎక్కువ నిట్టూర్చుచున్నావు. భూమిని స్పృశించుచున్నావు. నీయందు రాజలక్షణము లున్నవి. వీటిని అన్నింటిని చూచి నీవు దేవతాస్త్రీవి కావని తలచుచున్నాను 10

మూ. వ్యఞ్జనాని చ తే యాని లక్షణాని చ లక్షయే, 11
మహిషీ భూమిపాలస్య రాజకన్యా చ మే మతా.

ప్ర. అ. తే = నీయొక్క, యాని = ఏ, వ్యఞ్జనాని = చిహ్నములను, లక్షణాని చ = సాముద్రికలక్షణములను, లక్షయే = చూచుచున్నానో, వానిని పట్టి, భూమిపాలస్య = చక్రవర్తియొక్క, మహిషీ = రాణివి గాను, రాజకన్యా చ = రాజకన్యవు గాను, మే = నాకు, మతా = తోచుచున్నావు.

తా. నీ అవయవసౌష్ఠవము మొదలైన చిహ్నములు, సాముద్రికశాస్త్రోక్త లక్షణములు చూడగా, నీవు చక్రవర్తి భార్య యైన క్షత్రియవనిత వై యుందు వని ఊహించుచున్నాను. 11

మూ. రావణేన జనస్థానాద్బలాదపహృతా యది, 12
సీతా త్వమసి భద్రం తే తన్మమాచక్ష్వ పృచ్ఛతః.

ప్ర. అ. త్వమ్ = నీవు, జనస్థానాత్ = జనస్థానమునుండి, రావణేన = రావణునిచేత, బలాత్ = బలాత్కారముగా, అపహృతా = అపహరింపబడిన, సీతా = సీతవు, అసి యది = అయిన ట్లయితే, తత్ = దానిని, పృచ్ఛతః = అడుగుచున్న, మమ = నాకు, ఆచక్ష్వ = చెప్పుము. తే = నీకు, భద్రమ్ = మంగళము అగుగాక.

తా. నేను అడుగుచున్నాను; చెప్పుము. నీకు మంగళము అగును. రావణుడు జనస్థానమునుండి బలాత్కారముగా ఎత్తికొని వచ్చిన సీతవు కావు కదా.

మూ. యథా హి తవ వై దైన్యం రూపం చాప్యతిమానుషమ్,
తపసా చాన్వితో వేషస్త్వం రామమహిషీ ధ్రువమ్.

ప్ర. అ. తవ = నీయొక్క, దైన్యమ్ = దైన్యము, అతిమానుషమ్ = మనుష్యులను అతిక్రమించిన, రూపం చ = రూపము, తపసా = తపస్సుతో, అన్వితః = కూడిన, వేషః = వేషము, యథా = ఎట్లున్నదో, దానిని పట్టి, త్వమ్ = నీవు, ధ్రువమ్ = నిశ్చయముగా, రామమహిషీ = రామభార్యవే.

తా. నీ దైన్యమును, మనుష్యులలో ఎవ్వరియందూ కనబడని సౌందర్య

మును, తపస్సును సూచించు వేషమును చూడగా నీవు రాముని భార్యవే అని స్పష్టముగా తెలియుచున్నది. 13

మూ. సా తస్య వచనం శ్రుత్వా రామకీర్తనహర్షితా, 14
ఉవాచ వాక్యం వైదేహీ హనుమన్తం ద్రుమాశ్రితమ్.

ప్ర. అ. సా వైదేహీ = ఆ సీత, తస్య=అతనియొక్క, వచనమ్=వచనమును, శ్రుత్వా = విని, రామకీర్తనహర్షితా = రాముణ్ణి గూర్చి చెప్పుటచేత సంతోషింపచేయబడినదై, ద్రుమాశ్రితమ్=వృక్షమును ఆశ్రయించి ఉన్న, హనుమన్తమ్ = హనుమంతుని గూర్చి, వాక్యమ్= వాక్యమును, ఉవాచ = పలికెను.

తా. హనుమంతుని మాటలు విన్న సీత, రాముణ్ణి గూర్చి చెప్పుటచే చాల సంతోషించుచు, చెట్టుమీద నున్న అతనితో ఇట్లనెను. 14

మూ. పృథివ్యాం రాజసింహానాం ముఖ్యస్య విదితాత్మనః, 15
స్నుషా దశరథస్యాహం శత్రుసైన్యప్రతాపినః.

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, పృథివ్యామ్=భూమియందు, రాజసింహానామ్ = రాజశ్రేష్ఠులలో, ముఖ్యస్య=ప్రధానుడూ, విదితాత్మనః=ప్రసిద్ధ మైన బుద్ధి కలవాడూ, శత్రుసైన్యప్రతాపినః = శత్రువుల సైన్యమును తపింపచేయువాడూ అయిన, దశరథస్య=దశరథునియొక్క, స్నుషా=కోడలిని.

తా. నేను, భూమండలములోని రాజు లందరిలోంచె గొప్పవాడు, ప్రసిద్ధ మైన బుద్ధిబలము కలవాడు, శత్రుసైన్యములను బాధించువాడు అయిన దశరథుని కోడలిని. 15

మూ. దుహితా జనకస్యాహం వైదేహస్య మహాత్మనః, 16
సీతేతి నామ నామ్నాహం భార్యా రామస్య ధీమతః.

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, వైదేహస్య = విదేహదేశరాజూ, మహాత్మనః = గొప్ప బుద్ధి కలవాడూ అయిన, జనకస్య = జనకునియొక్క, దుహితా = కుమార్తెను. నామ్నా = పేరుచేత, సీతేతి నామ = సీత అను ప్రసిద్ధి గల, అహమ్ = నేను, ధీమతః = బుద్ధిమంతు డైన, రామస్య = రామునియొక్క, భార్యా = భార్యను.

తా. నేను మహాత్ముడును, విదేహదేశప్రభువూ అయిన జనకుని కుమార్తెను. నా పేరు సీత. ధీమంతుడైన రాముని భార్యను. 16

మూ. సమా ద్వాదశ తత్రాహం రాఘవస్య నివేశనే, 17
భుఞ్జానా మానుషాన్ భోగాన్ సర్వకామసమృద్ధినీ.

ప్ర. అ. అహమ్=నేను, తత్ర=అక్కడ, రాఘవస్య=రామునియొక్క, నివేశనే=గృహమునందు, మానుషాన్=మనుష్యులకు లభించు, భోగాన్=భోగములను, భుఞ్జానా=అనుభవించుచు, సర్వకామసమృద్ధినీ=సమస్తకామ సమృద్ధి కలదాననై, ద్వాదశ=పండ్రెండు, సమాః=సంవత్సరములను, ఉంటిని.

తా. నేను అక్కడ రాముని ఇంటిలో మనుష్యులకు లభించుటకు వీలున్న సకలభోగములు అనుభవించుచు, సమస్తకాముముల సమృద్ధితో, పండ్రెండు సంవత్సరములు ఉంటిని. 17

మూ. తతస్త్రయోదశే వర్షే రాజ్యేనేక్ష్వాకునన్దనమ్, 18
అభిషేచయితుం రాజా సోపాధ్యాయః ప్రచక్రమే.

ప్ర. అ. తతః=అటుపిమ్మట, త్రయోదశే=పదమూడవ, వర్షే=సంవత్సరమునందు, సోపాధ్యాయః=పురోహితులతో కూడిన, రాజా=దశరథ మహారాజు, ఇక్ష్వాకునన్దనమ్=ఇక్ష్వాకువంశమునకు ఆనందకరుడైన రాముని, రాజ్యేన=రాజ్యముచేత, అభిషేచయితుమ్=అభిషేకింపచేయుటకు, ప్రచక్రమే=ప్రారంభించెను.

తా. పిమ్మట పదమూడవ సంవత్సరమునందు, దశరథమహారాజు, పురోహితులతో కూడి, ఇక్ష్వాకువంశమునకు ఆనందకరుడైన రామునకు రాజ్యాభిషేకము చేయుటకు ప్రయత్నించెను. 18

మూ. తస్మిన్ సమ్భ్రియమాణే తు రాఘవస్యాభిషేచనే, 19
కైకేయీ నామ భర్తారం దేవీ వచనమబ్రవీత్.

ప్ర. అ. తస్మిన్=ఆ, రాఘవస్య=రామునియొక్క, అభిషేచనే=అభిషేకము, సమ్భ్రియమాణే=ఏర్పరుపబడుచుండగా, కైకేయీ నామ=కైకేయి

అను పేరు గల, దేవీ=రాణి, భర్తారమ్ = భర్తనుగూర్చి, వచనమ్=వచనమును అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. రామాభిషేకమునకు ఏర్పాట్లు జరుగుచుండగా కైకేయి అను రాణి భర్త యైన దశరథునితో ఇట్లనెను. 19

మూ. న పిబేయం న ఖాదేయం ప్రత్యహం మమ భోజనమ్, 20
ఏష మే జీవితస్యాన్తో రామో యద్యభిషిచ్యతే.

ప్ర. అ. న పిబేయమ్=నీరు త్రాగను. ప్రత్యహమ్=ప్రతిదినము, భోజనమ్=భోజనమును, న ఖాదేయమ్ = తినను. రామః=రాముడు, యది అభిషిచ్యతే= అభిషేకింపబడిన ట్లయితే, ఏషః=ఇది, మే=నాయొక్క, జీవితస్య = జీవితము యొక్క, అన్తః = అంతము.

తా. నీవు రామునకు పట్టాభిషేకము చేసినచో నేనిదిమొదలు ఏ దినము నందూ నీళ్ళు త్రాగను; ఆహారము తినను. ఇదే నా జీవితమునకు అంతము. 20

మూ. యత్తదుక్తం త్వయా వాక్యం ప్రీత్యా నృపతిసత్తమ, 21
తచ్చేన్న వితథం కార్యం వనం గచ్ఛతు రాఘవః.

ప్ర. అ. నృపతిసత్తమ=ఓ! రాజశ్రేష్ఠుడా! త్వయా = నీచేత, ప్రీత్యా = ప్రేమతో, యత్ = ఏ, తత్ వాక్యమ్ = ఆ మాట, ఉక్తమ్ = చెప్పబడినదో, తత్ = అది, వితథమ్ = వ్యర్థము, న కార్యం యది = చేయబడకుండవలెనన్నచో, రాఘవః=రాముడు, వనమ్=వనమును గూర్చి, గచ్ఛతు=వెళ్లుగాక.

తా. ఓ! రాజశ్రేష్ఠుడా! నీ వా నాడు ప్రేమపూర్వకముగా పలికిన మాటపై నీవు నిలిచినచో రాముణ్ణి అరణ్యమునకు పంపుము. 21

మూ. స రాజా సత్యవాగ్దేవ్యా వరదానమనుస్మరన్, 22
ముమోహ వచనం శ్రుత్వా కైకేయ్యాః క్రూరమప్రియమ్.

ప్ర. అ. సత్యవాక్=సత్య మైన వాక్కు గల, సః రాజా = ఆ రాజు, దేవ్యాః=రాణియొక్క, వరదానమ్=వరదానమును, అనుస్మరన్=స్మరించుచు, కైకేయ్యాః = కైకేయియొక్క, క్రూరమ్ = క్రూర మైన, అప్రియమ్ = అప్రియ మైన, వచనమ్=వచనమును శ్రుత్వా = విని, ముమోహ=మోహమునొందెను.

తా. ఆ దశరథమహారాజు క్రూరమూ, అప్రియమూ అయిన కైకేయి మాట విని, రాణికి తా నిచ్చిన వరదానమును స్మరించుచు, మూర్ఛ పోయెను. 22

మూ. తతస్తు స్థవిరో రాజా సత్యే ధర్మే వ్యవస్థితః, 23
జ్యేష్ఠం యశస్వినం పుత్రం రుదన్రాజ్యమయాచత.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, సత్యే = సత్యమునందు, ధర్మే = ధర్మమునందు, వ్యవస్థితః = నిలిచిన, స్థవిరః = వృద్ధు డైన, రాజా = రాజు, రుదన్ = ఏడ్చుచు, యశస్వినమ్ = కీర్తి గల, జ్యేష్ఠమ్ = జ్యేష్ఠు డైన, పుత్రమ్ = పుత్రుని, రాజ్యమ్ = రాజ్యమును, అయాచత = యాచించెను.

తా. సత్యధర్మములపై స్థిరముగా నిలిచిన, వృద్ధు డైన ఆ రాజు అపుడు "నే నిచ్చిన రాజ్యము మరల నా కిమ్ము" అని యశస్సుగలి యైన జ్యేష్ఠ పుత్రుని యాచించెను. 23

మూ. స పితుర్వచనం శ్రీమానభిషేకాత్పరం ప్రియమ్ 24
మనసా పూర్వమాసాద్య వాచా ప్రతిగృహీతవాన్.

ప్ర. అ. శ్రీమాన్ = శ్రీమంతు డైన, సః = ఆ రాముడు, పితుః = తండ్రి యొక్క, వచనమ్ = వచనమును, అభిషేకాత్ = అభిషేకముకంటె, పరమ్ = మిక్కిలి, ప్రియమ్ = ప్రియ మైనదానినిగా, మనసా = మనస్సుతో, పూర్వమ్ = ముందుగా, ఆసాద్య = పొంది, వాచా = వాక్కుతో, ప్రతిగృహీతవాన్ = స్వీకరించెను.

తా. శ్రీమంతు డైన ఆ రాముడు తండ్రి ఆజ్ఞను అభిషేకముకంటె గూడ చాలా ప్రియ మైన దానినిగా మనసా భావించి, పిదప మాటతో అంగీకరించెను. 24

మూ. దద్యాన్న ప్రతిగృహ్ణీయాన్న బ్రూయాత్కించిదప్రియమ్,
అపి జీవితహేతోర్వా రామః సత్యపరాక్రమః.

ప్ర. అ. సత్యపరాక్రమః = సత్యమైన పరాక్రమము గల, రామః = రాముడు, దద్యాత్ = ఇచ్చును. న ప్రతిగృహ్ణీయాత్ = ప్రతిగ్రహించడు. జీవిత

హేతోర్వా=జీవితము కొరకైనా, కించిత్=ఏమియు, అప్రియమ్=అప్రియమును, న బ్రూయాత్=పలుకడు.

తా. సత్యమైన పరాక్రమము గల రాముడు ఇతరులకు దానము చేయును గాని తాను ఇతరులనుండి ప్రతిగ్రహించడు. జీవితమునకు ఆపద సంభవించి నప్పుడు కూడ అప్రియమును మాటలాడడు. 25

మూ. స విహాయోత్తరీయాణి మహార్హాణి మహాయశాః, 26
విసృజ్య మనసా రాజ్యం జనన్యై మాం సమాదిశత్.

ప్ర. అ. మహాయశాః=గొప్ప కీర్తి గల, సః=ఆ రాముడు, మహార్హాణి=చాల విలువ గల, ఉత్తరీయాణి=ఉత్తరీయములను, విహాయ=విడచి, మనసా=మనస్సుచేత, రాజ్యమ్=రాజ్యమును, విసృజ్య=విడచి, మామ్=నన్ను, జనన్యై=తల్లికి, సమాదిశత్=అప్పగించెను.

తా. గొప్ప కీర్తి గల ఆ రాముడు చాల విలువైన వస్త్రములను విడచి, నారచీరలు ధరించి, రాజ్యమును పరిత్యజించవలె నని దృఢముగా సంకల్పించి నన్ను తన తల్లికి అప్పజెప్పెను. 26

మూ. సాహం తస్యాగ్రతస్తూర్ణం ప్రస్థితా వనచారిణీ, 27
న హి మే తేన హీనాయా వాసః స్వర్గేఽపి రోచతే.

ప్ర. అ. సా అహమ్=అట్టి నేను, వనచారిణీ=వనమునందు సంచరించుచున్న దాననై, తూర్ణమ్=శీఘ్రముగా, తస్య=ఆ రామునియొక్క, అగ్రతః=ఎదుట, ప్రస్థితా=ప్రయాణమైతిని, తేన=అతనితో, హీనయాః=శూన్యురాల నైన, మే=నాకు, స్వర్గేఽపి=స్వర్గములో కూడ, వాసః=నివాసము, న రోచతే హి=ఇష్టము కాదు కదా!

తా. రాముడు లేకున్నచో నాకు స్వర్గములో నివాసము కూడ ఇష్టము కాదు. అందుచే నేను వనములో సంచరించుటకై నిశ్చయించుకొని, వెంటనే అతనికంటె ముందుగానే అడవికి బయలుదేరితిని. 27

మూ. ప్రాగేవ తు మహాభాగః సౌమిత్రిర్మిత్రనన్దనః, 28
పూర్వజస్యానుయాత్రార్థే ద్రుమచీరైరలంకృతః.

ప్ర. అ. మహాభాగః=గొప్ప భాగ్యము గలవాడు, మిత్రనన్దనః=మిత్రులను ఆనందింపజేయువాడు అయిన, సౌమిత్రిః=లక్ష్మణుడు, ప్రాగేవ=ముందుగానే, పూర్వజస్య=అన్నగారియొక్క, అనుయాత్రార్థే =అనుసరించి వెళ్లుటకై, ద్రుమచీరైః=నారచీరలతో, అలంకృతః=అలంకరింపబడెను.

తా. మహాభాగ్యవంతుడు, మిత్రులకు ఆనందకరుడు అయిన లక్ష్మణుడు అన్నగారిని అనుసరించి వెళ్లుటకై, నా కంటె ముందే నారచీరలు ధరించి సిద్ధముగా ఉండెను. 28

మూ. తే వయం భర్తురాదేశం బహుమాన్య దృఢవ్రతాః, 29
ప్రవిష్టాః స్మ పురాదృష్టం వనం గమ్భీరదర్శనమ్.

ప్ర. అ. తే=అట్టి, వయమ్=మేము, భర్తుః=ప్రభు వైన దశరథమహారాజుయొక్క, ఆదేశమ్=ఆజ్ఞను, బహుమాన్య= గౌరవించి, దృఢవ్రతాః = దృఢ మైన నియమము కలవారమై, పురా=పూర్వము, అదృష్టమ్=చూడబడని, గమ్భీరదర్శనమ్=గంభీర మైన దర్శనము గల, వనమ్=వనమును, ప్రవిష్టాః స్మః=ప్రవేశించితిమి.

తా. ఈ విధముగ మే మందరము రాజాజ్ఞ పాటించుచు, దృఢ మైన నియమములు అనుసరించుచు, మేము పూర్వ మెన్నడూ చూడని, చూచుటకు భయంకరముగా నుండు అరణ్యములో ప్రవేశించితిమి. 29

మూ. వసతో దణ్డకారణ్యే తస్యాహమమితౌజసః, 30
రక్షసాపహృతా భార్యా రావణేన దురాత్మనా.

ప్ర. అ. దణ్డకారణ్యే=దండకారణ్యమునందు, వసతః=నివసించుచున్న, అమితౌజసః=గొప్ప తేజస్సు గల, తస్య=ఆ రామునియొక్క, భార్యా=భార్య యైన, అహమ్=నేను, దురాత్మనా=దుష్టబుద్ధి గల, రావణేన=రావణునిచేత, అపహృతా=అపహరింపబడితిని.

తా. అనంత మైన తేజస్సు గల ఆ రాముడు దండకారణ్యములో నివసించుచుండగా, అతని భార్య నైన నన్ను దురాత్ము డైన రావణుడు అపహరించినాడు. 30

మూ. ద్వౌ మాసౌ తేన మే కాలో జీవితానుగ్రహః కృతః, 31
ఊర్ధ్వం ద్వాభ్యాం తు మాసాభ్యాం తతస్త్యక్ష్యామి జీవితమ్.

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే త్రయస్త్రింశః సర్గః.

ప్ర. అ. తేన = వానిచేత, ద్వౌ = రెండు, మాసౌ = మాసములను, మే = నాకు, జీవితానుగ్రహః = జీవితముయొక్క అనుగ్రహము, కృతః = చేయబడినది. తతః = ఆ కారణమువలన, ద్వాభ్యామ్ = రెండు, మాసాభ్యామ్ = మాసముల కంటె, ఊర్ధ్వమ్ = పైన, జీవితమ్ = జీవితమును, త్యక్ష్యామి = విడువగలను.

తా. ఆ రావణుడు నాకు రెండు మాసముల పాటు జీవితమును అనుగ్రహించినాడు. రెండు మాసాల తరువాత నేను ప్రాణములు వదలవలెను. 31

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో ముప్పదిమూడవ సర్గ సమాప్తము.

అథ చతుస్త్రింశః సర్గః

[హనుమంతుని విషయమున సీతకు సందేహము కలుగుట. హనుమంతుడు ఆ సందేహమును తొలగించుట. సీత కోరగా హనుమంతుడు శ్రీరాముని గుణములు వర్ణించి చెప్పుట].

మూ. తస్యాస్తద్వచనం శ్రుత్వా హనుమాన్ హరిపుఙ్గవః,
దుఃఖాద్దుఃఖాభిభూతాయాః సాన్త్వముత్తరమబ్రవీత్. 1

ప్ర. అ. హరిపుఙ్గవః = వానరశ్రేష్ఠుడైన, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, దుఃఖాత్ = ఒక దుఃఖమునుండి, దుఃఖాభిభూతాయాః = మరియొక దుఃఖముచేత తిరస్కరింపబడిన (ఆవరింపబడిన), తస్యాః = ఆ సీతయొక్క, తత్ = ఆ, వచనమ్ = వచనమును, శ్రుత్వా = విని, సాన్త్వమ్ = ఓదార్పు రూపమైన, ఉత్తరమ్ = ప్రత్యుత్తరమును, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. వానరశ్రేష్ఠుడైన ఆ హనుమంతుడు, ఒక దుఃఖము తరువాత మరొక దుఃఖములో చిక్కుకొని ఉన్న ఆ సీత పలికిన మాటలు విని, ఓదార్పుతో ఇట్లు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. 1

మూ. అహం రామస్య సందేశాద్దేవి దూతస్తవాగతః,
వైదేహి కుశలీ రామస్త్వాం చ కౌశలమబ్రవీత్. 2

ప్ర. అ. దేవి = ఓ దేవీ! వైదేహి = సీతా! అహమ్ = నేను, రామస్య = రాముని యొక్క, సందేశాత్ = సందేశమువలన, తవ = నీయొక్క, దూతః = దూతగా, ఆగతః = వచ్చినాను. కుశలీ = క్షేమముగా నున్న, రామః = రాముడు, త్వాం చ = నిన్ను కూడ, కుశలమ్ = కుశలమును గూర్చి, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. విదేహరాజకుమారి వైన ఓ సీతాదేవీ! నేను రాముడు పంపగా, నీ

వద్దకు దూత నై వచ్చినాను. రాముడు క్షేమముగా ఉన్నాడు. నిన్ను కూడా నీ క్షేమమును గూర్చి అడుగుచున్నాడు. (నీ క్షేమమును తెలుసుకొమ్మని నాతో చెప్పినాడు). 2

మూ. యో బ్రాహ్మమస్త్రం వేదాంశ్చ వేద వేదవిదాంవరః,
స త్వాం దాశరథీ రామో దేవి కౌశలమబ్రవీత్. 3

ప్ర. అ. దేవి = ఓ దేవీ! వేదవిదామ్ = వేదవేత్తలలో, వరః = శ్రేష్ఠుడైన, యః = ఎవ్వరు, బ్రాహ్మమ్ అస్త్రమ్ = బ్రహ్మాస్త్రమును, వేదాంశ్చ = వేదములను, వేద = ఎరుగునో, సః = అట్టి, దాశరథిః = దశరథకుమారుడైన, రామః = రాముడు, త్వామ్ = నిన్ను, కౌశలమ్ = క్షేమమును, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. ఓ దేవీ! వేదవేత్తలలో గొప్పవాడు, దశరథకుమారుడూ అయిన నీ రాముడు బ్రహ్మాస్త్రమును, సకలవేదములను ఎరుగునో ఆ రాముడు నీ క్షేమమును తెలిసికొని రమ్మన్నాడు. 3

మూ. లక్ష్మణశ్చ మహాతేజా భర్తుస్తేఽనుచరః ప్రియః,
కృతవాన్ శోకసంతప్తః శిరసా తేఽభివాదనమ్. 4

ప్ర. అ. మహాతేజాః = గొప్ప తేజస్సు కలవాడూ, తే భర్తుః = నీ భర్త యొక్క, ప్రియః = ఇష్టుడైన, అనుచరః = అనుచరుడూ అయిన, లక్ష్మణశ్చ = లక్ష్మణుడు కూడ, శోకసంతప్తః = శోకముచేత తపింపచేయబడినవాడై, శిరసా = శిరస్సుతో, తే = నీయొక్క, అభివాదనమ్ = నమస్కారమును, కృతవాన్ = చేసినాడు.

తా. నీ భర్తకు చాల ఇష్టుడైన అనుచరుడూ, గొప్ప తేజస్సు కలవాడూ అయిన లక్ష్మణుడు కూడ శోకముతో బాధపడుచు శిరస్సు వంచి నీకు అభివాదనము చేసినాడు. 4

మూ. సా తయోః కుశలం దేవీ నిశమ్య నరసింహయోః,
ప్రీతిసంహృష్టసర్వాంగీ హనుమన్తమథాబ్రవీత్. 5

ప్ర. అ. సా దేవీ = ఆ సీతాదేవి, తయోః = ఆ, నరసింహయోః = నర

శ్రేష్ఠులైన. రామలక్ష్మణులయొక్క, కుశలమ్ = క్షేమమును, నిశమ్య = విని, ప్రీతిసంహృష్టసర్వాఙ్గీ = ఆనందముతో వికసించిన సమస్త అవయవములు కలదై, అత = పిమ్మట, హనుమన్తమ్ = హనుమంతుని గూర్చి, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. ఆ సీతాదేవి నరులలో శ్రేష్ఠులైన రామలక్ష్మణుల క్షేమవార్త విన గానే ఆనందముతో గగుర్పొడిచిన సకలావయవములతో, హనుమంతునితో ఇట్లనెను. 5

మూ. కల్యాణీ బత గాథేయం లౌకికీ ప్రతిభాతి మా,
ఏతి జీవన్తమానన్దో నరం వర్షశతాదపి. 6

ప్ర. అ. జీవన్తమ్ = జీవించి ఉన్న, నరమ్ = నరుని, వర్షశతాదపి = నూరు సంవత్సరాలకైనా, ఆనన్దః = ఆనందము, ఏతి = పొందును. ఇయమ్ = ఈ, లౌకికీ = లోకమునకు సంబంధించిన, గాథా = గాథ, కల్యాణీ = మంగళ ప్రద మైనదిగా, మా = నన్ను గూర్చి, (నాకు) ప్రతిభాతి = తోచుచున్నది.

తా. "మానవుడు కనుక జీవించి ఉన్నట్లయితే నూరు సంవత్సరాల కైనా ఆనందమును పొంద కలుగుతాడు". లోకములో ఉన్న ఈ సామెత మంగళకర మైనది, సత్య మైనది అని నేను తలచుచున్నాను. 6

మూ. తయా సమాగతే తస్మిన్ ప్రీతిరుత్పాదితాద్భుతా,
పరస్పరేణ చాలాపం విశ్వస్తౌ తౌ ప్రచక్రతుః. 7

ప్ర. అ. సమాగతే = వచ్చిన, తస్మిన్ = ఆ హనుమంతునియందు, తయా = ఆమెచేత, అద్భుతా = ఆశ్చర్యకర మైన, ప్రీతిః = స్నేహము, ఉత్పా దితా = పుట్టింపబడినది (చూపబడినది), తౌ = వారిద్దరూ, విశ్వస్తౌ = విశ్వసించిన వారై, పరస్పరేణ = పరస్పరముతో, ఆలాపం చ = సంభాషణను కూడ, చక్రతుః = చేసిరి.

తా. తన దగ్గరకు వచ్చిన ఆ హనుమంతునిపై సీత అద్భుత మైన స్నేహమును చూపెను. వారిద్దరూ విశ్వాసము కలవారై పరస్పరము సంభాష ణము చేసిరి. 7

మూ. తస్యాస్తద్వచనం శ్రుత్వా హనుమాన్హరియూథపః,
సీతాయాః శోకదీనాయాః సమీపముపచక్రమే. 8

ప్ర. అ. హరియూథపః=వానర సేనాపతి యైన, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, శోకదీనాయాః = శోకముచేత దీనురా లైన, తస్యాః = ఆ, సీతాయాః = సీతయొక్క, తత్ = ఆ, వచనమ్=వచనమును, శ్రుత్వా=విని, సమీపమ్= సమీపమును గూర్చి, ఉపచక్రమే = మెల్లగా జరిగి వెళ్లెను.

తా. వానరసేనాధిపతి యైన హనుమంతుడు శోకముచేత దీనురా లైన ఆ సీత మాట విని మెల్ల మెల్లగా ఆమె దగ్గరగా వెళ్ళెను. 8

మూ. యథా యథా సమీపం స హనుమానుపసర్పతి,
తథా తథా రావణం సా తం సీతా పరిశఙ్కతే. 9

ప్ర. అ. సః హనుమాన్ = ఆ హనుమంతుడు, యథా యథా = ఎట్లు ఎట్లు, సమీపమ్=సమీపమును గూర్చి, ఉపసర్పతి = వచ్చుచున్నాడో, తథా తథా=అట్లు అట్లు, సా సీతా=ఆ సీత, తమ్=అతనిని, రావణమ్=రావణునిగా, పరిశఙ్కతే=శంకించుచున్నది.

తా. హనుమంతుడు తనకు దగ్గరగా వచ్చిన కొలది, ఆ సీత, అతడు రావణు డై యుండు నని సందేహించెను. 9

మూ. అహో ధిగ్దుష్కృతమిదం కథితం హి యదస్య మే,
రూపాన్తరముపాగమ్య స ఏవాయం హి రావణః. 10

ప్ర. అ. అహో=అయ్యో! ధిక్=ఛీ! మే=నాయొక్క, ఇదమ్=ఈ, అస్య=ఇతనికి, కథితమ్ = చెప్పుట, దుష్కృతమ్=చెడ్డ పని చేయబడినది. అయమ్=ఇతడు, రూపాన్తరమ్=మరి యొక రూపమును, ఉపాగమ్య=పొంది (వచ్చిన), సః రావణః హి=ఆ రావణుడే కదా!

తా. అయ్యో! ఛీ! ఛీ! నే నీ విషయ మంతా వీనికి చెప్పి ఎంత తప్పు చేసితిని! ఆ రావణుడే ఈ రూపము ధరించి వచ్చినాడు! 10

మూ. తామశోకస్య శాఖాం సా విముక్త్వా శోకకర్శితా,
తస్యామేవానవద్యాఙ్గీ ధరణ్యాం సముపావిశత్. 11

ప్ర. అ. అనవద్యాఙ్గీ = దోషములు లేని అవయవములు గల, సా = ఆ సీత, అశోకస్య = అశోకవృక్షముయొక్క, తామ్ = ఆ, శాఖామ్ = కొమ్మను, విముక్త్వా = విడచి, శోకకర్శితా = శోకముచేత కృశింపచేయబడిన దై, తస్యామ్ = ఆ, ధరణ్యామేవ = నేలమీదనే, సముపావిశత్ = కూర్చుండెను.

తా. దోషములు లేని శరీరము గల ఆ సీత ఆ అశోకవృక్షశాఖను విడచి, శోకముచేత మర్పలురాలై, నేలపైననే కూర్చుండెను. 11

మూ. హనుమానపి దుఃఖార్తాం తాం దృష్ట్వా భయమోహితామ్,
అవన్దత మహాబాహు స్తతస్తాం జనకాత్మజామ్ 12
సా చైనం భయవిత్రస్తా భూయో నైవాభ్యుదైక్షత.

ప్ర. అ. మహాబాహుః = గొప్ప బాహువులు గల, హనుమానపి = హనుమంతుడు కూడ, దుఃఖార్తామ్ = దుఃఖముచేత పీడింపబడిన, భయమోహితామ్ = భయముచేత మోహము చెందిన, తామ్ = ఆమెను, దృష్ట్వా = చూచి, తతః = అటుపిమ్మట, తాం జనకాత్మజామ్ = ఆ సీతను, అవన్దత = నమస్కరించెను. సా చ = ఆమె కూడ, భయవిత్రస్తా = భయముతో వణకుచు, ఏనమ్ = ఈతనిని, భూయః = మరల, నాభ్యుదైక్షత = చూడలేదు.

తా. దుఃఖార్తురాలై భయముచేత ఏమీ ఆలోచింప లేని స్థితిలో ఉన్న ఆ సీతను చూచి. మహాబాహు వైన హనుమంతుడు ఏమి చేయుటకూ తోచక కేవలము నమస్కరించెను. సీత కూడ భయభ్రాంతురాలై మరల హనుమంతుని వైపు చూడలేదు. 12

మూ. తం దృష్ట్వా వన్దమానం తు సీతా శశినిభాననా, 13
అబ్రవీద్దీర్ఘముచ్ఛ్వస్య వానరం మధురస్వరా.

ప్ర. అ. శశినిభాననా = చంద్రునితో సమాన మైన ముఖము గల, సీతా = సీత, తమ్ = అతనిని, వన్దమానమ్ = నమస్కరించుచున్నవానినిగా, దృష్ట్వా = చూచి, దీర్ఘమ్ = దీర్ఘముగా, ఉచ్ఛ్వస్య = నిట్టూర్చి, మధురస్వరా = మధురమైన స్వరము గలదై, వానరమ్ = హనుమంతుని గూర్చి, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. చంద్రబింబము వంటి ముఖము గల సీత ఆ హనుమంతుడు తనకు

నమస్కరించుచున్నట్లు చూచి, దీర్ఘముగా నిట్టూర్చి మధురమైన స్వరముతో, అతనితో ఇట్లనెను. 13

మూ. మాయాం ప్రవిష్టో మాయావీ యది త్వం రావణః స్వయమ్,
ఉత్పాదయసి మే భూయః సంతాపం తన్న శోభనమ్.

ప్ర. అ. త్వమ్ = నీవు, మాయామ్ = మాయను, ప్రవిష్టః = ప్రవేశించిన, మాయావీ = మాయావి యైన, స్వయమ్ = స్వయముగా, రావణః యది = రావణుడ వైతే, మే = నాకు, భూయః = ఇంకను, సంతాపమ్ = బాధను, ఉత్పాదయసి = = పుట్టించుచున్నావు. తత్ = అది, శోభనమ్ = మంచిది, న = కాదు.

తా. నీవు, సాక్షాత్తు, మాయారూపములో వచ్చిన రావణుడవే అయితే, నాకు మరల బాధ కలిగించుచున్నావు. ఇట్లు నాకు మాటి మాటికి బాధ కలిగించుట మంచిది కాదు. 14

మూ. అథవా నైతదేవం హి యన్మయా పరిశంకితమ్, 17
మనసో హి మమ ప్రీతిరుత్పన్నా తవ దర్శనాత్.

ప్ర. అ. అథవా = లేదా, మయా = నాచేత, యత్ = ఏది, పరిశంకితమ్ = శంకింపబడినదో, ఏతత్ = ఇది, ఏవమ్ = ఇట్లు, న హి = కాదు. తవ = నీ యొక్క, దర్శనాత్ = దర్శనమువలన, మమ = నాయొక్క, మనసః = మనస్సునకు, ప్రీతిః = సంతోషము, ఉత్పన్నా హి = పుట్టినది కదా.

తా. లేదా—నేను శంకించినది నిజము కాదు. ఎందుచేత ననగా నిన్ను చూడగానే నా మనస్సునకు ఆనందము కలిగినది. 17

మూ. యది రామస్య దూతస్త్వమాగతో భద్రమస్తు తే, 18
పృచ్ఛామి త్వాం హరిశ్రేష్ఠ ప్రియా రామకథా హి మే.

ప్ర. అ. త్వమ్ = నీవు, రామస్య = రామునియొక్క, దూతః = దూతగా, ఆగతః యది = వచ్చినట్లయితే, తే = నీకు, భద్రమ్ = మంగళము, అస్తు = అగుగాక. హరిశ్రేష్ఠ = ఓ! వానరశ్రేష్ఠా! మే = నాకు, రామకథా = రాముని కథ, ప్రియా హి = ఇష్టమైనది కదా! త్వామ్ = నిన్ను, పృచ్ఛామి = అడుగుచున్నాను.

తా. నీవు రాముని దూతగా వచ్చినవాడవే అయితే నీకు శ్రమగుగాక। ఓ। వానరశ్రేష్ఠా। నాకు రామకథ చాలా ఇష్టము. అందుచే నిన్ను అడుగుచున్నాను. 18

మూ. గుణాన్రామస్య కథయ ప్రియస్య మమ వానర, 19
చిత్తం హరసి మే సౌమ్య నదీకూలం యథా రయః.

ప్ర. అ. వానర=ఓ। వానరా। మమ=నాయొక్క, ప్రియస్య=ప్రియుడైన, రామస్య=రామునియొక్క, గుణాన్=గుణములను, కథయ=చెప్పుము. సౌమ్య=ఓ। సౌమ్యుడా। నదీకూలమ్=నది ఒడ్డును, రయః యథా=వేగము వలె, మే=నాయొక్క, చిత్తమ్=చిత్తమును, హరసి=హరించుచున్నావు.

తా. ఓ। వానరా। నా ప్రియుడైన రాముని గుణములను వర్ణించి చెప్పుము. ప్రవాహవేగము నది ఒడ్డును హరించినట్లు నా చిత్తమును హరించుచున్నావు. 19

మూ. అహో స్వప్నస్య సుఖతా యాహమేవం చిరాహృతా, 20
ప్రేషితం నామ పశ్యామి రాఘవేణ వనౌకసమ్.

ప్ర. అ. స్వప్నస్య=స్వప్నముయొక్క, సుఖతా=సుఖకరమగుట, అహో=ఎంత ఆశ్చర్యము। చిరాహృతా=చిరకాలము క్రితమే హరింపబడిన, యా=ఏ నేను, రాఘవేణ=రామునిచేత, ప్రేషితం నామ=పంపబడిన, వనౌకసమ్=వానరుని, ఏవమ్=ఈ విధముగా, పశ్యామి కిం=చూచుచున్నానో।

తా. చాలకాలము క్రితము అపహరింపబడిన నేను రాముడు పంపిన వానరుని చూచుచున్నానట. ఎంత సుఖకరమైన స్వప్నము వచ్చినది। 20

మూ. స్వప్నేఽపి యద్యహం వీరం రాఘవం సహలక్ష్మణమ్,
పశ్యేయం నావసీదేయం స్వప్నోఽపి మమ మత్సరీ.

ప్ర. అ. అహమ్=నేను, స్వప్నేఽపి=స్వప్నమునందైనా, సహలక్ష్మణమ్=లక్ష్మణునితో కూడిన, వీరమ్=వీరుడైన, రాఘవమ్=రాముని, పశ్యేయం యది=చూడగలిగినట్లయితే, నావసీదేయమ్=వశించకుందును,

మమ = నా విషయమునందు, స్వప్నోఽపి = స్వప్నము కూడ, మత్సరీ = కోపము గలది.

తా. లక్ష్మణసమేతుడైన వీరుడైన రాముడు నాకు స్వప్నములో కనబడి నను నేను జీవించగలిగేదానను. నా విషయములో స్వప్నము కూడా పగబట్టి ఉన్నది.

మూ. నాహం స్వప్నమిమం మన్యే స్వప్నే దృష్ట్వా హి వానరమ్,
న శక్యోఽభ్యుదయః ప్రాప్తుం ప్రాప్తశ్చాభ్యుదయో మమ.

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, ఇమమ్ = దీనిని, స్వప్నమ్ = స్వప్నమునుగా, న మన్యే = తలంపను. స్వప్నే = స్వప్నమునందు, వానరమ్ = వానరుణ్ణి, దృష్ట్వా = చూచి, అభ్యుదయః = అభ్యుదయము (భాగ్యాభివృద్ధి), ప్రాప్తుమ్ = పొందుటకు, న శక్యః = శక్యమైనది కాదు. మమ = నాకు, అభ్యుదయః = అభ్యుదయము, ప్రాప్తః చ = వచ్చినది.

తా. ఇది స్వప్నమని అనుకొనను. స్వప్నములో వానరుణ్ణి చూచినవారు అభ్యుదయము పొందజాలరు. నాకు అభ్యుదయము కలిగినది కదా। 22

మూ. కిం ను స్యాచ్చిత్తమోహోఽయం భవేద్వాతగతిస్త్వియమ్,
ఉన్మాదజో వికారో వా స్యాదియం మృగతృష్ణికా.

ప్ర. అ. అయమ్ = ఇది, చిత్తమోహః = చిత్తముయొక్క మోహము, స్యాత్ కిం ను = అగునా? ఇయమ్ = ఇది, వాతగతిః = వాతముయొక్క ప్రకోపము, భవేత్ = అగునా? ఉన్మాదజః = ఉన్మాదము (పిచ్చి) వలన కలిగిన, వికారో వా = వికారమా? ఇయమ్ = ఇది, మృగతృష్ణికా = ఎండమావులు, స్యాత్ = = అగునా?

తా. నాకేమైనా చిత్తమునకు మోహము కలిగినదా? ఇది ఏమైనా వాతప్రకోపమా? ఉన్మాదమువలన కలిగిన వికారమా? లేక ఇదంతా ఏమీ లేని ఎండమావులేనా? 23

మూ. అథవా నాయమున్మాదో మోహోఽప్యున్మాదలక్షణః। 24
సంబుధ్యే చాహమాత్మానమిమం చాపి వనౌకసమ్.

ప్ర. అ. అథవా = లేదా, అయమ్ = ఇది, ఉన్మాదః = ఉన్మాదము గాని,

ఉన్మాదలక్షణః=ఉన్మాదము వంటి లక్షణములు గల, మోహోఽపి=మోహము కూడ గాని, న=కాదు, అహమ్=నేను, ఆత్మానమ్=నన్ను గూర్చి, ఇమమ్=ఈ, వనౌకసమ్=వానరుని గూర్చి, సంబుధ్యే=తెలుసుకొనుచున్నాను.

తా. లేదా—ఇది ఉన్మాదమూ కాదు, ఉన్మాదలక్షణము లున్న మోహమూ కాదు. ఎందుచేత ననగా-నేను నన్ను, ఈ వానరునీ కూడ గుర్తుపట్ట గలుగుచున్నాను. 24

మూ. ఇత్యేవం బహుధా సీతా సంప్రధార్య బలాబలమ్, 25
రక్షసాం కామరూపత్వాన్మేనే తం రాక్షసాధిపమ్.

ప్ర. అ. సీతా=సీత, ఇత్యేవమ్=ఈ విధముగా, బలాబలమ్ = (వివిధ యుక్తులలోని) బలాబలములను (ఏది సంభావ్యము, ఏది కాదు అను విషయ మును), బహుధా=అనేకవిధములుగా, సంప్రధార్య=నిర్ణయించి, రక్షసామ్ = రాక్షసులు, కామరూపత్వాత్=కామరూపము కలవారగుటవలన, తమ్=అతనిని, రాక్షసాధిపమ్ = రావణునిగా, మేనే=తలంచెను.

తా. సీత ఈ విధముగ పరి పరి విధముల బలాబలములను ఆలోచించి, రాక్షసులు కామరూపులు గాన ఇతడు రావణుడే అని చివరికి నిర్ణయించు కొనెను. 2

మూ. ఏతాం బుద్ధిం తదా కృత్వా సీతా సా తనుమధ్యమా, 26
న ప్రతివ్యాజహారాథ వానరం జనకాత్మజా.

ప్ర. అ. తదా=అప్పుడు, తనుమధ్యమా=సన్నని నడుము గల, జన కాత్మజా=జనకుని కుమార్తె యైన, సా సీతా=ఆ సీత, ఏతామ్ = ఈ, బుద్ధిమ్ =బుద్ధిని, కృత్వా=చేసి, అథ=అటుపిమ్మట, వానరమ్ = హనుమంతుని గూర్చి, న ప్రతివ్యాజహార=తిరిగి పలుకలేదు.

తా. అప్పుడు, సన్నని నడుము గల, జనకాత్మజయైన ఆ సీత ఈ విధ ముగా నిర్ణయించుకొని, ఇక హనుమంతునకు ప్రత్యుత్తర మివ్వలేదు. 26

మూ. సీతాయాశ్చింతితం బుద్ధ్వా హనుమాన్మారుతాత్మజః, 27
శ్రోత్రానుకూలైర్వచనైస్తదా తాం సంప్రహర్షయత్.

ప్ర. అ. మారుతాత్మజః=వాయుపుత్రుడైన, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, సీతాయాః=సీతయొక్క, చిన్తితమ్=ఆలోచనను, బుద్ధ్వా=తెలిసికొని, తదా=అప్పుడు, తామ్=ఆమెను, శ్రోత్రానుకూలైః=చెవులకు అనుకూలములైన, వచనైః=మాటలలో, సంప్రహర్షయత్=సంతోషపెట్టెను.

తా. వాయుపుత్రుడైన హనుమంతుడు సీత ఆలోచనను కనిపెట్టి, ఆమెను చెవులకు అనుకూలములైన మాటలతో సంతోషపెట్టెను. 27

మూ. ఆదిత్య ఇవ తేజస్వీ లోకకాన్తః శశీ యథా, 28
రాజా సర్వస్య లోకస్య దేవో వైశ్రవణో యథా,
విక్రమేణోపపన్నశ్చ యథా విష్ణుర్మహాయశాః. 29

ప్ర. అ. (రాముడు), ఆదిత్యః ఇవ=సూర్యుడు వలె, తేజస్వీ=గొప్ప తేజస్సు కలవాడు. శశీ యథా=చంద్రుడు వలె, లోకకాన్తః = లోకమునకు మనోహరుడు. దేవః=దేవుడైన, వైశ్రవణో యథా=కుబేరుడు వలె, సర్వస్య=సమస్తమైన, లోకస్య=లోకమునకు, రాజా=రాజు. మహాయశాః=గొప్ప కీర్తి కలవాడు. విష్ణుః యథా = విష్ణువు వలె, విక్రమేణ = పరాక్రమముతో, ఉపపన్నశ్చ=కూడినవాడు.

తా. రాముని తేజస్సు సూర్యుని తేజస్సు వంటిది. అతడు చంద్రుడు వలె లోకమునకు (అందరకు) మనోహరుడు. కుబేరుడువలె సకలలోకములకు ప్రభువు. విష్ణువు వలె పరాక్రమవంతుడు. గొప్పకీర్తి కలవాడు. 28, 29

మూ. సత్యవాదీ మధురవాగ్దేవో వాచస్పతిర్యథా,
రూపవాన్ సుభగః శ్రీమాన్ కన్దర్ప ఇవ మూర్తిమాన్. 30

ప్ర. అ. సత్యవాదీ=సత్యము పలుకువాడు. దేవః=దేవుడైన, వాచస్పతిర్యథా = బృహస్పతి వలె, మధురవాక్ = మధురమైన వాక్కు కలవాడు. రూపవాన్=రూపవంతుడు. సుభగః=మంచి భాగ్యము కలవాడు. శ్రీమాన్ = శోభ కలవాడు. మూర్తిమాన్=శరీరము గల, కన్దర్పః ఇవ=మన్మథుడు వలె ఉన్నవాడు.

తా. రాముడు సత్యమునే పలుకును. బృహస్పతి వలె మధురముగా

మాటలాడును. రూపవంతుడు. మంచి భాగ్యము కలవాడు. మంచి కీర్తి కల వాడు. దేహము ధరించిన మన్మథుని వలె ఉండును. 30

మూ. స్థానక్రోధః ప్రహర్తా చ శ్రేష్ఠో లోకే మహారథః,
బాహుచ్ఛాయామవష్టబ్ధో యస్య లోకో మహాత్మనః. 31

ప్ర. అ. స్థానక్రోధః = తగినవాని విషయమున కోపము గలవాడు. ప్రహర్తా చ = తగిన వారిని దెబ్బతీయువాడు. లోకే = లోకమునందు, శ్రేష్ఠః = శ్రేష్ఠుడైన, మహారథః = మహారథుడు. (తనను, సారథిని, గుఱ్ఱములను రక్షించుకొనుచు పదివేలమంది ధనుర్ధరులతో యుద్ధము చేయగలవాడు మహారథుడు). లోకః = లోకము, యస్య = ఏ, మహాత్మనః = మహాత్ముని యొక్క, బాహుచ్ఛాయామ్ = బాహువుల నీడను, సమాశ్రితః = ఆశ్రయించినదో.

తా. రాముడు కోపము చూప వలసిన సమయములో కోపము చూపించును. తగినవారిని సంహరించును. లోకములో శ్రేష్ఠుడైన మహారథుడు. ఆ మహాత్ముని బాహువుల నీడను ఆశ్రయించుకొని లోకము జీవించుచున్నది. 31

మూ. అపకృష్యాశ్రమపదాన్మృగరూపేణ రాఘవమ్,
శూన్యే యేనాపనీతాసి తస్య ద్రక్ష్యసి యత్ ఫలమ్. 32

ప్ర. అ. యేన = ఏ రావణునిచేత, రాఘవమ్ = రాముని, మృగరూపేణ = మృగరూపముచేత, ఆశ్రమపదాత్ = ఆశ్రమస్థానమునుండి, అపకృష్య = దూరముగా తీసికొనిపోయి, శూన్యే = శూన్యమైన పర్ణశాలయందు, అపనీతా అసి = అపహరింపబడితివో, తస్య = ఆ రావణునకు, యత్ = ఏ, ఫలమ్ = ఫలము కలుగునో, ద్రక్ష్యసి = చూడగలవు.

తా. రావణుడు మాయామృగమును చూపి, రాముడు దూరముగా వెళ్ళిపోవునట్లు చేసి, శూన్యమైన పర్ణశాలనుండి నిన్ను అపహరించినాడు కదా। దానికి అతని కెట్టి ఫలము లభింప నున్నదో నీవే చూడగలవు. 32

మూ. న చిరాద్రావణం సంఖ్యే యో వధిష్యతి వీర్యవాన్,
రోషప్రముక్తైరిషుభిర్జ్వలద్భిరివ పావకైః. 33
తేనాహం ప్రేషితో దూతస్త్వత్సకాశమిహాగతః,
త్వద్వియోగేన దుఃఖార్తః స త్వాం కౌశలమబ్రవీత్. 34

ప్ర. అ. వీర్యవాన్=పరాక్రమవంతుడైన, యః=ఏ రాముడు, నచిరాత్=అచిరకాలములో, రోషప్రముక్తైః=రోషముతో విడువబడిన, జ్వలద్భిః=ప్రజ్వలించుచున్న, పావకైః ఇవ=అగ్నుల వలె ఉన్న, ఇషుభిః=బాణములచేత, సంఖ్యే=యుద్ధమునందు, రావణమ్=రావణుని, వధిష్యతి=చంపగలడో, తేన=అట్టి రామునిచేత, దూతః=దూతగా, ప్రేషితః=పంపబడినవాడనై, అహం=ఇక్కడికి, త్వత్సకాశమ్=నీ సమీపమును, ఆగతః=వచ్చినాను. త్వద్వియోగేన=నీ వియోగముచేత, దుఃఖార్తః=దుఃఖముచేత పీడింపబడిన, సః=ఆ రాముడు, త్వామ్=నిన్ను గూర్చి, కౌశలమ్=కుశలవార్తను, అబ్రవీత్=పలికెను.

తా. పరాక్రమవంతుడైన ఏ రాముడు ఇంక అతిశీఘ్రముగానే, మండుచున్న అగ్నుల వలె ఉన్న బాణములను కోపముతో ప్రయోగించి, యుద్ధములో రావణుని సంహరించనున్నాడో ఆ రాముడే నన్ను దూతగా చేసి ఇక్కడికి నీ దగ్గరకు పంపినాడు. అతడు నీ వియోగముతో చాలా బాధపడుచున్నాడు. అతడు నీ కుశలమును తెలిసికొన గోరుచున్నాడు. 33, 34

మూ. లక్ష్మణశ్చ మహాతేజాః సుమిత్రానందవర్ధనః,
అభివాద్య మహాబాహుః స త్వాం కౌశలమబ్రవీత్. 35

ప్ర. అ. మహాతేజాః=గొప్ప తేజస్సు గల, సుమిత్రానందవర్ధనః=సుమిత్ర యొక్క ఆనందమును వృద్ధిపొందించు, మహాబాహుః=గొప్ప బాహువులు గల, సః లక్ష్మణశ్చ=ఆ లక్ష్మణుడు కూడా, త్వామ్=నిన్ను, అభివాద్య=నమస్కరించి, కౌశలమ్=క్షేమమును, అబ్రవీత్=పలికెను.

తా. మహాతేజశ్శాలీ, సుమిత్ర ఆనందమును వృద్ధిపొందించువాడు, మహాబాహువు అయిన ఆ లక్ష్మణుడు కూడ, నీకు నమస్కరించి నీ క్షేమవృత్తాంతమును అడిగినాడు (అడగమన్నాడు). 35

మూ. రామస్య చ సఖా దేవి సుగ్రీవో నామ వానరః,
రాజా వానరముఖ్యానాం స త్వాం కౌశలమబ్రవీత్. 36

ప్ర. అ. దేవి=ఓ! దేవీ! రామస్య=రాముని యొక్క, సఖా=స్నేహితుడు, వానరముఖ్యానామ్=వానరశ్రేష్ఠుల యొక్క, రాజా=రాజు అయిన,

సుగ్రీవో నామ=సుగ్రీవు డను పేరు గల, సః వానరః=ఆ వానరుడు, త్వామ్ = నిన్ను, కౌశలమ్=క్షేమమును, అప్రాక్షీత్=అడిగెను.

తా. దేవీ! రాముని స్నేహితుడు, వానరరాజు అయిన ఆ సుగ్రీవుడు కూడ నీ క్షేమము అడిగినాడు (అడుగ మన్నాడు). 36

మూ. నిత్యం స్మరతి రామస్త్వాం ససుగ్రీవః సలక్ష్మణః,
దిష్ట్యా జీవసి వైదేహి రాక్షసీవశమాగతా. 37

ప్ర. అ. ససుగ్రీవః=సుగ్రీవునితో కూడిన, సలక్ష్మణః=లక్ష్మణునితో కూడిన, రామః=రాముడు, త్వామ్=నిన్ను, నిత్యమ్=ఎల్లప్పుడూ, స్మరతి=స్మరించుచున్నాడు. వైదేహి=సీతా! రాక్షసీవశమ్=రాక్షసస్త్రీవశమును, ఆగతా=చెందిన నీవు, దిష్ట్యా=దైవవశముచేత, జీవసి=జీవించి ఉన్నావు.

తా. రామలక్ష్మణసుగ్రీవులు నిత్యము నిన్నే స్మరించుచున్నారు. ఓ! వైదేహీ! రాక్షస్త్రీల వశములో ఉన్నా నీవు దైవవశముచేత జీవించి ఉన్నావు. 37

మూ. నచిరాద్ద్రక్ష్యసే రామం లక్ష్మణం చ మహాబలమ్,
మధ్యే వానరకోటీనాం సుగ్రీవం చామితౌజసమ్. 38

ప్ర. అ. రామమ్=రాముని, మహాబలమ్=గొప్పబలము గల, లక్ష్మణం చ=లక్ష్మణుని, వానరకోటీనామ్=కోట్లకొలది వానరుల, మధ్యే=మధ్యయం దున్న, అమితౌజసమ్=గొప్ప తేజస్సు గల, సుగ్రీవం చ=సుగ్రీవుని, నచిరాత్=కొంచెము కాలములో, ద్రక్ష్యసే=చూడగలవు.

తా. నీవు కొద్ది దినములలోనే రాముని, మహాబలు డైన లక్ష్మణుని, కోట్ల కొలది వానరులతో కూడి వచ్చిన మహాతేజశాలి యైన సుగ్రీవుని చూడగలవు.

మూ. అహం సుగ్రీవసచివో హనుమాన్నామ వానరః,
ప్రవిష్టో నగరీం లఙ్కాం లఙ్ఘయిత్వా మహోదధిమ్. 39

ప్ర. అ. అహమ్=నేను, సుగ్రీవసచివః=సుగ్రీవుని సచివుడ నైన, హనుమాన్నామ=హనుమంతు డను పేరు గల, వానరః=వానరుడను, మహో

దధిమ్ = మహాసముద్రమును, లఙ్ఘయిత్వా = దాటి, లఙ్కాం నగరీమ్ = లంకా నగరమును, ప్రవిష్టః = ప్రవేశించినాను.

తా. నేను సుగ్రీవుని సచివుడ నైన వానరుడను. నా పేరు హనుమంతుడు. మహాసముద్రమును దాటి లంకానగరములో ప్రవేశించినాను. 39

మూ. కృత్వా మూర్ధ్ని పదన్యాసం రావణస్య దురాత్మనః,
త్వాం ద్రష్టుముపయాతోఽహం సమాశ్రిత్య పరాక్రమమ్.

ప్ర. అ. దురాత్మనః = దుష్టబుద్ధి యైన, రావణస్య = రావణునియొక్క, మూర్ధ్ని = శిరస్సుమీద, పదన్యాసమ్ = పాదన్యాసమును, కృత్వా = చేసి, పరాక్రమమ్ = పరాక్రమమును, సమాశ్రిత్య = ఆశ్రయించి, అహమ్ = నేను, త్వామ్ = నిన్ను, ద్రష్టుమ్ = చూచుటకు, ఉపయాతః = వచ్చినాను.

తా. నేను పరాక్రమమును చూపుచు, దురాత్ము డైన రావణుని శిరస్సుపై పాదము ఉంచి, నిన్ను చూచుటకై వచ్చినాను. 40

మూ. నాహమస్మి తథా దేవి యథా మామవగచ్ఛసి,
విశఙ్కా త్యజ్యతామేషా శ్రద్ధత్స్వ వదతో మమ. 41

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
చతుస్త్రింశః సర్గః

ప్ర. అ. దేవి = ఓ దేవీ! మామ్ = నన్ను గూర్చి, యథా = ఎట్లు, అవగచ్ఛసి = తెలుసుకొనుచున్నావో (భావించుచున్నావో), అహమ్ = నేను, తథా = అట్లు, నాస్మి = కాను. ఏషా = ఈ, విశఙ్కా = సందేహము, త్యజ్యతామ్ = విడువబడుగాక. వదతః = చెప్పుచున్న, మమ = నాకు, శ్రద్ధత్స్వ = నమ్ముము.

తా. ఓ! దేవీ! నేను నీవు అనుకొన్నట్లు రావణుడను కాను. ఈ సందేహమును విడిచిపెట్టుము. నా మాట నమ్ముము. 41

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో ముప్పదినాల్గవ సర్గ సమాప్తము.

అథ పఞ్చత్రింశః సర్గః

[సీత కోరికను అనుసరించి హనుమంతుడు రాముని శరీర లక్షణములను, గుణములను వర్ణించి చెప్పి, నరవానరుల మైత్రి ఎట్లు జరిగెనో కూడ తెలిపి, ఆమెకు తనపై విశ్వాసము కలుగునట్లు చేయుట]

మూ. తాం తు రామకథాం శ్రుత్వా వైదేహీ వానరర్షభాత్,
ఉవాచ వచనం సాన్త్వమిదం మధురయా గిరా. 1

ప్ర. అ. వైదేహీ=సీత, వానరర్షభాత్=వానరశ్రేష్ఠుడైన హనుమంతుని నుండి, తామ్=ఆ, రామకథామ్=రామకథను, శ్రుత్వా=విని, మధురయా=మధుర మైన, గిరా=వాక్కుతో (స్వరముతో), సాన్త్వమ్=బుజ్జగింపుగా ఉన్న ("తత్త్వమ్" అను ప్రాఠ్యపాఠము బాగున్నది. 'యథార్థ మైన' అని అర్థము), ఇదమ్=ఈ, వచనమ్=వచనమును, ఉవాచ=పలికెను.

తా. సీత హనుమంతుడు చెప్పిన ఆ రామకథను విని, మధురస్వరముతో యథార్థ మైన వచనమును ఇట్లు పలికెను. 1

మూ. క్వ తే రామేణ సంసర్గః కథం జానాసి లక్ష్మణమ్,
వానరాణాం నరాణాం చ కథమాసీత్సమాగమః. 2

ప్ర. అ. తే=నీకు, రామేణ=రామునితో, సంసర్గః=సంబంధము, క్వ=ఎక్కడ జరిగెను? లక్ష్మణమ్=లక్ష్మణుని, కథమ్=ఎట్లు, జానాసి=ఎరుగుదువు? వానరాణామ్=వానరులయొక్కయు, నరాణాం చ=నరులయొక్కయు, సమాగమః=సమాగమము, కథమ్=ఎట్లు, ఆసీత్=అయెను.

తా. నీకు రామునితో సంబంధము ఎక్కడ కలిగినది? లక్ష్మణుని ఎట్లు ఎరుగుదువు? వానరులకూ, నరులకూ సంబంధము ఎట్లు ఏర్పడినది? 2

మూ. యాని రామస్య లిఙ్గాని లక్ష్మణస్య చ వానర,
తాని భూయః సమాచక్ష్వ న మాం శోకః సమావిశేత్. 3

ప్ర. అ. వానర = ఓ హనుమంతుడా! రామస్య = రామునియొక్క, లక్ష్మణస్య చ = లక్ష్మణునియొక్క, యాని = ఏ, లిఙ్గాని = గుర్తులు కలవో, తాని = వాటిని, సమాచక్ష్వ = చెప్పుము. మామ్ = నన్ను, భూయః = మరల, శోకః = శోకము, న సమావిశేత్ = చేరదు.

తా. ఓ హనుమంతుడా! రాముని లక్షణములనూ, లక్ష్మణుని లక్షణములనూ వర్ణించి చెప్పుడు. అవి విన్నచో నన్ను మరల శోకము ఆవహించదు. 3

మూ. కీదృశం తస్య సంస్థానం రూపం రామస్య కీదృశమ్,
కథమూరూ కథం బాహూ లక్ష్మణస్య చ శంస మే. 4

ప్ర. అ. తస్య = ఆ, రామస్య = రామునియొక్క, లక్ష్మణస్య చ = లక్ష్మణునియొక్క, సంస్థానమ్ = ఆకారము, కీదృశమ్ = ఎట్టిది? రూపమ్ = రూపము, కీదృశమ్ = ఎట్టిది? ఊరూ = తొడలు, కథమ్ = ఎట్లు ఉండును? బాహూ = బాహువులు, కథమ్ = ఎట్లు ఉండును? మే = నాకు, శంస = చెప్పుము.

తా. ఆ రామలక్ష్మణుల ఆకారము ఎట్లు ఉండును? రూప మెట్లుండును? తొడలు ఎట్లుండును? బాహువులు ఎట్లుండును? నాకు చెప్పుము. 4

మూ. ఏవముక్తస్తు వైదేహ్యా హనుమాన్మారుతాత్మజః,
తతో రామం యథాతత్త్వమాఖ్యాతుముపచక్రమే. 5

ప్ర. అ. వైదేహ్యా = సీతచేత, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తః = పలకబడిన, మారుతాత్మజః = వాయుకుమారు డైన, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, తతః = పిమ్మట, రామమ్ = రాముని గూర్చి, యథాతత్త్వమ్ = ఉన్నది ఉన్నట్లుగా, ఆఖ్యాతుమ్ = చెప్పుటకు, ఉపచక్రమే = ఉపక్రమించెను.

తా. వాయుకుమారు డైన హనుమంతుడు సీత మాట విని, రాముని గూర్చి ఉన్న దున్నట్లు వర్ణించి చెప్పుటకు ఉపక్రమించెను. 5

మూ. జానన్తీ బత దిష్ట్యా మాం వైదేహి పరిపృచ్ఛసి,
భర్తుః కమలపత్రాక్షి సంస్థానం లక్ష్మణస్య చ. 6

ప్ర. అ. కమలపత్రాక్షి = తామరరేకుల వంటి నేత్రములు కలదానా!

వైదేహి=సీతాదేవీ, జానన్తీ = తెలిసినదాన వగుచునే, దిష్ట్యా=నా భాగ్యముచేత, భర్తుః=భర్తయొక్క, లక్ష్మణస్య చ=లక్ష్మణునియొక్క, సంస్థానమ్=ఆకారమును, పరిపృచ్ఛసి=అడుగుచున్నావు. అహో=ఎంత ఆనందము.

తా. కమలపత్రముల వంటి నేత్రములు గల ఓ! సీతాదేవీ! నా అదృష్టముచే, నీవు తెలిసి ఉండికూడ నీ భర్త యైన రాముని ఆకారమునూ, లక్ష్మణుని ఆకారమునూ గూర్చి అడుగుచున్నావు. చాల సంతోషము. 6

మూ. యాని రామస్య చిహ్నాని లక్ష్మణస్య చ యాని వై,
లక్షితాని విశాలాక్షి వదతః శృణు తాని మే. 7.

ప్ర. అ. విశాలాక్షి = విశాలము లైన నేత్రములు కలదానా! రామస్య=రామునియొక్క, యాని లక్షణాని=ఏ లక్షణములు, లక్ష్మణస్య చ=లక్ష్మణుని యొక్క, యాని=ఏ లక్షణములు, లక్షితాని = చూడబడినవో, తాని = వానిని, వదతః=చెప్పుచున్న, మే=నాకు (నానుండి), శృణు=వినుము.

తా. ఓ! విశాలాక్షీ! నేను గుర్తించిన రాముని లక్షణములనూ, లక్ష్మణుని లక్షణములనూ చెప్పెదను; వినుము. 7

మూ. రామః కమలపత్రాక్షః సర్వసత్త్వమనోహరః,
రూపదాక్షిణ్యసంపన్నః ప్రసూతో జనకాత్మజే. 8

ప్ర. అ. జనకాత్మజే=ఓ! జనకరాజపుత్రీ! రామః=రాముడు, కమలపత్రాక్షః=కమలపత్రముల వంటి నేత్రములు కలవాడు. సర్వసత్త్వమనోహరః=సమస్తప్రాణుల మనస్సును ఆకర్షించువాడు. రూపదాక్షిణ్యసంపన్నః=రూపముతోను దాక్షిణ్యముతోను (నేర్పుతోను) కూడినవాడుగా, ప్రసూతః=కనబడినాడు (పుట్టినాడు).

తా. సీతా! రాముని కండ్లు పద్మముల రేకుల వలె విశాల మైనవి. అతడు సమస్త మైన ప్రాణుల మనస్సును ఆకర్షించు సౌందర్యము కలవాడు. అతడు పుట్టుక తోనే మంచి రూపముతోను, దాక్షిణ్యముతోను జనించినాడు. 8

మూ. తేజసాదిత్యసంకాశః క్షమయా పృథివీసమః,
బృహస్పతిసమో బుద్ధ్యా యశసా వాసవోపమః. 9

ప్ర. అ. తేజసా = తేజస్సుచేత, ఆదిత్యసంకాశః = సూర్యునితో సమానుడు. క్షమయా = ఓర్పుచేత, పృథివీసమః = భూమితో సమానుడు. బుద్ధ్యా = బుద్ధిచేత, బృహస్పతిసమః = బృహస్పతితో సమానుడు. యశసా = కీర్తిచేత, వాసవోపమః = దేవేంద్రునితో సమానుడు.

తా. రాముడు తేజస్సుచేత సూర్యునితోను, ఓర్పుచేత భూమితోను, బుద్ధిచేత బృహస్పతితోను, కీర్తిచేత దేవేంద్రునితోను సమానుడు. 9

మూ. రక్షితా జీవలోకస్య స్వజనస్యాభిరక్షితా,
రక్షితా స్వస్య వృత్తస్య ధర్మస్య చ పరంతపః. 10

ప్ర. అ. పరంతపః = శత్రువులను పీడించు ఆ రాముడు, జీవలోకస్య = ప్రాణిలోకమునకు, రక్షితా = రక్షకుడు. స్వజనస్య = తనవారికి, అభిరక్షితా = అధికముగా, రక్షకుడు. స్వస్య = తనసంబంధమైన, వృత్తస్య = చరిత్రకు, ధర్మస్య చ = ధర్మమునకు, రక్షితా = రక్షకుడు.

తా. శత్రుసంహారకుడైన రాముడు ప్రపంచకములోని ప్రాణులందరినీ, విశేషించి తనవారినీ, తన నడవడికనూ, ధర్మమునూ బాగుగా రక్షించుచుండును.

మూ. రామో భామిని లోకస్య చాతుర్వర్ణ్యస్య రక్షితా,
మర్యాదానాం చ లోకస్య కర్తా కారయితా చ సః. 11

ప్ర. అ. భామిని = సీతా, రామః = రాముడు, లోకస్య = ప్రపంచకమునకు, చాతుర్వర్ణ్యస్య = నాలుగు వర్ణములకు. రక్షితా = రక్షకుడు. సః = అతడు, లోకానామ్ = లోకముల, మర్యాదానామ్ = కట్టుబాట్లకు. కర్తా = చేయువాడు, కారయితా చైవ = చేయించేవాడు కూడ.

తా. ఓ సీతా! రాముడు ఈ సమస్త ప్రపంచకమును, నాలుగు వర్ణముల వారినీ రక్షించుచుండును. లోకములో కట్టుబాట్లు ఏర్పరచి అందరూ ఆ కట్టుబాట్లకు లొంగి ఉండునట్లు చూచుచుండును. 11

మూ. అర్చిష్మానర్చితోఽత్యర్థం బ్రహ్మచర్యవ్రతే స్థితః,
సాధూనాముపకారజ్ఞః ప్రచారజ్ఞశ్చ కర్మణామ్. 12

ప్ర. అ. అర్చిష్మాన్ = కాంతి గలవాడు. అత్యర్థమ్ = మిక్కిలి, అర్చితః = పూజింపబడినవాడు. బ్రహ్మచర్యవ్రతే = బ్రహ్మచర్యవ్రతమునందు, స్థితః = ఉన్నవాడు. సాధూనామ్ = సత్పురుషులయొక్క, ఉపకారజ్ఞః = ఉపకారమును ఎరిగినవాడు. కర్మణామ్ = కర్మలయొక్క, ప్రచారజ్ఞశ్చ = ప్రవృత్తిని కూడ ఎరిగినవాడు.

తా. రాముడు కాంతిమంతుడు. మిక్కిలి గౌరవింపబడినవాడు. బ్రహ్మచర్యవ్రతములో ఉన్నవాడు. సత్పురుషులకు ఉపకార మెట్లు చేయవలెనో తెలిసినవాడు. ఆయా కర్మల ప్రయోజనము, ఫలితము తెలిసినవాడు. అనగా ఏ పని చేసిన ఎట్టి ఫలితము కలుగునో ఊహింప గలవాడు. 12

మూ. రాజవిద్యావినీతశ్చ బ్రాహ్మణానాముపాసితా,
శ్రుతవాన్ శీలసంపన్నో వినీతశ్చ పరంతపః. 13

ప్ర. అ. రాజవిద్యావినీతశ్చ = రాజవిద్యలో శిక్షణ పొందినవాడు, బ్రాహ్మణానామ్ = బ్రాహ్మణులకు, ఉపాసితా = గౌరవించువాడు, శ్రుతవాన్ = శాస్త్రాభ్యాసము కలవాడు. శీలసంపన్నః = మంచి శీలముతో కూడినవాడు. వినీతః = వినయవంతుడు, పరంతపః = శత్రువులను పీడించువాడు.

తా. రాముడు రాజనీతిని చక్కగా అభ్యసించెను. బ్రాహ్మణుల విషయమున గౌరవము చూపును. విద్యాశీల సంపన్నుడు. వినయవంతుడు. శత్రువులను పీడించువాడు. 13

మూ. యజుర్వేదవినీతశ్చ వేదవిద్భిః సుపూజితః,
ధనుర్వేదే చ వేదేషు వేదాఙ్గేషు చ నిష్ఠితః. 14

ప్ర. అ. యజుర్వేదవినీతశ్చ = యజుర్వేదమునందు శిక్షణము పొందినవాడు. వేదవిద్భిః = వేదవేత్తలచేత, సుపూజితః = బాగుగా పూజింపబడినవాడు. ధనుర్వేదే చ = ధనుర్వేదమునందు. వేదేషు = ఇతరవేదములయందు, వేదాఙ్గేషు చ = వేదాంగములయందు, నిష్ఠితః = ప్రవీణుడు.

తా. రాముడు స్వశాఖ యైన యజుర్వేదమును చక్కగా అధ్యయనము చేసెను. వేదవేత్త లందరు అతనిని గౌరవించుచుందురు. ధనుర్వేదమునందు,

పుణికిలిన మూడు వేదములందు, ఉపవేదములందు, వేదాంగములయందు పాండిత్యము కలవాడు. 14

మూ. విపులాంసో మహాబాహుః కమ్బుగ్రీవః శుభాననః,
గూఢజత్రుః సుతామ్రాక్షో రామో దేవి జనైః శ్రుతః. 15

ప్ర. అ. దేవి = ఓ దేవీ! రామః = రాముడు. విపులాంసః = విశాలము లైన భుజములు కలవాడు. మహాబాహుః = గొప్ప బాహువులు కలవాడు. కమ్బుగ్రీవః = శంఖము వంటి కంఠము గలవాడు. శుభాననః = మంగళప్రద మైన ముఖము కలవాడు. గూఢజత్రుః = పైకి కనబడని మూపుం సంధి యెముకలు కలవాడు. సుతామ్రాక్షః = అంద మైన ఎఱ్ఱని నేత్రములు కలవాడు. జనైః = జనులచేత, శ్రుతః = వినబడినవాడు.

తా. రాముని భుజములు విశాలమైనవి. బాహువులు దీర్ఘ మైనవి. కంఠము శంఖాకారములో ఉండును. ముఖము మంగళప్రద మైనది. మూపు సంధి ఎముకలు పైకి కనబడవు. సుందరము లైన ఆతని నేత్రములు ఎఱ్ఱగా ఉండును. రాముని గూర్చి వినని వారు లోకములో లేరు. 15

మూ. దున్దుభిస్వననిర్ఘోషః స్నిగ్ధవర్ణః ప్రతాపవాన్,
సమః సమవిభక్తాఙ్గో వర్ణం శ్యామం సమాశ్రితః. 16

ప్ర. అ. దున్దుభిస్వననిర్ఘోషః = దుందుభిధ్వని వంటి కంఠధ్వని కలవాడు. స్నిగ్ధవర్ణః = నిగనిగలాడు శరీరచ్ఛాయ గలవాడు. ప్రతాపవాన్ = ప్రతాపవంతుడు. సమః = పొట్టిగా గాని, పొడవుగా గాని కాక సమముగా ఉన్నవాడు. సమవిభక్తాఙ్గః = సమముగా విభజింపబడిన అవయవములు కలవాడు. శ్యామమ్ = నల్లని, వర్ణమ్ = వర్ణమును, సమాశ్రితః = ఆశ్రయించినవాడు.

తా. రాముని కంఠధ్వని దుందుభిధ్వని వలె గంభీరముగా ఉండును. రంగు నిగనిగ లాడుచుండును. ఆతడు గొప్ప ప్రతాపము గలవాడు. (పొట్టి పొడవులు లేక) సమముగా ఉండును. ఆతని అవయవము లన్నీ సమముగా విభక్తము లై ఉండును. ఆతని శరీరచ్ఛాయ శ్యామము (చామన). 16

మూ. త్రిస్థిరః త్రిప్రలమ్బశ్చ త్రిసమస్త్రిషు చోన్నతః,
త్రితామ్రస్త్రిషు చ స్నిగ్ధో గమ్భీరస్త్రిషు నిత్యశః. 17

ప్ర. అ. (రాముడు), త్రిస్థిరః = వక్షస్థలము, ముంజేయి, పిడికిలి అను మూడిందియందు స్థైర్యము కలవాడు. "ఉరశ్చ మణిబన్ధశ్చ ముష్టిశ్చ నృపతేః స్థిరాః" అని సాముద్రికశాస్త్రప్రకారము ఇది రాజలక్షణము. త్రిప్రలమ్బశ్చ = కనుబొమ్మలు, ముష్కములు, బాహువులు అను మూడింటియందు దీర్ఘత్వము కలవాడు. "ప్రలమ్బా యస్య స ధనీ త్రయో భ్రూముష్కబాహవః" అని ఇది ధనికలక్షణముగా చెప్పబడినది. త్రిసమః = తలవెండ్రుకలు, ముష్కములు, మోకాళ్ళు అను మూడింటియందు హెచ్చుతగ్గులు లేకుండా సమముగా ఉన్నవాడు. "కేశాగ్రం వృషణం జానూ సమా యస్య స భూపతిః" అని ఇది రాజలక్షణము. త్రిషు = బొడ్డు, క్రిందికడుపు, వక్షస్థలము అను మూడింటియందు, ఉన్నతః = ఎత్తైనవాడు (హెరవు గలవాడు). "నాభ్యన్తరకుక్షివక్షోభిరున్నతః క్షితిపో భవేత్" అని ఇదికూడ రాజలక్షణము, త్రితామ్రః = నేత్రాంతములు, గోళ్లు, అరచేతులు- అరకాళ్ళు అను మూడింటియందు ఎఱ్ఱగానున్నవాడు. "నేత్రాన్త నఖపాణ్యఙ్ఘ్రితలైస్తామ్రైః సుఖీ భవేత్" - అని ఇది సుఖవంతుని లక్షణము. త్రిషు చ = పాదములయందున్న రేఖలు, తలవెండ్రుకలు లింగమణి అను మూడింటియందు, స్నిగ్ధః = నునుపుకలవాడు. "స్నిగ్ధా భవన్తి త్రై యేషాం పాదరేఖాః శిరోరుహాః తథా లిఙ్గమణిస్తేషాం మహాభాగ్యం వినిర్దిశేత్" అని ఇది మహాభాగ్యవంతుని లక్షణము. నిత్యశః = ఎల్లప్పుడూ, త్రిషు = కంఠధ్వని, నడక, నాభి అను మూడింటియందు, గమ్భీరః = గంభీరుడు (నాభిలో గాంభీర్యమనగా లోతు). "స్వరే గతౌ చ నాభౌ చ గమ్భీరస్త్రిషు శస్యతే" అని ఇది ప్రశంసాపాత్రుని లక్షణము.

తా. రాముని వక్షస్థలము, ముంజేయి, పిడికిలి స్థిరముగా ఉండును. అతని కనుబొమ్మలు, ముష్కములు, బాహువులు దీర్ఘములు. కేశములు, ముష్కములు, మోకాళ్లు హెచ్చుతగ్గులు లేకుండా ఉండును. నాభి, కడుపు క్రింది భాగము, వక్షస్థలము హెరవుగా ఉండును. నేత్రాంతములు, గోళ్లు, అరచేతులు అరకాళ్లు ఎఱ్ఱగా ఉండును. పాదరేఖలు, కేశములు, లింగమణి నున్నగా ఉండును. కంఠధ్వని, నడక, నాభి గంభీరముగా ఉండును. 17

మూ. త్రివలీవాంస్త్ర్యవనతశ్చతుర్వ్యఙ్గస్త్రిశీర్షవాన్,
చతుష్కలశ్చతుర్లేఖశ్చతుష్కిష్కుశ్చతుస్సమః. 18

ప్ర. అ. త్రివలీవాన్ = ఉదరమునందు మూడు ముడతలు కలవాడు. త్ర్యవనతః = స్తనములు, స్తనాగ్రములు, రేఖలు అను మూడింటియందు లోతైన వాడు. "పీనోపచితైర్నిమ్నైః శితివరయుక్తైస్తథా స్తనైః సుభగః. స్నిగ్ధా నిమ్నా రేఖా ధనినాం తద్వ్యత్యయేన నిస్స్వానామ్" అని చెప్పినట్లు బలిసి వర్తులముగా స్తనము లుండుట రాజలక్షణము. స్తనాగ్రములు లోతుగా ఉండుట ధనిక లక్షణము. రేఖలు సున్నగా లోతుగా ఉండుట ధనికలక్షణము. తద్భిన్నముగా ఉండుట దరిద్రలక్షణము. చతుర్వ్యఙ్గః = కంఠము, లింగము, వీపు, పిక్క అను నాలుగు హ్రస్వములుగా ఉన్నవాడు. "గ్రీవా ప్రజననం పృష్ఠం హ్రస్వం జఙ్ఘా చ పూజ్యతే" అని చెప్పినట్లు ఇవి పూజ్యాని లక్షణములు. త్రిశీర్షవాన్ = మూడు సుడ్లు శిరస్సునందు కలవాడు. "ఆవర్తత్రయరుచిరం యస్య శిరః స క్షితిభృతాం నేతా" అని ఇది రాజాం నాయకుని లక్షణము. చతుష్కలః = నాలుగు వేదములను సూచించు రేఖలు కలవాడు. "మూలేఽఙ్గుష్ఠస్య వేదానాం చతస్రస్తిస్ర ఏవ వా, ఏకా ద్వే వా యథాయోగం రేఖా జ్ఞేయా ద్విజన్మనామ్" అని చెప్పుటచే అంగుష్ఠము మొదట్లో ఎన్ని రేఖ లుండునో అన్ని వేదములలో ప్రావీణ్య ముండును. చతుర్లేఖః = నాలుగు రేఖలు కలవాడు. "లలాటే యస్య దృశ్యన్తే చతుస్త్రిద్వ్యేకరేఖికాః, శతద్వయం శతం షష్టిస్తస్యాయుర్వింశతి స్తథా" (లలాటముమీద ఒక రేఖ ఉన్నచో ఇరవై సంవత్సరములు, మూడు ఉన్నచో అరవై సంవత్సరములు, రెండు ఉన్నచో నూరు సంవత్సరాలు నాలుగు ఉన్నచో రెండు వందల సంవత్సరాలు ఆయుర్దాయము). "యస్య పాదతలే వజ్రధ్వజ శఙ్ఖాఙ్కుశోపమాః, రేఖాః సమ్యక్ ప్రకాశన్తే మనుజేన్ద్రం తమాదిశేత్" (అరకాలిలో వజ్ర-ధ్వజ-శంఖ-అంకుశముల ఆకారములుగ రేఖ లున్నవాడు మనుజేంద్రుడగును). "పాణౌ చతస్రో రేఖాశ్చ యస్యాచ్ఛిన్నస్తథాఙ్గులాః" (ఇట్టి నాలుగు రేఖలే విరిగిపోకుండగా చేతిలో ఉన్నవాడు కూడ మనుజేంద్రుడగును). ఈ విధముగా ఆ యా అవయవములలో నాలుగేసి రేఖలు కలవా డని అర్థము. చతుష్కిష్కుః = నాలుగు హస్తముల ప్రమాణము కలవాడు. ఇరవైనాలుగు అంగుళములు ఒక హస్తము. అందుచేత తొంభైఆరు అంగుళములు ఎత్తైనవాడు అని అర్థము. "షణ్ణవత్యఙ్గులోత్సేధో యః పుమాన్ స దివౌకసః" (తొంభైఆరు అంగుళాలు పొడవైనవాడు దేవతలతో సమానుడు). (చతుస్సమః = బాహువులు, మోకాళ్లు, తొడలు, పిక్కలు అను నాల్గింటియందు సమముగా హెచ్చు తగ్గులు లేకుండా ఉన్నవాడు. "బాహూజానూరుజఙ్ఘాశ్చ చత్వారశ్చ సమాని చ".

తా. రాముని ఉదరముపై మూడు ముడతలున్నవి. అతని స్తనములు, స్తనాగ్రములు, రేఖలు పల్లముగా ఉండును. కంఠము, లింగము, వీపు, పిక్కలు హ్రస్వములుగా ఉండును. అతని తలపై మూడు సుళ్లు ఉండును. అంగుష్ఠము మొదట నాలుగు రేఖలుండును. అతని నుదుటిపైన, అరచేయులోను, అరకాళ్ల లోను నాలుగేసి రేఖలు ఉండును. అతడు తొంబదియారు అంగుళముల ఎత్తు ఉండును. అతని బాహువులు, మోకాళ్లు, తొడలు, పిక్కలు సమానములుగా ఉండును

వి. "స్థిరా త్రిరేఖా సుగోపపన్నా స్నిగ్ధా సుమాంసోపచితా సువృత్తా, నచాతిదీర్ఘా చతురఙ్గులా చ గ్రీవా చ దీర్ఘా త్రివలీహ ధన్యా" (కంఠము స్థిరముగా, మూడురేఖలతో అందమైనదై, సుందరమై, బలిసి గుండ్రముగా ఉండవలెను. ఎక్కువ పొడవుగా ఉండకూడదు. నాలుగు అంగుళముల పొడవు ఉండవలెను) అని చెప్పినట్లు "త్రివలీవాన్" అనుదానికి కంఠముపైన మూడు రేఖలు కలవాడు అని కూడ అర్థము వ్యాఖ్యానములలో ఉన్నది. స్తనములు పల్లముగా ఉన్నవి అనగా అర్థమేమో తెలియలేదు. 18

మూ. చతుర్దశసమద్వన్ద్వశ్చతుర్దంష్ట్రశ్చతుర్గతిః,
మహోష్ఠహనునాసశ్చ పఞ్చస్నిగ్ధోఽష్టవంశవాన్. 19

ప్ర. అ. చతుర్దశసమద్వన్ద్వః = పదునాలుగు జతలు సమముగా (హెచ్చు తగ్గులు లేకుండా) ఉన్నవాడు. రెండేసిగా ఉన్న కనుబొమ్మలు, ముక్కు రంధ్రములు, నేత్రములు, చెవులు, పెదవులు, స్తనాగ్రములు, మోచేతులు, మణికట్లు, మోకాళ్లు, ముష్కములు, చేతులు, పాదములు, పిరుదులపై ఎత్తైన కండరములు, హెచ్చుతగ్గులు లేకుండా ఉన్నవని అర్థము. "భ్రువౌ నాసాపుటే నేత్రే కర్ణావోష్ఠౌ చ చూచుకే, కూర్పరౌ మణిబన్ధౌ చ జానునీ వృషణౌ కటీ, కరౌ పాదౌ స్ఫిజౌ యస్య సమౌ జ్ఞేయః స భూపతిః" అని చెప్పిన విధముగ ఇవి రాజలక్షణములు. చతుర్దంష్ట్రః = నాలుగు కోరలు (సూదిగా ఉన్న దంతాలు) కలవాడు. పండ్లవరుసలు రెండింటిలో మధ్య ఉన్న నాలుగు పండ్లకు ప్రక్క ఉన్న నాలుగు పండ్లకు దంష్ట్రలని పేరు. కాంతి గలవి, పెద్దవి, తీక్ష్ణమైనవి, సమములు అయిన దంష్ట్రలు మంగళకరము అని చెప్పబడినది. "స్నిగ్ధా ఘనాశ్చ దశనాః సుతీక్ష్ణదంష్ట్రాః సమాశ్చ శుభాః". చతుర్గతిః = నాలుగు మృగముల

నడక వంటి. అనగా సింహము, పెద్దపులి, ఏనుగ, వృషభము.వీటి నడకవంటి నడక గలవాడు. మహోష్ఠహనునాసశ్చ = పెద్ద వైన, (అనగా కొట్టవచ్చి నట్లు అందముగా కనబడే) పెదవులు, గడ్డము, ముక్కు కలవాడు. "బంధుజీవకుసుమ ప్రభమోఽధరో మాంసలో రుచిరబిమ్బరూపచర్మక్, పూర్ణమాంసలహనుస్తు భూమిప శృంగతుల్యరుధిరాకృతిస్తథా" (మంకెనపువ్వు వంటి రంగుతో కలిసి మనోహరమై, దొండపండు ఆకారముతో ఉన్న అధరోష్ఠము, బలిసి నిండుగా ఉన్న గడ్డము, ఎత్తైన ముక్కు ఉన్నవాడు రాజగును అని చెప్పబడినది. వర్ణస్నిగ్ధః = కాంతితో నిగనిగలాడుచుండు నేత్రములు, దంతములు, చర్మము, పాదాలు, కేశాలు అను ఈ ఐదు కలవాడు. "చక్షుః స్నేహేన సౌభాగ్యం దన్తస్నేహేన భోజనమ్, త్వచః స్నేహేన శయనం పాదస్నేహేన వాహనమ్ "స్నిగ్ధనీలమృదుకుఞ్చితాస్తథా మూర్ధజాః సుఖకరాః". నేత్రములు నిగనిగలాడువారికి సౌభాగ్యము. దంతములు నిగనిగలాడువారికి మంచి భోజనము, చర్మము నిగనిగలాడువారికి మంచి శయనము, పాదములు నిగనిగలాడువారికి వాహనసౌఖ్యము, నల్లగా, మెల్లగా, వంకరగా నిగనిగలాడు కేశములు కలవానికి సుఖము కలుగును) అని సాముద్రికశాస్త్రము. అష్టవంశవాన్ = అందమైన ఎనిమిది వంశకములు కలవాడు. రెండు చేతులు, కాలివ్రేళ్ళు, చేతివ్రేళ్ళు, రెండు తొడలు, రెండు పిక్కలు. వీటికి వంశకము అని పేరు. "బాహూ చ నలకౌ చోరూ జంఘే చేత్యష్టవంశకాః".

తా. రాముని కనుబొమ్మలు, నాసికారంధ్రములు, నేత్రములు, చెవులు, పెదవులు, స్తనాగ్రములు, మోచేతులు, మణికట్లు, మోకాళ్ళు, ముష్కములు, పిరుదులు, చేతులు, పాదములు, పిరుదులపై ఎత్తైన కండరములు— జంటలుగా ఉన్న ఈ అన్ని అంగములూ సమములుగా ఉండును. అందమైన నాలుగు దంష్ట్రిలు ఉండును. అతడు సింహము వలె, పెద్దపులి వలె, ఏనుగ వలె వృషభము వలె నడచును. అతని పెదవులు, గడ్డము, ముక్కు, చాల అందముగా ఉండును. అతని కండ్లు, పండ్లు, చర్మము, పాదములు, కేశములు, నిగనిగలాడుచుండును. అతని బాహువులు, వ్రేళ్ళు, తొడలు, పిక్కలు అను అష్టవంశములు తీర్చిదిద్దినట్లుండును. 19

మూ. దశపద్మో దశబృహత్త్రిభిర్వ్యాప్తో ద్విశుక్లవాన్,
షడున్నతో నవతనుస్త్రిభిర్వ్యాప్నోతి రాఘవః. 20

ప్ర. అ. రాఘవః = రాముడు, దశపద్మః=పద్మము వలె ఉన్న ముఖము, నేత్రములు, నోరు, నాలుక, పెదవులు, దవడలు, స్తనములు, గోళ్లు, హస్తములు, పాదములు అను పది అవయవములు కలవాడు. "ముఖనేత్రాస్యజిహ్వోష్ఠతాలుస్తననఖాః కరౌ, పాదౌ చ దశ పద్మాని పద్మాకారాణి యస్య చ" అని సాముద్రికశాస్త్రము. దశబృహత్ = శిరస్సు, లలాటము, చెవులు, కంఠము, వక్షము, హృదయము, నోరు, చేతులు, కాళ్లు, వీపు అను ఈ పది అవయవములు పెద్దవిగా ఉన్నవాడు. "శిరో లలాటే శ్రవణే గ్రీవా వక్షశ్చ హృత్తథా, ఉదరం పాణిపాదౌ చ పృష్ఠం దశ బృహన్తి చ". త్రిభిః = తేజస్సు, యశస్సు, లక్ష్మి అను మూడింటిచేత; వ్యాప్తః=(లోకమును) వ్యాపించినవాడు. "త్రిభిర్వ్యాప్తశ్చ యస్య స్యాత్తేజసా యశసా శ్రియా". ద్విశుక్లవాన్=శుద్ధములైన మాతృవంశపితృవంశములు కలవాడు. "ద్వౌ శుక్లౌ తు కులౌ శుద్ధౌ వంశౌ మాతుః పితుస్తథా" అని శాస్త్రము. షడున్నతః = చంకలు, కడుపు, వక్షము, ముక్కు, మూపు, లలాటము అను ఆరు అంగములు ఉన్నతములైనవి కలవాడు, "కక్షః కుక్షిశ్చ వక్షశ్చ ఘ్రాణస్కన్ధౌ లలాటికా, సర్వభూతేషు నిర్దిష్టా ఉన్నతాఙ్గాః శుభప్రదాః" అని సాముద్రికము. నవతనుః = తొమ్మిదింట సూక్ష్మమైనవాడు. వ్రేళ్ల కణుపులు, వెండ్రుకలు, రోమములు, గోళ్లు, చర్మము, లింగము, మీసము, దృష్టి, బుద్ధి సూక్ష్మములుగా (సన్నగా అని అవయవముల పక్షమునందు, దృష్టి బుద్ధిపక్షమునందు మంచి చురుకు గలవని అర్థము) ఉండవలెనని సాముద్రికశాస్త్రము. "సూక్ష్మాణ్యఙ్గులిపర్వాణి కేశరోమనఖత్వచః, శేపశ్చ యేషాం సూక్ష్మాణి తే నరా దీర్ఘజీవినః" "అస్ఫుటితాగ్రం సూక్ష్మం శ్మశ్రు శుభం మృదు చ సంతతం స్నిగ్ధమ్" "సూక్ష్మదృక్ సూక్ష్మబుద్ధిశ్చ యో నరః స సుఖీ భవేత్" త్రిభిః=పూర్వాహ్ణమధ్యాహ్నకాలము లను మూడింటిచేత, వ్యాప్నోతి=(ధర్మార్థకామములను) పొందుచున్నాడు.

తా. రాముని ముఖము, కండ్లు, నోరు, నాలుక, పెదవులు, దవడలు, స్తనములు, గోళ్లు, హస్తములు, పాదములు- ఈ పదీ పద్మములవలె ఉండును. శిరస్సు, లలాటము, చెవులు, కంఠము, వక్షము, హృదయము, కడుపు, చేతులు, కాళ్లు, వీపు-ఈ పదీ పెద్దవిగా ఉండును. తేజస్సు, కీర్తి, సంపద అను ఈ మూడింటిచేత లోకము నంతను వ్యాపించినాడు. అతని మాతృపితృవంశములు రెండూ కూడ పరిశుద్ధమైనవి. చంకలు, కడుపు, వక్షము, ముక్కు,

మూపు, లలాటము ఈ ఆరు ఉన్నతము లై ఉండును. అతని వ్రేళ్ల కణుపులు, తలవెండ్రుకలు, రోమములు, గోళ్లు, చర్మము, లింగము, మీసము, దృష్టి, బుద్ధి అను తొమ్మిది సూక్ష్మములుగా ఉండును. అతడు పూర్వాహ్ణమధ్యాహ్నాపరాహ్ణములయందు ధర్మార్థకామములను సంపాదించుచుండును. 20

మూ. సత్యధర్మపరః శ్రీమాన్ సంగ్రహానుగ్రహే రతః,
దేశకాలవిభాగజ్ఞః సర్వలోకప్రియంవదః. 21

ప్ర. అ. సత్యధర్మపరః=సత్యధర్మములందు ఆసక్తి కలవాడు. శ్రీమాన్ =శ్రీమంతుడు. సంగ్రహానుగ్రహే = జనులను చేరదీయుటయందు వారిని అనుగ్రహించుటయందు, రతః=ఆసక్తి గలవాడు. దేశకాలవిభాగజ్ఞః=దేశకాలముల విభాగమును ఎరిగినవాడు. సర్వలోకప్రియంవదః = అందరికీ ప్రియముగా మాటలాడువాడు.

తా. రాముడు సత్యధర్మములందు ఆసక్తి కలవాడు. శ్రీమంతుడు. జనులను దగ్గరకు తీయుటయందు, వారిని అనుగ్రహించుటయందు ఆసక్తి కలవాడు. దేశకాలముల యుక్తాయుక్తత్వముల (మంచిచెడ్డల) జ్ఞానము కలవాడు. అందరికీ ప్రియముగా మాటలాడువాడు. 21

మూ. భ్రాతా తస్య చ వైమాత్రః సౌమిత్రిరపరాజితః,
అనురాగేణ రూపేణ గుణైశ్చైవ తథావిధః. 22

ప్ర. అ. తస్య = ఆ రామునియొక్క, వైమాత్రః = సవతితల్లి కుమారుడైన, భ్రాతా = సోదరుడైన, అపరాజితః = ఎవ్వరిచేతను పరాజితుడు కాని, సౌమిత్రిః = లక్ష్మణుడు, అనురాగేణ = అనురాగముచేత, రూపేణ = రూపముచేత, గుణైశ్చైవ = గుణములచేత, తథావిధః = ఆ రామునివంటివాడు.

తా. ఎవ్వరిచేతను పరాజితుడు కాని లక్ష్మణుడు రాముని సవతితల్లి కుమారుడైన సోదరుడు. అతడు అనురాగముచేత, రూపముచేత, గుణములచేత కూడ రాముని వంటి వాడే.

వి. గోరఖ్‌పూర్ ప్రతిలో "స సువర్ణచ్ఛవిః శ్రీమాన్ రామః శ్యామో మహాయశాః" అను పాదద్వయము అధికముగా ఉన్నది. ఆ లక్ష్మణుడు బంగారుచాయ వాడు. రాముడు శ్యామవర్ణుడు. 22

మూ. రామౌ తౌ నరశార్దూలౌ త్వద్దర్శనసముత్సుకౌ,
విచిన్వన్తౌ మహీం కృత్స్నామస్మాభిరభిసంగతౌ. 24

ప్ర. అ. నరశార్దూలౌ = నరశ్రేష్ఠు లైన, తౌ = ఆ, రామౌ = ఇద్దరూ, త్వద్దర్శనసముత్సుకౌ = నీ దర్శనమునందు ఆసక్తి కలవారై, కృత్స్నామ్ = సమస్త మైన, మహీమ్ = భూమిని, విచిన్వన్తౌ = అన్వేషించుచున్నవారై, అస్మాభిః = మాతో, అభిసంగతౌ = కలిసినారు.

తా. మనుజులలో శ్రేష్ఠు లైన ఆ రామలక్ష్మణు లిద్దరూ నిన్ను చూచుటకు ఆసక్తితో భూమిపై అంతటా సంచరించుచు మమ్ములను కలుసుకొన్నారు.

మూ. త్వామేవ మార్గమాణౌ తౌ విచరన్తౌ వసుంధరామ్,
దదర్శతుర్మృగపతిం పూర్వజేనావరోపితమ్. 25
ఋశ్యమూకస్య పృష్ఠే తు బహుపాదపసంకులే,
భ్రాతుర్భయార్తమాసీనం సుగ్రీవం ప్రియదర్శనమ్. 26

ప్ర. అ. త్వామేవ = నిన్నే, మార్గమాణౌ = వెదకుచున్నవారై, వసుంధరామ్ = భూమిని, విచరన్తౌ = సంచరించుచున్న, తౌ = ఆ రామలక్ష్మణులు, బహుపాదపసంకులే = అనేకము లైన వృక్షములతో వ్యాకుల మైన, ఋశ్యమూకస్య పృష్ఠే = ఋశ్యమూకపర్వతము పైభాగమునందు, ఆసీనమ్ = కూర్చున్నవాడూ, పూర్వజేన = అన్నచేత, అవరోపితమ్ = సింహాసనమునుండి దింపివేయబడినవాడూ, భ్రాతుః = అన్ననుండి, భయార్తమ్ = భయముచేత పీడితుడూ, ప్రియదర్శనమ్ = ప్రియ మైన దర్శనము గలవాడూ, మృగపతిమ్ = వానరప్రభువూ అయిన, సుగ్రీవమ్ = సుగ్రీవుని, దదర్శతుః = చూచిరి.

తా. నీ కోసమే భూమి నంతనూ వెదకుచు తిరుగుచున్న ఆ రామలక్ష్మణులు అనేకవృక్షములతో నిండిన ఋశ్యమూకపర్వతశిఖరమునందు కూర్చొని ఉన్న వానరప్రభు వైన సుగ్రీవుని చూచిరి. చూచుటకు అనంతరమును కలిగింతు ఆ సుగ్రీవుడు తన సోదరుడు రాజ్యమునుండి తొలగించుటచే అతనికి భయపడి ఆ పర్వతముపై నివసించుచుండెను. 25, 26

మూ. వయం తు హరిరాజం తం సుగ్రీవం సత్యసంగరమ్,
పరిచర్యాస్మహే రాజ్యాత్పూర్వజేనావరోపితమ్. 27

ప్ర. అ. వయం తు = మే మైతే పూర్వశేన = అన్నచేత, రాజ్యాత్ = రాజ్యమునుండి, అవరోపితమ్ = దింపివేయబడిన, సత్యసంగరమ్ = సత్యమైన ప్రతిజ్ఞ గల, హరిరాజమ్ = వానరప్రభు వైన, తమ్ = ఆ, సుగ్రీవమ్ = సుగ్రీవుని, పరితర్యాస్మహే = సేవించుచున్నాము.

తా. సత్య మైన ప్రతిజ్ఞ గల ఆ సుగ్రీవుని అన్న రాజ్యభ్రష్టుని చేయగా మేము ఆ వానరరా జైన సుగ్రీవునే సేవించుచు ఉన్నాము. 27

మూ. తతస్తౌ చీరవసనౌ ధనుఃప్రవరపాణినౌ,
ఋశ్యమూకస్య శైలస్య రమ్యం దేశముపాగతౌ. 28

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, చీరవసనౌ = నారచీరలు ధరించినవారు, ధనుఃప్రవరపాణినౌ = శ్రేష్ఠము లైన ధనస్సులు హస్తములందు కలవారు అయిన, తౌ = ఆ రామలక్ష్మణులు, ఋశ్యమూకస్య శైలస్య = ఋశ్యమూక పర్వతముయొక్క, రమ్యమ్ = సుందర మైన, దేశమ్ = ప్రదేశమును గూర్చి, ఉపాగతౌ = వచ్చినారు

తా. ఇంతలో నారచీరలు ధరించి, శ్రేష్ఠము లైన ధనస్సులు చేతులలో ధరించి ఆ రామలక్ష్మణులు ఆ ఋశ్యమూకపర్వతప్రాంతమునకు వచ్చినారు.

మూ. స తౌ దృష్ట్వా నరవ్యాఘ్రౌ ధన్వినౌ వానరర్షభః,
అభిప్లుతో గిరేస్తస్య శిఖరం భయమోహితః. 29

ప్ర. అ. సః = ఆ, వానరర్షభః = వానరశ్రేష్ఠుడు, ధన్వినౌ = ధనుర్ధరులైన, తౌ = ఆ, నరవ్యాఘ్రౌ = నరశ్రేష్ఠులను, దృష్ట్వా = చూచి, భయమోహితః = భయముచేత ఆలోచన తప్పినవాడై, తస్య = ఆ, గిరేః = పర్వతముయొక్క, శిఖరమ్ = శిఖరమును గూర్చి, అభిప్లుతః = దుమికినాడు.

తా. వానరశ్రేష్ఠు డైన ఆ సుగ్రీవుడు ధనుర్ధరు లై వచ్చుచున్న, మనుష్యశ్రేష్ఠు లైన రామలక్ష్మణులను చూడగానే భయభ్రాంతు డై ఆ పర్వతము శిఖరము పైకి ఎక్కెను. 29

మూ. తతః స శిఖరే తస్మిన్వానరేన్ద్రో వ్యవస్థితః,
తయోః సమీపం మారుతిం ప్రేషయామాస సత్వరమ్.

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, సః = ఆ, వానరర్షభః = వానరప్రవరుడు, తస్మిన్ = ఆ, శిఖరే = శిఖరమునందు, వ్యవస్థితః = నిలిచినవాడై, మామేవ = నన్నే, తయోః = ఆ ఇద్దరియొక్క, సమీపమ్ = సమీపమును, సత్వరమ్ = తొందరగా, ప్రేషయామాస = పంపెను.

తా. పిమ్మట ఆ సుగ్రీవుడు తాను ఆ పర్వతశిఖరముపైననే ఉండి, వారి దగ్గరకు నన్నే శీఘ్రముగా పంపినాడు. 30

మూ. తావహం పురుషవ్యాఘ్రౌ సుగ్రీవవచనాత్ప్రభూ,
రూపలక్షణసంపన్నౌ కృతాఞ్జలిరుపస్థితః. 31

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, సుగ్రీవవచనాత్ = సుగ్రీవుని వచనమువలన. పురుషవ్యాఘ్రౌ = పురుషశ్రేష్ఠులూ, ప్రభూ = సమర్థులూ, రూపలక్షణసంపన్నౌ = మంచి రూపముతోను, సల్లక్షణములతోను కూడినవారు అయిన, తౌ = ఆ రామలక్ష్మణులను, కృతాఞ్జలిః = చేయబడిన దోసిలి కలవాడనై, ఉపస్థితః = చేరితిని.

తా. సుగ్రీవాజ్ఞానుసారము నేను పురుషశ్రేష్ఠులు, సర్వసమర్థులు, సౌందర్యము, మంచిలక్షణములూ కలవారూ అయిన ఆ రామలక్ష్మణుల దగ్గరకు నమస్కరించుచు వెళ్ళినాను. 31

మూ. తౌ పరిజ్ఞాతతత్త్వార్థౌ మయా ప్రీతిసమన్వితౌ,
పృష్ఠమారోప్య తం దేశం ప్రాపితౌ పురుషర్షభౌ. 32

ప్ర. అ. పరిజ్ఞాతతత్త్వార్థౌ = తెలియబడిన యథార్థము గల, ప్రీతిసమన్వితౌ = సంతోషముతో కూడిన, పురుషర్షభౌ = పురుషశ్రేష్ఠులైన, తౌ = ఆ రామలక్ష్మణులు, మయా = నాచేత, పృష్ఠమ్ = వీపును, ఆరోప్య = అధిష్ఠింపచేసి, తం దేశమ్ = ఆ ప్రదేశమును, ప్రాపితౌ = పొందింపబడిరి.

తా. పురుషశ్రేష్ఠులైన ఆ రామలక్ష్మణులు సుగ్రీవుని గూర్చిన యథార్థ విషయము తెలిసికొని సంతోషించిరి. అప్పుడు నేను వారిని నా వీపుపైన ఎక్కించుకొని సుగ్రీవుడున్న చోటుకు తీసికొనిపోయితిని. 32

మూ. నివేదితౌ చ తత్త్వేన సుగ్రీవాయ మహాత్మనే,
తయోరన్యోన్యసల్లాపాద్భృశం ప్రీతిరజాయత. 33

ప్ర. అ. మహాత్మనే = మహాత్ముడైన, సుగ్రీవాయ = సుగ్రీవునికొరకు, తత్త్వవద్యయథార్థముగా, నివేదితౌ = తెలుపబడిరి. తయోః = వారిద్దరికీ, అన్యోన్య సంలాపాత్ = పరస్పరము మాటలాడుకొనుటవలన, భృశమ్ = మిక్కిలి, ప్రీతిః = ప్రేమ, అజాయత = పుట్టెను.

తా. నేను మహాత్ముడైన సుగ్రీవునకు రామలక్ష్మణులను గూర్చిన యథార్థ విషయములను తెలిపితిని. పరస్పర సంభాషణానంతరము, రామసుగ్రీవు లిద్దరికీ అన్యోన్యము స్నేహము కలిగెను. 33

మూ. తతస్తౌ ప్రీతిసంపన్నౌ హరీశ్వరనరేశ్వరౌ,
పరస్పరకృతాశ్వాసౌ కథయా పూర్వవృత్తయా. 34

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, ప్రీతిసంపన్నౌ = స్నేహముతో కూడిన, తౌ = ఆ, హరీశ్వరనరేశ్వరౌ = వానరాధిపతి యైన సుగ్రీవుడూ, నరాధిపతియైన రాముడు, పూర్వవృత్తయా = పూర్వము జరిగిన, కథయా = కథచేత, పరస్పర కృతాశ్వాసౌ = పరస్పరము చేయబడిన విశ్వాసము కలవా రైరి.

తా. ఈ విధముగా రామసుగ్రీవుల మధ్య స్నేహము ఏర్పడిన పిమ్మట, పూర్వము జరిగిన కథలను చెప్పుకొనుటచే వా రిద్దరికి పరస్పరము విశ్వాసము ఏర్పడినది. 34

మూ. తతః స సాన్త్వయామాస సుగ్రీవం లక్ష్మణాగ్రజః,
స్త్రీహేతోర్వాలినా భ్రాత్రా నిరస్తమురుతేజసా. 35

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, సః = ఆ, లక్ష్మణాగ్రజః = రాముడు, ఉరుతేజసా = గొప్ప తేజస్సు గల, భ్రాత్రా = సోదరు డైన, వాలినా = వాలిచేత, నిరస్తమ్ = దూరముగా పంపివేయబడిన, సుగ్రీవమ్ = సుగ్రీవుని, సాన్త్వయామాస = ఓదార్చెను.

తా. పిమ్మట రాముడు సోదరుడూ, గొప్ప తేజస్సు కలవాడూ అయిన వాలిచేత, స్త్రీ నిమిత్తమై, (అనగా సుగ్రీవుని భార్యయైన రుమను వశము చేసుకొనుటకై) రాజ్యమునుండి వెళ్ళగొట్టబడిన సుగ్రీవుని ఓదార్చెను. 35

మూ. తత స్తన్నాశనం శోకం రామస్యాక్లిష్టకర్మణః,
లక్ష్మణో వానరేన్ద్రాయ సుగ్రీవాయ న్యవేదయత్. 36

ప్ర. అ. తతః=అటు పిమ్మట, లక్ష్మణః=లక్ష్మణుడు, అక్లిష్టకర్మణః=శ్రమపడకుండా పనులుచేయు, రామస్య=రామునియొక్క, త్వన్నాశజమ్=నీవు కనబడకపోవుట వలన కలిగిన, శోకమ్=దుఃఖమును, వానరేన్ద్రాయ=వానరరాజైన, సుగ్రీవాయ=సుగ్రీవునకు, న్యవేదయత్=తెలిపెను.

తా. పిమ్మట, శ్రమపడకుండా పనులు సాధించు రామునికి, నీవు కనబడకపోవుటచేత కలిగిన దుఃఖమును గూర్చి లక్ష్మణుడు వానరప్రభు వైన సుగ్రీవునకు తెలిపెను. 36

మూ. స శ్రుత్వా వానరేన్ద్రస్తు లక్ష్మణేనేరితం వచః,
తదాసీన్నిష్ప్రభో௨త్యర్థం గ్రహగ్రస్త ఇవాంశుమాన్.

ప్ర. అ. సః=ఆ. వానరేన్ద్రస్తు=సుగ్రీవు డైతే, లక్ష్మణేన=లక్ష్మణుని చేత, ఈరితమ్ = పలుకబడిన, వచః=వచనమును, శ్రుత్వా=విని, తదా=అప్పుడు, గ్రహగ్రస్తః=రాహువుచేత మ్రింగబడిన, అంశుమానివ=సూర్యుడు వలె, అత్యర్థమ్=మిక్కిలి, నిష్ప్రభః=కాంతి లేనివాడు, ఆసీత్=అయ్యెను.

తా. ఆ సుగ్రీవుడు లక్ష్మణుడు చెప్పినది విని, రాహువు మ్రింగిన సూర్యుడు వలె మిక్కిలి కాంతివిహీను డయ్యెను. 37

మూ. తత స్త్వద్గాత్రశోభీని రక్షసా హ్రియమాణయా,
యాన్యాభరణజాలాని పాతితాని మహీతలే, 38
తాని సర్వాణి రామాయ ఆనీయ హరియూథపాః,
సంహృష్టా దర్శయామాసుర్గతిం తు న విదు స్తవ. 39

ప్ర. అ. తతః=అటు పిమ్మట, రక్షసా=రాక్షసునిచేత, హ్రియమాణయా=హరింపబడుచున్న నీచేత, త్వద్గాత్రశోభీని=నీ శరీరమునందు శోభించుచున్న, యాని=ఏ, ఆభరణజాలాని=అలంకారముల సముదాయములు, మహీతలే, నేలపై, పాతితాని=పడవేయబడినవో, తాని సర్వాణి=వాటిని అన్నింటిని, ఆనీయ=తీసుకొని వచ్చి, హరియూథపాః=వానరనాయకులు, సంహృష్టాః=సంతోషించుచున్నవారై, రామాయ=రామునకు, దర్శయామాసుః=చూపించిరి. తవ=నీయొక్క, గతిం తు=గతి నైతే, న విదుః=ఎరుగ రైరి.

తా. రావణుడు హరించుచున్నప్పుడు నీవు నీ శరీరముపై ప్రకాశించు చున్న ఏ అలంకారములను తీసి భూమిమీద పడవేసితివో వాటిని అన్నింటిని తీసికొనివచ్చి వానరనాయకులు, సంతోషపూర్వకముగా, రామునకు చూపించిరి. కాని నీ దారి మాత్రము వారికి తెలియకపోవుటచే చెప్పలేకపోయిరి. ౩౮, ౩౯.

మూ. తాని రామాయ దత్తాని మయైవోపహృతాని చ
స్వనవన్త్యవకీర్ణాని తస్మిన్విగతచేతసి. 40

ప్ర. అ. మయైవ = నాచేతనే, ఉపహృతాని = దగ్గరకు తీసికొని వెళ్ళబడిన వై, తాని = ఆ అలంకారములు, రామాయ = రామునకు, దత్తాని = ఇవ్వబడినవి. తస్మిన్ = అతడు, విగతచేతసి = పోయిన మనస్సు కలవా డగుచుండగా, (మూర్ఛ చెందగా), స్వనవన్తి = ధ్వని గల ఆ ఆభరణములు, అవకీర్ణాని = చిమ్మివేయబడినవి.

తా. నేనే వాటిని రామునివద్దకు తీసికొనిపోయి అతనికి ఇచ్చితిని. అపుడు వాటిని గ్రహించగానే రాముడు మూర్ఛపోవుటచే అవి అన్నీ చప్పుడు చేయుచు నలుమూలలా చెల్లాచెదరై పడిపోయినవి. 40

మూ. తాన్యఙ్కే దర్శనీయాని కృత్వా బహువిధం తవ,
తేన దేవప్రకాశేన దేవేన పరిదేవితమ్. 41

ప్ర. అ. దర్శనీయాని = సుందరము లైన, తవ = నీయొక్క, తాని = ఆ అలంకారములను, అఙ్కే = ఒడిలో, కృత్వా = ఉంచుకొని, దేవప్రకాశేన = దేవతాపురుషునితో సమాను డైన, తేన = ఆ, దేవేన = ప్రభు వైన రామునిచేత, బహువిధమ్ = అనేకవిధములుగా, పరిదేవితమ్ = విలపించుట.

తా. దేవతాపురుషునితో సమాను డైన, ప్రభు వైన ఆ రాముడు, నీ సుందరము లైన ఆ ఆభరణములు ఒడిలో ఉంచుకొని పరిపరివిధముల విలపించెను. 41

మూ. పశ్యతస్తాని రుదతస్తామ్యతశ్చ పునః పునః,
ప్రాదీపయన్ దాశరథేస్తాని శోకహుతాశనమ్. 42

ప్ర. అ. తాని = వాటిని, పశ్యతః = చూచుచున్న, రుదతః = ఏడ్చు

చున్న, పునః పునః = మాటి మాటికి, తామ్యతః = పరితపించుచున్న, దాశరథేః = రామునియొక్క, శోకహుతాశనమ్ = శోకాగ్నిని, తాని = అవి, ప్రాదీపయన్ = ప్రజ్వలింపజేసినవి.

తా. రాముడు ఆ అలంకారములను చూచుచు, ఏడ్చుచు, మాటి మాటికి పరితపించెను. ఈ విధముగ ఆ అలంకారములు రాముని శోకాగ్నిని ప్రజ్వలింప చేసినవి 42

మూ. శయితం చ చిరం తేన దుఃఖార్తేన మహాత్మనా,
మయాపి వివిధై ర్వాక్యైః కృచ్ఛ్రాదుత్థాపితః పునః. 43

ప్ర. అ. దుఃఖార్తేన = దుఃఖపీడితు డైన, తేన = ఆ, మహాత్మనా = మహాత్మునిచేత, శయితం చ = శయనించుట. మయాపి = నాచేత, వివిధైః = అనేకవిధము లైన, వాక్యైః = మాటలతో, కృచ్ఛ్రాత్ = అతికష్టముగా, పునః = మరల, ఉత్థాపితః = లేపబడినాడు.

తా. దుఃఖార్తు డైన ఆ మహాత్ముడు చాల సేపు అట్లే నేలపై పడియుండెను. అప్పుడు నేను ఏవేవో మాటలు చెప్పి అతనిని లేవదీసితిని. 43

మూ. తాని దృష్ట్వా మహాబాహుర్దర్శయిత్వా ముహుర్ముహుః,
రాఘవః సహ సౌమిత్రిః సుగ్రీవే స న్యవేదయత్. 44

ప్ర. అ. మహాబాహుః = గొప్ప బాహువులు గల, సః రాఘవః = ఆ రాముడు, సహసౌమిత్రిః = లక్ష్మణునితో కూడినవాడై, తాని = ఆ అలంకారములను, ముహుః ముహుః = మాటిమాటికి, దర్శయిత్వా = ప్రక్క నున్నవారికి చూపించి, సుగ్రీవే = సుగ్రీవునియందు, న్యవేదయత్ = ఇచ్చెను.

తా. మహాబాహు వైన ఆ రాముడు లక్ష్మణసహితు డై, ఆ అలంకారములను మాటిమాటికి చూచి, ప్రక్కనున్న వారికి చూపి, వానిని సుగ్రీవునకు ఇచ్చెను. 44

మూ. స తవాదర్శనాదార్యే రాఘవః పరితప్యతే,
మహతా జ్వలతా నిత్యమగ్నినేవాగ్నిపర్వతః. 45

ప్ర. అ. ఆర్యే = పూజ్యురాలా! సః రాఘవః = ఆ రాముడు, తవ =

సీతాయాః, అదర్శనాత్ = కనబడకపోవుటవలన, నిత్యమ్ = ఎల్లప్పుడు, జ్వలతా = మండుచున్న, మహతా = గొప్ప, అగ్నినా = అగ్నిచేత, అగ్నిపర్వతః ఇవ = అగ్నిపర్వతము వలె, పరితప్యతే = తపించుచున్నాడు.

తా. పూజ్యురాలగు సీత కనబడకపోవుటచే, ఆ రాముడు నిత్యమూ ప్రజ్వలించుచున్న అగ్నిచేత అగ్నిపర్వతము వలె, తపించుచున్నాడు. 45

మూ. త్వత్కృతే తమనిద్రా చ శోకశ్చిన్తా చ రాఘవమ్,
తాపయన్తి మహాత్మానమగ్న్యగారమివాగ్నయః. 46

ప్ర. అ. త్వత్కృతే = నీ నిమిత్తమై, మహాత్మానమ్ = మహాత్ముడైన, తం రాఘవమ్ = ఆ రాముణ్ణి, అనిద్రా చ = నిద్రలేకపోవడము, శోకః = దుఃఖము, చిన్తా చ = చింతా, అగ్న్యగారమ్ = అగ్నిగృహమును, అగ్నయః ఇవ = అగ్నులు వలె, తాపయన్తి = తపింపచేయుచున్నవి.

తా. నీ నిమిత్తమై మహాత్ముడైన ఆ రాముణ్ణి, నిద్రలేకపోవడము, శోకమూ, చింతా అగ్నిగృహమును అగ్నులు తపింపచేయునట్లు తపింపచేయుచున్నవి. 46

మూ. తవాదర్శనశోకేన రాఘవః ప్రవిచాల్యతే,
మహతా భూమికమ్పేన మహానివ శిలోచ్చయః. 47

ప్ర. అ. తవ = సీతాయాః, అదర్శనశోకేన = కనబడకపోవుటచే కలిగిన శోకముచేత, రాఘవః = రాముడు, మహతా = గొప్పదైన, భూమికమ్పేన = భూకంపముచేత, మహాన్ = గొప్ప, శిలోచ్చయః ఇవ = పర్వతము వలె, ప్రవిచాల్యతే = చలింపచేయబడుచున్నాడు.

తా. గొప్ప భూకంపము పెద్ద పర్వతమును కదల్చివేసినట్లు సీత కనబడకపోవుటచే కలిగిన శోకము రాముణ్ణి కదల్చివేయుచున్నది. 47

మూ. కాననాని సురమ్యాణి నదీః ప్రస్రవణాని చ,
చరన్న రతిమాప్నోతి త్వామపశ్యన్నృపాత్మజే. 48

ప్ర. అ. నృపాత్మజే = రాజకుమారీ, త్వామ్ = నిన్ను, అపశ్యన్ =

చూడనివాడై, (రాముడు), సురమ్యాణి = చాల అందమైన, కాననాని = అడవులను, నదీః = నదులను, ప్రస్రవణాని చ = సెలయేళ్లను, చరన్ = సంచరించుచున్నా కూడ, రతిమ్ = ఆనందమును, న ఆప్నోతి = పొందుటలేదు.

తా. ఓ దేవీ! అందమైన అరణ్యములలోను, నదీతీరములందు, సెలయేళ్ల దగ్గరగా సంచరించుచున్నను రాముడు, నీవు కనబడక పోవుటచేత, ఆనందమును పొందుటలేదు. 48

మూ. స త్వాం మనుజశార్దూలః క్షిప్రం ప్రాప్స్యతి రాఘవః,
సమిత్రబాన్ధవం హత్వా రావణం జనకాత్మజే. 49

ప్ర. అ. జనకాత్మజే = ఓ జనకనందినీ! మనుజశార్దూలః = మనుజులలో శ్రేష్ఠుడైన, సః రాఘవః = ఆ రాముడు, సమిత్రబాన్ధవమ్ = మిత్రులతోను, బంధువులతోను కూడిన, రావణమ్=రావణుని, హత్వా = చంపి, త్వామ్ = నిన్ను, క్షిప్రమ్ = శీఘ్రముగా, ప్రాప్స్యతి = పొందగలడు.

తా. ఓ సీతాదేవీ! మనుష్యులలో శ్రేష్ఠుడైన రాముడు, రావణుని మిత్ర బంధు సహితముగా సంహరించి, శీఘ్రముగా నిన్ను పొందగలడు. 49

మూ. సహితౌ రామసుగ్రీవావుభావకురుతాం తదా,
సమయం వాలినం హన్తుం తవ చాన్వేషణం తథా. 50

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, రామసుగ్రీవౌ = రామసుగ్రీవులు, ఉభౌ = ఇద్దరూ, సహితౌ = కలిసినవారై, వాలినమ్ = వాలిని, హన్తుమ్=చంపుటకు, తథా = మరియు, తవ=నీయొక్క, అన్వేషణమ్ = అన్వేషణమును చేయుటకూ, సమయమ్ = ఒప్పందమును, అకురుతామ్ = చేసిరి.

తా. అనాడు రామసుగ్రీవు లిద్దరూ కలిసి నప్పుడు, రాముడు వాలిని చంపవలె ననీ, సుగ్రీవుడు నిన్ను వెదకించవలె ననీ ఒప్పందము చేసికొన్నారు.

మూ. తతస్తాభ్యాం కుమారాభ్యాం వీరాభ్యాం స హరీశ్వరః,
కిష్కిన్ధాం సముపాగమ్య వాలీ యుద్ధే నిపాతితః. 51

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, వీరాభ్యామ్ = వీరులైన, తాభ్యామ్ = ఆ,

కుమారాభ్యామ్ = యువకులైన రామలక్ష్మణులచేత, కిష్కింధామ్ = కిష్కింధను, సముపాగమ్య = చేరి, హరీశ్వరః = వానరరాజైన, సః = ఆ, వాలీ = వాలి, యుద్ధే = యుద్ధమునందు, నిపాతితః = పడవేయబడినాడు.

తా. పిమ్మట వీరులైన ఆ రాజకుమారు లిద్దరూ కిష్కింధకు వెళ్ళిరి. అక్కడ వానరరాజైన వాలిని రాముడు యుద్ధములో చంపెను. 51

మూ. తతో నిహత్య తరసా రామో వాలినమాహవే,
సర్వర్క్షహరిసంఘానాం సుగ్రీవమకరోత్పతిమ్. 52

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, రామః = రాముడు, ఆహవే = యుద్ధమునందు, తరసా = బలముచేత, వాలినమ్ = వాలిని, నిహత్య = చంపి, సుగ్రీవమ్ = సుగ్రీవుని, సర్వర్క్షహరిసంఘానామ్ = సమస్తమైన, ఎలుగుబంటుల, వానరుల సముదాయములకు, పతిమ్ = ప్రభువునుగా, అకరోత్ = చేసెను.

తా. పిమ్మట రాముడు యుద్ధమునందు, బలముచేత, వాలిని చంపి, సమస్తమైన ఎలుగుబంటుల సముదాయమునకు, వానరుల సముదాయమునకు సుగ్రీవుణ్ణి రాజుగా చేసెను. 52

మూ. రామసుగ్రీవయోరైక్యం దేవ్యేవం సమజాయత,
హనుమన్తం చ మాం విద్ధి తయోర్దూతమిహాగతమ్. 53

ప్ర. అ. దేవి = ఓ దేవీ! రామసుగ్రీవయోః = రామసుగ్రీవుల యొక్క, ఐక్యమ్ = స్నేహము, ఏవమ్ = ఇట్లు, సమజాయత = కలిగెను. మామ్ = నన్ను, తయోః = వారిద్దరియొక్క, దూతమ్ = దూతగా, ఆగతమ్ = వచ్చిన, హనుమన్తమ్ = హనుమంతునిగా, విద్ధి = తెలిసికొనుము

తా. ఓ దేవీ! రామసుగ్రీవుల మధ్య స్నేహము ఈ విధముగ ఏర్పడెను. నేను వారిద్దరూ పంపగా, నీ వద్దకు దూతగా వచ్చిన హనుమంతుడను. 53

మూ. స్వరాజ్యం ప్రాప్య సుగ్రీవః సమానీయ హరీశ్వరాన్,
త్వదర్థం ప్రేషయామాస దిశో దశ మహాబలాన్. 54

ప్ర. అ. సుగ్రీవః = సుగ్రీవుడు, స్వరాజ్యమ్ = తన రాజ్యమును, ప్రాప్య =

పొంది, మహాబలాన్ = గొప్పబలము గల, హరీశ్వరాన్ = వానరప్రముఖులను, సమానీయ = రప్పించి, త్వదర్థమ్ = నీ నిమిత్త మై, తతః = పిదప, దిశః = దిక్కులకు, ప్రేషయామాస = పంపెను.

తా. సుగ్రీవుడు స్వరాజ్యము లభించిన పిమ్మట మహాబలశాలు లైన వానరనాయకులను రప్పించి, నిన్ను అన్వేషించుటకై, పదిదిక్కులకు పంపెను.

మూ. ఆదిష్టా వానరేన్ద్రేణ సుగ్రీవేణ మహౌజసా,
అద్రిరాజప్రతీకాశాః సర్వతః ప్రస్థితా మహీమ్. 55

ప్ర. అ. వానరేన్ద్రేణ = వానరరా జైన, మహౌజసా = గొప్ప తేజస్సు గల, సుగ్రీవేణ = సుగ్రీవునిచేత, ఆదిష్టాః = ఆజ్ఞాపించబడిన, అద్రిరాజప్రతీకాశాః = పర్వతరాజుతో సమాను లైన ఆ వానరులు, సర్వతః = నలువైపులా, మహీమ్ = భూమిని గూర్చి, ప్రస్థితాః = ప్రయాణ మైరి.

తా. మహాతేజశ్శాలి యైన వానరరాజు సుగ్రీవుడు ఆజ్ఞాపించుటచే, హిమవత్పర్వతము వంటి ఆకారము గల వానరులు అన్ని వైపులా భూమిని వెదకుటకై, బయలుదేరిరి. 55

మూ. తతస్తే మార్గమాణా వై సుగ్రీవవచనాతురాః,
చరన్తి వసుధాం కృత్స్నాం వయమన్యే చ వానరాః. 56

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, తే = అట్టి, వయమ్ = మేము, అన్యే = ఇతరు లైన, వానరాః చ = వానరులూ, సుగ్రీవవచనాతురాః = సుగ్రీవాజ్ఞకు భయపడుచున్నవారై, మార్గమాణాః = అన్వేషించుచు, కృత్స్నామ్ = సమస్త మైన వసుధామ్ = భూమిని, చరన్తి = సంచరించుచున్నారు.

తా. అట్టి మేము, ఇతరవానరులు కూడ సుగ్రీవాజ్ఞ నెరవేర్పవలె నను ఆతురతలో, నిన్ను అన్వేషించుచు, ఈ పృథివి పై అంతా తిరుగుచున్నాము. 56

మూ. అఙ్గదో నామ లక్ష్మీవాన్ వాలిసూనుర్మహాబలః,
ప్రస్థితః కపిశార్దూలస్త్రిభాగబలసంవృతః. 57

ప్ర. అ. లక్ష్మీవాన్ = లక్ష్మీవంతుడు, వాలిసూనుః = వాలికుమారుడు,

మహాబలః = గొప్ప బలము కలవాడు అయిన, అఙ్గదో నామ = అంగదు డను పేరు గల, హరిశార్దూలః = వానరశ్రేష్ఠుడు, త్రిభాగబలసంవృతః = మూడవ వంతు సైన్యముతో కూడినవా డై, ప్రస్థితః = ప్రయాణ మైనాడు.

తా. లక్ష్మీసంపన్నుడు, వాలిపుత్రుడు, మహాబలశాలి అయిన అంగదు డను వానరశ్రేష్ఠుడు మూడవవంతు సైన్యమును తీసికొని సీ అన్వేషణమునకై బయలుదేరినాడు. 57

మూ. తేషాం నో విప్రణష్టానాం విన్ధ్యే పర్వతసత్తమే,
భృశం శోకపరీతానామహోరాత్రగణా గతాః. 58

ప్ర. అ. విన్ధ్యే = వింధ్య మను, పర్వతసత్తమే = పర్వతశ్రేష్ఠమునందు, విప్రణష్టానామ్ = దారి తప్పినవారమూ, భృశమ్ = మిక్కిలి, శోకపరీతానామ్ = దుఃఖముతో నిండిన, తేషామ్ = అట్టి, నః = మాకు, అహోరాత్రగణాః = పగళ్ల రాత్రుల సముదాయములు, గతాః = వెళ్ళినవి.

తా. మే మందరమూ వింధ్యపర్వతమునందు దారి తప్పి మిక్కిలి దుఃఖాక్రాంతుల మై ఉండగా ఎన్నో పగళ్లు, రాత్రులు గడచిపోయినవి. 58

మూ. తే వయం కార్యనైరాశ్యాత్కాలస్యాతిక్రమేణ చ,
భయాచ్చ కపిరాజస్య ప్రాణాంస్త్యక్తుం వ్యవస్థితాః. 59

ప్ర. అ. తే వయమ్ = అట్టి మేము, కార్యనైరాశ్యాత్ = కార్యము విషయమున నిరాశాభావమువలనను, కాలస్య = కాలము యొక్క, అతిక్రమేణ చ = దాటిపోవుటచేతను, కపిరాజస్య = సుగ్రీవుని యొక్క, భయాచ్చ = భయము వలనను, ప్రాణాన్ = ప్రాణములను, త్యక్తుమ్ = విడచుటకు, వ్యవస్థితాః = నిశ్చయించుకొంటిమి.

తా. అట్టి పరిస్థితిలో మేము కార్యము సాధించలేకపోయినా మనే నిరాశా భావముచేత, సుగ్రీవు డిచ్చిన గడువు దాటిపోవుటచేత, సుగ్రీవుడు దండించు నను భయముచేత, ప్రాణత్యాగము చేయవలె నని నిశ్చయించుకొంటిమి. 59

మూ. విచిత్య వనదుర్గాణి గిరిప్రస్రవణాని చ,
అనాసాద్య పదం దేవ్యాః ప్రాణాంస్త్యక్తుం సముద్యతాః.

ప్ర. అ. వనదుర్గాణి = వనములలోని దుర్గమప్రదేశములను, గిరిప్రస్రవణాని చ = పర్వతములను, సెలయేళ్లను, విచిత్య = వెదకి, దేవ్యాః = దేవివైన నీయొక్క, పదమ్ = స్థానమును, అనాసాద్య = పొందక, ప్రాణాన్ = ప్రాణములను, త్యక్తుమ్ = విడచుటకు, సముద్యతాః = సిద్ధమైతిమి.

తా. అరణ్యంలో ప్రవేశింప శక్యము కాని ప్రదేశములను, నదులను, సెలయేళ్లను వెదకినను నీ వెక్కడా కనబడకపోవుటచే ప్రాణములను విడచుటకు సిదపడితిమి. 60.

మూ. దృష్ట్వా ప్రాయోపవిష్టాంశ్చ సర్వాన్వానరపుఙ్గవాన్
భృశం శోకార్ణవే మగ్నః పర్యదేవయదఙ్గదః. 61

తవ నాశం చ వైదేహి వాలినశ్చ వధం తథా
ప్రాయోపవేశమస్మాకం మరణం చ జటాయుషః. 62

ప్ర. అ. వైదేహి = ఓ సీతాదేవీ! ప్రాయోపవిష్టాన్ = ప్రాయోపవేశము చేసిన, సర్వాన్ = సమస్తమైన, వానరపుఙ్గవాన్ = వానరశ్రేష్ఠులను, దృష్ట్వా = చూచి, అఙ్గదః = అంగదుడు, భృశమ్ = మిక్కిలి, శోకార్ణవే = శోకసముద్రమునందు, మగ్నః = మునిగినవాడై, తవ = నీయొక్క, నాశం చ = కనబడకుండాపోవుటను, తథా = మరియు, వాలినః = వాలియొక్క, వధం చ = వధను, జటాయుషః = జటాయువుయొక్క, మరణం చ = మరణమును, అస్మాకమ్ = మాయొక్క, ప్రాయోపవేశమ్ = ప్రాయోపవేశమును గూర్చి, పర్యదేవయత్ = విలపించెను.

తా. ఓ సీతాదేవీ! వానరశ్రేష్ఠు లందరూ ఈ విధముగా ప్రాణత్యాగమునకై ఆహారము విసర్జించి పండుకొని ఉండుట చూచి, అంగదుడు, దుఃఖసముద్రములో మునిగినవాడై, నీ అపహరణమునూ, వాలి వధనూ, జటాయు మరణమునూ, మే మందరమూ ప్రాయోపవేశము చేయుటనూ గూర్చి విలపించెను. 61, 62

మూ. తేషాం నః స్వామిసందేశాన్నిరాశానాం ముమూర్షతామ్,
కార్యహేతోరివాయాతః శకునిర్వీర్యవాన్ మహాన్. 63

ప్ర. అ. స్వామిసందేశాత్ = రాజాజ్ఞవలన, నిరాశానామ్=ప్రాణములందు ఆశ లేనివార మై, ముమూర్షతామ్ = మరణించ దలచి యున్న, తేషామ్=అట్టి, నః = మాయొక్క, కార్యహేతోరివ = కార్యముకొరకు అన్నట్లు, వీర్యవాన్ = పరాక్రమము గల, మహాన్ = గొప్ప, శకునిః = పక్షి, ఆయాతః = వచ్చినది.

తా. "ఇచ్చిన గడువు లోపుగా రాకపోయినచో చంపెదను" అను సుగ్రీవాజ్ఞను స్మరించి, ప్రాణములందు ఆశ వదలుకొని, మేము మరణించుటకు సిద్ధముగా ఉండగా, మేము వచ్చిన పని సఫలము చేయుటకా అన్నట్లు, పరాక్రమవంతు డైన ఒక గొప్ప పక్షిరాజు అక్కడికి వచ్చెను. 63

మూ. గృధ్రరాజస్య సోదర్యః సంపాతిర్నామ గృధ్రరాట్,
శ్రుత్వా భ్రాతృవధం కోపాదిదం వచనమబ్రవీత్. 64

ప్ర. అ. గృధ్రరాజస్య=గృధ్రరా జైన జటాయువుయొక్క, సోదర్యః= సోదరు డైన, సంపాతిర్నామ = సంపాతి అను, గృధ్రరాట్ = గృధ్రరాజు, భ్రాతృవధమ్ = సోదరుని వధను, శ్రుత్వా = విని, కోపాత్ = కోపమువలన, ఇదమ్ = ఈ, వచనమ్ = వచనమును, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. జటాయువు సోదరు డైన సంపాతి అనే ఆ గృధ్రరాజు సోదరుని వధను గూర్చి విని కోపముతో ఇట్లు పలికెను. 64

మూ. యవీయాన్ కేన మే భ్రాతా హతః క్వ చ నిపాతితః,
ఏతదాఖ్యాతుమిచ్ఛామి భవద్భిర్వానరోత్తమాః. 65

ప్ర. అ. మే = నాయొక్క, యవీయాన్ = చిన్నవా డైన, భ్రాతా = సోదరుడు, కేన = ఎవనిచేత, హతః = చంపబడినవాడు? క్వ = ఎక్కడ, నిపాతితః = పడగొట్టబడినాడు? వానరోత్తమాః = వానరోత్తములారా! భవద్భిః = మీచేత, ఏతత్ = దీనిని, ఆఖ్యాతుమ్ = చెప్పుటకు, ఇచ్ఛామి = కోరుచున్నాను.

తా. వానరోత్తములారా! నా తమ్ము డైన జటాయువును ఎవ్వడు, ఎక్కడ, చంపి పడవేసినాడో చెప్పుడు 65

మూ. అఙ్గదోఽకథయత్తస్య జనస్థానే మహద్వధమ్,
రక్షసా భీమరూపేణ త్వాముద్దిశ్య యథాతథమ్. 66

ప్ర. అ. త్వామ్ = నిన్ను, ఉద్దిశ్య = ఉద్దేశించి, భీమరూపేణ = భయంకర మైన రూపము గల, రక్షసా = రాక్షసునిచేత, జనస్థానే = జనస్థానమునందు, మహాపక్షివధమ్ = ఆ మహాపక్షి యొక్క వధను, యథాతథమ్ = జరిగినది జరిగినట్లుగా, అఙ్గదః = అంగదుడు, తస్య = ఆ సంపాతికి, అకథయత్ = చెప్పెను.

తా. అప్పుడు అంగదుడు, జనస్థానములో భయంకర మైన రూపము గల రాక్షసుడు, నీ నిమిత్త మై చేసిన ఆ మహాపక్షి వధను గూర్చి, యథాతథముగా ఆ సంపాతికి చెప్పెను. 66

మూ. జటాయుషో వధం శ్రుత్వా దుఃఖితః సోఽరుణాత్మజః।
త్వాం శశంస వరారోహే వసన్తీం రావణాలయే. 67

ప్ర. అ. వరారోహే = శ్రేష్ఠ మైన కటిప్రదేశము గల ఓ సీతాదేవీ! సః = ఆ, అరుణాత్మజః = అరుణుని కుమారు డైన సంపాతి, జటాయుషః = జటాయువు యొక్క, వధమ్ = వధను, శ్రుత్వా = విని, దుఃఖితః = దుఃఖించినవా డై, త్వామ్ = నిన్ను, రావణాలయే = రావణుని గృహమునందు, వసన్తీమ్ = నివసించుచున్నదానినిగా, శశంస = చెప్పెను.

తా. సీతాదేవీ! ఆ సంపాతి జటాయువు మరణమును విని చాల దుఃఖించెను. నీవు రావణుని గృహములో ఉన్నట్లు అతడు మాకు చెప్పెను. 67

మూ. తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా సంపాతేః ప్రీతివర్ధనమ్,
అఙ్గదప్రముఖాస్తూర్ణం తతః సంప్రస్థితా వయమ్. 68

ప్ర. అ. తస్య = ఆ, సంపాతేః = సంపాతియొక్క, ప్రీతివర్ధనమ్ = సంతోషమును వృద్ధిపొందించు, తత్ = ఆ, వచనమ్ = వచనమును, శ్రుత్వా = విని, అఙ్గదప్రముఖాః = అంగదుడు నాయకుడుగా గల, వయమ్ = మేము, తూర్ణమ్ = శీఘ్రముగా, తతః = అక్కడినుండి, ప్రస్థితాః = బయలుదేరితిమి.

తా. సంతోషజనక మైన ఆ సంపాతి మాటలు విని అంగదుడు మొద లైన మే మందరము అక్కడినుండి వెంటనే బయలుదేరితిమి. 68

మూ. విన్ధ్యాదుత్థాయ సంప్రాప్తాః సాగరస్యాన్తముత్తరమ్,
త్వద్దర్శనకృతోత్సాహా హృష్టాస్తుష్టాః ప్లవఙ్గమాః. 69

ప్ర. అ. ప్లవఙ్గమాః = వానరులు, త్వద్దర్శనకృతోత్సాహాః = నీ దర్శనమునందు చేయబడిన ఉత్సాహము కలవారై, హృష్టాః = హర్షించినవారై, తుష్టాః = సంతోషించినవారై, విన్ధ్యాత్ = వింధ్యపర్వతమునుండి, ఉత్థాయ = లేచి, సాగరస్య = సముద్రముయొక్క, ఉత్తరమ్ = ఉత్తరమునందున్న, అన్తమ్ = తీరమును, సంప్రాప్తాః = చేరినారు.

తా. వానరు లందరు చాలా సంతోషించి, నిన్ను చూడవలె నను ఉత్సాహముతో వింధ్యపర్వతమునుండి బయలుదేరి, సముద్రము ఉత్తరపు తీరము చేరిరి. 69

మూ. అఙ్గదప్రముఖాః సర్వే వేలోపాన్తముపస్థితాః.
చిన్తాం జగ్ముః పునర్భీతా స్త్వద్దర్శనసముత్సుకాః. 70

ప్ర. అ. అఙ్గదప్రముఖాః = అంగదుడు మొద లైన, సర్వే = అందరూ, త్వద్దర్శనసముత్సుకాః = నీ దర్శనమునందు ఆసక్తి కలవారై, వేలోపాన్తమ్ = సముద్రతీరప్రాంతమును, ఉపస్థితాః = చేరినవారై, భీతాః = భయపడినవారై, పునః = మరల, చిన్తామ్ = చింతను, జగ్ముః = పొందిరి.

తా. అంగదుడు మొద లైన వానరు లందరూ నిన్ను చూడవలె నను ఔత్సుక్యముతో సముద్రము చేరి, అక్కడ సముద్రమును చూడగానే భయపడి, మరల చింతాగ్రస్తు లైరి. 70

మూ. అథాహం హరిసైన్యస్య సాగరం ప్రేక్ష్య సీదతః,
వ్యవధూయ భయం తీవ్రం యోజనానాం శతం ప్లుతః.

ప్ర. అ. అథ = అటుపిమ్మట, అహమ్ = నేను, సాగరమ్ = సముద్రమును, ప్రేక్ష్య = చూచి, సీదతః = దిగులు చెందుచున్న, హరిసైన్యస్య = వానరసైన్యము యొక్క, తీవ్రమ్ = తీవ్రమైన, భయమ్ = భయమును, వ్యవధూయ = తొలగించి, యోజనానామ్ = యోజనములయొక్క, శతమ్ = శతమును, ప్లుతః = దాటితిని.

తా. అప్పుడు నేను, సముద్రమును చూచి దిగులుచెందిన ఆ వానరసైన్యమునకు కలిగిన తీవ్ర మైన భయమును తొలగించి, నూరు యోజనముల దూరము దుమికితిని. 71

మూ. లఙ్కా చాపి మయా రాత్రౌ ప్రవిష్టా రాక్షసాకులా,
రావణశ్చ మయా దృష్టస్త్వం చ శోకపరిప్లుతా. 72

ప్ర. అ. రాక్షసాకులా = రాక్షసులతో వ్యాకుల మైన, లఙ్కా చాపి = లంక కూడ, మయా = నాచేత, రాత్రౌ = రాత్రియందు, ప్రవిష్టా = ప్రవేశింప బడినది. మయా = నాచేత, రావణశ్చ = రావణుడు కూడ, దృష్టః = చూడబడినాడు. శోకపరిప్లుతా = శోకముతో నిండిన, త్వం చ = నీవు కూడ చూడబడితివి

తా. నేను రాక్షసులతో నిండిన లంకలో రాత్రి ప్రవేశించి, రావణుని, దుఃఖములో మునిగి యున్న నిన్నూ చూచినాను. 72

మూ. ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం యథావృత్తమనిన్దితే,
అభిభాషస్వ మాం దేవి దూతో దాశరథేరహమ్. 73

ప్ర. అ. అనిన్దితే = నిందింపబడనిదానా, దేవి = ఓ! దేవీ! ఏతత్ = ఇది, సర్వమ్ = అంతా, యథావృత్తమ్ = జరిగినది జరిగి నట్లుగా, తే = నీకు, ఆఖ్యాతమ్ = చెప్పబడినది. మామ్ = నన్ను గూర్చి, అభిభాషస్వ = మాటలాడుము. అహమ్ = నేను, దాశరథేః = రాముని యొక్క, దూతః = దూతను.

తా. ఎట్టి దోషములూ లేని ఓ! సీతాదేవీ! ఈ విషయము నంతా నీకు యథారథముగా చెప్పినాను. నేను రాముని దూతను. నాతో మాటలాడుము. 73

మూ. తం మాం రామకృతోద్యోగం త్వన్నిమిత్తమిహాగతమ్,
సుగ్రీవసచివం దేవి బుద్ధ్యస్వ పవనాత్మజమ్. 74

ప్ర. అ. దేవి = ఓ! దేవీ! తం మామ్ = అట్టి నన్ను, రామకృతోద్యోగమ్ = రామునినిమిత్తమై చేయబడిన ప్రయత్నము గలవాడనూ, త్వన్నిమిత్తమ్ = నీ నిమిత్త మై, ఇహ = ఇక్కడికి, ఆగతమ్ = వచ్చినవాడనూ, సుగ్రీవసచివమ్ = సుగ్రీవుని మంత్రినీ అయిన, పవనాత్మజమ్ = వాయుపుత్రునిగా, బుద్ధ్యస్వ = తెలిసికొనుము.

తా. ఓ! దేవీ! నేను రామునికోసమై ప్రయత్నము చేసి, ఇక్కడకు వచ్చినాను. సుగ్రీవుని మంత్రిని. వాయుదేవుని కుమారుడను. ఈ విషయము తెలిసికొనుము. 74

మూ. కుశలీ తవ కాకుత్స్థః సర్వశస్త్రభృతాం వరః,
గురోరారాధనే యుక్తో లక్ష్మణశ్చ సులక్షణః. 75

ప్ర. అ. సర్వశస్త్రభృతామ్= సమస్త మైన ఆయుధధారులలో, వరః = శ్రేష్ఠు డైన, తవ = నీయొక్క, కాకుత్స్థః = రాముడు, కుశలీ = క్షేమముగా ఉన్నాడు. గురోః = అన్నగారియొక్క, ఆరాధనే = సేవయందు, యుక్తః = సంలగ్ను డై ఉన్న, సులక్షణః = మంచి లక్షణములు గల, లక్ష్మణశ్చ = లక్ష్మణుడు కూడ క్షేమముగా ఉన్నాడు.

తా. అస్త్రధారులందరిలోను శ్రేష్ఠు డైన నీ రాముడు క్షేమముగా ఉన్నాడు. అన్నగారి సేవ చేయుటయందు శ్రద్ధ గల, మంచి లక్షణములు గల లక్ష్మణుడు కూడ క్షేమముగా ఉన్నాడు. 75

మూ. తస్య వీర్యవతో దేవి భర్తుస్తవ హితే రతః,
అహమేకస్తు సంప్రాప్తః సుగ్రీవవచనాదిహ. 76

ప్ర. అ. దేవి= దేవీ! వీర్యవతః= పరాక్రమవంతు డైన, తవ= నీయొక్క, భర్తుః = భర్త యైన, తస్య = రామునియొక్క, హితే = హితమునందు, రతః = ఆసక్తుడ నైన, అహమ్ = నేను, సుగ్రీవవచనాత్ = సుగ్రీవుని ఆజ్ఞవలన, ఇహ = ఇక్కడికి, ఏకః = ఒక్కడనే, ప్రాప్తః = వచ్చినాను.

తా. ఓ దేవీ! పరాక్రమవంతుడు, నీ భర్తా అయిన ఆ రాముని హితమునందు ఆసక్తి గల నేను సుగ్రీవుని ఆజ్ఞచే, ఒంటరిగా ఇక్కడికి వచ్చినాను. 76

మూ. మయేయమసహాయేన చరతా కామరూపిణా,
దక్షిణా దిగనుక్రాన్తా త్వన్మార్గవిచయైషిణా. 77

ప్ర. అ. త్వన్మార్గవిచయైషిణా = నీ జాడను వెదకుటకు కోరుచున్న వాడనూ, కామరూపిణా = కామరూపము గల (ఇష్టము వచ్చిన రూపమును ధరించ గల) వాడనూ, అసహాయేన = సహాయుడు లేనివాడనూ, చరతా = సంచరించు వాడనూ అయిన, మయా = నాచేత, ఇయమ్ = ఈ, దక్షిణా దిక్ = దక్షిణదిక్కు, అనుక్రాన్తా = పొందబడినది.

తా. స్వేచ్ఛానుసారముగా రూపములు ధరించ గలిగిన నేను, నీ జాడ

వెలికిపోయినవాడవై ఎవ్వరూ సహాయముగ లేకుండా, ఒంటరిగా సంచరించు, ఈ దక్షిణ దిక్కునకు వచ్చితివి. 77

మూ. దిష్ట్యాహం హరిసైన్యానాం త్వన్నాశమనుశోచతామ్,
అపనేష్యామి సంతాపం తవాభిగమశంసనాత్. 78

ప్ర. అ. దిష్ట్యా = భాగ్యవశముచేత, అహమ్ = నేను, త్వన్నాశమ్ = నీవు కనబడకపోవుటనుగూర్చి, అనుశోచతామ్ = దుఃఖించుచున్న, హరిసైన్యానామ్ = వానరసైన్యములయొక్క, సంతాపమ్ = తాపమును, తవ = నీయొక్క, అభిగమశంసనాత్ = లభించుటను గూర్చి చెప్పుటవలన, అపనేష్యామి = తొలగింపగలను.

తా. భాగ్యవశముచేత, నేను, నీవు కనబడితి వని చెప్పి, నీవు కనబడక పోవుటచే దుఃఖించుచున్న వానరసైన్యముల సంతాపమును తొలగించెదను. 78

మూ. దిష్ట్యా హి మమ న వ్యర్థం దేవి సాగరలంఘనమ్,
ప్రాప్స్యామ్యహమిదం దిష్ట్యా త్వద్దర్శనకృతం యశః.

ప్ర. అ. దేవి = ఓ దేవీ! దిష్ట్యా = అదృష్టముచేత, మమ = నాయొక్క, సాగరలంఘనమ్ = సాగరమును దాటుట, న వ్యర్థమ్ = వ్యర్థము కాలేదు. దిష్ట్యా = అదృష్టముచేత, అహమ్ = నేను, త్వద్దర్శనకృతమ్ = నీ దర్శనమువలన కలిగిన, ఇదమ్ = ఈ, యశః = కీర్తిని, ప్రాప్స్యామి = పొందగలను.

తా. ఓ దేవీ! నా అదృష్టము బాగున్నది; నేను సాగరము లంఘించుట వ్యర్థము కాలేదు. నిన్ను చూడగలిగితి నను కీర్తిని పొందగలను. ఇదికూడ నా అదృష్టమే. 79

మూ. రాఘవశ్చ మహావీర్యః క్షిప్రం త్వామభిపత్స్యతే,
సమిత్రబాంధవం హత్వా రావణం రాక్షసాధిపమ్. 80

ప్ర. అ. మహావీర్యః = గొప్ప పరాక్రమము గల, రాఘవశ్చ = రాముడు, సమిత్రబాంధవమ్ = మిత్రులతోను బంధువులతోను కూడిన, రాక్షసాధిపమ్ = రాక్షసరాజైన, రావణమ్ = రావణుని, హత్వా = చంపి, క్షిప్రమ్ = శీఘ్రముగా, త్వామ్ = నిన్ను, అభిపత్స్యతే = పొందగలడు.

తా. మహావరాక్రమశాలి యైన రాముడు రాక్షసాధిపతి యైన రావణుని పుత్రబంధుసహితముగా సంహరించి, క్రమముగా నిన్ను పొందగలడు. 80

మూ. మాల్యవాన్నామ వైదేహి గిరీణాముత్తమో గిరిః,
తతో గచ్ఛతి గోకర్ణం పర్వతం కేసరీ హరిః. 81

ప్ర. అ. వైదేహి = సీతాదేవీ! గిరీణామ్ = పర్వతములలో, ఉత్తమః = ఉత్తమ మైన, మాల్యవాన్నామ = మాల్యవంత మను, గిరిః = పర్వత మున్నది. తతః = అక్కడినుండి, కేసరీ = కేసరి అను, హరిః = వానరుడు, గోకర్ణమ్ = గోకర్ణ మను, పర్వతమ్ = పర్వతమును గూర్చి, గచ్ఛతి = వెళ్లుచున్నాడు (వెళ్ళెను).

తా. ఓ! సీతాదేవీ! పర్వతము లన్నింటిలోను శ్రేష్ఠ మైన మాల్యవంత మను పర్వత మున్నది. ఆక్కడినుండి కేసరి అను వానరుడు గోకర్ణపర్వతము నకు వెళ్ళెను. 81

మూ. స చ దేవర్షిభిర్దిష్టః పితా మమ మహాకపిః,
తీర్థే నదీపతేః పుణ్యే శమ్బసాదనముద్ధరత్. 82

ప్ర. అ. దేవర్షిభిః = దేవతలచేతను, ఋషులచేతను, దిష్టః = ఆజ్ఞాపింప బడినవాడై, మమ = నాయొక్క, పితా = తండ్రి యైన, సః మహాకపిః = ఆ కేసరి, నదీపతేః = సముద్రముయొక్క, పుణ్యే = పవిత్ర మైన, తీర్థే = తీర్థమునందు, శమ్బసాదనమ్ = శంబసాదను డను రాక్షసుని, ఉద్ధరత్ = సంహరించెను.

తా. నా తండ్రి యైన ఆ కేసరి, దేవతలు, ఋషులు ప్రార్థింపగా, సముద్ర తీరమునం దున్న పవిత్రతీర్థమునందు శంబసాదను డను రాక్షసుని చంపెను.

మూ. తస్యాహం హరిణః క్షేత్రే జాతో వాతేన మైథిలి,
హనుమానితి విఖ్యాతో లోకే స్వేనైవ కర్మణా. 83

ప్ర. అ. మైథిలి = ఓ! సీతాదేవీ! అహమ్ = నేను, తస్య = ఆ, హరిణః = వానరు డైన కేసరియొక్క, క్షేత్రే = భార్యయందు, వాతేన = వాయుదేవుని

చేత, జాతః = పుట్టితిని. స్వేన కర్మణా ఏవ = నా పనిచేతనే, లోకే = లోకము నందు, హనుమానితి = హనుమంతుడు అని, విఖ్యాతః = ప్రసిద్ధి పొందితిని.

తా. ఓ సీతాదేవీ! నేను ఆ కేసరి భార్యయందు వాయుదేవునివలన పుట్టి నాను. నేను చేసిన పనిచే వల్ల నాకు లోకములో హనుమంతుడను ప్రసిద్ధి వచ్చినది. 83

మూ. విశ్వాసార్థం తు వైదేహి భర్తురుక్తా మయా గుణాః,
అచిరాద్రాఘవో దేవి త్వామితో నయితానఘే. 84

ప్ర. అ. వైదేహి = ఓ సీతాదేవీ! విశ్వాసార్థమ్ = నీకు నమ్మకము కలి గించుటకై, మయా = నాచేత, భర్తుః = నీ భర్త యైన రామునియొక్క, గుణాః = గుణములు, ఉక్తాః = చెప్పబడినవి, దేవి = ఓ దేవీ! రాఘవః = రాముడు, అచిరాత్ = కొద్ది కాలములో, త్వామ్ = నిన్ను, ఇతః = ఇక్కడినుండి, నయితా = తీసికొనిపోగలడు.

తా. ఓ సీతాదేవీ! నీకు నమ్మకము కలిగించుటకై, నీ భర్త యైన రాముని గుణములు వర్ణించి చెప్పినాను. ఓ దేవీ! కొద్దికాలములో రాముడు నిన్ను ఇక్కడినుండి తీసికొని వెళ్ళగలడు. 84

మూ. ఏవం విశ్వాసితా సీతా హేతుభిః శోకకర్శితా,
ఉపపన్నైరభిజ్ఞానైర్దూతం తమవగచ్ఛతి. 85

ప్ర. అ. శోకకర్శితా = శోకముచేత కృశింపచేయబడిన, సీతా = సీత, ఏవమ్ = ఈ విధముగా, హేతుభిః = తగిన హేతువులచేత, విశ్వాసితా = విశ్వసింపచేయబడినదై, ఉపపన్నైః = తగిన, అభిజ్ఞానైః = ఆనవాళ్ళచేత, తమ్ = అతనిని, దూతమ్ = దూతనుగా, అవగచ్ఛతి = తెలుసుకొనుచున్నది (తెలుసు కొన్నది).

తా. శోకముచేత కృశింపచేయబడిన సీత ఈ విధముగా, సరి యైన హేతువులను చూపుట ద్వారా హనుమంతునిచే విశ్వాసము కలుగు నట్లు చేయ బడినదై, సరి యైన ఆనవాళ్ళను బట్టి అతడు దూతయే అని తెలుసుకొనెను.

మూ. అతులం చ గతా హర్షం ప్రహర్షేణ చ జానకీ,
నేత్రాభ్యాం వక్రపక్ష్మాభ్యాం ముమోచానన్దజం జలమ్.

ప్ర. అ. జానకీ = సీత, అతులమ్ = సాటి లేని, హర్షమ్ = ఆనందమును, గతా చ = పొందినది కూడ. ప్రహర్షేణ = అధిక మైన ఆనందముతో, వక్రపక్ష్మాభ్యామ్ = వంకర యైన రెప్పలు గల, నేత్రాభ్యామ్ = నేత్రములతో, ఆనన్దజమ్ = ఆనందమువలన కలిగిన, జలమ్ = జలమును, ముమోచ = విడచెను.

తా. జానకి సాటి లేని సంతోషమును కూడ పొందెను. అధిక మైన ఆనందముతో, వంకర యైన రెప్పలు గల నేత్రములనుండి ఆనందబాష్పము రాల్చెను. 86

మూ. చారు తద్వదనం తస్యాస్తామ్రశుక్లాయతేక్షణమ్,
అశోభత విశాలాక్ష్యా రాహుముక్త ఇవోడురాట్. 87

ప్ర. అ. విశాలాక్ష్యాః = విశాలము లైన నేత్రములు గల, తస్యాః = ఆ, సీతయొక్క, చారు = అంద మైన, తామ్రశుక్లాయతేక్షణమ్ = ఎఱ్ఱగాను, తెల్లగాను, దీర్ఘముగాను ఉన్న నేత్రములుగల, తత్ = ఆ, వదనమ్ = ముఖము, రాహుముక్తః = రాహువుచేత విడువబడిన, ఉడురాట్ ఇవ = నక్షత్రములరాజైన చంద్రుడు వలె, అశోభత = ప్రకాశించెను.

తా. ఎఱ్ఱగాను, తెల్లగాను, దీర్ఘముగాను ఉన్న నేత్రములు గలదీ, సుందరమూ అయిన ఆ విశాలాక్షి యైన సీత ముఖము రాహువు విడచిన చంద్రుడు వలె ప్రకాశించెను 87

మూ. హనుమన్తం కపిం వ్యక్తం మన్యతే నాన్యథేతి సా,
అథోవాచ హనూమాంస్తాముత్తరం ప్రియదర్శనామ్. 88

ప్ర. అ. సా = ఆమె, హనుమన్తమ్ = హనుమంతుని, వ్యక్తమ్ = స్పష్టముగా, కపిమ్ = వానరునిగానే, మన్యతే = తలచెను. అన్యథా ఇతి = మరొక విధముగా ఉన్నవా డని, న = తలచలేదు. అథ = అటు పిమ్మట, హనూమాన్ = హనుమంతుడు, ప్రియదర్శనామ్ = ప్రియ మైన దర్శనము గల, తామ్ = ఆమెను గూర్చి, ఉత్తరమ్ = పై మాటను, ఉవాచ = పలికెను.

తా. హనుమంతుడను వానరుడనే అని, మరొకడు ఎవ్వడూ కాదని ఆ సీత తెలిసికొనెను. పిమ్మట హనుమంతుడు దూతవానికి అనంతరమును కలిగించు ఆ సీతతో మరల ఇట్లనెను. 88

మూ. ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం సమాశ్వసిహి మైథిలి,
కిం కరోమి కథం వా తే రోచతే ప్రతియామ్యహమ్. 89

ప్ర. అ. మైథిలి=ఓ! సీతాదేవి! తే=నీకు, ఏతత్ సర్వమ్=ఇది అంతా, ఆఖ్యాతమ్=చెప్పబడినది. సమాశ్వసిహి=ఊరడిల్లుము. కిమ్=ఏమి, కరోమి చేయుదును? తే=నీకు, కథం వా=ఎట్లు, రోచతే=ఇష్ట మగును? అహమ్=నేను, ప్రతియామి=తిరిగి వెళ్లుచున్నాను.

తా. ఓ! సీతాదేవి! నీ కిది అంతా చెప్పినాను కదా. నీవు ఊరడిల్లుము. నీ కొరకు నే నేమి చేయవలెనో, నీ కేది ఇష్టమో చెప్పుము. నే నిక తిరిగి వెళ్ళెదను. 89

మూ. హతేఽసురే సంయతి శమ్బసాదనే
కపిప్రవీరేణ మహర్షిచోదనాత్,
తతోఽస్మి వాయుప్రభవో హి మైథిలి
ప్రభావతస్తత్ప్రతిమశ్చ వానరః. 90

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
పఞ్చత్రింశః సర్గః.

ప్ర. అ. మైథిలి=ఓ! సీతాదేవి! సంయతి=యుద్ధమునందు, శమ్బసాదనే=శంబసాదను డను, అసురే=అసురుడు, కపిప్రవీరేణ=కపివీరు డైన కేసరిచేత, మహర్షిచోదనాత్=మహర్షుల ప్రేరేపణవలన, హతే సతి=చంపబడిన వా డగుచుండగా, అత=పిమ్మట, వాయుప్రభవః=వాయువువలన పుట్టినవాడను, ప్రభావతః=ప్రభావమువలన, తత్ప్రతిమః=అతనితో సమాను డను అయిన, వానరః=వానరు డను, అస్మి=అయి ఉన్నాను.

తా. ఓ సీతాదేవీ! మహర్షులు ప్రేరేపింప, కపివీరు డైన కేసరి, యుద్ధ మందు, శంబసాదను డను అసురుని చంపిన పిమ్మట నేను వాయువువలన జనించిన వానరుడను. ప్రభావముచేత నేను ఆ వాయుదేవుని అంతటి వాడను.

“బాలానందిని” అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో ముప్పది యైదవ సర్గ సమాప్తము.

అథ షట్త్రింశః సర్గః

[హనుమంతుడు సీతకు రామముద్రిక ఇచ్చుట. రాముడు వచ్చి దుఃఖ సముద్రమునుండి ఎప్పుడు ఉద్ధరించును అని ఆత్రముతో సీత ప్రశ్నించుట. రామునకు ఆమెపై ఉన్న ప్రేమను వర్ణించి చెప్పి హనుమంతుడు ఆమెను ఓదార్చుట].

మూ. భూయ ఏవ మహాతేజా హనూమాన్ పవనాత్మజః,
అబ్రవీత్ ప్రశ్రితం వాక్యం సీతాప్రత్యయకారణాత్. 1

ప్ర. అ. మహాతేజాః = గొప్ప తేజస్సు గల, పవనాత్మజః = వాయుపుత్రుడైన, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, సీతాప్రత్యయకారణాత్ = సీతకు నమ్మకము కలుగుట అనే కారణము వలన (నమ్మకము కొరకై), భూయ ఏవ = మరల, ప్రశ్రితమ్ = వినయపూర్వక మైన, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. మహాతేజశ్శాలి వాయుపుత్రుడూ అయిన హనుమంతుడు, సీతకు నమ్మకము కలుగుటకై, మరల వినయపూర్వకముగా ఇట్లు పలికెను. 1

మూ. వానరోఽహం మహాభాగే దూతో రామస్య ధీమతః,
రామనామాఙ్కితం చేదం పశ్య దేవ్యఙ్గులీయకమ్. 2

ప్ర. అ. మహాభాగే = గొప్ప భాగ్యము గలదానా! అహమ్ = నేను, ధీమతః = బుద్ధిమంతు డైన, రామస్య = రామునియొక్క, దూతః = దూత యైన, వానరః = వానరుడను. దేవి = ఓ దేవీ! రామనామాఙ్కితమ్ = రాముని పేరుతో చిహ్నిత మైన, ఇదమ్ = ఈ, అఙ్గులీయకం చ = ఉంగరమును కూడా, పశ్య = చూడుము.

తా. ఓ మహాభాగ్యవంతురాలా! నేను బుద్ధిశాలి యైన రాముని దూతను. ఓ దేవీ! రాముని పేరు గుర్తు ఉన్న ఈ ఉంగరమును చూడుము. 2

మూ. ప్రత్యయార్థం తవానీతం తేన దత్తం మహాత్మనా,
సమాశ్వసిహి భద్రం తే క్షీణదుఃఖఫలా హ్యసి 3

ప్ర. అ. మహాత్మనా = మహాత్ము డైన, తేన = ఆ రామునిచేత, దత్తమ్ = ఇవ్వబడిన ఈ ఉంగరము, తవ = నీయొక్క, ప్రత్యయార్థమ్ = నమ్మకము కొరకు, ఆనీతమ్ = తీసికొనిరాబడినది. సమాశ్వసిహి = ఊరడిల్లుము. తే = నీకు, భద్రమ్ = మంగళమగుగాక। క్షీణదుఃఖఫలా = క్షీణించిన దుఃఖఫలము కలదానవు, అసి హి = అయితివి కదా।

తా. మహాత్ము డైన ఆ రాము డిచ్చిన ఈ ఉంగరమును, నీ నమ్మకమునకై తీసికొని వచ్చినాను. ఊరడిల్లుము. నీకు మంగళ మగుగాక. నీ దుఃఖఫలము తొలగిపోవు సమయము వచ్చినది. 3

మూ. గృహీత్వా ప్రేక్షమాణా సా భర్తుః కరవిభూషణమ్,
భర్తారమివ సంప్రాప్తా జానకీ ముదితాభవత్. 4

ప్ర. అ. భర్తుః = భర్తయొక్క, కరవిభూషణమ్ = హస్తాలంకార మైన ఆ ఉంగరమును, గృహీత్వా = గ్రహించి, ప్రేక్షమాణా = చూచుచున్న, సా జానకీ = ఆ జానకి. భర్తారమ్ = భర్తను, సంప్రాప్తా ఇవ = చేరినది వలె, ముదితా = సంతోషించినది, అభవత్ = అయెను.

తా. ఆ జానకి, భర్త ఉంగరమును గ్రహించి చూచుచు, భర్తను చేరినంత సంతోషము పొందెను. 4

మూ. చారు తద్వదనం తస్యాస్తామ్రశుక్లాయతేక్షణమ్,
అశోభత విశాలాక్ష్యా రాహుముక్త ఇవోడురాట్. 5

(దీని టీకా తాత్పర్యములకు, 36వ సర్గలోని 66 శ్లోకము చూడుడు).

మూ. తతః సా హ్రీమతీ బాలా భర్తృసన్దేశహర్షితా,
పరితుష్టా ప్రియం కృత్వా ప్రశశంస మహాకపిమ్. 6

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, బాలా = బాల యైన, సా = ఆ సీత, భర్తృసందేశహర్షితా = భర్తయొక్క సందేశముచేత సంతోషింపచేయబడిన దై,

హ్రీమతీ=సిగ్గు గలది. సంతుష్టా=సంతోషించుచు, ప్రియమ్ = ప్రియవాక్యముసు, కృత్వా=చేసి, మహాకపిమ్=హనుమంతుని, ప్రశశంస=ప్రశంసించెను.

తా. భర్త వార్తను అందించి హనుమంతునిచేత సంతోషపెట్టబడిన శాంతయైన (నిర్మలహృదయము గల) ఆ సీత సిగ్గుపడుచు, చాల సంతోషించుచు, ప్రియవాక్యము పలుకుచు, ఆ హనుమంతుని ప్రశంసించెను. 6

మూ. విక్రాన్తస్త్వం సమర్థస్త్వం ప్రాజ్ఞస్త్వం వానరోత్తమ,
యేనేదం రాక్షసపదం త్వయైకేన ప్రధర్షితమ్. 7

ప్ర. అ. వానరోత్తమ=ఓ వానరశ్రేష్ఠుడా! ఏకేన = ఒంటరివాడ వైన, యేన త్వయా=ఏ నీచేత, ఇదమ్=ఈ, రాక్షసపదమ్=రాక్షసస్థానము, ప్రధర్షితమ్=తిరస్కరింపబడినదో, త్వమ్=అట్టి నీవు, విక్రాన్తః=పరాక్రమవంతుడవు. త్వమ్ = నీవు, సమర్థః=సమర్థుడవు. త్వమ్=నీవు, ప్రాజ్ఞః=చాల బుద్ధిశాలివి.

తా. ఓ వానరోత్తమా! నీవే పరాక్రమవంతుడవు, నీవే సమర్థుడవు. నీవే బుద్ధిశాలివి. అందుచేతనే నీవు ఒంటరిగా ఈ రాక్షసుల నగరములో నిర్భయముగా ప్రవేశించితివి. 7

మూ. శతయోజనవిస్తీర్ణః సాగరో మకరాలయః,
విక్రమశ్లాఘనీయేన క్రమతా గోష్పదీకృతః. 8

ప్ర. అ. విక్రమశ్లాఘనీయేన=పరాక్రమముచేత శ్లాఘింప దగిన, క్రమతా=దాటిన నీచేత, శతయోజనవిస్తీర్ణః= నూరు యోజనముల విస్తారము గల, మకరాలయః=మొసళ్లకు నిలయ మైన, సాగరః=సముద్రము, గోష్పదీకృతః = ఆవుపాదము వంటిదిగా చేయబడినది.

తా. శ్లాఘింప దగిన పరాక్రమము గల నీవు, నూరు యోజనముల విస్తారము గలదీ, మొసళ్లకు నివాసస్థానమూ అయిన సముద్రమును ఆవు పాదం వంటిదానినిగా చేసి, దాటినావు. 8

మూ. న హి త్వాం ప్రాకృతం మన్యే వానరం వానరర్షభ,
యస్య తే నాస్తి సంత్రాసో రావణాన్నాపి సంభ్రమః. 9

ప్ర. అ. వానరర్షభ=వానరశ్రేష్ఠుడా! యస్య=ఏ, తే=నీకు, రావణాత్=రావణునివలంది, సంత్రాసః=భయము, నాస్తి=లేదో, సంభ్రమః అపి=కంగారు కూడ, న=లేదో, త్వామ్=అట్టి నిన్ను, ప్రాకృతమ్=సామాన్యమైన, వానరమ్ వానరునిగా, న మన్యే=తలంపను.

తా. ఓ! వానరశ్రేష్ఠుడా! రావణునివల్ల భయము గాని, కొంచెమైన తొట్రుపాటు గాని నీలో కనబడుటలేదు. నీవు సామాన్యమైన వానరుడవని అనుకొనను. 9

మూ. అర్హసే చ కపిశ్రేష్ఠ మయా సమభిభాషితుమ్,
యద్యసి ప్రేషితస్తేన రామేణ విదితాత్మనా. 10

ప్ర. అ. కపిశ్రేష్ఠ=వానరశ్రేష్ఠుడా! విదితాత్మనా=ప్రసిద్ధమైన బుద్ధి గల, తేన=ఆ, రామేణ=రామునిచేత, ప్రేషితః=పంపబడినవాడవు, అసి యది=అయితే, మయా=నాతో, సమభిభాషితుమ్=మాటలాడుటకు, అర్హసే=తగి యున్నావు.

తా. ఓ వానరశ్రేష్ఠా! నిన్ను బుద్ధిమంతుడుగా ప్రసిద్ధుడైన ఆ రాముడు పంపినచో నాతో మాటలాడుటకు తగి ఉన్నావు. 10

మూ. ప్రేషయిష్యతి దుర్ధర్షో రామో న హ్యపరీక్షితమ్,
పరాక్రమమవిజ్ఞాయ మత్సకాశం విశేషతః. 11

ప్ర. అ. దుర్ధర్షః=ఎదిరింప శక్యము కాని, రామః=రాముడు, పరాక్రమమ్=పరాక్రమమును, అవిజ్ఞాయ=తెలిసికొనకుండగా, అపరీక్షితమ్=పరీక్షింపబడనివానిని, న ప్రేషయిష్యతి హి=పంపడు కదా! విశేషతః=విశేషించి, మత్సకాశమ్=నా సమీపము పంపడు కదా!

తా. ఎదిరించుటకు శక్యము కాని రాముడు, నిన్ను పరీక్షించకుండగా, నీ పరాక్రమము ఎట్టిదో తెలిసికొనకుండగా పంపి ఉండడు కదా! అందులోను నావద్దకు అసలే పంపి ఉండడు కదా. 11

మూ. దిష్ట్యా చ కుశలీ రామో ధర్మాత్మా సత్యసంగరః,
లక్ష్మణశ్చ మహాతేజాః సుమిత్రానందవర్ధనః. 12

ప్ర. అ. దిష్ట్యా = భాగ్యవశముచేత, ధర్మాత్మా = ధర్మాత్ముడు, సత్యసంగరః = సత్యమైన ప్రతిజ్ఞ కలవాడు అయిన, రామః = రాముడు, మహాతేజాః = గొప్ప తేజస్సు కలవాడు, సుమిత్రానన్దవర్ధనః = సుమిత్రయొక్క ఆనందమును వృద్ధిపొందించు, లక్ష్మణశ్చ = లక్ష్మణుడూ, కుశలీ = కుశలముగా నున్నారు

తా. ధర్మాత్ముడూ, సత్యమైన ప్రతిజ్ఞ కలవాడూ అయిన రాముడూ, మహాతేజశ్శాలీ, సుమిత్ర ఆనందమును వృద్ధి పొందించువాడూ అయిన లక్ష్మణుడూ భాగ్యవశముచేత క్షేమముగా ఉన్నారు. 12

మూ. కుశలీ యది కాకుత్స్థః కిం న సాగరమేఖలామ్,
మహీం దహతి కోపేన యుగాన్తాగ్నిరివోత్థితః. 13

ప్ర. అ. కాకుత్స్థః = రాముడు, కుశలీ యది = క్షేమముగా ఉన్నట్లయితే, ఉత్థితః = పైకి లేచిన (విజృంభించిన), యుగాన్తాగ్నిరివ = ప్రళయకాలాగ్ని వలె, సాగరమేఖలామ్ = సముద్రము వడ్డాణముగా గల, మహీమ్ = భూమిని, కోపేన = కోపముతో, కిమ్ = ఎందువలన, న దహతి = కాల్చివేయుట లేదు?

తా. రాముడు క్షేమముగా ఉన్నచో, ప్రజ్వలించుచున్న ప్రళయకాలాగ్ని వలె సముద్రమువరకు వ్యాపించి యున్న భూమిని, కోపముతో కాల్చివేయుటలేదేమి? 13

మూ. అథవా శక్తిమన్తౌ తౌ సురాణామపి నిగ్రహే,
మమైవ తు న దుఃఖానామస్తి మన్యే విపర్యయః. 14

ప్ర. అ. అథవా = లేదా, తౌ = ఆ రామలక్ష్మణులు, సురాణామపి = దేవతలయొక్క కూడ, నిగ్రహే = నిగ్రహించుటయందు, శక్తిమన్తౌ = శక్తి కలవారే. తు = కాని. మమ = నాయొక్క, దుఃఖానామేవ = దుఃఖములకే, విపర్యయః = అంతము, నాస్తి = లేదు అని, మన్యే = తలంచెదను.

తా. లేదా అది వారి లోపమని చెప్పుటకు వీలు లేదు. ఆ రామలక్ష్మణులు దేవతలను కూడ నిగ్రహించ సమర్థులు. కాని నా దుఃఖాలకే అంతము లేదని తలంచెదను. 14

మూ॥ కచ్చిన్న వ్యథితో రామః కచ్చిన్న పరితప్యతే,
ఉత్తరాణి చ కార్యాణి కురుతే పురుషోత్తమః. 15

ప్ర. అ. రామః = రాముడు, న వ్యథితః కచ్చిత్ = వ్యథ చెందుటలేదు కదా? న పరితప్యతే కచ్చిత్ = దుఃఖించుటలేదు కదా? పురుషోత్తమః = పురుషులలో ఉత్తము డైన రాముడు, ఉత్తరాణి = తరువాత చేయవలసిన, కార్యాణి = కార్యములను, కురుతే = చేయుచున్నాడా?

తా. రాముడు మనస్సులో బాధపడుట లేదుకదా? దుఃఖించుటలేదు కదా? ఆ పురుషోత్తముడు శత్రువును జయించుటకై చేయవలసిన పను లన్నీ చేయు చున్నాడా? 15

మూ. కచ్చిన్న దీనః సంభ్రాన్తః కార్యేషు న చ ముహ్యతి.
కచ్చిత్పురుషకార్యాణి కురుతే నృపతేః సుతః. 16

ప్ర. అ. నృపతేః సుతః = రాజకుమారు డైన ఆ రాముడు, దీనః = దీనుడు, సంభ్రాన్తః = తొందరపాటుచెందుచున్నవాడూ, న కచ్చిత్ = కాదు కదా? కార్యేషు = పనులలో, న చ ముహ్యతి = మోహము చెందుటలేదు కదా? పురుషకార్యాణి = మానవప్రయత్నముతో చేయవలసిన పనులను, కచ్చిత్ కురుతే = చేయుచున్నాడా?

తా. రాజకుమారు డైన ఆ రాముడు దైన్యమూ, భ్రాంతీ లేకుండా ఉన్నాడా? పనులలో తొందరపాటుపడుట లేదు కదా? ప్రయత్నము చేసి సాధించ వలసిన కార్యములను చేయుచున్నాడు కదా? 16

మూ. ద్వివిధం త్రివిధోపాయముపాయమపి సేవతే.
విజిగీషుః సుహృత్కచ్చిన్మిత్రేషు చ పరంతపః. 17

ప్ర. అ. పరంతపః = శత్రువులను పీడించు ఆ రాముడు, ద్వివిధమ్ = రెండు విధము లైన, ఉపాయమ్ = ఉపాయమును (సామదానములను), త్రివిధోపాయమపి = మూడు విధము లైన ఉపాయమును (దానభేదదండోపాయములను), అపి సేవతే = అవలంబించుచున్నాడా? విజిగీషుః = శత్రువులను జయించుటకు ఇచ్ఛ కలవా డై, మిత్రేషు = మిత్రులవిషయమున, సుహృత్ కచ్చిత్ = మంచి హృదయముతో ఉన్నాడా?

తా. శత్రుసంహారకు డైన ఈ రాముడు, అవసరమును బట్టి సామదాన భేదములను, అనరేకతంత్రోపాయములను అవలంబించుచున్నాడా? శత్రువుల యందు కోరి మిత్రుల విషయమున మైత్రితో ప్రవర్తించుచున్నాడా? 17

మూ. కచ్చిన్మిత్రాణి లభతే మిత్రైశ్చాప్యభిగమ్యతే,
కచ్చిత్కల్యాణమిత్రశ్చ మిత్రైశ్చాపి పురస్కృతః. 18

ప్ర. అ. మిత్రాణి=మిత్రులను, కచ్చిత్ లభతే=పొందుచున్నాడు కదా? మిత్రైః=మిత్రులచేత, అపి అభిగమ్యతే=చేరబడుచున్నాడా? కల్యాణమిత్రశ్చ కచ్చిత్=శుభకరు లైన మిత్రులు కలవాడు కదా? మిత్రైశ్చ=మిత్రులచేత, అపి పురస్కృతః=గౌరవింపబడుచున్నాడు కదా?

తా. రాముడు మిత్రులను సంపాదించుకొనుచున్నాడు కదా? ఇతరులు కూడ అతని మైత్రిని కోరి అతనిని చేరుచున్నారు కదా? అతని మిత్రు లందరూ మంచివారే కదా? మిత్రులు అతనిని గౌరవించుచున్నారు కదా? 18

మూ. కచ్చిదాశాస్తి దేవానాం ప్రసాదం పార్థివాత్మజః,
కచ్చిత్పురుషకారం చ దైవం చ ప్రతిపద్యతే. 19

ప్ర. అ. పార్థివాత్మజః=రాజకుమారుడు, దేవానామ్=దేవతలయొక్క, ప్రసాదమ్=అనుగ్రహమును, ఆశాస్తి కచ్చిత్=కోరుచున్నాడు కదా? పురుషకారం చ=పురుషకారమును, దైవం చ=దైవమును, కచ్చిత్ ప్రతిపద్యతే=పొందుచున్నాడు కదా?

తా. రాజకుమారు డైన రాముడు దేవతల అనుగ్రహమును కోరి వారిని ఆరాధించుచున్నాడు కదా? పురుషకారానికి, దైవానికి సమ మైన ప్రాధాన్యం ఇచ్చి, వాటిని సమముగా సేవించుచున్నాడు కదా? 19

మూ. కచ్చిన్న విగతస్నేహః ప్రవాసాన్మయి రాఘవః,
కచ్చిన్మాం వ్యసనాదస్మాన్మోక్షయిష్యతి వానర. 20

ప్ర. అ. రాఘవః=రాముడు, ప్రవాసాత్=ప్రవాసమువలన, మయి=నాయందు, విగతస్నేహః=పోయిన స్నేహము కలవాడు, న కచ్చిత్=కాడు కదా? వానర=హనుమంతుడా! మామ్=నన్ను, అస్మాత్=ఈ, వ్యసనాత్=వ్యసనమునుండి, మోక్షయిష్యతి కచ్చిత్=విడిపించునా?

తా. ఓ హనుమంతుడా! నేను దూరముగా ఉండిపోవుటవలన రాముని కి నాపైన ప్రేమ తగ్గిపోలేదు కదా? నన్ను ఈ కష్టమునుండి ఆతడు విడిపించునా?

మూ. సుఖానాముచితో నిత్యమసుఖానామనౌచితః,
దుఃఖము త్తరమాసాద్య కచ్చిద్రామో న సీదతి. 21

ప్ర. అ. నిత్యమ్ = నిత్యమూ, సుఖానామ్ = సుఖములకు, ఉచితః = అలవాటుపడినవాడూ, అసుఖానామ్ = కష్టములకు, అనౌచితః = అలవాటు లేని వాడూ అయిన, రాఘవః = రాముడు, ఉత్తరమ్ = అధిక మైన, దుఃఖమ్ = దుఃఖమును, ఆసాద్య = పొంది, న సీదతి కచ్చిత్ = క్రుంగిపోవుట లేదుకదా?

తా. రాముడు సుఖాలకు అలవాటుపడినవాడు కాని దుఃఖాలకు అలవాటుపడినవాడు కారు. అట్టి రాముడు ఇప్పుడు వచ్చిన ఈ అత్యధిక మైన దుఃఖానికి క్రుంగిపోవుటలేదు కదా? 21

మూ. కౌసల్యాయా స్తథా కచ్చిత్సుమిత్రాయా స్తథైవ చ,
అభీక్ష్ణం శ్రూయతే కచ్చిత్కుశలం భరతస్య చ. 22

ప్ర. అ. కౌసల్యాయాః = కౌసల్యయొక్క, తథా = మరియు, సుమిత్రాయాః = సుమిత్రయొక్క, తథైవ చ = మరియు, భరతస్య = భరతునియొక్క, కుశలమ్ = క్షేమము, అభీక్ష్ణమ్ = అధికముగా, శ్రూయతే కచ్చిత్ = వినబడుచున్నదా?

తా. కౌసల్య, సుమిత్ర, భరతుడు క్షేమముగా ఉన్నట్లు వార్తలు ఎక్కువగా వచ్చుచున్నవా? 22

మూ. మన్నిమిత్తేన మానార్హః కచ్చిచ్ఛోకేన రాఘవః,
కచ్చిన్నాన్యమనా రామః కచ్చిన్మాం తారయిష్యతి. 23

ప్ర. అ. మానార్హః = గౌరవమునకు తగిన, రాఘవః = రాముడు, మన్నిమిత్తేన = నాకొరకైన, శోకేన = శోకముచేత, (పరితప్యతే) కచ్చిత్ = బాధపడుచున్నాడా? రామః = రాముడు, అన్యమనాః = మరొక దృష్టికలవాడు, న కచ్చిత్ = కాడు కదా? మామ్ = నన్ను, కచ్చిత్ తారయిష్యతి = కాపాడింప చేయునా?

తా. గౌరవార్హు డైన రాముడు నా నిమిత్తమై కలిగిన శోకముతో బాధపడుచున్నాడా? రాముడు ఇతరదృష్టి ఏది లేక నన్ను శోకమునుండి దాటించునా?

మూ. కచ్చిదక్షౌహిణీం భీమాం భరతో భ్రాతృవత్సలః,
ధ్వజినీం మన్త్రిభిర్గుప్తాం ప్రేషయిష్యతి మత్కృతే. 24

ప్ర. అ. భ్రాతృవత్సలః = సోదరునియందు ప్రేమ గల, భరతః = భరతుడు, మత్కృతే = నా నిమిత్తమై, మన్త్రిభిః = మంత్రులచేత, గుప్తామ్ = రక్షింపబడిన. భీమామ్ = భయంకర మైన, అక్షౌహిణీమ్ = అక్షౌహిణి ప్రమాణము గల. ధ్వజినీమ్ = సేనను, కచ్చిత్ ప్రేషయిష్యతి = పంపును గదా?

తా. సోదరునియందు ప్రేమ గల భరతుడు, నా నిమిత్తమై, మంత్రుల చేత రక్షింపబడిన, అక్షౌహిణి ప్రమాణము గల, భయంకర మైన సైన్యమును పంపునుగదా? 24

మూ. వానరాధిపతిః శ్రీమాన్ సుగ్రీవః కచ్చిదేష్యతి,
మత్కృతే హరిభిర్వీరైర్వృతో దన్తనఖాయుధైః. 25

ప్ర. అ. మత్కృతే = నా నిమిత్త మై, శ్రీమాన్ = శ్రీమంతు డైన, వానరాధిపతిః = వానరప్రభు వైన, సుగ్రీవః = సుగ్రీవుడు, దన్తనఖాయుధైః = దంతములు, నఖములు ఆయుధములుగా గల, వీరైః = వీరు లైన, హరిభిః = వానరులతో, వృతః = కూడినవాడై, ఏష్యతి కచ్చిత్ = రాగలడు కదా?

తా. శ్రీమంతుడు, వానరాధిపతి అయిన సుగ్రీవుడు, దంతములు, నఖములు ఆయుధములుగా గల వీరు లైన వానరులతో కూడి నా కొరకై రాగలడు కదా? 25

మూ. కచ్చిచ్చ లక్ష్మణః శూరః సుమిత్రానన్దవర్ధనః,
అస్త్రవిచ్ఛరజాలేన రాక్షసాన్విధమిష్యతి. 26

ప్ర. అ. శూరః = శూరుడు, సుమిత్రానన్దవర్ధనః = సుమిత్రయొక్క ఆనందమును వృద్ధి పొందించువాడు, అస్త్రవిత్ = అస్త్రములను ఎరిగినవాడు అయిన, లక్ష్మణః = లక్ష్మణుడు, శరజాలేన = బాణముల సమూహముచేత, రాక్షసాన్ = రాక్షసులను, కచ్చిత్ విధమిష్యతి = ఎగురగొట్టివేయును కదా?

భా. శూరుడు, మహోత్సాహుడు, అనంతబలము కలిగినవాడు, అస్త్రవిద్యలో ప్రవీణుడు అయిన లక్ష్మణుడు, బాణముల సముదాయములతో రాక్షసులను సంహరింపడు కదా? 26

మూ. రౌద్రేణ కచ్చిదస్త్రేణ జ్వలతా నిహతం రణే,
ద్రక్ష్యామ్యల్పేన కాలేన రావణం ససుహృజ్జనమ్. 27

ప్ర. అ. జ్వలతా = ప్రజ్వలించుచున్న, రౌద్రేణ = భయంకర మైన, అస్త్రేణ = అస్త్రముచేత, రణే = యుద్ధమునందు, ససుహృజ్జనమ్ = స్నేహితులతో సహా, నిహతమ్ = చంపబడిన, రావణమ్ = రావణుని, అల్పేన కాలేన = అల్ప మైన కాలముచేత, ద్రక్ష్యామి కచ్చిత్ = చూడగలను కదా?

భా. మిత్రజనసహితు డైన రావణుడు ప్రజ్వలించుచున్న భయంకర మైన అస్త్రముచేత యుద్ధరంగమునందు చంపబడగా, అచిరకాలములో చూడగలను కదా? 27

మూ. కచ్చిన్న తద్ధేమసమానవర్ణం
తస్యాననం పద్మసమానగన్ధి,
మయా వినా శుష్యతి శోకదీనం
జలక్షయే పద్మమివాతపేన. 28

ప్ర. అ. తస్య = ఆ రామునియొక్క, హేమసమానవర్ణమ్ = బంగారముతో సమాన మైన వర్ణము కలది, పద్మసమానగన్ధి = పద్మముతో సమాన మైన గంధము కలది అయిన, తత్ = ఆ, ఆననమ్ = ముఖము, మయా వినా = నేను లేకపోవుటచేత, శోకదీనమ్ = శోకముచేత దీన మై, జలక్షయే = జలము క్షీణించగా, ఆతపేన = ఎండచేత, పద్మమివ = పద్మము వలె, న శుష్యతి కచ్చిత్ = ఎండిపోవుట లేదు కదా?

భా. బంగారముతో సమాన మైన రంగు గలది, పద్మముతో సమాన మైన సువాసన గలది అయిన, రాముని ఆ ముఖము, నేను దగ్గర లేకపోవుటచేత శోకముతో దీనమై, నీరు ఎండిపోయి నప్పుడు ఎండచేత పద్మము వలె శుష్కించ లేదు కదా?

వి. రాముడు శీతాంశువత్ప్రియదర్శనుడు (సుం. 35. 10) అతని ముఖమును "హేమసమానవర్ణమ్" అని వర్ణించుట యుక్తముగా లేదు. "సోమసమానకాన్తమ్" అను ప్రాచ్యపాఠము బాగున్నది. "చంద్రుడు వలె మనోహర మైనది" అని అర్థము. మనోహరత్వములోనే చంద్రునితో సామ్యము; వర్ణములో కాదు. 28

మూ. ధర్మాపదేశాత్త్యజతశ్చ రాజ్యం
మాం చాప్యరణ్యం నయతః పదాతిమ్,
నాసీద్వ్యథా యస్య న భీర్న శోకః
కచ్చిత్స ధైర్యం హృదయే కరోతి. 29

ప్ర. అ. ధర్మాపదేశాత్ = ధర్మ మనే వంకవలన ("ధర్మోపదేశాత్" అను ప్రాచ్యపాఠము యుక్తము. ధర్మముయొక్క ఉపదేశమువలన. "తండ్రి సత్య వాక్యమువలన" లేదా "లోకమునకు ధర్మము ఉపదేశించుట అను కారణము వలన" అని అర్థము.) రాజ్యమ్ = రాజ్యమును, త్యజతః = విడచినవాడూ, మాం చాపి = నన్ను కూడ, పదాతిమ్ = కాలినడకచే ప్రయాణము చేయుదానినిగా, అరణ్యమ్ = అరణ్యమును గూర్చి, నయతః = తీసికొనివెళ్లుచున్నవాడూ అయిన, యస్య = ఏ రామునకు, వ్యథా = మనోవ్యథ, నాసీత్ = కలుగలేదో, భీః = భయము, న = కలుగలేదో, శోకః = శోకము, న = కలుగలేదో, సః = అట్టి రాముడు, హృదయే = హృదయమునందు, ధైర్యమ్ = ధైర్యమును, కరోతి కచ్చిత్ = చేయుచున్నారు కదా?

తా. పితృవాక్యపాలనరూప ధర్మోపదేశమువలన రాజ్యమును విడచి, నన్ను కాలి నడకచే అరణ్యమునకు తీసికొనివెళ్లుచున్నప్పుడు కూడ ఏ రామునకు మనోవ్యథ కాని, భయము కాని, శోకము కాని కలుగలేదో అట్టి రాముడు ధైర్యముగా ఉన్నారు కదా? 29

మూ. న చాస్య మాతా న పితా చ నాన్యః
స్నేహాద్విశిష్టోఽస్తి మయా సమో వా,
తావత్త్వహం దూత జిజీవిషేయం
యావత్ప్రవృత్తిం శృణుయాం ప్రియస్య. 30

ప్ర. అ. అస్య = ఈ రామునకు, స్నేహాత్ = స్నేహమువలన, మయా

= నాతో, సమో వా = సముడు గాని, అధికో వా = అధికుడు గాని; మాతా = తల్లి, న = కాదు. పితా = తండ్రి, న = కాదు, అన్యః = మరియెవ్వరూ, నాస్తి = లేదు. దూత = ఓ! దూత వైన హనుమంతుడా! ప్రియస్య = ప్రియునియొక్క, ప్రవృత్తిమ్ = వృత్తాంతమును, యావత్ = ఎంతవరకు, శృణుయామ్ = వింటినో, తావత్ తు = అంతవరకు, అహమ్ = నేను, జీవిషేయమ్ = జీవించ నిచ్ఛ యింతును.

తా. హనుమంతుడా! రామునకు స్నేహము విషయమున తల్లిగాని, తండ్రి గాని, మరి ఏ ఇతరవ్యక్తి గాని నాతో సమానులు లేరా అధికులు లేరు. ప్రియుని వృత్తాంతమును వినునంతవరకే జీవింపవలె నని కోరుచున్నాను.

మూ. ఇతీవ దేవీ వచనం మహార్థం
తం వానరేన్ద్రం మధురార్థముక్త్వా,
శ్రోతుం పునస్తస్య వచోఽభిరామం
రామార్థయుక్తం విరరామ రామా. ౩౧

ప్ర. అ. దేవీ = దేవి యైన, రామా = సీత, తం వానరేన్ద్రమ్ = ఆ హనుమంతుని గూర్చి, మహార్థమ్ = గొప్ప అర్థము గల, మధురార్థమ్ = మధుర మైన అర్థము గల, వచనమ్ = వచనమును, ఉక్త్వా = పలికి, తస్య = అతనియొక్క, అభిరామమ్ = మనోహర మైనదీ, రామార్థయుక్తమ్ = రామునకు సంబంధించిన విషయములతో కూడినదీ అయిన, వచః = వాక్యమును, పునః = మరల, శ్రోతుమ్ = వినుటకు, విరరామ = ఊరకుండెను.

తా. ఆ సీతాదేవి హనుమంతునితో ఆ విధముగా గొప్పదీ, మధురమూ అయిన అర్థము గల మాటలు పలికి, రామునకు సంబంధించిన విషయములు తెలిపే మనోహర మైన హనుమంతుని మాటలు వినుటకై ఊరకుండెను. ౩౧

మూ. సీతాయా వచనం శ్రుత్వా మారుతిర్భీమవిక్రమః,
శిరస్యఞ్జలిమాధాయ వాక్యముత్తరమబ్రవీత్. ౩౨

ప్ర. అ. భీమవిక్రమః = భయంకర మైన పరాక్రమము గల, మారుతిః = హనుమంతుడు, సీతాయాః = సీతయొక్క, వచనమ్ = వచనమును, శ్రుత్వా = విని, శిరసి = శిరస్సుయందు, అఞ్జలిమ్ = దోసిలిని, ఆధాయ = ఉంచి,

ఉత్తరమ్ = ఉత్తర (బదులు) రూప మైన, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. భయంకర మైన పరాక్రమము గల హనుమంతుడు సీత మాటలు విని, శిరస్సుపై అంజలి ఘటించి ఇట్లు బదులు చెప్పెను. ౩౨

మూ. న త్వామిహస్థాం జానీతే రామః కమలలోచనే,
తేన త్వాం నానయత్యాశు శచీమివ పురన్దరః. ౩౩

ప్ర. అ. కమలలోచనే = కమలములవంటి నేత్రములు గల సీతాదేవీ! త్వామ్ = నిన్ను, ఇహస్థామ్ = ఇక్కడ ఉన్నదానినిగా, రామః = రాముడు, న జానీతే = ఎరుగడు. తేన = ఆ కారణముచేత, పురన్దరః = దేవేంద్రుడు, శచీమివ = శచీదేవిని వలె, త్వామ్ = నిన్ను, ఆశు = శీఘ్రము. న ఆనయతి = తీసికొనివెళ్లుటలేదు.

తా. ఓ సీతాదేవీ! నీవు ఇక్కడ ఉన్నట్లు రామునకు తెలియదు. అందుచేతనే, దేవేంద్రుడు భార్య యైన శచీదేవిని తీసికొనివెళ్ళి నట్లు నిన్ను శీఘ్రముగా తీసికొనివెళ్ళలేదు. ౩౩

మూ. శ్రుత్వైవ తు వచో మహ్యం క్షిప్రమేష్యతి రాఘవః,
చమూం ప్రకర్షన్మహతీం హర్యృక్షగణసంకులామ్. ౩౪

ప్ర. అ. ("మమ శ్రుత్వైవ తు వచః" అను ప్రాచ్యపాఠము బాగున్నది) మమ = నాయొక్క, వచః = వాక్యమును, శ్రుత్వైవ తు = వినగానే, రాఘవః = రాముడు, హర్యృక్షగణసంకులామ్ = వానరగణములతోను, ఋక్ష (ఎలుగుబంట్లు) గణములతోను నిండిన, మహతీమ్ = గొప్ప, చమూమ్ = సేనను, ప్రకర్షన్ = లాగికొనుచు, క్షిప్రమ్ = శీఘ్రముగా, ఏష్యతి = రాగలడు.

తా. నా మాట వినిన వెంటనే రాముడు వానరగణములతోను, ఎలుగుబంట్ల గుంపులతోను నిండిన పెద్ద సైన్యముతో శీఘ్రముగా రాగలడు. ౩౪

మూ. విష్టమ్భయిత్వా బాణౌఘైరక్షోభ్యం వరుణాలయమ్,
కరిష్యతి పురీం లఙ్కాం కాకుత్స్థః శాన్తరాక్షసామ్. ౩౫

ప్ర. అ. కాకుత్స్థః = రాముడు, అక్షోభ్యమ్ = క్షోభింప శక్యము కాని,

వరుణాలయమ్=సముద్రమును, బాణౌఘైః=బాణముల సమూహములచేత, విష్టమ్భయిత్వా=స్తంభింపచేసి, లఙ్కాం పురీమ్=లంకాపట్టణమును, హతరాక్షసామ్=నశించిన రాక్షసులు కలదానినిగా, కరిష్యతి=చేయగలడు.

తా. రాముడు, క్షోభింప శక్యము కాని సముద్రమును బాణసమూహము చేత స్తంభింపచేసి (కదలకుండునట్లు చేసి), లంకాపట్టణములోని రాక్షసుల నందరిని నశింపచేయగలడు. 35

మూ. తత్ర యద్యన్తరా మృత్యుర్యది దేవాః సహాసురాః,
స్థాస్యన్తి పథి రామస్య స తానపి వధిష్యతి. 36

ప్ర. అ. తత్ర=ఆ సమయమునందు, రామస్య=రామునియొక్క, పథి=మార్గమునందు, అన్తరా=మధ్యయందు, మృత్యుః=మృత్యుదేవత గాని, సహాసురాః=అసురులతో గూడిన, దేవాః=దేవతలు గాని, స్థాస్యన్తి యది=నిలిచినట్లయితే, సః=ఆ రాముడు, తానపి=వాళ్లను కూడ, వధిష్యతి=చంపగలడు.

తా. ఆ సమయమునందు, మృత్యుదేవత గాని అసురులు గాని, దేవతలు గాని రాముని మార్గములో అడ్డగిలినచో అతడు వాళ్లను కూడ చంపగలడు.

మూ. తవాదర్శనజేనార్యే శోకేన స పరిప్లుతః,
న శర్మ లభతే రామః సింహార్దిత ఇవ ద్విపః 37

ప్ర. అ. ఆర్యే=ఓ పూజ్యురాలా! సః రామః=ఆ రాముడు, తవ=నీయొక్క, అదర్శనజేన=కనబడకపోవుటచేత కలిగిన, శోకేన=శోకముతో, పరిప్లుతః=నిండినవాడై, సింహార్దితః=సింహముచేత పీడింపబడిన, ద్విపః ఇవ=ఏనుగ వలె, శర్మ=సుఖమును, న లభతే=పొందుటలేదు.

తా. ఓ పూజ్యురాలా! నీవు కనబడని దుఃఖముతో నిండిన ఆ రాముడు, సింహముచేత పీడింపబడిన ఏనుగ వలె సుఖము పొందజాలకున్నాడు. 37

మూ. మలయేన చ విన్ధ్యేన మేరుణా మన్దరేణ చ,
దర్దురేణ చ తే దేవి శపే మూలఫలేన చ. 38
యథా సునయనం వల్గు బిమ్బోష్ఠం చారుదర్శనమ్,
ముఖం ద్రక్ష్యసి రామస్య పూర్ణచన్ద్రమివోదితమ్. 39

ప్ర. అ. దేవి = ఓ సీతాదేవీ, మలయేన చ = మలయ పర్వతముచేత, విన్ధ్యేన = వింధ్యపర్వతముచేత, మేరుణా = మేరుపర్వతముచేత, దర్దురేణ = దర్దురపర్వతముచేత, మూలఫలేన = మూలఫలములచేత, తే = నీకు, శపే = ఒట్టు పెట్టి చెప్పుచున్నాను. యథా = ఏమనగా, సునయనమ్ = మంచి నేత్రములు గలదీ, వల్గు = సుందరమైనదీ, బిమ్బోష్ఠమ్ = దొండపండు వంటి పెదవులు గలదీ, చారుదర్శనమ్ = అందమైన దర్శనము కలదీ, ఉదితమ్ = ఉదయించిన, పూర్ణచన్ద్రమివ = పూర్ణచంద్రుడు వలె ఉన్నదీ అయిన, రామస్య = రాముని యొక్క, ముఖమ్ = ముఖమును, ద్రక్ష్యసి = చూడగలవు.

తా. ఓ దేవీ! మలయపర్వతముపైనా, వింధ్యపర్వతముపైనా, మేరు పర్వతముపైనా, మందరపర్వతముపైనా, దర్దురపర్వతముపైనా, మా ఆహారమైన కందమూలములపైనా ఒట్టుపెట్టి చెప్పుచున్నాను. సుందరములైన నేత్రములు కలదీ, మనోహరమూ, దొండపండువంటి పెదవులు కలదీ, చూచుటకు అందమైనదీ, ఉదయించిన పూర్ణచంద్రునితో సమానమూ అయిన రాముని ముఖమును తప్పక చూడగలవు.

వి. వనవాసములో ఉన్న రామునకు కుండలములు లేవు గాన "చారుకుణ్డలమ్" అను పాఠమునకు బదులు "చారుదర్శనమ్" అను ప్రాచ్యపాఠము గ్రహింపబడినది. 38, 39

మూ. క్షిప్రం ద్రక్ష్యసి వైదేహి రామం ప్రస్రవణే గిరౌ,
శతక్రతుమివాసీనం నాగరాజస్య మూర్ధని. 40

ప్ర. అ. వైదేహి = సీతాదేవీ! ప్రస్రవణే గిరౌ = ప్రస్రవణపర్వతమునందు, రామమ్ = రాముని, నాగరాజస్య = గజరాజైన ఐరావతముయొక్క, మూర్ధని = శిరస్సుమీద (మూపుమీద), ఆసీనమ్ = కూర్చున్న, శతక్రతుమ్ ఇవ = దేవేంద్రుని వలె, క్షిప్రమ్ = శీఘ్రముగా, ద్రక్ష్యసి = చూడగలవు.

తా. సీతాదేవీ! ఐరావతము మూపు మీద కూర్చున్న దేవేంద్రుని వలె ప్రస్రవణపర్వతముపై ఉన్న రాముని శీఘ్రముగా చూడగలవు. 40

మూ. న మాంసం రాఘవో భుఙ్క్తే న చాపి మధు సేవతే,
వన్యం సువిహితం నిత్యం భక్తమశ్నాతి పఞ్చమమ్.

ప్ర. అ. రామః=రాముడు, మాంసమ్=మాంసమును, న భుఙ్క్తే=తినుట లేదు. మధు చాపి=మద్యమును కూడ, న సేవతే=సేవించుటలేదు. నిత్యమ్=ప్రతిదినము, పఞ్చమమ్=సాయంకాలమును (నందు), సువిహితమ్=చక్కగా ఏర్పరుపబడిన, వన్యమ్=వనమునందు దగిన, భక్తమ్=అన్నమును అశ్నాతి=తినుచున్నారు.

తా. రాముడు మాంసాహారమును భుజించుటలేదు. మద్యమును సేవించుట లేదు. ప్రతిదినము సాయంకాలము మాత్రమే వానప్రస్థులకు తగిన, చక్కగా ఏర్పరుప బడిన ఫలమూలాద్యాహారమును మాత్రమే భుజించుచున్నాడు.

వి. ప్రాతఃకాలము, సంగవకాలము, మధ్యాహ్నము, అపరాహ్ణము, సాయంకాలము అని పగటి భాగము ఐదు భాగములుగా విభజింపబడినది. 41

మూ. నైవ దంశాన్న మశకాన్న కీటాన్న సరీసృపాన్,
రాఘవోఽపనయేద్గాత్రాత్త్వద్గతేనాన్తరాత్మనా. 42

ప్ర. అ. రాఘవః=రాముడు, త్వద్గతేన=నిన్ను చేరియున్న, అన్తరాత్మనా=మనస్సుతో, గాత్రాత్=శరీరమునుండి, దంశాన్=అడవి ఈగలను, నైవ అపనయేత్=తొలగించుకొనుటలేదు. మశకాన్=దోమలను, న=తొలగించు కొనుటలేదు. కీటాన్=పురుగులను, న=తొలగించుకొనుటలేదు. సరీసృపాన్=సర్పములను కూడ, న=తొలగించుకొనుటలేదు.

తా. రాముడు తన మనస్సు పూర్తిగా నీ మీదనే నిలిచి యుండుటచే శరీరము మీద వ్రాలిన (కుట్టే) అడవి ఈగలను గాని, దోమలను గాని శరీరము మీద పాకే పురుగులను గాని, సర్పములను గాని తొలగించుకొనుటలేదు. 42

మూ. నిత్యం ధ్యానపరో రామో నిత్యం శోకపరాయణః,
నాన్యచ్చిన్తయతే కించిత్స తు కామవశంగతః. 43

ప్ర. అ. రామః=రాముడు, నిత్యమ్=నిత్యమూ, ధ్యానపరః=ధ్యానమునందు ఆసక్తి గలవాడు. నిత్యమ్=ఎల్లప్పుడూ, శోకపరాయణః=శోకమునందు ఆసక్తి గలవాడు. సః=అతడు, కామవశంగతః=మన్మథునికి వశుడై, అన్యత్=పరలోకధాన్ని దేనిని, న చిన్తయతే=ఆలోచించుటలేదు.

తా. రాముడు ఎల్లవేళలా ఏదో ఆలోచించుచు, దుఃఖాక్రాంతుడై ఉన్నాడు. మన్మథునకు వశుడై అతడు నిన్ను తప్ప మరి దేనిని గూర్చి కూడా ఆలోచించుటలేదు. 43

మూ. అనిద్రః సతతం రామః సుప్తోఽపి చ నరోత్తమః,
సీతేతి మధురాం వాణీం వ్యాహరన్ ప్రతిబుధ్యతే. 44

ప్ర. అ. రామః = రాముడు, సతతమ్ = ఎల్లప్పుడూ, అనిద్రః = నిద్ర లేకుండానే ఉన్నాడు. నరోత్తమః = ఆ నరశ్రేష్ఠుడు, సుప్తోఽపి = కొంచెము నిద్రించినా, సీతేతి = సీతా అని, మధురామ్ = మధుర మైన, వాణీమ్ = వాక్కును, వ్యాహరన్ = పలుకుచు, ప్రతిబుధ్యతే = మేల్కొనుచున్నాడు.

తా. రామునకు ఇంతవరకు నిద్రయే లేదు. ఎప్పుడైనా కొంచెము నిద్ర పట్టినా ఆ నరోత్తముడు "సీతా సీతా" అని అనుచు మేల్కొనుచున్నాడు. 44

మూ. దృష్ట్వా ఫలం వా పుష్పం వా యద్వాన్యత్సుమనోహరమ్,
బహుశో హా ప్రియేత్యేవం శ్వసంస్త్వామభిభాషతే. 45

ప్ర. అ. ఫలం వా = ఫలమును కాని, పుష్పం వా = పుష్పమును కాని, యద్వా = లేక, సుమనోహరమ్ = చాల అందమైన, అన్యత్ = మరొక వస్తువును గాని, దృష్ట్వా = చూచి, శ్వసన్ = నిట్టూర్చుచు, హా ప్రియేత్యేవమ్ = హా! ప్రియురాలా! అని, త్వామ్ = నిన్ను గూర్చి, బహుశః = అనేక పర్యాయములు, అభిభాషతే = మాటలాడుచుండును.

తా. ఏదైన పండు కాని, పువ్వు కాని, అందమైన మరేదైన వస్తువు కాని కనబడినపుడు 'హా ప్రియే'! అని నిన్ను అనేకవిధముల స్మరించుచు నిట్టూర్పు విడచుచుండును. 45

మూ. స దేవి నిత్యం పరితప్యమాన
స్త్వామేవ సీతేత్యభిభాషమాణః,
ధృతవ్రతో రాజసుతో మహాత్మా
తవైవ లాభాయ కృతప్రయత్నః. 46

ప్ర. అ. దేవి = ఓ! సీతాదేవీ! మహాత్మా = మహాత్ముడైన, సః = ఆ,

రాజసుతః = రాజకుమారు డైన రాముడు, నిత్యమ్ = ఎల్లప్పుడు, పరితప్యమానః = బాధపడుచు, సీతేతి = సీతా అని, త్వామేవ = నిన్నే గూర్చియే, అభిభాషమాణః = మాటలాడుచు, ధృతవ్రతః = అవలంబింపబడిన వ్రతము కలవాడై, తవ = నీ యొక్క, లాభాయైవ = లాభముకొరకే, కృతప్రయత్నః = చేయబడిన ప్రయత్నము గలవాడు.

తా. ఓ! సీతాదేవీ! మహాత్ము డైన ఆ రాజకుమారుడు, రాముడు, నిత్యము దుఃఖించుచున్నాడు. 'సీతా!' అని నిన్నే తలచుచున్నాడు. నియమము అవలంబించి నిన్ను పొందుటకే ప్రయత్నము చేయుచున్నాడు. 46

మూ. సా రామసంకీర్తనవీతశోకా
రామస్య శోకేన సమానశోకా,
శరన్ముఖే సాంబుదశేషచన్ద్రా
నిశేవ వైదేహసుతా బభూవ. 47

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
షట్త్రింశః సర్గః.

ప్ర. అ. రామస్య = రాముని యొక్క, శోకేన = శోకముతో, సమానశోకా = సమాన మైన శోకము కల, రామసంకీర్తనవీతశోకా = రాముని గూర్చి వర్ణించుట చేత, తొలగిన శోకముగల, సా = ఆ, వైదేహసుతా = సీత, శరన్ముఖే = శరత్కాల ప్రారంభమునందు, సాంబుదశేషచన్ద్రా = మేఘముల శేషముతో కూడిన చంద్రుడు గల, నిశేవ = రాత్రివలె, బభూవ = అయెను (ఉండెను).

తా. రామునకు ఎంత శోకము ఉండెనో, సీతకు కూడ అంత శోకమే ఉండెను. కాని రాముని వర్ణనము వినుటచే ఆమె శోకము కొంత తగ్గెను. ఇట్లు శోకానందములతో అప్పుడా సీత, శరత్కాలప్రారంభమునందు కొంచెము మేఘాలు మిగిలి ఉండగా చంద్రునితో కూడిన రాత్రి వలె ఉండెను. 47

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో ముప్పైఆరవ సర్గ సమాప్తము.

అథ సప్తత్రింశః సర్గః

[రాముని శీఘ్రముగా తీసికొని రమ్మని సీత హనుమంతునితో చెప్పుట; తనతో రామునివద్దకు రమ్మని హనుమంతుడు ఆమెను కోరుట; సీత అందుకు నిరాకరించుట].

మూ. సా సీతా వచనం శ్రుత్వా పూర్ణచన్ద్రనిభాననా,
హనూమన్తమువాచేదం ధర్మార్థసహితం వచః. 1

ప్ర. అ. పూర్ణచన్ద్రనిభాననా = పూర్ణచంద్రునితో సమాన మైన ముఖము గల, సా = ఆ, సీతా = సీత, తద్వచనమ్ = హనుమంతుని వచనమును, శ్రుత్వా = విని, హనూమన్తమ్ = హనుమంతుని గూర్చి, ఇదమ్ = ఈ, ధర్మార్థసహితమ్ = ధర్మార్థములతో కూడిన, వచః = వాక్యమును. ఉవాచ = పలికెను.

తా. పూర్ణచంద్రుని వంటి ముఖము గల ఆ సీత హనుమంతుని మాటలు విని, ధర్మార్థములకు సంమత మైన మాట అతనితో ఇట్లనెను. 1

మూ. అమృతం విషసంసృష్టం త్వయా వానర భాషితమ్,
యచ్చ నాన్యమనా రామో యచ్చ శోకపరాయణః. 2

ప్ర. అ. వానర = హనుమంతుడా। రామః = రాముడు, అన్యమనాః న ఇతి యత్ = ఇతరము లైన ఆలోచనలు లేనివా డై ఉన్నాడు అనునది ఏది కలదో, శోకపరాయణః ఇతి చ యత్ = దుఃఖముతో నిండి యున్నాడు అనునది కూడ ఏది కలదో, త్వయా = నీచేత, భాషితమ్ = పలుకబడిన మాట, విషసంసృష్టమ్ = విషముతో కూడిన, అమృతమ్ = అమృతము. లేదా- యత్, = ఏ కారణము వలన, రామః = రాముడు, అన్యమనాః = ఇతరమనస్కుడు, న = కాడో, యత్ = ఏ కారణమువలన, శోకపరాయణు డై ఉన్నాడో, ఆ కారణము వలన....... అని కూడ అర్థము చెప్పవచ్చును.

టీ. హనుమంతుడా! రాముడు ఇతరదృష్టి లేకుండా ఉన్నాడనీ, శోకముతో నిండి ఉన్నాడనీ చెప్పినావు. అందుచేత నీ మాటలు విషము కలిపిన అమృతము వలె ఉన్నవి. ౨

మూ. ఐశ్వర్యే వా సువిస్తీర్ణే వ్యసనే వాతిదారుణే,
రజ్జ్వేవ పురుషం బద్ధ్వా కృతాన్తః పరికర్షతి. ౩

ప్ర. అ. కృతాన్తః = దైవము, పురుషమ్ = పురుషుణ్ణి, రజ్జ్వా = త్రాడుతో, బద్ధ్వా ఇవ = కట్టి వలె, సువిస్తీర్ణే = బాగా అధిక మైన, ఐశ్వర్యే వా = ఐశ్వర్యము లోనికి గాని, అతిదారుణే = చాలా భయంకర మైన, వ్యసనే వా = వ్యసనములోనికి గాని, పరికర్షతి = ఈడ్చుకొనిపోవుచుండును.

టీ. దైవము అత్యధిక మైన ఐశ్వర్యములోనికి గాని, అతిభయంకర మైన దుఃఖములోనికి గాని, పురుషుణ్ణి, త్రాడు కట్టి ఈడ్చుకొని పోయినట్లు ఈడ్చుకొనిపోవును. ౩

మూ. విధిర్నూనమసంహార్యః ప్రాణినాం ప్లవగోత్తమ,
సౌమిత్రిం మాం చ రామం చ వ్యసనైః పశ్య మోహితాన్.

ప్ర. అ. ప్లవగోత్తమ = ఓ! వానరశ్రేష్ఠుడా! ప్రాణినామ్ = ప్రాణులకు, నూనమ్ = నిశ్చయముగా, విధిః = దైవము, అసంహార్యః = దాట శక్యము కానిది. వ్యసనైః = కష్టములచేత, మోహితాన్ = బాధపెట్టబడుచున్న, సౌమిత్రిమ్ = లక్ష్మణునీ, మాం చ = నన్నూ, రామం చ = రాముణ్ణీ, పశ్య = చూడుము.

టీ. ఓ హనుమంతుడా! ప్రాణు లెవ్వరూ దైవమును దాటజాలరు. ఇది నిశ్చయము. లక్ష్మణుడూ, రాముడూ, నేనూ కష్టాలలో చిక్కుకొని ఎంత బాధ పడుచున్నామో చూడుము. ౪

మూ. శోకస్యాస్య కదా పారం రాఘవోఽధిగమిష్యతి,
ప్లవమానః పరిశ్రాన్తో హతనౌః సాగరే యథా. ౫

ప్ర. అ. సాగరే = సముద్రమునందు, హతనౌః = బ్రద్దలైపోయిన ఓడ కలవాడై, ప్లవమానః = ఈదుచు, పరిశ్రాన్తః యథా = అలసిపోయిన పురుషుడు

వలె, రాఘవః = రాముడు, అస్య = ఈ, శోకస్య = శోకముయొక్క, పారమ్ = అంతమును, కదా = ఎప్పుడు, అధిగమిష్యతి = పొందగలడో కదా।

తా॥ సముద్రమధ్యములో ఓడ బ్రద్దలైపోగా ఈది, ఈది, అలసిపోయిన వాడు వలె ఉన్న రాముడు ఈ శోకము అంతమును ఎప్పుడు చూడునో కదా। 5

మూ. రాక్షసానాం వధం కృత్వా సూదయిత్వా చ రావణమ్,
లఙ్కామున్మూలితాం కృత్వా కదా ద్రక్ష్యతి మాం పతిః।

ప్ర. అ. పతిః = నా భర్త యైన రాముడు, రాక్షసానామ్ = రాక్షసుల యొక్క, వధమ్ = వధను, కృత్వా = చేసి, రావణం చ = రావణుని కూడ, సూదయిత్వా = సంహరించి, లఙ్కామ్ = లంకను, ఉన్మూలితామ్ = పెకిలించి వేయబడినదానినిగా, కృత్వా = చేసి, మామ్ = నన్ను, కదా = ఎప్పుడు, ద్రక్ష్యతి = చూడగలడో।

తా. నా భర్త రాక్షసులను సంహరించి, రావణుని హతమార్చి, లంకా పట్టణమును పూర్తిగా నశింపచేసి, నన్నెపుడు చూడగలడో కదా। 6

మూ. స వాచ్యః సంత్వరస్వేతి యావదేవ న పూర్యతే,
అయం సంవత్సరః కాలస్తావద్ధి మమ జీవితమ్. 7

ప్ర. అ. అయమ్ = ఈ, సంవత్సరః కాలః = సంవత్సరకాలము, యావదేవ = ఎంతలో, న పూర్యతే = నిండిపోదో, అంతలో, సంత్వరస్వేతి = తొందర పడుము అని, సః = ఆ రాముడు, వాచ్యః = చెప్పదగినవాడు. మమ = నాయొక్క, జీవితమ్ = జీవితము, తావద్ధి = అంతవరకు మాత్రమే కదా।

తా. ఈ సంవత్సరకాలము పూర్తి అగుటకుముందే నన్ను రక్షించుటకై తొందరపడవలెనని ఆ రామునితో చెప్పుము. ఎందుచేత ననగా నేను అంత వరకు మాత్రమే జీవించగలను. 7

మూ. వర్తతే దశమో మాసో ద్వౌ తు శేషౌ ప్లవంగమ,
రావణేన నృశంసేన సమయో యః కృతో మమ.

ప్ర. అ. ప్లవఙ్గమ = హనుమంతుడా। నృశంసేన = క్రూరు డైన, రావణేన = రావణునిచేత, మమ = నాకు, యః = ఏ, సమయః = గడువు, కృతః = చేయబడినదో దానిలో, దశమః = పదవ, మాసః = మాసము, వర్తతే = నడచుచున్నది. ద్వౌ తు = రెండు మాసములు మాత్రమే. శేషౌ = మిగిలి ఉన్నవి.

తా. ఓ హనుమంతుడా, క్రూరు డైన రావణుడు నా కిచ్చిన గడువులో ఇప్పుడు పదవ మాసము జరుగుచున్నది. ఇంక రెండుమాసములు మిగిలి ఉన్నవి. 8

మూ. విభీషణేన చ భ్రాత్రా మమ నిర్యాతనం ప్రతి,
అనునీతః ప్రయత్నేన న చ తత్కురుతే మతిమ్. 9

ప్ర. అ. భ్రాత్రా = సోదరు డైన, విభీషణేన = విభీషణునిచేత, మమ = నాయొక్క, నిర్యాతనం ప్రతి = తిరిగి ఇచ్చివేయుటను గూర్చి, ప్రయత్నేన = ప్రయత్నముచేత, అనునీతః = బ్రతిమాలుకొనబడినవా డైనను, తత్ = ఆ విషయమునందు, మతిమ్ = బుద్ధిని, న కురుతే = చేయుటలేదు.

తా. "సీతను రామునకు తిరిగి ఇచ్చివేయుము" అని సోదరు డైన విభీషణుడు ఆ రావణుని ఎంత బ్రతిమాలి చెప్పినను అతడు అట్టి ఆలోచన చేయుటలేదు. 9

మూ. మమ ప్రతిప్రదానం హి రావణస్య న రోచతే,
రావణం మార్గతే సంఖ్యే మృత్యుః కాలవశం గతమ్. 10

ప్ర. అ. మమ = నాయొక్క, ప్రతిప్రదానమ్ = తిరిగి ఇచ్చివేయుట, రావణస్య = రావణునకు, న రోచతే = ఇష్టమగుట లేదు. కాలవశం గతమ్ = కాలమునకు వశుడైపోయిన, రావణమ్ = రావణుని, సంఖ్యే = యుద్ధమునందు, మృత్యుః = మృత్యువు, మార్గతే = అన్వేషించుచున్నది.

తా. నన్ను తిరిగి ఇచ్చివేయుట రావణునకు ఏ మాత్రము ఇష్టముకాదు. అతడు కాలానికి లొంగిపోయినాడు; యుద్ధములో అతనిని మృత్యువు వెదకుచున్నది. 10

మూ. జ్యేష్ఠా కన్యా నలా నామ విభీషణసుతా కపే,
తయా మమేదమాఖ్యాతం మాత్రా ప్రహితయా స్వయమ్.

ప్ర. అ. కపే = హనుమంతుడా। నలా = నల అను పేరు గల, జ్యేష్ఠా = పెద్ద దైన, విభీషణసుతా = విభీషణుని కుమార్తె ఉన్నది. మాత్రా = తల్లిచేత, ప్రహితయా = పంపబడిన, తయా = ఆమెచేత, స్వయమ్ = స్వయముగా, ఇదమ్ = ఇది, మమ = నాకు, ఆఖ్యాతమ్ = చెప్పబడినది.

తా. హనుమంతుడా। విభీషణుని పెద్దకూతు రైన నల, తల్లి పంపగా వచ్చి స్వయముగా నాతో ఈ విషయము చెప్పినది.

మూ. అసంశయం హరిశ్రేష్ఠ క్షిప్రం మాం ప్రాప్స్యతే పతిః,
అన్తరాత్మా చ మే శుద్ధస్తస్మింశ్చ బహవో గుణాః. 12

ప్ర. అ. హరిశ్రేష్ఠ = వానరోత్తమా। పతిః = నా భర్త యైన రాముడు, క్షిప్రమ్ = శీఘ్రముగా, మామ్ = నన్ను, అసంశయమ్ = నిస్సంశయముగా, ప్రాప్స్యతి = పొందగలడు. మే = నా యొక్క, అన్తరాత్మా చ = అంతరాత్మ, శుద్ధః = పరిశుద్ధముగా ఉన్నది. తస్మింశ్చ = ఆ రామునియందు కూడ, బహవః = అనేకము లైన, గుణాః = సద్గుణము లున్నవి.

తా. హనుమంతుడా। నిస్సంశయముగా నా భర్త నన్ను శీఘ్రముగా పొందగలడు. ఎందుచేతననగా నా అంతరాత్మ (మనసు) పరిశుద్ధముగా ఉన్నది. ఆ రామునియందు అనేక సద్గుణములు ఉన్నవి. 12

మూ. ఉత్సాహః పౌరుషం సత్త్వమానృశంస్యం కృతజ్ఞతా,
విక్రమశ్చ ప్రభావశ్చ సన్తి వానర రాఘవే. 13

ప్ర. అ. వానర = హనుమంతుడా। రాఘవే = రామునియందు, ఉత్సాహః = ఉత్సాహము, పౌరుషమ్ = పురుషకారము, సత్త్వమ్ = బలము, ఆనృశంస్యమ్ = క్రూరత్వము లేకుండుట, కృతజ్ఞతా = కృతజ్ఞత్వము, విక్రమశ్చ = పరాక్రమము, ప్రభావశ్చ = ప్రభావము (అధికారనిర్వాహక శక్తి) సన్తి = ఉన్నవి.

తా. హనుమంతుడా। రామునిలో ఉత్సాహము, పురుషప్రయత్నము

చేయుట, బలము, క్రూరస్వభావము లేకుండుట, కృతజ్ఞత్వము, పరాక్రమము, ప్రభావము మొదలైన సద్గుణములు ఉన్నవి. 13

మూ. చతుర్దశసహస్రాణి రాక్షసానాం జఘాన యః,
జనస్థానే వినా భ్రాత్రా శత్రుః కస్తస్య నోద్విజేత్. 14

ప్ర. అ. యః = ఏ రాముడు, జనస్థానే = జనస్థానమునందు, వినా భ్రాత్రా = సోదరుడు కూడ లేకుండా, రాక్షసానామ్ = రాక్షసులయొక్క, చతుర్దశసహస్రాణి = పదునాలుగువేలను, జఘాన = చంపెనో, తస్య = అట్టి రామునకు, కః = ఏ, శత్రుః = శత్రువు, నోద్విజేత్ = భయపడకుండా ఉండును।

తా. ఏ రాముడు, లక్ష్మణుని సహాయము కూడ లేకుండ, జనస్థానములో పదునాలుగువేలమంది రాక్షసులను చంపెనో అతనికి ఏ శత్రువు భయపడడు?

మూ. న స శక్యస్తులయితుం వ్యసనైః పురుషర్షభః,
అహం తస్య ప్రభావజ్ఞా శక్రస్యేవ పులోమజా. 15

ప్ర. అ. పురుషర్షభః = పురుషులలో శ్రేష్ఠుడైన, సః = ఆ రాముడు, వ్యసనైః = కష్టములచేత. తులయితుమ్ = చలింపచేయుటకు, న శక్యః = శక్యమైనవాడు కాడు. పులోమజా = శచీదేవి, శక్రస్యేవ = దేవేంద్రునియొక్క వలె, అహమ్ = నేను, తస్య = ఆ రామునియొక్క, ప్రభావజ్ఞా = ప్రభావమును ఎరిగిన దానను.

తా. పురుషశ్రేష్ఠుడైన ఆ రాముడు ఎన్ని కష్టములు వచ్చినను చలించడు. శచీదేవికి దేవేంద్రుని ప్రభావము తెలిసినట్లు, నాకు రాముని ప్రభావము బాగుగా తెలియును. 15

మూ. శరజాలాంశుమాన్ శూరః కపే రామదివాకరః,
శత్రురక్షోమయం తోయముపశోషం నయిష్యతి. 16

ప్ర. అ. కపే = హనుమంతుడా! శూరః = శూరుడు, శరజాలాంశుమాన్ = బాణసమూహము అను కిరణములు గలవాడు అయిన, రామదివాకరః = రాముడనే సూర్యుడు, శత్రురక్షోమయమ్ = శత్రువులైన రాక్షసులనే, తోయమ్ = ఉదకమును, ఉపశోషమ్ = ఎండిపోవుటను, నయిష్యతి = పొందింపగలడు.

తా. హనుమంతుడా! బాణసమూహము అనే కిరణములు గల, క్రూరుడైన రాముడనే సూర్యుడు, శత్రువులైన రాక్షసులు అనే జలమును ఎండింపచేయగలడు.

మూ. ఇతి సంజల్పమానాం తాం రామార్థే శోకకర్శితామ్,
అశ్రుసంపూర్ణనయనామువాచ వచనం కపిః 17

ప్ర. అ. ఇతి=ఇట్లు, సంజల్పమానామ్ = మాటలాడుచున్నది, రామార్థే = రాముని నిమిత్తము, శోకకర్శితామ్=శోకము చేత కృశింపచేయబడినది, అశ్రుసంపూర్ణనయనామ్ = కన్నీళ్ళతో నిండిన నేత్రములు కలది అయిన, తామ్=ఆ సీతను గూర్చి, కపిః = హనుమంతుడు, వచనమ్ = వచనమును, ఉవాచ = పలికెను.

తా. రాముని కొరకై శోకముతో కృశించి, కన్నీళ్ళతో నిండిన నేత్రములతో ఈ విధముగా పలుకుచున్న సీతతో హనుమంతు డిట్లనెను. 17

మూ. శ్రుత్వైవ తు వచో మహ్యం క్షిప్రమేష్యతి రాఘవః,
చమూం ప్రకర్షన్మహతీం హర్యృక్షగణసంకులామ్. 18

(ప్రతిపదార్థ తాత్పర్యములకు ౩౬వ సర్గలోని ౪౧వ శ్లోకం చూడండి)

మూ. అథవా మోచయిష్యామి త్వామద్యైవ వరాననే,
అస్మాద్దుఃఖాదుపారోహ మమ పృష్ఠమనిన్దితే. 19

ప్ర. అ. అథవా=లేదా, వరాననే = సుందరమైన ముఖము గల సీతాదేవీ! త్వామ్=నిన్ను, అద్యైవ = ఇప్పుడే, అస్మాత్ = ఈ, దుఃఖాత్=దుఃఖము నుండి, మోచయిష్యామి = విడిపించచేసెదను. అనిన్దితే = నిందింపబడనిదానా! మమ = నాయొక్క, పృష్ఠమ్ = వీపును, ఉపారోహ = ఎక్కుము.

తా. సుందరమైన ముఖము గల ఓ సీతాదేవీ! లేదా నిన్ను ఇప్పుడే ఈ దుఃఖమునుండి విముక్తురాలిని చేసెదను. ఓ దోషరహితురాలా! నా వీపుపై ఎక్కుము. నిన్నిప్పుడే రాముని వద్దకు చేర్చెదను. 19

మూ. త్వాం హి పృష్ఠగతాం కృత్వా సంతరిష్యామి సాగరమ్,
శక్తిరస్తి హి మే వోఢుం లఙ్కామపి సరావణామ్. 20

ప్ర. అ. త్వామ్=నిన్ను, పృష్ఠగతామ్=వీపుపై ఉన్నదానినిగా, కృత్వా = చేసి, సాగరమ్=సముద్రమును, సంతరిష్యామి= దాటెదను. సరావణామ్ = రావణునితో కూడిన, లఙ్కామపి = లంకను కూడ, వోఢుమ్ = మోయుటకు, మే=నాకు, శక్తిః=శక్తి, అస్తి హి=ఉన్నది కదా!

తా. నిన్ను నా వీపుపై కూర్చుండ బెట్టుకొని సముద్రమును దాటెదను. రావణునితో సహా ఈ లంకను కూడా మోయుటకు నాకు శక్తి ఉన్నది. 20

మూ. అహం ప్రస్రవణస్థాయ రాఘవాయాద్య మైథిలి,
ప్రాపయిష్యామి శక్రాయ హవ్యం హుతమివానలః. 21

ప్ర. అ. మైథిలి= సీతాదేవీ! అనలః=అగ్ని, హుతమ్=హోమము చేయబడిన, హవ్యమ్=హోమద్రవ్యమును, శక్రాయ=దేవేంద్రునకు వలె, నిన్ను, అహమ్=నేను, ప్రస్రవణస్థాయ=ప్రస్రవణపర్వతముమీద ఉన్న, రాఘవాయ=రామునకు, అద్యైవ=ఇప్పుడే, ప్రాపయిష్యామి=పొందింపచేసెదను.

తా. సీతాదేవీ! హోమము చేసిన హోమద్రవ్యమును అగ్నిదేవుడు దేవేంద్రునకు అందజేసినట్లు, నేను, నిన్ను ప్రస్రవణపర్వతముమీద ఉన్న రామునకు ఇప్పుడే అందజేసెదను. 21

మూ. ద్రక్ష్యస్యద్యైవ వైదేహి రాఘవం సహలక్ష్మణమ్,
వ్యవసాయసమాయుక్తం విష్ణుం దైత్యవధే యథా. 22

ప్ర. అ. వైదేహి=సీతాదేవీ! దైత్యవధే=దైత్యుల వధయందు, వ్యవసాయసమాయుక్తమ్=ఉద్యమముతో కూడిన, విష్ణుం యథా=విష్ణువును వలె, వ్యవసాయసమాయుక్తమ్= రాక్షసవధకై ఉద్యమము చేయుచున్న, సహలక్ష్మణమ్=లక్ష్మణునితో కూడిన, రాఘవమ్=రాముని, అద్యైవ=ఇప్పుడే. ద్రక్ష్యసి =చూడగలవు.

తా. ఓ సీతాదేవీ! విష్ణువు దైత్యులను సంహరించుటకై ఉద్యమించుచున్నట్లు, లక్ష్మణసమేతుడైన రాముడు రాక్షసవధకై ఉద్యమించుచున్నాడు. అట్టి రాముని నీ విప్పుడే చూడగలవు. 22

మూ. త్వద్దర్శనకృతోత్సాహమాశ్రమస్థం మహాబలమ్,
పురందరమివాసీనం నాగరాజస్య మూర్ధని. 23

ప్ర. అ. త్వద్దర్శనకృతోత్సాహమ్=నీ దర్శనము నిమిత్తము చేయబడిన ఉత్సాహము కలవాడు, ఆశ్రమస్థమ్=ఆశ్రమమునందు ఉన్నవాడు, మహాబలమ్ =గొప్ప బలము కలవాడూ, నాగరాజస్య=ఐరావతముయొక్క, మూర్ధని =

శిరస్సుపై, ఆసీనమ్=కూర్చున్న, పురందరమివ=దేవేంద్రునివలె ఉన్న రాముణ్ణి చూడగలవు.

తా. మహాబలశాలి యైన రాముడు, నిన్ను చూడవలె నను ఉత్సాహముతో ఐరావతముపైన కూర్చున్న ఇంద్రుడు వలె, ఆశ్రమములో ఉన్నాడు. అట్టి రాముణ్ణి ఇప్పుడే చూడగలవు. 23

మూ. పృష్ఠమారోహ మే దేవి మా వికాఙ్క్షస్వ శోభనే,
యోగమన్విచ్ఛ రామేణ శశాఙ్కేనేవ రోహిణీ. 24

ప్ర. అ. ('మా విచారయ శోభనే' అను ప్రాచ్యపాఠము స్పష్టార్థముగా ఉన్నది). దేవి=ఓ! దేవీ! మమ=నాయొక్క. పృష్ఠమ్=వీపును, ఆరోహ = ఎక్కుము. శోభనే=మంగళప్రదురాలా! మా విచారయ = ఆలోచించకుము. రోహిణీ = రోహిణి, శశాఙ్కేనేవ = చంద్రునితో వలె, రామేణ = రామునితో, యోగమ్=సంబంధమును, అన్విచ్ఛ=కోరుము.

తా. మంగళప్రదురాలవైన ఓ! సీతాదేవి! నా వీపుపైకి ఎక్కుము. ఆలోచించకుము. రోహిణి చంద్రుని దగ్గరకు వెళ్ళినట్లు రాముని దగ్గరకు వెళ్లుటకు నిశ్చయించుకొనుము. 24

మూ. కథయన్తీవ చన్ద్రేణ సూర్యేణ చ మహార్చిషా,
మత్పృష్ఠమధిరుహ్య త్వం తరాకాశమహార్ణవౌ. 25

ప్ర. అ. త్వమ్ = నీవు, మత్పృష్ఠమ్ = నా వీపును, అధిరుహ్య = ఎక్కి, చన్ద్రేణ = చంద్రునితోను, మహార్చిషా = గొప్ప తేజస్సు గల, సూర్యేణ = సూర్యునితోను, కథయన్తీవ = చెప్పుచున్నదానవు వలె, ఆకాశమహార్ణవౌ = ఆకాశమును, మహాసముద్రమును, తర = దాటుము.

తా. నీవు నా వీపుపై ఎక్కి చంద్రునితోను, మహాతేజస్సు గల సూర్యుని తోను మాటలాడుచున్నావా అన్నట్లు ఆకాశమార్గమునంతు ప్రయాణము చేసి మహాసముద్రమును దాటుము. 25

మూ. న హి మే సంప్రయాతస్య త్వామితో నయతోఽఙ్గనే,
అనుగన్తుం గతిం శక్తాః సర్వే లఙ్కానివాసినః. 26

ప్ర. అ. అఙ్గనే = ఓ సీతాదేవీ! త్వామ్ = నిన్ను, ఇతః = ఇక్కడి నుండి, నయతః = తీసికొనివెళ్లుచున్న, సమ్ప్రయాతస్య = ప్రయాణమైన, మే = నాయొక్క, గతిమ్ = గమనమార్గమును, అనుగన్తుమ్ = అనుసరించుటకు, సర్వే = సమస్తమైన, లఙ్కానివాసినః = లంకలో నివసించువారు, న శక్తాః = సమర్థులు కారు.

తా. ఓ సీతాదేవీ! నేను ఇక్కడినుండి నిన్ను తీసికొని వెళ్ళిపోవునప్పుడు ఈ లంకలో ఉన్నవారిలో ఎవ్వరూ కూడ నా వెంట రాలేరు. 26

మూ. యథైవాహమిహ ప్రాప్తస్తథైవాహమసంశయమ్,
యాస్యామి పశ్య వైదేహి త్వాముద్యమ్య విహాయసమ్.

ప్ర. అ. వైదేహి = ఓ! సీతాదేవీ! అహమ్ = నేను, యథైవ = ఎట్లు, ఇహ = ఇచటికి, ప్రాప్తః = వచ్చినానో, తథైవ = అట్లే, త్వామ్ = నిన్ను, ఉద్యమ్య = ఎత్తికొని. విహాయసమ్ = ఆకాశమును గూర్చి, అసంశయమ్ = నిస్సంశయముగ, యాస్యామి = వెళ్ళెదను, పశ్య = చూడుము.

తా. ఓ; సీతాదేవీ! నేను ఇక్కడికి వచ్చినప్పుడు ఎట్లు వచ్చినానో అట్లే నిన్ను నా వీపుపై ఎక్కించుకొని ఆకాశమార్గములో వెళ్ళెదను. సందేహములేదు. చూడుము. 27

మూ. మైథిలీ తు హరిశ్రేష్ఠాచ్ఛ్రుత్వా వచనమద్భుతమ్,
హర్షవిస్మితసర్వాఙ్గీ హనుమన్తమథాబ్రవీత్. 28.

ప్ర. అ. మైథిలీ తు = సీత యైతే, హరిశ్రేష్ఠాత్ = హనుమంతునినుండి, అద్భుతమ్ = ఆశ్చర్యకరమైన, వచనమ్ = వచనమును, శ్రుత్వా = విని. హర్షవిస్మితసర్వాఙ్గీ = సంతోషముతో వికసించిన సకలదేహము కలదై, అథ = అటు పిమ్మట, హనుమన్తమ్ = హనుమంతుని గూర్చి, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. ఆశ్చర్యకరములైన హనుమంతుని మాటలు వినగానే సీత సంతోషముతో వికసించిన సకలావయవములు కలదై అతనితో ఇట్లు పలికెను. 28

మూ. హనుమన్ దూరమధ్వానం కథం మాం వోఢుమిచ్ఛసి,
తదేవ ఖలు తే మన్యే కపిత్వం హరియూథప. 29

ప్ర. అ. హనుమన్=హనుమంతుడా! దూరమ్=దూరమైన, అధ్వానమ్=మార్గమును, మామ్=నన్ను, వోఢుమ్=మోయుటకు, కథమ్=ఎట్లు, ఇచ్ఛసి=కోరుచున్నావు. హరియూథప=ఓ వానరసేనానాయకుడా! తే=నీ యొక్క, కపిత్వమ్=వానరుడగుట, తదేవ హి=అదియే కదా అని, మన్యే=తలచుచున్నాను.

తా. ఓ! హనుమంతుడా! ఇంత దూరమైన మార్గము నన్ను మోసికొని వెళ్ళవలెనని నీ వెట్లు అనుకొనుచున్నావు? ఓ! వానరనాయకుడా! దీనిని బట్టి నీవు వానరుడవని నిరూపించుకొనుచున్నావు! 29

మూ. కథం వాల్పశరీరస్త్వం మామితో నేతుమిచ్ఛసి,
సకాశం మానవేన్ద్రస్య భర్తుర్మే ప్లవగర్షభ. 30

ప్ర. అ. ప్లవగర్షభ=ఓ! వానరశ్రేష్ఠుడా! అల్పశరీరః=అల్పమైన శరీరము గల, త్వమ్=నీవు, ఇతః=ఇక్కడినుండి, మే=నా యొక్క, భర్తుః=భర్తయైన, మానవేన్ద్రస్య=మానవులప్రభువైన రాముని యొక్క, సకాశమ్=సమీపమును, నేతుమ్=తీసికొని వెళ్ళుటకు, కథం వా=ఎట్లు, ఇచ్ఛసి==కోరుచున్నావు.

తా. ఓ! వానరోత్తమా! ఇంత చిన్న శరీరము గల నీవు, నన్ను, ఇక్కడి నుండి నా భర్త యైన రామునివద్దకు తీసికొనిపోగల వని ఎట్లు అనుకొను చున్నావు? 30

మూ. సీతాయా వచనం శ్రుత్వా హనుమాన్ మారుతాత్మజః,
చిన్తయామాస లక్ష్మీవాన్ నవం పరిభవం కృతమ్ 31

ప్ర. అ. మారుతాత్మజః=వాయుపుత్రుడైన, లక్ష్మీవాన్=శోభగల, హనుమాన్=హనుమంతుడు, సీతాయాః=సీతయొక్క, వచనమ్=వచనమును, శ్రుత్వా=విని, నవమ్=క్రొత్త, పరిభవమ్=పరాభవమును, కృతమ్=చేయబడిన దానినిగా, చిన్తయామాస=ఆలోచించెను.

తా. వాయుపుత్రుడూ శోభాసంపన్నుడూ, అయిన హనుమంతుడు సీత మాటలు విని, "అహో! ఈనాడు నాకొక క్రొత్త అవమానము జరిగినది కదా", అని భావించెను. 31

మూ. న మే జానాతి సత్త్వం వా ప్రభావం వాసితేక్షణా,
తస్మాత్ పశ్యతు వైదేహీ యద్రూపం మమ కామతః.

ప్ర. అ. అసితేక్షణా=నల్లని నేత్రములు గల, వైదేహీ=సీతాదేవి, మే=నాయొక్క, సత్త్వం వా=బలమును గాని, ప్రభావం వా=ప్రభావమునుగాని, న జానాతి=ఎరుగదు. తస్మాత్=ఆ కారణము వలన, కామతః=ఇచ్ఛానుసారముగా మమ=నాయొక్క, యత్=ఏ, రూపమ్=రూపము ఉన్నదో దానిని, పశ్యతు=చూచుగాక.

తా. నల్లని నేత్రములు గల ఈ సీతకు నా బలము గాని, ప్రభావము గాని తెలియదు. అందుచేత నేను ఇచ్ఛానుసారముగా ఎట్టి రూపము ధరింప గలనో ఈమెకు చూపెదను. 32

మూ. ఇతి సంచిన్త్య హనుమాంస్తదా ప్లవగసత్తమః,
దర్శయామాస వైదేహ్యాః స్వరూపమరిమర్దనః. 33

ప్ర. అ. ప్లవగసత్తమః=వానరులలో గొప్పవాడు, అరిమర్దనః=శత్రు సంహారకుడు అయిన, హనుమాన్=హనుమంతుడు, ఇతి=ఇట్లు, సంచిన్త్య=ఆలోచించి, తదా=అప్పుడు, స్వరూపమ్=తన రూపమును, వైదేహ్యాః=సీతా దేవికి, దర్శయామాస=చూపించెను.

తా. వానరశ్రేష్ఠుడు, శత్రుసంహారకుడు అయిన హనుమంతుడు ఈ విధముగా ఆలోచించి, సీతాదేవికి తన స్వరూపమును చూపించెను. 33

మూ. స తస్మాత్పాదపాద్ధీమానాప్లుత్య ప్లవగర్షభః,
తతో వర్ధితుమారేభే సీతాప్రత్యయకారణాత్. 34

ప్ర. అ. ధీమాన్=బుద్ధిమంతుడు, ప్లవగర్షభః=వానరశ్రేష్ఠుడూ అయిన, సః=ఆ హనుమంతుడు, తస్మాత్=ఆ, పాదపాత్=వృక్షమునుండి, ఆప్లుత్య=క్రిందికి దుమికి, తతః=అటుపిమ్మట, సీతాప్రత్యయకారణాత్=సీతకు నమ్మకము కలుగుటకై, వర్ధితుమ్=వృద్ధి పొందుటకు, ఆరేభే=ప్రారంభించెను.

తా. ధీమంతుడు, వానరశ్రేష్ఠుడు అయిన హనుమంతుడు ఆ వృక్షము

నుండి క్రిందికి దుమికి, సీతకు నమ్మకము కలిగించుటకై పెరుగుటకు ప్రారంభించెను. ౩౪

మూ. మేరుమన్దరసంకాశో బభౌ దీప్తానలప్రభః,
అగ్రతో వ్యవతస్థే చ సీతాయా వానరోత్తమః. ౩౫

ప్ర. అ. వానరోత్తమః = ఆ హనుమంతుడు, మేరుమన్దరసంకాశః = మేరుమందరపర్వతములతో సమానుడై, దీప్తానలప్రభః = ప్రజ్వలించుచున్న అగ్ని వంటి కాంతి గలవాడై, బభౌ = ప్రకాశించెను. సీతాయాః = సీతయొక్క, అగ్రతః = ఎదుట, వ్యవతస్థే చ = నిలచెను కూడ.

తా. ఆ వానరోత్తముడైన హనుమంతుడు మేరుపర్వతము వలె, మందర పర్వతము వలె ఉన్నతమైన శరీరముతో, ప్రజ్వలించుచున్న అగ్ని వంటి కాంతితో ప్రకాశించుచు సీత ఎదుట నిలచెను. ౩౫

మూ. హరిః పర్వతసంకాశస్తామ్రవక్త్రో మహాబలః,
వజ్రదంష్ట్రనఖో భీమో వైదేహీమిదమబ్రవీత్. ౩౬

ప్ర. అ. పర్వతసంకాశః = పర్వతముతో సమానుడు, తామ్రవక్త్రః = ఎఱ్ఱని ముఖము కలవాడు, మహాబలః = గొప్ప బలము గలవాడు, వజ్రదంష్ట్రనఖః = వజ్రమువంటి కోరలు గోళ్లు కలవాడు, భీమః = భయంకరుడు అయిన, హరిః = హనుమంతుడు, వైదేహీమ్ = సీతను గూర్చి, ఇదమ్ = ఈ వాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. ఎఱ్ఱని ముఖముతోను వజ్రము వంటి కోరలతోను, గోళ్లతోను, భయంకరుడై, పర్వతము వలె ఉన్న మహాబలశాలియైన ఆ హనుమంతుడు సీతతో ఇట్లు పలికెను. ౩౬

మూ. సపర్వతవనోద్దేశాం సాట్టప్రాకారతోరణామ్,
లఙ్కామిమాం సనాథాం వా నయితుం శక్తిరస్తి మే.

ప్ర. అ. సపర్వతవనోద్దేశామ్ = పర్వతములతోను, వనప్రదేశములతోను కూడినది, సాట్టప్రాకారతోరణామ్ = కోటబురుజులతోను, ప్రాకారములతోను, ముఖద్వారములతోను కూడినది, సనాథామ్ = ప్రభువైన రావణునితో కూడినది

అయిన, ఇమామ్ = ఈ, లఙ్కాం = లంక నైన కూడ, నయితుమ్ = తీసికొని పోవుటకు, మే = నాకు, శక్తిః = శక్తి, అస్తి = ఉన్నది.

తా. పర్వతములు, వనప్రదేశములు, కోటబురుజులు, ప్రాకారములు, ముఖద్వారములు, ప్రభు వైన రావణుడు వీరి అన్నింటితో సహా ఈ లంకాపురమును కూడా తీసికొని వెళ్లుటకు నాకు శక్తి ఉన్నది. 37

మూ. తదవస్థాప్యతాం బుద్ధిరలం దేవి వికాఙ్క్షయా,
విశోకం కురు వైదేహి రాఘవం సహలక్ష్మణమ్. 38

ప్ర. అ. దేవి = ఓ దేవీ! తత్ = ఆ కారణమువలన, వికాఙ్క్షయా = సందేహముచేత, అలమ్ = చాలును. బుద్ధిః = బుద్ధి, అవస్థాప్యతామ్ = స్థిరము చేయబడుగాక। వైదేహి = ఓ సీతాదేవీ! సహలక్ష్మణమ్ = లక్ష్మణసహితు డైన, రాఘవమ్ = రాముని, విశోకమ్ = శోకము లేనివానినిగా, కురు = చేయుము.

తా. సీతాదేవీ! ఈ కారణముచే, సందేహము విడచి మనస్సును స్థిరముగా చేసికొనుము. నా వెంట వచ్చి లక్ష్మణసమేతు డైన రాముని దుఃఖము పోగొట్టుము. 38

మూ. తం దృష్ట్వా భీమసంకాశమువాచ జనకాత్మజా,
పద్మపత్రవిశాలాక్షీ మారుతస్యౌరసం సుతమ్. 39

ప్ర. అ. పద్మపత్రవిశాలాక్షీ = పద్మపత్రముల వలె విశాలము లైన నేత్రములు గల, జనకాత్మజా = సీత, భీమసంకాశమ్ = భయంకరుడూ, మారుతస్య = వాయుదేవునియొక్క, ఔరసం సుతమ్ = ఔరసపుత్రుడూ అయిన, తమ్ = ఆ హనుమంతుని, దృష్ట్వా = చూచి, ఉవాచ = ఇట్లు పలికెను.

తా. పద్మపత్రముల వలె విశాలము లైన నేత్రములు గల సీత, భయంకరాకారముతో ఉన్న ఆ వాయుదేవుని ఔరసపుత్రు డైన హనుమంతుని చూచి ఇట్లనెను. 39

మూ. తవ సత్త్వం బలం చైవ విజానామి మహాకపే,
వాయోరివ గతిం చైవ తేజశ్చాగ్నేరివాద్భుతమ్. 40

ప్ర. అ. మహాకపే = ఓ మహావానరుడా! తవ = నీ యొక్క, సత్త్వమ్ =

ధైర్యమును, బలం చైవ = బలమును, వాయోరివ = వాయువుయొక్క వలె, గతిమ్=గమనశక్తిని, అగ్నేరివ=అగ్నియొక్క వలె, అద్భుతమ్=ఆశ్చర్యకర మైన, తేజశ్చ = తేజస్సును, విజానామి = నేను ఎరుగుదును

తా. ఓ! వానరోత్తమా! నీ ధైర్యమును, బలమును, వాయువునకు వలె నీ కున్న అడ్డులేని గమనమును, అగ్ని తేజస్సువలె అద్భుత మైన నీ తేజస్సునూ నేను ఎరుగుదును. 40

మూ. ప్రాకృతోఽన్యః కథం చేమాం భూమిమాగన్తుమర్హతి,
ఉదధేరప్రమేయస్య పారం వానరపుఙ్గవ. 41

ప్ర. అ. వానరపుఙ్గవ=ఓ వానరశ్రేష్ఠుడా! ప్రాకృతః=సామాన్యుడైన, అన్యః = మరి యొకడు, అప్రమేయస్య = ఊహింప శక్యము కాని, ఉదధేః = సముద్రముయొక్క, పారమ్ = ఆవలి ఒడ్డును, ఇమామ్ = ఈ, భూమిమ్ = ప్రదేశమును, ఆగన్తుమ్ = వచ్చుటకు, కథమ్ = ఎట్లు, అర్హతి = తగి ఉన్నాడు?

తా. ఓ! వానరశ్రేష్ఠుడా! ఊహింప శక్యము కాని ఈ సముద్రమును దాటి, సామాన్యు డెవ్వ డైనా ఈ ప్రదేశమునకు రాగలడా? 41

మూ. జానామి గమనే శక్తిం నయనే చాపి తే మమ,
అవశ్యం సంప్రధార్యాశు కార్యసిద్ధిర్మహాత్మనః. 42

ప్ర. అ. గమనే = వెళ్లుటయందు, మమ = నాయొక్క, నయనే = తీసికొని వెళ్లుటయందు, శక్తిమ్ = నీ సామర్థ్యమును, జానామి = ఎరుగుదును. మహాత్మనః = మహాత్ము డైన రాముని యొక్క, కార్యసిద్ధిః = కార్యముయొక్క సిద్ధి, అవశ్యమ్ = తప్పక. ఆశు = శీఘ్రముగా, సంప్రధార్యా = నిర్ణయింప తగినది.

తా. నీవు నన్ను తీసికొని వెళ్లగల నీ విషయమును నే నెరుగుదును. మహాత్ము డైన రాముని కార్యము ఎట్లు చెడిపోకుండునో మనము నిర్ణయించ వలసి ఉన్నది. 42

మూ. అయుక్తం తు కపిశ్రేష్ఠ మమ గన్తుం త్వయానఘ,
వాయువేగసవేగస్య వేగో మాం మోహయేత్తవ. 43

ప్ర. అ. అనఘ = రోషములు లేనివాడా, కపిశ్రేష్ఠ = ఓ వానరశ్రేష్ఠుడా, త్వయా = నీతో, మమ = నాకు, గన్తుమ్ = వెళ్లుటకు, అయుక్తమ్ = యుక్తము కాదు. వాయువేగసవేగస్య = వాయువేగముతో సమాన మైన వేగము గల్గి, తవ = నీయొక్క, వేగః = వేగము, మామ్ = నన్ను, మోహయేత్ = మనస్సు కంగారుపడు నట్లు చేయవచ్చును.

తా. నేను నీతో వెళ్లుట యుక్తము కాదు. ఎందుచేత ననగా వాయు వేగముతో సమాన మైన వేగముతో నీవు వెళ్ళుచున్నప్పుడు నా మనసు కంగారు పడవచ్చును. 43

మూ. అహమాకాశమాపన్నా హ్యుపర్యుపరి సాగరమ్,
ప్రపతేయం హి తే పృష్ఠాద్భయాద్వేగేన గచ్ఛతః. 44

ప్ర. అ. సాగరమ్ ఉపర్యుపరి = సముద్రానికి చాల ఎత్తున, ఆకాశమ్ = ఆకాశమును, ఆపన్నా = పొందిన, అహమ్ = నేను, వేగేన = వేగముతో, గచ్ఛతః వెళ్లుచున్న, తే = నీయొక్క, పృష్ఠాత్ = వీపునుండి, భయాత్ = భయమువలన, ప్రపతేయమ్ = పడిపోవుదును.

తా. నీవు మహావేగముతో వెళ్లుచున్నప్పుడు నీ వీపుమీద ఉన్న నేను సముద్రమునకు చాలా ఎత్తుగా ఆకాశములో ప్రవేశించగానే కళ్లు తిరిగి క్రింద పడిపోవుదును. 44

మూ. పతితా సాగరే చాహం తిమినక్రఝషాకులే,
భవేయమాశు వివశా యాదసామన్నముత్తమమ్ 45

ప్ర. అ. తిమినక్రఝషాకులే = తిములతోను, మొసళ్ళతోను, ఝషము లను పెద్ద చేపలతోను వ్యాకుల మైన, సాగరే = సముద్రమునందు, పతితా = పడిపోయిన, అహమ్ = నేను, వివశా = వివశురాలు నై, ఆశు = శీఘ్రముగా, యాదసామ్ = జలజంతువులయొక్క, ఉత్తమమ్ = ఉత్తమ మైన, అన్నమ్ = అన్నముగా, భవేయమ్ = అయిపోవుదును.

తా. నేను వివశురాల నై, తిములతోను (పెద్దచేప), మొసళ్ళతోను సొర చేపలతోను, నిండిన సముద్రములో పడిపోయి, జలజంతువులకు మంచి ఆహారము అయిపోవుదును. 45

మూ. న చ శక్ష్యే త్వయా సార్ధం గన్తుం శత్రువినాశన,
కళత్రవతి సన్దేహస్త్వయ్యపి స్యాదసంశయః. 46

ప్ర. అ. శత్రువినాశన=శత్రువులను నశింపచేయువాడా! త్వయా సార్ధమ్ = నీతో కూడ, గన్తుమ్ = వెళ్ళుటకు, న శక్ష్యే చ = సమర్థురాలను కాజాలను. కళత్రవతి = రక్షింపదగిన వ్యక్తి గల, త్వయ్యపి = నీయందు కూడ, సందేహః = సందేహము, స్యాత్ = అగును; అసంశయః = సంశయము లేదు.

తా. శత్రువినాశకుడ వైన ఓ! హనుమంతుడా! నేను నీతో వచ్చుట మంచిది కాదు. నీవు నీతో ఉన్న నన్ను కూడ రక్షించవలసి యుండును కదా! అప్పుడు నీ ప్రాణాలకు కూడా సందేహము కలుగవచ్చును. 46

మూ. హ్రియమాణాం తు మాం దృష్ట్వా రాక్షసా భీమవిక్రమాః
అనుగచ్ఛేయురాదిష్టా రావణేన దురాత్మనా. 47

ప్ర. అ. హ్రియమాణామ్ = హరింపబడుచున్న, మామ్=నన్ను, దృష్ట్వా = చూచి, భీమవిక్రమాః = భయంకర మైన పరాక్రమము గల, రాక్షసాః = రాక్షసులు, దురాత్మనా = దుష్టస్వభావము గల, రావణేన = రావణునిచేత, ఆదిష్టాః = ఆజ్ఞాపించబడినవా రై, అనుగచ్ఛేయుః = వెంబడింతురు.

తా. నీవు నన్ను తీసికొనిపోవుచుండగా చూచి, భయంకర మైన పరాక్రమము గల రాక్షసులు, దురాత్ము లైన రావణుడు ప్రేరేపింపగా నిన్ను వెంబడింతురు. 47

మూ. తైస్త్వం పరివృతః శూరైః శూలముద్గరపాణిభిః,
భవేస్త్వం సంశయం ప్రాప్తో మయా వీర కళత్రవాన్.

ప్ర. అ. త్వమ్=నీవు, శూలముద్గరపాణిభిః=శూలములు, ముద్గరములు హస్తములందు గల, తైః=ఆ, శూరైః=శూరు లైన రాక్షసులచేత, పరివృతః= చుట్టబడినవాడవు అయెదవు. వీర=ఓ! వీరుడా, మయా=నాచేత, కళత్రవాన్= రక్షింపదగిన వ్యక్తి గల, త్వమ్ = నీవు, సంశయమ్=సంశయమును, ప్రాప్తః = పొందినవాడవు, భవేః = అగుదువు.

తా. ఓ! వీరుడా! శూలములు, ముద్గరములు, హస్తములందు ధరించిన

ఆ దూతలు నిన్ను చుట్టుముట్టెదరు. ఆ సమయమునందు, నన్ను కూడ రక్షించ వలసిన నీ పరిస్థితి సంశయములో పడును. 48

మూ. సాయుధా బహవో వ్యోమ్ని రాక్షసాస్త్వం నిరాయుధః,
కథం శక్ష్యసి సంయాతుం మాం చైవ పరిరక్షితుమ్. 49

ప్ర. అ. వ్యోమ్ని = ఆకాశమునందు, సాయుధాః = ఆయుధములతో కూడిన, రాక్షసాః = రాక్షసులు, బహవః = చాలామంది ఉందురు. త్వమ్ = నీవు, నిరాయుధః = ఆయుధములు లేనివాడవు. సంయాతుమ్ = వెళ్లుటకూ, మామ్ = నన్ను, పరిరక్షితుం చ = రక్షించుటకూ, కథమ్ = ఎట్లు, శక్ష్యసి = సమర్థుడ వగుదువు ?

తా. ఆకాశముమీద అనేకులు రాక్షసులు ఆయుధములు ధరించి వచ్చెదరు. నీవో ఆయుధము ఏదీ లేక ఒంటరిగా ఉందువు. ఇటు నన్ను రక్షించుకొనుచు ఎట్లు ప్రయాణము సాగించగలవు? 49

మూ. యుధ్యమానస్య రక్షోభిస్తవ తైః క్రూరకర్మభిః,
ప్రపతేయం హి తే పృష్ఠాద్భయార్తా కపిసత్తమ. 50

ప్ర. అ. కపిసత్తమ = వానరశ్రేష్ఠుడా! తవ = నీవు, క్రూరకర్మభిః = క్రూరమైన కర్మ గల, తైః = ఆ, రక్షోభిః = రాక్షసులతో, యుధ్యమానస్య = యుద్ధము చేయుచుండగా, భయార్తా = భయముచేత పీడితురాలనై, తే = నీ యొక్క, పృష్ఠాత్ = వీపునుండి, ప్రపతేయం హి = పడిపోవుదును కదా!

తా. వానరశ్రేష్ఠా! నీవు క్రూరమైన పనులు చేయు రాక్షసులతో యుద్ధము చేయుచుండగా, నేను భయముచే పీడితురాలనై, నీ వీపునుండి పడిపోవుదును.

మూ. అథ రక్షాంసి భీమాని మహాన్తి బలవన్తి చ,
కథంచిత్సాంపరాయే త్వాం జయేయుః కపిసత్తమ. 51

ప్ర. అ. కపిసత్తమ = ఓ వానరశ్రేష్ఠుడా! అథ = అటుపిమ్మట, భీమాని = భయంకరులు, మహాన్తి = పెద్ద శరీరము కలవారు, బలవన్తి చ = బలము కలవారు అయిన, రక్షాంసి = రాక్షసులు, సాంపరాయే = యుద్ధమునందు, కథంచిత్ = ఏదో విధముగా, త్వామ్ = నిన్ను, జయేయుః = జయింతురు.

తా. వానరోత్తమా! అప్పుడు, భయంకరులు, గొప్ప దేహములు గలవారు, బలవంతులు అయిన రాక్షసులు ఏదో విధముగ నిన్ను జయించి వేయవచ్చును.

మూ. అథవా యుధ్యమానస్య పతేయం విముఖస్య తే,
పతితాం చ గృహీత్వా మాం నయేయుః పాపరాక్షసాః.

ప్ర. అ. అథవా = లేదా, యుధ్యమానస్య = యుద్ధము చేయుచున్న, తే = నీవు, విముఖస్య = (నా విషయమున), ఏమరుపాటుతో ఉండగా, పతేయమ్ = పడిపోవుదును. పతితామ్ = పడిన, మామ్ = నన్ను, గృహీత్వా = గ్రహించి, పాపరాక్షసాః = పాపాత్ములైన రాక్షసులు, నయేయుః = తీసికొని పోవుదురు.

తా. లేదా నీవు యుద్ధము చేయుచు నా విషయమున ఏమరుపాటుతో ఉండగా నేను క్రింద పడిపోవచ్చును. అప్పుడు నన్ను రాక్షసులు పట్టి తీసికొని పోవచ్చును. 52

మూ. మాం వా హరేయుస్త్వద్ధస్తాద్విశసేయురథాపి వా,
అవ్యవస్థౌ హి దృశ్యేతే యుద్ధే జయపరాజయౌ. 53

ప్ర. అ. త్వద్ధస్తాత్ = నీ చేతినుండి, మామ్ = నన్ను, హరేయుః = హరింతురు. అథాపి వా = లేదా, విశసేయుః = చంపివేయుదురు. యుద్ధే = యుద్ధమునందు, జయపరాజయౌ = జయపరాజయములు, అవ్యవస్థౌ = వ్యవస్థ లేనివిగా, దృశ్యేతే హి = చూడబడుచున్నవి కదా.

తా. లేదా ఆ రాక్షసులు నీ నుండి నన్ను హరింపవచ్చును. లేదా చంపి వేయవచ్చును. యుద్ధమున జయపరాజయములు నిశ్చితములు కావు కదా. జయము కలుగవచ్చును. పరాజయము కలుగవచ్చును. 53

మూ. అహం వాపి విపద్యేయం రక్షోభిరభితర్జితా,
త్వత్ప్రయత్నో హరిశ్రేష్ఠ భవేన్నిష్ఫల ఏవ తు. 54

ప్ర. అ. రక్షోభిః = రాక్షసులచేత అభితర్జితా = భయపెట్టబడినదాననై, అహమ్ = నేను, విపద్యేయం వాపి = ఆపద చెందవచ్చును. హరిశ్రేష్ఠ = ఓ! వానరశ్రేష్ఠా! త్వత్ప్రయత్నః = నీ ప్రయత్నము, నిష్ఫలం ఏవ తు = నిష్ఫలమే, భవేత్ = అగును.

తా. వానరోత్తమా! లేదా రాక్షసులు నన్ను భయపెట్టగా నే నావల వెండవచ్చును. ఇట్లు నీ ప్రయత్నము విఫలమే అగును. 54

మూ. కామం త్వమసి పర్యాప్తో నిహన్తుం సర్వరాక్షసాన్.
రాఘవస్య యశో హీయేత్త్వయా శస్తైస్తు రాక్షసైః. 55

ప్ర. అ. త్వమ్=నీవు, సర్వరాక్షసాన్=అందరు రాక్షసులను, నిహన్తుమ్=చంపుటకు, పర్యాప్తః అసి కామమ్=నిశ్చయముగ సమర్థుడవు అయి ఉండవచ్చును. త్వయా=నీచేత, శస్తైః=చంపబడిన, రాక్షసైః=రాక్షసులచేత, రాఘవస్య=రాముని యొక్క, యశః=కీర్తి, హీయేత్=తగ్గిపోవును.

తా. నీవు రాక్షసులను అందరినీ చంపుటకు సమర్థుడవే. కాని రాక్షసుల నందరిని నీవే చంపినచో రాముని కీర్తికి దెబ్బ తగులును. 55

మూ. అథవాదాయ రక్షాంసి న్యసేయుః సంవృతే హి మామ్.
యత్ర తే నాభిజానీయుర్హరయో నాపి రాఘవౌ. 56

ప్ర. అ. అథవా=లేదా, రక్షాంసి=రాక్షసులు, మామ్=నన్ను, ఆదాయ=గ్రహించి, యత్ర=ఏ స్థలమునందు, తే హరయః=ఆ వానరులు గాని, రాఘవౌ అపి=రామలక్ష్మణులు గాని, నాభిజానీయుః=గుర్తింపజాలరో, సంవృతే=అట్టి రహస్యప్రదేశమునందు, న్యసేయుః=ఉంచివేయుదురు.

తా. లేదా—రాక్షసులు నన్ను తీసికొనిపోయి వానరులు గాని, రామలక్ష్మణులను గాని తెలియని రహస్యప్రదేశమునందు ఎక్కడనైనా దాచివేయవచ్చును. 56

మూ. ఆరమ్భస్తు మదర్థోఽయం తతస్తవ నిరర్థకః,
త్వయా హి సహ రామస్య మహానాగమనే గుణః. 57

ప్ర. అ. తతః=అటు పిమ్మట, మదర్థః=నా కొరకైన, తవ=నీ యొక్క, ఆరమ్భస్తు=కార్యారంభ మైతే, నిరర్థకః=వ్యర్థ మగును. త్వయా సహ=నీతో కూడ, రామస్య=రాముని యొక్క, ఆగమనే=వచ్చుటయందు, మహాన్=గొప్ప, గుణః=గుణము ఉన్నది.

తా. అప్పుడు నాకోసం నీవు చేసిన ప్రయత్న మంతా వ్యర్థ మైపోవును. అందువలన రాముడు నీతో కలిసి వచ్చుటయే మంచిది. 57

మూ. మయి జీవితమాయత్తం రాఘవస్య మహాత్మనః,
భ్రాతౄణాం చ మహాబాహో తవ రాజకులస్య చ. ౫౮

ప్ర. అ. మహాబాహో = గొప్ప బాహువులు కలవాడా! మహాత్మనః = మహాత్ముడైన, రాఘవస్య = రాముని యొక్క, భ్రాతౄణామ్ = అతని సోదరుల యొక్క, తవ = నీయొక్క, రాజకులస్య చ = నీ రాజకుటుంబముయొక్క, జీవితమ్ = జీవితము. మయి = నాయందు, ఆయత్తమ్ = అధీన మైనది.

తా. హనుమంతుడా! మహాత్ముడైన రాముడూ, అతని సోదరులూ, నీవూ, నీ రాజైన సుగ్రీవుడు మొదలైన వారూ వీరందరి జీవితము నామీద ఆధారపడి ఉన్నది కదా! ౫౮

మూ. తౌ నిరాశౌ మదర్థం తు శోకసంతాపకర్శితౌ,
సహ సర్వర్క్షహరిభిస్త్యక్ష్యతః ప్రాణసంగ్రహమ్. ౫౯

ప్ర. అ. మదర్థమ్ = నా నిమిత్తమై, శోకసంతాపకర్శితౌ = శోకము చేతను, సంతాపము చేతను, కృశింపచేయబడి ఉన్న, తౌ = ఆ రామలక్ష్మణులు, నిరాశౌ = నిరాశులై, సర్వర్క్షహరిభిః సహ = సమస్త మైన ఎలుగుబంట్లతోను, వానరులతోను, ప్రాణసంగ్రహమ్ = ప్రాణరక్షణమును, త్యక్ష్యతః = విడువగలరు.

తా. నా నిమిత్త మై శోకసంతాపముతో కృశించి ఉన్న ఆ రామలక్ష్మణులు, సమస్తమైన ఎలుగుబంటులు, వానరులు, నిరాశచే ప్రాణములు విడచెదరు.

మూ. భర్తృభక్తిం పురస్కృత్య రామాదన్యస్య వానర,
న స్పృశామి శరీరం తు పుంసో వానరపుంగవ. 60

ప్ర. అ. వానరపుంగవ = వానరులలో శ్రేష్ఠుడ వైన, వానర = హనుమంతుడా! భర్తుః = భర్త యొక్క (యందు), భక్తిమ్ = భక్తిని, పురస్కృత్య = పురస్కరించుకొని, రామాత్ = రాముని కంటె, అన్యస్య = ఇతరుడైన, పుంసః = పురుషుని యొక్క, శరీరం తు = శరీరమును, న స్పృశామి = స్పృశించను.

తా. వానరోత్తమా! పాతివ్రత్యధర్మమును అనుసరించి నేను రాముడు తప్ప మరి యే పురుషుని శరీరమును స్పృశించను.

వి. ఈ శ్లోకములోని ఉత్తరార్ధానికి బదులు "నాహం స్ప్రష్టుం స్వతో గాత్రమిచ్ఛేయం వానరోత్తమ" అను గోరఖ్పూరు పాఠము బాగున్నది. "అహమ్ = నేను, స్వతః = నా అంతట నేనుగా, స్ప్రష్టుమ్ = స్పృశించుటకు, నేచ్ఛేయమ్ = ఇచ్ఛయించను" అని అర్థము. స్వతః అని చెప్పటంలో అందం మున్నది. తరువాతి శ్లోకం ఈ భావాన్నే వివరిస్తున్నది. 60

మూ. యదహం గాత్రసంస్పర్శం రావణస్య బలాద్గతా,
అనీశా కిం కరిష్యామి వినాథా వివశా సతీ. 61

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, బలాత్ = బలాత్కారమువలన, రావణస్య = రావణునియొక్క, గాత్రసంస్పర్శమ్ = శరీరస్పర్శను, గతా యత్ = పొందినా నన్నదో, అనీశా = శక్తి లేనిదానను గాను, వివశా సతీ = పరాధీనురాలనుగాను ఉన్న నేను, వినాథా = రక్షించువాడు లేనిదాన నై, కిం కరిష్యామి = ఏమి చేయుదును?

తా. బలాత్కారమువలన, రావణుని శరీరస్పర్శ నాకు కలిగిన దన్నచో ఆ సమయములో రక్షించే నాథుడు లేక స్వయముగా రక్షించుకొనే శక్తి లేక, పరాధీనురాలనైన నేను ఏమి చేయగలను?

మూ. యది రామో దశగ్రీవమిహ హత్వా సబాన్ధవమ్,
మామితో గృహ్య గచ్ఛేత తత్తస్య సదృశం భవేత్. 62

ప్ర. అ. రామః = రాముడు, సబాన్ధవమ్ = బంధువులతో కూడిన, దశగ్రీవమ్ రావణుని, ఇహ = ఇక్కడ, హత్వా = చంపి, మామ్ = నన్ను, ఇతః = ఇక్కడి నుండి, గృహ్య = గ్రహించి, గచ్ఛేత యది = వెళ్ళిన ట్లయితే, తత్ = అది, తస్య = అతనికి, సదృశమ్ = తగినది, భవేత్ = అగును.

తా. రాము డిక్కడ బంధుసహితు డైన రావణుని సంహరించి, నన్ను ఈ ప్రదేశమునుండి తీసికొని వెళ్ళినచో అది అతనికి యుక్తముగా ఉండును. 62

మూ. శ్రుతా హి దృష్టాశ్చ మయా పరాక్రమ
మహాత్మనస్తస్య రణావమర్దినః,
న దేవగన్ధర్వభుజఙ్గరాక్షసా
భవన్తి రామేణ సమా హి సంయుగే. 63

ప్ర. అ. శత్రుఘాతినః = యుద్ధమునందు శత్రువులను పీడించు, మహాత్మనః = మహాత్ముడైన, తస్య = ఆ రాముని యొక్క, పరాక్రమాః = పరాక్రమములు, మయా = నాచేత, శ్రుతాః = వినబడినవి. దృష్టాశ్చ = చూడబడినవి కూడ. సంయుగే = యుద్ధమునందు, దేవగన్ధర్వనాగరాక్షసాః = దేవతలు, గంధర్వులు, నాగులు, రాక్షసులు, రామేణ = రామునితో, సమాః = సమానమైనవారు, న హి = కారు కదా!

తా. యుద్ధములో శత్రువులను సంహరించు ఆ రాముని పరాక్రమాలను గూర్చి నేను వినుటయే కాదు, స్వయముగా కూడ చూచినాను. యుద్ధములో దేవతలు గాని, గంధర్వులు గాని, నాగులు గాని, రాక్షసులు గాని రాముని ముందు నిలువజాలరు. 63

మూ. సమీక్ష్య తం సంయతి చిత్రకార్ముకమ్
మహాబలం వాసవతుల్యవిక్రమమ్,
సలక్ష్మణం కో విషహేత రాఘవం
హుతాశనం దీప్తమివానిలేరితమ్. 64

ప్ర. అ. చిత్రకార్ముకమ్ = చిత్రమైన ధనస్సు కలవాడు, మహాబలమ్ = గొప్ప బలము కలవాడు, వాసవతుల్యవిక్రమమ్ = దేవేంద్రునితో సమానమైన పరాక్రమము కలవాడు, సలక్ష్మణమ్ = లక్ష్మణునితో కూడినవాడు, అనిలేరితమ్ = వాయువుచే ప్రజ్వలింపచేయబడిన, దీప్తమ్ = ప్రజ్వలించుచున్న, హుతాశనమివ = అగ్ని వలె ఉన్నవాడు అయిన, తం రాఘవమ్ = ఆ రాముని, సమితి = యుద్ధమునందు, సమీక్ష్య = చూచి, కః = ఎవరు, విషహేత = సహించగలరు.

తా. చిత్రమైన ధనస్సు ధరించి, మహాబలశాలి, దేవేంద్రునివంటి పరాక్రమము గలవాడు అయిన రాముడు లక్ష్మణసహితుడై, వాయువుచే ప్రజ్వలింపచేయబడుచున్న అగ్ని వలె యుద్ధభూమిలో నిలచి ఉండగా చూచి, ఎవ్వరైన నిలువ గలరా? 64

మూ. సలక్ష్మణం రాఘవమాజిమర్దనం
దిశాగజం మత్తమివ వ్యవస్థితమ్,
సహేత కో వానరముఖ్య సంయుగే
యుగాన్తసూర్యప్రతిమం శరార్చిషమ్. 65

ప్ర. అ. వానరముఖ్య = ఓ వానరశ్రేష్ఠుడా! సలక్ష్మణమ్ = లక్ష్మణునితో కూడినవాడు, అరిమర్దనమ్ = యుద్ధములో సంహరించువాడు, మథితమ్ = మథించిన, దిగ్గజమివ = దిగ్గజము వలె, వ్యవస్థితమ్ = నిలబడినవాడు, శరార్చిషమ్ = శరము అనే కిరణములు కలవాడు, యుగాన్తసూర్యప్రతిమమ్ = యుగాంతము నందలి సూర్యునితో సమానుడూ అయిన, రాఘవమ్ = రాముణ్ణి, సంయుగే = యుద్ధమునందు, కః = ఎవ్వడు, సహేత = సహింపగలడు?

తా. యుద్ధములో శత్రుసంహారకు డైన, లక్ష్మణసహితు డైన రాముడు శరము అనే కిరణములతో ప్రళయకాలసూర్యుడు వలె ప్రకాశించుచు, మథించిన దిగ్గజము వలె నిలచి యుండగా యుద్ధభూమిలో అతనిని ఎవ్వడు ఎదుర్కొనగలడు? 65

మూ. స మే హరిశ్రేష్ఠ సలక్ష్మణం పతిం
సయూథపం క్షిప్రమిహోపపాదయ,
చిరాయ రామం ప్రతి శోకకర్శితాం
కురుష్వ మాం వానరముఖ్య హర్షితామ్. 66

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
సప్తత్రింశః సర్గః.

ప్ర. అ. హరిశ్రేష్ఠ = వానరశ్రేష్ఠుడా! సః = అట్టి నీవు, సలక్ష్మణమ్ = లక్ష్మణునితో కూడినవాడూ, సయూథపమ్ = సేనానాయకులతో కూడినవాడూ అయిన, పతిమ్ = నా భర్తను, క్షిప్రమ్ = శీఘ్రముగా, ఇహ = ఇక్కడికి, ఉపపాదయ = పొందింపుము. వానరముఖ్య = వానరులలో శ్రేష్ఠుడా! రామం ప్రతి = రాముని గూర్చి, చిరాయ = చిరకాలమునుండి, శోకకర్శితామ్ = శోకముచేత కృశింపచేయబడిన, మామ్ = నన్ను, హర్షితామ్ = సంతోషింపచేయబడిన దానినిగా, కురుష్వ = చేయుము.

తా. వానరశ్రేష్ఠుడ వైన హనుమంతుడా! నా భర్తను, లక్ష్మణుని, వానరసేనానాయకులను శీఘ్రముగా ఇక్కడికి తీసికొని రమ్ము. రామునిగూర్చి శోకముతో కృశించి యున్న నాకు హర్షము కలిగింపుము.

వి. ఈ ఘట్టంలో దాక్షిణాత్యపాఠంలో 26 శ్లోకాలు ఉన్నవి. ఇవి తనతో రామునివద్దకు రమ్మని పలికిన హనుమంతుని మాటలకు సీత చెప్పిన సమాధానము. దీనిలో మూడు అంశాలు ఉన్నవి. (1) తాను హనుమంతుని వీపుపై ఎక్కి వెళ్ళుటచే రాబోవు అపాయముల వర్ణనము (2) పరపురుషుని స్పృశింపనను తన నియమము (3) రామపరాక్రమాతిశయవర్ణనము. మొదటి విషయమే అతి విస్తృతముగా 20 శ్లోకాలలో వర్ణింపబడినది. రెండవ అంశము రెండే శ్లోకాలలో చెప్పబడినది. దీనిని బట్టి సీత తనకూ హనుమంతునకూ, అపాయము రావచ్చుననీ, కార్యభంగము కలుగుననీ ఈ విషయాలకే రెండవ అంశంకంటె ఎక్కువప్రాధాన్యం ఇచ్చుచున్నట్లు కనబడుచున్నది. ఇంక మూడవ అంశమైన రామపరాక్రమవర్ణనానికి ఇక్కడ అవశ్యకతయే లేదు. దాని విషయమున హనుమంతునికి గూడ విప్రతిపత్తి లేదు కదా. అతడు కోరినదల్లా సీతను క్షేమముగా రాముని వద్దకు చేర్చి వారి దుఃఖమును తొలగించుట. వాస్తవానికి రెండవ అంశానికి ఎక్కువ ప్రాధాన్యం ఇవ్వటం సముచితం. అందుచేత ప్రాచ్యపాఠము బాగున్నట్లు తోచుచున్నది. దానిలో ఈ ఘట్టములో ఐదే శ్లోకాలున్నవి. రెండు శ్లోకాలలో సీత హనుమంతుని గమనవేగమునకు ఆగలేక తాను సముద్రములో పడిపోయి, జలజంతువులకు ఆహారమై పోవుదును అను ఆశంకను వ్యక్తపరచినది. తరువాతి రెండు శ్లోకాలలో పరపురుషస్పర్శ తాను చేయదుగాన హనుమంతునితో వెళ్లే ప్రసక్తి లేదన్నట్లు చెప్పి ఐదవశ్లోకంలో రాముడు శీఘ్రంగా తీసికొని రమ్మని ఈ 66వ శ్లోకంలో వలె హనుమంతుని కోరినది 66

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో ముప్పదియేడవ సర్గ సమాప్తము.

అథ అష్టత్రింశః సర్గః

[సీత హనుమంతునకు చిత్రకూటముపై జరిగిన కాకవృత్తాంతమును గూర్చి చెప్పి, రామునకు నమ్మిక కలుగుటకై హనుమంతునకు చూడామణిని ఇచ్చుట].

మూ. తతః స కపిశార్దూలస్తేన వాక్యేన తోషితః,
సీతామువాచ తచ్ఛ్రుత్వా వాక్యం వాక్యవిశారదః. 1

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, వాక్యవిశారదః = మాటలలో నేర్పు గల, సః కపిశార్దూలః = ఆ వానరశ్రేష్ఠుడు, తత్ వాక్యమ్ = ఆ వాక్యమును, శ్రుత్వా = విని, తేన వాక్యేన = ఆ వాక్యము చేత, తోషితః = సంతోషింపచేయబడినవాడై, సీతామ్ = సీతను గూర్చి, ఉవాచ = పలికెను.

తా. పిదప, మాటలలో నేర్పరి యైన ఆ హనుమంతుడు, సీత పలికిన మాటలు విని, చాలా సంతోషించి, ఆమెతో ఇట్లు పలికెను. 1

మూ. యుక్తరూపం త్వయా దేవి భాషితం శుభదర్శనే,
సదృశం స్త్రీస్వభావస్య సాధ్వీనాం వినయస్య చ. 2

ప్ర. అ. శుభదర్శనే = మంగళప్రదమైన దర్శనము గలదానా! దేవి = ఓ దేవీ! త్వయా = నీచేత, భాషితమ్ = పలుకబడినది, యుక్తరూపమ్ = చాలా యుక్తముగా ఉన్నది. స్త్రీస్వభావస్య = స్త్రీల స్వభావమునకు, సాధ్వీనామ్ = పతివ్రతలయొక్క, వినయస్య చ = వినయమునకు, సదృశమ్ = తగినదిగా ఉన్నది

తా. మంగళప్రదమైన దర్శనము గల ఓ సీతాదేవీ! నీవు చెప్పిన విషయము చాలా బాగున్నది. స్త్రీల స్వభావమునకు, పతివ్రతల వినయానికి అనుగుణముగా ఉన్నది. 2

మూ. స్త్రీత్వం న తు సమర్థం హి సాగరం వ్యతివర్తితుమ్,
మామధిష్ఠాయ విస్తీర్ణం శతయోజనమాయతమ్. 3

ప్ర. అ. మామ్ = నన్ను, అధిష్ఠాయ = అధిష్ఠించి, విస్తీర్ణమ్ = విశాలమూ, శతయోజనమ్ = నూరు యోజనములు, ఆయతమ్ = దీర్ఘమూ అయిన, సాగరమ్ = సముద్రమును, వ్యతివర్తితుమ్ = దాటుటకు, స్త్రీత్వమ్ = స్త్రీ నై ఉండుట (స్త్రీ స్వభావము), న సమర్థం హి = సమర్థము కాదు కదా!

తా. నా వీపుపై ఎక్కి, అతివిశాలమూ, నూరు యోజనాలు దీర్ఘమూ అయిన సముద్రమును దాటుట స్త్రీకి చాల కష్టమైన విషయము. 3

మూ. ద్వితీయం కారణం యచ్చ బ్రవీషి వినయాన్వితే,
రామాదన్యస్య నార్హామి సంస్పర్శమితి జానకి. 4
ఏతత్తే సదృశం దేవి పత్న్యాస్తస్య మహాత్మనః,
కా హ్యన్యా త్వామృతే దేవి బ్రూయాద్వచనమీదృశమ్.

ప్ర. అ. వినయాన్వితే = వినయముతో కూడినదానా! జానకి = ఓ! సీతాదేవీ! రామాత్ = రామునికంటె, అన్యస్య = ఇతరుని యొక్క, సంస్పర్శమ్ = స్పర్శను, నార్హామితి = చేయ తగను (చేయను) అని, యత్ = ఏ, ద్వితీయమ్ = రెండవ, కారణమ్ = కారణమును, బ్రవీషి = చెప్పుచున్నావో, ఏతత్ = ఇది, తస్య = ఆ, మహాత్మనః = మహాత్ము డైన రాముని యొక్క, పత్న్యాః = భార్య వైన, తే = నీకు, సదృశమ్ = తగి యున్నది. దేవి = ఓ! దేవీ! త్వామ్ ఋతే = నీవు తప్ప, అన్యా = మరి యొక, కా = ఏ స్త్రీ, ఈదృశమ్ = ఇట్టి, వచనమ్ = వచనమును, బ్రూయాత్ = పలుకును!

తా. వినయవంతురాల వైన జానకీ! రాముడు తప్ప, ఇతరుని ఎవ్వనినీ స్పృశింపను అని నీవు చెప్పిన రెండవ కారణము మహాత్ము డైన ఆ రాముని భార్య వైన నీకే తగి ఉన్నది. ఓ! దేవీ! నీవు తప్ప మరి యే స్త్రీ యైనా ఇట్టి మాట చెప్పగలదా! 4, 5

మూ. శ్రోష్యతే చైవ కాకుత్స్థః సర్వం నిరవశేషతః,
చేష్టితం యత్త్వయా దేవి భాషితం మమ చాగ్రతః. 6

తా. దేవి = ఓ। దేవీ! త్వయా = నీచేత, యత్ = ఏది, చేష్టితమ్ = చేయ బడినదో, మమ = నాయొక్క, అగ్రతః = ఎదుట, భాషితం చ = పలుకబడినదో, సర్వమ్ = అంతయూ, నిరవశేషతః = పూర్తిగా, రాఘవః = రాముడు, శ్రోష్యతే = వినగలడు.

తా. ఓ। దేవీ! నీవు ఏ విధముగా ప్రవర్తించినావో, నా ఎదుట ఏ మేమి మాటలాడినావో దాని నంతనూ రామునకు పూర్తిగా తెలుపగలను. 6

మూ. కారణైర్బహుభిర్దేవి రామప్రియచికీర్షయా,
స్నేహప్రస్కన్నమనసా మయైతత్సముదీరితమ్. 7

ప్ర. అ. దేవి = ఓ। దేవీ! బహుభిః = అనేకములైన, కారణైః = కారణ ములచేతను. రామప్రియచికీర్షయా = రామునకు ప్రియము చేయవలెనను ఇచ్ఛ చేతను, స్నేహప్రస్కన్నమనసా = స్నేహముచేత ద్రవించిన మనస్సు గల, మయా = నాచేత, ఏతత్ = ఇది, సముదీరితమ్ = చెప్పబడినది.

తా. ఓ! సీతాదేవీ! అనేక కారణములు ఉండుటచేతను, రామునకు ప్రియము చేయవలెనను ఇచ్ఛచేతను, స్నేహముచే నా మనస్సు కరిగి నే నిట్లు చెప్పినాను. 7

మూ. లఙ్కాయా దుష్ప్రధర్షత్వాద్దుస్తరత్వాన్మహోదధేః,
సామర్థ్యాదాత్మనశ్చైవ మయైతత్సముదీరితమ్. 8

ప్ర. అ. లఙ్కాయాః = లంక, దుష్ప్రధర్షత్వాత్ = ఎదిరింప శక్యము కాని దగుట వలనను, మహోదధేః = మహాసముద్రము, దుస్తరత్వాత్ = దాట శక్యముకాని దగుటవలనను, ఆత్మనః = నాయొక్క, సామర్థ్యాచ్చైవ = సామర్థ్యము వలనను, మయా = నాచేత, ఏతత్ = ఇది, సముదీరితమ్ = చెప్పబడినది.

తా. లంక ఎదిరింపశక్యము కానిది. మహాసముద్రమును దాటుట దుః శక్యము. నాకు నిన్ను తీసికొనిపోవుటకు తగిన సామర్థ్యము కూడ ఉన్నది. ఈ అన్ని కారణములను దృష్టిలో ఉంచుకొని నే నిట్లు చెప్పినాను. 8

మూ. ఇచ్ఛామి త్వాం సమానేతుమద్యైవ రఘుబన్ధునా,
గురుస్నేహేన భక్త్యా చ నాన్యథైతదుదాహృతమ్. 9

ప్ర. అ. గురుస్నేహేన = గొప్ప స్నేహముచేతను, భక్త్యా చ = భక్తిచేతను, త్వామ్ = నిన్ను, రఘునన్దనా = రామునితో, అద్యైవ = ఇప్పుడే, సమానేతుమ్ = చేర్చుటకు, ఇచ్ఛామి = కోరుచున్నాను. ఏతత్ = ఈ వాక్యము, అన్యథా = మరొక విధముగా, న ఉదాహృతమ్ = పలకబడలేదు.

తా. మీ విషయమున నా కున్న గొప్ప స్నేహముచేతను, భక్తిచేతను, ఇప్పుడే నిన్ను రాముని దగ్గరకు తీసికొనివెళ్ళవలె నను కోరికచేతను ఇట్లు పలికినాను కాని మరొక కారణ మేదీ లేదు. 9

మూ. యది నోత్సహసే యాతుం మయా సార్ధమనిన్దితే,
అభిజ్ఞానం ప్రయచ్ఛ త్వం జానీయాద్రాఘవో హి యత్.

ప్ర. అ. అనిన్దితే = నిందింపబడని ఓ! సీతాదేవీ! మయా సార్ధమ్ = నాతో కూడ, యాతుమ్ = వెళ్లుటకు, నోత్సహసే యది = ఇచ్ఛయించన ట్లయితే, యత్ = దేనిని, రాఘవః = రాముడు, జానీయాత్ = గుర్తుపట్టునో, అభిజ్ఞానమ్ = అట్టి ఆనవాలును, త్వమ్ = నీవు, ప్రయచ్ఛ = ఇమ్ము.

తా. దోషము లేని ఓ! సీతాదేవీ! నీవు నాతో కూడ రామునివద్దకు వెళ్లుటకు ఇష్టపడనిచో, రాముడు గుర్తించే ఆనవాలు ఏదైనా ఇమ్ము. 10

మూ. ఏవముక్తా హనుమతా సీతా సురసుతోపమా,
ఉవాచ వచనం మన్దం బాష్పప్రగ్రథితాక్షరమ్. 11
ఇదం శ్రేష్ఠమభిజ్ఞానం బ్రూయాస్త్వం తు మమ ప్రియమ్.

ప్ర. అ. హనుమతా = హనుమంతుని చేత, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తా = పలకబడిన, సురసుతోపమా = దేవకన్యతో సమానురా లైన, సీతా = సీత, బాష్పప్రగ్రథితాక్షరమ్ = బాష్పములతో గ్రుచ్చబడిన అక్షరములు గల, వచనమ్ = వచనమును, మన్దమ్ = మందముగా, ఉవాచ = పలికెను. త్వం తు = నీవు, మమ = నాయొక్క, ప్రియమ్ = ప్రియుని గూర్చి, శ్రేష్ఠమ్ = శ్రేష్ఠ మైన, ఇదమ్ = ఈ, అభిజ్ఞానమ్ = ఆనవాలును, బ్రూయాః = చెప్పుము.

తా. దేవకన్యతో సమానురా లైన సీత హనుమంతుని మాటలు విని, కన్నీటితో అక్షరములు కూర్చిన మాటలతో మందముగా ఇట్లు పలికెను. "నీవు నా భర్త యైన రామునితో ఈ విషయమును శ్రేష్ఠ మైన గుర్తుగా చెప్పుము". 12

మూ. శైలస్య చిత్రకూటస్య పాదే పూర్వోత్తరే పురా. 12
తాపసాశ్రమవాసిన్యాః ప్రాజ్యమూలఫలోదకే,
తస్మిన్ సిద్ధాశ్రితే దేశే మన్దాకిన్యవిదూరతః. 13
తస్యోపవనఖణ్డేషు నానాపుష్పసుగన్ధిషు,
విహృత్య సలిలే క్లిన్నా మమాఙ్కే సముపావిశః. 14

ప్ర. అ. పురా = పూర్వము, చిత్రకూటస్య శైలస్య = చిత్రకూటపర్వతము యొక్క, పూర్వోత్తరే = ఈశాన్యపుదిక్కున ఉన్న, పాదే = సమీపము నందున్న చిన్న పర్వతమునందు, (పెద్ద పర్వతము ప్రక్కనే ఉన్న చిన్న పర్వతమునకు "పాదము" అని పేరు), ప్రాజ్యమూలఫలోదకే = అధిక మైన మూలములు, ఫలములు, ఉదకమూ గల, తస్మిన్ = ఆ, సిద్ధాశ్రితే=సిద్ధులచే ఆశ్రయింపబడిన, దేశే = ప్రదేశమునందు, మన్దాకిన్యావిదూరతః = గంగకు సమీపమునందు. తస్య = ఆ పాదపర్వతముయొక్క, నానాపుష్పసుగన్ధిషు = అనేకవిధము లైన పుష్పముల సువాసనతో కూడిన, ఉపవనఖణ్డేషు=సమీప వన సముదాయములందు, సలిలే = జలములో, విహృత్య = విహరించి, క్లిన్నా = తడిసినదాన వై, తాపసాశ్రమవాసిన్యాః = ఋషుల ఆశ్రమమునందు నివసించుచున్న, మమ=నాయొక్క, అఙ్కే = సమీపమునందు, సముపావిశః = కూర్చుంటివి.

తా. చిత్రకూటపర్వతమునకు సంబంధించిన ఈశాన్యపు పాదపర్వతము నందు, సిద్ధులు నివసించే ఒక ప్రదేశము ఉన్నది. అది మూలఫలోదకములతో సమృద్ధ మైనది. గంగానదికి దగ్గరగా ఉన్న ఆ ప్రదేశమునందు, నేను (మనము) ఋషుల ఆశ్రమములో నివసించుచుండగా, పూర్వము నీ వొక దినమున, వివిధ పుష్పముల సువాసనలతో నిండిన ఉపవనప్రాంతములందు, జలములో విహరించి, తడిసి నా సమీపమునందే కూర్చుంటివి. 12, 13, 14

మూ. తతో మాంససమాయుక్తో వాయసః పర్యతుణ్డయత్,
తమహం లోష్టముద్యమ్య వారయామి స్మ వాయసమ్.

ప్ర. అ. తతః=అటు పిమ్మట, మాంససమాయుక్తః=మాంసమునందు ఆసక్తి కల, వాయసః=కాకి, పర్యతుణ్డయత్ = ముక్కుతో పొడిచెను. అహమ్=

నేను, లోష్టమ్ = మట్టి బెడ్డను, ఉద్యమ్య = ఎత్తి, తమ్ = ఆ. వాయసమ్ = కాకిని. వారయామి స్మ = నివారించితిని.

తా. ఇంతలో ఒక కాకి వచ్చి మాంసమునందు, ఆసక్తిచే నన్ను ముక్కుతో పొడవ ప్రారంభించినది. అప్పుడు నేను మట్టి బెడ్డలు విసరి దానిని నివారించితిని. 15

మూ. దారయన్ స చ మాం కాకస్తత్రైవ పరిలీయతే,
న చాప్యుపారమన్మాంసాద్భక్షార్థీ బలిభోజనః. 16

ప్ర. అ. సః కాకః = ఆ కాకి, మామ్ = నన్ను, దారయన్ = చీల్చుచు, తత్రైవ = అక్కడనే, పరిలీయతే = దాగుచుండెను. భక్షార్థీ = ఆహారమును కోరుచున్న, బలిభోజనః = కాకి, మాంసాత్ = మాంసమునుండి, న ఉపారమచ్చాపి = విరమించ లేదు కూడ.

తా. ఆ కాకి నన్ను మాటిమాటికి పొడుచుచు, పారిపోయి దాగికొనుచుండెను. అది ఎంతసేపైనను ఇట్లే చేయుచు మాంసమునుండి మరలలేదు. 16

మూ. ఉత్కర్షన్త్యాం చ రశనాం క్రుద్ధాయాం మయి పక్షిణా,
స్రస్యమానే చ వసనే తతో దృష్టా త్వయాహ్యహమ్. 17

ప్ర. అ. మయి = నేను, పక్షిణా = పక్షిచేత, క్రుద్ధాయామ్ = కోపించినదాననగుచుండగా, వసనే = వస్త్రము, స్రస్యమానే చ = జారిపోవుచుండగా, (నేను) రశనామ్ = వడ్డాణమును, ఉత్కర్షన్త్యాం చ = పైకి లాగికొనుచుండగా, తతః = పిమ్మట, త్వయా = నీచేత, అహమ్ = నేను, దృష్టా = చూడబడితిని.

తా. నాకు ఆ కాకిపై చాల కోపము వచ్చినది. ఒక ప్రక్క వస్త్రము జారిపోవుచుండెను. దానిని సరిచేసికొనుటకై నేను వడ్డాణమును పైకి లాగుకొనుచుంటిని. ఆ సమయమునందు నీవు నన్ను చూచితివి. 17

మూ. త్వయాపహసితా చాహం క్రుద్ధా సంలజ్జితా తదా,
భక్షగృధ్నేన కాకేన దారితా త్వాముపాగతా. 18

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, క్రుద్ధా = కోపించిన, అహమ్ = నేను, త్వయా

= నీచేత, అవహసితా = పరిహసింపబడినదాన నై, సంలజ్జితా = సిగ్గుపడితిని. భక్షగృధ్నేన = ఆహారమునందు ఆసక్తి గల, కాకేన = కాకిచేత, దారితా = చీల్చబడినదాన నై, త్వామ్ = నిన్ను, ఉపాగతా = చేరితిని.

తా. అపుడు ఆ కాకిమీద కోపముతో ఉన్న నన్ను నీవు పరిహసింపగా నేను సిగ్గు చెందితిని. ఆహారముకొరకై ఆ కాకి నన్ను చీరగా నేను నీవద్దకు వచ్చితిని. 18

మూ. ఆసీనస్య చ తే శ్రాన్తా పునరుత్సఙ్గమావిశమ్,
క్రుధ్యన్తీ చ ప్రహృష్టేన త్వయాహం పరిసాన్త్వితా. 19

ప్ర. అ. శ్రాన్తా = అలసినదాన నై, ఆసీనస్య = కూర్చొని యున్న, తే = నీయొక్క, ఉత్సఙ్గమ్ = ఒడిని, పునః = మరల, ఆవిశమ్ = ప్రవేశించితిని. క్రుధ్యన్తీ = కోపగించిన, అహమ్ = నేను, ప్రహృష్టేన = సంతోషించిన, త్వయా = నీచేత, పరిసాన్త్వితా = ఓదార్చబడినాను.

తా. నేను అలసిపోయి, అచటనే కూర్చొని యున్న నీ ఒడిలో కూర్చుంటిని. అప్పుడు కోపముతో ఉన్న నన్ను నీవు నవ్వుచు ఓదార్చితివి. 19

మూ. బాష్పపూర్ణముఖీ మన్దం చక్షుషీ పరిమార్జతీ,
లక్షితాహం త్వయా నాథ వాయసేన ప్రకోపితా. 20

ప్ర. అ. నాథ = ఓ నాథా! వాయసేన = కాకిచేత, ప్రకోపితా = కోపింపచేయబడినదాన నై, బాష్పపూర్ణముఖీ = బాష్పములతో నిండిన ముఖము గల దానను, మన్దమ్ = మెల్లిగా, చక్షుషీ = నేత్రములను, పరిమార్జతీ = తుడుచుకొనుచున్నదానను అయిన, అహమ్ = నేను, త్వయా = నీచేత, లక్షితా = చూడబడితిని.

తా. నాథా! ఆ విధముగ కాకి కోపము కలిగించుటచే ముఖము కన్నీళ్లతో నిండగా, మెల్లగా నేత్రములు తుడుచుకొనుచున్న నన్ను నీవు చూచితివి. 20

మూ. పరిశ్రమాత్ప్రసుప్తా చ రాఘవాఙ్కేఽప్యహం చిరమ్,
పర్యాయేణ ప్రసుప్తశ్చ మమాఙ్కే భరతాగ్రజః. 21

ప్ర. అ. అహమపి = నేను కూడా, పరిశ్రమాత్ = అలసటవలన, రాఘవాఙ్కే = రాముని ఒడిలో, చిరమ్ = చిరకాలము, ప్రసుప్తా చ = నిద్రించితిని,

పర్యాయేణ = పర్యాయముచేత, (నా తరవాత), భరతాగ్రజః = రాముడు, మమ = నాయొక్క, అఙ్కే = ఒడిలో, ప్రసుప్తః = నిద్రపోయినాడు.

తా. నేను ఎక్కువ అలసట చెంది ఉండుటచేత రాముని ఒడిలో చాల సేపు నిద్రించితిని. పిదప రాముడు నా ఒడిలో నిద్రించినాడు. 22

మూ. స తత్ర పునరేవాథ వాయసః సముపాగమత్,
తతః సుప్తప్రబుద్ధాం మాం రామస్యాఙ్కాత్సముత్థితామ్,
వాయసః సహసాగమ్య విదదార స్తనాన్తరే,
పునః పునరథోత్పత్య విదదార స మాం భృశమ్. 23

ప్ర. అ. అథ = అటు పిమ్మట, సః వాయసః = ఆ కాకి, పునరేవ = మరల, తత్ర = అచటికి, సముపాగమత్ = వచ్చెను. తతః = అటు పిమ్మట, సః = ఆ, వాయసః = కాకి, సహసా = శీఘ్రముగా, ఆగమ్య = వచ్చి, సుప్తప్రబుద్ధామ్ = నిద్రించి మేల్కొన్నదాననై, రామస్య = రామునియొక్క, అఙ్కాత్ = తొడనుండి, సముత్థితామ్ = లేచిన, మామ్ = నన్ను, స్తనాన్తరే = స్తనముల మధ్యయందు, విదదార = చీల్చెను. అథ = మరియు, పునః = మాటి మాటికి, ఉత్పత్య = ఎగిరి, మామ్ = నన్ను, భృశమ్ = మిక్కిలి, విదదార = చీల్చెను.

తా. పిదప, ఆ కాకి అక్కడికి మళ్ళీ వచ్చి నిద్రనుండి మేల్కొని రాముని తొడనుండి లేచిన నా దగ్గరకు వచ్చి, స్తనమధ్యప్రదేశమునందు చీరెను. మాటి మాటికి ఎగిరి ఎగిరి అది నన్ను చాల ఎక్కువగా చీరెను. 22,23

మూ. తతః సముక్షితో రామో ముక్తైః శోణితబిన్దుభిః,
వాయసేన తతస్తేన బలవత్ క్లిశ్యమానయా. 24
స మయా బోధితః శ్రీమాన్ సుఖసుప్తః పరన్తపః.

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, రామః = రాముడు, ముక్తైః = విడువ బడిన (స్రవించిన), శోణితబిన్దుభిః = రక్తబిందువులచేత, సముక్షితః = తడవ బడెను. తతః = అటుపిమ్మట, తేన వాయసేన = ఆ కాకిచేత, బలవత్ = అధికముగా, క్లిశ్యమానయా = బాధపెట్టబడుచున్న, మయా = నాచేత, శ్రీమాన్ = శ్రీమంతుడు, పరన్తపః = శత్రువులను పీడింపచేయువాడు, సుఖసుప్తః = సుఖ

ముగా నిద్రపోవుచున్నవాడు అయిన, సః = ఆ రాముడు, బోధితః = మేల్కొల్పబడినాడు.

తా. అప్పుడు స్రవించిన రక్తబిందువులు మీద పడి రాముని దేహము తడిసెను. ఆ విధముగ ఆ కాకి నన్ను బాధించుచుండగా, నేను సుఖముగా నిద్రపోవుచున్న, శోభావంతుడు, శత్రుసంహారి అయిన రాముని మేల్కొలిపితిని. 24

మూ. స మాం దృష్ట్వా మహాబాహుర్వితున్నాం స్తనయో స్తదా,
ఆశీవిష ఇవ క్రుద్ధః శ్వసన్ వాక్యమభాషత.

ప్ర. అ. మహాబాహుః = గొప్ప బాహువులు గల, సః = ఆ రాముడు, తదా = అప్పుడు, స్తనయోః = స్తనములపైన. వితున్నామ్ = పీడింపబడిన, మామ్ = నన్ను, దృష్ట్వా = చూచి, క్రుద్ధః = కోపించిన, ఆశీవిష ఇవ = సర్పము వలె, శ్వసన్ = బుసకొట్టుచు, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అభాషత = పలికెను.

తా. మహాబాహువైన ఆ రాముడు, అప్పుడు స్తనములపై పీడింపబడిన నన్ను చూచి, కోపించిన సర్పము వలె బుసలు గొట్టుచు ఇట్లు పలికెను. 25

మూ. కేన తే నాగనాసోరు విక్షతం వై స్తనాన్తరమ్. 26
కః క్రీడతి సరోషేణ పఞ్చవక్త్రేణ భోగినా.

ప్ర. అ. నాగనాసోరు = ఏనుగ తొండము వంటి తొడలు గల ఓ సీతా! తే = నీయొక్క, స్తనాన్తరమ్ = స్తనముల మధ్యభాగము, కేన = ఎవనిచేత, విక్షతం వై = గాయపరచబడినది? సరోషేణ = రోషముతో కూడిన, పఞ్చవక్త్రేణ = ఐదుముఖములుగల, భోగినా = సర్పముతో, కః = ఎవడు, క్రీడతి = ఆడుచున్నాడు?

తా. ఏనుగ తొండము వంటి ఊరువులు గల సీతా! నీ స్తనమధ్యప్రదేశమునందు గాయపరచినవాడు ఎవడు? కోపించిన ఐదు తలల మహాసర్పముతో ఆడుకొనుచున్నవాడు ఎవడు? 28

మూ. వీక్షమాణ స్తత స్తం వై వాయసం సముదైక్షత, 27
నఖైః సరుధిరైస్తీక్ష్ణైర్మామేవాభిముఖం స్థితమ్.

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, వీక్షమాణః = చూచుచు. సరుధిరైః = రక్త

ముతో కూడిన, దిగ్ధైః = దిగ్ధము లైన, నఖైః = గోళ్ళతో, మామేవ = నన్నే. అభి ముఖమ్ = అభిముఖముగా, స్థితమ్ = ఉన్న, తం వాయసమ్ = ఆ కాకిని, సముదైక్షత = చూచెను.

తా. పిమ్మట ఆ రాముడు నాలుగు వైపుల పరికించి, రక్తముతో కూడిన వాడి యైన గోళ్ళతో నాకే ఎదురుగా ఉన్న ఆ కాకిని చూచెను. 27

మూ. పుత్రః కిల స శక్రస్య వాయసః పతతాం వరః, 28
ధరాన్తరగతః శీఘ్రం పవనస్య గతౌ సమః.

ప్ర. అ. పతతామ్ = పక్షులలో, వరః = శ్రేష్ఠ మైన, సః వాయసః = ఆ కాకి. శక్రస్య = ఇంద్రుని యొక్క, పుత్రః కిల = పుత్రుడట. ధరాన్తరగతః = పర్వతమర్త్యములందు నివసించునది. శీఘ్రమ్ = శీఘ్రముగా, గతౌ = వెళ్ళుటలో, పవనస్య = వాయువునకు, సమః = సమాన మైన దట.

తా. పక్షులలో శ్రేష్ఠ మైన ఆ కాకి దేవేంద్రుని కుమారు డట. పర్వత మర్త్యములందు నివసించు నట. శీఘ్రగమనములో వాయువుతో సమాన మట. 28

మూ. తత స్తస్మిన్ మహాబాహుః కోపసంవర్తితేక్షణః, 29
వాయసే కృతవాన్ క్రూరాం మతిం మతిమతాం వరః.

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, మతిమతామ్ = బుద్ధిమంతులలో వరః = శ్రేష్ఠుడైన, మహాబాహుః = గొప్ప బాహువులుగల ఆ రాముడు, కోపసంవర్తితేక్షణః = కోపముచేత త్రిప్పబడిన నేత్రములు కలవాడై, తస్మిన్ = ఆ, వాయసే = కాకి యందు, క్రూరామ్ = క్రూర మైన, మతిమ్ = బుద్ధిని, కృతవాన్ = చేసినాడు.

తా. బుద్ధిమంతులలో శ్రేష్ఠుడు, మహాబాహువు అయిన ఆ రాముడు, అప్పుడు, కోపముతో కండ్లు త్రిప్పుచు, ఆ కాకివిషయమున క్రూర మైన నిర్ణయమును చేసెను. 29

మూ. స దర్భం సంస్తరాద్గృహ్య బ్రాహ్మేణాస్త్రేణ యోజయత్,
స దీప్త ఇవ కాలాగ్నిర్జజ్వాలాభిముఖో ద్విజమ్.

ప్ర. అ. సః = ఆ రాముడు, సంస్తరాత్ = ఆ స్తరణమునుండి, దర్భమ్ = దర్భను, గృహ్య = గ్రహించి, బ్రాహ్మేణ అస్త్రేణ = బ్రహ్మాస్త్రముతో, యోజ

యోజయత్ = కూర్చెను. సః = ఆ, దీప్తః = ప్రజ్వరిల్లుచున్న దర్భ, కాలాగ్నిరివ = ప్రళయకాలాగ్ని వలె; ద్విజమ్ అభిముఖః = ఆ పక్షికి అభిముఖమై, జజ్వాల = ప్రజ్వరిల్లెను.

తా. రాముడు దర్భాసనమునుండి ఒక దర్భ తీసికొని, దానిపై బ్రహ్మాస్త్రమును సంధించెను. ఆ దర్భ ప్రళయకాలాగ్ని వలె, ఆ పక్షి ఎదుట ప్రజ్వరిల్లెను.

మూ. స తం ప్రదీప్తం చిక్షేప దర్భం తం వాయసం ప్రతి, 31
తత స్తం వాయసం దర్భః సోఽమ్బరేఽనుజగామ హ.

ప్ర. అ. సః = ఆ రాముడు, ప్రదీప్తమ్ = మండుచున్న, తం దర్భమ్ = ఆ దర్భను, తం వాయసం ప్రతి = ఆ కాకిని గూర్చి, చిక్షేప = విసరెను. తతః = అటు పిమ్మట, సః దర్భః = ఆ దర్భ, తం వాయసమ్ = ఆ కాకిని, అమ్బరే = ఆకాశమునందు, అనుజగామ హ = అనుసరించెను.

తా. రాము డా మండుచున్న దర్భను ఆ కాకివైపు విసరగా, ఆ దర్భ, ఆకాశమునందు దానిని తరుముకొనుచు వెళ్ళెను. 31

మూ. అనుసృష్టస్తదా కాకో జగామ వివిధాం గతిమ్, 32
త్రాణకామ ఇమం లోకం సర్వం వై విచచార హ.

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, కాకః = కాకి, అనుసృష్టః = అనుసరింపబడినదై, వివిధామ్ = అనేకవిధము లైన, గతిమ్ = గతిని, జగామ = వెళ్ళెను (పరుగెత్తెను). త్రాణకామః = రక్షణమునందు కోరిక గలదై, ఇమమ్ = ఈ, సర్వమ్ = సమస్తమైన, లోకమ్ = లోకమును, విచచార హ = సంచరించెను.

తా. అప్పుడు, ఆ దర్భ తరుముకొని వచ్చుచుండగా, ఆ కాకి, ఎన్నివిధముల ఎగురుచు పోవుటకు వీలగునో అన్ని విధముల ఎగురుచు పోయెను. రక్షణము కోరుచు ఈ లోకములో అంతటా తిరిగెను. 32

మూ. స పిత్రా చ పరిత్యక్తః సురైశ్చ సమహర్షిభిః, 33
త్రీన్ లోకాన్ సంపరిక్రమ్య తమేవ శరణం గతః.

ప్ర. అ. సః = ఆ కాకి, త్రీన్ = మూడు, లోకాన్ = లోకములను,

సంపరిక్రమ్య = సంచరించింది, పిత్రా చ = తండ్రి యైన ఇంద్రునిచేత, సమహర్షిభిః = మహర్షులతో కూడిన, సురైశ్చ = దేవతలచేతను, పరిత్యక్తః = విడువబడినదై, తమేవ = ఆ రాముణ్ణే, శరణం గతః = శరణుపొందినది.

తా. ఆ కాకి రక్షకుని కొరకై మూడు లోకాలు తిరిగి, తండ్రి యైన ఇంద్రుడు, ఇతరదేవతలు, మహర్షులు కూడ తమకు వానిని రక్షించు శక్తి లేదని పరిత్యజించగా చివరికి వచ్చి ఆ రాముణ్ణే శరణుపొందినది. 33

మూ. స తం నిపతితం భూమౌ శరణ్యః శరణాగతమ్, 34
వధార్హమపి కాకుత్స్థః కృపయా పర్యపాలయత్.

ప్ర. అ. శరణ్యః=శరణాగతరక్షకు డైన, సః కాకుత్స్థః=ఆ రాముడు, శరణాగతమ్ = శరణుకోర్చినది, భూమౌ = నేలపై, నిపతితమ్=పడినది, అయిన, తమ్ = ఆ కాకిని, వధార్హమపి = చంప దగినదే యైనను, కృపయా = జాలిచేత, పర్యపాలయత్ = పరిపాలించెను.

తా. శరణాగతరక్షకు డైన ఆ రాముడు, శరణు కోర్చి నేలపై పడి నమస్కరించుచున్న ఆ కాకిని, అది చంప దగినదే అయినను, జాలిగొని రక్షించెను. 34

మూ. పరిద్యూనం విషణ్ణం చ స తమాయాన్తమబ్రవీత్, 35
మోఘం కర్తుం న శక్యం తు బ్రాహ్మమస్త్రం తదుచ్యతామ్.

ప్ర. అ. సః=ఆ రాముడు, పరిద్యూనమ్=అలసిపోయినది, విషణ్ణమ్=దిగులుపాటు చెందినది అయిన, ఆయాన్తమ్ = వచ్చుచున్న, తమ్ = దానిని గూర్చి, అబ్రవీత్=పలికెను. బ్రాహ్మమ్ అస్త్రమ్ = బ్రహ్మాస్త్రము, మోఘమ్= వ్యర్థ మైనదిగా, కర్తుమ్ = చేయుటకు, న శక్యం తు = శక్యము కాదు, తత్ = ఆ కారణమువలన, ఉచ్యతామ్ = ఏమి చేయవలెనో చెప్పబడుగాక.

తా. అలసిపోయి దుఃఖించుచు వచ్చుచున్న ఆ కాకిని చూచి, రాముడు. "బ్రహ్మాస్త్రమును వ్యర్థముచేయుట శక్యము కాదు. అందుచేత ఏమిచేయవలెనో చెప్పుము" అని పలికెను. 35

మూ. హినస్తు దక్షిణాక్షి త్వచ్ఛర ఇత్యథ సో௨బ్రవీత్. ౩౬
తతస్తస్యాక్షి కాకస్య హినస్తి స్మ స దక్షిణమ్,
దత్త్వా స దక్షిణం నేత్రం ప్రాణేభ్యః పరిరక్షితః. ౩౭

ప్ర. అ. అథ = అటు పిమ్మట, సః = ఆ కాకి, త్వచ్ఛరః = నీ బాణము, దక్షిణాక్షి = కుడి కన్నును, హినస్తు = హింసించుగాక, ఇతి = అని, అబ్రవీత్ = పలికెను. తతః = అటుపిమ్మట, సః = ఆ దర్భ, తస్య కాకస్య = ఆ కాకియొక్క, దక్షిణమ్ = కుడి దైన, అక్షి = నేత్రమును, హినస్తి స్మ = హింసించెను. సః = ఆ కాకి, దక్షిణమ్ = కుడి కన్నును, దత్త్వా = ఇచ్చి, ప్రాణేభ్యః = ప్రాణములవలన, పరిరక్షితః = రక్షింపబడినది.

తా. "నీ బాణముతో నా కుడి కన్నును హింసింపుము" అని ఆ కాకి కోరగా, రాముడు ప్రయోగించిన ఆ దర్భ ఆ కాకి కుడి కంటిని హింసించెను. ఈ విధముగా ఆ కాకి తన కుడికన్ను ఇచ్చివేసి ప్రాణములను రక్షించుకొనెను.

మూ. స రామాయ నమస్కృత్వా రాజ్ఞే దశరథాయ చ,
విసృష్టస్తేన వీరేణ ప్రతిపేదే స్వమాలయమ్. ౩౮

ప్ర. అ. సః = ఆ కాకి, రామాయ = రామునకు, రాజ్ఞే = రాజైన, దశరథాయ చ = దశరథునకు, నమస్కృత్వా = నమస్కరించి, తేన = ఆ, వీరేణ = వీరుడైన రామునిచేత, విసృష్టః = విడువబడినదై, స్వమ్ = తన సంబంధమైన, ఆలయమ్ = నివాసమును, ప్రతిపేదే = పొందెను.

తా. ఆ కాకి రామునకూ, దశరథమహారాజునకూ నమస్కారము చేసి, రాముని అనుజ్ఞ తీసికొని తన నివాసమునకు వెళ్ళిపోయెను. ౩౮

మూ. మత్కృతే కాకమాత్రే తు బ్రహ్మాస్త్రం సముదీరితమ్,
కస్మాద్యో మా హరత్త్వత్తః క్షమసే తం మహీపతే. ౩౯

ప్ర. అ. మహీపతే = రాజా! మత్కృతే = నా నిమిత్తమై, కాకమాత్రే = కాకియందు కూడ, బ్రహ్మాస్త్రమ్ = బ్రహ్మాస్త్రము, సముదీరితమ్ = ప్రయోగింపబడినది. త్వత్తః = నీనుండి, మా = నన్ను, యః = ఎవడు, అహరత్ =

హరించెనో. తమ్ = వానిని, కస్మాత్ = ఏ కారణమువలన, క్షమసే = క్షమించుచున్నావు?

తా. మహారాజా! నన్ను బాధించినందుకు ఒక కాకిపైన కూడ బ్రహ్మాస్త్రమును ప్రయోగించితివి కదా, నీవద్దనుండి నన్నే అపహరించుకొని పోయిన వానిని ఇట్లు క్షమించి ఊరకున్నావేమి? ౩౯

మూ. స కురుష్వ మహోత్సాహః కృపాం మయి నరర్షభ,
త్వయా నాథవతీ నాథ హ్యనాథా ఇవ దృశ్యతే. 40

ప్ర. అ. నరర్షభ = నరశ్రేష్ఠుడా! సః = అట్టి నీవు, మహోత్సాహః = గొప్ప ఉత్సాహము కలవాడవై, మయి = నాయందు, కృపామ్ = జాలిని, కురుష్వ = చేయుము. నాథ = ఓ! నాథుడా! త్వయా = నీచేత, నాథవతీ = నాథుడు కల స్త్రీ, అనాథా ఇవ = నాథుడు లేనిది వలె, దృశ్యతే = చూడబడుచున్నది.

తా. మనుష్యులలో శ్రేష్ఠుడవైన ఓ! రామా! నీవు గొప్ప ఉత్సాహముతో శత్రుసంహారము చేసి నాపై కృప చూపుము. ఓ! నాథా నీవు నాథుడవై ఉండగా నేను ఇపుడు అనాథురాలను వలె అయితిని. 40

మూ. ఆనృశంస్యం పరో ధర్మస్త్వత్త ఏవ మయా శ్రుతః,
జానామి త్వాం మహావీర్యం మహోత్సాహం మహాబలమ్,

అపారపారమక్షోభ్యం గాంభీర్యాత్సాగరోపమమ్,
భర్తారం ససముద్రాయా ధరణ్యా వాసవోపమమ్.

ప్ర. అ. ఆనృశంస్యమ్ = క్రూరముగా లేకపోవుట, (దయ), పరః = ఉత్తమమైన, ధర్మః = ధర్మముగా, మయా = నాచేత, త్వత్తః ఏవ = నీనుండియే, శ్రుతః = వినబడినది. త్వామ్ = నిన్ను, మహావీర్యమ్ = గొప్ప పరాక్రమము కలవానినిగాను, మహోత్సాహమ్ = గొప్ప ఉత్సాహము కలవానినిగాను, మహాబలమ్ = గొప్ప బలము కలవానినిగాను, అపారపారమ్ = పొంద శక్యము కాని అంతము కలవానినిగాను (నీ వెంతటివాడవో ఊహించుటకు కూడ శక్యము కాదు అని భావము) అక్షోభ్యమ్ = క్షోభింపచేయ శక్యముకానివానినిగాను, గాంభీర్యాత్ = గంభీర్యమువలన, సాగరోపమమ్ = సముద్రముతో సమానునిగను,

ససముద్రాయాః = సముద్రముతో కూడిన, ధరణ్యాః = భూమియొక్క, భర్తారమ్ = ప్రభువునుగాను, వాసవోపమమ్ = దేవేంద్రునితో సమానునిగాను, జానామి = ఎఱుగుదును.

తా. దయ ధర్మములలో కెల్ల ఉత్తమధర్మ మను విషయమును నీవే నాకు చెప్పితివి కదా! నీవు గొప్ప వీర్యము, ఉత్సాహము, బలము కలవాడవు. నీ వెంతటివాడవో ఎవ్వరూ తెలిసికొనజాలరు. నిన్నెవ్వరూ క్షోభింపచేయజాలరు. గాంభీర్యములో సముద్రమువంటివాడవు. సముద్రసహితమైన భూమండలమునకు అంతకూ ప్రభువు అయినవాడవు. దేవేంద్రునితో సమానుడవు. ఈ విషయము అన్నీ నాకు తెలియును. 41,42

మూ. ఏవమస్త్రవిదాం శ్రేష్ఠః సత్యవాన్ బలవానపి,
కిమర్థమస్త్రం రక్షస్సు న యోజయసి రాఘవ. 43

ప్ర. అ. రాఘవ = రామా! ఏవమ్ = ఇట్లు, అస్త్రవిదామ్ = అస్త్రవేత్తలలో, శ్రేష్ఠః = శ్రేష్ఠుడవు, సత్యవాన్ = సత్యవంతుడవు, బలవానపి = బలవంతుడవు అయినను, రక్షస్సు = రాక్షసులమీద, అస్త్రమ్ = అస్త్రమును, కిమర్థమ్ = ఎందువలన, న యోజయసి = సంధించుట లేదు?

తా. రామా! ఈ విధముగా అస్త్రవేత్తలలో శ్రేష్ఠుడవైనా, సత్యవంతుడవైనా, బలవంతుడవైనా, నీవు రాక్షసులమీద అస్త్రములను ఎందువలన ప్రయోగించుట లేదు? 43

మూ. న నాగా నాపి గన్ధర్వా నాసురా న మరుద్గణాః,
రామస్య సమరే వేగం శక్తాః ప్రతిసమీహితుమ్. 44

ప్ర. అ. సమరే = యుద్ధమునందు, రామస్య = రామునియొక్క, వేగమ్ = వేగమును, ప్రతిసమీహితుమ్ = ఎదుర్కొనుటకు, నాగాః = నాగులు, న శక్తాః = సమర్థులు కారు. గన్ధర్వా అపి = గంధర్వులు కూడ, న = సమర్థులు కారు. అసురాః = అసురులు, న = సమర్థులు కారు. మరుద్గణాః = దేవతా గణములు, న = సమర్థులు కారు.

తా. నాగులు కాని, గంధర్వులు కాని, అసురులు కాని, దేవతాగణములు కాని యుద్ధములో రాముని వేగమును ఎదుర్కొనుటకు సమర్థులు కారు. 44

మూ. తస్య వీర్యవతః కశ్చిద్యద్యస్తి మయి సంభ్రమః,
కిమర్థం న శరైస్తీక్ష్ణైః క్షయం నయతి రాక్షసాన్. 45

ప్ర. అ. వీర్యవతః = పరాక్రమవంతు డైన, తస్య = ఆ రామునకు, మయి = నావిషయమునందు, కశ్చిత్ = ఏ దైన, సంభ్రమః = తొందర, అస్తి యది = ఉన్నట్లయితే, తీక్ష్ణైః = తీక్ష్ణము లైన, శరైః = బాణములతో, రాక్షసాన్ = రాక్షసులను, కిమర్థమ్ = ఎందువలన, క్షయమ్ = వినాశనమును, న నయతి = పొందించుటలేదు.

తా. పరాక్రమశాలి యైన ఆశ్రీ రామునకు నా విషయమునందు ఏ మాత్ర మైన తొందర ఉన్నచో, అతడు తీక్ష్ణము లైన శరములతో ఈ రాక్షసులను నశింపచేయుటలే దేమి? 45

మూ. భ్రాతురాదేశమాదాయ లక్ష్మణో వా పరంతపః,
కస్య హేతోర్న మాం వీరః పరిత్రాతి మహాబలః. 46

ప్ర. అ. పరంతపః = శత్రువులను పీడించువాడూ, మహాబలః = గొప్ప బలము కలవాడు, వీరః = వీరుడు అయిన, లక్ష్మణో వా = లక్ష్మణు డైనను, భ్రాతుః = సోదరుని యొక్క, ఆదేశమ్ = ఆజ్ఞను, ఆదాయ = గ్రహించి, కస్య హేతోః = ఏ కారణమువలన, మామ్ = నన్ను, న పరిత్రాతి = రక్షించుట లేదు?

తా. శత్రువులను పీడించువాడు, మహావీరుడు, మహాబలుడు అయిన లక్ష్మణు డైనా, అన్నగారి ఆజ్ఞచేత నన్ను ఎందువలన రక్షించుటలేదు? 46

మూ. యది తౌ పురుషవ్యాఘ్రౌ వాయ్వగ్నిసమతేజసౌ,
సురాణామపి దుర్ధర్షౌ కిమర్థం మాముపేక్షతః. 47

ప్ర. అ. వాయ్వగ్నిసమతేజసౌ = వాయువుతోను, అగ్నితోను సమాన మైన తేజస్సు గల, పురుషవ్యాఘ్రౌ = పురుషశ్రేష్ఠులైన, తౌ = ఆ రామలక్ష్మణులు, సురాణామ్ = దేవతలకు కూడ, దుర్ధర్షౌ యది అపి = ఎదిరింప శక్యముకానివారై ఉండి కూడ, మామ్ = నన్ను, కిమర్థమ్ = ఎందుకొరకు, ఉపేక్షతః = ఉపేక్షించుచున్నారో కదా!

తా. వాయ్వగ్నులతో సమాన మైన తేజస్సు గల పురుషశ్రేష్ఠు లైన ఆ రామలక్ష్మణులను దేవతలు కూడ ఎదిరింప జాలరు. అట్టివారై ఉండి కూడ వారు నన్ను ఎందువలన ఉపేక్షించుచున్నారో! 47

మూ. మమైవ దుష్కృతం కించిన్మహదస్తి న సంశయః,
సమర్థావపి తౌ యన్మాం నావేక్షేతే పరంతపౌ. 48

ప్ర. అ. మమైవ = నాయొక్కయే, మహత్ = గొప్ప దైన, కించిత్ = ఏదో, దుష్కృతమ్ = పాపము, అస్తి = ఉన్నది. సంశయః = సంశయము, న = లేదు. యత్ = ఏ కారణమువలన, సమర్థావపి = సమర్థులే అయినను, పరంతపౌ = శత్రువులను పీడించు, తౌ = ఆ రామలక్ష్మణులు, మామ్ = నన్ను, న అవేక్షేతే = చూచుటలేదో.

తా. నేనే ఏదో గొప్ప పాపము చేసి ఉన్నాను. సందేహము లేదు. అందు చేతనే, సమర్థు లై యుండి కూడ, శత్రుపీడకు లైన ఆ రామలక్ష్మణులు నన్ను ఉపేక్షించుచున్నారు. 48

మూ. వైదేహ్యా వచనం శ్రుత్వా కరుణం సాశ్రుభాషితమ్,
అథాబ్రవీన్మహాతేజా హనుమాన్ మారుతాత్మజః. 49

ప్ర. అ. అథ = అటు పిమ్మట, మహాతేజాః = గొప్ప తేజస్సు గల, మారుతాత్మజః = వాయుపుత్రు డైన, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, వైదేహ్యాః = సీతచేత, సాశ్రు = కన్నీళ్లతో కూడుకొన్నట్లు, కరుణమ్ = జాలి గొలుపు నట్లు, భాషితమ్ = పలుకబడిన, వచనమ్ = వచనమును, శ్రుత్వా = విని, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. సీత కన్నీళ్లు కార్చుచు దీనముగా పలికిన మాటలు విని మహాతేజశ్శాలి, వాయునందనుడు అయిన హనుమంతుడు ఇట్లు పలికెను. 49

మూ. త్వచ్ఛోకవిముఖో రామో దేవి సత్యేన తే శపే,
రామే దుఃఖాభిపన్నే చ లక్ష్మణః పరితప్యతే. 50

ప్ర. అ. దేవి = ఓ సీతాదేవీ! రామః = రాముడు, త్వచ్ఛోకవిముఖః = నిన్ను గూర్చిన శోకముచేత భోగములందు ఆసక్తి లేనివా డై ఉన్నాడు. సత్యేన

=సత్యముచేత, తే=నీకు, శపే=ఒట్టు పెట్టి చెప్పుచున్నాను. రామః=రాముడు, దుఃఖాభిపన్నః=దుఃఖముచేత ఆక్రమింపబడినవా డగుచుండగా, లక్ష్మణః చ= లక్ష్మణుడు కూడ, పరితప్యతే=దుఃఖించుచున్నాడు.

తా. ఓ! సీతాదేవీ! నీ వియోగమువలన కలిగిన దుఃఖముచేత రాముడు భోగాదులందు ఆసక్తి లేకుండా ఉన్నాడు. సత్యము మీద ఒట్టు పెట్టి చెప్పు చున్నాను. రాముడు దుఃఖాక్రాంతుడై నప్పుడల్లా లక్ష్మణుడు కూడ దుఃఖించు చున్నాడు. 50

మూ. కథం చిద్భవతీ దృష్టా న కాలః పరిదేవితుమ్,
ఇమం ముహూర్తం దుఃఖానాం ద్రక్ష్యస్యన్తమనిన్దితే. 51

ప్ర. అ. కథం చిత్=ఎటులనో, భవతీ=నీవు, దృష్టా=చూడబడినావు. పరిదేవితుమ్=విలపించుటకు, కాలః=కాలము, న=కాదు. అనిన్దితే=నిందింప బడనిదానా! ఇమమ్=ఈ, ముహూర్తమ్=ముహూర్తమునందే, దుఃఖానామ్= దుఃఖములయొక్క, అన్తమ్=అంతమును, ద్రక్ష్యసి=చూడగలవు.

తా. ఓ! దోషములు లేని సీతాదేవీ! అదృష్టవశముచేత నీవు కనబడితివి. ఇక ఇది విలపించుటకు సమయము కాదు. స్వల్పకాలములోనే దుఃఖముల అంతము చూడగలవు. 51

మూ. తావుభౌ పురుషవ్యాఘ్రౌ రాజపుత్రౌ మహాబలౌ,
త్వద్దర్శనకృతోత్సాహౌ లఙ్కాం భస్మీకరిష్యతః. 52

ప్ర. అ. పురుషవ్యాఘ్రౌ=పురుషశ్రేష్ఠులు, మహాబలౌ=గొప్ప బలము కలవారు, త్వద్దర్శనకృతోత్సాహౌ=నీ దర్శనమునందు చేయబడిన ఉత్సాహము కలవారు అయిన, ఉభౌ = ఇద్దరైన, తౌ రాజపుత్రౌ = ఆ రాజకుమారులు, లఙ్కామ్=లంకను, భస్మీకరిష్యతః = భస్మము చేయగలరు.

తా. పురుషులలో శ్రేష్ఠులు, మహాబలశాలులు అయిన ఆ రాజపుత్రు లిద్దరూ నిన్ను చూడవలెనని ఉత్సాహముతో ఉన్నారు. వారు లంకను భస్మము చేసి వేయగలరు. 52

మూ. హత్వా చ సమరే క్రూరం రావణం సహబాంధవమ్,
రాఘవస్త్వాం విశాలాక్షి నేష్యతి స్వాం పురీం ప్రతి. 53

ప్ర. అ. విశాలాక్షి = విశాలము లైన నేత్రములు గల ఓ సీతాదేవీ! రాఘవః = రాముడు, సమరే = యుద్ధమునందు, సహబాంధవమ్ = బంధువులతో కూడిన, క్రూరమ్ = క్రూరు డైన, రావణమ్ = రావణుని, హత్వా = చంపి, స్వాం పురీం ప్రతి = తన పట్టణమును గూర్చి, త్వామ్ = నిన్ను, నేష్యతి = తీసికొని వెళ్ళగలడు.

తా. ఓ విశాలాక్షీ! రాముడు క్రూరు డైన రావణుని, అతని బంధువులను, రణరంగములో సంహరించి, నిన్ను తన పట్టణమునకు తీసికొని వెళ్లగలడు. 53

మూ. బ్రూహి యద్రాఘవో వాచ్యో లక్ష్మణశ్చ మహాబలః,
సుగ్రీవో వాపి తేజస్వీ హరయోఽపి సమాగతాః. 54

ప్ర. అ. రాఘవః = రాముడు, యత్ = ఏది, వాచ్యః = చెప్పదగిన వాడో, మహాబలః = గొప్ప బలము గల, లక్ష్మణశ్చ = లక్ష్మణుడు గాని, తేజస్వీ = తేజస్సు గల, సుగ్రీవో వాపి = సుగ్రీవుడు గాని, సమాగతాః = కలిసి ఉన్న, హరయోఽపి = వానరులు గాని, ఏది చెప్పదగినవారో అది, బ్రూహి = చెప్పుము.

తా. రామునకు గాని, మహాబలశాలి యైన లక్ష్మణునకు గాని, తేజశ్శాలి యైన సుగ్రీవునకు గాని, కలిసి ఉన్న ఇతర వానరులకు గాని ఏమి చెప్పవలెనో చెప్పుము. 54

మూ. ఇత్యుక్తవతి తస్మింస్తు సీతా సురసుతోపమా,
ఉవాచ శోకసంతప్తా హనుమంతం ప్లవంగమమ్. 55

ప్ర. అ. తస్మిన్ = ఆ హనుమంతుడు, ఇతి = ఇట్లు, ఉక్తవతి = పలికిన వా డగుచుండగా, సురసుతోపమా = దేవకన్యతో సమానురా లైన, సీతా = సీత, శోకసంతప్తా = దుఃఖముచేత పీడింపబడినదై, ప్లవంగమమ్ = వానరు డైన, హనుమంతమ్ = హనుమంతుని గూర్చి, ఉవాచ = పలికెను.

తా. హనుమంతుని మాటలు విని, దేవకన్యతో సమానురాలైన సీత, శోకపీడితయై ఆ హనుమంతునితో ఇట్లనెను. 55

మూ. కౌసల్యా లోకభర్తారం సుషువే యం మనస్వినీ,
తం మమార్థే సుఖం పృచ్ఛ శిరసా చాభివాదయ. 56

ప్ర. అ. లోకభర్తారమ్ = లోకములకు ప్రభు వైన, యమ్ = ఏ రాముని, మనస్వినీ = ఉత్తమ మైన మనస్సు గల, కౌసల్యా = కౌసల్య, సుషువే = కనెనో, తమ్ = అట్టి రాముని, మమార్థే = నా కొరకై (నా పక్షమున), సుఖమ్ = సుఖమును, పృచ్ఛ = అడుగుము. శిరసా = శిరస్సుతో, అభివాదయ చ = నమస్కరించుము.

తా. ఉత్తమ మైన మనస్సు గల కౌసల్య లోకములకు ప్రభు వైన ఏ రాముని కనెనో అట్టి రామునకు నా పక్షమున శిరస్సు వంచి నమస్కారము చేసి సుఖమును అడుగుము. 56

మూ. ప్రసృజ్య సర్వరత్నాని ప్రియా యాశ్చ వరాఙ్గనాః,
ఐశ్వర్యం చ విశాలాయాం పృథివ్యామపి దుర్లభమ్. 57

పితరం మాతరం చైవ సంమాన్యాభిప్రసాద్య చ,
అనుప్రవ్రజితో రామం సుమిత్రా యేన సుప్రజాః. 58

ప్ర. అ. యేన = ఎవ్వనిచేత, సుమిత్రా = సుమిత్ర, సుప్రజాః = మంచి సంతానము గలదో, అట్టి లక్ష్మణుడు, ప్రసృజ్య = విడిచిపెట్టి, సర్వరత్నాని = సమస్త మైన శ్రేష్ఠవస్తువులను, ప్రియాః = ఇష్ట మైన, యాః = ఏ, వరాఙ్గనాః = శ్రేష్ఠ మైన స్త్రీలు ఉన్నారో వారిని, విశాలాయామ్ = విశాల మైన, పృథివ్యామ్ = భూమియందు, దుర్లభమ్ = పొందుటకు కష్ట మైన, ఐశ్వర్యం చాపి = ఐశ్వర్యమును, (త్యక్త్వా = విడచి), పితరమ్ = తండ్రిని, మాతరం చాపి = తల్లిని, సంమాన్య = గౌరవించి, అభిప్రసాద్య చ = అనుగ్రహింప చేసికొని, రామమ్ = రాముని, అనుప్రవ్రజితః = అనుసరించి ప్రవాసమునకు వెళ్ళినాడు.

తా. సుమిత్ర సుపుత్రు డైన లక్ష్మణుడు, మాలికలను, ఉత్తమము లైన భోగ్యవస్తువులను, ప్రియ లైన ఉత్తమస్త్రీలను, విశాల మైన భూమండలము

తంతు అనాయాసముగా లభించని ఐశ్వర్యమును విడచి, తలిదండ్రులకు నమస్కరించి వారిని అనుమతింపచేసికొని, రామునితో కలసి ప్రవాసమునకు వెళ్ళినాడు. 57, 58

మూ. అనుకూల్యేన ధర్మాత్మా త్యక్త్వా సుఖమనుత్తమమ్,
అనుగచ్ఛతి కాకుత్స్థం భ్రాతరం పాలయన్వనే. 59

ప్ర. అ. ధర్మాత్మా = ధర్మాత్ము డైన లక్ష్మణుడు, అనుత్తమమ్ = చాల గొప్ప దైన, సుఖమ్=సుఖమును, త్యక్త్వా = విడచి, భ్రాతరమ్ = సోదరు డైన, కాకుత్స్థమ్=రాముని, వనే = వనమునందు, అనుకూల్యేన=అనుకూలముగా నుండుటచే, పాలయన్=పాలించుచు, అనుగచ్ఛతి=అనుసరించి వెళ్ళెను.

తా. ధర్మాత్ము డైన లక్ష్మణుడు అత్యుత్తమ మైన సుఖమును పరిత్యజించి, సోదరు డైన రామునకు అనుకూలముగా ఉంటూ, అరణ్యములో అతని సంరక్షణము చేయుచు అతనిని అనుసరించి వెళ్ళినాడు. 59

మూ. సింహస్కన్ధో మహాబాహుర్మనస్వీ ప్రియదర్శనః,
పితృవద్వర్తతే రామే మాతృవన్మాం సమాచరన్. 60

ప్ర. అ. సింహస్కన్ధః=సింహము వంటి మూపు గలవాడు, మహాబాహుః =గొప్ప బాహువులు గలవాడు, మనస్వీ = ఉత్తమ మైన మనస్సు కలవాడు, ప్రియదర్శనః = ప్రియ మైన దర్శనము కలవాడు అయిన లక్ష్మణుడు, మామ్ =నన్ను, మాతృవత్=తల్లిని వలె, సమాచరన్ = చూచుచు, రామే=రాముని యందు, పితృవత్=తండ్రియందు వలె, వర్తతే = ప్రవర్తించుచున్నాడు.

తా. సింహము వంటి మూపు, పెద్ద బాహువులు, ఉత్తమ మైన మనస్సు కలవాడు, చూచువారికి ఆనందము కలిగించువాడు అయిన లక్ష్మణుడు నన్ను తల్లి వలె చూచుకొనుచు, రాముని విషయమున తండ్రి విషయమునందు వలె ప్రవర్తించును. 60

మూ. హ్రియమాణాం తదా వీరో న తు మాం వేద లక్ష్మణః,
వృద్ధోపసేవీ లక్ష్మీవాన్ శక్తో న బహుభాషితా. 61
రాజపుత్రః ప్రియః శ్రేష్ఠః సదృశః శ్వశురస్య మే.

ప్ర. అ. వీరః=వీరు డైన, లక్ష్మణః=లక్ష్మణుడు, తదా=అప్పుడు, మామ్=నన్ను, హ్రియమాణామ్=హరింపబడుచున్నదానినిగా, న వేద=ఎఱుగడు. వృద్ధోపసేవీ=వృద్ధులను సేవించువాడు, లక్ష్మీవాన్=లక్ష్మీవంతుడు, శక్తః=సమర్థుడు, న బహుభాషితా=ఎక్కువగా మాటలాడనివాడు, మే=నాయొక్క, శ్వశురస్య=మామగారైన దశరథునకు, సదృశః=సమానుడైన, (తగిన), ప్రియః=ప్రియుడు, శ్రేష్ఠః=శ్రేష్ఠుడు అయిన, రాజపుత్రః=రాజకుమారుడు.

తా. వీరుడైన లక్ష్మణునకు ఆ నాడు నన్ను రావణుడు హరించుచున్నట్లు తెలియదు. అతడు పెద్దలను సేవించువాడు. శోభ కలవాడు. సమర్థుడైనను అధికముగా మాటలాడడు. నా మామగారైన దశరథునకు తగిన, ఇష్టుడు, శ్రేష్ఠుడు అయిన రాజకుమారుడు. 61

మూ. మమ ప్రియతరో నిత్యం భ్రాతా రామస్య లక్ష్మణః, 62
నియుక్తో ధురి యస్యాం తు తాముద్వహతి వీర్యవాన్.

ప్ర. అ. రామస్య=రామునియొక్క, భ్రాతా=సోదరుడైన, లక్ష్మణః=లక్ష్మణుడు, నిత్యమ్=ఎల్లప్పుడూ, మమ=నాకు, ప్రియతరః=చాల ఇష్టమైనవాడు. వీర్యవాన్=పరాక్రమవంతుడైన ఆ లక్ష్మణుడు, యస్యామ్=ఏ, ధురి=కార్యభారమునందు, నియుక్తః=నియమింపబడునో, తామ్=దానిని, ఉద్వహతి=చక్కగా వహించును.

తా. రాముని సోదరుడైన లక్ష్మణుడు నిత్యము నాకు చాల ఇష్టుడు. పరాక్రమశాలియైన అతనికి ఏ కార్యభారమును అప్పగించినను దానిని అతడు చక్కగా పూర్తిచేయును. 62

మూ. యం దృష్ట్వా రాఘవో నైవ వృత్తమార్యమనుస్మరేత్,
స మమార్థాయ కుశలం వక్తవ్యో వచనాన్మమ.

ప్ర. అ. యమ్=ఎవనిని, దృష్ట్వా=చూచి, రాఘవః=రాముడు, వృత్తమ్=మరణించిన, ఆర్యమ్=తండ్రిని, న అనుస్మరేత్=స్మరింపడో, సః=అట్టి లక్ష్మణుడు, మమ=నాయొక్క, అర్థాయ=ప్రయోజనము కొరకై, మమ=నాయొక్క, వచనాత్=వచనమువలన, కుశలమ్=క్షేమమును, వక్తవ్యః=చెప్పదగినవాడు.

తా. నీ లక్ష్మణుని తోడుకొనుచు రాముడు స్వర్గస్థు డైన తన తండ్రి గారిని గూర్చి బెంగపెట్టుకొనుటలేదో అట్టి లక్ష్మణునితో నా కొరకై, నా మాటగా కుశలవార్త ను చెప్పుము. (నే నాతని క్షేమము అడిగినా నని చెప్పుము). 64

మూ. మృదుర్నిత్యం శుచిర్దక్షః ప్రియో రామస్య లక్ష్మణః, 65
యథా హి వానరశ్రేష్ఠ దుఃఖక్షయకరో భవేత్,
త్వమస్మిన్ కార్యనిర్యోగే ప్రమాణం హరిసత్తమ. 66

ప్ర. అ. వానరశ్రేష్ఠ = వానరులలో శ్రేష్ఠుడా। హరిసత్తమ = వానరులలో మంచివాడా। మృదుః = మృదు వైనవాడూ, నిత్యమ్ = ఎల్లప్పుడు, శుచిః = పరిశుద్ధుడూ, దక్షః = సమర్థుడూ, రామస్య = రామునకు, ప్రియః = ఇష్టుడూ అయిన, లక్ష్మణః = లక్ష్మణుడు, యథా = ఎట్లు, దుఃఖక్షయకరః = దుఃఖక్షయము చేయువాడు, భవేత్ = అగునో ఆ విధముగా, అస్మిన్ = ఈ, కార్యనిర్యోగే = కార్యసాధనమునందు, త్వమ్ = నీవు, ప్రమాణమ్ = ప్రమాణ మైన వాడవు.

తా. వానరశ్రేష్ఠుడ వైన ఓ హనుమంతుడా। మృదు వైన స్వభావము కలవాడూ, ఎల్లప్పుడు పరిశుద్ధుడు, సమర్థుడు, రామునకు చాల ఇష్టుడు అయిన లక్ష్మణుడు నా దుఃఖములను నశింపచేయు నట్లు ఈ కార్యమును సాధించుట అనేది నీ మీదనే ఆధారపడియున్నది. 66

మూ. రాఘవస్త్వత్సమారమ్భాన్మయి యత్నపరో భవేత్,
ఇదం బ్రూయాశ్చ మే నాథం శూరం రామం పునః పునః.

ప్ర. అ. రాఘవః = రాముడు, త్వత్సమారమ్భాత్ = నీయొక్క ప్రయత్నము వలన, మయి = నా విషయమై, యత్నపరః = ప్రయత్నపరుడు, భవేత్ = అగును. మే = నాయొక్క, నాథమ్ = నాథుడు, శూరమ్ = శూరుడూ అయిన, రామమ్ = రాముని గూర్చి, పునః పునః = మాటి మాటికి, ఇదమ్ = ఈ వాక్యమును, బ్రూయాః = చెప్పుము.

తా. నీవు చేసే ప్రయత్నమును బట్టి రాముడు, నా విషయమున ప్రయత్నము చేయును. నా నాథుడు, శూరుడు అయిన రామునితో ఈ మాట మాటి మాటికి చెప్పుము. 67

మూ. జీవితం ధారయిష్యామి మాసం దశరథాత్మజ,
ఊర్ధ్వం మాసాన్న జీవేయం సత్యేనాహం బ్రవీమి తే.

ప్ర. అ. దశరథాత్మజ = రామా! మాసమ్ = ఒక మాసమును మాత్రమే, జీవితమ్ = జీవితమును, ధారయిష్యామి = ధరించగలను. మాసాత్ = మాసము కంటె, ఊర్ధ్వమ్ = పైన, న జీవేయమ్ = జీవించను. అహమ్ = నేను, సత్యేన = సత్యముతో, తే = నీకు, బ్రవీమి = చెప్పుచున్నాను.

తా. "రామా! నేను ఒక్క మాసము మాత్రమే జీవించెదను. మాసము దాటి జీవించను. సత్యము చెప్పుచున్నాను". 68

మూ. రావణేనోపరుద్ధాం మాం నికృత్యా పాపకర్మణా,
త్రాతుమర్హసి వీర త్వం పాతాలాదివ కౌశికీమ్. 69

ప్ర. అ. వీర = ఓ! వీరుడా! పాపకర్మణా = పాపమైన కర్మ గల, రావణేన = రావణునిచేత, నికృత్యా = అవమానముచేత, ఉపరుద్ధామ్ = బంధింపబడిన, మామ్ = నన్ను, త్వమ్ = నీవు, పాతాలాత్ = పాతాళమునుండి, కౌశికీమివ = దేవేంద్రుని లక్ష్మిని వలె, త్రాతుమ్ = రక్షించుటకు, అర్హసి = తగియున్నావు.

తా. "వీరుడా! పాపాత్ము డైన రావణునిచే అవమానపూర్వకముగా బంధింపబడి ఉన్న నన్ను, పాతాళమునుండి ఇంద్రుని లక్ష్మిని రక్షించి నట్లు నీవు రక్షించవలెను". 69

మూ. తతో వస్త్రగతం ముక్త్వా దివ్యం చూడామణిం శుభమ్,
ప్రదేయో రాఘవాయేతి సీతా హనుమతే దదౌ. 70

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, సీతా = సీత, వస్త్రగతమ్ = వస్త్రములో ఉన్న, శుభమ్ = మంగళకర మైన, దివ్యమ్ = శ్రేష్ఠ మైన, చూడామణిమ్ = చూడామణిని, (శిరస్సుపై అలంకారముగా ధరించు మణిని), ముక్త్వా = ముడి విప్పి, రాఘవాయ = రామునకు, ప్రదేయః = ఇవ్వతగినది, ఇతి = అని చెప్పి, హనుమతే = హనుమంతునకు, దదౌ = ఇచ్చెను.

తా. పిమ్మట సీత కొంగులో ముడి పెట్టి ఉన్న చూడామణిని, ముడి విప్పి తీసి, "దీనిని రామునకు ఇమ్ము" అని చెప్పుచు హనుమంతునకు ఇచ్చెను. 70

మూ. ప్రతిగృహ్య తతో వీరో మణిరత్నమనుత్తమమ్,
అఙ్గుల్యా యోజయామాస న హ్యస్య ప్రాభవద్భుజః. 71

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, వీరః = వీరు డైన హనుమంతుడు, అనుత్తమమ్ = చాల ఉత్తమ మైన, మణిరత్నమ్ = శ్రేష్ఠ మైన మణిని, ప్రతిగృహ్య = స్వీకరించి, అఙ్గుల్యా = వ్రేలితో, యోజయామాస = కూర్చెను. అస్య = వాని యొక్క, భుజః = భుజము, న ప్రాభవత్ హి = సరిపోలేదు కదా.

తా. హనుమంతు డా శ్రేష్ఠ మైన చూడామణిని గ్రహించెను. అది భుజాని పెట్టుకొనుటకు సరిపోవకపోవుటచేత వ్రేలికి తొడుగుకొనెను.

వి. ఇక్కడ ఈ శ్లోకం పాఠం సరిగా కుదురుటలేదు. 'చూడామణి' అనే పేరునుబట్టి అది శిరస్సుపై ధరించు మణి అని తెలియుచున్నది. అది అర్థదే ఖని రాముని మాటలను బట్టి స్పష్ట మగును. ఈ శ్లోకాన్ని బట్టి చూడగా అదేదో భుజానికి పెట్టుకొనే దండకడియంవంటి దన్నట్లూ సీతనుండి దానిని తీసికొని హనుమంతుడు మొదట తన భుజానికి పెట్టుకోవడానికి ప్రయత్నించి, అది చాలక పోవుటచేత ఉంగరం వలె వ్రేలికి పెట్టుకున్నట్లు కనబడుతున్నది. ఇది అసంగతము. సీత అలంకారాన్ని హనుమంతుడు, భక్తిపూర్వకముగా, మరొక విధముగా, జాగ్రత్తచేసి తనదగ్గర ఉంచుకొనవలెను కాని ఆమె ధరించు నట్లు తాను కూడా ధరించుట, లేదా ధరింప యత్నించుట మర్యాదకాని దగును. అందుచేత ఈ శ్లోకం అసంగతము. ప్రాచ్యపాఠము లాగున్నది -

"సా నిరీక్ష్య తతః సర్వం వేణ్యాం గ్రథితముత్తమమ్,
విముచ్య ప్రదదౌ తస్మై మణిరత్నం హనూమతే.
వేష్టాఽఽఢ్యం రాఘవానంది సీతా సురసుతోపమా"

ఏదైనా ఆనవాలు ఇమ్ము అని హనుమంతుడు ప్రార్థింపగా సీత అటు ఇటు చూచి పరిశీలించి, తన వేణిలో ఉన్న మణిశ్రేష్ఠమును తీసి "ఇది రామున కిమ్ము" అని హనుమంతున కిచ్చెను అని దీని భావము. దీని తరువాత (దాక్షిణాత్య ప్రతిలో 72వ శ్లోకంగా ఉన్న) 'మణిరత్నం కపివరః..........పార్శ్వతః స్థితః" అను శ్లోకమున్నది. ఈ ("ప్రతిగృహ్య" ఇత్యాది) శ్లోకము లేదు. 71

మూ. మణిరత్నం కపివరః ప్రతిగృహ్యాభివాద్య చ,
సీతాం ప్రదక్షిణం కృత్వా ప్రణతః పార్శ్వతః స్థితః. 72

ప్ర. అ. కపివరః = వానరశ్రేష్ఠుడు, మణిరత్నమ్ = ఆ శ్రేష్ఠమైన మణిని, ప్రతిగృహ్య = స్వీకరించి, సీతామ్ = సీతను, అభివాద్య చ = నమస్కరించి, ప్రదక్షిణం కృత్వా = ప్రదక్షిణము చేసి, ప్రణతః = నమ్రుడై, పార్శ్వతః = ప్రక్కన, స్థితః = ఉండెను.

తా. హనుమంతుడు ఆ మణిశ్రేష్ఠమును గ్రహించి, సీతకు నమస్కరించి ప్రదక్షిణపూర్వకముగా ఆమె ప్రక్కకు వెళ్ళి నిలచెను. 72

మూ. హర్షేణ మహతా యుక్తః సీతాదర్శనజేన సః,
హృదయేన గతో రామం శరీరేణ తు విష్ఠితః. 73

ప్ర. అ. సః = ఆ హనుమంతుడు, సీతాదర్శనజేన = సీత యొక్క దర్శనము వలన కలిగిన, మహతా = గొప్ప, హర్షేణ = సంతోషముతో, యుక్తః = కూడినవాడై, హృదయేన = హృదయముతో, రామమ్ = రాముని గూర్చి, గతః = వెళ్ళినాడు. శరీరేణ తు = శరీరముతో మాత్రము, విష్ఠితః = అక్కడ నిలిచి ఉండెను.

తా. హనుమంతుడు సీత దర్శనము లభించినందుకు (సీత కనబడినందుకు) చాల సంతోషించుచు, మనస్సుతో రామునివద్దకు వెళ్ళిపోయెను. అతని శరీరము మాత్రమే అక్కడ ఉండెను 73

మూ. మణివరముపగృహ్య తం మహార్హం
జనకనృపాత్మజయా ధృతం ప్రభావాత్,
గిరిరివ పవనావధూతముక్తః
సుఖితమనాః ప్రతిసంక్రమం ప్రపేదే. 74

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
అష్టత్రింశః సర్గః.

ప్ర. అ. మహార్హమ్ = చాలా శ్రేష్ఠమైనదీ, జనకనృపాత్మజయా = సీత

చేత, ధృతమ్=ధరింపబడినది అయిన, తం మణివరమ్=ఆ శ్రేష్ఠమైన మణిని, ఉపగృహ్య=గ్రహించి, (ఆ హనుమంతుడు), ప్రభావాత్= దానియొక్క ప్రభావము వలన, పవనావధూతముక్తః=వాయువుచేత కదల్చబడి విడువబడిన, గిరిరివ=పర్వతము వలె, సుఖితమనాః=సుఖముతో కూడిన మనస్సు కలవాడై, ప్రతిసంక్రమమ్=తిరిగి సముద్రమును దాటుటను, ప్రపేదే=పొందెను. (ఆలోచించెను).

తా. సీతాదేవి ధరించిన ఆ శ్రేష్ఠమైన మణిని తీసికొనగానే, దాని ప్రభావము చేత, హనుమంతుడు, గాలికి కదల్చబడి విడువబడిన పర్వతము వలె, సుఖించినవాడై (స్వస్థచిత్తుడై) తిరిగి వెళ్లుటకు ఆలోచించెను.

వి. ఇక్కడ గాలికి కదలి మరల నిలచిన పర్వతమును ఉపమానముగా చెప్పుట అంతగా స్వాభావికముగా లేదు. గాలికి పర్వతాలు కదలవు కదా! ఇంక అభూతోపమ అని చెప్పాలి. ఇక్కడ ప్రాచ్యపాఠములో చూడామణి ప్రభావము సూచిత మగుచున్నది. ఆ పాఠమిది :-

"మణివరముపగృహ్య తం మహార్హం
జనకనృపాత్మజా (అయా) ధృతం పురస్తాత్,
ద్రుమ ఇవ పవనావధూతమూర్తిః
తుళితతనుర్హనుమాన్ కృతస్తదాసీమ్."

"అంతవరకు సీత ధరించిన ఆ చూడామణిని గ్రహించగానే దాని ప్రభావముచేత హనుమంతుని శరీరము గాలిచే కదల్చివేయబడిన చెట్టు వలె గజగజలాడిపోయెను" అని దీని భావము. చూడామణిద్వారా ఆ జగజ్జనని శక్తి సంక్రమించగానే హనుమంతుని శరీరము అట్లగుట స్వాభావికము. ఈ శక్తిసంక్రమము చేతనే ఆతడు తిరిగి వెళ్ళేలోగా అంత మహాపరాక్రమము చూపగలిగినాడు.

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో ముప్పదియెనిమిదవ సర్గ సమాప్తము.

అథ ఏకోనచత్వారింశః సర్గః

[చూడామణిని తీసికొని తిరుగుప్రయాణము చేయుటకు సిద్ధముగనున్న హనుమంతునితో సీత శ్రీరాముని ప్రోత్సహింపవలెనని చెప్పుట, వారందరు సముద్రమును ఎట్లు లంఘింపగలరో అను సంశయమును వ్యక్తము చేయగా హనుమంతుడు వానరుల పరాక్రమమును వర్ణించి చెప్పి ఆమెను ఊరడించుట.]

మూ. మణిం దత్త్వా తతః సీతా హనూమన్తమథాబ్రవీత్,
అభిజ్ఞానమభిజ్ఞాతమేతద్రామస్య తత్త్వతః. 1

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, సీతా=సీత, మణిమ్=మణిని, దత్త్వా =ఇచ్చి, అథ=పిదప, హనూమన్తమ్ = హనుమంతుని గూర్చి, అబ్రవీత్ = పలికెను. ఏతత్ = ఈ, అభిజ్ఞానమ్=గుర్తు, రామస్య=రామునకు, తత్త్వతః = యథార్థముగా, అభిజ్ఞాతమ్=తెలిసినది.

తా. సీత హనుమంతునకు చూడామణిని ఇచ్చిన పిమ్మట అతనితో ఇట్లు చెప్పెను- "ఈ అభిజ్ఞానము (ఆనవాలుగా ఇచ్చిన వస్తువు)ను గూర్చి రామునకు పూర్తిగా తెలియును. 1

మూ. మణిం తు దృష్ట్వా రామో వై త్రయాణాం సంస్మరిష్యతి,
వీరో జనన్యా మమ చ రాజ్ఞో దశరథస్య చ. 2

ప్ర. అ. మణిమ్=మణిని, దృష్ట్వా=చూచి, రామః=రాముడు, త్రయాణామ్ = ముగ్గురికి (ని), జనన్యాః=నాతల్లికి (ని), మమ చ=నన్నూ, రాజ్ఞః= రాజైన, దశరథస్య చ=దశరథుని, సంస్మరిష్యతి=స్మరింపగలడు.

తా. ఈ చూడామణి చూడగానే రాముడు, నా తల్లినీ, నన్నూ, దశరథ మహారాజునూ, ఈ ముగ్గురినీ స్మరింపగలడు. 2

మూ. స భూయస్త్వం సముత్సాహచోదితో హరిసత్తమ,
అస్మిన్ కార్యసమారమ్భే ప్రచిన్తయ యదుత్తరమ్. 3

ప్ర. అ. హరిసత్తమ = వానరశ్రేష్ఠా। సః త్వమ్ = అట్టి నీవు, భూయః = మరల, సముత్సాహచోదితః = ఉత్సాహముచేత ప్రేరితుడవై, అస్మిన్ = ఈ, కార్యసమారమ్భే = కార్యప్రారంభమునందు, యత్ = ఏది, ఉత్తరమ్ = తరవాత చేయ దగినదో, ప్రచిన్తయ = ఆలోచింపుము.

తా. ఓ। వానరశ్రేష్ఠుడా। నీవు మరల ఉత్సాహముచేత ప్రేరేపింపబడినవాడవై, ఈ కార్యమువిషయమున, ముందు ఏమి చేయవలెనో ఆలోచింపుము.

మూ. త్వమస్మిన్ కార్యనిర్యోగే ప్రమాణం హరిసత్తమ,
హనుమన్ యత్నమాస్థాయ దుఃఖక్షయకరో భవ. 4
తస్య చిన్తయతో యత్నో దుఃఖక్షయకరో భవేత్.

ప్ర. అ. హరిసత్తమ = వానరశ్రేష్ఠుడా। అస్మిన్ = ఈ, కార్యనిర్యోగే = కార్యమును సమకూర్చుటయందు, త్వమ్ = నీవే, ప్రమాణమ్ = ప్రమాణము. హనుమన్ = హనుమంతుడా। యత్నమ్ = ప్రయత్నమును, ఆస్థాయ = అవలంబించి, దుఃఖక్షయకరః = దుఃఖముయొక్క నాశనమును చేయువాడవు, భవ = అగుము. తస్య = అట్టి నీవు, చిన్తయతః = ఆలోచించినచో, యత్నః = ప్రయత్నము, దుఃఖక్షయకరః = దుఃఖమును నశింపచేయునది, భవేత్ = అగును.

తా. ఓ। వానరశ్రేష్ఠుడా। ఈ కార్యమును సాధించుటలో నీవే సరియైన నిర్ణయము తీసికొనవలెను. హనుమంతుడా। ప్రయత్నము చేసి నా దుఃఖమును నశింపచేయుము. నీవు బాగుగా ఆలోచించి ప్రయత్నించినచో దుఃఖములు నశించును. 4

మూ. స తథేతి ప్రతిజ్ఞాయ మారుతిర్భీమవిక్రమః, 5
శిరసా వన్ద్య వైదేహీం గమనాయోపచక్రమే.

ప్ర. అ. భీమవిక్రమః = భయంకరమైన పరాక్రమము గల, సః మారుతిః = ఆ హనుమంతుడు, తథేతి = అట్లే అని, ప్రతిజ్ఞాయ = ప్రతిజ్ఞ చేసి, వైదేహీమ్ = సీతను, శిరసా = శిరస్సుతో, వన్ద్య = నమస్కరించి, గమనాయ = వెళ్లుటకు, ఉపచక్రమే = ప్రారంభించెను.

తా. భయంకర మైన పరాక్రమము గల హనుమంతుడు అట్లే చేసెదను అని ప్రతిజ్ఞ చేసి, సీతకు శిరస్సు వంచి నమస్కరించి, వెళ్లుటకు బయలుదేరెను.

మూ. జ్ఞాత్వా సంప్రస్థితం దేవీ వానరం మారుతాత్మజమ్, 6
బాష్పగద్గదయా వాచా మైథిలీ వాక్యమబ్రవీత్.

ప్ర. అ. దేవీ=దేవి యైన, మైథిలీ=సీత, మారుతాత్మజమ్=వాయుపుత్రుడైన, వానరమ్=హనుమంతుని, సంప్రస్థితమ్=ప్రయాణ మైనవానినిగా, జ్ఞాత్వా =తెలిసికొని, బాష్పగద్గదయా = బాష్పముచే గద్గదికతో కూడిన, వాచా = వాక్కుతో, వాక్యమ్=వాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. వాయుపుత్రుడు ప్రయాణ మైనట్లు తెలిసికొని సీతాదేవి, బాష్పముచేత గద్గదితచెందిన వాక్కుతో ఇట్లనెను. 6

మూ. కుశలం హనుమన్ బ్రూయాః సహితౌ రామలక్ష్మణౌ. 7
సుగ్రీవం చ సహామాత్యం వృద్ధాన్ సర్వాంశ్చ వానరాన్,
బ్రూయాస్త్వం వానరశ్రేష్ఠ కుశలం ధర్మసంహితమ్. 8

ప్ర. అ. వానరశ్రేష్ఠ = వానరులలో శ్రేష్ఠుడా। హనుమన్ = హనుమంతుడా। సహితౌ=కూడి యున్న, రామలక్ష్మణౌ = రామలక్ష్మణులను గూర్చి, కుశలమ్=కుశలము, బ్రూయాః = చెప్పుము. సహామాత్యమ్ = మంత్రులతో కూడిన, సుగ్రీవం చ=సుగ్రీవుని గూర్చి, వృద్ధాన్ = వృద్ధులైన, సర్వాన్ = సమస్త మైన, వానరాన్=వానరులను గూర్చి, త్వమ్ = నీవు, ధర్మసంహితమ్ ధర్మముతో కూడిన, కుశలమ్ = కుశలమును, బ్రూయాః = చెప్పుము.

తా. వానరశ్రేష్ఠుడ వైన ఓ। హనుమంతుడా! రామలక్ష్మణు లిద్దరికి, మంత్రిసమేతు డైన సుగ్రీవునకూ, నేను వారి కుశలము అడిగి నట్లు చెప్పుము. పెద్ద వారైన ఇతరవానరులకు కూడ, ధర్మసంయుతముగా, నేను కుశల మడిగి నట్లు చెప్పుము. 7,8

మూ. యథా చ స మహాబాహుర్మాం తారయతి రాఘవః,
అస్మాద్దుఃఖాంబుసంరోధాత్ త్వం సమాధాతుమర్హసి. 9

ప్ర. అ. మహాబాహుః = గొప్ప బాహువులు గల, సః రాఘవః = ఆ రాముడు, అస్మాత్ = ఈ, దుఃఖామ్బుసంరోధాత్ = దుఃఖ మనే సముద్రము నుండి, యథా = ఎట్లు, తారయతి = దాటించునో, ఆ విధముగ, త్వమ్ = నీవు, సమాధాతుమ్ = చేయుటకు, అర్హసి = తగి యున్నావు.

తా. మహాబాహు వైన ఆ రాముడు నన్ను ఈ దుఃఖసముద్రమునుండి ఉద్ధరించు ఉపాయమును చేయుము. 9

మూ. జీవన్తీం మాం యథా రామః సంభావయతి కీర్తిమాన్,
తత్తథా హనుమన్ వాచ్యం వాచా ధర్మమవాప్నుహి. 10

ప్ర. అ. హనుమన్ = హనుమంతుడా! కీర్తిమాన్ = కీర్తి గల, రామః = రాముడు, మామ్ = నన్ను, జీవన్తీమ్ = జీవించి ఉండగా, యథా = ఎట్లు, సంభావయతి = ఆదరించునో, తత్ = అది, తథా = అట్లు, వాచ్యమ్ = చెప్పదగినది. వాచా = మాటచేత, ధర్మమ్ = ధర్మమును, అవాప్నుహి = పొందుము.

తా. హనుమంతుడా! కీర్తిమంతు డైన రాముడు, నేను ప్రాణముతో ఉండగా పొంది ఆదరించు నట్లు తగు విధముగా చెప్పుము. మాటతో ఉపకారము చేసి పుణ్యము కట్టుకొనుము. 10

మూ. నిత్యముత్సాహయుక్తాశ్చ వాచః శ్రుత్వా త్వయేరితాః,
వర్ధిష్యతే దాశరథేః పౌరుషం మదవాప్తయే. 11

ప్ర. అ. త్వయా = నీచేత, ఈరితాః = పలుకబడిన, ఉత్సాహయుక్తాః = ఉత్సాహముతో కూడిన, వాచః = వాక్యములను, నిత్యమ్ = నిత్యము, శ్రుత్వా = విని, మదవాప్తయే = నన్ను పొందుటకు, దాశరథేః = రామునియొక్క, పౌరుషమ్ = పౌరుషము, వర్ధిష్యతే = వృద్ధిపొందగలదు.

తా. నీవు నిత్యము ఉత్సాహభరితము లైన మాటలు చెప్పగా విని విని, రామునకు నన్ను ఈ ఆపదనుండి ఉద్ధరించ వలె నని పౌరుషము వృద్ధి పొందును. 11

మూ. మత్సన్దేశయుతా వాచస్త్వత్తః శ్రుత్వా చ రాఘవః,
పరాక్రమవిధిం వీరో విధివత్సంవిధాస్యతి. 12

ప్ర. అ. వీరః = వీరు డైన, రాఘవః = రాముడు, త్వత్తః = నీనుండి, మత్సందేశయుతాః = నా సందేశముతో కూడిన, వాచః = వాక్యములను, శ్రుత్వా = విని, విధివత్ = యథావిధిగా, పరాక్రమవిధిమ్ = పరాక్రమప్రయోగమును, సంవిధాస్యతి = చేయగలడు.

తా. వీరు డైన రాముడు, నా సందేశముతో కూడిన మాటలు నీవు చెప్పగా విని, చేయవలసిన రీతిలో పరాక్రమప్రదర్శనము చేయగలడు. 12

మూ. సీతాయా వచనం శ్రుత్వా హనుమాన్ మారుతాత్మజః,
శిరస్యఞ్జలిమాధాయ వాక్యముత్తరమబ్రవీత్. 13

ప్ర. అ. మారుతాత్మజః = వాయుపుత్రు డైన, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, సీతాయాః = సీతయొక్క, వచనమ్ = వచనమును, శ్రుత్వా = విని, శిరసి = శిరస్సుపై, అఞ్జలిమ్ = దోసిలిని, ఆధాయ = ఉంచి, ఉత్తరమ్ = బదులుగా, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. వాయుపుత్రు డైన హనుమంతుడు సీత మాటలు విని, శిరస్సుపై అంజలి ఘటించి, ఈ విధముగ బదులు చెప్పెను. 13

మూ. క్షిప్రమేష్యతి కాకుత్స్థో హర్యృక్షప్రవరైర్యుతః,
యస్తే యుధి విజిత్యారీన్ శోకం వ్యపనయిష్యతి. 14

ప్ర. అ. కాకుత్స్థః = రాముడు, హర్యృక్షప్రవరైః = వానరశ్రేష్ఠులతోను, భల్లూకశ్రేష్ఠులతోను కూడినవాడై, క్షిప్రమ్ = శీఘ్రముగా, ఏష్యతి = రాగలడు. యః = ఏ రాముడు, యుధి = యుద్ధమునందు, అరీన్ = శత్రువులను, విజిత్య = జయించి, తే = నీయొక్క, శోకమ్ = శోకమును, వ్యపనయిష్యతి = తొలగించగలడో.

తా. రాముడు వీరు లైన వానరులతోను, భల్లూకములతోను కలిసి శీఘ్రముగా వచ్చి, యుద్ధములో శత్రువులను ఓడించి నీ శోకమును తొలగింపగలడు. 14

మూ. న హి పశ్యామి మర్త్యేషు వానరేషు సురేషు వా,
యస్తస్య క్షిపతో బాణాన్ స్థాతుముత్సహతేఽగ్రతః. 15

ప్ర. అ. యః = ఎవడు, బాణాన్ = బాణములను, క్షిపతః = ప్రయోగించు చున్న, తస్య = ఆ రామునియొక్క, అగ్రతః = ఎదుట, స్థాతుమ్ = నిలుచుటకు, తత్సహాశే = సమర్థ తగునో అట్టి వానిని, మర్త్యేషు = మానవులలో కాని, వానరేషు = వానరులలో కాని, సురేషు వా = దేవతలలో కాని, న హి పశ్యామి = చూడను.

రా. రాముడు బాణములు ప్రయోగించుచుండగా, అతని ఎదుట నిలువ గలవారు, నాకు, వానరులలో గాని, నరులలో గాని, సురులలో గాని ఒక్కడూ కనబడుటలేదు. 15

మూ. అప్యర్కమపి పర్జన్యమపి వైవస్వతం యమమ్,
స హి సోఢుం రణే శక్తస్తవ హేతోర్విశేషతః. 16

ప్ర. అ. సః = ఆ రాముడు, రణే = యుద్ధరంగమునందు, అర్కమపి = సూర్యునైనా, పర్జన్యమపి = ఇంద్రునైనా, వైవస్వతమ్ = సూర్యుని కుమారుడైన, యమమ్ = యమునైనా, సోఢుమ్ = సహించుటకు, శక్తః = సమర్థుడు. తవ హేతోః = నీ నిమిత్తమైతే, విశేషతః = విశేషించి సహించ సమర్థుడు.

రా. రాముడు యుద్ధరంగములో సూర్యునైనా, ఇంద్రునైనా, సూర్య కుమారుడైన యమునైనా ఎదిరించ సమర్థుడు. నీ కోసమైతే విశేషించి ఎదిరించ సమర్థుడు. 16

మూ. స హి సాగరపర్యన్తాం మహీం సాధితుమర్హతి,
త్వన్నిమిత్తో హి రామస్య జయో జనకనన్దిని. 17

ప్ర. అ. సః = ఆ రాముడు, సాగరపర్యన్తామ్ = సాగరమువరకు వ్యాపించి ఉన్న, మహీమ్ = భూమిని, సాధితుమ్ = సాధించుటకు, అర్హతి హి = తగి యున్నాడు కదా. జనకనన్దిని = ఓ సీతాదేవీ రామస్య = రాముని యొక్క, జయః = జయము, త్వన్నిమిత్తో హి = నీకొరకే అయినది కదా!

రా. ఆ రాముడు సముద్రమువరకు వ్యాపించి యున్న ఈ భూమిని అంతనూ జయించుటకు సమర్థుడు. ఓ సీతాదేవీ! రాముడు సంపాదించే ఈ జయము కూడ నీకొరకే కదా! 17

మూ. తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా సమ్యక్సత్యం సుభాషితమ్,
జానకీ బహుమేనేఽథ వచనం చేదమబ్రవీత్. 18

ప్ర. అ. జానకీ = సీత, తస్య = ఆ హనుమంతునియొక్క, సత్యమ్ = సత్య మైన, సమ్యక్ = బాగుగా, సుభాషితమ్ = మధురముగా పలుకబడిన, తత్ = ఆ, వచనమ్ = వచనమును, శ్రుత్వా = విని, బహుమేనే = గౌరవించెను. అథ = అటుపిమ్మట, ఇదమ్ = ఈ, వచనం చ = వచనమును కూడ, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. హనుమంతుడు చక్కగా, మధురముగా పలికిన ఆ మాటలు విని, సీత అతనిని మెచ్చుకొనుచు ఇట్లు పలికెను. 18

మూ. తతస్తం ప్రస్థితం సీతా వీక్షమాణా పునః పునః,
భర్తృస్నేహాన్వితం వాక్యం సౌహార్దాదనుమానయత్. 19

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, సీతా = సీత, ప్రస్థితమ్ = ప్రయాణ మైన, తమ్ = అతనిని, పునః పునః = మాటి మాటికి, వీక్షమాణా = చూచుచు, భర్తృస్నేహాన్వితమ్ = తన భర్తయందు స్నేహముతో కూడిన, వాక్యమ్ = అతని వాక్యమును, సౌహార్దాత్ = స్నేహమువలన, అనుమానయత్ = గౌరవించెను.

తా. పిదప, సీత తిరిగి వెళ్ళుటకు ప్రయాణ మైన ఆ హనుమంతుని వైపు మాటి మాటికి చూచుచు, తన భర్త యైన రామునిపై అతనికి ఉన్న స్నేహమును సూచించుచున్న అతని మాటలను, స్నేహపూర్వకముగా అభినందించెను. 19

మూ. యది వా మన్యసే వీర వసైకాహమరిన్దమ,
కస్మింశ్చిత్సంవృతే దేశే విశ్రాన్తః శ్వో గమిష్యసి. 20

ప్ర. అ. అరిందమ = శత్రువులను సంహరించేవాడా! వీర = వీరుడా! మన్యసే యది = బాగుండు నని తలచినచో, కస్మింశ్చిత్ = ఒకానొక, సంవృతే = రహస్య మైన, దేశే = ప్రదేశమునందు, ఏకాహమ్ = ఒక రోజు, వస = నివసించుము. విశ్రాన్తః = విశ్రమించినవాడ వై, శ్వః = రేపు, గమిష్యసి = వెళ్ళగలవు.

తా. శత్రుసంహారకుడ వైన ఓ వీరుడా! నీకు అంగీకారయోగ్య మైనచో, ఒక్క రోజుపాటు ఏకాంత మైన రహస్య మైన ప్రదేశములో ఉండుము. విశ్రాంతి తీసికొని రేపు వెళ్ళవచ్చును. 20

మూ. మమ చేదల్పభాగ్యాయాః సాన్నిధ్యాత్తవ వానర,
అస్య శోకస్య మహతో ముహూర్తం మోక్షణం భవేత్.

ప్ర. అ. వానర = హనుమంతుడా! తవ = నీయొక్క. సాన్నిధ్యాత్ = సాంనిధ్యమువలన, అల్పభాగ్యాయాః = అల్పమైన భాగ్యము గల, మమ = నాయొక్క. మహతః = గొప్పదైన. అస్య శోకస్య = ఈ శోకమునకు. ముహూర్తమ్ = క్షణకాలము, మోక్షణమ్ = విమోక్షము, భవేత్ చేత్ = కలుగును.

తా. నీవు ఈ సమీపమునందు ఉన్నచో అల్పభాగ్యవంతురాల నైన నా ఈ గొప్ప శోకమునకు క్షణకాలము పాటు శాంతి కలుగును. 21

మూ. గతే హి హరిశార్దూల పునరాగమనాయ తు
ప్రాణానామపి సందేహో మమ స్యాన్నాత్ర సంశయః. 22

ప్ర. అ. హరిశార్దూల = వానరశ్రేష్ఠుడా: పునరాగమనాయ = తిరిగి వచ్చుటకు, గతే = వెళ్ళినవాడ వగుచుండగా, మమ = నాయొక్క, ప్రాణానామపి = ప్రాణములకు కూడ, సన్దేహః = సందేహము, స్యాత్ = అగును. అత్ర = ఈ విషయము నందు, సంశయః = సందేహము, న = లేదు.

తా. ఓ వానరశ్రేష్ఠా! నీవు తిరిగి వచ్చుటకై వెళ్ళిన తరువాత నేను బ్రతికి ఉందునో ఉండనో సందేహమే. ఈ విషయమున సంశయము లేదు. 22

మూ. తవాదర్శనజః శోకో భూయో మాం పరితాపయేత్,
దుఃఖాద్దుఃఖపరామృష్టాం దీపయన్నివ వానర. 23

ప్ర. అ. వానర = హనుమంతుడా! దుఃఖాత్ = ఒక దుఃఖమునుండి, దుఃఖపరామృష్టామ్ = మరొక దుఃఖముచేత స్పృశింపబడిన, మామ్ = నన్ను, తవ = నీయొక్క, అదర్శనజః = కనబడకపోవుటవలన కలుగు, శోకః = శోకము, దీపయన్నివ = మండించుచున్నది వలె, భూయః = మరల, పరితాపయేత్ = తపింపచేయును.

తా. హనుమంతుడా! ఒక దుఃఖము తరవాత మరొక దుఃఖముతో బాధపడు చున్న నన్ను, నీవు కనబడకపోవుటవలన కలుగు దుఃఖము కాల్చివేయుచున్నట్లు అంతను, తపింపచేయును. 23

మూ. అయం చ వీర సందేహ స్తిష్ఠతీవ మమాగ్రతః,
సుమహాం స్త్వత్సహాయేషు హర్యృక్షేషు హరీశ్వర. 24

ప్ర. అ. వీర=వీరుడా। హరీశ్వర = వానరశ్రేష్ఠుడా। త్వత్సహాయేషు = నీకు సహాయు లైన, హర్యృక్షేషు=వానరుల విషయమునందు, భల్లూకముల విషయమునందు, అయమ్ = ఈ, సుమహాన్ = చాల గొప్ప దైన, సన్దేహః = సందేహము, మమ అగ్రతః=నా ఎదుట, తిష్ఠతీవ=నిలుచున్న ట్లున్నది.

తా. వీరుడ వైన వానరశ్రేష్ఠుడా। నీకు సహాయభూతు లైన వానరభల్లూకాదుల విషయమునందు ఒక పెద్ద సందేహము నా ఎదుట నిలచి ఉన్నది. 24

మూ. కథం ను ఖలు దుష్పారం తరిష్యన్తి మహోదధిమ్,
తాని హర్యృక్షసైన్యాని తౌ వా నరవరాత్మజౌ. 25

ప్ర. అ. తాని=ఆ, హర్యృక్షసైన్యాని=వానరభల్లూకసైన్యములు గాని, తౌ=ఆ, నరవరాత్మజౌ వా=రాజకుమారులు గాని, దుష్పారమ్=దాట శక్యము కాని, మహోదధిమ్=మహాసముద్రమును, కథం ను = ఎట్లు, తరిష్యన్తి = దాట గలరు।

తా. ఆ వానర భల్లూక సైన్యములు గాని, ఆ రామలక్ష్మణులు గాని దాట శక్యము కాని మహాసముద్రమును ఎట్లు దాటగలరో। 25

మూ. త్రయాణామేవ భూతానాం సాగరస్యాస్య లఙ్ఘనే,
శక్తిః స్యాద్వైనతేయస్య తవ వా మారుతస్య వా. 26

ప్ర. అ. అస్య=ఈ, సాగరస్య=సముద్రముయొక్క, లఙ్ఘనే=దాటుట యందు, వైనతేయస్య వా=గరుత్మంతునకు గాని, తవ వా=నీకు గాని, మారుతస్య వా = వాయువునకు గాని, త్రయాణామ్=ముగ్గురు, భూతానామ్ = ప్రాణులకే, శక్తిః = శక్తి, స్యాత్ = ఉండవచ్చును.

తా. గరుత్మంతుడు, నీవు, వాయుదేవుడు ఈ ముగ్గురు మాత్రమే ఈ సముద్రమును దాట సమర్థులు. 26

మూ. తదస్మిన్ కార్యనిర్యోగే వీరైవం దురతిక్రమే,
కిం పశ్యసి సమాధానం త్వం హి కార్యవిదాం వరః. 27

ప్ర. అ. వీర = వీరుడా! తత్ = ఆ కారణమువలన, ఏవమ్ = ఇట్లు, దురతిక్రమే = అతిక్రమింప శక్యము కాని, అస్మిన్ = ఈ. కార్యనిర్యోగే = కార్యమును నిర్వహించుటయందు, కిమ్ = ఏ, సమాధానమ్ = ఉపాయమును, పశ్యసి = చూచుచున్నావు? త్వమ్ = నీవు, కార్యవిదామ్ = కార్యవేత్తలలో, వరః హి = గొప్పవాడవు కదా?

తా. ఓ వీరుడా! ఈ విధముగ ఈ కార్యమును సాధించుట అనేది చాల కష్టముగా కనబడుచున్నది. ఇట్టి స్థితిలో నీ వేమి ఉపాయము ఆలోచించితివి? కార్యము లెట్లు సాధింపవలెనో తెలిసినవారిలో నీవు శ్రేష్ఠుడవు కదా? 27

మూ. కామమస్య త్వమేవైకః కార్యస్య పరిసాధనే.
పర్యాప్తః పరవీరఘ్న యశస్యస్తే ఫలోదయః. 28

ప్ర. అ. పరవీరఘ్న = శత్రువీరులను సంహరించువాడా! అస్య కార్యస్య = ఈ కార్యముయొక్క, పరిసాధనే = సాధించుటయందు, త్వమ్ = నీవు, ఏక ఏవ = ఒక్కడవే, పర్యాప్తః కామమ్ = సమర్థుడవే. తే = నీయొక్క, ఫలోదయః = ఫలముయొక్క లాభము, యశస్యః = యశస్సును కలిగించేది.

తా. శత్రువీరులను నశింపచేయు ఓ హనుమంతుడా! ఈ కార్యమును నీవే ఒంటరిగా సాధింపగలవు. నీ కార్యము సఫలమైన యశస్సును కలిగించును.

మూ. బలైః సమగ్రైర్యది మాం రావణం జిత్వ సంయుగే,
విజయీ స్వపురం యాయాత్తత్తస్య సదృశం భవేత్. 29

ప్ర. అ. (రాముడు), సంయుగే = యుద్ధమునందు, సమగ్రైః = సమస్తమైన, బలైః = సైన్యములతో, రావణమ్ = రావణుని, జిత్వా = జయించి, మామ్ = నన్ను, (గ్రహించి), విజయీ = విజయవంతుడై, స్వపురమ్ = తన పురమును గూర్చి, యాయాత్ యది = వెళ్ళినట్లయితే, తత్ = అది, తస్య = అతనికి, సదృశమ్ = తగినది, భవేత్ = అగును.

తా. రాముడు యుద్ధములో రావణుని సకలసేనలతో జయించి, నన్ను తీసికొని తన పట్టణమునకు వెళ్ళినచో అది ఆయనకు తగి యుండును. 29

మూ. శరైస్తు సంకులాం కృత్వా లంకాం పరబలార్దనః,
మాం నయేద్యది కాకుత్స్థః తత్తస్య సదృశం భవేత్. 30

ప్ర. అ. పరబలార్దనః=శత్రుసేనలను పీడించు, కాకుత్స్థః=రాముడు, లఙ్కామ్=లంకను, శరైః=బాణములచేత, సంకులామ్=వ్యాకుల మైనదానినిగా, కృత్వా=చేసి, మామ్=నన్ను, నయేద్యది=తీసికొని వెళ్ళినట్లయితే, తత్=అది, తస్య=అతనికి, సదృశమ్=సమానము (తగినది), భవేత్=అగును.

తా. శత్రుసేనలను సంహరించు రాముడు లంకను బాణములతో నింపి, నన్ను తీసికొనివెళ్ళినచో అది ఆయనకు తగినదై యుండును. 30

మూ. తద్యథా తస్య విక్రాన్తమనురూపం మహాత్మనః,
భవేదాహవశూరస్య తథా త్వముపపాదయ. 31

ప్ర. అ. తత్=ఆ కారణమువలన, మహాత్మనః=మహాత్ముడూ, ఆహవశూరస్య=యుద్ధములో శూరుడూ అయిన, తస్య=ఆ రాముని యొక్క, అనురూపమ్=తగిన, విక్రాన్తమ్=పరాక్రమించుట, యథా=ఎట్లు, భవేత్=అగునో, తథా=అట్లు, త్వమ్=నీవు, ఉపపాదయ=ఏర్పరచుము.

తా. అందుచేత యుద్ధములో శూరుడూ, మహాబుద్ధిశాలి యైన ఆ రాముడు తనకు తగిన విధముగా పరాక్రమము చూపించునట్లు చేయుము. 31

మూ. తదర్థోపహితం వాక్యం ప్రశ్రితం హేతుసంహితమ్,
నిశమ్య హనుమాన్ శేషం వాక్యముత్తరమబ్రవీత్. 32

ప్ర. అ. హనుమాన్=హనుమంతుడు, అర్థోపహితమ్=మంచి అర్థముతో కూడినదీ, ప్రశ్రితమ్=వినయపూర్వకమూ, హేతుసంహితమ్=యుక్తులతో కూడినదీ అయిన, తత్ వాక్యమ్=ఆ వాక్యమును, నిశమ్య=విని, శేషమ్=మిగిలిన, ఉత్తరం వాక్యమ్=ప్రత్యుత్తరరూప మైన వాక్యమును, అబ్రవీత్=పలికెను.

తా. హనుమంతుడు, మంచి అర్థముతో కూడినదీ, వినయసంపన్నమూ, యుక్తిసంగతమూ అయిన ఆ వాక్యమును విని ప్రత్యుత్తరరూపముగ తాను చెప్పవలసిన మిగిలిన మాట ఇట్లు చెప్పెను. 32

మూ. దేవి హర్యృక్షసైన్యానామీశ్వరః ప్లవతాం వరః,
సుగ్రీవః సత్త్వసంపన్నస్తవార్థే కృతనిశ్చయః. 33

ప్ర. అ. దేవి=ఓ దేవీ! హర్యృక్షసైన్యానామ్ = వానరభల్లూకసైన్యములకు, ఈశ్వరః = ప్రభువు, ప్లవతాం వరః = వానరులలో శ్రేష్ఠుడూ అయిన, సత్త్వసంపన్నః = బలముతో కూడిన, సుగ్రీవః = సుగ్రీవుడు, తవ అర్థే = నీ నిమిత్తమై, కృతనిశ్చయః = చేయబడిన నిశ్చయము కలవాడు.

తా. ఓ! సీతాదేవీ! వానరభల్లూకసైన్యముల అధిపతి, వానరశ్రేష్ఠుడూ, బలశాలి అయిన సుగ్రీవుడు నిన్నెట్లైన రక్షింప వలె నని దృఢనిశ్చయముతో ఉన్నాడు. ౩౩

మూ. స వానరసహస్రాణాం కోటీభిరభిసంవృతః,
క్షిప్రమేష్యతి వైదేహి రాక్షసానాం నిబర్హణః. ౩౪

ప్ర. అ. వైదేహి=ఓ! సీతాదేవీ! సః=ఆ సుగ్రీవుడు, వానరసహస్రాణామ్ =వేలకొలది వానరులయొక్క, కోటీభిః = కోట్లతో, అభిసంవృతః = కూడినవాడై, రాక్షసానామ్=రాక్షసులకు, నిబర్హణః=సంహారము చేయువాడై, క్షిప్రమ్ = శీఘ్రముగా, ఏష్యతి=రాగలడు.

తా. ఓ! సీతాదేవీ! ఆ సుగ్రీవుడు వేలకొలది, కోట్లకొలది వానరులు వెంట రాగా, రాక్షసులను చంపుటకై శీఘ్రముగా రాగలడు. ౩౪

మూ. తస్య విక్రమసంపన్నాః సత్త్వవన్తో మహాబలాః,
మనఃసంకల్పసంపాతా నిదేశే హరయః స్థితాః. ౩౫

ప్ర. అ. విక్రమసంపన్నాః = పరాక్రమముతో కూడినవారు, సత్త్వవన్తః = కష్టములను సహించు శక్తి కలవారు, మహాబలాః = గొప్ప బలము కలవారు, మనఃసంకల్పసంపాతాః = మనస్సుయొక్క సంకల్పము ప్రకారము శీఘ్రముగా వెళ్లగలవారు అయిన, హరయః = వానరులు, తస్య = ఆ సుగ్రీవునియొక్క, నిదేశే = ఆజ్ఞయందు, స్థితాః = ఉన్నారు.

తా. పరాక్రమవంతులు, కష్టసహనశక్తి కలవారు, మహాబలశాలులు, వెళ్ల దలచిన ఏ ప్రదేశమున కైనా వెళ్లగలవారు అయిన ఎందరో వానరులు ఆ సుగ్రీవుని ఆజ్ఞకు కట్టుబడి ఉన్నారు. ౩౫

మూ. యేషాం నోపరి నాధస్తాన్న తిర్యక్సజ్జతే గతిః,
న చ కర్మసు సీదన్తి మహత్స్వమితతేజసః. 36

ప్ర. అ. యేషామ్ = ఏ వానరులయొక్క, గతిః = గమనము, ఉపరి = ఆకాశము పైన, న సజ్జతే = అడ్డపడదో, అధస్తాత్ = క్రింద, న = అడ్డపడదో, తిర్యక్ = అడ్డముగా, న = అడ్డపడదో, (అట్టివారు ఉన్నారు) అమితతేజసః = అనంత మైన తేజస్సు గల వారు, మహత్సు = గొప్ప వైన, కర్మసు = పనుల విషయమున, న సీదన్తి = దుఃఖించరు.

తా. ఆకాశముపైగాని, క్రింద గాని, అడ్డముగా గాని వారి గమనానికి ఎక్కడా అడ్డము ఉండదు. అపరిమిత మైన తేజస్సు గల ఆ వానరులు ఎట్టి పెద్ద పనులు చేయవలసివచ్చినను వెనుదీయరు. 36

మూ. అసకృత్తైర్మహోత్సాహైః ససాగరధరాధరా,
ప్రదక్షిణీకృతా భూమిర్వాయుమార్గానుసారిభిః. 37

ప్ర. అ. మహోత్సాహైః = గొప్ప ఉత్సాహము గలవారు, వాయుమార్గానుసారిభిః = ఆకాశమును అనుసరించువారు అయిన, తైః = ఆ వానరులచేత, అసకృత్ = అనేక పర్యాయములు, ససాగరధరాధరా = సాగరములతోను పర్వతములతోను కూడిన, భూమిః = భూమి, ప్రదక్షిణీకృతా = ప్రదక్షిణము చేయబడినది.

తా. మహోత్సాహవంతు లైన ఆ వానరులు అనేకపర్యాయములు, ఆకాశమార్గమునందు సంచరించుచు, సముద్రపర్వతాదులతో కూడిన ఈ భూమిని ప్రదక్షిణము చేసిరి. 37

మూ. మద్విశిష్టాశ్చ తుల్యాశ్చ సన్తి తత్ర వనౌకసః,
మత్తః ప్రత్యవరః కశ్చిన్నాస్తి సుగ్రీవసన్నిధౌ. 38

ప్ర. అ. తత్ర = వారిలో, మద్విశిష్టాశ్చ = నాకంటె గొప్పవారు, తుల్యాశ్చ = సమానులు అయిన, వనౌకసః = వానరులు, సన్తి = ఉన్నారు. మత్తః = నాకంటె, ప్రత్యవరః = తక్కువవాడు, కశ్చిత్ = ఒక్కడూ, సుగ్రీవసన్నిధౌ = సుగ్రీవుని వద్ద, నాస్తి = లేడు.

తా. ఆ వానరులలో కొందరు వానరులు నాకంటె గొప్పవారు. కొందరు నాతో సమానులు. నాకు తీసిపోయేవాడు ఒక్కడు కూడ సుగ్రీవుని దగ్గర లేడు

మూ. అహం తావదిహ ప్రాప్తః కిం పునస్తే మహాబలాః,
న హి ప్రకృష్టాః ప్రేష్యన్తే ప్రేష్యన్తే హీతరే జనాః. 39

ప్ర. అ. అహం తావత్ = నేనే, ఇహ = ఇక్కడికి, అనుప్రాప్తః = వచ్చినాను. మహాబలాః = గొప్ప బలము గల, తే = వారు, కిం పునః = చెప్ప నేల? ప్రకృష్టాః = శ్రేష్ఠులైనవారు, న ప్రేష్యన్తే హి = పంపబడరు కదా. ఇతరే = శ్రేష్ఠులు కాని, జనాః = జనులు, ప్రేష్యన్తే హి = పంపబడుదురు కదా.

తా. నేనే ఇక్కడికి వచ్చినానంటే మహాబలవంతులైన వాళ్ళ మాట చెప్పవలెనా? ఏ పనిమీదనైనా సామాన్యులను పంపుదురు కాని శ్రేష్ఠులను పంపరు కదా? 39

మూ. తదలం పరితాపేన దేవి శోకో వ్యపైతు తే.
ఏకోత్పాతేన తే లఙ్కామేష్యన్తి హరియూథపాః. 40

ప్ర. అ. దేవి = సీతాదేవి, తత్ = ఆ కారణమువలన, పరితాపేన = చింత చేత, అలమ్ = చాలును. తే = నీయొక్క, శోకః = శోకము, వ్యపైతు = తొలగుగాక. తే = ఆ, హరియూథపాః = వానర సేనానాయకులు, ఏకోత్పాతేన = ఒక్క గంతులో, లఙ్కామ్ = లంకను గూర్చి, ఏష్యన్తి = రాగలరు.

తా. ఓ! సీతాదేవీ! అందుచేత నీవు విచారించకుము. నీ దుఃఖము విడిచి పెట్టుము. ఆ వానర సేనానాయకులందరు ఒక్క దుముకులో లంక చేరగలరు.

మూ. మమ పృష్ఠగతౌ తౌ చ చన్ద్రసూర్యావివోదితౌ,
త్వత్సకాశం మహాసత్త్వౌ నృసింహావాగమిష్యతః. 41

ప్ర. అ. మహాసత్త్వౌ = గొప్ప బలము గల, నృసింహౌ = నరశ్రేష్ఠులైన, తౌ చ = ఆ రామలక్ష్మణులు కూడ, మమ = నాయొక్క, పృష్ఠగతౌ = వీపుపై కూర్చున్నవారై, ఉదితౌ = ఉదయించిన, చన్ద్రసూర్యావివ = చంద్రసూర్యులు వలె, త్వత్సకాశమ్ = నీ సమీపమునకు, ఆగమిష్యతః = రాగలరు.

తా. గొప్ప బలము గల నరశ్రేష్ఠులైన ఆ రామలక్ష్మణులు, నా బుజ ములపై ఎక్కి, ఉదయించిన సూర్యచంద్రుల వలె నీ దగ్గరకు రాగలరు. 41

మూ. తతో వీరౌ నరవరౌ సహితౌ రామలక్ష్మణౌ,
ఆగమ్య నగరీం లఙ్కాం సాయకైర్విధమిష్యతః. 42

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, వీరౌ = వీరులు, నరవరౌ = నరశ్రేష్ఠులు అయిన, రామలక్ష్మణౌ = రామలక్ష్మణులు, సహితౌ = కలిసినవారై, ఆగమ్య = వచ్చి, లఙ్కాం నగరీమ్ = లంకాపట్టణమును, సాయకైః = బాణములచేత, విధమిష్యతః = నశింపచేయగలరు.

తా. నరులలో శ్రేష్ఠులు, వీరులు అయిన రామలక్ష్మణులు కలిసి వచ్చి, బాణములచేత లంకానగరమును నశింపచేయగలరు. 42

మూ. సగణం రావణం హత్వా రాఘవో రఘునన్దనః,
త్వామాదాయ వరారోహే స్వపురీం ప్రతియాస్యతి. 43

ప్ర. అ. వరారోహే = మంచి నితంబము గల ఓ! సీతాదేవీ! రఘునన్దనః = రఘువంశమునకు ఆనందము కలిగించు, రాఘవః = రాముడు, సగణమ్ = పరివారముతో గూడిన, రావణమ్ = రావణుని, హత్వా = చంపి, త్వామ్ = నిన్ను, ఆదాయ = తీసికొని, స్వపురీమ్ = తన పట్టణమును గూర్చి, ప్రతియాస్యతి = తిరిగివెళ్లగలడు.

తా. ఓ! సీతాదేవీ! రఘువంశమునకు ఆనందము కలిగించు రాముడు పరివారముతో కూడిన రావణుని సంహరించి, నిన్ను తీసికొని తన పట్టణమునకు తిరిగి వెళ్లగలడు. 43

మూ. తదాశ్వసిహి భద్రం తే భవ త్వం కాలకాఙ్క్షిణీ,
నచిరాద్ద్రక్ష్యసే రామం ప్రజ్వలన్తమివానలమ్. 44

ప్ర. అ. తత్ = ఆ కారణమువలన, ఆశ్వసిహి = ఊరడిల్లుము. తే = నీకు, భద్రమ్ = మంగళ మగుగాక. త్వమ్ = నీవు, కాలకాఙ్క్షిణీ = కాలమును కోరుదానవు, భవ = అగుము. ప్రజ్వలన్తమ్ = ప్రజ్వలించుచున్న, అనలమ్ ఇవ = అగ్ని వలె ఉన్న, రామమ్ = రాముని, నచిరాత్ = కొద్ది కాలములో, ద్రక్ష్యసే = చూడగలవు.

తా. అందువలన నీవు ఊరడిల్లుము. నీకు క్షేమ మగుగాక. కాలమునకై వేచి యుండుము. ప్రజ్వలించుచున్న అగ్ని వలె ఉన్న రాముని కొద్దికాలములో చూడగలవు. 44

మూ. నిహతే రాక్షసేన్ద్రేఽస్మిన్ సపుత్రామాత్యబాన్ధవే,
త్వం సమేష్యసి రామేణ శశాఙ్కేనేవ రోహిణీ 45

ప్ర. అ. సపుత్రామాత్యబాన్ధవే = పుత్రులతోను, అమాత్యులతోను, బంధువులతోను కూడిన. అస్మిన్ = ఈ, రాక్షసేన్ద్రే = రాక్షసరాజు, నిహతే = చంపబడినవా డగుచుండగా, త్వమ్ = నీవు, రోహిణీ = రోహిణి, శశాఙ్కేనేవ = చంద్రునితో వలె, రామేణ = రామునితో, సమేష్యసి = కలవగలవు.

తా. ఈ రాక్షసరాజు పుత్రులతోను, అమాత్యులతోను, బంధువులతోను సహా చంపబడిన పిమ్మట నీవు, రోహిణి చంద్రునితో కలిసి నట్లు, రామునితో కలవగలవు. 45

మూ. క్షిప్రం త్వం దేవి శోకస్య పారం యాస్యసి మైథిలి,
రావణం చైవ రామేణ నిహతం ద్రక్ష్యసేఽచిరాత్. 46

ప్ర. అ. దేవి = ఓ దేవీ, మైథిలి = ఓ మైథిలీ, త్వమ్ = నీవు, క్షిప్రమ్ = శీఘ్రముగా, శోకస్య = శోకముయొక్క, పారమ్ = అంతమును, యాస్యసి = పొందగలవు. అచిరాత్ = కొద్ది కాలములో, రామేణ = రామునిచేత, రావణమ్ = రావణుని, నిహతం = చంపబడినవానినిగా, ద్రక్ష్యసే చైవ = చూడగలవు కూడ.

తా. ఓ సీతాదేవీ నీవు శీఘ్రముగా శోకము అంతము చూడగలవు. అచిరకాలములో రామునిచే సంహరించబడిన రావణుని చూడగలవు. 46

మూ. ఏవమాశ్వాస్య వైదేహీం హనుమాన్మారుతాత్మజః,
గమనాయ మతిం కృత్వా వైదేహీం పునరబ్రవీత్. 47

ప్ర. అ. మారుతాత్మజః = వాయుపుత్రుడైన, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, వైదేహీమ్ = సీతను, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఆశ్వాస్య = ఓదార్చి, గమనాయ = వెళ్లుటకు, మతిమ్ = బుద్ధిని, కృత్వా = చేసి, పునః = మరల, వైదేహీమ్ = సీతను గూర్చి, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. వాయుపుత్రు డైన హనుమంతుడు సీతను ఈ విధముగ ఓదార్చి, తిరిగి వెళ్లుటకు నిశ్చయించుకొని సీతతో మరల ఇట్లు పలికెను. 47

మూ. తమరిఘ్నం కృతాత్మానం క్షిప్రం ద్రక్ష్యసి రాఘవమ్,
లక్ష్మణం చ ధనుష్పాణిం లఙ్కాద్వారముపాగతమ్. 48

ప్ర. అ. లఙ్కాద్వారమ్ = లంకాపట్టణము ద్వారమును, ఉపాగతమ్ = చేరిన, అరిఘ్నమ్ = శత్రువులను నశింపచేయువాడూ, కృతాత్మానమ్ = నిశ్చయించుకొనిన బుద్ధి కలవాడూ అయిన, తం రాఘవమ్ = ఆ రాముని, ధనుష్పాణిమ్ = ధనస్సు హస్తమునందు గల, లక్ష్మణం చ = లక్ష్మణుని, క్షిప్రమ్ = శీఘ్రముగా, ద్రక్ష్యసి = చూడగలవు.

తా. శత్రువులను సంహరించుటకు దృఢముగా నిశ్చయించుకొనిన శత్రుసంహారకు డైన రాముడు, ధనస్సు చేతిలో ధరించిన లక్ష్మణుడు లంకాద్వారమునకు శీఘ్రముగా రాగలరు. నీవు వారిని చూడగలవు. 48

మూ. నఖదంష్ట్రాయుధాన్వీరాన్ సింహశార్దూలవిక్రమాన్,
వానరాన్వారణేన్ద్రాభాన్ క్షిప్రం ద్రక్ష్యసి సఙ్గతాన్.

ప్ర. అ. నఖదంష్ట్రాయుధాన్ = గోళ్లు, కోరలు ఆయుధములుగా గలవారూ, వీరాన్ = వీరులూ, సింహశార్దూలవిక్రమాన్ = సింహముల వంటి, పెద్దపులుల వంటి పరాక్రమము గలవారూ, వారణేన్ద్రాభాన్ = గజరాజుల వంటి కాంతి గలవారూ అయిన, సఙ్గతాన్ = కలిసి వచ్చిన, వానరాన్ = వానరులను, క్షిప్రమ్ = శీఘ్రముగా, ద్రక్ష్యసి = చూడగలవు.

తా. వానరులు సింహములూ, పెద్దపులులూ వంటి పరాక్రమము గలవారు. వారి శరీరములు ఏనుగుల వలె ఉన్నత మైనవి. వారికి గోళ్ళు కోరలే ఆయుధాలు. అట్టి వానరు లందరూ కలిసి శీఘ్రముగా రాగలరు. వారిని నీవు చూడగలవు. 49

మూ. శైలామ్బుదనికాశానాం లఙ్కామలయసానుషు,
నర్దతాం కపిముఖ్యానామార్యే యూథాన్యనేకశః. 50

ప్ర. అ. అరే! = ఓ! పూజ్యురాలా! శైలామ్బుదనికాశానామ్ = శైలములంతోను, మేఘములంతోను, సమాను లైన, నర్దతామ్ = గర్జించుచున్న, కపిముఖ్యానామ్ = వానరశ్రేష్ఠులయొక్క, అనేకశః = అనేకము లైన, యూథాని = గుంపులను, లఙ్కామలయసానుషు = లంకయందు, మలయపర్వతము చరియలయందు (చూడగలవు).

తా. ఓ! పూజ్యురాలా! పర్వతాల వలె, మేఘాల వలె ఉన్న వానర శ్రేష్ఠుల అనేక మైన గుంపులు లంకలోను, మలయపర్వతప్రాంతములందును గర్జించుచు సంచరించుచుండగా నీవు చూడగలవు. ౫౦

మూ. స తు మర్మణి ఘోరేణ తాడితో మన్మథేషుణా,
న శర్మ లభతే రామః సింహార్దిత ఇవ ద్విపః. 51

ప్ర. అ. సః రామః = ఆ రాముడు, ఘోరేణ = తీక్ష్ణ మైన, మన్మథేషుణా = మన్మథుని బాణముచేత, మర్మణి = మర్మప్రదేశమునందు, తాడితః = కొట్టబడినవా డై, సింహార్దితః = సింహముచేత పీడింపబడిన, ద్విపః ఇవ = ఏనుగ వలె, శర్మ = సుఖమును, న లభతే = పొందుట లేదు.

తా. తీక్ష్ణ మైన మన్మథబాణముచేత మర్మస్థానమునందు కొట్టబడి రాముడు సింహముచేత పీడింపబడిన ఏనుగు వలె సుఖమును పొందక యాలుచున్నాడు. 51

మూ. మా రుదో దేవి శోకేన మా భూత్తే మనసోఽప్రియమ్,
శచీవ పత్యా శక్రేణ భర్త్రా నాథవతీ హ్యసి. 52

ప్ర. అ. దేవి = సీతాదేవీ! శోకేన = దుఃఖముతో, మా రుదః = ఏడవకుము. తే = నీయొక్క, మనసః = మనస్సునకు, అప్రియమ్ = అప్రియము, మా భూత్ = లేకపోవుగాక! పత్యా = భర్త యైన, శక్రేణ = దేవేంద్రునితో, శచీవ = శచీదేవి వలె, భర్త్రా = భర్త యైన రామునిచేత, నాథవతీ = రక్షకుడు కలదానవు. అసి హి = అయి ఉన్నావు కదా.

తా. ఓ! సీతాదేవీ! దుఃఖముతో ఏడవకుము. నీ మనస్సునకు దుఃఖము

కలుగకుండుగాక. శచీదేవికి భర్త యైన దేవేంద్రుడు రక్షకుడుగా ఉన్నట్లు నీకు భర్త యైన రాముడు రక్షకుడుగా ఉన్నాడు కదా।

మూ. రామాద్విశిష్టః కోఽన్యోఽస్తి కశ్చిత్సౌమిత్రిణా సమః,
అగ్నిమారుతకల్పౌ తౌ భ్రాతరౌ తవ సంశ్రయౌ. 53

ప్ర. అ. రామాత్ = రామునికంటె, విశిష్టః = గొప్పవాడు, అన్యః = మరి యొకడు, కః = ఎవడు, అస్తి = ఉన్నాడు। సౌమిత్రిణా = లక్ష్మణునితో, సమః = సమానుడు. కశ్చిత్ = ఎవ్వ డైనా ఉన్నాడా। అగ్నిమారుతకల్పౌ = అగ్నితోను వాయువుతోను సమాను లైన, తౌ భ్రాతరౌ = ఆ సోదరు లిద్దరూ, తవ = నీకు, సంశ్రయౌ = ఆశ్రయముగా ఉన్నారు.

తా. రామునికంటె గొప్పవాడు గాని, లక్ష్మణునితో సమానుడు గాని మరొకడు ఎవ్వ డైనా ఉన్నాడా। అగ్నివాయువులతో సమాను లైన ఆ సోదరు లిద్దరూ నీకు ఆశ్రయముగా ఉన్నారు కదా। నీ కేమి భయము। 53

మూ. నాస్మింశ్చిరం వత్స్యసి దేవి దేశే
రక్షోగణైరధ్యుషితేఽతిరౌద్రే,
న తే చిరాదాగమనం ప్రియస్య
క్షమస్వ మత్సంగమకాలమాత్రమ్. 54

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
ఏకోనచత్వారింశః సర్గః.

ప్ర. అ. దేవి = ఓ సీతాదేవీ। రక్షోగణైః = రాక్షససమూహములచేత, అధ్యుషితే = అధిష్ఠింపబడిన, అతిరౌద్రే = చాల భయంకర మైన, అస్మిన్ దేశే = ఈ ప్రదేశమునందు, చిరమ్ = చిరకాలము, న వత్స్యసి = నివసించవు. తే ప్రియస్య = నీ భర్త యొక్క, ఆగమనమ్ = రాక, చిరాత్ = ఆలస్యముగా, న = కాదు. మత్సంగమకాలమాత్రమ్ = నేను చేరునంతసమయము మాత్రమే, క్షమస్వ = ఓపికపట్టుము.

తా. ఓ! దేవీ! రాక్షసగణములతో నిండి అతిభయంకర మైన ఈ ప్రదేశ ములో ఇంక నీవు చాలకాలము ఉండవు. రాము డిక్కడికి వచ్చుటలో ఏ మాత్రము ఆలస్యము ఉండదు. నేను తిరిగి వెళ్ళి ఆ రాముణ్ణి కలిసే టంత కాలము ఓపికపట్టుము. ౩౬

“తారానందిని” అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో ముప్పదియొమ్మిదవ సర్గ సమాప్తము.

* * *

అథ చత్వారింశః సర్గః

[సీత రామునకు మరల సందేశము ఇచ్చుట. హనుమంతుడు ఆమెను ఓదార్చి ఉత్తర దిక్కు వైపు ప్రయాణమగుట].

మూ. శ్రుత్వా తు వచనం తస్య వాయుసూనోర్మహాత్మనః,
ఉవాచాత్మహితం వాక్యం సీతా సురసుతోపమా. 1

ప్ర. అ. మహాత్మనః = మహాత్ముడైన, తస్య = ఆ, వాయుసూనోః = హనుమంతునియొక్క, వచనమ్ = వచనమును, శ్రుత్వా = విని, సురసుతోపమా = దేవకన్యతో సమానురాలైన, సీతా = సీత, ఆత్మహితమ్ = తనకు హితమైన, వాక్యమ్ = వాక్యమును, ఉవాచ = పలికెను.

తా. దేవకన్యతో సమానురాలైన సీత, మహాత్ముడైన హనుమంతుని మాటలు విని, తనకు హితమైన వాక్యము ఇట్లు పలికెను. 1

మూ. త్వాం దృష్ట్వా ప్రియవక్తారం సంప్రహృష్యామి వానర,
అర్ధసంజాతసస్యేవ వృష్టిం ప్రాప్య వసుంధరా. 2

ప్ర. అ. వానర = హనుమంతుడా! ప్రియవక్తారమ్ = ప్రియముగా మాటలాడు, త్వామ్ = నిన్ను, దృష్ట్వా = చూచి, (నేను), అర్ధసంజాతసస్యా = సగము మొలిచిన సస్యము గల, వసుంధరా = భూమి, వృష్టిమ్ = వర్షమును, ప్రాప్యేవ = పొందినవలె, సంప్రహృష్యామి = సంతోషించుచున్నాను.

తా. హనుమంతుడా! సగము సగము సస్యము మొలిచిన భూమి వర్షము పడగానే వికసించినట్లు మంచి మాటలు చెప్పుచున్న నిన్ను చూచి, నేను ఆనందించుచున్నాను. 2

మూ. యథా తం పురుషవ్యాఘ్రం గాత్రైః శోకాభికర్శితైః,
సంస్పృశేయం సకామాహం తథా కురు దయాం మయి.

ప్ర. అ. సకామా = కోరికతో కూడిన, అహమ్ = నేను, శోకకర్శితైః = శోకముచేత కృశింపచేయబడిన, గాత్రైః = అవయవములచేత, తం పురుషవ్యాఘ్రమ్ = పురుషులలో శ్రేష్ఠుడైన ఆ రాముని, యథా = ఎట్లు, సంస్పృశేయమ్ = స్పృశింతునో, తథా = అట్లు, మయి = నాయందు, దయామ్ = దయను, కురు = చేయుము.

తా. దుఃఖముచేత కృశించిన అవయవములతో నేను పురుషశ్రేష్ఠుడైన ఆ రాముడ్ని స్పృశింపవలెనని నాకు కోరిక ఉన్నది. నాపై దయచూపి ఆ కోరిక సఫలమగునట్లు చేయుము. 3

మూ. అభిజ్ఞానం చ రామస్య దద్యా హరిగణోత్తమ,
క్షిప్తామిషీకాం కాకస్య కోపాదేకాక్షిశాతనీమ్. 4

ప్ర. అ. హరిగణోత్తమ = వానరుల గణములో ఉత్తముడవైన ఓ! హనుమంతుడా! కోపాత్ = కోపమువలన, క్షిప్తామ్ = విసరబడినది, కాకస్య = కాకి యొక్క, ఏకాక్షిశాతనీమ్ = ఒక కన్నును నశింపచేసినది అయిన, ఇషీకామ్ = ఇషీక అను తృణమును, రామస్య = రామునకు, అభిజ్ఞానమ్ = ఆనవాలుగా, దద్యాః = ఇమ్ము. (చెప్పుము).

తా. హనుమంతుడా! కోపముతో కాకిపై విసరగా దాని కన్నును నశింపచేసిన ఇషీకను రామునకు ఆనవాలుగా చెప్పుము. 4

మూ. మనఃశిలాయాస్తిలకో గణ్డపార్శ్వే నివేశితః,
త్వయా ప్రణష్టే తిలకే తం కిల స్మర్తుమర్హసి. 5

ప్ర. అ. తిలకే = బొట్టు, ప్రణష్టే = చెరిగిపోయిన దగుచుండగా, త్వయా = నీచేత, మనశ్శిలాయాః = మణిశిలయొక్క, తిలకః = బొట్టు, గణ్డపార్శ్వే = చెక్కిలి ప్రక్క, నివేశితః కిల = ఉంచబడినది కదా! తమ్ = దానిని, స్మర్తుమ్ = స్మరించుటకు, అర్హసి = తగియున్నావు.

తా. "రామా! ఒకనాడు నా నుదుట తిలకము చెరిగిపోయెను. అప్పుడు నీవు మణిశిల తీసి, దానితో, నుదుట తిలకము ఉంచుటకు బదులు గండస్థలముపై ఉంచితివి. ఆ విషయమును గుర్తు చేసికొనుము". 5

మూ. స వీర్యవాన్కథం సీతాం హృతాం సమనుమన్యసే.
వసన్తీం రక్షసాం మధ్యే మహేన్ద్రవరుణోపమః. 6

ప్ర. అ. వీర్యవాన్ = పరాక్రమవంతుడవు, మహేన్ద్రవరుణోపమః = మహేంద్రునితోను వరుణునితోను సమానుడవూ అయిన, సః = అట్టి నీవు, హృతామ్ = హరించబడినదై, రక్షసామ్ = రాక్షసులయొక్క, మధ్యే = మధ్య యందు, వసన్తీమ్ = నివసించుచున్న, సీతామ్ = సీతను, కథమ్ = ఎట్లు, సమనుమన్యసే = అట్లే ఉండిపోవుటకు అంగీకరించుచున్నావు?

తా. "పరాక్రమవంతుడవు, మహేంద్రవరుణులతో సమానుడవు అయిన అట్టి నీవు, సీత (నేను) హరింపబడి రాక్షసుల మధ్య నివసించుచుండగా ఎందుకు ఉపేక్షించుచున్నావు"? 6

మూ. ఏష చూడామణిర్దివ్యో మయా సుపరిరక్షితః,
ఏతం దృష్ట్వా ప్రహృష్యామి వ్యసనే త్వామివానఘ. 7

ప్ర. అ. అనఘ = దోషములు లేని రామా! దివ్యః = దివ్యమైన, ఏషః = ఈ, చూడామణిః = చూడామణి, మయా = నాచేత, సుపరిరక్షితః = బాగుగా రక్షింపబడినది. వ్యసనే = దుఃఖమునందు, ఏతమ్ = దీనిని, దృష్ట్వా = చూచుకొని, త్వామివ = నిన్ను చూచి నట్లు, ప్రహృష్యామి = సంతోషించుచున్నాను.

తా. "దోషము లేశమైనను లేని ఓ! రామా! దివ్యమైన ఈ చూడామణిని చాల జాగ్రత్తతో కాపాడుకొనుచున్నాను. ఈ దుఃఖకాలములో దీని చూచుకొనుచు, నిన్ను చూచి నట్లు సంతోషించుచున్నాను". 7

మూ. ఏష నిర్యాతితః శ్రీమాన్మయా తే వారిసమ్భవః,
అతః పరం న శక్ష్యామి జీవితుం శోకలాలసా. 8

ప్ర. అ. శ్రీమాన్ = శోభకలది, వారిసమ్భవః = ఉదకములో జనించినదీ అయిన, ఏషః = ఈ చూడామణి, తే = నీకు, నిర్యాతితః = పంపివేయబడినది: శోకలాలసా = దుఃఖముచేత వ్యాకులురాలనైన నేను, అతః పరమ్ = ఇటు పైన, జీవితుమ్ = జీవించుటకు, న శక్ష్యామి = సమర్థురాలను కాను.

తా. "జలములో పుట్టినది, శోభాయుక్తమైన ఈ చూడామణిని నీకు పంపి వేయుచున్నాను. శోకముతో వ్యాకులురాలనైన నేను ఇటుపైన జీవింపజాలను".

మూ. అసహ్యాని చ దుఃఖాని వాచశ్చ హృదయచ్ఛిదః,
రాక్షసీనాం సుఘోరాణాం త్వత్కృతే మర్షయామ్యహమ్.

ప్ర. అ. అహమ్=నేను, అసహ్యాని=సహింప శక్యము కాని, దుఃఖాని=దుఃఖములను, సుఘోరాణామ్=చాల భయంకర లైన, రాక్షసీనామ్=రాక్షస స్త్రీలయొక్క, హృదయచ్ఛిదః=హృదయములను భేదించు, వాచశ్చ=మాటలను, త్వత్కృతే=నీ నిమిత్తమై, మర్షయామి=సహించుచున్నాను.

తా. "నీవు ఏనాటి కైన రాకపోదువా అను ఆశతో భరింపరాని కష్టములను, చాల భయంకరము లైన రాక్షసస్త్రీల మాటలను నేను సహించుచున్నాను."

మూ. ధారయిష్యామి మాసం తు జీవితం శత్రుసూదన,
ఊర్ధ్వం మాసాన్న జీవిష్యే త్వయా హీనా నృపాత్మజ.

ప్ర. అ. శత్రుసూదన=శత్రువులను సంహారము చేయువాడా! నృపాత్మజ=రాజకుమారా! మాసం తు=ఒక్క మాసముమాత్రమే, జీవితమ్=జీవితమును, ధారయిష్యామి=ధరించెదను. త్వయా=నీతో, హీనా=శూన్యురాల నైన నేను, మాసాత్=ఒక మాసముకంటె, ఊర్ధ్వమ్=పైన, న జీవిష్యే=జీవించను.

తా. "శత్రుసంహారకుడ వైన రామా! నేను ఒక్క మాసము మాత్రమే జీవించగలను. ఆటు పైన, నీవు లేకుండా జీవింపజాలను." 10

మూ. ఘోరో రాక్షసరాజోఽయం దృష్టిశ్చ న సుఖా మయి,
త్వాం చ శ్రుత్వా విషజ్జన్తం న జీవేయమహం క్షణమ్.

ప్ర. అ. అయమ్=ఈ, రాక్షసరాజః=రాక్షసరాజు, ఘోరః=భయంకర మైనవాడు. మయి=నా విషయమునందు, దృష్టిః=అతని దృష్టి, సుఖా=సుఖకర మైనదిగా, న=లేదు. త్వామ్=నిన్ను, విషజ్జన్తమ్=ఆలస్యము చేయుచున్నవానినిగా, శ్రుత్వా=విని, అహమ్=నేను, క్షణమ్=క్షణకాల మైనా, న జీవేయమ్=జీవించను.

తా. "ఈ రావణుడు చాల క్రూరుడు. నా విషయములో అతని దృష్టి సరిగా లేదు. నీవు ఇంకా ఆలస్యముచేయుచున్నా వని తెలిసినచో నేను క్షణకాల మైనను జీవించను". 11

మూ. వైదేహ్యా వచనం శ్రుత్వా కరుణం సాశ్రు భాషితమ్,
అథాబ్రవీన్మహాతేజా హనుమాన్మారుతాత్మజః. 12

ప్ర. అ. అథ = అటుపిమ్మట. మహాతేజాః = గొప్ప తేజస్సు గల, మారుతాత్మజః = వాయుపుత్రు డైన హనుమాన్ = హనుమంతుడు, సాశ్రు = కన్నీళ్ళతో కూడి నట్లుగా, భాషితమ్ = పలుకబడిన, కరుణమ్ = దీన మైన, వైదేహ్యాః = సీతయొక్క, వచనమ్ = వచనమును, శ్రుత్వా = విని, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. పిమ్మట, గొప్పతేజస్సు గల, మారుతాత్మజు డైన హనుమంతుడు, ఆ సీత కన్నీళ్లు కార్చుచు దీనముగా పలికిన మాటలను విని ఇట్లనెను.

మూ. త్వచ్ఛోకవిముఖో రామో దేవి సత్యేన తే శపే,
రామే దుఃఖాభిభూతే తు లక్ష్మణః పరితప్యతే. 13
కథంచిద్భవతీ దృష్టా న కాలః పరిశోచితుమ్,
ఇమం ముహూర్తం దుఃఖానామన్తం ద్రక్ష్యసి భామిని. 14
తావుభౌ పురుషవ్యాఘ్రౌ రాజపుత్రావరిందమౌ,
త్వద్దర్శనకృతోత్సాహౌ లఙ్కాం భస్మీకరిష్యతః. 15
హత్వా చ సమరే క్రూరం రావణం సహబాంధవమ్,
రాఘవౌ త్వాం విశాలాక్షి స్వాం పురీం ప్రాపయిష్యతః.

ఈ శ్లోకాలు నాలుగూ ౩౮వ సర్గలో 50, 51, 52, 53 శ్లోకాలుగా చిన్న చిన్న మార్పులతో ఉన్నవి. 14వ శ్లోకంలో 'అనిందితే'కి బదులు 'భామిని' (ఓ వనితా!) అని ఉన్నది. 15వ శ్లోకంలో 'మహాబలౌ'కు బదులు 'అరిందమౌ' (శత్రునాశకులు) అని ఉన్నది. 16వ శ్లోకం చివరి రెండుపాదాలు "రామస్త్వాం విశాలాక్షి నేష్యతి స్వాం పురీం ప్రతి"కి బదులు పైవిధముగా ఉన్నది. 'రామలక్ష్మణులు నిన్ను తమ పురమునకు తీసికొనివెళ్ళగలరు" అని అర్థము.

మూ. యత్తు రామో విజానీయాదభిజ్ఞానమనిన్దితే,
ప్రీతిసంజననం తస్య భూయస్త్వం దాతుమర్హసి. 17

ప్ర. అ. అనిన్దితే = నిందింపబడని ఓ సీతాదేవీ! రామః = రాముడు

యత్ = ఏ. అభిజ్ఞానమ్ = ఆనవాలును, విజానీయాత్ = గుర్తింతునో, తస్య = ఆ రామునకు, ప్రీతిసంజననమ్ = సంతోషమును కలిగించు, అస్తి = ఆనవాలును, భూయః = మరల, త్వమ్ = నీవు, దాతుమ్ = ఇచ్చుటకు, అర్హసి = తగి యున్నావు.

తా. దోషములు లేని సీతాదేవీ! రాముడు గుర్తింపగలిగిన, రామునకు సంతోషము కలిగించు మరొక అభిజ్ఞాన మేదైన ఉన్నచో అది కూడ ఇమ్ము. 17

మూ. సాబ్రవీద్దత్తమేవేతి మయాభిజ్ఞానముత్తమమ్,
ఏతదేవ హి రామస్య దృష్ట్వా మత్కేశభూషణమ్, 18
శ్రద్ధేయం హనుమన్వాక్యం తవ వీర భవిష్యతి.

ప్ర. అ. మయా = నాచేత, ఉత్తమమ్ = ఉత్తమ మైన, అభిజ్ఞానమ్ = అభిజ్ఞానము, దత్తమేవ = ఇవ్వబడినదే, ఇతి = అని, సా = ఆమె, అబ్రవీత్ = పలికెను, వీర = వీరుడా! హనుమన్ = హనుమంతుడా! ఏతత్ = ఈ, మత్కేశభూషణమ్ = నా కేశాలంకార మైన చూడారత్నమును, దృష్ట్వా = చూచి, తవ వాక్యమ్ = నీ మాట, రామస్య = రామునకు, శ్రద్ధేయమ్ = విశ్వసింపదగినది, భవిష్యతి = కాగలదు.

తా. "ఉత్తమ మైన అభిజ్ఞానమును నీ కిదివరకే ఇచ్చినాను. వీరుడ వైన ఓ! హనుమంతుడా! నా కేశభూషణ మైన ఈ మణిని చూడగానే రాముడు నీ మాటలు విశ్వసించును" అని సీత పలికెను 18

మూ. స తం మణివరం గృహ్య శ్రీమాన్ ప్లవగసత్తమః 19
ప్రణమ్య శిరసా దేవీం గమనాయోపచక్రమే.

ప్ర. అ. శ్రీమాన్ = శ్రీమంతు డైన, సః = ఆ, ప్లవగసత్తమః = వానర శ్రేష్ఠుడు, తం మణివరమ్ = శ్రేష్ఠ మైన ఆ మణిని, గృహ్య = గ్రహించి, దేవీమ్ = సీతాదేవిని, శిరసా = శిరస్సుతో, ప్రణమ్య = నమస్కరించి, గమనాయ = వెళ్లుటకు, ఉపచక్రమే = ప్రారంభించెను.

తా. శ్రీమంతుడు, వానరులలో శ్రేష్ఠుడూ అయిన హనుమంతుడు ఆ శ్రేష్ఠ మైన మణిని గ్రహించి, సీతకు తల వంచి నమస్కరించి తిరిగి వెళ్ళుటకు ఉద్యుక్తుడాయెను. 19

మూ. తముత్పాతకృతోత్సాహమవేక్ష్య హరిపుఙ్గవమ్. 20
వర్ధమానం మహావేగమువాచ జనకాత్మజా,
అశ్రుపూర్ణముఖీ దీనా బాష్పగద్గదయా గిరా. 21

ప్ర. అ. జనకాత్మజా = సీతాదేవి, ఉత్పాతకృతోత్సాహమ్ = ఎగురుట యందు చేయఁబడిన ఉత్సాహము కలవాఁడూ, వర్ధమానమ్ = పెరుగుచున్నవాఁడూ, మహావేగమ్ = గొప్ప వేగము గలవాఁడూ అయిన, తం హరిపుఙ్గవమ్ = ఆ వానర శ్రేష్ఠుని, అవేక్ష్య = చూచి, అశ్రుపూర్ణముఖీ = కన్నీళ్ళతో నిండిన ముఖము కలదై, దీనా = దీనురాలై, బాష్పగద్గదయా = బాష్పముతో డగ్గుత్తిక చెందిన, గిరా = వాక్కుచేత, ఉవాచ = పలికెను.

తా. వానరశ్రేష్ఠుఁ డైన హనుమంతుఁడు పైకి ఎగురుటకు ఉత్సాహముతో దేహమును పెంచుచుండఁగా, మహావేగవంతుఁ డైన అతనిని చూచి సీత కన్నీళ్లతో నిండిన ముఖముతో, దీనురాలై, బాష్పముచేత డగ్గుత్తికతో కూడిన కంఠస్వరముతో ఇట్లు పలికెను. 20, 21

మూ. హనుమన్ సింహసంకాశౌ భ్రాతరౌ రామలక్ష్మణౌ,
సుగ్రీవం చ సహామాత్యం సర్వాన్ బ్రూయా హ్యనామయమ్.

ప్ర. అ. హనుమన్ = హనుమంతుఁడా! సింహసంకాశౌ = సింహముంతో సమాను లైన, భ్రాతరౌ = సోదరు లైన, రామలక్ష్మణౌ = రామలక్ష్మణులను, సహామాత్యమ్ = మంత్రులతో కూడిన, సుగ్రీవం చ = సుగ్రీవుని, సర్వాన్ = మిగిలిన అందరినీ గూర్చి, అనామయమ్ = ఆరోగ్యమును, బ్రూయాః = చెప్పుము.

తా. హనుమంతుఁడా! సింహముల వంటివారైన, సోదరు లైన రామలక్ష్మణులనూ, అమాత్యసమేతుఁ డైన సుగ్రీవుని, ఇతరు లందరినీ, నేను కుశలము మడిగినట్లు చెప్పుము. 22

మూ. యథా చ స మహాబాహుర్మాం తారయతి రాఘవః
అస్మాద్దుఃఖామ్బుసంరోధా త్త్వం సమాధాతుమర్హసి. 23

(ఇదే శ్లోకము 39 వ సర్గలో 9 వ శ్లోకంగా వచ్చినది. అది చూడుఁడు.)

మూ. ఇమం చ తీవ్రం మమ శోకవేగం
రక్షోభిరేభిః పరిభర్త్సనం చ,
బ్రూయాస్తు రామస్య గతః సమీపమ్
శివశ్చ తేఽధ్వాఽస్తు హరిప్రవీర. 24

ప్ర. అ. హరిప్రవీర = వానరులలో గొప్ప వీరుడా! రామస్య=రాముని యొక్క, సమీపమ్=సమీపమును గూర్చి, గతః = వెళ్ళినవాడవై, మమ = నా యొక్క, ఇమమ్=ఈ, తీవ్రమ్=తీవ్రమైన, శోకవేగమ్=శోకముయొక్క వేగమును, ఏభిః=ఈ, రక్షోభిః=రాక్షసస్త్రీలచేత. పరిభర్త్సనం చ=భయపెట్టుటను, బ్రూయాః=చెప్పుము తే=నీయొక్క, అధ్వా = మార్గము, శివః=మంగళకరమైనది, అస్తు=అగుగాక.

తా. ఓ వానరవీరుడా! నీవు రామునివద్దకు వెళ్ళి తీవ్రమైన నా ఈ శోకవేగమును గూర్చి, ఈ రాక్షసస్త్రీలు నన్ను భయపెట్టుచున్నారను విషయము అయనకు తెలుపుము. నీ మార్గము సుఖకర మగుగాక. 24

మూ. స రాజపుత్ర్యా ప్రతివేదితార్థః
కపిః కృతార్థః పరిహృష్టచేతాః,
అల్పావశేషం ప్రసమీక్ష్య కార్యం
దిశం హ్యుదీచీం మనసా జగామ. 25

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
చత్వారింశః సర్గః.

ప్ర. అ. సః కపిః=ఆ హనుమంతుడు, రాజపుత్ర్యాః=రాజకుమారియైన సీతచేత, ప్రతివేదితార్థః=తెలుపబడిన విషయము గలవాడై, కృతార్థః=సాధింపబడిన కార్యము గలవాడై, పరిహృష్టచేతాః = సంతోషించిన మనస్సు గలవాడై, కార్యమ్ = కార్యమును, అల్పావశేషమ్=కొంచెమే మిగిలి ఉన్నదానినిగా, ప్రసమీక్ష్య = తలచి, ఉదీచీమ్=ఉత్తరము, దిశమ్ = దిక్కును గూర్చి, మనసా = మనస్సుతో, జగామ=వెళ్ళెను.

తా. కార్యము సాధించుటచే సంతోషించుచున్న మనస్సు గల ఆ హనుమంతుడు, సీత చెప్పిన విషయము లన్ని గ్రహించి, ఇంక చేయవలసినది కొంచెమే మిగిలి యున్న దని అనుకొనుచు, ఉత్తరపు దిక్కునకు వెళ్ళిపోయి నట్లే భావించెను. ౨౬

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో నలుబదవ సర్గ సమాప్తము.

అథ ఏకచత్వారింశః సర్గః

[హనుమంతుడు ఉద్యానమును ధ్వంసము చేయుట]

మూ. స చ వాగ్భిః ప్రశస్తాభిర్గమిష్యన్ పూజితస్తయా,
తస్మాద్దేశాదపక్రమ్య చిన్తయామాస వానరః. 1

ప్ర. అ. గమిష్యన్ = వెళ్ళనున్న, సః వానరః = ఆ హనుమంతుడు, తయా = సీతచేత, ప్రశస్తాభిః = ప్రశస్తములైన, వాగ్భిః = మాటలతో, పూజితః = ఆదరింపబడినవాడై, తస్మాత్ = ఆ, దేశాత్ = ప్రదేశమునుండి, అపక్రమ్య = దూరముగా వెళ్ళి, చిన్తయామాస = ఆలోచించెను.

తా. తిరిగి వెళ్ళుటకు సిద్ధముగా ఉన్న ఆ హనుమంతుని ఆ సీత మంచి మాటలతో ఆదరించెను. పిదప అతడు ఆ ప్రదేశమునుండి కొంచెము దూరముగా వెళ్ళి ఇట్లు ఆలోచించెను. 1

మూ. అల్పశేషమిదం కార్యం దృష్టేయమసితేక్షణా,
త్రీనుపాయానతిక్రమ్య చతుర్థ ఇహ దృశ్యతే. 2

ప్ర. అ. ఇదం కార్యమ్ = ఈ పని, అల్పశేషమ్ = కొంచెము మిగిలి ఉన్నది. ఇయమ్ = ఈ, అసితేక్షణా = నల్లని నేత్రములు గల సీత, దృష్టా = చూడబడినది. త్రీన్ = మూడు, ఉపాయాన్ = ఉపాయములను, అతిక్రమ్య = దాటి, ఇహ = ఇక్కడ, చతుర్థః = నాల్గవ ఉపాయము, దృశ్యతే = చూడబడుచున్నది.

తా. నల్లని కన్నులు గల ఈ సీతను చూచినాను. ఇంక నేను చేయవలసినది కొంచెమే మిగిలి ఉన్నది. ఇప్పుడు సామదానభేదము లను మూడు ఉపాయములను విడిచిపెట్టి నాల్గవ దైన దండోపాయమునే ప్రయోగించవలసి ఉన్నది. 2

మూ. న సామ రక్షస్సు గుణాయ కల్పతే
న దానమర్థోపచితేషు యుజ్యతే,
న భేదసాధ్యా బలదర్పితా జనాః
పరాక్రమస్త్వేవ మమేహ రోచతే. 3

ప్ర. అ. రక్షస్సు=రాక్షసుల విషయములో, సామ = సామోపాయము (మంచిమాటలు చెప్పుట), గుణాయ=గుణమునకు, న కల్పతే=సమర్థము కాదు. అర్థోపచితేషు=ధనముచేత బలిసినవారి విషయమున, దానమ్=దానోపాయము, న యుజ్యతే=యుక్తము కాదు. బలదర్పితాః=బలముచేత గర్వించిన, జనాః= జనులు, భేదసాధ్యాః=భేదోపాయముచేత (విరదీయుటచేత) సాధింప దగినవారు, న=కారు. ఇహ=ఇక్కడ, మమ=నాకు, పరాక్రమస్త్వేవ=పరాక్రమమొక్కటే, రోచతే=ఇష్టమగుచున్నది.

తా. రాక్షసుల విషయములో సామోపాయము కుదరదు. ధనముతో బలిసి యున్నవాళ్ల విషయములో దానము పనిచేయదు. బలముతో గర్వించి యున్నవాళ్ల విషయములో భేదోపాయము సరిపడదు. అందుచేత ఇప్పుడు నాకు పరాక్రమమును చూపుట అనునది ఒక్కటే సముచిత మని కనబడుచున్నది. 3

మూ. న చాస్య కార్యస్య పరాక్రమాదృతే
వినిశ్చయః కశ్చిదిహోపపద్యతే,
హతప్రవీరా హి రణే హి రాక్షసాః
కథం చిదీయుర్యదిహాద్య మార్దవమ్. 4

ప్ర. అ. ఇహ=ఇక్కడ, అస్య=ఈ, కార్యస్య=కార్యమునకు, పరాక్రమాత్ ఋతే=పరాక్రమము తప్ప, వినిశ్చయః = నిర్ణయము, కశ్చిత్ = ఏదీ, న ఉపపద్యతే = కుదరదు. యత్=ఎందువలన అనగా, రణే=యుద్ధమునందు, హతప్రవీరాః = చంపబడిన వీరులు గల వారై, రాక్షసాః = రాక్షసులు, అద్య= ఇప్పుడు, ఇహ = ఇక్కడ, కథం చిత్ = ఎట్లో, మార్దవమ్ = మృదుత్వమును, ఈయుః=పొందవచ్చును.

తా. ఇక్కడ ఈ కార్యమునందు పరాక్రమము చూపుట తప్ప మరొక

ఉపాయ మేదీ లేదు, ఎందుచేత ననగా యుద్ధములో మహావీరుల నందరినీ చంపి వేసినచో మిగిలిన రాక్షసులు ఏదో విధముగా ఇప్పుడు లొంగిపోవచ్చును. 4

మూ. కార్యే కర్మణి నిర్దిష్టే యో బహూన్యపి సాధయేత్,
పూర్వకార్యావిరోధేన స కార్యం కర్తుమర్హతి.

ప్ర. అ. కార్యే = చేయదగిన, కర్మణి = పని. నిర్దిష్టే = చెప్పబడిన దగుచుండగా, యః = ఎవ్వరు, పూర్వకార్యావిరోధేన = మొదటి పనికి విరోధము లేకుండు నట్లు, బహూన్యపి = అధికము లైన కార్యములను కూడ, సాధయేత్ = సాధించునో, సః = అతడు, కార్యమ్ = కార్యమును, కర్తుమ్ = చేయుటకు, అర్హతి = తగియున్నాడు.

తా. ఏదైన ఒక కార్యము చేయవలె నని ఆజ్ఞాపించి నపుడు, ఆ కార్య మునకు విరోధము లేకుండా ఇతరము లైన అనేక కార్యములను కూడ ఎవడు సాధించునో అతడే కార్యములను సాధింప సమర్థుడు. ౫

మూ. న హ్యేకః సాధకో హేతుః స్వల్పస్యాపీహ కర్మణః,
యో హ్యర్థం బహుధా వేద స సమర్థోఽర్థసాధనే. 6

ప్ర. అ. ఇహ = ఇక్కడ (కార్యములను సాధించు విషయములో), స్వల్పస్య అపి = స్వల్పమే యైనను, కర్మణః = కర్మకు, సాధకః = సాధించే, హేతుః = హేతువు, ఏకః = ఒక్కటే, న హి = కాదు కదా. యః = ఎవడు, అర్థమ్ = కార్యమును, బహుధా = అనేకవిధములుగా, వేద = ఎరుగునో, సః = అతడే, అర్థసాధనే = కార్యమును సాధించుటయందు, సమర్థః = సమర్థుడు.

తా. ఎంత చిన్న కార్య మైనా, దానిని సాధించుటకు ఒకే ఉపాయ ముండదు. అనేక ఉపాయము లుండవచ్చును. అందుచేత ఒక కార్యమును సాధించుటకు అనేకము లైన ఉపాయములు ఎవనికి తెలియునో అతడే కార్యములు సాధించుటకు సమర్థుడు. 6

మూ. ఇహైవ తావత్కృతనిశ్చయో హ్యహం
యది వ్రజేయం ప్లవగేశ్వరాలయమ్,
పరాత్మసమ్మర్దవిశేషత త్త్వవి
త్తతః కృతం స్యాన్మమ భర్తృశాసనమ్. 7

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, ఇహైవ తావత్ = ఇక్కడనే, పరాత్మసమ్మర్ద విశేషతత్త్వవిత్ = శత్రువులయొక్క, మనవారియొక్క యుద్ధమునందలి విశేషము తెలిసికొన్నవాడనై, ప్లవగేశ్వరాలయమ్ = సుగ్రీవుని గృహమును గూర్చి, వ్రజేయం యది = వెళ్ళినట్లయితే, తతః = అప్పుడు, మమ = నాకు (నాచేత), భర్తృశాసనమ్ = ప్రభువు ఆజ్ఞ, కృతమ్ = చేయబడినది, స్యాత్ = అగును.

తా. యుద్ధములో శత్రువుల బలమునందు, మన వారి బలమునందు ఎట్టి తారతమ్యమున్నదో నేను ఇక్కడనే తెలుసుకొని, అటు పిమ్మట సుగ్రీవుని వద్దకు వెళ్ళినచో అప్పుడు నేను ప్రభువు ఆజ్ఞను బాగుగా నిర్వహించినట్లు అగును. 7.

మూ. కథం ను ఖల్వద్య భవేత్సుఖాగతం
ప్రసహ్య యుద్ధం మమ రాక్షసైః సహ,
తథైవ ఖల్వాత్మబలం చ సారవ
త్స మానయేన్మాం చ రణే దశాననః. 8

ప్ర. అ. అద్య = ఇప్పుడు, మమ = నాకు, రాక్షసైః సహ = రాక్షసులతో కూడ, ప్రసహ్య = బలాత్కారముగా, (తప్పక) యుద్ధమ్ = యుద్ధము, కథం ను = ఎట్లు, సుఖాగతమ్ = సుఖముగా వచ్చినది, భవేత్ = అగునో। తథైవ = అట్లే (మరియు), ఆత్మబలం చ = నా బలము, సారవత్ = సారము (ఫలము) కలది, ఎట్లగునో। సః = ఆ, దశాననః చ = రావణుడు కూడ, మామ్ = నన్ను, రణే = యుద్ధమునందు, మానయేత్ = గౌరవింతునో।

తా. నా కిప్పుడు రాక్షసులతో సులభముగా, యుద్ధము, తప్పక వచ్చే ఉపాయమేమో కదా। అట్లే నా బలము సఫలము ఎట్లగునో కదా। ఆ రావణుడు యుద్ధములో నన్నెట్లు మెచ్చునో కదా। 8

మూ. తతః సమాసాద్య రణే దశాననం
సమన్త్రివర్గం సబలప్రయాయినమ్,
హృది స్థితం తస్య మతం బలం చ వై
సుఖేన మత్త్వాహమితః పునర్వ్రజే. 9

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, సమన్త్రివర్గమ్ = మంత్రిగణముతో కూడిన, సబలప్రయాయినమ్ = సైన్యముతోను అనుచరులతోను కూడిన, దశాననమ్ = రావణుని, రణే = యుద్ధమునందు, సమాసాద్య = పొంది, తస్య = వానియొక్క, హృది = హృదయమునందు, స్థితమ్ = ఉన్న, మతమ్ = అభిప్రాయమును, బలం చ వై = బలమును, మత్వా = తెలిసికొని, అహమ్ = నేను, ఇతః = ఇక్కడి నుండి, సుఖేన = సుఖముతో, పునః = మరల, వ్రజే = వెళ్ళెదను.

తా. రావణుని, అతని మంత్రులను, సైన్యమును, అనుచరులను యుద్ధములో ఎదిరించి, అతని మనస్సులో ఉన్న అభిప్రాయమును, అతని కున్న బలమును తెలిసికొని, నేను సుఖముగా ఇక్కడినుండి తిరిగి వెళ్ళెదను. 9

మూ. ఇదమస్య నృశంసస్య నన్దనోపమముత్తమమ్,
వనం నేత్రమనఃకాన్తం నానాద్రుమలతాయుతమ్. 10

ప్ర. అ. నృశంసస్య = క్రూరుడైన, అస్య = ఈ రావణునియొక్క, ఇదమ్ = ఈ, నేత్రమనఃకాన్తమ్ = నేత్రములకు, మనస్సుకూ మనోహరమైన, నానాద్రుమలతాయుతమ్ = అనేకవిధములైన, వృక్షములతోను లతలతోనుకూడిన, ఉత్తమమ్ = ఉత్తమమైన, వనమ్ = ఉద్యానవనము, నన్దనోపమమ్ = నందనవనముతో సమానమైనది.

తా. క్రూరుడైన ఈ రావణుని ఉత్తమమైన ఉద్యానవనము అనేకవిధములైన వృక్షములతోను, లతలతోను, నేత్రములను, మనస్సును ఆకర్షించునదై నందనవనము వలె ఉన్నది. 10

మూ. ఇదం విధ్వంసయిష్యామి శుష్కం వనమివానలః,
అస్మిన్ భగ్నే తతః కోపం కరిష్యతి దశాననః. 11

ప్ర. అ. శుష్కమ్ = ఎండిపోయిన, వనమ్ = వనమును, అనలః ఇవ = అగ్ని వలె, ఇదమ్ = ఈ వనమును, విధ్వంసయిష్యామి = నశింపచేసెదను. అస్మిన్ = ఈ వనము, భగ్నే = భగ్నమైనదగుచుండగా, తతః = అటుపిమ్మట, దశాననః = రావణుడు, కోపమ్ = కోపమును, కరిష్యతి = చేయగలడు.

తా. ఎండిపోయిన అడవిని అగ్ని కాల్చివేసినట్లు ఈ ఉద్యానమును నశింపచేసెదను. దీనిని భగ్నము చేసినచో అప్పుడు రావణునకు కోపము కలుగును.

మూ. తతో మహత్సాశ్వమహారథద్విపం
బలం సమాదేక్ష్యతి రాక్షసాధిపః,
త్రిశూలకాలాయసపట్టిసాయుధం
తతో మహద్యుద్ధమిదం భవిష్యతి 12

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట. రాక్షసాధిపః = రావణుడు, సాశ్వమహారథద్విపమ్ = అశ్వములతోను. గొప్ప రథములతోను ఏనుగులతోను కూడిన, మహత్ = గొప్ప, త్రిశూలకాలాయసపట్టిసాయుధమ్ = త్రిశూలములు, ఇనుముతో చేసిన పట్టిసములు ఆయుధములుగా గల, బలమ్ = సైన్యమును, సమాదేక్ష్యతి = ఆజ్ఞాపించగలడు. తతః = అటు పిమ్మట, ఇదమ్ = ఈ, మహత్ = గొప్ప, యుద్ధమ్ = యుద్ధము, భవిష్యతి = కాగలదు.

తా. అప్పుడు రావణుడు అశ్వములతోను, మహారథములతోను (లేదా మహారథులతోను) ఏనుగులతోను నిండినదీ, త్రిశూలములు ఇనుప పట్టిసములు మొదలైన ఆయుధములతో కూడినదీ అయిన గొప్ప సైన్యమును ఆజ్ఞాపించ గలడు. అప్పుడు గొప్ప యుద్ధము జరుగగలదు. 12

మూ. అహం తు తైః సంయతి చణ్డవిక్రమైః
సమేత్య రక్షోభిరసహ్యవిక్రమః,
నిహత్య తద్రావణచోదితం బలం
సుఖం గమిష్యామి కపీశ్వరాలయమ్. 13

ప్ర. అ. అహం తు = నేను కూడా, చణ్డవిక్రమైః = తీక్ష్ణమైన పరాక్రమము గల, తైః = ఆ, రక్షోభిః = రాక్షసులతో, సంయతి = యుద్ధమునందు, సమేత్య = కలిసి, అసహ్యవిక్రమః = సహించ శక్యము కాని పరాక్రమము గలవాడనై, రావణచోదితమ్ = రావణునిచేత ప్రేరేపింపబడిన, తత్ = ఆ, బలమ్ = సైన్యమును, నిహత్య = చంపి, సుఖమ్ = సుఖముగా, కపీశ్వరాలయమ్ = సుగ్రీవుని స్థానమును గూర్చి గమిష్యామి = వెళ్ళగలను.

తా. నేను కూడా తీక్ష్ణమైన పరాక్రమము గల ఆ రాక్షసులను యుద్ధములో ఎదుర్కొని, సహించ శక్యము కాని బలముతో రావణుడు పంపిన ఆ సైన్యమును చంపి, సుఖముగా సుగ్రీవునివద్దకు వెళ్ళెదను. 13

మూ. తతో మారుతవత్క్రుద్ధో మారుతిర్భీమవిక్రమః,
ఊరువేగేన మహతా ద్రుమాన్ క్షేప్తుమథారభత్. 14

ప్ర. అ. తతః=అటు పిమ్మట, భీమవిక్రమః = భయంకర మైన పరాక్రమము గల, మారుతిః = హనుమంతుడు, క్రుద్ధః=కోపగించినవా డై, అథ= అటు పిమ్మట, మహతా= గొప్ప, ఊరువేగేన=తొడల వేగముచేత, మారుతవత్ =వాయువు వలె, ద్రుమాన్ =వృక్షములను, క్షేప్తుమ్=విసిరివేయుటకు, ఆరభత్ =ప్రారంభించెను.

తా. ఈ విధముగా ఆలోచించి. భయంకర మైన పరాక్రమము గల హనుమంతుడు, కోపించినవా డై. గొప్ప దైన తొడల వేగముచేత. వృక్షములను, వాయువు విరచివేసి నట్లు విరిచివేసి, పడవేయ ప్రారంభించెను. 14

మూ. తతస్తు హనుమాన్వీరో బభఞ్జ ప్రమదావనమ్,
మత్తద్విజసమాఘుష్టం నానాద్రుమలతాయుతమ్. 15

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, వీరః = వీరు డైన, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, మత్తద్విజసమాఘుష్టమ్ = మదించిన పక్షులచేత ధ్వనింపచేయబడినదీ, నానాద్రుమలతాయుతమ్ = అనేకము లైన వృక్షములతోను లతలతోను కూడినదీ అయిన, ప్రమదావనమ్ = ఉద్యానవనమును, బభఞ్జ = విరచెను.

తా. అప్పు డా వీరు డైన హనుమంతుడు, మదించిన పక్షుల ధ్వనితో నిండినదీ, అనేకవిధము లైన వృక్షలతాదులతో వ్యాప్తమూ అయిన ఆ ఉద్యానవనమును విరిచివేసెను. 15

మూ. తద్వనం మథితైర్వృక్షైర్భిన్నైశ్చ సలిలాశయైః,
చూర్ణితైః పర్వతాగ్రైశ్చ బభూవాప్రియదర్శనమ్. 16

ప్ర. అ. తత్ వనమ్ = ఆ వనము, మథితైః = నలిపివేయబడిన, వృక్షైః = వృక్షములతోను, భిన్నైః = పగలకొట్టబడిన, సలిలాశయైః = చెరువులతోను, చూర్ణితైః = నలగగొట్టబడిన, పర్వతాగ్రైశ్చ = పర్వతశిఖరములతోను, అప్రియదర్శనమ్ = సంతోషజనకము కాని దర్శనము కలది, బభూవ = ఆయెను.

తా. హనుమంతుడు ఆ వనములోని చెట్లు విరుగగొట్టెను. సరస్సుల గట్లు త్రెంచివేసెను. పర్వతశిఖరములను నలగగొట్టెను. ఈ విధముగా ఆ ఉద్యాన వనము చూచుటకు సంతోషము కలిగించని స్థితిలో ఉంచెను. 16

మూ. నానాశకున్తవిరుతైః ప్రభిన్నైః సలిలాశయైః,
తామ్రైః కిసలయైః క్లాన్తైః క్లాన్తద్రుమలతాయుతమ్. 17

న బభౌ తద్వనం తత్ర దావానలహతం యథా,
వ్యాకులావరణా రేజుర్విహ్వలా ఇవ తా లతాః. 18

ప్ర. అ. క్లాన్తద్రుమలతాయుతమ్ = వాడిపోయిన వృక్షములతోను లతలతోను కూడిన, తత్ వనమ్ = ఆ వనము, నానాశకున్తవిరుతైః = అనేకవిధములైన పక్షుల ధ్వనులతోను, ప్రభిన్నైః = బద్దలుకొట్టబడిన, సలిలాశయైః = చెరువులతోను, క్లాన్తైః = వాడిపోయిన, తామ్రైః = ఎఱ్ఱని, కిసలయైః = చిగుళ్ళతోను, దావానలహతం యథా = దావాగ్నిచేత కొట్టబడినది వలె, న బభౌ = ప్రకాశించలేదు, వ్యాకులావరణాః = వ్యాకులమైన ఆవరణములు (తీగకు ఆధారముగా ఉండుటకు నిలిపిన కఱ్ఱలు మొదలైనవి) గల, తాః లతాః = ఆ లతలు, విహ్వలాః ఇవ = దుఃఖాక్రాంతలైన స్త్రీల వలె, రేజుః = ప్రకాశించినవి.

తా. ఆ ఉద్యానములో అనేకవిధములైన పక్షులు అరుపులు ప్రారంభించెను. చెరువుల గట్లు తెగిపోయెను. ఎఱ్ఱని చిగుళ్లు, అనేకవిధములైన వృక్షములు, లతలు వాడిపోయెను. ఈ విధముగ అది దావాగ్నిచే కాల్చివేయబడినట్లు కనబడుచుండెను. ఆధారమైన స్తంభములు, చెట్లు మొదలైనవి అస్తవ్యస్తము లగుటచేత లతలు, దుఃఖాక్రాంతలైన స్త్రీల వలె పడియుండెను. 17,18

మూ. లతాగృహైశ్చిత్రగృహైశ్చ నాశితై
ర్మహోరగైర్వ్యాలమృగైశ్చ నిర్ధుతైః,
శిలాగృహైరున్మథితైస్తథా గృహైః
ప్రణష్టరూపం తదభూన్మహద్వనమ్. 19

ప్ర. అ. మహత్ = గొప్పదైన, తత్ వనమ్ = ఆ ఉద్యానవనము, నాశితైః = నశింపచేయబడిన, లతాగృహైః = పొదరిండ్లతోను, చిత్రగృహైః = చిత్ర

(చిత్రరుపులువేసి ఉంచు) గృహములలోను, నిర్ధుతైః = ఎగురగొట్టబడిన, మహోరగైః = మహాసర్పములలోను, వ్యాళమృగైశ్చ = క్రూరమృగములలోను, తథా = మరియు, ఉన్మథితైః = పగులగొట్ట బడిన, శిలాగృహైః = రాతి ఇండ్లలోను, గృహైః = ఇతరగృహములలోను, ప్రణష్టరూపమ్ = నశించిన సౌందర్యము కలది, అభూత్ = ఆయెను.

తా. హనుమంతుడు గొప్ప దైన ఆ ఉద్యానములోని లతాగృహములను, చిత్రగృహములను నశింపచేసెను. మహాసర్పములను, ఇతరక్రూరమృగములను ఎగురగొట్టెను. రాతి కట్టడములను ఇతరగృహములను పడగొట్టెను. అట్టి లతాగృహాదులలో ఆ ఉద్యానము తన సౌందర్యము నంతను కోల్పోయెను. 19

మూ. సా విహ్వలాఽశోకలతాప్రతానా
వనస్థలీ శోకలతాప్రతానా,
జాతా దశాస్యప్రమదావనస్య
కపేర్బలాద్ధి ప్రమదావనస్య. 20

ప్ర. అ. దశాస్యప్రమదా + అవనస్య = రావణుని స్త్రీలను రక్షించు (ఆనందింపచేయు), ప్రమదావనస్య = ఉద్యానముయొక్క, అశోకలతాప్రతానా = అశోకలతల సమూహము గల, సా వనస్థలీ = ఆ వనస్థలి, కపేః = కపియొక్క, బలాత్ = బలమువలన, విహ్వలా = వ్యాకులమైన దై, శోకలతాప్రతానా = శోకమను లతల సముదాయము గలదై, జాతా = అయినది. (ప్రతానమనగా వెదుళ్ళు మొద లైన వాటితో ఎత్తుగా, పలు చదరం మొద లైన ఆకారములలో నిర్మించిన పందిరిపై పాకిన తీగల పందిరి).

తా. రావణుని స్త్రీలకు ఆనందము కలిగించు అశోకలతల సముదాయము గల ఆ ఉద్యానవనప్రదేశము, హనుమంతుని బలముచే, శోక మను లతకు ప్రతానముగా (పందిరిగా) అయ్యెను. 20

మూ. స తస్య కృత్వా జగతీపతేర్మహా
న్మహద్వ్యళీకం మనసో మహాత్మనః,
యుయుత్సురేకో బహుభిర్మహాబలైః
శ్రియా జ్వలంస్తోరణమాస్థితః కపిః. 21

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
ఏకచత్వారింశః సర్గః.

ప్ర. అ. సః మహాకపిః = ఆ హనుమంతుడు, మహాత్మనః = మహాత్ముడైన, తస్య = ఆ, జగతీపతేః = భూమికి ప్రభు వైన రావణునియొక్క, మనసః = మనస్సునకు, మహత్ = గొప్ప, వ్యలీకమ్ = అప్రియమును, కృత్వా = చేసి, మహాబలైః = గొప్ప బలము గల, బహుభిః = అనేకులతో, ఏకః = ఒంటరిగా, యుయుత్సుః = యుద్ధము చేయదలచుచున్నవాడై, శ్రియా = శోభతో, జ్వలన్ = ప్రజ్వరిల్లుచు, తోరణమ్ = ముఖద్వారమును, ఆస్థితః = ఆశ్రయించి ఉండెను.

తా. ఆ హనుమంతుడు మహాత్ము డైన ఆ రావణుని మనస్సునకు ఆ విధముగా గొప్ప అప్రియమును చేసి, చాలమంది మహాబలశాలు లైన వీరులతో ఒంటరిగానే యుద్ధము చేయుటకు నిశ్చయించుకొని, ఆ ఉద్యానము తోరణము (ముఖద్వారము) దగ్గర నిలచి ఉండెను. 21

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో నలుబదియొకటవ సర్గ సమాప్తము.

అథ ద్విచత్వారింశః సర్గః

[ఎవ్వరో ఉద్యానమును ధ్వంసము చేసి నట్లు రాక్షసస్త్రీలు తెలుపగా విని రావణుడు కింకరులను పంపగా హనుమంతుడు వారిని సంహరించుట.]

మూ. తతః పక్షినినాదేన వృక్షభఙ్గస్వనేన చ,
బభూవుస్త్రాససంభ్రాన్తాః సర్వే లఙ్కానివాసినః. 1

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, పక్షినినాదేన = పక్షుల ధ్వనిచేతను, వృక్షభఙ్గస్వనేన చ = వృక్షములను విరచిన ధ్వనిచేతను, సర్వే = సమస్త మైన, లఙ్కానివాసినః = లంకలో నివసించువారు, త్రాససంభ్రాన్తాః = భయముచేత చలించినవారు, బభూవుః = ఆయిరి.

తా. అప్పుడు లంకలో ఉన్నవా రందరు పక్షుల అరపులు, వృక్షములు విరిగిపోయి నపుడు కలిగిన ధ్వని విని భయముచేత చలించిపోయిరి. 1

మూ. విద్రుతాశ్చ భయత్రస్తా వినేదుర్మృగపక్షిణః,
రక్షసాం చ నిమిత్తాని క్రూరాణి ప్రతిపేదిరే. 2

ప్ర. అ. మృగపక్షిణః = మృగములూ, పక్షులూ, విద్రుతాః = పారిపోవుచున్న వై, భయత్రస్తాః = భయముతో వ్యాకులము లై, వినేదుః = ధ్వనిచేసినవి. రక్షసాం చ = రాక్షసులకు కూడ, క్రూరాణి = క్రూరము లైన, నిమిత్తాని = శకునములు, ప్రతిపేదిరే = వచ్చి చేరినవి.

తా. ఆ ఉద్యానములోని మృగములు, పక్షులూ భయముతో వ్యాకులము లై పారిపోవుచు ధ్వని చేసెను. రాక్షసులకు భయసూచకము లైన శకునములు కనబడినవి. 2

మూ. తతో గతాయాం నిద్రాయాం రాక్షస్యో వికృతాననాః,
తద్వనం దదృశుర్భగ్నం తం చ వీరం మహాకపిమ్. ౨

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, వికృతాననాః = వికృతము లైన ముఖములు గల, రాక్షస్యః = రాక్షసస్త్రీలు, నిద్రాయామ్ = నిద్ర, గతాయామ్ = పోయిన దగుచుండగా, భగ్నమ్ = విరిగియున్న, తత్ వనమ్ = ఆ వనమును, వీరమ్ = వీరు డైన, తం మహాకపిం చ = ఆ గొప్ప వానరుని, దదృశుః = చూచిరి.

తా. అప్పుడు, వికృతము లైన ముఖములు గల రాక్షసస్త్రీలు నిద్రనుండి మేల్కొని, విరిగిపోయి ఉన్న ఆ ఉద్యానమును, వీరు డైన ఆ హనుమంతుని చూచిరి. ౨

మూ. స తా దృష్ట్వా మహాబాహుర్మహాసత్త్వో మహాబలః,
చకార సుమహద్రూపం రాక్షసీనాం భయావహమ్. ౩

ప్ర. అ. మహాబాహుః = గొప్ప బాహువులు కలవాడు, మహాసత్త్వః = గొప్ప ధైర్యము కలవాడు, మహాబలః = గొప్ప బలము గలవాడు అయిన, సః = ఆ హనుమంతుడు, తాః = ఆ రాక్షసస్త్రీలను, దృష్ట్వా = చూచి, రాక్షసీనామ్ = ఆ రాక్షసస్త్రీలకు, భయావహమ్ = భయమును కలిగించు, సుమహత్ = చాలా పెద్ద దైన, రూపమ్ = రూపమును, చకార = చేసెను.

తా. గొప్ప బాహువులు, గొప్ప ధైర్యము, గొప్ప బలము గల ఆ హనుమంతుడు ఆ రాక్షసస్త్రీలను చూచి, వాళ్లను ఇంకను భయపెట్టుట కై, ఇంకా పెద్ద దైన ఆకారము ధరించెను. ౩

మూ. తతస్తం గిరిసంకాశమతికాయం మహాబలమ్,
రాక్షస్యో వానరం దృష్ట్వా పప్రచ్ఛుర్జనకాత్మజామ్. ౪

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, గిరిసంకాశమ్ = పర్వతముతో సమానుడూ, అతికాయమ్ = పెద్ద శరీరము కలవాడూ, మహాబలమ్ = గొప్ప బలము కలవాడూ అయిన, తం వానరమ్ = ఆ వానరుని, దృష్ట్వా = చూచి, రాక్షస్యః = రాక్షసస్త్రీలు, జనకాత్మజామ్ = సీతను, పప్రచ్ఛుః = అడిగిరి.

తా. పిమ్మట ఆ రాక్షసస్త్రీలు, పెద్ద శరీరముతో పర్వతము వలె ఉన్న మహాబలశాలి యైన ఆ వానరుని చూచి సీతను ఇట్లు ప్రశ్నించిరి. 5

మూ. కోఽయం కస్య కుతో వాయం కిం నిమిత్తమిహాగతః,
కథం త్వయా సహానేన సంవాదః కృత ఇత్యుత. 6

ప్ర. అ. అయమ్ = ఇతడు, కః = ఎవడు ? కస్య = ఎవరివాడు ? అయమ్ = ఇతడు, కుతః = ఎక్కడినుండి, కిం నిమిత్తమ్ = ఎందునిమిత్తము, ఇహ = ఇక్కడికి, ఆగతః = వచ్చినాడు ? ఉత = మరియు, అనేన = వీనిచేత, త్వయా సహ = నీతోకూడ, సంవాదః = సంభాషణము, కృతః = చేయబడినది ?

తా. ఇతడు ఎవడు ? ఎవరికి సంబంధించినవాడు ? ఇతడు ఇక్కడికి ఎక్కడినుండి, ఎందుకు వచ్చినాడు ? నీతో ఇతడు ఏమి మాటలాడినాడు ? 6

మూ. ఆచక్ష్వ నో విశాలాక్షి మా భూత్తే సుభగే భయమ్,
సంవాదమసితాపాఙ్గే త్వయా కిం కృతవానయమ్. 7

ప్ర. అ. విశాలాక్షి = విశాలము లైన నేత్రములు కలదానా! నః = మాకు, ఆచక్ష్వ = చెప్పుము. సుభగే = సౌభాగ్యవంతురాలా! తే = నీకు, భయమ్ = భయము, మా భూత్ = లేకపోవు గాక, అసితాపాఙ్గే = నల్లని నేత్రాంతములు కలదానా! అయమ్ = ఇతడు, త్వయా = నీతో, కిమ్ = ఏమి, సంవాదమ్ = సంవాదమును, కృతవాన్ = చేసినాడు ?

తా. సౌభాగ్యవంతురాల వైన ఓ విశాలాక్షీ! నీ వేమి భయపడకుము. మాకు చెప్పుము. నల్లని నేత్రాంతములు గల ఓ సీతా! ఇతడు నీతో ఏమి మాటలాడినాడు ? 7

మూ. అథాబ్రవీత్తదా సాధ్వీ సీతా సర్వాఙ్గసున్దరీ,
రక్షసాం భీమరూపాణాం విజ్ఞానే మమ కా గతిః. 8

ప్ర. అ. అథ = అటుపిమ్మట, సాధ్వీ = పతివ్రత, సర్వాఙ్గసున్దరీ = అన్ని అవయవములందు సౌందర్యము గలది అయిన, సీతా = సీత, తదా = అప్పుడు, అబ్రవీత్ = పలికెను. భీమరూపాణామ్ = భయంకర మైన రూపము

గల. రక్షసామ్ = రాక్షసులయొక్క, గతిః = జ్ఞానము, మమ = నాకు, కా = ఏది ?

తా. ఆ మాటలు విని, పతివ్రతా, సకలావయవములందు సౌందర్యవతి అయిన సీత ఇట్లు పలికెను. ''భయంకర మైన రూపము గల రాక్షసులను గూర్చి తెలుసుకొనుటకు నాకు జ్ఞానము (శక్తి) ఎక్కడ ఉన్నది?'' 8

మూ. యూయమేవాభిజానీత యోఽయం యద్వా కరిష్యతి,
అహిరేవ హ్యహేః పాదాన్ విజానాతి న సంశయః. 9

ప్ర. అ. అయమ్ = ఇతడు, యః = ఎవరో, యద్వా = ఏమి, కరిష్యతి = చేయగలడో, యూయమేవ = మీరే, అభిజానీత = గుర్తింతురు. అహేః = సర్పముయొక్క, పాదాన్ = పాదములను, అహిరేవ = సర్పమే, విజానాతి = తెలుసుకొనును. సంశయః = సంశయము, న = లేదు.

తా. ఇతడు ఎవరో, ఏమి చేయ నున్నాడో మీకే తెలియవలెను. పాము పాదాలు పాముకే తెలియును కదా! ఈ విషయములో సందేహ మేమీ లేదు. 9

మూ. అహమప్యస్య భీతాస్మి నైనం జానామి కో న్వహమ్,
వేద్మి రాక్షసమేవైనం కామరూపిణమాగతమ్. 10

ప్ర. అ. అహమపి = నేను కూడా, అస్య = వీనికి, భీతా అస్మి = భయపడుచున్నాను. ఏనమ్ = ఇతనిని గూర్చి, కో ను = ఎవ్వరో, అహమ్ = నేను, న జానామి = ఎరుగను. ఏనమ్ = ఈతనిని, ఆగతమ్ = వచ్చిన, కామరూపిణమ్ = కామరూపము గల, రాక్షసమేవ = రాక్షసునిగా మాత్రమే, వేద్మి = ఎరుగుదును.

తా. ఇతని చూచి నాకు కూడా భయము వేయుచున్నది. ఇత డెవడో నే నెరుగను. ఎవడో కామరూపము గల రాక్షసుడే ఇట్లు వచ్చినా డని నేను అనుకొనుచున్నాను. 10

మూ. వైదేహ్యా వచనం శ్రుత్వా రాక్షస్యో విద్రుతా దిశః,
స్థితాః కాశ్చిద్గతాః కాశ్చిద్రావణాయ నివేదితుమ్. 11

ప్ర. అ. వైదేహ్యాః = సీతయొక్క. వచనమ్ = వచనమును. శ్రుత్వా = విని, రాక్షస్యః = రాక్షసస్త్రీలు. దిశః = దిక్కులను గూర్చి, విద్రుతాః = పారి పోయిరి. కాశ్చిత్ = కొందరు, స్థితాః = అక్కడనే ఉండిపోయిరి. కాశ్చిత్ = కొందరు. రావణాయ = రావణునికి, నివేదితుమ్ = తెలుపుటకు, గతాః = వెళ్ళిరి.

తా. కొందరు రాక్షసస్త్రీలు సీత మాటలు విని, హనుమంతునికి భయ పడుచు ఆ యా దిక్కులకు పారిపోయిరి. కొందరు సీతను రక్షించుటకై అక్కడనే ఉండిపోయిరి. మరికొందరు ఆ విషయము రావణునకు చెప్పుటకై వెళ్ళిరి. 11

మూ. రావణస్య సమీపే తు రాక్షస్యో వికృతాననాః,
విరూపం వానరం భీమమాఖ్యాతుముపచక్రముః. 12

ప్ర. అ. వికృతాననాః = వికృతము లైన ముఖములు గల, రాక్షస్యః = రాక్షసస్త్రీలు, రావణస్య = రావణునియొక్క. సమీపే = సమీపమునందు, విరూపమ్ = విపరీత మైన రూపము గల, భీమమ్ = భయంకరు డైన, వానరమ్ = వానరుని గూర్చి, ఆఖ్యాతుమ్ = చెప్పుటకు, ఉపచక్రముః = ఉపక్రమించిరి.

తా. వికృత మైన ముఖము గల రాక్షసస్త్రీలు రావణునివద్దకు వెళ్ళి, అతనితో వికృత మైన రూపముతో భయంకరుడుగా ఉన్న వానరుని గూర్చి చెప్పుటకు ప్రారంభించిరి. 12

మూ. అశోకవనికామధ్యే రాజన్ భీమవపుః కపిః,
సీతయా కృతసంవాదస్తిష్ఠత్యమితవిక్రమః. 13

ప్ర. అ. రాజన్ = రాజా, సీతయా = సీతతో, కృతసంవాదః = చేయ బడిన సంభాషణము గల, భీమవపుః = భయంకర మైన శరీరము గల, అమిత విక్రమః = పారు లేని పరాక్రమము గల, కపిః = వానరుడు, అశోకవనికామధ్యే = అశోకవనమధ్యమునందు, తిష్ఠతి = ఉన్నాడు.

తా. మహారాజా! భయంకర మైన శరీరము, అమిత మైన పరాక్రమము గల ఒక వానరుడు అశోకవనమధ్యలో ఉన్నాడు. అతడు సీతతో సంభాషణము చేసినాడు. 13

మూ. న చ సా జానకీ సీతా హరిం హరిణలోచనా,
అస్మాభిర్బహుధా పృష్టా నివేదయితుమిచ్ఛతి. 14

ప్ర. అ. హరిణలోచనా = లేడి వంటి నేత్రములు కలదీ, జానకీ = జనకుని పుత్రి అయిన, సీతా = సీత, అస్మాభిః = మాచేత, బహుధా = అనేక విధములుగా, పృష్టా = అడగబడినను, తమ్ = అతనిని గూర్చి, నివేదయితుమ్ = తెలుపుటకు, న ఇచ్ఛతి = ఇష్టపడుటలేదు.

తా. లేడి నేత్రముల వంటి నేత్రములు గల, జనకనందిని యైన సీత, మేమెంత అడిగినను అతనిని గూర్చి చెప్పుటలేదు. 14

మూ. వాసవస్య భవేద్దూతో దూతో వైశ్రవణస్య వా,
ప్రేషితో వాపి రామేణ సీతాన్వేషణకాంక్షయా. 15

ప్ర. అ. వాసవస్య = దేవేంద్రునియొక్క, దూతః = దూతగాని, వైశ్రవణస్య = కుబేరునియొక్క, దూతో వా = దూత గాని, సీతాన్వేషణకాంక్షయా = సీతను అన్వేషించుటయందు కోరికచేత, రామేణ = రామునిచేత, ప్రేషితో వాపి = పంపబడిన దూత గాని, భవేత్ = అయి ఉండును.

తా. అతడు దేవేంద్రుని దూత గాని, కుబేరుని దూత గాని, సీతను వెదకుటకై రాముడు పంపిన దూత గాని అయి ఉండును. 15

మూ. తేన త్వద్భుతరూపేణ యత్తత్తవ మనోహరమ్,
నానామృగగణాకీర్ణం ప్రమృష్టం ప్రమదావనమ్. 16

ప్ర. అ. అద్భుతరూపేణ = ఆశ్చర్యకర మైన రూపము గల, తేన = వానిచేత, మనోహరమ్ = మనోహర మైనదీ, నానామృగగణాకీర్ణమ్ = అనేక విధము లైన మృగసముదాయములతో వ్యాప్తమూ అయిన, యత్ = ఏ, తవ = నీయొక్క, ప్రమదావనమ్ = ఉద్యానవన మున్నదో, అది, ప్రమృష్టమ్ = తుడిచి పెట్టివేయబడినది.

తా. ఆశ్చర్యకర మైన రూపము గల అతడు, మనోహరమూ, అనేక విధము లైన మృగములతోను పక్షులతోను నిండినది అయిన నీ ఉద్యానవనమును తుడిచిపెట్టివేసినాడు. 16

మూ. న తత్ర కశ్చిదుద్దేశో యస్తేన న వినాశితః,
యత్ర సా జానకీ సీతా స తేన న వినాశితః. 17

ప్ర. అ. తేన = వానిచేత, యః = ఏది, న వినాశితః = నశింపచేయబడ లేదో, అస్తి, ఉద్దేశః = ప్రదేశము, తత్ర = అక్కడ, కశ్చిత్ = ఏదీ, న = లేదు. హా = ఆ, జానకీ = జనకుని కుమార్తె యైన, సీతా = సీత, యత్ర = ఎక్కడ ఉన్నదో, సః = అది, తేన = అతనిచేత, న వినాశితః = నశింపచేయబడలేదు.

తా. ఆ ఉద్యానములో అతడు నశింపచేయని ప్రదేశ మేదీ లేదు. సీత ఎక్కడ కూర్చుండునో ఆ ప్రదేశమును మాత్రము అతడు నశింపచేయలేదు. 17

మూ. జానకీరక్షణార్థం వా శ్రమాద్వా నోపలభ్యతే,
అథవా కః శ్రమస్తస్య సైవ తేనాభిరక్షితా. 18

ప్ర. అ. జానకీరక్షణార్థం వా = జానకిని రక్షించుటకొరకో, శ్రమాద్వా = శ్రమవలననో, నోపలభ్యతే = తెలియుటలేదు. అథవా = లేదా, తస్య = అతనికి, శ్రమః = శ్రమ, కః = ఏమిటి? తేన = వానిచేత, సైవ = ఆమెయే, అభిరక్షితా = రక్షింపబడినది.

తా. అతడు జానకిని రక్షించుటకై ఆ ప్రదేశమును నశింపచేయకుండా విడచినాడో శ్రమవలన అట్లు చేసినాడో తెలియదు. లేదా-అతనికి శ్రమ ఏమిటి? జానకిని రక్షించుటకే అత డట్లు చేసినాడు. 18

మూ. చారుపల్లవపుష్పాఢ్యం యం సీతా స్వయమాస్థితా,
ప్రవృద్ధః శింశపావృక్షః స చ తేనాభిరక్షితః. 19

ప్ర. అ. సీతా = సీత, చారుపల్లవపుష్పాఢ్యమ్ = అందమైన చిగుళ్లతోను పుష్పములతోను నిండిన, యమ్ = దేనిని, స్వయమ్ = స్వయముగా, ఆస్థితా = ఆశ్రయించినదో, సః = ఆ, ప్రవృద్ధః = పెరిగిన, శింశపావృక్షః = శింశపా వృక్షము, తేన = అతనిచేత, అభిరక్షితః = రక్షింపబడినది.

తా. అందమైన చిగుళ్ళతోను, పుష్పములతోను నిండి ఉన్న ఏ శింశపా వృక్షమును సీత స్వయముగా ఆశ్రయించినదో, దానిని అతడు భగ్నము చేయలేదు. 19

మూ. తస్యోగ్రరూపస్యోగ్రం త్వం దణ్డమాజ్ఞాతుమర్హసి,
సీతా సంభాషితా యేన తద్వనం చ వినాశితమ్. 20

ప్ర. అ. యేన = ఏ వానరునిచేత, సీతా = సీత, సంభాషితా = భాషించ బడినదో, తత్ వనం చ = ఆ వనము కూడ, వినాశితమ్ = నశింపచేయబడినదో, తస్య = ఆ, ఉగ్రరూపస్య = భయంకర మైన రూపము గల వానరునకు, త్వమ్ = నీవు, ఉగ్రమ్ = భయంకర మైన, దణ్డమ్ = దండమును, ఆధాతుమ్ = విధించుటకు, అర్హసి = తగిఉన్నావు.

తా. సీతతో మాటలాడి, ఆ వనమును నశింపచేసిన, భయంకరాకారు డైన ఆ వానరునకు నీవు, భయంకర మైన దండమును విధింపుము. 20

మూ. మనఃపరిగృహీతాం తాం తవ రక్షోగణేశ్వర,
కః సీతామభిభాషేత యో న స్యాత్త్యక్తజీవితః. 21

ప్ర. అ. రక్షోగణేశ్వర = రాక్షససమురాయమునకు ప్రభువా! తవ = నీయొక్క, మనః పరిగృహీతామ్ = మనస్సుచేత పరిగ్రహింపబడిన, తాం సీతామ్ = ఆ సీతను గూర్చి, యః = ఎవడు, త్యక్తజీవితః = విడువబడిన జీవితము కల వాడు, న స్యాత్ = కాడో, అట్టి, కః = ఎవడు, అభిభాషేత = భాషణము చేయును?

తా. ఓ రాక్షసరాజా! తన జీవితమును విడచుటకు సిద్ధముగా ఉన్నవాడు తప్ప మ రెవ్వ డైనా, నీవు మనస్సుతో స్వీకరించిన సీతతో మాట్లాడునా? 21

మూ. రాక్షసీనాం వచః శ్రుత్వా రావణో రాక్షసేశ్వరః,
హుతాగ్నిరివ జజ్వాల కోపసంవర్తితేక్షణః. 22

ప్ర. అ. రాక్షసేశ్వరః = రాక్షసప్రభు వైన, రావణః = రావణుడు, రాక్షసీనామ్ = రాక్షసస్త్రీలయొక్క, వచః = వచనమును, శ్రుత్వా = విని, కోప సంవర్తితేక్షణః = కోపముచేత త్రిప్పబడిన నేత్రములు కలవాడై, హుతాగ్నిరివ = హోమముచేయబడిన అగ్ని వలె, జజ్వాల = మండిపడెను.

తా. రాక్షసరా జైన రావణుడు, రాక్షసస్త్రీల మాటలు వినగానే, కోప ముతో నేత్రములు పెద్దవిగా చేసి హోమము చేసిన అగ్ని వలె, మండిపడెను. 22

మూ. తస్య క్రుద్ధస్య నేత్రాభ్యాం ప్రాపతన్నస్రబిన్దవః,
దీప్తాభ్యామివ దీపాభ్యాం సార్చిషః స్నేహబిన్దవః. 23

ప్ర. అ. క్రుద్ధస్య = కోపించిన, తస్య = ఆతనియొక్క, నేత్రాభ్యామ్ = నేత్రములనుండి, దీప్తాభ్యామ్ = ప్రజ్వలించుచున్న, దీపాభ్యామ్ = దీపములనుండి, సార్చిషః = జ్వాలలతో కూడిన, స్నేహబిన్దవః ఇవ = తైలబిందువులు వలె, అస్రబిన్దవః = కన్నీటి బిందువులు, ప్రాపతన్ = పడినవి.

తా. కోపించిన ఆతని నేత్రములనుండి, మండుచున్న దీపములనుండి మంటతో కూడిన తైలబిందువులు పడి నట్లు, కన్నీటి బిందువులు, రాలెను. 23

మూ. ఆత్మనః సదృశాన్ క్రూరాన్ కింకరాన్నామ రాక్షసాన్,
వ్యాదిదేశ మహాతేజా నిగ్రహార్థం హనూమతః. 24

ప్ర. అ. మహాతేజాః = గొప్ప తేజస్సు గల ఆ రావణుడు, హనూమతః = హనుమంతునియొక్క, నిగ్రహార్థమ్ = నిగ్రహించుటకొరకు, ఆత్మనః = తనకు, సదృశాన్ = తగిన, క్రూరాన్ = క్రూరు లైన, కింకరాన్నామ = కింకరు లను పేరు గల, రాక్షసాన్ = రాక్షసులను, వ్యాదిదేశ = ఆజ్ఞాపించెను.

తా. గొప్ప తేజస్సు గల ఆ రావణుడు, హనుమంతుని పట్టుకొనుటకు, తనతో సమాను లైన, క్రూరు లైన కింకరు లను పేరు గల రాక్షసులను పంపెను.

మూ. తేషామశీతిసాహస్రం కింకరాణాం తరస్వినామ్,
నిర్యయుర్భవనా త్తస్మాత్కూటముద్గరపాణయః. 25

మహోదరా మహాదంష్ట్రా ఘోరరూపా మహాబలాః,
యుద్ధాభిమనసః సర్వే హనుమద్గ్రహణోద్యతాః. 26

ప్ర. అ. తరస్వినామ్ = బలవంతు లైన, తేషాం కింకరాణామ్ = ఆ కింకరులయొక్క, అశీతిసాహస్రమ్ = ఎనభై వేలను, (ఆజ్ఞాపించెను). మహోదరాః = పెద్ద ఉదరములు కలవారూ, మహాదంష్ట్రాః = పెద్ద కోరలు కలవారూ, ఘోరరూపాః = భయంకరము లైన ఆకారములు కలవారూ, మహాబలాః = గొప్ప బలము కలవారూ, యుద్ధాభిమనసః = యుద్ధము చేయుటయందు ఆసక్తి కలవారూ అయిన, సర్వే = అందరూ, కూటముద్గరపాణయః = కూటములు ముద్గరములు హస్తములందు కలవారై, హనుమద్గ్రహణోద్యతాః = హనుమంతుని పట్టు

కొనుటలో ఆసక్తి కలవారై, తస్మాత్=ఆ, భవనాత్ = గృహమునుండి, నిర్య యుః = బయలుదేరిరి.

తా. బలవంతు లైన ఎనభై వేలమంది కింకరులను ఆజ్ఞాపించెను. పెద్ద పెద్ద ఉదరములూ పొడ వైన కోరలూ, భయంకర మైన ఆకారములు గల ఆ మహాబలశాలు లైన కింకరు లందరూ కూటములు, ముద్గరములు అను ఆయుధ ములు ధరించి, యుద్ధము చేయవలె నను ఉత్సాహముతో, హనుమంతుని పట్టు కొనుటకై ఆ గృహమునుండి వెడలిరి.

మూ. తే కపీన్ద్రం సమాసాద్య తోరణస్థమవస్థితమ్,
అభిపేతుర్మహావేగాః పతఙ్గా ఇవ పావకమ్. 27

ప్ర. అ. తే=వారు, తోరణస్థమ్ = ముఖద్వారమునం దున్న, అవస్థితమ్ =స్థిరముగా నిలచి ఉన్న, కపీన్ద్రమ్ = హనుమంతుని, సమాసాద్య=సమీపించి, మహావేగాః = గొప్ప వేగము గలవారై, పతఙ్గాః = మిడతలు, పావకమ్ ఇవ= అగ్నినిగూర్చి వలె, అభిపేతుః = ఎదురుగా వెళ్ళిరి.

తా. ఆ కింకరులు, ముఖద్వారము దగ్గర స్థిరముగా నిలచి ఉన్న ఆ హనుమంతునిదగ్గరకు చేరి, మిడతలు అగ్ని వైపు ఎగిరి నట్లు, అతనిమీదికి అతి వేగముగా వెళ్ళిరి 27

మూ. తే గదాభిర్విచిత్రాభిః పరిఘైః కాఞ్చనాఙ్గదైః,
ఆజఘ్నుర్వానరశ్రేష్ఠం శరైశ్చాదిత్యసన్నిభైః. 28

ప్ర. అ. తే = వారు, విచిత్రాభిః = విచిత్రము లైన, గదాభిః = గదల తోను, కాఞ్చనాఙ్గదైః = బంగారు కట్లు గల, పరిఘైః = పరిఘములతోను, ఆదిత్య సంనిభైః = సూర్యునితో సమానము లైన, శరైశ్చ = బాణములతోను, వానర శ్రేష్ఠమ్ = వానరశ్రేష్ఠు డైన హనుమంతుని, ఆజఘ్నుః = కొట్టిరి.

తా. ఆ కింకరులు అనేకవిధము లైన గదలతోను, బంగారు కట్లు గల పరిఘలతోను, సూర్యుని వలె మెరయుచున్న బాణములతోను హనుమంతుని కొట్టిరి. 38

మూ. ముద్గరైః పట్టిసైః శూలైః ప్రాసతోమరశక్తిభిః,
పరివార్య హనూమన్తం సహసా తస్థురగ్రతః. 29

ప్ర. అ. ముద్గరైః = ముద్గరములతోను, పట్టిసైః = పట్టిసములతోను, కూటైః = కూటములతోను, ప్రాసతోమరశక్తిభిః = ప్రాసలతోను, తోమరములతోను, శక్తులతోను, సహసా = శీఘ్రముగా, హనుమన్తమ్ = హనుమంతుని, పరివార్య = చుట్టుముట్టి, అగ్రతః = అతని ఎదుట, తస్థుః = నిలిచిరి.

తా. ఆ కింకరులు ముద్గరములు, పట్టిసములు, కూటములు, ప్రాసలు, తోమరములు, శక్తులు ధరించి, వెంటనే హనుమంతుని చుట్టుముట్టి, అతని ఎదుట నిలిచిరి. 29

మూ. హనుమానపి తేజస్వీ శ్రీమాన్పర్వతసన్నిభః,
క్షితావావిధ్య లాఙ్గూలం ననాద చ మహాస్వనమ్. 30

ప్ర. అ. తేజస్వీ = తేజస్సు గలవాడు, శ్రీమాన్ = శోభాయుక్తుడు, పర్వతసన్నిభః = పర్వతముతో సమానుడు అయిన, హనుమానపి = హనుమంతుడు కూడ, లాఙ్గూలమ్ = తోకను, క్షితౌ = నేలపై, ఆవిధ్య = కొట్టి, మహాస్వనమ్ = గొప్ప ధ్వని కలుగునట్లుగా, ననాద చ = ధ్వని చేసెను.

తా. గొప్ప తేజస్సు, శోభా గం, పర్వతసమానుడైన హనుమంతుడు కూడ వారలను చూడగానే తోక నేలపై వేసి కొట్టి గొప్ప శబ్దము కలుగునట్లు ధ్వని చేసెను. 30

మూ. స భూత్వా సుమహాకాయో హనుమాన్ మారుతాత్మజః,
ధృష్టమాస్ఫోటయామాస లఙ్కాం శబ్దేన పూరయన్. 31

ప్ర. అ. మారుతాత్మజః = వాయుపుత్రుడైన, సః హనుమాన్ = ఆ హనుమంతుడు, సుమహాకాయః = చాల పెద్ద దేహము కలవాడుగా, భూత్వా = అయి, శబ్దేన = శబ్దముచేత, లఙ్కామ్ = లంకను, పూరయన్ = నింపుచు, ధృష్టమ్ = గట్టిగా, ఆస్ఫోటయామాస = జబ్బలు చరచెను.

తా. వాయుపుత్రుడైన హనుమంతుడు దేహము చాల పెద్దదిగా పెంచి, లంకాపట్టణ మంతా మారుమ్రోగేటట్లు జబ్బలు చరిచెను. 31

మూ. తస్యాస్ఫోటితశబ్దేన మహతా సానునాదినా,
పేతుర్విహఙ్గా గగనాదుచ్చైశ్చేదమఘోషయత్. 32

ప్ర. అ. సానునాదినా = ప్రతిధ్వనితో కూడిన, మహతా = గొప్ప దైన, తస్య = ఆ హనుమంతునియొక్క, ఆస్ఫోటితశబ్దేన = జబ్బలు చరచిన చప్పుడు చేత, విహగాః = పక్షులు, గగనాత్ = ఆకాశమునుండి, పేతుః = పడిపోయినవి. ఉచ్చైః = గట్టిగా, ఇదమ్ = దీనిని, అఘోషయత్ చ = ఘోషించెను కూడ.

తా. ప్రతిధ్వని కలుగు నట్లుగా హనుమంతుడు జబ్బలు చరచి చేసిన ఆ ధ్వనికి పక్షులు రాలి క్రింద పడిపోయెను. హనుమంతు డీ విధముగా, బిగ్గరగా, ఘోషణము కూడ చేసెను. 32

మూ. జయత్యతిబలో రామో లక్ష్మణశ్చ మహాబలః,
రాజా జయతి సుగ్రీవో రాఘవేణాభిపాలితః. 33

ప్ర. అ. అతిబలః = అత్యధిక మైన బలము గల, రామః = రాముడు, జయతి = సర్వోత్కర్షగా ఉన్నాడు, మహాబలః = గొప్ప బలము గల, లక్ష్మణశ్చ = లక్ష్మణుడు కూడ, సర్వోత్కర్షగా ఉన్నాడు. రాఘవేణ = రామునిచేత, అభిపాలితః = పాలింపబడిన, రాజా = రా జైన, సుగ్రీవః = సుగ్రీవుడు, జయతి = సర్వోత్కర్షగా ఉన్నాడు.

తా. లోకాతీత మైన బలము గల రాముడు సర్వోత్కర్షగా ఉన్నాడు. మహాబలశాలి యైన లక్ష్మణుడు, రామునిచేత పాలింపబడిన సుగ్రీవమహారాజు కూడ సర్వోత్కర్షగా ఉన్నారు. 33

మూ. దాసోఽహం కోసలేన్ద్రస్య రామస్యాక్లిష్టకర్మణః,
హనుమాన్ శత్రుసైన్యానాం నిహన్తా మారుతాత్మజః. 34

ప్ర. అ. శత్రుసైన్యానామ్ = శత్రుసైన్యములను, నిహన్తా = సంహారకుడను, మారుతాత్మజః = వాయుపుత్రుడను, హనుమాన్ = హనుమంతుడను పేరు గలవాడను అయిన, అహమ్ = నేను, కోసలేన్ద్రస్య = కోసలదేశరాజూ, అక్లిష్టకర్మణః = శ్రమపడకుండా పనులు సాధించువాడూ అయిన, రామస్య = రాముని యొక్క, దాసః = దాసుడను.

తా. శత్రువులసైన్యములను సంహరింపగలవాడను, వాయుపుత్రుడను అయిన నా పేరు హనుమంతుడు. నేను శ్రమపడకుండా కార్యములను సాధింప సమర్థు డైన కోసలాధిపతి యైన రాముని దాసుడను. 34

మూ. న రావణసహస్రం మే యుద్ధే ప్రతిబలం భవేత్,
శిలాభిస్తు ప్రహరతః పాదపైశ్చ సహస్రశః. 35

ప్ర. అ. సహస్రశః=వేల కొలది, శిలాభిః=శిలలతోను, పాదపైశ్చ=వృక్షములతోను, ప్రహరతః=కొట్టుచున్న, మే=నాకు, యుద్ధే=యుద్ధమునందు, రావణసహస్రమ్ = రావణులయొక్క సహస్రము కూడ, ప్రతిబలమ్ = ఎదుట నిలువగల బలము కలది, న భవేత్=కాజాలదు.

తా. నేను వేలకొలది శిలలు, వృక్షములు ప్రయోగించుచు యుద్ధము చేయుచున్నప్పుడు వెయ్యిమంది రావణులు కూడ యుద్ధరంగములో నా ఎదుట నిలవజాలరు. 35

మూ. అర్దయిత్వా పురీం లఙ్కామభివాద్య చ మైథిలీమ్,
సమృద్ధార్థో గమిష్యామి మిషతాం సర్వరక్షసామ్. 36

ప్ర. అ. సర్వరక్షసామ్=సమస్తమైన రాక్షసులు, మిషతామ్=చూచుచుండగా, లఙ్కాం పురీమ్=లంకాపట్టణమును, అర్దయిత్వా=పీడించి, మైథిలీమ్=సీతను, అభివాద్య చ = నమస్కరించి, సమృద్ధార్థః=పూర్తి చేసికొనబడిన కార్యము కలవాడనై, గమిష్యామి=తిరిగి వెళ్లగలను.

తా. రాక్షసు లందరూ చూచుచుండగానే నేను లంకాపట్టణమును పీడించి, సీతకు నమస్కరించి, నే వచ్చిన పని పూర్తి చేసికొని వెళ్లగలను. 36

మూ. తస్య సన్నాదశబ్దేన తేఽభవన్భయశఙ్కితాః,
దదృశుశ్చ హనూమన్తం సన్ధ్యామేఘమివోన్నతమ్. 37

ప్ర. అ. తే=వారు, తస్య=ఆ హనుమంతునియొక్క, సంనాదశబ్దేన=గొప్ప అరపుల ధ్వనిచేత, భయశఙ్కితాః=భయముచేత శంకితులై, అభవన్=అయిరి. సన్ధ్యామేఘమివ = సంధ్యాకాలమేఘము వలె, ఉన్నతమ్=ఎత్తైన, హనూమన్తమ్=హనుమంతుని, దదృశుశ్చ=చూచిరి కూడ.

తా. ఆ కింకరులు హనుమంతుడు బిగ్గరగా అరచుటచేత కలిగిన ఆ శబ్దమును విని భయభ్రాంతులై, సంధ్యాకాలమేఘము వలె ఉన్నతుడుగా ఉన్న ఆ హనుమంతుని చూచిరి. 37

మూ. స్వామిసందేశనిఃశఙ్కాస్తతస్తే సర్వరాక్షసాః.
చిత్రైః ప్రహరణైర్భీమైరభిపేతుస్తతస్తతః. 38

ప్ర. అ. తతః=అటు పిమ్మట, తే=ఆ, రాక్షసాః= రాక్షసులు, స్వామిసందేశనిఃశఙ్కాః = ప్రభువు ఆజ్ఞచేత శంక లేని వారై, తతస్తతః = ఆ యా వైపులనుండి, భీమైః=భయంకరము లైన, చిత్రైః=విచిత్రము లైన, ప్రహరణైః =ఆయుధములతో, కపిమ్=హనుమంతుని గూర్చి, అభిపేతుః=ఎదురుగా వచ్చి పడిరి.

తా. తమ ప్రభువు ఆజ్ఞాపించుటచే ఇంక ఆ రాక్షసులు శంక విడచి, భయంకరము లైన అనేకవిధము లైన ఆయుధములతో ఆ హనుమంతునిదరకు వెళ్ళిరి. 38

మూ. స తైః పరివృతః శూరైః సర్వతః సమహాబలః.
ఆససాదాయసం భీమం పరిఘం తోరణాశ్రితమ్ 39

ప్ర. అ. సమహాబలః = గొప్ప బలముతో కూడిన, సః = ఆ హనుమంతుడు, శూరైః=శూరు లైన, తైః=ఆ రాక్షసులచేత, సర్వతః=నలు వైపులా, పరివృతః = చుట్టబడినవాడై, తోరణాశ్రితమ్ = ముఖద్వారమును ఆశ్రయించి ఉన్న, భీమమ్=భయంకర మైన, ఆయసమ్=ఇనుప దైన, పరిఘమ్=పరిఘను (పెద్దగడియ), ఆససాద=పొందెను.

తా. శూరు లైన ఆ రాక్షసు లందరూ చుట్టుముట్టగానే, మహాబలశాలి యైన హనుమంతుడు ముఖద్వారమున కున్న భయంకర మైన ఇనుప గడియను సమీపించెను. 39

మూ. స తం పరిఘమాదాయ జఘాన రజనీచరాన్,
స పన్నగమివాదాయ స్ఫురన్తం వినతాసుతః, 40
విచచారామ్బరే వీరః పరిగృహ్య చ మారుతిః.

ప్ర. అ. సః = హనుమంతుడు, తం పరిఘమ్=ఆ పరిఘను, ఆదాయ =గ్రహించి, రజనీచరాన్=రాక్షసులను, జఘాన=చంపెను. వీరః=వీరు డైన, సః మారుతిః = ఆ హనుమంతుడు, వినతాసుతః=గరుత్మంతుడు, స్ఫురన్తమ్=

కదలుచున్న, పన్నగమ్=సర్పమును, ఆదాయేవ=గ్రహించి వలె, పరిగృహ్య = ఆ పరిఘను గ్రహించి, అమ్బరే = ఆకాశమునందు, విచచార=సంచరించెను.

తా. వీరు డైన ఆ హనుమంతుడు ఆ పరిఘను గ్రహించి రాక్షసులను చంపెను. కొట్టుకొనుచున్న మహాసర్పమును పంజాతో పట్టి గరుత్మంతుడు ఆకాశములో తిరిగి నట్లు ఆ పరిఘను చేతిలో పట్టుకొని ఆకాశములో తిరిగెను. 40

మూ. స హత్వా రాక్షసాన్వీరాన్ కింకరాన్మారుతాత్మజః। 41
యుద్ధాకాఙ్క్షీ పునర్వీరస్తోరణం సముపాశ్రితః।

ప్ర. అ. వీరః = వీరుడైన, సః మారుతాత్మజః = ఆ హనుమంతుడు, వీరాన్ = వీరు లైన, కింకరాన్ = కింకరు లను పేరు గల, రాక్షసాన్=రాక్షసులను, హత్వా = చంపి, పునః = మరల, యుద్ధాకాఙ్క్షీ= యుద్ధమును కోరుచున్నవాడై, తోరణమ్=ముఖద్వారమును, సముపాశ్రితః=ఆశ్రయించినాడు.

తా. మహావీరు డైన ఆ హనుమంతుడు కింకరు లను పేరు లైన ఆ రాక్షసులను చంపి, ఇంకను యుద్ధము చేయుటకై సన్నద్ధు డై, మరల ఆ ముఖద్వారము దగ్గరనే నిలచెను. 41

మూ. తత స్తస్మాద్భయాన్ముక్తాః కతిచి త్తత్ర రాక్షసాః। 42
నిహతాన్ కింకరాన్ సర్వాన్రావణాయ న్యవేదయన్.

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, తత్ర = అక్కడ, తస్మాత్ = ఆ, భయాత్ = భయమునుండి, ముక్తాః = విముక్తు లైన, కతి చిత్ = కొందరు, రాక్షసాః = రాక్షసులు, సర్వాన్ = సమస్త మైన, కింకరాన్ = కింకరులను, నిహతాన్ = చంపబడినవారినిగా, రావణాయ = రావణునకు, న్యవేదయన్ = తెలిపిరి.

తా. అక్కడ ఆ భయమునుండి ఎట్లో తప్పించుకొన్న కొందరు రాక్షసులు రావణుని దగ్గరకు వెళ్ళి కింకరు లందరూ చంపబడి నట్లు తెలిపిరి. 42

మూ. స రాక్షసానాం నిహతం మహద్బలం
నిశమ్య రాజా పరివృత్తలోచనః,
సమాదిదేశాప్రతిమం పరాక్రమే
ప్రహస్తపుత్రం సమరే సుదుర్జయమ్. 43

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
ద్విచత్వారింశః సర్గః.

ప్ర. అ. సః = అ, రాజా = రావణుడు, రాక్షసానామ్ = రాక్షసులయొక్క, మహత్ = గొప్ప దైన, బలమ్ = సైన్యమును, నిహతమ్ = చంపబడినదానినిగా, నిశమ్య = విని, పరివృత్తలోచనః = త్రిప్పబడిన నేత్రములు కలవాడై, పరాక్రమే = పరాక్రమమునందు, అప్రతిమమ్ = సాటి లేనివాడూ, సమరే = యుద్ధమునందు, సుదుర్జయమ్ = జయించుటకు శక్యము కానివాడూ అయిన, ప్రహస్తపుత్రమ్ = ప్రహస్తుని కుమారుని, సమాదిదేశ = ఆజ్ఞాపించెను.

తా. రాక్షసుండు ఆ పెద్ద సేన చంపబడి నట్లు విన్న రావణుడు, కోపముతో కళ్లు త్రిప్పుచు, పరాక్రమములో సాటిలేనివాడూ యుద్ధములో జయింప శక్యము కానివాడూ అయిన ప్రహస్తపుత్రుని, యుద్ధమునకు వెళ్లు మని ఆజ్ఞాపించెను. 43

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో నలుబదిరెండవ సర్గ సమాప్తము.

అథ త్రిచత్వారింశః సర్గః

[హనుమంతుడు చైత్యప్రాసాదమును ధ్వంసము చేసి దాని రక్షకులను వధించుట]

మూ. తతః స కింకరాన్ హత్వా హనుమాన్ ధ్యానమాస్థితః,
వనం భగ్నం మయా చైత్యప్రాసాదో న వినాశితః. 1

తస్మాత్ప్రాసాదమద్యైవమిమం విధ్వంసయామ్యహమ్,
ఇతి సంచిన్త్య హనుమాన్ మనసా దర్శయన్ బలమ్. 2

చైత్యప్రాసాదముత్ప్లుత్య మేరుశృఙ్గమివోన్నతమ్,
ఆరురోహ హరిశ్రేష్ఠో హనుమాన్ మారుతాత్మజః. 3

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, సః హనుమాన్ = ఆ హనుమంతుడు, కింకరాన్ = కింకరులను, హత్వా = చంపి, ధ్యానమ్ = ఆలోచనను, ఆస్థితః = అవలంబించెను (పొందెను). మయా = నాచేత, వనమ్ = వనము, భగ్నమ్ = విరగగొట్టబడినది. చైత్యప్రాసాదః = వనమధ్యమునం దున్న భవనము, న వినాశితః = నశింపచేయబడలేదు. తస్మాత్ = ఆ కారణమువలన, అద్య = ఇప్పుడు, అహమ్ = నేను, ఇమమ్ = ఈ, ప్రాసాదమ్ = ప్రాసాదమును, ఏవమ్ = ఇట్లే, విధ్వంసయామి = నశింపచేసెదను. హరిశ్రేష్ఠః = వానరులలో శ్రేష్ఠుడు, మారుతాత్మజః = వాయుపుత్రుడు, హనుమాన్ = విశిష్టమైన గడ్డము గలవాడు అయిన, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, మనసా = మనస్సుతో, ఇతి = ఇట్లు, సంచిన్త్య = ఆలోచించి, బలమ్ = బలమును, దర్శయన్ = చూపుచు, మేరుశృఙ్గమివ = మేరు పర్వతశిఖరము వలె, ఉన్నతమ్ = ఉన్నతమైన, చైత్యప్రాసాదమ్ = ఉద్యానవనమధ్యమునం దున్న ప్రాసాదమును గూర్చి, ఉత్ప్లుత్య = ఎగిరి, ఆరురోహ = ఎక్కెను.

తా. కింకరులను చంపిన పిమ్మట, హనుమంతు డీ విధముగా ఆలోచించెను. "నేను ఉద్యానవనమును విరిచివేసినాను కాని ఈ చైత్యప్రాసాదమును నశింపచేయలేదు. అందుచే దీనిని ఇప్పుడే నశింపచేసెదను." వానరశ్రేష్ఠుడు, వాయుపుత్రుడు అయిన హనుమంతుడు మనస్సులో ఈ విధముగా ఆలోచించు

[హనుమంతుడు చైత్యప్రాసాదమును ధ్వంసము చేసి దాని రక్షకులను వధించుట]

మూ. తతః స కింకరాన్ హత్వా హనుమాన్ ధ్యానమాస్థితః,
వనం భగ్నం మయా చైత్యప్రాసాదో న వినాశితః. 1

తస్మాత్ప్రాసాదమప్యేవమిమం విధ్వంసయామ్యహమ్,
ఇతి సంచిన్త్య హనుమాన్ మనసా దర్శయన్ బలమ్. 2

చైత్యప్రాసాదముత్ప్లుత్య మేరుశృఙ్గమివోన్నతమ్,
ఆరురోహ హరిశ్రేష్ఠో హనుమాన్ మారుతాత్మజః. 3

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, సః హనుమాన్ = ఆ హనుమంతుడు, కింకరాన్ = కింకరులను, హత్వా = చంపి, ధ్యానమ్ = ఆలోచనను, ఆస్థితః = అవలంబించెను (పొందెను). మయా = నాచేత, వనమ్ = వనము, భగ్నమ్ = విరగగొట్టబడినది. చైత్యప్రాసాదః = వనమధ్యమునందున్న భవనము, న వినాశితః = నశింపచేయబడలేదు. తస్మాత్ = ఆ కారణమువలన, అద్య = ఇప్పుడు, అహమ్ = నేను, ఇమమ్ = ఈ, ప్రాసాదమ్ = ప్రాసాదమును, ఏవమ్ = ఇట్లే, విధ్వంసయామి = నశింపచేసెదను. హరిశ్రేష్ఠః = వానరులలో శ్రేష్ఠుడు, మారుతాత్మజః = వాయుపుత్రుడు, హనుమాన్ = విశిష్టమైన గడ్డము గలవాడు అయిన, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, మనసా = మనస్సుతో, ఇతి = ఇట్లు, సంచిన్త్య = ఆలోచించి, బలమ్ = బలమును, దర్శయన్ = చూపుచు, మేరుశృఙ్గమివ = మేరు పర్వతశిఖరము వలె, ఉన్నతమ్ = ఉన్నతమైన, చైత్యప్రాసాదమ్ = ఉద్యానవనమధ్యమునందున్న ప్రాసాదమును గూర్చి, ఉత్ప్లుత్య = ఎగిరి, ఆరురోహ = ఎక్కెను.

ప్ర. అ. స॥ మారుతాత్మజః=ఆ హనుమంతుడు, ప్రభావాత్=ప్రభావము వలన, సుమహాకాయః=చాలా పెద్ద శరీరము కలవాడు, భూత్వా=అయి, శబ్దేన= శబ్దముచేత, లఙ్కామ్=లంకను, పూరయన్ = నింపుచు, ధృష్టమ్ = గట్టిగా, ఆస్ఫోటయామాస=అబ్బలు చరచెను.

తా. ఆ హనుమంతుడు, ప్రభావముచేత తన శరీరమును చాలా పెద్దదిగా పెంచి, లంకాపట్టణ మంతా శబ్దముతో నిండిపోవు నట్లు, గట్టిగా అబ్బలు చరచెను. 6

మూ. తస్యాస్ఫోటితశబ్దేన మహతా శ్రోత్రఘాతినా,
పేతుర్విహఙ్గమాస్తత్ర చైత్యపాలాశ్చ మోహితాః. 7

ప్ర. అ. తస్య = హనుమంతునియొక్క, శ్రోత్రఘాతినా = చెవులను పీడించు, మహతా=గొప్ప దైన, ఆస్ఫోటితశబ్దేన = అబ్బలు చరచిన శబ్దము చేత, తత్ర = అక్కడ, విహఙ్గమాః = పక్షులు, పేతుః = పడిపోయినవి. చైత్య పాలాశ్చ=ఆ చైత్యమును రక్షించువారు కూడ, మోహితాః=మోహము చెందిరి.

తా. చెవులను పీడించు నట్లు హనుమంతుడు చేసిన ఆ గొప్ప అబ్బలు చరచిన ధ్వనిచేత, అక్కడ పక్షులు ఆకాశమునుండి రాలి పడిపోయెను. చైత్య రక్షకులు కూడ మూర్ఛపోయిరి. 7

మూ. అస్త్రవిజ్జయతాం రామో లక్ష్మణశ్చ మహాబలః,
రాజా జయతి సుగ్రీవో రాఘవేణాభిపాలితః. 8

దాసోఽహం కోసలేన్ద్రస్య రామస్యాక్లిష్టకర్మణః,
హనుమాన్ శత్రుసైన్యానాం నిహన్తా మారుతాత్మజః. 9

న రావణసహస్రం మే యుద్ధే ప్రతిబలం భవేత్,
శిలాభిస్తు ప్రహరతః పాదపైశ్చ సహస్రశః. 10

అర్దయిత్వా పురీం లఙ్కామభివాద్య చ మైథిలీమ్,
సమృద్ధార్థో గమిష్యామి మిషతాం సర్వరక్షసామ్. 11

(ఈ నాలుగు శ్లోకములు 42 వ సర్గలో 33, 34, 35, 36 శ్లోకాలుగా వచ్చినవి. "అస్త్రవిత్ = అస్త్రముల నన్నింటిని ఎరిగిన, రామః = రాముడు, అయతామ్ = సర్వోత్కర్షగా ఉండుగాక" అని ఈ పాదములో మాత్రమే కొంచెము భేద మున్నది). 8-11

మూ. ఏవముక్త్వా విమానస్థశ్చైత్యస్థాన్ హరియూథపః,
ననాద భీమనిర్హ్రాదో రక్షసాం జనయన్ భయమ్. 12

ప్ర. అ. హరియూథపః = వానర సేనానాయకు డైన, హనుమంతుడు, విమానస్థః = చైత్యప్రాసాదముపై నిలచినవాడై, చైత్యస్థాన్ = ఆ చైత్యప్రాసాదములో ఉన్నవారిని గూర్చి, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్త్వా = పలికి, భీమనిర్హ్రాదః = భయంకర మైన ధ్వని కలవాడై, రక్షసామ్ = రాక్షసులకు, భయమ్ = భయమును, జనయన్ = పుట్టించుచు, ననాద = ధ్వనిచేసెను.

తా. వానర సేనానాయకు డైన ఆ హనుమంతుడు, చైత్యప్రాసాదముపైన నిలచి, ఆ ప్రాసాదమును రక్షించువారితో ఇట్లు పలికి, భయంకరముగా గర్జించుచు, రాక్షసులకు భయముకలుగు నట్లు ధ్వని చేసెను. 12

మూ. తేన శబ్దేన మహతా చైత్యపాలాః శతం యయుః,
గృహీత్వా వివిధానస్త్రాన్ ప్రాసాన్ ఖడ్గాన్ పరశ్వథాన్
విసృజన్తో మహాకాయా మారుతిం పర్యవారయన్.

ప్ర. అ. మహతా = గొప్ప దైన, తేన శబ్దేన = ఆ శబ్దముచేత, శతమ్ = వందమంది, చైత్యపాలాః = చైత్యపాలకులు, వివిధాన్ = అనేకవిధము లైన, అస్త్రాన్ = అస్త్రములను, ప్రాసాన్ = ప్రాసలను, ఖడ్గాన్ = కత్తులను, పరశ్వథాన్ = గండ్రగొడ్డళ్ళను, గృహీత్వా = గ్రహించి, యయుః = వెళ్ళిరి. మహాకాయాః = పెద్ద దేహము గల వాళ్ళు, విసృజన్తః = ఆయుధములను ప్రయోగించుచు, మారుతిమ్ = హనుమంతుని, పర్యవారయన్ = చుట్టుముట్టిరి.

తా. ఆ గొప్ప శబ్దమును విని వందమంది చైత్యపాలకులు అనేక విధము లైన అస్త్రములు, ప్రాసలు, ఖడ్గములు, గండ్రగొడ్డళ్ళు ధరించి హనుమంతుని మీదికి వెళ్ళిరి. పెద్ద పెద్ద దేహములు గల వాళ్ళు ఆ ఆయుధములు ప్రయోగించుచు హనుమంతుని చుట్టుముట్టిరి. 13

మూ. తే గదాభిర్విచిత్రాభిః పరిఘైః కాఞ్చనాఙ్గదైః. 14
ఆజఘ్నుర్వానరశ్రేష్ఠం శరైశ్చాదిత్యసన్నిభైః.

ప్ర. అ. (చూ. 42వ సర్గలోని 28 వ శ్లోకం). 14

మూ. ఆవర్త ఇవ గఙ్గాయాస్తోయస్య విపులో మహాన్, 15
పరిక్షిప్య హరిశ్రేష్ఠం స బభౌ రక్షసాం గణః.

ప్ర. అ. సః = ఆ, రక్షసాం గణః = రాక్షసుల సముదాయము, హరిశ్రేష్ఠమ్ = వానరశ్రేష్ఠు డైన హనుమంతుని, పరిక్షిప్య = చుట్టుముట్టి, గఙ్గాయాః = గంగానది యొక్క, తోయస్య = జలముయొక్క, మహాన్ = గొప్ప, విపులః = విశాల మైన, ఆవర్త ఇవ = సుడి వలె, బభౌ = ప్రకాశించెను.

తా. వానరశ్రేష్ఠు డైన హనుమంతుని చుట్టూ నిలచి ఉన్న ఆ రాక్షస సముదాయము గంగానదిలో జలముతో ఏర్పడిన చాల పెద్ద దైన సుడి వలె ప్రకాశించెను. 15

మూ. తతో వాతాత్మజః క్రుద్ధో భీమం రూపం సమాస్థితః. 16
ప్రాసాదస్య మహాంస్తస్య స్తమ్భం హేమపరిష్కృతమ్,
ఉత్పాటయిత్వా వేగేన హనుమాన్ పవనాత్మజః. 17
తతస్తం భ్రామయామాస శతధారం మహాబలః.

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, వాతాత్మజః = హనుమంతుడు, క్రుద్ధః = కోపగించినవాడై, భీమమ్ = భయంకర మైన, రూపమ్ = రూపమును, సమాస్థితః = గ్రహించెను. మహాన్ = పెద్ద దేహము గలవాడు అయిన, పవనాత్మజః = వాయుపుత్రుడు, మహాబలః = గొప్ప బలము కలవాడు అయిన, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, తస్య ప్రాసాదస్య = ఆ ప్రాసాదముయొక్క, హేమపరిష్కృతమ్ = బంగారముచే అలంకరింపబడిన, స్తమ్భమ్ = స్తంభమును. ఉత్పాటయిత్వా = పెకలించి, తతః = అటుపిమ్మట, శతధారమ్ = నూరు అంచులు గల, తమ్ = దానిని, వేగేన = వేగముతో, భ్రామయామాస = తిప్పెను.

తా. పిమ్మట ఆ హనుమంతుడు కోపించి భయంకర మైన రూపము దాల్చెను. ఆ ప్రసాదమునం దున్న బంగారముచే అలంకృత మైన పెద్ద స్తంభ

మును పెకలించి, వాయుపుత్రుడు, మహాశరీరము గలవాడు, మహాబలశాలి అయిన హనుమంతుడు, ఆ నూరు అంచులు గల స్తంభమును వేగముగా త్రిప్పెను.

మూ. తత్ర చాగ్నిః సమభవత్ప్రాసాదశ్చాప్యదహ్యత. 18
దహ్యమానం తతో దృష్ట్వా ప్రాసాదం హరియూథపః,
స రాక్షసశతం హత్వా వజ్రేణేన్ద్ర ఇవాసురాన్, 19
అన్తరిక్షే స్థితః శ్రీమానిదం వచనమబ్రవీత్.

ప్ర. అ. తత్ర = అక్కడ, అగ్నిః చ = అగ్ని కూడ, సమభవత్ = పుట్టెను. ప్రాసాదశ్చ = ప్రాసాదము కూడ, అదహ్యత = దహింపబడెను. తతః = అటు పిమ్మట, సః హరియూథపః = ఆ హనుమంతుడు, దహ్యమానమ్ = కాల్చివేయబడుచున్న, ప్రాసాదమ్ = ప్రాసాదమును, దృష్ట్వా = చూచి. ఇన్ద్రః = ఇంద్రుడు, వజ్రేణ = వజ్రముతో, అసురానివ = అసురులను వలె, రాక్షసశతమ్ = నూర్గురు రాక్షసులను, హత్వా = చంపి, శ్రీమాన్ = శోభాయుక్తుడై, అన్తరిక్షే = ఆకాశమునందు, స్థితః = ఉన్నవాడై, ఇదమ్ = ఈ, వచనమ్ = వచనమును, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. హనుమంతు డా స్తంభమును అట్లు త్రిప్పగా అక్కడ అగ్ని పుట్టెను. ఆ ప్రాసాద మంతా మండిపోయెను. హనుమంతు డా ప్రాసాదము ఆ విధముగా మండిపోవుచుండగా చూచి, ఇంద్రుడు వజ్రాయుధముతో అసురులను చంపినట్లు నూరుగురు రాక్షసులను చంపి, శోభాయుక్తుడై, ఆకాశముమీద నిలచి ఇట్లు పలికెను. 18, 19

మూ. మాదృశానాం సహస్రాణి విసృష్టాని మహాత్మనామ్, 20
బలినాం వానరేన్ద్రాణాం సుగ్రీవవశవర్తినామ్,
అటన్తి వసుధాం కృత్స్నాం వయమన్యే చ వానరాః.

ప్ర. అ. మహాత్మనామ్ = పెద్ద దేహములు గలవారు, బలినామ్ = బలవంతులైన వారు, సుగ్రీవవశవర్తినామ్ = సుగ్రీవుని వశమునందున్నవారూ అయిన, మాదృశానామ్ = నావంటి, వానరేన్ద్రాణామ్ = వానరశ్రేష్ఠులయొక్క, సహస్రాణి = సహస్రములు, విసృష్టాని = పంపబడినవి. వయమ్ = మేము, అన్యే = ఇతరు

లైన, వానరాశ్చ = వానరులూ, కృత్స్నామ్ = సమస్త మైన, వసుధామ్ = భూమిని అటన్తి = తిరుగుచున్నారు.

తా. పెద్ద పెద్ద దేహములు కలవారు, బలశాలులు, సుగ్రీవుని ఆజ్ఞకు లొంగినవారూ అయిన నావంటి వానరులు వేలకొలది పంపబడియున్నారు. మేము మరి కొందరు ఇతరవానరులు కూడ భూమిమీద అంతటా సంచరించుచున్నారు (ము).

మూ. దశనాగబలాః కేచిత్కేచిద్దశగుణోత్తరాః,
కేచిన్నాగసహస్రస్య బభూవుస్తుల్యవిక్రమాః. 22

ప్ర. అ. కేచిత్ = కొందరు, దశనాగబలాః = పది ఏనుగుల బలము కలవారు, కేచిత్ = కొందరు, దశగుణోత్తరాః = పది రెట్లు అధిక మైనవారు, కేచిత్ = కొందరు, నాగసహస్రస్య = వెయ్యి ఏనుగులకు, తుల్యవిక్రమాః = సమాన మైన పరాక్రమము కలవారు, బభూవుః = ఉండిరి (ఉన్నారు).

తా. ఈ వానరులలో కొందరు పది ఏనుగుల బలము గలవారు. కొందరు నూరు ఏనుగుల బలము గలవారు. కొందరు వెయ్యి ఏనుగుల బలము గలవారు.

మూ. సన్తి చౌఘబలాః కేచిత్కేచిద్వాయుబలోపమాః,
అప్రమేయబలాశ్చాన్యే తత్రాసన్ హరియూథపాః. 23

ప్ర. అ. కేచిత్ = కొందరు, ఓఘబలాః = మహాజలప్రవాహము వంటి బలము గలవారు, సన్తి = ఉన్నారు. కేచిత్ = కొందరు, వాయుబలోపమాః = వాయుబలముతో సమాన మైన బలము గలవారు. తత్ర = వారిలో, అన్యే = మరికొందరు, హరియూథపాః = వానరసేనానాయకులు, అప్రమేయబలాశ్చ = కొలవ శక్యము కాని బలము కలవారు కూడ, ఆసన్ = ఉండిరి (ఉన్నారు). ('ఓఘము' ఒక సంఖ్య అనే అర్థం ఏ నిఘంటువులోను కనబడలేదు).

తా. కొందరు మహాజలప్రవాహము వంటి బలము గలవారు ఉన్నారు. కొందరు వాయువుతో సమాన మైన బలము గలవారు. కొందరు వానరనాయకుల బలము ఇంత అని కొలుచుటకు శక్యము కాదు. 23

మూ. ఈదృగ్విధైస్తు హరిభిర్వృతో దన్తనఖాయుధైః,
శతైః శతసహస్రైశ్చ కోటిభిరయుతైరపి, 24
ఆగమిష్యతి సుగ్రీవః సర్వేషాం వో నిషూదనః.

ప్ర. అ. ఉద్యగ్రీవైః = ఇట్టివారైన, దన్తనఖాయుధైః = దంతములు నఖములు ఆయుధములుగా గల, శతైః = వందలు, అయుతైః = పదివేలు, శతసహస్రైః = లక్షలు, కోటిభిః = కోట్లు, హరిభిః = వానరులతో, వృతః = కూడినవాడై, సుగ్రీవః = సుగ్రీవుడు, సర్వేషామ్ = సమస్తమైన, వః = మీకు, (మిమ్ములను), నిషూదనః = సంహరింప నున్నవాడై, ఆగమిష్యతి = రాగలడు.

తా. సుగ్రీవుడు ఈ విధమైన బలము గలవారు, దంతములు గోళ్లు ఆయుధములుగా కలవారు అయిన వానరులు వందలకొలది, పదివేలకొలది, లక్షలకొలది, కోట్లకొలది వెంటరాగా మిమ్ముల నందరిని చంపుటకు రాగలడు.

మూ. నేయమస్తి పురీ లఙ్కా న యూయం న చ రావణః,
యస్మాదిక్ష్వాకునాథేన బద్ధం వైరం మహాత్మనా.

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
త్రిచత్వారింశః సర్గః.

ప్ర. అ. యస్మాత్ = ఎందువలన, మహాత్మనా = మహాత్ముడైన, ఇక్ష్వాకునాథేన = ఇక్ష్వాకు వంశప్రభువైన రామునితో, వైరమ్ = వైరము, బద్ధమ్ = కట్టబడినదో, అందువలన, ఇయమ్ = ఈ, లఙ్కాపురీ = లంకాపట్టణము, నాస్తి = లేదు. యూయమ్ = మీరు, న = లేరు. రావణః చ = రావణుడు కూడ, న = లేడు.

తా. మీరు మహాత్ముడైన రామునితో విరోధము పెట్టుకొన్నారు. అందువలన ఈ లంకానగరము ఇంక ఉండదు. మీరు ఉండరు. రావణుడు కూడ ఉండడు. 25

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర వ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో నలుబదిమూడవ సర్గ సమాప్తము.

అథ చతుశ్చత్వారింశః సర్గః

[హనుమంతుడు ప్రహస్తపుత్రుడైన జంబుమాలిని వధించుట]

మూ. సందిష్టో రాక్షసేన్ద్రేణ ప్రహస్తస్య సుతో బలీ,
జమ్బుమాలీ మహాదంష్ట్రో నిర్జగామ ధనుర్ధరః.

రక్తమాల్యామ్బరధరః స్రగ్వీ రుచిరకుణ్డలః,
మహాన్వివృత్తనయనశ్చణ్డః సమరదుర్జయః. 2

ధనుః శక్రధనుఃప్రఖ్యం మహద్రుచిరసాయకమ్,
విస్ఫారయాణో వేగేన వజ్రాశనిసమస్వనమ్. 3

ప్ర. అ. మహాదంష్ట్రః = పెద్ద కోరలు కలవాడు, ధనుర్ధరః = ధనస్సు ధరించినవాడు. రక్తమాల్యామ్బరధరః = ఎఱ్ఱని మాలలు వస్త్రములు ధరించిన వాడు, స్రగ్వీ = అందమైన మాలలు కలవాడు, రుచిరకుణ్డలః = అందమైన కుండలములు కలవాడు. మహాన్ = పెద్ద దేహము కలవాడు, వివృత్తనయనః = త్రిప్పబడిన నేత్రములు (లేదా గుండ్రని నేత్రములు) కలవాడు, చణ్డః = తీవ్రమైనవాడు, సమరదుర్జయః = యుద్ధములో జయింప శక్యము కానివాడు, బలీ = బలశాలి, ప్రహస్తస్య సుతః = ప్రహస్తుని కుమారుడు అయిన, జమ్బుమాలీ = జంబుమాలి, రాక్షసేన్ద్రేణ = రావణునిచేత, సన్దిష్టః = ఆజ్ఞాపించబడినవాడై, మహత్ = పెద్దది, రుచిరసాయకమ్ = అందమైన బాణములు కలది, వజ్రాశనిసమప్రభమ్ = వజ్రముతోను, పిడుగుతోను సమానమైన కాంతి గలది, శక్రధనుఃప్రఖ్యమ్ = ఇంద్రధనస్సుతో సమానమూ అయిన, ధనుః = ధనస్సును, వేగేన = వేగముతో, విస్ఫారయాణః = లాగుచు, నిర్జగామ = బయలు దేరెను.

తా. ప్రహస్తుని కుమారుడూ, బలశాలీ అయిన జంబుమాలి, రావణుని ఆజ్ఞచేత ధనుర్ధరుడై బయలుదేరెను. పెద్ద కోరలు గల అతడు ఎఱ్ఱని వస్త్ర

మాలలు, వస్త్రములు, అందమైన ఆభరణములు, కుండలములు ధరించెను. పెద్ద దేహముతో, గుండ్రని కన్నులతో, భయంకరుడుగా ఉన్న అతడు యుద్ధములో జయింప శక్యము కానివాడు. ఇంద్రధనస్సు వలె చాలా పెద్దదీ, అందమైన బాణములు కలదీ అయిన ధనస్సును వజ్రముతోను, పిడుగుతోను సమానమైన ధ్వని కలుగునట్లు అతడు చరచుచుండెను. 1-3

మూ. తస్య విస్ఫారఘోషేణ ధనుషో మహతా దిశః,
ప్రదిశశ్చ నభశ్చైవ సహసా సమపూర్యత. 4

ప్ర. అ. తస్య=ఆ, ధనుషః=ధనస్సుయొక్క, మహతా=గొప్పదైన, విస్ఫారఘోషేణ=చరచుటవలన కలిగిన ధ్వనిచేత, దిశః=దిక్కులు, ప్రదిశశ్చైవ=విదిక్కులు, నభశ్చైవ=ఆకాశము, సహసా=వెంటనే, సమపూర్యత=నింపబడెను.

తా. ఆ ధనస్సును చరచుటచే కలిగిన గొప్ప ధ్వని వెంటనే దిక్కులను, విదిక్కులను, ఆకాశమును నింపివేసెను. 4

మూ. రథేన ఖరయుక్తేన తమాగతముదీక్ష్య సః,
హనుమాన్వేగసంపన్నో జహర్ష చ ననాద చ. 5

ప్ర. అ. ఖరయుక్తేన=గాడిదలతో కట్టబడిన, రథేన=రథముచేత, ఆగతమ్=వచ్చిన, తమ్=అతనిని, ఉదీక్ష్య=చూచి, సః హనుమాన్=ఆ హనుమంతుడు, వేగసంపన్నః=వేగముతో కూడినవాడై, జహర్ష చ=ఆనందించెను, ననాద చ=ధ్వనిచేసెను కూడ.

తా. గాడిదలు కట్టిన రథమెక్కి వచ్చిన అతనిని చూచి, హనుమంతుడు, వేగసంపన్నుడై, సంతోషముతో ధ్వని చేసెను. 5

మూ. తం తోరణవిటఙ్కస్థం హనుమన్తం మహాకపిమ్,
జమ్బుమాలీ మహాబాహుర్వివ్యాధ నిశితైః శరైః. 6

ప్ర. అ. మహాబాహుః=గొప్ప బాహువులు గల, జమ్బుమాలీ=జంబుమాలి, తోరణవిటఙ్కస్థమ్=ముఖద్వారము శిఖరమునందున్న, మహాకపిమ్=

మహాబాహువు లైన, తం హనుమన్తమ్=ఆ హనుమంతుని, నిశితైః=వాడి యైన, శరైః=బాణములతో, వివ్యాధ=కొట్టెను.

తా. మహాబాహు వైన ఆ జంబుమాలి, ముఖద్వారము పైభాగముపై నిలచి ఉన్న మహాకపి హనుమంతునిపై వాడి యైన బాణములు ప్రయోగించెను.

మూ. అర్ధచన్ద్రేణ వదనే శిరస్యేకేన కర్ణినా,
బాహ్వోర్వివ్యాధ నారాచైర్దశభిస్తం కపీశ్వరమ్. 7

ప్ర. అ. అర్ధచంద్రేణ=అర్ధచంద్రాకార మైన బాణముతో, వదనే=ముఖమునందు, ఏకేన=ఒక, కర్ణినా=వంకరములికి గల బాణముతో, శిరసి=శిరస్సునందు, దశభిః=పది, నారాచైః=పూర్తిగా ఇనుముతో చేసిన బాణములతో, బాహ్వోః=బాహువులమీదను, తం కపీశ్వరమ్=ఆ హనుమంతుని, వివ్యాధ=కొట్టెను.

తా. అర్ధచంద్రబాణముతో ముఖముమీద, ఒక కర్ణిబాణముతో శిరస్సుమీద, పది నారాచబాణములతో బాహువులమీద ఆ హనుమంతుని కొట్టెను. 7

మూ. తస్య తచ్ఛుశుభే తామ్రం శరేణాభిహతం ముఖమ్,
శరదీవామ్బుజం ఫుల్లం విద్ధం భాస్కరరశ్మినా. 8

ప్ర. అ. శరేణ=బాణముచేత, అభిహతమ్=కొట్టబడిన, తామ్రమ్=ఎఱ్ఱనైన, తత్=ఆ, తస్య ముఖమ్=అతని ముఖము, శరది=శరత్కాలమునందు, భాస్కరరశ్మినా=సూర్యకిరణముచేత, విద్ధమ్=గ్రుచ్చబడిన, ఫుల్లమ్=వికసించిన, అమ్బుజమివ=పద్మము వలె, శుశుభే=ప్రకాశించెను.

తా. హనుమంతుని ఎఱ్ఱని ముఖముపై బాణము దెబ్బ తగులుటచే అది, శరత్కాలమునందు సూర్యకిరణస్పర్శచే వికసించిన పద్మము వలె ప్రకాశించెను.

మూ. తత్తస్య రక్తం రక్తేన రఞ్జితం శుశుభే ముఖమ్,
యథాకాశే మహాపద్మం సిక్తం చన్దనబిన్దుభిః. 9

ప్ర. అ. రక్తేన=రక్తముచేత, రఞ్జితమ్=పూయబడిన, రక్తమ్=సహజముగా ఎఱ్ఱనైన, తస్య=హనుమంతునియొక్క, తత్=ఆ, ముఖమ్=ముఖము,

చన్దనబిన్దుభిః = చందనము బిందువులచేత, సిక్తమ్ = తడుపబడిన, ఆకాశే = ఆకాశమునం దున్న, మహాపద్మం యథా = పెద్ద పద్మము వలె, శుశుభే = ప్రకాశించెను.

తా. స్వభావము చేతనే ఎఱ్ఱగా ఉన్న హనుమంతుని ముఖము రక్తముతో తడియుటచే, ఆకాశమధ్యమునం దున్న పెద్ద పద్మముమీద ఎఱ్ఱని చందనము చుక్కలు పడి నట్లు ఉండెను. 9

మూ. చుకోప బాణాభిహతో రాక్షసస్య మహాకపిః,
తతః పార్శ్వేఽతివిపులాం దదర్శ మహతీం శిలామ్. 10

ప్ర. అ. బాణాభిహతః = బాణములచేత కొట్టబడిన, మహాకపిః = హనుమంతుడు, రాక్షసస్య = ఆ రాక్షసునికి, చుకోప = కోపించెను. తతః = అటు పిమ్మట, పార్శ్వే = ప్రక్కన, అతివిపులామ్ = చాల విశాల మైన, మహతీమ్ = గొప్ప దైన, శిలామ్ = శిలను, దదర్శ = చూచెను.

తా. బాణములం దెబ్బ తిన్న హనుమంతుడు ఆ రాక్షసునిపై చాల కోపించి, ప్రక్కనే ఉన్న అతివిశాల మైన ఒక ఱాతిబండను చూచెను. 10

మూ. తరసా తాం సముత్పాట్య చిక్షేప బలవద్బలీ,
తాం శరైర్దశభిః క్రుద్ధస్తాడయామాస రాక్షసః. 11

ప్ర. అ. బలీ = బలవంతు డైన హనుమంతుడు, తామ్ = ఆ శిలను, తరసా = బలముతో, సముత్పాట్య = పెకలించి, బలవత్ = బలముగా, చిక్షేప = విసరెను. రాక్షసః = రాక్షసుడు, క్రుద్ధః = కోపగించినవా డై, తామ్ = ఆ శిలను, దశభిః = పది, శరైః = బాణములతో, తాడయామాస = కొట్టెను.

తా. బలశాలి యైన హనుమంతుడు ఆ ఱాతిబండను పెకలించి, చాల బలముగా దానిని విసరెను. ఆ రాక్షసుడు కోపించి, దానిని పది బాణాలతో ముక్కలు చేసెను. 11

మూ. విపన్నం కర్మ తద్దృష్ట్వా హనుమాంశ్చణ్డవిక్రమః,
సాలం విపులముత్పాట్య భ్రామయామాస వీర్యవాన్. 12

ప్ర. అ. భీమవిక్రమః = తీక్ష్ణమైన పరాక్రమము గల, వీర్యవాన్ = బలము గల, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, తత్ కర్మ = ఆ పనిని, విపన్నమ్ = విఫలమైనదానినిగా, దృష్ట్వా = చూచి, విపులమ్ = చాల పెద్దదైన, సాలమ్ = మద్దిచెట్టును, ఉత్పాట్య = పెకలించి, భ్రామయామాస = త్రిప్పెను.

తా. భయంకరమైన పరాక్రమము కలవాడు, బలశాలి అయిన హనుమంతుడు తాను విసరిన శిల నిష్ఫలమైనట్లు చూచి, పెద్ద మద్దిచెట్టు నొకదానిని పెకలించి, దానిని త్రిప్పెను. 12

మూ. భ్రామయన్తం కపిం దృష్ట్వా సాలవృక్షం మహాబలమ్,
చిక్షేప సుబహూన్ బాణాన్ జమ్బుమాలీ మహాబలః. 13

ప్ర. అ. మహాబలః = గొప్ప బలము గల, జమ్బుమాలీ = జంబుమాలి, సాలవృక్షమ్ = సాలవృక్షమును, భ్రామయన్తమ్ = త్రిప్పుచున్న, మహాబలమ్ = గొప్ప బలము గల, కపిమ్ = హనుమంతుని, దృష్ట్వా = చూచి, సుబహూన్ = చాలా అధికమైన, బాణాన్ = బాణములను, చిక్షేప = విసరెను.

తా. మహాబలవంతుడైన ఆ జంబుమాలి, మహాబలశాలియైన హనుమంతుడు సాలవృక్షమును త్రిప్పుట చూచి అనేకమైన బాణములు ప్రయోగించెను. 13

మూ. సాలం చతుర్భిశ్చిచ్ఛేద వానరం పఞ్చభిర్భుజే,
ఉరస్యేకేన బాణేన దశభిస్తు స్తనాన్తరే. 14

ప్ర. అ. సాలమ్ = సాలవృక్షమును, చతుర్భిః = నాలుగు బాణములచేత, చిచ్ఛేద = ఛేదించెను. వానరమ్ = హనుమంతుని, పఞ్చభిః = ఐదు బాణములతో, భుజే = భుజమునందు, ఉరసి = వక్షఃస్థలమునందు, ఏకేన బాణేన = ఒక్క బాణముతోను, స్తనాన్తరే = స్తనముల మధ్య, దశభిః = పది బాణములతోను, (కొట్టెను).

తా. జంబుమాలి నాలుగు బాణములచేత సాలవృక్షమును ఛేదించి, హనుమంతుని ఐదు బాణాలతో భుజమునందు, ఒక బాణముతో వక్షఃస్థలమునందు, పది బాణాలతో స్తనముల మధ్య కొట్టెను. 14

మూ. స శరైః పూరితతనుః క్రోధేన మహతా వృతః,
తమేవ పరిఘం గృహ్య భ్రామయామాస వేగితః. 15

ప్ర. అ. శరైః = బాణములతో, పూరితతనుః = నిండబడిన శరీరముగల, సః = హనుమంతుడు, మహతా = గొప్ప, క్రోధేన = కోపముతో, వృతః = కూడినవాడై, వేగితః = వేగము దాల్చినవాడై, తం పరిఘమేవ = ఆ పరిఘనే గృహ్య = గ్రహించి, భ్రామయామాస = త్రిప్పెను.

తా. దేహమంతా శరములతో నిండిపోవుటచే హనుమంతుడు చాల క్రోధము చెంది, వేగమును అవలంబించి, ఆ పరిఘనే గ్రహించి త్రిప్పెను. 15

మూ. అతివేగోఽతివేగేన భ్రామయిత్వా బలోత్కటః,
పరిఘం పాతయామాస జమ్బుమాలేర్మహోరసి. 16

ప్ర. అ. బలోత్కటః = బలముచేత అతితీవ్రముగా ఉన్న హనుమంతుడు, అతివేగః = చాల వేగము కలవాడై, పరిఘమ్ = పరిఘను, అతివేగేన = చాల వేగముచేత, భ్రామయిత్వా = త్రిప్పి, జమ్బుమాలేః = జంబుమాలియొక్క, మహోరసి = విశాలమైన వక్షఃస్థలమునందు, పాతయామాస = పడవేసెను

తా. అత్యధికమైన బలము, మహావేగము గల హనుమంతుడు, పరిఘను మహావేగముతో త్రిప్పి విశాలమైన జంబుమాలి వక్షఃస్థలముపైకి విసిరెను. 16

మూ. తస్య చైవ శిరో నాస్తి న బాహూ న చ జానునీ,
న ధనుర్న రథో నాశ్వాస్తత్రాదృశ్యన్త నేషవః. 17

ప్ర. అ. తత్ర = అక్కడ, తస్య = ఆ జంబుమాలియొక్క, శిరః చైవ = శిరస్సు, నాస్తి = లేదు. బాహూ = బాహువులు, న = లేవు. జానునీ = మోకాళ్లు, న = లేవు. ధనుః = ధనస్సు, న = లేదు. రథః = రథము, న = లేదు. అశ్వాః = గుఱ్ఱములు (గాడిదలు), నాదృశ్యన్త = చూడబడలేదు. ఇషవః = బాణములు, న = చూడబడలేదు.

తా. (ఆ పరిఘ పడి రథాశ్వాదులతో కూడ ఆ జంబుమాలి ఒక ముద్దగా అయి పోవుటచేత) అతని శిరస్సుగాని, బాహువులు గాని, మోకాళ్లు గాని, ధనస్సు గాని, రథము గాని, అశ్వములు గాని, బాణాలు గాని అక్కడ కనబడలేదు. 17

మూ. స హతః సహసా తేన జమ్బుమాలీ మహాబలః,
పపాత నిహతో భూమౌ చూర్ణితాఙ్గవిభూషణః. 18

ప్ర. అ. తేన = హనుమంతునిచేత, హతః = కొట్టబడిన, మహాబలః = గొప్ప బలముగల, జమ్బుమాలీ = జంబుమాలి, సహసా = వెంటనే, నిహతః = చంపబడినవాడై, చూర్ణితాఙ్గవిభూషణః = చూర్ణముచేయబడిన అవయవములు, అలంకారములు కలవాడై, భూమౌ = నేలపైన, పపాత = పడెను.

తా. హనుమంతు డా విధముగ పరిఘతో కొట్టగానే, మహాబలవంతు డైన జంబుమాలి, వెంటనే అవయవములు, అలంకారములు చూర్ణ మైపోగా, చచ్చి నేలపై పడెను. 18

మూ. జమ్బుమాలిం చ నిహతం కింకరాంశ్చ మహాబలాన్,
చుక్రోధ రావణః శ్రుత్వా కోపసంరక్తలోచనః. 19

ప్ర. అ. రావణః = రావణుడు, జమ్బుమాలిం చ = జంబుమాలిని, నిహతమ్ = చంపబడినవానినిగా, మహాబలాన్ = గొప్ప బలము గల, కింకరాంశ్చ = కింకరులను కూడ (చంపబడినవారినిగా), శ్రుత్వా = విని, కోపసంరక్తలోచనః = కోపముతో ఎఱ్ఱ నైన నేత్రములు కలవాడై, చుక్రోధ = కోపించెను.

తా. రావణుడు, మహాబలశాలు లైన కింకరులు మరణించి నట్లు, పిదప జంబుమాలి కూడ మరణించి నట్లు విని చాల కోపించెను. కోపోద్రేకము చేత అతని కన్ను లెఱ్ఱబడెను. 19

మూ. స రోషసంవర్తితతామ్రలోచనః
ప్రహస్తపుత్రే నిహతే మహాబలే,
అమాత్యపుత్రానతివీర్యవిక్రమాన్
సమాదిదేశాశు నిశాచరేశ్వరః. 20

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
చతుశ్చత్వారింశః సర్గః.

ప్ర. అ. మహాబలే = గొప్ప బలము గల, ప్రహస్తపుత్రే = ప్రహస్తుని కుమారుడు, నిహతే = చంపబడినవా డగుచుండగా, సః నిశాచరేశ్వరః = ఆ

రావణుడు, రోషసంవర్తితతామ్రలోచనః = రోషముతో త్రిప్పబడిన ఎఱ్ఱని నేత్రములు కలవాడై, అథ = వెంటనే, అతివీర్యవిక్రమాన్ = అధిక మైన బలము, పరాక్రమము గల, అమాత్యపుత్రాన్ = మంత్రుల కుమారులను, సమాదిదేశ = ఆజ్ఞాపించెను.

తా. మహాబలశాలి యైన ప్రహస్తపుత్రుడు మరణించుటచే ఆ రావణుడు, రోషముతో ఎఱ్ఱని నేత్రములను త్రిప్పుచు, అధిక మైన బలపరాక్రమములు గల మంత్రిపుత్రులను వెంటనే యుద్ధమునకు వెళ్ళుము అని ఆదేశించెను. 20

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో నలుబదినాల్గవ సర్గ సమాప్తము.

అథ పఞ్చచత్వారింశః సర్గః

[హనుమంతుడు ఏడుగురు మంత్రిపుత్రులను వధించుట]

మూ. తతస్తే రాక్షసేన్ద్రేణ చోదితా మన్త్రిణః సుతాః,
నిర్యయుర్భవనాత్తస్మాత్సప్త సప్తార్చిరోచిషః 1

మహాబలపరీవారా ధనుష్మన్తో మహాబలాః,
కృతాస్త్రాస్త్రవిదాం శ్రేష్ఠాః పరస్పరజయైషిణః. 2

హేమజాలపరిక్షిప్తైర్ధ్వజవద్భిః పతాకిభిః,
తోయదస్వననిర్ఘోషైర్వాజియుక్తైర్మహారథైః. 3

తప్తకాఞ్చనచిత్రాణి చాపాన్యమితవిక్రమాః,
విస్ఫారయన్తః సంహృష్టాస్తటిత్వన్త ఇవామ్బుదాః 4

ప్ర. అ. తతః=అటు పిమ్మట, సప్తార్చిరోచిషః=అగ్నివంటి కాంతి గల వారూ, మహాబలపరీవారాః=గొప్ప సైన్యము పరివారముగా కలవారూ, ధనుష్మన్తః=ధనుర్ధరులు, మహాబలాః = గొప్ప బలము గలవారు, కృతాస్త్రాః = అభ్యసించబడిన అస్త్రములు కలవారూ, అస్త్రవిదామ్=అస్త్రవేత్తలలో, శ్రేష్ఠాః= శ్రేష్ఠులూ, పరస్పరజయైషిణః=ఒండొరుల జయమును కోరుచున్నవారు, అమిత విక్రమాః=అత్యధిక మైన పరాక్రమము గలవారు అయిన. సప్త=ఏడుగు రైన, తే=ఆ, మన్త్రిణః=మంత్రియొక్క, సుతాః=కుమారులు, రాక్షసేన్ద్రేణ=రాక్షస రాజుచేత. చోదితాః=ప్రేరేపింపబడినవా రై, సంహృష్టాః=సంతోషించినవా రై, తప్తకాఞ్చనచిత్రాణి=పరిశుద్ధ మైన బంగారముతో చిత్రవర్ణము లైన, చాపాని= ధనస్సులను, విస్ఫారయన్తః=చరచుచు, తటిత్వన్తః= మెరుపులు గల, అమ్బుదాః ఇవ=మేఘములు వలె, హేమజాలపరిక్షిప్తైః =బంగారపు జాలములతో (చిక్కములతో) చుట్టబడిన, ధ్వజవద్భిః = పెద్ద జండాలు కలవి, పతాకిభిః = చిన్న

బంగారు కలవి, తోయదస్వననిర్ఘోషైః = మేఘధ్వని వంటి ధ్వనికలవి, వాజియుక్తైః = గుఱ్ఱములతో కూడినవి అయిన, మహారథైః = మహారథములతో, తస్మాత్ = ఆ, భవనాత్ = భవనమునుండి, నిర్యయుః = బయలువెడలిరి.

తా. పిమ్మట, అగ్నితో సమాన మైన కాంతి గల, మహాబలశాలు లైన ఆ మంత్రికుమారు లేడుగురు, రావణుడు ప్రేరేపించుటచే, అశ్వములు కట్టిన మహారథములపై ఎక్కి ఆ భవనమునుండి బయలుదేరిరి. మేఘధ్వని వంటి ధ్వనులు గల ఆ రథములకు చుట్టూ బంగారు జాలము కట్టబడెను. యోధుల చిహ్నము లైన ధ్వజములు, అలంకరణార్థము లైన పతాకలు (చిన్నజెండాలు) వానిపై ఎగురుచుండెను. ధనస్సులను ధరించిన మహాబలశాలు లైన ఆ మంత్రి కుమారుల వెనుక పెద్ద సైన్యము కూడ బయలుదేరెను. బాగుగా అస్త్రవిద్యలో ఆరితేరిన ఆ మంత్రికుమారులు అస్త్రవేత్తలలో శ్రేష్ఠులు. వారు జయమును సంపాదించుటకై ఒకరిపై ఒకరు పోటీపడుచుండిరి. మంచి ఉత్సాహముతో పరిశుద్ధ మైన బంగారముతో చిత్రవర్ణములుగా ఉన్న ధనస్సులను చరచుచున్న ఆ మంత్రికుమారులు, మెరుపులతో కూడిన మేఘముల వలె ఉండిరి. 1-4

మూ. జనన్యస్తు తత స్తేషాం విదిత్వా కింకరాన్ హతాన్,
బభూవుః శోకసంభ్రాన్తాః సబాన్ధవసుహృజ్జనాః. 5

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, తేషామ్ = వారియొక్క, సబాన్ధవసుహృజ్జనాః = బంధువులతోను, స్నేహితులతోను కూడిన, జనన్యస్తు = తల్లు లైతే, కింకరాన్ = కింకరులను, హతాన్ = చంపబడినవారినిగా, విదిత్వా = తెలుసుకొని, శోకసంభ్రాన్తాః = దుఃఖముచేత పీడింపబడినవారు, బభూవుః = అయిరి.

తా. కింకరుల వంటి మహావీరులే చంపబడినా రను విషయము తెలిసిన ఆ మంత్రికుమారుల తల్లులు, బంధువులు, మిత్రులు కూడ, ఏక్లే మగుదురో కదా అని దుఃఖముతో వ్యాకులత్వము చెందిరి. 5

మూ. తే పరస్పరసంఘర్షా త్తప్తకాఞ్చనభూషణాః,
అభిపేతుర్హనూమన్తం తోరణస్థమవస్థితమ్. 6

ప్ర. అ. తప్తకాఞ్చనభూషణాః = శుద్ధ మైన బంగారు అలంకారములు

గల, తే=వారు, పరస్పరసంఘర్షాత్ = పరస్పరము పోటీవలన, తోరణస్థమ్ = ముఖద్వారమువద్ద ఉన్న, అవస్థితమ్ = యుద్ధానికి సిద్ధముగా ఉన్న, హనూమన్తమ్ = హనుమంతుని గూర్చి, అభిపేతుః = ఎదురుగా వెళ్ళిరి.

తా. పరిశుద్ధమైన బంగారముతో చేసిన అలంకారములు ధరించిన ఆ మంత్రిపుత్రులు ముఖద్వారము వద్ద యుద్ధానికి సిద్ధముగా నిలబడిన హనుమంతుని పైకి, ఒకరిపై ఒకరు పోటీ పడుతు, వెళ్ళిరి. 6

మూ. సృజన్తో బాణవృష్టిం తే రథగర్జితనిఃస్వనాః,
వృష్టిమన్త ఇవామ్భోదా విచేరుర్నైరృతామ్బుదాః. 7

ప్ర. అ. రథగర్జితనిఃస్వనాః = రథములయొక్క మేఘగర్జనమువంటి ధ్వని గల, తే = ఆ, నైరృతామ్బుదాః = మేఘముల వంటి రాక్షసులు, బాణవృష్టిమ్ = బాణముల వర్షమును, సృజన్తః = సృష్టించుచున్నవారై, వృష్టిమన్తః = వర్షము గల, అమ్భోదాః ఇవ = మేఘములు వలె, విచేరుః = సంచరించిరి.

తా. మేఘముల వలె ఉన్న ఆ రాక్షసులు, ఉరుముల వంటి రథధ్వనులు వ్యాపించగా బాణవర్షము వర్షించుచు, వర్షించుచున్న మేఘముల వలె సంచరించిరి. 7

మూ. అవకీర్ణస్తతస్తాభిర్హనుమాన్ శరవృష్టిభిః,
అభవత్సంవృతాకారః శైలరాడివ వృష్టిభిః. 8

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, తాభిః శరవృష్టిభిః = ఆ శరవర్షముల చేత, అవకీర్ణః = చల్లబడిన, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, వృష్టిభిః = వర్షముల చేత, సంవృతాకారః = కప్పబడిన ఆకారము గల, శైలరాడివ = పర్వతరాజువలె, అభవత్ = ఆయెను.

తా. అప్పుడా బాణవర్షము కప్పివేయగా, హనుమంతుడు, వర్షముచే కప్పివేయబడిన పర్వతరాజు వలె ఉండెను. 8

మూ. స శరాన్మోఘయామాస తేషామాశుచరః కపిః,
రథవేగం చ వీరాణాం విచరన్విమలేఽమ్బరే. 9

ప్ర. అ. అశుచరః = శీఘ్రముగా సంచరించు, సః కపిః = ఆ హను మంతుడు, విమలే = నిర్మలమైన, అమ్బరే = ఆకాశమునందు, విచరన్ = సంచరించుచు, తేషాం వీరాణామ్ = ఆ వీరులయొక్క, శరాన్ = బాణములను, రథవేగం చ = రథముల వేగమును, మోఘయామాస = వ్యర్థము చేసెను.

తా. అతిశీఘ్రముగా సంచరించు ఆ హనుమంతుడు, నిర్మలమైన ఆకాశమునందు తిరుగుచు, వీరులైన ఆ రాక్షసులు ప్రయోగించిన బాణములు, వారి రథముల వేగము కూడ నిష్ఫలము గునట్లు చేసెను. 9

మూ. స తైః క్రీడన్ధనుష్మద్భిర్వ్యోమ్ని వీరః ప్రకాశతే,
ధనుష్మద్భిర్యథా మేఘైర్మారుతః ప్రభురమ్బరే. 10

ప్ర. అ. వ్యోమ్ని = ఆకాశమునందు, ధనుష్మద్భిః = ధనుర్ధరులైన, తైః = ఆ రాక్షసులతో, క్రీడన్ = ఆడుకొనుచున్న, సః వీరః = ఆ వీరుడు, అమ్బరే = ఆకాశమునందు, ధనుష్మద్భిః = ఇంద్రధనుస్సులు గల, మేఘైః = మేఘములతో ఆడుకొనుచున్న, ప్రభుః = ప్రభువైన, మారుతః యథా = వాయువువలె, ప్రకాశతే = ప్రకాశించుచుండెను.

తా. ఇంద్రధనస్సులతో కూడిన మేఘములతో వాయుదేవుడు ఆకాశమునందు ఆడుకొనుచున్నట్లు, హనుమంతుడు, ధనస్సులు ధరించి ఉన్న ఆ మంత్రిపుత్రులతో ఆకాశమార్గమునందు క్రీడించెను. 10

మూ. స కృత్వా నినదం ఘోరం త్రాసయంస్తాం మహాచమూమ్,
చకార హనుమాన్వేగం తేషు రక్షస్సు వీర్యవాన్. 11

ప్ర. అ. వీర్యవాన్ = పరాక్రమవంతుడైన, సః = హనుమంతుడు, ఘోరమ్ = భయంకరమైన, నినదమ్ = ధ్వనిని, కృత్వా = చేసి, తామ్ = ఆ, మహాచమూమ్ = గొప్ప సైన్యమును, త్రాసయన్ = భయపెట్టుచు, తేషు రక్షస్సు = ఆ రాక్షసుల విషయమునందు, వేగమ్ = వేగమును, చకార = చేసెను.

తా. పరాక్రమశాలియైన హనుమంతుడు ఆ మహాసేనకు భయము కలుగునట్లు గొప్ప ధ్వని చేసి ఆ రాక్షసుల విషయమున వేగముగా ప్రవర్తించెను. 11

మూ. తలేనాభ్యహనత్కాంశ్చిత్పాదైః కాంశ్చిత్పరంతపః,
ముష్టినాభ్యహనత్కాంశ్చిన్నఖైః కాంశ్చిద్వ్యదారయత్.

ప్ర. అ. పరంతపః = శత్రుసంహారకు డైన ఆ హనుమంతుడు, కాంశ్చిత్=కొందరిని. తలేన=అరచేతితో, అభ్యహనత్=కొట్టెను. కాంశ్చిత్= కొందరిని, పాదైః = పాదాహతములచేత, కాంశ్చిత్ = కొందరిని, ముష్టినా = పిడికిలిచేత, అభ్యహనత్ = కొట్టెను. కాంశ్చిత్=కొందరిని, నఖైః = గోళ్ళతో, వ్యదారయత్ = చీల్చెను.

తా. శత్రుసంహారకు డైన ఆ హనుమంతుడు కొందరిని అరచేతులతోను, కొందరిని పాదాఘాతములతోను, కొందరిని గ్రుద్దులతోను కొట్టి చంపెను. మరి కొందరిని గోళ్ళతో చీల్చివేసెను. 12

మూ. ప్రమమాథోరసా కాంశ్చిదూరుభ్యామపరాన్ కపిః.
కేచిత్తస్య నినాదేన తత్రైవ పతితా భువి. 13

ప్ర. అ. కపిః = హనుమంతుడు, కాంశ్చిత్ = కొందరిని, ఉరసా = వక్షస్థలముచేతను, అపరాన్ = మరి కొందరిని, ఊరుభ్యామ్ = తొడలతోను, ప్రమమాథ = నలిపివేసెను. కేచిత్ = కొందరు, తస్య = అతనియొక్క, నినాదేన = ధ్వనిచేత, తత్రైవ = అక్కడనే, భువి = నేలమీద, పతితాః=పడిరి.

తా. హనుమంతుడు కొందరిని వక్షఃస్థలముచేతను, మరి కొందరిని తొడలచేతను మథించి చంపెను. మరికొందరు ఆ హనుమంతుడు చేసిన ధ్వనికే క్రిందపడిపోయిరి. 13

మూ. తతస్తేష్వవసన్నేషు భూమౌ నిపతితేషు చ,
తత్సైన్యమగమత్సర్వం దిశో దశ భయార్దితమ్. 14

ప్ర. అ. తేషు = ఆ రాక్షసులు, అవసన్నేషు = నశించినవారై, భూమౌ = నేలపై, నిపతితేషు చ = పడిపోయినవా రగుచుండగా, తతః = పిమ్మట, సర్వమ్ = సమస్త మైన, తత్ = ఆ, సైన్యమ్ = సైన్యము, భయార్దితమ్ = భయముచేత పీడింపబడిన దై, దశ దిశః = పది దిక్కులను గూర్చి, అగమత్ = పారిపోయెను.

తా. ఆ రాక్షసుడీ విధముగా మరణించి నేలపై పడిపోవుట చూచి, మిగిలిన సైన్యమంతా భయముచేత పీడితమై పదిదిక్కులకు పారిపోయెను. 14

మూ. వినేదుర్విస్వరం నాగా నిపేతుర్భువి వాజినః,
భగ్ననీడధ్వజచ్ఛత్రైర్భూశ్చ కీర్ణాఽభవద్రథైః. 15

ప్ర. అ. నాగాః = ఏనుగులు, విస్వరమ్ = విపరీతమైన స్వరము కలుగునట్లుగా, వినేదుః = ధ్వని చేసినవి. వాజినః = అశ్వములు, భువి = నేలమీద, నిపేతుః = పడిపోయినవి. భూశ్చ = భూమి కూడ, భగ్ననీడధ్వజచ్ఛత్రైః = విరిగిపోయిన పైకప్పులు, ధ్వజములు, ఛత్రములు, గల, రథైః = రథములతో, కీర్ణా అభవత్ = వ్యాప్తమైనది.

తా. ఏనుగులు విపరీతస్వరముతో ధ్వని చేసినవి. అశ్వములు నేలపై పడినవి. భూమికూడ, పైకప్పులు, ధ్వజములు, ఛత్రములు విరిగిపోయిన రథములతో వ్యాప్తమై యుండెను. 15

మూ. స్రవతా రుధిరేణాథ స్రవన్త్యో దర్శితాః పథి,
వివిధైశ్చ స్వరైర్లఙ్కా ననాద వికృతం తదా. 16

ప్ర. అ. అథ = అటు పిమ్మట, స్రవతా = స్రవించుచున్న, రుధిరేణ = రక్తముచేత, పథి = మార్గమునందు, స్రవన్త్యః = నదులు, దర్శితాః = చూపబడినవి. తదా = అప్పుడు, లఙ్కా = లంక, వివిధైః = అనేకవిధములైన, స్వరైః = స్వరములతో, వికృతమ్ = వికారముగా, ననాద = మారుమ్రోగెను.

తా. పిమ్మట స్రవించుచున్న రక్తముచేత మార్గమునందు కాల్వలు ఏర్పడినవి. అప్పుడు అనేకవిధములైన స్వరములతో లంక మారుమ్రోగెను. 16

మూ. స తాన్ ప్రవృద్ధాన్వినిహత్య రాక్షసాన్
మహాబలశ్చణ్డపరాక్రమః కపిః,
యుయుత్సురన్యైః పునరేవ రాక్షసైః
తమేవ వీరోఽభిజగామ తోరణమ్. 17

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
సప్తచత్వారింశః సర్గః.

ప్ర. అ: వీరః = వీరు డైన, మహాబలః = గొప్ప బలము గల, తీవ్ర పరాక్రమః = తీవ్ర మైన పరాక్రమము గల, సః కపిః = ఆ హనుమంతుడు, ప్రవృద్ధాన్ = బలముచేత పెరిగిన, తాన్ రాక్షసాన్ = ఆ రాక్షసులను, వినిహత్య = చంపి, అన్యైః = ఇతరు లైన, రాక్షసైః = రాక్షసులతో, యుయుత్సుః = యుద్ధము చేయ దలచినవాడై, పునరేవ = తిరిగి, తత్ = ఆ, తోరణమేవ = తోరణమునే, అభిజగామ = చేరెను.

తా. వీరుడు, మహాబలశాలి, తీవ్ర మైన పరాక్రమము కలవాడూ అయిన ఆ హనుమంతుడు అధిక మైన బలము గల ఆ రాక్షసులను చంపి, ఇతర రాక్షసులతో కూడ యుద్ధము చేయవలె నను ఇచ్ఛతో; మళ్ళీ ఆ తోరణము దగ్గరకే వెళ్ళి నిలిచెను. 17

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు సుందర కాండలో నలుబదిరెండవ సర్గ సమాప్తము.

అథ షట్చత్వారింశః సర్గః

[హనుమంతుడు రావణుని ఐదుగురు సేనాపతులను వధించుట]

మూ. హతాన్ మన్త్రిసుతాన్ బుద్ధ్వా వానరేణ మహాత్మనా,
రావణః సంవృతాకారశ్చకార మతిముత్తమామ్. 1

ప్ర. అ. రావణః=రావణుడు, మహాత్మనా=మహాత్ముడైన, వానరేణ= వానరునిచేత, మన్త్రిసుతాన్ = మంత్రికుమారులను, హతాన్ = చంపబడిన వారినిగా, బుద్ధ్వా=తెలిసికొని, సంవృతాకారః=కప్పబడిన ఆకారము కలవాడై, ఉత్తమామ్=ఉత్తమమైన, మతిమ్=ఆలోచనను, చకార=చేసెను.

తా. మహాత్ముడైన హనుమంతుడు మంత్రిపుత్రులను వధించినట్లు విని రావణుడు, మనస్సులోని దిగులు పైకి కనబడకుండ లోపలనే అణచుకొని, ఒక ఉత్తమ మైన ఆలోచన చేసెను. 1

మూ. స విరూపాక్షయూపాక్షౌ దుర్ధరం చైవ రాక్షసమ్,
ప్రఘసం భాసకర్ణం చ పఞ్చ సేనాగ్రనాయకాన్. 2

సన్దిదేశ దశగ్రీవో వీరాన్నయవిశారదాన్,
హనుమద్గ్రహణవ్యగ్రాన్వాయువేగసమాన్యుధి. 3

ప్ర. అ. సః దశగ్రీవః = ఆ రావణుడు, వీరాన్ = వీరులూ, నయవిశారదాన్ = నీతియందు సమర్థులూ, హనుమద్గ్రహణవ్యగ్రాన్ = హనుమంతుని పట్టుకొనుటయందు తొందరపడుచున్నవారూ, యుధి = యుద్ధమునందు, వాయువేగసమాన్ = వాయువేగముతో సమానులు అయిన, విరూపాక్షయూపాక్షౌ = విరూపాక్షయూపాక్షులను, దుర్ధరమ్ = దుర్ధరుడను, రాక్షసం చైవ = రాక్షసుని, ప్రఘసమ్ = ప్రఘసుని, భాసకర్ణం చ = భాసకర్ణుని, సేనాగ్రనాయకాన్ = సేనాప్రధాననాయకులైన, పఞ్చ = ఈ ఐదుగురుని, సన్దిదేశ = ఆజ్ఞాపించెను.

తా. ఆ దశగ్రీవుడు వీరులూ, నీతిలో నిపుణులూ, హనుమంతుని పట్టుకొనుటకు తొందరపడుచున్నవారూ, యుద్ధములో వాయువేగములో సమానులూ అయిన విరూపాక్షుడు, యూపాక్షుడు, దుర్ధరుడు, ప్రఘసుడు, భాసకర్ణుడు అను ఐదుగురు సేనాప్రధాననాయకులను ఆజ్ఞాపించెను. 2, 3

మూ. యాత సేనాగ్రగాః సర్వే మహాబలపరిగ్రహాః,
సవాజిరథమాతఙ్గాః స కపిః శాస్యతామితి. 4

ప్ర. అ. సేనాగ్రగాః=ఓ సేనాపతులారా! సర్వే=మీ రందరు, మహాబలపరిగ్రహాః=మహాసేనయొక్క స్వీకారము కలవారై, సవాజిరథమాతఙ్గాః=అశ్వములతోను, రథములతోను, ఏనుగులతోను కూడినవారై, యాత=వెళ్ళండి. సః కపిః=ఆ వానరుడు, శాస్యతామ్=శిక్షింపబడుగాక, ఇతి=అని (ఆజ్ఞాపించెను).

తా. "ఓ సేనానాయకులారా! పెద్ద సైన్యమును తీసికొని, అశ్వములను, రథములను, గజములను తీసికొని, మీరందరు వెళ్ళి ఆ వానరుని శిక్షించండి" అని ఆజ్ఞాపించెను. 4

మూ. యత్నైశ్చ ఖలు భావ్యం స్యాత్తమాసాద్య వనాలయమ్,
కర్మ చాపి సమాదేయం దేశకాలవిరోధితమ్. 5

ప్ర. అ. తమ్=ఆ, వనాలయమ్=వానరుని, ఆసాద్య=సమీపించి, యత్నైః చ=ప్రయత్నవంతులుగా కూడ, భావ్యమ్=కావలసి ఉన్నది. దేశకాలవిరోధితమ్=దేశకాలములకు విరుద్ధముగా ఉన్న, కర్మ చాపి=పని కూడ, సమాదేయమ్=సరిచేయ దగినది.

తా. "మీరు ఆ వానరుని విషయములో చాల ప్రయత్నపూర్వకముగా వ్యవహరింపవలెను. పనులలో దేశవిరోధము, కాలవిరోధము లేకుండ చూచుకొనవలెను". 5

మూ. న హ్యహం తం కపిం మన్యే కర్మణా ప్రతితర్కయన్,
సర్వథా తన్మహద్భూతం మహాబలపరిగ్రహమ్. 6

ప్ర. అ. అహమ్=నేను, కర్మణా=అతడు చేసిన పనిచేత, ప్రతితర్క—

యన్ = ఊహించుచు, తమ్ = అతనిని, కపిమ్ = వానరునిగా, న మన్యే = తలచను. సర్వథా = అన్ని విధములా, తత్ = అది. మహాబలపరిగ్రహమ్ = గొప్ప బలము స్వీకరించిన, మహత్ = గొప్ప దైన, భూతమ్ = భూతము.

తా. "అతడు చేసిన పనిని బట్టి చూడగా నా కతడు వానరు డని తోచుట లేదు. అదేదో మహాబలము గల మహాభూత మై ఉండును. సందేహము లేదు".

మూ. భవేదిన్ద్రేణ వా సృష్టమస్మదర్థం తపోబలాత్,
సనాగయక్షగన్ధర్వా దేవాసురమహర్షయః. 7

యుష్మాభిః సహితైః సర్వైర్మయా సహ వినిర్జితాః,
తైరవశ్యం విధాతవ్యం వ్యళీకం కించిదేవ నః. 8

తదేవ నాత్ర సందేహః ప్రసహ్య పరిగృహ్యతామ్,
నావమాన్యో భవద్భిశ్చ హరిర్ధీరపరాక్రమః. 9

ప్ర అ. అస్మదర్థమ్ = మనకోస మై, తపోబలాత్ = తపోబలమువలన, ఇన్ద్రేణ = ఇంద్రునిచేత, సృష్టం వా = సృష్టింపబడిన దైనా, భవేత్ = కావచ్చును. సహితైః = కలిసి యున్న, సర్వైః = సమస్త మైన, యుష్మాభిః సహ = మీతో కూడిన, మయా = నాచేత. సనాగయక్షగన్ధర్వాః = నాగులతోను, యక్షులతోను, గంధర్వులతోను కూడిన, దేవాసురమహర్షయః = దేవతలు, అసురులు, మహర్షులు, వినిర్జితాః = జయింపబడినారు. తైః = వాళ్ళచేత, నః = మనకు, కించిదేవ = ఏ దైన, వ్యళీకమ్ = అపకారము. అవశ్యమ్ = తప్పక, విధాతవ్యమ్ = చేయదగినది. తదేవ = అట్టి భూతమే. అత్ర = ఈ విషయమునందు, సందేహః = సందేహము, న = లేదు. ప్రసహ్య = బలాత్కారముగా, పరిగృహ్యతామ్ = పట్టుకొనబడుగాక. ధీరపరాక్రమః = గొప్ప పరాక్రమము గల, హరిః = ఈ వానరుడు, భవద్భిః = మీచేత, నావమాన్యః = అవమానింప దగినవాడు కాడు.

తా. "ఈ మహాభూతమును, మనకోస మై, ఇంద్రు డైనా తపోబలముతో సృష్టించి ఉండాలి. నేను మీరందరు వెంట రాగా, పూర్వము నాగులను, యక్షులను, గంధర్వులను, దేవతలను, అసురులను, మహర్షులను జయించి ఉన్నాను కదా. వాళ్ళందరూ మన కేదో ఒక అపకారము చేయుటకు ప్రయత్నించుచునే

ఉంచుము. అంతవరకు ఇది అత్యంత సహాయకారి; సందేహము లేదు. దానిని బల ప్రయోగము చేసి పట్టుకొనరాదు. మహాపరాక్రమము గల ఈ వానరుని విషయములో ఏమి చిన్న పొరపాటు ఉండకూడదు." 7—9

మూ. దృష్టా హి హరయః పూర్వం మయా విపులవిక్రమాః,
వాలీ చ సహసుగ్రీవో జామ్బవాంశ్చ మహాబలః. 10

నీలః సేనాపతిశ్చైవ యే చాన్యే ద్వివిదాదయః,
నైవం తేషాం గతిర్భీమా న తేజో న పరాక్రమః, 11
న మతిర్న బలోత్సాహౌ న రూపపరికల్పనమ్.

ప్ర. అ. పూర్వమ్=పూర్వము. మయా=నాచేత, విపులవిక్రమాః=అధిక మైన పరాక్రమము గల, హరయః=వానరులు, సహసుగ్రీవః=సుగ్రీవునితో కూడిన, వాలీ చ=వాలి, మహాబలః=గొప్ప బలము గల, జామ్బవాంశ్చ=జాంబవంతుడు, సేనాపతిః=సేనాపతి యైన, నీలః=నీలుడు, ద్వివిదాదయః=ద్వివిదుడు మొద లైన, అన్యే చ=ఇతరులు, యే=ఎవ రున్నారో వారూ, దృష్టాః హి=చూడబడినారు కదా. తేషామ్=వారియొక్క, గతిః=నడక, ఏవమ్=ఇట్లు, భీమా=భయంకర మైనది, న=కాదు. తేజః=తేజస్సు, న=కాదు. పరాక్రమః=పరాక్రమము, న=కాదు. మతిః=బుద్ధి, న=కాదు. బలోత్సాహౌ=బలము ఉత్సాహము కూడ (కావు. రూపపరికల్పనమ్=రూపమును చేయుట, న=కాదు.

తా. "వాలి, సుగ్రీవుడు, మహాబలశాలి యైన జాంబవంతుడు, సేనాపతి యైన నీలుడు, ద్వివిదుడు మొద లైన అత్యధిక మైన బలము గల వానరులను ఎందరినో పూర్వము నేను చూచి ఉన్నాను. వాళ్ళకు ఇంత భయంకర మైన గతి కాని, తేజస్సు కాని, పరాక్రమము కాని లేదు. ఇంత బుద్ధి, బలము, ఉత్సాహము, రూపమును మార్చ దగిన శక్తి కూడ లేవు." 10, 11

మూ. మహత్సత్త్వమిదం జ్ఞేయం కపిరూపం వ్యవస్థితమ్. 12
ప్రయత్నం మహదాస్థాయ క్రియతామస్య నిగ్రహః,

ప్ర. అ. ఇదమ్=ఇది, కపిరూపమ్=కపిరూపము గల దై, వ్యవస్థితమ్

= ఉన్న, మహత్ = గొప్ప, సత్త్వమ్ = ప్రాణిగా, జ్ఞేయమ్ = తెలియ దగినది. మహత్ = గొప్ప, ప్రయత్నమ్ = ప్రయత్నమును, ఆస్థాయ = అవలంబించి, అస్య = దీనియొక్క, నిగ్రహః = నిగ్రహము, క్రియతామ్ = చేయబడుగాక.

తా. "ఇదేదో వానరరూపములో ఉన్న మహాభూత మనే విషయము గుర్తుంచుకొని ప్రయత్నపూర్వకముగా దీనిని నిగ్రహింపుడు." 12

మూ. కామం లోకాస్త్రయః సేన్ద్రాః ససురాసురమానవాః, 13
భవతామగ్రతః స్థాతుం న పర్యాప్తా రణాజిరే.

ప్ర. అ. సేన్ద్రాః = ఇంద్రునితో కూడిన, ససురాసురమానవాః = సురులతోను, అసురులతోను, మానవులతోను కూడిన, త్రయః = మూడు, లోకాః = లోకములు, రణాజిరే = యుద్ధరంగమునందు, భవతామ్ = మీయొక్క, అగ్రతః = ఎదుట, స్థాతుమ్ = నిలుచుటకు, న పర్యాప్తాః కామమ్ = సరిపడినవారు కారు అనునది నిజమే.

తా. "ఇంద్రునితోను, సురులతోను, అసురులతోను, మానవులతోను, సహా మూడు లోకములైనా కూడ రణరంగములో మీ ఎదుట నిలువలేరు అనే విషయం వాస్తవమే." 13

మూ. తథాపి తు నయజ్ఞేన జయమాకాఙ్క్షతా రణే, 14
ఆత్మా రక్ష్యః ప్రయత్నేన యుద్ధసిద్ధిర్హి చఞ్చలా.

ప్ర. అ. తథాపి తు = అట్లయినను, రణే = యుద్ధమునందు, జయమ్ = జయమును, ఆకాఙ్క్షతా = కోరుచున్న, నయజ్ఞేన = నీతి తెలిసినవానిచేత, ప్రయత్నేన = ప్రయత్నపూర్వకముగా, ఆత్మా = తాను, రక్ష్యః = రక్షించుకొనదగినవాడు. యుద్ధసిద్ధిః = యుద్ధమునందు సిద్ధి, చఞ్చలా హి = చంచలమైనది కదా.

తా. "అయినా కూడ, యుద్ధములో జయము పొందవలె నని కోరు నీతి విశారదుడు, ప్రయత్నపూర్వకముగా తనను తాను కాపాడుకొనవలెను. ఎందుచేత ననగా యుద్ధములో జయ మనేది చంచల మైనది". 14

మూ. తే స్వామివచనం సర్వే ప్రతిగృహ్య మహౌజసః. 15
సముత్పేతుర్మహావేగా హుతాశసమతేజసః,

రథైర్మత్తైశ్చ మాతఙ్గైర్వాజిభిశ్చ మహాజవైః, 16
శస్త్రైశ్చ వివిధైస్తీక్ష్ణైః సర్వైశ్చోపచితా బలైః.

ప్ర. అ. మహాబలాః=గొప్ప బలము గలవారు, హుతాశసమతేజసః = అగ్నితో సమ మైన తేజస్సు కలవారు అయిన, తే సర్వే=వారు అందరు, స్వామివచనమ్=ప్రభువు వాక్యమును, ప్రతిగృహ్య = స్వీకరించి, మహావేగాః=గొప్ప వేగము గలవారై, రథైః=రథములచేత, మత్తైః=మదించిన, మాతఙ్గైః=ఏనుగులచేత, మహాజవైః=గొప్ప వేగము గల, వాజిభిశ్చ=గుఱ్ఱములచేత, తీక్ష్ణైః=తీక్ష్ణము లైన, వివిధైః=అనేకవిధము లైన, శస్త్రైః=ఆయుధములచేత, సర్వైః=సమస్తము లైన, బలైః=సేనలచేత, ఉపచితాః = వృద్ధిపొందించబడినవారై, సముత్పేతుః=శీఘ్రముగా వెళ్ళిరి.

తా. మహాబలవంతులు, అగ్నితో సమాన మైన తేజస్సు కలవారు అయిన వాళ్ళందరూ ప్రభువు ఆజ్ఞను పాలించుచు, రథములచేత, మదించిన ఏనుగులచేత, మహావేగము గల అశ్వములచేత, తీక్ష్ణము లైన వివిధశస్త్రములచేత, సమస్త మైన సేనలచేత తమ బలమును పెంపొందించుకొని మహావేగముతో బయలుదేరిరి. 15, 16

మూ. తతస్తం దదృశుర్వీరా దీప్యమానం మహాకపిమ్, 17
రశ్మిమన్తమివోద్యన్తం స్వతేజోరశ్మిమాలినమ్,
తోరణస్థం మహోత్సాహం మహాసత్త్వం మహాబలమ్.

ప్ర. అ. తతః=అటుపిమ్మట, వీరాః = ఆ వీరులు, స్వతేజోరశ్మిమాలినమ్ = తన తేజస్సుయొక్క కిరణముల మాలలు కలవాడు, ఉద్యన్తమ్ = ఉదయించుచున్న, రశ్మిమన్తమివ=సూర్యుడు వలె, దీప్యమానమ్=ప్రకాశించుచున్నవాడు, తోరణస్థమ్=ముఖద్వారమునందు ఉన్నవాడూ, మహోత్సాహమ్=గొప్ప ఉత్సాహము కలవాడూ, మహాసత్త్వమ్=గొప్ప మనోధైర్యము కలవాడు, మహాబలమ్ = గొప్ప బలము కలవాడూ అయిన, తం మహాకపిమ్ = ఆ వానరుని, దదృశుః = చూచిరి.

తా. గొప్ప ఉత్సాహము, గొప్ప ధైర్యము, గొప్ప బలము గల ఆ

హనుమంతుడు ముఖద్వారమువద్ద నిలచి ఉండెను. అతని శరీరమునుండి బయలువెడలిన తేజస్సు కిరణములు చుట్టూ వ్యాపించగా, అతడు ఉదయించు చున్న సూర్యుడు వలె ఉండెను. అట్టి హనుమంతుడ్ని ఆ వీరు లందరు చూచిరి.

మూ. మహామతిం మహావేగం మహాకాయం మహాబలమ్,
తం సమీక్ష్యైవ తే సర్వే దిక్షు సర్వాస్వవస్థితాః, 19
తై స్తైః ప్రహరణైర్భీమైరభిపేతు స్తత స్తతః.

ప్ర. ఆ సర్వే = వాళ్ళందరూ, మహామతిమ్ = గొప్ప బుద్ధి కలవాడూ; మహావేగమ్ = గొప్ప వేగము కలవాడూ, మహాకాయమ్ = గొప్ప శరీరము కల వాడూ, మహాబలమ్ = గొప్పబలము కలవాడూ అయిన, తమ్ = ఆ హనుమంతుని, సమీక్ష్యైవ = చూడగానే, సర్వాసు = సమస్త మైన, దిక్షు = దిక్కులందు, అవస్థితాః = నిలబడినవారై, తత స్తతః = ఆ యా వైపులనుండి, భీమైః = భయంకర మైన, తైస్తైః = ఆయా, ప్రహరణైః = ఆయుధములతో, అభిపేతుః = ఎదిరించిరి.

తా. గొప్ప బుద్ధి, గొప్ప వేగము, గొప్ప దేహము, గొప్ప బలము గల ఆ హనుమంతుని చూడగానే ఆ రాక్షసు లందరు అన్ని దిక్కులందు నిలచి, ఆ యా ప్రదేశాలనుండి, భయంకరము లైన ఆ యా ఆయుధాలతో అతనిని ఎదుర్కొనిరి. 19

మూ. తస్య పఞ్చాయసా స్తీక్ష్ణాః సితాః పీతముఖాః శరాః, 20
శిరస్యుత్పలపత్త్రాభా దుర్ధరేణ నిపాతితాః.

ప్ర. ఆ. తీక్ష్ణాః = తీక్ష్ణ మైనవీ, సితాః = వాడి యైనవీ, పీతముఖాః = పచ్చని అగ్రభాగములు కలవీ, ఉత్పలపత్త్రాభాః = నల్లకలువ రేకుల వంటి కాంతి గలవీ, ఆయసాః = ఇనుపవీ అయిన, పఞ్చ = ఐదు, శరాః = బాణములు, దుర్ధరేణ = దుర్ధరునిచేత, తస్య = ఆ హనుమంతునియొక్క, శిరసి = శిరస్సునందు, నిపాతితాః = పడవేయబడినవి.

తా. దుర్ధరుడు తీక్ష్ణములు, వాడి యైనవి, పచ్చని అగ్రభాగములు కలవి, నల్లకలువ రేకుల వంటి రంగు కలవి అయిన ఐదు ఇనుప బాణములను హనుమంతుని తలపై ప్రయోగించెను. 20

మూ. స తైః పంచభిరావిద్ధః శరైః శిరసి వానరః, 21
ఉత్పపాత నదన్ వ్యోమ్ని దిశో దశ వినాదయన్.

ప్ర. అ. వానరః=ఆ హనుమంతుడు, తైః=ఆ, పంచభిః=ఐదు, శరైః=బాణములచేత, శిరసి=శిరస్సుపైన, ఆవిద్ధః=కొట్టబడినవాడై, నదన్=ధ్వని చేయుచు, దశ దిశః=పది దిక్కులను, వినాదయన్ = ప్రతిధ్వనింపచేయుచు, వ్యోమ్ని=ఆకాశమునందు, ఉత్పపాత=ఎగిరెను.

తా. శిరస్సుపై ఆ ఐదు బాణముల ప్రహారము తగలంగానే, హనుమంతుడు పది దిక్కులు ప్రతిధ్వనించునట్లు ధ్వని చేయుచు, ఆకాశములోనికి ఎగిరెను. 21

మూ. తతస్తు దుర్ధరో వీరః సరథః సజ్యకార్ముకః, 22
కిరన్ శరశతైస్తీక్ష్ణైరభిపేదే మహాబలః.

ప్ర. అ. తతః=అటు పిమ్మట, మహాబలః = గొప్ప బలము గల, వీరః=వీరుడైన, దుర్ధరః=దుర్ధరుడు, సరథః = రథముతో కూడినవాడై, సజ్యకార్ముకః=ఎక్కుపెట్టబడిన నారి గల ధనస్సుతో కూడినవాడై, తీక్ష్ణైః=తీక్ష్ణములైన, శరశతైః=వందలకొలది శరముల చేత, కిరన్=చిమ్ముచు, అభిపేదే=హనుమంతుని ఎదిరించెను.

తా. పిమ్మట, మహాబలవంతుడు, వీరుడూ అయిన దుర్ధరుడు రథముతో ఆకాశము పైకి ఎగిరి, ధనస్సును ఎక్కుపెట్టి, తీక్ష్ణములైన వందల కొలది శరములు చిమ్ముచు, హనుమంతుని ఎదిరించెను. 22

మూ. స కపిర్వారయామాస తం వ్యోమ్ని శరవర్షిణమ్, 23
వృష్టిమన్తం పయోదాన్తే పయోదమివ మారుతః.

ప్ర. అ. సః కపిః=ఆ హనుమంతుడు, వ్యోమ్ని = ఆకాశమునందు, శరవర్షిణమ్=శరములను వర్షించుచున్న, తమ్=అతనిని, పయోదాన్తే=వర్షాకాలము అంతమునందు, వృష్టిమన్తమ్=వర్షము గల, పయోదమ్=మేఘమును, మారుతః ఇవ=వాయువు వలె, వారయామాస=నివారించెను. 23

తా. ఆకాశమునంతా ఆ విధముగ శరవర్షము కురిపించుచున్న ఆ దుర్ధరుని, హనుమంతుడు, వర్షించుచున్న మేఘమును, వర్షాకాలాంతమునందు, వాయువు వారించినట్లు వారించెను. 23

మూ. అర్ద్యమానస్తతస్తేన దుర్ధరేణానిలాత్మజః, 24
చకార కదనం భూయో వ్యవర్ధత చ వేగవాన్.

ప్ర. అ. తేన = ఆ, దుర్ధరేణ = దుర్ధరునిచేత, అర్ద్యమానః = పీడింపబడుచున్న, అనిలాత్మజః = వాయునందనుడు, తతః = అటు పిమ్మట, కదనమ్ = యుద్ధమును, చకార = చేసెను. వేగవాన్ = వేగవంతుడై, భూయః = మరల, వ్యవర్ధత = పెరిగెను.

తా. దుర్ధరుడీ విధముగా పీడింపగా హనుమంతుడు యుద్ధము చేయుచు, వేగవంతుడై మరల శరీరమును పెంచెను. 24

మూ. స దూరం సహసోత్పత్య దుర్ధరస్య రథే హరిః, 25
నిపపాత మహావేగో విద్యుద్రాశిర్గిరావివ.

ప్ర. అ. సః హరిః = ఆ హనుమంతుడు, సహసా = హఠాత్తుగా, ఉత్పత్య = ఎగిరి, మహావేగః = గొప్ప వేగము గలవాడై, గిరౌ = పర్వతముపైన, విద్యుద్రాశిరివ = మెరుపుల రాశి వలె, దుర్ధరస్య = దుర్ధరునియొక్క, రథే = రథముపైన, నిపపాత = పడెను.

తా. హనుమంతుడు హఠాత్తుగా చాలా పైకి ఎగిరి, మహావేగముతో, మెరుపుల సముదాయము పర్వతముపైన పడినట్లు దుర్ధరుని రథముపైన పడెను. 25

మూ. తతః స మథితాష్టాశ్వం రథం భగ్నాక్షకూబరమ్, 26
విహాయ న్యపతద్భూమౌ దుర్ధరస్త్యక్తజీవితః.

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, సః దుర్ధరః = ఆ దుర్ధరుడు, మథితాష్టాశ్వమ్ = నలగగొట్టబడిన ఎనిమిది గుఱ్ఱములు గల, భగ్నాక్షకూబరమ్ = విరిగిన ఇరుసులు నొగలు కల్గ గల, రథమ్ = రథమును, విహాయ = విడచి,

క్షతజోక్షితః = నెత్తురు పడిన శరీరము గలవాడై, భూమౌ = నేలపై, న్యపతత్ = పడెను.

తా. హనుమంతుడు రథముమీద పడగానే దాని ఇరుసులు, నిలువు కఱ్ఱ విరిగిపోయెను. ఎనిమిది గుఱ్ఱములు చనిపోయెను. దుర్ధరుడు దానినుండి క్రింద పడి ప్రాణములు విడచెను. 26

మూ. తం విరూపాక్షయూపాక్షౌ దృష్ట్వా నిపతితం భువి, 27
సంజాతరోషౌ దుర్ధర్షావుత్పేతతురరిందమౌ.

ప్ర. అ. దుర్ధర్షౌ = ఎదిరింప శక్యము కానివారు, అరిందమౌ = శత్రుసంహారకులు అయిన, విరూపాక్షయూపాక్షౌ = విరూపాక్షయూపాక్షులు, భువి = నేలపై, నిపతితమ్ = పడిన, తమ్ = అతనిని, దృష్ట్వా = చూచి, సంజాతరోషౌ = పుట్టిన రోషము కలవారై, ఉత్పేతతుః = పైకి ఎగిరిరి

తా. ఎదిరింప శక్యము కానివారు, శత్రుసంహారకులూ అయిన విరూపాక్ష యూపాక్షులు, ఆ దుర్ధరుడు నేలపై పడిపోయి నట్లు చూచి, చాల కోపించి, ఆకాశములోనికి ఎగిరిరి.

మూ. స తాభ్యాం సహసోత్పత్య విష్ఠితో విమలేఽమ్బరే, 27
ముద్గరాభ్యాం మహాబాహుర్వక్షస్యభిహతః కపిః.

ప్ర. అ. విమలే = స్వచ్ఛమైన, అమ్బరే = ఆకాశమునందు, విష్ఠితః = నిలచియున్న, మహాబాహుః = గొప్ప బాహువులుగల, సః కపిః = ఆ హనుమంతుడు, తాభ్యామ్ = వారిచేత, సహసా = శీఘ్రముగా, ఉత్పత్య = ఎగిరి, ముద్గరాభ్యామ్ = ముద్గరములతో, వక్షసి = వక్షఃస్థలమునందు, అభిహతః = కొట్టబడెను.

తా. ఆ రాక్షసు లిద్దరూ శీఘ్రముగా పైకి ఎగిరి, నిర్మలమైన ఆకాశములో ఉన్న మహాబాహు వైన హనుమంతుని, ముద్గరములతో వక్షఃస్థలముపై కొట్టిరి. 28

మూ. తయోర్వేగవతోర్వేగం వినిహత్య మహాబలః, 29
నిపపాత పునర్భూమౌ సుపర్ణసమవిక్రమః.

ప్ర. అ. మహాబలః = గొప్ప బలము గల సుపర్ణసమవిక్రమః = గరుత్మంతునితో సమాన మైన పరాక్రమముగల హనుమంతుడు, వేగవతోః = వేగము గల, తయోః = ఆ రాక్షసులయొక్క, వేగమ్ = వేగమును, వినిహత్య = అణచివేసి, పునః = మరల, భూమౌ = నేలమీదకు, నిపపాత = దిగెను.

తా. గరుత్మంతునితో సమాన మైన పరాక్రమము కలవాడూ, మహాబలశాలీ అయిన హనుమంతుడు వేగవంతు లైన ఆ రాక్షసుల వేగమును అణచివేసి, మళ్ళి నేలమీదకు దిగెను. 29

మూ. స సాలవృక్షమాసాద్య తముత్పాట్య చ వానరః, 30
తావుభౌ రాక్షసౌ వీరౌ జఘాన పవనాత్మజః.

ప్ర. అ. వానరః = వానరు డైన, సః పవనాత్మజః = ఆ హనుమంతుడు, సాలవృక్షమ్ = సాలవృక్షమును, ఆసాద్య = సమీపించి, తమ్ = దానిని, ఉత్పాట్య చ = పెకలించి, తౌ = ఆ, ఉభౌ = ఇద్దరు, వీరౌ = వీరు లైన, రాక్షసౌ = రాక్షసులను, జఘాన = చంపెను.

తా. ఆ హనుమంతుడు ఒక సాలవృక్షము దగ్గరకు వెళ్ళి, దానిని పెకలించి, దానితో ఆ రాక్షసవీరు లిద్దరిని వధించెను. 30

మూ. తతస్తాంస్త్రీన్ హతాన్ జ్ఞాత్వా వానరేణ తరస్వినా, 31
అభిపేదే మహావేగః ప్రసహ్య ప్రఘసో హరిమ్,
భాసకర్ణశ్చ సంక్రుద్ధః శూలమాదాయ వీర్యవాన్. 32

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, తరస్వినా = బలము గల, వానరేణ = హనుమంతునిచేత, తాన్ త్రీన్ = ఆ ముగ్గురినీ, హతాన్ = చంపబడినవారినిగా, జ్ఞాత్వా = తెలిసికొని, ప్రఘసః = ప్రఘసుడు, మహావేగః = గొప్ప వేగము గలవాడై, ప్రసహ్య = బలాత్కారముగా, అభిపేదే = ఎదిరించెను. వీర్యవాన్ = పరాక్రమవంతు డైన, భాసకర్ణశ్చ = భాసకర్ణుడు కూడ, సంక్రుద్ధః = కోపించినవా డై, శూలమ్ = శూలమును, ఆదాయ = గ్రహించి, (అభిపేదే = ఎదిరించెను).

తా. మహాబలశాలి యైన హనుమంతుడు ఆ ముగ్గురు రాక్షసులను వధించుట చూచి ప్రఘసుడు, మహావేగముతో, బలమును చూపుచు, హనుమంతుని

ఎదిరించెను. పరాక్రమవంతు డైన భాసకర్ణుడు కూడ శూలము గ్రహించి అతని మీదకు వెళ్ళెను. ౩౧,౩౨

మూ. ఏకతః కపిశార్దూలం యశస్వినమవస్థితౌ,
పట్టిసేన శితాగ్రేణ ప్రఘసః ప్రత్యయోధయత్. ౩౩
భాసకర్ణశ్చ శూలేన రాక్షసః కపిసత్తమమ్.

ప్ర. అ. యశస్వినమ్ = కీర్తిమంతు డైన, కపిశార్దూలమ్ = వానరశ్రేష్ఠు డైన హనుమంతుని గూర్చి, ఏకతః = ఒక ప్రక్క, అవస్థితౌ = నిలచిరి. ప్రఘసః = ప్రఘసుడు, శితాగ్రేణ = వాడి యైన అగ్రము గల, పట్టిసేన = పట్టిసముతో, కపిసత్తమమ్ = హనుమంతుని, ప్రత్యయోధయత్ = ఎదిరించి యుద్ధము చేసెను. భాసకర్ణః = భాసకర్ణుడను, రాక్షసః = రాక్షసుడు, శూలేన = శూలముతో, ఎదిరించి యుద్ధము చేసెను.

తా. వాళ్ళిద్దరూ, కీర్తిమంతు డైన ఆ వానరశ్రేష్ఠునకు ఎదురుగా ఒక ప్రక్క నిలచిరి. ప్రఘసుడు వాడి యైన అగ్రము గల పట్టిసముతో హనుమంతుని ఎదిరించి యుద్ధము చేసెను. భాసకర్ణుడు శూలముతో యుద్ధము చేసెను. ౩౩

మూ. స తాభ్యాం విక్షతైర్గాత్రైరసృగ్దిగ్ధతనూరుహః, ౩౪
అభవద్వానరః క్రుద్ధో బాలసూర్యసమప్రభః.

ప్ర. అ. తాభ్యామ్ = వా రిద్దరిచేత, విక్షతైః = కొట్టబడిన, గాత్రైః = అవయవములతో, అసృగ్దిగ్ధతనూరుహః = రక్తముచేత పూయబడిన రోమములు గల, సః వానరః = ఆ హనుమంతుడు, బాలసూర్యసమప్రభః = బాలసూర్యునితో సమాన మైన కాంతి కలవాడై, క్రుద్ధః = కోపించినవాడు, అభవత్ = అయెను.

తా. ఆ రాక్షసు లిరువురు కొట్టి అవయవములకు గాయములు చేయగా, రక్తముతో శరీరముపై నున్న రోమములు తడియుటచే హనుమంతుడు బాలసూర్యుడు వలె ప్రకాశించెను. అప్పు డాతడు కోపోద్రిక్తు డయ్యెను. ౩౪

మూ. సముత్పాట్య గిరేః శృఙ్గం సమృగవ్యాళపాదపమ్, ౩౫
జఘాన హనుమాన్ వీరో రాక్షసౌ కపికుఞ్జరః.

ప్ర. అ. కపికుఞ్జరః = వానరశ్రేష్ఠుడు, వీరః = వీరుడు అయిన, హను

మాన్ = హనుమంతుడు, సమృగవ్యాళపాదపమ్ = మృగములతోను, సర్పముల తోను, వృక్షములతోను కూడిన, గిరేః శృఙ్గమ్=పర్వతశిఖరమును, సముత్పాట్య = పెకలించి, రాక్షసౌ = ఆ రాక్షసు లిద్దరినీ, జఘాన = చంపెను.

తా. వానరశ్రేష్ఠుడు, వీరుడు అయిన హనుమంతుడు మృగములతోను, సర్పములతోను, వృక్షములతోను సహా ఒక పర్వతశిఖరము పెకలించి ఆ రాక్షసుల నిద్దరినీ చంపివేసెను. 35

మూ. తతస్తేష్వవసన్నేషు సేనాపతిషు పఞ్చసు, 36
బలం తదవశేషం చ నాశయామాస వానరః.

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, తేషు = ఆ, పఞ్చసు = ఐదుగురు, సేనాపతిషు = సేనాపతులు, అవసన్నేషు = నశించిన వా రగుచుండగా, వానరః = హనుమంతుడు, తత్ = ఆ, అవశేషమ్ = మిగిలిన, బలమ్ = సైన్యమును, నాశయామాస = నశింపచేసెను.

తా. ఆ అయిదుగురు సేనాపతులు మరణించిన పిమ్మట, హనుమంతుడు మిగిలిన సైన్యమును కూడ సంహరించెను. 36

మూ. అశ్వైరశ్వాన్ గజైర్నాగాన్ యోధైర్యోధాన్రథై రథాన్,
స కపిర్నాశయామాస సహస్రాక్ష ఇవాసురాన్.

ప్ర. అ. సః కపిః = ఆ హనుమంతుడు, సహస్రాక్షః = దేవేంద్రుడు, అసురానివ = అసురులను వలె, అశ్వైః = అశ్వములచేత, అశ్వాన్ = అశ్వములను, గజైః = గజములచేత, నాగాన్ = గజములను, యోధైః = యోధులచేత, యోధాన్ = యోధులను, రథైః = రథములచేత, రథాన్ = రథములను, నాశయామాస = నశింపచేసెను.

తా. హనుమంతుడు అశ్వములమీద అశ్వాలను, గజములమీద గజములను, యోధులమీద యోధులను, రథాలమీద రథాలను వేసి కొట్టి, దేవేంద్రుడు అసురులను సంహరించినట్లు సంహరించెను. 37

మూ. హతైర్నాగైశ్చ తురగైర్భగ్నాక్షైశ్చ మహారథైః. 38
హతైశ్చ రాక్షసైర్భూమి రుద్ధమార్గా సమన్తతః.

ప్ర. అ. హతైః=చంపబడిన, నాగైః=ఏనుగులచేతను, తురగైః=గుఱ్ఱములచేతను, భగ్నైః=విరుగ గొట్టబడిన ఇరుసులు గల, మహారథైః=పెద్ద రథములచేతను, హతైః=చంపబడిన, రాక్షసైః=రాక్షసులచేతను, భూమిః=భూమి, సమన్తతః=అంతటా, రుద్ధమార్గా=అడ్డుకొనబడిన మార్గములు కలది అయ్యెను.

తా. చచ్చిపడి ఉన్న గజములతోను, అశ్వములతోను, రాక్షసులతోను, ఇరుసులు విరిగిన మహారథములతోను నలుమూలలా, భూమిపై నడుచుటకు (శక్యము) కాకుండా ఉండెను. 38

మూ. తతః కపిస్తాన్ ధ్వజినీపతీన్ రణే
నిహత్య వీరాన్ సబలాన్ సవాహనాన్,
తదైవ వీరః పరిగృహ్య తోరణం
కృతక్షణః కాల ఇవ ప్రజాక్షయే. 39

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
షట్చత్వారింశః సర్గః

ప్ర. అ. తతః=అటుపిమ్మట, వీరః=వీరుడైన, కపిః=హనుమంతుడు, వీరాన్=వీరులు, సబలాన్=సైన్యముతో కూడినవారు, సవాహనాన్=వాహనములతో కూడినవారు అయిన, తాన్=ఆ, ధ్వజినీపతీన్=సేనాపతులను, రణే=యుద్ధమునందు, నిహత్య=చంపి, తదైవ=అట్లే, తోరణమ్=ముఖద్వారమును, పరిగృహ్య=గ్రహించి, ప్రజాక్షయే=ప్రజల వినాశమునందు (కొరకు), కాలః ఇవ=యముడు వలె, కృతక్షణః=చేయబడిన నిరీక్షణము కలవాడై, (ఉండెను).

తా. వీరుడైన హనుమంతుడు సేనావాహన సహితులైన ఆ సేనానాయకులను యుద్ధరంగములో వధించి, వెనుకటివలె ఆ తోరణమునే ఆశ్రయించి, ప్రజలను సంహరించుటకై యముడు నిరీక్షించునట్లు రాక్షసుల రాకకై నిరీక్షించుచుండెను. 39

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో నలుబదియారవ సర్గ సమాప్తము.

అథ సప్తచత్వారింశః సర్గః

[హనుమంతుడు అక్షకుమారుని వధించుట]

మూ. సేనాపతీన్ పఞ్చ స తు ప్రమాపితాన్
హనూమతా సానుచరాన్ సవాహనాన్,
నిశమ్య రాజా సమరోద్ధతోన్ముఖం
కుమారమక్షం ప్రసమైక్షతాగ్రతః. 1

ప్ర. అ. సః రాజా = ఆ రావణుడు, సానుచరాన్ = అనుచరులతో కూడిన, సవాహనాన్ = వాహనాలతో కూడిన, పఞ్చ = ఐదుగురు, సేనాపతీన్ = సేనాపతులను, హనూమతా = హనుమంతునిచేత, హతాన్ = చంపబడినవారినిగా, నిశమ్య = విని, సమరోద్ధతోన్ముఖమ్ = యుద్ధమునందు తీవ్రమైనవాడు, యుద్ధాభిముఖుడూ అయిన, అగ్రతః = తన ఎదుట కూర్చున్న, కుమారమ్ = కుమారుడైన, అక్షమ్ = అక్షుణ్ణి, ప్రసమైక్షత = చూచెను.

తా. ఐదుగురు సేనాపతులను కూడా, సవాహనపరివారముగా హనుమంతుడు చంపివేసినట్లు విని రావణుడు, యుద్ధములో ఉద్ధతుడూ, యుద్ధోన్ముఖుడూ అయిన, ఎదుటనే కూర్చొని ఉన్న తనకుమారుడైన అక్షుని వైపు చూచెను. 1

మూ. స తస్య దృష్ట్యర్పణసంప్రచోదితః
ప్రతాపవాన్ కాఞ్చనచిత్రకార్ముకః,
సముత్పపాతాథ సదస్యుదీరితో
ద్విజాతిముఖ్యైర్హవిషేవ పావకః. 2

ప్ర. అ. అథ = అటు పిమ్మట, తస్య = రావణునియొక్క, దృష్ట్యర్పణ సంప్రచోదితః = దృష్టిని ప్రసరింపచేయుటచేత ప్రేరేపింపబడినవాడై, ప్రతాపవాన్ = ప్రతాపవంతుడైన, సః = ఆ అక్షుడు, కాఞ్చనచిత్రకార్ముకః = బంగా

రముచేత చిత్రవర్ణ మైన ధనస్సు కలవా డై, సదసి = యజ్ఞమునందు, ద్విజాతిముఖ్యైః = శ్రేష్ఠు లైన బ్రాహ్మణులచేత, హవిషా = హవిస్సుచేత, ఉదీరితః = ప్రజ్వలింపచేయబడిన, పావకః ఇవ = అగ్ని వలె, సముత్పపాత = వేగముగా లేచెను.

తా. ప్రతాపవంతు డైన ఆ అక్షుడు, రావణుని దృష్టిచే ప్రేరితు డై, బంగారముచేత చిత్రవర్ణ మైన ధనస్సు ధరించి, యజ్ఞములో బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులు ప్రజ్వలింపచేసిన అగ్ని వలె, వెంటనే లేచెను. 2

మూ. తతో మహద్బాలదివాకరప్రభం
ప్రతప్తజాంబూనదజాలసంతతమ్,
రథం సమాస్థాయ యయౌ స వీర్యవాన్
మహాహరిం తం ప్రతి నైరృతర్షభః. 3

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, వీర్యవాన్ = పరాక్రమవంతు డైన, సః నైరృతర్షభః = రాక్షసశ్రేష్ఠుడు, బాలదివాకరప్రభమ్ = బాలసూర్యుని వంటి కాంతి గలదీ, ప్రతప్తజాంబూనదజాలసంతతమ్ = కరిగించిన బంగారము జాలముతో (వలతో) చుట్టబడినదీ అయిన, మహత్ = గొప్ప, రథమ్ = రథమును, సమాస్థాయ = అధిష్ఠించి, తమ్ = ఆ, మహాహరిం ప్రతి = మహావానరుని గూర్చి, యయౌ = వెళ్ళెను.

తా. పరాక్రమవంతు డైన ఆ రాక్షసశ్రేష్ఠుడు, చుట్టూ పరిశుద్ధ మైన బంగారుజాలము కట్టుటచే బాలసూర్యుని వంటి కాంతితో మెరయుచున్న గొప్ప రథమును అధిష్ఠించి, ఆ వానరోత్తమునితో యుద్ధమునకై వెళ్ళెను. 3

మూ. తతస్తపఃసంగ్రహసంచయార్జితం
ప్రతప్తజాంబూనదజాలశోభితమ్,
పతాకినం రత్నవిభూషితధ్వజం
మనోజవాష్టాశ్వవరైః సుయోజితమ్. 4

ప్ర. అ. (4, 5 శ్లోకాలలోని ద్వితీయాంతా లన్నీ 6వ శ్లోకంలోని "రథమ్" అనేదానికి విశేషణాలు). తతః = అటు పిమ్మట, తపఃసంగ్రహసంచ

యార్జితమ్ = తపఃసంపాదనముల సముదాయముల చేత (అనేకవిధము లైన తపస్సులచేత) సంపాదింపబడినదీ, ప్రతప్తజాంబూనదజాలకార్మితమ్ = కరిగింపబడిన బంగారపు జాలముచేత కార్మింప చేయబడినదీ, పతాకినమ్ = పతాకలతో కూడినదీ, రత్నవిభూషితధ్వజమ్ = రత్నములచేత అలంకరింపబడిన ధ్వజము గలదీ, మనోజవాష్టాశ్వవరైః = మనోవేగము వంటి వేగము గల ఎనిమిది శ్రేష్ఠము లైన అశ్వములతో, సుయోజితమ్ = బాగుగా కూర్పబడినదీ (అయిన రథము నెక్కి వెళ్ళెను).

తా. ఆ రథమును అతడు ఎన్నో తపస్సుల సముదాయములు చేసి సంపాదించుకొనెను. కరిగించిన పరిశుద్ధ మైన బంగారు వలతో అతి ప్రకాశించుచుండెను. దానిపై అలంకరణార్థమై చిన్న పతాకలు, రత్నములచే అలంకృత మైన ధ్వజము అమర్చబడి ఉండెను. మనోవేగముతో సమాన మైన వేగము గల ఎనిమిది గుఱ్ఱములు దానికి కట్టి యుండెను. 4

మూ. సురాసురాధృష్యమసంగచారిణం
రవిప్రభం వ్యోమచరం సమాహితమ్,
సతూణమష్టాసి నిబద్ధబన్ధురం
యథాక్రమావేశితశక్తితోమరమ్. 5

ప్ర. అ. సురాసురాధృష్యమ్ = సురులచేతను, అసురులచేతను, ఎదిరింప శక్యము కానిదీ, అసంగచారిణమ్ = అడ్డు లేకుండా నడిచేదీ, రవిప్రభమ్ = సూర్యుని వంటి కాంతి గలదీ, వ్యోమచరమ్ = ఆకాశముమీద కూడ సంచరించేదీ, సమాహితమ్ = చక్కగా అమర్చబడినదీ, సతూణమ్ = అంబులపొదులతో కూడినదీ, అష్టాసి = ఎనిమిది కత్తులు కలదీ, నిబద్ధబన్ధురమ్ = కట్టబడిన గంటలు కలదీ, యథాక్రమావేశితశక్తితోమరమ్ = క్రమానుసారముగా ఉంచబడిన శక్తులు, తోమరములు గలది (అయిన రథము నెక్కి వెళ్ళెను).

తా. ఆ రథమును సురులు, అసురులు కూడా ఎదిరింపజాలరు. అది ఎక్కడనైనా అడ్డులేకుండా ప్రయాణము చేయగలదు. సూర్యునివంటి కాంతి గల, గంటలు కట్టిన, ఆ రథము ఆకాశముమీద కూడ సంచరించగలదు. చక్కగా కూర్చబడిన ఆ రథముమీద ఆయా స్థానములందు అంబులపొదులు, ఎనిమిది ఖడ్గములు, శక్తులు, తోమరములు అమర్చబడియుండెను. 5

మూ. విరాజమానం ప్రతిపూర్ణవస్తునా
సహేమదామ్నా శశిసూర్యవర్చసా,
దివాకరాభం రథమాస్థితస్తతః
స నిర్జగామామరతుల్యవిక్రమః. 6

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, అమరతుల్యవిక్రమః = దేవతలతో సమానమైన పరాక్రమము గల, సః = అతడు, సహేమదామ్నా = బంగారు మాలతో కూడినది, శశిసూర్యవర్చసా = చంద్రసూర్యులవంటి కాంతి గలదీ అయిన, ప్రవరిపూర్ణవస్తునా = నిండిన సామగ్రితో, విరాజమానమ్ = ప్రకాశించు చున్నదీ, దివాకరాభమ్ = సూర్యుని వంటి కాంతి కలదీ అయిన, రథమ్ = రథమును, ఆస్థితః = అధిష్ఠించినవాడై, నిర్జగామ = బయలుదేరెను.

తా. దేవతలతో సమానమైన పరాక్రమము గల ఆ అక్షకుమారుడు, బంగారు మాలలచే అలంకరింపబడి, చంద్రసూర్యుల వలె ప్రకాశించుచున్న పరిపూర్ణ సామాగ్రి ఉంచిన, సూర్యుని వంటి కాంతి గల రథము నెక్కి బయలు దేరెను. 6

మూ. స పూరయన్ ఖం చ మహీం చ సాచలాం
తురఙ్గమాతఙ్గమహారథస్వనైః,
బలైః సమేతైః సహ తోరణస్థితమ్
సమర్థమాసీనముపాగమత్కపిమ్. 7

ప్ర. అ. సః = అతడు, తురఙ్గమాతఙ్గమహారథస్వనైః = అశ్వముల యొక్క, ఏనుగుల యొక్క, రథముల యొక్క, ధ్వనులచేత, ఖం చ = ఆకాశమును, సాచలామ్ = పర్వతములతో కూడిన, మహీం చ = భూమిని, పూరయన్ = నింపుచు, సమేతైః = కలిసి వచ్చిన, బలైః సహ = సేనలతో కూడినవాడై, తోరణస్థితమ్ = తోరణము వద్ద ఉన్నవాడు, సమర్థమ్ = సమర్థుడూ, ఆసీనమ్ = కూర్చొని ఉన్నవాడూ అయిన, మహాకపిమ్ = హనుమంతుని, ఉపాగమత్ = సమీపించెను

తా. ఆ అక్షకుమారుడు కలిసి వచ్చిన సైన్యముతో, అశ్వ గజ మహా రథముల ధ్వనులతో ఆకాశమును, పర్వతాలతో కూడిన భూమిని నింపుచు వచ్చి తోరణమువద్ద కూర్చున్న, సమర్థుడైన హనుమంతుని సమీపించెను. 7

మూ. స తం సమాసాద్య హరిం హరీక్షణో
యుగాన్తకాలాగ్నిమివ ప్రజాక్షయే,
అవస్థితం విస్మితజాతసంభ్రమః
సమైక్షతాక్షో బహుమానచక్షుషా. 8

ప్ర. అ. హర్యక్షః = సింహము వంటి నేత్రములు గల, సః అక్షః = ఆ అక్షుడు, ప్రజాక్షయే = ప్రజలను నశింపచేయుటయందు (కు), అవస్థితమ్ = నిలచి ఉన్న, కాలాగ్నిమ్ ఇవ = ప్రళయకాలాగ్ని వలె ఉన్న, తమ్ = ఆ, హరిమ్ హనుమంతుని, సమాసాద్య = సమీపించి, విస్మితజాతసంభ్రమః = ఆశ్చర్యపడిన వా డై, పుట్టిన తొందర కలవాడై, బహుమానచక్షుషా = గౌరవదృష్టితో, సమైక్షత = చూచెను.

తా. సింహము వంటి నేత్రములు గల ఆ అక్షకుమారుడు, ప్రజలను నశింపచేయుటకు సిద్ధముగా ఉన్న ప్రళయకాలాగ్ని వలె ఉన్న హనుమంతుని సమీపించి, ఆశ్చర్యచకితు డై, గౌరవదృష్టితో చూచెను. 8

మూ. స తస్య వేగం చ కపేర్మహాత్మనః
పరాక్రమం చారిషు పార్థివాత్మజః,
విధారయన్ స్వం చ బలం మహాబలో
హిమక్షయే సూర్య ఇవాభివర్ధతే. 9

ప్ర. అ. మహాబలః = గొప్ప బలము గల, పార్థివాత్మజః = రాజకుమారు డైన, సః = ఆ అక్షకుమారుడు, మహాత్మనః = మహాత్ము డైన, తస్య కపేః = ఆ హనుమంతునియొక్క, వేగం చ = వేగమును, అరిషు = శత్రువుల విషయము నందు, పరాక్రమం చ = పరాక్రమమును, స్వమ్ = తన సంబంధ మైన, బలం చ = బలమును, విధారయన్ = అంచనా వేసికొనుచు, హిమక్షయే = మంచు తొలగిన పిమ్మట, సూర్య ఇవ = సూర్యుడు వలె, అభివర్ధతే = వృద్ధి పొందెను.

తా. గొప్ప బలము గల ఆ రాజకుమారు డైన అక్షకుమారుడు, మహాత్ము డైన ఆ హనుమంతుని వేగమును, శత్రువుల విషయమున అతడు చూపుచున్న పరాక్రమమును, తన కున్న బలమును అంచనా వేసికొనుచు, మంచు తొలగిన సూర్యుడు వలె వృద్ధి పొందెను. 9

మూ. స జాతమన్యుః ప్రసమీక్ష్య విక్రమం
స్థిరం స్థితః సంయతి దుర్నివారణమ్,

సమాహితాత్మా హనుమన్తమాహవే
ప్రచోదయామాస శరైస్త్రిభిః శితైః.

ప్ర. అ. సంయతి = యుద్ధమునందు, దుర్నివారణమ్ = నివారింప శక్యము కాని, స్థిరమ్ = స్థిర మైన, విక్రమమ్ = (హనుమంతుని), పరాక్రమమును, ప్రసమీక్ష్య = చూచి, సః = అక్షకుమారుడు, జాతమన్యుః = పుట్టిన కోపము కలవాడై, స్థిరః = స్థిరు డై, సమాహితాత్మా సావధాన మైన చిత్తము కలవా డై, హనుమన్తమ్ = హనుమంతుని, శితైః = వాడియైన, త్రిభిః శరైః = మూడు బాణములచేత, ఆహవే = యుద్ధమునందు, ప్రచోదయామాస = ప్రేరేపించెను.

తా. ఆ అక్షకుమారుడు యుద్ధములో నివారింప శక్యము కాని, చలనము లేని, హనుమంతుని పరాక్రమమును చూచి, కోపించినవా డై తాను కూడ స్థిరుడై, సావధాన మైన మనస్సుతో, వాడి యైన మూడు బాణములు ప్రయోగించి హనుమంతుని యుద్ధానికి పురిగొల్పెను. 10

మూ. తతః కపిం తం ప్రసమీక్ష్య గర్వితం
జితశ్రమం శత్రుపరాజయోర్జితమ్,
అవైక్షతాక్షః సముదీర్ణమానసః
సబాణపాణిః ప్రగృహీతకార్ముకః. 11

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, సః అక్షః = ఆ అక్షకుమారుడు, గర్వితమ్ = గర్వించినవాడు, శత్రుపరాజయోర్జితమ్ = శత్రువుల పరాజయముచేత విజృంభించినవాడూ అయిన, తం కపిమ్ = ఆ హనుమంతుని, జితశ్రమమ్ = జయించబడిన శ్రమ కలవానినిగా, ప్రసమీక్ష్య = గ్రహించి, బాణపాణిః = బాణములు హస్తమునందు కలవాడై, ప్రగృహీతకార్ముకః = గ్రహింపబడిన ధనస్సు కలవాడై, సముదీర్ణమానసః = గర్వించిన మనస్సు కలవా డై, అవైక్షత = చూచెను.

తా. ఆ హనుమంతుడు గర్వితు డై, శత్రువులను జయించుటచే విజృంభించినవాడై, శ్రమ ఏ మాత్రము లేకుండ ఉన్నా డని గ్రహించిన ఆ అక్షకుమారుడు బాణములను ధనస్సును ధరించి, ఉత్సాహపూర్ణ మైన మనస్సుతో అతనిని చూచెను. 11

మూ. స హేమనిష్కాఙ్గదచారుకుణ్డలః
సమాససాదాశుపరాక్రమః కపిమ్,
తయోర్బభూవాప్రతిమః సమాగమః
సురాసురాణామపి సంభ్రమప్రదః. 12

ప్ర. అ. ఆశుపరాక్రమః = శీఘ్రమైన పరాక్రమము గల, హేమనిష్కాఙ్గదచారుకుణ్డలః = బంగారు కంఠాలంకారము, బాహుపురులు, అందమైన కుండలములు గల, సః = అక్షకుమారుడు, కపిమ్ = హనుమంతుని, సమాససాద = సమీపించెను. తయోః = వారిద్దరియొక్క, అప్రతిమః = సాటి లేని, సమాగమః = యుద్ధములో కలియుట, సురాసురాణామపి = సురులకు అసురులకు కూడ, సంభ్రమప్రదః = తొందరను కలిగించేది, బభూవ = ఆయెను.

తా. బంగారు కంఠసూత్రము, బాహుపురులు, అందమైన కుండలములు ధరించినవాడు, శీఘ్రముగా పరాక్రమమును చూపువాడు అయిన ఆ అక్షకుమారుడు, హనుమంతుని సమీపించెను. సాటి లేని వారి కలయిక, దేవాసురులకు కూడ ఆశ్చర్యము కలిగించేదిగా ఉండెను. 12

మూ. రరాస భూమిర్న తతాప భానుమాన్
వవౌ న వాయుః ప్రచచాల చాచలః,
కపేః కుమారస్య చ వీక్ష్య సంయుగం
ననాద చ ద్యౌరుదధిశ్చ చుక్షుభే. 13

ప్ర. అ. కపేః = హనుమంతునియొక్క, కుమారస్య చ = అక్షకుమారుని యొక్క, సంయుగమ్ = యుద్ధమును, వీక్ష్య = చూచి, భూమిః = భూమి, రరాస = ధ్వని చేసెను. భానుమాన్ = సూర్యుడు, న తతాప = ప్రకాశించలేదు. వాయుః = వాయువు, న వవౌ = వీచలేదు. అచలః చ = పర్వతము కూడా, ప్రచచాల = చలించెను. ద్యౌః = ఆకాశము, ననాద చ = ధ్వనిచేసెను. ఉదధిశ్చ = సముద్రము కూడ, చుక్షుభే = క్షోభించెను.

తా. హనుమంతుడు, అక్షకుమారుడు చేయుచున్న యుద్ధమును చూచి భూమి దద్దరిల్లెను; సూర్యుడు ప్రకాశించలేదు. వాయువు వీచలేదు. పర్వతము కూడ చలించెను. ఆకాశము ధ్వనించెను. సముద్రము కూడ క్షోభ చెందెను. 13

మూ. తతః స వీరః సుముఖాన్ పతత్రిణః
సువర్ణపుఙ్ఖాన్ సవిషానివోరగాన్,
సమాధిసంయోగవిమోక్షతత్త్వవి
చ్ఛరానథ త్రీన్ కపిమూర్ధ్న్యపాతయత్. 14

ప్ర. అ. తతః = అప్పుడు, అథ = అటు పిమ్మట, వీరః = వీరుడు, సమాధిసంయోగవిమోక్షతత్త్వవిత్ = గురిపెట్టుట, బాణము సంధించుట, విడచుట, వీటి తత్త్వము ఎఱిగిన, సః = అక్షకుమారుడు, సుముఖాన్ = మంచి అగ్రములు కలవి, సువర్ణపుఙ్ఖాన్ = బంగారు పొన్నులు కలవి, పతత్రిణః = రెక్కలు గలవి, సవిషాన్ = విషముతో కూడిన, ఉరగానివ = సర్పముల వలె ఉన్నవి అయిన, త్రీన్ = మూడు, శరాన్ = బాణములను, కపిమూర్ధ్ని = హనుమంతుని శిరస్సుపై, అపాతయత్ = పడవేసెను.

తా. అప్పుడు సరిగా గురి చూచి, బాణములను బాగుగా సంధించి విడచుటలో మంచి నేర్పు గల వీరుడైన ఆ అక్షకుమారుడు, మంచి అగ్రభాగములు, రెక్కలు, బంగారుపొన్నులు ఉన్నవి, విషముతోకూడిన సర్పముల వలె ఉన్నవి అయిన మూడు బాణములతో హనుమంతుని శిరస్సుపై కొట్టెను. 14

మూ. స తైః శరైర్మూర్ధ్ని సమం నిపాతితైః
క్షరన్నసృగ్దిగ్ధవివృత్తలోచనః,
నవోదితాదిత్యనిభః శరాంశుమాన్
వ్యరాజతాదిత్య ఇవాంశుమాలికః. 15

ప్ర. అ. సమమ్ = ఒకే సమయమునందు, మూర్ధ్ని = శిరస్సుమీద, నిపాతితైః = పడవేయబడిన, తైః శరైః = ఆ బాణములచేత, క్షరన్ = రక్తమును స్రవించుచున్నవాడు, అసృగ్దిగ్ధవివృత్తలోచనః = రక్తముచేత పూయబడిన తిరిగిపోవుచున్న నేత్రములు గలవాడు, నవోదితాదిత్యనిభః = నూతనముగా ఉదయించిన సూర్యునితో సమానుడు, శరాంశుమాన్ = శరములే కిరణములుగా కలవాడు అయిన, సః = ఆ హనుమంతుడు, అంశుమాలికః = కిరణముల పంక్తి గల, ఆదిత్య ఇవ = సూర్యుడు వలె, వ్యరాజత = ప్రకాశించెను.

తా. ఒకే సమయమునందు మూడు బాణములతో శిరస్సుమీద కొట్టుటచే

ఆ హనుమంతుని ముఖమునుండి రక్తము స్రవించెను. రక్తముతో తడిసి తిరిగి పోవుచున్న కళ్ళతో, బాణము లనే కిరణములతో కూడిన అతడు అప్పుడే ఉద యించిన సూర్యుడు వలె ఉండెను. 15

మూ. తతః స పిఙ్గాధిపమన్త్రిసత్తమః
సమీక్ష్య తం రాజవరాత్మజం రణే,
ఉదగ్రచిత్రాయుధచిత్రకార్ముకం
జహర్ష చాపూర్యత చాహవోన్ముఖః. 16

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట. సః = ఆ, పిఙ్గాధిపమన్త్రిసత్తమః = వానరరా జైన సుగ్రీవుని మన్త్రులలో శ్రేష్ఠ డైన హనుమంతుడు, ఉదగ్రచిత్రా యుధచిత్రకార్ముకమ్ = గొప్ప వైన విచిత్రము లైన ఆయుధములు, చిత్ర మైన ధనస్సు గల, తమ్ = ఆ, రాజవరాత్మజమ్ = రాజకుమారుని, రణే = యుద్ధము నందు, సమీక్ష్య = చూచి, జహర్ష = సంతోషించెను. ఆహవోన్ముఖః = యుద్ధము చేయుటకు అభిముఖు డై, అపూర్యత చ = లావెక్కెను.

తా. సుగ్రీవుని మంత్రులలో శ్రేష్ఠ డైన ఆ హనుమంతుడు, ఉత్తమము లైన విచిత్రము లైన ఆయుధములతోను, చిత్ర మైన ధనస్సుతోను యుద్ధానికి వచ్చిన ఆ అక్షకుమారుని చూచి, సంతోషించుచు, యుద్ధోన్ముఖు డై దేహమును పెంచెను. 16

మూ. స మన్దరాగ్రస్థ ఇవాంశుమాలీ
వివృద్ధకోపో బలవీర్యసంయుతః,
కుమారమక్షం సబలం సవాహనం
దదాహ నేత్రాగ్నిమరీచిభిస్తదా. 17

ప్ర. అ. మన్దరాగ్రస్థః = మందరపర్వతశిఖరముపై ఉన్న, అంశుమా లీ ఇవ = సూర్యుడు వలె ఉన్న, బలవీర్యసంయుతః = బలముతోను, పరాక్ర మము తోను కూడిన, సః = ఆ హనుమంతుడు, వివృద్ధకోపః = వృద్ధిపొందిన కోపము కలవాడై, సబలమ్ = సైన్యముతో కూడినవాడూ, సవాహనమ్ = వాహ నముతో కూడినవాడూ అయిన, కుమారమ్ = కుమారు డైన, అక్షమ్ = అక్షుణ్ణి,

తదా = అప్పుడు, నేత్రాగ్నిమరీచిభిః = నేత్రాగ్నికిరణములచేత, దదాహ = కాల్చివేసెను.

తా. మందరపర్వతశిఖరాగ్రము పై ఉన్న సూర్యుని వలె ఉన్నవాడు, బలపరాక్రమములు కలవాడు అయిన ఆ హనుమంతుడు అత్యధిక మైన కోప ముతో అప్పు డా అక్షకుమారుని, అతని సేనను, వాహనములను నేత్రములం దున్న అగ్నికిరణములతో కాల్చివేయుచు న్నట్లు చూచెను. 17

మూ. తతః స బాణాసనచిత్రకార్ముకః
శరప్రవర్షో యుధి రాక్షసామ్బుదః,
శరాన్ముమోచాశు హరీశ్వరాచలే
వలాహకో వృష్టిమివాచలోత్తమే. 18

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, బాణాసనచిత్రకార్ముకః = ధనస్సు అనే చిత్రవర్ణ మైన ధనస్సు (ఇంద్రధనస్సు) గల, శరప్రవర్షః = బాణము లనే అధికవర్షము గల, సః రాక్షసామ్బుదః = ఆ రాక్షసు డనే మేఘము, యుధి = యుద్ధమునందు, ఆశు = శీఘ్రముగా, హరీశ్వరాచలే = హనుమంతుడనే పర్వత ముపై, వలాహకః = మేఘము, అచలోత్తమే = ఉన్నత మైన పర్వతముపై, వృష్టిమివ = వర్షమును వలె, శరాన్ = బాణములను, ముమోచ = విడచెను

తా. ధనస్సు అనే ఇంద్రధనస్సు ధరించి, బాణవర్ష మనే వర్షము కురి పించుచున్న ఆ రాక్షసుడనే మేఘము, ఉన్నత మైన పర్వతముమీద మేఘము వర్షము కురిపించి నట్లు, ఆ హనుమంతునిమీద వెంటనే బాణములు కురిపించెను.

మూ. తతః కపిస్తం రణచణ్డవిక్రమం
వివృద్ధతేజోబలవీర్యసంయుతమ్,
కుమారమక్షం ప్రసమీక్ష్య సంయుగే
ననాద హర్షాద్ఘనతుల్యవిక్రమమ్. 19

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, కపిః = హనుమంతుడు, రణచణ్డవిక్ర మమ్ = రణమునందు తీవ్ర మైన పరాక్రమము కలవాడు, వివృద్ధతేజోబలవీర్య సంయుతమ్ = వృద్ధి పొందిన తేజస్సుతోను, బలముతోను, పరాక్రమముతోను

కూడినవాడు, ఘనతుల్యవిక్రమమ్ = మేఘముతో సమాన మైన ఆకాశగమనము గలవాడు అయిన, తమ్ = ఆ, కుమారమ్ అక్షమ్ = అక్షకుమారుని, సంయుగే = యుద్ధమునందు, ప్రసమీక్ష్య = చూచి, హర్షాత్=సంతోషమువలన, ననాద = ధ్వనిచేసెను.

తా. పిమ్మట ఆ హనుమంతుడు యుద్ధమునందు తీవ్ర మైన పరాక్రమము కలవాడు, వృద్ధిపొందిన తేజస్సు, బలము, వీర్యము కలవాడు, మేఘమువలె ఆకాశమునందు నడుచుటకు సమర్థుడు అయిన ఆ అక్షకుమారుడు యుద్ధమునకు వచ్చుట చూచి సంతోషముతో ధ్వని చేసెను. 19

మూ. స బాలభావాద్యుధి వీర్యదర్పితః
ప్రవృద్ధమన్యుః క్షతజోపమేక్షణః,
సమాససాదాప్రతిమం కపిం రణే
గజో మహాకూపమివావృతం తృణైః. 20

ప్ర. అ. బాలభావాత్ = బాలు డగుటవలన, యుధి = యుద్ధమునందు, వీర్యదర్పితః=పరాక్రమముచేత గర్వించినవాడు, ప్రవృద్ధమన్యుః=వృద్ధిపొందిన కోపము గలవాడు, క్షతజోపమేక్షణః=రక్తముతో సమాన మైన నేత్రములు కలవాడు అయిన, సః = ఆ అక్షకుమారుడు, రణే = యుద్ధమునందు, అప్రతిమమ్ = సాటిలేని, కపిమ్ = హనుమంతుని, గజః = ఏనుగు, తృణైః=తృణములచేత, ఆవృతమ్ = కప్పబడిన, మహాకూపమివ = పెద్ద కూపమును వలె, సమాససాద = సమీపించెను.

తా. చిన్నవా డగుటచే, యుద్ధములో పరాక్రమముచేత గర్వించిన ఆ అక్షకుమారుడు, అధిక మైన కోపముతో, కన్ను రక్తము వలె ఎఱ్ఱవడగా గజము గడ్డిచే కప్పబడి యున్న మహాకూపమును చేరినట్లు, యుద్ధములో సాటి లేని ఆ హనుమంతుని సమీపించెను. 20

మూ. స తేన బాణైః ప్రసభం నిపాతితై
శ్చకార నాదం ఘననాదనిఃస్వనః
సముత్పపాతాశు నభః స మారుతి
ర్భుజోరువిక్షేపణఘోరదర్శనః. 21

ప్ర. అ. సః = ఆ హనుమంతుడు, తేన = అక్షకుమారుని చేత, ప్రసభమ్ = బలపూర్వకముగా, నిపాతితైః = వేయబడిన, బాణైః = బాణములచేత, ఘన నాదనిఃస్వనః = మేఘధ్వని వంటి ధ్వని కలవాడై, నాదమ్ = ధ్వనిని, చకార = చేసెను. సః మారుతిః = ఆ హనుమంతుడు, భుజోరువిక్షేపణఘోరదర్శనః = భుజములను, తొడలను విసరుటచే భయంకర మైన దర్శనము కలవాడై, ఆశు = శీఘ్రముగా, నభః = ఆకాశమును గూర్చి, సముత్పపాత = ఎగిరెను.

తా. ఆ అక్షకుమారుడు బాణములతో బలపూర్వకముగా కొట్టుటచే ఆ హనుమంతుడు ఉరుము వంటి ధ్వనితో గొప్ప ధ్వని చేసి, చూచువారికి భయము కలుగు నట్లుగా కాళ్ళు చేతులు విసరుచు, శీఘ్రముగా ఆకాశముపైకి ఎగిరెను. 21

మూ. సముత్పతన్తం సమభిద్రవద్బలీ
స రాక్షసానాం ప్రవరః ప్రతాపవాన్,
రథీ రథిశ్రేష్ఠతమః కిరన్ శరైః
పయోధరః శైలమివాశ్మవృష్టిభిః. 22

ప్ర. అ. బలీ = బలవంతుడు, రాక్షసానామ్ = రాక్షసులలో, ప్రవరః = శ్రేష్ఠుడు, ప్రతాపవాన్ = ప్రతాపవంతుడు, రథీ = రథికుడు, రథిశ్రేష్ఠతమః = రథికులలో శ్రేష్ఠుడు అయిన, సః = ఆ అక్షకుమారుడు, పయోధరః = మేఘము, అశ్మవృష్టిభిః = వడగళ్లవానచేత, శైలమివ = పర్వతమును వలె, శరైః = బాణములతో, కిరన్ = చిమ్ముచు, ఉత్పతన్తమ్ = పైకి ఎగురుచున్న ఆ హనుమంతుని, సమభిద్రవత్ = తరుముచు వెళ్లెను.

తా. బలవంతుడు, రాక్షసులలో శ్రేష్ఠుడు, ప్రతాపవంతుడు, రథికుడు, రథికులలో శ్రేష్ఠుడు అయిన ఆ అక్షకుమారుడు పైకి ఎగురుచున్న ఆ హనుమంతునిపై, మేఘము పర్వతముపైన వడగళ్లు కురిపించు నట్లు బాణములు కురిపించుచు, అతని వెనువెంటనే పైకి వెళ్లెను. 22

మూ. స తాన్ శరాంస్తస్య హరిర్విమోక్షయం
శ్చచార వీరః పథి వాయుసేవితే,
శరాన్తరే మారుతవద్వినిష్పత
న్మనోజవః సంయతి భీమవిక్రమః. 23

ప్ర. అ. మనోజవః = మనస్సు వంటి వేగము గలవాడు, సంయతి = యుద్ధమునందు, చండవిక్రమః = తీవ్ర మైన పరాక్రమము కలవాడు, వీరః = వీరుడు అయిన, సః హరిః = ఆ హనుమంతుడు, శరాన్తరే = బాణముల మధ్య, మారుతవత్ = వాయువు వలె, వినిష్పతన్ = తిరుగుచు, తస్య = ఆ అక్షకుమారుని యొక్క, శరాన్ = బాణములను, విమోక్షయన్ = విడిపించుకొనుచు, వాయుసేవితే = వాయువుచేత సేవింపబడిన, పథి = మార్గమునందు, చచార = సంచరించెను.

తా. మనోవేగము వంటి వేగము గలవాడు, యుద్ధమునందు తీవ్ర మైన పరాక్రమము గలవాడు, మహావీరుడు అయిన ఆ హనుమంతుడు, బాణమునకు బాణమునకూ మధ్య వాయువు వలె తిరుగుచు అతని బాణములనుండి తప్పించుకొనుచు, ఆకాశ మార్గమునందు సంచరించెను. 23

మూ. తమాత్తబాణాసనమాహవోన్ముఖం
ఖమాస్తృణన్తం విశిఖైః శరోత్తమైః,
అవైక్షతాక్షం బహుమానచక్షుషా
జగామ చిన్తాం చ స మారుతాత్మజః. 24

ప్ర. అ. సః మారుతాత్మజః = ఆ హనుమంతుడు, ఆత్తబాణాసనమ్ = గ్రహింపబడిన ధనస్సు కలవాడు, ఆహవోన్ముఖమ్ = యుద్ధమునకు సన్నద్ధుడూ, విశిఖైః = అనేక విధము లైన అగ్రభాగములు గల, శరోత్తమైః = ఉత్తమము లైన బాణములచేత, ఖమ్ = ఆకాశమును, ఆస్తృణన్తమ్ = ఆచ్ఛాదించుచున్నవాడు అయిన, తమ్ = ఆ, అక్షమ్ = అక్షుణ్ణి, బహుమానచక్షుషా = గౌరవభావముతో కూడిన దృష్టితో, అవైక్షత = చూచెను, చిన్తాం చ = చింతను కూడ, జగామ = పొందెను.

తా. ఆ అక్షకుమారుడు ధనుర్ధరుడై, యుద్ధము చేయుటకు సన్నద్ధుడై, అనేకవిధము లైన అగ్రభాగము లున్న శ్రేష్ఠ మైన బాణాలతో ఆకాశము నంతనూ కప్పివేయుచుండగా హనుమంతు డాతనిని గౌరవభావముతో చూచుచు, ఆలోచనలో పడెను. 24

మూ. తతః శరైర్భిన్నభుజాన్తరః కపిః
కుమారవీరేణ మహాత్మనా నదన్,
మహాభుజః కర్మవిశేషతత్త్వవి
ద్విచిన్తయామాస రణే పరాక్రమమ్. 25

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, మహాభుజః = గొప్ప భుజములు గల వాడు, కర్మవిశేషతత్త్వవిత్ = పనులలోని విశేషముల యథార్థస్వరూపమును గుర్తించగలవాడు అయిన, కపిః = హనుమంతుడు, మహాత్మనా = మహాత్ముడైన, కుమారవీరేణ = వీరుడైన ఆ అక్షకుమారునిచేత, భిన్నభుజాన్తరః = భేదింప బడిన వక్షస్థలము కలవాడై, నదన్ = ధ్వనిచేయుచు, రణే = యుద్ధమునందు, పరాక్రమమ్ = శత్రువుయొక్క ఆక్రమణమును గూర్చి, విచిన్తయామాస = ఆలోచించెను.

తా. అప్పుడు మహాభుజుడు, ఆ యా కార్యముల యథార్థస్వరూపము తెలిసినవాడూ అయిన ఆ హనుమంతుడు, మహాత్ముడు, వీరుడూ అయిన ఆ అక్షకుమారుడు బాణములతో వక్షస్థలమును చీల్చివేయుచుండగా, యుద్ధములో ఈ శత్రువును ఎట్లు ఆక్రమించవలెనా అని ఆలోచించెను. 25

మూ. అబాలవద్బాలదివాకరప్రభః
కరోత్యయం కర్మ మహన్మహాబలః,
న చాస్య సర్వాహవకర్మశోభినః
ప్రమాపణే మే మతిరత్ర జాయతే. 26

ప్ర. అ. బాలదివాకరప్రభః = బాలసూర్యుని వంటి కాంతి గలవాడు, మహాబలః = గొప్ప బలము కలవాడు అయిన, అయమ్ = ఇతడు, అబాలవత్ = ఆరితేరిన యువకుడు వలె, మహత్ = గొప్ప, కర్మ = కార్యము, కరోతి = చేయుచున్నాడు. అత్ర = ఇక్కడ, సర్వాహవకర్మశోభినః = సమస్తమైన యుద్ధ కార్యములచే శోభించుచున్న, అస్య = ఇతనియొక్క, ప్రమాపణే = చంపుట యందు, మే = నాయొక్క, మతిః = బుద్ధి, న చ జాయతే = పుట్టుటలేదు.

తా. "బాలసూర్యుని వంటి కాంతి గల, మహాబలుడైన ఈ అక్షకుమారుడు ఆరితేరిన యువకుడు వలె కార్యములు చేయుచున్నాడు. యుద్ధములో చేయు

రగిన అన్ని పనులను చక్కగా నిర్వహించుచున్నాడు. ఇప్పుడితనిని చంపు టకు నాకు మనసొప్పుటలేదు." 26

మూ. అయం మహాత్మా చ మహాంశ్చ వీర్యతః
సమాహితశ్చాతిసహశ్చ సంయుగే,
అసంశయం కర్మగుణోదయాదయం
సనాగయక్షైర్మునిభిశ్చ పూజితః. 27

ప్ర. అ. అయమ్ = ఇతడు, మహాత్మా చ = గొప్ప బుద్ధి కలవాడు, వీర్యతః చ = వీర్యమువలన కూడ. మహాన్ = గొప్పవాడు సమాహితః = సావధానచిత్తుడు. సంయుగే = యుద్ధమునందు, అతిసహః = చాల శ్రమను సహించ సమర్థుడు. అయమ్ = ఇతడు. అసంశయమ్ = నిఃసంశయముగా, కర్మగుణోదయాత్ = కార్యములందు అభివృద్ధి కలుగుటవలన, సనాగయక్షైః = నాగయక్షు లతో కూడిన, మునిభిశ్చ = మునులచేత కూడ, పూజితః = పూజింపబడినవాడు.

తా. "ఇతడు మహాబుద్ధిశాలి. పరాక్రమముచేత కూడ గొప్పవాడు. సావ ధాన మైన చిత్తము కలవాడు యుద్ధములో ఎంత శ్రమ నైనను సహించగల వాడు. కార్యములలో చూపుచున్న నేర్పును బట్టి ఇతనిని నాగులు, యక్షులు, మునులు మొదలగువారు కూడ తప్పక మెచ్చుకొందురు." 27

మూ. పరాక్రమోత్సాహవివృద్ధమానసః
సమీక్షతే మాం ప్రముఖాగ్రతః స్థితః,
పరాక్రమో హ్యస్య మనాంసి కమ్పయే
త్సురాసురాణామపి శీఘ్రగామినః. 28

ప్ర. అ. పరాక్రమోత్సాహవివృద్ధమానసః = పరాక్రమముచేత, ఉత్సా హముచేత వృద్ధి పొందిన మనస్సు కలవాడై, ప్రముఖాగ్రతః = ఎదుట దగ్గరగా, స్థితః = నిలబడినవాడై, మామ్ = నన్ను, సమీక్షతే = చూచుచున్నాడు. శీఘ్రగామినః = శీఘ్రముగా సంచరించు, అస్య = ఇతనియొక్క, పరాక్రమః = పరాక్రమము, సురాసురాణామ్ = సురులయొక్క అసురులయొక్క, మనాంసి అపి = మనస్సు లను కూడ, ప్రకమ్పయేత్ = కంపింపచేయును.

తా. "ఈతడు నాకు చాల దగ్గరగా నిలచి, పరాక్రమోత్సాహములతో వృద్ధి పొందిన మనస్సుతో, నన్ను చూచుచున్నాడు. అతి[illegible]ముగా పనులు చేయు ఈతని పరాక్రమము చూచి సురాసురుల మనస్సులు కూడ భయపడును".

మూ. న ఖల్వయం నాభిభవేదుపేక్షితః
పరాక్రమో హ్యస్య రణే వివర్ధతే,
ప్రమాపణం త్వేవ మమాద్య రోచతే
న వర్ధమానోఽగ్నిరుపేక్షితుం క్షమః 29

ప్ర. అ. అయమ్ = ఇతడు, ఉపేక్షితః = ఉపేక్షించబడినవాడై, నాభిభవేత్ న ఖలు = తిరస్కరించడను మాట లేదు. రణే = యుద్ధమునందు, అస్య = వీనియొక్క, పరాక్రమః = పరాక్రమము, వర్ధతే హి = వృద్ధిపొందుచున్నది కదా. అద్య = ఇప్పుడు, ప్రమాపణం త్వేవ = ఇతనిని చంపుటే, మమ = నాకు, రోచతే = ఇష్టమగుచున్నది. వర్ధమానః = వృద్ధి పొందుచున్న, అగ్నిః = అగ్ని, ఉపేక్షితుమ్ = ఉపేక్షించుటకు, న క్షమః = తగినది కాదు.

తా. "ఇంక ఈతనిని ఉపేక్షించినచో ఇతడు తప్పక నన్ను తిరస్కరించును. ఎందుచేతననగా, రణములో ఈతని పరాక్రమము పెరిగిపోవుచున్నది. అందుచేత ఇప్పుడీతని చంపుటయే మంచిది. పెరిగిపోవుచున్న అగ్నిని ఉపేక్షించకూడదు కదా!" 29

మూ. ఇతి ప్రవేగం తు పరస్య చిన్తయన్
స్వకర్మయోగం చ విధాయ వీర్యవాన్,
చకార వేగం తు మహాబలస్తదా
మతిం చ చక్రేఽస్య వధే మహాకపిః. 30

ప్ర. అ. వీర్యవాన్ = పరాక్రమవంతుడు, మహాబలః = గొప్ప బలము కలవాడు అయిన, మహాకపిః = హనుమంతుడు, ఇతి = ఇట్లు, పరస్య = శత్రువు యొక్క, ప్రవేగమ్ = వేగమును, చిన్తయన్ = ఆలోచించుచు, స్వకర్మయోగం చ = తన కార్యముయొక్క యోగమును (ఆలోచనను) కూడ, విధాయ = చేసి, తదా = అప్పుడు, వేగమ్ = వేగమును, చకార = చేసెను. అస్య = ఈతనియొక్క, వధే = వధయందు, మతిం చ = బుద్ధిని కూడ, చక్రే = చేసెను.

తా. పరాక్రమవంతుడు, మహాబలశాలి అయిన హనుమంతుడు ఈ విధముగా శత్రువు బలమును గూర్చి ఆలోచించి, తాను చేయవలసిన కార్యము ఆలోచన కూడ చేసి, వేగమును చూపించెను. అతనిని చంపుటకు కూడ నిర్ణయము చేసికొనెను. 30

మూ. స తస్య తానష్టహయాన్ మహాజవాన్
సమాహితాన్ భారసహాన్వివర్తనే,
జఘాన వీరః పథి వాయుసేవితే
తలప్రహారైః పవనాత్మజః కపిః. 31

ప్ర. అ. వీరః=వీరుడు, పవనాత్మజః=వాయుపుత్రుడు అయిన, సః కపిః=ఆ హనుమంతుడు, వాయుసేవితే=వాయువుచేత సేవింపబడిన, పథి=మార్గమునందు, మహాజవాన్ = గొప్ప వేగము గలవి, సమాహితాన్ = జాగరూకతతో కూడినవి, వివర్తనే=మలుపులు తిరుగుటయందు, భారసహాన్=భారమును మోయగల్గినవి అయిన, తాన్ = ఆ, అష్ట = ఆరు, హయాన్ = అశ్వములను, తలప్రహారైః = అరచేతుల దెబ్బలచే, జఘాన = చంపెను.

తా. వీరుడైన ఆ హనుమంతుడు, ఆకాశమార్గములో, మహావేగము గలవి, జాగరూకతతో కూడినవి, మలుపులు తిరుగునపుడు రథభారమును మోయుటలో సమర్థమైనవి, అయిన ఎనిమిది గుఱ్ఱములను అరచేతులతో కొట్టి చంపెను. 31

మూ. తతస్తలేనాభిహతో మహారథః
స తస్య పిఙ్గాధిపమన్త్రినిర్జితః,
ప్రభగ్ననీడః పరిముక్తకూబరః
పపాత భూమౌ హతవాజిరమ్బరాత్. 32

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, తలేన = అరచేతితో, అభిహతః=కొట్టబడినదీ, పిఙ్గాధిపమన్త్రినిర్జితః = వానరరాజైన సుగ్రీవుని మంత్రియైన హనుమంతుని చేత జయింపబడినదీ అయిన, తస్య = అక్షకుమారునియొక్క, మహారథః=గొప్ప రథము, ప్రభగ్ననీడః=విరగగొట్టబడిన లోపలి భాగము కలదై,

వరిము క్తకూబరః = ఊడిపోయిన పౌరవు కల్గు కలదై, హతవాజిః = చంపబడిన అశ్వములు గలదై, అమ్బరాత్ = ఆకాశమునుండి, భూమౌ = నేలమీద, పపాత = పడెను.

తా. అపుడు హనుమంతుడు అరచేతితో కొట్టగా ఆ అక్షకుమారుని రథము తోపలిభాగము విరిగిపోయి, నిలువుకూబము ఊడిపోయి, గుఱ్ఱములు మరణించగా ఆకాశమునుండి నేలమీద పడెను. 32

మూ. స తం పరిత్యజ్య మహారథో రథం
సకార్ముకః ఖడ్గధరః ఖముత్పతన్,
తపోభియోగాదృషిరుగ్రవీర్యవాన్
విహాయ దేహం మరుతామివాలయమ్. 33

ప్ర. అ. మహారథః = మహారథు డైన, సః = ఆ అక్షకుమారుడు, రథమ్ = రథమును, పరిత్యజ్య = విడచి, సకార్ముకః = ధనస్సుతో కూడినవా డై, ఖడ్గధరః = ఖడ్గమును ధరించినవా డై, ఖమ్ = ఆకాశమును గూర్చి, ఉత్పతన్ = ఎగురుచు, ఉగ్రవీర్యవాన్ = ఉగ్ర మైన తపశ్శక్తి కలవాడు, దేహమ్ = దేహమును, విహాయ = విడచి, తపోభియోగాత్ = తప స్సంబంధమువలన, మరుతామ్ = దేవతల యొక్క, ఆలయమ్ = నివాస మైన స్వర్గమును గూర్చి ఎగురుచున్న వాడు అయిన, ఋషిః ఇవ = ఋషి వలె, (అదృశ్యత = చూడబడెను).

తా. మహారథు డైన ఆ అక్షకుమారుడు రథమును విడచి, ధనస్సు, ఖడ్గము చేత ధరించి, ఆకాశము మీదికి ఎగిరెను. అపు డాతడు ఉగ్ర మైన తపః శక్తిగలవా డై, తపః ప్రభావము చేత స్వర్గలోకమునకు ఎగిరి వెళ్లుచున్న ఋషి వలె కనబడెను. 33

మూ. తతః కపిస్తం విచర న్తమమ్బరే
పతత్త్రిరాజానిలసిద్ధసేవితే,
సమేత్య తం మారుతతుల్యవిక్రమః
క్రమేణ జగ్రాహ స పాదయోర్దృఢమ్. 34

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, మారుతతుల్యవిక్రమః = వాయువుతో

సమాన మైన పరాక్రమము గల, కపిః = హనుమంతుడు, పతత్త్రిరాజానిలసిద్ధ సేవితే = గరుత్మంతునిచేత, వాయువుచేత, సిద్ధులచేత సేవింపబడిన, అమ్బరే= ఆకాశమునందు, విచరన్తమ్ = సంచరించుచున్న, తమ్ = అతనిని, సమేత్య= సమీపించి, క్రమేణ = క్రమముచేత, తమ్ = అతనిని, పాదయోః = పాదముల యందు, దృఢమ్ = గట్టిగా, జగ్రాహ = పట్టుకొనెను.

తా. వాయువుతో సమాన మైన పరాక్రమము గల ఆ హనుమంతుడు అప్పుడు, గరుత్మంతుడు, వాయువు, సిద్ధులు సంచరించు ఆకాశమునందు సంచరించుచున్న ఆ అక్షకుమారుని వద్దకు మెల్లగా వెళ్ళి, అతని పాదాలు గట్టిగా పట్టుకొనెను 34

మూ. స తం సమావిధ్య సహస్రశః కపి
ర్మహోరగం గృహ్య ఇవాణ్డజేశ్వరః,
ముమోచ వేగాత్పితృతుల్యవిక్రమో
మహీతలే సంయతి వానరోత్తమః. 35

ప్ర. అ. పితృతుల్యవిక్రమః=తన తండ్రితో సమాన మైన పరాక్రమము కలవాడు, వానరోత్తమః=వానరులలో శ్రేష్ఠుడు అయిన, సః కపిః=ఆ హనుమంతుడు, అణ్డజేశ్వరః=గరుత్మంతుడు, మహోరగమ్=మహాసర్పమును, గృహ్య ఇవ = గ్రహించి వలె, తమ్ = ఆ అక్షకుమారుని, సంయతి = యుద్ధమునందు, సహస్రశః=వెయ్యిమార్లు (అనేకపర్యాయములు), సమావిధ్య=విసిరి (త్రిప్పి), వేగాత్=వేగమువలన (వేగముగా), మహీతలే = నేలమీద, ముమోచ = విసిరి కొట్టెను.

తా. తన తండ్రి యైన వాయుదేవుని వంటి పరాక్రమము గల, వానరోత్తము డైన ఆ హనుమంతుడు గరుత్మంతుడు మహాసర్పమును వలె, ఆ అక్షకుమారుని పట్టుకొని, అతనిని అనేకపర్యాయములు విసురుగా త్రిప్పి, త్రిప్పి నేల మీద వేసి కొట్టెను. 35

మూ. స భగ్నబాహూరుకటీశిరోధరః
క్షరన్నసృఙ్నిర్మథితాస్థిలోచనః,

సంభిన్నసంధిః ప్రవికీర్ణబన్ధనో
హతః క్షితౌ వాయుసుతేన రాక్షసః. 36

ప్ర. అ. సః రాక్షసః=ఆ రాక్షసుడు, భగ్నబాహూరుకటీశిరోధరః=విరిగిన బాహువులు, తొడలు, కటిప్రదేశము, కంఠము కలవాడై, అసృక్ = రక్తము, క్షరన్=స్రవించుచు, నిర్మథితాస్థిలోచనః=మథింపబడిన ఎముకలు నేత్రములు కలవాడై, సంభిన్నసన్ధిః=విరుగగొట్టబడిన సంధులు కలవాడై, ప్రవికీర్ణబన్ధనః=శిథిలమైన శరీరబంధము కలవాడై, వాయుసుతేన=హనుమంతునిచేత, క్షితౌ=భూమిమీద, హతః=చంపబడెను.

తా. హనుమంతుడా విధముగా నేలపై కొట్టి చంపగా ఆ రాక్షసుని బాహువులు, తొడలు, కటిప్రదేశము, కంఠము విరిగిపోయెను. రక్తము స్రవించుచుండెను. ఎముకలు, కన్నులు నలిగిపోయెను. సంధులు ఊడిపోయెను. శరీరబంధమంతా శిథిలమైపోయెను. అట్టి స్థితిలో అతడు మరణించెను. 36

మూ. మహాకపిర్భూమితలే నిపీడ్య తం
చకార రక్షోధిపతేర్మహద్భయమ్,
మహర్షిభిశ్చక్రచరైర్మహావ్రతైః
సమేత్య భూతైశ్చ సయక్షపన్నగైః.
సురైశ్చ సేన్ద్రైర్భృశజాతవిస్మయైః
హతే కుమారే స కపిర్నిరీక్షితః. 37

ప్ర. అ. మహాకపిః=హనుమంతుడు, తమ్=అతనిని, భూమితలే=నేలమీద, నిపీడ్య=నలగకొట్టి, రక్షోధిపతేః=రావణునకు, మహత్=గొప్ప, భయమ్=భయమును, చకార=చేసెను. కుమారే=అక్షకుమారుడు, హతే=చంపబడినవాడగుచుండగా, సః కపిః=ఆ హనుమంతుడు, భృశజాతవిస్మయైః=అధికముగా కలిగిన ఆశ్చర్యము కల, చక్రచరైః=జ్యోతిశ్చక్రమునందు సంచరించు, మహావ్రతైః=గొప్ప వ్రతములు గల, మహర్షిభిః=మహర్షులచేత, సయక్షపన్నగైః=యక్షులతోను పన్నగులతోను కూడిన, భూతైశ్చ=భూతములచేత, సేన్ద్రైః=ఇంద్రునితో కూడిన, సురైశ్చ=దేవతలచేత, సమేత్య=కలిసి, నిరీక్షితః=చూడబడెను.

తా. అక్షకుమారుని ఆ విధముగా హనుమంతుడు సంహరించగా, జ్యోతిశ్చక్రములో సంచరించు మహానియమవంతు లైన మహర్షులు, భూతములు యక్షులు, పన్నగులు, దేవేంద్రుడు, దేవతలు- వీరందరూ కలిసి, అత్యధిక మైన ఆశ్చర్యముతో అతనిని చూచిరి. 37

మూ. నిహత్య తం వజ్రసుతోపమప్రభం
కుమారమక్షం క్షతజోపమేక్షణమ్,
తమేవ వీరోఽభిజగామ తోరణం
కృతక్షణః కాల ఇవ ప్రజాక్షయే. 38

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
సప్తచత్వారింశః సర్గః.

ప్ర. అ. వీరః = వీరు డైన హనుమంతుడు, వజ్రసుతోపమప్రభమ్ = ఇంద్రుని కుమారు డైన జయంతునితో సమాన మైన కాంతి కలవాడు, క్షతజోపమేక్షణమ్=రక్తముతో సమాన మైన నేత్రములు కలవాడు అయిన, తమ్ అక్షమ్ =ఆ అక్షకుమారుని, నిహత్య=చంపి, ప్రజాక్షయే = ప్రజలను సంహరించుట యందు, కృతక్షణః = చేయబడిన నిరీక్షణము గల, కాలః ఇవ = యముడు వలె, తమ్=ఆ, తోరణమేవ=తోరణమునే, అభిజగామ=చేరెను.

తా. వీరు డైన హనుమంతుడు, జయంతుని వంటి కాంతి కలవాడు, రక్తము వంటి నేత్రములు కలవాడు అయిన ఆ అక్షకుమారుణ్ణి చంపి, ప్రజలను సంహరించుటకై వేచిక చేసికొని కూర్చున్న యముడు వలె, ఆ తోరణము దగ్గరనే ఇతరరాక్షసుల రాకకై నిరీక్షించుచుండెను. 38

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో నలుబదియేడవ సర్గ సమాప్తము.

అథ అష్టచత్వారింశః సర్గః

[ఇంద్రజిత్తుతో యుద్ధము చేసి హనుమంతుడు, అతని అస్త్రములచేత బద్ధుడై రావణుని సభలోనికి వెళ్ళుట.]

మూ. తతస్తు రక్షోధిపతిర్మహాత్మా
హనూమతాక్షే నిహతే కుమారే,
మనః సమాధాయ స దేవకల్పం
సమాదిదేశేన్ద్రజితం సరోషః. 1

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, మహాత్మా = గొప్ప బుద్ధి గల, సః = ఆ, రక్షోధిపతిః = రాక్షసరాజు, హనూమతా = హనుమంతునిచేత, కుమారే = కుమారు డైన, అక్షే = అక్షుడు, నిహతే = చంపబడగా, సరోషః = కోపముతో కూడినవా డై, మనః = మనస్సును, సమాధాయ = కుదుటపరుచుకొని, దేవకల్పమ్ = దేవతలతో సమాను డైన, ఇన్ద్రజితమ్ = ఇంద్రజిత్తును, సమాదిదేశ = ఆజ్ఞాపించెను.

తా. ఈ విధముగ హనుమంతుడు అక్షకుమారుని సంహరించె నని తెలిసిన మహాత్ము డైన రావణుడు మనస్సు కుదుటపరచుకొని, కోపముతో కూడినవా డై దేవతాతుల్యు డైన ఇంద్రజిత్తును యుద్ధమునకు వెళ్ల మని ఆదేశించెను. 1

మూ. త్వమస్త్రవిచ్ఛస్త్రవిదాం వరిష్ఠః
సురాసురాణామపి శోకదాతా,
సురేషు సేన్ద్రేషు చ దృష్టకర్మా
పితామహారాధనసంచితాస్త్రః. 2

ప్ర. అ. త్వమ్ = నీవు, అస్త్రవిత్ = అస్త్రములు ఎరిగినవాడవు, శస్త్రవిదామ్ = శస్త్రప్రయోగము తెలిసినవారిలో, వరిష్ఠః = గొప్పవాడవు, సురాసురాణా

మపి = సురులకు అసురులకు కూడ, శోకదాతా = శోకమును ఇచ్చువాడవు. సేన్ద్రేషు = ఇంద్రునితో కూడిన, సురేషు = దేవతలలో కూడ. దృష్టకర్మా = చూడబడిన కార్యము కలవాడవు పితామహారాధనసంచితాస్త్రః = బ్రహ్మదేవుని ఆరాధించుటచేత సంపాదింపబడిన అస్త్రములు కలవాడవు.

తా. నీవు అస్త్రము లన్నీ తెలిసినవాడవు. శస్త్రముల ప్రయోగము తెలిసినవారిలో ప్రముఖుడవు. సురులకు అసురులకు కూడ దుఃఖమును కల్గించిన వాడవు. బ్రహ్మదేవుని ఆరాధించి అస్త్రములను సంపాదించిన నీ కార్యకౌశలమును ఇంద్రాదిదేవతలు కూడ చవిచూచి ఉన్నారు. 2

మూ. తవాస్త్రబలమాసాద్య ససురాః సమరుద్గణాః,
న శేకుః సమరే స్థాతుం సురేశ్వరసమాశ్రితాః. 3

ప్ర. అ. తవ = నీయొక్క. అస్త్రబలమ్ = అస్త్రబలమును, ఆసాద్య = పొంది (ఎదిరించి), ససురాః = సురులతో కూడిన, సమరుద్గణాః = దేవతాగణములతో కూడిన, సురేశ్వరసమాశ్రితాః = దేవేంద్రుని ఆశ్రయించినవారు కూడ, సమరే = యుద్ధమునందు. స్థాతుమ్ = నిలచుటకు, న శేకుః = సమర్థులు కాలేదు.

తా. దేవేంద్రుని ఆశ్రయించుకొని ఉన్న సురులు, మరుద్గణములు (ఆయా దేవతల గణములు) కూడ యుద్ధములో నీ అస్త్రబలము ఎదుట నిలువ లేకపోయినారు. 3

మూ. న కశ్చిత్త్రిషు లోకేషు సంయుగే నగతశ్రమః,
భుజవీర్యాభిగుప్తశ్చ తపసా చాభిరక్షితః, 4
దేశకాలవిభాగజ్ఞస్త్వమేవ మతిసత్తమః.

ప్ర. అ. సంయుగే = నీతో యుద్ధమునందు, నగతశ్రమః = పొందబడిన శ్రమకలవాడు కానివాడు (శ్రమ పొందనివాడు), కశ్చిత్ = ఎవ్వడూ, త్రిషు లోకేషు = మూడు లోకాలలో, న = లేడు. మతిసత్తమః = బుద్ధిచేత గొప్పవాడవైన, త్వమేవ = నీవే, భుజవీర్యాభిగుప్తశ్చ = భుజబలముచేత రక్షింపబడిన వాడవు, తపసా = తపస్సుచేత, అభిరక్షితః చ = రక్షింపబడిన వాడవు కూడ. దేశకాలవిభాగజ్ఞః = దేశకాలముల విభాగమును ఎరిగినవాడవు.

తా. యుద్ధములో నిన్నెదిరించి ఓడిపోనివా డెవ్వడూ మూడు లోకాలలోను లేడు. మంచి బుద్ధి గల నీవు, నీ బుద్ధిబలముచేత, తపోబలముచేత రక్షింపబడినవాడవు. ఏ దేశములో, ఏ కాలములో ఏ పని చేయవలెనో తెలిసినవాడవు.

మూ. న తేఽస్త్యశక్యం సమరేషు కర్మణా
న తేఽస్త్యకార్యం మతిపూర్వమన్త్రితే,
న సోఽస్తి కశ్చిత్త్రిషు సంగ్రహేషు వై
న వేద యస్తేఽస్త్రబలం బలం చ తే. 5

ప్ర. అ. సమరేషు=యుద్ధములందు, కర్మణా=కార్యముచేత, తే=నీకు, అశక్యమ్=శక్యము కానిది, నాస్తి=లేదు. మతిపూర్వమన్త్రితే=బుద్ధిపూర్వకముగా ఆలోచన చేయుటయందు, తే=నీకు, అకార్యమ్=చేయశక్యము కానిది, నాస్తి=లేదు. త్రిషు=మూడు, సంగ్రహేషు=లోకములలో, యః=ఎవడు, తే=నీయొక్క, అస్త్రబలమ్=అస్త్రముల బలమును, తే బలం చ=నీ బలమును, న వేద=ఎరుగడో, సః=అట్టివాడు, కశ్చిత్=ఎవ్వడూ, నాస్తి=లేడు.

తా. యుద్ధములలో నీవు ప్రయత్నించి సాధింపరాని కార్యము లేదు. బుద్ధితో ఆలోచించి నీవు చేయజాలని కార్యము కూడ లేదు. నీకున్న బలమునూ, నీ అస్త్రబలమునూ గూర్చి తెలియనివాడు ఎవ్వడూ, ఈ మూడులోకములలోను లేడు. 5

మూ. మమానురూపం తపసో బలం చ తే
పరాక్రమశ్చాస్త్రబలం చ సంయుగే,
న త్వాం సమాసాద్య రణావమర్దే
మనః శ్రమం గచ్ఛతి నిశ్చితార్థమ్. 6

ప్ర. అ. తే=నీయొక్క, తపసః=తపస్సుయొక్క, బలమ్=బలము, మమ=నాకు, అనురూపమ్=తగినది. సంయుగే=యుద్ధమునందు, పరాక్రమశ్చ=పరాక్రమము, బలం చ=బలమూ (నాకు తగినవి). రణావమర్దే=యుద్ధసంఘర్షమునందు, త్వామ్=నిన్ను, సమాసాద్య=పొంది, మనః=మనస్సు, నిశ్చితార్థమ్=నిశ్చితమైన ప్రయోజనము కలదై, శ్రమమ్=బాధను, న గచ్ఛతి=పొందదు.

తా. నీ తపోబలములోను, యుద్ధమునందు నీవు చూపు బలపరాక్రమములలోను కూడ నీవు నాకు అన్ని విధాలా తగినవాడవు. యుద్ధములు వచ్చినప్పుడు నా మనస్సు నిన్ను తలచుకొని, తప్పక విజయము కలుగు నను నిశ్చయముతో నిశ్చింతగా ఉందును. 6

మూ. నిహతాః కింకరాః సర్వే జమ్బుమాలీ చ రాక్షసః,
ఆమాత్యపుత్రా వీరాశ్చ పఞ్చ సేనాగ్రయాయినః, 7
బలాని సుసమృద్ధాని సాశ్వనాగరథాని చ.

ప్ర. అ. సర్వే = సమస్తమైన, కింకరాః = కింకరులు, జమ్బుమాలీ = జంబుమాలి అను, రాక్షసశ్చ = రాక్షసుడు, వీరాః = వీరులైన, అమాత్యపుత్రాః = మంత్రిపుత్రులు, పఞ్చ = ఐదుగురు, సేనాగ్రయాయినః = సేనానాయకులు, నిహతాః = చంపబడినారు. సుసమృద్ధాని = బాగా సమృద్ధములైన, సాశ్వనాగరథాని చ = అశ్వములతోను, గజములతోను, రథములతోను కూడిన, బలాని చ = సైన్యములు కూడ (చంపబడినవి).

తా. కింకరులందరు, జంబుమాలి, వీరులైన అమాత్యపుత్రులు, ఐదుగురు సేనానాయకులు, అశ్వగజరథాలతో సహా పూర్తి సేనలు చంపబడినవి.

మూ. సహోదరస్తే దయితః కుమారోఽక్షశ్చ సూదితః, 8
న హి తేష్వేవ మే సారో యస్త్వయ్యరినిషూదన.

ప్ర. అ. తే = నీయొక్క, దయితః = ఇష్టుడైన, సహోదరః = సోదరుడైన, కుమారః అక్షశ్చ = అక్షకుమారుడు కూడ, సూదితః = చంపబడినాడు. అరినిషూదన = శత్రువులను నశింపచేయువాడా! మే = నాకు, త్వయి = నీయందు, యః = ఏ, సారః = బలము ఉన్నదో అది, తేష్వేవ = వీరందరియందు, న హి = లేదు కదా.

తా. నీ ప్రియసోదరుడు అక్షకుమారుడు కూడ చంపబడినాడు. ఓ! శత్రు సంహారకా! నాకున్న బలమంతా నీలోనే ఉన్నది. వారిలో లేదు. 8

మూ. ఇదం హి దృష్ట్వా మతిమన్ మహద్బలం
కపేః ప్రభావం చ పరాక్రమం చ.

త్వమాత్మనశ్చాపి సమీక్ష్య సారం
కురుష్వ వేగం స్వబలానురూపమ్. 9

ప్ర. అ. మతిమన్ = బుద్ధిమంతుడా। త్వమ్ = నీవు, కపేః = వానరుని యొక్క, ఇదమ్ = ఈ, మహత్ = గొప్ప, బలమ్ = బలమును, ప్రభావం చ = ప్రభావమును, పరాక్రమం చ = పరాక్రమమును, దృష్ట్వా = చూచి, ఆత్మనః = నీయొక్క, సారం చాపి = బలమును, సమీక్ష్య = చూచి, స్వబలానురూపమ్ = నీ బలమునకు అనురూప మైన, వేగమ్ = వేగమును, కురుష్వ = చేయుము.

తా. ఓ బుద్ధిమంతుడా। ఆ వానరుని ఈ బలమును, ప్రభావమును, పరాక్రమమును దృష్టిలో ఉంచుకొని, నీ బలమును కూడ చూచుకొని, నీవు, నీ బలమునకు అనురూప మైన వేగమును చేయుము. 9

మూ. బలావమర్దస్త్వయి సంనికృష్టే
యథా గతే శామ్యతి శాన్తశత్రౌ,
తథా సమీక్ష్యాత్మబలం పరం చ
సమారభస్వాస్త్రవిదాం వరిష్ఠ. 10

ప్ర. అ. అస్త్రవిదామ్ = అస్త్రవేత్తలలో, వరిష్ఠ = గొప్పవాడా, త్వయి = నీవు, సంనికృష్టే = యుద్ధములో సన్నిహితుడ వై ఉండగా, శాన్తశత్రౌ = శాంతించిన శత్రువు, గతే = వెళ్ళిపోయినవా డగుచుండగా (మరణించగా), బలావమర్దః = సేనాసంఘర్షము (యుద్ధము), యథా = ఎట్లు, శామ్యతి = శాంతించునో, తథా = ఆవిధముగా, ఆత్మబలమ్ = నీబలమును, పరం చ = శత్రువును, సమీక్ష్య = చూచి, సమారభస్వ = ప్రారంభించుము.

తా. అస్త్రవేత్తలలో శ్రేష్ఠుడ వైన ఓ కుమారా। నీవు యుద్ధరంగములో ప్రవేశించిన పిమ్మట శత్రువు శాంతించి మరణించగా యుద్ధము ఎట్లు ఆగి పోవునో అట్లు, నీ బలమును, శత్రుబలమును చూచుకొని కార్యము ప్రారంభించుము.

వి. పై శ్లోకంలో అన్వయం సరిగా కుదురుట లేదు. ప్రాచ్యపాఠం బాగున్నది.
"బలావమర్దస్త్వయి సంనివిష్టే
యథా న గచ్ఛేయురుదారసత్త్వాః,

తథా సమీక్ష్యాత్మబలం పరం చ
ప్రజాహవం కర్మ సమారభస్వ".

"యుద్ధము నీమీదనే ఆధార పడి ఉన్నది. నీవు యుద్ధానికి వెళ్లుము. మహాబలశాలులు ఏ విధముగా అపేక్షింతురో ఆ విధముగా నీ బలమును, శత్రుబలమును చూచుకొని కార్యమును ప్రారంభింపుము" అని అర్థము. అన్వయము బాగున్నది. 11

మూ. న వీరసేనా గణశోచ్య (ప్య) వన్తి
న వజ్రమాదాయ విశాలసారమ్,
న మారుతస్యాస్య గతేః ప్రమాణం
న చాగ్నికల్పః కరణేన హన్తుమ్. 12

ప్ర. అ. వీర=వీరుడా! గణశోచి=గుంపుల కొలది రాక్షసులను దుఃఖ పెట్టుచున్న ఆవానరుని విషయమున, సేనాః=సేనలు, న అవన్తి=రక్షింపవు. "గణశోఽప్యవన్తి" అని పాఠాంతర మున్నట్లు ఒక వ్యాఖ్యాత వ్రాసినారు, అప్పుడు అర్థం గణశోఽపి=గుంపుల కొలది కూడ, సేనాః న అవన్తి=సేనలు రక్షింపజాలవు. అల్పసారమ్=తగ్గిపోయిన సారముగల, వజ్రమ్=వజ్రమును, ఆదాయ=గ్రహించి, న విశ = ప్రవేశింపకుము. ఇది ప్రాచీనవ్యాఖ్యాతలు వ్రాసిన అర్థము. అంత సంతృప్తికరంగా లేదు. విశాలసారమ్=అధికమైన శక్తిగల, వజ్రమ్=వజ్రమును, ఆదాయ=గ్రహించినను, న = ప్రయోజనము లేదు అని అర్థము చెప్పిన బాగుండునేమో? (సాధారణంగా నిషేధించేటప్పుడు 'మా విశ' అని ప్రయోగముండును గాని "న విశ" అని ఉండదు). అస్య=ఈ వానరునియొక్క, గతేః=గతికి, మారుతస్య=వాయువుయొక్క గతి, న ప్రమాణమ్=ప్రమాణము (కొలత) కాదు. అగ్నికల్పః=అగ్నితో సమానుడు, కరణేన=పిడికిలి మొదలైన సాధనములచేత, హన్తుమ్=చంపుటకు, న=శక్యమైనవాడు కాడు.

తా. ఓ వీరుడా! గుంపుల కొలది సేన లున్నను అవి రక్షింపజాలవు. అధికమైన సారముగల వజ్రము కూడ ఈతనివిషయమునందు ఉపయోగింపదు. వాయువు గతికూడ ఈతని గతికి సరి రాదు. అగ్నివంటి ఇతనిని సామాన్యములైన పిడికిలి మొదలైన సాధనాలతో చంప శక్యము కాదు.

వి. ఏదో అర్థం చెప్పినా ఈ శ్లోకం సమస్యాశ్లోకం వలెనే ఉన్నది. ఇది ప్రాచ్యపాఠంలో లేదు. 12

మూ. తమేవమర్థం ప్రసమీక్ష్య సమ్యక్
స్వకర్మసామ్యాద్ధి సమాహితాత్మా,
స్మరంశ్చ దివ్యం ధనుషోఽస్త్రవీర్యం
వ్రజాక్షతం కర్మ సమారభస్వ. 13

ప్ర. అ. తమ్ = ఆ, ఏవమ్ = ఈ విధముగా ఉన్న, అర్థమ్ = విషయమును, సమ్యక్ = బాగుగా, ప్రసమీక్ష్య = చూచి, స్వకర్మసామ్యాత్ = తన కార్యముయొక్క సమత్వమువలన, సమాహితాత్మా = సావధానచిత్తుడవై, ధనుషః = ధనస్సుయొక్క, దివ్యమ్ = దివ్యమైన, అస్త్రవీర్యమ్ = అస్త్రముల బలమును, స్మరంశ్చ = స్మరించుచు, వ్రజ = వెళ్లుము. కర్మ = కార్యము, అక్షతమ్ = ఎట్టి విఘాతమూ లేకుండగా, సమారభస్వ = ప్రారంభించుము.

తా. అందుచేత ఈ విషయము లన్నీ బాగుగా పరిశీలించి, ఇది నీకే సంబంధించిన పని వంటిది అను భావముతో సావధానచిత్తుడవై, నీ ధనుస్సుకు సంబంధించిన దివ్యమైన అస్త్రముల పరాక్రమమును స్మరించుచు, యుద్ధమునకు వెళ్లుము. ఎట్టి భంగము లేకుండ కార్యమును ప్రారంభించుము. 13

మూ. న ఖల్వియం మతిః శ్రేష్ఠా యత్త్వాం సంప్రేషయామ్యహమ్,
ఇయం చ రాజధర్మాణాం క్షత్రియస్య మతిర్మతా. 14

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, త్వామ్ = నిన్ను, సంప్రేషయామి ఇతి యత్ = పంపుచున్నా నన్న మాట ఏది కలదో, ఇయం మతిః = ఈ బుద్ధి, శ్రేష్ఠా = శ్రేష్ఠమైనది, న ఖలు = కాదు కదా! ఇయమ్ = ఇది, రాజధర్మాణామ్ = రాజధర్మములకు సంబంధించిన, క్షత్రియస్య = క్షత్రియునియొక్క, మతిః = బుద్ధిగా, మతా = చెప్పబడినది.

తా. ఈ విధముగా నేను నిన్ను పంపుచున్నా ననగా, ఇది శ్రేష్ఠమైన ఆలోచన కాదు. కాని ఇది క్షత్రియుడు చేయవలసిన రాజధర్మములకు సంబంధించిన ఆలోచన. 14

మూ. నానాశస్త్రేషు సంగ్రామే వైశారద్యమరిందమ,
అవశ్యమేవ బోద్ధవ్యం కామ్యశ్చ విజయో రణే. 15

ప్ర. అ. అరిందమ = శత్రువులను నశింపచేయువాడా! సంగ్రామే = యుద్ధమునందు, నానాశస్త్రేషు = అనేకవిధము లైన ఆయుధములందు, వైశారద్యమ్ = నేర్పు, అవశ్యమేవ = తప్పక, బోద్ధవ్యమ్ = తెలియ దగినది. రణే = యుద్ధమునందు, విజయశ్చ = జయమును కూడ, కామ్యః = కోర దగినది.

తా. ఓ! శత్రువినాశకుడా! యుద్ధములో ఉపయోగించు అనేకవిధము లైన ఆయుధముల ప్రయోగములో నేర్పు సంపాదించవలెను. రణమునందు విజయమును కూడ కోరుకొనవలెను. ఇది రాజధర్మము. 15

మూ. తతః పితుస్తద్వచనం నిశమ్య
ప్రదక్షిణం దక్షసుతప్రభావః,
చకార భర్తారమదీనసత్త్వో
రణాయ వీరః ప్రతిపన్నబుద్ధిః. 16

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, దక్షసుతప్రభావః = దేవతల వంటి ప్రభావము గల, వీరః = వీరు డైన, ఇంద్రజిత్తు, పితుః = తండ్రియొక్క, తత్ వచనమ్ = ఆ మాటను, నిశమ్య = విని, అదీనసత్త్వః = దీనము కాని బుద్ధి కల వాడై, రణాయ = యుద్ధముకొరకు, ప్రతిపన్నబుద్ధిః = నిశ్చయింపబడిన బుద్ధి కలవాడై, భర్తారమ్ = ప్రభు వైన రావణుని, ప్రదక్షిణం చకార = ప్రదక్షిణము చేసెను.

తా. దేవతల వంటి ప్రభావము గల వీరు డైన ఆ ఇంద్రజిత్తు తండ్రి మాటలు విని, దైన్యము లేని మనస్సుతో యుద్ధము చేయుటకు నిశ్చయించుకొని, తండ్రి యైన రావణునకు ప్రదక్షిణము చేసెను. 16

మూ. తతస్తైః స్వగణైరిష్టైరింద్రజిత్ ప్రతిపూజితః,
యుద్ధోద్ధతః కృతోత్సాహః సంగ్రామం ప్రత్యపద్యత. 17

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, యుద్ధోద్ధతః = యుద్ధమునందు గర్వితు డైన, ఇంద్రజిత్ = ఇంద్రజిత్తు, ఇష్టైః = ఇష్టు లైన, తైః స్వగణైః = ఆ తనవారి

చేత, ప్రతిపూజితః=పూజింపబడినవాడై, కృతోత్సాహః=చేయబడిన ఉత్సాహము కలవాడై, సంగ్రామమ్ = యుద్ధమును. ప్రత్యపద్యత = పొందెను.

తా. ఇష్టులైన తనవారందరూ కొనియాడుచుండగా, ఇంద్రజిత్తు మంచి ఉత్సాహముతో యుద్ధరంగమునకు వెళ్లెను. 17

మూ. శ్రీమాన్ పద్మపలాశాక్షో రాక్షసాధిపతేః సుతః,
నిర్జగామ మహాతేజాః సముద్ర ఇవ పర్వసు 18

ప్ర. అ. శ్రీమాన్ = శోభాయుక్తుడు, పద్మపలాశాక్షః = పద్మపత్రముల వంటి నేత్రములు కలవాడు, మహాతేజాః = గొప్ప తేజస్సు కలవాడు అయిన, రాక్షసాధిపతేః సుతః = రావణుని కుమారుడైన ఇంద్రజిత్తు, పర్వసు = పర్వములయందు, సముద్రః ఇవ = సముద్రము వలె, నిర్జగామ = బయలుదేరెను.

తా. అధికమైన శోభ కలవాడు, పద్మపత్రముల వంటి నేత్రములు కలవాడు, మహాతేజశ్శాలీ అయిన ఆ ఇంద్రజిత్తు పర్వములయందు సముద్రము వలె ఉప్పొంగి యుద్ధమునకై బయలువెడలెను. 18

మూ. స పక్షిరాజోపమతుల్యవేగై
ర్వ్యాళై శ్చతుర్భిః సితతీక్ష్ణదంష్ట్రైః,
రథం సమాయుక్తమసంగవేగం
సమారురోహేన్ద్రజిదిన్ద్రకల్పః. 19

ప్ర. అ. ఇన్ద్రకల్పః = ఇంద్రునితో సమానుడైన, సః ఇంద్రజిత్ = ఇంద్రజిత్తు, పక్షిరాజోపమతుల్యవేగైః = గరుత్మంతునితో సమానమైన వేగము గల, సితతీక్ష్ణదంష్ట్రైః = తీక్ష్ణమైన తెల్లని కోరలు గల, చతుర్భిః = నాలుగు, వ్యాళైః = క్రూరమృగములతో, సమాయుక్తమ్ = కూర్చబడిన, అసంగవేగమ్ = అడ్డులేని వేగము గల, రథమ్ = రథమును, సమారురోహ = ఎక్కెను.

తా. ఇంద్రునితో సమానుడైన ఆ ఇంద్రజిత్తు అడ్డు లేని వేగము గల రథము నెక్కెను. దానికి గరుత్మంతుని వంటి వేగము గలవి, తెల్లని తీక్ష్ణములైన దంతములు కలవి అయిన క్రూరమృగములు (పెద్దపులులు, సింహాలో వేళ్లు మొ.) కట్టబడెను. 19

మూ. స రథీ ధన్వినాం శ్రేష్ఠః శస్త్రజ్ఞోఽస్త్రవిదాం వరః,
రథేనాభియయౌ క్షిప్రం హనుమాన్యత్ర సోఽభవత్. 20

ప్ర. అ. రథీ = రథము కలవాడు, ధన్వినామ్ = ధనుర్ధరులలో, శ్రేష్ఠః = శ్రేష్ఠుడు, శస్త్రజ్ఞః = శస్త్రములు తెలిసినవాడు, అస్త్రవిదామ్ = అస్త్రములు తెలిసినవారిలో, వరః = శ్రేష్ఠుడూ అయిన, సః = అతడు, సః హనుమాన్ = ఆ హనుమంతుడు, యత్ర = ఎక్కడ, అభవత్ = ఉండెనో అక్కడికి, క్షిప్రమ్ = క్షిప్రముగా, రథేన = రథముచేత, అభియయౌ = వెళ్లెను.

తా. ఆ ఇంద్రజిత్తు ధనుర్ధరులలో శ్రేష్ఠుడు శస్త్రముల ప్రయోగములో నిపుణుడు. అస్త్రములు తెలిసినవారిలో శ్రేష్ఠుడు. ఉత్తమమైన రథము కలవాడు. అట్టి ఇంద్రజిత్తు రథమును అధిరోహించి, హనుమంతుడున్న ప్రదేశమునకు వెళ్లెను. 20

మూ. స తస్య రథనిర్ఘోషం జ్యాస్వనం కార్ముకస్య చ,
నిశమ్య హరివీరోఽసౌ సంప్రహృష్టతరోఽభవత్. 21

ప్ర. అ. సః అసౌ = అట్టివాడైన ఈ, హరివీరః = హనుమంతుడు, తస్య = ఆ ఇంద్రజిత్తుయొక్క, రథనిర్ఘోషమ్ = రథధ్వనిని, కార్ముకస్య = ధనస్సుయొక్క, జ్యాస్వనం చ = నారి ధ్వనిని, నిశమ్య = విని, సంప్రహృష్టః = చాలా సంతోషించినవాడు, అభవత్ = అయెను.

తా. అప్పుడా హనుమంతుడు, ఇంద్రజిత్తు రథధ్వనిని, ధనుష్టంకారమును విని చాల సంతోషించెను. 21

మూ. సుమహచ్చాపమాదాయ శితశల్యాంశ్చ సాయకాన్,
హనుమన్తమభిప్రేత్య జగామ రణపణ్డితః. 22

ప్ర. అ. రణపణ్డితః = యుద్ధమునందు పండితుడైన ఆ ఇంద్రజిత్తు, సుమహత్ = చాల పెద్దదైన, చాపమ్ = ధనస్సును, శితశల్యాన్ = వాడియైన అగ్రభాగములు గల, సాయకాన్ = బాణములను, ఆదాయ = గ్రహించి, హనుమన్తమ్ = హనుమంతుని, అభిప్రేత్య = ఉద్దేశించి, జగామ = వెళ్ళెను.

తా. యుద్ధములో ప్రవీణుడైన ఆ ఇంద్రజిత్తు గొప్ప ధనస్సును, వాడి

మైన అగ్రభాగములు గల బాణములను ధరించి, హనుమంతునిపైకి యుద్ధానికి వెళ్ళెను. 22

మూ. తస్మింస్తతః సంయతి జాతహర్షే
రణాయ నిర్గచ్ఛతి చాపపాణౌ,
దిశశ్చ సర్వాః కలుషా బభూవు
ర్మృగాశ్చ రౌద్రా బహుధా వినేదుః. 23

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, సంయతి = యుద్ధమునందు, జాతహర్షే = పుట్టిన సంతోషము గల, తస్మిన్ = ఆ ఇంద్రజిత్తు, చాపపాణౌ = ధనస్సు హస్తమునందు కలవాడై, రణాయ = యుద్ధముకొరకు, నిర్గచ్ఛతి సతి = బయలుదేరుచుండగా, సర్వాః = సమస్తమైన, దిశః = దిక్కులు, కలుషాః = కలుషములు, బభూవుః = అయినవి. రౌద్రాః = భయంకరములైన, మృగాశ్చ = మృగములు కూడ, బహుధా = అనేకవిధములుగా, వినేదుః = ధ్వని చేసినవి.

తా. యుద్ధములో ఉత్సాహవంతుడైన ఆ ఇంద్రజిత్తు ధనస్సు ధరించి యుద్ధానికై బయలుదేరుచుండగా, దిక్కులన్నీ మలినముగా ఉన్నట్లు కనబడినవి. క్రూరమృగములు కూడ అనేకవిధముల అరచినవి. 23

మూ. సమాగతాస్తత్ర తు నాగయక్షా
మహర్షయశ్చక్రచరాశ్చ సిద్ధాః,
నభః సమావృత్య చ పక్షిసంఘా
వినేదురుచ్చైః పరమప్రహృష్టాః. 24

ప్ర. అ. తత్ర = అక్కడికి, సమాగతాః = వచ్చిన, నాగయక్షాః = నాగులు, యక్షులు, చక్రచరాః = జ్యోతిశ్చక్రమునందు సంచరించు, మహర్షయః = మహర్షులు, సిద్ధాశ్చ = సిద్ధులు, పక్షిసంఘాః = పక్షిసముదాయములు. నభః = ఆకాశమును, సమావృత్య = ఆవరించి, పరమప్రహృష్టాః = చాల సంతోషించినవారై, ఉచ్చైః = గట్టిగా, వినేదుః = ధ్వనిచేసిరి.

తా. అక్కడ కలిసిన నాగులు, యక్షులు, జ్యోతిశ్చక్రమునందు సంచరించు మహర్షులు, సిద్ధులు, పక్షిసముదాయములు, ఆకాశమును ఆవరించి, చాల సంతోషముతో గట్టిగా ధ్వనిచేసెను. 24

మూ. ఆయాన్తం సరథం దృష్ట్వా తూర్ణమిన్ద్రజితం కపిః,
విననాద మహానాదం వ్యవర్ధత చ వేగవాన్. 25

ప్ర. అ. కపిః = హనుమంతుడు, తూర్ణమ్ = శీఘ్రముగా, ఆయాన్తమ్ = వచ్చుచున్న, సరథమ్ = రథముతో కూడిన, ఇన్ద్రజితమ్ = ఇంద్రజిత్తును, దృష్ట్వా = చూచి, మహానాదమ్ = గొప్పధ్వని కలుగునట్లుగా, విననాద = ధ్వనిచేసెను. వేగవాన్ = వేగవంతుడై, వ్యవర్ధత చ = వృద్ధి పొందెను కూడ.

తా. రథముపై ఎక్కి శీఘ్రముగా వచ్చుచున్న ఇంద్రజిత్తును చూచి, హనుమంతుడు పెద్దశబ్దము కలుగునట్లు ధ్వని చేసి, వేగముతో వృద్ధిపొందెను. 25

మూ. ఇన్ద్రజిత్తు రథం దివ్యమాస్థిత శ్చిత్రకార్ముకః,
ధనుర్విస్ఫారయామాస తటిదూర్జితనిస్స్వనమ్. 26

ప్ర. అ. ఇన్ద్రజిత్తు = ఇంద్రజిత్తైతే, దివ్యమ్ = దివ్యమైన, రథమ్ = రథమును, ఆస్థితః = అధిష్ఠించినవాడై, చిత్రకార్ముకః = చిత్రమైన ధనస్సు కలవాడై, తటిదూర్జితనిస్స్వనమ్ = మెరుపు వలె గొప్ప ధ్వని గల, ధనుః = ధనస్సును, విస్ఫారయామాస = చరచెను.

తా. ఇంద్రజిత్తు దివ్యమైన రథము నెక్కి, చిత్రమైన ధనస్సు ధరించి, మెరుపువలె (పిడుగువలె) అధికమైన ధ్వని కలుగునట్లు ధనస్సు చరచెను. 26

మూ. తతః సమేతావతితీక్ష్ణవేగౌ
మహాబలౌ తౌ రణనిర్విశఙ్కౌ,
కపిశ్చ రక్షోధిపతేస్తనూజః
సురాసురేన్ద్రావివ బద్ధవైరౌ. 27

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, అతితీక్ష్ణవేగౌ = చాల తీక్ష్ణమైన వేగము గలవారూ, మహాబలౌ = గొప్ప బలము గలవారూ, రణనిర్విశఙ్కౌ = యుద్ధమునందు భయము లేనివారూ అయిన, తౌ = ఆ, కపిశ్చ = హనుమంతుడు, రక్షోధిపతేః = రావణునియొక్క, తనూజః = కుమారుడూ, బద్ధవైరౌ = కట్టబడిన వైరము గల, సురాసురేన్ద్రావివ = దేవేంద్రుడూ, అసురప్రభువూ వలె, సమేతౌ = యుద్ధానికి కలియబడిరి.

తా. వాడి తీక్ష్ణమైన వేగముగలవారు, గొప్ప బలము గలవారు, యుద్ధములో భయము లేనివారు అయిన ఆ హనుమదింద్రజిత్తులు, వైరముతో కూడిన దేవేంద్ర-అసురేంద్రులు వలె యుద్ధరంగములో కలిసిరి. 27

మూ. స తస్య వీరస్య మహారథస్య
ధనుష్మతః సంయతి సంమతస్య,
శరప్రవేగం వ్యహనత్ప్రవృద్ధ
శ్చచార మార్గే పితుర ప్రమేయః. 28

ప్ర. అ. అప్రమేయః = ఊహింప శక్యము కాని బలము గల, సః = హనుమంతుడు, ప్రవృద్ధః = వృద్ధిపొందినవాడై, మహారథస్య = మహారథుడు, ధనుష్మతః = ధనుర్ధరుడు, సంయతి = యుద్ధమునందు, సంమతస్య = గౌరవింపబడినవాడు అయిన, తస్య వీరస్య = వీరుడైన ఆ ఇంద్రజిత్తుయొక్క, శరప్రవేగమ్ = బాణముల వేగమును, వ్యహనత్ = వ్యర్థము చేసెను. పితుః = తండ్రియైన వాయుదేవునియొక్క, మార్గే = మార్గమునందు, చచార = సంచరించెను.

తా. సాటి లేని పరాక్రమము గల ఆ హనుమంతుడు పెద్ద పెరిగిపోయినవాడై, మహారథుడు, ధనుర్ధరుడు, యుద్ధములో గౌరవింపబడినవాడు, వీరుడు అయిన ఆ ఇంద్రజిత్తు ప్రయోగించిన బాణముల వేగమును వ్యర్థము చేసి ఆకాశమార్గమునందు సంచరించెను. 28

మూ. తతః శరానాయతతీక్ష్ణశల్యాన్
సుపత్రిణః కాఞ్చనచిత్రపుఙ్ఖాన్,
ముమోచ వీరః పరవీరహన్తా
సుసన్నతాన్ వజ్రనిపాతవేగాన్. 29

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, పరవీరహన్తా = శత్రువీరులను వధించు, వీరః = వీరుడైన ఇంద్రజిత్తు, ఆయతతీక్ష్ణశల్యాన్ = పొడవైనవి, తీక్ష్ణమైన ములుకులు కలవి, సుపత్రిణః = మంచి రెక్కలు కలవి, కాఞ్చనచిత్రపుఙ్ఖాన్ = బంగారు చిత్రవర్ణములైన పొన్నులు కలవి, సుసన్నతాన్ = బాగుగా వంగినవి, వజ్రనిపాతవేగాన్ = వజ్రపాతము వంటి వేగము గలవి అయిన, శరాన్ = బాణములను, ముమోచ = విడచెను.

తా. శత్రువీరులను సంహరించు ఆ ఇంద్రజిత్తు, అప్పుడు పొడవైనవి, తీక్ష్ణమైన ములుకులు కలవి, మంచి రెక్కలు కట్టినవి, బంగారు విచిత్రవర్ణములైన పొన్నులు కలవి, బాగా వంగిన అగ్రభాగములు కలవి అయిన బాణములను ప్రయోగించెను. 29

మూ. తతః స తత్స్యన్దననిఃస్వనం చ
మృదఙ్గభేరీపటహస్వనం చ,
వికృష్యమాణస్య చ కార్ముకస్య
నిశమ్య ఘోషం పునరుత్పపాత. 30

ప్ర. అ. తతః = ఆటు పిమ్మట, సః = ఆ హనుమంతుడు, తత్స్యన్దననిఃస్వనం చ = ఆ రథముయొక్క ధ్వనిని, మృదఙ్గభేరీపటహస్వనం చ = మృదంగ భేరీ-పటహముల ధ్వనిని, వికృష్యమాణస్య = లాగబడుచున్న, కార్ముకస్య = ధనస్సుయొక్క, ఘోషమ్ = ధ్వనిని, నిశమ్య = విని, పునః = మరల, ఉత్పపాత = ఎగిరెను.

తా. అప్పు డా హనుమంతుడు, రథధ్వనిని, మృదంగ-భేరీ-పటహముల ధ్వనిని, ధనస్సు లాగిన ధ్వనిని విని, మరల ఎగిరెను. 30

మూ. శరాణామన్తరేష్వాశు వ్యవర్తత మహాకపిః,
హరిస్తస్యాభిలక్ష్యస్య మోఘయన్ లక్ష్యసంగ్రహమ్. 31

ప్ర. అ. మహాకపిః = మహా వానరుడైన, హరిః = హనుమంతుడు, ఆశు = శీఘ్రముగా, అభిలక్ష్యస్య = లక్ష్యమును కొట్టుటయందు నేర్పరియైన, తస్య = ఇంద్రజిత్తుయొక్క, లక్ష్యసంగ్రహమ్ = లక్ష్యముయొక్క గ్రహణమును, మోఘయన్ = వ్యర్థము చేయుచు, శరాణామ్ = బాణముల, అన్తరేషు = మధ్యములందు, వ్యవర్తత = సంచరించెను.

తా. గురి చూచి కొట్టుటలో చాల నేర్పరియైన ఇంద్రజిత్తు లక్ష్యమును వ్యర్థము చేయుచు, హనుమంతుడు, అతిశీఘ్రముగా అతని బాణముల మధ్య సంచరించెను. 31

మూ. శరాణామగ్రతస్తస్య పునః సమభివర్తత,
ప్రసార్య హస్తౌ హనుమానుత్పపాతానిలాత్మజః. 32

ప్ర. అ. అనిలాత్మజః=వాయుపుత్రు డైన, హనుమాన్=హనుమంతుడు, పునః=మరల, తస్య=అతనియొక్క, శరాణామ్ = బాణములయొక్క, అగ్రతః=ఎదుట, సమభివర్తత=ఉండెను. హస్తౌ=హస్తములను, ప్రసార్య =చాపి, ఉత్పపాత=పైకి ఎగిరెను.

తా. వాయుకుమారు డైన హనుమంతుడు కొంత సేపు బాణములు తప్పించుకొనుచు తిరిగి, మరల అతని బాణములకు ఎదురుగా నిలబడెను. పిదప రెండు చేతులూ చాపి ఆకాశముమీదికి ఎగిరెను. 32

మూ. తావుభౌ వేగసంపన్నౌ రణకర్మవిశారదౌ,
సర్వభూతమనోగ్రాహి చక్రతుర్యుద్ధముత్తమమ్. 33

ప్ర. అ. వేగసంపన్నౌ=వేగముతో కూడినవారూ, రణకర్మవిశారదౌ=యుద్ధము చేయుటలో నేర్పు గలవారూ అయిన, తౌ ఉభౌ=వారిద్దరూ, సర్వభూతమనోగ్రాహి=సకలభూతముల మనస్సును ఆకర్షించు, ఉత్తమమ్=ఉత్తమమైన, యుద్ధమ్=యుద్ధమును, చక్రతుః=చేసిరి.

తా. వేగముతో కూడినవారూ, యుద్ధముచేయుటలో నేర్పరులూ అయిన ఆ ఇద్దరూ కూడ, అందరి మనస్సులకు ఆశ్చర్యము కలిగించు విధముగా యుద్ధము చేసిరి 33.

మూ. హనూమతో వేద న రాక్షసోఽన్తరం
స మారుతిస్తస్య మహాత్మనోఽన్తరమ్,
పరస్పరం నిర్విషహౌ బభూవతుః
సమేత్య తౌ దేవసమానవిక్రమౌ. 34

ప్ర. అ. రాక్షసః=ఇంద్రజిత్తు, హనూమతః= హనుమంతునియొక్క, అన్తరమ్=ఛిద్రమును (లోపమును), న వేద = తెలుసుకొనజాలకపోయెను. మారుతిః=హనుమంతుడు, మహాత్మనః=మహాత్ము డైన, తస్య=ఆ ఇంద్రజిత్తుయొక్క ఛిద్రమును, న=తెలుసుకొనలేక పోయెను. దేవసమానవిక్రమౌ = దేవతలతో సమాన మైన పరాక్రమము గల, తౌ=వాళ్ళిద్దరు, సమేత్య=యుద్ధముతో కలిసి, పరస్పరమ్=పరస్పరము, నిర్విషహౌ=సహింప అసమర్థులుగా, బభూవతుః=అయిరి.

తా. హనుమంతునిలో ఉన్న లోపాలను ఇంద్రజిత్తు కాని, ఇంద్రజిత్తులో ఉన్న లోపాలను హనుమంతుడు కాని తెలిసికొనలేకపోయెను. దేవతలతో సమాన మైన పరాక్రమము గల వారిద్దరు యుద్ధములో తలపడి ఒకరి కొకరు లొంగకుండ ఉండిరి. 34

మూ. తతస్తు లక్ష్యే స విహన్యమానే
శరేష్వమోఘేషు చ సంపతత్సు,
జగామ చిన్తాం మహతీం మహాత్మా
సమాధిసంయోగసమాహితాత్మా. 35

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, లక్ష్యే = లక్ష్యము, విహన్యమానే = వ్యర్థము చేయబడుచుండగా, అమోఘేషు = వ్యర్థము కాని, శరేషు = బాణములు, సంపతత్సు = క్రింద పడిపోవుచుండగా, మహాత్మా = గొప్ప బుద్ధి కల, సమాధి సంయోగసమాహితాత్మా = లక్ష్యము చూచుటయందు, బాణము కూర్చుటయందు స్థిరముగా నిలుపబడిన చిత్తము గల, సః = ఇంద్రజిత్తు, మహతీమ్ = గొప్ప, చిన్తామ్ = ఆలోచనను, జగామ = పొందెను.

తా. వ్యర్థము లగుటకు వీలులేని బాణములు కూడ గురి తప్పి క్రింద పడి పోవుచుండగా, గొప్ప బుద్ధిశాలి, గురి చూచుటయందు, బాణమును సంధించుట యందు సావధాన మైన చిత్తము గల ఆ ఇంద్రజిత్తు పెద్ద ఆలోచనలో పడెను.

మూ. తతో మతిం రాక్షసరాజసూను
శ్చకార తస్మిన్ హరివీరముఖ్యే,
అవధ్యతాం తస్య కపేః సమీక్ష్య
కథం నిగచ్ఛేదితి నిగ్రహార్థమ్. 36

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, రాక్షసరాజసూనుః = రాక్షసరాజైన రావణుని కుమారుడు, తస్య కపేః = ఆ హనుమంతునియొక్క, అవధ్యతామ్ = చంపుటకు శక్యము కాకుండుటను, సమీక్ష్య = చూచి, నిగ్రహార్థమ్ = నిగ్రహించుటకు, కథమ్ = ఎట్లు, నిగచ్ఛేత్ = లొంగును, ఇతి = అని, తస్మిన్ = ఆ, హరివీరముఖ్యే = హనుమంతుని విషయమున, మతిమ్ = ఆలోచనను, చకార = చేసెను.

తా. హనుమంతుని చంపుటకు శక్యము కాదు అను విషయమును చూచి, ఆ ఇంద్రజిత్తు, "ఇతడు పట్టుకొనుటకు ఎట్లు లొంగును" అని ఆలోచించి, వానర వీరులలో ముఖ్యుడైన హనుమంతుని గూర్చి ఒక నిర్ణయము చేసెను. 36

మూ. తతః పైతామహం వీరః సోఽస్త్రమస్త్రవిదాం వరః,
సందధే సుమహాతేజాస్తం హరిప్రవరం ప్రతి. 37

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, వీరః = వీరుడు, అస్త్రవిదామ్ = అస్త్రవేత్తలలో, వరః = శ్రేష్ఠుడు, సుమహాతేజాః = చాల గొప్ప తేజస్సు కలవాడు అయిన, సః = ఆ ఇంద్రజిత్తు, తం హరిప్రవరం ప్రతి = ఆ వానరశ్రేష్ఠుని గూర్చి, పైతామహమ్ = బ్రహ్మసంబంధమైన, అస్త్రమ్ = అస్త్రమును, సందధే = సంధించెను.

తా. పిమ్మట, వీరుడు, అస్త్రవేత్తలలో శ్రేష్ఠుడు, చాల గొప్ప తేజస్సు కలవాడు అయిన ఆ ఇంద్రజిత్తు హనుమంతునిపై బ్రహ్మాస్త్రమును సంధించెను.

మూ. అవధ్యోఽయమితి జ్ఞాత్వా తమస్త్రేణాస్త్రతత్త్వవిత్,
నిజగ్రాహ మహాబాహుర్మారుతాత్మజమింద్రజిత్. 38

ప్ర. అ. అస్త్రతత్త్వవిత్ = అస్త్రముల తత్త్వమును ఎరిగినవాడు, మహాబాహుః = గొప్ప బాహువులు కలవాడు అయిన, ఇంద్రజిత్ = ఇంద్రజిత్తు. అయమ్ = ఇతడు, అవధ్యః = చంప శక్యము కానివాడు, ఇతి = అని, జ్ఞాత్వా = తెలుసుకొని, తమ్ = ఆ, మారుతాత్మజమ్ = హనుమంతుని, అస్త్రేణ = బ్రహ్మాస్త్రము చేత, నిజగ్రాహ = నిగ్రహించెను.

తా. అస్త్రముల బలాబలములు తెలిసినవాడు, మహాబాహువు అయిన ఇంద్రజిత్తు "ఇతనిని చంపుట శక్యము కాదు" అని తెలిసికొని, ఆ హనుమంతుని బ్రహ్మాస్త్రముచేత బంధించెను. 38

మూ. తేన బద్ధస్తతోఽస్త్రేణ రాక్షసేన స వానరః,
అభవన్నిర్విచేష్టశ్చ పపాత స మహీతలే. 39

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, రాక్షసేన = రాక్షసునిచేత, అస్త్రేణ = అస్త్రముచేత, బద్ధః = కట్టబడిన, సః వానరః = ఆ వానరుడు, నిర్విచేష్టః =

చేష్టలేనివాడు, అభవత్ = అయెను. సః=అతడు, మహీతలే=నేలపై, పపాత= పడెను.

తా. అప్పుడు ఇంద్రజిత్తుచేత బ్రహ్మాస్త్రమును ప్రయోగించి బంధింప బడిన ఆ హనుమంతుడు కదలజాలక నేలపై పడిపోయెను. 39

మూ. తతోఽథ బుద్ధ్వా స తదస్త్రబన్ధం
ప్రభోః ప్రభావాద్విగతాత్మవేగః,
పితామహానుగ్రహమాత్మనశ్చ
విచిన్తయామాస హరిప్రవీరః. 40

ప్ర. అ. తతః=అందువలన, అథ=అటుపిమ్మట, సః హరిప్రవీరః=ఆ హనుమంతుడు, తదస్త్రబన్ధమ్=ఆ అస్త్రబంధమును, బుద్ధ్వా = తెలిసికొని, ప్రభోః=ప్రభు వైన బ్రహ్మయొక్క, ప్రభావాత్=ప్రభావమువలన, విగతాత్మ వేగః=పోయిన తన వేగము గలవాడై, ఆత్మనః = తనయొక్క, పితామహాను గ్రహమ్ = బ్రహ్మయొక్క అనుగ్రహమును గూర్చి, విచిన్తయామాస = ఆలో చించెను

తా. అపుడు ఆ హనుమంతుడు అస్త్రబంధముచే తాను బంధింపబడి నట్లు తెలుసుకొని, బ్రహ్మదేవుని ప్రభావముచే తన వేగమును కోల్పోయినవాడై, తన విషయమున బ్రహ్మదేవుని అనుగ్రహమును గూర్చి కూడ స్మరించెను. 40

మూ. తతః స్వాయమ్భువైర్మన్త్రైర్బ్రహ్మాస్త్రమభిమన్త్రితమ్,
హనుమాంశ్చిన్తయామాస వరదానం పితామహాత్. 41

ప్ర. అ. తతః=అటు పిమ్మట, హనుమాన్=హనుమంతుడు, స్వాయం భువైః=బ్రహ్మకు సంబంధించిన, మన్త్రైః=మంత్రములచేత, అభిమన్త్రితమ్= అభిమంత్రించబడిన, బ్రహ్మాస్త్రమ్=బ్రహ్మాస్త్రమును, తెలిసికొని, పితామహాత్= బ్రహ్మదేవునివలన, వరదానమ్ = వరదానమును, చిన్తయామాస = గుర్తుచేసి కొనెను.

తా. ఇంద్రజిత్తు బ్రాహ్మమంత్రములచేత అభిమంత్రించిన బ్రహ్మాస్త్రమును ప్రయోగించినా డని తెలుసుకొని, హనుమంతుడు తనకు బ్రహ్మదేవు డిచ్చిన వరమును గురు చేసికొనెను. 41

మూ. న మేఽస్త్రబన్ధస్య చ శక్తిరస్తి
విమోక్షణే లోకగురోః ప్రభావాత్,
ఇత్యేవ మత్వా విహితోఽస్త్రబన్ధో
మయాత్మయోనేరనువర్తితవ్యః. 42

ప్ర. అ. లోకగురోః = లోకములకు గురువైన బ్రహ్మదేవునియొక్క, ప్రభావాత్ = ప్రభావమువలన, అస్త్రబన్ధస్య = అస్త్రబంధముయొక్క, విమోక్షణే = విడిపించుట యందు, మే = నాకు, శక్తిః = శక్తి, నాస్తి = లేదు, ఇత్యేవ = ఇట్లే, మత్వా = తెలిసికొని, విహితః = (శత్రువుచేత) చేయబడిన, ఆత్మయోనేః = బ్రహ్మదేవునియొక్క, అస్త్రబన్ధః = అస్త్రముచేత బంధనము, మయా = నాచేత, అనువర్తితవ్యః = అనుసరించతగినది.

తా. "ఈ అస్త్రబంధమును విడిపించుకొను శక్తి నాకు లేదు. బ్రహ్మదేవుని ప్రభావము అట్టిది. ఈ విషయము తెలిసికొని నేను ఈ బ్రహ్మాస్త్ర బంధమునకు కట్టుబడియే ఉండవలెను." 42

మూ. స వీర్యమస్త్రస్య కపిర్విచార్య
పితామహానుగ్రహమాత్మనశ్చ,
విమోక్షశక్తిం పరిచిన్తయిత్వా
పితామహాజ్ఞామనువర్తతే స్మ. 43

ప్ర. అ. సః కపిః = ఆ హనుమంతుడు, అస్త్రస్య = అస్త్రముయొక్క, వీర్యమ్ = బలమును, విచార్య = ఆలోచించి, ఆత్మనః = తనయొక్క, పితామహానుగ్రహం చ = బ్రహ్మదేవుని అనుగ్రహమును కూడ, ఆలోచించి, విమోక్షశక్తిమ్ = విడిపించుకొనే శక్తిని, పరిచిన్తయిత్వా = ఆలోచించి, పితామహాజ్ఞామ్ = బ్రహ్మదేవుని ఆజ్ఞను, అనువర్తతే స్మ = అనుసరించి ఉండెను.

తా. హనుమంతుడు బ్రహ్మాస్త్రప్రభావమును, తన విషయమున బ్రహ్మదేవుని అనుగ్రహమును స్మరించుచు, ఆ అస్త్రమునుండి విడిపించుకొనుటకు తన కున్న శక్తిని కూడ తెలుసుకొని, బ్రహ్మదేవుని ఆజ్ఞకు బద్ధుడై ఉండెను. 43

మూ. అస్త్రేణాపి హి బద్ధస్య భయం మమ న జాయతే,
పితామహమహేన్ద్రాభ్యాం రక్షితస్యానిలేన చ. 44

ప్ర. అ. పితామహమహేన్ద్రాభ్యామ్=బ్రహ్మదేవునిచేతను, మహేంద్రుని చేతను, అనిలేన చ=వాయుదేవునిచేతను, రక్షితస్య=రక్షింపబడిన, మే=నాకు, అస్త్రేణ = అస్త్రముచేత, బద్ధస్యాపి = కట్టబడినను, భయమ్ = భయము, న జాయతే=కలుగుట లేదు.

తా. నన్ను బ్రహ్మదేవుడు, మహేంద్రుడు, వాయుదేవుడు రక్షించుచుండుటచే, అస్త్రముచేత బంధింపబడినను నాకు భయ మేమీ కలుగుటలేదు. 44

మూ. గ్రహణే చాపి రక్షోభిర్మహన్మే గుణదర్శనమ్,
రాక్షసేన్ద్రేణ సంవాద స్తస్మాద్గృహ్ణన్తు మాం పరే. 45

ప్ర. అ. రక్షోభిః=రాక్షసులచేత, గ్రహణే చాపి=గ్రహణము జరిగినను, మే = నాకు, మహత్ = గొప్ప, గుణదర్శనమ్ = గుణముల దర్శనము ఉన్నది. రాక్షసేన్ద్రేణ=రావణునితో, సంవాదః=సంవాదము (జరుగును). తస్మాత్ = అందువలన, మామ్=నన్ను. పరే=శత్రువులు, గృహ్ణన్తు=పట్టుకొందురు గాక.

తా. నన్ను రాక్షసులు పట్టుకొన్నా లాభమే కలుగును. ఎందుచేత ననగా నేను రావణునితో మాటలాడవచ్చును, అందుచేత శత్రువులు నన్ను పట్టుకొందురుగాక. 45

మూ. స నిశ్చితార్థః పరవీరహన్తా
సమీక్ష్యకారీ వినివృత్తచేష్టః,
పరైః ప్రసహ్యాభిగతైర్నిగృహ్య
ననాద తైస్తైః పరిభర్త్స్యమానః. 46

ప్ర. అ. పరవీరహన్తా = శత్రువీరులను చంపేవాడు, సమీక్ష్యకారీ = ఆలోచించి పనులు చేసేవాడూ అయిన, సః=ఆ హనుమంతుడు, నిశ్చితార్థః = నిశ్చయింపబడిన విషయముగలవాడై, వినివృత్తచేష్టః = నివర్తించిన చేష్టలు కలవాడై, అభిగతైః=తన మీదకు వచ్చిన, తైస్తైః=ఆయా, పరైః = శత్రువుల

చేత, ప్రసహ్య=బలాత్కారముగా, నిగృహ్య=నిగ్రహించి, పరితర్జ్యమానః= భయపెట్టబడుచున్నవాడై, ననాద=ధ్వనిచేసెను.

తా. శత్రువీరులను సంహరించేవాడూ, ఆలోచించి పనులు చేసేవాడూ అయిన ఆ హనుమంతుడు ఈ విధముగా తన కర్తవ్యమును నిర్ణయించుకొని, చేష్టలు ఉడిగి పడి ఉండెను. ఆ యా శత్రువు లందరు దగ్గరకు వచ్చి బలాత్కారముగా పట్టుకొని భయపెట్టుచుండగా, బిగ్గరగా అరచెను. 46

మూ. తతస్తం రాక్షసా దృష్ట్వా నిర్విచేష్టమరిందమమ్,
బబన్ధుః శణవల్కైశ్చ ద్రుమచీరైశ్చ సంహతైః. 47

ప్ర. అ. తతః=అటు పిమ్మట, రాక్షసాః=రాక్షసులు, అరిందమమ్= శత్రుసంహారకుడైన, తమ్=ఆ హనుమంతుని, నిర్విచేష్టమ్=చేష్టలు లేని వానినిగా, దృష్ట్వా=చూచి, శణవల్కైశ్చ=జనపనారలచేతను, సంహతైః= పేనబడిన, ద్రుమచీరైశ్చ=చెట్ల నారచీరలచేతను, బబన్ధుః=కట్టిరి.

తా. అప్పు డా రాక్షసులు, శత్రుసంహారకుడైన ఆ హనుమంతుడు కదలకుండా పడి యుండుట చూచి, అతనిని, జనుపనారలతోను, పేనిన చెట్ల నార చీరలతోను కట్టిరి. 47

మూ. స రోచయామాస పరైశ్చ బన్ధనం
ప్రసహ్య వీరైరభినిగ్రహం చ,
కౌతూహలాన్మాం యది రాక్షసేన్ద్రో
ద్రష్టుం వ్యవస్యేదితి నిశ్చితార్థః. 48

ప్ర. అ. రాక్షసేన్ద్రః=రావణుడు, మామ్=నన్ను, కౌతూహలాత్= వేడుకవలన, ద్రష్టుమ్=చూచుటకు, వ్యవస్యేద్యది=నిశ్చయించవచ్చును, ఇతి= అని, నిశ్చితార్థః=నిశ్చయింపబడిన విషయము కలవాడై, సః=హనుమంతుడు, పరైః=శత్రువులచేత, బన్ధనమ్=బంధనమును, వీరైః=వీరులచేత, ప్రసహ్య= బలాత్కరించి, అభినిగ్రహం చ=నిగ్రహమును, రోచయామాస=ఇష్టపడెను.

తా. "రావణుడు కుతూహలముతో నన్ను చూడ వలె నని అనుకొనినా అనుకొనవచ్చును," అని మనస్సులో నిశ్చయించుకొని, హనుమంతుడు, శత్రు వీరులు బలాత్కారముగా తనను పట్టుకొని బంధించుటకు ఇష్టపడెను. 48

మూ. స బద్ధస్తేన వల్కేన విముక్తోఽస్త్రేణ వీర్యవాన్,
అస్త్రబన్ధః స చాన్యం హి న బన్ధమనువర్తతే. 49

ప్ర. అ. తేన = ఆ, వల్కేన = నారచీరచేత, బద్ధః = కట్టబడిన, వీర్యవాన్ = పరాక్రమవంతు డైన, సః = హనుమంతుడు, అస్త్రేణ = అస్త్రముచేత, విముక్తః = విడవబడినాడు. సః = ఆ, అస్త్రబన్ధః = అస్త్రబంధనము, అన్యమ్ = మరియొక, బన్ధమ్ = బంధనమును, న అనువర్తతే హి = అనుసరించి ఉండదు కదా.

తా. నారచీరంతో కట్టిన వెంటనే, వీర్యవంతు డైన ఆ హనుమంతుణ్ణి అస్త్రము విడిచివేసెను. ఎందుచేత ననగా మరొకదానితో కట్టినపుడు ఆ అస్త్రబంధము నిలువదు. 49

మూ. అథేన్ద్రజిత్తు ద్రుమచీరబద్ధం
విచార్య వీరః కపిసత్తమం తమ్,
విముక్తమస్త్రేణ జగామ చిన్తాం
నాన్యేన బద్ధో హ్యనువర్తతేఽస్త్రమ్. 50

ప్ర. అ. అథ = అటుపిమ్మట, వీరః = వీరు డైన, ఇన్ద్రజిత్తు = ఇంద్రజిత్తైతే, ద్రుమచీరబద్ధమ్ = నారచీరలచేత కట్టబడిన, తమ్ = ఆ, కపిసత్తమమ్ = వానరశ్రేష్ఠుని, అస్త్రేణ = అస్త్రముచేత, విముక్తమ్ = విడవబడినవానినిగా, విచార్య = ఆలోచించి (తెలుసుకొని), చిన్తామ్ = చింతను, జగామ = పొందెను. అన్యేన = మరొకదానిచేత, బద్ధః = కట్టబడినవాడు, అస్త్రమ్ = అస్త్రమును, నానువర్తతే హి = అనుసరించడు కదా.

తా. నారచీరలతో కట్టిన ఆ హనుమంతుని బ్రహ్మాస్త్రము విడిచివేసిన దను విషయమును గుర్తించి, ఇంద్రజిత్తు ఆలోచనలో పడెను. "మరొకదానితో కట్టబడిన వానిని అస్త్రబంధము విడిచివేయును కదా!" 50

మూ. అహో మహత్కర్మ కృతం నిరర్థకం
న రాక్షసైర్మన్త్రగతిర్విమృష్టా,
పునశ్చ మన్త్రే విహతేఽస్త్రమన్య
త్ప్రవర్తతే సంశయితాః స్మ సర్వే. 51

ప్ర. అ. అహో = అయ్యో! మహత్ = గొప్పదైన, కర్మ = పని, నిరర్థకమ్ = వ్యర్థమైనదిగా, కృతమ్ = చేయబడినది. రాక్షసైః = రాక్షసుల చేత. మన్త్రిగతిః = మంత్రము యొక్క విధానము, న విమృష్టా = ఆలోచింప బడలేదు. మన్త్రే = మంత్రము, విహతే = కొట్టబడిన దగుచుండగా, అన్యత్ = = మరి యొక, అస్త్రమ్ = అస్త్రము, న ప్రవర్తతే = ప్రవర్తించదు. సర్వే = అందరము, సంశయితాః = సంశయగ్రస్తులము, స్మ = అయితిమి.

తా. "అయ్యో! ఈ రాక్షసులు మంత్రవిధానమును ఆలోచించకుండగా, ఇంతటి మహాకార్యమును వ్యర్థము చేసినారు. మంత్రము ఒకసారి విహతమై పోయినపుడు మరి యొక అస్త్రము పని చేయదు కదా! ఇప్పుడు అందరము సంశయాస్పదమైన పరిస్థితిలో ఉంచబడినాము". 51

మూ. అస్త్రేణ హనుమాన్ ముక్తో నాత్మానమవబుధ్యత,
కృష్యమాణస్తు రక్షోభిస్తైశ్చ బన్ధైర్నిపీడితః. 52

ప్ర. అ. అస్త్రేణ = అస్త్రముచేత, ముక్తః = విడువబడిన, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, తైః = ఆ, రక్షోభిః = రాక్షసులచేత, కృష్యమాణః = లాగబడుచున్నవాడై, బన్ధైః = బంధములచేత, నిపీడితః = పీడించబడుచున్నవాడై, ఆత్మానమ్ = తనను, న అవబుధ్యత = తెలిసికొనలేదు.

తా. అస్త్రముచే విముక్తుడైన ఆ హనుమంతుడు రాక్షసులు తనను బంధించి ఈడ్చుకొనిపోవుచుండగా తాను అస్త్రవిముక్తుడైనట్లు గ్రహించలేదు.

మూ. హన్యమానస్తతః క్రూరై రాక్షసైః కాష్ఠముష్టిభిః,
సమీపం రాక్షసేన్ద్రస్య ప్రాకృష్యత స వానరః. 53

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, సః వానరః = ఆ హనుమంతుడు, క్రూరైః = క్రూరులైన, రాక్షసైః = రాక్షసులచేత, కాష్ఠముష్టిభిః = కర్రలచేత, పిడికిళ్ళచేతను, హన్యమానః = కొట్టబడుచు, రాక్షసేన్ద్రస్య = రావణునియొక్క, సమీపమ్ = సమీపమును గూర్చి, ప్రాకృష్యత = ఈడ్వబడెను.

తా. పిమ్మట, క్రూరులైన ఆ రాక్షసులు హనుమంతుని కర్రలతోను, పిడికిళ్ళతోను కొట్టుచు రావణునివద్దకు ఈడ్చుకొని వెళ్ళిరి. 53

మూ. అథేన్ద్రజిత్తం ప్రసమీక్ష్య ముక్త
మస్త్రేణ బద్ధం ద్రుమచీరసూత్రైః।
వ్యదర్శయత్తత్ర మహాబలం తం
హరిప్రవీరం సగణాయ రాజ్ఞే. ౫౪

ప్ర. అ. అథ = అటు పిమ్మట. ద్రుమచీరసూత్రైః = నారచీరలచేతను, తాళ్లచేతను, బద్ధమ్ = కట్టబడిన, తమ్ = వానిని, అస్త్రేణ = అస్త్రముచేత, ముక్తమ్ = విడువబడినవానినిగా, ప్రసమీక్ష్య = చూచి, ఇన్ద్రజిత్ = ఇంద్రజిత్తు, మహాబలమ్ = గొప్ప బలము గల, తం హరిప్రవీరమ్ = ఆ వానరశ్రేష్ఠుని, తత్ర = అక్కడ, సగణాయ = పరివారముతో కూడిన, రాజ్ఞే = రాజునకు, వ్యదర్శయత్ = చూపెను

తా. పిమ్మట ఇంద్రజిత్తు ఆ వానరశ్రేష్ఠుడు నారచీరలచేతను, తాళ్లచేతను కట్టబడి బ్రహ్మాస్త్రమునుండి విముక్తుడైనట్లు తెలిసికొని, అతనిని అట్లే బంధించి తీసికొని వెళ్ళి, పరివారసమేతుడైన రావణునకు చూపెను. ౫౪

మూ. తం మత్తమివ మాతఙ్గం బద్ధం కపివరోత్తమమ్,
రాక్షసా రాక్షసేన్ద్రాయ రావణాయ న్యవేదయన్. ౫౫

ప్ర. అ. మత్తమ్ = మదించిన, మాతఙ్గమివ = ఏనుగ వలె ఉన్న, బద్ధమ్ = కట్టబడిన, కపివరోత్తమమ్ = కపివరులలో శ్రేష్ఠుడైన, తమ్ = ఆ హనుమంతుని, రాక్షసాః = రాక్షసులు, రాక్షసేన్ద్రాయ = రాక్షసరాజైన, రావణాయ = రావణునకు, న్యవేదయన్ = చూపిరి.

తా. మదించిన ఏనుగు వలె ఉన్న, బంధింపబడిన ఆ హనుమంతుని తీసికొని వెళ్ళి రాక్షసులు రావణునకు ఆ వానరు డితడే అని తెలిపిరి. ౫౫

మూ. కోఽయం కస్య కుతో వాత్ర కిం కార్యం కో వ్యపాశ్రయః,
ఇతి రాక్షసవీరాణాం తత్ర సంజజ్ఞిరే కథాః. ౫౬

ప్ర. అ. అయమ్ = ఇతడు, కః = ఎవడు? కస్య = ఎవరికి సంబంధించినవాడు? కుతో వా = ఎక్కడినుండి వచ్చినాడు? అత్ర = ఇక్కడ, కిమ్ =

ఏమి; కార్యమ్ = పని? వ్యపాశ్రయః = వీనికి ఆశ్రయమిచ్చినవారు, కః = ఎవరు? ఇతి = అని. తత్ర = అక్కడ, రాక్షసవీరాణామ్ = రాక్షసవీరుల, కథాః = కథలు, సంజజ్ఞిరే = కలిగినవి.

తా. ఇతడు ఎవ్వడు? ఎవరివాడు? ఎక్కడినుండి వచ్చినాడు? ఇక్కడ ఇతనికి ఏమి పని? ఇతని ఆశ్రయము ఏది? (సహాయకులు ఎవరు?) అని ఆ సభలోని రాక్షసవీరులు ఒకరితో ఒకరు అనుకొనిరి. 56

మూ. హన్యతాం దహ్యతాం వాపి భక్ష్యతామితి చాపరే,
రాక్షసాస్తత్ర సంక్రుద్ధాః పరస్పరమథాబ్రువన్. 57

ప్ర. అ. అథ = పిమ్మట, అపరే = మరికొందరు, రాక్షసాః = రాక్షసులు, సంక్రుద్ధాః = కోపించినవారై, హన్యతామ్ = చంపబడుగాక, దహ్యతాం వాపి = కాల్చివేయబడుగాక; భక్ష్యతామ్ = భక్షింపబడుగాక, ఇతి = అని, పరస్పరమ్ = పరస్పరము, అబ్రువన్ = పలికిరి.

తా. మరి కొందరు రాక్షసులు చాల కోపించినవారై, "వీనిని చంపండి; కాల్చివేయండి; భక్షించండి" అని ఒకరితో ఒకరు పలికిరి. 57

మూ. అతీత్య మార్గం సహసా మహాత్మా
స తత్ర రక్షోధిపపాదమూలే,
దదర్శ రాజ్ఞః పరిచారవృద్ధాన్
గృహం మహారత్నవిభూషితం చ. 58

ప్ర. అ. మహాత్మా = మహాత్ముడైన, సః = ఆ హనుమంతుడు, సహసా = శీఘ్రముగా, మార్గమ్ = మార్గమును, అతీత్య = దాటి వెళ్ళి, తత్ర = అక్కడ, రాజ్ఞః = రావణునియొక్క, మహారత్నవిభూషితమ్ = గొప్ప రత్నములచేత అలంకరించబడిన, గృహమ్ = గృహమును, రక్షోధిపపాదమూలే = రావణుని పాదాల చెంత, పరిచారవృద్ధాన్ = మంత్రివృద్ధులను, దదర్శ = చూచెను.

తా. ఆ మార్గమును శీఘ్రముగా దాటి వెళ్ళిన పిమ్మట మహాత్ముడైన ఆ హనుమంతుడు, అక్కడ మహారత్నములచేత అలంకరింపబడిన రావణుని గృహమును, ఆ రావణుని పాదాల చెంత మంత్రివృద్ధులను చూచెను. 58

మూ. స దదర్శ మహాతేజా రావణః కపిసత్తమమ్,
రక్షోభిర్వికృతాకారైః కృష్యమాణమితస్తతః. 59

ప్ర. అ. మహాతేజాః = గొప్ప తేజస్సు గల, సః రావణః = ఆ రావణుడు, వికృతాకారైః = వికృత మైన ఆకారము గల, రక్షోభిః = రాక్షసులచేత, ఇత స్తతః = ఇటు అటు, కృష్యమాణమ్ = లాగబడుచున్న, కపిసత్తమమ్ = వానర శ్రేష్ఠ డైన హనుమంతుని, దదర్శ = చూచెను.

తా. మహాతేజశ్శాలి యైన ఆ రావణుడు, వికృతము లైన ఆకారములు గల రాక్షసులచేత ఇటు అటు లాగబడుచున్న హనుమంతుని చూచెను. 59

మూ. స రోషసంవర్తితతామ్రదృష్టి
ర్దశాననస్తం కపిమన్వవేక్ష్య,
అథోపవిష్టాన్ కులశీలవృద్ధాన్
సమాదిశత్తం ప్రతి మన్త్రిముఖ్యాన్. 61

ప్ర. అ. సః దశాననః = ఆ రావణుడు, రోషసంవర్తి తతామ్రదృష్టిః = రోషముతో త్రిప్పబడిన ఎఱ్ఱని నేత్రములు కలవాడై, తం కపిమ్ = ఆ హను మంతుని, అన్వవేక్ష్య = చూచి, అథ = అటుపిమ్మట, ఉపవిష్టాన్ = అక్కడ కూర్చొనియున్న, కులశీలవృద్ధాన్ = కులముచేత శీలముచేత వృద్ధు లైన, మంత్రి ముఖ్యాన్ = ముఖ్యు లైన మంత్రులను, తం ప్రతి = ఆ హనుమంతుని గూర్చి, సమాదిశత్ = ఆజ్ఞాపించెను.

తా. ఆ రావణుడు కోపముతో, ఎఱ్ఱ నైన నేత్రములను త్రిప్పుచు, ఆ హనుమంతుని చూచి, పిమ్మట అక్కడ కూర్చుని యున్న, కులముచేతను, శీలముచేతను పెద్దవా రైన ముఖ్యు లైన మంత్రులను, "ఈతనిని గూర్చి తెలిసి కొనండి" అని ఆజ్ఞాపించెను. 61

మూ. యథాక్రమం తైః స కపిర్విపృష్టః
కార్యార్థమర్థస్య చ మూలమాదౌ,
నివేదయామాస హరీశ్వరస్య
దూతః సకాశాత్సహమాగతోఽస్మి. 62

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
అష్టచత్వారింశః సర్గః.

ప్ర. అ. తైః = ఆ మంత్రులచేత, యథాక్రమమ్ = క్రమానుసారముగా కార్యార్థమ్ = అతడు వచ్చిన పనిని గూర్చి, అర్థస్య = కార్యముయొక్క, మూలమ్ = మూలమును గూర్చి, విపృష్టః = అడగబడిన, సః కపిః = ఆ హనుమంతుడు, హరీశ్వరస్య సకాశాత్ = సుగ్రీవుని వద్ద నుండి, ఆగతః అస్మి = వచ్చినాను. అని, అదౌ = ముందుగా, నివేదయామాస = తెలిపెను.

తా. "నీవు వచ్చిన పని ఏమి? ఆ పనిపై పంపినవా రెవరు?" అని ఆ మంత్రులు క్రమముగా ప్రశ్నించగా హనుమంతుడు– "నేను సుగ్రీవుని దూతగా వచ్చినాను" అని ముందుగా చెప్పెను. ౬౨

"కాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో నలుబదిఏనిమిదవ సర్గ సమాప్తము.

అథ ఏకోనపఞ్చాశః సర్గః

[ప్రతాపశాలి యైన రావణుని రూపమును చూడగానే హనుమంతుని మనస్సులో అనేక విధము లైన భావములు కలుగుట].

మూ. తతః స కర్మణా తస్య విస్మితో భీమవిక్రమః,
హనుమాన్ క్రోధతామ్రాక్షో రక్షోధిపమవైక్షత. 1

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, భీమవిక్రమః = భయంకర మైన పరాక్రమము గల, సః హనుమాన్ = ఆ హనుమంతుడు, తస్య = రావణునియొక్క, తేన కర్మణా = ఆ కార్యముచేత, విస్మితః = ఆశ్చర్యపడినవా డై, క్రోధతామ్రాక్షః = క్రోధముచేత ఎఱ్ఱ నైన నేత్రములు గలవాడై, రక్షోధిపమ్ = ఆ రావణుని, అవైక్షత = చూచెను.

భా. భయంకర మైన పరాక్రమము గల హనుమంతుడు "ఈతడు నన్ను కూడ బంధింపచేసి తన దగ్గరకు రప్పించుకొన్నాడు కదా", అని ఆశ్చర్యపడుచు క్రోధముచేత కళ్ళు ఎఱ్ఱబడగా, ఆ రావణుని చూచెను. 1

మూ. భ్రాజమానం మహార్హేణ కాఞ్చనేన విరాజతా,
ముక్తాజాలావృతేనాథ మకుటేన మహాద్యుతిమ్. 2

ప్ర. అ. (ఈ శ్లోకము మొదలు 14వ శ్లోకంవరకు ఉన్న శ్లోకాలకు ఒకటే అన్వయము. ఈ శ్లోకాలలో ఉన్న ద్వితీయాంతా లన్నీ 14వ శ్లోకంలో ఉన్న 'రాక్షసపతిమ్'అను దానికి విశేషణములు). మహార్హేణ = గొప్ప ప్రాశస్త్యముకలదీ, కాఞ్చనేన = బంగారు వికారమైనదీ, విరాజతా = ప్రకాశించుచున్నదీ, అథ = మఱియు ముక్తాజాలావృతేన = ముత్యాల సముదాయముచేత చుట్టబడినదీ అయిన, మకుటేన = కిరీటముతో, భ్రాజమానమ్ = ప్రకాశించుచున్నవాడు, మహాద్యుతిమ్ = గొప్ప కాంతి కలవాడూ అయిన (రావణుని చూచెను).

తా. గొప్పకాంతి గల ఆ రావణుడు చాల ప్రశంసింప దగిన, ముత్యాలు కట్టిన, మెరసిపోవు చున్న బంగారు కిరీటముతో ప్రకాశించుచుండెను.

మూ. వజ్రసంయోగసంయుక్తైర్మహార్హమణివిగ్రహైః,
హైమైరాభరణైశ్చిత్రైర్మనసేవ ప్రకల్పితైః. 3

ప్ర. అ. వజ్రసంయోగసంయుక్తైః = వజ్రముల పొదుగుటతో కూడిన, మహార్హమణివిగ్రహైః = శ్రేష్ఠ మైన మణులు గల రూపములు గల, మనసా = మనస్సుచేత, ప్రకల్పితైరివ = కల్పింపబడినవా అన్నట్లున్న, చిత్రైః = విచిత్రము లైన, హైమైః = బంగారు వికారము లైన, ఆభరణైః = అలంకారములతో ఉన్న (రావణుని చూచెను).

తా. ఆ రావణుడు వజ్రములు, చాల ప్రశస్తము లైన మణులు పొదిగిన, మనస్సుతో నిర్మించినవా అన్నట్లున్న, విచిత్రము లైన బంగారు ఆభరణములు అలంకరించుకొని ఉండెను. 3

మూ. మహార్హక్షౌమసంవీతం రక్తచన్దనరూషితమ్,
స్వనులిప్తం విచిత్రాభిర్వివిధాభిశ్చ భక్తిభిః. 4

ప్ర. అ. మహార్హక్షౌమసంవీతమ్ = శ్రేష్ఠము లైన తెల్లని పట్టుబట్టలచే కట్టబడినవాడు, రక్తచన్దనరూషితమ్ = ఎఱ్ఱని చందనముచేత పూయబడినవాడు, విచిత్రాభిః = విచిత్రము లైన, వివిధాభిశ్చ = అనేక విధము లైన, భక్తిభిః = (శరీరముపై వేరు వేరు రంగులతో వేసిన) రచనలచేత, స్వనులిప్తమ్ = బాగుగా పూయబడినవాడు అయిన (రావణుని చూచెను).

తా. ఆ రావణుడు శ్రేష్ఠము లైన పట్టుబట్టలు ధరించి, ఎఱ్ఱని చందనము పూసుకొనెను. అతని శరీరముపై అనేక విధముల విచిత్రము లైన బొమ్మలు చిత్రింపబడి ఉండెను. 4

మూ. విచిత్రం దర్శనీయైశ్చ రక్తాక్షైర్భీమదర్శనైః,
దీప్తతీక్ష్ణమహాదంష్ట్రైః ప్రలమ్బదశనచ్ఛదైః. 5

శిరోభిర్దశభిర్వీరం భ్రాజమానం మహౌజసమ్,
నానావ్యాళసమాకీర్ణైః శిఖరైరివ మన్దరమ్. 6

ప్ర. అ. దర్శనీయైః = సుందర మైనవి, రక్తాక్షైః = ఎఱ్ఱని కన్నులు కలవి, భీమదర్శనైః = భయంకర మైన దర్శనము కలవి, దీప్తతీక్ష్ణమహాదంష్ట్రైః = ప్రకాశించుచున్న తీక్ష్ణము లైన పెద్ద కోరలు కలవి, ప్రలంబదశనచ్ఛదైః = వ్రేలాడుచున్న పెదవులు కలవి అయిన, దశభిః = పది, శిరోభిః = శిరస్సులతో విచిత్రమ్ = విచిత్రముగా ఉన్నవాడూ, నానావ్యాళసమాకీర్ణైః = అనేక క్రూర మృగములతో వ్యాప్తము లైన, శిఖరైః = శిఖరములతో, మన్దరమ్ ఇవ = మందర పర్వతము వలె, భ్రాజమానమ్ = ప్రకాశించుచున్నవాడు, మహాబలమ్ = గొప్ప బలము కలవాడు, వీరమ్ = వీరుడు అయిన (రావణుని చూచెను).

తా. మహాబలశాలి యైన ఆ రావణుడు, అనేక క్రూరమృగములతో నిండిన శిఖరములతో మందరపర్వతము వలె, సుందరములు, ఎఱ్ఱని కన్నులు కలవి, చూచుటకు భయంకరములుగా ఉన్నవి, ప్రకాశించుచున్న తీక్ష్ణ మైన కోరలు గలవి, వ్రేలాడుచున్న పెదవులు గలవి అయిన పది తలలతో విచిత్రముగా ప్రకాశించుచుండెను. 5, 6

మూ. నీలాఞ్జనచయప్రఖ్యం హారేణోరసి రాజతా,
పూర్ణచన్ద్రాభవక్త్రేణ సబాలార్కమివామ్బుదమ్. 7

ప్ర. అ. నీలాఞ్జనచయప్రఖ్యమ్ = నల్లని కాటుక గుట్ట వలె ఉన్నవాడు, ఉరసి = వక్షఃస్థలమునందు, రాజతా = ప్రకాశించుచున్న, హారేణ = హారముతోను, పూర్ణచన్ద్రాభవక్త్రేణ = పూర్ణచంద్రుని వంటి కాంతిగల ముఖముతోను, సబాలార్కమ్ = బాల సూర్యునితో కూడిన, అమ్బుదమివ = మేఘము వలె ఉన్నవాడు అయిన (రావణుని చూచెను).

తా. అతని వక్షఃస్థలముపై ముత్యాలహారము ప్రకాశించుచుండెను. ముఖము పూర్ణచంద్రుడు వలె ఉండెను. నల్లని కాటుక కొండ వలె ఉన్న ఆట్టి రావణుడు బాలసూర్యునితో కూడిన మేఘము వలె ఉండెను. 7

మూ. బాహుభిర్బద్ధకేయూరైశ్చన్దనోత్తమరూషితైః,
భ్రాజమానాఙ్గదైః పీనైః పఞ్చశీర్షైరివోరగైః. 8

ప్ర. అ. బద్ధకేయూరైః = కట్టబడిన బాహుపురులు కలవి, చన్దనోత్తమ

కర మైన బుద్ధి కలవారు అయిన మరికొందరు రాక్షసమంత్రులు కూడ. ఆ రావణుని ప్రక్కనే కూర్చుండి, దేవతలు దేవేంద్రుని సేవించి నట్లు సేవించుచుండిరి.

మూ. అపశ్యద్రాక్షసపతిం హనుమానతితేజసమ్,
విష్ఠితం మేరుశిఖరే సతోయమివ తోయదమ్. 14

ప్ర. అ. హనుమాన్ = హనుమంతుడు, అతితేజసమ్ = గొప్ప తేజస్సు కలవాడు, మేరుశిఖరే = మేరుపర్వతశిఖరమునందు, విష్ఠితమ్ = నిలచి ఉన్న, సతోయమ్ = జలముతో కూడిన, తోయదమ్ ఇవ = మేఘము వలె ఉన్నవాడూ అయిన, రాక్షసపతిమ్ = రావణుని, అపశ్యత్ = చూచెను.

తా. అతితేజశ్శాలి యైన ఆ రావణుడు, ఉన్నత మైన ఆసనముమీద, మేరుపర్వతశిఖరముమీద ఉన్న నీటితో నిండిన, మేఘము వలె ఉండెను. అట్టి రావణుని హనుమంతుడు చూచెను. 14

మూ. స తైః సంపీడ్యమానోఽపి రక్షోభిర్భీమవిక్రమైః,
విస్మయం పరమం గత్వా రక్షోధిపమవైక్షత. 15

ప్ర. అ. సః = హనుమంతుడు, భీమవిక్రమైః = భయంకర మైన పరాక్రమము గల, రక్షోభిః = రాక్షసులచేత, సంపీడ్యమానోఽపి = పీడింపబడుచున్నను, పరమమ్ = గొప్ప, విస్మయమ్ = ఆశ్చర్యమును, గత్వా = పొంది, రక్షోధిపమ్ = రావణుని, అవైక్షత = చూచెను.

తా. భయంకర మైన పరాక్రమము గల ఆ రాక్షసు లొక మూల పీడించు చున్నను ఆ హనుమంతు డా రావణుని ఆశ్చర్యముతో చూచెను. 15

మూ. భ్రాజమానం తతో దృష్ట్వా హనుమాన్రాక్షసేశ్వరమ్,
మనసా చిన్తయామాస తేజసా తస్య మోహితః 16

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, భ్రాజమానమ్ = ప్రకాశించుచున్న, రాక్షసేశ్వరమ్ = రాక్షసరాజును, దృష్ట్వా = చూచి, తస్య = అతనియొక్క, తేజసా = తేజస్సుచేత, మోహితః = మోహింపచేయబడినవాడై, మనసా = మనస్సులో, చిన్తయామాస = ఆలోచించెను.

తా. పిమ్మట, హనుమంతుడు, ప్రకాశించుచున్న రావణుని చూచి అతని తేజస్సువలన మోహము చెందినవాడై మనస్సులో ఇట్లు అనుకొనెను. 16

మూ. అహో రూపమహో ధైర్యమహో సత్త్వమహో ద్యుతిః,
అహో రాక్షసరాజస్య సర్వలక్షణయుక్తతా. 17

ప్ర. అ రాక్షసరాజస్య=ఈ రాక్షసరాజుయొక్క, రూపమ్=రూపము, అహో=ఎంత ఆశ్చర్యకర మైనది! ధైర్యమ్=ధైర్యము, అహో=ఎంత ఆశ్చర్యకర మైనది! సత్త్వమ్=బలము, అహో=ఎంత ఆశ్చర్యకర మైనది! ద్యుతిః=కాంతి, అహో=ఎంత ఆశ్చర్యకర మైనది! సర్వలక్షణయుక్తతా=సమస్త లక్షణములతో కూడి యుండుట. అహో= ఎంత ఆశ్చర్యకర మైనది!

తా. అహా! ఏమి ఈ రావణుని రూపము! ఏమి ధైర్యము! ఏమి బలము! ఏమి కాంతి! ఏమి సర్వలక్షణసంపన్నత్వము! 17

మూ. యద్యధర్మో న బలవాన్ స్యాదయం రాక్షసేశ్వరః,
స్యాదయం సురలోకస్య సశక్రస్యాపి రక్షితా. 18

ప్ర. అ. అయమ్=ఈ, అధర్మః= అధర్మము, బలవాన్=బలము కలది, న స్యాద్యది=కాకున్నచో, అయమ్=ఈ, రాక్షసేశ్వరః=రాక్షసరాజు, సశక్రస్య = దేవేంద్రసహిత మైన, సురలోకస్యాపి= దేవలోకమునకు కూడ, రక్షితా =రక్షకుడు, స్యాత్=కావచ్చును.

తా. ఏనిలో బలవత్తర మైన ఈ అధర్మమే లేకున్నచో ఈ రాక్షసరాజు ఇంద్రునితో సహా దేవలోకాని కంతకు ప్రభువు అయి యుండెడివాడు. 18

మూ. అస్య క్రూరైర్నృశంసైశ్చ కర్మభిర్లోకకుత్సితైః,
సర్వే బిభ్యతి ఖల్వస్మాల్లోకాః సామరదానవాః, 19
అయం హ్యుత్సహతే క్రుద్ధః కర్తుమేకార్ణవం జగత్.

ప్ర. అ. క్రూరైః=క్రూరములు, నృశంసైశ్చ=మానవులను హింసించేవి, లోకకుత్సితైః=లోకములో నింద్యములూ అయిన, అస్య కర్మభిః=ఇతని పనులచేత, సామరదానవాః= అమరులతోను దానవులతోను కూడిన, సర్వే= =సమస్త మైన, లోకాః=లోకములు, అస్మాత్=ఇతనినుండి, బిభ్యతి ఖ=భయ

వణుకుచున్నవి కదా। అయమ్=ఇతడు, క్రుద్ధః=కోపించినవాడై, జగత్=జగత్తును, ఏకార్ణవమ్=ఒకే సముద్రమునుగా, కర్తుమ్=చేయుటకు, ఉత్సహేత హ=సమర్థుడగును కదా।

తా. ఇతడు లోకములో నిందింపబడు క్రూరకర్మలతో అందరిని హింసించుచుండుటచేత దేవతలతో, దానవులతో సహా సకలలోకములు ఇతని నుండి భయపడుచున్నవి. కోపగించినచో ఇతడు ఈ జగత్తు నంతనూ ఒక్క సముద్రముగా చేసి వేయగలడు. 19

మూ. ఇతి చిన్తాం బహువిధామకరోన్మతిమాన్ హరిః, 20
దృష్ట్వా రాక్షసరాజస్య ప్రభావమమితౌజసః.

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
ఏకోనపఞ్చాశః సర్గః.

ప్ర. అ. అమితౌజసః=అపరిమిత మైన తేజస్సు గల, రాక్షసరాజస్య=రాక్షసరాజుయొక్క, ప్రభావమ్=ప్రభావమును, దృష్ట్వా=చూచి, మతిమాన్=బుద్ధిమంతు డైన, హరిః=హనుమంతుడు, ఇతి=ఇట్లు, బహువిధామ్=అనేకవిధము లైన, చిన్తామ్=చింతను, అకరోత్=చేసెను.

తా. బుద్ధిమంతు డైన హనుమంతుడు, అపరిమిత మైన తేజస్సు గల ఆ రావణుని ప్రభావము చూచి, ఈ విధముగా అనేకము లైన ఆలోచనలు చేసెను.

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు సుందరకాండలో నలుబదితొమ్మిదవ సర్గ సమాప్తము.

అథ పఞ్చాశః సర్గః

[రావణుడు ప్రేరేపింపగా లంకకు ఎందుకు వచ్చినావని ప్రహస్తుడు హనుమంతుని ప్రశ్నించుట, రాముని దూతగా వచ్చితినని హనుమంతుడు చెప్పుట.]

మూ. తముద్వీక్ష్య మహాబాహుః పిఙ్గాక్షం పురతః స్థితమ్,
కోపేన మహతావిష్టో రావణో లోకరావణః,
శఙ్కాహృతాత్మా దధ్యౌ స కపీన్ద్రం తేజసావృతమ్.

ప్ర. అ. మహాబాహుః=గొప్ప బాహువులు కల, లోకరావణః=లోకములను ఏడ్పించిన, సః రావణః=ఆ రావణుడు, పురతః=ఎదుట, స్థితమ్=నిలచి ఉన్న, తం పిఙ్గాక్షమ్=ఆ వానరుని, ఉద్వీక్ష్య=తల ఎత్తి చూచి, మహతా=గొప్ప, కోపేన=కోపముతో, ఆవిష్టః=ఆవేశింపబడినవాడై, శఙ్కాహృతాత్మా=శంకచేత హరింపబడిన మనస్సు కలవాడై, తేజసా=తేజస్సుచేత, ఆవృతమ్=కప్పబడియున్న, కపీన్ద్రమ్=వానరశ్రేష్ఠునిగూర్చి, దధ్యౌ=ఇట్లు ఆలోచించెను.

తా. గొప్ప బాహువులు కలవాడు, లోకములను ఏడ్పించినవాడు అయిన ఆ రావణుడు తన ఎదుట నిలచిన ఆ వానరుని, తల యెత్తి చూచి, కోపావిష్టుడై మనస్సులో ఏవేవో శంకలు కలుగగా, గొప్ప తేజస్సుచేత ఆవరింపబడి ఉన్న ఆ వానరశ్రేష్ఠుని గూర్చి ఈ విధముగా ఆలోచించెను. 1

మూ. కిమేష భగవాన్నన్దీ భవేత్సాక్షాదిహాగతః, 2
యేన శప్తోఽస్మి కైలాసే మయా సంచాలితే పురా,
సోఽయం వానరమూర్తిః స్యాత్కింస్విద్బాణో మహాసురః. 3

ప్ర. అ. ఏషః=ఇతడు, పురా=పూర్వము, మయా=నాచేత, కైలాసే=కైలాసము, సంచాలితే=కదల్పబడిన దగుచుండగా, యేన=ఎవ్వనిచేత, శప్తః

అస్మి = శపింపబడితినో, అట్టి, భగవాన్ = పూజ్యు డైన, సాక్షాత్ = సాక్షాత్తూ, ఇహ = ఇక్కడికి, ఆగతః = వచ్చిన, నన్దీ = నందీశ్వరుడు, కిం భవేత్ = అయి ఉండునా? సః అయమ్ = అట్టి ఇతడు, వానరమూర్తిః = వానరమూర్తి ధరించిన, మహాసురః = మహాసురు డైన, బాణః = బాణుడు, స్యాత్ కిం స్విత్ = అయి ఉండునా?

తా. "పూర్వము నేను కైలాసపర్వతమును కదల్చి నపుడు నన్ను శపించిన నందియే ఈ రూపముతో ఇక్కడికి వచ్చినాడా, లేక ఇతడు వానరరూపముతో వచ్చిన మహాసురు డైన బాణుడా!" 2, 3

మూ. స రాజా రోషతామ్రాక్షః ప్రహస్తం మన్త్రిసత్తమమ్,
కాలయుక్తమువాచేదం వచోఽవిప్లుతమర్థవత్. 4

ప్ర. అ. సః రాజా = ఆ రాజు, రోషతామ్రాక్షః = రోషముతో ఎఱ్ఱ నైన నేత్రములు కలవా డై, మన్త్రిసత్తమమ్ = మంత్రిశ్రేష్ఠు డైన. ప్రహస్తమ్ = ప్రహస్తుని గూర్చి, కాలయుక్తమ్ = కాలమునకు తగినది, అర్థవత్ = అర్థము కలది, అవిప్లుతమ్ = సంక్షిప్తమూ అయిన, ఇదం వచః = ఈ వచనమును, ఉవాచ = పలికెను.

తా. ఆ రావణుడు, రోషముచేత ఎఱ్ఱబడిన నేత్రములతో, మంత్రిశ్రేష్ఠు డైన ప్రహస్తునితో, కాలానుగుణము, అర్థపూర్ణము, సంక్షిప్తము అయిన ఈ మాట పలికెను. 4

మూ. దురాత్మా పృచ్ఛ్యతామేష కుతః కిం వాఽత్ర కారణమ్,
వనభఙ్గే చ కోఽస్యార్థో రాక్షసీనాం చ తర్జనే. 5

ప్ర. అ. ఏషః = ఈ, దురాత్మా = దురాత్ముడు, పృచ్ఛ్యతామ్ = అడుగబడుగాక. కుతః = ఎక్కడినుండి వచ్చినాడు? అత్ర = ఈ వచ్చుట యందు, కిం కారణమ్ = కారణ మేమి? వనభఙ్గే చ = వనమును విరచుట యందు, రాక్షసీనామ్ = రాక్షసస్త్రీల, తర్జనే = భయపెట్టుటయందు, అస్య = వీనికి, అర్థః = ప్రయోజనము, కః = ఏది?

తా. "ఈ దురాత్ముడు ఎక్కడనుండి వచ్చినాడో, ఎందుకు వచ్చినాడో, వనమును విరిచివేసి రాక్షసస్త్రీలను ఎందుకు భయపెట్టినాడో అడుగుము". 5

మూ. మత్పురీమప్రధృష్యాం వాగమనే కిం ప్రయోజనమ్,
ఆయోధనే వా కిం కార్యం వృచ్ఛ్యతామేష దుర్మతిః. 6

ప్ర. అ. అప్రధృష్యామ్ = ఎదిరింప శక్యము కాని, మత్పురీమ్ = నా పట్టణమును గూర్చి, ఆగమనే = వచ్చుటయందు, కిం ప్రయోజనమ్ = ఏమి ప్రయోజనము? ఆయోధనే వా = యుద్ధము చేయుటయందు, కిం కార్యమ్ = ఏమి కార్యము? ఏషః దుర్మతిః = ఈ దుర్బుద్ధి, వృచ్ఛ్యతామ్ = ప్రశ్నించబడుగాక.

తా. "ఎదిరింప శక్యము కాని నా నగరమునకు ఏ ప్రయోజనమును ఉద్దేశించి వచ్చినాడో, ఎందుకు యుద్ధము చేసినాడో ఈ దుర్మతిని అడుగుము".

మూ. రావణస్య వచః శ్రుత్వా ప్రహస్తో వాక్యమబ్రవీత్,
సమాశ్వసిహి భద్రం తే న భీః కార్యా త్వయా కపే 7

ప్ర. అ. ప్రహస్తః = ప్రహస్తుడు, రావణస్య = రావణునియొక్క, వచః = వచనమును, శ్రుత్వా = విని, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికెను. కపే = ఓ! వానరుడా! సమాశ్వసిహి = ఊరడిల్లుము. తే = నీకు, భద్రమ్ = క్షేమ మగుగాక. త్వయా = నీచేత, భీః = భయము. న కార్యా = చేయదగినది కాదు.

తా. రాముని మాటలు విని ప్రహస్తుడు హనుమంతునితో ఇట్లు పలికెను. "ఓ! వానరుడా! ఊరడిల్లుము (కంగారుపడకుము). నీకు క్షేమ మగుగాక. నీ వేమీ భయపడ నవసరము లేదు". 7

మూ. యది తావత్త్వమిన్ద్రేణ ప్రేషితో రావణాలయమ్,
తత్త్వమాఖ్యాహి మా భూత్తే భయం వానర మోక్ష్యసే. 8

ప్ర. అ. వానర = వానరుడా! త్వమ్ = నీవు, ఇన్ద్రేణ = ఇంద్రునిచేత, రావణాలయమ్ = రావణుని గృహమును గూర్చి, ప్రేషితః యది తావత్ = పంపబడి ఉన్నట్లయితే, తత్త్వమ్ = యథార్థమును, ఆఖ్యాహి = చెప్పుము. తే = నీకు, భయమ్ = భయము, మా భూత్ = కలుగకుండుగాక. మోక్ష్యసే = విడువబడ గలవు.

తా. "ఓ! వానరుడా! నీవు ఇంద్రుడు పంపగా ఈ లంకకు వచ్చినావా? యథార్థము చెప్పుము; భయపడకుము. నిన్ను విడిచివేయగలము". 8

మూ. యది వైశ్రవణస్య త్వం యమస్య వరుణస్య చ,
చారరూపమిదం కృత్వా ప్రవిష్టో నః పురీమిమామ్, 9
విష్ణునా ప్రేషితో వాపి దూతో విజయకాఙ్క్షిణా.

ప్ర. అ. ఇదమ్ = ఈ, చారరూపమ్ = గూఢచారిరూపమును, కృత్వా = చేసి (ధరించి), నః = మాయొక్క, ఇమాం పురీమ్ = ఈ పట్టణమును, ప్రవిష్టః = ప్రవేశించిన, త్వమ్ = నీవు, వైశ్రవణస్య = కుబేరునకు సంబంధించినవాడవా, యమస్య = యమునకు సంబంధించినవాడవా, వరుణస్య చ = వరుణునకు సంబంధించినవాడవా, విజయకాఙ్క్షిణా = విజయమును కోరుచున్న, విష్ణునా = విష్ణువుచేత, దూతః = దూతగా, ప్రేషితో వాపి = పంపబడినావా?

తా. "ఈ గూఢచారిరూపముతో మా నగరములోనికి ప్రవేశించినావు. నిన్ను కుబేరుడు పంపినాడా? యముడు పంపినాడా? వరుణుడు పంపినాడా? లేక, విజయమును కోరుచు విష్ణువు నిన్ను దూతగా పంపినాడా"? 9

మూ. న హి తే వానరం తేజో రూపమాత్రం తు వానరమ్. 10
తత్త్వతః కథయస్వాద్య తతో వానర మోక్ష్యసే.

ప్ర. అ. వానర = ఓ! వానరుడా! తే = నీయొక్క, రూపమాత్రం తు = రూపము మాత్రమే, వానరమ్ = వానరునికి సంబంధించినది. తేజః = తేజస్సు, వానరమ్ = వానరునకు సంబంధించినది, న హి = కాదు కదా. అద్య = ఇప్పుడు, తత్త్వతః = యథార్థముగా, కథయస్వ = చెప్పుము. తతః = అటు పిమ్మట, మోక్ష్యసే = విడువబడగలవు.

తా. "ఓ! వానరా! నీ రూపము వానరరూపము వలె ఉన్నది. కాని నీ తేజస్సు మాత్రము వానరులకుండదగినది కాదు. ఇప్పుడు సత్యము చెప్పుము. పిదప నిన్ను విడిచిపెట్టివేసెదము". 10

మూ. అనృతం వదతశ్చాపి దుర్లభం తవ జీవితమ్. 11
అథవా యన్నిమిత్తస్తే ప్రవేశో రావణాలయే.

ప్ర. అ. తవ = నీవు, అనృతమ్ = అసత్యమును, వదతః = చెప్పినచో, జీవితమ్ = జీవితము, దుర్లభమ్ = దుర్లభమైనది. అథవా = లేదా, రావణాలయే =

రావణుని గృహములో, తే ప్రవేశః=నీ ప్రవేశము, యన్నిమిత్తః=ఏ నిమిత్తము కలదో (అది చెప్పుము).

తా. "అసత్యము చెప్పినచో నీవు జీవించుట కష్టము. లేదా ఎవ్వరూ పంపకుండా నువ్వే వచ్చినచో, రావణగృహములోనికి ఎందుకు వచ్చినావో చెప్పుము". 11

మూ. ఏవముక్తో హరిశ్రేష్ఠస్తదా రక్షోగణేశ్వరమ్, 12
అబ్రవీన్నాస్మి శక్రస్య యమస్య వరుణస్య వా.
ధనదేన న మే సఖ్యం విష్ణునా నాస్మి చోదితః, 13
జాతిరేవ మమ త్వేషా వానరోఽహమిహాగతః.

ప్ర. అ. ఏవమ్=ఇట్లు, ఉక్తః=పలుకబడిన, హరిశ్రేష్ఠః=హనుమంతుడు, తదా=అప్పుడు, రక్షోగణేశ్వరమ్ = రాక్షసాధిపతి యైన రావణుని గూర్చి, అబ్రవీత్=పలికెను. శక్రస్య=ఇంద్రునకు గాని, యమస్య=యమునకు గాని, వరుణస్య వా=వరుణునకుగాని సంబంధించినవాడను, నాస్మి=కాను. మే= నాకు, ధనదేన=కుబేరునితో, సఖ్యమ్=స్నేహము, న=లేదు. విష్ణునా = విష్ణువుచేత, చోదితః= ప్రేరేపింపబడినవాడను, న=కాను. ఏషా=ఇది, మమ= నాయొక్క, జాతిరేవ=జాతియే. అహమ్=నేను, వానరః = వానరుడను ఇహ=ఇక్కడికి ఆగతః = వచ్చినాను.

తా. ప్రహస్తుని మాటలు విని హనుమంతుడు రావణునితో ఇట్లు పలికెను. "నేను యమునకు గాని, దేవేంద్రునికి గాని, వరుణునికి గాని సంబంధించిన వాడను కాను. నాకు కుబేరునితో సంబంధ మేమీ లేదు. నన్ను విష్ణువు పంపలేదు. నేను మారు రూపములో రాలేదు. నేను వానరుడను. ఇదే నా జాతి. ఈ నగరానికి రావలె ననియే వచ్చినాను. 12, 13

మూ. దర్శనే రాక్షసేన్ద్రస్య దుర్లభే తదిదం మయా, 14
వనం రాక్షసరాజస్య దర్శనార్థే వినాశితమ్.

ప్ర. అ. రాక్షసేన్ద్రస్య=రాక్షసప్రభు వైన నీయొక్క, దర్శనే=దర్శనము, దుర్లభే=దుర్లభ మైనదగుచుండగా, మయా=నాచేత, తత్=ఆ, ఇదమ్=ఈ, వనమ్=వనము, రాక్షసరాజస్య= రాక్షసరాజ వైన నీయొక్క, దర్శనార్థే= దర్శనమునిమిత్త మై, వినాశితమ్=నశింపచేయబడినది.

తా. నీ దర్శనము అంత తేలికగా లభించదు కావున, నీ దర్శనము లభించుటకై, ప్రసిద్ధ మైన ఆ ఉద్యానవనమును నశింపచేసినాను. 14

మూ. తతస్తే రాక్షసాః ప్రాప్తా బలినో యుద్ధకాఙ్క్షిణః,
రక్షణార్థం తు దేహస్య ప్రతియుద్ధా మయా రణే. 15

ప్ర. అ. తతః=అటు పిమ్మట, బలినః=బలవంతు లైన, తే రాక్షసాః=ఆ రాక్షసులు, యుద్ధకాఙ్క్షిణః=యుద్ధము కోరుచున్నవా రై, ప్రాప్తాః=వచ్చినారు, దేహస్య=దేహము యొక్క, రక్షణార్థం తు = రక్షణము కొరకే మయా = నాచేత, రణే=యుద్ధమునందు, ప్రతియుద్ధాః= యుద్ధములో ఎదిరింప బడినారు.

తా. అపుడు బలవంతు లైన ఆ రాక్షసు లందరూ యుద్ధము చేయుటకై వచ్చినారు. నాకు నా దేహమును రక్షించుకొనుటకు మాత్రమే వారితో యుద్ధము చేయవలసి వచ్చినది. 15

మూ. అస్త్రపాశైర్న శక్యోఽహం బద్ధుం దేవాసురైరపి, 16
పితామహాదేవ వరో మమాప్యేషోఽభ్యుపాగతః.

ప్ర. అ. అహమ్=నేను, దేవాసురైరపి=దేవతలచేతను అసురులచేతను కూడ, అస్త్రపాశైః=అస్త్రపాశములచేత, బద్ధుమ్=బంధించుటకు, న శక్యః = శక్య మైనవాడను కాను. ఏషః వరః = ఈ వరము, మమాపి = నాకు కూడా, పితామహాదేవ=బ్రహ్మదేవునినుండియే, అభ్యుపాగతః=వచ్చినది.

తా. దేవతలు, అసురులు కూడ నన్ను అస్త్రపాశములతో బంధింపజాలరు. (నీకు ఏవేవో వరములు లభించి నట్లే) నాకు కూడ ఈ వరము బ్రహ్మదేవుని నుండే లభించినది. 16

మూ. రాజానం ద్రష్టుకామేన మయాస్త్రమనువర్తితమ్, 17
విముక్తో హ్యహమస్త్రేణ రాక్షసైస్త్వభిపీడితః,
కేనచిద్రాజకార్యేణ సంప్రాప్తోఽస్మి తవాన్తికమ్. 18

ప్ర. అ. రాజానమ్ = రాజ వైన నిన్ను, ద్రష్టుకామేన = చూడవలె నని కోరిక గల, మయా = నాచేత, అస్త్రమ్ = అస్త్రము, అనువర్తితమ్ = అనుసరింప బడినది. రాక్షసైః=రాక్షసులచేత, అభిపీడితః తు=బంధింపబడగానే, అహమ్=

నేను, అస్త్రేణ = అస్త్రముచేత, విముక్తో హి = విడవబడితిని కదా. కేన చిత్ = ఒకానొక, రాజకార్యేణ = రాజకార్యముచేత, తవ = నీయొక్క, అన్తికమ్ = సమీపమును గూర్చి, సంప్రాప్తః అస్మి = వచ్చినాను.

తా. నిన్ను చూడవలెనను కోరికచేతనే నేను అస్త్రబంధమునకు లొంగి యుంటిని. రాక్షసులు నన్ను బంధింపగానే అస్త్రము నన్ను విడిచివేసినది. ఒకానొక రాజకార్యముచేత నేను నీవద్దకు వచ్చినాను. 18

మూ. దూతోఽహమితి విజ్ఞేయో రాఘవస్యామితౌజసః,
శ్రూయతాం చాపి వచనం మమ పథ్యమిదం ప్రభో. 19

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
పఞ్చాశః సర్గః.

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, అమితౌజసః = అపరిమిత మైన తేజస్సు గల, రాఘవస్య = రాముని యొక్క, దూతః ఇతి = దూతను అని, విజ్ఞేయః = తెలియ దగినవాడను. ప్రభో = ఓ రాక్షసరాజా! పథ్యమ్ = హిత మైన, ఇదమ్ = ఈ, మమ వచనమ్ = నా వచనము, శ్రూయతాం చాపి = వినబడుగాక.

తా. ఓ రాక్షసరాజా! నేను అపరిమిత మైన తేజస్సు గల రాముని దూతనని తెలిసికొనుము. హిత మైన మాట చెప్పుచున్నాను, వినుము. 19

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో ఏబదవ సర్గ సమాప్తము.

అథ ఏకపఞ్చాశః సర్గః

[హనుమంతుడు రాముని ప్రభావము వర్ణించి చెప్పుచు రావణు నకు సీత నుపదేశించుట].

మూ. తం సమీక్ష్య మహాసత్త్వం సత్త్వవాన్ హరిసత్తమః,
వాక్యమర్థవదవ్యగ్రస్తమువాచ దశాననమ్. 1

ప్ర. అ. సత్త్వవాన్ = బలవంతు డైన, హరిసత్తమః = హనుమంతుడు, మహాసత్త్వమ్ = గొప్ప బలము గల, తం దశాననమ్ = ఆ రావణుని, సమీక్ష్య = చూచి, అవ్యగ్రమ్ = కంగారు లేకుండగా, అర్థవత్ = అర్థయుక్తమైన, వాక్యమ్ = వాక్యమును, తమ్ = వానిని గూర్చి, ఉవాచ = పలికెను.

తా. మహాబలవంతు డైన హనుమంతుడు, మహాబలవంతు డైన ఆ రావణుని చూచి, ఏ మాత్రము భయము చెందక, అతనితో అర్థయుక్త మైన వాక్య మిట్లు పలికెను. 1

మూ. అహం సుగ్రీవసందేశాదిహ ప్రాప్తస్తవాలయమ్,
రాక్షసేన్ద్ర హరీశస్త్వాం భ్రాతా కుశలమబ్రవీత్. 2

ప్ర. అ. రాక్షసేన్ద్ర = ఓ । రాక్షసరాజా ! అహమ్ = నేను, సుగ్రీవసందేశాత్ = సుగ్రీవుని ఆజ్ఞ వలన, ఇహ = ఇక్కడికి, తవ ఆలయమ్ = నీ గృహమును గూర్చి, ప్రాప్తః = వచ్చినాను. భ్రాతా = సోదరు డైన, హరీశః = ఆ వానరప్రభు వైన సుగ్రీవుడు, త్వామ్ = నిన్ను గూర్చి, కుశలమ్ = కుశలమును, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. ఓ । రాక్షసరాజా ! నేను సుగ్రీవుని ఆజ్ఞచే ఇక్కడికి వచ్చినాను. వానరరా జైన, నీ సోదరుడు, సుగ్రీవుడు నిన్ను కుశల మడిగినాడు. 2

మూ. భ్రాతుః శృణు సమాదేశం సుగ్రీవస్య మహాత్మనః,
ధర్మార్థోపహితం వాక్యమిహ చాముత్ర చ క్షమమ్. 3

ప్ర. అ మహాత్మనః = మహాత్ముడైన, భ్రాతుః = సోదరుడైన, సుగ్రీవస్య = సుగ్రీవునియొక్క, సమాదేశమ్ = వార్తయైనది, ఇహ చ = ఈ లోకమునందు, అముత్ర చ = పరలోకమునందు, క్షమమ్ = శుభమును కూర్చుటకు సమర్థమైనది, ధర్మార్థోపహితమ్ = ధర్మముతోను, అర్థముతోను కూడినది అయిన, వాక్యమ్ = వాక్యమును, శృణు = వినుము.

తా. మహాత్ముడైన నీ సోదరుడు సుగ్రీవుడు వార్త పంపినాడు. ధర్మార్థములతో కూడినవి, ఇహపరలోకములందు శ్రేయస్కరములూ అయిన ఆ మాటలు వినుము. 3

మూ. రాజా దశరథో నామ రథకుఞ్జరవాజిమాన్,
పితేవ బన్ధుర్లోకస్య సురేశ్వరసమద్యుతిః 4

ప్ర. అ. రథకుఞ్జరవాజిమాన్ = రథములు, ఏనుగులు, గుఱ్ఱములు కలవాడు, లోకస్య = లోకమునకు, పితేవ = తండ్రి వంటి వాడు, సురేశ్వరసమద్యుతిః = దేవేంద్రునితో సమానమైన కాంతి గలవాడు అయిన, దశరథో నామ = దశరథు డనే పేరు గల, రాజా = రాజా ఉండెను.

తా. రథములు, ఏనుగులు, గుఱ్ఱములు కలవాడు, లోకమునకు తండ్రి వంటివాడు, దేవేంద్రునితో సమానమైన కాంతి కలవాడు అయిన దశరథు డను రాజు ఉండెను. 4

మూ. జ్యేష్ఠస్తస్య మహాబాహుః పుత్రః ప్రియకరః ప్రభుః,
పితుర్నిదేశాన్నిష్క్రాన్తః ప్రవిష్టో దణ్డకావనమ్. 5
లక్ష్మణేన సహ భ్రాత్రా సీతయా చాపి భార్యయా,
రామో నామ మహాతేజా ధర్మ్యం పన్థానమాస్థితః. 6

ప్ర. అ. తస్య = అతనియొక్క, జ్యేష్ఠః పుత్రః = జ్యేష్ఠపుత్రుడు, మహాబాహుః = గొప్ప బాహువులు కలవాడు, ప్రియకరః = ప్రియమును చేయువాడు, ప్రభుః = ప్రభువు, మహాతేజాః = గొప్ప తేజస్సు కలవాడు అయిన,

రామో నామ=రాముడు, ధర్మ్యమ్=ధర్మసంమత మైన, పన్థానమ్=మార్గమును, ఆస్థిత: = ఆశ్రయించినవాడై, పితు: = తండ్రియొక్క, నిదేశాత్ = ఆజ్ఞవలన, నిష్క్రాన్త: = బయలుదేరినవాడై, భ్రాత్రా = సోదరుడైన, లక్ష్మణేన=లక్ష్మణుని తోను, భార్యయా = భార్య యైన, సీతయా చాపి = సీతతోను, దణ్డకావనమ్ = దండకావనమును, ప్రవిష్ట: = ప్రవేశించినాడు.

తా. ఆ దశరథుని జ్యేష్ఠకుమారుడు, మహాబాహువు, తండ్రికి ప్రియము చేయువాడు, మహాతేజశ్శాలి అయిన, మాన్యవతు డైన రాముడు, తండ్రి ఆజ్ఞచే, ధర్మమార్గమును అవలంబించి, అయోధ్యను విడచి, సోదరు డైన లక్ష్మణుని తోను, భార్య యైన సీతతోను, దండకావనములో ప్రవేశించినాడు. 5, 6

మూ. తస్య భార్యా వనే నష్టా సీతా పతిమనువ్రతా,
వైదేహస్య సుతా రాజ్ఞో జనకస్య మహాత్మన:. 7

ప్ర. అ. వైదేహస్య = విదేహదేశాధిపతి, మహాత్మన: = మహాత్ముడూ అయిన, జనకస్య = జనకు డనే, రాజ్ఞ:=రాజాయొక్క, సుతా = కుమార్తె, పతిమ్ = భర్తను, అనువ్రతా = అనుసరించినదీ, తస్య = ఆ రామునియొక్క, భార్యా = భార్య అయిన, సీతా = సీత, వనే = వనమునందు, నష్టా = కనబడ కుండ పోయినది.

తా. విదేహదేశాధిపతి యైన మహాత్ము డైన జనకమహారాజు పుత్రి, భర్తనే అనుసరించి ఉండేది, రాముని భార్య అయిన సీత అరణ్యములో కనబడ కుండ పోయినది. 7

మూ. స మార్గమాణస్తాం దేవీం రాజపుత్ర: సహానుజ:,
ఋశ్యమూకమనుప్రాప్త: సుగ్రీవేణ సమాగత:. 8

ప్ర. అ. తాం దేవీమ్=ఆ దేవిని, మార్గమాణ:=వెదకుచు, సహానుజ:= తమ్మునితో కూడిన, స: రాజపుత్ర: = ఆ రాజకుమారుడు, ఋశ్యమూకమ్ = ఋశ్యమూకపర్వతమును, అనుప్రాప్త:=చేరినవాడై, సుగ్రీవేణ = సుగ్రీవునితో, సమాగత: = కలిసెను.

తా. తమ్మునితో కూడిన ఆ రాజకుమారు డైన రాముడు, సీతాదేవిని వెదకికొనుచు ఋశ్యమూకపర్వతము చేరి, అక్కడ సుగ్రీవుని కలుసుకొనెను. 8

మూ. తస్య తేన ప్రతిజ్ఞాతం సీతాయాః పరిమార్గణమ్,
సుగ్రీవస్యాపి రామేణ హరిరాజ్యం నివేదితమ్. 9

ప్ర. అ. తేన = ఆ సుగ్రీవునిచేత, తస్య = ఆ రామునకు, సీతాయాః = సీతయొక్క, పరిమార్గణమ్ = వెదకుట, ప్రతిజ్ఞాతమ్ = ప్రతిజ్ఞ చేయబడినది. రామేణాపి = రామునిచేత కూడ, సుగ్రీవస్య = సుగ్రీవునకు, హరిరాజ్యమ్ = వానర రాజ్యము, నివేదితమ్ = తెలుపబడినది (ప్రతిజ్ఞ చేయబడినది).

తా. సీతను వెదకించెద నని సుగ్రీవుడు రామునకు ప్రతిజ్ఞ చేసి చెప్పగా, నీకు వానరరాజ్యము ఇచ్చెద నని రాముడు సుగ్రీవునకు ప్రతిజ్ఞ చేసి చెప్పెను. 9

మూ. తతస్తేన మృధే హత్వా రాజపుత్రేణ వాలినమ్,
సుగ్రీవః స్థాపితో రాజ్యే హర్యృక్షాణాం గణేశ్వరః. 10

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, తేన = ఆ, రాజపుత్రేణ = రామునిచేత, వాలినమ్ = వాలిని, మృధే = యుద్ధమునందు, హత్వా = చంపి, సుగ్రీవః = సుగ్రీవుడు, హర్యృక్షాణామ్ = వానరులయొక్క భల్లూకములయొక్క, గణేశ్వరః = గణములకు ప్రభువుగా, రాజ్యే = రాజ్యమునందు, స్థాపితః = స్థాపించ బడినాడు.

తా. పిమ్మట రాముడు యుద్ధములో వాలిని సంహరించి సుగ్రీవుని వానరభల్లూకగణముల అధిపతినిగా, రాజ్యమునందు స్థాపించెను. 10

మూ. త్వయా విజ్ఞాతపూర్వశ్చ వాలీ వానరపుఙ్గవః,
రామేణ నిహతః సంఖ్యే శరేణైకేన వానరః. 11

ప్ర. అ. వానరపుఙ్గవః = వానరులలో శ్రేష్ఠుడైన, వాలీ = వాలి, త్వయా = నీచేత, విజ్ఞాతపూర్వశ్చ = పూర్వమే తెలియబడినవాడు. వానరః = ఆ వాలి, రామేణ = రామునిచేత, సంఖ్యే = యుద్ధమునందు, ఏకేన = ఒక, శరేణ = బాణముచేత, నిహతః = చంపబడినాడు.

తా. వాలి ఎవరో నీకు పూర్వమే తెలియును కదా. ఆ వాలిని రాముడు, యుద్ధములో ఒక్క బాణముతో చంపినాడు. 11

మూ. స సీతామార్గణే వ్యగ్రస్సుగ్రీవః సత్యసంగరః,
హరీన్ సంప్రేషయామాస దిశః సర్వా హరీశ్వరః. 12

ప్ర. అ. సత్యసంగరః = సత్యమైన ప్రతిజ్ఞ కలవాడు, హరీశ్వరః = వానరప్రభువూ అయిన, సః సుగ్రీవః = ఆ సుగ్రీవుడు, సీతామార్గణే = సీతను అన్వేషించుటయందు, వ్యగ్రః = ఆకులత చెందినవాడై, సర్వాః = సమస్తమైన, దిశః = దిక్కులను గూర్చి, హరీన్ = వానరులను, సంప్రేషయామాస = పంపెను.

తా. సత్యమైన ప్రతిజ్ఞ గల, వానరప్రభువైన సుగ్రీవుడు సీతను అన్వేషించవలెనని చాల వ్యాకులుడై, అన్ని దిక్కులకు వానరులను పంపెను.

మూ. తాం హరీణాం సహస్రాణి శతాని నియుతాని చ,
దిక్షు సర్వాసు మార్గన్తే హ్యధశ్చోపరి చామ్బరే. 13

ప్ర. అ. హరీణామ్ = వానరులయొక్క, సహస్రాణి = సహస్రములు, శతాని = వందలు, నియుతాని చ = లక్షలు. తామ్ = ఆమెను, సర్వాసు = సమస్తమైన, దిక్షు = దిక్కులందు, అధశ్చ = క్రింద, ఉపరి = పైన, అమ్బరే చ = ఆకాశమునందు, మార్గన్తే = వెదకుచున్నారు.

తా. వందల కొలది, వేల కొలది, లక్షల కొలది వానరులు, ఆ సీత కొరకు అన్ని దిక్కులందు, పాతాళములోను, పైన ఆకాశమునందూ కూడ వెదకుచున్నారు. 13

మూ. వైనతేయసమాః కేచిత్ కేచిత్తత్రానిలోపమాః,
అసంగగతయః శీఘ్రా హరివీరా మహాబలాః. 14

ప్ర. అ. తత్ర = ఆ వానరులలో, మహాబలాః = గొప్ప బలము గల, కేచిత్ = కొందరు, హరివీరాః = వానరులు, వైనతేయసమాః = గరుత్మంతునితో సమానులు. కేచిత్ = కొందరు, అనిలోపమాః = వాయువుతో సమానులు, శీఘ్రాః = వేగముగా పోవువారు. అసంగగతయః = అడ్డు లేని గమనము కలవారు.

తా. ఆ వానరులలో మహాబలవంతులైన కొందరు వానరవీరులు గరుత్మంతుని వంటివారు. మరికొందరు వాయువువంటివారు. అడ్డు లేని గమనము కలవారై ఎక్కడికైనా అతిశీఘ్రముగా పోగలరు. 14

మూ. అహం తు హనుమాన్నామ మారుతస్యౌరసః సుతః,
సీతాయాస్తు కృతే తూర్ణం శతయోజనమాయతమ్, 15
సముద్రం లంఘయిత్వైవ తాం దిదృక్షురిహాగతః.

ప్ర. అ. మారుతస్య = వాయుదేవునియొక్క, ఔరసః సుతః = ఔరస పుత్రుడ నైన, హనుమాన్నామ = హనుమంతు డను పేరు గల, అహం తు = నేనైతే, సీతాయాః కృతే = సీతనిమిత్తమై, తూర్ణమ్ = శీఘ్రముగా, శతయోజనమ్ = నూరు యోజనములు, ఆయతమ్ = పొడ వైన, సముద్రమ్ = సముద్రమును, లంఘయిత్వైవ = లంఘించియే, తామ్ = ఆమెను, దిదృక్షుః = చూడ దలచినవాడనై, ఇహ = ఇక్కడికి, ఆగతః = వచ్చినాను.

తా. నేను సాక్షాత్తు వాయుదేవుని కుమారుడను. నా పేరు హనుమంతుడు. నేను సీతకొరకై శతయోజనవిస్తీర్ణ మైన సముద్రమును శీఘ్రముగా లంఘించి ఆమెను చూచుటకై ఇక్కడికి వచ్చినాను. 15

మూ. భ్రమతా చ మయా దృష్టా గృహే తే జనకాత్మజా. 16
తద్భవాన్ దృష్టధర్మార్థస్తపఃకృతపరిగ్రహః,
పరదారాన్ మహాప్రాజ్ఞ నోపరోద్ధుం త్వమర్హసి. 17

ప్ర. అ. భ్రమతా = తిరుగుచున్న, మయా = నాచేత, తే = నీయొక్క, గృహే = గృహమునందు, జనకాత్మజా = సీత, దృష్టా = చూడబడినది. భవాన్ = నీవు, దృష్టధర్మార్థః = చూడబడిన ధర్మార్థములు కలవాడవు. తపఃకృత పరిగ్రహః = చేయబడిన తపస్సంపాదనము కలవాడవు. తత్ = ఆ కారణము వలన, మహాప్రాజ్ఞ = గొప్ప బుద్ధి కలవాడా! త్వమ్ = నీవు, పరదారాన్ = పర భార్యను, ఉపరోద్ధుమ్ = అడ్డుపెట్టుటకు (బంధించుటకు), న అర్హసి = తగవు.

తా. నేను లంకలో తిరుగుచు, తిరుగుచు, నీ యింటిలో సీతను చూచి నాను. నీవు ధర్మార్థముల స్వరూపము తెలిసినవాడవు. గొప్ప తపస్సు చేసినావు. అందువలన, ఓ మహాబుద్ధిశాలీ! నీవు పరభార్యను నీ యింటిలో ఉంచుకొనుట యుక్తము కాదు. 16, 17

మూ. న హి ధర్మవిరుద్ధేషు బహ్వపాయేషు కర్మసు,
మూలఘాతిషు సజ్జన్తే బుద్ధిమన్తో భవద్విధాః. 18

ప్ర. అ. భవద్విధాః = నీ వంటి, బుద్ధిమన్తః = బుద్ధిమంతులు, ధర్మవిరుద్ధేషు = ధర్మమునకు విరుద్ధములు, బహ్వపాయేషు = అధిక మైన అపాయము కలవి, మూలఘాతిషు = మూలమునే నశింపచేయునవి అయిన, కర్మసు = పనులలో, న సజ్జన్తే హి = ఆసక్తులు కారు కదా।

తా. నీ వంటి బుద్ధిమంతులు, ధర్మానికి విరుద్ధ మైనవి, అనేక అపాయములతో కూడినవి, మూలమునే నశింపచేయునవి అయిన పనులు చేయరు కదా। 18

మూ. కశ్చ లక్ష్మణముక్తానాం రామకోపానువర్తినామ్,
శరాణామగ్రతః స్థాతుం శక్తో దేవాసురేష్వపి. 19

ప్ర. అ. లక్ష్మణముక్తానామ్ = లక్ష్మణునిచేత విడువబడినవి, రామకోపానువర్తినామ్ = రాముని కోపమును అనుసరించునవి అయిన, శరాణామ్ = శరములకు, అగ్రతః = ఎదుట, స్థాతుమ్ = నిలుచుటకు, దేవాసురేష్వపి = దేవతలలోను అసురులలోను కూడ, కః = ఎవడు, శక్తః = సమర్థుడు?

తా. రామునికి కోపము వచ్చుట చూచి లక్ష్మణుడు ప్రయోగించిన బాణముల ఎదుట, సురాసురులలో కూడ ఎవ్వ డైనా నిలువగలడా? 19

మూ. న చాపి త్రిషు లోకేషు రాజన్విద్యేత కశ్చన,
రాఘవస్య వ్యలీకం యః కృత్వా సుఖమవాప్నుయాత్.

ప్ర. అ. రాజన్ = రాజా! యః = ఎవడు, రాఘవస్య = రామునకు, వ్యలీకమ్ = అపకారమును, కృత్వా = చేసి, సుఖమ్ = సుఖమును, అవాప్నుయాత్ = పొందునో, అట్టివాడు, త్రిషు = మూడు, లోకేషు = లోకములందు, కశ్చన = ఎవడూ, న విద్యేత = ఉండడు.

తా. రావణా! మూడు లోకములలో ఏ ఒక్కడూ కూడ రామునకు అపకారము చేసి సుఖముగా ఉండజాలడు. 20

మూ. తత్త్రికాలహితం వాక్యం ధర్మ్యమర్థానుబన్ధి చ,
మన్యస్వ నరదేవాయ జానకీ ప్రతిదీయతామ్. 21

ప్ర. అ. తత్ = ఆ కారణమువలన, త్రికాలహితమ్ = మూడు కాలము లందూ హిత మైనది, ధర్మ్యమ్=ధర్మసంమతమూ, అర్థానుబన్ధి చ=అర్థమునకు కూడ సంబంధించినది అయిన, వాక్యమ్ = వాక్యమును, మన్యస్వ = అంగీక రింపుము. నరదేవాయ = రామునకు, జానకీ = సీత, ప్రతిదీయతామ్ = తిరిగి ఇవ్వబడుగాక.

తా. అందుచే నీవు మూడు కాలములలోనూ కూడ హిత మైనది, ధర్మ సంమతము, అర్థమును కూర్చునదీ అయిన నా మాట వినుము. సీతను రామునకు తిరిగి ఇచ్చివేయుము. 21

మూ. దృష్టాహీయం మయా దేవీ లబ్ధం యదిహ దుర్లభమ్,
ఉత్తరం కర్మ యచ్ఛేషం నిమిత్తం తత్ర రాఘవః. 22

ప్ర. అ. మయా = నాచేత, ఇయం దేవీ = ఈ సీతాదేవి, దృష్టా హి = చూడబడినది కదా. యత్ = ఏది, దుర్లభమ్ = పొంద శక్యము కానిదో అది, ఇహ=ఇక్కడ, లబ్ధమ్=పొందబడినది. ఉత్తరమ్=తరువాతి దైన, యత్=ఏ, కర్మ=పని, శేషమ్=మిగిలి ఉన్నదో, తత్ర=అక్కడ, రాఘవః=రాముడు, నిమిత్తమ్=నిమిత్తము.

తా. నేను సీతాదేవిని చూచినాను. మరెక్కడా లభింపని సీతాదర్శనము ఇక్కడ లభించినది. ఇటు పైన మిగిలిన ఏ కార్యము చేయవలెనో అది రాముడే నిర్ణయింపగలడు. 22

మూ. లక్షితేయం మయా సీతా తథా శోకపరాయణా,
గృహ్య యాం నాభిజానాసి పఞ్చాస్యామివ పన్నగీమ్.

ప్ర. అ. తథా=ఆ విధముగా, శోకపరాయణా=శోకమునకు అధీనురా లైన, ఇయం సీతా=ఈ సీత, మయా=నాచేత, లక్షితా=చూడబడినది. పఞ్చాస్యామ్ = ఐదు ముఖములు గల, పన్నగీమివ = ఆడ సర్పమువంటి, యామ్ = ఏ సీతను, గృహ్య=గ్రహించి, నాభిజానాసి=తెలుసుకొనజాలకున్నావో,

తా. ఐదు తలల సర్పము వంటి ఏ సీతను పట్టుకొని నీవు రాబోవు గొప్ప అపాయమును గుర్తింపజాల కున్నావో అట్టి సీతను, శోకములో మునిగి యున్నదిగా నేను చూచినాను. 23

మూ. నేయం జరయితుం శక్యా సాసురైరమరైరపి,
విషసంసృష్టమత్యర్థం భుక్తమన్నమివౌజసా. 24

ప్ర. అ. అత్యర్థమ్=మిక్కిలి, విషసంసృష్టమ్=విషముతో కలిసిన, భుక్తమ్=భుజింపబడిన, అన్నమివ = అన్నము వలె, ఇయమ్ = ఈమె, సాసురైః = అసురులతో కూడిన, అమరైరపి = దేవతలచేత కూడ, ఓజసా = పరాక్రమముచేత (జఠరాగ్నిచేత అని కూడ రెండవ అర్థము) జరయితుమ్ = జీర్ణింపచేసుకొనుటకు, న శక్యా = శక్య మైనది కాదు.

తా. ఎక్కువగా విషము కలిసిన అన్నము తిని ఎవ్వరూ ఏ విధముగా జీర్ణింప చేసికొనజాలరో అదే విధముగ ఈ సీతను, అసురులు గాని, సురులు గాని, ఎవ్వరూ జీర్ణింపచేసికొన జాలరు. 24

మూ. తపఃసంతాపలబ్ధస్తే యోఽయం ధర్మపరిగ్రహః,
న స నాశయితుం న్యాయ్య ఆత్మప్రాణపరిగ్రహః. 25

ప్ర. అ. తపఃసంతాపలబ్ధః=తపస్సు చేయుటచేత పొందబడిన, తే = నీయొక్క, యః = ఏ, అయమ్ = ఈ, ధర్మపరిగ్రహః = ధర్మ ఫల మైన, ఆత్మప్రాణపరిగ్రహః = ఆత్మయొక్క ప్రాణములయొక్క స్వీకారము అనగా జీవనము కలదో, సః = అది, నాశయితుమ్=నశింపచేయుటకు, న న్యాయ్యః= న్యాయ మైనది కాదు.

తా. నీవు తపస్సు చేసి తత్ఫలితముగాను, ఇతరధర్మముల ఫలము గాను దీర్ఘాయుర్దాయమును పొంది ఉన్నావు. దానిని నశింపచేసికొనుట మంచిది కాదు.

వి. ఇది కొంచెం క్లిష్టాన్వయంగానే ఉన్నది. ప్రాచ్యపాఠంలో ఈ శ్లోకం మరొకవిధంగా ఉన్నది.

"తపఃసంతానలబ్ధస్తే యోఽయమృద్ధిపరిచ్ఛదః,
రామో నాశయితుం శక్తః సాత్మప్రాణపరిగ్రహః".

తపఃసంతానలబ్ధః = తపస్సుయొక్క సంతానము చేత (అనగా నిరంతర దీర్ఘ తపస్సుచేత) పొందబడిన, తే = నీయొక్క, ఋద్ధిపరిచ్ఛదః = ఐశ్వర్యపరికరము,

సాత్మప్రాణపరిగ్రహః = ఆత్మరక్షణలో కూడినది ఏది ఉన్నదో, దానిని, రాముడు నశింపచేయుటకు సమర్థుడు. అనగా తపస్సు చేసి నీవు సంపాదించు కొన్న ఐశ్వర్యాన్ని, నీ ఆయుస్సునూ కూడా రాముడు నశింపచేయగలడు అని భావము. 25

సూ. అవధ్యతాం తపోభిర్యాం భవాన్ సమనుపశ్యతి,
ఆత్మనః సాసురైర్దేవైర్హేతుస్తత్రాప్యయం మహాన్. 26

ప్ర. అ. భవాన్=నీవు, తపోభిః=నీవు చేసిన తపస్సులచేత, ఆత్మనః=నీకు, సాసురైః=అసురులతో కూడిన, దేవైః=దేవతలచేత కూడ, యామ్=ఏ, అవధ్యతామ్=అవధ్యత్వమును, సమనుపశ్యసి=చూచుచున్నావో, తత్రాపి=ఆ విషయమునందు కూడ, అయమ్=ఈ, మహాన్=గొప్ప, హేతుః=హేతువు, ఉన్నది.

తా. తపస్సుచేత నేను అసురులనుండి సురులనుండి కూడ మరణము లేకుండు నట్లు చేసికొన్నాను కదా అని నీవు అనుకొనుచుండవచ్చును. కాని అది కూడ సరికాదని చెప్పుటకు హేతువు వినుము. 26

సూ. సుగ్రీవో న హి దేవోఽయం నాసురో న చ రాక్షసః,
న దానవో న గన్ధర్వో న యక్షో న చ పన్నగః. 27
తస్మాత్ప్రాణపరిత్రాణం కథం రాజన్ కరిష్యసి.

ప్ర. అ. అయం సుగ్రీవః=ఈ సుగ్రీవుడు, దేవః=దేవుడు, న హి=కాడు కదా, అసురః న=అసురుడు కాడు. రాక్షసః చ న=రాక్షసుడు కూడ కాడు. దానవః న=దానవుడు కాడు. గన్ధర్వః న=గంధర్వుడు కాడు. యక్షః న=యక్షుడు కాడు. పన్నగశ్చ న=పన్నగుడు కూడ కాడు. రాజన్=రాజా, తస్మాత్=వానినుండి, ప్రాణపరిత్రాణమ్=ప్రాణముల రక్షణమును, కథమ్=ఎట్లు, కరిష్యసి=చేయగలవు?

తా. ఈ సుగ్రీవుడు దేవుడు కాని, అసురుడు కాని, రాక్షసుడు కాని, దానవుడు కాని, గంధర్వుడు కాని, యక్షుడు కాని, పన్నగుడు కాని కాడు కదా. అందుచే ఆ సుగ్రీవుని నుండి నీవు నీ ప్రాణములను ఎట్లు రక్షించుకొనెదవు? 27

మూ. న తు ధర్మోపసంహారమధర్మఫలసంహితమ్, 28
తదేవ ఫలమన్వేతి ధర్మశ్చాధర్మనాశనః.

ప్ర. అ. ధర్మోపసంహారమ్ = ధర్మఫలము, అధర్మఫలసంహితమ్ = అధర్మముయొక్క ఫలముతో కూడినది, న తు = కాదు. తత్ = ఆ, ఫలమేవ = ధర్మముయొక్క ఫలమే, అన్వేతి = అనుసరించి వచ్చును. ధర్మశ్చ = ధర్మము, అధర్మనాశనః = అధర్మమును నశింపచేయునది.

తా. ధర్మఫలము అధర్మఫలముతో కలిసి ఉండదు. ఆ ధర్మఫలమే అనుసరించి వచ్చుచుండును. ధర్మము అధర్మాన్ని నశింపచేయును.

వి. ఇది ప్రాచీనుల వ్యాఖ్యానము. భావం ఏమీ సరిగా కుదరడం లేదు. చెప్పే అర్థం ప్రకరణానికి అనుకూలంగా ఉండాలి కదా? "తపస్సు చేసి అవధ్యత్వం సంపాదించినాము కదా అని అనుకొని ప్రయోజనం లేదు" అని వెనుక చెప్పి, రాబోవు శ్లోకంలో హనుమంతుడు "ఇంతవరకు నీవు ధర్మఫలాన్ని అనుభవించినావు, ఇటుపైన అధర్మఫలం అనుభవించవలసి ఉంటుంది' అని చెప్పనున్నాడు. మధ్యలో ఉన్న ఈ శ్లోకం పూర్వోత్తరాలకు సంబంధం ఉండేదిగా ఉండాలి కదా? పైన చెప్పిన అర్థం తదనుగుణంగా లేదు. ఏదో కల్పించి చెప్పవలసి ఉంది. అందుచేత దీని అర్థం ఈ విధంగా చెపితే బాగుంటుందని నా అభిప్రాయం.

ధర్మోపసంహారమ్ = ధర్మమును (పుణ్యమును) క్షీణముచేయు, తదేవ ఫలమ్ = ఆ ధర్మఫలమే, అధర్మఫలసంహితమ్ = అధర్మము ఇవ్వవలసిన ఫలముతో కలిసినదై, న అన్వేతి = అనుబద్ధమై రాదు. ధర్మః = ధర్మము, అధర్మనాశనశ్చ = అధర్మమును నశింపచేసేది కూడ, న = కాదు ("న" ఇక్కడ కూడా అన్వయించుకొనవలెను).

"ధర్మఫలమును అనుభవింపగా అనుభవించగా ఆ ధర్మము తగ్గిపోవుచుండును. ఈ విధముగా ధర్మమును తగ్గించే ధర్మఫలము, అధర్మము తన ఫలము ఇవ్వడానికి ప్రారంభించిన తరవాత కూడ అనువర్తించదు. ధర్మము అధర్మాన్ని నశింప చేయజాలదు" అని తాత్పర్యం. అనగా ధర్మఫలం అధర్మఫలానుభవం ప్రారంభం అయ్యేవరకే; అందుచేత నువ్వు పూర్వము ఎంత

ధర్మము చేసినా ఇటుపైన అధర్మఫలం అనుభవించవలసిందే. ఈ భావాన్నే రాబోవు శ్లోకంలో స్పష్టంగా చెప్పు చున్నారు.

ప్రాచ్యపాఠంలో శ్లోకం భిన్నంగా ఉన్నది

"న హి ధర్మోఽప్యసంహార్యో విధర్మఫలసంహితః,
తదేవ ఫలమాప్నోతి ధర్మాణాం ఫలనాశనః".

ధర్మోఽపి=ధర్మము కూడ, అసంహార్యః=తొలగించ శక్యముకానిది, న హి= కాదు కదా. విధర్మఫలసంహితః = అధర్మముయొక్క ఫలముతో కూడినవాడు అనగా అధర్మఫలమును అనుభవింపవలసి ఉన్నవాడు, ధర్మాణామ్=ధర్మముల యొక్క, ఫలనాశనః = ఫలమును నశింపచేయువాడై, తదేవ ఫలమ్ = అధర్మ ఫలమునే, ఆప్నోతి = పొందును అని దీని అర్థము.

"అధర్మం బలీయమైనప్పుడు ధర్మం కూడా వెనక్కి పోతుంది. అధర్మఫలం అనుభవించవలసివచ్చినప్పుడు ధర్మఫలం నశించి ఆ అధర్మ ఫలమే లభిస్తుంది" అని దీని భావం. 28

మూ. ప్రాప్తం ధర్మఫలం తావద్భవతా నాత్ర సంశయః,
ఫలమస్యాప్యధర్మస్య క్షిప్రమేవ ప్రపత్స్యసే. 29

ప్ర. అ. భవతా = నీచేత, ధర్మఫలమ్ = ధర్మముయొక్క ఫలము, ప్రాప్తం తావత్=పొందబడినది. అత్ర = ఈ విషయమునందు, సంశయః = సంశయము, న = లేదు. అస్య = ఈ, అధర్మస్య = అధర్మముయొక్క, ఫలమపి = ఫలమును కూడ, క్షిప్రమేవ = శీఘ్రముగానే, ప్రపత్స్యసే = పొందగలవు.

తా. నీ ఇంతవరకు ధర్మఫలమును పొందినావు. ఈ విషయములో సందేహము లేదు. అచిరకాలమునందే అధర్మమునకు ఫలమును కూడ పొందగలవు. 29

మూ. జనస్థానవధం బుద్ధ్వా బుద్ధ్వా వాలివధం తథా, 30
రామసుగ్రీవసఖ్యం చ బుధ్యస్వ హితమాత్మనః.

ప్ర. అ. జనస్థానవధమ్=జనస్థానములో జరిగిన రాక్షసవధను, బుద్ధ్వా=తెలిసికొని, తథా=మరియు, వాలివధమ్=వాలియొక్క వధను, బుద్ధ్వా=తెలిసికొని, రామసుగ్రీవసఖ్యం చ=రామసుగ్రీవుల స్నేహమును కూడా తెలిసికొని, ఆత్మనః=నీయొక్క, హితమ్=హితమును, బుద్ధ్యస్వ=తెలిసికొనుము.

తా. జనస్థానములో రాక్షసుల వధను, వాలి వధను, రామసుగ్రీవుల మధ్య స్నేహ మేర్పడిన దను విషయమును గుర్తుంచుకొని నీకు ఏది హితమో ఆలోచించుకొనుము. 30

మూ. కామం ఖల్వహమప్యేకః సవాజిరథకుంజరామ్, 31
లంకాం నాశయితుం శక్తస్తస్యైష తు న నిశ్చయః.

ప్ర. అ. అహమ్=నేను, ఏకోఽపి=ఒక్కడనే అయినను, సవాజిరథకుంజరామ్=గుఱ్ఱములతోను, రథములతోను, ఏనుగులతోను కూడిన, లంకామ్=లంకను, నాశయితుమ్=నశింపచేయుటకు, కామమ్=నిస్సంశయముగా, శక్తః ఖలు=సమర్థుడను, ఏషః తు=ఇదైతే, తస్య=ఆ రామునియొక్క, నిశ్చయః=నిశ్చయము, న=కాదు.

తా. అశ్వగజరథాదులతో కూడిన లంకను నేనొక్కడనే నశింపచేయగలను కాని ఇది రాముని నిర్ణయమునకు అనుగుణము కాదు. 31

మూ. రామేణ హి ప్రతిజ్ఞాతం హర్యృక్షగణసన్నిధౌ 32
ఉత్సాదనమమిత్రాణాం సీతా యైస్తు ప్రధర్షితా.

ప్ర. అ. రామేణ = రామునిచేత, హర్యృక్షగణసన్నిధౌ = వానరుల యొక్క భల్లూకములయొక్క గణముల ఎదుట, యైః = ఎవరిచేత, సీతా=సీత, ప్రధర్షితా=తిరస్కరింపబడినదో, తేషామ్ అమిత్రాణామ్ = శత్రువులయొక్క, ఉత్సాదనమ్ = వినాశనము, ప్రతిజ్ఞాతం హి =ప్రతిజ్ఞ చేయబడినది కదా.

తా. ఎందుచేత ననగా— రాముడు వానరగణముల సమక్షమందు, భల్లూకగణముల సమక్షమందు, "సీత నపహరించిన శత్రువులను నశింపచేసెదను" అని ప్రతిజ్ఞ చేసి ఉన్నాడు. 32

మూ. అపకుర్వన్హి రామస్య సాక్షాదపి పురందరః, ౩౩
స సుఖం ప్రాప్నుయాదన్యః కిం పునస్త్వద్విధో జనః.

ప్ర. అ. రామస్య = రామునకు, అపకుర్వన్ = అపకారము చేసినచో, సాక్షాత్ = సాక్షాత్తు, పురందరః అపి = దేవేంద్రుడు కూడ, సుఖమ్ = సుఖమును, న ప్రాప్నుయాత్ = పొందడు. త్వద్విధః = నీవంటి, జనః = జనుడు, కిం పునః = చెప్పనేల.

తా. రామునకు అపకారము చేసినచో సాక్షాత్తు దేవేంద్రుడు కూడా సుఖముగా ఉండజాలడు. నీ వంటివాని మాట చెప్పవలెనా! ౩౩

మూ. యాం సీతేత్యభిజానాసి యేయం తిష్ఠతి తే వశే, ౩౪
కాలరాత్రీతి తాం విద్ధి సర్వలఙ్కావినాశినీమ్.

ప్ర. అ. యామ్ = ఏ స్త్రీని, సీతా ఇతి = సీత అని, అభిజానాసి = అనుకొనుచున్నావో, యా ఇయమ్ = ఏ ఈ స్త్రీ. తే వశే = నీ వశమునందు, తిష్ఠతి = ఉన్నదో, తామ్ = ఆమెను, సర్వలఙ్కావినాశినీమ్ = సమస్తమైన లంకను నశింపచేసే, కాలరాత్రిమ్ ఇతి = కాలరాత్రి అని, విద్ధి = తెలుసుకొనుము.

తా. ఏ స్త్రీని నీవు సీత అని అనుకొనుచున్నావో, ఏ స్త్రీ నీ వశములో బందీగా ఉన్నదో ఆమె సమస్తమైన లంకను నశింపచేసే కాలరాత్రి అని తెలుసుకొనుము. ౩౪

మూ. తదలం కాలపాశేన సీతావిగ్రహరూపిణా, ౩౫
స్వయం స్కన్ధావసక్తేన క్షమమాత్మని చిన్త్యతామ్

ప్ర. అ. తత్ = ఆ కారణమువలన, సీతావిగ్రహరూపిణా = సీత శరీరము యొక్క రూపము గల, స్వయమ్ = స్వయముగా, స్కన్ధావసక్తేన = కంఠానికి తగుల్కొన్న, కాలపాశేన = కాలపాశముచేత, అలమ్ = చాలును. ఆత్మని = నీ విషయమున, క్షమమ్ = యుక్తమైనది, చిన్త్యతామ్ = ఆలోచించబడునుగాక.

తా. అందుచేత సీతాశరీరరూపములో ఉన్న కాలపాశమును నీ అంతట నీవే మెడకు తగుల్చుకొనకుము. నీకు ఏది హితమో ఆలోచించుకొనుము. ౩౫

మూ. సీతాయా స్తేజసా దగ్ధాం రామకోపప్రపీడితామ్. ౩౬
దహ్యమానామిమాం పశ్య పురీం సాట్ట ప్రతోళికామ్.

ప్ర. అ. సీతాయాః = సీతయొక్క, తేజసా = తేజస్సుచేత, దగ్ధామ్ = కాల్చబడిన, రామకోపప్రపీడితామ్ = రాముని కోపముచేత పీడింపబడినదై, దహ్యమానామ్ = కాల్చివేయబడుచున్న, సాట్టప్రతోళికామ్ = కోట బురుజులతోను వీథులతోను కూడిన, ఇమామ్ = ఈ, పురీమ్ = పట్టణమును, పశ్య = చూడుము.

తా. కోట బురుజులతోను, వీథులతోను కూడిన ఈ లంకాపట్టణమును, సీత తేజస్సు ముందుగానే కాల్చివేసినది. రాముని కోపముచే పీడిత మై ఈ పట్టణము దగ్ధమని మండిపోవుచున్నది చూడుము. (జరగ బోవుదానిని జరుగుచున్నట్లు వర్ణించి చెప్పుచున్నాడు). ౩౬

మూ. స్వాని మిత్రాణి మన్త్రింశ్చ జ్ఞాతీన్ భ్రాతౄన్ సుతాన్ హితాన్
భోగాన్ దారాంశ్చ లఙ్కాం చ మా వినాశ ముపానయ.

ప్ర. అ. స్వాని = నీ సంబంధమైన, మిత్రాణి = మిత్రులను, మన్త్రింశ్చ = మంత్రులను, జ్ఞాతీన్ = దగ్గర బంధువులను, భ్రాతౄన్ = సోదరులను, సుతాన్ = కుమారులను, హితాన్ = హితులను, భోగాన్ = భోగములను, దారాంశ్చ = భార్యలను, లఙ్కాం చ = లంకను, వినాశమ్ = వినాశమును, మా ఉపానయ = పొందించకుము.

తా. నీ మిత్రులు, మంత్రులు, జ్ఞాతులు, సోదరులు, కుమారులు, హితులు భోగములు, భార్యలు, లంక ఇవన్నీ నశించిపోవునట్లు ప్రవర్తించకుము. ౩౭

మూ. సత్యం రాక్షసరాజేన్ద్ర శృణుష్వ వచనం మమ, ౩౮
రామదాసస్య దూతస్య వానరస్య విశేషతః.

ప్ర. అ. రాక్షసరాజేన్ద్ర = ఓ రాక్షసచక్రవర్తీ, రామదాసస్య = రాముని దాసుడను, దూతస్య = దూతను, విశేషతః = విశేషించి, వానరస్య = వానరు

తా. ఓ రాక్షసరాజా ! లోకత్రయమునకు ప్రభు వైన రాముని ఎదుట యుద్ధములో, దేవతలు, దైత్యులు, గంధర్వులు, విద్యాధరులు, నాగులు, యక్షులు వీరిలో ఎవ్వరూ కూడ నిలబడజాలరు. 44

మూ. బ్రహ్మా స్వయమ్భూశ్చతురాననో వా
రుద్రస్త్రినేత్రస్త్రిపురాన్తకో వా,
ఇన్ద్రో మహేన్ద్రః సురనాయకో వా
త్రాతుం న శక్తా యుధి రామవధ్యమ్. 45

ప్ర. అ. యుధి = యుద్ధమునందు, రామవధ్యమ్ = రామునిచేత చంప దగినవానిని, స్వయంభూః = స్వయముగా జన్మించిన, చతురాననః = నాలుగు ముఖములు కల, బ్రహ్మా వా = బ్రహ్మదేవుడు గాని, త్రినేత్రః = మూడు నేత్రములు గల, త్రిపురాన్తకః = త్రిపురసంహారకు డైన, రుద్రో వా = రుద్రుడు గాని, ఇన్ద్రః = అధికైశ్వర్యము కలవాడు, సురనాయకః = దేవతల ప్రభువు అయిన, మహేన్ద్రః వా = మహేంద్రుడు గాని, త్రాతుమ్ = రక్షించుటకు, న శక్తాః = సమర్థులు కారు

తా. యుద్ధములో రాముడు చంపదలచుకొన్నవానిని, స్వయముగా పుట్టిన, చతుర్ముఖు డైన బ్రహ్మదేవుడు గాని, మూడు నేత్రములు గల, త్రిపుర సంహారము చేసిన రుద్రుడు గాని, అధికైశ్వర్యవంతుడు, దేవతాప్రభువు అయిన మహేంద్రుడు గాని రక్షింపజాలరు.

వి. ఈ శ్లోకాలను, ప్రధానంగా 45వ శ్లోకాన్ని పట్టి బ్రహ్మరుద్రాదుల కంటె విష్ణువే అధికు డను విషయము స్పష్ట మగుచున్నది. విష్ణ్వవతార మైన రాముణ్ణి సర్వజగత్సృష్ట్యాదిసమర్థునిగా చెప్పుట జరిగినది కదా అని గోవింద రాజాదుల అభిప్రాయం. దీని నంతనీ అర్థవాదగా మాత్రమే గ్రహించాలని కొందరి అభిప్రాయం. త్రిమూర్తులకు అభేదాన్ని అంగీకరించినవారికి ఇలాంటి బాధ లేవీ లేనే లేవు. "సీతాయాస్తేజసా దగ్ధామ్" అనే 36వ శ్లోకం మొదలు, ''స సౌష్ఠవో పేతమ్''అనే 46వ శ్లోకం వరకూ ఉన్న 11 శ్లోకాలు ప్రాచ్య ప్రతిలో లేవు. 45

మూ. స సౌష్ఠవోపేతమదీనవాదినః
కపేర్నిశమ్యాప్రతిమోఽప్రియం వచః,
దశాననః కోపవివృత్తలోచనః
సమాదిశత్తస్య వధం మహాకపేః.

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
ఏకపఞ్చాశః సర్గః.

ప్ర. అ. అప్రతిమః = సాటి లేని, సః దశాననః = ఆ రావణుడు, అదీన వాదినః = నిర్భయముగా మాటలాడుచున్న, కపేః = హనుమంతునియొక్క, సౌష్ఠవోపేతమ్ = సౌష్ఠవముతో కూడిన, అప్రియమ్ = తనకు ప్రియము కాని, వచః = వచనమును, నిశమ్య = విని, కోపవివృత్తలోచనః = కోపముచేత త్రిప్పబడిన నేత్రములు కలవాడై, తస్య = ఆ, మహాకపేః = హనుమంతునియొక్క, వధమ్ = వధను, సమాదిశత్ - ఆజ్ఞాపించెను.

తా. సాటి లేని ఆ దశాననుడు, నిర్భయముగా మాటలాడుచున్న ఆ హనుమంతుడు పలికిన, సౌష్ఠవముతో కూడిన, అప్రియవచనములు విని, కోపముతో నేత్రములు త్రిప్పుచు, "ఈ వానరుని వధింపుడు" అని ఆజ్ఞాపించెను.

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు సుందర
కాండలో ఏబదియొకటవ సర్గ సమాప్తము.

అథ ద్విపఞ్చాశః సర్గః

[దూతను వధించుట తగ దని బోధించుచు విభీషణుడు, మరొక దండన మేదైన ఇవ్వ మని రావణుని కోరుట. రావణుడు అందుకు అంగీకరించుట].

మూ. తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా వానరస్య మహాత్మనః,
ఆజ్ఞాపయద్వధం తస్య రావణః క్రోధమూర్ఛితః. 1

ప్ర. అ. మహాత్మనః = మహాత్ము డైన, తస్య వానరస్య = ఆ హనుమంతునియొక్క, తత్ వచనమ్ = ఆ వచనమును, శ్రుత్వా = విని, రావణః = రావణుడు, క్రోధమూర్ఛితః = క్రోధముచేత వ్యాపింపబడినవాడై, తస్య = అతనియొక్క, వధమ్ = వధను, ఆజ్ఞాపయత్ = ఆజ్ఞాపించెను.

తా. మహాత్ము డైన ఆ హనుమంతుని మాటలు విని, క్రోధావిష్టు డై రావణుడు "వీనిని చంపుడు" అని ఆజ్ఞాపించెను.

మూ. వధే తస్య సమాజ్ఞప్తే రావణేన దురాత్మనా,
నివేదితవతో దౌత్యం నానుమేనే విభీషణః. 2

ప్ర. అ. దురాత్మనా = దుష్టబుద్ధి గల, రావణేన = రావణునిచేత, తస్య = అతనియొక్క, వధే = వధ, సమాజ్ఞప్తే = ఆజ్ఞాపించబడినదగుచుండగా, విభీషణః = విభీషణుడు, దౌత్యమ్ = దూత చేయవలసిన దానిని, నివేదితవతః = తెలిపిన అతని వధను, నానుమేనే = అంగీకరించలేదు.

తా. దురాత్ము డైన రావణుడు హనుమంతుని వధింపు డని ఆజ్ఞాపించుట చూచి, విభీషణుడు, దూతధర్మమును నిర్వర్తించిన అతని వధకు ఇష్టపడలేదు.

మూ. తం రక్షోధిపతిం క్రుద్ధం తచ్చ కార్యముపస్థితమ్,
విదిత్వా చిన్తయామాస కార్యం కార్యవిధౌ స్థితః. 3

ప్ర. అ. కార్యవిధౌ = కార్యమును సాధించుటయందు, స్థితః = నిలచిన, (సమర్థుడైన) విభీషణుడు, తమ్ = ఆ, రక్షోధిపతిమ్ = రావణుని. క్రుద్ధమ్ = కోపగించినవానినిగాను, ఉపస్థితమ్ = వచ్చి ఉన్న, తత్ = ఆ. కార్యం చ = కార్యమును, విదిత్వా = తెలిసికొని, కార్యమ్ = చేయదగిన పనిని గూర్చి, చిన్తయామాస = ఆలోచించెను.

తా. కార్యమును సాధించుటలో నేర్పరియైన ఆ విభీషణుడు, రావణుడు కోపించిన విషయమును గుర్తించి, దూతవధ అను కార్యము జరుగనున్నదని తెలుసుకొని, "ఇప్పుడు ఏమి చేయవలెనా" అని ఆలోచించెను. 3

మూ. నిశ్చితార్థస్తతః సామ్నా పూజ్యం శత్రుజిదగ్రజమ్,
ఉవాచ హితమత్యర్థం వాక్యం వాక్యవిశారదః. 4

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, నిశ్చితార్థః = నిశ్చయము చేయబడిన కార్యము కలవాడై, శత్రుజిత్ = శత్రువులను జయించువాడు, వాక్యవిశారదః = మాటలలో నేర్పు గలవాడు అయిన విభీషణుడు, పూజ్యమ్ = పూజింపదగినవాడైన, అగ్రజమ్ = అన్నగారిని గూర్చి, అత్యర్థమ్ = మిక్కిలి. హితమ్ = హితమైన, వాక్యమ్ = వాక్యమును, సామ్నా = సామముతో, ఉవాచ = పలికెను.

తా. పిమ్మట శత్రుసంహారకుడు, మాటలలో నేర్పరి అయిన ఆ విభీషణుడు తాను అనుసరింపవలసిన పద్ధతిని నిశ్చయము చేసికొని, పూజ్యుడైన అన్నగారితో చాల హితమైన వాక్యమును ఈ విధముగ సామపూర్వకముగ పలికెను. 4

మూ. క్షమస్వ రోషం త్యజ రాక్షసేన్ద్ర
ప్రసీద మద్వాక్యమిదం శృణుష్వ,
వధం న కుర్వన్తి పరావరజ్ఞా
దూతస్య సన్తో వసుధాధిపేన్ద్రాః. 5

ప్ర. అ. రాక్షసేన్ద్ర = రాక్షసరాజా! క్షమస్వ = క్షమింపుము. రోషమ్ = రోషమును, త్యజ = విడువుము, ప్రసీద = అనుగ్రహింపుము, ఇదమ్ = ఈ, మద్వాక్యమ్ = నా వాక్యమును, శృణుష్వ = వినుము. పరావరజ్ఞాః = ఏది

మంచిదో, ఏది చెడ్డదో ఎరిగిన, సన్తః=మంచివారైన, వసుధాధిపేన్ద్రాః=రాజశ్రేష్ఠులు, దూతస్య = దూతయొక్క, వధమ్=వధను, న కుర్వన్తి = చెయ్యరు.

తా. రాక్షసరాజా! క్షమించుము. రోషము విడిచిపెట్టుము. అనుగ్రహించి నా మాట వినుము. మంచి చెడ్డలు తెలిసిన, సత్పురుషులైన రాజశ్రేష్ఠులు దూతను వధించరు. 5

మూ. రాజధర్మవిరుద్ధం చ లోకవృత్తేశ్చ గర్హితమ్,
తవ చాసదృశం వీర కపేరస్య ప్రమాపణమ్. 6

ప్ర. అ. వీర = వీరుడా! అస్య = ఈ, కపేః = వానరునియొక్క, ప్రమాపణమ్ = చంపుట, రాజధర్మవిరుద్ధం చ = రాజధర్మమునకు విరుద్ధము. లోకవృత్తేశ్చ = లోకమర్యాదకు కూడ, గర్హితమ్=నింద్యము. తవ చ = నీకు కూడ, అసదృశమ్ = తగనిది.

తా. ఓ! వీరుడా! ఈ వానరుని చంపుట రాజధర్మానికి విరుద్ధమైనది. లోకమర్యాదప్రకారము కూడ నింద్యము. ఇది నీవు చేయవలసిన పని కాదు.

మూ. ధర్మజ్ఞశ్చ కృతజ్ఞశ్చ రాజధర్మవిశారదః,
పరావరజ్ఞో భూతానాం త్వమేవ పరమార్థవిత్. 7

ప్ర. అ. త్వమేవ = నీవే, ధర్మజ్ఞశ్చ = ధర్మము తెలిసిన వాడవు. కృతజ్ఞశ్చ=కృతజ్ఞుడవు. రాజధర్మవిశారదః=రాజధర్మములందు నేర్పు గలవాడవు. భూతానామ్ = ప్రాణుల, పరావరజ్ఞః = తారతమ్యము ఎరిగినవాడవు. పరమార్థవిత్= యథార్థము ఎరిగినవాడవు.

తా. నీవు ధర్మాలు తెలిసినవాడవు. కృతజ్ఞుడవు. రాజధర్మాలలో నేర్పు కలవాడవు. ప్రాణులలో ఉన్న తారతమ్యము తెలిసినవాడవు. నీకు తెలియని పరమార్థము లేదు. 7

మూ. గృహ్యన్తే యది రోషేణ త్వాదృశోఽపి విపశ్చితః,
తతః శాస్త్రవిపశ్చిత్త్వం శ్రమ ఏవ హి కేవలమ్. 8

ప్ర. అ. త్వాదృశైః = నీవంటి, విపశ్చిద్భిః అపి = పండితులు కూడ, రోషేణ = కోపముచేత, గృహ్యన్తే యది = గ్రహింపబడిన ట్లయితే, తతః = అప్పుడు, శాస్త్రవిపశ్చిత్త్వమ్ = శాస్త్రపాండిత్యము, కేవలమ్ = కేవలము, శ్రమ ఏవ హి = శ్రమయే కదా.

తా. నీ వంటి పండితులు కూడ రోషమునకు లొంగిపోయినచో, శాస్త్రములలో పాండిత్యము సంపాదించుట కేవలము శ్రమగానే మిగిలిపోవును కదా! 8

మూ. తస్మాత్ప్రసీద శత్రుఘ్న రాక్షసేన్ద్ర దురాసద,
యుక్తాయుక్తం వినిశ్చిత్య దూతదణ్డో విధీయతామ్. 9

ప్ర. అ. శత్రుఘ్న = శత్రుసంహారకుడా! దురాసద = ఎదిరింప శక్యము కానివాడా! రాక్షసేన్ద్ర = రాక్షసరాజా! తస్మాత్ = ఆ కారణమువలన, ప్రసీద = అనుగ్రహింపుము. యుక్తాయుక్తమ్ = యుక్తాయుక్తములను, వినిశ్చిత్య = నిశ్చయించి, దూతదణ్డః = దూతయొక్క దండనము, విధీయతామ్ = విధింపబడుగాక.

తా. శత్రుసంహారకుడవు, శత్రువులచే ఎదిరింప శక్యముకానివాడవు అయిన ఓ రాక్షసరాజా! అందువలన నీవు ప్రసన్నుడవై, మంచి చెడుగులు నిర్ణయించి, ఈ దూతకు తగిన దండము విధింపుము. 9

మూ. విభీషణవచః శ్రుత్వా రావణో రాక్షసేశ్వరః,
రోషేణ మహతావిష్టో వాక్యముత్తరమబ్రవీత్. 10

ప్ర. అ. రాక్షసేశ్వరః = రాక్షసప్రభు వైన, రావణః = రావణుడు, విభీషణవచః = విభీషణుని వచనమును, శ్రుత్వా = విని, మహతా = గొప్ప, రోషేణ = రోషముచేత, ఆవిష్టః = ఆవేశింపబడినవాడై, ఉత్తరమ్ = ప్రత్యుత్తర రూప మైన, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. రాక్షసరాజైన రావణుడు విభీషణుని మాటలు విని, చాల కోపముతో ఈ విధముగ ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. 10

మూ. న పాపానాం వధే పాపం విద్యతే శత్రుసూదన,
తస్మాదేనం వధిష్యామి వానరం పాపకారిణమ్. 11

ప్ర. అ. శత్రుసూదన = శత్రువినాశకుడా! పాపానామ్ = పాపాత్ముల యొక్క, వధే = వధయందు, పాపమ్ = పాపము, న విద్యతే = లేదు, తస్మాత్ = ఆ కారణమువలన, పాపకారిణమ్ = పాపములు చేసిన, ఏనమ్ = ఈ, వానరమ్ = వానరుణ్ణి, వధిష్యామి = వధించెదను.

తా. ఓ! శత్రుసంహారకుడా! పాపాత్ములను వధించినను పాపము కలుగదు. అందువలన, పాపము నాచరించిన ఈ వానరుణ్ణి, వధించెదను. 11

మూ. అధర్మమూలం బహుదోషయుక్త
మనార్యజుష్టం వచనం నిశమ్య,
ఉవాచ వాక్యం పరమార్థతత్త్వం
విభీషణో బుద్ధిమతాం వరిష్ఠః. 12

ప్ర. అ. బుద్ధిమతామ్ = బుద్ధిమంతులలో, వరిష్ఠః = శ్రేష్ఠుడైన, విభీషణః = విభీషణుడు, అధర్మమూలమ్ = అధర్మమునకు మూలము, బహుదోషయుక్తమ్ = చాల దోషముతో కూడినది, అనార్యజుష్టమ్ = పెద్దవారిచేత అంగీకరింపబడినది అయిన, వచనమ్ = ఆ వచనమును, నిశమ్య = విని, పరమార్థతత్త్వమ్ = ఉత్తమమైన కార్యనిర్ణయము గల, వాక్యమ్ = వాక్యమును, ఉవాచ = పలికెను.

తా. బుద్ధిమంతులలో శ్రేష్ఠుడైన విభీషణుడు, అధర్మమునకు మూలము, అధికమైన దోషముతో నిండినది, దుష్టులు మాత్రమే అంగీకరించేది, అయిన ఆ వాక్యమును విని, ఉత్తమమైన కార్యనిర్ణయమును తెలుపు వాక్యమును పలికెను. 12

మూ. ప్రసీద లఙ్కేశ్వర రాక్షసేన్ద్ర
ధర్మార్థయుక్తం వచనం శృణుష్వ,
దూతానవధ్యాన్ సమయేషు రాజన్
సర్వేషు సర్వత్ర వదన్తి సన్తః. 13

ప్ర. అ. లఙ్కేశ్వర = లంకాధిపతివైన, రాక్షసేన్ద్ర = రాక్షసరాజా! ప్రసీద = అనుగ్రహింపుము, ధర్మార్థయుక్తమ్ = ధర్మార్థములతో కూడిన,

వచనమ్ = వచనమును, శృణుష్వ=వినుము. రాజన్=రాజా! సర్వేషు=సమస్త మైన, సమయేషు = సమయములందు, సర్వత్ర = అన్ని ప్రదేశములందు, దూతాన్ = దూతలను, అవధ్యాన్=చంప దగనివారినిగా, సన్తః=సత్పురుషులు వదన్తి = చెప్పుచున్నారు.

తా. లంకాధిపతి వైన ఓ! రాక్షసరాజా! అనుగ్రహింపుము. ధర్మార్థములతో కూడిన నే చెప్పు మాట వినుము. ఓ! రాజా! ఏ కాలమునందూ, ఏ దేశము నందూ కూడ దూతలను చంపకూడదు అని సత్పురుషులు చెప్పుచున్నారు. 13

మూ. అసంశయం శత్రురయం ప్రవృద్ధః
కృతం హ్యనేనాప్రియమప్రమేయమ్,
న దూతవధ్యాం ప్రవదన్తి సన్తో
దూతస్య దృష్టా బహవో హి దణ్డాః. 14

ప్ర. అ. అయమ్ = ఈ, శత్రుః = శత్రువు, ప్రవృద్ధః=మితిమీరినాడు. అసంశయమ్=సంశయము లేదు. అనేన=ఇతనిచేత, అప్రమేయమ్=లెక్కించ శక్యము కాని, అప్రియమ్ = అప్రియము, కృతం హి = చేయబడినది కదా. సన్తః = సత్పురుషులు, దూతవధ్యామ్ = దూతవధను, న ప్రవదన్తి = చెప్పరు. దూతస్య=దూతకు, బహవః=అనేక మైన, దణ్డాః=దండనములు, దృష్టాః హి= చూడబడుచున్నవి కదా.

తా. శత్రు వైన ఈ వానరుడు మితి మీరి ప్రవర్తించినా డను మాట నిజమే. ఇతడు లెక్క లేనంత అప్రియము చేసినాడు. ఏ మైనా సత్పురుషులు దూతల వధను అంగీకరించరు. దూతలకు విధింప దగిన అనేక ఇతర దండనలు ఉన్నవి కదా! 14

మూ. వైరూప్యమఙ్గేషు కశాభిఘాతో
మౌణ్డ్యం తథా లక్షణసంనిపాతః,
ఏతాన్ హి దూతే ప్రవదన్తి దణ్డాన్
వధస్తు దూతస్య న నః శ్రుతోఽపి. 15

ప్ర. అ. అఙ్గేషు = అవయవములందు, వైరూప్యమ్ = వికారము, కశాభిఘాతః = కొరడాలచేత కొట్టడము. మౌణ్డ్యమ్ = ముండనము చేయుట, తథా = మరియు, లక్షణసన్నిపాతః = గుర్తులు వేయుట, ఏతాన్ = వీటిని, దూతే = దూతయందు, దణ్డాన్ = దండములనుగా, ప్రవదన్తి = చెప్పుచున్నారు. దూతస్య = దూతయొక్క, వధస్తు = వధ యైతే, నః = మనకు, శ్రుతః = వినబడినదిగా, నాస్తి = లేదు.

తా. అవయవములను ఛేదించుట మొదలైనవానిచే శరీరమునకు వికారము కలిగించుట, కొరడాలతో కొట్టుట, తల గొరిగి పంపుట, ఏమైన గుర్తులు దేహముమీద వేయుట ఇవి దూతకు ఇవ్వవలసిన దండనములు అని చెప్పుదురు. దూతలను చంపుట అనేదానిని మన మెన్నడూ వినలేదు కదా! 15

మూ. కథం చ ధర్మార్థవినీతబుద్ధిః
పరావరప్రత్యయనిశ్చితార్థః,
భవద్విధః కోపవశే హి తిష్ఠేత్
కోపం నియచ్ఛన్తి హి సత్త్వవన్తః. 16

ప్ర. అ. ధర్మార్థవినీతబుద్ధిః = ధర్మార్థములందు శిక్షిత మైన బుద్ధి గల, పరావరప్రత్యయనిశ్చితార్థః = మంచిచెడ్డల జ్ఞానమునందు నిశ్చిత మైన విషయము గల, భవద్విధః = నీవంటివాడు, కోపవశే = కోపవశమునందు, కథమ్ = ఎట్లు, తిష్ఠేత్ = ఉండును? సత్త్వవన్తః = బుద్ధిమంతులు, కోపమ్ = కోపమును, నియచ్ఛన్తి హి = అణచుకొందురు కదా.

తా. ధర్మార్థములను గూర్చి బాగుగా నేర్చిన బుద్ధి కలిగి, మంచిచెడ్డల విషయమున నిశ్చిత మైన జ్ఞానము గల నీవంటివాడు ఇంత శీఘ్రముగా కోపమునకు వశు డెట్లగును? బుద్ధిమంతులు కోపాన్ని నిగ్రహించుకొందురు కదా?

మూ. న ధర్మవాదే న చ లోకవృత్తే
న శాస్త్రబుద్ధిగ్రహణేషు చాపి,
విద్యేత కశ్చిత్తవ వీరతుల్య
స్త్వం హ్యుత్తమః సర్వసురాసురాణామ్. 17

ప్ర. అ. వీర = ఓ! వీరుడా, ధర్మవాదే = ధర్మమునకు సంబంధించిన సంభాషణమునందు, తవ = నీకు, తుల్యః = సమానుడు, కశ్చిత్ = ఎవ్వడూ, న విద్యేత = ఉండడు; లోకవృత్తే = లోకవ్యవహారమునందు, న = ఉండడు. శాస్త్రబుద్ధిగ్రహణేషు చాపి = శాస్త్రములను గ్రహించుటయందు, ఇతరుల ఆలోచనలను గ్రహించుటయందును కూడ, న = ఉండడు. త్వమ్ = నీవు, సర్వ సురాసురాణామ్ = అందరు సురాసురులలో, ఉత్తమః హి = ఉత్తముడవు కదా!

తా. ఓ! వీరుడా! ధర్మమును గూర్చిన వాదమునందు గాని, లోక వ్యవహారజ్ఞానమునందు గాని, శాస్త్రములను, ఇతరులబుద్ధిని గ్రహించుట యందు గాని నీతో సమానుడు ఎవ్వరూ లేడు. నీవు ఈ విషయములందు సురాసురులలో ఉత్తముడవు కదా. 17

మూ. శూరేణ వీరేణ నిశాచరేన్ద్ర
సురాసురాణామపి దుర్జయేన,
త్వయా ప్రగల్భాః సురదైత్యసంఘా
జితాశ్చ యుద్ధేష్వసకృన్నరేన్ద్రాః. 18

ప్ర. అ. నిశాచరేన్ద్ర = రాక్షసరాజా! శూరేణ = శూరుడవు, వీరేణ = వీరుడవు, సురాసురాణామపి = సురులకు అసురులకు కూడ, దుర్జయేన = జయింప శక్యము కాని వాడవు అయిన, త్వయా = నీచేత, ప్రగల్భాః = ప్రగల్భులైన, సురదైత్యసంఘాః = దేవతలయొక్క దైత్యులయొక్క సంఘములు, నరేన్ద్రాః = రాజులు, యుద్ధేషు = యుద్ధములలో, అసకృత్ = అనేకపర్యాయములు, జితాశ్చ జయింపబడినారు.

తా. ఓ! రాక్షసరాజా! నీవు శూరుడవు, వీరుడవు. సురాసురులు కూడ నిన్ను జయింప జాలరు. నీవు అనేక పర్యాయములు యుద్ధములలో బలాఢ్యులైన సురదైత్యుల సముదాయములను, ఎందరో రాజులను జయించినావు. 18

మూ. న చాప్యస్య కపేర్ఘాతే కంచిత్పశ్యామ్యహం గుణమ్,
తేష్వయం పాత్యతాం దణ్డో యైరయం ప్రేషితః కపిః.

ప్ర. అ. అస్య = ఈ, కపేః = వానరునియొక్క, ఘాతే = చంపుట యందు, అహమ్ = నేను, కంచిత్ గుణమ్ = ఏ గుణమును కూడా, న పశ్యామి =

చూడను. అయమ్ = ఈ, దణ్డః = దండము, యైః = ఎవరిచేత, అయం కపిః = ఈ వానరుడు, ప్రేషితః = పంపబడినారో, తేషు = వారిపై, పాత్యతామ్ = పడ వేయబడుగాక.

రా. ఈ వానరుని చంపుటవల్ల నాకేమీ ప్రయోజనము కనబడుటలేదు. ఈ మరణదండమును. ఈ వానరుని పంపినవారిమీద ప్రయోగింపుము. 19

మూ. సాధుర్వా యది వాసాధుః పరైరేష సమర్పితః,
బ్రువన్ పరార్థం పరవాన్న దూతో వధమర్హతి. 20.

ప్ర. అ. సాధుర్వా = మంచివాడైనా, అసాధుర్వా యది వా = చెడ్డవాడైనా, ఏషః = ఇతడు, పరైః = శత్రువుచేత, సమర్పితః = పంపబడినవాడు. పరార్థమ్ = ఇతరులకొరకై, బ్రువన్ = మాటలాడుచున్న, పరవాన్ = పరాధీనుడైన, దూతః = దూత, వధమ్ = వధను, న అర్హతి = తగడు.

రా. ఇతడు మంచివాడైనా, చెడ్డవాడైనా, ఇతరులు పంపినవాడే కదా. తన కేవిధమైన స్వాతంత్ర్యము లేక పరుల పక్షాన మాటలాడే దూతను చంపకూడదు. 20

మూ. అపి చాస్మిన్ హతే రాజన్నాన్యం పశ్యామి ఖేచరమ్,
ఇహ యః పునరాగచ్ఛేత్పరం పారం మహోదధేః. 21

ప్ర. అ. రాజన్ = రాజా, అపి చ = మరొక విషయమేమనగా, అస్మిన్ = ఇతడు, హతే = చంపబడినవాడగుచుండగా, యః = ఎవ్వడు, మహోదధేః = మహాసముద్రముయొక్క, పరం పారమ్ = అవలి ఒడ్డును (కు), పునః = మరల, ఇహ = ఇక్కడికి, ఆగచ్ఛేత్ = వచ్చునో, అట్టి, అన్యమ్ = మరియొక, ఖేచరమ్ = ఆకాశములో సంచరించ గలవానిని, న పశ్యామి = చూడను.

రా. రాజా! ఇతనిని చంపివేసినచో, ఈ మహాసముద్రము ఇవతలి ఒడ్డున ఇక్కడికి రాగల, ఆకాశమునందు సంచరించ గల మరొక డెవ్వడూ నాకు కనబడుటలేదు. 21

మూ. తస్మాన్నాస్య వధే యత్నః కార్యః పరపురంజయ,
భవాన్ సేన్ద్రేషు దేవేషు యత్నమాస్థాతుమర్హతి. 22

ప్ర. అ. పరపురంజయ=శత్రుపురములను జయించువాడా। తస్మాత్= ఆ కారణమువలన, అస్య = ఈతనియొక్క, వధే = వధయందు, యత్నః = ప్రయత్నము, న కార్యః = చేయదగినది కాదు. భవాన్ = నీవు, సేన్ద్రేషు = ఇంద్రునితో కూడిన, దేవేషు = దేవతలపై, యత్నమ్ = ప్రయత్నమును, ఆస్థాతుమ్=అవలంబించుటకు, అర్హసి = తగియున్నావు.

తా. శత్రుపురములను జయించువాడా ! అందువల్ల నీ వీతని వధకై ప్రయత్నము చేయకుము. నీ వింద్రునిపైన, తక్కిన దేవతలపైన అట్టి ప్రయత్నము చేయుము.

మూ. అస్మిన్వినష్టే న హి వీరమన్యం
పశ్యామి యస్తౌ నరరాజపుత్రౌ.
యుద్ధాయ యుద్ధప్రియ దుర్వినీతా
వుద్యోజయేద్దీర్ఘపథావరుద్ధౌ. 23

ప్ర. అ. యుద్ధప్రియ = యుద్ధము ప్రియముగా కలవాడా। అస్మిన్ = ఇతడు, వినష్టే = మరణించినవాడగుచుండగా, దుర్వినీతౌ = గర్వించియున్నవారు, దీర్ఘపథావరుద్ధౌ=దీర్ఘమార్గముచేత అడ్డుకొనబడినవారు అయిన, తౌ నరరాజపుత్రౌ =ఆ రాజకుమారులను, యుద్ధాయ=యుద్ధముకొరకు, ఉద్యోజయేత్= సన్నద్ధులను చేయునో, అట్టి, అన్యమ్ = మరియొక, వీరమ్ = వీరుని, న పశ్యామి హి=చూడను.

తా. యుద్ధప్రియుడవైన ఓ రాక్షసరాజా। ఈతడు మరణించినచో, చాలా దూరములో ఉన్న, గర్వితులైన ఆ రాజకుమారులను యుద్ధానికి తీసికొనిరా గలిగిన మరొక వీరు డెవ్వడూ నాకు కనబడడు. 23

మూ. పరాక్రమోత్సాహమనస్వినాం చ
సురాసురాణామపి దుర్జయేన,
త్వయా మనోనన్దన నైరృతానాం
యుద్ధాయనిర్నాశయితుం న యుక్తః. 24

ప్ర. అ. నైర్ఋతానామ్ = రాక్షసులకు, మనోనన్దన = మనస్సునకు ఆనందము కలిగించువాడా! పరాక్రమోత్సాహమనస్వినాం చ = పరాక్రమము, ఉత్సాహము, ఉన్నతమైన మనస్సు కల, సురాసురాణామపి = సురాసురులకు కూడ, దుర్ధర్షేన = జయింప శక్యము కాని, త్వయా = నీచేత, యుద్ధాయతిః = యుద్ధము యొక్క రాక, నాశయితుమ్ = నశింపచేయుటకు, న యుక్తా = యుక్తమైనది కాదు.

రా. రాక్షసుల మనస్సుకు ఆనందము కలిగించువాడా! పరాక్రమము, ఉత్సాహము, మనోధైర్యము గల సురాసురులు కూడ నిన్ను జయించజాలరు. అట్టి నీవు యుద్ధము వచ్చే అవకాశమునకు అడ్డుతగలకూడదు. 24

మూ. హితాశ్చ శూరాశ్చ సమాహితాశ్చ
కులేషు జాతాశ్చ మహాగుణేషు,
మనస్వినః శస్త్రభృతాం వరిష్ఠాః
కోట్యగ్రశస్తే సుభృతాశ్చ యోధాః. 25

ప్ర. అ. తే = నీకు, హితాశ్చ = హితులు, శూరాశ్చ = శూరులు, సమాహితాశ్చ = అప్రమత్తులుగా ఉన్నవాళ్లు, మహాగుణేషు = గొప్ప గుణములు గల, కులేషు = కులములందు, జాతాః = పుట్టినవాళ్లు, మనస్వినః = ఆత్మాభిమానము కలవాళ్లు, శస్త్రభృతామ్ = శస్త్రధారులలో, వరిష్ఠాః = శ్రేష్ఠులు, సుభృతాశ్చ = బాగుగా పోషింపబడినవాళ్ళు అయిన, యోధాః = యోధులు, కోట్యగ్రశః = కోటి కంటె ఎక్కువగా, (ఉన్నారు).

రా. బాగుగా పోషింపబడుతు నీ హితమునే కోరు యోధులు నీవద్ద, కోటికి మించి ఉన్నారు. వాళ్ళందరూ శూరులు; ఏమరుపాటు లేనివాళ్లు; ఆత్మాభిమానవంతులు; శస్త్రధారులలో శ్రేష్ఠులు. 25

మూ. తదేకదేశేన బలస్య తావ
త్కేచిత్తవాదేశకృతోఽభియాన్తు,
తౌ రాజపుత్రౌ వినిగృహ్య మూఢౌ
పరేషు తే భావయితుం ప్రభావమ్. 26

ప్ర. అ. తత్ = ఆ కారణమువలన, తవ = నీయొక్క, ఆదేశకృతః = ఆజ్ఞను నిర్వహించు, కేచిత్ = కొందరు, బలస్య = సేనయొక్క, ఏకదేశేన = ఒక భాగముతో, మూఢౌ = మూఢులైన, తౌ = ఆ, రాజపుత్రౌ = రాజపుత్రులను, వినిగృహ్య = నిగ్రహించి, పరేషు = శత్రువులపై, తే = నీయొక్క, ప్రభావమ్ = ప్రభావమును, భావయితుమ్ = ప్రసరింపచేయుటకు, అభియాన్తు = వెళ్లెదరు గాక.

భా. అందుచే, ఆ సైన్యములో కొంత భాగమును తీసికొని, నీ ఆజ్ఞాకరులు కొందరు, మూఢులైన ఆ రాజకుమారులిద్దరినీ బంధించి, నీ ప్రభావమును నీ శత్రువులందరిపై ప్రసరింపచేయుటకు యుద్ధానికై వెళ్లుట మంచిది. 26

మూ. నిశాచరాణామధిపోఽనుజస్య
విభీషణస్యోత్తమవాక్యమిష్టమ్,
జగ్రాహ బుద్ధ్యా సురలోకశత్రు
ర్మహాబలో రాక్షసరాజముఖ్యః 27

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
ద్విపఞ్చాశః సర్గః

ప్ర. అ. నిశాచరాణామ్ = రాక్షసుల, అధిపః = ప్రభువు, సురలోకశత్రుః = దేవలోకమునకు శత్రువు, మహాబలః = గొప్ప బలము గలవాడూ, రాక్షసరాజముఖ్యః = రాక్షసరాజులలో ముఖ్యుడు అయిన రావణుడు, అనుజస్య = తమ్ముడైన, విభీషణస్య = విభీషణునియొక్క, ఇష్టమ్ = ఇష్టమైన, ఉత్తమవాక్యమ్ = ఉత్తమమైన వాక్యమును, బుద్ధ్యా = బుద్ధితో, జగ్రాహ = గ్రహించెను.

భా. రాక్షసులకు రాజు, దేవలోకశత్రువు, మహాబలశాలి, రాక్షసరాజులలో శ్రేష్ఠుడూ అయిన రావణుడు తమ్ముడైన విభీషణుని ఇష్టము, ఉత్తమము అయిన వాక్యమును బుద్ధితో గ్రహించెను. 27

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో ఏబదిరెండవ సర్గ సమాప్తము.

అథ త్రిపంచాశః సర్గః

[రాక్షసులు హనుమంతుని తోకకు నిప్పు ముట్టించి నగరములో త్రిప్పుట]

మూ. తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా దశగ్రీవో మహాత్మనః,
దేశకాలహితం వాక్యం భ్రాతురుత్తరమబ్రవీత్. 1

ప్ర. అ. దశగ్రీవః = రావణుడు, మహాత్మనః = మహాత్ముడైన, భ్రాతుః = సోదరుడైన, తస్య = ఆ విభీషణునియొక్క, దేశకాలహితమ్ = దేశకాలములకు హితమైన, తత్ వచనమ్ = ఆ వచనమును, శ్రుత్వా = విని, ఉత్తరమ్ = ప్రత్యుత్తరమైన, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. రావణుడు మహాత్ముడూ తన సోదరుడూ అయిన ఆ విభీషణుడు పలికిన, దేశకాలానుగుణమై, హితమైన మాట విని, ఇట్లు పలికెను. 1

మూ. సమ్యగుక్తం హి భవతా దూతవధ్యా విగర్హితా,
అవశ్యం తు వధాదన్యః క్రియతామస్య నిగ్రహః, 2

ప్ర. అ. భవతా = నీచేత, సమ్యక్ = బాగుగా, ఉక్తం హి = చెప్పబడినది కదా. దూతవధ్యా = దూతయొక్క వధ, విగర్హితా = నింద్యమైనది, వధాత్ = వధ కంటె, అన్యః = మరి యొక్క, నిగ్రహః = దండనము, అస్య = వీనికి, అవశ్యమ్ = తప్పక, క్రియతామ్ = చేయబడుగాక.

తా. నీవు చెప్పినది బాగున్నది. దూతను చంపుట నింద్యమైనది. అందుచేత వీనికి వధ కాక మరియొక దండన మేదైన తప్పక అవ్వవలెను. 2

మూ. కపీనాం కిల లాఙ్గూలమిష్టం భవతి భూషణమ్,
తదస్య దీప్యతాం శీఘ్రం తేన దగ్ధేన గచ్ఛతు. 3

ప్ర. అ. కపీనామ్=వానరులకు, లాఙ్గూలమ్=తోక, ఇష్టమ్=ఇష్ట మైన, భూషణమ్=అలంకారముగా, భవతి కిల=అయి ఉన్న దట. అస్య=వీనియొక్క, తత్=ఆ లాంగూలము, శీఘ్రమ్=శీఘ్రముగా, దీప్యతామ్=కాల్పబడుగాక. దగ్ధేన=కాల్పబడిన, తేన=దానితో, గచ్ఛతు=వెళ్లుగాక.

తా. వానరులకు తోక చాల ఇష్ట మైన అలంకార మట. దానికి నిప్పు అంటించుడు. కాలిపోయిన తోకతో ఇతడు వెనుకకు వెళ్లు నట్లు చేయుడు.

మూ. తతః పశ్యన్త్విమం దీనమఙ్గవైరూప్యకర్శితమ్,
సమిత్రజ్ఞాతయః సర్వే బాన్ధవాః ససుహృజ్జనాః 4

ప్ర. అ. తతః=అటు పిమ్మట, అఙ్గవైరూప్యకర్శితమ్=శరీరము యొక్క వైరూప్యము చేత కృశింపచేయబడి, దీనమ్=దీను డైన, ఇమమ్=ఇతనిని, సమిత్రజ్ఞాతయః=మిత్రులతోను జ్ఞాతులతోను కూడిన, ససుహృజ్జనాః=స్నేహితులతో కూడిన, సర్వే=సమస్త మైన, బాన్ధవాః=బంధువులు, పశ్యన్తు=చూచెదరుగాక.

తా. అప్పుడు, అంగవికారముచేత కృశుడై, దీనుడై ఉన్న ఈతనిని మిత్రులు, జ్ఞాతులు, మిత్రులతో కూడిన బంధువులు చూచెదరుగాక. 4

మూ. ఆజ్ఞాపయద్రాక్షసేన్ద్రః పురం సర్వం సచత్వరమ్,
లాఙ్గూలేన ప్రదీప్తేన రక్షోభిః పరిణీయతామ్. 5

ప్ర. అ. ప్రదీప్తేన=మండుతున్న, లాఙ్గూలేన=తోకతో, రక్షోభిః=రాక్షసులచేత, సచత్వరమ్=చతుష్పథములతో కూడిన, సర్వమ్=సమస్త మైన, పురమ్=పట్టణమును, పరిణీయతామ్=త్రిప్పబడుగాక, అని, రాక్షసేన్ద్రః=రావణుడు, ఆజ్ఞాపయత్=ఆజ్ఞాపించెను.

తా. మండు చున్న తోకతో ఇతనిని, రాక్షసులు పురములోని చతుష్పథాలతో సహా అన్ని ప్రాంతములందూ త్రిప్పుదురు గాక అని రావణుడు ఆజ్ఞాపించెను. 5

మూ. తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా రాక్షసాః కోపకర్కశాః,
వేష్టయన్తి స్మ లాఙ్గూలం జీర్ణైః కార్పాసకైః పటైః. 6

ప్ర. అ. తస్య = రావణునియొక్క, తత్ వచనమ్ = ఆ వచనమును, శ్రుత్వా = విని, కోపకర్కశాః = కోపముతో కఠినస్వభావు లైన, రాక్షసాః = రాక్షసులు, జీర్ణైః = జీర్ణము లైన, కార్పాసకైః పటైః = నూలు బట్టలతో, లాఙ్గూలమ్ = తోకను, వేష్టయన్తి స్మ = చుట్టబెట్టిరి.

తా. కోపముచేత కఠిన మైన స్వభావము గల ఆ రాక్షసులు రావణుని మాటలు విని, పాత నూలుబట్టలు హనుమంతుని తోకకు చుట్టబెట్టిరి. 6

మూ. సంవేష్ట్యమానే లాఙ్గూలే వ్యవర్ధత మహాకపిః,
శుష్కమిన్ధనమాసాద్య వనేష్వివ హుతాశనః. 7

ప్ర. అ. లాఙ్గూలే = తోక, సంవేష్ట్యమానే = చుట్టబడుచున్న దగుచుండగా, మహాకపిః = హనుమంతుడు, వనేషు = వనములందు, శుష్కమ్ = ఎండిన, ఇన్ధనమ్ = కట్టెలను, ఆసాద్య = పొంది, హుతాశనః ఇవ = అగ్ని వలె, వ్యవర్ధత = వృద్ధి పొందెను.

తా. రాక్షసు లీ విధముగా తోకకు బట్టలు చుట్టుచుండగా, హనుమంతుడు, వనములో ఎండిన కట్టెలు లభించిన అగ్ని వలె వృద్ధి చెందెను. 7

మూ. తైలేన పరిషిచ్యాథ తేఽగ్నిం తత్రాభ్యపాతయన్.
లాఙ్గూలేన ప్రదీప్తేన రాక్షసాంస్తానపాతయత్. 8
రోషామర్షపరీతాత్మా బాలసూర్యసమాననః.

ప్ర. అ. అథ = అటుపిమ్మట, తే = వాళ్లు, తైలేన = తైలముతో, పరిషిచ్య = తడిపి, తత్ర = ఆ తోకమీద, అగ్నిమ్ = అగ్నిని, అభ్యపాతయన్ = ఉంచిరి. బాలసూర్యసమాననః = బాలసూర్యునితో సమాన మైన ముఖము గల హనుమంతుడు, రోషామర్షపరీతాత్మా = కోపముతోను, ఓర్పులేకపోవుటతోను నిండిన మనస్సు కలవాడై, ప్రదీప్తేన = మండుచున్న, లాఙ్గూలేన = తోకతో, తాన్ రాక్షసాన్ = ఆ రాక్షసులను, అపాతయత్ = పడవేసెను.

తా. పిమ్మట ఆ రాక్షసులు తైలముతో తడిపి, ఆ తోకకు నిప్పు ముట్టించిరి. అప్పుడు తోక మండుచుండగా, బాలసూర్యుని వంటి ముఖము గల హనుమంతుడు, పట్టరాని కోపముతో, ఆ రాక్షసుల నందరిని క్రిందికి పడద్రోసెను. 8

మూ. లాఙ్గూలం సంప్రదీప్తం తు ద్రష్టుం తస్య హనూమతః, 9
సహస్త్రీబాలవృద్ధాశ్చ జగ్ముః ప్రీతా నిశాచరాః.

ప్ర. అ. తస్య హనూమతః = ఆ హనుమంతునియొక్క, సంప్రదీప్తమ్ = మండుచున్న, లాఙ్గూలమ్ = తోకను, ద్రష్టుమ్ = చూచుటకు, నిశాచరాః = రాక్షసులు, ప్రీతాః = సంతోషించుచున్నవారై, సహస్త్రీబాలవృద్ధాశ్చ = స్త్రీబాల వృద్ధులతో కూడినవారై, జగ్ముః = వెళ్ళిరి.

తా. రాక్షసు లందరూ సంతోషించుచు, హనుమంతుని ప్రజ్వలించుచున్న తోకను చూచుటకై స్త్రీలతో, బాలులతో, వృద్ధులతో సహా అక్కడికి వెళ్ళిరి. 9

మూ. స భూయః సంగతైః క్రూరై రాక్షసైర్హరిసత్తమః, 10
నిబద్ధః కృతవాన్వీర స్తత్కాలసదృశీం మతిమ్.

ప్ర. అ. వీరః = వీరు డైన, సః హరిసత్తమః = ఆ వానరశ్రేష్ఠుడు, సంగతైః = కలిసిన, క్రూరైః = క్రూరు లైన, రాక్షసైః = రాక్షసులచేత, భూయః = మరల, నిబద్ధః = కట్టబడినవా డై, తత్కాలసదృశీమ్ = ఆ కాలమునకు తగిన, మతిమ్ = బుద్ధిని, కృతవాన్ = చేసినాడు.

తా. ఆ రాక్షసు లందరూ చేరి వీరు డైన ఆ హనుమంతుని మరల బంధించిరి. అప్పు డాతడు ఆ సమయానికి తగిన ఆలోచన చేసెను 10

మూ. కామం ఖలు న మే శక్తా నిబద్ధస్యాపి రాక్షసాః, 11
ఛిత్త్వా పాశాన్ సముత్పత్య హన్యామహమిమాన్ పునః.

ప్ర. అ. రాక్షసాః = ఈ రాక్షసులు, నిబద్ధస్యాపి = బంధింపబడినవార నైనా, మే = నా విషయమున, న శక్తాః కామం ఖలు = (అపకారము చేయుటకు) సమర్థులు కానే కారు. అహమ్ = నేను, పునః = మరల, పాశాన్ = పాశములను, ఛిత్త్వా = ఛేదించి, సముత్పత్య = ఎగిరి, ఇమాన్ = వీళ్ళను, హన్యామ్ = చంపుదును.

తా. ఈ రాక్షసులు నన్ను బంధించినా నన్నేమీ చేయజాలం రనునది నిజమే. ఎందుచేత ననగా ఈ పాశములు తెంచుకొని, పైకి ఎగిరి వీళ్ళ నందరినీ చంపగలను. 11

మూ. యది భర్తుర్హితార్థాయ చరన్తం భర్తృశాసనాత్, 12
బధ్నన్త్యేతే దురాత్మానో న తు మే నిష్కృతిః కృతా.

ప్ర. అ. భర్తుః = ప్రభు వైన రామునియొక్క, హితార్థాయ = హితము కొరకై, చరన్తమ్ = ప్రవర్తించుచున్న నన్ను, ఏతే దురాత్మానః = ఈ దుర్మతులు, భర్తృశాసనాత్ = వాళ్ల ప్రభువైన రావణుని ఆజ్ఞవలన, బధ్నన్తి యది = బంధించి నట్లయితే, మే = నాకు, నిష్కృతిః = ప్రతిక్రియ, న కృతా = చేయబడలేదు.

తా. నా ప్రభు వైన రాముని హితము కొరకై నేను ప్రవర్తించుచున్నాను. అట్టి నన్ను ఈ దుర్మతులు తమ ప్రభువు ఆజ్ఞను అనుసరించి బంధించినా వాళ్లేరో నాకు ప్రతిక్రియ చేయుటలో సఫలులైనారు అని నేను విచారించవలసిన పనిలేదు.

మూ. సర్వేషామేవ పర్యాప్తో రాక్షసానామహం యుధి, 13
కిం తు రామస్య ప్రీత్యర్థం విషహిష్యేఽహమీదృశమ్,
లఙ్కా చారయితవ్యా మే పునరేవ భవేదితి. 14

ప్ర. అ. యుధి = యుద్ధమునందు, అహమ్ = నేను, సర్వేషామేవ = సమస్త మైన, రాక్షసానామ్ = రాక్షసులకు, పర్యాప్తః = సరిపోయినవాడను. కిం తు = కాని, రామస్య = రామునియొక్క, ప్రీత్యర్థమ్ = ప్రీతికొరకై, అహమ్ = నేను, ఈదృశమ్ = ఇట్టిదానిని, లఙ్కా = లంక, పునరేవ = మరల, చారయితవ్యా = సంచరింపచేయబడదగినది, భవేత్ = అగును, ఇతి = ఈ కారణము వలన, విషహిష్యే = సహించెదను.

తా. యుద్ధములో ఈ రాక్షసుల నందరినీ చంపుటకు నే నొక్కడనే చాలుదును. అయినా రాముని సంతోషముకొరకూ, వీళ్లు నన్ను లంక అంతా త్రిప్పుచుండగాన లంకను మళ్ళీ చూచుటకొరకూ, ఈ బంధనాదులను సహించెదను. 14

మూ. రాత్రౌ న హి సుదృష్టా మే దుర్గకర్మవిధానతః,
అవశ్యమేవ ద్రష్టవ్యా మయా లఙ్కా నిశాక్షయే. 15

ప్ర. అ. లఙ్కా = లంక, దుర్గకర్మవిధానతః = దుర్గకర్మవిధి ననుసరించి, రాత్రౌ = రాత్రియందు, సుదృష్టా = బాగుగా చూడ బడినది, న హి = కాదు

కదా. నిశాక్షయే = పగలు, మయా = నాచేత, అవశ్య మేవ = తప్పక, ద్రష్టవ్యా = చూడదగినది.

తా. నేను లంకను రాత్రి చూచి నప్పుడు దీని దుర్గనిర్మాణాదులను సరిగా చూడలేదు. అందుచేత దీనిని పగలు బాగుగా చూడవలెను. 15

మూ. కామం బద్ధస్య మే భూయః పుచ్ఛస్యోద్దీపనేన చ,
పీడాం కుర్వన్తు రక్షాంసి న మేఽస్తి మనసః శ్రమః. 16

ప్ర. అ. భూయః = మరల, బద్ధస్య = కట్టబడిన, మే = నాకు, పుచ్ఛస్య = తోకయొక్క, ఉద్దీపనేన చ = ప్రజ్వలింపచేయుటచేత కూడా, రక్షాంసి = రాక్షసులు, కామమ్ = వారి ఇష్టము వచ్చి నట్లు, పీడామ్ = పీడను. కుర్వన్తు = చేయుదురుగాక. మే = నాయొక్క, మనసః = మనస్సుకు, శ్రమః = శ్రమ, నాస్తి = లేదు.

తా. ఈ రాక్షసులు నన్ను మళ్ళీ బంధించి, తోకకు నిప్పుకూడా అంటించి పీడించినచో పీడింతురు గాక। నా మనస్సుకు ఏ మాత్రము శ్రమ లేదు. 16

మూ. తతస్తే సంవృతాకారం సత్త్వవన్తం మహాకపిమ్,
పరిగృహ్య యయుర్హృష్టా రాక్షసాః కపికుఞ్జరమ్. 17

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, తే రాక్షసాః = ఆ రాక్షసులు, హృష్టాః = సంతోషించినవారై, సంవృతాకారమ్ = కప్పబడిన ఆకారము కలవాడు (మనో భావములను రహస్యముగా ఉంచుకొన్నవాడు), సత్త్వవన్తమ్ = బలము కలవాడు, కపికుఞ్జరమ్ = వానరశ్రేష్ఠుడు అయిన, మహాకపిమ్ = హనుమంతుని, పరిగృహ్య = పట్టుకొని, యయుః = వెళ్ళిరి.

తా. మహాబలశాలీ, వానరశ్రేష్ఠుడూ అయిన ఆ హనుమంతుడు మనస్సులోని భావము పైకి తెలియనీయక పడి యుండగా, ఆ రాక్షసులు పట్టుకొని, సంతోషించుచు వెళ్ళిరి. 17

మూ. శఙ్ఖభేరీనినాదైస్తం ఘోషయన్తః స్వకర్మభిః,
రాక్షసాః క్రూరకర్మాణశ్చారయన్తి స్మ తాం పురీమ్. 18

ప్ర. అ. క్రూరకర్మాణః = క్రూర మైన కర్మలు గల, రాక్షసాః = రాక్షసులు, తమ్ = ఆ హనుమంతుని, శఙ్ఖభేరీనినాదైశ్చ = శంఖధ్వనులతోను భేరీధ్వనులతోను, స్వకర్మభిః = అతని కర్మలచేత, ఘోషయన్తః = చాటుచు, తాం పురీమ్ = ఆ పట్టణమును, చారయన్తి స్మ = త్రిప్పిరి.

తా. క్రూర మైన పనులు చేయు ఆ రాక్షసులు, శంఖములు భేరీలు మ్రోగించుచు, ఆ హనుమంతుడు చేసిన వనభంగము మొదలైన అపరాధములను ఘోషించుచు, అతనిని ఆ నగరమునందు అంతటా త్రిప్పిరి. 18

మూ. అన్వీయమానో రక్షోభిర్యయౌ సుఖమరిందమః,
హనుమాంశ్చారయామాస రాక్షసానాం మహాపురీమ్. 19

ప్ర. అ. అరిందమః = శత్రువులను పీడించు, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, రక్షోభిః = రాక్షసులచేత, అన్వీయమానః = అనుసరింపబడుచున్నవాడై, సుఖమ్ = సుఖముగా, యయౌ = వెళ్లెను. రాక్షసానామ్ = రాక్షసులయొక్క, మహాపురీమ్ = మహానగరమును, చారయామాస = సంచరించెను.

తా. శత్రువినాశకు డైన ఆ హనుమంతుడు రాక్షసులు వెంట రాగా సుఖముగా వెళ్లి, రాక్షసుల మహానగర మైన లంకలో తిరిగెను. 19

మూ. అథాపశ్యద్విమానాని విచిత్రాణి మహాకపిః,
సంవృతాన్ భూమిభాగాంశ్చ సువిభక్తాంశ్చ చత్వరాన్ 20

ప్ర. అ. అథ = అటు పిమ్మట, మహాకపిః = హనుమంతుడు, విచిత్రాణి = విచిత్రము లైన, విమానాని = గృహములను, సంవృతాన్ = కప్పబడిన, భూమిభాగాంశ్చ = భూమిలోని ప్రదేశములను, సువిభక్తాన్ = బాగుగా తీర్చబడిన్న, చత్వరాన్ = చతుష్పథములను, అపశ్యత్ = చూచెను.

తా. పిమ్మట హనుమంతుడు అక్కడ విచిత్రము లైన విమానములను, రహస్య మైన భూగృహములను, బాగుగా తీర్చిన చతుష్పథాలను చూచెను. 20

మూ. వీథీశ్చ గృహసంబాధాః కపిః శృఙ్గాటకాని చ,
తథా రథ్యోపరథ్యాశ్చ తథైవ గృహకాన్తరాన్, 21
గృహాంశ్చ మేఘసంకాశాన్ దదర్శ పవనాత్మజః.

ప్ర. అ. పవనాత్మజః = వాయుపుత్రు డైన, కపిః = హనుమంతుడు, గృహసంబాధాః = గృహములతో ఇరుకుగా ఉన్న, వీథీః = వీథులను, శృఙ్గాటకాని చ = చతుష్పథములను, తథా = మరియు, రథ్యోపరథ్యాశ్చ = మార్గములను, చిన్నమార్గములను, తథైవ చ = మరియు, గృహకాన్తరాన్ = చిన్న గృహములను, మేఘసంకాశాన్ = మేఘములతో సమాన మైన, గృహాంశ్చ = పెద్ద గృహములను, దదర్శ = చూచెను.

తా. వాయుపుత్రు డైన హనుమంతుడు గృహాలతో ఇరుకుగా ఉన్న వీథులనూ, చతుష్పథాలను, పెద్ద మార్గములను, చిన్న మార్గములను, చిన్న గృహములను, మేఘముల వంటి ఎత్తైన గృహములను చూచెను. 20, 21

మూ. చత్వరేషు చతుష్కేషు రాజమార్గే తథైవ చ, 22
ఘోషయన్తి కపిం సర్వే చారీక ఇతి రాక్షసాః.

ప్ర. అ. సర్వే = సమస్త మైన, రాక్షసాః = రాక్షసులు, చత్వరేషు = చతుష్పథములందు. చతుష్కేషు = నాలుగు స్తంభాల మండపములందు, తథైవ చ = మరియు, రాజమార్గే = రాజమార్గమునందు, కపిమ్ = హనుమంతునిగూర్చి, చారీకః ఇతి = గూఢచారి అని, ఘోషయన్తి = చాటుచుండిరి.

తా. ఆ రాక్షసు లందరూ హనుమంతుని చతుష్పథాలకు, నాలుగు స్తంభాల మండపాలకు రాజమార్గమునకూ తీసికొని పోయి "ఇత డొక గూఢచారి" అని చాటుచుండిరి. 22

మూ. స్త్రీబాలవృద్ధా నిర్జగ్ముస్తత్ర తత్ర కుతూహలాత్, 23
తం ప్రదీపితలాఙ్గూలం హనుమన్తం దిదృక్షవః.

ప్ర. అ. ప్రదీపితలాఙ్గూలమ్ = కాల్పబడిన తోక గల, తం హనుమన్తమ్ = ఆ హనుమంతుణ్ణి, దిదృక్షవః = చూడదలచినవా రై, స్త్రీబాలవృద్ధాః = స్త్రీలు, బాలులు, వృద్ధులు, తత్ర తత్ర = ఆ యా ప్రదేశములలో. కుతూహలాత్ = కుతూహలమువలన, నిర్జగ్ముః = బైటకు వచ్చిరి.

తా. తోక కాల్చిన హనుమంతుని చూడవలె ననే కుతూహలముతో ఆ యా ప్రదేశములనుండి, స్త్రీలు, బాలులు, వృద్ధులు బైటకు వచ్చిరి. 23

మూ. దీప్యమానే తత స్తత్ర లాఙ్గూలాగ్రే హనూమతః। 24
రాక్షస్య స్తా విరూపాక్ష్యః శంసు ర్దేవ్యా స్తదప్రియమ్

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, తత్ర = అక్కడ, హనూమతః = హనుమంతునియొక్క, లాఙ్గూలాగ్రే = తోకయొక్క అగ్రభాగము, దీప్యమానే = వెలిగింపబడు చుండగా, విరూపాక్ష్యః = వికృత మైన నేత్రములు గల, తాః రాక్షస్యః = ఆ రాక్షసస్త్రీలు, దేవ్యాః = సీతాదేవికి, అప్రియమ్ = అప్రియ మైన, తత్ = దానిని, శశంసుః = చెప్పిరి.

తా. అప్పుడు హనుమంతుని తోక చివరి భాగమును రాక్షసులు వెలిగించు చున్నప్పుడు, వికృత మైన నేత్రములు గలస్త్రీలు, అప్రియ మైన ఆ విషయమును సీతాదేవికి తెలిపిరి. 24

మూ. య స్త్వయా కృతసంవాదః సీతే తామ్రముఖః కపిః, 25
లాఙ్గూలేన ప్రదీప్తేన స ఏష పరిణీయతే.

ప్ర. అ. సీతే = సీతా! యః = ఏ, తామ్రముఖః = ఎఱ్ఱని ముఖము గల, కపిః = వానరుడు, త్వయా = నీతో, కృతసంవాదః = చేయబడిన భాషణము కలవాడో, స ఏషః = అట్టి ఈ వానరుడు, ప్రదీప్తేన = ప్రజ్వలింపబడిన, లాఙ్గూలేన = తోకతో, పరిణీయతే = (పట్టణము చుట్టూ) త్రిప్పబడుచున్నాడు.

తా. సీతా! నీతో మాటలాడిన, ఎఱ్ఱని ముఖము గల వానరుణ్ణి, అతని తోకకు నిప్పు అంటించి పట్టణములో త్రిప్పుచున్నారు. 25

మూ. శ్రుత్వా తద్వచనం క్రూరమాత్మాపహరణోపమమ్, 26
వైదేహీ శోకసంతప్తా హుతాశనముపాగమత్.

ప్ర. అ. వైదేహీ = సీత, ఆత్మాపహరణోపమమ్ = తనయొక్క అపహరణముతో సమాన మైన, క్రూరమ్ = క్రూర మైన, తత్ వచనమ్ = ఆ వచనమును, శ్రుత్వా = విని, శోకసంతప్తా = శోకముచేత తపింపచేయబడిన దై, హుతాశనమ్ = అగ్నిని, ఉపాగమత్ = ఉపాసించెను.

తా. తనను రావణుడు అపహరించినప్పుడు ఎంత దుఃఖము కలిగెనో అంత దుఃఖమును కలిగించు క్రూర మైన ఆ మాట విని, సీత దుఃఖతప్తురా లై, అగ్నిని (జ్వలింపచేసి) ఉపాసించెను. 26

మూ. మఙ్గళాభిముఖీ తస్య సా తదాసీన్మహాకపేః, 27
ఉపతస్థే విశాలాక్షీ ప్రయతా హవ్యవాహనమ్.

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, సా = ఆమె, మహాకపేః = హనుమంతుని యొక్క, మఙ్గలాభిముఖీ = క్షేమమును ఆకాంక్షించునది, ఆసీత్ = అయెను. విశాలాక్షీ = విశాలాక్షి యైన ఆ సీత, ప్రయతా = పరిశుద్ధ మైన మనస్సు కలదై, హవ్యవాహనమ్ = అగ్నిదేవుని, ఉపతస్థే = సేవించెను (ప్రార్థించెను).

తా. అప్పుడు, విశాలము లైన నేత్రములు గల ఆ సీత హనుమంతుని క్షేమమును కోరుచు, పరిశుద్ధ మైన చిత్తముతో అగ్నిదేవుని ప్రార్థించెను. 27

మూ. యద్యస్తి పతిశుశ్రూషా యద్యస్తి చరితం తపః,
యది వాస్త్యేకపత్నీత్వం శీతో భవ హనూమతః. 28

ప్ర. అ. పతిశుశ్రూషా = భర్తయొక్క సేవ, అస్తి యది = ఉన్నట్లయితే, తపః = తపస్సు, చరితమ్ = చేయబడినదై, అస్తి యది = ఉన్నట్లయితే, ఏకపత్నీత్వమ్ = పాతివ్రత్యము, అస్తి చ యది = ఉన్నట్లయితే, త్వమ్ = నీవు, హనూమతః = హనుమంతునకు, శీతః = చల్లనివాడవు, భవ = అగుము.

తా. అగ్నిదేవా! నేను పతిసేవ చేసినదాననే అయితే, నే నేదైన తపస్సు చేసి ఉన్నట్లయితే, నాకు పాతివ్రత్యమే ఉన్నట్లయితే, హనుమంతుని విషయమున చల్లగా ఉండుము. 28

మూ. యది కించిదనుక్రోశస్తస్య మయ్యస్తి ధీమతః, 29
యది వా భాగ్యశేషో మే శీతో భవ హనూమతః.

ప్ర. అ. ధీమతః = బుద్ధిమంతు డైన, తస్య = ఆ రామునకు, మయి = నాయందు, కించిత్ = కొంచె మైనా, అనుక్రోశః = దయ, అస్తి యది = ఉన్నట్లయితే, మే = నాకు, భాగ్యశేషః = భాగ్యముయొక్క శేషము, యది వా = ఉన్నట్లయితే, హనూమతః = హనుమంతునకు, శీతః = చల్లనివాడవు, భవ = అగుము.

తా. అగ్నిదేవా! బుద్ధిశాలి యైన ఆ రామునకు నాపై ఏ కొంచె మైనా దయ ఉన్నట్లయితే, నా భాగ్యము ఏ మైనా శేషించి ఉంటే హనుమంతునకు చల్లగా అగుము. 29

మూ. యది మాం వృత్తసంపన్నాం తత్సమాగమలాలసామ్,
స విజానాతి ధర్మాత్మా శీతో భవ హనూమతః.

ప్ర. అ. ధర్మాత్మా=ధర్మాత్ముడైన, సః=ఆ రాముడు, మామ్=నన్ను, వృత్తసంపన్నామ్ = సత్ప్రవర్తనముతో కూడినదానినిగాను, తత్సమాగమలాలసామ్=అతని సమాగమమునందు చాలా ఆసక్తి కలదానినిగాను, విజానాతి యది =ఎరిగి ఉన్నట్లయితే, హనూమతః=హనుమంతునకు, శీతః=చల్లనివారవు, భవ = అగుము.

తా. నేను చెడని సత్ప్రవర్తనముతో అతనిని కలియుటకు చాల ఔత్సుక్యముతో ఉన్నానని ధర్మాత్ముడైన ఆ రాముడు అనుకొనుచున్నచో హనుమంతునకు చల్లగా అగుము. 30

మూ. యది మాం తారయేదార్యః సుగ్రీవః సత్యసంగరః, 31
అస్మాద్దుఃఖామ్బుసంరోధాచ్ఛీతో భవ హనూమతః.

ప్ర. అ. ఆర్యః=పూజ్యుడు, సత్యసంగరః = సత్యమైన ప్రతిజ్ఞ కలవాడు అయిన, సుగ్రీవః=సుగ్రీవుడు, అస్మాత్ = ఈ, దుఃఖామ్బుసంరోధాత్= దుఃఖసముద్రమునుండి, మామ్=నన్ను, తారయేద్యది = దాటింపగలవాడైతే, హనూమతః=హనుమంతునకు, శీతః=చల్లనివారవు, భవ=అగుము.

తా. పూజ్యుడు, సత్యమైన ప్రతిజ్ఞ కలవాడు అయిన సుగ్రీవుడు నన్ను ఈ దుఃఖసముద్రమునుండి దాటించుట ఎరుగ నున్నచో హనుమంతునకు చల్లగా ఉందుము.

వి. ఈ శ్లోకం ప్రాచ్యప్రతిలో లేదు. పై మూడు శ్లోకాలు సీతాదేవి తన పాతివ్రత్యం పైనా, తన పవిత్రతాన్ని రాముడు గుర్తించుటపైనా ఒట్టు పెట్టి హనుమంతుణ్ణి రక్షింపు మని అగ్నిదేవుని కోరుచున్నది. అట్టి సందర్భంలో సుగ్రీవుని మాట ఎత్తడం అంత సమంజసంగా లేదు కదా! లక్ష్మణుని మాట కూడా ఎత్తలేదు కదా! ఏదో శకునం చూచే వాళ్ళు అనుకొనే మాట వలె ఉన్నది. ఈశ్లోకం లేకపోవడమే ఉచితం. పై మూడుశ్లోకాలలో "శీతో భవ"కు బదులు "శివో భవ" అని ప్రాచ్యపాఠములో ఉన్నది. "శివః" అనడంలో అన్ని విధాలా హనుమంతు

నకు మంగళప్రదుడ వగుము అను విస్తృతార్థం లభిస్తుంది. రాబోవు శ్లోకంలో కూడా 'శివం' అని ఉన్నది. 31

మూ. తతస్తీక్ష్ణార్చిరవ్యగ్రః ప్రదక్షిణశిఖోఽనలః, 32
జజ్వాల మృగశావాక్ష్యాః శంసన్నివ శివం కపేః.

ప్ర. అ. తతః=అటు పిమ్మట, అనలః=అగ్నిదేవుడు, మృగశావాక్ష్యాః =లేడిపిల్ల కన్నులవంటి కన్నులుగల సీతకు, కపేః = హనుమంతునియొక్క, శివమ్ = క్షేమమును, శంసన్నివ = చెప్పుచున్నారా అన్నట్లు, తీక్ష్ణార్చిః = తీక్ష్ణమైన జ్వాలలు కలవాడై, ప్రదక్షిణశిఖః = ప్రదక్షిణమైన శిఖలు కలవాడై, అవ్యగ్రః = తొట్రుపాటు లేనివాడై, జజ్వాల = ప్రజ్వరిల్లెను.

తా. అప్పుడు ఆ అగ్నిదేవుడు హనుమంతుడు క్షేమముగా ఉన్నాడను విషయమును సీతకు చెప్పుచున్నారా అన్నట్లు తీక్ష్ణమైన మంటలతో, తొట్రుపాటు లేకుండ, ప్రదక్షిణముగా ఉన్న (కుడి వైపునకు తిరుగుచున్న) జ్వాలాగ్రములతో, ప్రజ్వరిల్లెను. 32

మూ. హనుమజ్జనకశ్చాపి పుచ్ఛానలయుతోఽనిలః, 33
వవౌ స్వాస్థ్యకరో దేవ్యాః ప్రాలేయానిలశీతలః.

ప్ర. అ. హనుమజ్జనకః = హనుమంతుని తండ్రి యైన, అనిలః = వాయువు, పుచ్ఛానలయుతః=పుచ్ఛమునందున్న అగ్నితో కూడినవాడై, దేవ్యాః =సీతకు, స్వాస్థ్యకరః = చిత్తస్వాస్థ్యమును కలిగించుచు, ప్రాలేయానిలశీతలః = మంచుగాలి వలె చల్లనై, వవౌ = వీచెను.

తా. హనుమంతుని తండ్రి యైన వాయుదేవుడు కూడ, తోకయందున్న అగ్నితో కూడినవాడై, దేవి మనస్సు కుదుటపడునట్లు, చలిగాలి వలె చల్లగా వీచెను.

వి. సీతాదేవి తన ఎదుట అగ్నిని ప్రజ్వలింపచేసి ప్రార్థించి నపుడు ఆ అగ్ని ప్రదక్షిణజ్వాలలతో శుభసూచనము చేయుట యుక్తముగానే ఉన్నది. సీత దగ్గర వాయుదేవుడు కూడ చల్లగా వీచినాడు అని చెప్పినచో అది కూడా శుభ-

సూచక మని అనుకొనవచ్చును. ఆ వాయువు హనుమంతుని తోకపైన ఉన్న అగ్నితో కలిసి ఉన్నాడు అని చెప్పుటలో అట్టి వాయువు సీత మనస్సుకు స్వాస్థ్యము ఎట్లు చేకూర్చగలడు? హనుమంతు డెక్కడో నగరపీఠంలో ఉన్నాడు కదా? అందుచేతనే కాబోలు ఈ శ్లోకం ప్రాచ్యపాఠంలో లేదు. ౩౩

మూ. దహ్యమానే చ లాఙ్గూలే చిన్తయామాస వానరః, ౩౪
ప్రదీప్తోఽగ్నిరయం కస్మాన్న మాం దహతి సర్వతః.

ప్ర. అ. లాఙ్గూలే = తోక, దహ్యమానే = దహింపబడుచుండగా, వానరః = హనుమంతుడు, చిన్తయామాస = ఆలోచించెను. సర్వతః = అంతటా, ప్రదీప్తః = ప్రజ్వలించుచున్న, అయమ్ అగ్నిః = ఈ, అగ్ని, మామ్ = నన్ను, కస్మాత్ = ఎందువలన, న దహతి = దహించుటలేదు?

తా. తన తోక దహింపబడుచుండుట చూచి హనుమంతు డిట్లు అనుకొనెను. అంతటా మండుచున్న ఈ అగ్ని నన్ను ఎందువలన దహించుట లేదో! ౩౪

మూ. దృశ్యతే చ మహాజ్వాలః కరోతి చ న మే రుజమ్,
శిశిరస్యేవ సంఘాతో లాఙ్గూలాగ్రే ప్రతిష్ఠితః.

ప్ర. అ. మహాజ్వాలః = గొప్ప జ్వాల కలదిగా, దృశ్యతే = చూడబడు చున్నది. మే = నాకు, రుజమ్ = బాధను, న కరోతి చ = చేయుట లేదు. లాఙ్గూలాగ్రే = తోక చివర, శిశిరస్య = మంచుయొక్క, సంఘాతః = ముద్ద, ప్రతిష్ఠితః ఇవ = ఉంచబడి నట్లున్నది. ('సంపాతః' అనుపాఠము కంటె 'సంఘాతః' అను ప్రాచ్యపాఠము బాగున్నది).

తా. ఈ అగ్ని పెద్ద జ్వాలలతో కనబడుచున్నది. కాని నాకు మాత్రము ఏమీ బాధ కలిగించుటలేదు. నా తోక చివర మంచుముద్ద పెట్టినట్లు ఉన్నది.

మూ. అథవా తదిదం వ్యక్తం యద్దృష్టం ప్లవతా మయా, ౩౬
రామప్రభావాదాశ్చర్యం పర్వతః సరితాం పతౌ.

("పర్వతోదధిసంగమే" అను ప్రాచ్యపాఠం బాగున్నది).

ప్ర. అ. అథవా = లేదా, యత్ = ఏ కారణమువలన, ప్లవతా = ఎగురు చున్న, మయా = నాచేత, రామప్రతాపాత్ = రామునియొక్క ప్రతాపమువలన, పర్వతోదధిసంగమే = పర్వతముతోను, సముద్రముతోను కలియుటయందు, ఆశ్చర్యమ్ = ఆశ్చర్యము, దృష్టమ్ = చూడబడినదో, తత్ = అందువలన, ఇదమ్ = ఇది, వ్యక్తమ్ = స్పష్టమైనది.

తా. లేదా- నేను సముద్రలంఘనము చేయు నప్పుడు, రాముని ప్రతాపము వలన, మైనాకముతోను, తద్ద్వారా సముద్రునితోను సంబంధము ఆశ్చర్యకర ముగా ఏర్పడినది కదా ! దానిని బట్టి దీని కారణము స్పష్టమగు చున్నది. 36

మూ. యది తావత్సముద్రస్య మైనాకస్య చ ధీమతః, 37
రామార్థం సంభ్రమస్తాదృక్కిమగ్నిర్న కరిష్యతి

ప్ర. అ. సముద్రస్య = సముద్రమునకు, ధీమతః = బుద్ధిమంతుడైన, మైనాకస్య = మైనాకమునకు, రామార్థమ్ = రాముని నిమిత్తమై, తాదృక్ = అట్టి, సంభ్రమః యది = (సాహాయ్యము చేయవలెనను) తొందర ఉన్నచో, అగ్నిః = అగ్ని, కిమ్ = ఎందువలన, న కరిష్యతి = చెయ్యడు ?

తా. సముద్రుడూ, ధీమంతుడైన మైనాకుడూ రామునికి సాహాయ్యము చేయవలెనని అంతగా తొందర చూపినప్పుడు అగ్నిదేవుడు మాత్రము అట్లు ఎందుకు చెయ్యడు ? 37

మూ. సీతాయాశ్చానృశంస్యేన తేజసా రాఘవస్య చ, 38
పితుశ్చ మమ సఖ్యేన న మాం దహతి పావకః.

ప్ర. అ. సీతాయాః = సీతాదేవియొక్క, ఆనృశంస్యేన = దయచేత, రాఘవస్య = రామునియొక్క, తేజసా = తేజస్సుచేత, మమ పితుః = నా తండ్రి యొక్క, సఖ్యేన = స్నేహముచేత, పావకః = అగ్ని, మామ్ = నన్ను, న దహతి = కాల్చుట లేదు.

తా. నాపై సీతాదేవికి ఉన్న దయచేతను, రాముని తేజస్సు చేతను, నా తండ్రి యైన వాయుదేవునితో తన కున్న స్నేహముచేతను, అగ్నిదేవుడు నన్ను కాల్చుట లేదు. 38

మూ. భూయః స చింతయామాస ముహూర్తం కపికుంజరః, 39
ఉత్పపాతాథ వేగేన ననాద చ మహాకపిః.

ప్ర. అ. కపికుంజరః = వానర శ్రేష్ఠు డైన, సః మహాకపిః = ఆ హనుమంతుడు, భూయః = మరల, చింతయామాస = ఆలోచించెను. అథ = అటు పిమ్మట. వేగేన = వేగముతో, ఉత్పపాత = ఎగిరెను. ననాద చ = ధ్వని చేసెను కూడ.

తా. వానరశ్రేష్ఠు డైన ఆ హనుమంతుడు మరల ఒక క్షణము ఆలోచించి, వేగముగా పైకి ఎగిరి, గర్జించెను. 39

మూ. పురద్వారం తతః శ్రీమాన్ శైలశృంగమివోన్నతమ్, 40
విభక్తరక్షఃసంబాధమాససాదానిలాత్మజః.

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, శ్రీమాన్ = అధిక మైన శోభ గల, అనిలాత్మజః = హనుమంతుడు, శైలశృంగమివ = పర్వతశిఖరము వలె, ఉన్నతమ్ = ఉన్నత మైనది, విభక్తరక్షఃసంబాధమ్ = దూరము చేయబడిన రాక్షసుల ఒరుకు (గుంపు) గలది ఐన, పురద్వారమ్ = పట్టణము ద్వారమును, ఆససాద = సమీపించెను.

తా. పిమ్మట శ్రీమంతు డైన ఆ హనుమంతుడు, పర్వతశిఖరము వలె ఉన్నత మై, రాక్షసుల గుంపులనుండి దూరముగా ఉన్న నగరద్వారము దగ్గరకు (సమీపకు) వెళ్ళెను. 40

మూ. స భూత్వా శైలసంకాశః క్షణేన పునరాత్మవాన్, 41
హ్రస్వతాం పరమాం ప్రాప్తో బంధనాన్యవశాతయత్.

ప్ర. అ. ఆత్మవాన్ = బుద్ధిమంతు డైన, సః = ఆ హనుమంతుడు, శైలసంకాశః = పర్వతముతో సమానుడు, భూత్వా = అయి, క్షణేన = క్షణకాలములో, హ్రస్వతామ్ = హ్రస్వత్వమును, ప్రాప్తః = పొందినవా డై, బంధనాని = బంధనములను, అవశాతయత్ = విదల్చెను.

తా. బుద్ధిశాలి యైన అతడు పర్వత మంత ఆకారము పెంచి, మరు క్షణములో చిన్న ఆకారము దాల్చి బంధనములను విదల్చి వేసికొనెను. 41

మూ. విముక్తశ్చాభవచ్ఛ్రీమాన్ పునః పర్వతసన్నిభః, 42
వీక్షమాణశ్చ దదృశే పరిఘం తోరణాశ్రితమ్.

ప్ర. అ. శ్రీమాన్=శ్రీమంతుడైన, ఆ హనుమంతుడు, విముక్తః= బంధములనుండి విముక్తుడై, పునః=మరల, పర్వతసన్నిభః = పర్వతముతో సమానుడు, అభవత్=అయెను. వీక్షమాణః చ=చూచుచు, తోరణాశ్రితమ్=తోరణమును ఆశ్రయించి ఉన్న, పరిఘమ్=పరిఘను, దదృశే=చూచెను.

తా. హనుమంతు డా బంధనములు జారిపోగానే మరల పర్వత మంత శరీరము ధరించి ఇటు అటు పరికించి, అక్కడ తోరణమునకు అమర్చబడిన పరిఘను చూచెను. 42

మూ. స తం గృహ్య మహాబాహుః కాలాయసపరిష్కృతమ్,
రక్షిణస్తాన్ పునః సర్వాన్సూదయామాస మారుతిః.

ప్ర. అ. మహాబాహుః=గొప్ప బాహువులు గల, సః మారుతిః = ఆ హనుమంతుడు, కాలాయసపరిష్కృతమ్=ఇనుముతో పరిష్కరింపబడిన (బిగింపబడిన), తమ్=ఆ పరిఘను, పునః=మరల, గృహ్య = గ్రహించి, సర్వాన్= సమస్తమైన, తాన్ రక్షిణః=ఆ రక్షకులను, సూదయామాస=చంపెను.

తా. మహాబాహువైన ఆ హనుమంతుడు ఇనుముతో బిగింపబడిన ఆ పరిఘను మళ్ళీ గ్రహించి, ఆ రక్షకుల నందరినీ చంపివేసెను. 43

మూ. స తాన్నిహత్వా రణచణ్డవిక్రమః
సమీక్షమాణః పునరేవ లఙ్కామ్,
ప్రదీప్తలాఙ్గూలకృతార్చిమాలీ
ప్రకాశతాదిత్య ఇవార్చిమాలీ. 44

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
త్రిపఞ్చాశః సర్గః.

ప్ర. అ. రణచణ్డవిక్రమః = యుద్ధమునందు తీవ్రమైన పరాక్రమము గల, సః=ఆ హనుమంతుడు, తాన్=వారలను, నిహత్వా = చంపి, పునరేవ=

వరం, లఙ్కామ్=లంకను, సమీక్షమాణః=చూచుచు, ప్రదీప్తలాఙ్గూలకృతార్చి మాలీ=మండుచున్న తోకచేత చేయబడిన జ్వాలల మాల కలవాడై, అర్చి మాలీ=కిరణముల పంక్తి గల, ఆదిత్య ఇవ=సూర్యుడు వలె, ప్రకాశత= ప్రకాశించెను.

తా. యుద్ధములో తీవ్రమైన పరాక్రమమును ప్రదర్శించిన ఆ హను మంతుడు ఆ రాక్షసుల సంహరించి చంపి, మళ్ళి లంక వైపే చూచుచు, మండు చున్న తోకచేత తన చుట్టూ అగ్ని జ్వాలల మాలలు విస్తరించుటచే, కిరణ పంక్తులతో కూడిన సూర్యుడు వలె ప్రకాశించెను.

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర వ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో ఏబదిమూడవ సర్గ సమాప్తము.

అథ చతుఃపఞ్చాశః సర్గః

[లంకాదహనము_రాక్షసుల విలాపములు]

మూ. వీక్షమాణ స్తతో లఙ్కాం కపిః కృతమనోరథః, 1
వర్ధమానసముత్సాహః కార్యశేషమచిన్తయత్.

ప్ర. అ. తతః = అటు పైన, కృతమనోరథః = పూర్తిచేయబడిన మనోరథము గల, కపిః = హనుమంతుడు, లఙ్కామ్ = లంకను, వీక్షమాణః = చూచుచున్న వాడై, వర్ధమానసముత్సాహః = వృద్ధిపొందుచున్న ఉత్సాహము కలవాడై, కార్యశేషమ్ = మిగిలిన కార్యమును గూర్చి, అచిన్తయత్ = ఆలోచించెను.

తా. పిమ్మట తన మనోరథమును (కోరిన పనిని) పూర్తిచేసికొన్న హనుమంతుడు లంకను చూచుచు, వృద్ధి పొందు చున్న ఉత్సాహముతో మిగిలిన కార్యమును గూర్చి ఆలోచించెను.

మూ. కిం ను ఖల్వవశిష్టం మే కర్తవ్యమిహ సాంప్రతమ్, 2
యదేషాం రక్షసాం భూయః సంతాపజననం భవేత్.

ప్ర. అ. యత్ = ఏది, ఏషామ్ = ఈ, రక్షసామ్ = రాక్షసులకు, భూయః = మరల, సంతాపజననమ్ = సంతాపమును కలిగించేది, భవేత్ = అగునో, అట్టి, కిం ను = ఏ, కర్తవ్యమ్ = కార్యము, మే = నాకు, ఇహ = ఇక్కడ, సాంప్రతమ్ = ఇప్పుడు, అవశిష్టమ్ = మిగిలినది.

తా. ఏ పని ఈ రాక్షసులకు ఇంకా సంతాపాన్ని కలిగించునో అట్టి, నేను ఇక్కడ చేయవలసిన కార్యము, ఇప్పు డేమి మిగిలి ఉన్నది? 2

మూ. వనం తావత్ప్రమథితం ప్రకృష్టా రాక్షసా హతాః, 3
బలైకదేశః క్షపితః శేషం దుర్గవినాశనమ్.

ప్ర. అ. వనమ్ = వనము, ప్రమథితం తావత్ = నశింపచేయబడినది. ప్రకృష్టాః = శ్రేష్ఠు లైన. రాక్షసాః = రాక్షసులు, హతాః = చంపబడినారు. బలైకదేశః = సైన్యములో ఒక భాగము, క్షపితః = నశింపచేయబడినది. దుర్గవినాశనమ్ = దుర్గమును నశింపచేయుట, శేషమ్ = మిగిలినది.

తా. వనమును విరచినాను ఉత్తము లైన రాక్షసులను చంపినాను. సైన్యములో ఒక భాగము నశింపచేసినాను ఇంక దుర్గమును నశింపచేయుట మిగిలినది. 3

మూ. దుర్గే వినాశితే కర్మ భవేత్సుఖపరిశ్రమమ్,
అల్పయత్నేన కార్యేఽస్మిన్ మమ స్యాత్సఫలః శ్రమః. 4

ప్ర. అ. దుర్గే = దుర్గము, వినాశితే = నశింపచేయబడిన దగుచుండగా, కర్మ = కార్యము, సుఖపరిశ్రమమ్ = సుఖ మైన (అల్ప మైన) పరిశ్రమ గలది, భవేత్ = అగును. అస్మిన్ = ఈ, కార్యే = కార్యమునందు, అల్పయత్నేన = అల్ప మైన ప్రయత్నముచేత, శ్రమః = శ్రమ, సఫలః = సఫలము, స్యాత్ = అగును.

తా. దుర్గమును కూడ నశింపచేసినచో తరువాత చేయవలసిన పని-అనగా రాముడు వచ్చి చేయవలసిన యుద్ధము, అల్పపరిశ్రమచేతనే సాధ్య మగును. నేను అల్పప్రయత్నము చేసి ఈ పని పూర్తిచేసినచో ఇంతవరకూ చేసినది సఫల మగును. 4

మూ. యో హ్యయం మమ లాఙ్గూలే దీప్యతే హవ్యవాహనః,
అస్య సంతర్పణం న్యాయ్యం కర్తుమేభిర్గృహోత్తమైః. 5

ప్ర. అ. మమ = నాయొక్క, లాఙ్గూలే = తోకమీద, యః = ఏ, అయమ్ హవ్యవాహనః = ఈ అగ్ని, దీప్యతే = ప్రజ్వలించుచున్నదో, అస్య = దీనికి, ఏభిః = ఈ, గృహోత్తమైః = శ్రేష్ఠము లైన గృహములతో, సంతర్పణమ్ = తృప్తిపరచుట, కర్తుమ్ = చేయుటకు, న్యాయ్యమ్ = న్యాయ మైనది.

తా. ఈ ఉత్తమగృహములతో, నా తోకమీద ఉన్న అగ్నికి సంతర్పణము చేయుట న్యాయము. 5

మూ. తతః ప్రతప్తలాఙ్గూలః సవిద్యుదివ తోయదః,
భవనాగ్రేషు లఙ్కాయా విచచార మహాకపిః. 6

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, ప్రతప్తలాఙ్గూలః = కాల్చబడిన తోక గల, మహాకపిః = హనుమంతుడు, సవిద్యుత్ = మెరుపులతో కూడిన, తోయదః ఇవ = మేఘము వలె, లఙ్కాయాః = లంకయొక్క, భవనాగ్రేషు = భవనముల పైభాగములందు, విచచార = సంచరించెను.

తా. ఆ హనుమంతుడు ప్రజ్వలించుచున్న తోకతో, మెరుపులతో కూడిన మేఘము వలె, లంకయందలి గృహముల పైభాగములపైన సంచరించెను. 6

మూ. గృహాద్గృహం రాక్షసానాముద్యానాని చ వానరః,
వీక్షమాణో హ్యసంత్రస్తః ప్రాసాదాంశ్చ చచార సః. 7

ప్ర. అ. సః వానరః = ఆ హనుమంతుడు, ఉద్యానాని చ = ఉద్యానములను, ప్రాసాదాంశ్చ = ప్రాసాదములను, వీక్షమాణః = చూచుచు, అసంత్రస్తః = భయము లేనివాడై, రాక్షసానామ్ = రాక్షసులయొక్క, గృహాత్ = ఒక గృహమునుండి, గృహమ్ = మరి యొక గృహమును, చచార = సంచరించెను.

తా. హనుమంతుడు ఉద్యానములను, ప్రాసాదములను చూచుచు, ఏ మాత్రము భయపడక, రాక్షసుల ఒక గృహమునుండి మరి యొక గృహమునకు సంచరించెను. 7

మూ. అవప్లుత్య మహావేగః ప్రహస్తస్య నివేశనమ్,
అగ్నిం తత్ర స నిక్షిప్య శ్వసనేన సమో బలీ. 8
తతోఽన్యత్పుప్లువే వేశ్మ మహాపార్శ్వస్య వీర్యవాన్,
ముమోచ హనుమానగ్నిం కాలానలశిఖోపమమ్. 9

ప్ర. అ. మహావేగః = గొప్ప వేగము కలవాడు, శ్వసనేన = వాయువుతో, సమః = సమానుడైన, బలీ = బలము కలవాడు, వీర్యవాన్ = పరాక్రమము కలవాడు అయిన, సః = హనుమంతుడు, ప్రహస్తస్య = ప్రహస్తునియొక్క, నివేశనమ్ = గృహమును గూర్చి, అవప్లుత్య = దిగి, తత్ర = దానిమీద, అగ్నిమ్ = అగ్నిని, నిక్షిప్య = ఉంచి, తతః = దానిమీదనుండి, అన్యత్ = మరి యొక, మహా

పార్శ్వస్య = మహాపార్శ్వునియొక్క, వేశ్మ = గృహమును గూర్చి, పుప్లువే = దుమికెను. హనుమాన్ = హనుమంతుడు, కాలానలశిఖోపమమ్ = ప్రళయకాలాగ్ని శిఖ వంటి, అగ్నిమ్ = అగ్నిని, ముమోచ = దానిపై విడచెను.

తా. మహావేగవంతుడు, బలములో వాయువుతో సమానుడు, పరాక్రమవంతుడు అయిన హనుమంతుడు ప్రహస్తుని గృహముపై దుమికి, దానిమీద అగ్నిని ఉంచి, దానిపైనుండి మహాపార్శ్వుని గృహముమీదికి దుమికి, దానిమీద ప్రలయకాలాగ్నిశిఖ వంటి అగ్నిని విడచెను. 8, 9

మూ. వజ్రదంష్ట్రస్య చ తదా పుప్లువే స మహాకపిః,
శుకస్య చ మహాతేజాః సారణస్య చ ధీమతః. 10

ప్ర. అ. మహాతేజాః = గొప్ప తేజస్సు గల, సః మహాకపిః = ఆ హనుమంతుడు, తదా = అప్పుడు, వజ్రదంష్ట్రస్య చ = వజ్రదంష్ట్రునియొక్క, శుకస్య = శుకునియొక్క, ధీమతః = బుద్ధిమంతు డైన, సారణస్య చ = సారణునియొక్క గృహమును గూర్చి, పుప్లువే = ఎగిరెను.

తా. మహాతేజశ్శాలి యైన ఆ హనుమంతుడు అప్పుడు వరుసగా వజ్రదంష్ట్ర-శుక-సారణుల భవనముల మీదికి దుమికెను. 10

మూ. తథా చేన్ద్రజితో వేశ్మ దదాహ హరియూథపః,
జమ్బుమాలేః సుమాలేశ్చ దదాహ భవనం తతః. 11

ప్ర. అ. హరియూథపః = హనుమంతుడు, తథా = మరియు, ఇన్ద్రజితః = ఇంద్రజిత్తుయొక్క, వేశ్మ = గృహమును, దదాహ = కాల్చెను. తతః = అటు పిమ్మట, జమ్బుమాలేః = జంబుమాలియొక్క, సుమాలేశ్చ = సుమాలియొక్క, భవనమ్ = భవనమును, దదాహ = కాల్చెను.

తా. హనుమంతుడు ఇంద్రజిత్తు గృహమును కాల్చెను. పిదప జంబుమాలి సుమాలుల గృహములను కాల్చెను. 11

మూ. రశ్మికేతోశ్చ భవనం సూర్యశత్రోస్తథైవ చ,
హ్రస్వకర్ణస్య దంష్ట్రస్య రోమశస్య చ రక్షసః. 12
యుద్ధోన్మత్తస్య మత్తస్య ధ్వజగ్రీవస్య రక్షసః,

విద్యుజ్జిహ్వస్య ఘోరస్య తథా హస్తిముఖస్య చ. 13
కరాళస్య పిశాచస్య శోణితాక్షస్య చైవ హి,
కుమ్భకర్ణస్య భవనం మకరాక్షస్య చైవ హి 14
యజ్ఞశత్రోశ్చ భవనం బ్రహ్మశత్రో స్తథైవ చ,
నరా న్తకస్య కుమ్భస్య నికుమ్భస్య దురాత్మనః. 15
వర్జయిత్వా మహాతేజా విభీషణగృహం ప్రతి,
క్రమమాణః క్రమేణైవ దదాహ హరిపుఙ్గవః. 16

ప్ర. అ. మహాతేజాః=గొప్ప తేజస్సు గల, హరిపుఙ్గవః=హనుమంతుడు, క్రమేణైవ=క్రమముచేతనే, క్రమమాణః=తిరుగుచు, విభీషణగృహం ప్రతి = విభీషణుని గృహమును గూర్చి, వర్జయిత్వా = విడిచిపెట్టి, రశ్మికేతోశ్చ=రశ్మికేతువుయొక్క, భవనమ్ = భవనమును, తథైవ చ=మరియు, సూర్యశత్రోః= సూర్యశత్రువుయొక్క, హ్రస్వకర్ణస్య = హ్రస్వకర్ణునియొక్క, దంష్ట్రస్య = దంష్ట్రునియొక్క, రక్షసః=రాక్షసు డైన, రోమశస్య=రోమశునియొక్క, యుద్ధోన్మత్తస్య=యుద్ధోన్మత్తునియొక్క, మత్తస్య=మత్తునియొక్క, రక్షసః=రాక్షసు డైన, ధ్వజగ్రీవస్య=ధ్వజగ్రీవునియొక్క, ఘోరస్య=భయంకరు డైన, విద్యుజ్జిహ్వస్య=విద్యుజ్జిహ్వునియొక్క, తథా=మరియు, హస్తిముఖస్య చ=హస్తిముఖునియొక్క, కరాళస్య=కరాళునియొక్క, పిశాచస్య = పిశాచునియొక్క, శోణితాక్షస్య చైవ హి = శోణితాక్షునియొక్క, కుమ్భకర్ణస్య=కుంభకర్ణునియొక్క, భవనమ్=భవనమును, మకరాక్షస్య చైవ హి = మకరాక్షుని భవనమును, యజ్ఞశత్రోశ్చ భవనమ్=యజ్ఞశత్రువుయొక్క భవనమును, తథైవ చ=మరియు, బ్రహ్మశత్రోః= బ్రహ్మశత్రువుయొక్క, నరా న్తకస్య=నరాంతకునియొక్క, కుంభస్య=కుంభునియొక్క, దురాత్మనః = దురాత్ము డైన, నికుమ్భస్య=నికుంభునియొక్క గృహమును కాల్చెను.

తా. మహాతేజశ్శాలి యైన హనుమంతుడు, విభీషణుని భవనము తప్ప, వరుసగా ఒక భవనము తరవాత మఱొక భవనము పైకి వెళ్లుచు, రశ్మికేతువు, సూర్యశత్రుడు, హ్రస్వకర్ణుడు, దంష్ట్రుడు, రోమశుడు, యుద్ధోన్మత్తుడు, మత్తుడు, ధ్వజగ్రీవుడు, భయంకరు డైన విద్యుజ్జిహ్వుడు, హస్తిముఖుడు, కరాళుడు, పిశాచుడు, శోణితాక్షుడు, కుంభకర్ణుడు, మకరాక్షుడు, యజ్ఞశత్రువు, బ్రహ్మశత్రువు,

నరాంతకుడు, కుంభుడు, దురాత్ము డైన నికుంభుడు అను రాక్షసుల భవనములను కాల్చెను. 12–16

మూ. తేషు తేషు మహార్హేషు భవనేషు మహాయశాః,
గృహేష్వృద్ధిమతామృద్ధిం దదాహ స మహాకపిః. 17

ప్ర. అ. మహాయశాః=గొప్ప కీర్తి గల, సః మహాకపిః = ఆ హనుమంతుడు, ఋద్ధిమతామ్=ఐశ్వర్యవంతులయొక్క, మహార్హేషు=శ్రేష్ఠము లైన, తేషు తేషు = ఆ యా, గృహేషు = గృహములయందు, ఋద్ధిమ్=సంపదను, దదాహ = కాల్చివేసెను.

తా. గొప్ప కీర్తి గల ఆ హనుమంతుడు, ధనికుల శ్రేష్ఠము లైన ఆ యా గృహములలో ఉన్న సంపదను కాల్చివేసెను. 17

మూ. సర్వేషాం సమతిక్రమ్య రాక్షసేన్ద్రస్య వీర్యవాన్,
ఆససాదాథ లక్ష్మీవాన్ రావణస్య నివేశనమ్. 18

ప్ర. అ. వీర్యవాన్ = పరాక్రమవంతు డైన, లక్ష్మీవాన్ = శోభాయుక్తు డైన హనుమంతుడు, సర్వేషామ్=అందరియొక్క గృహములను, సమతిక్రమ్య =దాటి, అథ=అటు పిమ్మట, రాక్షసేన్ద్రస్య=రాక్షసరా జైన రావణునియొక్క, నివేశనమ్=గృహమును, ఆససాద=సమీపించెను.

తా. పరాక్రమవంతుడు, శోభాశాలి అయిన హనుమంతుడు అందరి భవనములను దాటి పిదప రావణుని గృహమును చేరెను. 18

మూ. తత స్తస్మిన్ గృహే ముఖ్యే నానారత్నవిభూషితే,
మేరుమన్దరసంకాశే సర్వమఙ్గళశోభితే. 19
ప్రదీప్తమగ్నిముత్సృజ్య లాఙ్గూలాగ్రే ప్రతిష్ఠితమ్,
ననాద హనుమాన్ వీరో యుగాన్తజలదో యథా. 20

ప్ర. అ. తతః=అటు పైన, వీరః=వీరు డైన, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, నానారత్నవిభూషితే = అనేకవిధము లైన రత్నములతో అలంకరింపబడిన, మేరుమన్దరసంకాశే = మేరుపర్వతముతోను మందరపర్వతముతోను

సమాన మైన, తస్మిన్=ఆ, ముఖ్యే = ముఖ్యమైన, గృహే = గృహమునందు, లాఙ్గూలాగ్రే=తన తోక చివర, ప్రతిష్ఠితమ్=ఉన్న, ప్రదీప్తమ్=మండుచున్న, అగ్నిమ్ = అగ్నిని, ఉత్సృజ్య = విడచి, యుగాన్తజలదో యథా = ప్రళయకాల మేఘము వలె, ననాద=ధ్వని చేసెను.

తా. పిమ్మట, వీరు డైన హనుమంతుడు, అనేకవిధము లైన రత్నముల చేత అలంకరింపబడినది, మేరుమందరపర్వతములతో సమానమూ, సకలమంగళములతోను శోభించుచున్నదీ అయిన ఆ ప్రధానగృహముపైన, తన తోక చివర నున్న అగ్నిని ఉంచి, ప్రళయకాలమేఘము వలె గర్జించెను. 19, 20

మూ. శ్వసనేన చ సంయోగాదతివేగో మహాబలః,
కాలాగ్నిరివ జజ్వాల ప్రావర్ధత హుతాశనః. 21

ప్ర. అ. హుతాశనః=అగ్ని, శ్వసనేన=వాయువుతో, సంయోగాత్ = సంయోగమువలన, అతివేగః=చాలా వేగము కలదై, మహాబలః=గొప్ప బలము కలదై, ప్రావర్ధత = పెరిగెను. కాలాగ్నిరివ = ప్రళయకాలాగ్ని వలె, జజ్వాల = ప్రజ్వలించెను.

తా. వాయువు కూడ సహాయ మగుటచే ఆ అగ్ని మహాబలముతో, మహావేగముతో, వృద్ధి పొంది, ప్రళయకాలాగ్ని వలె ప్రజ్వలించెను. 21

మూ. ప్రదీప్తమగ్నిం పవనస్తేషు వేశ్మస్వచారయత్,
అభూచ్ఛ్వసనసంయోగాదతివేగో హుతాశనః. 22

ప్ర. అ. పవనః = వాయువు, ప్రదీప్తమ్ = ప్రజ్వలించుచున్న, అగ్నిమ్ = అగ్నిని, తేషు = ఆ, వేశ్మసు = గృహములందు, అచారయత్ = సంచరింపచేసెను. శ్వసనసంయోగాత్ = వాయువుతో సంయోగమువలన, హుతాశనః = అగ్ని, అతివేగః = చాలా వేగము కలది, అభూత్ = ఆయెను.

తా. వాయువు, మండుచున్న అగ్నిని ఒక ఇంటినుండి మరొక ఇంటికి ప్రసరింపచేసెను. వాయువుతో సంయోగమువలన అగ్ని వేగము చాల హెచ్చెను.

మూ. తాని కాఞ్చనజాలాని ముక్తామణిమయాని చ,
భవనాన్యవశీర్యన్త రత్నవన్తి మహాన్తి చ. 23

ప్ర. అ. కాఞ్చనజాలాని = బంగారు కిటికీలు కలవి, ముక్తామణిమయాని చ = ముత్యముల, మణుల వికార మైనవి. రత్నవన్తి = రత్నములు కలవి. మహాన్తి చ = గొప్పవి అయిన, తాని భవనాని = ఆ భవనములు, అవశీర్యన్త = బ్రద్దలైపోయినవి.

తా. బంగారు కిటికీలతో కూడినవి, ముత్యములతోను మణులతోను రత్నములతోను నిండినవి, పెద్దవి అయిన ఆ భవనములు బ్రద్ద లై పడిపోయినవి.

మూ. సంజజ్ఞే తుములః శబ్దో రాక్షసానాం ప్రధావతామ్,
స్వగృహస్య పరిత్రాణే భగ్నోత్సాహోర్జితశ్రియామ్, 24
నూనమేషోఽగ్నిరాయాతః కపిరూపేణ హా ఇతి.

ప్ర. అ. స్వగృహస్య = తమ గృహములయొక్క, పరిత్రాణే = రక్షించుటయందు (కొరకు) ప్రధావతామ్ = పరుగెత్తుచున్నవారు, భగ్నోత్సాహోర్జితశ్రియామ్ = భగ్న మైన ఉత్సాహము, అధిక మైన సంపద కలవారు అయిన, రాక్షసానామ్ = రాక్షసులయొక్క, "హా = అయ్యో ! నూనమ్ = నిజముగా, ఏషః అగ్నిః = ఈ అగ్ని, కపిరూపేణ = వానరరూపముతో, ఆయాతః = వచ్చినాడు, ఇతి = అని, తుములః = వ్యాకుల మైన, శబ్దః = శబ్దము, సంజజ్ఞే = పుట్టెను.

తా. తమ భవనములను రక్షించుకొనుటకై ఇటు నటు పరుగెత్తుచు, ఉత్సాహమును సంపదలను కోల్పోయిన రాక్షసులు, "అయ్యో ! ఈ వానరుని రూపములో అగ్నిదేవుడు వచ్చినాడు కదా !" అని బిగ్గరగా అరచుచుండిరి. 25

మూ. క్రన్దన్త్యః సహసా పేతుః స్తనంధయధరాః స్త్రియః, 25
కాశ్చిదగ్నిపరీతేభ్యో హర్మ్యేభ్యో ముక్తమూర్ధజాః.
పతన్త్యో రేజిరేఽభ్రేభ్యః సౌదామిన్య ఇవామ్బరాత్. 26

ప్ర. అ. కాశ్చిత్ = కొందరు, స్త్రియః = స్త్రీలు, స్తనంధయధరాః = చంటి బిడ్డలను ఎత్తి కొన్నవారై, ముక్తమూర్ధజాః = విడిపోయిన కేశములు కలవారై, క్రన్దన్త్యః = ఏడ్చుచు, అగ్నిపరీతేభ్యః = అగ్నిచేత చుట్టుముట్టబడిన, హర్మ్యేభ్యః = మేడలనుండి, సహసా = శీఘ్రముగా, పేతుః = పడిరి. అమ్బరాత్ = ఆకాశమునుండి, అభ్రేభ్యః = మేఘములనుండి, పతన్త్యః = పడుచున్న, సౌదామిన్యః ఇవ = మెరుపులు వలె, రేజిరే = ప్రకాశించిరి.

తా. కొందరు స్త్రీలు, అరచుచు, చంటి బిడ్డలను చంకన బెట్టుకొని, జుట్టు విరబోసుకొని, నిప్పు చుట్టుముట్టిన మేడలపై నుండి క్రిందికి దుమికిరి. ఆ విధముగా పడుచున్నప్పుడు ఆ స్త్రీలు ఆకాశము పైనున్న మేఘములనుండి క్రిందికి పడుచున్న మెరుపుల వలె ప్రకాశించిరి. 25, 26

మూ. వజ్రవిద్రుమవైదూర్యముక్తారజతసంహితాన్,
విచిత్రాన్ భవనాద్ధాతూన్ స్యన్దమానాన్ దదర్శ సః. 27

ప్ర. అ. సః = ఆ హనుమంతుడు, వజ్రవిద్రుమవైదూర్యముక్తారజత సంహితాన్ = వజ్రములతోను, పగడములతోను, వైడూర్యములతోను, ముత్యములతోను, వెండితోను కలిసిన, విచిత్రాన్ = విచిత్రవర్ణములు కల, భవనాత్ = గృహము(ల) నుండి, స్యన్దమానాన్ = స్రవించుచున్న, ధాతూన్ = ధాతువులను (రంగులను), దదర్శ = చూచెను.

తా. కాలిపోయిన భవనములనుండి వజ్ర-విద్రుమ-వైదూర్య-ముక్తా-రజతములు కలిసిన వివిధరూపములు గల ధాతువులు స్రవించుచుండగా ఆ హనుమంతుడు చూచెను. 27

మూ. నాగ్నిస్తృప్యతి కాష్ఠానాం తృణానాం చ యథా తథా,
హనుమాన్ రాక్షసేన్ద్రాణాం వధే కించిన్న తృప్యతి. 28
న హనూమద్విశస్తానాం రాక్షసానాం వసున్ధరా.

ప్ర. అ. అగ్నిః = అగ్ని, కాష్ఠానామ్ = కట్టెలకు, తృణానామ్ = తృణములకు, యథా = ఎట్లు, న తృప్యతి = తృప్తి చెందదో, తథా = అట్లే, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, రాక్షసేన్ద్రాణామ్ = రాక్షసులయొక్క, వధే = వధయందు, కించిత్ = కొంచెము కూడ, న తృప్యతి = తృప్తి చెందలేదు. వసున్ధరా = భూమి, హనుమద్విశస్తానామ్ = హనుమంతునిచేత చంపబడిన, రాక్షసానామ్ = రాక్షసులకు, న = తృప్తిపడలేదు.

తా. అగ్నికి ఎన్ని కాష్ఠములు వేసినను, ఎంత తృణము వేసినను తృప్తి ఉండదు. అట్లే ఎంతమంది రాక్షసులను చంపినా హనుమంతునకు తృప్తి కలుగలేదు. హనుమంతుడు ఎంతమంది రాక్షసులను చంపి పడవేసినా భూమికి తృప్తి కలుగలేదు. 28

మూ. క్వచిత్కింశుకసంకాశాః క్వచిచ్ఛాల్మలిసన్నిభాః, 29
క్వచిత్కుంకుమసంకాశాః శిఖా వహ్నేశ్చకాశిరే.

ప్ర. అ. వహ్నేః = అగ్నియొక్క, శిఖాః = శిఖలు, క్వచిత్ = కొన్ని చోట్ల, కింశుకసంకాశాః = మోదుగపువ్వుతో సమానములుగాను, క్వచిత్ = కొన్ని చోట్ల, శాల్మలిసన్నిభాః = బూరుగపువ్వుతో సమానములుగాను, క్వచిత్ = కొన్ని చోట్ల, కుంకుమసంకాశాః = కుంకుమపువ్వుతో సమానములు గాను, చకాశిరే = ప్రకాశించినవి.

తా. అగ్నిశిఖలు కొన్నిచోట్ల కింశుకపుష్పముల వలె, కొన్ని చోట్ల బూరుగపువ్వుల వలె, కొన్ని చోట్ల కుంకుమపువ్వుల వలె వేరు వేరు రంగులతో ప్రకాశించెను. 29

మూ. హనూమతా వేగవతా వానరేణ మహాత్మనా,
లఙ్కాపురం ప్రదగ్ధం తద్రుద్రేణ త్రిపురం యథా. 30

ప్ర. అ. వేగవతా వానరేణ = వేగముగల వానరు డైన, మహాత్మనా = మహాత్ము డైన, హనూమతా = హనుమంతునిచేత, తత్ = ఆ, లఙ్కాపురమ్ = లంకాపురము, రుద్రేణ = రుద్రునిచేత, త్రిపురం యథా = త్రిపురము వలె, ప్రదగ్ధమ్ = కాల్చబడినది.

తా. వేగవంతు డైన వానరుడు, మహాత్ముడూ అయిన హనుమంతుడు, ఆ లంకాపురమును, రుద్రుడు త్రిపురము కాల్చినట్లు కాల్చివేసెను. 30

మూ. తతస్తు లఙ్కాపురపర్వతాగ్రే
సముత్థితో భీమపరాక్రమోఽగ్నిః,
ప్రసార్య చూడావలయం ప్రదీప్తో
హనూమతా వేగవతా విసృష్టః. 31

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, వేగవతా = వేగము గల, హనూమతా = హనుమంతునిచేత, విసృష్టః = విడవబడిన, భీమపరాక్రమః = భయంకర మైన పరాక్రమము గల, అగ్నిః = అగ్ని, చూడావలయమ్ = శిఖల వలయమును, ప్రసార్య = ప్రసరింప చేసి, ప్రదీప్తః = మండుచున్న దై, లఙ్కాపురపర్వతాగ్రే = లంకాపురమునందు, పర్వతాగ్రమునందు, సముత్థితః = లేచినది.

తా. వేగవంతు డైన హనుమంతుడు విడచిన, భయంకర మైన పరాక్రమము గల అగ్ని, శిఖావలయమును ప్రసరింప చేసి, ప్రజ్వలించుచు, లంకలోను, లంక దిన్న పర్వతాగ్రము పైనను పైకి ఎగసెను. 31

మూ. యుగాన్తకాలానలతుల్యవేగః
సమారుతోఽగ్నిర్వవృధే దివిస్పృక్,
విధూమరశ్మిర్భవనేషు సక్తో
రక్షఃశరీరాజ్యసమర్పితార్చిః. 32

ప్ర. అ. విధూమరశ్మిః = ధూమము లేని మంటలు కలది, భవనేషు = గృహములందు, సక్తః = సంబంధించినది, రక్షఃశరీరాజ్యసమర్పితార్చిః = రాక్షసుల శరీరము లనే ఆజ్యముచేత కూర్చబడిన జ్వాలలు కలది అయిన, అగ్నిః = అగ్ని, సమారుతః = వాయువుతో కూడిన దై, దివిస్పృక్ = ఆకాశమును స్పృశించుచు, యుగాన్తకాలానలతుల్యవేగః = యుగాంతమునందలి ప్రలయకాలాగ్నితో సమాన మైన వేగము గల దై, వవృధే = వృద్ధి పొందెను.

తా. ఆ భవనములమీద వ్యాపించిన ఆ అగ్ని, వాయువు కూడ కలియుటచే యుగాంతమునందు ప్రలయకాలాగ్ని వలె మహావేగముతో, ఆకాశము నంటుచు వృద్ధి పొందెను. ధూమము లేని మంటలు తెలరేగెను. రాక్షసుల శరీరము లనే ఆజ్యముచే ఆ అగ్నిజ్వాలలు పెరిగెను. 32

మూ. ఆదిత్యకోటీసదృశః సుతేజా,
లఙ్కాం సమస్తాం పరివార్య తిష్ఠన్,
శబ్దైరనేకైరశనిప్రరూఢై
ర్భిన్దన్నివాణ్డం ప్రబభౌ మహాగ్నిః. 33

ప్ర. అ. ఆదిత్యకోటీసదృశః = కోటి సూర్యులతో సమానము, సుతేజాః = మంచి తేజస్సు గలది. సమస్తామ్ = సమస్త మైన, లఙ్కామ్ = లంకను, పరివార్య = చుట్టి, తిష్ఠన్ = ఉన్న, మహాగ్నిః = గొప్ప అగ్ని. అనేకైః = అనేకము లైన, అశనిప్రరూఢైః = పిడుగు వలె అత్యధిక మైన, శబ్దైః = ధ్వను

లతో, అణ్డమ్ = బ్రహ్మాండమును. భిన్దన్నివ = భేదించుచున్నది వలె, ప్రబభౌ = ప్రకాశించెను.

తా. కోటిసూర్యులతో సమాన మైన తేజస్సుతో లంక నంతను చుట్టి ఉన్న ఆ మహాగ్ని, పిడుగుల వంటి అనేకవిధము లైన ధ్వనులతో బ్రహ్మాండమును బ్రద్దలుకొట్టుచున్నట్లు ఉండెను. 33

మూ. తత్రామ్బరాదగ్నిరతిప్రవృద్ధో
రూక్షప్రభః కింశుకపుష్పచూడః,
నిర్వాణధూమాకులరాజయశ్చ
నీలోత్పలాభాః ప్రచకాశిరేఽభ్రాః. 34

ప్ర. అ తత్ర = అక్కడ, రూక్షప్రభః = తీవ్ర మైన కాంతి గల, కింశుకపుష్పచూడః = కింశుకపుష్పము వంటి అగ్రభాగము గల, అగ్నిః = అగ్ని, అమ్బరాత్ = ఆకాశమువరకు, అతిప్రవృద్ధః = మిక్కిలి పెరిగినది. అభ్రాః = మేఘములు, నిర్వాణధూమాకుల రాజయః = అగ్ని ఆరిపోవుటచే బయలుదేరిన ధూమముచేత వ్యాకులము లైన పంక్తులు కలవై, నీలోత్పలాభాః = నల్ల కలువల కాంతి వంటి కాంతి గలవై, ప్రచకాశిరే = ప్రకాశించినవి.

తా. అక్కడ, అగ్ని తీవ్ర మైన కాంతితో, కింశుకపుష్పముల వంటి అగ్రభాగములతో ఆకాశమువరకు వ్యాపించెను. మేఘములు, అక్కడక్కడ ఆరిపోయిన అగ్నినుండి బయలుదేరిన ధూమముచేత కప్పబడుటచే నల్లకలువల వలె ప్రకాశించెను. 34

మూ. వజ్రీ మహేన్ద్రస్త్రిదశేశ్వరో వా
సాక్షాద్యమో వా వరుణోఽనిలో వా,
రుద్రోఽగ్నిరర్కో ధనదశ్చ సోమో
న వానరోఽయం స్వయమేవ కాలః. 35

(36, 37, 38 శ్లోకాలకు 39 వ శ్లోకములోని "రక్షోగణాః ఇత్యేవమ్ ఊచుః" అనేదానితో అన్వయము.)

ప్ర. అ. అయమ్ = ఇతడు, వానరః = వానరుడు, న = కాడు, వజ్రీ = వజ్రధారి యైన, త్రిదశేశ్వరః = దేవతాప్రభు వైన, మహేన్ద్రః వా = మహేంద్రుడు కాని, సాక్షాత్ = సాక్షాత్తు, యమో వా = యముడు గాని, వరుణః = వరుణుడు గాని, అనిలో వా = వాయువు గాని, రుద్రః = రుద్రుడు గాని, అగ్నిః = అగ్ని గాని, అర్కః = సూర్యుడు గాని, ధనదశ్చ = కుబేరుడు గాని, సోమః = సోముడు గాని, స్వయమ్ = స్వయముగా, కాలః ఏవ వా = కాలపురుషుడో గాని (అయి ఉండును అని రాక్షసులు పలికిరి.)

తా. ఇతడు వానరుడు కాడు; వజ్రాయుధము ధరించేవాడు, దేవతా ప్రభువూ అయిన మహేంద్రుడు గాని, కుబేరుడు కాని, సాక్షాత్తు యముడు కాని, రుద్రుడు కాని, సూర్యుడు కాని, చంద్రుడు కాని, సాక్షాత్తు కాలపురుషుడు కాని అయి ఉండవలెను అని రాక్షసులు అనుకొనిరి. 35

మూ. కిం బ్రహ్మణః సర్వపితామహస్య
సర్వస్య ధాతుశ్చతురాననస్య,
ఇహాగతో వానరరూపధారీ
రక్షోపసంహారకరః ప్రతాపః. 36

ప్ర. అ. సర్వపితామహస్య = సకలలోకములకు పితామహుడు, సర్వస్య = అందరికి, ధాతుః = పోషకుడు, చతురాననస్య = నాలుగు ముఖములు కలవాడు అయిన, బ్రహ్మణః = బ్రహ్మదేవునియొక్క, రక్షోపసంహారకరః = రాక్షసులను నశింపచేసే, ప్రతాపః = ప్రతాపము, వానరరూపధారీ = వానరరూపమును ధరించినదై, ఇహ = ఇక్కడికి, ఉపయాతః కిమ్ = వచ్చినదా ?

తా. సకలలోకాలకీ పితామహుడు, సకలజగత్తులను పోషించేవాడు, నాలుగు ముఖములు కలవాడు అయిన బ్రహ్మదేవుని ప్రకోపము, రాక్షససంహారము చేయుటకై వానరరూపము ధరించి వచ్చినదా ? 36

మూ. కిం వైష్ణవం వా కపిరూపమేత్య
రక్షోవినాశాయ పరం సుతేజః,
అనన్తమవ్యక్తమచిన్త్యమేకం
స్వమాయయా సాంప్రత మాగతం వా. 37

ప్ర. అ. అనన్తమ్ = అంతము లేనిది, అవ్యక్తమ్ = ఇంద్రియములకు గోచరించనిది, అచిన్త్యమ్ = ఊహింప శక్యము కానిది, ఏకమ్ = సాటి లైన మరొకటి లేనిది, అయిన, వైష్ణవమ్ = విష్ణు సంబంధ మైన, పరమ్ = శ్రేష్ఠ మైన, సుతేజః = గొప్ప తేజస్సు, సాంప్రతమ్ = ఇప్పుడు, రక్షోవినాశాయ = రాక్షసుల నాశముకొరకు, స్వమాయయా = తన మాయచేత, కపిరూపమ్ = వానరరూపమును, ఏత్య = పొంది, ఆగతం కిం వా = వచ్చినదా ?

తా. అనంతము, ఇంద్రియములకు గోచరించనిది, ఊహింప శక్యము కానిది, ఏకైకము అత్యుత్తమము అయిన విష్ణుతేజస్సు, తన మాయచే వానర రూపము ధరించి, ఇప్పుడు రాక్షసులను నశింపజేయుటకు వచ్చినదా ?

మూ. ఇత్యేవమూచుర్బహవో విశిష్టా
రక్షోగణా స్తత్ర సమేత్య సర్వే,
స ప్రాణిసంఘాం సగృహాం సవృక్షాం
దగ్ధాం పురీం తాం సహసా సమీక్ష్య. 38

ప్ర. అ. సప్రాణిసంఘామ్ = ప్రాణుల సంఘములతో కూడినది, సగృహామ్ = గృహములతో కూడినది, సవృక్షామ్ = వృక్షములతో కూడినది అయిన, తాం పురీమ్ = ఆ నగరమును, సహసా = శీఘ్రముగా, దగ్ధామ్ = కాల్చబడినదానినిగా, సమీక్ష్య = చూచి, బహవః = అనేకులు, విశిష్టాః = ఉత్తములు అయిన, సర్వే = సమస్తమైన, రక్షోగణాః = రాక్షసగణములు, తత్ర = అక్కడ, సమేత్య = కలిసి, ఇత్యేవమ్ = ఇట్లు, ఊచుః = పలికిరి.

తా. ప్రాణిసంఘములు, గృహములు, వృక్షములు వీటి అన్నింటితో సహా ఆ లంకాపురము శీఘ్రముగా కాలిపోవుటను చూచి అక్కడ అనేకరాక్షసులు, గుంపులుగా చేరి, ఈ విధముగా పలికిరి. 38

మూ. తతస్తు లఙ్కా సహసా ప్రదగ్ధా
సరాక్షసా సాశ్వరథా సనాగా,
సపక్షిసంఘా సమృగా సవృక్షా
రురోద దీనా తుములం సశబ్దమ్. 39

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, సరాక్షసా = రాక్షసులతో కూడినది, సాశ్వరథా = అశ్వములతోను రథములతోను కూడినది, సనాగా = ఏనుగులతో కూడినది, సపక్షిసంఘా = పక్షిసముదాయములతో కూడినది, సమృగా = మృగములతో కూడినది, సవృక్షా = వృక్షములతో కూడినది అయిన, లఙ్కా = లంక, సహసా = వెంటనే, ప్రదగ్ధా = కాల్చబడిన దై, దీనా = దీన మై, తుములమ్ = వ్యాకులముగా, సశబ్దమ్ = శబ్దముతో కూడి నట్లుగా, రురోద = ఏడ్చెను.

తా. రాక్షసులు, అశ్వములు, రథములు, గజములు, పక్షిసముదాయములు, మృగములు, వృక్షములు—వీని అన్నింటితో సహా శీఘ్రముగా కాల్చివేయబడిన లంకానగరము, దైన్యముతో, వ్యాకులధ్వనులతో ఏడ్చెను. 39

మూ. హా తాత హా పుత్రక కాన్త మిత్ర
హా జీవితం భోగయుతం సుపుణ్యమ్,
రక్షోభిరేవం బహుధా బ్రువద్భిః
శబ్దః కృతో ఘోరరవః సుభీమః. 40

ప్ర. అ. హా తాత = అయ్యో! తండ్రీ! హా పుత్రక! = అయ్యో! కుమారా! కాన్త = అయ్యో! ప్రియుడా! మిత్ర = అయ్యో! మిత్రుడా! భోగయుతమ్ = భోగములతో కూడిన, సుపుణ్యమ్ = చాల పుణ్య మైన, హా జీవితమ్ = అయ్యో! జీవితమా! ఏవమ్ = ఇట్లు, బహుధా = అనేకవిధములుగా, బ్రువద్భిః = పలుకుచున్న, రక్షోభిః = రాక్షసులచేత, ఘోరరవః = ఘోర మైన ధ్వని గల, సుభీమః = చాల భయంకర మైన, శబ్దః = శబ్దము, కృతః = చేయబడినది.

తా. అయ్యో! తండ్రీ! అయ్యో! కుమారా! అయ్యో! ప్రియుడా! అయ్యో! మిత్రుడా! అయ్యో! సకలభోగపూర్ణ మైన ఓ! పుణ్యజీవనమా! అని విలపించుచు రాక్షసులు, ఘోర మైన ధ్వని గల, భయంకర మైన శబ్దమును చేసిరి. 40

మూ. హుతాశనజ్వాలసమావృతా సా
హతప్రవీరా పరివృత్తయోధా,
హనూమతః క్రోధబలాభిభూతా
బభూవ శాపోపహతేవ లఙ్కా. 41

ప్ర. అ. హుతాశనజ్వాలసమావృతా = అగ్నిజ్వాలలచేత కప్పబడినది, హతప్రవీరా = చంపబడిన ఉత్తమవీరులు కలదీ, పరివృత్తయోధా = తిరిగిపోయిన యోధులు కలదీ, హనూమతః = హనుమంతునియొక్క, క్రోధబలాభిభూతా = కోపబలముచేత పరాజిత మైనది అయిన, సా లఙ్కా = ఆ లంక, శాపోపహతేవ = శాపముచేత కొట్టబడినది వలె, బభూవ = ఆయెను.

తా. హనుమంతుని కోపబలము ఆక్రమించగా, ఆ లంక అగ్నిజ్వాలలు చుట్టుముట్టగా, మహావీరు లందరు మరణించి, యోధులు తిరిగిపోయి, ఎవ్వరో మహాపురుషుని శాపము తగిలినది వలె ఉండెను. 41

మూ. స సంభ్రమత్రస్తవిషణ్ణరాక్షసాం
సముజ్జ్వలజ్జ్వాలహుతాశనాఙ్కితామ్,
దదర్శ లఙ్కాం హనుమాన్ మహామనాః
స్వయంభుకోపోపహతామివావనిమ్. 42

ప్ర. అ. మహామనాః = గొప్ప మనస్సు గల, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, సంభ్రమత్రస్తవిషణ్ణరాక్షసామ్ = తొందరతో కూడిన భయపడిన రాక్షసులు కలది, సముజ్జ్వలజ్జ్వాలహుతాశనాఙ్కితామ్ = ప్రకాశించుచున్న జ్వాలలు గల అగ్ని చేత చిహ్నిత మైనది (తో కూడినది) అయిన, లఙ్కామ్ = లంకను, స్వయంభుకోపోపహతామ్ = బ్రహ్మయొక్క కోపముచేత కొట్టబడిన, అవనిమ్ ఇవ = భూమి వలె ఉన్న, లఙ్కామ్ = లంకను, దదర్శ = చూచెను.

తా. అప్పు డా లంకలోని రాక్షసు లందరూ కంగారుతో భయపడుచుండిరి. పైకి ఎగురుచున్న జ్వాలలతో ఆ అగ్ని అంతటా వ్యాపించెను. ఈ విధముగ ఆ పురము బ్రహ్మకోపముచేత పాడుపడు నట్లు చేయబడిన భూమి వలె ఉండెను. అట్టి లంకను గొప్ప మనస్సు గల హనుమంతుడు చూచెను. 42

మూ. భఙ్క్త్వా వనం పాదపరత్నసంకులం
హత్వా తు రక్షాంసి మహాన్తి సంయుగే,
దగ్ధ్వా పురీం తాం గృహరత్నమాలినీమ్
తస్థౌ హనూమాన్ పవనాత్మజః కపిః. 43

ప్ర. అ. పవనాత్మజః కపిః = వాయుపుత్రు డైన వానరు డైన, హనూమాన్ = హనుమంతుడు, పాదపరత్నసంకులమ్ = శ్రేష్ఠము లైన వృక్షములతో నిండి యున్న, వనమ్ = ఉద్యానవనమును, భఙ్క్త్వా = విరుగగొట్టి, సంయుగే = యుద్ధమునందు, మహాన్తి = గొప్ప, రక్షాంసి = రాక్షసులను, హత్వా = చంపి, గృహరత్నమాలినీమ్ = గృహశ్రేష్ఠముల పంక్తులు గల, తాం పురీమ్ = ఆ పట్టణమును, దగ్ధ్వా = కాల్చి, తస్థౌ = నిలిచి ఉండెను.

తా. వాయునందను డైన హనుమంతుడు శ్రేష్ఠము లైన వృక్షములతో నిండిన వనమును విరుగగొట్టి, యుద్ధములో గొప్ప గొప్ప రాక్షసులను సంహరించి, శ్రేష్ఠము లైన గృహముల పంక్తులతో ఒప్పారుచున్న ఆ నగరమును కాల్చి, నిలిచి ఉండెను. 43

మూ. త్రికూటశృఙ్గాగ్రతలే విచిత్రే
ప్రతిష్ఠితో వానరరాజసింహః,
ప్రదీప్తలాఙ్గూలకృతార్చిమాలీ
వ్యరాజతాదిత్య ఇవాంశుమాలీ. 44

ప్ర. అ. విచిత్రే = విచిత్ర మైన, త్రికూటశృఙ్గాగ్రతలే = త్రికూటపర్వత శిఖరాగ్రముపీద, ప్రతిష్ఠితః = నిలచిఉన్న, ప్రదీప్తలాఙ్గూలకృతార్చిమాలీ = ప్రజ్వలించు చున్న తోకచేత ఏర్పరుపబడిన జ్వాలల మాలలు గల, వానరరాజసింహః = శ్రేష్ఠు డైన ఆ వానరనాయకుడు, అంశుమాలీ = కిరణముల పంక్తి గల, ఆదిత్యః ఇవ = సూర్యుడు వలె, వ్యరాజత = ప్రకాశించెను.

తా. ప్రజ్వలించుచున్న తోకచేత జ్వాలల మాల ఏర్పడిన ఆ హనుమంతుడు, విచిత్ర మైన ఆ త్రికూటపర్వతశిఖరాగ్రమునందు, కిరణముల మాలలతో కూడిన సూర్యుడు వలె ప్రకాశించెను. 44

మూ. స రాక్షసాంస్తాన్ సుబహూంశ్చ హత్వా
వనం చ భఙ్క్త్వా బహుపాదపం తత్,
విసృజ్య రక్షోభవనేషు చాగ్నిం
జగామ రామం మనసా మహాత్మా. 45

ప్ర. అ. మహాత్మా = మహాత్ముఁడైన, సః = హనుమంతుడు, సుబహూన్ = చాల అధికసంఖ్యలో ఉన్న, తాన్ రాక్షసాన్ = ఆ రాక్షసులను. హత్వా = చంపి, బహుపాదపమ్ = అనేకవృక్షములు గల, తత్ వనం చ = ఆ వనమును కూడ, భఙ్క్త్వా = విరిచి, రక్షోభవనేషు = రాక్షసగృహములపై, అగ్నిమ్ = అగ్నిని, విసృజ్య = విడచి, మనసా = మనస్సుతో, రామమ్ = రాముని గూర్చి, జగామ = వెళ్లెను.

తా. మహాత్ముఁడైన ఆ హనుమంతుడు అనేకరాక్షసులను చంపి, ఎన్నో వృక్షములతో నిండిన ఆ ఉద్యానమును భగ్నము చేసి, రాక్షసుల గృహముల మీద అగ్నిని ఉంచి మనస్సుతో రామునివద్దకు వెళ్లెను. 45

మూ. తతస్తు తం వానరవీరముఖ్యం
మహాబలం మారుతతుల్యవేగమ్,
మహామతిం వాయుసుతం వరిష్ఠం
ప్రతుష్టువుర్దేవగణాశ్చ సర్వే. 46

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, వానరవీరముఖ్యమ్ = వానరవీరులలో ముఖ్యుడు, మహాబలమ్ = గొప్ప బలము గలవాడు, మారుతతుల్యవేగమ్ = వాయువుతో సమాన మైన వేగము గలవాడు, మహామతిమ్ = గొప్ప బుద్ధి గలవాడు, వరిష్ఠమ్ = శ్రేష్ఠుడు అయిన, తం వాయుసుతమ్ = ఆ హనుమంతుని, సర్వే = సమస్త మైన, దేవగణాః = దేవతాగణములు, ప్రతుష్టువుః = స్తుతించినవి.

తా. అప్పుడు, వానరవీరులలో ముఖ్యుడు, గొప్ప బలము గలవాడు, వాయువుతో సమాన మైన వేగము గలవాడు, గొప్ప బుద్ధిమంతుడు, శ్రేష్ఠుడు అయిన ఆ హనుమంతుని దేవత లందరు స్తుతించిరి. 46

మూ. భఙ్క్త్వా వనం మహాతేజా హత్వా రక్షాంసి సంయుగే,
దగ్ధ్వా లఙ్కాపురీం రమ్యాం రరాజ స మహాకపిః. 47

ప్ర. అ. మహాతేజాః = గొప్ప తేజస్సు గల, మహాకపిః = హనుమంతుడు, వనమ్ = వనమును, భఙ్క్త్వా = విరచి, సంయుగే = యుద్ధమునందు, రక్షాంసి = రాక్షసులను, హత్వా = చంపి, రమ్యామ్ = సుందర మైన, లఙ్కాపురీమ్ = లంకా పట్టణమును, దగ్ధ్వా = కాల్చి, రరాజ = ప్రకాశించెను.

తా. గొప్ప తేజస్సు గల హనుమంతుడు వనమును విరచి, యుద్ధములో రాక్షసులను చంపి, సుందర మైన లంకాపట్టణమును కాల్చి. ప్రకాశించెను 47

మూ. తత్ర దేవాః సగన్ధర్వాః సిద్ధాశ్చ పరమర్షయః,
దృష్ట్వా లఙ్కాం ప్రదగ్ధాం తాం విస్మయం పరమం గతాః.

ప్ర. అ. తత్ర=అక్కడ, సగన్ధర్వాః=గంధర్వులతో కూడిన, దేవాః=దేవతలు, సిద్ధాశ్చ=సిద్ధులు, పరమర్షయః=గొప్ప ఋషులు, దగ్ధామ్=కాల్చబడిన, తాం లఙ్కాం పురీమ్=ఆ లంకాపట్టణమును, దృష్ట్వా=చూచి, పరమమ్=గొప్ప, విస్మయమ్=ఆశ్చర్యమును, గతాః=పొందినారు.

తా. అక్కడ ఆ లంకాపట్టణము కాల్చివేయబడగా చూచి, దేవతలు, గంధర్వులు, సిద్ధులు, గొప్ప ఋషులు చాల ఆశ్చర్యము చెందిరి. 48

మూ. తం దృష్ట్వా వానరశ్రేష్ఠం హనుమన్తం మహాకపిమ్,
కాలాగ్నిరితి సంచిన్త్య సర్వభూతాని తత్రసుః 49

ప్ర. అ. వానరశ్రేష్ఠమ్ = వానరులలో శ్రేష్ఠుడు, మహాకపిమ్ = గొప్ప వానరుడు అయిన, తం హనుమన్తమ్ = ఆ హనుమంతుని, దృష్ట్వా = చూచి, కాలాగ్నిరితి = కాలాగ్ని అని, సంచిన్త్య = తలచి, సర్వభూతాని = సకల ప్రాణులు కూడ, తత్రసుః=భయపడినవి.

తా. వానరశ్రేష్ఠు డైన ఆ హనుమంతుని చూచి, సకలభూతములు కూడ, ఇతడు సాక్షాత్తు కాలాగ్నియే అని భావించి భయపడినవి. 49

మూ. దేవాశ్చ సర్వే మునిపుఙ్గవాశ్చ
గన్ధర్వవిద్యాధరనాగయక్షాః,
భూతాని సర్వాణి మహాన్తి తత్ర
జగ్ముః పరాం ప్రీతి మతుల్యరూపామ్. 50

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
చతుః పఞ్చాశః సర్గః.

ప్ర. అ. తత్ర=అక్కడ, సర్వే = సమస్త మైన, దేవాశ్చ = దేవతలు,

మునిపుఙ్గవాః = మునిశ్రేష్ఠులు, గన్ధర్వవిద్యాధరనాగయక్షాః = గంధర్వులు, విద్యాధరులు, నాగులు, యక్షులు, మహాన్తి = గొప్పవైన, సర్వాణి = సమస్తమైన, భూతాని = ప్రాణులు, అతుల్యరూపామ్ = సాటి లేని, పరామ్ = గొప్ప, ప్రీతిమ్ = సంతోషమును, అగ్మః = పొందిరి.

తా. హనుమంతుడు చేసిన ఆ లంకాదహనము చూచి దేవతలు, మునులు, గంధర్వులు, విద్యాధరులు, నాగులు, యక్షులు, సమస్తమైన గొప్ప ప్రాణులు సాటి లేని గొప్ప సంతోషము పొందిరి. ౬౦

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో ఏబదినాల్గవ సర్గ సమాప్తము.

అథ పఞ్చపఞ్చాశః సర్గః

[సీత కూడ అగ్నిచే దహింపబడిన దేమో అని హనుమంతుడు భయపడుట, ఆ భయము నివృత్తి యగుట]

మూ. సందీప్యమానాం విత్రస్తాం త్రస్తరక్షోగణాం పురీమ్,
అవేక్ష్య హనుమాన్ లఙ్కాం చిన్తయామాస వానరః. 1

ప్ర. అ. వానరః = వానరు డైన, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, సందీప్యమానామ్ = మండింప బడుచున్నది, విత్రస్తామ్ = భయపడినది, త్రస్తరక్షోగణామ్ = భయపడిన రాక్షసగణము కలది అయిన, లఙ్కాం పురీమ్ = లంకానగరమును, అవేక్ష్య = చూచి, చిన్తయామాస = ఆలోచించెను.

తా. దహింపబడుచున్న దై, భయపడినదీ. భయాక్రాంతు లైన రాక్షస గణములు కలదీ అయిన ఆ లంకాపురమును చూచి హనుమంతుడు ఇట్లు ఆలోచించెను. 1

మూ. తస్యాసీత్సుమహాంస్త్రాసః కుత్సా చాత్మన్యజాయత,
లఙ్కాం ప్రదహతా కర్మ కింస్విత్ కృతమిదం మయా.

ప్ర. అ. తస్య = అతనికి, సుమహాన్ = చాల గొప్ప దైన, త్రాసః = భయము, అభూత్ = ఆయెను. ఆత్మని = తనయందు, కుత్సా చ = నింద కూడ, అజాయత = కలిగెను. లఙ్కామ్ = లంకను, ప్రదహతా = కాల్చుచున్న, మయా = నా చేత, ఇదమ్ = ఈ, కింస్విత్ = ఏ, కర్మ = పని, కృతమ్ = చేయబడినది.

తా. అప్పుడు హనుమంతునకు చాల భయము కలిగెను. తన విషయమున నిందాబుద్ధి కూడ కలిగెను. లంకను కాల్చివేయుచు నే నెంత పని చేసితిని!

మూ. ధన్యాస్తే పురుషశ్రేష్ఠా యే బుద్ధ్యా కోపముత్థితమ్,
నిరున్ధన్తి మహాత్మానో దీప్తమగ్నిమివామ్భసా. 3

ప్ర. అ. ఉత్థితమ్ = బయలుదేరిన, కోపమ్ = కోపమును, బుద్ధ్యా = బుద్ధి చేత, దీప్తమ్ = ప్రజ్వలించుచున్న, అగ్నిమ్ = అగ్నిని, అమ్భసా ఇవ = ఉదకము చేత వలె, యే = ఎవరైతే, నిరున్ధన్తి = అడగించుకొందురో, మహాత్మానః = గొప్ప బుద్ధి గల, తే = ఆ, పురుషశ్రేష్ఠాః = పురుషశ్రేష్ఠులు, ధన్యాః = ధన్యులు కదా.

తా. మండుచున్న అగ్నిని నీటితో ఆర్పివేసినట్లు, పుట్టిన కోపమును ఎవరు అణచుకొందురో, గొప్ప బుద్ధి గల అట్టి పురుషశ్రేష్ఠులు ధన్యులు కదా. ౩

మూ. క్రుద్ధః పాపం న కుర్యాత్కః క్రుద్ధో హన్యాద్గురూనపి,
క్రుద్ధః పరుషయా వాచా నరః సాధూనధిక్షిపేత్. ౪

ప్ర. అ. క్రుద్ధః = కోపించిన, కః = ఎవడు, పాపమ్ = పాపమును, న కుర్యాత్ = చేయడు? క్రుద్ధః = కోపించినవాడు, గురూనపి = పూజ్యులను కూడ, హన్యాత్ = చంపును. క్రుద్ధః = కోపించిన, నరః = నరుడు, పరుషయా = పరుషమైన, వాచా = వాక్కులతో, సాధూన్ = సత్పురుషులను, అధిక్షిపేత్ = ఆక్షేపించును.

తా. కోపించినవాడు ఎవడు పాపము చేయడు? కోపించినవాడు పూజ్యులైన పెద్దలను కూడ చంపివేయును. కోపించిన నరుడు సత్పురుషులను కూడ పరుషములైన మాటలతో ఆక్షేపించును. ౪

మూ. వాచ్యావాచ్యం ప్రకుపితో న విజానాతి కర్హిచిత్,
నాకార్యమస్తి క్రుద్ధస్య నావాచ్యం విద్యతే క్వచిత్. ౫

ప్ర. అ. ప్రకుపితః = బాగుగా కోపించినవాడు, కర్హిచిత్ = ఎన్నడూ, వాచ్యావాచ్యమ్ = పలుకదగిన మాటను పలుకకూడని మాటను, న విజానాతి = ఎరుగడు. క్రుద్ధస్య = కోపించినవానికి, అకార్యమ్ = చేయకూడని పని, న అస్తి = ఉండదు, అవాచ్యమ్ = పలుకకూడనిది కూడ, క్వచిత్ = ఎప్పుడును, న విద్యతే = ఉండదు.

తా. చాలా కోపించినవానికి ఏది పలుకవలెనో, ఏది పలుకకూడదో ఎన్నడూ తెలియదు. కోపించినవానికి ఎట్టి పరిస్థితులలోను చేయకూడని పని గాని, అనకూడని మాట గాని ఉండదు. ౫

మూ. యః సముత్పతితం క్రోధం క్షమయైవ నిరస్యతి।
యథోరగస్త్వచం జీర్ణాం స వై పురుష ఉచ్యతే॥ 6

ప్ర. అ. ఉరగః=సర్పము, జీర్ణామ్=జీర్ణమైన, త్వచం యథా=కుబుసమును వలె, యః=ఎవరు, సముత్పతితమ్=హఠాత్తుగా పుట్టిన, క్రోధమ్=క్రోధమును, క్షమయైవ=ఓర్పుచేతనే, నిరస్యతి=తొలగించుకొనునో, సః వై=అతడే, పురుషః=ఉత్తమపురుషుడుగా, ఉచ్యతే=చెప్పబడుచున్నారు.

తా. సర్పము చిరిగిపోయిన చర్మమును (కుబుసమును) విడచివేసినట్లు, పుట్టిన కోపమును ఓర్పుచేత తొలగించుకొనువాడే ఉత్తమపురుషుడు. 6

మూ. ధిగస్తు మాం సుదుర్బుద్ధిం నిర్లజ్జం పాపకృత్తమమ్।
అచిన్తయిత్వా తాం సీతామగ్నిదం స్వామిఘాతకమ్॥ 7

ప్ర. అ. తాం సీతామ్=ఆ సీతను గూర్చి, అచిన్తయిత్వా=ఆలోచించకుండగా, అగ్నిదమ్=అగ్నిని ఇచ్చినవాడను, స్వామిఘాతకమ్=ప్రభువుకు ద్రోహము చేసినవాడను, సుదుర్బుద్ధిమ్=చాలా దుర్బుద్ధి కలవాడను, నిర్లజ్జమ్=లజ్జ లేనివాడను, పాపకృత్తమమ్=పాపము చేసినవారిలో గొప్పవాడను అయిన, మామ్=నన్ను గూర్చి, ధిక్ అస్తు=నింద అగుగాక.

తా. ఛీ! నేనెంత సిగ్గు లేని దుర్బుద్ధిని। సీతను గూర్చి ఆలోచింపకుండగా లంకకు చిచ్చుపెట్టినాను. ప్రభుకార్యమును పాడుచేసిన మహాపాపాత్ముడను। 7

మూ. యది దగ్ధా త్వియం లఙ్కా నూనమార్యాపి జానకీ।
దగ్ధా తేన మయా భర్తుర్హతం కార్యమజానతా॥ 8

ప్ర. అ. ఇయమ్=ఈ, లఙ్కా=లంక, దగ్ధా యది=కాల్చబడినట్లయితే, ఆర్యా=పూజ్యురాలైన, జానక్యపి=జానకి కూడ, దగ్ధా=కాల్చబడినది. తేన=ఆ కారణముచేత, అజానతా=తెలియని, మయా=నాచేత, భర్తుః=ప్రభువు యొక్క, కార్యమ్=కార్యము, హతమ్=కొట్టబడినది (పాడుచేయబడినది).

తా. ఈ లంక కాలిపోయినచో పూజ్యురాలైన సీత కూడ కాలిపోయియే

ఉంతును. ఈ విధముగా నేను తెలివి తక్కువతనముచేత ప్రభువు కార్యమును పాడుచేసినాను. 8

మూ. యదర్థమయమారమ్భస్తత్కార్యమవసాదితమ్,
మయా హి దహతా లఙ్కాం న సీతా పరిరక్షితా. 9

ప్ర. అ. యదర్థమ్ = ఏ కార్యము నిమిత్తము, అయమ్ = ఈ, ఆరమ్భః = ప్రయత్నమో, తత్ కార్యమ్ = ఆ కార్యము, అవసాదితమ్ = చెరగొట్టబడి నది. లఙ్కామ్ = లంకను, దహతా = కాల్చుచున్న, మయా = నాచేత, సీతా = సీత, న పరిరక్షితా హి = రక్షింపబడలేదు.

తా. ఏ కార్యము సాధించుటకు ఈ ప్రయత్నమంతా జరిగినదో ఆ కార్యమును చెరగొట్టినాను. ఎందుచేత ననగా లంకాపట్టణమును కాల్చే సమయమునందు నేను సీతాదేవిని రక్షించలేదు. 9

మూ. ఈషత్కార్యమిదం కార్యం కృతమాసీన్న సంశయః,
తస్య క్రోధాభిభూతేన మయా మూలక్షయః కృతః. 10

ప్ర. అ. ఇదం కార్యమ్ = ఈ కార్యము, ఈషత్కార్యమ్ = ఇంక కొంచెము మాత్రమే చేయవలసినదిగా, కృతమ్ = చేయబడినది, ఆసీత్ = ఆయెను. క్రోధాభిభూతేన = కోపముచేత తిరస్కరింపబడిన (అధికమైన కోపము గల) మయా = నాచేత, తస్య = అట్టి కార్యముయొక్క మూలక్షయః = మూలమునకే వినాశము, కృతః = చేయబడినది. సంశయః = సంశయము, న = లేదు.

తా. తలపెట్టిన ఈ కార్యము చాల వరకు పూర్తియైనది. కాని నేను కోపావేశముతో మూలమునకే వినాశము చేసినాను; సందేహము లేదు. 10

మూ. వినష్టా జానకీ నూనం న హ్యదగ్ధః ప్రదృశ్యతే,
లఙ్కాయాం కశ్చిదుద్దేశః సర్వా భస్మీకృతా పురీ. 11

ప్ర. అ. నూనమ్ = నిశ్చయముగా, జానకీ = జానకి, వినష్టా = నశించినది. లఙ్కాయామ్ = లంకలో, కశ్చిత్ = ఏ. ఉద్దేశః = ప్రదేశము కూడ, అదగ్ధః = కాల్చబడనిది, న ప్రదృశ్యతే హి = చూడబడుటలేదుకదా. సర్వా = సమస్తమైన, పురీ = పట్టణము, భస్మీకృతా = భస్మము చేయబడినది.

తా. లంకాపట్టణ మంతా దగ్ధ మైపోయినది. ఈ పట్టణములో కాల్చ బడని ప్రదేశ మేదీ కనబడుటలేదు. అందుచేత జానకి కూడ తప్పక కాలిపోయి ఉండును. 11

మూ. యది తద్విహతం కార్యం మమ ప్రజ్ఞావిపర్యయాత్,
ఇహైవ ప్రాణసంన్యాసో మమాపి హ్యద్య రోచతే. 12

ప్ర. అ. మమ=నాయొక్క, ప్రజ్ఞావిపర్యయాత్=బుద్ధివైపరీత్యమువలన, తత్=ఆ, కార్యమ్=కార్యము, విహతం యది=నష్ట మైనచో, మమాపి=నాకు కూడా, ఇహైవ=ఇక్కడనే, ప్రాణసంన్యాసః = ప్రాణపరిత్యాగము, అద్య= =ఇప్పుడు, రోచతే=ఇష్ట మగుచున్నది.

తా. నా బుద్ధివైపరీత్యముచే ఈ కార్యము చెడిపోయిన పక్షాన, ఇప్పుడు నేను కూడ ఇక్కడనే ప్రాణపరిత్యాగము చేయుట మంచిది. 12

మూ. కిమగ్నౌ నిపతామ్యద్య ఆహోస్విద్బడబాముఖే,
శరీరమాహో సత్త్వానాం దద్మి సాగరవాసినామ్. 13

ప్ర. అ. అద్య=ఇప్పుడు, అగ్నౌ=అగ్నియందు, నిపతామి=పడుదునా? ఆహోస్విత్=లేక, బడబాముఖే=బడబాగ్ని (సముద్రములోని అగ్ని) ముఖము నందు పడుదునా? ఆహో = లేక, శరీరమ్ = శరీరమును, సాగరవాసినామ్ = సముద్రములో నివసించు సత్త్వానామ్ = జంతువులకు, దద్మి=ఇచ్చెదనా?

తా. ఇప్పుడు నేను అగ్నిలో దుముకుదునా? బడబాగ్నిలో పడుదునా, లేక సముద్రములో ఉన్న జంతువులకు నా శరీరమును ఆహారముగా ఇచ్చి వేయుదునా? 13

మూ. కథం హి జీవతా శక్యో మయా ద్రష్టుం హరీశ్వరః,
తౌ వా పురుషశార్దూలౌ కార్యసర్వస్వఘాతినా. 14

ప్ర. అ. కార్యసర్వస్వఘాతినా = కార్యముయొక్క సకలఫలమును చెరగొట్టిన, మయా = నాచేత. జీవతా=జీవించియుండి, హరీశ్వరః=సుగ్రీవుడు, ద్రష్టుమ్ = చూచుటకు, కథం వా = ఎట్లు. శక్యః = శక్యమైనవాడు? పురుష

శార్దూలౌ = పురుషశ్రేష్ఠులైన, తౌ = ఆ రామలక్ష్మణులు లైనా, చూచుటకు ఎట్లు శక్యమైనవారు ?

తా. మొత్తము కార్యము అంతా చెడగొట్టిన నేను ప్రాణాలతో ఉండి, సుగ్రీవునకు గాని, పురుషశ్రేష్ఠు లైన ఆ రామలక్ష్మణులకు గాని నా ముఖము ఎట్లు చూపగలను ? 14

మూ. మయా ఖలు తదేవేదం రోషదోషాత్ప్రదర్శితమ్,
ప్రథితం త్రిషు లోకేషు కపిత్వమనవస్థితమ్. 15

ప్ర. అ. మయా = నాచేత, రోషదోషాత్ = రోష మనే దోషమువలన, త్రిషు లోకేషు = మూడు లోకములందు. ప్రథితమ్ = ప్రసిద్ధ మైన, అనవస్థితమ్ = స్థిరత్వములేని, తత్ = ఆ, ఇదమ్ = ఈ, కపిత్వమ్ = కపిత్వము, ప్రదర్శితం ఖలు = చూపబడినది కదా ?

తా. నేను కోపావేశములో, మూడు లోకములలోను ప్రసిద్ధ మైన, కపులకు సహజ మైన చపలత్వమును చూపినాను. 15

మూ. ధిగస్తు రాజసం భావమనీశమనవస్థితమ్,
ఈశ్వరేణాపి యద్రాగాన్మయా సీతా న రక్షితా. 16

ప్ర. అ. అనీశమ్ = సమర్థము కానిది (అదుపులో ఉంచజాలనిది), అనవస్థితమ్ = స్థిరత్వము లేనిది అయిన, రాజసమ్ = రజోగుణప్రధాన మైన, భావమ్ = భావమును గూర్చి, ధిక్ అస్తు = నింద అగు గాక. యత్ = ఏ కారణమువలన, ఈశ్వరేణాపి = సమర్థుడ నైనను, మయా = నాచేత, రాగాత్ = రజోగుణప్రభావమువలన, సీతా = సీత, న రక్షితా = రక్షింపబడలేదో ;

తా. ఛీ ! రాజసప్రవృత్తి ఎంత చెడ్డది : ఇది అదుపులో ఉండదు, చపలత్వమును కలిగించును. దీని ప్రభావముచేతనే నేను, సీతను రక్షించుటకు సమర్థుడ నై ఉండి కూడ ఆమెను రక్షించ జాలకపోయితిని. 16

మూ. వినష్టాయాం తు సీతాయాం తావుభౌ వినశిష్యతః,
తయోర్వినాశే సుగ్రీవః సబన్ధుర్వినశిష్యతి. 17

ప్ర. అ. సీతాయామ్ = సీత, వినష్టాయామ్ = మరణించిన దగుచుండగా, తౌ ఉభౌ = ఆ రామలక్ష్మణులిద్దరూ, వినశిష్యతః = మరణించెదరు. తయోః = వారి ద్దరియొక్క, వినాశే = మరణము కలుగగా, సబన్ధుః = బంధుసమేతు డైన, సుగ్రీవః = సుగ్రీవుడు, వినశిష్యతి = నశించగలడు.

తా. సీత మరణించినచో ఆ రామలక్ష్మణు లిద్దరూ కూడ మరణింతురు. వారు మరణించినచో బంధువులందరితో సుగ్రీవుడు మరణించగలడు. 17

మూ. ఏతదేవ వచః శ్రుత్వా భరతో భ్రాతృవత్సలః,
ధర్మాత్మా సహశత్రుఘ్నః కథం శక్ష్యతి జీవితుమ్. 18

ప్ర. అ. ఏతదేవ = ఈ, వచః = వచనమును (వార్తను) శ్రుత్వా = విని, భ్రాతృవత్సలః = సోదరులయందు ప్రేమ గల, ధర్మాత్మా = ధర్మాత్ము డైన, సహశత్రుఘ్నః = శత్రుఘ్నునితో కూడిన, భరతః = భరతుడు, జీవితుమ్ = జీవించుటకు, కథమ్ = ఎట్లు, శక్ష్యతి = సమర్థు డగును ?

తా. ఈ వార్త విన్న పిమ్మట, సోదరునియందు ప్రేమ గల, ధర్మాత్ము డైన భరతుడు, శత్రుఘ్నుడు కూడ ఎట్లు జీవించగలరు ? 18

మూ. ఇక్ష్వాకువంశే ధర్మిష్ఠే గతే నాశమసంశయమ్,
భవిష్యన్తి ప్రజాః సర్వాః శోకసన్తాపపీడితాః. 19

ప్ర. అ. ధర్మిష్ఠే = ధర్మనిష్ఠగల, ఇక్ష్వాకువంశే = ఇక్ష్వాకువంశము, నాశమ్ = నాశమును, గతే = పొందిన దగుచుండగా, సర్వాః = సమస్త మైన, ప్రజాః = ప్రజలు, అసంశయమ్ = నిస్సంశయముగా, శోకసంతాపపీడితాః = శోకముచేతను, మనస్తాపము చేతను పీడింపబడినవారు, భవిష్యన్తి = కాగలరు.

తా. ధర్మమార్గనిరత మైన ఇక్ష్వాకువంశము నశించిన పిమ్మట ప్రజ లందరు శోకముచేత, మనస్తాపముచేత పీడితు లై పోవుదురు. సందేహము లేదు.

మూ. తదహం భాగ్యరహితో లుప్తధర్మార్థసంగ్రహః, 20
రోషదోషపరీతాత్మా వ్యక్తం లోకవినాశనః.

తా. భరతుడు మొదలైన ముగ్గురు సోదరులకు పూజ్యురాలు, రాముని మనస్సునకు అత్యంత ప్రియురాలు అయిన ఆ సీత అగ్నిలో ఎట్లు నశించును ?

మూ. యద్వా దహనకర్మాయం సర్వత్ర ప్రభురవ్యయః,
న మే దహతి లాఙ్గూలం కథమార్యాం ప్రధక్ష్యతి. 26

ప్ర. అ. యద్వా = లేదా, సర్వత్ర = అంతటను, ప్రభుః = సమర్థుడు, అవ్యయః = నాశము లేనివాడు అయిన, అయమ్ = ఈ, దహనకర్మా = అగ్ని, మే = నాయొక్క, లాఙ్గూలమ్ = తోకను, న దహతి = కాల్చుట లేదు. ఆర్యామ్ = పూజ్యురాలైన సీతను, కథమ్ = ఎట్లు, ప్రధక్ష్యతి = కాల్చును ?

తా. ఎక్కడా ఏ విధమైన అడ్డూ లేక ప్రసరింప గలిగిన ఈ అగ్ని నా తోకనే కాల్చలేదు కదా; సీతను ఎట్లు కాల్చ గలదు ? 26

మూ. పునశ్చాచిన్తయత్తత్ర హనుమాన్విస్మితస్తదా,
హిరణ్యనాభస్య గిరేర్జలమధ్యే ప్రదర్శనమ్. 27

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, విస్మితః = ఆశ్చర్యము చెందిన వాడై, జలమధ్యే = సముద్రజలమధ్యమునందు, హిరణ్యనాభస్య = హిరణ్యనాభుడను, గిరేః = పర్వతముయొక్క, ప్రదర్శనమ్ = దర్శనమును గూర్చి, తత్ర = అక్కడ, పునః = మరల, అచిన్తయత్ = ఆలోచించెను.

తా. అప్పుడు హనుమంతుడు తాను వచ్చుచున్నప్పుడు జలమధ్యమునందు మైనాకపర్వతము కనబడుటను గూర్చి ఆశ్చర్యపూర్వకముగా స్మరించెను. 27

మూ. తపసా సత్యవాక్యేన అనన్యత్వాచ్చ భర్తరి,
అపి సా నిర్దహేదగ్నిం న తామగ్నిః ప్రధక్ష్యతి. 28

ప్ర. అ. తపసా = తపస్సుచేతను, సత్యవాక్యేన = సత్యవాక్యముచేతను, భర్తరి = భర్తవిషయమున, అనన్యత్వాచ్చ = ఏకాగ్రచిత్త ముండుటవలనను, సా = ఆ సీత, అగ్నిమ్ = అగ్నిని, నిర్దహేత్ అపి = కాల్చివేయును కూడ. తామ్ = ఆమెను, అగ్నిః = అగ్ని, న ప్రధక్ష్యతి = కాల్చదు.

తా. తపస్సుచేత, సత్యవాక్యముచేత, భర్త విషయమున ఏకాగ్ర మైన

శక్తిచేత సీత అగ్నిచే కాల్చివేయును. ఆమెను అగ్ని కాల్చజాలదు. 28

మూ. స తథా చిన్తయంస్తత్ర దేవ్యా ధర్మపరిగ్రహమ్,
శుశ్రావ హనుమాన్వాక్యం చారణానాం మహాత్మనామ్.

ప్ర. అ. తత్ర = అక్కడ, తథా = ఆ విధముగా, దేవ్యాః = సీతాదేవి యొక్క, ధర్మపరిగ్రహమ్ = ధర్మముయొక్క స్వీకారమును (ధర్మపరత్వమును) గూర్చి, చిన్తయన్ = ఆలోచించుచున్న, సః హనుమాన్ = ఆ హనుమంతుడు, మహాత్మనామ్ = మహాత్ములైన, చారణానామ్ = చారణులయొక్క, వాక్యమ్ = వాక్యమును, శుశ్రావ = వినెను.

తా. అక్కడ, ఆ విధముగా, సీతాదేవి ధర్మపరాయణురాలను విషయమును గూర్చి ఆలోచించుచున్న హనుమంతునకు మహాత్ములైన చారణుల మాటలు వినవచ్చెను. 29

మూ. అహో ఖలు కృతం కర్మ దుష్కరం హి హనూమతా,
అగ్నిం విసృజతాఽభీక్ష్ణం భీమం రాక్షసవేశ్మని. 30

ప్ర. అ. రాక్షసవేశ్మని=రావణుని గృహమునందు, అభీక్ష్ణమ్=మిక్కిలి, భీమమ్=భయంకరమైన, అగ్నిమ్ = అగ్నిని, విసృజతా = విడచిన, హనూమతా=హనుమంతునిచేత, దుష్కరమ్ = చేయ శక్యము కాని, కర్మ = పని, కృతం ఖలు=చేయబడినదికదా! అహో=ఎంత ఆశ్చర్యము!

తా. చాల భయంకరమైన అగ్నిని రావణుని గృహమునకు ముట్టించిన హనుమంతుడు ఎవ్వరూ చేయజాలని పని చేసినాడు. ఎంత ఆశ్చర్యము! 30

మూ. ప్రపలాయితరక్షఃస్త్రీబాలవృద్ధసమాకులా,
జనకోలాహలాధ్మాతా క్రన్దతీవాద్రికన్దరైః. 31

ప్ర. అ. ప్రపలాయితరక్షఃస్త్రీబాలవృద్ధసమాకులా = పరుగెత్తుచున్న రాక్షసులతోను, వాళ్ళ స్త్రీలతోను, బాలులతోను, వృద్ధులతోను వ్యాకులమైనది, జనకోలాహలాధ్మాతా = జనుల కోలాహలముచేత నిండబడినది అయిన లంక, అద్రికన్దరైః = పర్వతగుహలచేత, క్రన్దతీవ = ఏడ్చుచున్నట్లున్నది.

అథ షట్పఞ్చాశః సర్గః

[హనుమంతుడు మరల సీతాదర్శనము చేసి, లంకనుండి బయలుదేరి సముద్రమును లంఘించుట]

మూ. తతస్తు శింశుపామూలే జానకీం పర్యవస్థితామ్,
అభివాద్యాబ్రవీద్దిష్ట్యా పశ్యామి త్వామిహాక్షతామ్. 1

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, శింశుపావృక్షే = శింశుపావృక్షమునందు (నకు), పర్యవస్థితామ్ = సమీపించి ఉన్న, జానకీమ్ = జానకిని, అభివాద్య = నమస్కరించి, అబ్రవీత్ = పలికెను. దిష్ట్యా = దైవవశముచేత, అక్షతామ్ = ఏ మాత్రము అపాయము లేకుండా ఉన్న, త్వామ్ = నిన్ను, ఇహ = ఇక్కడ, పశ్యామి = చూచుచున్నాను.

తా. పిమ్మట హనుమంతుడు శింశుపావృక్షసమీపమునం దున్న జానకిని చూచి నమస్కరించి—"నీవు దైవవశముచే ఏ అపాయము లేకుండ ఉండగా చూడగలిగినాము" అని పలికెను. 1

మూ. తత స్తం ప్రస్థితం సీతా వీక్షమాణా పునః పునః,
భర్తృస్నేహాన్వితం వాక్యం హనూమన్తమభాషత. 2

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, ప్రస్థితమ్ = ప్రయాణ మైన, తం హనూమ న్తమ్ = ఆ హనుమంతుని, పునః పునః = మాటి మాటికి, వీక్షమాణా = చూచు చున్న దై, సీతా = సీత, భర్తృస్నేహాన్వితమ్ = భర్తయందు స్నేహముతో కూడిన, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అభాషత = పలికెను.

తా. పిమ్మట, సీత తిరిగి వెళ్ళుటకు బయలుదేరిన ఆ హనుమంతుని వైపు మాటి మాటికి చూచుచు, భర్తపై స్నేహముతో నిండిన వాక్యము పలికెను.

మూ. కామమస్య త్వమేవైకః కార్యస్య పరిసాధనే,
పర్యాప్తః పరవీరఘ్న యశస్యస్తే బలోదయః. 3

ప్ర. అ. పరవీరఘ్న=శత్రువీరులను సంహరించువాడా ! అస్య కార్యస్య = ఈ కార్యముయొక్క, పరిసాధనే=సాధించుటయందు, త్వమ్=నీవు, ఏకః ఏవ = ఒక్కడవే, కామమ్ = నిశ్చయముగా, పర్యాప్తః = సరిపోయినవాడవు. తే = నీయొక్క, బలోదయః = బలముయొక్క ప్రభావము, యశస్యః = కీర్తిప్రదము.

తా. శత్రువీరులను సంహరించే ఓ ! హనుమంతుడా ! ఈ కార్యమును సాధించుటకు నీ వొక్కడవే చాలు ననుటలో సందేహము లేదు. నీ బలాతిశయము ప్రశంసింప దగినది. 3

మూ. శరైస్తు సంకులాం కృత్వా లఙ్కాం పరబలార్దనః,
మాం నయేద్యది కాకుత్స్థస్తత్తస్య సదృశం భవేత్. 4

ప్ర. అ. తు = కాని, పరబలార్దనః = శత్రుసైన్యమును నశింపచేయు, కాకుత్స్థః=రాముడు, లఙ్కామ్ = లంకను, శరైః=బాణములచేత, సంకులామ్ = వ్యాకులమైనదానినిగా, కృత్వా = చేసి, మామ్=నన్ను, నయేద్యది = తీసికొని వెళ్ళిన ట్లయితే, తత్=అది, తస్య = అతనికి, సదృశమ్ = తగినది, భవేత్ = అగును.

తా. అయినను, శత్రుసేనలను సంహరించు రాముడు లంకను శరములచే వ్యాకుల మగు నట్లు చేసి, నన్ను తీసికొని వెళ్లుట అతనికి తగి యుండును.

మూ. తద్యథా తస్య విక్రాన్తమనురూపం మహాత్మనః,
భవత్యాహవశూరస్య తథా త్వముపపాదయ. 5

ప్ర. అ. తత్ = ఆ కారణమువలన, మహాత్మనః = గొప్ప బుద్ధి కలవాడూ, ఆహవశూరస్య = యుద్ధములో శూరుడూ అయిన, తస్య = ఆ రాముని యొక్క, విక్రాన్తమ్ = పరాక్రమము, అనురూపమ్ = తగు విధముగా, యథా = ఎట్లు, భవతి = అగునో, తథా = అట్లు, త్వమ్ = నీవు, ఉపపాదయ = చేయుము.

తా. అందువలన, నీవు, యుద్ధములో శూరుడైన ఆ మహాత్ముని పరాక్రమమునకు ఏమి చేసిన తగి యుండునో అట్లు చేయుము. 5

మూ. తదర్థోపహితం వాక్యం ప్రశ్రితం హేతుసంహితమ్,
నిశమ్య హనుమాంస్తస్యా వాక్యముత్తరమబ్రవీత్. 6

ప్ర. అ. హనుమాన్ = హనుమంతుడు, ప్రశ్రితమ్ = వినయముతో కూడినది, హేతుసంహితమ్ = హేతుసంమతము, అర్థోపహితమ్ = మంచి అర్థముతో కూడినదీ అయిన, తస్యాః = ఆమెయొక్క, తత్ = ఆ, వాక్యమ్ = వాక్యమును, నిశమ్య = విని, ఉత్తరమ్ = ప్రత్యుత్తర రూపమైన, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. సీత పలికిన మంచి అర్థము గల, తగిన కారణములతో కూడిన ఆ మాటలు విని, హనుమంతుడు ఈ విధముగ ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. 6

మూ. క్షిప్రమేష్యతి కాకుత్స్థో హర్యృక్షప్రవరైర్వృతః,
యస్తే యుధి విజిత్యారీన్ శోకం వ్యపనయిష్యతి. 7

ప్ర. అ. కాకుత్స్థః = రాముడు, హర్యృక్షప్రవరైః = వానర నాయకుల తోను, భల్లూకనాయకులతోను, వృతః = కూడినవాడై. క్షిప్రమ్ = శీఘ్రముగా, ఏష్యతి = రాగలడు. యః = ఏ రాముడు, యుధి = యుద్ధమునందు, అరీన్ = శత్రువులను, విజిత్య = జయించి, తే = నీయొక్క, శోకమ్ = దుఃఖమును, వ్యపనయిష్యతి = తొలగించగలడో.

తా. రాముడు వానరభల్లూకనాయకులతో కూడి శీఘ్రముగా వచ్చి, యుద్ధములో శత్రువులను జయించి, నీ శోకమును తొలగించగలడు. 7.

మూ. ఏవమాశ్వాస్య వైదేహీం హనుమాన్ మారుతాత్మజః,
గమనాయ మతిం కృత్వా వైదేహీమభ్యవాదయత్. 8

ప్ర. అ. మారుతాత్మజః = వాయుపుత్రుడైన, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, వైదేహీమ్ = సీతను, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఆశ్వాస్య = ఓదార్చి, గమనాయ = వెళ్లుటకు, మతిమ్ = బుద్ధిని, కృత్వా = చేసి, వైదేహీమ్ = సీతను, అభ్యవాదయత్ = నమస్కరించెను.

తా. వాయుపుత్రు డైన హనుమంతుడు సీతతో ఇట్లు పలికి, తిరిగి వెళ్ళుటకు నిశ్చయించుకొని, సీతకు అభివాదనము చేసెను. 8

మూ. తతః స కపిశార్దూలః స్వామిసందర్శనోత్సుకః,
ఆరురోహ గిరిశ్రేష్ఠమరిష్టమరిమర్దనః. 9

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, అరిమర్దనః = శత్రుసంహారకు డైన, సః = ఆ, కపిశార్దూలః = వానరశ్రేష్ఠు డైన హనుమంతుడు, స్వామిసందర్శనోత్సుకః = ప్రభువుయొక్క దర్శనమునందు ఆసక్తి కలవాడై, అరిష్టమ్ = అరిష్టమను, గిరిశ్రేష్ఠమ్ = పర్వతశ్రేష్ఠమును, ఆరురోహ = ఎక్కెను.

తా. పిమ్మట, శత్రుసంహారకు డైన ఆ హనుమంతుడు ప్రభువును చూచుటకు ఆసక్తితో మంగళప్రద మైన పర్వతశ్రేష్ఠమును ఎక్కెను. 9

మూ. తుఙ్గపద్మకజుష్టాభిర్నీలాభిర్వనరాజిభిః,
సోత్తరీయమివామ్భోదైః శృఙ్గాన్తరవిలమ్బిభిః. 10

(ఇది మొదలు 21వ శ్లోకము వరకు ఒకటే అన్వయము. ద్వితీయాంత పదములన్నీ 21వ శ్లోకములో ఉన్న "పర్వతమ్" అను దానికి విశేషణములు).

ప్ర. అ. తుఙ్గపద్మకజుష్టాభిః = ఎత్తైనవి, ఎఱ్ఱని మచ్చలు కలవీ అయిన ఏనుగులతో కూడిన, నీలాభిః = నల్ల నైన, వనరాజిభిః = వనపంక్తులతో కూడినది, శృఙ్గాన్తరవిలంమ్బిభిః = శిఖరముల మధ్య భాగములందు వ్రేలాడుచున్న, అమ్భోదైః = మేఘములచేత, సోత్తరీయమివ = ఉత్తరీయముతో కూడినది వలె ఉన్న (పర్వతమును ఎక్కెను).

తా. ఆ పర్వతమునందు అంతటా నల్లని వనముల పంక్తులు ఉండెను. ఆ వనములలో ఎఱ్ఱని మచ్చ లున్న ఎత్తైన ఏనుగులు ఉండెను. శిఖరముల మధ్య మేఘములు వ్రేలాడుచుండుటచే ఆ పర్వతము ఉత్తరీయము ధరించి నట్లు ఉండెను. 10

మూ. బోధ్యమానమివ ప్రీత్యా దివాకరకరైః శుభైః,
ఉన్మిషన్తమివోద్ధూతైర్లోచనైరివ ధాతుభిః. 11

ప్ర. అ. శుభైః = మంగళకరము లైన, దివాకరకరైః = సూర్యుని కిరణములచేత, ప్రీత్యా = ప్రేమతో, బోధ్యమానమివ = మేల్కొల్పబడుతున్నది వలె ఉన్నది, ఉద్ధూతైః = పైకి ఎగురగొట్టబడిన, లోచనైరివ = నేత్రముల వలె ఉన్న, ధాతుభిః = ధాతువులచేత, ఉన్మిషన్తమివ = కండ్లు విప్పి చూచుచున్నది వలె ఉన్న (పర్వతము నెక్కెను).

తా. ఆ పర్వతముమీద ఉన్న గైరికాదిధాతువులు అక్కడక్కడ పైకి స్పష్టముగా కనబడుచుండెను. అందుచే ఆ పర్వతము మంగళకరము లైన సూర్యకిరణములు ప్రేమపూర్వకముగ మేల్కొల్పగా (ధాతువు లను) కళ్లు తెరచి చూచుచున్నట్లు ఉండెను. 11

మూ. తోయౌఘనిస్స్వనైర్మన్ద్రైః ప్రాధీతమివ పర్వతమ్,
ప్రగీతమివ విస్పష్టైర్నానాప్రస్రవణస్వనైః. 12

ప్ర. అ. మన్ద్రైః = గంభీరము లైన, తోయౌఘనిస్స్వనైః = జలప్రవాహముల ధ్వనులచేత, ప్రాధీతమివ = వేదాధ్యయనము చేయుచున్నది వలె ఉన్నదీ, విస్పష్టైః = స్పష్టము లైన, నానాప్రస్రవణస్వనైః = అనేకవిధము లైన సెలయేళ్ల చప్పుళ్ల చేత, ప్రగీతమివ = గానము చేయుచున్నది వలె ఉన్నదీ, పర్వతమ్ = అనేక కఠిన భాగములు కలదీ అయిన, (పర్వతమును ఎక్కెను).

తా. అనేక కఠినభాగములు ఉన్న ఆ పర్వతము గంభీరము లైన జలప్రవాహధ్వనులచేత వేదాధ్యయనముచేయుచున్నట్లు ఉండెను. సెలయేళ్ల అనేకవిధము లైన ధ్వనులు స్పష్టముగా వినబడుచుండుటచే అది గానము చేయుచున్నట్లు ఉండెను. 12

మూ. దేవదారుభిరత్యుచ్చైరూర్ధ్వబాహుమివ స్థితమ్,
ప్రపాతజలనిర్ఘోషైః ప్రాకృష్టమివ సర్వతః. 13

ప్ర. అ. అత్యుచ్చైః = చాల ఉన్నతము లైన, దేవదారుభిః = దేవదారు వృక్షములచేత, ఊర్ధ్వబాహుమివ = పైకి ఎత్తబడిన బాహువులు కలది వలె, స్థితమ్ = ఉన్నదీ, ప్రపాతజలనిర్ఘోషైః = జలపాతములలోని నీటి ధ్వనులచేత,

సర్వతః = అంతట, ప్రాకృష్టమివ = అరచుచున్నది వలె ఉన్న (పర్వతమును ఎక్కెను).

తా. ఆ పర్వతము దేవదారువృక్షములు చాల ఎత్తుగా ఉండుటచే చేతులు పైకెత్తి నిలబడినది వలె ఉండెను. జలపాతములలోని నీటి ధ్వనులచే అది నలుమూలల అరచుచున్నట్లు ఉండెను. 13

మూ. వేపమానమివ శ్యామైః కమ్పమానైః శరధ్వనైః,
వేణుభిర్మారుతోద్ధూతైః కూజన్తమివ కీచకైః. 14

ప్ర. అ. శ్యామైః = నల్లగా నున్న, కమ్పమానైః = కదలుచున్న, శరద్వనైః = శరకాండముల సంబంధి వనములచేత, వేపమానమివ = వణకుచున్నది వలె ఉన్నదీ, మారుతోద్ధూతైః = వాయువుచేత పూరింపబడిన, కీచకైః = వెదురు బొంగులచేత, కూజన్తమివ=కూయుచున్నది వలె ఉన్నదీ అయిన (పర్వతమును ఎక్కెను).

తా. ఆ పర్వతము కదలుచున్న నల్లని శరకాండవనములచేత వణకుచున్నది వలె, గాలిచేత నింపబడిన వెదురుబొంగులచేత కూయుచున్నది వలె ఉండెను. 14

మూ. నిఃశ్వసన్తమివామర్షాద్ఘోరైరాశీవిషోత్తమైః,
నీహారకృతగమ్భీరైర్ధ్యాయన్తమివ గహ్వరైః. 15

ప్ర. అ. ఘోరైః = భయంకరములైన, ఆశీవిషోత్తమైః=శ్రేష్ఠములైన సర్పములచేత, నిఃశ్వసన్తమివ = నిట్టూర్పుచున్నట్లు ఉన్నది, నీహారకృతగమ్భీరైః = మంచుచేత కప్పబడిన లోతైన, గహ్వరైః = గుహలతో, ధ్యాయన్తమివ = ధ్యానము చేయుచున్నట్లు ఉన్నది అయిన పర్వతమును ఎక్కెను.

తా. ఆ పర్వతము భయంకరములైన మహాసర్పములతో వ్యాప్తమై ఉండుటచే కోపముతో నిట్టూర్పుచున్నట్లుండెను. లోతైన గుహలు మంచుచేత కప్పబడి యుండుటచే ఆ పర్వతము ధ్యానము చేయుచున్నట్లుండెను. 15

మూ. మేఘపాదనిభైః పాదైః ప్రక్రాన్తమివ సర్వతః,
జృమ్భమాణమివాకాశే శిఖరైరభ్రమాలిభిః. 16

ప్ర. అ. మేఘపాదనిభైః = మేఘముల పాదములతో సమానములైన, పాదైః = సమీపమునందున్న చిన్న పర్వతములచేత, సర్వతః = నలు వైపుల, ప్రక్రాన్తమివ = నడచుచున్నది వలె ఉన్నది. అభ్రమాలిభిః = మేఘపంక్తులు గల శిఖరైః = శిఖరములచేత, ఆకాశే = ఆకాశమునందు, జృమ్భమాణమివ = ఆవులించుచున్నది వలె ఉన్నది అయిన పర్వతమును ఎక్కెను.

తా. ఆ పర్వతము మేఘాల పాదముల వలె ఉన్న, చిన్న చిన్న పర్వతములు దగ్గరగా ఉండుటచే నడచుచున్నట్లు ఉండెను. మేఘపంక్తులతో కూడిన శిఖరములతో ఆకాశమునందు ఆవులించుచున్నట్లుండెను. 16

మూ. కూటైశ్చ బహుధా కీర్ణైః శోభితం బహుకన్దరైః,
సాలతాలాశ్వకర్ణైశ్చ వంశైశ్చ బహుభిర్వృతమ్. 17

ప్ర. అ. బహుధా = అనేకవిధములుగా, కీర్ణైః = వ్యాప్తములైన, బహుకన్దరైః = అనేకములైన గుహలుగల, కూటైశ్చ = శిఖరములచేత, శోభితమ్ = ప్రకాశింపచేయబడినది, బహుభిః = అనేకములైన, సాలతాలాశ్వకర్ణైశ్చ = సాలవృక్షములతోను, తాటిచెట్లతోను, అశ్వకర్ణవృక్షములతోను, వంశైశ్చ = వెదుళ్లతోను, వృతమ్ = కూడినదీ అయిన (పర్వతమును ఎక్కెను).

తా. ఆ పర్వతము మీద, అనేకములైన గుహలు కల ఎన్నో శిఖరములు ప్రకాశించుచుండెను. దానిపై అనేకములైన సాల. తాల. అశ్వకర్ణవృక్షములు, వెదుళ్లు ఉండెను. 17

మూ. లతావితానైర్వితతైః పుష్పవద్భిరలంకృతమ్,
నానామృగగణాకీర్ణం ధాతునిష్యన్దభూషితమ్. 18

ప్ర. అ. వితతైః = విస్తృతములైన, పుష్పవద్భిః = పుష్పములు గల, లతావితానైః = లతాసముదాయములచేత, అలంకృతమ్ = అలంకరించబడినది, నానామృగగణాకీర్ణమ్ = అనేకములైన మృగముల గణములచేత వ్యాప్తమూ, ధాతునిష్యన్దభూషితమ్ = ధాతువుల స్రావముచే అలంకరింపబడినదీ అయిన (పర్వతమును ఎక్కెను).

తా. ఆ పర్వతము పుష్పములు విరివిగా కల లతాసముదాయములచే అలంకరింపబడినదై, అనేక మృగ గణములచే వ్యాప్తమై యుండెను. 18

మూ. బహుప్రస్రవణోపేతం శిలాసంచయసంకటమ్,
మహర్షియక్షగన్ధర్వకిన్నరోరగసేవితమ్. 19

ప్ర. అ. బహుప్రస్రవణోపేతమ్ = అనేకములైన సెలయేళ్ళతో కూడినది, శిలాసంచయసంకటమ్ = శిలల సముదాయముచేత ఇరుకుగా ఉన్నది, మహర్షియక్షగన్ధర్వకిన్నరోరగసేవితమ్ = మహర్షులచేత, యక్షులచేత, గంధర్వులచేత, కింనరులచేత, ఉరగులచేత సేవింపబడినది అయిన (పర్వతమును ఎక్కెను).

తా. ఆ పర్వతముమీద అనేకములైన సెలయేళ్లు ఉండెను. రాళ్లు కుప్పలు కుప్పలుగా పడియుండుటచే ఇరుకుగా ఉండెను. దానిపై మహర్షులు, యక్షులు, గంధర్వులు, కింనరులు, ఉరగులు నివసించుచుండిరి. 19

మూ. లతాపాదపసంబాధం సింహాధ్యుషితకన్దరమ్,
వ్యాఘ్రసంఘసమాకీర్ణం స్వాదుమూలఫలద్రుమమ్. 20

ప్ర. అ. లతాపాదసంబాధమ్ = లతలయొక్క వృక్షములయొక్క సముదాయము కలది, సింహాధ్యుషితకన్దరమ్ = సింహములచేత ఆధిష్ఠింపబడిన గుహలు కలది, వ్యాఘ్రసంఘసమాకీర్ణమ్ = పెద్దపులుల సముదాయముచే వ్యాప్తమూ, స్వాదుమూలఫలద్రుమమ్ = మధురమైన దుంపలు, ఫలవృక్షములు కలది అయిన (పర్వతమును ఎక్కెను).

తా. ఆ పర్వతముమీద అనేక లతలు, వృక్షములు, ఉండెను. గుహలలో సింహములు నివసించుచుండెను. అది పెద్దపులులతో వ్యాప్తమై యుండెను. దానిపై మధురములైన దుంపలు, ఫలవృక్షములు ఉండెను. 20

మూ. తమారురోహ హనుమాన్ పర్వతం పవనాత్మజః,
రామదర్శనశీఘ్రేణ ప్రహర్షేణాభిచోదితః. 21

ప్ర. అ. పవనాత్మజః = వాయుపుత్రుడైన, హనుమాన్ = హనుమంతుడు,

రామదర్శనశీఘ్రేణ = రాముని దర్శనముచేత శీఘ్రమైన, ప్రహర్షేణ = సంతోషముచేత, అభితోదితః = ప్రేరేపింపబడినవాడై, తం పర్వతమ్ = ఆ పర్వతమును, ఆరురోహ = ఎక్కెను.

తా. వాయుపుత్రుడైన హనుమంతుడు రాముని దర్శనముకొరకై తొందరపడుచున్న సంతోషముతో ఆ పర్వతమును ఎక్కెను. 21

మూ. తేన పాదతలాక్రాన్తా రమ్యేషు గిరిసానుషు,
సఘోషాః సమశీర్యన్త శిలాశ్చూర్ణీకృతాస్తతః. 22

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, రమ్యేషు = సుందరమైన, గిరిసానుషు = పర్వతముల చరియలయందు, తేన = ఆ హనుమంతునిచేత, పాదతలాక్రాన్తాః = పాదముల అడుగుభాగములచేత ఆక్రమింపబడి, శిలాః = శిలలు, సఘోషాః = ధ్వనులతో కూడినవై, చూర్ణీకృతాః = చూర్ణము చేయబడినవై, సమశీర్యన్త = నలిగిపోయినవి.

తా. అప్పుడు, రమ్యములైన పర్వతముల చరియలయందున్న శిలలు, ఆ హనుమంతుని పాదముల క్రింద బడి, పెద్ద చప్పుడుతో నలిగి చూర్ణమై పోయెను. 22

మూ. స తమారుహ్య శైలేన్ద్రం వ్యవర్ధత మహాకపిః,
దక్షిణాదుత్తరం పారం ప్రార్థయన్ లవణామ్భసః. 23

ప్ర. అ. సః మహాకపిః = ఆ హనుమంతుడు, లవణామ్భసః = లవణసముద్రముయొక్క, దక్షిణాత్ = దక్షిణతీరమునుండి, ఉత్తరం పారమ్ = ఉత్తరపు ఆవలి ఒడ్డును, ప్రార్థయన్ = కోరుచు, తం శైలేన్ద్రమ్ = ఆ పర్వతమును, ఆరుహ్య = ఎక్కి, వ్యవర్ధత = వృద్ధి పొందెను.

తా. ఆ హనుమంతుడు లవణసముద్రము దక్షిణతీరమునుండి ఉత్తరతీరమును చేరుటకై కోరుచు, ఆ పర్వతమును ఎక్కి, దేహమును పెంచెను. 23

మూ. అధిరుహ్య తతో వీరః పర్వతం పవనాత్మజః,
దదర్శ సాగరం భీమం మీనోరగనిషేవితమ్. 24

ప్ర. అ. తతః=అటు పిమ్మట, వీరః=వీరు డైన, పవనాత్మజః=హను మంతుడు, పర్వతమ్ = పర్వతమును, అధిరుహ్య=ఎక్కి, మీనోరగనిషేవితమ్ =మీనములచేతను ఉరగములచేతను సేవింపబడిన, భీమమ్=భయంకర మైన, సాగరమ్ = సముద్రమును, దదర్శ=చూచెను.

తా. పిమ్మట వీరు డైన హనుమంతుడు పర్వతమును ఎక్కి, మీనముల తోను ఉరగములతోను నిండిన, భయంకర మైన సముద్రమును చూచెను. 24

మూ. స మారుత ఇవాకాశం మారుతస్యాత్మసంభవః,
ప్రపేదే హరిశార్దూలో దక్షిణాదుత్తరాం దిశమ్. 25

ప్ర. అ. మారుతస్య = వాయుదేవునియొక్క, ఆత్మసంభవః = కుమారు డైన, సః హరిశార్దూలః = ఆ వానరశ్రేష్ఠుడు, దక్షిణాత్ = దక్షిణదిక్కునుండి, ఉత్తరాం దిశమ్ = ఉత్తరదిక్కును గూర్చి, మారుతః ఇవ = వాయువు వలె, ఆకాశమ్=ఆకాశమును, ప్రపేదే=పొందెను.

తా. వాయునందను డైన ఆ హనుమంతుడు దక్షిణదిక్కునుండి ఉత్తర దిక్కునకు పోవుటకై, వాయువు వలె, ఆకాశమును పొందెను (ఎగిరెను). 25

మూ. స తదా పీడితస్తేన కపినా పర్వతోత్తమః,
రరాస సహ తైర్భూతైః ప్రవిశన్వసుధాతలమ్. 26
కమ్పమానైశ్చ శిఖరైః పతద్భిరపి చ ద్రుమైః.

ప్ర. అ. తదా=అప్పుడు, తేన కపినా=ఆ హనుమంతునిచేత. పీడితః= పీడింపబడిన, సః పర్వతోత్తమః=ఆ పర్వతశ్రేష్ఠము. తైః=ఆ, భూతైః సహ= భూతములతో కూడ, వసుధాతలమ్=భూమిని, ప్రవిశన్=ప్రవేశించుచు, కమ్ప మానైః = కదలుచున్న, శిఖరైః = శిఖరములతోను, పతద్భిః = పడిపోవుచున్న, ద్రుమైః = వృక్షములతోను, రరాస=ధ్వనిచేసెను.

తా. హనుమంతుడు అప్పుడు పీడించగా, ఆ పర్వతము, ఆ అన్ని ప్రాణులతోను నేలలోనికి క్రుంగిపోవుచు, కదలిపోవు చున్న శిఖరములతోను, పడి పోవు చున్న వృక్షములతోను గొప్ప ధ్వని చేసెను. 26

మూ. తస్యోరువేగోన్మథితాః పాదపాః పుష్పశాలినః, 27
నిపేతుర్భూతలే రుగ్ణాః శక్రాయుధహతా ఇవ.

ప్ర. అ. తస్య=ఆ హనుమంతునియొక్క, ఊరువేగాత్=తొడల వేగము వలన, మథితాః=కదల్పవేయబడిన, పుష్పశాలినః=పుష్పములతో ప్రకాశించుచున్న, పాదపాః=వృక్షములు, రుగ్ణాః=శిథిలములై, శక్రాయుధహతా ఇవ=వజ్రాయుధముచేత కొట్టబడినవి వలె, భూతలే=నేలపై, నిపేతుః=పడినవి.

తా. పుష్పములతో ప్రకాశించుచున్న వృక్షములు, ఆ హనుమంతుని తొడల వేగముచేత ఊపివేయబడినవై, శిథిలములై, వజ్రాయుధముచేత కొట్టబడినవి వలె నేలమీద పడిపోయినవి. 27

మూ. కన్దరాన్తరసంస్థానాం పీడితానాం మహౌజసామ్, 28
సింహానాం నినదో భీమో నభో భిన్దన్ స శుశ్రువే.

ప్ర. అ. కన్దరాన్తరసంస్థానామ్=గుహల మధ్యంలో నివసించుచున్నవి, పీడితానామ్=పీడించబడినవి, మహౌజసామ్=గొప్ప తేజస్సు కలవి అయిన, సింహానామ్=సింహములయొక్క, భీమః=భయంకరమైన, సః నినదః=ఆ ధ్వని, నభః=ఆకాశమును, భిన్దన్=భేదించుచు, శుశ్రువే=వినబడెను.

తా. గుహలలో ఉన్న, గొప్ప పరాక్రమము గల సింహములు పీడింపబడి భయంకరముగ గర్జించగా, ఆ ధ్వని ఆకాశమును భేదించుచు వినబడెను. 28

మూ. త్రస్తవ్యావిద్ధవసనా వ్యాకులీకృతభూషణాః, 29
విద్యాధర్యః సముత్పేతుః సహసా ధరణీధరాత్.

ప్ర. అ. విద్యాధర్యః=విద్యాధరస్త్రీలు, త్రస్తవ్యావిద్ధవసనాః=భయముచే వ్యాకులమైన వస్త్రములు కలవారై, వ్యాకులీకృతభూషణాః=వ్యాకులముగా చేయబడిన అలంకారములు కలవారై, సహసా=వెంటనే, ధరణీధరాత్=పర్వతమునుండి, సముత్పేతుః=పైకి ఎగిరిరి.

తా. విద్యాధరస్త్రీలు భయముచేత వస్త్రములు వ్యత్యస్తములు కాగా, వ్యాకులమైన అలంకారములతో, వెంటనే ఆ పర్వతమునుండి పైకి ఎగిరిపోయిరి.

మూ. అతిప్రమాణా బలినో దీప్తజిహ్వా మహావిషాః, 30
నిపీడితశిరోగ్రీవా వ్యచేష్టన్త మహాహయః

ప్ర. అ. అతిప్రమాణాః = పెద్ద ప్రమాణము కలవి, బలినః = బలము కలవి, దీప్తజిహ్వాః = ప్రజ్వలించుచున్న నాలుకలు గలవి, మహావిషాః = గొప్ప విషము కలవి అయిన, మహాహయః = మహాసర్పములు, నిపీడితశిరోగ్రీవాః = నలగకొట్టబడిన శిరస్సు కంఠములు కలవై, వ్యచేష్టన్త = కొట్టుకొనెను.

తా. పెద్దప్రమాణము, గొప్ప బలము, ప్రకాశించుచున్న నాలుకలు గల పెద్ద సర్పములు, శిరస్సులు, కంఠములు నలిగిపోవుటచే కొట్టుకొనినవి. 30

మూ. కిన్నరోరగగన్ధర్వయక్షవిద్యాధరాస్తదా, 31
పీడితం తం నగవరం త్యక్త్వా గగనమాస్థితాః.

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, కిన్నరోరగగన్ధర్వయక్షవిద్యాధరాః = కిన్నరులు, ఉరగులు, గంధర్వులు, యక్షులు, విద్యాధరులు, పీడితమ్ = పీడింపబడిన, తం నగవరమ్ = ఆ పర్వతశ్రేష్ఠమును, త్యక్త్వా = విడచి, గగనమ్ = ఆకాశమును, ఆస్థితాః = ఆశ్రయించిరి.

తా. అప్పుడు కిన్నర-ఉరగ-గంధర్వ-యక్ష-విద్యాధరులు పీడింపబడు చున్న ఆ పర్వతమును విడచి ఆకాశము నాశ్రయించిరి. 31

మూ. స చ భూమిధరః శ్రీమాన్ బలినా తేన పీడితః, 32
సవృక్షశిఖరోదగ్రః ప్రవివేశ రసాతలమ్.

ప్ర. అ. బలినా = బలవంతుడైన, తేన = ఆ హనుమంతునిచేత, పీడితః = పీడింపబడిన, సవృక్షశిఖరోదగ్రః = వృక్షములతో కూడిన శిఖరములచే ఉన్నతమైన, శ్రీమాన్ = శోభాయుక్తమైన, సః భూమిధరశ్చ = ఆ పర్వతము, రసాతలమ్ = పాతాళమును, ప్రవివేశ = ప్రవేశించెను.

తా. బలవంతుడైన ఆ హనుమంతునిచే పీడింపబడినదై, శోభాయుక్తము, వృక్షము లున్న శిఖరములతో చాల ఉన్నతమూ అయిన ఆ పర్వతము పాతాళములో ప్రవేశించెను. 32

మూ. దశయోజనవిస్తారస్త్రింశద్యోజనముచ్ఛ్రితః, ౩౩
ధరణ్యాం సమతాం యాతః స బభూవ ధరాధరః.

ప్ర. అ. దశయోజనవిస్తారః = పది యోజనముల విస్తారము కలది, త్రింశద్యోజనమ్ = ముప్పది యోజనములు. ఉచ్ఛ్రితః = ఉన్నతమూ అయిన, సః ధరాధరః = ఆ పర్వతము. ధరణ్యామ్ = భూమియందు, సమతామ్ = సమత్వమును, యాతః = పొందినది, బభూవ = ఆయెను.

తా. పది యోజనముల వైశాల్యము, ముప్పది యోజనముల ఎత్తు గల ఆ పర్వతము నేలలో దిగిపోయి, నేలతో సమాన మైపోయెను. ౩౩

మూ. స లిలఙ్ఘయిషుర్భీమం సలీలం లవణార్ణవమ్, ౩౪
కల్లోలాస్ఫాలవేలాన్తముత్పపాత నభో హరిః.

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
షట్పఞ్చాశః సర్గః.

ప్ర. అ. సః హరిః = ఆ హనుమంతుడు, భీమమ్ = భయంకరము, కల్లోలాస్ఫాలవేలాన్తమ్ = తరంగములచేత కొట్టబడిన తీరప్రాంతములు కలది అయిన, లవణార్ణవమ్ = లవణసముద్రమును, సలీలమ్ = అనాయాసముగా, లిలఙ్ఘయిషుః = దాట గోరుచున్నవాడై, ఉత్పపాత = ఎగిరెను.

తా. తరంగములు వేగముగా తాకుచున్న తీరప్రాంతము గల ఆ భయంకర మైన లవణసముద్రమును అనాయాసముగా దాటవలె నను కోరికతో హనుమంతుడు ఆకాశము పైకి ఎగిరెను. ౩౪

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు సుందర కాండలో ఏబదియారవ సర్గ సమాప్తము.

అథ సప్తపఞ్చాశః సర్గః

[హనుమంతుడు సముద్రము దాటి వెళ్ళి జాంబవదంగదాదులను చేరుట]

మూ. స చన్ద్రకుముదం రమ్యం సార్కకారణ్డవం శుభమ్.
తిష్యశ్రవణకాదమ్బమభ్రశైవాలశాద్వలమ్. 1

పునర్వసుమహామీనం లోహితాఙ్గమహాగ్రహమ్.
ఐరావతమహాద్వీపం స్వాతిహంసవిలోళితమ్. 2

వాతసంఘాతజాతోర్మి చన్ద్రాంశుశిశిరామ్బుమత్,
భుజఙ్గయక్షగన్ధర్వప్రబుద్ధకమలోత్పలమ్. 3

హనుమాన్ మారుతగతిర్మహానౌరివ సాగరమ్,
అపారమపరిశ్రాన్తః పుప్లువే గగనార్ణవమ్. 4

ప్ర. అ. మారుతగతిః = వాయువు వంటి గమనము గల, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, అపరిశ్రాన్తః = అలసట లేనివాడై, సచన్ద్రకుముదమ్ = చంద్రుడనే కలువ కలది, సార్కకారణ్డవమ్ = సూర్యుడనే కారండవపక్షి గలదీ, శుభమ్ = మంగళప్రద మైనదీ, తిష్యశ్రవణకాదమ్బమ్ = పుష్యమి శ్రవణనక్షత్రములను హంసలు కలది, అభ్రశైవాలశాద్వలమ్ = మేఘము లను పచ్చికబీళ్ళ వంటి నాచు కలది, పునర్వసుమహామీనమ్ = పునర్వసు అను పెద్ద మీనము కలది, లోహితాఙ్గమహాగ్రహమ్ = కుజు డను గొప్ప మొసలి కలది, ఐరావతమహాద్వీపమ్ = ఐరావత మను పెద్ద ద్వీపము కలది, స్వాతిహంసవిలోళితమ్ = స్వాతి యను హంసచేత కదల్పబడినది, వాతసంఘాతజాతోర్మి = వాయుసముదాయములే పుట్టుచున్న తరంగములు కలది, చన్ద్రాంశుశిశిరామ్బుమత్ = చంద్రకిరణము లను చల్లని ఉదకము కలది, భుజఙ్గయక్షగన్ధర్వప్రబుద్ధకమలోత్పలమ్ = సర్పములు, యక్షులు, గంధర్వులు అను వికసించిన పద్మములు నల్లకలువలు కలది,

అపారమ్ = అంతములేనిది అయిన, గగనార్ణవమ్=ఆకాశ మను సముద్రమును, మహానౌః = గొప్ప ఓడ, సాగరమ్ ఇవ=సముద్రమును వలె, పుప్లువే = ఎగిరెను (ఎగిరి దాటెను).

తా. వాయువేగము వంటి వేగము గల హనుమంతుడు, ఏ మాత్రము అలసట లేనివా డై, ఆకాశ మనే అపార మైన సముద్రమును, పెద్ద ఓడ సముద్రమును దాటి నట్లు దాటెను. శుభ మైన ఆ ఆకాశసముద్రములో చంద్రు డను తెల్లకలువ, సూర్యు డను కారండవపక్షి, పుష్యశ్రవణనక్షత్రములను కలహంసలు, మేఘము లను పచ్చికబీళ్ళ వంటి నాచులు, పునర్వసువు అను గొప్ప మీనము, కుజు డను పెద్ద మొసలి, ఐరావత మను పెద్ద ద్వీపము, స్వాతీనక్షత్ర మను హంస, గాలితెర లను తరంగములు, చంద్రకిరణము లను చల్లని ఉదకము, సర్పయక్ష-గంధర్వు లను వికసించిన పద్మములు, నల్లకలువలు ప్రకాశించు చుండెను. 1_4

మూ. గ్రసమాన ఇవాకాశం తారాధిపమివోల్లిఖన్,
హరన్నివ సనక్షత్రం గగనం సార్కమణ్డలమ్. 5

మారుతస్యాత్మజః శ్రీమాన్ కపిర్వ్యోమచరో మహాన్,
హనుమాన్మేఘజాలాని వికర్షన్నివ గచ్ఛతి. 6

ప్ర. అ. మారుతస్య = వాయువుయొక్క, ఆత్మజః = కుమారుడు, శ్రీమాన్ = శోభాయుక్తుడు, మహాన్ = గొప్ప, కపిః = వానరుడు, అయిన, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, వ్యోమచరః = ఆకాశములో సంచరించుచు, ఆకాశమ్ = ఆకాశమును, గ్రసమానః ఇవ = మ్రింగుచున్నవాడు వలె, తారాధిపమ్=చంద్రుని, ఉల్లిఖన్నివ=ఒరయుచున్నవాడు వలె, సనక్షత్రమ్=నక్షత్రములతో కూడిన, సార్కమణ్డలమ్ = చంద్రమండలముతో కూడిన, గగనమ్ = ఆకాశమును, హరన్నివ = హరించుచున్నవాడు వలె, మేఘజాలాని = మేఘపంక్తులను, వికర్షన్నివ = లాగుచున్నవాడు వలె, గచ్ఛతి = వెళ్లుచుండెను.

తా. వాయుదేవుని పుత్రుడు, శ్రీమంతుడు, మహాప్రమాణము గల వానరుడు అయిన ఆ హనుమంతుడు, ఆకాశవీథిలో ఎగురుచున్నప్పుడు, అతడు ఆకాశమును మ్రింగివేయుచున్నట్లు, చంద్రుని ఒరయు చున్నట్లు, నక్షత్రసూర్య

మండలాదులతో కూడిన ఆకాశమును హరించు చున్నట్లు కనబడెను. ఆ విధముగ హనుమంతుడు మేఘముల పంక్తులను లాగుచు వెళ్ళెను. 5,6

మూ. పాణ్డురారుణవర్ణాని నీలమాఞ్జిష్ఠకాని చ,
హరితారుణవర్ణాని మహాభ్రాణి చకాశిరే. 7

ప్ర. అ. పాణ్డురారుణవర్ణాని = తెల్లని ఎఱ్ఱని రంగు గలవి, నీలమాంజిష్ఠకాని చ = నీలవర్ణము, పసుపుపచ్చని రంగు గలవి, హరితారుణవర్ణాని = పచ్చని రంగు, ముదురు ఎరుపు రంగు గలవి అయిన, మహాభ్రాణి = గొప్ప మేఘములు, చకాశిరే = ప్రకాశించినవి.

తా. ఆకాశములో, తెలుపు, ఎరుపు, నీలము, పసుపుపచ్చన, ముదిరిన ఎరుపు మొదలైన అనేక విధములైన రంగులతో పెద్ద మేఘములు ప్రకాశించినవి.

మూ. ప్రవిశన్నభ్రజాలాని నిష్పతంశ్చ పునః పునః,
ప్రచ్ఛన్నశ్చ ప్రకాశశ్చ చన్ద్రమా ఇవ లక్ష్యతే 8

ప్ర. అ. అభ్రజాలాని = మేఘముల సముదాయములను, ప్రవిశన్ = ప్రవేశించుచు, పునః పునః = మాటి మాటికి, నిష్పతంశ్చ = బైటకు వచ్చుచు, హనుమంతుడు, ప్రచ్ఛన్నశ్చ = కప్పబడినవాడు, ప్రకాశశ్చ = బైటకు వచ్చి ప్రకాశించుచున్నవాడు అయిన, చన్ద్రమాః ఇవ = చంద్రుడు వలె, లక్ష్యతే = చూడబడు చుండెను.

తా. మాటి మాటికి మేఘములలో ప్రవేశించుచు, బైటకు వచ్చుచు ఉన్న హనుమంతుడు, మేఘాంవెనుక మరుగు పడుచు, బైటకు వచ్చుచు ఉన్న చంద్రుడు వలె ప్రకాశించెను.

మూ. వివిధాభ్రఘనాసన్నగోచరో ధవళామ్బరః,
దృశ్యాదృశ్యతనుర్వీరస్తదా చన్ద్రాయతేఽమ్బరే. 9

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, వివిధాభ్రఘనాసన్న గోచరః = అనేకవిధములైన దట్టమైన మేఘములకు సమీపమునం దున్నవాడు, ధవళామ్బరః = తెల్లని వస్త్రములు కలవాడు, దృశ్యాదృశ్యతనుః = కనబడుచు, కనబడక ఉండు

శరీరము కలవాడు అయిన. వీరః = వీరు లైన ఆ హనుమంతుడు, అమ్బరే = ఆకాశమునందు, చన్ద్రాయతే = చంద్రుడు వలె కనబడుచుండెను.

తా. అనేకవిధము లైన దట్ట మైన మేఘముల సమీపమున ఎగురుచున్న తెల్లని వస్త్రము ధరించిన ఆ హనుమంతుడు, ఆకాశమునందు, ఒకప్పుడు కన బడుచు, మరొకప్పుడు కనబడకుండ ఉన్న దేహము కలవాడై చంద్రుడు వలె ఉండెను. 9

మూ. తార్క్ష్యాయమాణో గగనే బభాసే వాయునన్దనః,
దారయన్మేఘబృన్దాని నిష్పతంశ్చ పునః పునః. 10
నదన్నాదేన మహతా మేఘస్వనమహాస్వనః.

ప్ర. అ. మేఘబృన్దాని = మేఘముల సముదాయములను, దారయన్ = చీల్చుచు, పునః పునః = మాటిమాటికి, నిష్పతంశ్చ = బైటకు వచ్చుచు, మహతా = గొప్ప, నాదేన = శబ్దముతో, నదన్ = అరచుచు, మేఘస్వనమహాస్వనః = ఉరుముల వంటి గొప్ప ధ్వని గల, వాయునన్దనః = హనుమంతుడు, గగనే = ఆకాశమునందు, తార్క్ష్యాయమాణః = గరుత్మంతుడు వలె ప్రవర్తించుచు, బభాసే = ప్రకాశించెను.

తా. ఆ హనుమంతుడు మేఘసముదాయములను చీల్చుచు, మాటిమాటికి బైటకు వచ్చుచు, గొప్ప శబ్దము వచ్చునట్లు మహానాదము చేయుచు, ఉరుముల వంటి ధ్వని చేయుచు, ఆకాశములో గరుత్మంతుడు వలె ఎగిరెను. 10

మూ. ప్రవరాన్ రాక్షసాన్ హత్వా నామ విశ్రావ్య చాత్మనః, 11
ఆకులాం నగరీం కృత్వా వ్యథయిత్వా చ రావణమ్,
అర్దయిత్వా బలం ఘోరం వైదేహీమభివాద్య చ, 12
ఆజగామ మహాతేజాః పునర్మధ్యేన సాగరమ్.

ప్ర. అ. మహాతేజాః = గొప్ప తేజస్సు గల హనుమంతుడు, ప్రవరాన్ = శ్రేష్ఠ లైన, రాక్షసాన్ = రాక్షసులను, హత్వా = చంపి, ఆత్మనః = తన యొక్క, నామ = పేరును, విశ్రావ్య = వినిపించ చేసి, నగరీమ్ = లంకానగర మును, ఆకులామ్ = వ్యాకుల మైన దానినిగా, కృత్వా = చేసి, రావణమ్ = రావ ణుని, వ్యథయిత్వా = మనోవ్యథ కలవానినిగా చేసి, ఘోరమ్ = భయంకర మైన

బలమ్ = సైన్యమును, అర్దయిత్వా = పీడించి, వైదేహీమ్ = సీతను, అభివాద్య చ = నమస్కరించి, పునః = తిరిగి, సాగరం మధ్యేన = సాగరమధ్యమార్గము చేత, ఆజగామ = వచ్చెను.

తా. మహాతేజశ్శాలి యైన ఆ హనుమంతుడు, రాక్షసులలో శ్రేష్ఠులైన వారిని చంపి, తన పేరు చాటి, లంకను వ్యాకులము చేసి, రావణునకు మనోవ్యథ కలిగించి, భయంకర మైన రాక్షససైన్యమును పీడింపచేసి, మరల సాగరమధ్యమున ఎగురుచు తిరిగి వచ్చెను. 11, 12

మూ. పర్వతేన్ద్రం సునాభం చ సముపస్పృశ్య వీర్యవాన్, 13
జ్యాముక్త ఇవ నారాచో మహావేగోఽభ్యుపాగతః

ప్ర. అ. వీర్యవాన్ = పరాక్రమవంతు డైన హనుమంతుడు, పర్వతేన్ద్రమ్ = పర్వతశ్రేష్ఠు డైన, సునాభం చ = మైనాకుని, సముపస్పృశ్య = స్పృశించి, జ్యాముక్తః = నారిచేత విడువబడిన, నారాచః ఇవ = నారాచబాణము వలె, మహావేగః = గొప్ప వేగము గలవాడై, అభ్యుపాగతః = వచ్చెను

తా. పరాక్రమశాలి యైన హనుమంతుడు మార్గమధ్యమునందు మైనాక పర్వతమును స్నేహపూర్వకముగా స్పృశించి, ధనస్సు నారి విడచిన నారాచ బాణము వలె మహావేగముతో వచ్చెను. 13

మూ. స కించిదనుసంప్రాప్తః సమాలోక్య మహాగిరిమ్, 14
మహేన్ద్రం మేఘసంకాశం ననాద హరిపుఙ్గవః.

ప్ర. అ. సః = ఆ, హరిపుఙ్గవః = వానరశ్రేష్ఠుడు, మహాగిరిమ్ = మహాపర్వత మైన, మేఘసంకాశమ్ = మేఘముతో సమాన మైన, మహేన్ద్రమ్ = మహేంద్రపర్వతమును, కించిత్ = కొంచెము, అనుసంప్రాప్తః = సమీపించినవా డై, సమాలోక్య = చూచి, ననాద = ధ్వని చేసెను.

తా. ఆ హనుమంతుడు మేఘముతో సమాన మైన మహాపర్వత మైన మహేంద్రగిరిని కొంచెము సమీపించి, దానిని చూడగానే ధ్వని చేసెను. 14

మూ. స పూరయామాస కపిర్దిశో దశ సమన్తతః, 15
నదన్నాదేన మహతా మేఘస్వనమహాస్వనః.

ప్ర. అ. మేఘస్వనమహాస్వనః = మేఘధ్వని వంటి గొప్ప ధ్వనిగల, సః కపిః = ఆ హనుమంతుడు, నదన్ = ధ్వనిచేయుచు, మహతా = గొప్పదైన, నాదేన = ధ్వనిచేత, దశ దిశః = పది దిక్కులను, సమన్తతః = అంతటా, పూరయామాస = నింపెను.

తా. ఉరుముల వంటి ధ్వని గల ఆ హనుమంతుడు, ధ్వనిచేయుచు, ఆ గొప్ప ధ్వనిచేత పది దిక్కులను కూడ, అంతటా నింపివేసెను. 15

మూ. స తం దేశమనుప్రాప్తః సుహృద్దర్శనలాలసః. 16
నినాద హరిశార్దూలో లాఙ్గూలం చాప్యకమ్పయత్.

ప్ర. అ. తం దేశమ్ = ఆ ప్రదేశమును, అనుప్రాప్తః = చేరిన, సుహృద్దర్శనలాలసః = మిత్రులను చూచుటకై వేగిరపడుచున్న, సః హరిశార్దూలః = ఆ హనుమంతుడు, నినాద = ధ్వనిచేసెను, లాఙ్గూలమ్ = తోకను, అకమ్పయచ్చ = కదల్చెను కూడ.

తా. మిత్రులను చూడవలె నను ఆతురతతో ఆ ప్రదేశమును చేరిన హనుమంతుడు బిగ్గరగా అరచి తోకను త్రిప్పుట కూడ చేసెను. 16

మూ. తస్య నానద్యమానస్య సుపర్ణచరితే పథి. 17
ఫలతీవాస్య ఘోషేణ గగనం సార్కమణ్డలమ్.

ప్ర. అ. సుపర్ణచరితే = గరుత్మంతునిచేత సంచరించబడిన, పథి = ఆకాశమార్గమునందు, నానద్యమానస్య = అధికముగా ధ్వని చేయుచున్న, అస్య = ఈ హనుమంతునియొక్క, ఘోషేణ = ధ్వనిచేత, సార్కమణ్డలమ్ = సూర్యమండలసహిత మైన, గగనమ్ = ఆకాశము, ఫలతీవ = బ్రద్దలగుచున్నట్లుండెను.

తా. గరుత్మంతుడు సంచరించు ఆకాశమార్గమునందు మహాధ్వని చేయుచున్న ఆ హనుమంతుని ధ్వనికి సూర్యమండలసహిత మైన ఆకాశము బ్రద్దలైపోయి నట్లయ్యెను. 17

మూ. యే తు తత్రోత్తరే తీరే సముద్రస్య మహాబలాః. 18
పూర్వం సంవిష్టాః శూరా వాయుపుత్రదిదృక్షవః.

మహతో వాతనున్నస్య తోయదస్యేవ గర్జితమ్, 19
శుశ్రువుస్తే తదా ఘోషమూరువేగం హనూమతః.

ప్ర. అ. తత్ర = అక్కడ, సముద్రస్య = సముద్రముయొక్క, ఉత్తరే తీరే = ఉత్తరతీరమునందు, పూర్వమ్ = పూర్వమే, సంవిష్టాః = ఉన్న (వేచియున్న), మహాబలాః = గొప్ప బలము గల, శూరాః = శూరు లైన, వాయుపుత్రదిదృక్షవః = హనుమంతుని చూడదలచుచున్న, యే = ఏ వానరులు కలరో, తే = వారు, తదా = అప్పుడు, వాతనున్నస్య = వాయువుచేత కదల్పబడిన, మహతః = గొప్ప దైన, తోయదస్య = మేఘముయొక్క, గర్జితమ్ ఇవ = గర్జితము వలె ఉన్న, హనూమతః = హనుమంతునియొక్క, ఘోషమ్ = ధ్వనిని, ఊరువేగమ్ = తొడల వేగమును, శుశ్రువుః = వినిరి.

తా. ఉత్తరసముద్రతీరమునందు పూర్వమే ఉన్న బలశాలులు, శూరులు, అయిన వానరులు వాయునందనుని చూచుటకై ఆతురతతో నిరీక్షించుచుండిరి. ఆ వానరులకు, అప్పుడు, వాయువుచేత కదల్పబడుచున్న పెద్ద మేఘముయొక్క ధ్వని వలె, హనుమంతుడు చేసిన ధ్వని, అతని తొడల వేగము వినవచ్చెను.

మూ. తే దీనమనసః సర్వే శుశ్రువుః కాననౌకసః, 20
వానరేన్ద్రస్య నిర్ఘోషం పర్జన్యనినదోపమమ్.

ప్ర. అ. దీనమనసః = దీనము లైన మనస్సులు గల, తే = ఆ, సర్వే = సమస్త మైన, కాననౌకసః = వానరులు, వానరేన్ద్రస్య = హనుమంతునియొక్క, పర్జన్యనినదోపమమ్ = మేఘధ్వనితో సమాన మైన, నిర్ఘోషమ్ = ధ్వనిని, శుశ్రువుః = వినిరి.

తా. అంతవరకు సీతవార్త ఏదీ తెలియకపోవుటచేత దైన్యము చెందిన మనస్సులు గల ఆ వానరు లందరు ఉరుము వంటి హనుమంతుని ధ్వనిని వినిరి.

మూ. నిశమ్య నదతో నాదం వానరాస్తే సమన్తతః, 21
బభూవురుత్సుకాః సర్వే సుహృద్దర్శనకాఙ్క్షిణః.

ప్ర. అ. సమన్తతః = నలు మూలలా ఉన్న, సర్వే = సమస్త మైన, తే వానరాః = ఆ వానరులు, నదతః = ధ్వనిచేయుచున్న హనుమంతునియొక్క,

నాదమ్ = ధ్వనిని, నిశమ్య=విని, సుహృద్దర్శనకాఙ్క్షిణః=మిత్రుని దర్శనమును కోరుచు, ఉత్సుకాః = వేడుకగలవారు, బభూవుః = అయిరి.

తా. అక్కడ అన్ని ప్రదేశములలోను ఉన్న ఆ వానరు లందరూ, ధ్వని చేయుచున్న హనుమంతుని ఆ శబ్దమును విని, అతని చూడవలె నను ఔత్సుక్యముతో నిండి యుండిరి. 21

మూ. జామ్బవాన్ స హరిశ్రేష్ఠః ప్రీతిసంహృష్టమానసః, 22
ఉపామన్త్ర్య హరీన్ సర్వానిదం వచనమబ్రవీత్.

ప్ర. అ. హరిశ్రేష్ఠః = వానరులలో శ్రేష్ఠు డైన, సః జామ్బవాన్ = ఆ జాంబవంతుడు, ప్రీతిసంహృష్టమానసః=ఆనందముతో వికసించిన మనస్సు కలవాడై, సర్వాన్ = సమస్త మైన, హరీన్=వానరులను, ఉపామన్త్ర్య = దగ్గరకు పిలచి, ఇదమ్ = ఈ, వచనమ్=వాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. వానరులలో శ్రేష్ఠు డైన జాంబవంతుడు ఆనందముచే వికసించిన మనస్సుతో, ఆ వానరు లందరిని పిలచి, ఈ వాక్యము పలికెను. 22

మూ. సర్వథా కృతకార్యోఽసౌ హనుమాన్నాత్ర సంశయః, 23
న హ్యస్యాకృతకార్యస్య నాద ఏవంవిధో భవేత్.

ప్ర. అ. అసౌ=ఈ, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, సర్వథా=అన్ని విధములా, కృతకార్యః=చేయబడిన కార్యము కలవాడు. అకృతకార్యస్య = చేయబడని కార్యము గల, అస్య=ఈతనియొక్క, నాదః = ధ్వని, ఏవంవిధః = ఈ విధ మైనది, న భవేత్ హి=కాదు కదా.

తా. హనుమంతుడు అన్ని విధములచేతను కార్యము సఫలము చేసికొని వచ్చుచున్నాడు. ఇందుకు సందేహము లేదు. పని పూర్తి కానిచో ఇతని ధ్వని ఈ విధముగ ఉండదు కదా. 23

మూ. తస్య బాహూరువేగం చ నినాదం చ మహాత్మనః, 24
నిశమ్య హరయో హృష్టాః సముత్పేతు స్తత స్తతః.

ప్ర. అ. మహాత్మనః=మహాత్ము డైన, తస్య=ఆ హనుమంతునియొక్క,

బాహూరువేగం చ=బాహువులయొక్క తొడలయొక్క వేగమును, నినాదం చ =ధ్వనిని, నిశమ్య=విని, హృష్టాః=సంతోషించినవారై, హరయః=వానరులు, తత స్తతః=ఆ యా ప్రదేశములనుండి, సముత్పేతుః=గంతులు వేసిరి.

తా. మహాత్ముడైన ఆ హనుమంతుని బాహువుల వేగమును, తొడల వేగమును, ధ్వనిని విని, వానరులు, సంతోషించినవారై, ఆ యా ప్రదేశములనుండి గంతులు వేయుచు ఎగిరిరి. 24

మూ. తే నగాగ్రాన్నగాగ్రాణి శిఖరాచ్ఛిఖరాణి చ, 25
ప్రహృష్టాః సమపద్యన్త హనూమన్తం దిదృక్షవః.

ప్ర. అ. తే=ఆ వానరులు, ప్రహృష్టాః= సంతోషించినవారై, హనూమన్తమ్=హనుమంతుని, దిదృక్షవః=చూడ నిచ్ఛ గలవారై, నగాగ్రాత్= ఒక చెట్టుచివరి కొమ్మనుండి, నగాగ్రాణి=ఇతరవృక్షముల చివరి భాగములను; శిఖరాత్=ఒక పర్వతశిఖరమునుండి; శిఖరాణి చ=పర్వతశిఖరములను, సమపద్యన్త=పొందిరి.

తా. ఆ వానరులు సంతోషించుచు హనుమంతుణ్ణి చూడవలెనను కోరికతో ఒక చెట్టు చివరనుండి మరి కొన్ని చెట్లచివరిభాగములను, ఒక శిఖరమునుండి ఇతర శిఖరములను ఎక్కిరి. 25

మూ. తే ప్రీతాః పాదపాగ్రేషు గృహ్య శాఖాః సువిష్ఠితాః, 26
వాసాంసీవ ప్రశాఖాశ్చ సమావిధ్యన్త వానరాః.

ప్ర. అ. తే వానరాః=ఆ వానరులు, ప్రీతాః=సంతోషించినవారై, పాదపాగ్రేషు=వృక్షాగ్రములయందు, శాఖాః=కొమ్మలను, గృహ్య=గ్రహించి, సువిష్ఠితాః=బాగుగా నిలచినవారై, ప్రశాఖాః=చిన్న కొమ్మలను, వాసాంసీవ =వస్త్రములను వలె, సమావిధ్యన్త= ఝలిపిరి.

తా. ఆ వానరులు సంతోషముతో వృక్షాగ్రముల మీద కొమ్మలు పట్టుకొని స్థిరముగా నిలచి, చిన్న కొమ్మలను బట్టలు ఝలిపి నట్లు ఝలిపివేసిరి. 26

మూ. గిరిగహ్వరసంలీనో యథా గర్జతి మారుతః, 27
ఏవం జగర్జ బలవాన్ హనుమాన్మారుతాత్మజః.

ప్ర. అ. గిరిగహ్వరసంలీనః = పర్వతముల గుహయందు అణగిన (ప్రవేశించిన), మారుతః = వాయువు, యథా = ఎట్లు, గర్జతి = గర్జించునో, బలవాన్ = బలవంతుడు, మారుతాత్మజః = వాయుకుమారుడు అయిన, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, ఏవమ్ = ఇట్లు, జగర్జ = గర్జించెను.

తా. వాయుపుత్రుడు, బలశాలి అయిన హనుమంతుడు, పర్వతగుహలో ప్రవేశించిన వాయువు ఎట్లు గర్జించునో అట్లు గర్జించెను. 27

మూ. తమభ్రఘనసంకాశమాపతన్తం మహాకపిమ్, 28
దృష్ట్వా తే వానరాః సర్వే తస్థుః ప్రాఞ్జలయస్తదా.

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, అభ్రఘనసంకాశమ్ = దట్టమైన మేఘముతో సమానుడు, ఆపతన్తమ్ = శీఘ్రముగా వచ్చి పడుచున్నవాడూ అయిన, తం మహాకపిమ్ = ఆ హనుమంతుని, దృష్ట్వా = చూచి, తే = ఆ, సర్వే = సమస్తమైన, వానరాః = వానరులు, ప్రాఞ్జలయః = కట్టబడిన దోసిళ్లు కలవారై, తస్థుః = నిలిచిరి.

తా. అప్పుడు దట్టమైన మేఘము వలె అతిశీఘ్రముగా వచ్చి క్రిందికి వాలుచున్న ఆ హనుమంతుని చూచి ఆ వానరు లందరు దోసిళ్ళు పట్టి నిలిచిరి. 28

మూ. తతస్తు వేగవాంస్తస్య గిరేర్గిరినిభః కపిః, 29
నిపపాత మహేన్ద్రస్య శిఖరే పాదపాకులే.

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, గిరినిభః = పర్వతముతో సమానుడు, వేగవాన్ = వేగవంతుడు అయిన, కపిః = హనుమంతుడు, తస్య = ఆ, మహేన్ద్రస్య = మహేంద్ర మను, గిరేః = పర్వతముయొక్క, పాదపాకులే = వృక్షములచేత వ్యాకులమైన, శిఖరే = శిఖరముపైన, నిపపాత = దిగెను.

తా. పిమ్మట పర్వతముతో సమానుడైన ఆ హనుమంతుడు, మహావేగముతో వచ్చి చెట్లతో నిండిన ఆ మహేంద్రపర్వతశిఖరముపై దిగెను. 29

మూ. హర్షేణాపూర్యమాణోఽసౌ రమ్యే పర్వతనిర్ఝరే, 30
ఛిన్నపక్ష ఇవాకాశాత్పపాత ధరణీధరః.

ప్ర. అ. హర్షేణ = సంతోషముచేత, ఆపూర్యమాణః = నింపబడుచున్న, అసౌ = ఈ హనుమంతుడు, ఛిన్నపక్షః = ఛేదింపబడిన రెక్కలు గల, ధరణీధరః ఇవ = పర్వతము వలె, రమ్యే = సుందరమైన, పర్వతనిర్ఝరే = పర్వతము నందలి జల ప్రవాహమునందు, ఆకాశాత్ = ఆకాశమునుండి, పపాత = పడెను.

తా. హనుమంతుడు సంతోషముతో ఉబ్బిపోవుచు, రెక్కలు తెగగొట్టిన పర్వతము వలె, ఆకాశమునుండి పర్వతముపై నున్న సుందరమైన సెలయేటిలో దిగెను. ౩౦

మూ. తతస్తే ప్రీతమనసః సర్వే వానరపుఙ్గవాః, ౩౧
హనుమన్తం మహాత్మానం పరివార్యోపతస్థిరే,
పరివార్య చ తే సర్వే పరాం ప్రీతిముపాగతాః. ౩౨

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, సర్వే = సమస్తమైన, తే = ఆ, వానరపుఙ్గవాః = వానరశ్రేష్ఠులు, ప్రీతమనసః = సంతోషించుచున్న మనస్సులు కలవారై, మహాత్మానమ్ = మహాత్ముడైన, హనుమన్తమ్ = హనుమంతుణ్ణి, పరివార్య = చుట్టి, ఉపతస్థిరే = సేవించిరి. తే సర్వే = వాళ్ళందరూ, పరివార్య = హనుమంతుని చుట్టి, పరామ్ = శ్రేష్ఠమైన, ప్రీతిమ్ = సంతోషమును, ఉపాగతాః = పొందిరి.

తా. పిమ్మట ఆ వానరశ్రేష్ఠు లందరూ చాల సంతోషించిన మనస్సుతో మహాత్ముడైన ఆ హనుమంతుని చుట్టూ చేరి అతనిని సేవించిరి. ఆ విధముగ చుట్టూ చేరిన వాళ్ళందరూ గొప్ప సంతోషమును పొందిరి ౩౧, ౩౨

మూ. ప్రహృష్టవదనాః సర్వే తమరోగముపాగతమ్,
ఉపాయనాని చాదాయ మూలాని చ ఫలాని చ, ౩౩
ప్రత్యర్చయన్ హరిశ్రేష్ఠం హరయో మారుతాత్మజమ్.

ప్ర. అ. సర్వేహరయః = ఆ వానరులందరూ, ప్రహృష్టవదనాః = వికసించిన ముఖములు కలవారై, మూలాని చ = దుంపలను, ఫలాని చ = ఫలములను, ఉపాయనాని = కానుకలుగా, ఆదాయ = గ్రహించి, అరోగమ్ = రోగము

లేకుండగా, ఉపాగతమ్ = వచ్చిన, హరిశ్రేష్ఠమ్ = వానర శ్రేష్ఠుడైన, మారుతాత్మజమ్ = హనుమంతుని, ప్రత్యర్చయన్ = పూజించిరి.

తా. ఆ వానరులందరూ, వికసించిన ముఖములతో, మూలములను, ఫలములను కానుకలుగా తీసికొని వచ్చి, రోగము లేకుండగా తిరిగి వచ్చిన, వానరశ్రేష్ఠుడైన హనుమంతుని పూజించిరి. ౩౩

మూ. హనుమాంస్తు గురూన్ వృద్ధాన్ జామ్బవత్ప్రముఖాంస్తదా,
కుమారమఙ్గదం చైవ సోఽవన్దత మహాకపిః.

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, మహాకపిః = వానరశ్రేష్ఠుడైన, హనుమాంస్తు = హనుమంతుడైతే, గురూన్ = పూజ్యులు, వృద్ధాన్ = వృద్ధులూ అయిన, జామ్బవత్ప్రముఖాన్ = జాంబవంతుడు మొదలైన వారిని, కుమారమ్ = రాజకుమారుడైన, (యువరాజైన), అఙ్గదం చైవ = అంగదుని, అవన్దత = నమస్కరించెను.

తా. అప్పుడు, వానరశ్రేష్ఠుడైన హనుమంతుడు, పూజ్యులు, వృద్ధులూ అయిన జాంబవంతుడు మొదలైనవారికి, యువరాజైన అంగదునకు నమస్కరించెను. ౩౪

మూ. స తాభ్యాం పూజితః పూజ్యః కపిభిశ్చ ప్రసాదితః, ౩౫
దృష్టా సీతేతి విక్రాన్తః సంక్షేపేణ న్యవేదయత్.

ప్ర. అ. విక్రాన్తః = పరాక్రమించినవాడు, పూజ్యః = పూజింప దగినవాడు అయిన, సః = ఆ హనుమంతుడు, తాభ్యామ్ = ఆ జాంబవదంగదులచేత, పూజితః = పూజింపబడిన వాడై, కపిభిః = ఇతర వానరులచేత, ప్రసాదితః = అనుగ్రహింపచేసికొనబడిన వాడై, సీతా = సీత, దృష్టా = చూడబడినది, ఇతి = అని, సంక్షేపేణ = సంక్షేపముతో, న్యవేదయత్ = తెలిపెను.

తా. తన పరాక్రమము చూపినవాడు, పూజ్యుడు అయిన ఆ హనుమంతుని జాంబవంతుడు, అంగదుడు పూజించిరి. ఇతర వానరులందరు అనుగ్రహింపచేసికొనిరి. (అతనికి సంతోషము కలుగునట్లు ప్రవర్తించిరి). అప్పు డాతడు సీతను చూచితిని అని సంక్షిప్తముగా చెప్పెను. ౩౫

మూ. నిషసాద చ హస్తేన గృహీత్వా వాలినః సుతమ్, 36
రమణీయే వనోద్దేశే మహేన్ద్రస్య గిరేస్తదా.

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, వాలినః = వాలియొక్క, సుతమ్ = కుమారుని, హస్తేన = హస్తముచేత, గృహీత్వా = గ్రహించి, మహేన్ద్రస్య గిరేః = మహేంద్ర పర్వతముయొక్క, రమణీయే = సుందరమైన, వనోద్దేశే = వనప్రదేశమునందు, నిషసాద చ = కూర్చుండెను.

తా. అప్పుడు హనుమంతుడు అంగదుని (హస్తమును) హస్తముతో పట్టుకొని ఆ మహేంద్రపర్వతముపై, రమణీయమైన వనప్రదేశమునందు కూర్చుండెను. 36

మూ. హనుమానబ్రవీద్ధృష్టస్తదా తాన్వానరర్షభాన్, 37
అశోకవనికాసంస్థా దృష్టా సా జనకాత్మజా.
రక్ష్యమాణా సుఘోరాభీ రాక్షసీభిరనిన్దితా. 38
ఏకవేణీధరా బాలా రామదర్శనలాలసా,
ఉపవాసపరిశ్రాన్తా జటిలా మలినా కృశా. 39

ప్ర. అ. తదా = అప్పుడు, హృష్టః = సంతోషించిన, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, తాన్ = ఆ, వానరర్షభాన్ = వానరశ్రేష్ఠులను గూర్చి, అబ్రవీత్ = పలికెను. అశోకవనికాసంస్థా = అశోకవనములో ఉన్నది, సుఘోరాభిః = చాలా భయము కలిగించు, రాక్షసీభిః = రాక్షసస్త్రీలచేత, రక్ష్యమాణా = రక్షింపబడుచున్నదీ, అనిన్దితా = నిందింపబడనిదీ, ఏకవేణీధరా = ఒకే జడను ధరించినదీ, బాలా = చిన్నవయస్సులో ఉన్నదీ, రామదర్శనలాలసా = రాముని చూచుటయందు ఆసక్తి కలది, ఉపవాసపరిశ్రాన్తా = ఉపవాసములచేత అలసిపోయినదీ, జటిలా = జడలు ధరించినదీ, మలినా = మలినముగా ఉన్నది, కృశా = చిక్కినదీ అయిన, సా జనకాత్మజా = ఆ సీతాదేవి, దృష్టా = చూడబడినది.

తా. అప్పుడు సంతోషభరితుడైన హనుమంతుడు ఆ వానరశ్రేష్ఠులతో ఇట్లు పలికెను. అశోకవనములో ఉన్న సీతను చూచినాను. ఏ దోషము లేనిది, ఒకే జడను ధరించి ఉన్నదీ అయిన ఆమెను భయంకరులైన రాక్షసస్త్రీలు రక్షించుచున్నారు. చిన్న వయస్సులో ఉన్న ఆమె రాముని చూచుటకై తహతహ

లాడుచున్నది. జటాధారిణియై స్నానాది సంస్కారములు లేకపోవుటచే మలినురాలై కృశించి ఉన్న ఆమె ఉపవాసములచేత అలసిపోయి ఉన్నది. 38, 39

మూ. తతో దృష్టేతి వచనం మహార్థమమృతోపమమ్,
నిశమ్య మారుతేః సర్వే ముదితా వానరాభవన్. 40

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, దృష్టా = చూడబడినది, ఇతి = అను, మారుతేః = హనుమంతునియొక్క, మహార్థమ్ = శ్రేష్ఠమైన అర్థము గల, అమృతోపమమ్ = అమృతముతో సమానమైన, వచనమ్ = మాటను, నిశమ్య = విని, సర్వే = సమస్తమైన, వానరాః = వానరులు, ముదితాః = సంతోషించిన వారు, అభవన్ = అయిరి.

తా. అప్పుడు హనుమంతుడు పలికిన, గొప్ప అర్థము గల, అమృతము వంటి "చూచినాను" అను మాట వినగానే ఆ వానరు లందరు సంతోషించిరి. 40

మూ. క్ష్వేళన్త్యన్యే నదన్త్యన్యే గర్జన్త్యన్యే మహాబలాః,
చక్రుః కిలకిలామన్యే ప్రతిగర్జన్తి చాపరే. 41

ప్ర. అ. మహాబలాః = గొప్ప బలము గల, అన్యే = కొందరు, క్ష్వేళన్తి = సింహనాదము చేయుచున్నారు (చేసిరి). అన్యే = మరి కొందరు, నదన్తి = ధ్వనిచేయు చున్నారు. అన్యే = మరికొందరు, గర్జన్తి = గర్జించుచున్నారు. అన్యే = మరి కొందరు, కిలకిలామ్ = కిలకిల ధ్వనిని, చక్రుః = చేసిరి. అపరే = మరి కొందరు. ప్రతిగర్జన్తి = తిరిగి గర్జించుచున్నారు.

తా. మహాబలవంతులైన వానరులలో కొందరు సింహనాదము చేసిరి. కొందరు ధ్వని చేసిరి. కొందరు గర్జించిరి. కొందరు కిలకిల మను ధ్వని చేసిరి. మరికొందరు ప్రతిగర్జనము చేసిరి. 41

మూ. కేచిదుచ్ఛ్రితలాఙ్గూలాః ప్రహృష్టాః కపికుఞ్జరాః,
ఆయతాఞ్చితదీర్ఘాణి లాఙ్గూలాని ప్రవివ్యధుః 42

ప్ర. అ. ప్రహృష్టాః = సంతోషించిన, కేచిత్ = కొందరు, కపికుఞ్జరాః = వానరశ్రేష్ఠులు, ఉచ్ఛ్రితలాఙ్గూలాః = ఎత్తబడిన తోకలు కలవారై, ఆయతా

చ్ఛ్రితదీర్ఘాణి = నిలువుగా చేయబడిన పొడ వైన, లాఙ్గూలాని = తోకలను, ప్రవివ్యధుః = త్రిప్పిరి.

తా. మహాబలవంతు లైన వానరులలో కొందరు చాల సంతోషించి, తోకలు ఎత్తి, అట్లు నిలువుగా ఉండు నట్లు ఎత్తిన, పొడ వైన తోకలను త్రిప్పిరి.

మూ. అపరే చ హనూమన్తం వానరా వారణోపమమ్,
ఆప్లుత్య గిరిశృఙ్గేభ్యః సంస్పృశన్తి స్మ హర్షితాః. 43

ప్ర. అ. అపరే = మరికొందరు, వానరాః = వానరులు, హర్షితాః = సంతోషించినవారై, గిరిశృఙ్గేభ్యః = పర్వతశిఖరములనుండి, ఆప్లుత్య = దిగి, వారణోపమమ్ = ఏనుగుతో సమానుడైన, హనూమన్తమ్ = హనుమంతుని, సంస్పృశన్తి స్మ = స్పృశించిరి.

తా. మరి కొందరు వానరులు సంతోషముతో పర్వతశిఖరములనుండి క్రిందికి దుమికి, ఏనుగుతో సమాను డైన ఆ హనుమంతుని స్పృశించిరి. 43

మూ. ఉక్తవాక్యం హనూమన్తమఙ్గదస్తమథాబ్రవీత్,
సర్వేషాం హరివీరాణాం మధ్యే వచనముత్తమమ్. 44

ప్ర. అ. అథ = అటు పిమ్మట, అఙ్గదః = అంగదుడు, ఉక్తవాక్యమ్ = పలుకబడిన వాక్యము గల, హనూమన్తమ్ = హనుమంతుని గూర్చి, సర్వేషామ్ = సమస్త మైన, హరివీరాణామ్ = వానరవీరుల, మధ్యే = మధ్యమునందు, ఉత్తమమ్ = ఉత్తమ మైన, వచనమ్ = వచనమును, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. హనుమంతుని మాటలు విన్న పిమ్మట, అంగదుడు సమస్త మైన వానరవీరుల మధ్య ఆతనితో ఉత్తమ మైన వచనము పలికెను. 44

మూ. సత్త్వే వీర్యే న తే కశ్చిత్సమో వానర విద్యతే,
యదవప్లుత్య విస్తీర్ణం సాగరం పునరాగతః. 45

ప్ర. అ. వానర = హనుమంతుడా! యత్ = ఏ కారణమువలన, విస్తీర్ణమ్ = విస్తృత మైన, సాగరమ్ = సముద్రమును, అవప్లుత్య = దాటి, పునః = మరల, ఆగతః = వచ్చినావో, అందువలన, సత్త్వే = బలమునందు, వీర్యే = పరాక్ర

మమునందు, తే = నీకు, సమః = సమానుడు, కశ్చిత్ = ఎవ్వడును, న విద్యతే = లేడు.

తా. హనుమంతుడా! విస్తీర్ణ మైన సముద్రము దాటి మరల వచ్చినావు. బలముచేత గాని, పరాక్రమముచేత గాని నీకు సాటి ఎవ్వడూ లేడు. 45

మూ. అహో స్వామిని తే భక్తిరహో వీర్యమహో ధృతిః,
దిష్ట్యా దృష్టా త్వయా దేవీ రామపత్నీ యశస్వినీ. 46
దిష్ట్యా త్యక్ష్యతి కాకుత్స్థః శోకం సీతావియోగజమ్.

ప్ర. అ. స్వామిని=ప్రభువునైపై, తే = నీయొక్క, భక్తిః = భక్తి, అహో = ఎంత ఆశ్చర్యకర మైనది। వీర్యమ్=పరాక్రమము, అహో=ఎంత ఆశ్చర్యకర మైనది। ధృతిః = ధైర్యము, అహో = ఎంత ఆశ్చర్యకర మైనది। దిష్ట్యా =మన అదృష్టముచే, త్వయా = నీచేత, రామపత్నీ=రాముని భార్య, యశస్వినీ = కీర్తి గలది అయిన, దేవీ = సీతాదేవి, దృష్టా = చూడబడినది. దిష్ట్యా = అదృష్టవశముచేత, కాకుత్స్థః=రాముడు, సీతావియోగజమ్=సీతావియోగమువల్ల కలిగిన, శోకమ్=శోకమును, త్యక్ష్యతి=విడువగలడు.

తా. ఏమి నీ ప్రభుభక్తి! ఏమి నీ పరాక్రమము! ఏమి నీ ధైర్యము! మన అదృష్టము కొలది నీవు కీర్తిమంతురాలు, రామభార్య అయిన ఆ దేవిని చూచితివి. అదృష్టవశముచే సీతావియోగమువలన కలిగిన రాముని శోకము తొలగిపోవును. 46

మూ. తతోఽఙ్గదం హనూమన్తం జామ్బవన్తం చ వానరాః,
పరివార్య ప్రముదితా భేజిరే విపులాః శిలాః.

ప్ర. అ. తతః=అటు పిమ్మట. వానరాః=వానరులు, ప్రముదితాః = చాలా సంతోషించిన వారై, అఙ్గదమ్=అంగదుని, హనూమన్తమ్ = హనుమంతుని, జామ్బవన్తం చ=జాంబవంతుని, పరివార్య=చుట్టుముట్టి, విపులాః = విశాలము లైన, శిలాః=శిలలను, భేజిరే=పొందిరి.

తా. పిమ్మట వానరు లందరు చాల సంతోషించుచు, అంగదునికి హనుమంతునకి జాంబవంతునికి చుట్టూ శిలాతలములపై కూర్చుండిరి. 47

మూ. శ్రోతుకామాః సముద్రస్య లఙ్ఘనం వానరోత్తమాః. 48
దర్శనం చాపి లఙ్కాయాః సీతాయా రావణస్య చ,
తస్థుః ప్రాఞ్జలయః సర్వే హనుమద్వదనోన్ముఖాః. 49

ప్ర. అ. సర్వే=సమస్తమైన, వానరోత్తమాః=వానరశ్రేష్ఠులు, సముద్రస్య=సముద్రముయొక్క, లఙ్ఘనమ్=దాటుటను, లఙ్కాయాః=లంకయొక్క, సీతాయాః=సీతయొక్క, రావణస్య చ=రావణునియొక్క, దర్శనం చాపి=దర్శనమును, శ్రోతుకామాః=వినుటయందు కోరిక గలవారై, ప్రాఞ్జలయః=కట్టబడిన దోసిళ్లు కలవారై, హనుమద్వదనోన్ముఖాః=హనుమంతుని వదనమునకై అభిముఖులై, తస్థుః=ఉండిరి.

తా. ఆ వానరశ్రేష్ఠు లందరూ సముద్రము దాటుట, లంకను, సీతను రావణుని చూచుట మొదలైన విషయములను విన గోరుచు, హనుమంతుని మాటలకై, ఎదురు చూచుచు అంజలి ఘటించి ఉండిరి. 48, 49

మూ. తస్థౌ తత్రాఙ్గదః శ్రీమాన్ వానరైర్బహుభిర్వృతః,
ఉపాస్యమానో విబుధైర్దివి దేవపతిర్యథా. 50

ప్ర. అ. తత్ర=అక్కడ, శ్రీమాన్=శ్రీమంతుడైన, బహుభిః=అనేకులైన, వానరైః=వానరులతో, వృతః=కూడిన, అఙ్గదః=అంగదుడు, దివి=స్వర్గలోకమునందు, విబుధైః=దేవతలచేత, ఉపాస్యమానః=ఉపాసింపబడుచున్న, దేవపతిర్యథా=దేవేంద్రుడు వలె, తస్థౌ=ఉండెను.

తా. వానరు లందరూ చుట్టూ కూర్చుండి సేవించుచుండగా, అంగదుడు, స్వర్గలోకమునందు దేవతలచేత సేవింపబడుచున్న దేవేంద్రుడు వలె ప్రకాశించెను. 50

మూ. హనూమతా కీర్తిమతా యశస్వినా
తథాఙ్గదేనాఙ్గదబద్ధబాహునా,
ముదా తదాధ్యాసితమున్నతం మహ
న్మహీధరాగ్రం జ్వలితం శ్రియాభవత్. 51

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
సప్తపఞ్చాశః సర్గః.

ప్ర. అ. కీర్తిమతా=కీర్తి గల. హనూమతా = హనుమంతునిచేతను. తథా=మరియు. యశస్వినా = కీర్తి గల. అఙ్గదబద్ధబాహునా = బాహుపురులతో కట్టబడిన బాహువులు గల. అఙ్గదేన=అంగదునిచేతను. తదా=అప్పుడు. ముదా=ఆనందముతో. అధ్యాసితమ్= అధిష్ఠింపబడిన. ఉన్నతమ్ = ఉన్నతమైన. మహత్ = గొప్పదైన. మహీధరాగ్రమ్ = పర్వతశిఖరము. తదా = అప్పుడు. శ్రియా=శోభతో. జ్వలితం=ప్రజ్వలించుచున్నది. అభవత్=అయెను.

తా. అప్పుడు కీర్తిమంతుడైన హనుమంతుడు, బాహువులకు బాహుపురులు ధరించిన అంగదుడు, సంతోషించుచు ఉన్నతమైన ఆ పర్వతము పైభాగమున కూర్చొని యుండగా అది శోభతో ప్రజ్వలించెను. 51

“బాలానందిని” అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో ఏబదియేడవ సర్గ సమాప్తము.

అథ అష్టపఞ్చాశః సర్గః

[జాంబవంతుడు అడుగగా హనుమంతుడు తాను లంకకు బయలు దేరినది మొదలు జరిగిన విషయములను చెప్పుట].

మూ. తతస్తస్య గిరేః శృఙ్గే మహేన్ద్రస్య మహాబలాః,
హనుమత్ప్రముఖాః ప్రీతిం హరయో జగ్మురుత్తమామ్.

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, మహాబలాః = గొప్ప బలము గల, హనుమత్ప్రముఖాః = హనుమంతుడు మొదలైన, హరయః = వానరులు, తస్య = ఆ, మహేన్ద్రస్య గిరేః = మహేంద్రపర్వతముయొక్క, శృఙ్గే = శిఖరమునందు, ఉత్తమామ్ = గొప్పదైన, ప్రీతిమ్ = సంతోషమును, జగ్ముః = పొందిరి.

తా. ఆ మహేంద్రపర్వతశిఖరమునందు, మహాబలశాలులైన హనుమంతుడు మొదలైన వానరులు అత్యధికమైన సంతోషమును పొందిరి. 1

మూ. తం తతః ప్రీతిసంహృష్టః ప్రీతిమన్తం మహాకపిమ్,
జామ్బవాన్కార్యవృత్తాన్తమపృచ్ఛదనిలాత్మజమ్. 2

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, ప్రీతిసంహృష్టః = సంతోషముతో ఉప్పొంగిపోవుచున్న, జామ్బవాన్ = జాంబవంతుడు, ప్రీతిమన్తమ్ = సంతోషముతో కూడిన, మహాకపిమ్ = గొప్ప వానరుడైన, అనిలాత్మజమ్ = హనుమంతుని, కార్యవృత్తాన్తమ్ = సీతాన్వేషణకార్యమునకు సంబంధించిన వృత్తాంతమును గూర్చి, అపృచ్ఛత్ = అడిగెను.

తా. పిమ్మట అత్యధికమైన సంతోషముతో నిండియున్న జాంబవంతుడు, సంతోషభరితుడైన ఆ హనుమంతుని, సీతాన్వేషణము చేయుటకు అతడు బయలుదేరిన పిమ్మట ఏమేమి జరిగినదో చెప్పుమని కోరెను. 2

మూ. కథం దృష్టా త్వయా దేవీ కథం వా తత్ర వర్తతే,
తస్యాం వా స కథంవృత్తః క్రూరకర్మా దశాననః 3

ప్ర. అ. దేవీ = సీతాదేవి, త్వయా = నీచేత, కథమ్ = ఎట్లు, దృష్టా = చూడబడినది? తత్ర = అక్కడ, కథం వా = ఎట్లు, వర్తతే = ఉన్నది? క్రూర కర్మా = క్రూరమైన కర్మకలం, సః దశాననః = ఆ రావణుడు, తస్యామ్ = ఆమె విషయమునందు. కథంవృత్తః = ఎట్టి ప్రవృత్తి కలవాడు?

తా. నీవు సీతాదేవిని ఎట్లు చూచినావు? ఆమె అక్కడ ఎట్లున్నది? క్రూర కార్యములు చేయు ఆ రావణుడు ఆమె విషయమున ఎట్లు ప్రవర్తించుచున్నాడు?

మూ. తత్త్వతః సర్వమేతన్నః ప్రబ్రూహి త్వం మహాకపే,
శ్రుతార్థాశ్చిన్తయిష్యామో భూయః కార్యవినిశ్చయమ్. 4

ప్ర. అ. మహాకపే = హనుమంతుడా! ఏతత్ = దీనిని, సర్వమ్ = అంతయూ, తత్త్వతః = యథార్థముగా, త్వమ్ = నీవు, నః = మాకు, ప్రబ్రూహి = చెప్పుము. శ్రుతార్థాః = వినబడిన విషయము గలవారమై, భూయః = మరల, కార్యవినిశ్చయమ్ = కార్యముయొక్క నిశ్చయమును గూర్చి, చిన్తయిష్యామః = ఆలోచింతెరము.

తా. హనుమంతుడా! ఈ విషయము లన్నీ జరిగినవి జరిగి నట్లు మాకు చెప్పుము. విషయము తెలిసిన పిమ్మట చేయవలసిన పనిని గూర్చి ఆలోచింతె రము. 4

మూ. యశ్చార్థస్తత్ర వక్తవ్యో గతైరస్మాభిరాత్మవాన్,
రక్షితవ్యం చ యత్తత్ర తద్భవాన్ వ్యాకరోతు నః 5

ప్ర. అ. గతైః = వెళ్ళిన, అస్మాభిః = మనచేత, తత్ర = అక్కడ, యః = ఏ, అర్థః = విషయము, వక్తవ్యః = చెప్పదగినదో, యత్ = ఏది, తత్ర = అక్కడ, రక్షితవ్యం చ = రహస్యముగా ఉంచ దగినదో, తత్ = దానిని, ఆత్మ వాన్ = బుద్ధిమంతుడ వైన, భవాన్ = నీవు, నః = మాకు, వ్యాకరోతు = స్పష్టముగా చెప్పెదవు గాక.

తా. మనము అక్కడికి వెళ్ళిన పిమ్మట ఏ విషయములు చెప్పవలెనో,

ఏ విషయములు రహస్యముగా ఉంచవలెనో బుద్ధిమంతుడ వైన నీవు స్పష్టముగా చెప్పుము. 5

మూ. స నియుక్తస్తత స్తేన సంప్రహృష్టతనూరుహః,
ప్రణమ్య శిరసా దేవ్యై సీతాయై ప్రత్యభాషత. 6

ప్ర. అ తేన=ఆ జాంబవంతునిచేత, నియుక్తః=ఆజ్ఞాపింపబడిన, సః=ఆ హనుమంతుడు, సంప్రహృష్టతనూరుహః=గగుర్పొడిచిన రోమములు కల వాడై, తతః=అటుపిమ్మట, దేవ్యై=దేవి యైన, సీతాయై=సీతకు, శిరసా=శిరస్సుతో, ప్రణమ్య=నమస్కరించి, ప్రత్యభాషత=తిరిగి పలికెను.

తా. జాంబవంతుడు అట్లు ఆజ్ఞాపింపగా, హనుమంతుడు శరీరము గగుర్పాటు చెందగా, తల వంచి సీతాదేవికి నమస్కరించి ఇట్లు పలికెను. 6

మూ. ప్రత్యక్షమేవ భవతాం మహేన్ద్రాగ్రాత్ ఖమాప్లుతః,
ఉదధేర్దక్షిణం పారం కాఙ్క్షమాణః సమాహితః. 7

ప్ర. అ. ఉదధేః=సముద్రముయొక్క, దక్షిణమ్=దక్షిణమునం దున్న, పారమ్=తీరమును, కాఙ్క్షమాణః=కోరుచున్నవాడ నై, సమాహితః=సావధాన చిత్తుడ నై, భవతామ్=మీయొక్క, ప్రత్యక్షమేవ=ప్రత్యక్షముగానే, మహేన్ద్రాగ్రాత్=మహేంద్రపర్వతమునుండి, ఖమ్=ఆకాశమును గూర్చి, ఆప్లుతః=ఎగిరినాను.

తా. సముద్రదక్షిణతీరమును చేరవలె నను ఉద్దేశ్యముతో, సావధాన చిత్తుడ నై, నేను మీ ఎదుటనే మహేంద్రపర్వతమునుండి ఆకాశము పైకి ఎగిరి తిని కదా! 7

మూ. గచ్ఛతశ్చ హి మే ఘోరం విఘ్నరూపమివాభవత్,
కాఞ్చనం శిఖరం దివ్యం పశ్యామి సుమనోహరమ్. 8

ప్ర. అ. గచ్ఛతః=వెళ్లుచున్న, మే=నాకు, ఘోరమ్=భయంకర మైన, విఘ్నరూపమివ=విఘ్నము వంటిది, అభవత్=అయెను. కాఞ్చనమ్=బంగారు వికార మైన, దివ్యమ్=దివ్య మైన, సుమనోహరమ్=చాలా మనోహర మైన, శిఖరమ్=శిఖరమును, పశ్యామి=చూచుచున్నాను (చూచితిని).

తా. నేను వెళ్లినపుడు ఒక భయంకరమైన విఘ్నమువంటిది ఏర్పడినది. నా కొక దివ్యము, సుందరము అయిన బంగారు శిఖరము కనబడినది. 8

మూ. స్థితం పన్థానమావృత్య మేనే విఘ్నం చ తం నగమ్,
ఉపసంగమ్య తం దివ్యం కాఞ్చనం నగసత్తమమ్, 9
కృతా మే మనసా బుద్ధిర్భేత్తవ్యోఽయం మయేతి చ.

ప్ర. అ. పన్థానమ్ = మార్గమును, ఆవృత్య=ఆవరించి, స్థితమ్ = ఉన్న, తం నగమ్ = ఆ పర్వతమును, విఘ్నమ్=విఘ్నమునుగా, మేనే = తలచితిని. దివ్యమ్ = దివ్యమైన, కాఞ్చనమ్=బంగారు వికారమైన, తం నగసత్తమమ్= ఆ పర్వతశ్రేష్ఠమును, ఉపసంగమ్య = సమీపించి, అయమ్ = ఇది, మయా = నాచేత, భేత్తవ్యః ఇతి=బ్రద్దలుకొట్ట దగినది అని, మే మనసా=నా మనస్సుతో, బుద్ధిః = ఆలోచన, కృతా = చేయబడినది.

తా. మార్గమును ఆవరించి నిలచి ఉన్న ఆ పర్వతమును ఒక విఘ్నముగా భావించితిని. దివ్యమైన ఆ బంగారుపర్వతశ్రేష్ఠమును సమీపించిన పిమ్మట, "దీనిని బ్రద్దలుకొట్టవలెను" అను బుద్ధి నాకు కలిగెను. 9

మూ. ప్రహతం చ మయా తస్య లాఙ్గూలేన మహాగిరేః, 10
శిఖరం సూర్యసంకాశం వ్యశీర్యత సహస్రధా.

ప్ర. అ. మయా = నాచేత, లాఙ్గూలేన=తోకతో, ప్రహతమ్=కొట్టబడిన, తస్య మహాగిరేః = ఆ మహాపర్వతముయొక్క, సూర్యసంకాశమ్ = సూర్యునివంటి, శిఖరమ్=శిఖరము, సహస్రధా=వేయి ముక్కలుగా, వ్యశీర్యత=బ్రద్దలైపోయెను.

తా. నేను తోకతో కొట్టగా, సూర్యునివంటి ఆ మహాపర్వతశిఖరము వేయి ముక్కలుగా బ్రద్దలైపోయెను. 10

మూ. వ్యవసాయం చ తం బుద్ధ్వా స హోవాచ మహాగిరిః, 11
పుత్రేతి మధురాం వాణీం మనః ప్రహ్లాదయన్నివ.

ప్ర. అ. సః మహాగిరిః = ఆ మహాపర్వతము, తమ్=ఆ, వ్యవసాయమ్ = నిశ్చయమును, బుద్ధ్వా = తెలిసికొని, మనః = మనస్సును, ప్రహ్లాదయన్నివ

= సంతోషపెట్టుచున్నవాడు వలె, పుత్ర ఇతి = "పుత్రా!" అని, మధురామ్ = మధుర మైన, వాణీమ్ = వాక్యమును, ఉవాచ హ = పలికెను.

తా. ఆ మహాపర్వతము నా ఉద్యమమును తెలిసికొని, మనస్సుకు ఆనందము కలుగు నట్లుగా, మధుర మైన వాక్యముతో "నాయనా!" అని పిలిచెను. 11

మూ. పితృవ్యం చాపి మాం విద్ధి సఖాయం మాతరిశ్వనః, 12
మైనాకమితి విఖ్యాతం నివసన్తం మహోదధౌ.

ప్ర. అ. మహోదధౌ = మహాసముద్రమునందు నివసన్తమ్ = నివసించుచున్నవాడనూ, మాతరిశ్వనః = వాయుదేవునియొక్క, సఖాయమ్ = స్నేహితుడను, విఖ్యాతమ్ = ప్రసిద్ధుడను అయిన, మామ్ = నన్ను, మైనాకమితి = మైనకుని గాను, పితృవ్యం చాపి = పినతండ్రి సోదరుని గాను, విద్ధి = తెలుసుకొనుము.

తా. మహాసముద్రములో నివసించుచున్న నేను వాయుదేవుని స్నేహితుడ నైన మైనాకుడను. ప్రసిద్ధుడను నీకు పినతండ్రి వంటి వాడను. 12

మూ. పక్షవన్తః పురా పుత్ర బభూవుః పర్వతోత్తమాః, 13
ఛన్దతః పృథివీం చేరుర్బాధమానాః సమన్తతః.

ప్ర. అ. పుత్ర = కుమారా! పురా = పూర్వము, పర్వతోత్తమాః = శ్రేష్ఠము లైన పర్వతములు, పక్షవన్తః = రెక్కలు గలవిగా, బభూవుః = ఉండినవి. బాధమానాః = ప్రజలను బాధించుచు, ఛన్దతః = స్వేచ్ఛానుసారముగా, సమన్తతః = అంతటను, పృథివీమ్ = భూమిని, చేరుః = సంచరించినవి.

తా. నాయనా! పూర్వము మహాపర్వతములకు రెక్కలుండెడివి. అవి ప్రాణులకు బాధ కలిగించుచు భూమిమీద అంతటను సంచరించుచుండెడివి. 13

మూ. శ్రుత్వా నగానాం చరితం మహేన్ద్రః పాకశాసనః, 14
చిచ్ఛేద భగవాన్ పక్షాన్ వజ్రేణైషాం సహస్రశః.

ప్ర. అ. పాకశాసనః = పాకాసురుని సంహరించిన, భగవాన్ = పూజ్యు డైన, మహేన్ద్రః = మహేంద్రుడు, నగానామ్ = పర్వతములయొక్క, చరితమ్ = చరితమును (నడవడికను), శ్రుత్వా = విని, ఏషామ్ = వీటియొక్క, పక్షాన్ =

రెక్కలను, వజ్రేణ = వజ్రముచేత, సహస్రశః = వేయి ముక్కలుగా, చిచ్ఛేద = ఛేదించెను.

తా. పాకాసురసంహారి యైన భగవంతు డైన దేవేంద్రుడు ఆ పర్వతముల చలనమును విని వజ్రాయుధముచేత వాని రెక్కలను వేలకొలది ముక్కలుగా ఛేదించెను. 14

మూ. అహం తు మోక్షిత స్తస్మా త్తవ పిత్రా మహాత్మనా, 15
మారుతేన తదా వత్స ప్రక్షిప్తోఽస్మి మహార్ణవే.

ప్ర. అ. వత్స = ఓ వత్సా! అహం తు = నే నైతే. తవ = నీయొక్క, పిత్రా = తండ్రి యైన, మహాత్మనా = మహాత్ము డైన, మారుతేన = వాయుదేవుని చేత, తదా = అప్పుడు, తస్మాత్ = ఆ దేవేంద్రునినుండి, మోక్షితః = విడిపింప బడినవాడ నై, మహార్ణవే = మహాసముద్రమునందు, ప్రక్షిప్తః అస్మి = విసరివేయ బడితిని.

తా. వత్సా! మహాత్ము డైన నీ తండ్రి వాయుదేవుడు నన్ను మహాసముద్రములో పడునట్లు ఎగురగొట్టి నన్ను మాత్రము మహేంద్రుని బారినుండి రక్షించినాడు. 15

మూ. రామస్య చ మయా సాహ్యే వర్తితవ్య మరిందమ, 16
రామో ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠో మహేన్ద్రసమవిక్రమః.

ప్ర. అ. అరిందమ = శత్రుసంహారకుడా! మయా = నాచేత, రామస్య = రామునకు, సాహ్యే = సహాయము చేయుటయందు. వర్తితవ్యమ్ = ప్రవర్తింప వలసి యున్నది. మహేన్ద్రసమవిక్రమః = మహేంద్రునితో సమాన మైన పరాక్రమము గల, రామః = రాముడు, ధర్మభృతామ్ = ధర్మమును పోషించువారిలో, శ్రేష్ఠః = శ్రేష్ఠుడు.

తా. శత్రుసంహారకుడ వైన ఓ హనుమంతుడా! నేను రామునకు సహాయము చేయవలెను. మహేంద్రునితో సమాన మైన పరాక్రమము గల రాముడు ధర్మమును రక్షించువారిలో శ్రేష్ఠుడు కదా! 16

మూ. ఏతచ్ఛ్రుత్వా వచ స్తస్య మైనాకస్య మహాత్మనః. 17

కార్యమావేద్య తు గిరేరుద్యతం చ మనో మమ,
తేన చాహమనుజ్ఞాతో మైనాకేన మహాత్మనా. 18

ప్ర. అ. మహాత్మనః=మహాత్ము డైన, తస్య మైనాకస్య=ఆ మైనాకుని యొక్క, వచః=వచనమును, శ్రుత్వా=విని, కార్యమ్=నా కార్యమును, గిరేః=ఆ పర్వతమునకు, ఆవేద్య=తెలిపి, మమ=నాయొక్క, మనః=మనస్సు, ఉద్యతమ్=ప్రయాణోన్ముఖ మైనది. అహమ్=నేను, తేన=ఆ, మహాత్మనా=మహాత్ము డైన, మైనాకేన=మైనాకునిచేత, అనుజ్ఞాతః=ఇవ్వబడిన అనుజ్ఞ కలవాడ నైతిని.

తా. మహాత్ము డైన ఆ మైనాకుని మాటలు విని, అతనికి నా కార్యమును తెలిపి నేను ప్రయాణమునకు ఉద్యుక్తుడ నైతిని. మహాత్ము డైన ఆ మైనాకుడు కూడ నాకు వెళ్లుటకు అనుజ్ఞ ఇచ్చెను. 17, 18

మూ. స చాప్యన్తర్హితః శైలో మానుషేణ వపుష్మతా,
శరీరేణ మహాశైలః శైలేన చ మహోదధౌ. 19

ప్ర. అ. సః=ఆ, శైలః=పర్వతము, మానుషేణ వపుష్మతా=మనుష్యసంబంధిశరీరము గల రూపముతో, అన్తర్హితః=అంతర్ధానము చెందెను. మహాశైలః=ఆ మహాపర్వతము, శైలేన=పర్వతరూప మైన, శరీరేణ చ=శరీరముతో కూడ, మహోదధౌ=మహాసముద్రమునందు, అన్తర్హితః=అంతర్ధానము చెందెను.

తా. పర్వతములలో గొప్ప దైన ఆ మైనాకపర్వతము మనుష్యరూపముతో అంతర్ధానము చెందెను. దాని పర్వతరూపము కూడ సముద్రములో మునిగి పోయెను. 19

మూ. ఉత్తమం జవమాస్థాయ శేషం పన్థానమాస్థితః,
తతోఽహం సుచిరం కాలం వేగేనాభ్యాగమం పథి 20

ప్ర. అ. తతః=అటుపిమ్మట, అహమ్=నేను, ఉత్తమమ్=ఉత్తమ మైన, జవమ్=వేగమును, ఆస్థాయ=అవలంబించి, శేషమ్=మిగిలిన, పన్థానమ్=మార్గమును, ఆస్థితః=పొందినవాడ నై, సుచిరం కాలమ్=చాల కాలము, వేగేన=వేగముతో, అభ్యాగమమ్=వెళ్ళితిని.

తా. పిమ్మట నేను అధిక మైన వేగమును అవలంబించి, మిగిలిన మార్గ
మును గ్రహించి, వేగముగా దాని నేపు మార్గములో ప్రయాణము చేసితిని. 20

మూ. తతః పశ్యామ్యహం దేవీం సురసాం నాగమాతరమ్,
సముద్రమధ్యే సా దేవీ వచనం మామభాషత. 21

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, అహమ్ = నేను, నాగమాతరమ్ = నాగమాత యైన, సురసామ్ = సురసను, పశ్యామి = చూచితిని. సా దేవీ = ఆ దేవి, సముద్రమధ్యే = సముద్రమధ్యమునందు, మామ్ = నన్ను గూర్చి, వచనమ్ = వాక్యమును, అభాషత = పలికెను.

తా. పిమ్మట నేను సముద్రమధ్యమునందు నాగమాత యైన సురసాదేవిని చూచితిని. ఆమె నాతో ఇట్లనెను. 21

మూ. మమ భక్షః ప్రదిష్టస్త్వమమరైర్హరిసత్తమ,
అతస్త్వాం భక్షయిష్యామి విహితస్త్వం చిరస్య మే. 22

ప్ర. అ. హరిసత్తమ = వానరశ్రేష్ఠుడా! త్వమ్ = నీవు, మమ = నాయొక్క, భక్షః = ఆహారముగా, అమరైః = దేవతలచేత, ప్రదిష్టః = చూపబడినావు. అతః = అందువలన, త్వామ్ = నిన్ను, భక్షయిష్యామి = భక్షించగలను. త్వమ్ = నీవు, మే = నాకు, చిరస్య = చిరకాలానికి, విహితః = (ఆహారముగా) ఏర్పరుపబడినావు.

తా. ఓ! వానరశ్రేష్ఠా! దేవతలు నిన్ను నాకు ఆహారముగా చూపినారు. అందువలన నిన్ను భక్షించెదను. నీవు చాలకాలానికి నాకు లభించినావు. 22

మూ. ఏవముక్తః సురసయా ప్రాఞ్జలిః ప్రణతః స్థితః,
వివర్ణవదనో భూత్వా వాక్యం చేదముదీరయమ్. 23

ప్ర. అ. సురసయా = సురసచేత, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తః = పలుకబడిన నేను, ప్రాఞ్జలిః = కట్టబడిన దోసిలి కలవాడనై, ప్రణతః = నమస్కరించుచు, స్థితః = నిలచితిని. వివర్ణవదనః = చెడిన రంగు గల ముఖము కలవాడను, భూత్వా = అయి, ఇదమ్ = ఈ, వాక్యం చ = వాక్యమును కూడ, ఉదీరయమ్ = పలికితిని.

తా. సురస మాటలు విని నేను అంజలి ఘటించి నమస్కరించుచు నిం
చితిని. భయముచేత వెలిపోయిన ముఖముతో ఇట్లు పలికితిని. 23

మూ. రామో దాశరథిః శ్రీమాన్ ప్రవిష్టో దణ్డకావనమ్,
లక్ష్మణేన సహ భ్రాత్రా సీతయా చ పరంతపః. 24

ప్ర. అ. దాశరథిః = దశరథకుమారుడు, శ్రీమాన్ = శోభాయుక్తుడు, పరంతపః = శత్రుపీడకుడు అయిన, రామః = రాముడు, దణ్డకావనమ్ = దండకారణ్యమును, భ్రాత్రా = సోదరు డైన, లక్ష్మణేన సహ = లక్ష్మణునితోను, సీతయా చ = సీతతోను, ప్రవిష్టః = ప్రవేశించినాడు.

తా. దశరథకుమారుడు, లక్ష్మీసంపన్నుడు, శత్రుసంహారకుడు అయిన రాముడు, సోదరు డైన లక్ష్మణునితోను, సీతతోను కలిసి దండకారణ్యమును ప్రవేశించెను. 24

మూ. తస్య సీతా హృతా భార్యా రావణేన దురాత్మనా,
తస్యాః సకాశం దూతోఽహం గమిష్యే రామశాసనాత్.

ప్ర. అ. తస్య = ఆ రామునియొక్క, భార్యా = భార్య యైన, సీతా = సీత, దురాత్మనా = దుష్టబుద్ధి యైన, రావణేన = రావణునిచేత, హృతా = హరింపబడినది. అహమ్ = నేను, రామశాసనాత్ = రాముని ఆజ్ఞవలన, దూతః = దూత నై, తస్యాః = ఆమెయొక్క, సకాశమ్ = సమీపమును గూర్చి, గమిష్యే = వెళ్ళగలను.

తా. దుష్టబుద్ధి యైన రావణుడు, రాముని భార్య యైన సీతను హరించెను. నేను రాముని ఆజ్ఞచేత, ఆమె వద్దకు దూతగా వెళ్లుచున్నాను. 25

మూ. కర్తుమర్హసి రామస్య సాహాయ్యం విషయే సతీ,
అథవా మైథిలీం దృష్ట్వా రామం చాక్లిష్టకారిణమ్, 26
ఆగమిష్యామి తే వక్త్రం సత్యం ప్రతిశృణోమి తే.

ప్ర. అ. విషయే = రామునిదేశములో, సతీ = ఉన్న నీవు, రామస్య = రామునకు, సాహాయ్యమ్ = సాహాయ్యమును, కర్తుమ్ = చేయుటకు, అర్హసి = తగియున్నావు. అథవా = లేదా. మైథిలీమ్ = సీతను, అక్లిష్టకారిణమ్ = శ్రమపడకుండా

పనులు చేయు, రామం చ=రాముని, దృష్ట్వా=చూచి, తే=నీయొక్క, వక్త్రమ్ =ముఖమును గూర్చి, ఆగమిష్యామి=రాగలను. సత్యమ్=సత్యముగా, తే= నీకు, ప్రతిశృణోమి=ప్రతిజ్ఞ చేయుచున్నాను.

తా. రాముని దేశములోనే నివసించుచున్న నీవు రామునకు సాహాయ్యము చేయవలెను. లేదా, నేను సీతనూ, శ్రమపడకుండా పనులు చేయు రాముణ్ణి చూచి నీ కాహారముగా నీ ముఖములో ప్రవేశించెదను. నిజముగా ప్రతిజ్ఞ చేసి చెప్పుచున్నాను. 26

మూ. ఏవముక్తా మయా సా తు సురసా కామరూపిణీ, 27
అబ్రవీన్నాతివర్తేత కశ్చిదేష వరో మమ.

ప్ర. అ. మయా=నాచేత, ఏవమ్=ఇట్లు, ఉక్తా=పలకబడిన, కామరూపిణీ=స్వేచ్ఛారూపము గల, సా సురసా=ఆ సురస, అబ్రవీత్=పలికెను. కశ్చిత్=ఎవ్వరూ, నాతివర్తేత=(నన్ను)అతిక్రమింపజాలరు, ఏషః=ఇది. మమ=నాయొక్క, వరః=వరము.

తా. స్వేచ్ఛానుసారము రూపములు ధరించగలిగిన ఆ సురస నామాటలు విని."నన్నెవ్వరూ దాటి పోజాలరు; ఇది నా కున్న వరము" అని పలికెను. 27

మూ. ఏవముక్తః సురసయా దశయోజనమాయతః, 28
తతోऽర్ధగుణవిస్తారో బభూవాహం క్షణేన తు.

ప్ర. అ. సురసయా=సురసచేత, ఏవమ్=ఇట్లు, ఉక్తః=పలకబడిన, దశయోజనమ్=పది యోజనములు, ఆయతః=పొడవైన, అహమ్=నేను, తతః=అటు పిమ్మట, క్షణేన=క్షణకాలములో, అర్ధగుణవిస్తారః=దానికి సగము రెట్టింపైన (పెరిగిన) విస్తారము కలవాడను, బభూవ=అయితిని.

తా. పది యోజనముల పొడవున్న నేను సురస మాటలు విని, క్షణకాలములో పదునైదు యోజనముల విస్తార మందునట్లు నా శరీరము పెంచితిని.

మూ. వక్త్రప్రమాణానురూపం చ వ్యాదితం చ ముఖం తయా,
తద్దృష్ట్వా వ్యాదితం చాస్యం హ్రస్వం హ్యకరవం వపుః,
తస్మిన్ ముహూర్తే చ పునర్బభూవాఙ్గుష్ఠమాత్రకః. 30

ప్ర. అ. తయా = ఆమెచేత, ముఖమ్ = ముఖము, మత్ప్రమాణాను రూపమ్ = నా ప్రమాణమునకు అనుగుణముగా, వ్యాదితమ్=చాపబడినది. వ్యాదితమ్ = చాపబడిన, తత్ = ఆ, అస్యమ్ = ముఖమును, దృష్ట్వా = చూచి, వపుః = శరీరమును, హ్రస్వమ్ = చిన్నదానినిగా, అకరవమ్ = చేసితిని. తస్మిన్ = ఆ, ముహూర్తే = ముహూర్త కాలమునందే, పునః = మరల, అఙ్గుష్ఠమాత్రకః = బొటనవ్రేలు ప్రమాణము కలవాడను, బభూవ = అయితిని.

తా. ఆమె తన ముఖమును నా దేహప్రమాణమునకు చాలునంతగా చాచెను. ఆ విధముగ చాచిన ముఖమును చూచి నా శరీరమును చిన్నదిగా చేసి, ఆ క్షణమునందే బొటనవ్రేలంత ప్రమాణము కలవాడను అయితిని. 30

మూ. అభిపత్యాశు తద్వక్త్రం నిర్గతోఽహం తతః క్షణాత్,
అబ్రవీత్సురసా దేవీ స్వేన రూపేణ మాం పునః. 31

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, అహమ్ = నేను, ఆశు = శీఘ్రముగా, తద్వక్త్రమ్ = ఆమె ముఖమును, అభిపత్య = ప్రవేశించి, క్షణాత్ = క్షణకాలములో, నిర్గతః = బైటకు వచ్చితిని. దేవీ = దేవి యైన, సురసా = సురస, స్వేన = తన సంబంధమైన, రూపేణ = రూపముతో, పునః = మరల, మామ్ = నన్ను గూర్చి, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. నేను వెంటనే ఆమె ముఖములో ప్రవేశించి, క్షణకాలములో దాని నుండి బైటకు వచ్చితిని. అప్పుడు సురస తన నిజస్వరూపముతో మరల ఇట్లు పలికెను. 31

మూ. అర్థసిద్ధ్యై హరిశ్రేష్ఠ గచ్ఛ సౌమ్య యథాసుఖమ్,
సమానయ చ వైదేహీం రాఘవేణ మహాత్మనా. 32
సుఖీ భవ మహాబాహో ప్రీతాస్మి తవ వానర.

ప్ర. అ. సౌమ్య = సౌమ్యుడా, హరిశ్రేష్ఠ = వానరశ్రేష్ఠుడా, అర్థసిద్ధ్యై = కార్యసిద్ధికొరకు, యథాసుఖమ్ = సుఖముగా, గచ్ఛ = వెళ్లుము వైదేహీమ్ = సీతాదేవిని, మహాత్మనా = మహాత్ముడైన, రాఘవేణ = రామునితో, సమానయ = చేర్చుము. మహాబాహో = గొప్ప బాహువులు గల, వానర = వానరుడా, సుఖీ

= సుఖవంతుడవు, భవ = అగుము. తవ = నీ విషయమున, ప్రీతా అస్మి = సంతోషించినాను.

తా. సౌమ్యుడ వైన ఓ! వానరశ్రేష్ఠా! కార్యసిద్ధికొరకై సుఖముగా వెళ్ళుము. సీతను మహాత్ముడైన రామునితో చేర్పుము. మహాబాహుడ వైన ఓ! వానరుడా! సుఖముగా ఉండుము నీ విషయమున సంతోషించినాను. ౩౨

మూ. తతోఽహం సాధు సాధ్వితి సర్వభూతైః ప్రశంసితః, ౩౩
తతోఽన్తరిక్షం విపులం ప్లుతోఽహం గరుడో యథా.

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, అహమ్ = నేను, సర్వభూతైః = సమస్త భూతములచేతను, సాధు సాధ్వితి = బాగు బాగు అని, ప్రశంసితః = ప్రశంసింప బడితిని. తతః = అటు పిమ్మట, అహమ్ = నేను, గరుడో యథా = గరుత్మంతుడు వలె, విపులమ్ = విశాల మైన, అన్తరిక్షమ్ = ఆకాశమును, ప్లుతః = దాటితిని.

తా. అప్పుడు నన్ను అక్కడ ఉన్న సకలప్రాణులు "బాగు! బాగు!" అని ప్రశంసించెను. పిదప నేను గరుత్మంతుడు వలె, విశాల మైన ఆకాశములో ఎగిరితిని. ౩౩

మూ. ఛాయా మే నిగృహీతా చ న చ పశ్యామి కించన, ౩౪
సోఽహం విహతవేగస్తు దిశో దశ విలోకయన్,
న కించిత్తత్ర పశ్యామి యేన మేఽపహృతా గతిః. ౩౫

ప్ర. అ. మే = నాయొక్క, ఛాయా = నీడ, నిగృహీతా = పట్టుకొనబడెను. కించన = దేనినీ, న చ పశ్యామి = చూడలేదు. విహతవేగః = కొట్టబడిన వేగము గల, సః అహమ్ = అట్టి నేను, దశ దిశః = పది దిక్కులను, విలోకయన్ = చూచుచు, యేన = దేనిచేత, మే = నాయొక్క, గతిః = గమనము, అపహృతా = అపహరించబడినదో అట్టి దానిని. కించిత్ = దేనినీ కూడ, తత్ర = అక్కడ, న చ పశ్యామి = చూడలేదు.

తా. ఇంతలో నా నీడను ఎవ్వరో పట్టుకొనిరి. నాకు ఏదీ కనబడలేదు. వేగము తగ్గిపోగానే నేను పది దిక్కులూ చూచితిని. కాని నా గమనవేగమును అడ్డగించినది ఏది నాకు కనబడలేదు. ౩౪, ౩౫

మూ. తతో మే బుద్ధిరుత్పన్నా కిం నామ గమనే మమ,
ఈదృశో విఘ్న ఉత్పన్నో రూపం యత్ర న దృశ్యతే.

ప్ర. అ. తతః=అటు పిమ్మట. మే=నాకు, బుద్ధిః=ఆలోచన, ఉత్పన్నా =పుట్టినది. మమ = నాయొక్క. గమనే = గమనమునందు, యత్ర=ఎక్కడ, రూపమ్ = రూపము, న దృశ్యతే = కనబడుట లేదో, అక్కడ, కిం నామ = ఏ పేరి? ఈదృశః = ఇట్టి, విఘ్నః = విఘ్నము, ఉత్పన్నః = పుట్టినది.

తా. "ఈ ప్రదేశమునందు ఎవ్వరూ కనబడుటలేదు. కాని నా గమనమునకు ఇట్టి విఘ్నము కలిగినదేమి? ఏమిటి?" అని నాకు ఆలోచన కలిగెను. 36

మూ. అధోభాగేన మే దృష్టిః శోచతా పాతితా మయా,
తతోఽద్రాక్షమహం భీమాం రాక్షసీం సలిలేశయామ్. 37

ప్ర. అ. శోచతా = ఆలోచించుచున్న, మయా = నాచేత, అధోభాగేన =క్రింది వైపు. మే = నాయొక్క, దృష్టిః = దృష్టి, పాతితా = ప్రసరింపచేయబడినది. తతః = అటు పిమ్మట, అహమ్=నేను. భీమామ్ = భయంకరురాలైన, సలిలేశయామ్= నీటిలో శయనించు, రాక్షసీమ్ = రాక్షసస్త్రీని, అద్రాక్షమ్ = చూచితిని.

తా. ఇట్లు ఆలోచించుచు నేను క్రిందివైపు దృష్టిని ప్రసరింపచేయగా, నీటిలో శయనించి యున్న భయంకరురాలైన ఒక రాక్షసస్త్రీ కనబడెను. 37

మూ. ప్రహస్య చ మహానాదముక్తోఽహం భీమయా తయా,
అవస్థితమసంభ్రాన్తమిదం వాక్యమశోభనమ్. 38

ప్ర. అ. భీమయా = భయంకరురాలైన, తయా = ఆమెచేత, మహానాదమ్=గొప్ప ధ్వని కలుగునట్లుగా, ప్రహస్య=నవ్వి. అవస్థితమ్=నిశ్చలముగాను, అసంభ్రాన్తమ్ = ఎట్టి కంగారు లేకుండాను, ఇదమ్ = ఈ, అశోభనమ్= చెడ్డదైన, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అహమ్ = నేను. ఉక్తః = పలుకబడితిని.

తా. భయంకరురాలైన ఆమె వికటాట్టహాసము చేయుచు, నాతో నిశ్చలముగాను, ఏమాత్రము వెరపు లేకుండగాను, ఈ చెడ్డ వాక్యమును పలికెను.

మూ. క్వాసి గన్తా మహాకాయ క్షుధితాయా మమేప్సితః,
భక్షః ప్రీణయ మే దేహం చిరమాహారవర్జితమ్. 39

ప్ర. అ. మహాకాయ = పెద్ద దేహము కలవాడా! క్వ = ఎక్కడికి, గన్తా = వెళ్లేవాడవు, అసి = అయి ఉన్నావు? క్షుధితాయాః = ఆకలిగొన్న, మమ = నాకు, ఈప్సితః = ఇష్ట మైన, భక్షః = ఆహార మై, చిరమ్ = చిరకాలము, ఆహారవర్జితమ్ = ఆహారము లేని దైన, మే = నాయొక్క, దేహమ్ = దేహమును, ప్రీణయ = సంతృప్తిపరచుము.

తా. ఓ! పెద్ద శరీరము కలవాడా! ఎక్కడికి వెళ్లెదవు? ఆకలిగొన్న నా శరీరము చాల కాలమునుండి ఆహారము లేకుండా ఉన్నది. నాకు ఇష్ట మైన ఆహారముగా అయి ఈ దేహమునకు తృప్తి కలిగింపుము. 39

మూ. బాఢమిత్యేవ తాం వాణీం ప్రత్యగృహ్ణామహం తతః,
ఆస్యప్రమాణాదధికం తస్యాః కాయమపూరయమ్. 40

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, బాఢమ్ ఇత్యేవ = తప్పక అట్లే చేసెదను అని, తాం వాణీమ్ = ఆ వాక్యమును, ప్రత్యగృహ్ణామ్ = స్వీకరించితిని. తతః = అటు పిమ్మట, తస్యాః = ఆమెయొక్క, ఆస్యప్రమాణాత్ = ముఖప్రమాణము కంటె, అధికమ్ = అధిక మగు నట్లుగా, కాయమ్ = (నా) శరీరమును, అపూరయమ్ = పెంచితిని.

తా. "తప్పక అట్లే చేసెదను" అని పలుకుచు నేను ఆమె మాటలకు అంగీకరించి నా దేహమును ఆమె ముఖము ప్రమాణముకంటె అధికముగా ఉండు నట్లు పెంచితిని. 40

మూ. తస్యాశ్చాస్యం మహద్భీమం వర్ధతే మమ భక్షణే,
న చ మాం సాధు బుబుధే మమ వా వికృతం కృతమ్.

ప్ర. అ. తస్యాః = ఆమెయొక్క, మహత్ = పెద్ద దైన, భీమమ్ = భయంకర మైన, ఆస్యం చ = ముఖము కూడా, మమ భక్షణే = నాయొక్క భక్షణము నందు, వర్ధతే = వృద్ధిపొందుచున్నది. మామ్ = నన్ను గూర్చి గాని, కృతమ్ = చేయబడిన, మమ = నాయొక్క, వికృతమ్ = వికారమును గాని, సాధు = బాగుగా, న బుబుధే = తెలిసికొనలేదు.

తా. నన్ను భక్షించుటకై, భారీ పెద్దదీ, భయంకరమూ అయిన ఆమె ముఖము కూడ పెరిగెను. ఆమెకు నన్ను గూర్చి గాని, నేను చేయ దలచిన వికారమును (ఆమెను చంపే ఉపాయమును) గూర్చి గాని బాగుగా తెలియలేదు.

మూ. తతోఽహం విపులం రూపం సంక్షిప్య నిమిషాన్తరాత్,
తస్యా హృదయమాదాయ ప్రపతామి నభఃస్థలమ్. 42

ప్ర. అ. తతః = పిమ్మట, అహమ్ = నేను, నిమిషాన్తరాత్ = మరొక నిమిషములో, విపులమ్ = విశాలమైన, రూపమ్ = రూపమును, సంక్షిప్య = కుదించి, తస్యాః = ఆమె యొక్క, హృదయమ్ = హృదయమును, ఆదాయ = గ్రహించి నభ స్థలమ్ = ఆకాశమును గూర్చి, ప్రపతామి = ఎగురుచున్నాను (ఎగిరితిని).

తా. పిదప నేను మరుక్షణములో విశాలమైన నా రూపమును చిన్నది చేసి, ఆమె గుండెకాయను త్రుంచి తీసికొని ఆకాశములోనికి ఎగిరితిని. 42

మూ. సా విసృష్టభుజా భీమా పపాత లవణామ్భసి,
మయా పర్వతసంకాశా నికృత్తహృదయా సతీ. 43

ప్ర. అ. భీమా = భయంకరురాలైన, పర్వతసంకాశా = పర్వతముతో సమానురాలైన, సా = ఆమె, మయా = నాచేత, నికృత్తహృదయా సతీ = ఛేదింపబడిన హృదయము కలదై, విసృష్టభుజా = చాపబడిన భుజములు కలదై, లవణామ్భసి = లవణసముద్రమునందు, పపాత = పడెను.

తా. భయంకరురాలు, పర్వతము వంటిదీ అయిన ఆమె హృదయమును నేను ఛేదించి వేయుటచే, ఆమె చేతులు చాపి లవణసముద్రములో పడిపోయెను.

మూ. శృణోమి ఖగతానాం చ సిద్ధానాం చారణైః సహ,
రాక్షసీ సింహికా భీమా క్షిప్రం హనుమతా హతా. 44

ప్ర. అ. చారణైః సహ = చారణులతో కూడ, ఖగతానామ్ = ఆకాశమును పొందిన, సిద్ధానామ్ = సిద్ధులయొక్క, భీమా = భయంకరమైన, రాక్షసీ = రాక్షసి, సింహికా = సింహిక, క్షిప్రమ్ = శీఘ్రముగా, హనుమతా = హనుమంతునిచేత, హతా = చంపబడినది అను మాటలను శృణోమి = వినుచున్నాను (వింటిని).

తా. అప్పుడు ఆకాశమునందు గుమిగూడిన సిద్ధులు, చారణులు—"హనుమంతుడు భయంకరరాక్షసి యైన సింహికను శీఘ్రముగా చంపివేసినాడు" అని అనుచుండగా వింటిని. 44

మూ. తాం హత్వా పునరేవాహం కృత్యమాత్యయికం స్మరన్
గత్వా చ మహదధ్వానం పశ్యామి నగమణ్డితమ్, 45
దక్షిణం తీరముదధేర్లఙ్కా యత్ర చ సా పురీ.

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, తామ్=ఆమెను, హత్వా=చంపి, పునరేవ= తిరిగి, ఆత్యయికమ్=తొందరగా చేయదగిన, కృత్యమ్=కృత్యమును, స్మరన్ =స్మరించుచు, మహత్ అధ్వానమ్=గొప్ప మార్గమును, గత్వా=వెళ్ళి, యత్ర= ఎక్కడ, సా = ఆ, లఙ్కాపురీ=లంకాపుర మున్నదో, అట్టి, ఉదధేః=సముద్రము యొక్క, దక్షిణం తీరమ్ = దక్షిణతీరమును, పశ్యామి=చూచుచున్నాను. (చూచితిని).

తా. నేను ఆ సింహికను చంపి, తొందరగా చేయ దగిన నా కర్తవ్యమును గూర్చి మరల స్మరించుచు, చాల దూరము ప్రయాణము చేసి వృక్షములచే అలంకరింపబడిన లంకాపట్టణము సముద్రదక్షిణ తీరమును చూచితిని. 45

మూ. అస్తం దినకరే యాతే రక్షసాం నిలయం పురమ్, 46
ప్రవిష్టోఽహమవిజ్ఞాతో రక్షోభిర్భీమవిక్రమైః.

ప్ర. అ. దినకరే=సూర్యుడు, అస్తం యాతే=అస్తాద్రిని పొందగా, అహమ్=నేను, భీమవిక్రమైః= భయంకర మైన పరాక్రమము గల, రక్షోభిః= రాక్షసులచేత, అవిజ్ఞాతః= తెలియబడని వాడనై, రక్షసామ్=రాక్షసులకు, నిలయమ్=స్థాన మైన, పురమ్=పట్టణమును, ప్రవిష్టః=ప్రవేశించితిని.

తా. సూర్యుడు అస్తమించిన పిదప, నేను, భయంకర మైన పరాక్రమము గల రాక్షసులకు కనబడకుండగా, రాక్షసనివాస మైన లంకాపట్టణము ప్రవేశించితిని. 46

మూ. తత్ర ప్రవిశతశ్చాపి కల్పాన్తఘనసన్నిభా, 47
అట్టహాసం విముఞ్చన్తీ నారీ కాప్యుత్థితా పురః.

ప్ర. అ. తత్ర = ఆ పట్టణమునందు, ప్రవిశతః = ప్రవేశించుచున్న నాయొక్క, పురః = ఎదుట, కల్పాన్తఘనసన్నిభా = కల్పాంతము నందలి మేఘముతో సమాన మైన, కాపి = ఒకానొక, నారీ = స్త్రీ, అట్టహాసమ్ = అట్టహాసమును, విముఞ్చన్తీ = విడచుచు(చేయుచు), ఉత్థితా = లేచినది.

తా. నేను నగరములో ప్రవేశించుచుండగా, ప్రళయకాలమేఘము వలె ఉన్న ఒక స్త్రీ అట్టహాసము చేయుచు నా ఎదుట లేచి నిలచినది. 47

మూ. జిఘాంసన్తీం తతస్తాం తు జ్వలదగ్నిశిరోరుహామ్, 48
సవ్యముష్టిప్రహారేణ పరాజిత్య సుభైరవామ్.
ప్రదోషకాలే ప్రవిశం భీతయాహం తయోదితః. 49

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, జిఘాంసన్తీమ్ = చంప దలచుచున్నదీ, జ్వలదగ్నిశిరోరుహామ్ = మండుచున్న అగ్ని వంటి కేశములు కలదీ అయిన, సుభైరవామ్ = చాల భయంకరురాలైన, తామ్ = ఆమెను, సవ్యముష్టిప్రహారేణ = ఎడమ పిడికిలి దెబ్బచే, పరాజిత్య = ఓడించి, ప్రదోషకాలే = సాయంకాల సమయమునందు, ప్రవిశమ్ = ప్రవేశించితిని. భీతయా = భయపడిన, తయా = ఆమెచేత, అహమ్ = నేను, ఉదితః = పలుకబడితిని.

తా. మండుచున్న అగ్ని వంటి కేశములు కలదీ, చాల భయంకరురాలూ అయిన ఆమె నన్ను చంపుటకు ఉద్యమించగా, నేను ఆమెను ఎడమ చేతి గ్రుద్దుతో ఓడించి ప్రదోషసమయమునందు ప్రవేశించితిని. అప్పుడు భయపడిన ఆమె ఇట్లు పలికెను. 48 49

మూ. అహం లఙ్కాపురీ వీర నిర్జితా విక్రమేణ తే,
యస్మాత్తస్మాద్విజేతాసి సర్వరక్షాంస్యశేషతః. 50

ప్ర. అ. వీర = ఓ వీరుడా, అహమ్ = నేను, లఙ్కాపురీ = లంకాపురిని. యస్మాత్ = ఏ కారణమువలన, తే = నీయొక్క, విక్రమేణ = పరాక్రమముచేత, నిర్జితా = జయింపబడితినో, తస్మాత్ = ఆ కారణమువలన, సర్వరక్షాంసి = సమస్తరాక్షసులను, అశేషతః = పూర్తిగా, విజేతాసి = జయించగలవు.

తా. ఓ వీరుడా! నేను లంకాపురిని. నీవు నన్ను నీ పరాక్రమముచేత జయించినావు. అందువలన సకలరాక్షసులను, నిశ్శేషముగా జయించగలవు. 50

మూ. తత్రాహం సర్వరాత్రం తు విచిన్వన్ జనకాత్మజామ్,
రావణాన్తఃపురగతో న చాపశ్యం సుమధ్యమామ్. 51

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, తత్ర = అక్కడ, రావణాన్తఃపురగతః = రావణుని అంతఃపురమునకు వెళ్ళినవాడనై, సర్వరాత్రమ్ = రాత్రి అంతా, జనకాత్మజామ్ = సీతను, విచిన్వన్ = అన్వేషించుచు, సుమధ్యమామ్ = మంచి నడుము గల ఆ సీతను, న అపశ్యం చ = చూడలేదు.

తా. అక్కడ నేను రావణుని అంతఃపురమునకు వెళ్ళి రాత్రి అంతా సీత కోసమై వెదకితిని కాని, మంచి నడుము గల ల సీత కనబడలేదు. 51

మూ. తతః సీతామపశ్యంస్తు రావణస్య నివేశనే,
శోకసాగరమాసాద్య న పారముపలక్షయే. 52

ప్ర. అ. రావణస్య = రావణునియొక్క, నివేశనే = గృహమునందు, సీతామ్ = సీతను, అపశ్యంస్తు = చూడనివాడనై, తతః = అటుపిమ్మట, శోకసాగరమ్ = శోకసముద్రమును, ఆసాద్య = పొంది, పారమ్ = దాని ఆవలి ఒడ్డును, న ఉపలక్షయే = చూడజాలకపోతిని.

తా. రావణుని గృహములో సీత కనబడకపోవుటచేత నేను శోకసముద్రములో పడి దాని అంతము చూడజాలకపోయితిని. 52

మూ. శోచతా చ మయా దృష్టం ప్రాకారేణ సమావృతమ్,
కాఞ్చనేన వికృష్టేన గృహోపవనముత్తమమ్. 53

ప్ర. అ. శోచతా = దుఃఖించుచున్న, మయా = నాచేత, కాఞ్చనేన = బంగారువికారమైన, వికృష్టేన = పొడవైన, ప్రాకారేణ = ప్రాకారముచేత, సమావృతమ్ = కప్పబడిన, ఉత్తమమ్ = ఉత్తమమైన, గృహోపవనమ్ = గృహమునకు సంబంధించిన ఉద్యానము, దృష్టమ్ = చూడబడినది.

తా. దుఃఖాక్రాంతుడనైన నేను, చుట్టూ దీర్ఘమైన బంగారు ప్రాకారము ఉన్న, రావణుని గృహమునకు దగ్గరగా ఉన్న ఉత్తమమైన ఉద్యానము చూచితిని. 53

మూ. స ప్రాకారమవప్లుత్య పశ్యామి బహుపాదపమ్,
అశోకవనికామధ్యే శింశుపాపాదపో మహాన్. 54
తమారుహ్య చ పశ్యామి కాఞ్చనం కదలీవనమ్.

ప్ర. అ. సః=అట్టి నేను, ప్రాకారమ్=ప్రాకారమును, అవప్లుత్య=దాటి, బహుపాదపమ్ = అనేకవృక్షములు గల ఉద్యానమును, పశ్యామి = చూచు చున్నాను (చూచితిని). అశోకవనికామధ్యే = అశోకవనమధ్యమునందు, మహాన్ = గొప్పదైన, శింశుపాపాదపః=శింశుపావృక్షము ఉండెను. తమ్ = దానిని, ఆరుహ్య=ఎక్కి, కాఞ్చనమ్= బంగారు, కదళీవనమ్= అరటి తోపును, పశ్యామి చూచితిని.

తా. నేను ప్రాకారము దాటి అనేకవృక్షములతో కూడిన ఉద్యానమును చూచితిని. అశోకవనమధ్యమునందు పెద్ద శింశుపావృక్షము ఉండెను. దానిని ఎక్కి బంగారు అరటిచెట్ల తోపు చూచితిని. 54

మూ. అదూరే శింశుపావృక్షాత్పశ్యామి వరవర్ణినీమ్, 55
శ్యామాం కమలపత్రాక్షీముపవాసకృశాననామ్,
తదేకవాసఃసంవీతాం రజోధ్వస్తశిరోరుహామ్. 56
శోకసన్తాపదీనాఙ్గీం సీతాం భర్తృహితే స్థితామ్,
రాక్షసీభిర్విరూపాభిః క్రూరాభిరభిసంవృతామ్, 57
మాంసశోణితభక్షాభిర్వ్యాఘ్రీభిర్హరిణీమివ.

ప్ర. అ. శింశుపావృక్షాత్ = శింశుపావృక్షమునుండి, అదూరాత్ = సమీపమునందు, వరవర్ణినీమ్=శ్రేష్ఠమైన వర్ణము గలదీ, శ్యామామ్=యౌవనమధ్యమునం దున్నది, కమలపత్రాక్షీమ్ = పద్మపత్రముల వంటి నేత్రములు కలది, ఉపవాసకృశాననామ్ = ఉపవాసములచేత వాడిపోయిన ముఖము కలది, తదేకవాసఃసంవీతామ్ = ఆ ఒకే వస్త్రముచేతనే చుట్టబడినది, రజోధ్వస్తశిరోరుహామ్= పరాగముచేత చెడిపోయిన కేశములు గలది, శోకసంతాపదీనాఙ్గీమ్=శోకముతోను, తాపముతోను దీనమైన శరీరము గలది, భర్తృహితే = భర్తయొక్క హితమునందు, స్థితామ్=ఉన్నది, విరూపాభిః=వికృతరూపములు కలవారు, క్రూరాభిః =క్రూరురాళ్లు, మాంసశోణితభక్షాభిః=మాంసమును రక్తమును భక్షించువాళ్ళ

అయిన, రాక్షసీభిః = రాక్షసస్త్రీలచేత, వ్యాఘ్రీభిః = ఆడపులులచేత, హరిణీమివ = ఆడ లేడి వలె, అభిసంవృతామ్ = చుట్టబడినది అయిన, సీతామ్ = సీతను, పశ్యామి = చూచితిని.

తా. శింశుపావృక్షమునకు దగ్గరనే ఉత్తమ మైన శరీరచ్ఛాయ గల, యౌవనమధ్యస్థురాలైన సీతను చూచితిని. కమలపత్రముల వంటి కళ్లు గల ఆమె ముఖము ఉపవాసములచేత వాడిపోయి ఉండెను. ఆమె ఆ వస్త్రము నొక్కదానినే చుట్టబెట్టుకొని ఉండెను. ఆమె కేశములు ధూళిచకప్పి శోభావిహీనములై ఉండెను. శోకముచేత, మనస్తాపముచేత దీన మైన (క్షీణించిన) శరీరము గల ఆమెను, వికృతరూపములు, క్రూరస్వభావము కలవాళ్లు, మాంసరక్తములను ఆహారముగా తీసికొను వాళ్లు అయిన రాక్షసస్త్రీలు, ఆడ లేడిని ఆడ పెద్దపులులు చుట్టుముట్టి ఉన్నట్లు చుట్టి ఉండిరి. ఆమె భర్త హితమును గూర్చియే ఆలోచించుచుండెను.

మూ. సా మయా రాక్షసీమధ్యే తర్జ్యమానా ముహుర్ముహుః, 58
ఏకవేణీధరా దీనా భర్తృచిన్తాపరాయణా,
భూమిశయ్యా వివర్ణాఙ్గీ పద్మినీవ హిమాగమే, 59
రావణాద్వినివృత్తార్థా మర్తవ్యకృతనిశ్చయా,
కథం చిన్మృగశావాక్షీ తూర్ణమాసాదితా మయా. 60

ప్ర. అ. ముహుర్ముహుః = మాటి మాటికి, తర్జ్యమానా = భయపెట్టబడు చున్నది, ఏకవేణీధరా = ఒక జడను ధరించినది, దీనా = దీనురాలు, భర్తృచిన్తాపరాయణా = భర్తను గూర్చిన ఆలోచనతో నిండినది, భూమిశయ్యా = నేలయే శయ్యగా గలది, వివర్ణాఙ్గీ = రంగు చెడిన శరీరము గలది, హిమాగమే = శిశిరఋతువునందు, పద్మినీవ = పద్మలత వలె ఉన్నది, రావణాత్ = రావణునినుండి, వినివృత్తార్థా = నివర్తించిన ప్రయోజనము గలది, మర్తవ్యకృతనిశ్చయా = మరణించవలెనని చేయబడిన నిశ్చయము గలది అయిన, సా = ఆమె, మయా = నాచేత, రాక్షసీమధ్యే = రాక్షసస్త్రీలమధ్య, ఆసాదితా = పొందబడినది. మృగశావాక్షీ = లేడిపిల్ల కళ్లవంటి కళ్ళు గల ఆమె, మయా = నాచేత, కథం చిత్ = ఎటులనో, తూర్ణమ్ = శీఘ్రముగా, ఆసాదితా = పొందబడినది.

తా. ఒకే జడతో దీనురాలై భర్తను గూర్చియే ఆలోచించు చున్న ఆ సీత రాక్షసస్త్రీల మధ్య ఉండెను. వాళ్లు ఆమెను మాటిమాటికి భయపెట్టు

చుండిరి. నేలపైననే శయనించుచు, రంగు మారిపోయిన ఆమె శిశిరఋతువునందలి పద్మలత వలె నుండెను. ఆమె రావణుని విషయమున విముఖురాలై మరణించ వలె నని నిశ్చయము చేసికొనెను. లేడి పిల్ల కళ్ళ వంటి కళ్ళు గల ఆర్త సీతను నేను శ్రమముగా ఎట్లో చూడ గలిగితిని. 58-60

మూ. తాం దృష్ట్వా తాదృశీం నారీం రామపత్నీం యశస్వినీమ్,
తత్రైవ శింశుపావృక్షే పశ్యన్నహమవస్థితః. 61

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, తాదృశీమ్ = ఆర్త, నారీమ్ = స్త్రీ యైన, యశస్వినీమ్ = కీర్తిమంతురాలైన, తాం రామపత్నీమ్ = ఆ రామభార్యను, దృష్ట్వా = చూచి, తత్ర = అక్కడ (ఆ), శింశుపావృక్షే ఏవ = శింశుపావృక్షమునందే, పశ్యన్ = చూచుచు, అవస్థితః = ఉంటిని.

తా. కీర్తిమంతురాలు, రాముని భార్య అయిన ఆ సీత ఆర్త స్థితిలో నాకు కనబడినది. నేనామెను చూచుచు, ఆ శింశుపావృక్షము పైననే ఉండిపోయితిని.

మూ. తతో హలహలాశబ్దం కాఞ్చీనూపురమిశ్రితమ్,
శృణోమ్యధికగమ్భీరం రావణస్య నివేశనే. 62

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, రావణస్య = రావణుని యొక్క, నివేశనే = గృహమునందు, కాఞ్చీనూపురమిశ్రితమ్ = వడ్డాణముల ధ్వనితోను నూపురముల ధ్వనితోను కలిసిన, అధికగమ్భీరమ్ = మిక్కిలి గంభీరమైన, హలహలాశబ్దమ్ = కోలాహలమును, శృణోమి = వినుచున్నాను (వింటిని).

తా. ఇంతలో రావణుని గృహములో, వడ్డాణముల ధ్వనితోను, అందెల ధ్వనితోను, కలిసిన, చాలా గంభీరమైన కోలాహలము వినబడెను. 62

మూ. తతోఽహం పరమోద్విగ్నః స్వం రూపం ప్రత్యసంహరమ్,
అహం తు శింశుపావృక్షే పక్షీవ గహనే స్థితః. 63

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, అహమ్ = నేను, పరమోద్విగ్నః = మిక్కిలి దిగులు చెందిన వాడనై, స్వం రూపమ్ = తన రూపమును, ప్రత్యసంహరమ్ = తగ్గించితిని. అహం తు = నేనైతే, గహనే = దట్టమైన, శింశుపావృక్షే = శింశుపావృక్షమునందు, పక్షీవ = పక్షి వలె, స్థితః = ఉంటిని.

తా. అప్పుడు నేను చాలా భయపడి నా రూపమును చిన్నది చేసి కొని, దట్టమైన శింశుపావృక్షము మీద పక్షి వలె దాగి ఉంటిని. 63

మూ. తతో రావణదారాశ్చ రావణశ్చ మహాబలః,
తం దేశం సమనుప్రాప్తా యత్ర సీతాఽభవత్ స్థితా. 64

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, రావణదారాశ్చ = రావణుని భార్యలు, మహాబలః = గొప్ప బలము గల, రావణశ్చ = రావణుడు, సీతా = సీత, యత్ర = ఎక్కడ, స్థితా = ఉన్నది, అభవత్ = ఆయెనో, తమ్ = ఆ, దేశమ్ = ప్రదేశమును, సమనుప్రాప్తాః = చేరినారు.

తా. ఇంతలో మహాబలశాలి యైన రావణుడు, అతని భార్యలు, సీత ఉన్న ప్రదేశమునకు వచ్చిరి 64

మూ. తం దృష్ట్వాఽథ వరారోహా సీతా రక్షోగణేశ్వరమ్,
సంకుచ్యోరూ స్తనౌ పీనౌ బాహుభ్యాం పరిరభ్య చ. 65

ప్ర. అ. అథ = అటు పిమ్మట, వరారోహా = శ్రేష్ఠ మైన కటి ప్రదేశము గల, సీతా = సీత, రక్షోగణేశ్వరమ్ = రాక్షసగణమునకు ప్రభు వైన, తమ్ = అతనిని. దృష్ట్వా = చూచి, ఊరూ = తొడలను, బాహుభ్యామ్ = బాహువులచేత, సంకుచ్య = ముడుచుకొని, పీనౌ = బలసిన, స్తనౌ = స్తనములను, పరిరభ్య చ = కౌగలించుకొని (ఉండెను).

తా. సుందర మైన కటి ప్రదేశము గల సీత ఆ రావణుని చూచి తొడలను బాహువులచే దగ్గరగా ముడుచుకొని, బలసిన స్తనములను బాహువులచే అచ్ఛాదించుకొనెను. 65

మూ. విత్రస్తాం పరమోద్విగ్నాం వీక్షమాణామితస్తతః,
త్రాణం కించిదపశ్యన్తీం వేపమానాం తపస్వినీమ్. 66
తామువాచ దశగ్రీవః సీతాం పరమదుఃఖితామ్,
అవాక్ఛిరాః ప్రపతితో బహుమన్యస్వ మామితి. 67

ప్ర. అ. విత్రస్తామ్ = భయపడినది, పరమోద్విగ్నామ్ = మిక్కిలి దిగులు చెందినది, ఇతస్తతః = ఇటు నటు, వీక్షమాణామ్ = చూచుచున్నది, కించిత్ =

పడి, త్రాణమ్ = రక్షణమును, అపశ్యన్తీమ్ = చూడనిదీ, వేపమానామ్ = వణకి పోవుచున్నదీ, తపస్వినీమ్ = దీనురాలూ, పరమదుఃఖితామ్ = మిక్కిలి దుఃఖించినదీ అయిన, తాం సీతామ్ = ఆ సీతను గూర్చి, దశగ్రీవః = రావణుడు, అవాక్శిరాః = క్రిందికి వంచబడిన శిరస్సు కలవాడై, ప్రపతితః = నేలపై పడినవాడై, మామ్ = నన్ను, బహుమన్యస్వ = ఆదరింపుము, ఇతి = అని, ఉవాచ = పలికెను.

తా. అప్పు డా సీత చాల దిగులు చెంది, భయపడుచు, రక్షకు లెవ్వరూ లేక, ఇటునటు చూచుచు వణకిపోవుచుండెను. ఈ విధముగ చాల దుఃఖితురా లై దైన్యముతో ఉన్న ఆమెతో రావణుడు తల క్రిందికి వంచి, నేలపై వ్రాలి, "నన్ను అంగీకరింపుము" అని పలికెను. 66, 67

మూ. యది చేత్త్వం తు దర్పాన్మాం నాభినన్దసి గర్వితే
ద్వౌ మాసావన్తరం సీతే పాస్యామి రుధిరం తవ. 68

ప్ర. అ. గర్వితే = గర్వితురాలా! సీతే = సీతా! త్వమ్ = నీవు, దర్పాత్ = గర్వమువలన, మామ్ = నన్ను, నాభినన్దసి యది చేత్ = అభినందింపక పోయినచో, ద్వౌ మాసౌ అన్తరమ్ = రెండు మాసములు అవధిగా, తవ = నీయొక్క రుధిరమ్ = రక్తమును, పాస్యామి = త్రాగగలను.

తా. గర్వితురాల వైన సీతా! నీవు దర్పముచేత నన్ను అంగీకరించక పోయినచో, రెండు మాసముల గడువు దాటిన పిమ్మట నీ రక్తము త్రాగెదను.

మూ. ఏతచ్ఛ్రుత్వా వచస్తస్య రావణస్య దురాత్మనః,
ఉవాచ పరమక్రుద్ధా సీతా వచనముత్తమమ్. 69

ప్ర. అ. దురాత్మనః = దుర్బుద్ధి యైన, తస్య = ఆ, రావణస్య = రావణుని యొక్క, ఏతత్ = ఈ, వచః = వచనమును, శ్రుత్వా = విని, సీతా = సీత, పరమక్రుద్ధా = మిక్కిలి కోపించినదై, ఉత్తమమ్ = ఉత్తమ మైన, వచనమ్ = వచనమును, ఉవాచ = పలికెను.

తా. దుర్బుద్ధి యైన రావణుడు పలికిన ఈ మాటలు విని సీత చాలా కోపించినదై ఉత్తమ మైన వాక్యము పలికెను. 69

మూ. రాక్షసాధమ రామస్య భార్యామమితతేజసః,
ఇక్ష్వాకుకులనాథస్య స్నుషాం దశరథస్య చ, 70
అవాచ్యం వదతో జిహ్వా కథం న పతితా తవ.

ప్ర. అ. రాక్షసాధమ = ఓ! నీచుడ వైన రాక్షసుడా! అమితతేజసః = అత్యధిక మైన తేజస్సు గల, రామస్య = రామునియొక్క, భార్యామ్ = భార్య, ఇక్ష్వాకుకులనాథస్య = ఇక్ష్వాకువంశప్రభు వైన, దశరథస్య = దశరథునియొక్క, స్నుషాం చ = కోడలూ అయిన నన్ను గూర్చి, అవాచ్యమ్ = పలుక కూడని మాటలు, వదతః = పలుకుతున్న, తవ = నీయొక్క, జిహ్వా = నాలుక, కథమ్ = ఎట్లు, న పతితా = పడిపోలేదు.

తా. ఓ! రాక్షసాధమా! అమిత మైన తేజస్సు గల రాముని భార్యనూ, ఇక్ష్వాకువంశమునకు ప్రభు వైన దశరథుని కోడలినీ అయిన నా విషయమున ఇట్లు అనరాని మాటలాడుచున్న నీ నాలుక ఎందుచేత పడిపోవుట లేదు? 70

మూ. కిం చిద్వీర్యం తవానార్య యో మాం భర్తురసన్నిధౌ, 71
అపహృత్యాగతః పాప తేనాదృష్టో మహాత్మనా.

ప్ర. అ. అనార్య = దుష్టుడా! పాప = పాపాత్ముడా! యః = ఏ నీవు, భర్తుః = భర్తయొక్క, అసంనిధౌ = సాన్నిధ్యము లేనప్పుడు, మామ్ = నన్ను, అపహృత్య = అపహరించి, మహాత్మనా = మహాత్ము డైన, తేన = అతనిచేత, అదృష్టః = చూడబడనివాడ వై, ఆగతః = వచ్చినావో అట్టి, తవ = నీయొక్క, వీర్యమ్ = పరాక్రమము, కిం చిత్ = చాల అల్ప మైనది.

తా. ఓరీ! అనార్యుడా! పాపాత్ముడా! నా భర్త దగ్గర లేనప్పుడు, ఆ మహాత్ముడు చూడకుండగా, నన్ను అపహరించి తీసికొని వచ్చిన నీ పరాక్రమము అత్యల్ప మైనది. 71

మూ. న త్వం రామస్య సదృశో దాస్యేఽప్యస్య న యుజ్యసే,
యజ్ఞీయః సత్యవాదీ చ రణశ్లాఘీ చ రాఘవః

ప్ర. అ. త్వమ్ = నీవు, రామస్య = రామునకు, సదృశః = తగినవాడవు, న = కావు. అస్య = ఇతనికి, దాస్యేఽపి = దాస్యముచేయుటయందు కూడ, న

యుజ్యతే=తగవు. రాఘవః = రాముడు, యజ్ఞీయః=యాగములు చేయువాడు, సత్యవాదీ=సత్యమునే పలుకువాడు, రణశ్లాఘీ చ=రణమునందు ప్రశంస కలవాడు.

తా. నీకు రామునితో పోలికయే లేదు. నీవు రామునికి దాసుడుగా ఉండుటకు కూడ తగవు. రాముడు యాగములు చేయువాడు. సత్యవాది. యుద్ధములో ప్రశంస లందుకొన్నవాడు. 72

మూ. జానక్యా పరుషం వాక్యమేవముక్తో దశాననః, 73
జజ్వాల సహసా కోపాచ్చితాస్థ ఇవ పావకః.

ప్ర. అ. జానక్యా=జానకిచేత, ఏవమ్ = ఇట్లు, పరుషమ్=పరుషముగా, ఉక్తః=పలుకబడిన, దశాననః=రావణుడు, సహసా=వెంటనే, చితాస్థః = చితయందున్న, పావకః ఇవ=అగ్ని వలె, కోపాత్=కోపమువలన, జజ్వాల=మండిపడెను.

తా. రావణుడు జానకి పలికిన ఈ పరుషవాక్యములు విని కోపముతో, చితలో ఉన్న అగ్ని వలె, వెంటనే మండిపడెను. 73

మూ. వివృత్య నయనే క్రూరే ముష్టిముద్యమ్య దక్షిణమ్, 74
మైథిలీం హన్తుమారబ్ధః స్త్రీభిర్హాహాకృతం తదా.

ప్ర. అ. క్రూరే=క్రూరములైన, నయనే=నేత్రములను, వివృత్య=త్రిప్పి, దక్షిణమ్=కుడిదైన, ముష్టిమ్=పిడికిలిని, ఉద్యమ్య=ఎత్తి, మైథిలీమ్=సీతను, హన్తుమ్=చంపుటకు, ఆరబ్ధః = ప్రారంభించెను. తదా=అప్పుడు, స్త్రీభిః=స్త్రీలచేత, హాహాకృతమ్=హాహాకారము చేయబడినది.

తా. అతడు క్రూరములైన నేత్రములు పెద్దవి చేసి, కుడి పిడికిలి ఎత్తి సీతను చంపుటకై ఉద్యమించెను. అది చూచి అక్కడనున్న స్త్రీలందరు హాహాకారము చేసిరి. 74

మూ. స్త్రీణాం మధ్యాత్సముత్పత్య తస్య భార్యా దురాత్మనః,
వరా మన్దోదరీ నామ తయా స ప్రతిషేధితః.

ప్ర. అ. దురాత్మనః = దుష్టబుద్ధి గల, తస్య=అతని యొక్క, భార్యా=

భార్య యైన, మందోదరీ నామ=మందోదరి అను పేరు గల, వరా=ఉత్తమురాలైన స్త్రీ, స్త్రీణామ్=స్త్రీలయొక్క, మధ్యాత్=మధ్యనుండి, సముత్పత్య=ఎగిరి (ముందుకు వచ్చెను). తయా=ఆమెచేత, సః=అతడు, ప్రతిషేధితః=నివారింపబడెను.

తా. అప్పుడు దురాత్ము డైన ఆ రావణుని భార్య యైన ఉత్తమురా లైన మందోదరి స్త్రీల మధ్యనుండి శీఘ్రముగా ముందుకు వచ్చి అతనిని నివారించెను.

వి. రావణుణ్ణి నివారించినది "ధాన్యమాలిని" అను భార్య అని 22వ సర్గలో వావిళ్ళ ప్రతిలోను, గోరఖ్‌పూర్ ప్రతిలోను ఉన్నది. ఈ ప్రతులలో ఇక్కడ మాత్రము "మందోదరీ" అని ఉన్నది. ప్రాచ్యపాఠములో రెండు చోట్లా మందోదరి అనియే ఉన్నది. 75

మూ. ఉక్తశ్చ మధురాం వాచం తయా స మదనార్దితః, 76
సీతయా తవ కిం కార్యం మహేన్ద్రసమవిక్రమ.

ప్ర. అ. మదనార్దితః=మన్మథుని చేత పీడితు డైన, సః=అతడు, తయా=ఆమెచేత, మధురామ్=మధుర మైన, వాచమ్=వాక్కును, ఉక్తశ్చ=పలుకబడినాడు కూడ. మహేన్ద్రసమవిక్రమ=మహేంద్రునితో సమాన మైన పరాక్రమము కలవాడా! సీతయా=సీతతో, తవ=నీకు, కిం కార్యమ్=ఏమి పని ఉన్నది?

తా. మన్మథపీడితు డైన అతనితో ఆమె మధురముగా ఇట్లు పలికెను. మహేంద్రునితో సమాన మైన పరాక్రమము గల వాడా! నీకు ఈ సీతతో ఏమి పని! 76

మూ. దేవగన్ధర్వకన్యాభిర్యక్షకన్యాభిరేవ చ, 77
సార్ధం ప్రభో రమస్వేహ సీతయా కిం కరిష్యసి.

ప్ర. అ. ప్రభో=ఓ ప్రభూ! దేవగన్ధర్వకన్యాభిః=దేవకన్యలతోను, గంధర్వకన్యలతోను, యక్షకన్యాభిరేవ చ సార్ధమ్=యక్షకన్యలతోను, ఇహ=ఇక్కడ, రమస్వ=క్రీడింపుము. సీతయా=సీతతో, కిం కరిష్యసి=ఏమి చేయగలవు!

తా. నాథా! నీవు దేవకన్యలతోను, గంధర్వకన్యలతోను, యక్షకన్యలతోను కూడి క్రీడింతువు. నీకు సీతతో ఏమి ప్రయోజనము! 77

మూ. తతస్తాభిః సమేతాభిర్నారీభిః స మహాబలః, 78
ప్రసాద్య సహసా నీతో భవనం స్వం నిశాచరః.

ప్ర. అ. తతః=అటు పిమ్మట, మహాబలః=గొప్ప బలము గల, సః నిశాచరః=ఆ రావణుడు, సమేతాభిః=కలిసిన, తాభిః నారీభిః=ఆ స్త్రీలచేత, ప్రసాద్య= అనుగ్రహింపచేసికొని, సహసా=శీఘ్రముగా, స్వం భవనమ్=తన భవనమును గూర్చి, నీతః=తీసికొనివెళ్ళబడినాడు.

తా. పిమ్మట ఆ స్త్రీ లందరు కలిసి మహాబలవంతు డైన ఆ రాక్షసుని అనుగ్రహింపచేసికొని వెంటనే గృహములోనికి తీసికొని వెళ్ళిరి. 78

మూ. యాతే తస్మిన్ దశగ్రీవే రాక్షస్యో వికృతాననాః. 79
సీతాం నిర్భర్త్సయామాసుర్వాక్యైః క్రూరైః సుదారుణైః.

ప్ర. అ. తస్మిన్ దశగ్రీవే=ఆ రావణుడు, యాతే=వెళ్ళినవా డగుచుండగా, వికృతాననాః= వికృత మైన ముఖములు గల, రాక్షస్యః=రాక్షసస్త్రీలు, క్రూరైః=క్రూరములు, సుదారుణైః=బాల దారుణములు అయిన, వాక్యైః మాటలతో, సీతామ్=సీతను, నిర్భర్త్సయామాసుః=భయపెట్టిరి.

తా. ఆ రావణుడు వెళ్ళిపోయిన పిదప, వికృతము లైన ముఖములు గల రాక్షసస్త్రీలు. క్రూరములు, బాలా దారుణములు అయిన మాటలతో సీతను భయపెట్టిరి. 79

మూ. తృణవద్భాషితం తాసాం గణయామాస జానకీ, 80
గర్జితం చ తదా తాసాం సీతాం ప్రాప్య నిరర్థకమ్.

ప్ర. అ. జానకీ=సీత, తాసామ్=ఆ స్త్రీలయొక్క, భాషితమ్=భాషణమును, తృణవత్=గడ్డిపరకను వలె, గణయామాస= పరిగణించెను, తదా= అప్పుడు, తాసామ్=ఆ రాక్షసస్త్రీలయొక్క, గర్జితమ్=గర్జనము, సీతామ్= సీతను, ప్రాప్య=పొంది, నిరర్థకమ్=వ్యర్థ మైనది.

తా. జానకి ఆ రాక్షసస్త్రీల మాటలను గడ్డిపరక వలె నిర్లక్ష్యము చేసెను. ఆ స్త్రీల గర్జన లన్నీ సీత విషయములో వ్యర్థ మైనవి.

మూ. వృథాగర్జితనిశ్చేష్టా రాక్షస్యః పిశితాశనాః, ౮౧
రావణాయ శశంసుస్తాః సీతాధ్యవసితం మహత్.

ప్ర. అ. పిశితాశనాః = పచ్చి మాంసము తిను, తాః రాక్షస్యః = ఆ రాక్షసస్త్రీలు, వృథాగర్జితనిశ్చేష్టాః = వ్యర్థ మైన గర్జితము కలవా రగుటచే నిశ్చేష్ట లై, మహత్ = గొప్ప దైన, తత్ = ఆ, సీతాధ్యవసితమ్ = సీత నిర్ణయమును, రావణాయ = రావణునకు, శశంసుః = చెప్పిరి.

తా. పచ్చి మాంసము తినే ఆ రాక్షసస్త్రీలు తమ గర్జనలు వ్యర్థమగుటచే ఏమీ చేయజాలక, గొప్ప దైన ఆ సీత నిశ్చయమును రావణునకు తెలిపిరి. ౮౧

మూ. తతస్తాః సహితాః సర్వా విహతాశా నిరుద్యమాః, ౮౨
పరిక్షిప్య సమన్తాత్తాం నిద్రావశముపాగతాః.

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, సర్వాః = సమస్త మైన, తాః = ఆ స్త్రీలు, సహితాః = కలిసినవా రై, విహతాశాః = హతాశ లై, నిరుద్యమాః = ప్రయత్నము లేనివారై, తామ్ = సీతను, సమన్తాత్ = అంతట, పరిక్షిప్య = చుట్టుకొని, నిద్రావశమ్ = నిద్రావశమును, ఉపాగతాః = పొందినారు

తా. పిమ్మట ఆ స్త్రీలందరు కలిసి, సీత మనస్సు మార్చే ఆశను వదలుకొని, ఆ ప్రయత్నము మానివేసి, సీత చుట్టూ పండుకొని నిద్రించిరి. ౮౨

మూ. తాసు చైవ ప్రసుప్తాసు సీతా భర్తృహితే రతా, ౮౩
విలప్య కరుణం దీనా ప్రశుశోచ సుదుఃఖితా.

ప్ర. అ. తాసు = ఆ స్త్రీలు, ప్రసుప్తాసు = నిద్రించినవా రగుచుండగా, భర్తృహితే = భర్తయొక్క హితమునందు, రతా = ఆసక్తిగల, సీతా = సీత, దీనా = దీనురా లై, కరుణమ్ = జాలి కలుగు నట్లుగా, విలప్య = విలపించి, సుదుఃఖితా = చాల దుఃఖించిన దై, ప్రశుశోచ = ఎక్కువగా ఏడ్చెను.

తా. ఆ రాక్షసస్త్రీలు నిద్రపోయిన పిమ్మట, భర్త హితమునే కోరు ఆ

సీత దీనురాలై వారి కలుగు నట్లు విలపించి, దాని దుఃఖించుచు అధికముగా ఏడ్చెను. 83

మూ. తాసాం మధ్యాత్సముత్థాయ త్రిజటా వాక్యమబ్రవీత్ 84
ఆత్మానం ఖాదత క్షిప్రం న సీతా వినశిష్యతి,
జనకస్యాత్మజా సాధ్వీ స్నుషా దశరథస్య చ. 85

ప్ర. అ. తాసామ్ = ఆ రాక్షసస్త్రీలయొక్క, మధ్యాత్ = మధ్యనుండి, సముత్థాయ = లేచి, త్రిజటా = త్రిజట, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికెను. క్షిప్రమ్ = శీఘ్రముగా, ఆత్మానమ్ = మిమ్ములనే, ఖాదత = తినండి. జనకస్య = జనకుని యొక్క, ఆత్మజా = కూతురు, సాధ్వీ = పతివ్రత, దశరథస్య = దశరథునియొక్క, స్నుషా = కోడలు అయిన, సీతా = సీత, న వినశిష్యతి = నశించదు.

తా. ఆ రాక్షసస్త్రీల మధ్యలోనుండి త్రిజట అను రాక్షసి లేచి ఇట్లు పలికెను. మిమ్ములను మీరే శీఘ్రముగా తినండి. జనకుని కూతురు, పతివ్రత, దశరథుని కోడలు అయిన సీత మాత్రము నశించదు. 84, 85

మూ. స్వప్నో హ్యద్య మయా దృష్టో దారుణో రోమహర్షణః,
రక్షసాం చ వినాశాయ భర్తురస్యా జయాయ చ. 86

ప్ర. అ. రక్షసామ్ = రాక్షసులయొక్క, వినాశాయ చ = నాశనమునకు, అస్యాః = ఈమె యొక్క, భర్తుః = భర్త యొక్క, జయాయ చ = జయము కొరకు, అద్య = ఇప్పుడు, మయా = నాచేత, దారుణః = భయంకరము, రోమహర్షణః = రోమాంచము కలిగించునదీ అయిన, స్వప్నః = స్వప్నము, దృష్టః = చూడబడినది.

తా. ఇప్పుడు నాకు ఒక భయంకరమైన, గగుర్పాటు కలిగించే స్వప్నము వచ్చినది. అది రాక్షసుల నాశమును, ఈమె భర్త విజయమును సూచించుచున్నది. 86

మూ. అలమస్మాత్పరిత్రాతుం రాఘవాద్రాక్షసీగణమ్,
అభియాచామ వైదేహీమేతద్ధి మమ రోచతే. 87

ప్ర. అ. అస్మాత్ = ఈ, రామవాత్ = రామునినుండి, రాక్షసీగణమ్ = రాక్షసస్త్రీల సముదాయమును, పరిత్రాతుమ్ = రక్షించుటకు, అలమ్ = (ఈమె) చాలును, వైదేహీమ్ = సీతను, అభియాచామ = ప్రార్థించెదము, ఏతత్ = ఇది, మమ = నాకు, రోచతే హి = ఇష్ట మగుచున్నది కదా.

తా. ఈ సీతను ప్రార్థించెదము. ఈమె రామునినుండి, రాక్షసస్త్రీల నందఱిని రక్షింప సమర్థురాలు. నాకు ఇట్లు చేయుట మంచి దని తోచుచున్నది. 87

మూ. యస్యా హ్యేవంవిధః స్వప్నో దుఃఖితాయాః ప్రదృశ్యతే,
సా దుఃఖై ర్వివిధై ర్ముక్తా సుఖమాప్నో త్యనుత్తమమ్. 88
ప్రణిపాతప్రసన్నా హి మైథిలీ జనకాత్మజా.

ప్ర. అ. యస్యాః = ఏ స్త్రీ, దుఃఖితాయాః = దుఃఖితురాలై యుండగా, ఏవంవిధః = ఈ విధ మైన, స్వప్నః = స్వప్నము, ప్రదృశ్యతే = చూడబడునో, సా = ఆమె, వివిధైః = అనేక విధములైన, దుఃఖైః = దుఃఖములచే, విముక్తా = విడువబడిన దై, అనుత్తమమ్ = అత్యధిక మైన, సుఖమ్ = సుఖమును, ఆప్నోతి = పొందును. జనకాత్మజా = జనకుని కూతు రైన, మైథిలీ = సీత, ప్రణిపాతప్రసన్నా హి = నమస్కారము చేయుటచే ప్రసన్నురా లగును కదా.

తా. ఏ స్త్రీ దుఃఖితురాలై, యుండగా ఇట్టి స్వప్నము కనబడునో, ఆమె దుఃఖములను వీడి సుఖము పొందును. సీత నమస్కారము చేసినంత మాత్రముననే ప్రీతినొందును. 88

మూ. తతః సా హ్రీమతీ బాలా భర్తు ర్విజయహర్షితా, 89
అవోచద్యది తత్తథ్యం భవేయం శరణం హి వః.

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, హ్రీమతీ = సిగ్గుపడుచున్న, బాలా = చిన్న వయస్సు గల, సా = ఆ సీత, భర్తుః = భర్త యొక్క, విజయహర్షితా = విజయముచేత సంతోషించినదై, అవోచత్ = పలికెను. తత్ = అది, తథ్యం యది = సత్యమే అయినచో, వః = మీకు, శరణమ్ = శరణము, భవేయమ్ = అగుదును.

తా. తన భర్తకు విజయము కలుగు నని వినగానే సంతోషించుచు చిన్న

వయస్సులో ఉన్న ఆ సీత, సిగ్గుపడుచు. "అది సత్యమే అయినచో మిమ్ముం సందరినీ రక్షించెదను" అని పలికెను.

వి. త్రిజటాస్వప్న వృత్తాంతమును వర్ణించిన 27వ సర్గలో సీత ఈ విధముగా అన్నట్లు లేదు. గోరఖ్‌పూర్ ప్రతిలో మాత్రం ఈ శ్లోకమే 27వ సర్గ చివర కూడా ఉన్నది. ప్రాచ్యపాఠంలో అసలు హనుమంతుడు త్రిజటా స్వప్న వృత్తాంతమును జాంబవదాదులకు చెప్పినట్లే లేదు. సీత ఇట్లు అన్నట్లు లేకుండా ఉంటేనే ఉచితముగా ఉంటుంది. 28వ సర్గలో సీత ప్రాణపరిత్యాగోద్యమం చేసినట్లు వర్ణించిన తీరును పట్టి దూరగా ఆ రాక్షసస్త్రీలు ఏమి మాటలాడుకుంటున్నారో సీత ఏ మాత్రము విన్నట్లు కనపడదు. అదే ఉచితము.

మూ. తాం చాహం తాదృశీం దృష్ట్వా సీతాయా దారుణాం దశామ్,
చిన్తయామాస విశ్రాన్తో న చ మే నిర్వృతం మనః.

ప్ర. అ. అహమ్=నేను, విశ్రాన్తః=విశ్రమించిన వాడనై, సీతాయాః=సీత యొక్క, తాదృశీమ్ = అట్టి, తామ్=ఆ, దారుణామ్=దారుణ మైన, దశామ్ =అవస్థను, దృష్ట్వా = చూచి, చిన్తయామాస=ఆలోచించితిని. మే=నాయొక్క, మనః = మనస్సు, న నిర్వృతమ్=ఊరటచెందలేదు.

తా. నేను కొంత సేపు విశ్రమించి సీతకు సంభవించిన దారుణ మైన అట్టి అవస్థను చూచి, ఏమి చేయవలెనా అని ఆలోచించితిని. కాని నా మనస్సుకు ఊరట లభించలేదు. 90

మూ. సంభాషణార్థం చ మయా జానక్యాశ్చిన్తితో విధిః, 91
ఇక్ష్వాకూణాం హి వంశస్తు తతో మమ పురస్కృతః.

ప్ర. అ. మయా=నాచేత, జానక్యాః=జానకియొక్క, సంభాషణార్థమ్ =సంభాషణముకొరకు, విధిః=ఉపాయము, చిన్తితః=ఆలోచింపబడినది. తతః =పిమ్మట, ఇక్ష్వాకూణామ్=ఇక్ష్వాకువంశ రాజుల, వంశస్తు=వంశము, మమ = నాకు (నాచే), పురస్కృతః=ముందు ఉంచబడినది.

తా. జానకితో సంభాషణ చేయుటకు ఉపాయమును గూర్చి ఆలోచించి, నేను ఇక్ష్వాకువంశీయుల చరిత్రను ప్రారంభములో వర్ణించితిని. 91

మూ. శ్రుత్వా తు గదితాం వాచం రాజర్షిగణపూజితామ్, 92
ప్రత్యభాషత మాం దేవీ బాష్పైః పిహితలోచనా.

ప్ర. అ. దేవీ=దేవి యైన సీత, రాజర్షిగణపూజితామ్=రాజర్షుల సముదాయముచేత పూజింపబడిన, గదితామ్=నాచే పలుకబడిన, వాచమ్=వాక్యమును, శ్రుత్వా=విని, బాష్పైః=కన్నీళ్ళచేత, పిహితలోచనా=కప్పబడిన నేత్రములు గలదై, మామ్=నన్ను గూర్చి, ప్రత్యభాషత=తిరిగి పలికెను.

తా. రాజర్షి సముదాయముచేత ఆదరింపబడు నేను పలికిన మాటలు విని, సీతాదేవి కన్నీళ్లు కప్పిన కన్నులతో, నాతో ఇట్లు పలికెను. 92

మూ. కస్త్వం కేన కథం చేహ ప్రాప్తో వానరపుఙ్గవ, 93
కా చ రామేణ తే ప్రీతిస్తన్మే శంసితుమర్హసి.

ప్ర. అ. వానరపుఙ్గవ=ఓ! వానరశ్రేష్ఠా! త్వమ్=నీవు, కః=ఎవ్వడవు? కేన=ఏ కారణముచేత, కథమ్=ఎట్లు, ఇహ=ఇక్కడికి, ప్రాప్తః=వచ్చినావు? తే=నీకు, రామేణ=రామునితో, ప్రీతిః=స్నేహము, కా=ఏమిటి? తత్=దానిని, మే=నాకు, శంసితుమ్=చెప్పుటకు, అర్హసి=తగియున్నావు.

తా. ఓ వానరశ్రేష్ఠా! నీవు ఎవ్వడవు? ఎందుకు వచ్చినావు? ఎట్లు వచ్చినావు? నీకు రామునితో స్నేహము ఎట్లు ఏర్పడినది? దీని సంగతి నాకు చెప్పుము. 93

మూ. తస్యాస్తద్వచనం శ్రుత్వా హ్యహమప్యబ్రువం వచః, 94
దేవి రామస్య భర్తుస్తే సహాయో భీమవిక్రమః,
సుగ్రీవో నామ విక్రాన్తో వానరేన్ద్రో మహాబలః. 95

ప్ర. అ. తస్యాః=ఆమెయొక్క, తత్ వచనమ్=ఆ వచనమును, శ్రుత్వా=విని, అహమపి=నేను, వచః=వచనమును, అబ్రువమ్=పలికితిని. దేవి=ఓ! దేవీ! తే=నీయొక్క, భర్తుః=భర్తయొక్క, సహాయః=సహాయుడు, మహాబలః=గొప్ప బలము కలవాడు, భీమవిక్రమః=భయంకరమైన పరాక్రమము కలవాడు, సుగ్రీవో నామ=సుగ్రీవుడను పేరు గలవాడు అయిన, విక్రాన్తః=పరాక్రమవంతుడైన, వానరేన్ద్రః=వానరశ్రేష్ఠుడు ఉన్నాడు.

తా. ఆమె మాటలు విని నేను ఇట్లు పలికితిని. "దేవీ! నీ భర్త యైన రామునకు సహాయభూతుడు, భయంకర మైన పరాక్రమము కలవాడు, మహాబలశాలి, పరాక్రమమును చూపువాడు అయిన సుగ్రీవు డను వానరరాజు ఉన్నాడు". 95

మూ. తస్య మాం విద్ధి భృత్యం త్వం హనుమన్తమిహాగతమ్.
భర్త్రాహం ప్రేషితస్తుభ్యం రామేణాక్లిష్టకర్మణా. 96

ప్ర. అ. ఇహ=ఇక్కడకు, ఆగతమ్=వచ్చిన, మామ్=నన్ను, తస్య=ఆ సుగ్రీవుని యొక్క, భృత్యమ్=భృత్యునిగా, త్వమ్=నీవు, విద్ధి=తెలుసుకొనుము అహమ్=నేను, భర్త్రా=నీ భర్త యైన, అక్లిష్టకర్మణా=శ్రమ లేకుండ పనులు చేయు, రామేణ=రామునిచేత, తుభ్యమ్=నీకొరకు, ప్రేషితః=పంపబడితిని.

తా. ఇక్కడకు వచ్చిన నేను ఆ సుగ్రీవుని భృత్యుడను. నీ భర్త యైన, శ్రమపడకుండా కార్యము నిర్వహించు రాముడు నీ నిమిత్తమై నన్నిచటికి పంపినాడు. 96

మూ. ఇదం చ పురుషవ్యాఘ్రః శ్రీమాన్ దాశరథిః స్వయమ్,
అఙ్గులీయమభిజ్ఞానమదాత్తుభ్యం యశస్విని. 97

ప్ర. అ. యశస్విని=కీర్తిమంతురాలా! పురుషవ్యాఘ్రః=పురుషశ్రేష్ఠుడు, శ్రీమాన్=శ్రీమంతుడు అయిన, దాశరథిః=రాముడు, స్వయమ్=స్వయముగా, ఇదమ్=ఈ, అఙ్గులీయమ్=ఉంగరమును, తుభ్యమ్=నీకు, అభిజ్ఞానమ్=ఆనవాలుగా, అదాత్=ఇచ్చెను

తా. కీర్తిమంతురాలా! పురుషశ్రేష్ఠుడు లక్ష్మీసంపన్నుడు, అయిన రాముడు ఈ ఉంగరమును నీకు ఆనవాలుగా, స్వయముగా ఇచ్చినాడు. 97

మూ. తదిచ్ఛామి త్వయాజ్ఞప్తం దేవి కిం కరవాణ్యహమ్,
రామలక్ష్మణయోః పార్శ్వం నయామి త్వాం కిముత్తరమ్.

ప్ర. అ. దేవి=ఓ దేవీ! తత్=ఆ కారణమువలన, త్వయా=నీచేత, ఆజ్ఞప్తమ్=ఆజ్ఞాపనను, ఇచ్ఛామి=కోరుచున్నాను. అహమ్=నేను, కిమ్=

ఏమి, కరవాణి = చేయుదును? త్వామ్ = నిన్ను, రామలక్ష్మణయోః = రామలక్ష్మణులయొక్క, పార్శ్వమ్ = పార్శ్వమును గూర్చి, నయామి = తీసికొని వెళ్ళెదను. ఉత్తరమ్ = ప్రత్యుత్తరము, కిమ్ = ఏమి?

తా. దేవీ! ఆ కారణముచే నేనేమి చేయవలెనో ఆజ్ఞాపించుము. నిన్ను రామలక్ష్మణుల దగ్గరకు తీసికొనివెళ్ళెదను. నీ వేమందువు? 98

మూ. ఏతచ్ఛ్రుత్వా విదిత్వా చ సీతా జనకనన్దినీ,
ఆహ రావణముత్సాద్య రాఘవో మాం నయత్వితి. 99

ప్ర. అ. జనకనన్దినీ = జనకుని కుమార్తె యైన, సీతా = సీత, ఏతత్ = ఈ మాటను, శ్రుత్వా = విని, విదిత్వా చ = తెలుసుకొని, రాఘవః = రాముడు, రావణమ్ = రావణుని, ఉత్సాద్య = చంపి, మామ్ = నన్ను, నయతు = తీసికొనివెళ్ళు గాక, ఇతి = అని, ఆహ = పలికెను.

తా. జనకుని కుమార్తె యైన సీతాదేవి నా మాటలు విని, విషయమును గ్రహించి "రాముడు రావణుని సంహరించి నన్ను తీసికొనివెళ్ళవలెను" అని పలికెను. 99

మూ. ప్రణమ్య శిరసా దేవీమహమార్యామనిన్దితామ్,
రాఘవస్య మనోహ్లాదమభిజ్ఞానమయాచిషమ్. 100

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, ఆర్యామ్ = పూజ్యురాలు, అనిన్దితామ్ = నిందింపబడనిది అయిన, దేవీమ్ = సీతాదేవిని, శిరసా = శిరస్సుతో, ప్రణమ్య = నమస్కరించి, రాఘవస్య = రామునకు, మనోహ్లాదమ్ = మనస్సుకు ఆనందము కలిగించు, అభిజ్ఞానమ్ = ఆనవాలును, అయాచిషమ్ = కోరితిని.

తా. నేను పూజ్యురాలు, ఎట్టి దోషములూ లేనిదీ అయిన సీతాదేవికి శిరస్సు వంచి నమస్కరించి, రాముని మనస్సుకు ఆహ్లాదము కలిగించు ఆనవాలు ఏదైనా ఇమ్మని ఆమెను ప్రార్థించితిని. 100

మూ. అథ మామబ్రవీత్సీతా గృహ్యతామయముత్తమః,
మణిర్యేన మహాబాహూ రామస్త్వాం బహుమన్యతే. 101

ప్ర. అ. అథ = పిమ్మట, సీతా = సీత, మామ్ = నన్ను గూర్చి, అబ్రవీత్ = పలికెను. ఉత్తమః = ఉత్తమ మైన, అయమ్ = ఈ, మణిః = మాణిక్యము. గృహ్యతామ్ = గ్రహించబడుగాక, యేన = దేనిచేత, మహాబాహుః = గొప్ప బాహువులు గల, రామః = రాముడు, త్వామ్ = నిన్ను, బహుమన్యతే = గౌరవించునో.

తా. పిమ్మట సీతాదేవి నాతో ఇట్లు పలికెను. "ఉత్తమ మైన ఈ మణిని తీసికొనుము. దీనిని చూచి, మహాబాహువైన రాముడు నిన్ను ఆదరించగలడు".

మూ. ఇత్యుక్త్వా తు వరారోహా మణిప్రవరమద్భుతమ్,
ప్రాయచ్ఛత్పరమోద్విగ్నా వాచా మాం సందిదేశ హ.

ప్ర. అ. వరారోహా = శ్రేష్ఠ మైన కటి ప్రదేశము గల ఆ సీతాదేవి. ఇతి = ఇట్లు. ఉక్త్వా = పలికి, అద్భుతమ్ = ఆశ్చర్యకర మైన, మణిప్రవరమ్ = శ్రేష్ఠ మైన మాణిక్యమును, ప్రాయచ్ఛత్ = ఇచ్చెను. పరమోద్విగ్నా = మిక్కిలి దిగులు చెందిన దై, మామ్ = నన్ను, వాచా = వాక్కుతో, సందిదేశ హ = సందేశము నిచ్చి పంపెను.

తా. శ్రేష్ఠ మైన కటిప్రదేశము గల సీతాదేవి ఇట్లు పలికి, ఆశ్చర్యకర మైన ఉత్తమ మైన మాణిక్యమును ఇచ్చెను. చాల దిగులు చెందిన దై, మాటలతో కూడ నాకు సందేశము నిచ్చెను. 102

మూ. తత స్తస్యై ప్రణమ్యాహం రాజపుత్ర్యై సమాహితః,
ప్రదక్షిణం పరిక్రామమిహాభ్యుద్గతమానసః. 103

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, అహమ్ = నేను, తస్యై = ఆ, రాజపుత్ర్యై = రాజకుమారికి, ప్రణమ్య = నమస్కరించి, సమాహితః = సావధానచిత్తుడ నై, ఇహ = ఇక్కడికి, అభ్యుద్గతమానసః = వెళ్ళిన మనస్సు కలవాడనై, ప్రదక్షిణమ్ = ప్రదక్షిణముగా, పరిక్రామమ్ = నడచితిని.

తా. పిమ్మట నేను సావధానచిత్తముతో రాజపుత్రి యైన సీతకు నమస్కరించి, మనస్సు ఇక్కడికి బయలుదేరి రాగా, ఆమెకు ప్రదక్షిణము చేసితిని. 103

మూ. ఉక్తోఽహం పునరేవేదం నిశ్చిత్య మనసా తయా,
హనుమన్ మమ వృత్తాన్తం వక్తుమర్హసి రాఘవే. 104

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, తయా = ఆమెచేత, మనసా = మనస్సుతో, నిశ్చిత్య=నిశ్చయించి, పునరేవ=మరల, ఉక్తః=పలుకబడితిని. హనుమన్ = హనుమంతుడా! రాఘవే = రామునియందు (రామునకు), మమ = నాయొక్క, వృత్తాన్తమ్=వృత్తాంతమును, వక్తుమ్=చెప్పుటకు, అర్హసి=తగియున్నావు.

తా. ఆమె మనస్సులో ఏదో నిశ్చయించుకొని మరల నాతో ఇట్లు పలికెను. "హనుమంతుడా! రామునకు నా వృత్తాంత మంతా చెప్పుము. 104

మూ. యథా శ్రుత్వైవ నచిరాత్తావుభౌ రామలక్ష్మణౌ,
సుగ్రీవసహితౌ వీరావుపేయాతాం తథా కురు. 105

ప్ర. అ. వీరౌ=వీరులైన, తౌ = ఆ, రామలక్ష్మణౌ = రామలక్ష్మణులు, ఉభౌ = ఇద్దరూ, శ్రుత్వైవ = వినగానే, సుగ్రీవసహితౌ = సుగ్రీవసహితులై, న చిరాత్ = శీఘ్రముగా, యథా = ఎట్లు, ఉపేయాతామ్=వచ్చెదరో, తథా=అట్లు, కురు=చేయుము.

తా. వీరులైన ఆ రామలక్ష్మణు లిద్దరూ విన్న వెంటనే సుగ్రీవునితో కలిసి ఇక్కడికి వచ్చు నట్లు చేయుము. 105

మూ. యద్యన్యథా భవేదేతద్ద్వౌ మాసౌ జీవితం మమ,
న మాం ద్రక్ష్యతి కాకుత్స్థో మ్రియే సాహమనాథవత్.

ప్ర. అ. అన్యథా = మరొక విధముగా, భవేద్యది = అయిన ట్లయితే, మమ=నాయొక్క, జీవితమ్=జీవితము, ద్వౌ = రెండు, మాసౌ = మాసములు మాత్రమే. కాకుత్స్థః = రాముడు, మామ్=నన్ను, న ద్రక్ష్యతి=చూడడు. సా అహమ్=అట్టి నేను, అనాథవత్=నాథుడు లేనిదానను వలె, మ్రియే=మరణించెదను.

తా. రామలక్ష్మణులు రాకున్నచో నా జీవితము రెండుమాసములు మాత్రమే ఉండును. అటుపై రాముడు నన్ను చూడ జాలడు. అట్టి నేను అనాథురాలను వలె మరణించెదను. 106

మూ. తచ్ఛ్రుత్వా కరుణం వాక్యం క్రోధో మామభ్యవర్తత,
ఉత్తరం చ మయా దృష్టం కార్యశేషమనంతరమ్. 107

ప్ర. అ. కరుణమ్=దీన మైన, తత్=ఆ, వాక్యమ్=వాక్యమును, శ్రుత్వా=విని, మామ్=నన్ను, క్రోధః=కోపము, అభ్యవర్తత=వ్యాపించెను. ఉత్తరమ్=అటు పిమ్మట. అనన్తరమ్=తరువాత చేయ దగిన, కార్యశేషమ్=కార్యము యొక్క శేషము, మయా=నాచేత, దృష్టమ్=చూడబడినది.

తా. జాలి గొలుపు ఆ మాట వినగానే నాకు చాల కోపము కలిగెను. పిమ్మట (నేను) తరవాత చేయవలసిన, మిగిలిపోయిన పనిని గూర్చి ఆలోచించితిని. 107

మూ. తతోఽవర్ధత మే కాయస్తదా పర్వతసన్నిభః।
యుద్ధకాఙ్క్షీ వనం తచ్చ వినాశయితుమారభే. 108

ప్ర. అ. తతః=అటు పిమ్మట, తదా=అప్పుడు, మే=నాయొక్క, కాయః=శరీరము, పర్వతసంనిభః=పర్వతముతో సమాన మై, అవర్ధత=పెరిగెను. యుద్ధకాఙ్క్షీ=యుద్ధమును కోరుచున్నవాడ నై, తత్=ఆ, వనమ్=వనమును, వినాశయితుమ్=నశింపచేయుటకు, ఆరభే=ప్రారంభించితిని.

తా. అప్పుడు నా శరీరము పర్వతముతో సమానముగా పెరిగెను. యుద్ధము కోరుచు ఆ వనమును నశింపచేయుటకు ప్రారంభించితిని. 108

మూ. తద్భగ్నం వనషణ్డం తు భ్రాన్తత్రస్తమృగద్విజమ్,
ప్రతిబుద్ధా నిరీక్షన్తే రాక్షస్యో వికృతాననాః. 109

ప్ర. అ. వికృతాననాః=వికృతము లైన ముఖములు గల, రాక్షస్యః=రాక్షసస్త్రీలు, ప్రతిబుద్ధాః=మేల్కొన్నవా రై, భగ్నమ్=విరగగొట్టబడినది, భ్రాన్తత్రస్తమృగద్విజమ్=తిరుగుచున్న, భయపడిన మృగములు పక్షులు కలది అయిన, తత్=ఆ, వనషణ్డమ్=వృక్షసముదాయమును, నిరీక్షన్తే=చూచిరి.

తా. వికృతము లైన ముఖములు గల రాక్షసస్త్రీలు నిద్రనుండి లేచి, భయముతో పారిపోవుచున్న మృగములు, పక్షులు గల విరగగొట్టబడిన వనమును చూచిరి. 109

మూ. మాం చ దృష్ట్వా వనే తస్మిన్ సమాగమ్య తతస్తతః,
తాః సమభ్యాగతాః క్షిప్రం రావణాయాచచక్షిరే. 110

ప్ర. అ. తతస్తాః = ఆ యా ప్రదేశములనుండి, సమాగమ్య = వచ్చి, తస్మిన్ వనే = ఆ వనమునందు, మామ్ = నన్ను, దృష్ట్వా = చూచి, తాః = ఆ స్త్రీలు, క్షిప్రమ్ = శీఘ్రముగా, సమభ్యాగతాః = వెళ్లినవారై, రావణాయ = రావణునకు, ఆచచక్షిరే = చెప్పిరి.

తా. ఆ రాక్షసస్త్రీలు ఆ యా ప్రదేశములనుండి వచ్చి, వనములో నన్ను చూచి, వెంటనే వెళ్లి రావణునకు చెప్పిరి. 110

మూ. రాజన్వనమిదం దుర్గం తవ భగ్నం దురాత్మనా,
వానరేణ హ్యవిజ్ఞాయ తవ వీర్యం మహాబల. 111

ప్ర. అ. మహాబల = గొప్ప బలము గల, రాజన్ = రాజా! దురాత్మనా = దుర్బుద్ధి యైన, వానరేణ = వానరునిచేత, తవ = నీయొక్క, వీర్యమ్ = పరాక్రమమును, అవిజ్ఞాయ = తెలియక, దుర్గమ్ = ప్రవేశింప శక్యము కాని, తవ = నీయొక్క, ఇదం వనమ్ = ఈ వనము, భగ్నమ్ = విరుగగొట్టబడినది.

తా. మహాబలవంతుడ వైన ఓ! రాజా! దురాత్ముడైన వానరుడు, నీ పరాక్రమమును గూర్చి తెలియక ప్రవేశింప శక్యముకాని నీ ఉద్యానమును విరచి వేసినాడు. 111

మూ. దుర్బుద్ధేస్తస్య రాజేన్ద్ర తవ విప్రియకారిణః,
వధమాజ్ఞాపయ క్షిప్రం యథాసౌ విలయం వ్రజేత్. 112

ప్ర. అ. రాజేన్ద్ర = మహారాజా! అసౌ = ఈ వానరుడు, యథా = ఎట్లు, విలయమ్ = నాశమును, వ్రజేత్ = పొందునో అట్లు, తవ = నీకు, విప్రియకారిణః = అపకారము చేసిన, దుర్బుద్ధేః = దుర్బుద్ధి యైన, తస్య = వానియొక్క, వధమ్ = వధను, క్షిప్రమ్ = శీఘ్రముగా, ఆజ్ఞాపయ = ఆజ్ఞాపించుము.

తా. మహారాజా! నీకు అపకారము చేసిన ఆ దుర్బుద్ధి గల వానరుడు నాశమును పొందునట్లు వెంటనే వానిని సంహరించుటకై ఆజ్ఞాపించుము. 112

మూ. తచ్ఛ్రుత్వా రాక్షసేన్ద్రేణ విసృష్టా భృశదుర్జయాః,
రాక్షసాః కింకరా నామ రావణస్య మనోనుగాః. 113

ప్ర. అ. తత్ = ఆ వాక్యమును, శ్రుత్వా = విని, రాక్షసేన్ద్రేణ = రావ

జని చేత, దుర్ధర్షయాః = మిక్కిలి జయింప శక్యము కాని, రావణస్య = రావణునియొక్క, మనోనుగాః = మనస్సును అనుసరించిన. కింకరా నామ = కింకరు లను పేరు గల, రాక్షసాః = రాక్షసులు, విసృష్టాః = పంపబడినారు.

తా. రావణుడు ఆ మాటలు విని, తన మనస్సును అనుసరించి ప్రవర్తించువారు, జయింప శక్యము కానివారు అయిన కింకరు లను రాక్షసులను పంపెను.

మూ. తేషామశీతిసాహస్రం శూలముద్గరపాణినామ్,
మయా తస్మిన్వనోద్దేశే పరిఘేణ నిషూదితమ్. 114

ప్ర. అ. తస్మిన్ = ఆ, వనోద్దేశే = వనప్రదేశమునందు. శూలముద్గరపాణినామ్ = శూలములు, ముద్గరములు, హస్తములందు గల. తేషామ్ = ఆ కింకరులయొక్క. అశీతిసాహస్రమ్ = ఎనుబది వేలు, మయా = నాచేత, పరిఘేణ = పరిఘచేత, నిషూదితమ్ = నశింపచేయబడినది.

తా. నేను ఆ వనమునందు, శూలములు, ముద్గరములు ధరించి వచ్చిన ఆ ఎనుబది వేల కింకరులను పరిఘతో చంపివేసితిని. 114

మూ. తేషాం తు హతశేషా యే తే గత్వా లఘువిక్రమాః,
నిహతం చ మహత్సైన్యం రావణాయాచచక్షిరే. 115

ప్ర. అ. తేషామ్ = వారిలో, యే = ఎవరు, హతశేషాః = చావగా మిగిలిన వారో, తే = వారు, లఘువిక్రమాః = శీఘ్రగమనము కలవారై, గత్వా = వెళ్ళి, మహత్ = గొప్ప, సైన్యమ్ = సైన్యమును, నిహతమ్ = చంపబడినదాని. నిగా, రావణాయ = రావణునకు, ఆచచక్షిరే = చెప్పిరి

తా. ఆ రాక్షసులలో చావగా మిగిలినవాళ్లు శీఘ్రముగా పరుగెత్తి వెళ్ళి "ఆ మహాసైన్య మంతా నశింప చేయబడినది" అని రావణునకు తెలిపిరి.

మూ. తతో మే బుద్ధిరుత్పన్నా చైత్యప్రాసాదమాక్రమమ్,
తత్రస్థాన్ రాక్షసాన్ హత్వా శతం స్తమ్భేన వై పునః,
లలామభూతో లఙ్కాయాః స వై విధ్వంసితో మయా.

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, మే = నాకు, బుద్ధిః = ఆలోచన, ఉత్పన్నా =

=పుట్టినది. చైత్యప్రాసాదమ్=చైత్యప్రాసాదమును, ఆక్రమమ్=ఆక్రమించితిని. స్తమ్భేన = స్తంభముచేత, తత్రస్థాన్ = అక్కడ నున్న, శతమ్ = నూరుగురు, రాక్షసాన్ = రాక్షసులను, హత్వా = చంపి. పునః = మరల, మయా = నాచేత, లఙ్కాయాః = లంకయొక్క, అలఙ్కారభూతః = అలంకార మైన, సః = ఆ ప్రాసాదము, విధ్వంసితః = నశింపచేయబడినది.

తా. అప్పుడు నాకు ఒక ఆలోచన కలిగినది. అక్కడ ఉద్యానములోని ప్రధాన మైన ప్రాసాదమును (చైత్యప్రాసాదమును), ఆక్రమించి, అక్కడ నున్న రాక్షసులను స్తంభముతో చంపి, లంకకే అలంకార మైన ఆ ప్రాసాదమును నశింపచేసితిని, 116

మూ. తతః ప్రహస్తస్య సుతం జమ్బుమాలినమాదిశత్, 117
రాక్షసైర్బహుభిః సార్ధం ఘోరరూపైర్భయానకైః.

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, ఘోరరూపైః = ఘోర మైన రూపము గల, భయానకైః = భయంకరు లైన, బహుభిః = అనేకు లైన, రాక్షసైః సార్ధమ్ = రాక్షసులతో కూడ, ప్రహస్తస్య = ప్రహస్తునియొక్క, సుతమ్ = కుమారు డైన, జమ్బుమాలినమ్ = జంబుమాలిని, ఆదిశత్ = ఆజ్ఞాపించెను.

తా. పిమ్మట రావణుడు ఘోరము లైన రూపములతో భయంకరులుగా ఉన్న అనేక రాక్షసులతో, ప్రహస్తుని కుమారు డైన జంబుమాలిని ఆజ్ఞాపించెను.

మూ. తం మహాబలసంపన్నం రాక్షసం రణకోవిదమ్, 118
పరిఘేణాతిఘోరేణ సూదయామి సహానుగమ్.

ప్ర. అ. మహాబలసంపన్నమ్ = గొప్ప బలముతో కూడినవాడు, రణకోవిదమ్ = యుద్ధమునందు ప్రవీణుడు అయిన, సహానుగమ్ = అనుచరులతో కూడిన, తం రాక్షసమ్ = ఆ రాక్షసుణ్ణి, ఘోరేణ = ఘోర మైన, పరిఘేణ = పరిఘచేత సూదయామి = సంహరించితిని.

తా. మహాబలవంతుడు, యుద్ధములో ప్రవీణుడు అయిన ఆ రాక్షసుని, పరివారసహితముగ, భయంకర మైన పరిఘతో సంహరించితిని. 118

మూ. తచ్ఛ్రుత్వా రాక్షసేన్ద్రస్తు మన్త్రిపుత్రాన్ మహాబలాన్,
పదాతిబలసంపన్నాన్ ప్రేషయామాస రావణః.

ప్ర. అ. రాక్షసేన్ద్రః = రాక్షసప్రభు వైన, రావణః = రావణుడు, మహాబలాన్ = గొప్ప బలము గల, పదాతిబలసంపన్నాన్ = కాలిబంటుల సైన్యముతో కూడిన, మన్త్రిపుత్రాన్ = మంత్రికుమారులను, ప్రేషయామాస = పంపెను.

తా. రాక్షసాధిపతి యైన రావణుడు అతని మరణమును విని, మహాబలవంతు లైన మంత్రిపుత్రులను కాలిబంటుల సైన్యముతో పంపెను. 119

మూ. పరిఘేణైవ తాన్ సర్వాన్ నయామి యమసాదనమ్,
మన్త్రిపుత్రాన్ హతాఞ్ఛ్రుత్వా సమరే లఘువిక్రమాన్,
పఞ్చ సేనాగ్రగాన్ శూరాన్ ప్రేషయామాస రావణః.

ప్ర. అ. తాన్ సర్వాన్ = వారి నందరిని, పరిఘేణైవ = పరిఘచేతనే, యమసాదనమ్ = యమగృహమును, నయామి = పొందించితిని. రావణః = రావణుడు, సమరే = యుద్ధమునందు, లఘువిక్రమాన్ = శీఘ్ర మైన పరాక్రమము గల, మన్త్రిపుత్రాన్ = మంత్రిపుత్రులను, హతాన్ = చంపబడినవారినిగా, శ్రుత్వా = విని, శూరాన్ = శూరు లైన, పఞ్చ = ఐదుగురు, సేనాగ్రగాన్ = సేనానాయకులను, ప్రేషయామాస = పంపెను.

తా. నేను వారి నందరినీ కూడ ఆ పరిఘతోనే చంపివేసితిని. రావణుడు శీఘ్రముగా పరాక్రమము చూపు ఆ మంత్రిపుత్రులు యుద్ధములో మరణించి రని విని, శూరు లైన ఐదుగురు సేనానాయకులను పంపెను. 120, 121

మూ. తానహం సహసైన్యాన్వై సర్వానేవాభ్యసూదయమ్,
తతః పునర్దశగ్రీవః పుత్రమక్షం మహాబలమ్, 122
బహుభీ రాక్షసైః సార్ధం ప్రేషయామాస రావణః.

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, సహసైన్యాన్ = సైన్యముతో కూడిన, తాన్ సర్వాన్ = ఆ మంత్రిపుత్రుల నందరినీ, అభ్యసూదయమ్ = నశింపవేసితిని. తతః = అటు పిమ్మట, దశగ్రీవః = పది కంఠములు గల, రావణః = రావణుడు, మహాబలమ్ = గొప్ప బలము గల, పుత్రమ్ = పుత్రు డైన, అక్షమ్ = అక్షుణ్ణి, బహుభిః = అనేకు లైన, రాక్షసైః సార్ధమ్ = రాక్షసులతో కూడ, ప్రేషయామాస = పంపెను.

తా. నేను సైన్యసహితముగా ఆ మంత్రిపుత్రుల నందరినీ చంపివేసితిని. అప్పుడు పది తలలు గల రావణుడు, మహాబలవంతుడు తన పుత్రుడు అయిన అక్షకుమారుని చాలామంది రాక్షసులతో కూడ పంపెను. 122

మూ. తం తు మన్దోదరీపుత్రం కుమారం రణపణ్డితమ్, 123
సహసా ఖం సముత్క్రాన్తం పాదయోశ్చ గృహీతవాన్,
చర్మాసినం శతగుణం భ్రామయిత్వా వ్యపేషయమ్. 124

ప్ర. అ. రణపణ్డితమ్ = రణమునందు పండితుడు, మన్దోదరీపుత్రమ్ = మందోదరి కుమారుడు, ఖమ్ = ఆకాశమును గూర్చి, సముత్క్రాన్తమ్ = ఎగిరిన వాడు, చర్మాసినమ్ = ఖడ్గము డాలు కలవాడు అయిన. తం కుమారమ్ = ఆ అక్షకుమారుని, సహసా = హఠాత్తుగా, పాదయోః = పాదములయందు, గృహీతవాన్ = గ్రహించితిని. శతగుణమ్ = నూరు పర్యాయములు, భ్రామయిత్వా = త్రిప్పి, వ్యపేషయమ్ = పిండివేసితిని.

తా. మందోదరి పుత్రుడు, యుద్ధములో నేర్పు కలవాడు అయిన ఆ అక్షయకుమారుడు కత్తి డాలు ధరించి ఆకాశము పైకి ఎగురగా హఠాత్తుగా అతని పాదాలు పట్టుకొని, అనేక పర్యాయములు త్రిప్పి నేలకు వేసికొట్టి ముద్ద అగు నట్లు చేసితిని. 123, 124

మూ. తమక్షమాగతం భగ్నం నిశమ్య స దశాననః,
తత ఇన్ద్రజితం నామ ద్వితీయం రావణః సుతమ్, 125
వ్యాదిదేశ సుసంక్రుద్ధో బలినమ్ యుద్ధదుర్మదమ్.

ప్ర. అ. దశాననః = పది ముఖములు గల, సః రావణః = ఆ రావణుడు, ఆగతమ్ = యుద్ధానికి వచ్చిన, అక్షమ్ = అక్షుణ్ణి, భగ్నమ్ = చంపబడినవానినిగా, నిశమ్య = విని, సుసంక్రుద్ధః = చాల కోపించినవాడై, తతః = అటు పిమ్మట, బలినమ్ = బలవంతుడు, యుద్ధదుర్మదమ్ = యుద్ధమునందు పెద్దమదము కలవాడు అయిన, ఇన్ద్రజితం నామ = ఇంద్రజిత్తు అను, ద్వితీయమ్ = మరి యొక, సుతమ్ = కుమారుని, వ్యాదిదేశ = ఆజ్ఞాపించెను.

తా. పది తలలు గల ఆ రావణుడు, యుద్ధమునందు, అక్షకుమారుడు

మరణించి నట్లు విని, చాల కోపించినవా రై, బలవంతుడు, యుద్ధములో శ్రద్ధ అహంకారము గలవాడు అయిన ఇంద్రజిత్తు అను మరొక కుమారుని పంపెను.

మూ. తద్వాప్యహం బలం సర్వం తం చ రాక్షసపుఙ్గవమ్. 126
నష్టౌజసం రణే కృత్వా పరం హర్షముపాగమమ్.

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను సర్వమ్ = సమస్త మైన, తత్ = ఆ, బలం చ = సైన్యమును, తమ్ = ఆ, రాక్షసపుఙ్గవం చ = రాక్షసశ్రేష్ఠుని, రణే = యుద్ధము నందు, నష్టౌజసమ్ = నశించిన తేజస్సు కలుగునట్లు, కృత్వా = చేసి, పరమ్ = అధిక మైన, హర్షమ్ = సంతోషమును, ఉపాగమమ్ = పొందితిని.

తా. నేను యుద్ధములో ఆ సైన్యము నంతా ఓడించి, రాక్షసశ్రేష్ఠు డైన ఇంద్రజిత్తును కాంతిహీనునిగా చేసి చాల సంతోషము పొందితిని. 126

మూ. మహతాపి మహాబాహుః ప్రత్యయేన మహాబలః, 127
ప్రేషితో రావణేనైవ సహ వీరైర్మదోత్కటైః.

ప్ర. అ. మహాబాహుః = గొప్ప బాహువులు కలవాడు, మహాబలః = గొప్ప బలము కలవాడు అయిన ఆ ఇంద్రజిత్తు, మదోత్కటైః = గర్వముచేత తీవ్రముగా ఉన్న, వీరైః సహ = వీరులతో కూడ, రావణేనైవ = రావణుని చేతనే, మహతా = గొప్ప దైన, ప్రత్యయేన = నమ్మకముతో, ప్రేషితః = పంప బడెను.

తా. మహాబాహువు, మహాబలశాలీ అయిన ఆ ఇంద్రజిత్తును గర్వముతో తీవ్రస్వభావు లైన వీరులతో కూడ, ఎంతో నమ్మకముతో రావణుడే పంపెను.

మూ. సోఽవిషహ్యం హి మాం బుద్ధ్వా స్వం బలం చావమర్దితమ్,
బ్రాహ్మేణాస్త్రేణ స తు మాం ప్రాబధ్నాచ్చాతివేగితః.

ప్ర. అ. సః = ఆ ఇంద్రజిత్తు. మామ్ = నన్ను, అవిషహ్యమ్ = సహింప శక్యము కానివానినిగా, బుద్ధ్వా = తెలుసుకొని, స్వమ్ = తన సంబంధ మైన, బలం చ = సైన్యమును కూడ, అవమర్దితమ్ = నశింపచేయబడినదానినిగా తెలుసుకొని, స తు = అతడు, అతివేగితః = చాల వేగము కలవా డై, మామ్ = నన్ను, బ్రాహ్మేణ అస్త్రేణ = బ్రహ్మాస్త్రముచేత, ప్రాబధ్నాత్ = కట్టెను.

తా. ఆ ఇంద్రజిత్తు తన సైన్యము నశించిపోవుట చూచి, నేను ఎదిరింప శక్యము కానివాడను అను విషయము కూడా తెలుసుకొని, ఎక్కువ వేగమును చూపుచు నన్ను బ్రహ్మాస్త్రముతో బంధించెను. 128

మూ. రజ్జుభిశ్చాభిబధ్నన్తి తతో మాం తత్ర రాక్షసాః, 129
రావణస్య సమీపం చ గృహీత్వా మాముపానయన్.

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, తత్ర = అక్కడ, రాక్షసాః = రాక్షసులు, మామ్ = నన్ను, రజ్జుభిః = త్రాళ్లచేత, అభిబధ్నన్తి = బంధించిరి. మామ్ = నన్ను, గృహీత్వా = పట్టుకొని, రావణస్య = రావణునియొక్క, సమీపమ్ = సమీపమును, ఉపానయన్ = పొందించిరి.

తా. పిమ్మట రాక్షసులు, అక్కడ నన్ను పట్టి, త్రాళ్లతో కట్టి రావణుని దగ్గరకు తీసికొని వెళ్లిరి. 129

మూ. దృష్ట్వా సంభాషితశ్చాహం రావణేన దురాత్మనా, 130
పృష్టశ్చ లఙ్కాగమనం రాక్షసానాం చ తం వధమ్.

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, దురాత్మనా = దుర్బుద్ధి యైన, రావణేన = రావణునిచేత, దృష్ట్వా = చూచి, సంభాషితశ్చ = మాటలాడఁబడితిని. లఙ్కాగమనమ్ = లంకకు వచ్చుటను గూర్చి, రాక్షసానామ్ = రాక్షసులయొక్క, తమ్ = ఆ, వధమ్ = వధను గూర్చి, పృష్టశ్చ = అడుగఁబడితిని కూడ.

తా. దురాత్ముఁ డైన రావణుడు నన్ను చూచి మాటలాడెను. "నీవు లంకకు ఎందుకు వచ్చినావు? రాక్షసులను అట్లు ఎందుకు వధించినావు?" అని ప్రశ్నించెను. 130

మూ. తత్సర్వం చ మయా తత్ర సీతార్థమితి జల్పితమ్. 131
అస్యాస్తు దర్శనాకాఙ్క్షీ ప్రాప్తస్త్వద్భవనం విభో.
మారుతస్యౌరసః పుత్రో వానరో హనుమానహమ్. 132

ప్ర. అ. తత్ = ఆ, సర్వమ్ = అంతా, సీతార్థమితి = సీతకొరకు అని, మయా = నాచేత, తత్ర = అక్కడ, జల్పితమ్ = పలుకఁబడెను. విభో = రాక్షసరాజా! తస్యాః = ఆమెయొక్క, దర్శనాకాఙ్క్షీ = దర్శనము కోరుచున్నవాఁడనై,

త్వద్భవనమ్ = నీ గృహమును గూర్చి, ప్రాప్తః = వచ్చినాను. అహమ్ = నేను, మారుతస్య = వాయుదేవునియొక్క, ఔరసః పుత్రః = ఔరసపుత్రుడ నైన, వానరః = వానరుడ నైన, హనుమాన్ = హనుమంతుడను.

తా. "నేను ఈ పను లన్నీ సీతకొరకై చేసితిని" అని నేను చెప్పితిని. "రాక్షసరాజా! సీతను చూడవలె నని నీ భవనమునకు వచ్చితిని. నేను వాయుదేవుని ఔరసపుత్రుడను. వానరుడను, నా పేరు హనుమంతుడు". 131, 132

మూ. రామదూతం చ మాం విద్ధి సుగ్రీవసచివం కపిమ్,
సోఽహం దౌత్యేన రామస్య త్వత్సకాశమిహాగతః. 133

ప్ర. అ. కపిమ్ = వానరుడ నైన, మామ్ = నన్ను, రామదూతమ్ = రాముని దూతను గాను, సుగ్రీవసచివమ్ = సుగ్రీవుని మంత్రినిగాను, విద్ధి = తెలిసికొనుము. సః అహమ్ = అట్టి నేను, రామస్య = రామునియొక్క, దౌత్యేన = దౌత్యముచేత, త్వత్సకాశమ్ = నీ సమీపమును గూర్చి, ఇహ = ఇక్కడికి, ఆగతః = వచ్చినాను.

తా. వానరుడ నైన నేను రాముని దూతను, సుగ్రీవుని సచివుడను. నేను రాముని దౌత్యమును పురస్కరించుకొని ఇక్కడికి వచ్చినాను. 133

మూ. సుగ్రీవస్త్వ మహాతేజాః స త్వాం కుశలమబ్రవీత్,
ధర్మార్థకామసహితం హితం పథ్యమువాచ చ. 134

ప్ర. అ. మహాతేజాః = గొప్ప తేజస్సు గల, సః సుగ్రీవః = ఆ సుగ్రీవుడు, త్వామ్ = నిన్ను, కుశలమ్ = క్షేమమును, అబ్రవీత్ = పలికెను. ధర్మార్థకామసహితమ్ = ధర్మ-అర్థ-కామములతో కూడిన, పథ్యమ్ = మంచిని కలిగించు, హితమ్ = హిత మైన వాక్యమును, ఉవాచ = పలికెను.

తా. మహాతేజశ్శాలి యైన ఆ సుగ్రీవుడు, నీ కుశలమును అడిగినాడు. ధర్మ-అర్థ-కామములకు అనుకూల మైన. లాభకర మైన, హితవచనము కూడ చెప్పినాడు. 134

మూ. వసతో ఋశ్యమూకే మే పర్వతే విపులద్రుమే,
రాఘవో రణవిక్రాన్తో మిత్రత్వం సముపాగతః. 135

ప్ర. అ. విపులద్రుమే = ఉన్నతము లైన (అధికమైన) వృక్షములు గల, ఋశ్యమూకే = ఋశ్యమూక పర్వతమునందు, వసతః = నివసించుచున్న, మే = నాకు, రణవిక్రాన్తః = యుద్ధమునందు పరాక్రమశాలి యైన, రాఘవః = రాముడు, మిత్రత్వమ్ = మిత్రత్వమును, ఉపాగతః = పొందినాడు.

తా. ఉన్నతము లైన వృక్షములతో నిండిన ఋశ్యమూకపర్వతమునందు నివసించుచుండగా, యుద్ధములో గొప్ప పరాక్రమము గల రాముడు నాకు మిత్రు డైనాడు. 135

మూ. తేన మే కథితం రాజ్ఞా భార్యా మే రక్షసా హృతా,
తత్ర సాహాయ్యమస్మాకం కార్యం సర్వాత్మనా త్వయా.

ప్ర. అ. రాజ్ఞా = రాజైన, తేన = అతనిచేత, మే = నాకు, కథితమ్ = చెప్పబడినది. మే భార్యా = నా భార్య, రక్షసా = రాక్షసునిచేత, హృతా = హరింపబడినది. తత్ర = ఆ విషయమున, త్వయా = నీ చేత, సర్వాత్మనా = సర్వ విధముల, అస్మాకమ్ = మాకు, సాహాయ్యమ్ = సాహాయ్యము, కార్యమ్ = చేయదగినది.

తా. రాజైన ఆ రాముడు నాతో ఇట్లు పలికెను. "నా భార్యను రాక్షసుడు అపహరించినాడు. నీవు ఆ విషయమున నాకు సర్వవిధముల సాహాయ్యము చేయవలెను". 136

మూ. మయా చ కథితం తస్మై వాలినశ్చ వధం ప్రతి,
తత్ర సాహాయ్యహేతోర్మే సమయం కర్తుమర్హసి. 137

ప్ర. అ. మయా చ = నాచేత కూడ, వాలినః = వాలియొక్క, వధం ప్రతి = వధను గూర్చి, తస్మై = అతనికి, కథితమ్ = చెప్పబడినది. తత్ర = ఆ విషయమున, మే = నాకు, సాహాయ్యహేతోః = సాహాయ్యము నిమిత్త మై, సమయమ్ = ఒప్పందమును, కర్తుమ్ = చేయుటకు, అర్హసి = తగి యున్నావు.

తా. నేను కూడ వాలివధను గూర్చి, ఆ రామునకు తెలిపి, "నీవు ఆ విషయమున నాకూ సాహాయ్యము చేయవలెను" అని అతనిని కోరితిని. 137

మూ. వాలినా హృతరాజ్యేన సుగ్రీవేణ మహాప్రభుః,
చక్రేఽగ్నిసాక్షికం సఖ్యం రాఘవః సహ లక్ష్మణః. 138

ప్ర. అ. మహాప్రభుః = గొప్ప ప్రభు వైన, సహ లక్ష్మణః = లక్ష్మణ సమేతు డైన, రాఘవః = రాముడు, వాలినా = వాలిచేత, హృతరాజ్యేన = హరింప బడిన రాజ్యము గల, సుగ్రీవేణ = సుగ్రీవునితో, అగ్నిసాక్షికమ్ = అగ్ని సాక్షిగా ఉండగా, సఖ్యమ్ = స్నేహమును, చక్రే = చేసెను.

తా. సుగ్రీవుని రాజ్యమును వాలి హరించెను. అట్టి సుగ్రీవునితో మహా ప్రభువు, లక్ష్మణసమేతుడు అయిన రాముడు అగ్నిసాక్షిగా స్నేహము చేసెను. 138

మూ. తేన వాలినముత్పాట్య శరేణైకేన సంయుగే,
వానరాణాం మహారాజః కృతః స ప్లవతాం ప్రభుః. 139

ప్ర. అ. తేన = ఆ రామునిచేత, సంయుగే = యుద్ధమునందు, ఏకేన = ఒక, శరేణ = బాణముచేత, వాలినమ్ = వాలిని, ఉత్పాట్య = పెకలించి, ప్లవతామ్ = వానరులయొక్క, ప్రభుః = ప్రభు వైన, సః = ఆ సుగ్రీవుడు, వానరాణామ్ = వానరులయొక్క, మహారాజః = మహారాజుగా, కృతః = చేయ బడినాడు.

తా. ఆ రాముడు, యుద్ధములో, ఒక్క బాణముచేత వాలిని చంపి, వానరప్రభు వైన సుగ్రీవుని వానరరాజుగా చేసినాడు. 139

మూ. తస్య సాహాయ్యమస్మాభిః కార్యం సర్వాత్మనా త్విహ,
తేన ప్రస్థాపితస్తుభ్యం సమీపమిహ ధర్మతః. 140

ప్ర. అ. ఇహ = ఇప్పుడు, అస్మాభిః = మాచేత, సర్వాత్మనా = అన్ని విధములు, తస్య = అతనికి, సాహాయ్యమ్ = సాహాయ్యము, కార్యమ్ = చేయ దగినది. తేన = ఆ కారణముచేత, (ఇతడు), తుభ్యమ్ = నీకొరకు, సమీపమ్ = సమీపమును, ధర్మతః = ధర్మానుసారముగా, ప్రస్థాపితః = పంపబడినాడు.

తా. ఇప్పుడు మేము ఆ రామునకు సర్వవిధాలా సాహాయ్యము చేయవలసి ఉన్నది. అందుచేతనే ఇతనిని ధర్మానుసారముగా నీవద్దకు పంపుతున్నాను.

మూ. క్షిప్రమానీయతాం సీతా దీయతాం రాఘవాయ చ.
యావన్న హరయో వీరా విధమన్తి బలం తవ. 141

ప్ర. అ. వీరాః = వీరు లైన, హరయః = వానరులు, తవ = నీయొక్క, బలమ్ = సైన్యమును, యావత్ = ఎంతలో, న విధమన్తి = నశింపచేయరో, అంతలో, సీతా = సీత, క్షిప్రమ్ = శీఘ్రముగా, ఆనీయతామ్ = తీసికొనిరాబడుగాక; రాఘవాయ = రామునకు, దీయతాం చ = ఇవ్వబడుగాక.

తా. వీరు లైన వానరులు నీ సైన్యమును నశింపచేయుటకు ముందుగానే నీవు శీఘ్రముగా సీతను తీసుకొని వచ్చి రామునకు ఇచ్చివేయుము. 141

మూ. వానరాణాం ప్రభావో హి న కేన విదితః పురా,
దేవతానాం సకాశం చ యే గచ్ఛన్తి నిమన్త్రితాః. 142

ప్ర. అ. యే = ఎవరు, నిమన్త్రితాః = పిలవబడినవారై, దేవతానామ్ = దేవతలయొక్క, సకాశమ్ = సమీపమును గూర్చి, గచ్ఛన్తి పురా = వెళ్లెదరో, అట్టి, వానరాణామ్ = వానరులయొక్క, ప్రభావః = ప్రభావము, కేన = ఎవనిచేత, న విదితః = తెలియబడలేదు.

తా. ఏ వానరులు పిలచినచో దేవతల దగ్గరకు కూడ వెళ్లెదరో అట్టి వానరుల ప్రభావము తెలియనివాడు ఎవరు? 142

మూ. ఇతి వానరరాజస్త్వామాహేత్యభిహితో మయా,
మామైక్షత తతః క్రుద్ధశ్చక్షుషా ప్రదహన్నివ. 143

ప్ర. అ. ఇతి = ఇట్లు, వానరరాజః = వానరరాజు, త్వామ్ = నిన్ను గూర్చి, ఆహ = చెప్పుచున్నాడు, ఇతి = అని, మయా = నాచేత, అభిహితః = పలుకబడినవాడై, తతః = అటు పిమ్మట, క్రుద్ధః = కోపగించినవాడై, చక్షుషా = నేత్రముతో, ప్రదహన్నివ = కాల్చివేయుచున్నవాడు వలె, మామ్ = నన్ను, ఐక్షత = చూచెను.

తా. వానరరాజైన సుగ్రీవుడు నీతో ఇట్లు చెప్పినాడు అని నేను చెప్పగానే అతడు కోపించి, నేత్రముతో కాల్చుచున్నవాడు వలె నన్ను చూచెను. 143

మూ. తేన వధ్యోఽహమాజ్ఞప్తో రక్షసా రౌద్రకర్మణా,
మత్ప్రభావమవిజ్ఞాయ రావణేన దురాత్మనా. 144

ప్ర. అ. రౌద్రకర్మణా = భయంకర మైన కర్మ గల, రక్షసా = రాక్షసుడు, దురాత్మనా = దురాత్ముడు అయిన, తేన రావణేన = ఆ రావణునిచేత, మత్ప్రభావమ్ = నాయొక్క ప్రభావమును, అవిజ్ఞాయ = తెలియకుండా, అహమ్ = నేను, వధ్యః = చంపదగినవాడనుగా, ఆజ్ఞప్తః = ఆజ్ఞాపింపబడితిని.

తా. భయంకరమైన కర్మ గల రాక్షసుడు, దురాత్ముడు అయిన ఆ రావణుడు, నా ప్రభావము ఎట్టిదో తెలిసికొనక, నన్ను చంపవలసినదిగా ఆజ్ఞా పించెను. 144

మూ. తతో విభీషణో నామ తస్య భ్రాతా మహామతిః,
తేన రాక్షసరాజోఽసౌ యాచితో మమ కారణాత్. 145

ప్ర. అ. విభీషణో నామ = విభీషణుడు అను, మహామతిః = గొప్పబుద్ధి గల, తస్య = అతనియొక్క, భ్రాతా = సోదరుడు, (ఉన్నాడు). తతః = అటు పిమ్మట, తేన = అతనిచేత, అసౌ = ఈ, రాక్షసరాజః = రాక్షసరాజు, మమ కారణాత్ = నా కారణమువలన, యాచితః = యాచింపబడినాడు.

తా. అటు పిమ్మట, గొప్ప బుద్ధిగల విభీషణుడను ఆ రావణుని సోదరుడు, నా నిమిత్త మై ఆ రాక్షసరాజును ప్రార్థించెను. 145

మూ. నైవం రాక్షసశార్దూల త్యజ్యతామేష నిశ్చయః,
రాజశాస్త్రవ్యపేతో హి మార్గః సంసేవ్యతే త్వయా 146

ప్ర. అ. రాక్షసశార్దూల = రాక్షసశ్రేష్ఠా, ఏవమ్ = ఇట్లు, న = కాదు. ఏషః = ఈ, నిశ్చయః = నిశ్చయము, త్యజ్యతామ్ = విడువబడుగాక, రాజశాస్త్ర వ్యపేతః = రాజశాస్త్రమునుండి దూరమైన, మార్గః = మార్గము, త్వయా = నీచేత, సంసేవ్యతే హి = సేవింపబడుచున్నది కదా.

తా. ఓ రాక్షసశ్రేష్ఠా! ఇట్లు చేయకూడదు. ఈ నిశ్చయము విడచి పెట్టుము. నీవు రాజశాస్త్రమునకు విరుద్ధ మైన మార్గమును అనుసరించుచున్నావు.

మూ. దూతవధ్యా న దృష్టా హి రాజశాస్త్రేషు రాక్షస,
దూతేన వేదితవ్యం చ యథార్థం హితవాదినా. 147

ప్ర. అ. రాక్షస=రావణా! రాజశాస్త్రేషు=రాజశాస్త్రములందు, దూత వధ్యాం=దూతను చంపుట, న దృష్టా హి = చూడబడలేదు. హితవాదినా =హితమును పలుకు, దూతేన=దూతచేత, యథార్థమ్ = యథార్థము, వేదితవ్యమ్=తెలియ దగినది.

తా. రావణా! రాజశాస్త్రంలో దూతలను చంపుట అనేది కనబడదు. హితమును చెప్పే దూత యథార్థమును తెలిసికొనవలెను. 147

మూ. సుమహత్యపరాధేఽపి దూతస్యాతులవిక్రమ.
విరూపకరణం దృష్టం న వధోఽస్తీతి శాస్త్రతః. 148

ప్ర. అ. అతులవిక్రమ=సాటిలేని పరాక్రమముకలవాడా! సుమహతి= చాల గొప్ప దైన, అపరాధేఽపి=అపరాధ మున్నను, దూతస్య=దూతయొక్క, విరూపకరణమ్=విరూపునిగా చేయుట. దృష్టమ్=చూడబడినది. శాస్త్రతః= శాస్త్రానుసారముగా, వధః = వధ, నాస్తి=లేదు.

తా. సాటి లేని పరాక్రమము కలవాడా! ఎంత అపరాధము చేసినను, దూతకు ఏ దైన వైరూప్యము (అవయవఖండనాదికము చేయుట) చెప్పబడినది గాని శాస్త్రములలో దూతను చంపుట విధింపబడలేదు. 148

మూ. విభీషణేనైవముక్తో రావణః సందిదేశ తాన్,
రాక్షసానేతదేవాస్య లాఙ్గూలం దహ్యతామితి. 149

ప్ర. అ. విభీషణేన=విభీషణునిచేత, ఏవమ్=ఇట్లు, ఉక్తః=పలుకబడిన, రావణః=రావణుడు, అస్య=ఇతనియొక్క, ఏతత్=ఈ, లాఙ్గూలమ్=తోక, దహ్యతామితి = కాల్చివేయబడు గాక అని, తాన్ రాక్షసాన్=ఆ రాక్షసులను, సందిదేశ=ఆజ్ఞాపించెను. 149

తా. రావణుడు విభీషణుని మాటలు విని, "ఇతని తోక కాల్చివేయుడు" అని రాక్షసులను ఆజ్ఞాపించెను. 150

మూ. తతస్తస్య వచః శ్రుత్వా మమ పుచ్ఛం సమన్తతః,
వేష్టితం శణవల్కైశ్చ జీర్ణైః కార్పాసజైః పటైః. 150

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, తస్య = అతనియొక్క, వచః = వచనమును, శ్రుత్వా = విని, మమ పుచ్ఛమ్ = నా తోక, సమన్తతః = అంతటా,

శణవల్కైః=జనపనార బట్టల చేతను, జీర్ణైః=చినికిపోయిన, కార్పాసకైః=పత్తినుండి పుట్టిన, పటైః=వస్త్రములచేతను, వేష్టితమ్=చుట్టబడినది.

తా. ఆ రావణుని మాటలు వినిన వెంటనే రాక్షసులు జనపనార గుడ్డలతోను చినికిపోయిన నూలుబట్టలతోను, నా తోక అంతటా చుట్టబెట్టిరి. 150

మూ. రాక్షసాః సిద్ధసన్నాహా స్తతస్తే చణ్డవిక్రమాః,
తదాదహ్యన్త మే పుచ్ఛం నిఘ్నన్తః కాష్ఠముష్టిభిః,
బద్ధస్య బహుభిః పాశై ర్యన్త్రితస్య చ రాక్షసైః

ప్ర. అ. తతః=అటు పిమ్మట, సిద్ధసంనాహాః=సిద్ధమైన సంనాహము గల, చణ్డవిక్రమాః=తీవ్రమైన పరాక్రమము గల, రాక్షసాః=రాక్షసులు, కాష్ఠముష్టిభిః=కఱ్ఱలతోను పిడికిళ్ళతోను, నిఘ్నన్తః=కొట్టుచు, బహుభిః=అనేకములైన, పాశైః=పాశములచేత, బద్ధస్య=కట్టబడినవాడను, రాక్షసైః=రాక్షసులచేత, యన్త్రితస్య=కదలకుండచేయబడినవాడను అయిన, మే=నాయొక్క, పుచ్ఛమ్=తోకను, తదా=అప్పుడు, అదహ్యన్త=కాల్చిరి.

తా. సంనాహములను పూర్తి చేసిన, తీవ్రమైన పరాక్రమము గల, ఆ రాక్షసులు, నన్ను కఱ్ఱలతోను, పిడికిళ్ళతోను కొట్టుచు, అనేకములైన పాశములచే బంధింపబడి, రాక్షసులచేత కదలకుండ చేయబడిన నా పుచ్ఛమును కాల్చిరి. 150, 151

మూ. తతస్తే రాక్షసాః శూరా బద్ధం మామగ్నిసంవృతమ్,
అఘోషయన్రాజమార్గే నగరద్వారమాగతాః.

ప్ర. అ. తతః=అటు పిమ్మట, శూరాః=శూరులైన, రాక్షసాః=రాక్షసులు, నగరద్వారమ్=పట్టణముద్వారమును, ఆగతాః=పొందినవారై, బద్ధమ్=కట్టబడినవాడను, అగ్నిసంవృతమ్=అగ్నిచేత చుట్టబడియున్నవాడను అయిన, మామ్=నన్ను, రాజమార్గే=రాజమార్గమునందు, అఘోషయన్=ఘోషించిరి.

తా. పిమ్మట శూరులైన ఆ రాక్షసులు బంధింపబడి, అగ్నిచే చుట్టబడిన నన్ను నగరద్వారమువద్దకు తీసికొని పోయి, నన్ను గూర్చి, రాజమార్గములో ఘోషణ చేసిరి. 152

మూ. తతోఽహం సుమహద్రూపం సంక్షిప్య పునరాత్మనః,
విమోచయిత్వా తం బన్ధం ప్రకృతిస్థః స్థితః పునః,
ఆయసం పరిఘం గృహ్య తాని రక్షాంస్యసూదయమ్.

ప్ర. అ. తతః=అటు పిమ్మట. అహమ్=నేను, ఆత్మనః =నాయొక్క, సుమహత్ =చాల పెద్ద దైన, రూపమ్=రూపమును, పునః=మరల, సంక్షిప్య =చిన్నది చేసి, తం బన్ధమ్ = ఆ బంధమును, విమోచయిత్వా=విడిపించుకొని, పునః=మరల, ప్రకృతిస్థః= సహజస్థితిని పొందినవాడనుగా, స్థితః = ఉంటిని. ఆయసమ్ = ఇనుప దైన, పరిఘమ్=పరిఘను, గృహ్య=గ్రహించి, తాని రక్షాంసి=ఆ రాక్షసులను, అసూదయమ్ = చంపితిని.

తా. పిమ్మట నేను చాల పెద్ద దైన రూపమును మరల చిన్నదిగా చేసి, ఆ బంధమును విడిపించుకొని, స్వాభావికస్థితిని పొంది, మరల ఆ ఇనుప పరిఘను తీసికొని ఆ రాక్షసుల నందరిని చంపితిని. 153, 154

మూ. తతస్తన్నగరద్వారం వేగేనాప్లుతవానహమ్,
పుచ్ఛేన చ ప్రదీప్తేన తాం పురీం సాట్టగోపురామ్,
దహామ్యహమసంభ్రాన్తో యుగాన్తాగ్నిరివ ప్రజాః.

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, అహమ్=నేను, వేగేన=వేగముతో, తత్=ఆ, నగరద్వారమ్=నగరద్వారమునుగూర్చి, ఆప్లుతవాన్ = దుమికితిని. అహమ్=నేను, అసంభ్రాన్తః=భయము లేని వాడ నై, యుగాన్తాగ్నిః=ప్రళయ కాలమునందలి అగ్ని, ప్రజాః ఇవ=ప్రజలను వలె, సాట్ట ప్రాకారగోపురామ్= బురుజులతోను, ప్రాకారములతోను, గోపురములతోను కూడిన, తాం పురీమ్= ఆ పట్టణమును, ప్రదీప్తేన = మండుచున్న, పుచ్ఛేన = తోకచే, దహామి=కాల్చి వేసినాను.

తా. పిమ్మట నేను వేగముగా ఆ నగరద్వారము పైకి దుమికితిని. ప్రజ్వ లించుచున్న పుచ్ఛముచేత, బురుజులతోను, ప్రాకారములతోను, గోపురముల తోను కూడిన ఆ నగరమును ప్రళయకాలము నందలి అగ్ని ప్రజలను దహించి వేసి నట్లు ఏ మాత్రము కంగారు పడక, కాల్చివేసితిని. 155

మూ. వినష్టా జానకీ వ్యక్తం న హ్యదగ్ధః ప్రదృశ్యతే, 156
లజ్కాయాం కశ్చిదుద్దేశః సర్వా భస్మీకృతా పురీ.

ప్ర. అ. సూ. 55వసర్గ 12వ శ్లోకం.

మూ. దహతా చ మయా లజ్కాం దగ్ధా సీతా న సంశయః,
రామస్య హి మహత్కార్యం మయేదం వితథీకృతమ్.

ప్ర. అ. లజ్కామ్ = లంకను, దహతా = కాల్చుచున్న, మయా = నా చేత, సీతా = సీత, దగ్ధా = కాల్చబడినది. సంశయః = సంశయము, న = లేదు. మయా = నాచేత, రామస్య = రామునియొక్క, ఇదమ్ = ఈ, మహత్ = గొప్పదైన, కార్యమ్ = కార్యము, వితథీకృతమ్ = వ్యర్థము చేయబడినది.

తా. లంక కాలిపోయినది గాన సీత కూడ కాలిపోయియే యుండును. సందేహము లేదు. నేను రాముని ఈ మహాకార్యమును వ్యర్థము చేసితిని. 157

మూ. ఇతి శోకసమావిష్టశ్చిన్తామహముపాగతః, 158
అథాహం వాచమశ్రౌషం చారణానాం శుభాక్షరామ్.
జానకీ న చ దగ్ధేతి విస్మయోదన్తభాషిణామ్. 159

ప్ర. అ. ఇతి = ఇట్లు, శోకసమావిష్టః = శోకముచే నింపబడినవాడనై, అహమ్ = నేను, చిన్తామ్ = చింతను, ఉపాగతః = పొందితిని. అథ = అటు పిమ్మట, అహమ్ = నేను, జానకీ = జానకి, న చ దగ్ధా = దహింపబడలేదు, ఇతి = అని, విస్మయోదన్తభాషిణామ్ = ఆశ్చర్యముతో వార్తను పలుకుచున్న, చారణానామ్ = చారణులయొక్క, శుభాక్షరామ్ = మంగళప్రదములైన అక్షరములు గల, వాచమ్ = వాక్కును, అశ్రౌషమ్ = వింటిని.

తా. ఈ విధముగ శోకాక్రాంతుడనై నేను చింత పొందితిని. పిమ్మట "జానకి దహింపబడలేదు" అని ఆశ్చర్యముతో మాటలాడుచున్న చారణుల, మంగళకరములైన అక్షరములు గల వాక్కును వింటిని.

మూ. తతో మే బుద్ధిరుత్పన్నా శ్రుత్వా తామద్భుతాం గిరమ్,
అదగ్ధా జానకీత్యేవం నిమిత్తైశ్చోపలక్షితా. 160

ప్ర. అ. అద్భుతామ్ = ఆశ్చర్యకర మైన. తాం గిరమ్ = ఆ వాక్యమును శ్రుత్వా = విని, తతః = పిమ్మట, జానకీ = జానకి. అదగ్ధా = కాల్చబడలేదు. ఇత్యేవమ్ = అని. మే = నాకు, బుద్ధిః = బుద్ధి, ఉత్పన్నా = పుట్టినది. నిమిత్తైశ్చ = శుభశకునముల చేత కూడ, ఉపలక్షితా = (కాల్చబడనట్లు) ఊహింప బడినది.

తా. ఆశ్చర్యకర మైన ఆ మాటలు విన్న పిమ్మట నాకు—"జానకి దహింపబడి యుండదు" అను ఆలోచన కలిగినది. కొన్ని సుశకునములను బట్టి కూడ అట్లు ఊహించితిని. 160

మూ. దీప్యమానే తు లాఙ్గూలే న మాం దహతి పావకః,
హృదయం చ ప్రహృష్టం మే వాతాః సురభిగన్ధినః.

ప్ర. అ. లాఙ్గూలే = తోక. దీప్యమానే = కాల్చబడు చుండగా, పావకః = అగ్ని, మామ్ = నన్ను, న దహతి = కాల్చుటలేదు. మే = నాయొక్క, హృదయం చ = హృదయము కూడ, ప్రహృష్టమ్ = సంతోషించుచున్నది. వాతాః = వాయువులు, సురభిగన్ధినః = మంచి గంధము గలవి. 161

తా. నా తోక కాల్చబడుచున్నను అగ్ని నన్ను దహించుట లేదు. నా హృదయము కూడ సంతుష్టముగా ఉన్నది. వాయువులు మంచి గంధమును ప్రసరింపచేయుచున్నవి. 161

మూ. తైర్నిమిత్తైశ్చ దృష్టార్థైః కారణైశ్చ మహాగుణైః,
ఋషివాక్యైశ్చ సిద్ధార్థైరభవం హృష్టమానసః. 162

ప్ర. అ. దృష్టార్థైః = చూడబడిన ఫలములు గల, తైః = ఆ, నిమిత్తైః = నిమిత్తముల చేతను, మహాగుణైః = గొప్ప గుణములు గల, కారణైశ్చ = కారణముల చేతను, సిద్ధార్థైః = సిద్ధ మైన ప్రయోజనము గల, ఋషివాక్యైశ్చ = ఋషుల వాక్యముల చేతను, హృష్టమానసః = సంతోషించిన మనస్సు కలవాడను అభవమ్ = అయితిని.

తా. పూర్వము సఫలములుగా చూడబడిన ఆ శకునముల చేతను, గొప్ప గుణములు గల కారణముల చేతను, తప్పక యథార్థము లైన ఋషుల వాక్యముల చేతను నా మనస్సు సంతోషించినది. 162

మూ. పునర్దృష్ట్వా చ వైదేహీం విసృష్టశ్చ తయా పునః,
తతః పర్వతమాసాద్య తత్రారిష్టమహం పునః, 163
ప్రతిప్లవనమారేభే యుష్మద్దర్శనకాంక్షయా.

ప్ర. అ. వైదేహీమ్ = సీతను, పునః = మరల, దృష్ట్వా చ = చూచి, తయా = ఆమెచేత, పునః = మరల, విసృష్టః = విడువబడినవాడనై, తతః = పిమ్మట, అరిష్టపర్వతమ్ = అరిష్టపర్వతమును, పునః = మరల, ఆసాద్య = పొంది, అహమ్ = నేను, యుష్మద్దర్శనకాంక్షయా = మీయొక్క దర్శనమునందు కోరికతో, ప్రతిప్లవనమ్ = తిరిగి ఎగురుటను, ఆరేభే = ప్రారంభించితిని.

తా. సీతాదేవిని మరల చూచి, ఆమె అనుజ్ఞ పొంది, పిమ్మట అరిష్ట పర్వతమును మరల పొంది, మిమ్ములను చూడవలె ననుకోరికతో మరల ఎగు రుట (సముద్రలంఘనము) ప్రారంభించితిని. 163

మూ. తతః పవనచన్ద్రార్కసిద్ధగన్ధర్వసేవితమ్, 164
పన్థానమహమాక్రమ్య భవతో దృష్టవానిహ

ప్ర. అ. తతః = పిమ్మట, అహమ్ = నేను, పవనచన్ద్రార్కసిద్ధగన్ధర్వసేవితమ్ = వాయు-చంద్ర-సూర్య-సిద్ధ-గంధర్వులచేత సేవింపబడిన, పన్థానమ్ = ఆకాశమార్గమును, ఆక్రమ్య = ఆశ్రయించి, ఇహ = ఇక్కడ, భవతః = మిమ్ము లను, దృష్టవాన్ = చూచితిని.

తా. పిమ్మట నేను వాయు-చంద్ర-సూర్య-సిద్ధ-గంధర్వులచే సేవింప బడు ఆకాశమార్గమును అవలంబించి, ఇక్కడ, మిమ్ములను చూచితిని. 164

మూ. రాఘవస్య ప్రభావేణ భవతాం చైవ తేజసా,
సుగ్రీవస్య చ కార్యార్థం మయా సర్వమనుష్ఠితమ్.

ప్ర. అ. రాఘవస్య = రామునియొక్క, ప్రభావేణ = ప్రభావముచేత, భవతామ్ = మీయొక్క, తేజసా చైవ = తేజస్సు చేతను, సుగ్రీవస్య = సుగ్రీవుని యొక్క, కార్యార్థం చ = కార్యము కొరకు, మయా = నాచేత, సర్వమ్ = సమ స్తము, అనుష్ఠితమ్ = చేయబడినది.

తా. రాముని ప్రభావముచేత, మీ తేజస్సుచేత, సుగ్రీవుని కార్యము సాధింతు
టకు నేను అన్ని పనులు చేసితిని. 165

మూ. ఏతత్సర్వం మయా తత్ర యథావదుపపాదితమ్, 166
అత్ర యన్న కృతం శేషం తత్సర్వం క్రియతామితి.

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
అష్టపఞ్చాశః సర్గః.

ప్ర. అ ఏతత్ = ఇది, సర్వమ్ = అంతయు, తత్ర = అక్కడ, మయా = నాచేత, యథావత్ = ఎట్లు చేయవలెనో అట్లు, ఉపపాదితమ్ = చేయబడినది. అత్ర = ఈ కార్యమునందు, యత్ = ఏది, న కృతమ్ = చేయబడలేదో, శేషమ్ = మిగిలిన, తత్ = అది, సర్వమ్ = అంతా, క్రియతామ్ = చేయబడుగాక.

తా. నేను అక్కడ ఈ కార్యముల నన్నింటిని తగు విధముగా చేసితిని. నేను చేయగా మిగిలిన కార్య మంతా చేయుడు.

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో ఏబదియెనిమిదవ సర్గ సమాప్తము.

అథ ఏకోనషష్టితమః సర్గః

[హనుమంతుడు సీత దురవస్థను వర్ణించి చెప్పి, లంకను ఆక్ర మించుటకై వానరులను ప్రోత్సాహపరచుట].

మూ. ఏతదాఖ్యాయ తత్సర్వం హనుమాన్ మారుతాత్మజః,
భూయః సముపచక్రామ వచనం వక్తుముత్తరమ్. 1

ప్ర. అ. మారుతాత్మజః = వాయుపుత్రుడైన, హనుమాన్ = హను మంతుడు, సర్వమ్ = సమస్తమైన. తత్ ఏతత్ = దీనిని, ఆఖ్యాయ = చెప్పి, భూయః = పరల, ఉత్తరం వచనమ్ = తరువాతి వాక్యమును, వక్తుమ్ = చెప్పుటకు, సముపచక్రామ = ప్రారంభించెను

తా. వాయుపుత్రుడైన హనుమంతుడు జరిగిన ఈ విషయము అంతా చెప్పి, పరల, తాను చెప్ప దలచిన మాటలను ఇట్లు చెప్పెను. 1

మూ. సఫలో రాఘవోద్యోగః సుగ్రీవస్య చ సంభ్రమః,
శీలమాసాద్య సీతాయా మమ చ ప్రవణం మనః. 2

ప్ర. అ. రాఘవోద్యోగః = రాముని ప్రయత్నము, సుగ్రీవస్య = సుగ్రీవుని యొక్క, సంభ్రమః చ = తొందర (ఉత్సాహము), సీతాయాః = సీత యొక్క, శీలమ్ = పవిత్రమైన శీలమును, ఆసాద్య = పొంది, సఫలః = సఫల మైనది. మమ = నాయొక్క, మనశ్చ = మనస్సు కూడ, ప్రవణమ్ = ఆమె యందు భక్తితో లగ్నమైనది.

తా. సీతాదేవి పాతివ్రత్యమహిమచే రాముని ప్రయత్నము, సుగ్రీవుని ఉత్సాహమూ కూడా సఫలములు కానున్నవి. భక్తితో నా మనస్సు ఆమెపై లగ్నమైనది. 2

మూ. తపసా నిర్దహేల్లోకాన్ క్రుద్ధో వా నిర్దహేదపి,
సర్వథాతిప్రవృద్ధోఽసౌ రావణో రాక్షసాధిపః. 3

ప్ర. అ. సర్వథా=అన్ని విధములం, అతిప్రవృద్ధః=చాలం వృద్ధి చెందిన, అసౌ = ఈ, రాక్షసాధిపః = రాక్షసప్రభు వైన, రావణః = రావణుడు, తపసా= =తపస్సుచేత, లోకాన్ = లోకములను, నిర్దహేత్ = కాల్చివేయవచ్చును. క్రుద్ధో వాపి = కోపగించినను. నిర్దహేదపి (శత్రువులు మొదలైన వారిని) కాల్చి వేయవచ్చును

తా. రాక్షసరాజైన రావణుడు అన్ని విధముల చాల బలము కలవాడు. ఆతడు తన తపోబలముచేత లోకాలను కాల్చివేయగలడు. కోపించినచో ఎవరి నైనను నశింపచేయగలడు. 3

మూ. తస్య తాం స్పృశతో గాత్రం తపసా న వినాశితమ్.
న తదగ్నిశిఖా కుర్యాత్సంస్పృష్టా పాణినా సతీ, 4
జనకస్య సుతా కుర్యాద్యత్క్రోధకలుషీకృతా.

ప్ర. అ. తామ్ = ఆ సీతాదేవిని, స్పృశతః = స్పృశించిన, తస్య = వానియొక్క, గాత్రమ్ = శరీరము, తపసా = తపస్సుచేత, న వినాశితమ్ = నశింపచేయబడలేదు. క్రోధకలుషీకృతా = క్రోధముచే కలతబెట్టబడిన, జనకస్య ఆత్మజా = జనకుని కుమార్తె యైన సీత, యత్ = దేనిని, కుర్యాత్ = చేయునో, తత్ = దానిని, పాణినా = హస్తముచేత, సంస్పృష్టా సతీ = స్పృశించబడిన, అగ్నిశిఖా = అగ్నిజ్వాల కూడ, న కుర్యాత్ = చేయదు.

తా. రావణుడు ఆమెను స్పృశించినను అతని శరీరము భస్మము కాలేదన్నచో దానికి కారణము అతని తపస్సే. కోపముచేత మనస్సు కలుష మైనపుడు సీత చేయగలిగిన దానిని, చేతితో స్పృశించిన అగ్నిజ్వాల కూడ చేయజాలదు. 4

మూ. జాంబవత్ప్రముఖాన్ సర్వాననుజ్ఞాప్య మహాహరీన్, 5
అస్మిన్నేవం గతే కార్యే భవతాం చ నివేదితే,
న్యాయ్యం స్మ సహ వైదేహ్యా ద్రష్టుం తౌ పార్థివాత్మజౌ.

ప్ర. అ. భవతామ్ = మీకు, నివేదితే = తెలుపబడిన, అస్మిన్ = ఈ, కార్యే = కార్యము, ఏవం గతే = ఈ విధముగా ఉండగా, జాంబవత్ప్రముఖాన్ = జాంబవంతుడు మొదలైన, మహాహరీన్ = గొప్పవానరులను, సమనుజ్ఞాప్య = అంగీకరింపచేసి, వైదేహ్యా సహ = సీతతో కూడ, తౌ = ఆ, పార్థివాత్మజౌ = రాజకుమారులను, ద్రష్టుమ్ = చూచుటకు, న్యాయ్యం స్మ = న్యాయ్యమైనది కదా।

తా. మీకు చెప్పిన విధముగ ఈ కార్యము ఈ విధముగ ఉన్నది. ఇట్టి పరిస్థితిలో జాంబవంతుడు మొదలైన వానరనాయకుల అనుజ్ఞ తీసికొని, సీతను కూడ మనతో తీసికొని వెళ్ళియే, ఆ రామలక్ష్మణులను చూచుట యుక్తము కదా। 5, 6

మూ. అహమేకోఽపి పర్యాప్తః సరాక్షసగణాం పురీమ్,
తాం లఙ్కాం తరసా హన్తుం రావణం చ మహాబలమ్.

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, ఏకోఽపి = ఒక్కడనే, సరాక్షసగణామ్ = రాక్షసగణములతో కూడిన, తాం లఙ్కాం పురీమ్ = ఆ లంకాపురమును, మహాబలమ్ = గొప్ప బలము గల, రావణం చ = రావణుని, తరసా = వేగముచేత, హన్తుమ్ = చంపుటకు, పర్యాప్తః = చాలినవాడను.

తా. రాక్షసగణములతో కూడిన ఆ లంకాపట్టణమును నశింపచేయుటకు మహాబలశాలి యైన రావణుని సంహరించుటకు కూడ నేనొక్కడనే చాలుదును.

మూ. కిం పునః సహితో వీరైర్బలవద్భిః కృతాత్మభిః,
కృతాస్త్రైః ప్లవగైః శూరైర్భవద్భిర్విజయైషిభిః. 8

ప్ర. అ. బలవద్భిః = బలవంతులు, కృతాత్మభిః = నిశ్చితమైన మనస్సు కలవారు, కృతాస్త్రైః = చేయబడిన (నేర్వబడిన), అస్త్రప్రయోగము గలవారు, శూరైః = శూరులు, విజయైషిభిః = విజయమును కోరువారు, ప్లవగైః = వానరులు అయిన, భవద్భిః = మీతో, సహితః = కూడినవాడనైన, కిం పునః = చెప్ప నేల?

తా. మీ రందరు బలవంతులు. మనస్సును వశములో ఉంచుకొన్నవారు. అస్త్రప్రయోగమునందు నిపుణులు. శూరులు. విజయమును కోరువారు. అట్టి మీతో కలిసి యుద్ధానికి వెళ్ళినచో చెప్పవలెనా। 8

మూ. అహం తు రావణం యుద్ధే ససైన్యం సపురస్సరమ్,
సహపుత్రం వధిష్యామి సహోదరయుతం యుధి. 9

ప్ర. అ. అహం తు = నేనైతే, యుద్ధే = యుద్ధమునందు, ససైన్యమ్ = సైన్యముతో కూడినవాడు, సపురస్సరమ్ = ముందు నడిచే పరివారముతో కూడిన వాడు, సపుత్రమ్ = పుత్రునితో కూడినవాడు, సహోదరయుతమ్ = సహోదరులతో కూడినవాడు అయిన, రావణమ్ = రావణుని, యుధి = యుద్ధమునందు, వధిష్యామి = చంపెదను.

తా. సైన్యముతో యుద్ధమునకు వచ్చిన రావణుని, అతని ముందు నడచు పరివారమును, అతని పుత్రులను, సహోదరులను కూడ యుద్ధములో వధించగలను. 9

మూ. బ్రాహ్మమైన్ద్రం చ రౌద్రం చ వాయవ్యం వారుణం తథా,
యది శక్రజితోఽస్త్రాణి దుర్నిరీక్షాణి సంయుగే, 10
తాంస్త్వహం విధమిష్యామి హనిష్యామి చ రావణమ్.

ప్ర. అ. బ్రాహ్మమ్ = బ్రహ్మాస్త్రమును, ఐన్ద్రం చ = ఐంద్రాస్త్రమును, రౌద్రం చ = రౌద్రాస్త్రమును, వాయవ్యమ్ = వాయవ్యాస్త్రమును, తథా = మరియు, వారుణమ్ = వారుణాస్త్రమును, శక్రజితః = ఇంద్రజిత్తుయొక్క, అస్త్రాణి = అస్త్రములు, దుర్నిరీక్షాణి యది = చూడ శక్యము కానిచో, తాని = వాటిని, సంయుగే = యుద్ధమునందు, విధమిష్యామి = ఎగురగొట్టి వేయగలను. రాక్షసాన్ = రాక్షసులను, హనిష్యామి చ = చంపగలను.

తా. బ్రహ్మాస్త్రమును, ఐంద్రాస్త్రమును, రౌద్రాస్త్రమును, వాయవ్యాస్త్రమును, వారుణాస్త్రమును, ఇంద్రజిత్తు ప్రయోగించు, చూచుటకు శక్యము కాని ఇతరాస్త్రములను కూడ యుద్ధములో ఎగురగొట్టి వేయగలను. రాక్షసులను చంపగలను. 10

మూ. భవత్యా మభ్యనుజ్ఞాతో విక్రమో మే రుణద్ధి తమ్. 11
మయాతులా విసృష్టా హి శైలవృష్టిర్నిరన్తరా,
దేవానపి రణే హన్యాత్కిం పునస్తాన్నిశాచరాన్. 12

ప్ర. అ. భవతామ్=మీయొక్క (మీ చేత), అభ్యనుజ్ఞాతః=అనుమతింప బడిన, మే=నాయొక్క, విక్రమః = పరాక్రమము, తమ్=ఆ రావణుని, రుణద్ధి= అరికట్టుచున్నది, (అరికట్టి బంధింపగలదు). మయా=నాచేత, విసృష్టా=విడవబడిన, అతులా=సాటి లేని, నిరన్తరా=అవకాశము లేని, శైలవృష్టిః=శిలలవర్షము, రణే=యుద్ధమునందు, దేవానపి=దేవతలను కూడ హన్యాత్= చంపును. తాన్=ఆ, నిశాచరాన్=రాక్షసులను, కిం పునః= చెప్పనేల?

తా. మీరు అనుమతించినచో నా పరాక్రమము ఆ రావణుని బంధింప గలదు. యుద్ధములో నేను నిరంతరముగా వర్షించిన శిలావృష్టి దేవతలను కూడ చంపగలదు. రాక్షసుల మాట చెప్పవలెనా?

వి. "భవతామననుజ్ఞాతం రుణద్ధి మమ విక్రమమ్" అను ప్రాచ్యపాఠము లాగున్నది. 'మీ అనుజ్ఞ లేకపోవుట నా పరాక్రమమును అడ్డు పెట్టుచున్నది' అని అర్థము. 12

మూ. సాగరోఽప్యతియాద్వేలాం మన్దరః ప్రచలేదపి,
న జామ్బవన్తం సమరే కమ్పయేదరివాహినీ. 13

ప్ర. అ. సాగరః=సముద్రము, వేలామ్=తీరమును, అతియాదపి= దాటవచ్చును. మన్దరః= మందరపర్వతము, ప్రచలేదపి = చలింపవచ్చును. సమరే=యుద్ధమునందు, అరివాహినీ=శత్రుసైన్యము, జామ్బవన్తమ్=జాంబ వంతుని, న కమ్పయేత్=కంపింప చేయజాలదు.

తా. సముద్రము తీరము దాటిన దాటవచ్చును. మందరపర్వతము చలింపవచ్చును. కాని సమరములో జాంబవంతుని శత్రుసేన కదల్పజాలదు.

మూ. సర్వరాక్షససంఘానాం రాక్షసా యే చ పూర్వకాః,
అలమేకో వినాశాయ వీరో వాలిసుతః కపిః. 14

ప్ర. అ. వీరః=వీరుడు, వాలిసుతః=వాలికుమారుడు అయిన, కపిః =అంగదుడు, ఏకః=ఒక్కడే, సర్వరాక్షససంఘానామ్ =సమస్తమైన రాక్షస సముదాయముల, పూర్వకాః=నాయకులు, యే=ఎవరున్నారో, వారి యొక్క, వినాశాయ=నశింపచేయుటకు, అలమ్=చాలును.

తా. వీరు నైన వాలిపుత్రుడు అంగదుడు ఒక్కఁడే. సకలరాక్షససముదాయముల నాయకులను కూడ, సంహరించుటకు సమర్థుడు. 14

మూ. పనసస్యోరువేగేన నీలస్య చ మహాత్మనః,
మన్దరోఽప్యవశీర్యేత కింపునర్యుధి రాక్షసాః. 15

ప్ర. అ. పనసస్య = పనసునియొక్క, మహాత్మనః = మహాత్ము లైన, నీలస్య చ = నీలునియొక్క, ఉరువేగేన = గొప్పవేగముచేత, మన్దరోఽపి = మందరపర్వతము కూడ. అవశీర్యేత = భగ్న మైపోవును. యుధి=యుద్ధములో రాక్షసాః = రాక్షసులు, కిం పునః = చెప్ప నేల?

తా. మహాత్ము లైన పనసుడు, నీలుడు చూపు మహావేగముచేత మందర పర్వతము కూడ, భగ్న మైపోవును. యుద్ధములో రాక్షసుల విషయము చెప్ప వలెనా? 15

మూ. సదేవాసురయక్షేషు గన్ధర్వోరగపక్షిషు,
మైన్దస్య ప్రతియోద్ధారం శంసత ద్వివిదస్య వా. 16

ప్ర. అ. సదేవాసురయక్షేషు = దేవతలతోను, అసురులతోను యక్షుల తోను, గన్ధర్వోరగపక్షిషు = గంధర్వులతోను, ఉరగులతోను, పక్షుల తోను, మైన్దస్య=మైందునకు గాని, ద్వివిదస్య వా = ద్వివిదునకు గాని, ప్రతియోద్ధారమ్ = ఎదిరించి యుద్ధము చేయువానిని, శంసత = చెప్పండి.

తా. దేవ- అసుర-గంధర్వ-ఉరగ-పక్షులలో ఎవ్వ రైన మైందునకు గాని, ద్వివిదునకు గాని ఎదురుగా నిలచి యుద్ధము చేయగలరా? చెప్పుడు. 16

మూ. అశ్విపుత్రౌ మహాభాగావేతౌ ప్లవగసత్తమౌ,
ఏతయోః ప్రతియోద్ధారం న పశ్యామి రణాజిరే. 17

ప్ర. అ. అశ్విపుత్రౌ = అశ్వినీదేవతల పుత్రు లైన, ఏతౌ = ఈ, మహాభాగౌ = మహాభాగ్యవంతు లైన మైందద్వివిదులు, ప్లవగసత్తమౌ = వానరులలో శ్రేష్ఠులు రణాజిరే=రణరంగమునందు, ఏతయోః=ఈ ఇద్దరికి, ప్రతియోద్ధారమ్ = ఎదిరించి యుద్ధము చేయువానిని, న పశ్యామి = చూడను.

తా. అశ్వినీదేవతల పుత్రులూ, మహాభాగ్యవంతులూ అయిన ఈ మైంద ద్వివిదులు వానరులలో శ్రేష్ఠులు. రణరంగములో వీరిని ఎదిరించి యుద్ధము చేయగలవా రెవ్వరూ కనబడరు. 17

మూ. పితామహవరోత్సేకాత్పరమం దర్పమాస్థితౌ,
అమృతప్రాశనావేతౌ సర్వవానరసత్తమౌ. 18

ప్ర. అ. పితామహవరోత్సేకాత్ = బ్రహ్మ ఇచ్చిన వరమువలన కలిగిన అతిశయము వలన, పరమమ్ = గొప్ప, దర్పమ్ = దర్పమును, ఆస్థితౌ = అవలంబించిన, ఏతౌ = ఈ, వానరసత్తమౌ = వానరశ్రేష్ఠులు, అమృతప్రాశనౌ = అమృతమును తిన్నవారు.

తా. బ్రహ్మదేవు డిచ్చిన వరమువలన కలిగిన అతిశయముచే దృప్తులై, వానరశ్రేష్ఠులైన ఈ మైందద్వివిదులు అమృతమును భుజించిరి. 18

మూ. అశ్వినోర్మాననార్థం హి సర్వలోకపితామహః,
సర్వావధ్యత్వమతులమనయోర్దత్తవాన్ పురా. 19

ప్ర. అ. పురా = పూర్వము, సర్వలోకపితామహః = సమస్తలోకములకు పితామహుడైన బ్రహ్మదేవుడు, అశ్వినోః = అశ్వినీదేవతలయొక్క, మాననార్థమ్ = గౌరవించుటకొరకు, అనయోః = వీరికి, అతులమ్ = సాటి లేని, సర్వావధ్యత్వమ్ = అందరిచేతనూ (ఎవ్వరిచేతనూ) చంపశక్యులు కాకుండుటను, దత్తవాన్ = ఇచ్చినాడు.

తా. పూర్వము, బ్రహ్మదేవుడు ఈ మైందద్వివిదులకు ఎవ్వరిచేతను చంపశక్యము కాకుండుట అను సాటి లేని వరమును ఇచ్చెను. 19

మూ. వరోత్సేకేన మత్తౌ చ ప్రమథ్య మహతీం చమూమ్,
సురాణామమృతం వీరౌ పీతవన్తౌ ప్లవంగమౌ. 20

ప్ర. అ. వరోత్సేకేన = వరమువలన కలిగిన అతిశయముచేత, మత్తౌ చ = మదించినవారై, వీరౌ = వీరులైన, ప్లవఙ్గమౌ = ఈ ఇద్దరు వానరులు, సురాణామ్ = దేవతలయొక్క, మహతీమ్ = గొప్పదైన, చమూమ్ = సేనను, ప్రమథ్య = మథించి, అమృతమ్ = అమృతమును, పీతవన్తౌ = త్రాగినారు.

తా. వరమువలన కలిగిన అతిశయముచేత మదించిన వీరులైన ఈ మైందద్వివిదులు, గొప్ప దేవతాసైన్యమును జయించి అమృతమును త్రాగిరి.

మూ. ఏతావేవ హి సంక్రుద్ధౌ సవాజిరథకుఞ్జరామ్,
లఙ్కాం నాశయితుం శక్తౌ సర్వే తిష్ఠన్తు వానరాః. 21

ప్ర. అ. సంక్రుద్ధౌ = కోపించిన, ఏతావేవ = ఈ మైందద్వివిదులే, సవాజిరథకుఞ్జరామ్ = అశ్వములతోను, రథములతోను ఏనుగులతోను కూడిన, లఙ్కామ్ = లంకను, నాశయితుమ్ = నశింపచేయుటకు, శక్తౌ = సమర్థులు, సర్వే = సమస్తమైన, వానరాః = వానరులు, తిష్ఠన్తు = ఉందురుగాక.

తా. ఇతరవానరు లందరి మాట అట్లుండగా, ఈ మైందద్వివిదులే కోపించినచో అశ్వములతోను, రథములతోను, ఏనుగులతోను కూడిన ఆ లంకా నగరము నంతా నశింపచేయ గలరు. 21

మూ. మయైవ నిహతా లఙ్కా దగ్ధా భస్మీకృతా పునః,
రాజమార్గేషు సర్వత్ర నామ విశ్రావితం మయా. 22

ప్ర. అ. లఙ్కా = లంక, మయైవ = నాచేతనే, నిహతా = నశింపచేయబడినది. రాజమార్గేషు = రాజమార్గములయందు, సర్వత్ర = అంతటా, మయా = నాచేత, నామ = పేరు, విశ్రావితమ్ = వినిపింపబడినది.

తా. నేనే లంకను నశింపచేసి, కాల్చి భస్మము చేసి అన్ని రాజమార్గము లందు పేరును చాటితిని.

మూ. జయత్యతిబలో రామో లక్ష్మణశ్చ మహాబలః,
రాజా జయతి సుగ్రీవో రాఘవేణాభిపాలితః. 23
అహం కోసలరాజస్య దాసః పవనసంభవః
హనుమానితి సర్వత్ర నామ విశ్రావితం మయా. 24

ప్ర. అ. అతిబలః = అధికమైన బలము గల, రామః = రాముడు, జయతి = సర్వోత్కర్షగా ఉన్నాడు. మహాబలః = గొప్ప బలము గల, లక్ష్మణశ్చ = లక్ష్మణుడు కూడ, సర్వోత్కర్షగా ఉన్నాడు. రాఘవేణ = రాముని చేత, అభిపాలితః = పాలింపబడిన, రాజా = రాజైన, సుగ్రీవః = సుగ్రీవుడు,

జయతి = సర్వోత్కృష్టగా ఉన్నాడు. పవనసంభవః = వాయుకుమారుడ నైన, అహమ్ = నేను, కోసలరాజస్య = కోసలాధిపతి యైన రామునియొక్క, దాసః = దాసుడ నైన, హనుమాన్ = హనుమంతుడను; ఇతి = ఇట్లు, మయా = నాచేత, నామ = పేరు, విశ్రావితమ్ = చాటబడినది.

తా. "మహాబలశాలి యైన రాముడు, అధికమైన బలము గల లక్ష్మణుడు సర్వోత్కృష్టగా ఉన్నారు. రామునిచేత పాలింపబడిన వానర రాజైన సుగ్రీవుడు సర్వోత్కృష్టగా ఉన్నాడు. వాయుపుత్రుడ నైన నేను రాముని దాసుడనైన హనుమంతుడను" అని నేను రాజాదుల పేర్లను అంతటా ఘోషించితిని. 23, 24

మూ. అశోకవనికామధ్యే రావణస్య దురాత్మనః,
అధస్తాచ్ఛింశుపావృక్షే సాధ్వీ కరుణమాస్థితా, 25
రాక్షసీభిః పరివృతా శోకసంతాపకర్శితా,
మేఘలేఖాపరివృతా చన్ద్రలేఖేవ నిష్ప్రభా, 26
అచిన్తయన్తీ వైదేహీ రావణం బలదర్పితమ్

ప్ర. అ. దురాత్మనః = దుర్బుద్ధి యైన, రావణస్య = రావణునియొక్క, అశోకవనికామధ్యే = అశోకవనమధ్యమందు, శింశుపావృక్షే = శింశుపావృక్షము (యొక్క), అధస్తాత్ = క్రింద, సాధ్వీ = పతివ్రతా, రాక్షసీభిః = రాక్షసస్త్రీల చేత, పరివృతా = చుట్టబడినదీ, శోకసంతాపకర్శితా = శోకముచేత, మనస్తాపము చేత కృశింపచేయ బడినదీ, మేఘలేఖాపరివృతా = మేఘరేఖచేత చుట్టబడిన, చన్ద్రలేఖేవ = చంద్రరేఖ వలె, నిష్ప్రభా = కాంతి లేనిదీ, బలదర్పితమ్ = బలము చేత గర్వించిన, రావణమ్ = రావణుని, అచిన్తయన్తీ = ఆలోచించనిదీ అయిన, వైదేహీ = సీత, కరుణమ్ = దైన్యమును, ఆస్థితా = అవలంబించి ఉన్నది.

తా. దురాత్ము డైన రావణుని అశోకవనమధ్యమునందు, శింశుపావృక్ష మూలమునందు మహాపతివ్రత యైన సీత దైన్యముతో ఉన్నది. శోకముతోను, మనస్తాపముతోను కృశించిన ఆమె చుట్టూ రాక్షసస్త్రీలు కాపలా కాయుచున్నారు. ఆమె చుట్టూ మేఘరేఖ ఉన్న చంద్రరేఖ వలె కాంతి విహీనురాలై ఉన్నది. ఆమె, బలము చేత గర్వించిన రావణుని గూర్చి మనసా కూడ స్మరించుట లేదు.

మూ. పతివ్రతా చ సుశ్రోణీ అవష్టబ్ధా చ జానకీ. 27
అనురక్తా హి వైదేహీ రామం సర్వాత్మనా శుభా,
అనన్యచిత్తా రామే చ పౌలోమీవ పురన్దరే. 28

ప్ర. అ. పతివ్రతా = పతివ్రత యైన, సుశ్రోణీ = అంద మైన కటి ప్రదేశము గల, జానకీ = జానకి, అవష్టబ్ధా = నిరోధింపబడి ఉన్నది. శుభా = మంగళప్రదురా లైన, వైదేహీ = సీత, సర్వాత్మనా = అన్ని విధముల, రామమ్ = రాముని, అనురక్తా = అనురాగము గలది. పురందరే = దేవేంద్రుని విషయమున, పౌలోమీవ = శచీదేవి వలె, రామే = రామునియందు, అనన్యచిత్తా = ఏకాగ్రమైన చిత్తము గలది.

తా. అంద మైన కటిప్రదేశముగల, పతివ్రతయైన జానకి లంకలో నిరోధింపబడి ఉన్నది. మంగళప్రదురా లైన ఆ వైదేహి సర్వవిధముల రాముని యందు అనురాగవంతురా లై ఉన్నది. శచీదేవి దేవేంద్రునియందు ఏకాగ్ర చిత్తురా లై ఉన్నట్లు, రామునియందు ఏకాగ్రచిత్తురా లై ఉన్నది. 27, 28

మూ. తదేకవాసఃసంవీతా రజోధ్వస్తా తథైవ చ,
శోకసంతాపదీనాఙ్గీ సీతా భర్తృహితే రతా. 29

ప్ర. అ. తదేకవాసఃసంవీతా = ఆ ఒక్క వస్త్రమునే కట్టుకొని ఉన్నదీ, తథైవ చ = మరియు, రజోధ్వస్తా = పరాగముచేత శోభావిహీనురాలూ, శోకసంతాపదీనాఙ్గీ = శోకముచేత సంతాపముచేత దీన మైన శరీరము గలదీ అయిన, సీతా = సీత, భర్తృహితే = భర్తయొక్క హితమునందే, రతా = ఆసక్తి గలది.

తా. ఆ సీతాదేవి ఆ ఒక్క వస్త్రమునే చుట్టబెట్టుకొని, శరీర మంతా దుమ్ము కప్పివేయుటచే కాంతివిహీనురా లై ఉన్నది. ఆమె శరీరము శోకముచేత, సంతాపముచేత దుర్బల మైపోయినది. ఆమె భర్త హితమునే సర్వవిధాల కోరుకొనుచున్నది. 29

మూ. సా మయా రాక్షసీమధ్యే తర్జ్యమానా ముహుర్ముహుః,
రాక్షసీభిర్విరూపాభిర్దృష్టా హి ప్రమదావనే, 30
ఏకవేణీధరా దీనా భర్తృచిన్తాపరాయణా.

అధఃశయ్యా వివర్ణాఙ్గీ పద్మినీవ హిమాగమే,
రావణాద్వినివృత్తార్థా మర్తవ్యకృతనిశ్చయా. 31

ప్ర. అ. విరూపాభిః = వికృతము లైన ఆకారములు గల, రాక్షసీభిః = రాక్షసస్త్రీలచేత, ముహుర్ముహుః = మాటి మాటికి, తర్జ్యమానా = భయపెట్ట బడుచున్నది, ఏకవేణీధరా = ఒకే జడను ధరించినది, దీనా = దీనురాలు, భర్తృచిన్తాపరాయణా = భర్తను గూర్చిన చింతయందు లగ్నమైనది, అధఃశయ్యా = నేల శయనముగా గలది, హిమాగమే = శిశిరఋతువునందు, పద్మినీవ = పద్మలత వలె, వివర్ణాఙ్గీ = చెడిన రంగు గల శరీరము గలదీ, రావణాత్ = రావణునినుండి, వినివృత్తార్థా = మరలిన ప్రయోజనము గలది, మర్తవ్యకృతనిశ్చయా = మరణించ వలె నని చేయబడిన నిశ్చయము కలది అయిన, సా = ఆ సీత, మయా = నాచేత, రాక్షసీమధ్యే = రాక్షసస్త్రీల మధ్యయందు, ప్రమదావనే = ఉద్యాన వనమునందు, దృష్టా = చూడబడినది.

తా. ఆ సీతను నేను రాక్షసస్త్రీలమధ్య ఉద్యానమునందు చూచితిని. ఆమెను రాక్షసస్త్రీలు మాటిమాటికి భయపెట్టుచుండిరి. ఒకే జడతో దీనురా లైన ఆమె భర్తను గురించిన చింతలో మగ్న యై ఉన్నది. నేలపై శయనించుచు, రంగు మారిపోయిన శరీరముతో ఆమె శిశిరఋతువునందలి పద్మలత వలె ఉన్నది. ఆమె రావణుని విషయమున విముఖురాలై మరణించ వలె నని నిశ్చయించుకొన్నది. 30, 31

మూ. కథం చిన్మృగశాబాక్షీ విశ్వాసముపపాదితా, 32
తతః సంభాషితా చైవ సర్వమర్థం చ దర్శితా,
రామసుగ్రీవసఖ్యం చ శ్రుత్వా ప్రీతిముపాగతా. 33

ప్ర. అ. మృగశాబాక్షీ = లేడిపిల్ల కండ్ల వంటి కన్నులు గల ఆమె, కథంచిత్ = అతికష్టముగా, విశ్వాసమ్ = విశ్వాసమును, ఉపపాదితా = పుట్టించబడినది. తతః = అటు పిమ్మట, సంభాషితా చైవ = మాటలాడబడిన దై, సర్వమ్ = సమస్త మైన, అర్థం చ = విషయమును, దర్శితా = చూపబడినది. రామసుగ్రీవసఖ్యం చ = రామసుగ్రీవుల స్నేహమును కూడ, శ్రుత్వా = విని, ప్రీతిమ్ = సంతోషమును, ఉపాగతా = పొందినది.

తా. లేడి పిల్ల కన్నువంటి కన్నులు గల ఆ సీతకు అతికష్టముగా విశ్వాసము కలిగించితిని. పిమ్మట ఆమెతో మాటలాడి విషయము లన్నీ తెలిపితిని. రామసుగ్రీవుల మధ్య స్నేహము ఏర్పడిన దను విషయము విని ఆమె సంతోషము పొందినది. ౩౨, ౩౩

మూ. నియతః సముదాచారో భక్తిర్భర్తరి చోత్తమా,
యన్న హన్తి దశగ్రీవం సా మహాత్మా కృతాగసమ్. ౩౪

ప్ర. అ. మహాత్మా = మహాత్మురా లైన, సా = ఆమె, కృతాగసమ్ = చేయబడిన అపరాధము గల, దశగ్రీవమ్ = రావణుని, న హన్తి ఇతి యత్ = చంపుటలే దను మాట ఏది కలదో దానికి, నియతః = నిశ్చిత మైన, సముదాచారః = సముదాచారము (నియమములను పాటించు స్వభావము), భర్తరి = భర్త యందు, ఉత్తమా = ఉత్తమ మైన, భక్తిః = భక్తి (కారణము).

తా. మహాత్మురా లైన ఆ సీతాదేవి అపరాధము చేసిన ఆ రావణుని చంపుటలేదన్నచో అందుకు నియమములను పాటించుటయందు ఆమె కున్న శ్రద్ధ, భర్తపైది ఉత్తమ మైన భక్తి కారణము.

మూ నిమిత్తమాత్రం రామస్తు వధే తస్య భవిష్యతి,
సా ప్రకృత్యైవ తన్వఙ్గీ తద్వియోగాచ్చ కర్శితా, ౩౫
ప్రతిపత్పాఠశీలస్య విద్యేవ తనుతాం గతా.

ప్ర. అ. రామస్తు = రాము డైతే, తస్య = ఆ రావణునియొక్క, వధే = = వధయందు, నిమిత్తమాత్రం = కేవలం నిమిత్తము మాత్రమే, భవిష్యతి = కాగలడు. ప్రకృత్యైవ = స్వభావము చేత, తన్వఙ్గీ = సన్నని శరీరము గలది, తద్వియోగాత్ = రాముని వియోగము వలన, కర్శితా చ = కృశించిన, సా = ఆ సీత, ప్రతిపత్పాఠశీలస్య = ప్రతిపత్తునందు చదివెడు స్వభావము గల వానియొక్క, విద్యేవ = విద్య వలె, తనుతామ్ = కృశత్వమును, గతా = పొందినది.

తా. ఆ రావణుని చంపుటకు రాముడు కేవలము నిమిత్తము మాత్రమే కాగలడు. స్వభావముచేతనే సన్నని శరీరము గల ఆ సీత, రాముని వియోగము చేత కృశించినదై, ప్రతిపత్తునందు చదివేవాని చదువు వలె చాల సన్నబడి పోయినది. ౩౫

మూ. ఏవమత్ర మహాభాగా సీతా శోకపరాయణా, ౩౬
యదత్ర ప్రతికర్తవ్యం తత్సర్వముపపాద్యతామ్.

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
ఏకోనషష్టితమః సర్గః

ప్ర. అ. మహాభాగా = మహాభాగ్యవంతురాలైన, సీతా = సీత, అత్ర = ఇక్కడ, ఏవమ్ = ఈ విధముగా, శోకపరాయణా = శోకమునకు అధీనురాలై ఉన్నది. అత్ర = ఈ విషయమున, యత్ = ఏది, ప్రతికర్తవ్యమ్ = ప్రతిక్రియ చేయదగినదో, తత్ సర్వమ్ = అది అంతా, ఉపపాద్యతామ్ = చేయబడుగాక.

తా. మహాభాగ్యవంతురాలైన సీత ఈ విధముగా లంకానగరములో శోకములో మునిగి ఉన్నది. అందుచేత ఈ విషయమునందు చేయవలసిన ప్రతిక్రియ చేయబడుగాక. ౩౬

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు సుందరకాండలో ఏబదితొమ్మిదవసర్గ సమాప్తము.

అథ షష్టితమః సర్గః

[లంకను జయించి సీతను మనమే తీసికొని రావలెనని అంగదుడు ఉత్సాహముతో పలుకుట; అట్లు చేయుట యుక్తము కాదని జాంబవంతుడు చెప్పుట].

మూ. తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా వాలిసూనురభాషత,
అయుక్తం తు వినా దేవీం దృష్టవద్భిశ్చ వానరాః,
సమీపం గన్తుమస్మాభీ రాఘవస్య మహాత్మనః.

ప్ర. అ. తస్య = హనుమంతునియొక్క, తత్ = ఆ, వచనమ్ = వచనమును, శ్రుత్వా = విని, వాలిసూనుః = వాలిపుత్రుడు, అభాషత = పలికెను. వానరాః = వానరులారా! దృష్టవద్భిః = (సీతాదేవిని) చూచిన, అస్మాభిః = మనచేత, దేవీం వినా = దేవి లేకుండా, మహాత్మనః = మహాత్ముడైన, రాఘవస్య = రామునియొక్క, సమీపమ్ = సమీపమును గూర్చి, గన్తుమ్ = వెళ్ళుటకు, అయుక్తం తు = యుక్తము కాదు.

రా. హనుమంతుని మాటలు విని అంగదుడు ఇట్లు పలికెను. వానరులారా! దేవిని చూచిన పిమ్మట కూడ మనము ఆమెను మనతో తీసికొనిపోకుండా మహాత్ముడైన రాముని వద్దకు వెళ్లుట యుక్తము కాదు. 1

మూ. దృష్టా దేవీ న చానీతా ఇతి తత్ర నివేదనమ్, 2
అయుక్తమివ పశ్యామి భవద్భిః ఖ్యాతవిక్రమైః.

ప్ర. అ. ఖ్యాతవిక్రమైః = ప్రసిద్ధమైన పరాక్రమము గల, భవద్భిః = మీచేత, దేవీ = దేవి, దృష్టా = చూడబడినది, న ఆనీతా చ = తీసికొని రాబడలేదు, ఇతి = ఇట్లు, తత్ర = అక్కడ, నివేదనమ్ = తెలుపుట, అయుక్తమివ = అయుక్తమును వలె, పశ్యామి = చూచుచున్నాను.

తా. "దేవిని చూచినాము, కాని ఆమెను తీసుకొని రాలేదు" అని ప్రసిద్ధమైన పరాక్రమము గల వీరు అక్కడికి వెళ్ళి చెప్పుట అయుక్తమని నా అభిప్రాయము. 2

మూ. న హి నః ప్లవనే కశ్చిన్నాపి కశ్చిత్పరాక్రమే, 3
తుల్యః సామరదైత్యేషు లోకేషు హరిసత్తమాః.

ప్ర. అ. హరిసత్తమాః = వానరశ్రేష్ఠులారా। సామరదైత్యేషు = దేవతలతోను, దైత్యులతోను కూడిన, లోకేషు = లోకములయందు, ప్లవనే = ఎగురుటయందు, నః = మనకు, తుల్యః = సమానుడు, కశ్చిత్ = ఎవ్వడూ, న హి = లేడు కదా. పరాక్రమేఽపి = పరాక్రమము నందు కూడ, తుల్యుడు, కశ్చిత్ = ఎవ్వడూ, న = లేడు.

తా. ఓ। వానరశ్రేష్ఠులారా! దేవతలతోను, దైత్యులతోను కూడిన లోకములలో ఎగురుట యందు గాని, పరాక్రమమునందు గాని మనతో సమానుడు ఎవ్వడు లేడు కదా। 3

మూ. తేష్వేవం హతవీరేషు రాక్షసేషు హనూమతా, 4
కిమన్యదత్ర కర్తవ్యం గృహీత్వా యామ జానకీమ్.

ప్ర. అ. తేషు = ఆ, రాక్షసేషు = రాక్షసులు, హనూమతా = హనుమంతుని చేత, ఏవమ్ = ఇట్లు, హతవీరేషు = చంపబడిన వీరులు కలవారగుచుండగా, అత్ర = ఈ విషయమునందు, కిమ్ = ఏమి, అన్యత్ = మరి యొకటి, కర్తవ్యమ్ = చేయదగినది? జానకీమ్ = జానకిని, గృహీత్వా = గ్రహించి, యామ = వెళ్ళెదము.

తా. రాక్షసులలోని వీరుల నందరినీ హనుమంతు డీ విధముగ చంపివేసినాడు కదా! ఇంక మనము చేయవలసిన మరొక పని ఏమున్నది! జానకిని తీసుకొనియే వెళ్ళెదము. 4

మూ. తమేవం కృతసంకల్పం జాంబవాన్ హరిసత్తమః, 5
ఉవాచ పరమప్రీతో వాక్యమర్థవదర్థవిత్.

ప్ర. అ. అర్థవిత్ = కార్యమును ఎరిగిన, హరిసత్తమః = వానరశ్రేష్ఠ

మైన, జామ్బవాన్ = జాంబవంతుడు. పరమప్రీతః = చాల సంతోషించినవాడై, ఏవమ్ = ఇట్లు, కృతసంకల్పమ్ = చేయబడిన సంకల్పము గల, తమ్ = ఆతనిని గూర్చి, అర్థవత్ = ఉత్తమ మైన అర్థము గల, వాక్యమ్ = వాక్యమును ఉవాచ = పలికెను.

తా. ఏ కార్యము ఎట్లు చేయవలెనో తెలిసినవాడు, వానరశ్రేష్ఠుడు అయిన జాంబవంతుడు చాల సంతోషించినవాడై, ఈ విధముగా సంకల్పము చేసిన ఆ అంగదునితో ఉత్తమ మైన అర్థము గల వాక్యమును పలికెను. 5

మూ. న తావదేషా మతిరక్షమా నో
యథా భవాన్ పశ్యతి రాజపుత్ర,
యథా తు రామస్య మతిర్నివిష్టా
తథా భవాన్ పశ్యతు కార్యసిద్ధిమ్. 6

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
షష్టితమః సర్గః.

ప్ర. అ. రాజపుత్ర = రాజకుమారా, భవాన్ = నీవు, యథా = ఎట్లు, పశ్యతి = చూచుచున్నావో, ఏషా = ఈ, మతిః = ఆలోచన, నః = మనకు, అక్షమా = తగనిది, న తావత్ = కాదు. తు = కాని, రామస్య = రామునియొక్క, మతిః = బుద్ధి, యథా = ఎట్లు, నివిష్టా = ఉన్నదో, తథా = అట్లు, భవాన్ = నీవు, కార్యసిద్ధిమ్ = కార్యసిద్ధిని, పశ్యతు = చూచెదవు గాక.

తా. రాజకుమారా! నీవు చేసిన ఆలోచన మనకు తగనిది కాదు. యుక్తమైనదే. కాని రాముని ఆలోచన ఎట్లు ఉండునో ఆ విధముగా నీవు కార్యసిద్ధి కలుగు నట్లు ఆలోచింపుము. 6

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో అరువదవ సర్గ సమాప్తము.

అథ ఏకషష్టితమః సర్గః

[వానరులు మధువనములో ప్రవేశించి మధువును, ఫలములను యథేష్టముగా తినుట, వనరక్షకులను నేలపై పడవేసి ఉత్సుట].

మూ. తతో జామ్బవతో వాక్యమగృహ్ణన్త వనౌకసః,
అఙ్గదప్రముఖా వీరా హనుమాంశ్చ మహాకపిః. 1

ప్ర. అ. తతః=అటు పిమ్మట, అఙ్గదప్రముఖాః = అంగదుడు మొదలైన, వీరాః=వీరులైన, వనౌకసః=వానరులు, మహాకపిః=వానరులలో గొప్పవాడైన, హనుమాంశ్చ = హనుమంతుడు, జామ్బవతః=జాంబవంతునియొక్క, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అగృహ్ణన్త=గ్రహించిరి.

తా. పిమ్మట అంగదుడు మొదలైన వీరులైన వానరులూ, వానరశ్రేష్ఠుడైన హనుమంతుడు జాంబవంతుని వాక్యమును అంగీకరించిరి. 1

మూ. ప్రీతిమన్తస్తతః సర్వే వాయుపుత్రపురఃసరాః,
మహేన్ద్రాగ్రిం పరిత్యజ్య పుప్లువుః ప్లవగర్షభాః. 2

మేరుమన్దరసంకాశా మత్తా ఇవ మహాగజాః,
ఛాదయన్త ఇవాకాశం మహాకాయా మహాబలాః 3

సభాజ్యమానం భూతైస్తమాత్మవన్తం మహాబలమ్,
హనూమన్తం మహావేగం వహన్త ఇవ దృష్టిభిః. 4

రాఘవే చార్థనిర్వృత్తిం కర్తుం చ పరమం యశః,
సమాధాయ సమృద్ధార్థాః కర్మసిద్ధిభిరున్నతాః. 5

ప్రియాఖ్యానోన్ముఖాః సర్వే సర్వే యుద్ధాభినన్దినః,
సర్వే రామప్రతీకారే నిశ్చితార్థా మనస్వినః. 6

అథ ఏకషష్టితమః సర్గః

[వానరులు మధువనములో ప్రవేశించి మధువును, ఫలములను యథేష్టముగా తినుట, వనరక్షకులను నేలపై పడవేసి ఉత్సుట].

మూ. తతో జామ్బవతో వాక్యమగృహ్ణన్త వనౌకసః,
అఙ్గదప్రముఖా వీరా హనుమాంశ్చ మహాకపిః. 1

ప్ర. అ. తతః=అటు పిమ్మట, అఙ్గద ప్రముఖాః = అంగదుడు మొద లైన, వీరాః=వీరు లైన, వనౌకసః=వానరులు, మహాకపిః=వానరులలో గొప్ప వా డైన, హనుమాంశ్చ = హనుమంతుడు, జామ్బవతః=జాంబవంతునియొక్క, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అగృహ్ణన్త=గ్రహించిరి.

తా. పిమ్మట అంగదుడు మొద లైన వీరు లైన వానరులూ, వానరశ్రేష్ఠు డైన హనుమంతుడు జాంబవంతుని వాక్యమును అంగీకరించిరి. 1

మూ. ప్రీతిమన్తస్తతః సర్వే వాయుపుత్రపురఃసరాః,
మహేన్ద్రాగ్రిం పరిత్యజ్య పుప్లువుః ప్లవగర్షభాః. 2

మేరుమన్దరసంకాశా మత్తా ఇవ మహాగజాః,
ఛాదయన్త ఇవాకాశం మహాకాయా మహాబలాః 3

సభాజ్యమానం భూతైస్తమాత్మవన్తం మహాబలమ్,
హనూమన్తం మహావేగం వహన్త ఇవ దృష్టిభిః. 4

రాఘవే చార్థనిర్వృత్తిం కర్తుం చ పరమం యశః,
సమాధాయ సమృద్ధార్థాః కర్మసిద్ధిభిరున్నతాః. 5

ప్రియాఖ్యానోన్ముఖాః సర్వే సర్వే యుద్ధాభినన్దినః,
సర్వే రామప్రతీకారే నిశ్చితార్థా మనస్వినః. 6

ప్ర. అ. తతః=అటు పిమ్మట, మేరుమన్దరసంకాశాః=మేరు–మందర పర్వతములతో సమానులు, మత్తాః=మదించిన, గజాః ఇవ=ఏనుగులు వలె ఉన్నవారు, ఆకాశమ్=ఆకాశమును, ఛాదయన్తః ఇవ=కప్పుచున్నట్లున్నవారు, మహాకాయాః=గొప్ప శరీరములు కలవారు, మహాబలాః=గొప్ప బలము గల వారు అయిన, ప్లవగర్షభాః=వానరశ్రేష్ఠులు, సర్వే=అందరు, మహేన్ద్రాద్రిమ్=మహేంద్రపర్వతమును, పరిత్యజ్య=విడచి, ప్రీతిమన్తః=సంతోషముగలవారై, వాయుపుత్రపురస్సరాః = హనుమంతుడు, పురఃసరుడుగా, (ముందు నడచు వాడుగా) కలవారై, భూతైః=ప్రాణులచేత, సభాజ్యమానమ్=ఆదరింపబడుచున్న వాడు, ఆత్మవన్తమ్=మంచి బుద్ధి కలవాడు, మహాబలమ్=గొప్ప బలము గల వాడు, మహావేగమ్=గొప్ప వేగము గలవాడు అయిన, హనూమన్తమ్=హనుమంతుని, దృష్టిభిః=దృష్టులచేత, వహన్తః ఇవ=మోయుచున్నవారు వలె, రాఘవే=రామునియందు, అర్థనిర్వృత్తిమ్=కార్యసాఫల్యమును, పరమమ్=గొప్ప, యశః=కీర్తిని, కర్తుమ్=చేయుటకు, సమాధాయ=నిశ్చయించుకొని, సమృద్ధార్థాః=సఫలమైన, కార్యము కలవారై, కర్మసిద్ధిభిః=కార్యసిద్ధులచే, ఉన్నతాః=ఉల్లాసోత్సాహవంతులై, పుప్లువుః=ఎగిరి వెళ్ళిరి. సర్వే=అందరూ, ప్రియాఖ్యానోన్ముఖాః=ప్రియమును చెప్పుటకు ఉన్ముఖులై, ఉండిరి. సర్వే=అందరూ, యుద్ధాభినన్దినః=యుద్ధమును అభినందించువారు, మనస్వినః=ఉన్నతమైన మనస్సు గల, సర్వే=అందరూ, రామప్రతీకారే=రాముని ప్రతీకారము నందు, నిశ్చితార్థాః=నిశ్చయింపబడిన కార్యము కలవారు.

తా. పిమ్మట, మేరుమందర పర్వతముల వలె, మదించిన మహాగజముల వలె ఉన్న ఆ వానరశ్రేష్ఠు లందరు, వాయుపుత్రుడ్ని ముందు ఉంచుకొని, మహేంద్రాద్రిని విడచి, సంతోషముతో ఎగిరి వెళ్ళిరి. పెద్ద దేహములు, అధికమైన బలము గల వాళ్లు ఆకాశమును కప్పివేయుచున్నట్లు ఉండిరి. సమస్త ప్రాణులచేత గౌరవింపబడుచున్న బుద్ధిశాలి, మహాబలుడూ అయిన, మహావేగవంతుడైన హనుమంతుని వారు తమ దృష్టులతో మోయుచున్నట్లు ఉండిరి. రాముని కార్యమును సఫలము చేయుటకు, గొప్ప కీర్తిని సంపాదించుటకు నిశ్చయించుకొనిరి. కార్యమును సఫలము చేసికొని, ఆ కార్యసిద్ధిచే అధికోత్సాహముతో ఉండిరి. వారందరూ ప్రియవార్తను చెప్పుటకు తొందరపడుచుండిరి. అందరు యుద్ధమును అభినందించుచుండిరి. ఆత్మాభిమానవంతులైన వారందరు రాముని

విషయమున రావణుడు చేసిన అపకారమునకు ప్రతిక్రియ చేయ నిశ్చయించు కొని యుండిరి. 2_6

మూ. ప్లవమానాః ఖమాప్లుత్య తతస్తే కాననౌకసః,
నన్దనోపమమాసేదుర్వనం ద్రుమలతాయుతమ్. 7

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, తే = ఆ, కాననౌకసః = వానరులు, ఖమ్ = ఆకాశమును గూర్చి, ఆప్లుత్య = ఎగిరి, ప్లవమానాః = ఆకాశములో తేలి యాడుచు, ద్రుమలతాయుతమ్ = వృక్షములతోను, లతలతోను కూడిన, నన్దనోపమమ్=నందనవనముతో సమాన మైన, వనమ్ = వనమును, ఆసేదుః= చేరిరి.

తా. పిమ్మట ఆ వానరులు ఆకాశముపైకి ఎగిరి, తేలియాడుచు, వృక్షములతోను లతలతోను కూడిన నందనవనముతో సమాన మైన ఉద్యానవనమును చేరిరి. 7

మూ. యత్తన్మధువనం నామ సుగ్రీవస్యాభిరక్షితమ్,
అధృష్యం సర్వభూతానాం సర్వభూతమనోహరమ్. 8

ప్ర. అ. అభిరక్షితమ్ = రక్షింపబడినది, సర్వభూతానామ్ = సకల ప్రాణులకు, అధృష్యమ్ = ఆక్రమింప శక్యముకానిది, సర్వభూతమనోహరమ్= సకలప్రాణులకు మనోహరమూ అయిన, యత్ = ఏ, సుగ్రీవస్య = సుగ్రీవుని యొక్క, మధువనం నామ = మధువన మనునది కలదో, తత్ = ఆ వనమును (చేరిరి). 8

మూ. యద్రక్షతి మహావీర్యః సదా దధిముఖః కపిః,
మాతులః కపిముఖ్యస్య సుగ్రీవస్య మహాత్మనః. 9

ప్ర అ మహాత్మనః = మహాత్ముడు, కపిముఖ్యస్య = వానరనాయకుడు అయిన, సుగ్రీవస్య=సుగ్రీవునియొక్క, మాతులః=మేనమామ, మహావీర్యః= గొప్ప పరాక్రమము గలవాడు అయిన, దధిముఖః = దధిముఖు డనే, కపిః = వానరుడు, యత్ = దేనిని, సదా = ఎల్లప్పుడు, రక్షతి = రక్షించుచున్నాడో (ఆ వనమును చేరిరి).

తా. మహాత్ముడు, వానరరాజు అయిన సుగ్రీవుని మేనమామ, మహా పరాక్రమవంతుడు అయిన దధిముఖుడు అను వానరుడు ఎల్లప్పుడు దానిని రక్షించుచుండును. 9

మూ. తే తద్వనముపాగమ్య బభూవుః పరమోత్కటాః,
వానరా వానరేన్ద్రస్య మనఃకాన్తతమం మహత్. 10

ప్ర. అ. తే = ఆ, వానరాః = వానరులు, వానరేన్ద్రస్య = సుగ్రీవుని యొక్క, మనఃకాన్తతమమ్ = మనస్సునకు చాల మనోహరమైన, మహత్ = గొప్పదైన, తత్ = ఆ, వనమ్ = వనమును, ఉపాగమ్య = చేరి, పరమోత్కటాః = చాల వేడుక కలవారు, బభూవుః = అయిరి.

తా. ఆ వానరులు, వానరరాజైన సుగ్రీవుని మనస్సునకు చాల ప్రియమైన ఆ గొప్ప వనమును చేరగానే వారికి దానిలోని మధువు మొదలగువాటిని ఆస్వాదించుటకు ఎక్కువ ఆసక్తి కలిగెను. 10

మూ. తతస్తే వానరా హృష్టా దృష్ట్వా మధువనం మహత్,
కుమారమభ్యయాచన్త మధూని మధుపిఙ్గలాః 11

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, మధుపిఙ్గలాః = తేనెవలె పింగల వర్ణము గల, తే వానరాః = ఆ వానరులు, మహత్ = గొప్పదైన, మధువనమ్ = మధువనమును, దృష్ట్వా = చూచి, హృష్టాః = సంతోషించినవారై, కుమారమ్ = అంగదుని, మధూని = మధువులను, అభ్యయాచన్త = యాచించిరి.

తా. పిమ్మట తేనె వలె పింగళవర్ణము గల ఆ వానరులు, గొప్పదైన ఆ మధువనమును చూచి, సంతోషించినవారై, మధువుల నిమిత్తమై అంగదుని ప్రార్థించిరి. 11

మూ. తతః కుమారస్తాన్ వృద్ధాన్ జామ్బవత్ప్రముఖాన్ కపీన్,
అనుమాన్య దదౌ తేషాం నిసర్గం మధుభక్షణే. 12

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, కుమారః = అంగదుడు, వృద్ధాన్ = వృద్ధులైన, తాన్ = ఆ, జామ్బవత్ప్రముఖాన్ = జాంబవంతుడు మొదలైన, కపీన్ = వానరులను, అనుమాన్య = అంగీకరింపచేసి, తేషామ్ = వారికి, మధు

భక్షణే = మధువును భక్షించుటయందు, నిసర్గమ్=స్వేచ్ఛను (అనుజ్ఞను), దదౌ= ఇచ్చెను.

తా. పిమ్మట అంగదుడు జాంబవంతుడు మొదలైన వృద్ధులైన వానరుల అనుమతి తీసికొని, వానరులకు మధువును భక్షించుటకు అనుమతి ఇచ్చెను. 12

మూ. తతశ్చానుమతాః సర్వే సంప్రహృష్టా వనౌకసః,
ముదితాః ప్రేరితాశ్చాపి ప్రనృత్యన్తోఽభవంస్తదా. 13

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, సర్వే = సమస్తమైన, వనౌకసః = వానరులు, అనుమతాః = అనుమతింపబడినవారై, సంప్రహృష్టాః = చాల సంతోషించిరి. తదా = అప్పుడు, ప్రేరితాః = (మధుభక్షణమునకై) ప్రేరేపింపబడిన ఆ వానరులు, ముదితాః=సంతోషించినవారై, ప్రనృత్యన్తః=అధికముగా నృత్యము చేయుచున్నవారు, అభవన్ = అయిరి.

తా. పిమ్మట, అనుమతింపబడిన ఆ వానరులు అందరు చాల సంతోషించిరి. ఈవిధముగ ప్రేరితులై సంతోషించిన ఆ వానరులు నృత్యము చేసిరి.

మూ. గాయన్తి కేచిత్ప్రణమన్తి కేచి
న్నృత్యన్తి కేచిత్ప్రహసన్తి కేచిత్,
పతన్తి కేచిద్విచరన్తి కేచి
త్ప్లవన్తి కేచిత్ప్రలపన్తి కేచిత్. 14

ప్ర. అ. కేచిత్ = కొందరు, గాయన్తి = గానము చేయుచున్నారు. కేచిత్ = కొందరు, ప్రణమన్తి = నమస్కరించుచున్నారు. కేచిత్ = కొందరు, నృత్యన్తి = నాట్యము చేయుచున్నారు. కేచిత్ = కొందరు, ప్రహసన్తి = నవ్వుచున్నారు. కేచిత్=కొందరు, పతన్తి=క్రింద పడుచున్నారు. కేచిత్=కొందరు, విచరన్తి = సంచరించుచున్నారు, కేచిత్=కొందరు, ప్లవన్తి = పైకి ఎగురుచున్నారు. కేచిత్ = కొందరు, ప్రలపన్తి = ప్రేలుచున్నారు.

తా. మధుమదముచేత కొందరు పాడుచున్నారు. కొందరు దండాలు పెట్టుచున్నారు. కొందరు ఆడుచున్నారు. కొందరు నవ్వుచున్నారు. కొందరు క్రిందపడుచున్నారు. కొందరు పచార్లుచేయుచున్నారు. కొందరు ఎగురుచున్నారు. కొందరు ఏమేమో ప్రేలుచున్నారు. 14

మూ. పరస్పరం కేచిదుపాశ్రయన్తే
పరస్పరం కేచిదుపాక్రమన్తే,
పరస్పరం కేచిదుపబ్రువన్తే
పరస్పరం కేచిదుపారమన్తే. 15

ప్ర. అ. కేచిత్ = కొంతమంది, పరస్పరమ్ = పరస్పరము, ఉపాశ్రయన్తే = ఆశ్రయించుచున్నారు. కేచిత్ = కొందరు, పరస్పరమ్ = పరస్పరము, ఉపాక్రమన్తే = ఆక్రమించుచున్నారు. కేచిత్ = కొందరు, పరస్పరమ్ = పరస్పరము, ఉపబ్రువన్తే = మాటలాడుచున్నారు. కేచిత్ = కొందరు, పరస్పరమ్ = పరస్పరము, ఉపారమన్తే = క్రీడించుచున్నారు.

తా. కొందరు ఒండొరులతో అట్టాలట్టాలు వేసికొని తిరుగుచున్నారు. కొందరు ఒండొరులపైన ఎక్కుచున్నారు. కొందరు ఒండొరులతో మాటలాడుకొనుచున్నారు. కొందరు ఒండొరులతో క్రీడించుచున్నారు. 15

మూ. ద్రుమాద్ద్రుమం కేచిదభిద్రవన్తే
క్షితౌ నగాగ్రాన్నిపతన్తి కేచిత్,
మహీతలాత్కేచిదుదీర్ణవేగా
మహాద్రుమాగ్రాణ్యభిసంపతన్తి. 16

ప్ర. అ. కేచిత్ = కొందరు, ద్రుమాత్ = ఒక చెట్టుమీద నుంచి, ద్రుమమ్ = మరొక చెట్టును గూర్చి, అభిద్రవన్తే = పరుగెత్తుచున్నారు. కేచిత్ = కొందరు, నగాగ్రాత్ = వృక్షాగ్రమునుండి, క్షితౌ = నేలమీదకు, నిపతన్తి = పడుచున్నారు. కేచిత్ = కొందరు, ఉదీర్ణవేగాః = అత్యధికమైన వేగము గలవారై, మహీతలాత్ = భూమినుండి, మహాద్రుమాగ్రాణి = మహావృక్షముల అగ్రములను గూర్చి, అభిసంపతన్తి = పరుగెత్తుచున్నారు.

తా. కొందరు ఒక చెట్టుమీదనుంచి మరొక చెట్టువైపుకు పరుగెత్తుచున్నారు. కొందరు చెట్టుమీదనుంచి నేలమీదికి ఉరుకుచున్నారు. కొందరు మహావేగముతో నేలమీదనుంచి మహావృక్షములపైకి పరుగెత్తుచున్నారు. 16

మూ. గాయన్తమన్యః ప్రహసన్నుపైతి
హసన్తమన్యః ప్రరుదన్నుపైతి,

రుద న్తమన్యః ప్రరుదన్నుపైతి
నుద న్తమన్యః ప్రణదన్నుపైతి. 17

ప్ర. అ. గాయ న్తమ్=పాడుచున్నవానిని, అన్యః=మరొకడు, ప్రహసన్ =నవ్వుచు, ఉపైతి=సమీపించుచున్నాడు. హస న్తమ్=నవ్వుచున్నవానిని, అన్యః =మరి యొకడు, ప్రరుదన్ = ఏడ్చుచు, ఉపైతి = సమీపించుచున్నాడు. రుద న్తమ్= ఏడ్చుచున్నవానిని, అన్యః=మరియొకడు, ప్రణుదన్=క్రోయుచు, ఉపైతి=సమీపించుచున్నాడు. నుద న్తమ్ = తోయుచున్నవానిని, అన్యః=మరి యొకడు, ప్రణదన్ = అరచుచు, ఉపైతి = సమీపించుచున్నాడు

తా. ఒకడు పాడుచుండగా మరొకడు నవ్వుతూ అతని వేధుచున్నాడు. నవ్వుచున్నవానిని మరొకడు ఏడ్చుచు సమీపించుచున్నాడు. ఏడ్చుచున్నవానిని మరొకడు గెంటుచు సమీపించుచున్నాడు. గెంటుచున్నవానిని మరొకడు అరచుచు సమీపించుచున్నాడు. 18

మూ. సమాకులం తత్కపిసైన్యమాసీ
న్మధుప్రపానోత్కటసత్త్వచేష్టమ్.
న చాత్ర కశ్చిన్న బభూవ మత్తో
న చాత్ర కశ్చిన్న బభూవ తృప్తః. 18

ప్ర. అ. మధుప్రపానోత్కటసత్త్వచేష్టమ్=మధువును అధికముగా త్రాగుటచే తీవ్రముగా ఉన్న మనస్సులూ, చేష్టలూ గల, తత్=ఆ, కపిసైన్యమ్= వానరసైన్యము, సమాకులమ్=వ్యాకులముగా, ఆసీత్=అయెను. అత్ర = ఈ సైన్యములో, కశ్చిత్=ఏ ఒక్కడూ, మత్తః=మదించినవాడు, న బభూవ ఇతి న=కాలేదన్నమాటలేదు. అత్ర=ఈ సైన్యములో, కశ్చిత్=ఒక్కడూ, తృప్తః =తృప్తిచెందినవాడు, న బభూవ ఇతి న=కాలేదన్నమాటలేదు.

తా. మధువును అధికముగా త్రాగుటచే మనస్సులూ, చేష్టలూ కూడ తీవ్రములుగా ఉండుటచేత ఆ వానరసైన్యమంతా వ్యాకులముగా ఉండెను. ఆ సైన్యములో మత్తెక్కనివాడు కాని, తృప్తిచెందనివాడు కాని లేకుండెను. 18

మూ. తతో వనం తత్ పరిభక్ష్యమాణం
ద్రుమాంశ్చ విధ్వంసితపత్రపుష్పాన్,

సమీక్ష్య కోపాద్దధివక్త్రనామా
నివారయామాస కపిః కపీంస్తాన్. 19

ప్ర. అ. తతః=అటుపిమ్మట, దధివక్త్రనామా = దధివక్త్రు డను పేరు గల, కపిః = వానరుడు, పరిభక్ష్యమాణమ్ = భక్షింపబడుచున్న, తత్ = ఆ, వనమ్=వనమును, విధ్వంసితపత్రపుష్పాన్ = ధ్వంసము చేయబడిన ఆకులు పువ్వులు గల, ద్రుమాంశ్చ = వృక్షములను, సమీక్ష్య=చూచి, కోపాత్=కోపము వలన, తాన్ కపీన్=వానరులను, నివారయామాస=నివారించెను.

తా. పిమ్మట దధిముఖుడను వానరుడు, వానరులందరూ ఆ వనమును భక్షించుటను, వృక్షముల ఆకులను, ఫలములను పాడుచేయుచుండుటను చూచి కోపముతో వాళ్ళను నివారించెను. 19

మూ. స తైః ప్రవృద్ధైః పరిభర్త్స్యమానో
వనస్య గోప్తా హరివీరవృద్ధః,
చకార భూయో మతిముగ్రతేజా
వనస్య రక్షాం ప్రతి వానరేభ్యః. 20

ప్ర. అ. ప్రవృద్ధైః=మితిమీరి ప్రవర్తించుచున్న, తైః=ఆ వానరులచేత, పరిభర్త్స్యమానః = భయపెట్టబడుచున్న, వనస్య గోప్తా = వనమునకు రక్షకు డైన, హరివీరవృద్ధః = వానరవీరులలో వృద్ధు డైన, ఉగ్రతేజాః = ఉగ్ర మైన తేజస్సు గల దధిముఖుడు, వానరేభ్యః = వానరులనుండి, వనస్య = వనము యొక్క, రక్షాం ప్రతి = రక్షణమును గూర్చి, భూయః = మరల, మతిమ్= బుద్ధిని, చకార=చేసెను.

తా. వనమునకు రక్షకుడు, ఉగ్ర మైన తేజస్సు కలవాడు, వృద్ధవానర వీరుడు అయిన దధిముఖుడు మితిమీరి ప్రవర్తించుచున్న ఆ వానరులు భయ పెట్టగా, వాళ్ళనుండి వనమును రక్షించువిషయమున మతి యొక్క ఆలోచన చేసెను. 20

మూ. ఉవాచ కాంశ్చిత్పరుషాణి ధృష్ట
మసక్తమన్యాంశ్చ తలైర్జఘాన,

సమేత్య కైశ్చిత్కలహం చకార
తథైవ సామ్నోపజగామ కాంశ్చిత్. 21

ప్ర. అ. కాంశ్చిత్ = కొందరిని, పరుషాణి = పరుషవాక్యములను, ఉవాచ = పలికెను. అన్యాంశ్చ = మరి కొందరిని, అసక్తమ్ = అర్థములేకుండగా, తలైః = అరచేతులతో, ధృష్టమ్ = ధైర్యముగా, జఘాన = కొట్టెను. సమేత్య = దగ్గరకు వెళ్ళి, కైశ్చిత్ = కొందరితో, కలహమ్ = కలహమును, చకార = చేసెను. తథైవ = అట్లే, కాంశ్చిత్ = కొందరిని, సామ్నా = సామముతో, ఉపజగామ = సమీపించెను.

తా. కొందరితో పరుషవాక్యములు పలికెను. ధైర్యముగా మరికొందరిని ఏట్టి అర్థము లేకుండ అరచేతులతో కొట్టెను. కొంతమంది దగ్గరకు వెళ్ళి వాళ్ళతో కలహించెను. కొందరిని సామపూర్వకముగా ప్రార్థించెను. 21

మూ. స తైర్మదాదప్రతివార్యవేగై
ర్బలాచ్చ తేన ప్రతివార్యమాణైః,
ప్రధర్షితస్త్యక్తభయైః సమేత్య
ప్రకృష్యతే చాప్యనవేక్ష్య దోషమ్. 22

ప్ర. అ. మదాత్ = మదమువలన, అప్రతివార్యవేగైః = నివారింప శక్యము కాని వేగము కలవారు, తేన = ఆ దధిముఖునిచేత, బలాత్ = బలాత్కారముగా ప్రతివార్యమాణైః = నివారింపబడుచున్నవారు, త్యక్తభయైః = విడవబడిన భయము గలవారు అయిన. తైః = ఆ వానరులచేత, ప్రధర్షితః = ఎదిరింపబడినవాడై, సః = ఆ దధిముఖుడు, దోషం చ = దోషమును కూడ, అనవేక్ష్య = చూడక, సమేత్య = కలిసి, ప్రకృష్యతే చ = లాగబడెను కూడ.

తా. ఆ దధిముఖుడు బలప్రయోగము చేసి నివారించగా, మధుమదము చేత నివారింప శక్యము కాని వేగముతో, ఆ వానరులు భయము విడచి, దోష మను విషయము కూడ గుర్తించక, ఆ దధిముఖుని ఎదిరించి, ఇటు అటు లాగిరి. 22

మూ. నఖైస్తుదన్తో దశనైర్దశన్త
స్తలైశ్చ పాదైశ్చ సమాపయన్తః,

మదాత్కపిం తం కపయః సమగ్రా
మహావనం నిర్విషయం చ చక్రుః. 23

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
ఏకషష్టితమః సర్గః.

ప్ర. అ. సమగ్రాః = సమస్తమైన, కపయః = వానరులు, మదాత్ = మదమువలన, నఖైః = గోళ్లచేత, తుదన్తః = పీడించుచు, దశనైః = దంతములచేత, దశన్తః = కరచుచు, తలైశ్చ = అరచేతులతోను, పాదైశ్చ = పాదములతోను, తం కపిమ్ = ఆ దధిముఖుని, సమాపయన్తః = సమాప్తి పొందించుచు, మహావనమ్ = ఆ మహావనమును, నిర్విషయమ్ = అనుభవించదగిన వస్తువులు లేనిదానినిగా, చక్రుః = చేసిరి.

తా. ఆ వానరులందరూ, మదావేశముతో, ఆ దధిముఖుని గోళ్ళతో చీల్చుచు, దంతాలతో కరచుచు, అరచేతులతోను, పాదాలతోను, ప్రాణాలు పోవునా అన్నట్లు కొట్టుచు ఆ మహావనములోని పదార్థాల నన్నింటినీ కాజేసిరి.

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో అరువదియొకటవ సర్గ సమాప్తము.

అథ ద్విషష్టితమః సర్గః

[వానరులు దధిముఖుని, ఇతర వనరక్షకులను పరాభవించుట; దధిముఖుడు భృత్యసహితుడై సుగ్రీవుని వద్దకు వెళ్ళుట].

మూ. తానువాచ హరిశ్రేష్ఠో హనుమాన్వానరర్షభః,
అవ్యగ్రమనసో యూయం మధు సేవత వానరాః, 1
అహమావారయిష్యామి యుష్మాకం పరిపన్థినః.

ప్ర. అ. హరిశ్రేష్ఠః = వానరులలో శ్రేష్ఠుడు, వానరర్షభః = వానరులలో వృషభము వంటి వాడు అయిన, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, తాన్ = వారిని గూర్చి, ఉవాచ = పలికెను. వానరాః = వానరులారా! యూయమ్ = మీరు, అవ్యగ్రమనసః = వ్యగ్రత (కంగారు) లేని మనస్సు కలవారై, మధు = మధువును, సేవత = సేవించండి. అహమ్ = నేను, యుష్మాకమ్ = మీయొక్క, పరిపన్థినః = శత్రువులను, ఆవారయిష్యామి = నివారించెదను.

తా. వానరులలో శ్రేష్ఠుడు వంటివాడు, వానరులలో ఉత్తముడు అయిన హనుమంతుడు వారితో ఇట్లనెను. "ఓ! వానరులారా! మీ రేమీ దిగులు లేకుండా మధువును సేవించండి. నేను మీకు అడ్డుచెప్పేవారిని నివారించెదను. 1

మూ. శ్రుత్వా హనుమతో వాక్యం హరీణాం ప్రవరోఽఙ్గదః, 2
ప్రత్యువాచ ప్రసన్నాత్మా పిబన్తు హరయో మధు.

ప్ర. అ. హనుమతః = హనుమంతునియొక్క, వాక్యమ్ = వాక్యమును శ్రుత్వా = విని, హరీణామ్ = వానరులలో, ప్రవరః = శ్రేష్ఠుడైన, అఙ్గదః = అంగదుడు, ప్రసన్నాత్మా = ప్రసన్నమైన మనస్సు గలవాడై, ప్రత్యువాచ = తిరిగి పలికెను. హరయః = వానరులు, మధు = మధువును, పిబన్తు = త్రాగుదురు గాక.

తా. వానరులలో శ్రేష్ఠుడైన అంగదుడు హనుమంతుని మాటలు విని, సంతోషించిన మనస్సు కలవాడై, తిరిగి పలికెను "వానరులు మధువును త్రాగుదురు గాక". 2

మూ. అవశ్యం కృతకార్యస్య వాక్యం హనుమతో మయా, 3
అకార్యమపి కర్తవ్యం కిమఙ్గ పునరీదృశమ్.

ప్ర. అ. కృతకార్యస్య = చేయబడిన కార్యము గల, హనుమతః = హనుమంతుని యొక్క, వాక్యమ్ = వాక్యము, అకార్యమపి = చేయగూడని దైనను; మయా = నాచేత, అవశ్యమ్ = తప్పక, కర్తవ్యమ్ = చేయదగినది. ఈదృశం పునః = అట్టి కార్యమైతే, కిమఙ్గ = చెప్పవలెనా।

తా. కార్యము సాధించుకొని వచ్చిన హనుమంతుని మాట చేయకూడని దైనను నేను తప్పక చేయవలెను. ఇలాంటి మాట విషయము చెప్పవలెనా। 3

మూ. అఙ్గదస్య ముఖాచ్ఛ్రుత్వా వచనం వానరర్షభాః, 4
సాధుసాధ్వితి సంహృష్టా వానరాః ప్రత్యపూజయన్.

ప్ర. అ. వానరర్షభాః = వానరులలో వృషభము వంటి వారైన, వానరాః = వానరులు, అఙ్గదస్య = అంగదుని యొక్క, ముఖాత్ = ముఖమునుండి, వచః = వచనమును, శ్రుత్వా = విని, సంహృష్టాః = సంతోషించినవారై, సాధు సాధ్వితి = బాగు బాగు అని, ప్రత్యపూజయన్ = పూజించిరి.

తా. వానరులలో వృషభముల వంటి వానరులు అంగదుని ముఖము నుండి వచ్చిన మాట విని, చాలా సంతోషించి, "బాగు బాగు" అని అభినందించిరి. 4

మూ. పూజయిత్వాఙ్గదం సర్వే వానరా వానరర్షభమ్, 5
జగ్ముర్మధువనం యత్ర నదీవేగ ఇవ ద్రుమమ్.

ప్ర. అ. సర్వే = సమస్తమైన, రాక్షసాః = రాక్షసులు, వానరర్షభమ్ = వానరశ్రేష్ఠుడైన, అఙ్గదమ్ = అంగదుని, పూజయిత్వా = పూజించి, మధువనమ్ = మధువనము, యత్ర = ఎక్కడ ఉన్నదో అక్కడికి, నదీవేగః = నదీవేగము, ద్రుమమ్ ఇవ = వృక్షమును గూర్చి వలె, జగ్ముః = వెళ్ళిరి.

తా. వానరు లందరు వానరశ్రేష్ఠు లైన అంగదుని పూజించి మధువన మున్న చోటికి నదీవేగము వృక్షమువైపు వెళ్ళునట్లు వెళ్ళిరి.

వి. "నదీవేగ ఇవ ద్రుమమ్" అనే ఉపమాలంకారంలో వాల్మీకి ఉపమానాలలో ఉండవలసిన సౌందర్యం లేదు. ఈ ఉపమానం లేని ప్రాచ్యపాఠం ఇలా ఉన్నది.

"పూజయిత్వాఙ్గదం సర్వే యూథపా యూథపర్షభమ్
అగ్మన్మధువనం సర్వే పానాయ సగణాస్తదా"

వావిళ్ళవారి ప్రతిలోను, గోరఖ్‌పూర్ ప్రతిలోను కూడ 61వ సర్గలోనే వానరులు మధువనం ప్రవేశించి యథేచ్ఛగా మధుపానం చేసి అడ్డుకొనడానికి ప్రయత్నించిన దధిముఖుణ్ణి లెక్కచేయక బాధపెట్టినట్లున్నది. ఈ సర్గలో హనుమంతుని అభిప్రాయం ప్రకారం అంగదుడు వానరులకు యథేష్టంగా మధుపానం చేయడానికి అనుమతి ఇచ్చినట్లు, వారట్లు ప్రవర్తించినట్లు చెప్పబడినది. ప్రాచ్యపాఠంలో హనుమంతుడే ఆ వానరుల కోరికను అనుసరించి మధువనములో మధువు నాస్వాదించుటకు వానరులకు అనుమతి యిమ్మని అంగదుని కోరినట్లు, అంగదుడు అనుమతి ఇచ్చినట్లు దధిముఖాదులు అడ్డుకొనగా వాళ్ళను హనుమదంగదాదులు ఎదిరించినట్లు ఉన్నది. ఆ కథాక్రమము బాగున్నట్లు తోచుచున్నది. 5

మూ. తే ప్రవిష్టా మధువనం పాలానాక్రమ్య వీర్యతః, 6
అతిసర్గాచ్చ పటవో దృష్ట్వా శ్రుత్వా చ మైథిలీమ్,
పపుః సర్వే మధు తదా రసవత్ఫలమాదదుః.

ప్ర. అ. మైథిలీమ్ = సీతను, దృష్ట్వా = చూచి, శ్రుత్వా = విని. అతిసర్గాచ్చ = (అంగదుని) అనుమతివలనను, పటవః = సమర్థులైన (నిర్భయులైన), తే = ఆ, సర్వే = వానరు లందరూ, మధువనమ్ = మధువనమును, ప్రవిష్టాః = ప్రవేశించినవారై, పాలాన్ = పాలకులను, వీర్యతః = పరాక్రమము వలన, ఆక్రమ్య = ఆక్రమించి, తదా = అప్పుడు, మధు = మధువును, పపుః = త్రాగిరి. రసవత్ = రసము గల, ఫలమ్ = ఫలమును, ఆదదుః = తీసికొనిరి.

తా. సీతను చూచి వినియుండుటచేతను, అంగదుడు అనుమతించుటచేతను నిర్భయులై, ఆ వానరులందరు మధువనములో ప్రవేశించి, వనపాలకు

లను పరాక్రమముచేత ఆక్రమించి, మధువును త్రాగిరి. రుచిగా నున్న ఫలములను తినిరి. 6, 7

మూ. ఉత్పత్య చ తతః సర్వే వనపాలాన్ సమాగతాన్,
తాడయన్తి స్మ శతశః సక్తాన్మధువనే తదా. 8

టీ. తదా=అప్పుడు, సర్వే=వారందరూ, మధువనే=మధువనమునందు, శతశః=పందలు పందలుగా, సక్తాన్=కలిసి యున్న, సమాగతాన్=వచ్చిన, వనపాలాన్=వనపాలకులను, ఉత్పత్య=ఎగిరి, తతః=ఆటుపిమ్మట, తాడయన్తి స్మ=కొట్టిరి.

తా. పిమ్మట ఆ వానరు లందరు. అప్పుడా మధువనములో తమను అడ్డుకొనుటకై పందలు పందలుగా వచ్చిన వనపాలకులపైకి దుమికి వాళ్ళను కొట్టిరి. 8

మూ. మధూని ద్రోణమాత్రాణి బాహుభిః పరిగృహ్య తే,
పిబన్తి సహితాః సర్వే నిఘ్నన్తి స్మ తథాపరే. 9

ప్ర. అ. తే సర్వే=ఆ వానరులు అందరూ, బాహుభిః=బాహువులతో, ద్రోణమాత్రాణి=ద్రోణము ప్రమాణముగల. (ద్రోణ మనగా ద్రవపదార్థములను కొలిచే ఒక పెద్ద ప్రమాణము) మధూని=మధువులను, పరిగృహ్య=గ్రహించి, సహితాః=కలిసినవారై, పిబన్తి=త్రాగిరి. అపరే=మరికొందరు, నిఘ్నన్తి స్మ =(అడ్డు తగిలినవారిని) కొట్టిరి.

తా. ఆ వానరు లందరు కలిసి బాహువులతో ద్రోణముల కొలది మధువులు గ్రహించి త్రాగిరి. మరి కొందరు అడ్డుకొనేవాళ్ళను కొట్టిరి. 9

మూ. కేచిత్పీత్వా ప్రవిధ్యన్తి మధూని మధుపిఙ్గలాః,
మధూచ్ఛిష్టేన కేచిచ్చ జఘ్నురన్యోన్యముత్కటాః. 10

ప్ర. అ. మధుపిఙ్గలాః=మధువు వలె పింగళవర్ణము గల, కేచిత్=కొందరు వానరులు, మధూని=మధువులను, పీత్వా=త్రాగి, ప్రవిధ్యన్తి=పారవేయుచున్నారు, కేచిచ్చ=కొంతమంది, మధూచ్ఛిష్టేన=త్రాగగా మిగిలిన మధువుతో, ఉత్కటాః=మత్తుచేత తీవ్రముగా ఉన్నవారై, అన్యోన్యమ్=పరస్పరము, జఘ్నుః=వెళ్ళిరి.

తా. కొంతమంది వానరులు మధువులను కడుపు పట్టినంత త్రాగి, త్రాగగా మిగిలినదానిని దూరముగా విసిరివేయుచుండిరి. కొందరు త్రాగగా మిగిలిన మధువు చేత పట్టుకొని తీవ్రమైన మదముతో ఒకరిపైదిఁ ఒకరు దుముకుచుండిరి.

వి. మధూచ్ఛిష్టమనగా తేనె తీసివేసిన తేనెపట్టు. అదే మైనముగా వండుతారు. దానిని గ్రహించివేస్తిరి అను ప్రాచీనుల అర్థముకంటె పై అర్థము బాగున్నదని నా అభిప్రాయము. వానరులు మధువనములో ప్రవేశించి తేనెటీగలతో నిండిన తేనెపట్టులు పిండికొని త్రాగినా రన్నట్లు చాలామంది అభిప్రాయము. ఆ ఈగలతో నిండిన పట్టులు త్రాగుట అంత శక్యమైన పని కాదు కదా. అందుచేత ఈత, తాడి, కొబ్బరి చెట్లకు కల్లు గీసేవారు కుండలు గట్టి ఆ మద్యమును సేకరించినట్లు ఈ మధువనములో వివిధోపాయములతో (పుష్పఫలాదులతో) మధువు తయారు చేసి దానిని భద్రపరచేవారని, దానినే ఈ వానరులు త్రాగి ఉంటా రని చెప్పినచో బాగుంటుంది. 10

మూ. అపరే వృక్షమూలే తు శాఖాం గృహ్య వ్యవస్థితాః,
అత్యర్థం చ మదగ్లానాః పర్ణాన్యాస్తీర్య శేరతే. 11

ప్ర. అ. అపరే=మరి కొందరు, శాఖామ్=కొమ్మను, గృహ్య= పట్టుకొని, వృక్షమూలే=వృక్షము మొదట్లో, వ్యవస్థితాః=ఉండిరి. అత్యర్థమ్ =మిక్కిలి, మదగ్లానాః=మత్తెక్కిన మరికొందరు, పర్ణాని=ఆకులను, ఆస్తీర్య =పరచుకొని, శేరతే=పండుకొనిరి.

తా. కొందరు కొమ్మలు పట్టుకొని చెట్ల మొదళ్ళ దగ్గర కూర్చుండిరి. ఎక్కువ మత్తులో ఉన్నవాళ్లు ఆకులు పరచుకొని పండుకొనిరి. 11

మూ. ఉన్మత్తభూతాః ప్లవగా మధుమత్తాశ్చ హృష్టవత్,
క్షిపన్తి చ తథాన్యోన్యం స్ఖలన్తి చ తథాపరే. 12

ప్ర. అ. మధుమత్తాః=మధువుచేత మదించిన, ప్లవగాః=వానరులు, ఉన్మత్తభూతాః=ఉన్మాదము పొందినవారువలె అయి, హృష్టవత్=సంతోషించినవారై, అన్యోన్యమ్=పరస్పరము, క్షిపన్తి=త్రోసుకొనుచున్నారు. అపరే = మరికొందరు, స్ఖలన్తి చ = తొట్రుపడుచున్నారు.

తా. మధుపానముచే మత్తెక్కిన కొందరు వానరులు, ఉన్మత్తులై, సంతోషముతో ఒకరి నొకరు త్రోసికొను చుండిరి. మరి కొందరు తొట్రుపడుచు నడచుచుండిరి. 12

మూ. కేచిత్ క్ష్వేలాం ప్రకుర్వన్తి కేచిత్ కూజన్తి హృష్టవత్,
హరయో మధునా మత్తాః కేచిత్సుప్తా మహీతలే. 13

ప్ర. అ. కేచిత్ = కొందరు. క్ష్వేలామ్ = సింహనాదమును, ప్రకుర్వన్తి = చేయుచున్నారు. కేచిత్ = కొందరు, హృష్టవత్ = సంతోషించినవారై, కూజన్తి = కూయుచున్నారు. మధునా = మధువుచేత, మత్తాః = మదించిన, కేచిత్ హరయః = కొందరు వానరులు, మహీతలే = నేలపైన, సుప్తాః = నిద్రించిరి.

తా. కొందరు సింహనాదములు చేయుచుండిరి. కొందరు సంతోషించి ఈలలు వేయుచుండిరి. మధువుచేత ఎక్కువ మత్తెక్కిన మరి కొందరు నేలపైన నిద్రించుచుండిరి. 13

మూ. కృత్వా కేచిద్ధసన్త్యన్యే కేచిత్కుర్వన్తి చేతరత్,
కృత్వా కేచి ద్వదన్త్యన్యే కేచిద్బుధ్యన్తి చేతరత్. 14

ప్ర. అ. కేచిత్ = కొందరు, కృత్వా = ఏమేమో చేసి. హసన్తి = నవ్వుతున్నారు. అన్యే = ఇతరులైన. కేచిత్ = కొందరు, ఇతరత్ = మరియొక కార్యమును, కుర్వన్తి = చేయుచున్నారు. కేచిత్ = కొందరు, కృత్వా = చేసి, వదన్తి = చెప్పుచున్నారు, అన్యే = ఇతరులైన, కేచిత్ = కొందరు, ఇతరత్ = మరొక విషయమును, బుధ్యన్తి = తెలుసుకొనుచున్నారు.

తా. కొందరు ఏమేమో వికృతచేష్టలు చేసి నవ్వుచుండగా మరికొందరు మరొక చేష్ట చేయు చుండిరి. కొందరు తాము చేసిన దానిని గూర్చి వర్ణించి చెప్పుచుండగా మరి కొందరు దానిని మరొక విధముగా అర్థము చేసికొను చుండిరి. 14

మూ. యేఽప్యత్ర మధుపాలాః స్యుః ప్రేష్యా దధిముఖస్య తు,
తేఽపి తైర్వానరైర్భీమైః ప్రతిషిద్ధా దిశో గతాః. 15

ప్ర. అ. అత్ర = ఈ మధువనమునందు, దధిముఖస్య = దధిముఖుని

యొక్క, ప్రేష్యాః=కింకరు లైన, మధుపాలాః = మధురక్షకులు, యే=ఎవరు, సన్తి = ఉంటిరో, తేఽపి=వారు కూడ, భీమైః=భయంకరు లైన, వానరైః = వానరుల చేత, ప్రతిషిద్ధాః=నిరాకరింపబడినవారై (తమ పని చేయకుండునట్లు చేయబడినవారై), దిశః = దిక్కులను గూర్చి, గతాః=వెళ్ళిరి.

తా. ఆ మధువనములో దధిముఖుని కింకరు లైన మధుపాలకులు ఆ భయంకరు లైన వానరులు బాధించుటచే పలు దిక్కులకు పారిపోయిరి. 15

మూ. జానుభిస్తు ప్రకృష్టాశ్చ దేవమార్గం ప్రదర్శితాః,
అబ్రువన్ పరమోద్విగ్నా గత్వా దధిముఖం వచః. 16

ప్ర. అ. జానుభిః=మోకాళ్ళచేత, ప్రకృష్టాః = లాగబడినవారై, దేవమార్గమ్ = గుహ్యప్రదేశమును, ప్రదర్శితాః = చూపబడిన ఆ రక్షకులు, పరమోద్విగ్నాః = చాల దిగులు చెందినవారై, దధిముఖమ్ = దధిముఖుని గూర్చి, గత్వా = వెళ్ళి, వచః = వాక్యమును, అబ్రువన్ = పలికిరి.

తా. ఆ వానరులు ఆ రక్షకులను మోకాళ్ళతో పొడిచి, నేలమీద ఈడ్చిరి. వాళ్ళకు గుహ్యప్రదేశమును చూపిరి. అప్పుడు ఆ రక్షకులు చాల భయపడి దధిముఖునివద్దకు వెళ్ళి ఇట్లు పలికిరి. 16

మూ. హనూమతా దత్తవరైర్హతం మధువనం బలాత్,
వయం చ జానుభిః కృష్టా దేవమార్గం చ దర్శితాః. 17

ప్ర. అ. హనూమతా = హనుమంతునిచేత, దత్తవరైః = ఇవ్వబడిన వరము గల వానరులచేత, మధువనమ్ = మధువనము, బలాత్ = బలమువలన, హతమ్=పాడుచేయబడినది. వయం చ = మేము, జానుభిః = మోకాళ్ళచేత, కృష్టాః=(పొడిచి) లాగబడితిమి. దేవమార్గమ్=గుహ్య ప్రదేశమును, దర్శితాః= చూపబడితిమి.

తా. హనుమంతుని అనుజ్ఞ పొంది వానరులు మధువనమును తమ ఇష్టము వచ్చినట్లు పాడుచేసినారు. మమ్ములను మోకాళ్లతో పొడిచి ఈడ్చినారు. మాకు గుహ్యప్రదేశములను కూడ (ఎవరికి చెప్పుకుంటారో చెప్పుకోండి అన్నట్లు) చూపినారు. 17

మూ. తతో దధిముఖః క్రుద్ధో వనపస్తత్ర వానరః,
హతం మధువనం శ్రుత్వా సాన్త్వయామాస తాన్ హరీన్.

ప్ర. అ. తతః=అటు పిమ్మట, తత్ర=అక్కడ, వనపః=వనపాలకు డైన, దధిముఖః=దధిముఖు డను, వానరః=వానరుడు, క్రుద్ధః=కోపించిన వాడై, మధువనమ్=మధువనమును, హతమ్=పాడుచేయబడినదానినిగా, శ్రుత్వా=విని, హరీన్=ఆ వానరులను, సాన్త్వయామాస=ఓదార్చెను.

తా. పిమ్మట, అక్కడ వనమును పాలించు ఆ దధిముఖుడు మధువనము పాడుచేయబడిన దను విషయము విని, ఆ వానరులను ఓదార్చెను. 18

మూ. ఇహాగచ్ఛత గచ్ఛామో వానరాన్ బలదర్పితాన్,
బలేన వారయిష్యామో మధు భక్షయతో వయమ్. 19

ప్ర. అ. ఇహ=ఇక్కడికి, ఆగచ్ఛత=రండి. గచ్ఛామః=వెళ్లెదము. వయమ్=మనము. బలదర్పితాన్=బలముచేత గర్వితులైన, మధు=మధువును, భక్షయతః=భక్షించుచున్న, వానరాన్=వానరులను, బలేన=బలముచేత, వారయిష్యామః=నివారించెదము.

తా. ఇటు రండి. మనము అక్కడికి వెళ్ళి, బలముచేత దృప్తులై మధు వును భక్షించుచున్న ఆ వానరులను బలప్రయోగముచేతనే నివారించెదము. 19

మూ. శ్రుత్వా దధిముఖస్యేదం వచనం వానరర్షభాః,
పునర్వీరా మధువనం తేనైవ సహసా యయుః. 20

ప్ర. అ. వీరాః=వీరులైన, వానరర్షభాః=వానరశ్రేష్ఠులు, దధిముఖస్య=దధిముఖునియొక్క, ఇదమ్=ఈ, వచనమ్=వచనమును, శ్రుత్వా=విని, సహసా=శీఘ్రముగా, తేనైవ=ఆ దధిముఖునితో, పునః=మరల, మధువనమ్=మధువనమును గూర్చి, యయుః=వెళ్ళిరి.

తా. వీరు లైన ఆ వానరశ్రేష్ఠులు దధిముఖుని మాటలు విని, వెంటనే అతనితో కలసి మరల ఆ మధువనమునకు వెళ్ళిరి. 20

మూ. మధ్యే చైషాం దధిముఖః ప్రగృహ్య తరసా తరుమ్,
సమభ్యధావద్వేగేన తే చ సర్వే ప్లవంగమాః. 21

ప్ర. అ. ఏషామ్=ఈ వానరులయొక్క, మధ్యే=మధ్యయందు, దధి ముఖః=దధిముఖుడు, తరసా=వేగముచేత, తరుమ్=వృక్షమును, ప్రగృహ్య గ్రహించి, వేగేన=వేగముతో, సమభ్యధావత్ = పరుగెత్తెను. తే=ఆ, సర్వే= సమస్త మైన, ప్లవంగమాః చ=వానరులు కూడ పరుగెత్తిరి. 21

తా. దధిముఖుడు ఆ వానరులమధ్య వృక్షమును గ్రహించి వేగముగా పరుగెత్తుకొని వచ్చెను. అతని అనుచరులైన వానరులు కూడ పరుగెత్తుకొని వచ్చిరి. 21

మూ. తే శిలాః పాదపాంశ్చాపి పర్వతాంశ్చాపి వానరాః,
గృహీత్వాభ్యగమన్ క్రుద్ధా యత్ర తే కపికుఞ్జరాః. 22

ప్ర. అ. తే వానరాః=ఆ వానరులు. క్రుద్ధాః=కోపించినవారై, శిలాః= రాళ్లను, పాదపాంశ్చాపి = వృక్షములను, పర్వతాంశ్చాపి = పర్వతములను, గృహీత్వా=గ్రహించి, తే=ఆ, కపికుఞ్జరాః=వానరశ్రేష్ఠులు, యత్ర=ఎక్కడ ఉన్నారో అక్కడికి, అభ్యగమన్ = వెళ్ళిరి.

తా. ఆ వానరులు కోపించినవారై, రాళ్ళు, చెట్లు, కొండలు పట్టుకొని, అంగదాదివానరశ్రేష్ఠు లున్న చోటికి వెళ్ళిరి. 22

మూ. తే స్వామివచనం వీరా హృదయేష్వవసజ్య తత్,
త్వరయా హ్యభ్యధావన్త సాలతాలశిలాయుధాః. 23

ప్ర. అ. వీరాః=వీరు లైన, తే=వారు, తత్=ఆ, స్వామివచనమ్= తమ ప్రభువుయొక్క మాటను, హృదయేషు=హృదయములందు, అవసజ్య= ఉంచుకొని, సాలతాలశిలాయుధాః=మద్దిచెట్లు, తాటిచెట్లు, శిలలు ఆయుధములుగా కలవారై, త్వరయా=తొందరతో, అభ్యధావన్త=పరుగెత్తిరి.

తా. వీరులైన ఆ వానరులు తమ ప్రభువు ఆజ్ఞను మనస్సులో ఉంచుకొని, మద్దిచెట్లను, తాటిచెట్లను, శిలలను ఆయుధములుగా ధరించి తొందరగా పరుగెత్తి వెళ్ళిరి. 23

మూ. వృక్షస్థాంశ్చ తలస్థాంశ్చ వానరాన్ బలదర్పితాన్,
అభ్యక్రామంస్తతో వీరాః పాలాస్తత్ర సహస్రశః. 24

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, పీడాః = పీడితులైన, పాలాః = వన
పాలకులు, సహస్రశః = వేలకొలంది, వృక్షస్థాంశ్చ = వృక్షములపై ఉన్నవాళ్ళ,
తలస్థాంశ్చ = వృక్షముల మొదళ్ళలో ఉన్న వాళ్లు అయిన, బలదర్పితాన్ =
బలముచేత గర్వించిన, వానరాన్ = వానరులను, అభ్యాక్రామన్ = ఆక్రమించిరి.

తా. పీడితులైన ఆ వానరులు వేలకొలంది వెళ్ళి అక్కడ, చెట్లమీద, చెట్ల
మొదళ్లలోను ఉన్న, బలముచే దృప్తులైన వానరులను ఆక్రమించిరి. 24

మూ. అథ దృష్ట్వా దధిముఖం క్రుద్ధం వానరపుఙ్గవాః,
అభ్యధావన్త వేగేన హనుమత్ప్రముఖాస్తదా. 25

ప్ర. అ. అథ = అటు పిమ్మట, హనుమత్ప్రముఖాః = హనుమంతుడు
మొదలైన, వానరపుఙ్గవాః = వానరశ్రేష్ఠులు, తదా = అప్పుడు, దధిముఖమ్ =
దధిముఖుని, క్రుద్ధమ్ = కోపగించినవానినిగా, దృష్ట్వా = చూచి, వేగేన = వేగ
ముతో, అభ్యధావన్త = ఎదురుగా పరుగెత్తిరి.

తా. అప్పుడు, కోపముతో వచ్చుచున్న ఆ దధిముఖుని చూచి, హను
మంతుడు మొదలైన ఆ వానరశ్రేష్ఠులు వేగముతో అతనిని ఎదిరించుటకై
వెళ్ళిరి. 25

మూ. తం సవృక్షం మహాబాహుమాపతన్తం మహాబలమ్,
ఆర్యకం ప్రాహరత్తత్ర బాహుభ్యాం కుపితోఽఙ్గదః.

ప్ర. అ. కుపితః = కోపించిన, అఙ్గదః = అంగదుడు, సవృక్షమ్ =
వృక్షముతో కూడినవాడు, మహాబాహుమ్ = గొప్ప బాహువులు కలవాడు, మహా
బలమ్ = గొప్ప బలము గలవాడు, ఆపతన్తమ్ = శీఘ్రముగా వచ్చుచున్నవాడు
అయిన, తమ్ = ఆ, ఆర్యకమ్ = తండ్రి మేనమామను, తత్ర = అక్కడ,
బాహుభ్యామ్ = బాహువులతో, ప్రాహరత్ = కొట్టెను.

తా. వృక్షము ధరించి వచ్చుచున్న మహాబాహువు, మహాబలుడు అయిన,
ఆ తండ్రి మేనమామ యైన దధిముఖుని చూచి, అంగదుడు కోపముతో, బాహు
వులతో కొట్టెను. 26

మూ. మదాన్ధశ్చ న వేదైనమార్యకోఽయం మమేతి సః,
అథైనం నిష్పిపేషాశు వేగవద్వసుధాతలే. 27

ప్ర. అ. సః = అతడు, మదాన్ధః = మదాంధుడై, అయమ్ = ఇతడు, మమ = నాయొక్క, ఆర్యకః = ఆర్యకుడు, ఇతి = అని, ఏనమ్ = ఇతనిని గూర్చి, న వేద = తెలుసుకొనలేదు. అథ = అటు పిమ్మట, ఏనమ్ = ఇతనిని, వసుధాతలే = నేలమీద, వేగవత్ = వేగముగా, ఆశు = శీఘ్రముగా, నిష్పిపేష = నలిపివేసెను.

తా. ఆ అంగదుడు మదాంధుడై ఇతడు ఆర్యకుడు అను విషయమును కూడ గుర్తించలేదు. పిదప శీఘ్రముగా అతనిని వేగముగా నేలమీద పడవేసి నలిపివేసెను. 27

మూ. స భగ్నబాహూరుభుజో విహ్వలః శోణితోక్షితః,
ముమోహ సహసా వీరో ముహూర్తం కపికుఞ్జరః. 28

ప్ర. అ. భగ్నబాహూరుభుజః = విరగగొట్టబడిన బాహువులు, తొడలు, భుజములుగల, విహ్వలః = వ్యాకులుడైన, శోణితోక్షితః = రక్తముచే తడిసిన, సః = ఆ, వీరః = వీరుడైన, కపికుఞ్జరః = వానరశ్రేష్ఠుడు, సహసా = వెంటనే, ముహూర్తమ్ = క్షణకాలము పాటు, ముమోహ = మోహము చెందెను.

తా. అప్పుడా వీరుడైన దధిముఖుని బాహువులు, తొడలు, భుజములు విరిగిపోయెను. రక్తముతో తడిసి వ్యాకులుడై అతడు వెంటనే ముహూర్తకాలము పాటు మూర్ఛ చెందెను. 28

మూ. స సమాశ్వస్య సహసా సంక్రుద్ధో రాజమాతులః,
వానరాన్వారయామాస దణ్డేన మధుమోహితాన్. 29

ప్ర. అ. రాజమాతులః = సుగ్రీవుని మేనమామయైన, సః = ఆతడు, సహసా = శీఘ్రముగా, సమాశ్వస్య = తేరుకొని, సంక్రుద్ధః = కోపగించినవాడై, మధుమోహితాన్ = మధువుచేత మత్తెక్కి ఉన్న, వానరాన్ = వానరులను, దణ్డేన = దండనము చేత, వారయామాస = నివారించెను.

తా. సుగ్రీవుని మేనమామ యైన ఆ దధిముఖుడు వెంటనే తెప్పరిల్లి, బాగా కోపించినవాడై, మధువు త్రాగి మత్తెక్కి ఉన్న ఆ వానరులను దండ ప్రయోగము చేసి నివారించెను. 29

మూ. స కథంచిద్విముక్తస్తైర్వానరైర్వానరర్షభః,
ఉవాచైకాన్తమాశ్రిత్య భృత్యాన్ స్వాన్ సముపాగతాన్.

ప్ర. అ. తైః = ఆ, వానరైః = వానరులచేత, కథంచిత్ = ఎట్లో, విముక్తః = విడవబడిన, సః = ఆ, వానరర్షభః = వానరశ్రేష్ఠుడు, ఏకాన్తమ్ = ఏకాంతప్రదేశమును, ఆశ్రిత్య = ఆశ్రయించి, సముపాగతాన్ = వచ్చిన, స్వాన్ = తన సంబంధమైన, భృత్యాన్ = భృత్యులను గూర్చి, ఉవాచ = పలికెను.

తా. ఆ దధిముఖుడు ఆ వానరులనుండి ఎట్లో తప్పించుకొని, ఏకాంత స్థానమునకు వెళ్ళి, అక్కడికి వచ్చిన తన భృత్యులతో ఇట్లు పలికెను. 30

మూ. ఏతే తిష్ఠన్తు గచ్ఛామో భర్తా నో యత్ర వానరః,
సుగ్రీవో విపులగ్రీవః సహ రామేణ తిష్ఠతి. 31

ప్ర. అ. ఏతే = ఈ వానరులు, తిష్ఠన్తు = ఉందురుగాక. నః = మనయొక్క, భర్తా = ప్రభువు, వానరః = వానరుడు, విపులగ్రీవః = విశాలమైన కంఠము కలవాడు అయిన, సుగ్రీవః = సుగ్రీవుడు, యత్ర = ఎక్కడ, రామేణ సహ = రామునితో కూడ, తిష్ఠతి = ఉన్నాడో అక్కడికి, గచ్ఛామః = వెళ్లెదము.

తా. ఈ వానరులను ఇట్లే ఉండనిండు. మనము, మనప్రభువు, విశాలమైన కంఠము గలవాడు అయిన సుగ్రీవుడు రామునితో కూడ ఎక్కడ ఉన్నాడో అక్కడికి వెళ్లెదము. 31

మూ. సర్వం చైవాఙ్గదే దోషం శ్రావయిష్యామి పార్థివే,
అమర్షీ వచనం శ్రుత్వా ఘాతయిష్యతి వానరాన్. 32

ప్ర. అ. అఙ్గదే = అంగదునియందున్న, సర్వమ్ = సమస్తమైన, దోషమ్ = అపరాధమును, పార్థివే = రాజునందు (రాజునకు), శ్రావయిష్యామి = వినిపించెదను. వచనమ్ = నా వచనమును, శ్రుత్వా = విని, అమర్షీ = కోపము గలవాడై, వానరాన్ = వానరులను, ఘాతయిష్యతి = చంపింపగలడు.

తా. అంగదుడు చేసిన అపరాధమును అంతా రాజుకు చెప్పెదను. నా మాటవిని, అతడు కోపముతో వానరులను అందరినీ చంపింపగలడు. 32

మూ. ఇష్టం మధువనం హ్యేతత్సుగ్రీవస్య మహాత్మనః,
పితృపైతామహం దివ్యం దేవైరపి దురాసదమ్. 33

ప్ర. అ. పితృపైతామహమ్ = తండ్రితాతలనాటిది, దివ్యమ్ = శ్రేష్ఠమైనది, దేవైరపి = దేవతలచేత గూడ, దురాసదమ్ = పొంద శక్యముకానిది అయిన, ఏతత్ మధువనమ్ = ఈమధువనము, మహాత్మనః = మహాత్ముడైన, పార్థివస్య = రాజునకు. ఇష్టం హి = ఇష్టమైనది కదా.

తా. ఈ మధువనము రాజునకు చాల ఇష్టమైనది. శ్రేష్ఠము, దేవతలచేత కూడ ఆక్రమింప శక్యము కాని ఈ వనము మహాత్ముడైన సుగ్రీవుని తండ్రితాతలనుండి వచ్చుచున్నది. 33

మూ. న వానరానిమాన్ సర్వాన్ మధులుబ్ధాన్ గతాయుషః,
ఘాతయిష్యతి దణ్డేన సుగ్రీవః ససుహృజ్జనాన్.

ప్ర. అ. సః సుగ్రీవః = ఆ సుగ్రీవుడు, మధులుబ్ధాన్ = మధువునందు దురాశ కలవారు, గతాయుషః = క్షీణించిన ఆయుర్దాయము కలవారు, ససుహృజ్జనాన్ = స్నేహితులతో కూడినవారు అయిన, ఇమాన్ = ఈ, సర్వాన్ = సమస్తమైన, వానరాన్ = వానరులను, దణ్డేన = దండముచేత, ఘాతయిష్యతి = చంపింపగలడు.

తా. మధువునందు దురాశాపరులైన ఈ వానరుల ఆయుస్సు క్షీణించినది. స్నేహితులు సహితముగా వీరి నందరినీ ఆ సుగ్రీవుడు దండించి చంపింప గలడు. 34

మూ. వధ్యా హ్యేతే దురాత్మానో నృపాజ్ఞాపరిభావినః,
అమర్షప్రభవో రోషః సఫలో నో భవిష్యతి. 35

ప్ర. అ. నృపాజ్ఞాపరిభావినః = రాజాజ్ఞను తిరస్కరించిన, ఏతే = ఈ, దురాత్మానః = దుష్టబుద్ధులు, వధ్యాః హి = చంప దగినవారు కదా. అమర్షప్రభవః = సహింపలేకపోవుట కారణముగా గల, నః రోషః = మన రోషము, సఫలః = సఫలము, భవిష్యతి = కాగలదు.

తా. రాజాజ్ఞను తిరస్కరించిన ఈ దుష్టబుద్ధులు చంప దగినవారు. వీరి పనులు సహింపలేకపోవుటచే కలిగిన మన కోపము సఫలము కాగలదు. 35

మూ. ఏవముక్త్వా దధిముఖో వనపాలాన్మహాబలః,
జగామ సహసోత్పత్య వనపాలైః సమన్వితః. 36

ప్ర. అ. మహాబలః = గొప్ప బలము గల, దధిముఖః = దధిముఖుడు, వనపాలాన్ = వనపాలురను గూర్చి, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్త్వా = పలికి, సహసా = శీఘ్రముగా, వనపాలైః = వనపాలురతో, సమన్వితః = కూడినవాడై, ఉత్పత్య = ఎగిరి, జగామ = వెళ్లెను.

తా. మహాబలశాలి యైన దధిముఖుడు వనపాలురతో ఇట్లు పలికి, వారితో కూడినవాడై, శీఘ్రముగా ఎగిరి వెళ్ళెను. 86

మూ. నిమేషాన్తరమాత్రేణ స హి ప్రాప్తో వనాలయః,
సహస్రాంశుసుతో ధీమాన్ సుగ్రీవో యత్ర వానరః. 87

ప్ర. అ. సః = ఆ, వనాలయః = వానరుడు, సహస్రాంశుసుతః = సూర్యుని కుమారుడు, ధీమాన్ = బుద్ధిమంతుడు అయిన, సుగ్రీవః వానరః = సుగ్రీవుడు, యత్ర = ఎక్కడ ఉన్నాడో అక్కడికి, నిమేషాన్తరమాత్రేణ = రెండవ నిమేష మాత్రకాలముచే, ప్రాప్తః = వెళ్లెను.

తా. ఆ దధిముఖుడు రెండవ నిమేషములో, సూర్యకుమారుడు, ధీమంతుడు, వానరుడు అయిన సుగ్రీవు డున్న చోటికి వెళ్ళెను. 87

మూ. రామం చ లక్ష్మణం చైవ దృష్ట్వా సుగ్రీవమేవ చ,
సమప్రతిష్ఠాం జగతీమాకాశాన్నిపపాత హ. 88

ప్ర. అ. రామం చ = రాముని, లక్ష్మణం చైవ = లక్ష్మణుని, సుగ్రీవమేవ చ = సుగ్రీవుని, దృష్ట్వా = చూచి, ఆకాశాత్ = ఆకాశమునుండి, సమప్రతిష్ఠామ్ = సమాన మైన స్థితిగల, జగతీమ్ = భూమిని గూర్చి, నిపపాత = దిగెను.

తా. రాముణ్ణి, లక్ష్మణుణ్ణి, సుగ్రీవుణ్ణి చూచి, ఆకాశమునుండి చదు నైన నేలపై దిగెను. 88

మూ. సంనిపత్య మహావీర్యః సర్వైస్తైః పరివారితః,
హరిర్దధిముఖః పాలైః పాలానాం పరమేశ్వరః. 89
స దీనవదనో భూత్వా కృత్వా శిరసి చాఞ్జలిమ్,
సుగ్రీవస్య శుభౌ మూర్ధ్నా చరణౌ ప్రత్యపీడయత్.

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
ద్విషష్టితమః సర్గః.

ప్ర. ౫. సర్వైః = సమస్త మైన, తైః పాలైః = ఆ వనపాలకులచేత, పరివారితః = చుట్టువారుకొనబడిన, పాలానామ్ = ఆ పాలకులకు, పరమేశ్వరః = ప్రధాన ప్రభు వైన, హరిః = వానరు డైన, మహావీర్యః = గొప్ప పరాక్రమము గల, సః దధిముఖః = ఆ దధిముఖుడు, దీనవదనః = దీన మైన ముఖము గలవాడై, శిరసి = శిరస్సుమీద, అఞ్జలిమ్ = దోసిలిని, కృత్వా = చేసి, సంనిపత్య = నేలపై పడి, సుగ్రీవస్య = సుగ్రీవునియొక్క, శుభే = మంగళప్రదము లైన, చరణౌ = పాదములను, మూర్ధ్నా = శిరస్సుచేత, పర్యపీడయత్ = స్పృశించెను.

తా. వనపాలకులకు ప్రధానాధిపతి యైన మహాపరాక్రమవంతు డైన దధిముఖుడు, దీనమైన ముఖముతో, శిరస్సుపై అంజలి ఘటించి, నేలపై పడి, సుగ్రీవుని మంగళకరము లైన పాదములను, శిరస్సుతో స్పృశించి నమస్కరించెను.

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో అరువదిరెండవ సర్గ సమాప్తము.

అథ త్రిషష్టితమః సర్గః

[మధువనమును ధ్వంసింపచేసిన వార్త దధిముఖునినుండి విని, హనుమదాదులు కార్యము సాధించి యుందురని సుగ్రీవుడు ఊహించుట.]

మూ. తతో మూర్ధ్నా నిపతితం వానరం వానరర్షభః,
దృష్ట్వైవోద్విగ్నహృదయో వాక్యమేతదువాచ హ. 1

ప్ర. అ. తతః=అటు పిమ్మట, వానరర్షభః=వానరశ్రేష్ఠుడైన సుగ్రీవుడు, మూర్ధ్నా=శిరస్సుచేత, నిపతితమ్=పడిన, వానరమ్=దధిముఖుని, దృష్ట్వైవ=చూడగానే, ఉద్విగ్నహృదయః=దిగులు చెందిన హృదయము కలవాడై, ఏతత్=ఈ, వాక్యమ్=వాక్యమును, ఉవాచ హ=పలికెను.

తా. పిమ్మట తన పాదములపై శిరస్సు ఉంచి నమస్కరించుచున్న దధిముఖుని చూడగానే, వానరశ్రేష్ఠుడైన సుగ్రీవుడు దిగులు చెందిన మనస్సుతో ఇట్లు పలికెను.

మూ. ఉత్తిష్ఠోత్తిష్ఠ కస్మాత్త్వం పాదయోః పతితో మమ,
అభయం తే భవేద్వీర సర్వమేవాభిధీయతామ్. 2

ప్ర. అ. వీర=వీరుడా! ఉత్తిష్ఠ ఉత్తిష్ఠ=లెమ్ము లెమ్ము త్వమ్=నీవు, కస్మాత్=ఏ కారణమువలన, మమ=నాయొక్క, పాదయోః=పాదములపై, పతితః=పడినావు? తే=నీకు, అభయమ్=అభయము, భవేత్=అగు గాక. సర్వమేవ=సమస్తము, అభిధీయతామ్=చెప్పబడు గాక.

తా. ఓ వీరుడా! లెమ్ము లెమ్ము. నీవు నా పాదములపై ఎందుకు పడినావు? నీకు అభయ మగు గాక. ఏమి జరిగినదో అంతా చెప్పుము. 2

మూ. స తు విశ్వాసితస్తేన సుగ్రీవేణ మహాత్మనా,
ఉత్థాయ సుమహాప్రాజ్ఞో వాక్యం దధిముఖోఽబ్రవీత్. 3

ప్ర. అ. మహాత్మనా = మహాత్ము డైన, తేన సుగ్రీవేణ = ఆ సుగ్రీవునిచేత, విశ్వాసితః = విశ్వసింపచేయబడిన, సుమహాప్రాజ్ఞః = చాల గొప్ప బుద్ధిమంతు డైన, సః దధిముఖః = ఆ దధిముఖుడు, ఉత్థాయ = లేచి, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. మహాత్ము డైన సుగ్రీవు డీ విధముగ విశ్వాసము కలిగించగా, చాల బుద్ధిమంతు డైన దధిముఖుడు లేచి, ఇట్లు పలికెను. 3

మూ. నైవర్క్షరజసా రాజన్న త్వయా నాపి వాలినా,
వనం నిసృష్టపూర్వం హి భక్షితం తచ్చ వానరైః. 4

ప్ర. అ. రాజన్ = రాజా, వనమ్ = మధువనము, ఋక్షరజసా = ఋక్షరజస్సుచేత, నైవ నిసృష్టపూర్వం హి = పూర్వ మెన్నడూ ఇవ్వబడలేదు. త్వయా = నీచేత, న = ఇవ్వబడలేదు. వాలినాపి = వాలిచేత కూడ, న = కాదు. తచ్చ = అది, వానరైః = వానరులచేత, భక్షితమ్ = భక్షింపబడినది.

తా. రాజా! మధువనమును నీ తండ్రి యైన ఋక్షరజస్సు గాని, నీవు గాని, వాలి గాని, స్వేచ్ఛగా అనుభవించుటకై పూర్వమెవ్వరికీ ఇచ్చి ఉండలేదు కదా, ఆ మధువనమును వానరులు భక్షించివేసినారు. 4

మూ. ఏభిః ప్రధర్షితాశ్చైవ వానరా వనరక్షిభిః,
మధూన్యచిన్తయిత్వేమాన్ భక్షయన్తి పిబన్తి చ. 5

ప్ర. అ. ఏభిః = ఈ, వనరక్షిభిః = వనరక్షకులచేత, ప్రధర్షితాశ్చైవ = భయపెట్టబడిన, వానరాః = వానరులు, ఇమాన్ = వీళ్ళను, అచిన్తయిత్వా = లెక్క చేయక, మధూని = మధువులను, భక్షయన్తి = భక్షించుచున్నారు. పిబన్తి చ = త్రాగుచున్నారు కూడా.

తా. ఈ వనరక్షకులు వారిని అడ్డుకొనగా ఆ వానరులు వీళ్ళను లెక్క చేయక, మధువులను తినివేయుచున్నారు; త్రాగివేయుచున్నారు. 5

మూ. శిష్టమత్రాపవిధ్యన్తి భక్షయన్తి తథాపరే,
నివార్యమాణాస్తే సర్వే భ్రువౌ వై దర్శయన్తి హి. 6

ప్ర. అ. శిష్టమ్=మిగిలినదానిని, అత్ర = ఇక్కడ, అపవిధ్యన్తి = పార వేయుచున్నారు. తథా = మరియు, అపరే = మరికొందరు, భక్షయన్తి=భక్షించు చున్నారు. తే సర్వే = వాళ్ళందరూ, నివార్యమాణాః=నివారింపబడుచున్నవారై, భ్రువః = కనుబొమ్మలను, దర్శయన్తి చ=చూపుచున్నారు.

తా. కొందరు త్రాగగా మిగిలినదానిని పారవేయుచుండగా, మరి కొందరు దానిని తీసికొని భక్షించుచున్నారు. మేము వాళ్లను నివారింపగా కోపముతో కను బొమ్మలు విరచుచున్నారు. 6

మూ. ఇమే హి సంరబ్ధతరా స్తథా తైః సంప్రధర్షితాః,
వారయన్తో వనా త్తస్మాత్క్రుద్ధైర్వానరపుఙ్గవైః. 7

ప్ర. అ. సంరబ్ధతరాః = ఎక్కువతొందరపడుచున్నవారై, తథా = మరియు, తస్మాత్=ఆ, వనాత్=వనమునుండి, వారయన్తః=నివారించుచున్న, ఇమే=వీళ్లు, క్రుద్ధైః=కోపించిన, తైః వానరపుఙ్గవైః=ఆ వానరశ్రేష్ఠులచేత, సంప్రధర్షితాః=బెదిరింపబడినారు.

తా. ఈ వనపాలకులు తొందరగా వెళ్ళి వాళ్లను నివారింపగా, ఆ వానర శ్రేష్ఠులు, కోపముతో వీళ్లను బెదిరించిరి. 7

మూ. తత స్తైర్బహుభిర్వీరై ర్వానరై ర్వానరర్షభ,
సంరక్తనయనైః క్రోధాద్ధరయః ప్రవిచాలితాః. 8

ప్ర. అ. వానరర్షభ=వానరశ్రేష్ఠుడా! తతః = అటు పిమ్మట, క్రోధాత్ =కోపమువలన, సంరక్తనయనైః=ఎఱ్ఱనైన నేత్రములు గల, వీరైః=వీరులైన, బహుభిః=అనేకులైన, తైః వానరైః = ఆ వానరులచేత, హరయః=వానరులు, ప్రవిచాలితాః=తరుమబడినారు.

తా. ఓ! వానరశ్రేష్ఠా! అప్పుడు కోపముచేత ఎఱ్ఱనైన నేత్రములతో, అధికసంఖ్యలో ఉన్న, వీరులైన, ఆ వానరులు, వనరక్షకులను తరిమివేసిరి. 8

మూ. పాణిభిర్నిహతాః కేచిత్కేచిజ్జానుభిరాహతాః,
ప్రకృష్టాశ్చ యథాకామం దేవమార్గం చ దర్శితాః. 9

ప్ర. అ. కేచిత్ = కొందరు, పాణిభిః = హస్తములచేత, నిహతాః = కొట్టబడిరి. కేచిత్ = కొందరు, జానుభిః = మోకాళ్ళచేత, ఆహతాః = కొట్టబడిరి. యథాకామమ్ = ఇష్టము వచ్చినట్లు, ప్రకృష్టాః = ఈడ్వబడినవారై, దేవమార్గమ్ = గుహ్యప్రదేశమును, దర్శితాః చ = చూపబడినారు కూడ.

తా. ఆ వానరులు, ఈ వనరక్షకులలో కొందరిని చేతులతో కొట్టిరి. కొందరిని మోకాళ్ళతో పొడిచిరి. ఇష్టము వచ్చినట్లు ఈడ్చి గుహ్యప్రదేశము కూడ చూపించిరి. 9

మూ. ఏవమేతే హతాః శూరా స్త్వయి తిష్ఠతి భర్తరి,
కృత్స్నం మధువనం చైవ ప్రకామం తైః ప్రభక్ష్యతే. 10

ప్ర. అ. త్వయి = నీవు, భర్తరి = ప్రభువుగా, తిష్ఠతి = ఉండగా, ఏతే = ఈ, శూరాః = శూరులు, ఏవమ్ = ఇట్లు, హతాః = కొట్టబడినారు. తైః = వారిచేత, కృత్స్నమ్ = సమస్తమైన, మధువనం చైవ = మధువనము కూడ, ప్రకామమ్ = మిక్కిలి, ప్రభక్ష్యతే = భక్షింపబడుచున్నది.

తా. నీవు ప్రభువుగా ఉండగా కూడ శూరులైన ఈ వనరక్షకులను ఆ వానరులు ఈ విధముగా కొట్టి, మధువనమును పూర్తిగా భక్షించివేయుచున్నారు.

మూ. ఏవం విజ్ఞాప్యమానం తం సుగ్రీవం వానరర్షభమ్,
అపృచ్ఛత్తం మహాప్రాజ్ఞో లక్ష్మణః పరవీరహా. 11

ప్ర. అ. ఏవమ్ = ఈ విధముగా, విజ్ఞాప్యమానమ్ = విజ్ఞాపనచేయబడుచున్న, వానరర్షభమ్ = వానరశ్రేష్ఠుడైన, తం సుగ్రీవమ్ = ఆ సుగ్రీవుని, పరవీరహా = శత్రువీరులను సంహరించువాడు, మహాప్రాజ్ఞః = గొప్ప బుద్ధి కలవాడు అయిన, లక్ష్మణః = లక్ష్మణుడు, అపృచ్ఛత్ = అడిగెను.

తా. దధిముఖుడీ విధముగ సుగ్రీవునకు విజ్ఞాపన చేయుచుండగా, మహాబుద్ధిశాలి, శత్రువీరసంహారకుడు అయిన లక్ష్మణుడు సుగ్రీవుని ఇట్లు ప్రశ్నించెను.

మూ. కిమయం వానరో రాజన్ వనపః ప్రత్యుపస్థితః,
కం చార్థమభినిర్దిశ్య దుఃఖితో వాక్యమబ్రవీత్. 12

ప్ర. అ. రాజన్=రాజా, వనపః=మధువనపాలకు డైన, అయం వానరః = ఈ వానరుడు, కిమ్ = ఎందుకు, ప్రత్యుపస్థితః = వచ్చినాడు? దుఃఖితః = దుఃఖితు డై, కమ్ = ఏ, అర్థమ్ = విషయమును, అభినిర్దిశ్య = నిర్దేశించి, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అబ్రవీత్=పలికెను?

తా. రాజా! వనపాలకు డైన ఈ వానరుడు ఎందుకు వచ్చినాడు? ఇతడు దుఃఖితుడై ఏదో విషయమును గూర్చి చెప్పుచున్నాడు; అది ఏమి? 12

మూ. ఏవముక్తస్తు సుగ్రీవో లక్ష్మణేన మహాత్మనా,
లక్ష్మణం ప్రత్యువాచేదం వాక్యం వాక్యవిశారదః. 13

ప్ర.అ. మహాత్మనా=మహాత్ము డైన, లక్ష్మణేన=లక్ష్మణునిచేత, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తః=పలుకబడిన, వాక్యవిశారదః=మాటలలో నేర్పరి యైన, సుగ్రీవః = సుగ్రీవుడు, ఇదమ్=ఈ, వాక్యమ్=వాక్యమును, ప్రత్యువాచ=తిరిగి పలికెను.

తా. మహాత్ము డైన లక్ష్మణుని మాటలు విని, మాటలలో నేర్పు గల సుగ్రీవుడు లక్ష్మణున కిట్లు బదులు చెప్పెను. 13

మూ. ఆర్య లక్ష్మణ సంప్రాహ వీరో దధిముఖః కపిః,
అఙ్గదప్రముఖైర్వీరైర్భక్షితం మధు వానరైః, 14
విచిత్య దక్షిణామాశామాగతైర్హరిపుఙ్గవైః.

ప్ర. అ. ఆర్య=పూజ్యుడ వైన, లక్ష్మణ=లక్ష్మణుడా! వీరః=వీరు డైన, కపిః = వానరు డైన, దధిముఖః=దధిముఖుడు, సంప్రాహ = చెప్పుచున్నాడు, దక్షిణామ్ ఆశామ్=దక్షిణదిక్కును, విచిత్య = అన్వేషించి, ఆగతైః = వచ్చిన, హరిపుఙ్గవైః = వానరులలో శ్రేష్ఠు లైన, వీరైః = వీరు లైన, అఙ్గదప్రముఖైః = అంగదుడు మొదలైన, వానరైః=వానరులచేత, మధు=మధువు, భక్షితమ్ = భక్షింపబడినది.

తా. పూజ్యుడ వైన లక్ష్మణుడా! ఈ దధిముఖుడు—"దక్షిణదిక్కు వెదకి తిరిగి వచ్చిన వానరశ్రేష్ఠులు, వీరులు అయిన అంగదాదివానరులు మధువును తినివేసినారు" అని చెప్పుచున్నాడు. 14

వి. వాశిష్ఠప్రతిలో గాని, గోరఖ్‌పూర్ ప్రతిలో గాని, దధిముఖునిమాటలలో అంగదాదులు మధువనమును చెల్లాచెదరుచేసినారని చెప్పినట్లు లేదు. సుగ్రీవుడు ఇక్కడ అంగదాదు లావిధముగ చేసినట్లు చెప్పుచున్నాడు. అతనికి ఆ వానరులు అంగదాదు లని ఎట్లు తెలిసినదో సూచన లేదు. ప్రాచ్యప్రతిలో ఒక శ్లోకములో అంగదాదులు మధువనభంగము చేసిన ట్లున్నది.

"అఙ్గదః సహితైః సర్వైర్హనుమత్ప్రముఖైః కపిః,
దృష్ట్వా మధూన్యపాస్యైవ సర్వానస్మానభక్షయత్." 14

మూ. నైషామకృతకృత్యానామీదృశః స్యాదుపక్రమః. 15
ఆగతైశ్చ ప్రమథితం యథా మధువనం హి తైః,
ధర్షితం చ వనం కృత్స్నముపయుక్తం చ వానరైః 16

ప్ర. అ. ఆగతైః=తిరిగి వచ్చిన, తైః వానరైః=ఆ వానరులచేత, మధువనమ్=మధువనము, యథా=ఎట్లు, ప్రమథితమ్=భగ్నము చేయబడినదో, కృత్స్నమ్=సమస్తమైన, వనమ్=ఆ వనము, ధర్షితమ్=ఆక్రమింపబడిన దై, ఉపయుక్తం చ=ఉపయోగింపబడినదో, (తథా=దానినిబట్టి చూడగా), ఏషామ్=ఈ వానరులు, అకృతకృత్యానామ్=కార్యమును సఫలము చేయనివారైనచో, ఈదృశః=ఇట్టి, ఉపక్రమః=కార్యపద్ధతి, న స్యాత్=ఉండజాలదు.

తా. తిరిగి వచ్చిన ఈ వానరులు మధువనమును ఆక్రమించి, దానిని పాడుచేసి, దాని నంతయు అనుభవించినా రనగా, తాము వెళ్ళిన పనిని సఫలము చేసికొనినచో వా రట్లు ప్రవర్తింతురు. 15, 16

మూ. వనం యదాభిపన్నాస్తే సాధితం కర్మ వానరైః,
దృష్టా దేవీ న సన్దేహో న చాన్యేన హనూమతా. 17

ప్ర. అ. తే=ఆ వానరులు, యదా=ఎప్పుడు, వనమ్=మధువనమును, అభిపన్నాః=పొందినారో, అప్పుడు, వానరైః=వానరులచేత, కర్మ=పని, సాధితమ్=సాధింపబడినది. దేవీ=సీతాదేవి, దృష్టా=చూడబడినది. సన్దేహః=సందేహము, న=లేదు. అన్యేన=మరెవ్వనిచేత, న=కాదు. హనూమతా=హనుమంతునిచేతనే (చూడబడినది).

తా. ఆ వానరులు మధువనమును ఆక్రమించినా రనగా వానరులు పనిని సాధించియే ఉందురు. దేవి కనబడినది; సందేహము లేదు. మ రెవ్వరో కాదు; హనుమంతుడే ఆ దేవిని చూచి ఉండును. 17

మూ. న హ్యన్యః సాధనే హేతుః కర్మణోఽస్య హనూమతః,
కార్యసిద్ధిర్మతిశ్చైవ తస్మిన్వానరపుఙ్గవే. 18
వ్యవసాయశ్చ వీర్యం చ శ్రుతం చాపి ప్రతిష్ఠితమ్.

ప్ర. అ. అస్య కర్మణః=ఈ పనియొక్క, సాధనే=సాధించుటయందు, హనూమతః=హనుమంతునికంటె, అన్యః=ఇతరుడు, హేతుః=కారణభూతుడు, న హి=కాజాలడు కదా? కార్యసిద్ధిః=కార్యసిద్ధి, మతిశ్చైవ=మంచి ఆలోచన, వ్యవసాయశ్చ=ప్రయత్నము, వీర్యం చ=పరాక్రమము, శ్రుతం చాపి=శాస్త్ర జ్ఞానము, తస్మిన్ వానరపుఙ్గవే=ఆ వానరశ్రేష్ఠునియందు, ప్రతిష్ఠితమ్=స్థిరముగా ఉన్నది(వి).

తా. హనుమంతుడు తప్ప మ రెవ్వరూ ఈ పని సాధించ జాలరు. వానరశ్రేష్ఠు డైన ఆ హనుమంతునిలో కార్యసిద్ధి, ఆలోచనాశక్తి, ప్రయత్నము, పరాక్రమము, శాస్త్రజ్ఞానము మొద లైన మంచి లక్షణములు స్థిరముగా ఉన్నవి. 18

మూ. జామ్బవాన్యత్ర నేతా స్యాదఙ్గదశ్చ మహాబలః,
హనుమాంశ్చాప్యధిష్ఠాతా న తస్య గతిరన్యథా. 19

ప్ర. అ. యత్ర=ఏ కార్యమునందు, జామ్బవాన్=జాంబవంతుడు, నేతా=నాయకుడుగా, స్యాత్=ఉండునో, మహాబలః=గొప్ప బలము గల, అఙ్గదశ్చ=అంగదుడు కూడ, నాయకుడుగా ఉండునో, హనుమాంశ్చ=హనుమంతుడు, అధిష్ఠాతా=అధ్యక్షుడుగా ఉండునో, తస్య=ఆ కార్యముయొక్క, గతిః=గతి [ఫలము], అన్యథా=మరొక విధముగా, న=కాజాలదు.

తా. ఏ కార్యసంపాదనమునందు జాంబవంతుడు, మహాబలశాలి యైన అంగదుడూ నాయకులుగా ఉందురో, హనుమంతుడు అధ్యక్షుడుగా ఉండునో, అది తప్పక సఫల మగును గాని, మరొకవిధముగా కాజాలదు. 19

మూ. అఙ్గదప్రముఖైర్వీరైర్భగ్నం మధువనం కిల, 20
వారయన్తశ్చ సహితా స్తదా జానుభిరాహతాః.

ప్ర. అ. అఙ్గదప్రముఖైః = అంగదుడు మొదలైన, వీరైః = వీరులచేత, మధువనమ్=మధువనము, హతం కిల=పాడుచేయబడిన దట. సహితాః=కలిసి వెళ్ళినవారై, వారయన్తః చ = నివారించుచున్నవనపాలకులు కూడ, తదా = అప్పుడు, జానుభిః=మోకాళ్ళచేత, ఆహతాః = కొట్టబడినారు.

తా. అంగదుడు మొదలైన వీరులు మధువనమును భగ్నము చేసినారట. వనపాలకు లందరూ కలిసి నివారించగా వాళ్లను మోకాళ్ళతో పొడిచినా రట. 20

మూ. ఏతదర్థమయం ప్రాప్తో వక్తుం మధురవాగిహ, 21
నామ్నా దధిముఖో నామ హరిః ప్రఖ్యాతవిక్రమః.

ప్ర. అ. నామ్నా=పేరుచేత, దధిముఖో నామ = దధిముఖు డని ప్రసిద్ధి పొందిన, ప్రఖ్యాతవిక్రమః=ప్రసిద్ధమైన పరాక్రమము గల, హరిః=వానరుడు, ఏతదర్థమ్ = ఈ విషయమును, వక్తుమ్ = చెప్పుటకు, మధురవాక్=మధురమైన వాక్కు. కల వాడై, ఇహ = ఇక్కడికి, ప్రాప్తః = వచ్చినాడు.

తా. ప్రసిద్ధమైన పరాక్రమము గల దధిముఖు డనే వానరుడు ఈ విషయమునే చెప్పుటకై, మనకందరికీ మధురమైన వాక్కు పలుకుచు ఇక్కడికి వచ్చినాడు. 21

మూ. దృష్టా సీతా మహాబాహో సౌమిత్రే పశ్య తత్త్వతః, 22
అభిగమ్య తథా సర్వే పిబన్తి మధు వానరాః.

ప్ర. అ. మహాబాహో = గొప్ప బాహువులు గల, సౌమిత్రే=లక్ష్మణా ! సీతా = సీత, దృష్టా = చూడబడినది. తత్త్వతః = యథార్థమును, పశ్య = చూడుము [తెలిసికొనుము]. తథా = మరియు, వానరాః = వానరులు, సర్వే = అందరూ, అభిగమ్య = చేరి, మధు = మధువును, పిబన్తి=త్రాగుచున్నారు.

తా. ఓ మహాబాహా ! లక్ష్మణా ! సీత జాడ తెలిసిన దను సత్యమును తెలుసుకొనుము. ఎందుచేత ననగా వానరు లందరూ చేరి మధువు త్రాగుచున్నారు.

మూ. న చాప్యదృష్ట్వా వైదేహీం విశ్రుతాః పురుషర్షభ, 23
వనం దత్తవరం దివ్యం ధర్షయేయుర్వనౌకసః.

ప్ర. అ. పురుషర్షభ = ఓ పురుషశ్రేష్ఠుడా ! విశ్రుతాః = ప్రసిద్ధులైన, వనౌకసః = వానరులు, వైదేహీమ్ = సీతను, అదృష్ట్వా = చూడకుండగా, దత్తవరమ్ = ఇవ్వబడిన వరము గలది, దివ్యమ్ = దివ్యమూ అయిన. వనమ్ = మధువనమును. న ధర్షయేయుః = ఆక్రమింపరు.

తా. ఓ పురుషశ్రేష్ఠా ! కీర్తిమంతులైన హనుమదాదివానరులు, సీతను చూడక పోయినచో, ఎవ్వరూ చొరగూడదు అను నియమముతో కాపాడబడుచున్న ఆ ఉత్తమమైన మధువనమును ఆక్రమించరు. 23

మూ. తతః ప్రహృష్టో ధర్మాత్మా లక్ష్మణః సహ రాఘవః. 24
శ్రుత్వా కర్ణసుఖాం వాణీం సుగ్రీవవదనాచ్చ్యుతామ్,
ప్రాహృష్యత భృశం రామో లక్ష్మణశ్చ మహాబలః. 25

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, సహ రాఘవః = రామునితో కూడిన, ధర్మాత్మా = ధర్మాత్ముడైన, లక్ష్మణః = లక్ష్మణుడు, ప్రహృష్టః = సంతోషించెను. సుగ్రీవవదనాత్ = సుగ్రీవుని ముఖమునుండి, చ్యుతామ్ = వచ్చిన, కర్ణసుఖామ్ = చెవులకు సుఖకరమైన, వాణీమ్ = వాక్కును, శ్రుత్వా = విని, రామః = రాముడు, ప్రాహృష్యత = సంతోషించెను. మహాబలః = గొప్పబలము గల, లక్ష్మణశ్చ = లక్ష్మణుడు కూడ, భృశమ్ = మిక్కిలి, ప్రాహృష్యత = సంతోషించెను.

తా. అప్పుడు రామసహితుడైన ధర్మాత్ముడైన లక్ష్మణుడు సంతోషించెను. సుగ్రీవుని ముఖమునుండి వెలువడిన, చెవులకు సుఖము కలిగించు ఆ వాణిని విని రాముడు, మహాబలశాలియైన లక్ష్మణుడు సంతోషించిరి. 25

మూ. శ్రుత్వా దధిముఖస్యేదం సుగ్రీవః సంప్రహృష్య చ,
వనపాలం పునర్వాక్యం సుగ్రీవః ప్రత్యభాషత. 26

ప్ర. అ. సుగ్రీవః = మంచి కంఠము గల, సుగ్రీవః = సుగ్రీవుడు, దధిముఖస్య = దధిముఖునియొక్క, ఇదమ్ = ఈ వాక్యమును, శ్రుత్వా = విని, సంప్రహృష్య చ = బాగ సంతోషించి, పునః = తిరిగి, వనపాలమ్ = ఆ వనపాలుని గూర్చి, వాక్యమ్ = వాక్యమును, ప్రత్యభాషత = పలికెను.

తా. అంత మైన కంఠము గల సుగ్రీవుడు దధిముఖుని మాటలు విని చాల సంతోషించి, అతనితో మరల ఇట్లు పలికెను. 26

మూ. ప్రీతో ఽస్మి సోఽహం యద్భుక్తం వనం తైః కృతకర్మభిః,
మర్షితం మర్షణీయం చ చేష్టితం కృతకర్మణామ్. 27

ప్ర. అ. కృతకర్మభిః=చేయబడిన కార్యము గల, తైః=ఆ వానరుల చేత, వనమ్=మధువనము, యత్ భుక్తమ్=అనుభవింపబడెను అనునది ఏది కలదో, దానివలన, సః అహమ్=అట్టి నేను, ప్రీతః అస్మి=సంతోషించినాను. కృతకర్మణామ్=చేయబడిన కార్యము గల ఆ వానరులయొక్క, మర్షణీయమ్=సహింపదగిన, చేష్టితమ్=పని, మర్షితమ్=సహింపబడినది.

తా. వెళ్ళిన పని చేసికొని వచ్చిన ఆ వానరులు మధువనమును అనుభవించినందుకు నేను సంతోషించినాను. పని పూర్తిచేసికొని వచ్చిన వాళ్ళు చేసిన ఆపని. మధువనభంగము క్షమింపదగినదే గాన క్షమించినాను. 27

మూ. ఇచ్ఛామి శీఘ్రం హనుమత్ప్రధానాన్
శాఖామృగాంస్తాన్ మృగరాజదర్పాన్,
ద్రష్టుం కృతార్థాన్ సహ రాఘవాభ్యాం
శ్రోతుం చ సీతాధిగమే ప్రయత్నమ్. 28

ప్ర. అ. హనుమత్ప్రధానాన్=హనుమంతుడు ప్రధానుడుగా గల, మృగరాజదర్పాన్=సింహము వంటి దర్పము గల, కృతార్థాన్=చేయబడిన కార్యము గల, తాన్=ఆ, శాఖామృగాన్=వానరులను, రాఘవాభ్యాం సహ=రామలక్ష్మణులతో కూడిన నేను, ద్రష్టుమ్=చూచుటకు, సీతాధిగమే=సీతను పొందుటయందు, ప్రయత్నమ్=ప్రయత్నమును, శ్రోతుం చ=వినుటకు, ఇచ్ఛామి=కోరుచున్నాను.

తా. పని సఫలము చేసికొని వచ్చినవారు, సింహము వంటి దర్పము గలవారు అయిన హనుమంతుడు నాయకుడుగా ఉన్న ఆ వానరు లందరినీ చూడవలె ననీ, సీతను పొందుటకు చేసిన ప్రయత్నమును వినవలె ననీ, రామలక్ష్మణులు నేను కూడ కోరుచున్నాము. 28

మూ. ప్రీతిస్ఫీతాక్షౌ సంప్రహృష్టౌ కుమారౌ
దృష్ట్వా సిద్ధార్థౌ వానరాణాం చ రాజా,
అఙ్గైః సంహృష్టైః కర్మసిద్ధిం విదిత్వా
బాహ్వోరాసన్నాం సోఽతిమాత్రం ననన్ద. 29

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
త్రిషష్టితమః సర్గః

ప్ర. అ. సః = ఆ, వానరాణాం రాజా = వానరరాజు, ప్రీతిస్ఫీతాక్షౌ = సంతోషముతో విశాలము లైన నేత్రములు కలవారు, సంప్రహృష్టౌ = గగుర్పాటు పొందినవారు, సిద్ధార్థౌ = సిద్ధ మైన కార్యము కలవారు అయిన, కుమారౌ = ఆ రాజకుమారులను, దృష్ట్వా = చూచి, సంహృష్టైః = గగుర్పాటు చెందిన, అఙ్గైః = అవయవములతో కూడినవా డై, కర్మసిద్ధిమ్ = కార్యసిద్ధిని, బాహ్వోః = చేతులయందు, ఆసన్నామ్ = సమీపించినదానినిగా, విదిత్వా = తెలిసికొని, అతిమాత్రమ్ = మిక్కిలి, ననన్ద = సంతోషించెను.

తా. సీతాన్వేషణకార్యము సఫలమగుటచే ఆ రామలక్ష్మణు లిద్దరు సంతోషముతో వికసించిన నేత్రములు కలవారై, గగుర్పాటు చెందిరి. వారిని చూచి సుగ్రీవుడు శరీరము గగుర్పాటుచెందగా, కార్యసిద్ధి చేతులలో ఉన్నట్లు గ్రహించి చాల సంతోషించెను. 29

'వాలానందిని' అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు సుందరకాండలో అరువదిమూడవ సర్గ సమాప్తము.

అథ చతుఃషష్టితమః సర్గః

[దధిముఖుని ద్వారా సుగ్రీవసందేశమును విని హనుమంతుడు మొదలైన వానరులు కిష్కింధకు వెళ్ళుట. హనుమంతుడు శ్రీరామునకు నమస్కరించి తాను సీతను చూచి వచ్చుట తెలుపుట]

మూ. సుగ్రీవేణైవముక్తస్తు హృష్టో దధిముఖః కపిః,
రాఘవం లక్ష్మణం చైవ సుగ్రీవం చాభ్యవాదయత్. 1

ప్ర. అ. సుగ్రీవేణ=సుగ్రీవునిచేత, ఏవమ్=ఇట్లు, ఉక్తః=పలుకబడిన, కపిః=వానరుడైన, దధిముఖః=దధిముఖుడు, హృష్టః=సంతోషించినవాడై, రాఘవమ్=రాముని, లక్ష్మణం చైవ=లక్ష్మణుని, సుగ్రీవం చ=సుగ్రీవుని, అభ్యవాదయత్=నమస్కరించెను.

తా. దధిముఖుడు సుగ్రీవుని మాటలు విని, సంతోషించి, రామునకు, లక్ష్మణునకు, సుగ్రీవునకు నమస్కరించెను. 1

మూ. స ప్రణమ్య చ సుగ్రీవం రాఘవౌ చ మహాబలౌ,
వానరైః సహితః శూరైర్దివమేవోత్పపాత హ. 2

ప్ర. అ. సః=అతడు, సుగ్రీవమ్=సుగ్రీవుని, మహాబలౌ=మహాబలము గల, రాఘవౌ చ=రామలక్ష్మణులను, ప్రణమ్య=నమస్కరించి, శూరైః=శూరులైన, వానరైః=వానరులతో, సహితః=కూడినవాడై, దివమేవ=ఆకాశమును గూర్చి, ఉత్పపాత=ఎగిరెను.

తా. అతడు సుగ్రీవునకు, మహాబలశాలులైన రామలక్ష్మణులకు నమస్కరించి శూరులైన వానరులతో కలిసి, ఆకాశముపైకి ఎగిరెను. 2

మూ. స ప్రవిష్టో మధువనం దదర్శ హరియూథపాన్,
విమదానుత్థితాన్సర్వాన్ మేహమానాన్ మధూదకమ్. 3

ప్ర. అ. మధువనమ్ = మధువనమును, ప్రవిష్టః = ప్రవేశించిన, సః = అతడు, విమదాన్ = మదము తొలగినవారు, మదాత్యయే = మదము తొలగిన దగుచుండగా, వేపమానాన్ = వణకుచున్నవారు (తూలుచున్నవారు) అయిన, సర్వాన్ = సమస్తమైన, హరియూథపాన్ = వానరనాయకులను, దదర్శ = చూచెను.

తా. ఆ దధిముఖుడు మధువనమునకు వెళ్ళి, అక్కడ మదము తగ్గిలేచి, మత్తు తగ్గుటచే కొంచెము తూలుచు ఉన్న ఆ వానరనాయకు లందరినీ చూచెను.

వి. ''మేహమానాన్ మధూదకమ్'' (మధువుతో కలిసిన మూత్రము విడచుచున్న) అన్న పాఠం అశ్లీలంగా ఉండటంచేత ప్రాచ్యపాఠం గ్రహింప బడినది. 3

మూ. స తానుపాగమద్వీరో బద్ధ్వా కరపుటాఞ్జలిమ్,
ఉవాచ వచనం శ్లక్ష్ణమిదం హృష్టవదఙ్గదమ్. 4

ప్ర. అ. వీరః = వీరుడైన, సః = ఆ దధిముఖుడు, కరపుటాఞ్జలిమ్= కరపుటముతో దోసిలిని, బద్ధ్వా=కట్టి, తాన్=వారిని, ఉపాగమత్=సమీపించెను. హృష్టవత్ = సంతోషించినవాడు వలె, అఙ్గదమ్=అంగదుని గూర్చి, శ్లక్ష్ణమ్= మృదువైన, ఇదం వచనమ్ = ఈ వచనమును, ఉవాచ=పలికెను.

తా. వీరుడైన ఆ దధిముఖుడు అంజలి ఘటించి వారి వద్దకు వెళ్ళి అంగదునితో సంతోషపూర్వకముగా ఈ మృదువైన వాక్యమును పలికెను. 4

మూ. సౌమ్య రోషో న కర్తవ్యో యదేతత్పరివారితమ్,
అజ్ఞానాద్రక్షిభిః క్రోధాద్భవన్తః ప్రతిషేధితాః. 5

ప్ర. అ. సౌమ్య = సౌమ్యుడా! ఏతత్ = ఈ విధముగా. యత్ పరివారితమ్=నివారింపబడినది అనునది ఏది కలదో, దానిని గూర్చి, రోషః = కోపము, న కర్తవ్యః = చేయదగినది కాదు. భవన్తః = మీరు, రక్షిభిః = రక్షకులచేత, అజ్ఞానాత్ = అజ్ఞానమువలన, క్రోధాత్ = కోపమువలన, ప్రతిషేధితాః = నివారింపబడినారు.

తా. ఓ సౌమ్యుడా! ఈ వనరక్షకులు, ... పెమ్మ
-లను నివారించినారు, అట్లు నివారించినందుకు కో... 5

మూ. యువరాజ స్త్వమీశశ్చ వనస్యాస్య
మౌర్ఖ్యాత్ పూర్వం కృతో దోషః ... ప్రశ

ప్ర. అ. మహాబల=ఓ మహాబలవంతుడా! ... రాజ=
యువరాజవు. అస్య వనస్య=ఈ వనమునకు, ... కూడా.
పూర్వమ్=ముందు. మౌర్ఖ్యాత్=మూర్ఖత్వము వల... ప్రతః=
చేయబడినది. తమ్=దానిని. భవాన్=నీవు. క్షన్తు... క్షంతు=
తగియున్నావు.

తా. నీవు యువరాజవు. ఈ వనము పై ... ఇంతకు
ముందు, మూర్ఖత్వముచే తప్పు చేసినాము. దానిని 6

మూ. ఆఖ్యాతం హి మయా గత్వా పితృవ్యస్య తవానఘ,
ఇహోపయాతం సర్వేషామేతేషాం వనచారిణామ్. 7

ప్ర. అ. అనఘ=దోషములు లేనివాడా! మయా=నాచేత, గత్వా=వెళ్ళి, తవ=నీయొక్క, పితృవ్యస్య=పినతండ్రికి, సర్వేషామ్=సమస్తమైన, ఏతేషామ్=ఈ, వనచారిణామ్=వానరులయొక్క, ఇహ=ఇక్కడికి, ఉపయాతమ్=వచ్చుట, ఆఖ్యాతం హి=చెప్పబడినది కదా.

తా. దోషములు లేనివాడా! ఈ వానరు లందరు ఇక్కడకు వచ్చినట్లు, నేను వెళ్ళి నీ పినతండ్రికి తెలిపితిని. 7

మూ. స త్వదాగమనం శ్రుత్వా సహైభిర్హరియూథపైః,
ప్రహృష్టో న తు రుష్టోఽసౌ వనం శ్రుత్వా ప్రధర్షితమ్.

ప్ర. అ. సః=ఆ నీ పినతండ్రి, ఏభిః=ఈ, హరియూథపైః సహ=వానరనాయకులతో కూడ, త్వదాగమనమ్=నీ రాకను, శ్రుత్వా=విని, ప్రహృష్టః=సంతోషించినాడు. తు=కాని, వనమ్=వనమును, ప్రధర్షితమ్=చెరచబడినదానినిగా, శ్రుత్వా=విని, అసౌ=ఇతడు, న రుష్టః=కోపించలేదు.

తా. నీవు, ఈ వానరనాయకులతో కలిసి వచ్చినట్లు విని నీ పినతండ్రి సంతోషించినారు. మధువనము చెరచబడిన దని విని కూడ అతడు కోపించ లేదు. 8

మూ. ప్రహృష్టో మాం పితృవ్యస్తే సుగ్రీవో వానరేశ్వరః,
శీఘ్రం ప్రేషయ సర్వాంస్తానితి హోవాచ పార్థివః. 9

ప్ర. అ. తే పితృవ్యః = నీ పినతండ్రి, వానరేశ్వరః = వానరప్రభువు, పార్థివః = రాజు అయిన, సుగ్రీవః = సుగ్రీవుడు, ప్రహృష్టః = సంతోషించినవాడై, తాన్ సర్వాన్ = వారి నందరిని, శీఘ్రమ్ = శీఘ్రముగా, ప్రేషయ = పంపుము, ఇతి = అని, మామ్ = నన్ను గూర్చి, ఉవాచ హ = పలికెను.

తా. వానరరాజు, రాజ్యాధిపతి, నీ పినతండ్రి అయిన సుగ్రీవుడు సంతోషించి, "వాళ్ళ నందరిని శీఘ్రముగా పంపుము" అని నాతో చెప్పినాడు. 9

మూ. శ్రుత్వా దధిముఖస్యేదం వచనం శ్లక్ష్ణమఙ్గదః,
అబ్రవీత్తాన్ హరిశ్రేష్ఠో వాక్యం వాక్యవిశారదః. 10

ప్ర. అ. దధిముఖస్య = దధిముఖునియొక్క, ఇదమ్ = ఈ, శ్లక్ష్ణమ్ = మృదు వైన, వచనమ్ = వచనమును, శ్రుత్వా = విని, హరిశ్రేష్ఠః = వానరులలో శ్రేష్ఠుడు, వాక్యవిశారదః = మాటలయందు నేర్పు గలవాడు అయిన, అఙ్గదః = అంగదుడు, తాన్ = ఆ వానరులను గూర్చి, వాక్యమ్ = వాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. వానరులలో శ్రేష్ఠుడూ, మాటలలో నేర్పరి అయిన అంగదుడు దధిముఖుని మృదు వైన మాటలు విని, ఆ వానరులతో ఇట్లు పలికెను. 10

మూ. శఙ్కే శ్రుతోఽయం వృత్తాన్తో రామేణ హరియూథపాః,
తత్క్షమం నేహ నః స్థాతుం కృతే కార్యే పరంతపాః.

ప్ర. అ. పరంతపాః = శత్రుసంహారకు లైన, హరియూథపాః = వానర నాయకులారా! అయం వృత్తాన్తః = ఈ వృత్తాంతము, రామేణ = రామునిచేత, శ్రుతః = వినబడినది అని, శఙ్కే = ఊహించుచున్నాను. తత్ = ఆ కారణము

వలన, కార్యే=కార్యము, కృతే = చేయబడిన దగుచుండగా, ఇహ = ఇక్కడ, స్థాతుమ్ = ఉండుటకు, నః=మనకు, న క్షమమ్ = తగినది కాదు.

తా. శత్రుసంహారకు లైన ఓ! వానరశ్రేష్ఠులారా! ఈ వృత్తాంతము రాముడు విని ఉంటాడని తలంచెదను. కార్యము పూర్తిచేసిన పిమ్మట మనము ఇంకా ఇక్కడనే ఉండుట యుక్తము కాదు. 11

మూ. పీత్వా మధు యథాకామం విశ్రాన్తా వనచారిణః,
కిం శేషం గమనం తత్ర సుగ్రీవో యత్ర మే గురుః. 12

ప్ర. అ. వనచారిణః=వానరులు, యథాకామమ్=ఇష్టము వచ్చినట్లుగా, మధు=మధువును, పీత్వా=త్రాగి, విశ్రాన్తాః=విశ్రమించినారు. కిమ్ = ఏమి, శేషమ్=మిగిలినది? మే=నాయొక్క, గురుః=పినతండ్రి యైన, సుగ్రీవః = సుగ్రీవుడు, యత్ర=ఎక్కడ ఉన్నాడో, తత్ర = అక్కడికి, గమనమ్ = వెళ్లుటయే మిగిలినది.

తా. వానరు లందరు ఇష్టము వచ్చినట్లు మధువు త్రాగి విశ్రమించినారు. ఇంక మిగిలినది ఏమి? నా పినతండ్రి యైన సుగ్రీవుడు ఉన్న చోటికి వెళ్ళుటయే ఇంక చేయవలసిన పని. 12

మూ. సర్వే యథా మాం వక్ష్యన్తి సమేత్య హరియూథపాః,
తథాస్మి కర్తా కర్తవ్యే భవద్భిః పరవానహమ్. 13

ప్ర. అ. సర్వే=సమస్తమైన, హరియూథపాః = వానరనాయకులు, సమేత్య=కలిసి, మామ్=నన్ను గూర్చి, యథా=ఎట్లు, వక్ష్యన్తి=చెప్పగలరో, తథా=అట్లు, కర్తా=చేయువాడను, అస్మి=అయి ఉన్నాను. కర్తవ్యే=కర్తవ్యము విషయమున, అహమ్=నేను, భవద్భిః=మీచేత, పరవాన్=పరాధీనుడను.

తా. వానరనాయకు లందరూ కలిసి ఆలోచించి ఏమి చెప్పెదరో అట్లు చేసెదను. ఇపు డేమి చేయవలెను అను విషయమున నేను మీకు అధీనుడను; మీరు చెప్పినట్లు చేసెదను.

మూ. నాజ్ఞాపయితుమీశోఽహం యువరాజోఽస్మి యద్యపి,
అయుక్తం కృతకర్మాణో యూయం ధర్షయితుం మయా.

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, యువరాజః = యువరాజునుగా, అస్మి యద్యపి = అయి ఉన్నను, ఆజ్ఞాపయితుమ్ = ఆజ్ఞాపించుటకు, న ఈశః = సమర్థుడను కాను. కృతకర్మాణః = చేయబడిన పని గల, యూయమ్ = మీరు, మయా = నాచేత, ధర్షయితుమ్ = ఎదిరించుటకు, అయుక్తమ్ = యుక్తము కాదు.

తా. నేను యువరాజునే అయినను మిమ్ములను ఆజ్ఞాపింపజాలను. కార్యమును నిర్వర్తించిన మీ మాట కాదనుట నాకు యుక్తము కాదు. 15

మూ. బ్రువతశ్చాఙ్గదస్యైవం శ్రుత్వా వచనమవ్యయమ్,
ప్రహృష్టమనసో వాక్యమిదమూచుర్వనౌకసః. 16

ప్ర. అ. ఏవమ్ = ఇట్లు, బ్రువతః = పలుకుచున్న, అఙ్గదస్య = అంగదునియొక్క, అవ్యయమ్ = ఉత్తమ మైన, వచనమ్ = వచనమును, శ్రుత్వా = విని, వనౌకసః = వానరులు, ప్రహృష్టమనసః = సంతోషించిన మనస్సు కల వారై, ఇదమ్ = ఈ వాక్యమును, ఊచుః = పలికిరి.

తా. అంగదుడు పలికిన ఆ ఉత్తమ మైన మాట విని, వానరులు సంతోషించిన మనస్సుంతో ఇట్లు పలికిరి. 16

మూ. ఏవం వదతి కో రాజన్ ప్రభుః సన్ వానరర్షభ,
ఐశ్వర్యమదమత్తో హి సర్వోఽహమితి మన్యతే. 17

ప్ర. అ. వానరర్షభ = వానరశ్రేష్ఠుడ వైన, రాజన్ = రాజా, ప్రభుః సన్ = ప్రభు వై యుండి, కః = ఎవడు, ఏవమ్ = ఇట్లు, వదతి = పలుకును? సర్వః = ప్రతివాడు, ఐశ్వర్యమదమత్తః = ఐశ్వర్యమదముచేత మదించినవా డై, అహమ్ ఇతి = "నేను" అని, మన్యతే హి = తలచుచుండును కదా ?

తా. వానరశ్రేష్ఠుడ వైన ఓ యువరాజా, ప్రభు వై యుండి ఎవడు ఇట్లు పలుకును? ప్రతివాడూ ఐశ్వర్యముచే మదించి "నేను, నేను" అనుకొనుచుండును కదా ? 17

మూ. తవ చేదం సుసదృశం వాక్యం నాన్యస్య కస్యచిత్,
సన్నతిర్హి తవాఖ్యాతి భవిష్యచ్ఛుభయోగ్యతామ్. 18

ప్ర. అ. ఇదం వాక్యమ్=ఈ వాక్యము, తవ త=నీకే, సుసదృశమ్= చాల తగి యున్నది. అన్యస్య = ఇతరునకు, కస్య చిత్=ఎవనికీ, న=తగినది కాదు. తవ = నీ యొక్క, సన్నతిః = వినయము, భవిష్యత్శుభయోగ్యతామ్= రానున్న శుభమునకు యోగ్యత్వమును, ఆఖ్యాతి=చెప్పుచున్నది.

తా. ఇట్లు మాట్లాడుట నీకే తగును. ఇతరు లెవ్వరూ ఇట్లు మాట్లాడ జాలరు. నీలో ఉన్న వినయము నీకు ముమ్ముందు మంచి శుభము కలుగ నున్నదని, దానికి నీవు యోగ్యుడ వని సూచించుచున్నది. 18

మూ. సర్వే వయమపి ప్రాప్తాస్తత్ర గన్తుం కృతక్షణాః,
న యత్ర హరివీరాణాం సుగ్రీవః పతిరవ్యయః. 19

ప్ర. అ. ప్రాప్తాః = ఇక్కడికి వచ్చిన, వయమ్ = మేము, సర్వేఽపి= అందరము, హరివీరాణామ్=వానరవీరులయొక్క, పతిః=ప్రభువు, అవ్యయః= వినాశము లేనివాడు అయిన, సః సుగ్రీవః = ఆ సుగ్రీవుడు, యత్ర = ఎక్కడ ఉన్నాడో, తత్ర = అక్కడికి, గన్తుమ్ = వెళ్ళుటకు, కృతక్షణాః = చేయబడిన అవకాశము గలవారము (చేరియున్నాము).

తా. ఇక్కడికి చేరిన మే మందరము కూడ, వానరనాయకుల ప్రభువు, నిత్యాభివృద్ధిమంతుడు అయిన సుగ్రీవుడు ఉన్న స్థానమునకు వెళ్లుటకు వేచి ఉన్నాము. 19

మూ. త్వయా హ్యనుజ్ఞైర్హరిభిర్నైవ శక్యం పదాత్పదమ్,
క్వచిద్గన్తుం హరిశ్రేష్ఠ బ్రూమః సత్యమిదం తు తే. 20

ప్ర. అ. హరిశ్రేష్ఠ = వానరశ్రేష్ఠుడా! త్వయా = నీచేత, అనుజ్ఞైః=ఆజ్ఞాపింపబడని, హరిభిః = వానరులచేత, పదాత్ = ఒక అడుగునుండి, పదమ్ = మరొక అడుగును, క్వచిత్ = ఎక్కడికిని, గన్తుమ్ = వెళ్లుటకు, న శక్యమ్ = శక్యము కాదు. సత్యమ్ = సత్య మైన, ఇదమ్ = ఈ వాక్యమును, తే = నీకు, బ్రూమః = చెప్పుచున్నాము.

తా. ఓ వానరశ్రేష్ఠా! నీ ఆజ్ఞ లేకుండా వానరులు అడుగు తీసి అడుగు పెట్టి ఎక్కడికి వెళ్ళజాలరు. నీకు సత్యముగా చెప్పుచున్నాము. 20

మూ. ఏవం తు వదతాం తేషామఙ్గదః ప్రత్యువాచ హ,
బాఢం గచ్ఛామ ఇత్యుక్త్వా ఖముత్పేతుర్మహాబలాః. 21

ప్ర. అ. తేషామ్ = వాళ్లు, ఏవమ్ = ఇట్లు, వదతామ్ = పలుకుచుండగా, అఙ్గదః = అంగదుడు, బాఢమ్ = తప్పక, గచ్ఛామ = వెళ్లెదము, అని, ప్రత్యువాచ హ = తిరిగి పలికెను. ఇతి = ఇట్లు, ఉక్త్వా = పలికి, మహాబలాః = గొప్ప బలము గల ఆ వానరులు, ఖమ్ = ఆకాశమును గూర్చి, ఉత్పేతుః = ఎగిరిరి.

తా. ఆ వానరుల మాట విని అంగదుడు "తప్పక వెళ్లెదము" అని పలికెను. ఇట్లు పలికిన పిదప మహాబలవంతులైన వానరులు ఆకాశముపైకి ఎగిరిరి. 21

మూ. ఉత్పతన్తమనూత్పేతుః సర్వే తే హరియూథపాః,
కృత్వాకాశం నిరాకాశం యన్త్రోత్క్షిప్తా ఇవాచలాః. 22

ప్ర. అ. సర్వే = సమస్తమైన, తే హరియూథపాః = ఆ వానరనాయకులు, యన్త్రోత్క్షిప్తాః = యంత్రముచేత ఎత్తబడిన, అచలాః ఇవ = పర్వతములు వలె, ఆకాశమ్ = ఆకాశమును, నిరాకాశమ్ = అవకాశము లేనిదానినిగా, కృత్వా = చేసి, ఉత్పతన్తమ్ = పైకి ఎగురుచున్న ఆ అంగదుని, అనూత్పేతుః = అనుసరించి ఎగిరిరి.

తా. ఆ వానరనాయకులందరు యంత్రముచేత పైకి ఎత్తబడిన పర్వతముల వలె, ఆకాశములో అవకాశము లేకుండ చేయుచు, పైకి ఎగురుచున్న ఆ అంగదుని అనుసరించి ఎగిరిరి. 22

మూ. తేఽమ్బరం సహసోత్పత్య వేగవన్తః ప్లవఙ్గమాః,
వినదన్తో మహానాదం ఘనా వాతేరితా యథా. 23

ప్ర. అ. వేగవన్తః = వేగము గల, తే ప్లవఙ్గమాః = ఆ వానరులు, మహానాదమ్ = గొప్ప ధ్వని కలుగునట్లుగా, వినదన్తః = ధ్వనిచేయుచు, వాతేరితాః = వాయువుచేత ప్రేరేపింపబడిన, ఘనాః యథా = మేఘములు వలె, సహసా = శీఘ్రముగా, అమ్బరమ్ = ఆకాశమును గూర్చి, ఉత్పత్య = ఎగిరి, వెళ్లిరి.

తా. వేగము గల ఆ వానరనాయకులు, అత్యధికముగా ధ్వని చేయుచు గాలికి ఎగురుచున్న మేఘముల వలె, శీఘ్రముగా ఆకాశముపై ఎగిరి వెళ్లిరి. 23

మూ. అఙ్గదే హ్యననుప్రాప్తే సుగ్రీవో వానరాధిపః,
ఉవాచ శోకోపహతం రామం కమలలోచనమ్. 24

ప్ర. అ. అఙ్గదే = అంగదుడు, అననుప్రాప్తే = రాకుండగా (వచ్చుటకు పూర్వము), వానరాధిపః = వానరరాజైన, సుగ్రీవః = సుగ్రీవుడు, శోకోపహతమ్ = శోకముచేత పీడింపబడిన, కమలలోచనమ్ = కమలములవంటి నేత్రములు గల, రామమ్ = రాముని గూర్చి, ఉవాచ = పలికెను.

తా. అంగదుడు ఇంకా ఇక్కడికి చేరక పూర్వము వానరరాజైన సుగ్రీవుడు, శోకముచేత పీడింపబడిన మనస్సు గల, పద్మములవంటి నేత్రములు గల రామునితో ఇట్లు పలికెను. 24

మూ. సమాశ్వసిహి భద్రం తే దృష్టా దేవీ న సంశయః,
నాగన్తుమిహ శక్యం తైరతీతే సమయే హి నః. 25

ప్ర. అ. సమాశ్వసిహి = ఊరడిల్లుము. తే = నీకు, భద్రమ్ = క్షేమమగుగాక. దేవీ = దేవి, దృష్టా = చూడబడినది. సంశయః = సంశయము, న = లేదు. నః = మనయొక్క, సమయే = సమయము, అతీతే = గడచిన దగుచుండగా, తైః = వారిచేత, ఇహ = ఇక్కడికి, ఆగన్తుమ్ = వచ్చుటకు, న శక్యమ్ = శక్యము కాదు.

తా. రామా! ఊరడిల్లుము. నీకు క్షేమమగుగాక. దేవి కనబడినది. సందేహము లేదు. మన పెట్టిన సమయము గడచిన పిమ్మట వాళ్లు ఇక్కడికి రాజాలరు. 25

మూ. న మత్సకాశమాగచ్ఛేత్కృత్యే హి వినిపాతితే,
యువరాజో మహాబాహుః ప్లవతాం ప్రవరోఽఙ్గదః. 26

ప్ర. అ. యువరాజః = యువరాజు, మహాబాహుః = గొప్ప బాహువులు కలవాడు. ప్లవతామ్ = వానరులలో, ప్రవరః = శ్రేష్ఠుడూ అయిన, అఙ్గదః = అంగదుడు, కృత్యే = కార్యము, వినిపాతితే = చెడగొట్టబడిన దగుచుండగా, మత్సకాశమ్ = నా సమీపమునకు, నాగచ్ఛేత్ = రాడు.

తా. మహాబాహువు, వానరులలో శ్రేష్ఠుడు, యువరాజు అయిన అంగదుడు, కార్యము చెడిపోయిన పక్షాన నా దగ్గరికి వచ్చేవాడు కాడు. 26

మూ. యద్యప్రకృతకృత్యానామీదృశః స్యాదుపక్రమః,
భవేత్స దీనవదనో భ్రాన్తవిప్లుతమానసః. 27

ప్ర. అ. అకృతకృత్యానామ్ = చేయబడని కార్యము గల ఈ వానరుల యొక్క, ఉపక్రమః = ఉద్యమము, ఈదృశః = ఇట్టిది, యద్యపి స్యాత్ = అయినను కూడ, సః = ఆ అంగదుడు, దీనవదనః = దీన మైన ముఖము గలవాడు, భ్రాన్తవిప్లుతమానసః = భ్రాంతి చెందినదీ దుఃఖాక్రాంతమూ అయిన మనస్సు కలవాడు, భవేత్ = అయి ఉండును.

తా. కార్యము సఫలముచేయకనే ఈ వానరులు ఈ విధముగా ప్రవర్తించినా కూడ (తిరిగి వచ్చినా కూడ) ఈ అంగదుడు దీన మైన ముఖముతో, భ్రాంతి చెంది దుఃఖాక్రాంత మైన మనస్సుతో దిగులుగా ఉండెడివాడు. 27

మూ. పితృపైతామహం చైతత్పూర్వకైరభిరక్షితమ్,
న మే మధువనం హన్యాదహృష్టః ప్లవగేశ్వరః. 28
కౌసల్యా సుప్రజా రామ సమాశ్వసిహి సువ్రత.

ప్ర. అ. ప్లవగేశ్వరః = వానరుల ప్రభు వైన అంగదుడు, అహృష్టః = సంతోషము లేనివా డైనచో, పితృపైతామహమ్ = తండ్రితాతల నాటిదైన, పూర్వకైః = పూర్వపురుషులచేత, అభిరక్షితమ్ = రక్షింపబడిన, మే మధువనమ్ = నా మధువనమును, న హన్యాత్ = పాడుచేసెడివాడు కాడు. కౌసల్యాసుప్రజాః = కౌసల్యసుపుత్రుడ వైన, సువ్రత = మంచి నియమము గల, రామ = రామా! సమాశ్వసిహి = ఊరడిల్లుము.

తా. అంగదుడు సంతోషముతో ఉండక పోయినచో, తండ్రితాతలనాటిది, పూర్వపురుషులచేత రక్షింపబడినదీ అయిన నా మధువనమును నాశనముచేసెడివాడు కాడు. కౌసల్య సుపుత్రుడవు, ఉత్తమనియమవంతుడవూ అయిన ఓ! రామా! ఊరడిల్లుము. 28

మూ. దృష్టా దేవీ న సన్దేహో నచాన్యేన హనూమతా, 29
న హ్యన్యః కర్మణో హేతుః సాధనేఽస్య హనూమతః.

ప్ర. అ. బా. మూ. 64వ సర్గ. 17వ శ్లోకం.

మూ. హనూమతి హ సిద్ధిశ్చ మతిశ్చ మతిసత్తమ, 30
వ్యవసాయశ్చ వీర్యం చ సూర్యే తేజ ఇవ ధ్రువమ్.

ప్ర. అ. మతిసత్తమ = బుద్ధిచేత గొప్పవాడా! హనూమతి = హనుమంతుని యందు, సూర్యే = సూర్యునియందు, తేజః ఇవ = తేజస్సు వలె, సిద్ధిశ్చ = కార్యసిద్ధి, మతిశ్చ = బుద్ధి, వ్యవసాయశ్చ = ప్రయత్నము, వీర్యం చ = పరాక్రమము, ధ్రువమ్ = నిశ్చయముగా ఉన్నవి.

తా. బుద్ధిమంతులలో శ్రేష్ఠుడ వైన రామా! హనుమంతునియందు కార్యసిద్ధి, బుద్ధి, నిరంతరప్రయత్నము, పరాక్రమము అను లక్షణములు, సూర్యుని యందు తేజస్సు వలె నిశ్చితముగా ఉండును. 30

మూ. జాంబవాన్యత్ర నేతా స్యాదఙ్గదశ్చ బలేశ్వరః,
హనుమాంశ్చాప్యధిష్ఠాతా న తస్య గతిరన్యథా. 31

ప్ర. అ. బా. మూ. 64వ సర్గ. 19వ శ్లోకం. అక్కడ ఉన్న "అఙ్గదశ్చ మహాబలః"కు బదులు "అఙ్గదశ్చ బలేశ్వరః" అని ఇక్కడ పాఠము. "అంగదుడు సేనాధిపతిగా ఉండునో" అని అర్థము. 31

మూ. మా భూశ్చిన్తాసమాయుక్తః సంప్రత్యమితవిక్రమ, 32
తతః కిలకిలాశబ్దం శుశ్రావాసన్నమమ్బరే,
హనుమత్కర్మదృప్తానాం నర్దతాం కాననౌకసామ్, 33
కిష్కిన్ధాముపయాతానాం సిద్ధిం కథయతామివ.

ప్ర. అ. అమితవిక్రమ = అమిత మైన పరాక్రమము కలవాడా! సంప్రతి = ఇప్పుడు, చిన్తాసమాయుక్తః = చింతతో కూడినవాడవు, మా భూః = అవకుము. తతః = అటు పిమ్మట, హనుమత్కర్మదృప్తానామ్ = హనుమంతుని కార్యముచేత గర్వితులు, నర్దతామ్ = ధ్వనిచేయుచున్నవారు, సిద్ధిమ్ = కార్యసిద్ధిని, కథయతామివ = చెప్పుచున్నవారు వలె ఉన్నవారు అయిన, కిష్కిన్ధామ్ = కిష్కింధను, ఉపయాతానామ్ = పొందిన, కాననౌకసామ్ = వానరులయొక్క, అమ్బరే = ఆకాశమునందు, ఆసన్నమ్ = సమీపించిన, కిలకిలాశబ్దమ్ = కిలకిలాశబ్దమును, శుశ్రావ = వినెను.

తా. "అపరిమితపరాక్రమవంతుడ వైన ఓ! రామా! ఇపుడు చింతా క్రాంతుడవు అవకుము". ఇంతలో హనుమంతుడు చేసిన కార్యముచే గర్వితు లై ధ్వని చేయుచు, కార్యసిద్ధిని చెప్పుచున్నారా అన్న ట్లున్న ఆ వానరులు కిష్కింధను సమీపించగా, వారి కిలకిలారావము ఆకాశముమీద దగ్గరగా వినవచ్చెను.

మూ. తతః శ్రుత్వా నినాదం తం కపీనాం కపిసత్తమః, 34
ఆయతాఞ్చితలాఙ్గూలః సోఽభవద్ధృష్టమానసః

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, సః కపిసత్తమః = ఆ వానరశ్రేష్ఠుడు, కపీనామ్ = వానరులయొక్క, తం నినాదమ్ = ఆ ధ్వనిని, శ్రుత్వా = విని, ఆయతాఞ్చితలాఙ్గూలః = నిలువుగా వంచబడిన తోక కలవాడై, హృష్టమానసః = సంతోషించిన మనస్సు కలవాడు, అభవత్ = అయెను.

తా. పిమ్మట ఆ సుగ్రీవుడు వానరుల ధ్వనిని విని, సంతోషించిన మనస్సుకలవాడై, తోకను నిలువుగా ఎత్తి నిలచెను. 34

మూ. ఆజగ్ముస్తేఽపి హరయో రామదర్శనకాఙ్క్షిణః, 35
అఙ్గదం పురతః కృత్వా హనూమన్తం చ వానరమ్.

ప్ర. అ. తే హరయః అపి = ఆ వానరులు కూడా, అఙ్గదమ్ = అంగదుని వానరమ్ = వానరు డైన, హనూమన్తమ్ = హనుమంతుని, పురతః = ఎదుట, కృత్వా = ఉంచుకొని, రామదర్శనకాఙ్క్షిణః = రాముని దర్శనము కోరుచున్న వారై, ఆజగ్ముః = వచ్చిరి.

తా. ఆ వానరులు కూడ, అంగదుని, హనుమంతుని తమ ముందు ఉంచుకొని, రాముని చూడవలె నను ఉత్కంఠతో వచ్చిరి. 35

మూ. తేఽఙ్గదప్రముఖా వీరాః ప్రహృష్టాశ్చ ముదాన్వితాః,
నిపేతుర్హరిరాజస్య సమీపే రాఘవస్య చ. 36

ప్ర. అ. అఙ్గదప్రముఖాః = అంగదుడు మొదలైన, తే వీరాః = ఆ వీరులు, ప్రహృష్టాశ్చ = సంతోషించినవా రై, ముదా = ఆనందముతో, అన్వితాః = కూడినవా రై, హరిరాజస్య = సుగ్రీవునియొక్క, రాఘవస్య చ = రామునియొక్కయు, సమీపే = సమీపమునందు, నిపేతుః = పడిరి (దిగిరి).

తా. అంగదుడు మొదలైన ఆ వీరులు సంతోషించుచు, అనంతరితులై, రామసుగ్రీవుల ఎదుట దిగిరి. 36

మూ. హనుమాంశ్చ మహాబాహుః ప్రణమ్య శిరసా తతః, 37
నియతామక్షతాం దేవీం రాఘవాయ న్యవేదయత్.

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, మహాబాహుః = గొప్ప బాహువులు గల, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, శిరసా = శిరస్సుతో, ప్రణమ్య = నమస్కరించి, దేవీమ్ = సీతాదేవిని, నియతామ్ = నియమవంతురాలినిగాను, అక్షతామ్ = ఆరోగ్యవంతురాలిని గాను, రాఘవాయ = రామునకు, న్యవేదయత్ = తెలిపెను.

తా. పిదప, గొప్ప బాహువులు గల హనుమంతుడు శిరస్సు వంచి నమస్కరించి, సీతాదేవి పాతివ్రత్యనియమమును కాపాడుకొనుచు, ఆరోగ్యవంతురాలై యున్నట్లు రామునకు తెలిపెను. 37

మూ. దృష్టా దేవీతి హనుమద్వదనాదమృతోపమమ్,
ఆకర్ణ్య వచనం రామో హర్షమాప సలక్ష్మణః. 38

ప్ర. అ. సలక్ష్మణః = లక్ష్మణునితో కూడిన, రామః = రాముడు, హనుమద్వదనాత్ = హనుమంతుని ముఖమునుండి, అమృతోపమమ్ = అమృతముతో సమానమైన, దేవీ దృష్టా ఇతి = "సీతాదేవి చూడబడినది" అని, వచనమ్ = వచనమును, ఆకర్ణ్య = విని, హర్షమ్ = సంతోషమును, ఆప = పొందెను.

తా. లక్ష్మణసమేతుడైన రాముడు, "సీతాదేవి కనబడినది" అని హనుమంతుని ముఖమునుండి వెడలిన వచనమును విని సంతోషించెను. 38

మూ. నిశ్చితార్థం తతస్తస్మిన్ సుగ్రీవం పవనాత్మజే,
లక్ష్మణః ప్రీతిమాన్ ప్రీతం బహుమానాదవైక్షత. 39

ప్ర. అ. తతః = అటుపిమ్మట, లక్ష్మణః = లక్ష్మణుడు, తస్మిన్ పవనాత్మజే = ఆ హనుమంతునియందు, నిశ్చితార్థమ్ = నిశ్చయింపబడిన విషయముగల, ప్రీతమ్ = సంతోషించిన, సుగ్రీవమ్ = సుగ్రీవుని, బహుమానాత్ = గౌరవభావముతో, అవైక్షత = చూచెను.

తా. పిమ్మట లక్ష్మణుడు సంతోషించుచు, హనుమంతుడు తప్పక కార్యము

సాధింతును అను విశ్వాసమును ప్రకటించిన, సంతోషించిన, ఆ సుగ్రీవుని గౌరవ భావముతో చూచెను. 39

మూ. ప్రీత్యా చ పరయోపేతో రాఘవః పరవీరహా, 40
బహుమానేన మహతా హనుమన్తమవైక్షత.

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
చతుఃషష్టితమః సర్గః.

ప్ర. అ. పరవీరహా = శత్రువీరులను సంహరించు, రాఘవః = రాముడు, పరయా = గొప్ప, ప్రీత్యా = సంతోషముతో, ఉపేతః = కూడినవాడై, మహతా = గొప్పదైన, బహుమానేన = గౌరవభావముతో, హనుమన్తమ్ = హనుమంతుని, అవైక్షత = చూచెను.

తా. శత్రువీరులను సంహరించు రాముడు గొప్ప ఆనందము పొంది, హనుమంతుని అధికమైన గౌరవభావముతో చూచెను. 40

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు సుందరకాండలో
అరువదినాలవసర్గ సమాప్తము.

అథ పఞ్చషష్టితమః సర్గః

[హనుమంతుడు శ్రీరామునకు సీతావృత్తాంతము చెప్పుట]

మూ. తతః ప్రస్రవణం శైలం తే గత్వా చిత్రకాననమ్,
ప్రణమ్య శిరసా రామం లక్ష్మణం చ మహాబలమ్. 1
యువరాజం పురస్కృత్య సుగ్రీవమభివాద్య చ,
ప్రవృత్తిమథ సీతాయాః ప్రవక్తుముపచక్రముః. 2

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, తే = ఆ వానరులు, చిత్రకాననమ్ = చిత్రము లైన అడవులు గల, ప్రస్రవణం శైలమ్ = ప్రస్రవణపర్వతమును గూర్చి, యువరాజమ్ = యువరాజును, పురస్కృత్య = ముందు ఉంచుకొని, గత్వా = వెళ్ళి, రామమ్ = రాముణ్ణి, మహాబలమ్ = గొప్ప బలము గల, లక్ష్మణం చ = లక్ష్మణుణ్ణి, శిరసా = శిరస్సుచేత, ప్రణమ్య = నమస్కరించి, సుగ్రీవమ్ = సుగ్రీవుని, అభివాద్య చ = నమస్కరించి. అథ = అటు పిమ్మట, సీతాయాః సీతయొక్క, ప్రవృత్తిమ్ = వార్తను, ప్రవక్తుమ్ = చెప్పుటకు, ఉపచక్రముః = ప్రారంభించిరి.

తా. ఆ వానరులు యువరా జైన అంగదుని ముందు ఉంచుకొని, చిత్ర మైన అడవులు గల ప్రస్రవణపర్వతమునకు వెళ్ళి, రామునకు, మహాబలశాలి యైన లక్ష్మణునకు శిరసా నమస్కరించి, సుగ్రీవునకు నమస్కరించి, పిమ్మట సీతవార్తను చెప్పుటకు ప్రారంభించిరి. 1,2

మూ. రావణాన్తఃపురే రోధం రాక్షసీభిశ్చ తర్జనమ్,
రామే సమనురాగం చ యశ్చాయం సమయః కృతః. 3
ఏతదాఖ్యాన్తి తే సర్వే హరయో రామసన్నిధౌ.

ప్ర. అ. సర్వే = సమస్త మైన, తే హరయః = ఆ వానరులు, రావణాన్తః

పురే = రావణుని అంతఃపురమునందు, రోధమ్ = నిరోధమును, రాక్షసీభిః = రాక్షసస్త్రీలచేత, తర్జనం చ = భయపెట్టుటను, రామే = రామునియందు, సమనురాగం చ = అనురాగమును, యః = ఏ, అయమ్ = ఈ, సమయః = గడువు, కృతః = చేయబడినదో, ఏతత్ = దీని నంతను, రామసంనిధౌ = రామునివద్ద, ఆఖ్యాన్తి = చెప్పుచుండిరి.

తా. ఆ వానరు లందరూ, సీత రావణుని అంతఃపురములో నిరోధింపబడి యుండుట, రాక్షసస్త్రీలు భయపెట్టుట, ఆమెకు రామునిమీద ఉన్న అనురాగము, రావణుడు ఇచ్చిన రెండు మాసాల గడువు—ఈ విషయము లన్నీ రాముని ఎదుట చెప్పుటకు ప్రారంభించిరి. 3

మూ. వైదేహీమక్షతాం శ్రుత్వా రామస్తూత్తరమబ్రవీత్, 4
క్వ సీతా వర్తతే దేవీ కథం చ మయి వర్తతే,
ఏతన్మే సర్వమాఖ్యాత వైదేహీం ప్రతి వానరాః. 5

ప్ర. అ. వైదేహీమ్ = సీతను, అక్షతామ్ = క్షేమముగా ఉన్నదానినిగా, శ్రుత్వా = విని, రామస్తు = రాము డైతే, ఉత్తరమ్ = ప్రత్యుత్తరమును, అబ్రవీత్ = పలికెను. దేవీ = దేవి యైన, సీతా = సీత, క్వ = ఎక్కడ, వర్తతే = ఉన్నది? మయి = నా విషయమునందు, కథమ్ = ఎట్లు, వర్తతే = ఉన్నది. వానరాః = వానరులారా! వైదేహీం ప్రతి = సీతను గూర్చి, ఏతత్ = దీనిని, సర్వమ్ = అంతనూ, మే = నాకు, ఆఖ్యాత = చెప్పుడు.

తా. సీత క్షేమముగా ఉన్న దను విషయము విని రాముడు ఇట్లు పలికెను. "వానరులారా! సీత ఎక్కడ ఉన్నది? నా విషయమునందు ఏ అభిప్రాయముతో ఉన్నది? సీతకు సంబంధించిన ఈ విషయము లన్నీ నాకు చెప్పుడు." 4, 5

మూ. రామస్య గదితం శ్రుత్వా హరయో రామసన్నిధౌ,
చోదయన్తి హనూమన్తం సీతావృత్తాన్తకోవిదమ్. 6

ప్ర. అ. హరయః = వానరులు, రామస్య = రామునియొక్క, గదితమ్ = మాటను, శ్రుత్వా = విని, సీతావృత్తాన్తకోవిదమ్ = సీతావృత్తాంతము ఎరిగిన,

హనూమన్తమ్ = హనుమంతుని, రామసన్నిధౌ = రాముని వద్దకు, చోదయన్తి = ముందుకు త్రోసిరి.

తా. ఆ వానరులు రాముని మాటలు విని, సీత వృత్తాంతము తెలిసిన హనుమంతుని, "నువ్వు చెప్పుము" అని రాముని ముందుకు త్రోసిరి. 6

మూ. శ్రుత్వా తు వచనం తేషాం హనుమాన్ మారుతాత్మజః,
ప్రణమ్య శిరసా దేవ్యై సీతాయై తాం దిశం ప్రతి. 7
ఉవాచ వాక్యం వాక్యజ్ఞః సీతాయా దర్శనం యథా.

ప్ర. అ. మారుతాత్మజః = వాయుపుత్రుడు, వాక్యజ్ఞః = మాటలు తెలిసినవారు (మాటలాడుటలో నేర్పరి) అయిన, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, తేషామ్ = ఆ వానరులయొక్క, వచనమ్ = వచనమును, శ్రుత్వా = విని, దేవ్యై = దేవియైన, సీతాయై = సీతకు, తాం దిశం ప్రతి = ఆ దిక్కును గూర్చి, శిరసా = శిరస్సుతో, ప్రణమ్య = నమస్కరించి, సీతాయాః = సీతయొక్క, దర్శనమ్ = దర్శనము, యథా = ఎట్లు జరిగినదో, వాక్యమ్ = వాక్యమును, ఉవాచ = పలికెను.

తా. మాటలలో నేర్పరి, వాయుపుత్రుడు అయిన హనుమంతుడు ఆ వానరుల మాటలు విని, సీత ఉన్న దిక్కు వైపు తిరిగి సీతాదేవికి శిరస్సు వంచి నమస్కరించి, సీతను తా నెట్లు చూచెనో తెలుపుచు ఇట్లు పలికెను. 7

మూ. సముద్రం లఙ్ఘయిత్వాహం శతయోజనమాయతమ్, 8
ఆగచ్ఛం జానకీం సీతాం మార్గమాణో దిదృక్షయా.

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, శతయోజనమ్ = నూరు యోజనములు, ఆయతమ్ = పొడవైన, సముద్రమ్ = సముద్రమును, లఙ్ఘయిత్వా = దాటి, జానకీమ్ = జనకుని కుమార్తెయైన, సీతామ్ = సీతను, మార్గమాణః = వెదకుచు, దిదృక్షయా = ఆమెను చూడవలెనను కోరికతో, అగచ్ఛమ్ = వెళ్ళితిని.

తా. నేను నూరు యోజనముల పొడవైన సముద్రమును లంఘించి, జనకుని కుమార్తెయైన సీతను వెదకుచు, ఆమెను చూడవలెనను కోరికతో వెళ్ళితిని. 8

మూ. తత్ర లఙ్కేతి నగరీ రావణస్య దురాత్మనః, 9
దక్షిణస్య సముద్రస్య తీరే వసతి దక్షిణే.

ప్ర. అ. తత్ర = అక్కడ, దక్షిణస్య సముద్రస్య = దక్షిణసముద్రము యొక్క, దక్షిణే తీరే = దక్షిణతీరమునందు దురాత్మనః = దుష్టబుద్ధి గల, రావణస్య = రావణునియొక్క, లఙ్కేతి = లంక అను, నగరీ = పట్టణము, వసతి = ఉన్నది.

తా. అక్కడ, దక్షిణసముద్ర దక్షిణతీరమునందు, దురాత్ము లైన రావణుని లంక అను నగరము ఉన్నది. 9

మూ. తత్ర దృష్టా మయా సీతా రావణాన్తఃపురే సతీ, 10
సంన్యస్య త్వయి జీవన్తీ రామా రామ మనోరథమ్.

ప్ర. అ. రామ = ఓ రామా! తత్ర = అక్కడ, రావణాన్తఃపురే = రావణుని అంతఃపురమునందు, సతీ = పతివ్రత, త్వయి = నీయందు, మనోరథమ్ = కోరికను, సంన్యస్య = ఉంచి, జీవన్తీ = జీవించుచున్న, రామా = స్త్రీ. సీతా = సీత, మయా = నాచేత, దృష్టా = చూడబడినది.

తా. రామా! ఆ లంకలో, రావణాంతఃపురములో నేను పతివ్రత యైన సీతను చూచితిని. ఆమె తన మనోరథము లన్నీ నీపైననే ఉంచుకుని జీవించుచున్నది. 10

మూ. దృష్టా మే రాక్షసీమధ్యే తర్జ్యమానా ముహుర్ముహుః, 11
రాక్షసీభిర్విరూపాభీ రక్షితా ప్రమదావనే.

ప్ర. అ. ప్రమదావనే = ఉద్యానవనమునందు, విరూపాభిః = వికృతము లైన రూపములు గల, రాక్షసీభిః = రాక్షసస్త్రీలచేత, రక్షితా = రక్షింపబడినదీ, ముహుర్ముహుః = మాటి మాటికి, తర్జ్యమానా = భయపెట్టబడుచున్నదీ అయిన, ఆ సీత, మే = నాకు, రాక్షసీమధ్యే = రాక్షసస్త్రీల మధ్యయందు, దృష్టా = చూడబడినది.

తా. ఉద్యానవనములో, వికృతము లైన ముఖములు గల రాక్షసస్త్రీలు

ఆ సీతను రక్షించుచున్నారు. మాటి మాటికి ఆమెను భయపెట్టుచున్నారు. అట్టి సీతను నేను రాక్షసస్త్రీల మధ్య చూచితిని. 11

మూ. దుఃఖమాపద్యతే దేవీ త్వయా వీర సుఖోచితా. 12
రావణాన్తఃపురే రుద్ధా రాక్షసీభిః సురక్షితా,
ఏకవేణీధరా దీనా త్వయి చిన్తాపరాయణా. 13
అధఃశయ్యా వివర్ణాఙ్గీ పద్మినీవ హిమాగమే,
రావణాద్వినివృత్తార్థా మర్తవ్యకృతనిశ్చయా. 14
దేవీ కథం చిత్కాకుత్స్థ త్వన్మనా మార్గితా మయా.

ప్ర. అ. వీర = ఓ ! వీరుడా ! త్వయా = నీతో, సుఖోచితా = సుఖమునకు అలవాటు పడిన, దేవీ = ఆ దేవి, దుఃఖమ్ = దుఃఖమును, ఆపద్యతే = పొందుచున్నది, కాకుత్స్థ = రామా ! ఏకవేణీధరా = ఒకే జడను ధరించినది, దీనా = దీనురాలు, త్వయి = నీయందు, చిన్తాపరాయణా = చింతలో మునిగి ఉన్నది, అధఃశయ్యా = నేల శయనముగా గలది, హిమాగమే = శిశిరర్తువునందు, పద్మినీవ = పద్మలత వలె, వివర్ణాఙ్గీ = రంగు మారిన శరీరము గలది, రావణాత్ = రావణునినుండి, వినివృత్తార్థా = మరలిన ప్రయోజనము కలది. మర్తవ్యకృతనిశ్చయా = చావ వలె నని నిశ్చయము చేసికొన్నది, త్వన్మనాః = నీ పైననే మనస్సు కలదీ అయిన, దేవీ = ఆ దేవి, కథంచిత్ = ఎటులనో, మయా = నాచేత, మార్గితా = వెదకబడినది.

తా. ఓ ! వీరుడా ! నీతో కలిసి సుఖము ననుభవించుటకు అలవాటుపడిన ఆ దేవి ఇప్పుడు దుఃఖ మనుభవించుచున్నది. ఆమె నిన్ను గూర్చిన ఆలోచన లోనే నిండినదై, ఒకే జడతో దీనురాలై యున్నది. నేలపైననే పండుకొనుచు, రంగు మారిన శరీరము గల ఆమె శిశిరఋతువులో పద్మలత వలె ఉన్నది. ఆమె రావణునియందు ఏ మాత్రము దృష్టి లేనిదై అతని చేతిలో చచ్చుటకే నిశ్చయించుకొన్నది. రామా ! నీ పైననే మనస్సు నిలుపుకొని ఉన్న ఆ సీతా దేవిని నేను ఎట్లో అన్వేషించ గలిగితిని. 12, 13, 14

మూ. ఇక్ష్వాకుకులవిఖ్యాతిం శనైః కీర్తయతానఘ, 15
సా మయా నరశార్దూల విశ్వాసముపపాదితా.

ప్ర. అ. అనఘ = దోషములు లేనివాడా! నరశార్దూల = నరశ్రేష్ఠుడ వైన రామా! ఇక్ష్వాకుకులవిఖ్యాతిమ్ = ఇక్ష్వాకువంశముయొక్క ప్రసిద్ధిని, శనైః = మెల్లగా, కీర్తయతా = వర్ణించిన, మయా = నాచేత, సా = ఆమె, విశ్వాసమ్ = విశ్వాసమును, ఉపపాదితా = పుట్టింపబడినది.

తా. దోషములు లేని, మనుష్యశ్రేష్ఠుడ వైన ఓ రామా! నేను ఇక్ష్వాకు వంశము కీర్తిని మెల్లగా వర్ణించుచు, సీతాదేవికి నాపై విశ్వాసము కలుగునట్లు చేసితిని. 15

మూ. తతః సంభాషితా దేవీ సర్వమర్థం చ దర్శితా. 16
రామసుగ్రీవసఖ్యం చ శ్రుత్వా ప్రీతిముపాగతా.
నియతః సముదాచారో భక్తిశ్చాస్యాస్తథా త్వయి. 17

ప్ర. అ. తతః = అటు పిమ్మట, దేవీ = సీతాదేవి, సంభాషితా = మాటలాడ బడినది. సర్వమ్ = సమస్త మైన, అర్థమ్ = విషయమును, దర్శితా = చూప బడినది (తెలుపబడినది). రామసుగ్రీవసఖ్యం చ = రామసుగ్రీవుల స్నేహమును, శ్రుత్వా = విని, ప్రీతిమ్ = సంతోషమును, ఉపాగతా = పొందినది. అస్యాః = ఈమెయొక్క, సముదాచారః = సచ్చరిత్రపాలనము, నియతః = స్థిరముగా నున్నది. తథా = అట్లే, త్వయి = నీయందు, భక్తిశ్చ = భక్తి కూడ, స్థిరముగా నున్నది.

తా. పిమ్మట నేను సీతాదేవితో సంభాషణము చేసి విషయము లన్నియు తెలిపితిని. రామసుగ్రీవుల మధ్య స్నేహ మేర్పడిన దని తెలిసికొని ఆమె సంతోషించినది. ఆమె సదాచారనిష్ఠతో నీపై స్థిర మైన భక్తితో ఉన్నది. 16, 17

మూ. ఏవం మయా మహాభాగా దృష్టా జనకనన్దినీ,
ఉగ్రేణ తపసా యుక్తా త్వద్భక్త్యా పురుషర్షభ. 18

ప్ర. అ. పురుషర్షభ = పురుషశ్రేష్ఠుడా! ఉగ్రేణ = ఉగ్ర మైన, తపసా = తపస్సుతోను, త్వద్భక్త్యా = నీపై భక్తితోను, యుక్తా = కూడిన, మహాభాగా = మహాభాగ్యవంతురా లైన, జనకనన్దినీ = సీతాదేవి, మయా = నాచేత, ఏవమ్ = ఇట్లు, దృష్టా = చూడబడినది.

తా. ఓ పురుషశ్రేష్ఠుడా! నీయందు అనంతమైన భక్తితో ఉగ్రమైన తపస్సు చేయుచున్న మహాభాగ్యవంతురాలైన సీతాదేవిని నేను ఇట్టి స్థితిలో చూచితిని. 18

మూ. అభిజ్ఞానం చ మే దత్తం యథా వృత్తం తవాన్తికే,
చిత్రకూటే మహాప్రాజ్ఞ వాయసం ప్రతి రాఘవ. 19

ప్ర. అ. మహాప్రాజ్ఞ = గొప్ప బుద్ధిగల, రాఘవ=రామా! చిత్రకూటే =చిత్రకూటమునందు, తవ = నీయొక్క, అన్తికే = సమీపమునందు, వాయసం ప్రతి= కాకిని గూర్చి, యథా=ఎట్లు, వృత్తమ్=జరిగినదో, అది, అభిజ్ఞానమ్= ఆనవాలుగా, మే=నాకు, దత్తమ్=ఇవ్వబడినది.

తా. మహాబుద్ధిశాలి వైన ఓ రామా! చిత్రకూటపర్వతముమీద, నీ దగ్గర జరిగిన కాకవృత్తాంతమును ఆమె ఆనవాలుగా చెప్పినది. 19

మూ. విజ్ఞాప్యశ్చ నరవ్యాఘ్రో రామో వాయుసుత త్వయా,
అఖిలేనేహ యద్దృష్టమితి మామాహ జానకీ. 20

ప్ర. అ. వాయుసుత = హనుమంతుడా! నరవ్యాఘ్రః = మనుష్యశ్రేష్ఠుడైన, రామః=రాముడు, త్వయా = నీచేత, ఇహ=ఇక్కడ, యత్=ఏది, దృష్టమ్=చూడబడినదో, అఖిలేన=దాని అంతటితోను, విజ్ఞాప్యః=తెలుపదగినవాడు, ఇతి=అని, జానకీ=సీత, మామ్=నన్ను గూర్చి, ఆహ=పలికినది.

తా. "ఓ హనుమంతుడా! నీవు ఇక్కడ చూచినది అంతా మనుష్యశ్రేష్ఠుడైన రామునకు చెప్పవలెను" అని సీతాదేవి నాతో అనెను. 20

మూ. అయం చాస్మై ప్రదాతవ్యో యత్నాత్సుపరిరక్షితః,
బ్రువతా వచనాన్యేవం సుగ్రీవస్యోపశృణ్వతః. 21

ప్ర. అ. సుగ్రీవస్య=సుగ్రీవుడు, ఉపశృణ్వతః=వినుచుండగా, ఏవమ్ =ఇట్లు, వచనాని = వచనములను, బ్రువతా=చెప్పుచున్న నీచేత, యత్నాత్= ప్రయత్నముచేత, సుపరిరక్షితః=బాగా రక్షింపబడిన, అయం చ=ఈ మణి కూడ, అస్మై=ఈ రామునకు, ప్రదాతవ్యః=ఇవ్వదగినది.

తా. సుగ్రీవుడు దగ్గరనే ఉండి వినుచుండగా నీవు ఈ మాటలన్ని చెప్పి, నేను ప్రయత్నపూర్వకముగా రక్షించి ఉంచిన ఈ మణిని రామునకు ఇవ్వవలెను. 21

మూ. ఏష చూడామణిః శ్రీమాన్ మయా సుపరిరక్షితః,
మనఃశిలాయాస్తిలకో గణ్డపార్శ్వే నివేశితః, 22
త్వయా ప్రణష్టే తిలకే తం కిల స్మర్తుమర్హసి.

ప్ర. అ. శ్రీమాన్ = శోభాయుక్తమైన, ఏషః = ఈ, చూడామణిః = చూడామణి, మయా = నాచేత, సుపరిరక్షితః = బాగుగా రక్షింపబడినది.

తా. శోభాయుక్తమైన ఈ చూడామణిని నేను చాల జాగరూకతగా సంరక్షించినాను. "మనశ్శిలాయాః" ఇత్యాది శ్లోకానికి చూ. 40వ సర్గ, 5వ శ్లోకము. 22

మూ. ఏష నిర్యాతితః శ్రీమాన్ మయా తే వారిసంభవః. 23
ఏతం దృష్ట్వా ప్రమోదిష్యే వ్యసనే త్వామివానఘ.

ప్ర. అ. తా. చూ. 40వ సర్గ 7వ శ్లోకము. అక్కడ 'ప్రమోదిష్యే' కి బదులు "ప్రహృష్యామి" అని ఉన్నది. ప్రమోదిష్యే = సంతోషించగలను. 23

మూ. జీవితం ధారయిష్యామి మాసం దశరథాత్మజ, 24
ఊర్ధ్వం మాసాన్న జీవేయం రక్షసాం వశమాగతా.

ప్ర. అ. దశరథాత్మజ = రామా! మాసమ్ = ఒక మాసమును, జీవితమ్ = జీవితమును, ధారయిష్యామి = ధరించెదను. రక్షసామ్ = రాక్షసులయొక్క, వశమ్ = వశమును, ఆగతా = పొందిన నేను, మాసాత్ = మాసముకంటె, ఊర్ధ్వమ్ = పైన, న జీవేయమ్ = జీవించను.

తా. రామా! నేను ఒక్క మాసము మాత్రమే జీవితము ధరింతును. రాక్షసులకు వశురాలనైపోయిన నేను మాసము తరవాత జీవింపజాలను. 24

మూ. ఇతి మామబ్రవీత్సీతా కృశాఙ్గీ ధర్మచారిణీ, 25
రావణాన్తఃపురే రుద్ధా మృగీవోత్ఫుల్లలోచనా.

ప్ర. అ. కృశాఙ్గీ = కృశించిన శరీరము కలది, ధర్మచారిణీ = ధర్మమును ఆచరించుచున్నది, రావణాన్తఃపురే = రావణుని అంతఃపురమునందు, రుద్ధా = నిరోధింపబడినది, మృగీవ = ఆడ లేడి వలె, ఉత్ఫుల్లలోచనా = వికసించిన నేత్రములు గలది అయిన, సీతా = సీత, మామ్ = నన్ను గూర్చి, ఇతి = ఇట్లు, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. రావణాంతఃపురములో నిరోధింపబడి, శరీరము కృశించి, ధర్మమును ఆచరించుచున్నది, ఆడలేడి వలె వికసించిన నేత్రములు కలది అయిన సీత నాతో ఈ విధముగ చెప్పినది. 25

మూ. ఏతదేవ మయాఖ్యాతం సర్వం రాఘవ యద్యథా, 26
సర్వథా సాగరజలే సంతారః ప్రవిధీయతామ్.

ప్ర. అ. రాఘవ = రామా! యత్ = ఏది, యథా = ఎట్లు జరిగినదో, ఏతత్ = ఇది, సర్వమేవ = సమస్తము, మయా = నాచేత, ఖ్యాతమ్ = చెప్పబడినది. సర్వథా = అన్ని విధములచేత, సాగరజలే = సముద్రజలమునందు, సంతారః = సేతువు, ప్రవిధీయతామ్ = నిర్మింపబడుగాక.

తా. రాఘవా! ఈ విషయము అంతా జరిగినది జరిగినట్లు చెప్పినాను లంకను ఆక్రమించుటకై సర్వవిధాల సముద్రోదకముపైన సేతువు బంధింపవలెను. 26

మూ. తౌ జాతాశ్వాసౌ రాజపుత్రౌ విదిత్వా
తచ్చాభిజ్ఞానం రాఘవాయ ప్రదాయ,
దేవ్యా చాఖ్యాతం సర్వమేవానుపూర్వ్యా
ద్వాచా సంపూర్ణం వాయుపుత్రః శశంస. 27

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
పఞ్చషష్టితమః సర్గః.

ప్ర. అ. వాయుపుత్రః = హనుమంతుడు, తౌ రాజపుత్రౌ = ఆ రాజకుమారులను, జాతాశ్వాసౌ = పుట్టిన విశ్వాసము కలవారినిగా, విదిత్వా = తెలుసుకొని, తత్ = ఆ, అభిజ్ఞానమ్ = ఆనవాలును, రాఘవాయ = రామునకు,

ప్రదాయ = ఇచ్చి, తయా = సీతాదేవిచేత, ఆఖ్యాతమ్ = చెప్పబడిన, సర్వమేవ = సమస్తమును, సంపూర్ణమ్ = పూర్తిగా, ఆనుపూర్వ్యాత్ = క్రమమును అను సరించి, వాచా = వాక్కులో, శశంస = చెప్పెను.

తా. హనుమంతుడు ఆ రామలక్ష్మణులకు ఊరట కలిగినదని గుర్తించి ఆనవాలుగా తెచ్చిన ఆ చూడామణిని రామునకు ఇచ్చి, సీతాదేవి సందేశము నంతను పూర్తిగా, క్రమము తప్పకుండగా మాటలలో చెప్పెను. 27

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు సుందరకాండలో అరువదియైదవ సర్గ సమాప్తము.

అథ షట్ షష్టితమః సర్గః

[రాముడు సీత వృత్తాంతము విని చూడామణిని చూచుచు సీత కొఱకు విలపించుట.]

మూ. ఏవముక్తో హనుమతా రామో దశరథాత్మజః,
తం మణిం హృదయే కృత్వా ప్రరురోద సలక్ష్మణః. 1

ప్ర. అ. హనుమతా = హనుమంతునిచేత, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తః = పలుకబడిన, సలక్ష్మణః = లక్ష్మణసమేతు డైన, దశరథాత్మజః = దశరథపుత్రు డైన, రామః = రాముడు, తం మణిమ్ = ఆ మణిని, హృదయే = హృదయము పై, కృత్వా = ఉంచుకొని, ప్రరురోద హ = ఏడ్చెను.

తా. లక్ష్మణసహితు డైన ఆ దశరథకుమారుడు, రాముడు, హనుమంతుని మాటలు విని, ఆ చూడామణిని హృదయముమీద ఉంచుకొని ఏడ్చెను. 1

మూ. తం తు దృష్ట్వా మణిశ్రేష్ఠం రాఘవః శోకకర్శితః,
నేత్రాభ్యామశ్రుపూర్ణాభ్యాం సుగ్రీవమిదమబ్రవీత్. 2

ప్ర. అ. తం మణిశ్రేష్ఠమ్ = ఆ శ్రేష్ఠ మైన మణిని, దృష్ట్వా = చూచి, రాఘవః = రాముడు, శోకకర్శితః = శోకముచేత కృశింపచేయబడినవా డై, అశ్రుపూర్ణాభ్యామ్ = కన్నీళ్లతో నిండిన, నేత్రాభ్యామ్ = నేత్రములతో, సుగ్రీవమ్ = సుగ్రీవుని గూర్చి, ఇదమ్ = ఈ వాక్యమును, అబ్రవీత్ = పలికెను.

తా. శ్రేష్ఠ మైన ఆ మణిని చూడగానే రాముడు శోకముచే పీడితు డై, కన్నీళ్ళతో నిండిన నేత్రములతో, సుగ్రీవునితో ఇట్లు పలికెను. 2

మూ. యథైవ ధేనుః స్రవతి స్నేహాద్వత్సస్య వత్సలా,
తథా మమాపి హృదయం మణిరత్నస్య దర్శనాత్. 3

ప్ర. అ. వత్సలా. = లేగదూడయందు అధిక ప్రేమ గల, ధేనుః = ధేనువు, వత్సస్య = లేగదూడయొక్క, స్నేహాత్ = స్నేహమువలన, యథైవ = ఎట్లు, స్రవతి = స్రవించునో, మమ హృదయమపి = నా హృదయము కూడ, మణిరత్నస్య = శ్రేష్ఠమైన ఈ మణియొక్క, దర్శనాత్ = దర్శనమువలన, తథా = అట్లే అగుచున్నది.

తా. లేగదూడయందు అధికమైన ప్రేమ ఉన్న ధేనువు దూడపై స్నేహముచేత ఎట్లు ద్రవించునో, నా హృదయము కూడ ఈ శ్రేష్ఠమైన మణిని చూడగానే ద్రవించుచున్నది. 3

మూ. మణిరత్నమిదం దత్తం వైదేహ్యాః శ్వశురేణ మే,
వధూకాలే యథాబద్ధమధికం మూర్ధ్ని శోభతే. 4

ప్ర. అ. వధూకాలే = వివాహవధువుగా ఉన్నప్పుడు, మూర్ధ్ని = శిరస్సుపై, అబద్ధమ్ = కట్టబడినదై, యథా = ఎట్లు, శోభతే = ప్రకాశించునో, ఆ విధముగా, ఇదమ్ = ఈ, మణిరత్నమ్ = శ్రేష్ఠమైన మణి, మే శ్వశురేణ = నా మామగారి చేత, వైదేహ్యాః = సీతకు, దత్తమ్ = ఇవ్వబడినది.

తా. వివాహసమయమునందు వధువైన సీత తలపై కట్టగా అధికముగా శోభించు నిమిత్తము ఈ మణిని నా మామగారు సీతకు ఇచ్చినారు. 4

మూ. అయం హి జలసంభూతో మణిః సజ్జనపూజితః,
యజ్ఞే పరమతుష్టేన దత్తః శక్రేణ ధీమతా. 5

ప్ర. అ. జలసంభూతః = జలమునుండి పుట్టినది, సజ్జనపూజితః = సజ్జనులచేత పూజింపబడినది అయిన, అయం మణిః = ఈ మాణిక్యము, యజ్ఞే = యజ్ఞమునందు, పరమతుష్టేన = మిక్కిలి సంతోషించిన, ధీమతా = బుద్ధిమంతుడైన, శక్రేణ = దేవేంద్రునిచేత, దత్తః = ఇవ్వబడినది.

తా. ఈ మణి జలములో పుట్టినది. సత్పురుషులచే పూజింపబడు ఈ మణిని జనకమహారాజు చేసిన ఒక యజ్ఞమునందు చాలా సంతోషించిన, ధీమంతుడైన దేవేంద్రుడు అతని కిచ్చినాడు. 5

మూ. ఇమం దృష్ట్వా మణిశ్రేష్ఠం యథా తాతస్య దర్శనమ్.
అద్యాస్మ్యవగతః సౌమ్య వైదేహస్య తథా విభోః. 6

ప్ర. అ. సౌమ్య = ఓ సౌమ్యుడా! అద్య = ఇప్పుడు, ఇమమ్ = ఈ, మణిశ్రేష్ఠమ్ = శ్రేష్ఠమైన మణిని, దృష్ట్వా = చూచి, తాతస్య = తండ్రిగారి యొక్క, తథా = మరియు, విభోః = ప్రభువైన, వైదేహస్య = జనకమహారాజు యొక్క, దర్శనమ్ = దర్శనము, యథా = ఎట్లో, అట్లు, అవగతః = తెలుసుకొనుచున్నాను.

తా. సౌమ్యుడవైన సుగ్రీవా! ఈ మణి శ్రేష్ఠమును చూడగానే నాకు నా తండ్రిగారిని, పూజ్యుడైన జనకమహారాజును చూచినట్లు అనిపించుచున్నది.

మూ. అయం హి శోభతే తస్యాః ప్రియాయా మూర్ధ్ని మే మణిః,
అస్యాద్య దర్శనేనాహం ప్రాప్తాం తామివ చిన్తయే. 7

ప్ర. అ. అయం మణిః = ఈ మణి, మే ప్రియాయాః = నా ప్రియురాలి యొక్క, మూర్ధ్ని = శిరస్సుపైన, శోభతే హి = ప్రకాశించుచున్నది కదా. అద్య = ఇప్పుడు, అస్య = దీనియొక్క, దర్శనేన = దర్శనముచేత, తామ్ = ఆమెను, ప్రాప్తామివ = పొందబడినదానిని వలె, చిన్తయే = ఆలోచించుచున్నాను.

తా. ఈ మణి నా ప్రియురాలి శిరస్సుపై అధికముగా శోభించును. ఇప్పుడు ఇది కనబడుటచేత, నా ప్రియురాలే లభించినట్లు భావించుచున్నాను.

మూ. కిమాహ సీతా వైదేహీ బ్రూహి సౌమ్య పునః పునః,
పిపాసుమివ తోయేన సిఞ్చన్తీ వాక్యవారిణా. 8

ప్ర. అ. సౌమ్య = సౌమ్యుడా! పిపాసుమ్ = దప్పికొన్నవానిని, తోయేన ఇవ = ఉదకముతో వలె, వాక్యవారిణా = వాక్యము అను ఉదకముతో, సిఞ్చన్తీ = తడుపుచున్నదై, వైదేహీ = విదేహరాజకుమార్తెయైన, సీతా = సీత, కిమ్ = ఏమి, పునః పునః = మారిమారికి, ఆహ = పలికినది? బ్రూహి = చెప్పుము.

తా. దప్పికొన్నవానిని ఉదకముతో తడిపినట్లు మాట అనే ఉదకముతో తడుపుచు, జనకరాజనందిని యైన సీత మారి మారికి ఏమన్నదో చెప్పుము.

వి. ఈ శ్లోకభావము సరిగా లేదు. వాక్యోదకముతో సీత ఎక్కడనో ఉన్న రాముణ్ణి తడిపే ప్రసక్తి లేదు. అందుచేత "సీత అన్న మాటలు మాటిమాటికి చెప్పి, ఆ మాట లనే ఉదకముతో నన్ను తడుపుము'' అని హనుమంతునితో రాము డన్నచో బాగుండును. కాని "సిఞ్చన్తీ" అనేది 'సీతా' అనేదానికి విశేషణముగా ప్రయోగింపబడినది గాన ఈ భావం చెప్పడం కుదరదు. అందుచేత "సిఞ్చ త్వం" అను పాఠ మున్నచో బాగుండును. కాని వావిళ్ళప్రతిలో గాని, గోరఖ్‌పూర్ ప్రతిలో గాని అట్లు లేదు. మనం స్వతంత్రించి మార్చుట యుక్తము కాదు. కాని పాశ్చాత్యపాఠంలో — "శోకాగ్నినా దహ్యమానం సిఞ్చ మాం వాక్య వారిణా" అను పాఠమున్నది. అది బాగున్నది. (శోకాగ్నిచేత దహింపబడుచున్న నన్ను నీమాట లనే ఉదకముతో తడుపుము అని అర్థము).

మూ. అతస్తు కిం దుఃఖతరం యదిమం వారిసంభవమ్,
మణిం పశ్యామి సౌమిత్రే వైదేహీమాగతాం వినా. 9

ప్ర. అ. సౌమిత్రే = లక్ష్మణా ! వారిసంభవమ్ = ఉదకములో పుట్టిన, ఇమం మణిమ్ = ఈ మణిని, వైదేహీమ్ = సీతను, ఆగతాం వినా = రాకుండగా, యత్ పశ్యామి = చూచుచున్నాను అనునది ఏది కలదో, అతః = దీనికంటె, దుఃఖతరమ్ = అధికముగా దుఃఖ మెనది, కిమ్ = ఏమి ?

తా. లక్ష్మణా! సీత రాకుండగా, ఉదకములో పుట్టిన మణిని మాత్రము చూచుచున్నాను; ఇంత కంటె కష్టము మరేమి ఉండును ? 9

మూ. చిరం జీవతి వైదేహీ యది మాసం ధరిష్యతి,
క్షణం సౌమ్య న జీవేయం వినా తామసితేక్షణామ్. 10

ప్ర. అ. సౌమ్య = సౌమ్యుడా ! వైదేహీ = సీత, మాసమ్ = ఒక మాసము, ధరిష్యతి యది = జీవించిన ట్లయితే, చిరమ్ = చిరకాలము, జీవతి = జీవించును. సౌమ్య = ఓ ! సౌమ్యుడా ! తామ్ = ఆ, అసితేక్షణాం వినా = సీత లేకుండగా, క్షణమ్ = క్షణకాలము కూడ, న జీవేయమ్ = జీవించను.

తా. సౌమ్యుడా ! సీత ఒక మాసము జీవించగలిగినచో చిరకాలము

జీవించు చున్న దనవలెను. నల్లని కళ్లు గల ఆ సీత లేనిదే నేను క్షణకాలము కూడ జీవించజాలను. 10

మూ. నయ మామపి తం దేశం యత్ర దృష్టా మమ ప్రియా,
న తిష్ఠేయం క్షణమపి ప్రవృత్తిముపలభ్య చ. 11

ప్ర. అ. మమ = నాయొక్క, ప్రియా = ప్రియురాలు, యత్ర = ఎక్కడ, దృష్టా = చూడబడినదో, మామపి = నన్ను కూడ, తం దేశమ్ = ఆ ప్రదేశమును గూర్చి, నయ = తీసికొనివెళ్లుము. ప్రవృత్తిమ్ = వార్తను, ఉపలభ్య చ = పొంది కూడ, క్షణమపి = క్షణకాల మైనా, న తిష్ఠేయమ్ = ఉండను.

తా. నన్ను కూడ నా ప్రియురాలు కనబడిన ప్రదేశమునకు తీసికొని వెళ్లుము. ఆమె జాడ తెలిసిన పిమ్మట కూడ ఇంక క్షణకాల మైనా నిలువజాలను. 11

మూ. కథం సా మమ సుశ్రోణీ భీరుభీరుః సతీ సదా,
భయావహానాం ఘోరాణాం మధ్యే తిష్ఠతి రక్షసామ్. 12

ప్ర. అ. సదా = ఎల్లప్పుడు, భీరుభీరుః సతీ = చాల భయము కలదై ఉన్న, మమ సుశ్రోణీ = నా ప్రియురా లైన ఆ అంద మైన కటిప్రదేశము గల సీత, భయావహానామ్ = భయమును కలిగించు, ఘోరాణామ్ = క్రూరు లైన, రక్షసామ్ = రాక్షసులయొక్క, మధ్యే = మధ్యయందు, కథమ్ = ఎట్లు, తిష్ఠతి = ఉంటూన్నది.

తా. ఎల్లప్పుడూ మిక్కిలి భయపడుచు ఉండే, సుశ్రోణి యైన నా ప్రియురాలు, భయమును కలిగించు, క్రూరు లైన రాక్షసుల మధ్య ఎట్లు ఉంటూన్నదో కదా! 12

మూ. శారదస్తిమిరోన్ముక్తో నూనం చన్ద్రఇవామ్బుదైః,
ఆవృతం వదనం తస్యా న విరాజతి రాక్షసైః. 13

ప్ర. అ. తిమిరోన్ముక్తః = చీకటిచేత విడవబడిన, అమ్బుదైః = మేఘములచేత కప్పబడిన, చన్ద్రః ఇవ = చంద్రుడు వలె, రాక్షసైః = రాక్షసులచేత,

అవృతమ్ = అవరింపబడిన, తస్యాః = ఆమెయొక్క. వదనమ్ = ముఖము, న విరాజతి = ప్రకాశించదు. నూనమ్ = నిశ్చయము.

తా. చీకటినుండి బైటపడిన చంద్రబింబము మేఘములచే కప్పబడి ఎట్లు ప్రకాశించదో అట్లే ఆమె ముఖము, రాక్షసులచేత అవరింపబడినదై ప్రకాశించదు; సత్యము.

వి. ముఖము రాక్షసులచేత అవరింపబడినది అనునది అంతగా సంగతము కాదు. సీత అవరింపబడవచ్చును గాని ముఖము మాత్రము అవరింపబడదు కదా. అందుచేత "అవృతః వదనం తస్యాః న విరాజతి సామ్ప్రతమ్" అను గోరఖ్‌పూర్ పాఠము బాగున్నది. "అవృతః చన్ద్రః ఇవ = అవరింపబడిన చంద్రుడు వలె, సంప్రతి = ఇప్పుడు, ఆమె ముఖము ప్రకాశించదు" అని అర్థము. 13

మూ. కిమాహ సీతా హనుమంస్తత్త్వతః కథయాద్య మే,
ఏతేన ఖలు జీవిష్యే భేషజేనాతురో యథా. 14

ప్ర. అ. హనుమన్ = హనుమంతుడా! సీతా = సీత, కిమ్ = ఏమి, ఆహ = చెప్పినది? అద్య = ఇప్పుడు, తత్త్వతః = యథార్థముగా, మే = నాకు, కథయ = చెప్పుము. ఆతురః = రోగి, భేషజేన యథా = మందుచేత వలె, ఏతేన = దీనిచే, జీవిష్యే ఖలు = జీవించగలను గదా?

తా. హనుమంతుడా! సీత ఇంకా ఏమన్నదో, ఇప్పుడు, యథార్థముగా చెప్పుము. రోగి ఔషధముచేత జీవించినట్లు ఆమె మాటలు వినుటచే జీవించెదను.

మూ. మధురా మధురాలాపా కిమాహ మమ భామినీ,
మద్విహీనా వరారోహా హనుమన్ కథయస్వ మే. 15

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
షట్‌షష్టితమః సర్గః.

ప్ర. అ. మధురా = మధురస్వభావము కలది, మధురాలాపా = మధుర మైన మాటలు కలది, వరారోహా = శ్రేష్ఠ మైన కటిప్రదేశము కలది, మద్విహీనా

= నాకో భాస్వరాభా అయిన, మమ భామినీ = నా స్త్రీ (నా ప్రియురాలు), కిమ్ = ఏమి. అహ = చెప్పినది ? మే = నాకు, కథయస్వ = చెప్పుము.

భా. మధుర మైన స్వభావము కలది, మధురముగా మాటలాడునది, అందమైన కటి ప్రదేశము కలది, నా వియోగమును అనుభవించుచున్నది అయిన నా ప్రియురాలు ఏ మన్నది? నాకు చెప్పుము. 15

“బాలానందిని” అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు
సుందరకాండలో అరువదిఆరవ సర్గ సమాప్తము.

అథ సప్తషష్టితమః సర్గః

[హనుమంతుడు రామునకు సీతా సందేశమును చెప్పుట.]

మూ. ఏవముక్తస్తు హనుమాన్ రాఘవేణ మహాత్మనా,
సీతాయా భాషితం సర్వం న్యవేదయత రాఘవే. 1

ప్ర. అ. మహాత్మనా = మహాత్ముడైన, రాఘవేణ = రామునిచేత, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తః = పలుకబడిన, హనుమాన్ = హనుమంతుడు, సీతాయాః = సీత యొక్క, భాషితమ్ = వాక్యమును, సర్వమ్ = అంతనూ, రాఘవే = రామునియందు (నికి), న్యవేదయత = తెలిపెను.

తా. మహాత్ముడైన రాముని వచనమును విని హనుమంతుడు సీత పలికిన మాట లన్ని రామునకు తెలిపెను.

మూ. ఏవముక్తవతీ దేవీ జానకీ పురుషర్షభ,
పూర్వవృత్తమభిజ్ఞానం చిత్రకూటే యథాతథమ్. 2

ప్ర. అ. పురుషర్షభ = పురుషశ్రేష్ఠుడా! దేవీ = దేవి యైన, జానకీ = జానకి, చిత్రకూటే = చిత్రకూటపర్వతమునందు, పూర్వవృత్తమ్ = పూర్వము జరిగిన దానిని, అభిజ్ఞానమ్ = ఆనవాలుగా, యథాతథమ్ = జరిగినది జరిగినట్లుగా, ఏవమ్ = ఇట్లు, ఉక్తవతీ = పలికినది.

తా. పురుషశ్రేష్ఠుడా! సీతాదేవి చిత్రకూటమునందు పూర్వము జరిగిన విషయమును ఆనవాలుగా, జరిగినది జరిగి నట్లు చెప్పెను. 2

మూ. సుఖసుప్తా త్వయా సార్ధం జానకీ పూర్వముత్థితా,
వాయసః సహసోత్పత్య విదదార స్తనాన్తరే. 3

ప్ర. అ. త్వయా సార్ధమ్ = నీతో కూడ, సుఖసుప్తా = సుఖముగా

నిద్రించిన, జానకీ = జానకి, పూర్వమ్ = ముందుగా, ఉత్థితా = లేచినది. వాయసః = కాకి, సహసా = శీఘ్రముగా, ఉత్పత్య = ఎగిరి, స్తనాన్తరే = స్తనమధ్యమునందు, విరదార = చీల్చెనట.

తా. నీతో (నీ సమీపమున) సుఖముగా నిద్రించిన జానకి ముందుగా లేచెను. అప్పుడు ఒక కాకి హఠాత్తుగా ఎగిరి వచ్చి ఆమెను స్తనముల మధ్య చీల్చెనట.

మూ. పర్యాయేణ చ సుప్తస్త్వం దేవ్యఙ్కే భరతాగ్రజ.
పునశ్చ కిల పక్షీ స దేవ్యా జనయతి వ్యథామ్. 4

ప్ర. అ. భరతాగ్రజ = రామా! త్వమ్ = నీవు, పర్యాయేణ = క్రమముచేత, దేవ్యఙ్కే = సీత ఒడిలో, సుప్తః = నిద్రించితివి, సః పక్షీ = ఆ పక్షి, పునశ్చ = మరల, దేవ్యాః = దేవికి, వ్యథామ్ = బాధను, జనయతి కిల = కలిగించినదట.

తా. రామా! నీవు నీవంతుగా సీత అంకమునందు తల ఉంచి నిద్రించితివట. ఆ కాకి మరల వచ్చి సీతకు బాధ కలిగించినదట. 6

మూ. పునః పునరుపాగమ్య విరదార భృశం కిల,
తతస్త్వం బోధితస్తస్యాః శోణితేన సముక్షితః. 5

ప్ర. అ. పునః పునః = మాటిమాటికి, ఉపాగమ్య = వచ్చి, భృశమ్ = అధికముగా, విదదార కిల = చీల్చెనట. తతః = అటు పిమ్మట, త్వమ్ = నీవు, తస్యాః = ఆమెయొక్క, శోణితేన = రక్తముచేత, సముక్షితః = తడపబడినవాడవై, బోధితః కిల = లేపబడినావట.

తా. ఆ కాకి మాటిమాటికి వచ్చి ఎక్కువగా చీల్చెనట. అప్పుడు నీవు ఆమె రక్తముచేత తడపబడినవాడవై మేల్కొంటివట. 5

మూ. వాయసేన చ తేనైవ సతతం బాధ్యమానయా,
బోధితః కిల దేవ్యా త్వం సుఖసుప్తః పరంతప. 6

ప్ర. అ. పరంతప = శత్రువులను బాధించువాడా! తేన = ఆ, వాయసేనైవ = కాకిచేతనే, సతతమ్ = ఎడతెగకుండా, బాధ్యమానయా = బాధింపబడుచున్న, దేవ్యా = సీతాదేవిచేత, సుఖసుప్తః = సుఖముగా నిద్రించుచున్న, త్వమ్ = నీవు, బోధితః కిల = నిద్రనుండి లేపబడితివట.

తా. శత్రుసంహారకుడ వైన రామా! ఆ కాకి ఈ విధముగ ఎడతెగకుండా బాధించగా ఆ దేవి సుఖముగా నిద్రించుచున్న నిన్ను మేల్కొల్పినదట.

మూ. తాం తు దృష్ట్వా మహాబాహో దారితాం చ స్తనాన్తరే,
ఆశీవిష ఇవ క్రుద్ధో నిశ్శ్వసన్నభ్యభాషథాః. 7

ప్ర. అ. మహాబాహో = గొప్ప బాహువులు కలవాడా! స్తనాన్తరే = స్తనమధ్యమునందు, దారితామ్ = చీల్చబడిన, తామ్ = ఆమెను, దృష్ట్వా = చూచి, క్రుద్ధః = కోపగించినవాడ వై, ఆశీవిష ఇవ = సర్పము వలె, నిశ్శ్వసన్ = బుస గొట్టుచు, అభ్యభాషథాః = పలికితి వట.

తా. ఓ! మహాబాహూ! స్తనమధ్యమునందు చీల్చబడిన ఆ దేవిని చూచి, కోపించినవాడవై, సర్పము వలె బుసలుగొట్టుచు పలికితి వట. 7

మూ. నఖాగ్రైః కేన తే భీరు దారితం తు స్తనాన్తరమ్,
కః క్రీడతి సరోషేణ పఞ్చవక్త్రేణ భోగినా. 8

ప్ర. అ. భీరు = భయస్వభావము కలదానా! తే = నీయొక్క, స్తనాన్తరమ్ = స్తనమధ్యము, కేన = ఎవనిచేత, నఖాగ్రైః = గోళ్ల అగ్రభాగములచేత, దారితమ్ = చీల్చబడినది? సరోషేణ = కోపముతో కూడిన, పఞ్చవక్త్రేణ = ఐదు ముఖములు గల, భోగినా = సర్పముతో, కః = ఎవడు, క్రీడతి = క్రీడించుచున్నాడు?

తా. భయస్వభావము గల ఓ! సీతా! నీ స్తనమధ్యమును ఎవడు చీల్చినాడు? కోపముతో కూడిన, ఐదు ముఖముల సర్పముతో ఎవడు ఆడుకొనుచున్నాడు! 8

మూ. నిరీక్షమాణః సహసా వాయసం సమవైక్షథాః,
నఖైః సరుధిరైస్తీక్ష్ణైస్తామేవాభిముఖం స్థితమ్. 9

ప్ర. అ. నిరీక్షమాణః = పరికించి చూచుచు, సరుధిరైః = రక్తముతో కూడిన, తీక్ష్ణైః = తీక్ష్ణము లైన, నఖైః = గోళ్లతో, తామేవ అభిముఖమ్ = ఆమెకే ఎదురుగా, స్థితమ్ = ఉన్న, వాయసమ్ = కాకిని, సహసా = శీఘ్రముగా, సమవైక్షథాః = చూచితి వట.

తా. నీవు శీఘ్రముగా అటు ఇటు పరికించి చూడగా, రక్తముతో కూడిన తీక్ష్ణము లైన గోళ్లతో ఆ సీతకే అభిముఖముగా ఉన్న ఆ కాకి కనబడెనట. 9

మూ. సుతః కిల స శక్రస్య వాయసః పతతాం వరః,
ధరాన్తరచరః శీఘ్రం పవనస్య గతౌ సమః. 10

ప్ర. అ. రా. సూ. 38వ సర్గ, 28వ శ్లోకము.

మూ. తత స్తస్మిన్మహాబాహో కోపసంవర్తితేక్షణః,
వాయసే త్వం కృథాః క్రూరాం మతిం మతిమతాం వర.

ప్ర. అ. మహాబాహో = గొప్ప బాహువులు కలవాడా! మతిమతామ్ = బుద్ధిమంతులలో, వర = శ్రేష్ఠుడా! త్వమ్ = నీవు, కోపసంవర్తితేక్షణః = కోపము చేత త్రిప్పబడిన నేత్రములు కలవాడ వై, తతః = అటు పిమ్మట, తస్మిన్ వాయసే = ఆ కాకివిషయమున, క్రూరామ్ = క్రూర మైన, మతిమ్ = బుద్ధిని, కృథాః = చేసితి వట.

తా. గొప్పబాహువులు కలవాడా! బుద్ధిమంతులలో శ్రేష్ఠుడా! పిమ్మట నీవు కోపముతో కళ్లు పెద్దవి చేసి, ఆ కాకివిషయమునందు క్రూర మైన ఆలోచనను చేసితి వట. 11

మూ. స దర్భం సంస్తరాద్గృహ్య బ్రహ్మాస్త్రేణ హ్యయోజయః,
ప్రదీప్త ఇవ కాలాగ్నిర్జజ్వాలాభిముఖః ఖగమ్. 12

ప్ర. అ. రా. సూ. 38వ సర్గ, 30వ శ్లోకం. అక్కడ "బ్రాహ్మేణాస్త్రేణ యోజయత్" అని ఉన్నది. "బ్రహ్మాస్త్రేణ = బ్రహ్మాస్త్రముతో, అయోజయః హి = కూర్చితివి" అని ఇక్కడ అర్థము. 'ద్విజమ్'కు బదులు 'ఖగమ్'; అర్థము సమానమే.

మూ. క్షిప్తవాం స్త్వం ప్రదీప్తం హి దర్భం తం వాయసం ప్రతి.
తతస్తు వాయసం దీప్తః స దర్భోఽనుజగామ హ. 13

ప్ర. అ. త్వమ్ = నీవు, ప్రదీప్తమ్ = మండుచున్న, తం దర్భమ్ = ఆ దర్భను, వాయసం ప్రతి = కాకిని గూర్చి, క్షిప్తవాన్ = విసిరితివి. తతః = అటు

పిమ్మట, సః దర్భః=ఆ దర్భ, దీప్తః=మండుచున్నదై, వాయసమ్ = కాకిని, అనుజగామ హ=అనుసరించెను.

తా. నీవు మండుచున్న ఆ దర్భను కాకిమీదకు విసిరితివట. అప్పుడు ఆ దర్భ మండుచు ఆ కాకిని తరుముకొని వెళ్ళినదట. 13

మూ. స పిత్రా చ పరిత్యక్తః సురైశ్చ సమహర్షిభిః,
త్రీన్ లోకాన్ సంపరిక్రమ్య త్రాతారం నాధిగచ్ఛతి. 14

ప్ర. అ. సః = ఆ కాకి, పిత్రా చ = తండ్రియైన ఇంద్రునిచేత, సమహర్షిభిః=మహర్షులతో కూడిన, సురైశ్చ = దేవతలంచేతను, పరిత్యక్తః = విడవబడినదై, త్రీన్=మూడు, లోకాన్ =లోకములను, సంపరిక్రమ్య=చుట్టు తిరిగి వచ్చి, త్రాతారమ్=రక్షకుని, నాధిగచ్ఛతి = పొందలేదు.

తా. ఆ కాకిని తండ్రియైన ఇంద్రుడు, దేవతలు, మహర్షులు కూడ వదిలివేయగా అది మూడు లోకములు చుట్టు తిరిగినను రక్షకుడు ఎవ్వరూ లభించలేదు. 14

మూ. పునరేవాగతస్త్రస్తస్త్వత్సకాశమరిందమ,
స తం నిపతితం భూమౌ శరణ్యః శరణాగతమ్, 15
వధార్హమపి కాకుత్స్థ కృపయా పర్యపాలయః.

ప్ర. అ. అరిందమ=శత్రుసంహారకుడా! త్రస్తః = భయపడినవాడై, పునరేవ=మరల, త్వత్సకాశమ్=నీ సమీపమును, ఆగతః =వచ్చినాడు. తరువాత శ్లోకానికి చూ. 38వ సర్గ 34వ శ్లోకము. అక్కడ "కాకుత్స్థః పర్యపాలయత్" అని ఉన్నది. "కాకుత్స్థ = రామా; పర్యపాలయః = పాలించితివి"అని ఇక్కడ అర్థము.

తా. శత్రుసంహారకా! ఆ కాకి భయపడినదై మరల నీ దగ్గరికే వచ్చినది. రామా! అప్పుడు శరణాగతరక్షకుడవైన నీవు, శరణు కోల్పి నేలపై పడిన ఆ కాకి చంపదగినదే యైనను దానిని దయతో రక్షించితివట. 15

మూ. మోఘమస్త్రం న శక్యం తు కర్తుమిత్యేవ రాఘవ, 16
భవాంస్తస్యాక్షి కాకస్య హినస్తి స్మ స దక్షిణమ్.

ప్ర. అ. రాఘవ=రామా! అస్త్రమ్=అస్త్రము, మోఘమ్=వ్యర్థమైనదిగా కర్తుమ్ = చేయుటకు, న శక్యమ్ = శక్యము కాదు, ఇత్యేవ = అని, భవాన్ = నీవు, తస్య కాకస్య=ఆ కాకియొక్క, దక్షిణమ్ అక్షి=కుడి కంటిని, హినస్తి స్మ = హింసించితి వట.

తా. రామా! అస్త్రము వ్యర్థము కాకూడదు అను అభిప్రాయము మాత్రము చేతనే నీవు ఆ కాకి కుడి కన్ను కొట్టివేసితి వట. 16

మూ. రామ త్వాం స నమస్కృత్య రాజ్ఞే దశరథాయ చ, 17
విసృష్టస్తు తదా కాకః ప్రతిపేదే స్వమాలయమ్.

ప్ర. అ. రామ=రామా! తదా=అప్పుడు, సః కాకః = ఆ కాకి, విసృష్టః = విడువబడినదై, త్వామ్=నిన్ను, రాజ్ఞే=రాజైన, దశరథాయ చ = దశరథునకు, నమస్కృత్య=నమస్కరించి, స్వమ్=తనసంబంధమైన, ఆలయమ్ = స్థానమును, ప్రతిపేదే=పొందెను.

తా. రామా! అప్పుడా కాకి విడువబడినదై, నీకు, నీ తండ్రియైన దశరథునకు నమస్కరించి తన నివాసమునకు వెళ్ళిపోయె వట. 17

మూ. ఏవమస్త్రవిదాం శ్రేష్ఠః సత్త్వవాన్ శీలవానపి, 18
కిమర్థమస్త్రం రక్షస్సు న యోజయతి రాఘవః.

ప్ర. అ. శీలవానపి=మంచి శీలము కలవాడైనను, చూ.36వ సర్గ. 43వ శ్లోకం.

తా. ఈ విధముగ అస్త్రవేత్తలలో శ్రేష్ఠుడైనను, బలము కలవాడైనను, ఉత్తమశీలము కలవాడైనను రాముడు రాక్షసులపై అస్త్రమును ఎందువలన ప్రయోగించుటలేదు? 18

మూ. న నాగా నాపి గన్ధర్వా నాసురా న మరుద్గణాః, 19
న చ సర్వే రణే శక్తా రామం ప్రతి సమాసితుమ్.

ప్ర. అ. రణే=యుద్ధమునందు, రామం ప్రతి=రామునికి ఎదురుగా, ప్రతి సమాసితుమ్=నిలుచుటకు, నాగాః = నాగులు, న శక్తాః=సమర్థులు కారు. గన్ధ

ర్వా। అపి=గంధర్వులు, న=కారు. అసురాః=అసురులు, న=కారు. మరుద్గణాః =దేవతాగణములు, న=కారు. సర్వే=వారందరు లందరూ కలిసి కూడ, న= కారు

తా. నాగులు గాని, గంధర్వులు గాని, అసురులు గాని, దేవతాగణములు గాని, వీరందరూ కలిసి కాని యుద్ధములో రాముని ఎదుట నిలువజాలరు. 19

మూ. తస్య వీర్యవతః కశ్చిద్యద్యస్తి మయి సంభ్రమః, 20
క్షిప్రం సునిశితైర్బాణైర్హన్యతాం యుధి రావణః.

ప్ర. అ. వీర్యవతః=పరాక్రమవంతు డైన, తస్య=ఆ రామునకు, మయి =నా విషయమున, సంభ్రమః=తొందర, అస్తి యది=ఉన్నట్లయితే, సుని శితైః=వాడి యైన, బాణైః=బాణములచేత, రావణః=రావణుడు, క్షిప్రమ్ =శీఘ్రముగా, యుధి=యుద్ధమునందు, హన్యతామ్=చంపబడుగాక.

తా. పరాక్రమవంతు డైన ఆ రామునకు నా విషయమునందు ఏ మైన తొందర ఉన్నచో తీక్ష్ణము లైన బాణములచేత యుద్ధములో రావణుడు చంప బడుగాక. 20

మూ. భ్రాతురాదేశమాజ్ఞాయ లక్ష్మణో వా పరంతపః, 21
స కిమర్థం నరవరో న మాం రక్షతి రాఘవః.

ప్ర. అ. పరంతపః = శత్రుసంహారకుడు, నరవరః=నరశ్రేష్ఠుడు, రాఘవః=రఘువంశసంజాతుడు అయిన, సః లక్ష్మణో వా=ఆ లక్ష్మణు డైనా, భ్రాతుః=సోదరునియొక్క, ఆదేశమ్=ఆజ్ఞను, ఆజ్ఞాయ=తెలిసికొని, మామ్ =నన్ను, కిమర్థమ్=ఎందుకు, న రక్షతి=రక్షించుటలేదు?

తా. శత్రుసంహారకుడు, నరశ్రేష్ఠుడు, రఘువంశాలంకారభూతుడు అయిన ఆ లక్ష్మణు డైనా అన్నగారి ఆజ్ఞ పొంది నన్ను రక్షించవచ్చును కదా?

మూ. శక్తౌ తౌ పురుషవ్యాఘ్రౌ వాయ్వగ్నిసమతేజసౌ, 22
సురాణామపి దుర్ధర్షౌ కిమర్థం మాముపేక్షతః.

ప్ర. అ. శక్తౌ=సమర్థు లైన, యూ. 38 వ సర్గ. 47వ శ్లోకం.

తా. సమర్థులు, వాయువుతోను అగ్నితోను సమాన మైన తేజస్సు కం వారు, దేవతలకు కూడ ఎదిరింపశక్యము కానివారు అయిన ఆ పురుషశ్రేష్ఠులు నన్ను ఎందుచేత ఉపేక్షించుచున్నారు? 22

మూ. మమైవ దుష్కృతం కించిన్మహదస్తి న సంశయః, 23
సమర్థౌ సహితౌ యన్మాం నావేక్షేతే పరంతపౌ.

ప్ర. అ. రా. సు. 38వ సర్గ. 48వ శ్లోకం.

మూ వైదేహ్యా వచనం శ్రుత్వా కరుణం సాశ్రు భాషితమ్,
పునరప్యహమార్యాం తామిదం వచనమబ్రువమ్. 24

ప్ర. అ. కరుణమ్ = దీనము, సాశ్రుభాషితమ్ = కన్నీళ్ళతో కూడిన మాటలు గలది అయిన, వైదేహ్యాః = సీతయొక్క, వచనమ్ = వచనమును, శ్రుత్వా = విని, అహమ్ = నేను, పునరపి = మరల, తామ్ ఆర్యామ్ = ఆ పూజ్యురాలిని గూర్చి, ఇదమ్ = ఈ, వచనమ్ = వచనమును, అబ్రువమ్ = పలికితిని.

తా. దీనములు, కన్నీళ్ళతో కూడిన వాక్యములు గల సీతాదేవి మాటలు విని, నేను మరల పూజ్యురా లైన ఆమెతో ఇట్లు పలికితిని. 24

మూ. త్వచ్ఛోకవిముఖో రామో దేవి సత్యేన తే శపే. 25
రామే దుఃఖాభిభూతే తు లక్ష్మణః పరితప్యతే.

ప్ర. అ రా. దుఃఖాభిభూతే = దుఃఖముచేత తిరస్కరింపబడినవా డగుచుండగా (దుఃఖాక్రాంతు డగుచుండగా సు. 38వ సర్గ. 50వ శ్లోకం) 25

మూ. కథం చిద్భవతీ దృష్టా న కాలః పరిశోచితుమ్, 26
అస్మిన్ముహూర్తే దుఃఖానామన్తం ద్రక్ష్యసి భామిని.

ప్ర. అ. రా. భామిని = ఓ వనితా. సు. 38వ సర్గ. 52వ శ్లోకం.

మూ. తావుభౌ నరశార్దూలౌ రాజపుత్రావనిన్దితౌ, 27
త్వద్దర్శనకృతోత్సాహౌ లఙ్కాం భస్మీకరిష్యతః.

ప్ర. అ. రా. నరశార్దూలౌ = నరశ్రేష్ఠులు, అనిన్దితౌ = నిందింపబడని వారు. చూ. 31వ సర్గ, 52వ శ్లోకం. 27

మూ. హత్వా చ సమరే రౌద్రం రావణం సహ బాన్ధవమ్, 28
రాఘవస్త్వాం వరారోహే స్వాం పురీం నయతే ధ్రువమ్.

ప్ర. అ. వరారోహే = శ్రేష్ఠమైన కటిప్రదేశము గలదానా। రాఘవః = రాముడు, రౌద్రమ్ = భయంకరుడు, సహబాన్ధవమ్ = బంధువులతో కూడిన వాడు అయిన. రావణమ్ = రావణుని, సమరే = యుద్ధమునందు. హత్వా చ = చంపి, త్వామ్ = నిన్ను. స్వాం పురీమ్ = తన పట్టణమును గూర్చి, నయతే = తీసికొని వెళ్లను. ధ్రువమ్ = నిశ్చయము.

తా. ఓ దేవీ। రాముడు భయంకరుడైన రావణుని, అతని బంధువులను యుద్ధములో చంపి నిన్ను తప్పక తన అయోధ్యాపురికి తీసికొని వెళ్ళగలడు. 28

మూ. యత్తు రామో విజానీయాదభిజ్ఞానమనిన్దితే, 29
ప్రీతిసంజననం తస్య ప్రదాతుం త్వమిహార్హసి.

ప్ర. అ. అనిన్దితే = నిందింపబడనిదానా। రామః = రాముడు, యత్ = దేనిని, విజానీయాత్ = గుర్తించునో అట్టి, తస్య = ఆ రామునకు, ప్రీతిసంజననమ్ = సంతోషమును కలిగించు, అభిజ్ఞానమ్ = ఆనవాలును, ఇహ = ఇప్పుడు, దాతుమ్ = ఇచ్చుటకు, త్వమ్ = నీవు, అర్హసి = తగియున్నావు.

తా. దోషరహితురాలవైన ఓ దేవీ। రామునకు సంతోషమును కలిగించెడి, అతడు గుర్తింపగలిగినది అయిన ఆనవాలు వేదైన ఒకటి ఇమ్ము. 29

మూ. సాభివీక్ష్య దిశః సర్వా వేణ్యుద్గ్రథితముత్తమమ్, 30
ముక్త్వా వస్త్రాద్దదౌ మహ్యం మణిమేతం మహాబల.

ప్ర. అ. మహాబల = గొప్ప బలము కలవాడా। సా = ఆ సీత, సర్వాః = సమస్తమైన, దిశః = దిక్కులను, అభివీక్ష్య = చూచి, వేణ్యుద్గ్రథితమ్ = వేణియందు గుచ్చబడినదైన, ఉత్తమమ్ = ఉత్తమమైన, ఏతం మణిమ్ = ఈ మాణిక్యమును, వస్త్రాత్ = వస్త్రమునుండి, ముక్త్వా = విప్పి, మహ్యమ్ = నాకు, దదౌ = ఇచ్చెను.

తా. మహాబలంగాలి వైన ఓ! రామా! ఆమె అన్ని దిక్కుల వైపు చూచి, తాను వేణిలో ధరించే ఈ ఉత్తమ మైన మణిని బట్టమునుండి విప్పి నా కిచ్చెను. 30

మూ. ప్రతిగృహ్య మణిం దివ్యం తవ హేతో రఘూద్వహ,
శిరసా తాం ప్రణమ్యార్యామహ మాగమనే త్వరే.

ప్ర. అ. రఘూద్వహ = రామా! దివ్యమ్ = దివ్య మైన, మణిమ్ = మణిని, తవ హేతోః = నీ కొరకై, ప్రతిగృహ్య = గ్రహించి, ఆర్యామ్ = పూజ్యురా లైన, తామ్ = ఆమెను, శిరసా = శిరస్సుతో, ప్రణమ్య = నమస్కరించి, అహమ్ = నేను, ఆగమనే = తిరిగి వచ్చుటయందు, త్వరే = తొందర పడితిని.

తా. రామా! నేను ఆ దివ్య మైన మణిని నీ కొరకై ఆమెనుండి తీసికొని. పూజ్యురా లైన ఆమెకు శిరస్సు వంచి నమస్కరించి తిరిగి వచ్చు తొందరలో ఉంటిని. 31

మూ. గమనే చ కృతోత్సాహమవేక్ష్య వరవర్ణినీ, 32
వివర్ధమానం చ హి మామువాచ జనకాత్మజా.

ప్ర. అ. వరవర్ణినీ = శ్రేష్ఠ మైన వర్ణము గల, జనకాత్మజా = సీత, గమనే = వెళ్ళుటయందు, కృతోత్సాహమ్ = చేయబడిన ఉత్సాహము గల, వివర్ధమానం చ = దేహముచేత పెరుగుచున్న, మామ్ = నన్ను, అవేక్ష్య = చూచి, ఉవాచ = పలికెను.

తా. మంచి వర్ణము గల ఆ జానకి తిరిగి వచ్చే ఉత్సాహముతో శరీరము పెంచుచున్న నన్ను చూచి ఇట్లు పలికెను. 32

మూ. అశ్రుపూర్ణముఖీ దీనా బాష్పసందిగ్ధభాషిణీ. 33
మమోత్పతనసంభ్రాన్తా శోకవేగసమాహతా.

ప్ర. అ. అశ్రుపూర్ణముఖీ = కన్నీళ్ళతో నిండిన ముఖము గలదై, దీనా = దీనురా లై, బాష్పసందిగ్ధభాషిణీ = డగ్గుత్తికచే అస్పష్టముగ పలుకుచున్న దై, మమ = నాయొక్క, ఉత్పతనసంభ్రాన్తా = ఎగిరి వెళ్ళిపోవుటను గూర్చి దిగులు

చెందినదై, శోకవేగసమాహతా = శోకవేగముచేత కొట్టబడినదై, (ఆమె ఇట్లు పలికెను).

తా. నేను తిరిగి వెళ్ళిపోవుచున్నానని దిగులు చెందిన ఆ దీనురాలి ముఖము కన్నీళ్ళతో నిండియుండెను. గద్గదికచే ఆమె మాటలు అస్పష్టముగా ఉండెను. శోకవేగముచేత పీడితురాలై ఉండెను. 33

మూ. హనుమన్ సింహసంకాశౌ పుత్రౌ తౌ రామలక్ష్మణౌ, 34
సుగ్రీవం చ సహామాత్యం సర్వాన్ బ్రూయా హ్యనామయమ్.

ప్ర. అ. హనుమన్ = హనుమంతుడా! సింహసంకాశౌ = సింహములతో, సమానులైన, తౌ రామలక్ష్మణౌ = ఆ రామలక్ష్మణులను, ఉభౌ = ఇద్దరిని, సహామాత్యమ్ = మంత్రులతో కూడిన, సుగ్రీవం చ = సుగ్రీవుణ్ణి, సర్వాన్ = అందరినీ, అనామయమ్ = ఆరోగ్యమును, బ్రూయాః = చెప్పుము.

తా. ఓ! హనుమంతుడా! సింహముల వంటి ఆ రామలక్ష్మణు లిద్దరినీ, మంత్రిసమేతులైన సుగ్రీవుని, అందరినీ కూడ క్షేమ మడిగినానని చెప్పుము.

మూ. యథా చ స మహాబాహుర్మాం తారయతి రాఘవః,
అస్మాద్దుఃఖాంబుసంరోధాత్త్వం సమాధాతుమర్హసి.

ప్ర. అ. తా. 39వ సర్గ 9వ శ్లోకం.

మూ. ఇమం చ తీవ్రం మమ శోకవేగం
రక్షోభిరేభిః పరిభర్త్సనం చ,
బ్రూయాస్తు రామస్య గతః సమీపమ్
శివస్త్వవాధ్వాస్తు హరిప్రవీర. 36

ప్ర. అ. తా. చూ. 40వ సర్గ. 24వ శ్లోకం.

మూ. ఏతత్త్వవార్యా నృపరాజసింహ
సీతా వచః ప్రాహ విషాదపూర్వమ్,
ఏతచ్చ బుద్ధ్వా గదితం మయా త్వం
శ్రద్ధత్స్వ సీతాం కుశలాం సమగ్రామ్. 37

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సుందరకాణ్డే సప్తషష్టితమః సర్గః.

ప్ర. అ. నృపతిజనసింహ = రాజశ్రేష్ఠా! ఆర్యా = పూజ్యురాలైన, సీతా = సీత, విషాదపూర్వమ్ = దుఃఖపూర్వకముగా, ఏతత్ వచః = ఈ వచనము, తవ = నీకు, ఆహ = చెప్పినది. మయా = నాచేత, గదితమ్ = చెప్పబడిన, ఏతత్ = దీనిని, బుద్ధ్వా = తెలిసికొని, సీతామ్ = సీతను, సమగ్రామ్ = పరిపూర్ణురాలిని గాను, కుశలామ్ = క్షేమముగా ఉన్న దానిని గాను, శ్రద్ధత్స్వ = నమ్ముము.

తా. రాజాధిరాజా! పూజ్యురాలైన సీత చాలా దుఃఖించుచు నీకు చెప్పుమని ఈ మాటలు చెప్పినది. నేను చెప్పిన ఈ మాటలు విని, సీత పరిపూర్ణ క్షేమముతో ఉన్నదను విషయమును నమ్ముము. 37

"బాలానందిని" అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు సుందరకాండలో అరువదియేడవ సర్గ సమాప్తము.

అథ అష్టషష్టితమః సర్గః

[సీతకు కలిగిన సందేహమును తా నెట్లు నివారించెనో హను మంతుడు చెప్పుట.]

మూ. అథాహముత్తరం దేవ్యా పునరుక్తః ససంభ్రమమ్,
తవ స్నేహాన్నరవ్యాఘ్ర సౌహార్దాదనుమాన్య వై. 1

ప్ర. అ. నరవ్యాఘ్ర = మనుష్యశ్రేష్ఠుడా! అథ = అటు పిమ్మట, అహమ్ = నేను, దేవ్యా = సీతాదేవిచేత, తవ = నీయొక్క, స్నేహాత్ = స్నేహము వలన, సౌహార్దాత్ = మంచి హృదయము కలిగి ఉండుటవలనను, అనుమాన్య = అనుమతించి, పునః = మరల, ఉత్తరమ్ = ప్రత్యుత్తరమును, ససంభ్రమమ్ = తొందరతో కూడుకొన్నట్లుగా, ఉక్తః = పలుకబడితిని.

తా. ఓ నరశ్రేష్ఠుడా! పిమ్మట ఆ సీతాదేవి నీమీద నున్న ప్రేమ వలన, సౌహార్దమువలన నాకు అనుమతి ఇచ్చి, తొందరగా మరల ఇట్లు పలికెను. 1

మూ. ఏవం బహువిధం వాచ్యో రామో దాశరథిస్త్వయా,
యథా మామాప్నుయాచ్ఛీఘ్రం హత్వా రావణమాహవే.

ప్ర. అ. దాశరథిః = దశరథకుమారు డైన, రామః = రాముడు, ఆహవే = యుద్ధమునందు, రావణమ్ = రావణుని, శీఘ్రమ్ = శీఘ్రముగా, హత్వా = చంపి, మామ్ = నన్ను, యథా = ఎట్లు, ఆప్నుయాత్ = పొందునో, తథా = అట్లు, ఏవమ్ = ఇట్లు, బహువిధమ్ = అనేకవిధములుగ, వాచ్యః = చెప్పదగిన వాడు

తా. దశరథకుమారు డైన రాముడు యుద్ధములో శీఘ్రముగా రావణుని చంపి, నన్ను పొందు నట్లుగా ఈ విధముగ అన్ని విషయములు చెప్పవలెను. 2

మూ. యది వా మన్యసే వీర వసైకాహమరిందమ,
కస్మింశ్చిత్సంవృతే దేశే విశ్రాన్తః శ్వో గమిష్యసి. 3

ప్ర. అ. తా. చూ. 39వ సర్గ, 20వ శ్లోకం.

మూ. మమ చాప్యల్పభాగ్యాయాః సాన్నిధ్యాత్తవ వీర్యవన్,
అస్య శోకవిపాకస్య ముహూర్తం స్యాద్విమోక్షణమ్. 4

ప్ర. అ. వీర్యవన్=పరాక్రమవంతుడా। తవ = నీయొక్క, సాన్నిధ్యాత్ = సాన్నిధ్యమువలన, అల్పభాగ్యాయాః = అల్పమైన భాగ్యము గల, మమ= నాయొక్క, అస్య = ఈ, శోకవిపాకస్య = దుఃఖవిపాకమునకు, ముహూర్తమ్= ముహూర్తకాలమైనా, విమోక్షణమ్ = విడుదల, స్యాత్ = కలుగవచ్చును.

తా. ఓః పరాక్రమవంతుడా। దురదృష్టవంతురాలనైన నాకు, నీవు దగ్గర ఉండుటచే, ఈ శోకపరిపాకము నుండి ముహూర్తసమయమైనను విమోచనము కలుగవచ్చును. 4

మూ. గతే హి త్వయి విక్రాన్తే పునరాగమనాయ వై,
ప్రాణానామపి సన్దేహో మమ స్యాన్నాత్ర సంశయః. 5

ప్ర. అ. విక్రాన్తే=పరాక్రమవంతుడవైన, త్వయి = నీవు. చూ. 39వ సర్గ, 22వ శ్లోకము.

తా. పరాక్రమవంతుడవైన నీవు తిరిగి వచ్చుటకై వెళ్ళిపోయిన పిమ్మట నేను జీవించి ఉందునా అనేది కూడ సందేహాస్పదమే. ఇందులో సందేహము లేదు. 5

మూ. తవాదర్శనజః శోకో భూయో మాం పరితాపయేత్,
దుఃఖాద్దుఃఖపరాభూతాం దుర్గతాం దుఃఖభాగినీమ్. 6

ప్ర. అ. దుఃఖాత్ = ఒక దుఃఖము తరవాత, దుఃఖభాగినీమ్ = మరొక దుఃఖమును పొందుచున్నదానను, దుర్గతామ్ = దీనురాలను, దుఃఖభాగినీమ్ = దుఃఖములనే పొందేదానను అయిన, మామ్ = నన్ను, తవ = నీయొక్క, అదర్శ

నతః = కనబడకపోవుటవలన కలిగిన, శోకః = శోకము, భూయః = అధికము, పరితాపయేత్ = బాధించును.

తా. ఒక దుఃఖము తరువాత మరొక దుఃఖమును అనుభవించుచు, దీను రాలనై, దుఃఖములు అనుభవించుటకే పుట్టిన నాకు నీవు కనబడకపోవుటచే దుఃఖము ఇంకా అధిక మగును. 6

మూ. అయం చ వీర సన్దేహస్తిష్ఠతీవ మమాగ్రతః,
సుమహాంస్త్వత్సహాయేషు హర్యృక్షేషు హరీశ్వర. 7

ప్ర. అ. రా. మూ. 39వ సర్గ, 24వ శ్లోకం.

మూ. కథం ను ఖలు దుష్పారం తరిష్యన్తి మహోదధిమ్,
తాని హర్యృక్షసైన్యాని తౌ వా నరవరాత్మజౌ. 8

ప్ర. అ. రా. మూ. 39వ సర్గ. 24వ శ్లోకం.

మూ. త్రయాణామేవ భూతానాం సాగరస్యాస్య లఙ్ఘనే,
శక్తిః స్యాద్వైనతేయస్య తవ వా మారుతస్య వా. 9

ప్ర. అ. రా. మూ. 39వ సర్గ, 26వ శ్లోకం.

మూ. తదస్మిన్ కార్యనిర్యోగే వీరైవం దురతిక్రమే,
కిం పశ్యసి సమాధానం బ్రూహి కార్యవిదాం వర. 10

ప్ర. అ. రా. మూ. 39వ సర్గ, 27వ శ్లోకం, "కార్యవిదామ్ = కార్య వేత్తలలో. వర = శ్రేష్ఠుడా, బ్రూహి = చెప్పుము.

మూ. కామమస్య త్వమేవైకః కార్యస్య పరిసాధనే,
పర్యాప్తః పరవీరఘ్న యశస్యస్తే ఫలోదయః. 11

ప్ర. అ. రా. మూ. 39వ సర్గ. 28వ శ్లోకం.

మూ. బలైః సమగ్రైర్యది మాం హత్వా రావణమాహవే,
విజయీ స్వాం పురీం రామో నయేత్తత్స్యాద్యశస్కరమ్.

ప్ర. అ. రామః = రాముడు, రావణమ్ = రావణుని, సమగ్రైః = సమస్త మైన, బలైః = సైన్యములతో కూడ, ఆహవే = యుద్ధమునందు, హత్వా = చంపి, విజయీ = విజయవంతుడై, స్వామ్ = తన సంబంధ మైన, పురీమ్ = పట్టణమును గూర్చి, మామ్ = నన్ను, నయేద్యది = తీసికొనివెళ్ళిన ట్లయితే, తత్ = అది, యశస్కరమ్ = యశస్సును కలిగించేది, స్యాత్ = అగును.

తా. రాముడు యుద్ధములో సమస్త సైన్యముతో సహా రావణుని చంపి, విజయవంతుడై నన్ను తన నగరమునకు తీసికొని వెళ్ళనచో అది యశస్కర ముగా ఉండును. 12

మూ. యథాహం తస్య వీరస్య వనాదుపధినా హృతా,
రక్షసా తద్భయాదేవ తథా నార్హతి రాఘవః. 13

ప్ర. అ. అహమ్ = నేను, రక్షసా = రాక్షసునిచేత, వీరస్య = వీరుడైన రాముని యొక్క, ఉపధినా = వంచనచేత, యథా = ఎట్లు, హృతా = హరింపబడితినో, తథా = అట్లు, తద్భయాదేవ = ఆ రాక్షసునినుండి భయము వలన, రాఘవః = రాముడు, నార్హతి = తగదు.

తా. రావణుడు వీరు డైన రాముని మోసగించి నన్ను హరించి నట్లు, రాముడు ఆ రావణునికి భయపడి ఆ విధముగ నన్ను తీసికొనివెళ్లుట యుక్తము కాదు. 13

మూ. బలైస్తు సంకులాం కృత్వా లఙ్కాం పరబలార్దనః,
మాం నయేద్యది కాకుత్స్థస్తత్తస్య సదృశం భవేత్. 14

ప్ర. అ. తా. బలైః = సేనలచేత, చూ. ౩౯వ సర్గ. ౩౦వ శ్లోకం.

మూ. తద్యథా తస్య విక్రాన్తమనురూపం మహాత్మనః,
భవేదాహవశూరస్య తథా త్వముపపాదయ. 15

ప్ర. అ. తా. భవేత్ = అగునో. చూ. ౩౯వ సర్గ. ౩౧వ శ్లోకం.

మూ. తదర్థోపహితం వాక్యం ప్రశ్రితం హేతుసంహితమ్,
నిశమ్యాహం తతః శేషం వాక్యముత్తరమబ్రవమ్.

ప్ర. అ. అహమ్=నేను, అర్థోపహితమ్=అర్థముతో కూడినది, ప్రశ్రితమ్=వినయముతో కూడినది, హేతుసంహితమ్=హేతువులతో కూడినది అయిన, తత్=ఆ, వాక్యమ్=వాక్యమును, నిశమ్య=విని, తతః=పిమ్మట, శేషమ్=మిగిలిన, ఉత్తరమ్=ప్రత్యుత్తరరూప మైన, వాక్యమ్=వాక్యమును, అబ్రవమ్=పలికితిని.

తా. ఉత్తమ మైన అర్థము కలది, వినయసంపన్నము, యుక్తియుక్తము అయిన ఆ మాటలు విని నేను దానికి ప్రత్యుత్తరముగా ఇట్లు చెప్పితిని. 16

మూ. దేవి హర్యృక్షసైన్యానామీశ్వరః ప్లవతాం వరః,
సుగ్రీవః సత్త్వసంపన్నస్తవార్థే కృతనిశ్చయః. 17

ప్ర. అ. తా. మూ. 39వ సర్గ, 32వ శ్లోకం 17

మూ. తస్య విక్రమసంపన్నాః సత్త్వవన్తో మహాబలాః,
మనఃసంకల్పసంపాతా నిదేశే హరయః స్థితాః. 18

యేషాం నోపరి నాధస్తాన్న తిర్యక్సజ్జతే గతిః,
న చ కర్మసు సీదన్తి మహత్స్వమితతేజసః. 19

ప్ర. అ. తా. మూ. 39వ సర్గ 35, 36 శ్లోకాలు, ఏషామ్=వీరియొక్క.

మూ. అసకృత్తైర్మహాభాగైర్వానరైర్బలదర్పితైః,
ప్రదక్షిణీకృతా భూమిర్వాయుమార్గానుసారిభిః. 20

ప్ర. అ. మహాభాగైః= మహాభాగ్యవంతులు, బలదర్పితైః=బలముచేత గర్వించినవారు, వాయుమార్గానుసారిభిః= వాయుమార్గమును అనుసరించువారు అయిన, తైః=ఆ, వానరైః=వానరులచేత, భూమిః=భూమి, ప్రదక్షిణీకృతా=ప్రదక్షిణము చేయబడినది.

తా. గొప్ప భాగ్యము కలవా రైన ఆ వానరులు బలముచే గర్వించి, ఆకాశమార్గమున బయలుదేరి భూమినంతను అనేకపర్యాయములు ప్రదక్షిణము చేసిరి. 20

మూ. మద్విశిష్టాశ్చ తుల్యాశ్చ సన్తి తత్ర వనౌకసః,
మత్తః ప్రత్యవరః కశ్చిన్నాస్తి సుగ్రీవసంనిధౌ. 21

అహం తావదిహ ప్రాప్తః కిం పునస్తే మహాబలాః,
న హి ప్రకృష్టాః ప్రేష్యన్తే ప్రేష్యన్తే హీతరే జనాః.

ప్ర. అ. రా. చూ. 39వ సర్గ. 37, 38 శ్లోకాలు.

మూ. తదలం పరితాపేన దేవి మన్యుర్వ్యపైతు తే,
ఏకోత్పాతేన వై లఙ్కామేష్యన్తి హరియూథపాః. 23

ప్ర. అ. రా. చూ. 39వ సర్గ, 39వ శ్లోకం. మన్యుః=దుఃఖము. 23

మూ. మమ పృష్ఠగతౌ తౌ చ చన్ద్రసూర్యావివోదితౌ,
త్వత్సకాశం మహాభాగే నృసింహావాగమిష్యతః. 24

ప్ర. అ. రా. చూ. 39వ సర్గ. 41వ శ్లోకం. "మహాభాగే=గొప్ప భాగ్యము కలదానా."

మూ. అరిఘ్నం సింహసంకాశం క్షిప్రం ద్రక్ష్యసి రాఘవమ్,
లక్ష్మణం చ ధనుష్పాణిం లఙ్కాద్వారముపస్థితమ్. 25

ప్ర. అ. చూ. 39వ సర్గ. 48వ శ్లోకం. "సింహసంకాశమ్=సింహముతో సమానుడు"

మూ. నఖదంష్ట్రాయుధాన్వీరాన్ సింహశార్దూలవిక్రమాన్,
వానరాన్వారణేన్ద్రాభాన్ క్షిప్రం ద్రక్ష్యసి సంగతాన్.

ప్ర. అ. రా. చూ. 39వ సర్గ. 48వ శ్లోకం.

మూ. శైలామ్బుదనికాశానాం లఙ్కామలయసానుషు,
నర్దతాం కపిముఖ్యానామచిరాచ్ఛ్రోష్యసి స్వనమ్. 27

ప్ర. అ. శైలామ్బుదనికాశానామ్=శైలములతోను మేఘములతోను సమానమైన, లఙ్కామలయసానుషు=లంకయందు మలయపర్వతము చరియలయందు,

నర్దతామ్ = ధ్వని చేయుచున్న, కపిముఖ్యానామ్ = వానరశ్రేష్ఠులయొక్క, స్వనమ్=ధ్వనిని, అచిరాత్=కొద్దికాలములో, శ్రోష్యసి=వినగలవు.

తా. పర్వతమువంటి, మేఘములవంటి పెద్ద దేహము గల వానర శ్రేష్ఠులు, లంకలోను, మలయపర్వతము చరియల పైన ధ్వని చేయుచుండగా అచిరకాలములో వినగలవు. 27

మూ. నివృత్తవనవాసం త త్వయా సార్ధమరిందమమ్,
అభిషిక్తమయోధ్యాయాం క్షిప్రం ద్రక్ష్యసి రాఘవమ్.

ప్ర. అ. నివృత్తవనవాసమ్=పూర్తి యైన వనవాసము కలవాడు, అరిందమమ్=శత్రుసంహారకుడు, అయోధ్యాయామ్=అయోధ్యలో, త్వయా సార్ధమ్=నీతో కూడ, అభిషిక్తమ్ = రాజ్యాభిషిక్తుడూ అయిన, రాఘవమ్= రాముణ్ణి, క్షిప్రమ్=శీఘ్రముగా, ద్రక్ష్యసి=చూడగలవు.

తా. శత్రుసంహారకు డైన రాముడు వనవాసము పూర్తి చేసికొని అయోధ్యానగరములో నీతో కలిసి రాజ్యాభిషిక్తుడు అగుటను చూడగలవు. 28

మూ. తతో మయా వాగ్భిరదీనభాషిణా
శివాభిరిష్టాభిరభిప్రసాదితా,
జగామ శాన్తిం మమ మైథిలాత్మజా
తవాపి శోకేన తదాభిపీడితా. 29

ఇత్యార్షే శ్రీమద్రామాయణే ఆదికావ్యే సున్దరకాణ్డే
అష్టషష్టితమః సర్గః.
సమాప్తశ్చాయం సున్దరకాణ్డః.

ప్ర. అ. తతః=అటు పిమ్మట, తవ=నీయొక్క, శోకేనాపి= శోకము చేతకూడ, తదా=అప్పుడు, అభిపీడితా=పీడింపబడిన, మైథిలాత్మజా = సీత, అదీనభాషిణా=దైన్యము లేకుండా మాటలాడిన, మయా=నాచేత, శివాభిః = మంగళకరములు, ఇష్టాభిః=ఇష్టములు అయిన, మమ=నాయొక్క, వాగ్భిః= మాటలచేత, అభిప్రసాదితా=ఓదార్చబడిన దై, శాన్తిమ్=శాంతిని, జగామ= పొందెను.

తా. నీవు శోకములో ఉన్నావు అని వెనుకటిరీతి కూడ సీత ఎక్కువ దుఃఖించుచుండెను. అట్టి ఆమెను నేను, దైన్యము లేకుండా మాటలాడుచు, మంగళ ప్రదములు, ఇష్టములు అయిన మాటలతో ఓదార్చగా ఆమె మనస్సులో శాంతి పొందినది. 29

'సీతానందిని' అను శ్రీమద్రామాయణాంధ్రవ్యాఖ్యానమునందు సుందరకాండలో అరువదిఎనిమిదవ సర్గ సమాప్తము.

సుందరకాండ సమాప్తము.

యత్కృపాలేశసంసర్గాద్వ్యాఖ్యేయం రచితా మయా,
తస్యైవ జానకీజానేః పదయోరియమర్ప్యతే.

దేవతానుగ్రహః పిత్రోస్తథాచార్యసత్కృపా,
కర్తాస్మద్గ్రంథజాతస్య కరణం కేవలం వయమ్.

శ్రీ: శ్రీ: శ్రీ:

స్మార్తాదీనాం శ్రీమద్రామాయణోపక్రమే అనుసంధేయాః శ్లోకాః

అథ శ్రీమహాగణపతిధ్యానమ్

శుక్లాంబరధరం విష్ణుం శశివర్ణం చతుర్భుజమ్,
ప్రసన్నవదనం ధ్యాయేత్ సర్వవిఘ్నోపశాంతయే. 1

అగజాననపద్మార్కం గజానన మహర్నిశమ్,
అనేకదం తం భక్తానా మేకదంత ముపాస్మహే. 2

వాగీశాద్యా స్సుమనస స్సర్వార్థానా ముపక్రమే,
యం నత్వా కృతకృత్యాః స్యు స్తం నమామి గజాననమ్. 3

సరస్వతీ ప్రార్థనా

శారదా శారదాంభోజవదనా వదనాంబుజే
సర్వదా సర్వదాస్మాకం సన్నిధి స్సన్నిధిం క్రియాత్. 1

యా కుందేందుతుషారహారధవళా యా శుభ్రవస్త్రాన్వితా
యా వీణావరదండమండితకరా యా శ్వేతపద్మాసనా,
యా బ్రహ్మాచ్యుతశంకరప్రభృతిభి ర్దేవైః సదా పూజితా
సా మాం పాతు సరస్వతీ భగవతీ నిశ్శేషజాడ్యాపహా. 2

దోర్భి ర్యుక్తా చతుర్భి స్స్ఫటికమణిమయీ మక్షమాలాం దధానా
హస్తే నైకేన పద్మం సిత మపి చ శుకం పుస్తకం చాపరేణ,
భాసా కుందేందుశంఖస్ఫటికమణినిభా భాసమానాఽసమానా
సా మే వాగ్దేవతేయం నివసతు వదనే సర్వదా సుప్రసన్నా. 3

వాల్మీకినమస్క్రియా—

కూజంతం రామరామేతి మధురం మధురాక్షరమ్,
ఆరుహ్య కవితాశాఖాం వందే వాల్మీకికోకిలమ్. 1

వాల్మీకే ర్మునిసింహస్య కవితావనచారిణః।
శృణ్వన్ రామకథానాదం కో న యాతి పరాం గతిమ్. 2

యః పిబన్ సతతం రామచరితామృతసాగరమ్,
అతృప్త స్తం మునిం వందే ప్రాచేతస మకల్మషమ్. 3

ఆంజనేయనమస్క్రియా.

గోష్పదీకృతవారాశిం మశకీకృతరాక్షసమ్,
రామాయణమహామాలారత్నం వందేఽనిలాత్మజమ్. 1

అంజనానందనం వీరం జానకీశోకనాశనమ్,
కపీశ మక్షహంతారం వందే లంకాభయంకరమ్. 2

ఆమిషీకృతమార్తాండం గోష్పదీకృతసాగరమ్,
తృణీకృతదశగ్రీవ మాంజనేయం నమా మ్యహమ్. 3

ఉల్లంఘ్య సింధోః సలిలం సలీలం
యశ్శోకవహ్నిం జనకాత్మజాయాః,
ఆదాయ తేనైవ దదాహ లంకాం
నమామి తం ప్రాంజలి రాంజనేయమ్. 4

ఆంజనేయ మతిపాటలాననం
కాంచనాద్రికమనీయవిగ్రహమ్,
పారిజాతతరుమూలవాసినం
భావయామి పవమాననందనమ్. 5

యత్ర యత్ర రఘునాథకీర్తనం
తత్ర తత్ర కృతమస్తకాంజలిమ్,
బాష్పవారిపరిపూర్ణలోచనం
మారుతిం నమత రాక్షసాంతకమ్. 6

మనోజవం మారుతతుల్యవేగం
జితేంద్రియం బుద్ధిమతాం వరిష్ఠమ్,
వాతాత్మజం వానరయూథముఖ్యం
శ్రీరామదూతం శిరసా నమామి.

శ్రీరామాయణప్రార్థనా

వాల్మీకిస్స్మృతిమందరేణ మథిత స్సీతారమాసంభవ
స్సుగ్రీవామరభూరుహోఽంగదగజ స్సౌమిత్రిచంద్రోదయః,
వాతాత్మన్మణి ర్విభీషణసుధః సౌందర్యహాలాహలః
శ్రీరామాయణదుగ్ధసింధు రమలో భూయా త్స చ్ఛ్రేయసే. 1

యః కర్ణాంజలిసంపుటై రహరహ స్సమ్యక్పిబ త్యాదరా
ద్వాల్మీకే ర్వదనారవిందగలితం రామాయణాఖ్యం మధు,
జన్మవ్యాధి జరావిపత్తిమరణై రత్యంత సోపద్రవం
సంసారం స విహాయ గచ్ఛతి పుమాన్ విష్ణోః పదం శాశ్వతమ్. 2

తదుపగత సమాస సంధియోగం
సమమధురోపనతార్థ వాక్యబద్ధమ్,
రఘువరచరితం మునిప్రణీతం
దశశిరసశ్చ వధం నిశామయధ్వమ్. 3

వాల్మీకిగిరిసంభూతా రామసాగరగామినీ,
పునాతి భువనం పుణ్యా రామాయణమహానదీ. 4

శ్లోకసారసమాకీర్ణం సర్గకల్లోలసంకులమ్,
కాండగ్రాహమహామీనం వందే రామాయణార్ణవమ్. 5

వేదవేద్యే పరే పుంసి జాతే దశరథాత్మజే,
వేదః ప్రాచేతసా దాసీత్ సాక్షాద్రామాయణాత్మనా. 6

శ్రీరామధ్యానమ్

వైదేహీసహితం సురద్రుమతలే హైమే మహామండపే
మధ్యే పుష్పక మాసనే మణిమయే వీరాసనే సుస్థితమ్,
అగ్రే వాచయతి ప్రభంజనసుతే తత్త్వం మునిభ్యః పరం
వ్యాఖ్యాంతం భరతాదిభిః పరివృతం రామం భజే శ్యామలమ్. 1

వామే భూమిసుతా పురశ్చ హనుమాన్ పశ్చాత్ సుమిత్రాసుత
శ్శత్రుఘ్నో భరతశ్చ పార్శ్వదళయో ర్వాయ్వాదికోణేషు చ,

సుగ్రీవశ్చ విభీషణశ్చ యువరాట్ తారాసుతో జాంబవాన్
మధ్యే నీలసరోజకోమలరుచిం రామం భజే శ్యామలమ్. 2

మాతా రామో మత్పితా రామచంద్రో
భ్రాతా రామో మత్సఖా రాఘవేశః,
సర్వస్వం మే రామచంద్రో దయాళు
ర్నాన్యం దైవం నైవ జానే న జానే. 3

సాకేతే శరదిందుకుందధవళే సౌధే మహామండపే
పర్యస్తాగరుధూపదీపవలితే కర్పూరదీపోజ్జ్వలే,
సుగ్రీవాంగదజాంబవత్పరివృతం సౌమిత్రిణా సేవితం
లీలామానుషవిగ్రహం రఘువరం రామం భజే శ్యామలమ్. 4

నమోఽస్తు రామాయ సలక్ష్మణాయ
దేవ్యై చ తస్యై జనకాత్మజాయై,
నమోఽస్తు రుద్రేంద్రయమానిలేభ్యో
నమోఽస్తు చంద్రార్కమరుద్గణేభ్యః. 5

తతః శ్రీకోశోపరి శ్రీరామావాహనాది నైవేద్యాంతపూజా విధేయా.
పారాయణావసానే చ పునః పూజా కర్తవ్యా.

పారాయణసమాపనసమయే
అనుసంధేయశ్లోకత్రయమ్

స్వస్తి ప్రజాభ్యః పరిపాలయంతాం
న్యాయ్యేన మార్గేణ మహీం మహీశాః,
గోబ్రాహ్మణేభ్యః శుభమస్తు నిత్యం
లోకాః సమస్తాః సుఖినో భవంతు. 1

కాలే వర్షతు పర్జన్యః పృథివీ సస్యశాలినీ,
దేశోఽయం క్షోభరహితో బ్రాహ్మణాః సంతు నిర్భయాః. 2

అపుత్రాః పుత్రిణ స్సంతు పుత్రిణ స్సంతు పౌత్రిణః,
అధనా స్సధనా స్సంతు జీవంతు శరదాం శతమ్. 3

చరితం రఘునాథస్య శతకోటిప్రవిస్తరమ్,
ఏకైక మక్షరం ప్రోక్తం మహాపాతకనాశనమ్. 4

శృణ్వన్ రామాయణం భక్త్యా యః పాదం పద మేవ వా,
స యాతి బ్రహ్మణః స్థానం బ్రహ్మణా పూజ్యతే సదా. 5

రామాయ రామభద్రాయ రామచంద్రాయ వేధసే,
రఘునాథాయ నాథాయ సీతాయాః పతయే నమః. 6

మంగళం కోసలేంద్రాయ మహనీయగుణాబ్ధయే,
చక్రవర్తితనూజాయ సార్వభౌమాయ మంగళమ్. 7

యన్మంగళం సహస్రాక్షే సర్వదేవనమస్కృతే,
వృత్రనాశే సమభవ త్తత్తే భవతు మంగళమ్. 8

యన్మంగళం సుపర్ణస్య వినతాఽకల్పయత్ పురా,
అమృతం ప్రార్థయానస్య తత్తే భవతు మంగళమ్. 9

అమృతోత్పాదనే దైత్యాన్ ఘ్నతో వజ్రధరస్య యత్,
అదితి ర్మంగళం ప్రాదా త్తత్తే భవతు మంగళమ్. 10

త్రీన్ విక్రమాన్ ప్రక్రమతో విష్ణో రమితతేజసః,
యదాసీ న్మంగళం రామ తత్తే భవతు మంగళమ్. 11

ఋతవ స్సాగరా ద్వీపా వేదా లోకా దిశశ్చ తే,
మంగళాని మహాబాహో దిశంతు తవ సర్వదా. 12

కాయేన వాచా మనసేంద్రియైర్వా
బుద్ధ్యాత్మనా వా ప్రకృతే స్స్వభావాత్,
కరోమి యద్యత్ సకలం పరస్మై
శ్రీరాఘవాయేతి సమర్పయామి. 13

యదక్షరపదభ్రష్టం మాత్రాహీనం చ యద్భవేత్,
తత్సర్వం క్షమ్యతాం దేవ శ్రీరాఘవ నమోఽస్తుతే. 14

ఆత్మా త్వం క్షితిజా మతిః పరిజనాః ప్రాణాః శరీరం గృహం
పూజా తే విషయోపభోగరచనా నిద్రా సమాధిస్థితిః।
సంచారః పదయోః ప్రదక్షిణవిధిః స్తోత్రాణి సర్వా గిరో
యద్యత్కర్మ కరోమి తత్తదఖిలం రామాస్తు తే పూజనమ్. 15

సీతావివాహపట్టాభిషేకసర్గయోస్తు 'ఇయం సీతా మమ సుతా' 'అభ్యషించ న్నరవ్యాఘ్రమ్' ఇతి శ్లోకపఠనాత్ పూర్వం విశేషతో ధ్యానావాహన నైవేద్యాది సీతాసనాథసపర్యా సంవిధేయా.

అనేన శ్రీమద్రామాయణపారాయణేన భగవాన్ సర్వదేవతాత్మకః సీతాలక్ష్మణ భరత శత్రుఘ్న హనుమత్సమేత శ్రీరామచంద్రః సుప్రీతః సుప్రసన్నో వరదో భవతు.

శ్రీవైష్ణవైః శ్రీమద్రామాయణపారాయణారంభే
పఠనీయాః శ్లోకాః

ప్రథమతః స్వస్వసంప్రదాయనిర్వాహకాచార్యానుసంధానమ్. తతః

లక్ష్మీనాథసమారంభాం నాథయామునమధ్యమామ్,
అస్మదాచార్యపర్యంతాం వందే గురుపరంపరామ్. 1

యో నిత్యమచ్యుత పదాంబుజ యుగ్మరుక్మ
వ్యామోహత స్తదితరాణి తృణాయ మేనే,
అస్మద్గురో ర్భగవతోఽస్య దయైకసింధో
రామానుజస్య చరణౌ శరణం ప్రపద్యే. 2

మాతా పితా యువతయ స్తనయా విభూతి
స్సర్వం యదేవ నియమేన మదన్వయానామ్,
ఆద్యస్య నః కులపతే ర్వకుళాభిరామం
శ్రీమత్తదంఘ్రియుగళం ప్రణమామి మూర్ధ్నా. 3

భూతం సరశ్చ మహదాహ్వయ భట్టనాథ
శ్రీ భక్తిసార కులశేఖర యోగివాహాన్,
భక్తాంఘ్రిరేణు పరకాల యతీంద్రమిశ్రాన్
శ్రీమత్పరాంకుశమునిం ప్రణతోఽస్మి నిత్యమ్. 4

అథ శ్రీశైలపూర్ణవిషయమ్

పితామహస్యాపి పితామహాయ
ప్రాచేతసాదేశ ఫలప్రదాయ,
శ్రీభాష్యకారోత్తమదేశికాయ
శ్రీశైలపూర్ణాయ నమో నమస్తాత్.

ఇతి శ్లోక మారభ్య శ్రీభాష్యకారప్రభృతి స్వాచార్య పర్యంత విషయా స్స్వసంప్రదాయికాః శ్లోకా అనుసంధేయాః. యద్వా స్వాచార్యప్రభృతి శ్రీధర పర్యంత ప్రతివ్యక్తి విషయాః శ్లోకా అనుసంధేయాః.

విష్వక్సేనధ్యానమ్

రక్తాంబరధరం విష్ణుం కిరీటినం చతుర్భుజమ్,
ప్రసన్నవదనం ధ్యాయేత్ సర్వవిఘ్నోపశాంతయే. 1

యస్య ద్విరదవక్త్రాద్యాః పారిషద్యాః పరశ్శతమ్,
విఘ్నం నిఘ్నంతి సతతం విష్వక్సేనం తమాశ్రయే. 2

శ్రీహయగ్రీవధ్యానమ్

జ్ఞానానందమయం దేవం నిర్మలస్ఫటికాకృతిమ్,
ఆధారం సర్వవిద్యానాం హయగ్రీవ ముపాస్మహే. 1

ఆతంగురకలాదాన స్థూలంకర్త్య పియుషే,
తుంగాయ మహసే తస్మై తురంగాయ ముఖే నమః. 2

వాల్మీకిధ్యానమ్

కూజంతం రామరామేతి మధురం మధురాక్షరమ్,
ఆరుహ్య కవితాశాఖాం వందే వాల్మీకికోకిలమ్. 1

వాల్మీకే ర్మునిసింహస్య కవితావనచారిణః,
శృణ్వన్ రామకథానాదం కో న యాతి పరాం గతిమ్. 2

యః పిబన్ సతతం రామచరితామృతసాగరమ్
అతృప్త స్తం మునిం వందే ప్రాచేతస మకల్మషమ్. 3

ఆంజనేయ ప్రార్థనా

గోష్పదీకృతవారాశిం మశకీకృతరాక్షసమ్,
రామాయణమహామాలారత్నం వందేఽనిలాత్మజమ్. 1

అంజనానందనం వీరం జానకీశోకనాశనమ్,
కపీశ మక్షహంతారం వందే లంకాభయంకరమ్. 2

అమితీకృతమార్తాండం గోష్పదీకృతసాగరమ్,
తృణీకృతదశగ్రీవ మాంజనేయం నమామ్యహమ్. 3

మనోజవం మారుతతుల్యవేగం
జితేంద్రియం బుద్ధిమతాం వరిష్ఠమ్,
వాతాత్మజం వానరయూథముఖ్యం
శ్రీరామదూతం శిరసా నమామి. 4

ఉల్లంఘ్య సింధో స్సలిలం సలీలం
యశ్శోకవహ్నిం జనకాత్మజాయాః,
ఆదాయ తేనైవ దదాహ లంకాం
నమామి తం ప్రాంజలి రాంజనేయమ్. 5

ఆంజనేయ మతిపాటలాననం
కాంచనాద్రికమనీయవిగ్రహమ్,
పారిజాతతరుమూలవాసినం
భావయామి పవమాననందనమ్. 6

యత్ర యత్ర రఘునాథకీర్తనం
తత్ర తత్ర కృతమస్తకాంజలిమ్,
బాష్పవారిపరిపూర్ణలోచనం
మారుతిం నమత రాక్షసాంతకమ్ 7

శ్రీరామాయణప్రార్థనా

వేదవేద్యే పరే పుంసి జాతే దశరథాత్మజే,
వేదః ప్రాచేతసా దాసీ త్సాక్షా ద్రామాయణాత్మనా. 1

చరితం రఘునాథస్య శతకోటిప్రవిస్తరమ్,
ఏకైకమక్షరం ప్రోక్తం మహాపాతకనాశనమ్. 2

శృణ్వన్ రామాయణం భక్త్యా యః పాదం పదమేవ వా,
స యాతి బ్రహ్మణః స్థానం బ్రహ్మణా పూజ్యతే సదా. 3

వాల్మీకిగిరిసంభూతా రామసాగరగామినీ,
పునాతి భువనం పుణ్యా రామాయణమహానదీ. 4

శ్లోకసారసమాకీర్ణం సర్గకల్లోలసంకులమ్
కాండగ్రాహమహామీనం వందే రామాయణార్ణవమ్. 5

యః కర్ణాంజలిసంపుటై రహరహః సమ్యక్ పిబత్యాదరా
ద్వాల్మీకే ర్వదనారవిందగళితం రామాయణాఖ్యం మధు,
జన్మవ్యాధిజరావిపత్తిమరణై రత్యంతసోపద్రవం,
సంసారం స విహాయ గచ్ఛతి పుమాన్ విష్ణోః పదం శాశ్వతమ్. 6

తదుపగతసమాససంధియోగం
సమమధురోపనతార్థవాక్యబద్ధమ్
రఘువరచరితం మునిప్రణీతం
దశశిరసశ్చ వధం నిశామయధ్వమ్. 7

శ్రీరామ ప్రార్థనా.

శ్రీరాఘవం దశరథాత్మజ మప్రమేయం
సీతాపతిం రఘుకులాన్వయ రత్నదీపమ్,
ఆజానుబాహు మరవిందదళాయతాక్షం
రామం నిశాచరవినాశకరం నమామి. 8

వైదేహీసహితం సురద్రుమతలే హైమే మహామండపే
మధ్యే పుష్పక మాసనే మణిమయే వీరాసనే సుస్థితమ్,
అగ్రే వాచయతి ప్రభంజనసుతే తత్త్వం మునిభ్యః పరం
వ్యాఖ్యాంతం భరతాదిభిః పరివృతం రామం భజే శ్యామలమ్ 9

తతో యథాశక్తి శ్రీసీతాపతి భగవదారాధనం కార్యమ్.

అథ - ధర్మాత్మా సత్యసంధశ్చ రామో దాశరథి ర్యది,
పౌరుషే చాప్రతిద్వంద్వః శరైనం జహి రావణిమ్.
తప స్స్వాధ్యాయనిరతం తపస్వీ వాగ్విదాం వరమ్,
నారదం పరిపప్రచ్ఛ వాల్మీకి ర్మునిపుంగవమ్.

ఇతి శ్లోకద్వయం పఠిత్వా 'శ్రీ రఘునందనపరబ్రహ్మణే నమః'
ఇత్యుక్త్వా పారాయణం పూరయేత్.

పారాయణసమాపనే అనుసంధేయశ్లోకక్రమః

ఏవమేతత్ పురావృత్త మాఖ్యానం భద్రమస్తు వః,
ప్రవ్యాహరత విస్రబ్ధం బలం విష్ణోః ప్రవర్ధతామ్. 1

లాభ స్తేషాం జయ స్తేషాం కుత స్తేషాం పరాభవః,
యేషా మిందీవరశ్యామో హృదయే సుప్రతిష్ఠితః. 2

కాలే వర్షతు పర్జన్యః పృథివీ సస్యశాలినీ,
దేశోఽయం క్షోభరహితో బ్రాహ్మణా స్సంతు నిర్భయాః. 3

కావేరీ వర్ధతాం కాలే కాలే వర్షతు వాసవః,
శ్రీరంగనాథో జయతు శ్రీరంగశ్రీశ్చ వర్ధతామ్. 4

స్వస్తి ప్రజాభ్యః పరిపాలయంతాం
న్యాయ్యేన మార్గేణ మహీం మహీశాః,
గోబ్రాహ్మణేభ్యః శుభ మస్తు నిత్యం
లోకా స్సమస్తా స్సుఖినో భవంతు. 5

మంగళం కోసలేంద్రాయ మహనీయగుణాబ్ధయే,
చక్రవర్తితనూజాయ సార్వభౌమాయ మంగళమ్. 6

వేదవేదాంతవేద్యాయ మేఘశ్యామల మూర్తయే,
పుంసాం మోహనరూపాయ పుణ్యశ్లోకాయ మంగళమ్. 7

విశ్వామిత్రాంతరంగాయ మిథిలానగరీపతేః,
భాగ్యానాం పరిపాకాయ భవ్యరూపాయ మంగళమ్. 8

పితృభక్తాయ సతతం భ్రాతృభిః సహ సీతయా,
నందితాఖిలలోకాయ రామభద్రాయ మంగళమ్. 9

త్యక్తసాకేతవాసాయ చిత్రకూటవిహారిణే,
సేవ్యాయ సర్వయమినాం ధీరోదారాయ మంగళమ్. 10

సౌమిత్రిణా చ జానక్యా చాపబాణాసిధారిణే,
సంసేవ్యాయ సదా భక్త్యా స్వామినే మమ మంగళమ్. 11

దండకారణ్యవాసాయ ఖండితామరశత్రవే,
గృధ్రరాజాయ భక్తాయ ముక్తిదాయాస్తు మంగళమ్. 12

సాదరం శబరీదత్తఫలమూలాభిలాషిణే,
సౌలభ్యపరిపూర్ణాయ సత్త్వోద్రిక్తాయ మంగళమ్. 13

హనుమత్సమవేతాయ హరీశాభీష్టదాయినే,
వాలిప్రమథనాయాస్తు మహాధీరాయ మంగళమ్ 14

శ్రీమతే రఘువీరాయ సేతూల్లంఘితసింధవే,
జితరాక్షసరాజాయ రణధీరాయ మంగళమ్. 15

ఆసాద్య నగరీం దివ్యాం అభిషిక్తాయ సీతయా,
రాజాధిరాజరాజాయ రామభద్రాయ మంగళమ్. 16

మంగళాశాసనపరైః మదాచార్యపురోగమైః,
సర్వైశ్చ పూర్వైరాచార్యైః సత్కృతాయాస్తు మంగళమ్. 17

కాయేన వాచా మనసేంద్రియైర్వా,
బుద్ధ్యాఽఽత్మనా వా ప్రకృతేః స్వభావాత్,
కరోమి యద్యత్ సకలం పరస్మై
నారాయణాయేతి సమర్పయామి. 18

తతః పితామహస్యే త్యారభ్య స్వాచార్యపర్యంతశ్లోకా అనుసంధేయాః. యద్వా స్వాచార్య మారభ్య శ్రీధరపర్యంతా గురుపరంపరాఽనుసంధేయా. సీతావివాహపట్టాభిషేకసర్గయోస్తు 'ఇయం సీతా మమ సుతా' 'అభ్యషించ న్నరవ్యాఘ్రం' ఇతి శ్లోకపఠనాత్ పూర్వం మధ్యే విశేషతో భగవదారాధనం చ కర్తవ్యమ్.

మాధ్వానాం రామాయణపారాయణోపక్రమే
అనుసంధేయాః శ్లోకాః

శుక్లాంబరధరం విష్ణుం శశివర్ణం చతుర్భుజమ్,
ప్రసన్నవదనం ధ్యాయేత్ సర్వవిఘ్నోపశాంతయే. 1

లక్ష్మీనారాయణం వందే తద్భక్తప్రవరో హి యః,
శ్రీమదానందతీర్థాఖ్యో గురుస్తం చ నమామ్యహమ్. 2

వేదే రామాయణే చైవ పురాణే భారతే తథా,
ఆదా వంతే చ మధ్యే చ విష్ణుః సర్వత్ర గీయతే. 3

సర్వవిఘ్నప్రశమనం సర్వసిద్ధికరం పరమ్,
సర్వజీవప్రణేతారం వందే విజయదం హరిమ్. 4

సర్వాభీష్టప్రదం రామం సర్వారిష్టనివారకమ్,
జానకీజాని మనిశం వందే మద్గురువందితమ్. 5

అభ్రమం భంగరహిత మజడం విమలం సదా,
ఆనందతీర్థ మతులం భజే తాపత్రయాపహమ్. 6

భవతి యదనుభావా దేడమూకోఽపి వాగ్మీ
జడమతి రపి జంతు ర్జాయతే ప్రాజ్ఞమౌలిః,
సకలవచనచేతోదేవతా భారతీ సా
మమ వచసి విధత్తాం సన్నిధిం మానసే చ. 7

మిథ్యాసిద్ధాంతదుర్ధ్వాంత విధ్వంసన విచక్షణః,
జయతీర్థాఖ్యతరణి ర్భాసతాం నో హృదంబరే. 8

చిత్రైః పదైశ్చ గంభీరై ర్వాక్యై ర్మానై రఖండితైః,
గురుభావం వ్యంజయంతీ భాతి శ్రీజయతీర్థవాక్. 9

కూజంతం రామరామేతి మధురం మధురాక్షరమ్,
ఆరుహ్య కవితాశాఖాం వందే వాల్మీకికోకిలమ్. 10

వాల్మీకే ర్మునిసింహస్య కవితావనచారిణః,
శృణ్వన్ రామకథానాదం కో న యాతి పరాం గతిమ్. 11

యః పిబన్ సతతం రామచరితామృతసాగరమ్,
అతృప్తస్తం మునిం వందే ప్రాచేతస మకల్మషమ్. 12

గోష్పదీకృతవారాశిం మశకీకృతరాక్షసమ్,
రామాయణమహామాలారత్నం వందేఽనిలాత్మజమ్. 13

అంజనానందనం వీరం జానకీశోకనాశనమ్,
కపీశ మక్షహంతారం వందే లంకాభయంకరమ్. 14

మనోజవం మారుతతుల్యవేగం జితేంద్రియం బుద్ధిమతాం వరిష్ఠమ్,
వాతాత్మజం వానరయూథముఖ్యం శ్రీరామదూతం శిరసా నమామి. 15

ఉల్లంఘ్య సింధోస్సలిలం సలీలం యశ్శోకవహ్నిం జనకాత్మజాయాః,
ఆదాయ తేనైవ దదాహ లంకాం నమామి తం ప్రాంజలి రాంజనేయమ్. 16

ఆంజనేయ మతిపాటలాననం కాంచనాద్రి కమనీయ విగ్రహమ్,
పారిజాతతరుమూలవాసినం భావయామి పవమాననందనమ్. 17

యత్ర యత్ర రఘునాథకీర్తనం తత్ర తత్ర కృతమస్తకాంజలిమ్,
బాష్పవారిపరిపూర్ణలోచనం మారుతిం నమత రాక్షసాంతకమ్. 18

వేదవేద్యే పరే పుంసి జాతే దశరథాత్మజే,
వేదః ప్రాచేతసాదాసీత్ సాక్షాద్రామాయణాత్మనా. 19

ఆపదా మపహర్తారం దాతారం సర్వసంపదామ్,
లోకాభిరామం శ్రీరామం భూయో భూయో నమామ్యహమ్. 20

తదుపగతసమాససంధియోగం సమమధురోపనతార్థవాక్యబద్ధమ్,
రఘువరచరితం మునిప్రణీతం దశశిరసశ్చ వధం నిశామయధ్వమ్ 21

వైదేహీసహితం సురద్రుమతలే హైమే మహామండపే
మధ్యే పుష్పక మాసనే మణిమయే వీరాసనే సుస్థితమ్.
అగ్రే వాచయతి ప్రభంజనసుతే తత్త్వం మునిభ్యః పరం
వ్యాఖ్యాంతం భరతాదిభిః పరివృతం రామం భజే శ్యామలమ్. 22

వందే వంద్యం విధిభవమహేంద్రాది బృందారకేంద్రైః
వ్యక్తం వ్యాప్తం స్వగుణగణతో దేశతః కాలతశ్చ,
ధూతావద్యం సుమతిమహితై ర్ధర్మంగై ర్యుక్త మంగైః
సానాథ్యం నో విదధ దధికం బ్రహ్మ నారాయణాఖ్యమ్. 23

భూషారత్నం భువనవలయ స్యాఖిలాశ్చర్యరత్నం
లీలారత్నం జలధిదుహితు ర్దేవతామౌళిరత్నమ్,
చింతారత్నం జగతి భజతాం సత్సరోజద్యురత్నం
కౌసల్యాయా లసతు మమ హృన్మండలే పుత్రరత్నమ్. 24

మహావ్యాకరణాంభోధి మంథమానస మందరమ్,
కవయంతం రామకీర్త్యా హనుమంత ముపాస్మహే. 25

ముఖ్యప్రాణాయ భీమాయ నమో యస్య భుజాన్తరమ్,
నానావీరసువర్ణానాం నికషాశ్మాయితం బభౌ. 26

స్వాంతస్థానంతశయ్యాయ పూర్ణజ్ఞానమహార్ణసే,
ఉత్తుంగవాక్తరంగాయ మధ్వదుగ్ధాబ్ధయే నమః. 27

వాల్మీకేర్గౌః పునీయా న్నో మహీధరపదాశ్రయా,
యద్దుగ్ధ ముపజీవంతి కవయస్తర్ణకా ఇవ. 28

సూక్తిరత్నాకరే రమ్యే మూలరామాయణార్ణవే,
విహరంతో మహీయాంసః ప్రీయంతాం గురవో మమ. 29

హయగ్రీవ హయగ్రీవ హయగ్రీవేతి యో వదేత్,
తస్య నిస్సరతే వాణీ జహ్నుకన్యాప్రవాహవత్. 30

(పారాయణసమాపనవిధి శ్రీవైష్ణవులకు వలె)

నమోఽస్తు రామాయ సలక్ష్మణాయ
దేవ్యై చ తస్యై జనకాత్మజాయై,
నమోఽస్తు రుద్రేంద్ర యమానిలేభ్యః
నమోఽస్తు చంద్రార్క మరుద్గణేభ్యః.

13వ సర్గ శ్లో. 59 (పుట 273-274)